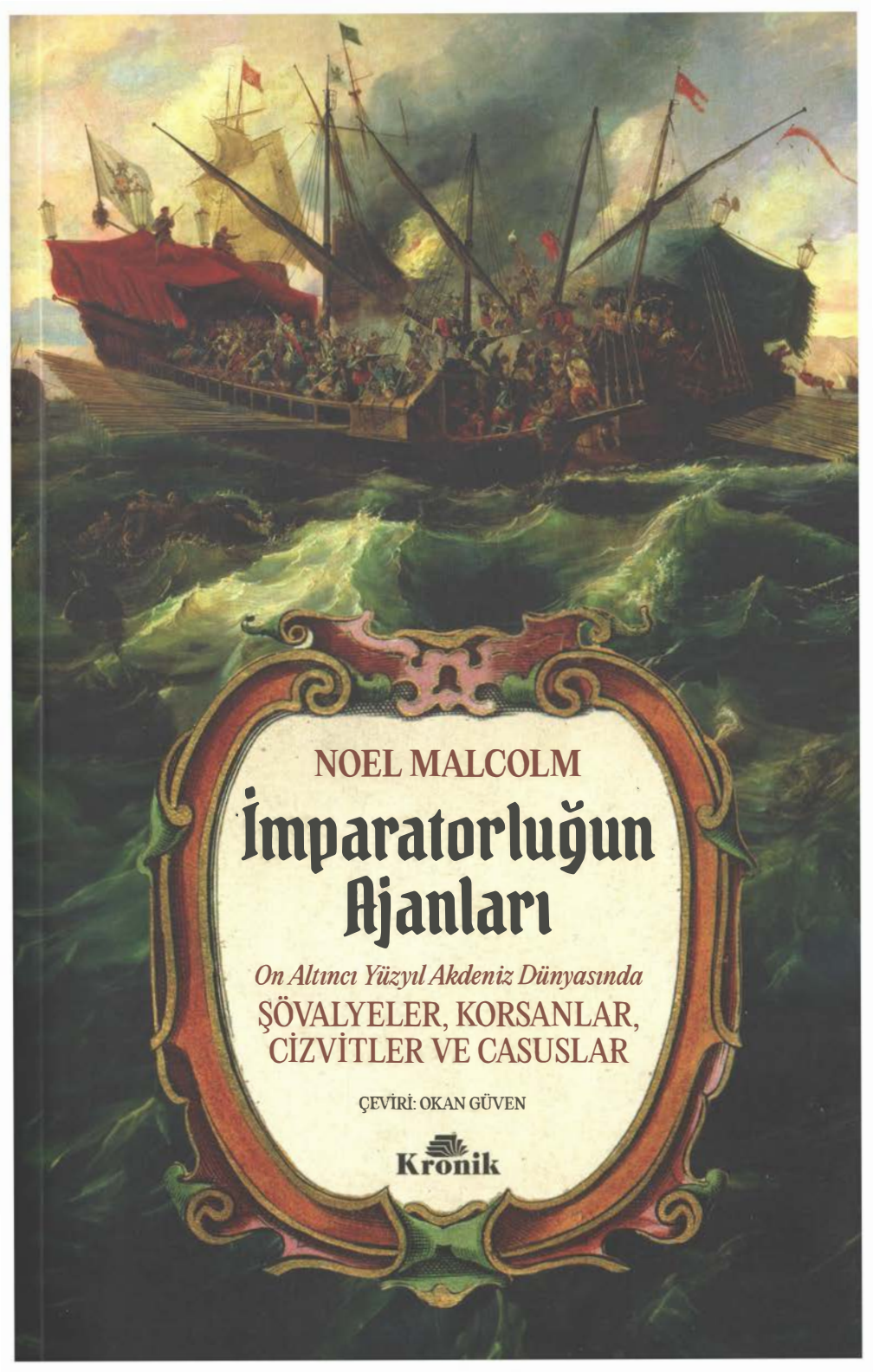

NOEL MALCOLM

İmparatorluğun Ajanları

On Altıncı Yüzyıl Akdeniz Dünyasında

ŞÖVALYELER, KORSANLAR, CİZVİTLER VE CASUSLAR

ÇEVİRİ: OKAN GÜVEN

Kronik

ÇİFT TARAFLI AJANLARIN
PAPALIK, VENEDİKLİLER, İSPANYOLLAR VE OSMANLILAR
ARASINDA HAYRANLIK UYANDIRAN HİKÂYESİ

"Fernand Braudel'den bu yana 16. yüzyıl Akdeniz dünyasına böyle bakılmamıştı..."

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki fetihleri uzun yıllardır bu bölgede menfaatleri bulunan Venedik Cumhuriyeti'ni rahatsız etmeye başlamıştı. Osmanlı'nın Arnavutluk'un kıyı şeridindeki şehirlerini alması, Akdeniz'de faaliyetler yürütmesi Venedikliler büyük bir çöküşe sürüklüyordu. Bir yandan da Papalık Türklerin ilerleyişi karşısında durmak adına birlikler kurmaya, ordu toplamaya çabalıyordu. Bütün bu karmaşıklığın ortasında korsanlar, casuslar, din adamları, tercümanlar, şövalyeler ve tacirler görevlerini yerine getirmeye, hassas dengeler üzerinde işlerini görmeye çalışıyorlardı. Peki nasıl ve ne pahasına?

Usta tarihçi Noel Malcolm bu kitabında, Balkanlar ve Akdeniz havzasındaki güç mücadelesinin 1550'lerden Uzun Türk Savaşı'na (1593-1606) kadarki dönemine odaklanıyor. Sebep oldukları büyük etkilerin farkında olmaksızın casuslar, silahşorlar, din adamları, yağma yapan korsanlar, padişahın huzuruna çıkan dragomanlar ve daha nicesi 16. yüzyılın iktidar savaşında büyük roller oynadılar. **Bazen Osmanlı İmparatorluğu'na bazen Avrupalı güçlere bazense iki tarafa da aynı anda çalıştılar.** Malcolm titiz ve mahir kalemiyle bu insanların kendi küçük hayatlarını, ufak hesaplarını, hırslarını ve büyük resme etkilerini ele alıyor.

İmparatorluğun Ajanları, imparatorluklar, kültürler ve dinler arasındaki belirsiz sınırlar üzerindeki küçük yaşamların Osmanlı ve Hıristiyan dünyalarına düşürdükleri gölgeleri büyük bir ustalıkla inceliyor. Yıllar süren arşiv dedektifliğinin ürünü olan ***İmparatorluğun Ajanları: 16. Yüzyıl Akdeniz dünyasında Şövalyeler, Korsanlar, Cizvitler ve Casuslar*** pek çok tarihsel klişeye karşı panzehir görevi görerek sizleri, kişisel bağlılıkların ve dini koalisyonların sürekli değiştiği, ulus devletlerden çok önceki bir döneme götürecek.

Kronik
kronikkitap.com kronikkitap
ISBN: 978-625-6774-74-2

İMPARATORLUĞUN AJANLARI
16. Yüzyıl Akdeniz Dünyasında Şövalyeler, Korsanlar, Cizvitler ve Casuslar

—

NOEL MALCOLM

KRONİK KİTAP: 542
Osmanlı Tarihi Dizisi: 61

YAYIN YÖNETMENİ
Adem Koçal

EDİTÖR
M. Murtaza Özeren

ÇEVİRİ
Okan Güven

KAPAK TASARIMI
Kutan Ural

MİZANPAJ
Kronik Kitap

1. Baskı, Ağustos 2024, İstanbul

ISBN
978-625-6774-74-2

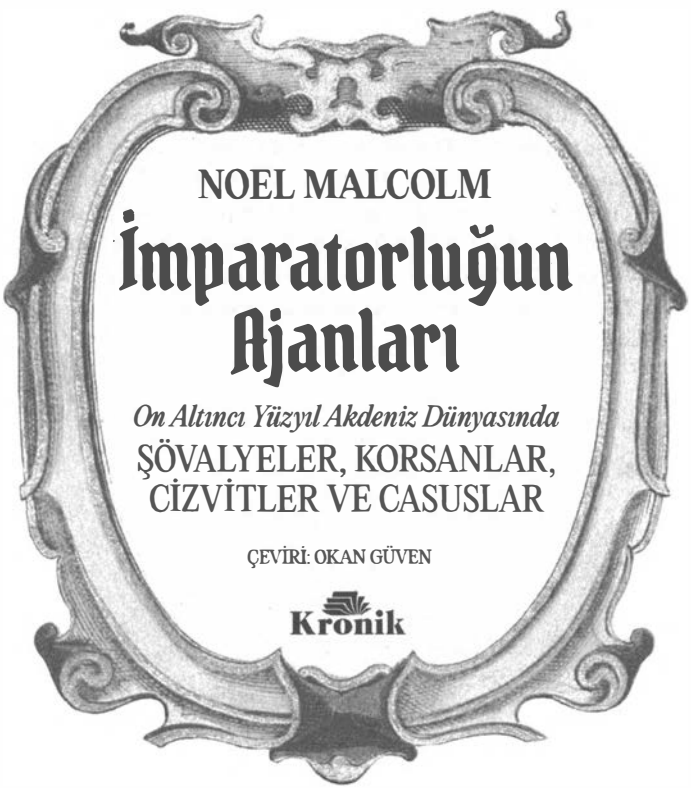
KRONİK KİTAP
Şakayıklı Sk. N°8, Levent
İstanbul - 34330 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 49639

www.kronikkitap.com
kronikkitap

BASKI VE CİLT
Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 K. Çekmece / İstanbul
Telefon: (0212) 463 71 25
Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI
© Noel Malcolm, 2016, "Agents of Empire Knights, Corsairs, Jesuits and Spies in the Sixteenth-Century Mediterranean World" özgün adıyla Penguin Random House UK tarafından yayımlanan, telif hakları Libris Agency aracılığıyla alınan bu kitabın Türkiye'deki tüm yayın hakları Kronik Yayıncılık A.Ş.'ye aittir. Tanıtım amacıyla yapılacak alıntılar dışında hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

NOEL MALCOLM

İmparatorluğun Ajanları

On Altıncı Yüzyıl Akdeniz Dünyasında

ŞÖVALYELER, KORSANLAR, CİZVİTLER VE CASUSLAR

ÇEVİRİ: OKAN GÜVEN

Kronik

İçindekiler

	Görseller Listesi	ix
	Haritalar Listesi	xii
	Ön Söz	xiii
	İsimler, Kullanımlar ve Telaffuzlar Üzerine Not	xxiii
	Aile Ağacı	xxvii
1	Ülgün, Arnavutluk ve İki İmparatorluk	1
2	Üç Aile	29
3	Venedik'in Hizmetinde: Antonio Bruti	45
4	Tanrı'nın Hizmetinde: Giovanni Bruni	72
5	Malta Şövalyeleri ve Gasparo Bruni	101
6	Jeopolitik ve Kadırgalar	133
7	İsyan ve Osmanlı Fethi	167
8	İnebahtı Seferi	206
9	Savaş, Barış ve Osmanlı'nın Canlanışı	239
10	Bruniler ve Brutiler İstirya'da	264
11	Esir Değişimi ve Bartolomeo Bruti	281
12	İstanbul'da Casusluk ve Sabotaj	304
13	Sadrazam ve Gizli Diplomasi	332
14	Sinan Paşa ve Moldavya Girişimi	355
15	Hügenot Savaşı ve Gasparo Bruni	379
16	Cizvitler ve Antonio Bruni	408
17	Kazaklar, Tatarlar ve Moldavya	432
18	Bartolomeo Bruti İktidarda	458

19	Cristoforo Bruti ve Dragoman Hanedanı	496
20	Sürgün Voyvoda ve Danışmanı	520
21	Balkan Ayaklanması ve Osmanlı-Habsburg Savaşı	536
22	Pasquale "Bruti" ve Onun Barış Görevi	569
	Epilog: Miras: Antonio Bruni'nin Tezi	589
	Sözlük	613
	El Yazmaları Listesi	617
	Bibliyografya	625
	Dizin	669

Görseller Listesi

1. Ülgün, Giovanni Francesco Camocio'nun çiziminden, *Atlante Isole famose,* Venedik, yaklaşık 1572. (Bayerische Staatsbiblothek, Munich, Mapp. 180 h, fo. 18)
2. Ülgün, Eski Şehrin günümüzden bir fotoğrafı. (Diomedia/Alamy)
3. Bar, Giovanni Francesco Camocio'nun çiziminden, *Atlante – Isole famose,* Venedik, yaklaşık 1572. (Bayerische Staatsbiblothek, Munich, Mapp. 180 h, fo. 17)
4. İtalyan Okulu, *Trent Konsulü,* kanvas üzerine yağlı boya, 16. yüzyıl, *Museé du Louvre,* Paris. (Bridgeman Images)
5. Barbaros Hayreddin Paşa'nın Nice şehri dışındaki donanması, *Süleymanname*'den minyatür, 1558. Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul, MS. H. 1517. (Copyright © 2015. White Images/Scala, Florence)
6. Sponza Sarayı, Dubrovnik. (AllFreePhotos.com)
7. Gasparo Bruni'nin Marcantonio Colonna'ya ilk mektubu, Ancona'dan, 1570. Archivio Colonna, Corrispondenza Marcantonio il Grande, busta 44, no. 4490. (Biblioteca di Santa Scolastica, Subiaco)
8. Titian (Tiziano Vecellio), *Malta Kardeşliği'nden Bir Şövalye (*orijinal adı: *Gentlemen with a watch),* kanvas üzerine yağlı boya, yaklaşık 1550. Museo del Prado, Madrid. (Bridgeman Images)
9. Sofonisba Anguissola, *II. Philip,* mukavva üzerine yağlı boya, 1565. Museo del Prado, Madrid. (Bridgeman Images)
10. El Greco, *Papa V. Pius,* kanvas üzerine yağlı boya, yaklaşık 1605. (Özel koleksiyon)
11. İtalyan Okulu, *Türklere Karşı İttifak Antlaşmasının Tasdik Edilmesi,* levha üzerine yağlı boya, 1571. Archivio di Stato Gabella, Siena. (Bridgeman Images)
12. Giorgio Vasari ve asistanları, *İnebahtı Savaşı* (detay), fresk, 1572-3. Sala Regia, Vatikan. (Copyright © 2015. Photo Scala, Florence)

13. İnebahtı Savaşı, Giovanni Francesco Camocio'nun çizimi, *Atlante – Isole famose,* Venedik, yaklaşık 1572. (Bayerische Staatsbibliothek, Munich, Mapp. 180 h, fo. 51)
14. İtalyan Okulu, *İnebahtı Savaşı'nın Galipleri,* (Don John'un, Marcantonio Colonna'nın ve Sebastiano Venier'in Portresi), kanvas üzerine yağlı boya, 1575. Schloss Ambras, Innsbruck. (© 2015. Photo Austrian Archives/Scala Florence)
15. Kadırga. Joseph Furtenbach'ın çiziminden, *Architectura Navalis,* Ulm, 1629. (Bayerische Staatsbibliothek, Munich, Res 2 A.civ. 74 #Beibd. I, s. 68)
16. Mavna. Bartolomeo Crescentio'nun çiziminden, *Nautica Mediterranea,* Roma, 1602. (Bayerische Staatsbibliothek, Munich, Res 4 A.hydr. 27, s. 62)
17. Melchior Lorck, *Konstantinapol'den Bir Görünüm* (detay), kalem ve mürekkep çizimi, 1559-61. (Leiden Üniversitesi Kütüphanesi, BPL 1758, levha 9)
18. Türk Okulu, *Venedik Baylo'sunun İstanbul'daki Evi,* minyatür, 17. yüzyıl (orijinali 2. Dünya Savaşı'nda yok olmuştur). Franz Taeschner tarafından tekrar yapılmıştır, *Alt-Stambuler Hof- und Volksleben,* Hannover, 1925, levha 48.
19. Zacharias Wehme, *Konstantinapol'deki Türk Sarayının İçi ve Hediye Taşıyıcılarının Girişi,* kağıt üzerine mürekkep ve suluboya, orijinalinin çağdaş bir Türk tarafından kopya edilmiş hali, 1580-2. (Sächsische Landesbibliothek – Staats – und Universitätsbibliothek, Dresden, Mscr.Dresd.J.2.a, Blatt 6./Deutsches Fotothek/Brigitta Paetzold)
20. Pera'da bir Yunan Ortodoks kadını. Nicolas de Nicolay'ın çiziminden. *Les Navigations, peregrinations et voyages, faicts en la Turquie,* Antwerp (Anvers), 1576. (Norveç Milli Kütüphanesi, Oslo)
21. Sinan Paşa, 1595. *Klebeband* çiziminden, *No.* 2, s. 327. Fürstlich Waldecksche Hofbiblothek, Arolsen. (Photo © Universitätbibloithek Heidelberg)
22. Sipahi (Osmanlı Süvarisi), 1590. All Souls Koleji'ndeki bir kostüm kitabından çizim, Oxford. (All Souls Koleji müdür ve akademisyenlerinin izniyle Oxford. MS 314, fo. 4.)
23. Yeniçeri (Osmanlı Piyadesi), 1590. All Souls Koleji'ndeki bir kostüm kitabından çizim, Oxford. (All Souls Koleji müdür ve akademisyenlerinin izniyle Oxford. MS 314, fo. 12.)
24. Tito Meydanı, Koper, Slovenya, bugünkü fotoğrafı. (Ubald Trnkoczy, Turistična organizacija Koper müsadesiyle, Koper Belediyesi, Slovenya)
25. Ménerbes, Fransa, bugünkü fotoğrafı. (Corbis)
26. Sultan III. Murad'ın oğlu Mehmed'in sünnet düğünü. *Surname-i Hümayun*'dan minyatür, 1588. (Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul. TSMK H. 1344, fo. 46b.)
27. Oğlu Ştefan ile beraber Petru Şchiopul, Moldavya Voyvodası. Çizim (Nicolae Iorga'dan), *Ospiti Romeni in Venezia,* Bükreş, 1932.

28. Martin Kober, *Stephen Bathory,* Polonya Kralı, yaklaşık 1580. Devlet Sanat Koleksiyonu, Wawel Kraliyet Kalesi, Krakow. (akg-images/Erich Lessing)

29. Türk Okulu, *arkasında duran tercümanı eşliğinde Sadrazamla yaptığı görüşme esnasında bir Venedik Baylosu,* minyatür, 17. yüzyıl, (orijinali 2. Dünya Savaşı'nda yok olmuştur). Franz Taeschner tarafından tekrar yapılmıştır, *Alt-Stambuler Hof- und Volksleben,* Hannover, 1925, levha 51.

30. İtalyan Okulu, *Valleta, Malta,* bir freskten detay, 1580, Galleria delle Carte Geografiche'de, Vatikan müze ve galerileri, Vatikan şehri, (Giraudon, Bridgeman Images)

31. Bruti ailesinin hanedan armaları, Resslova Ulica 2'de bir duvara çizilmiş, Koper, Slovenya. (Copyright © Dr. Janos Korom, Viyana)

32. Diz ile bilek arasına ortalanmış uzunluktaki bir kaftan, kahverengi kumaş üzerine çok renkli ipek malzeme ile metal yaldız iplikli, Osmanlı, 16. yüzyıl. (Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul. TSM 13-46)

Haritalar Listesi

1.	Brunilerin ve Brutilerin Avrupa'sı	xxviii-xxix
2.	"Venedik Arnavutluk'u" ve Kuzey-Batı Arnavutluk (1570)	2
3.	Dubrovnik ve Kuzey Adriyatik (1570)	124
4.	Güney Arnavutluk ve Kuzey-Batı Yunanistan (1570)	170
5.	Avignon Yerleşim Bölgesi	383
6.	Boğdan ve Komşuları (1580)	433
7.	"Uzun" Savaşın Başlangıcında Osmanlı Macaristan'ı	548

Önsöz

Neredeyse 20 yıl önce, saçlarım enseme gelmeye başladığı sıralarda[1], Osmanlı İmparatorluğu hakkında 16. yüzyıla ait İtalyanca bir kitap okuyordum. Yazar, imparatorluğun Avrupa'daki ana bölgeleriyle ilgili olarak açıkça "Antonio Bruni" tarafından yazılmış olan bir esere atıfta bulunmuştu; sonrasında ise Arnavutlar incelenirken onlar hakkında "vatandaşları Bruni'nin" çalışmasında bilgi bulunabileceği yazar tarafından söylenmişti. İşte burada bir Arnavut tarafından Arnavutluk'a (veya en azından kısmen ona) dair yazılmış bir metne atıfta bulunulmuştu. Arnavut bir yazar tarafından kaleme alınan bir çalışma olarak bu kitap, türünün ilk örneği gibi duruyor olmasından dolayı bu ülkenin tarihini çalışanlar için özel bir öneme sahip gibi görünmüştü.

Daha önce bu esere dair başka hiçbir atıf görmemiştim. Daha da araştırdığımda bu çalışmanın herhangi bir yerde olmadığı, basılmadığı ve tümüyle bilinmez olduğu ortaya çıktı. Modern bir Arnavut ders kitabı bu çalışmadan alıntı yapmıştı, ama bu da Bruni'nin çalışmasına atıfta bulunan 16. yüzyıla ait İtalyanca kitapta verilen detaydan ibaretti. Antonio Bruni'nin kendisine gelince; varlığı Arnavutluk tarihinde neredeyse hiç iz bırakmamış, adeta görünmez bir figür gibiydi. Ona dair bir bahse sadece tek bir yerde, Arnavutluk üzerine modern Batı Avrupa'nın *duayen* yazarlarından Peter Bartl'ın çalışmasında rastladım: Bu isimde birisi 16. yüzyıl sonlarında, tam olarak bilinmeyen bir tarihte Roma'da gezici bir rahip (bu kimse sonradan Arnavutluk Piskoposu olacaktır) adına aracılık etmişti. Gerisi, bu aşamada sessizlikti.[2]

1 Saçların enseye dökülmeye başlaması aynı zamanda bir şeylerden korkmaya başlamak anlamındaki bir deyimdir. (ç.n.)

2 Pollo ve Buda, *Historia,* i, 366 (ders kitabı); Bartl, *Der Westbalkan,* 90.

Elbette Bruni'nin eserini hiçbir şekilde günümüze kalmamış olması mümkündü. Ama ben Rönesans İtalya'sında siyasi ve coğrafi doğaya sahip el yazması eserlerinin popüler bir tür olduğunu ve bunların pek çok kopyalarının da bu ülkede olağanüstü zenginlikte bulunan kütüphane ve arşivlerde dolaştıklarını biliyordum; dolayısıyla söz konusu çalışmanın bir nüshasının makul bir şekilde saklanması için gereken yer konusunda bir kıtlık yoktu. Ben de yıllar geçtikçe, eserin yerini belirleyebilmek için bazısı metodik bazısı da az çok rastgele denilebilecek farklı yollar denedim; örneğin Bruni'nin eserine rast gelebilmek adına İtalyanca kitapların atıfta bulunduğu diğer el yazmalarına baktım, ya da her fırsatta İtalyan el yazması koleksiyonlarının kataloglarına göz attım. Ama işin sonunda beceri ve çabadan ziyade iyi bir talih beni ona götürdü. Yakın zamanda hazırlanmış bir İtalyanca doktora tezinde yazar tarafından Vatikan kütüphanesinde bulunan çeşitli el yazmalarının bölümlerinin içerikleri dikkatli bir şekilde listelenmişti; bunu okurken Bruni'nin eserinin başlığını karşımda gördüm. 10 dakika içerisinde Roma'ya bir uçuş ayırttım.[3]

Nihayet Bruni'nin el yazması eseri elime geçtiğinde, onun beklediğim kadar uzun olmadığını ve Arnavutluk hakkında ilgi çekici pek çok bilgi vermesine karşın, sadece bu ülkeye adanmamış olduğunu fark ettim. Yine de ayrı bir karaktere sahip, dönemin Osmanlı toprakları hakkında yazan Batı Avrupalı yazarlarınkinden çok farklı ve alışılmadık ölçüde ilgi çekici bir çalışmaydı. Elimdeki metin bölge hakkında kayda değer derecede bilgi sahibi olan birisinin kaleminden çıkmıştı, İstanbul'dan ikinci el bilgileri toplayan bir diplomatın veyahut oranın sakinleriyle doğrudan iletişim kuramayacağı yerlerden geçen bir gezginin yazmış olduğu bir metin değildi. Metni transkribe etmeye ve onu kısa bir tanıtımla yayınlamak için uygun akademik bir yayınevi bulmaya karar verdim.

Ama bu noktada gerçek problemlerim başlamış oldu. Antonio Bruni'nin kim olduğu ve nasıl, ne zaman ve niçin bu eseri yazmayı seçtiği gibi açıklamaları vermeksizin ben bu çalışmayı nasıl tanıtacaktım? Moldavya'nın[4] sürgün lideriyle ziyadesiyle kafa karıştırıcı bağlantısı gibi

3 Gennari, "Milione", s. viii.

4 Osmanlılar tarafından Boğdan olarak adlandırılmış olan bugünkü Moldovya Cumhuriyeti toprakları. Metin içerisinde yazarın kullanımına uygun bir şekilde Moldavya ifadesi tercih edilmiştir. (ç.n.)

yaptığı eylemlere dair bilgileri içeren az miktardaki ipucu metinden çıkmıştı ancak diğer yandan el yazması onun hakkında sadece iki detaylı bilgi vermekteydi. Birincisi adıydı, Bruni'den farklı olarak burada Antonio "Bruno" olarak verilmişti; ismin her iki şeklinin de İtalyan tarihi ve kültüründe sinir bozucu bir biçimde yaygın olması bu temelde onun hakkında daha fazla bilgi bulmaya çabalamayı neredeyse imkansızlaştırmıştı. Diğer bilgiyse memleketinin adıydı: "Dolcigno" veya "Dulcigno", bugün Karadağ'daki Ülgün (Ulcinj). Ülgün'de Giovanni Bruni adında yerel bir başpiskopos bulunduğunu biliyordum ve bu münasebetle onların aile bağını bulmayı ümit ederek işe o kimseyle başladım. Zamanı ziyadesiyle tüketen dedektifçe bir çalışma ve şansın daha ağırlıklı olduğu bir birleşim sayesinde aile tarihinin bazı parçalarını kademeli olarak birleştirmeye ve Antonio Bruni'nin –babası, amcası ve kuzenleri gibi– çeşitli yakınlarının hikayelerinin izini sürmeye başlamıştım; ta ki elimde çok daha büyük bir proje olduğunu fark edene kadar.

Burada, özellikle Osmanlı ve Hıristiyan dünyaları arasındaki ilişkilerle alakalı 16. yüzyıl Avrupa tarihinin başlıca olaylarından bazılarına yakından dahil olmuş bir ailenin kısmen zenginlik ve bazen de yaşadığı gerçek bir dramın hikâyesi vardı. Erken modern dönemde birbirlerine hem bağlanan ve hem de birbirleriyle çarpışan bu iki dünyanın taraflarını yıllarca çalıştım. Batı Hıristiyanları ve Osmanlılar arasındaki etkileşim yelpazesinin bir ucunda savaş ve korsanlıktan casusluk vasıtasıyla bilgi toplayıcılığı ("dragomanların," yani profesyonel çevirmenlerin temel çalışmaları dahil) ve diplomasiye diğer ucunda ise ticaretten Osmanlıların fiili istihdamları ve iş birlikleri yer alıyordu. Artık ben Antonio Bruni'nin ve aile üyelerinin değişik mekanlarda ve farklı zamanlarda bu yelpazenin her bir yerinde meşgul olmuş olduklarını görebiliyordum. Böylelikle bu kitabın fikri gittikçe şekillendi. Benim temelde iki basit amacım vardı: alışılmadık biçimdeki bu ilginç insan kümesinin tecrübelerini, maceralarını ve başarılarını açıklamak ve aynı zamanda onların toplu biyografilerini yapının iskeleti olarak bu dönemdeki Doğu-Batı ilişki ve etkileşimlerini daha tematik ve kapsamlı olarak inşa etmek için kullanmak. Buradaki konular çok ve çeşitli olup, sadece ilişkileri şekillendiren büyük boyutlu diplomatik ve stratejik konuları değil, aynı zamanda tahıl ticareti, korsanlık ve deniz haydutlarının faaliyetleri, esirlerin değişimi ve fidyecilik, kadırga savaşları

ve İstanbul'daki casusluk ile dragomanların rollerini de kapsıyordu. O nedenle biyografik anlatımdan bir konuyu ele almak için döndüğüm her bir sefer aslında konudan sapış değil, aksine kitabın içeriğini ilgilendiren bir durum olacaktır.

Kitabın üçüncü bir amacıysa daha fazla araştırma yaptığımda gelişti. Bu dönemdeki Avrupa tarihinin çeşitli alanları içerisinden bazen sürpriz bir şekilde gelişen ve dikkat çekilmek istenilen Arnavutların geçirdikleri tarihi aşamalara ve Arnavutluk topraklarının tarihine burada az da olsa bir ışık tutmak istedim. Arnavut tarihçiler kendilerini bir taraftan ulusal kahramanları olan Skanderbeg / İskender Bey (1405-68) dönemine ve çok daha iyi bir şekilde dokümanların bulunabildiği 17. yüzyıla odaklamışken diğer taraftan 16. yüzyıl hakkında nispeten çok az yazmışlardı. Hiç kuşkusuz ki, bu kitabın modern Arnavutluk devletinin sınırlarında yer alan olaylarla ilgili bölümü çalışmanın sadece çok küçük bir kısmında yer almaktadır. Ancak Arnavutlar Balkan topraklarında şimdi olduğu gibi o zamanlarda da geniş bir varlığa sahiptiler; ve bunun yanı sıra sadece farklı Batı Avrupalı devletlerin askerî işlerinde değil, aynı zamanda birçok paşa arasından en önemlilerinin Arnavut olması örneğinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi tarihinde de ziyadesiyle rol almışlardı. Doğu-Batı ilişkilerinin seyrinde bilhassa göze çarpan, Arnavutların kültürel ve siyasi açıdan bölünmüş oldukları gerçeğinin Batılı işverenleri için faydalı olup onların kullanabildikleri bir maşa özelliğinde olmasıydı. Osmanlı hükümetindeki en güçlü vezirlerden biriyle akraba olmaları sebebiyle Batılı güçlere verdikleri hizmetin son derece değerli olması Antonio Bruni ve onun geniş ailesini en doğru seçim kılıyordu.

Hayat hikayelerini tekrar oluşturmaya çalıştığım tüm bu bireyler arasından sadece bir tanesi, Bartolomeo Bruti, geçmişte tarihçiler tarafından dikkat çekilen birisi olmuştu. Birkaç Romen tarihçisi (özellikle en seçkin ikisi Nicolae Iorga ve Andrei Pippidi dahil) Moldavya meselelerindeki rolüne özel bir ilgi göstererek onun kariyerini incelemişlerdi ve az sayıdaki İspanyol tarihçi de onun İspanya Kralı hizmetinde gerçekleştirdiği ilk icraatlarını ele almışlardı –ki bu icraatlar kazara da olsa onun Fernand Braudel'in 16. yüzyıl Akdeniz'ine dair büyük eserinin son bölümünün bir kısmında figüran olarak yer kazanmasına neden olmuştu. Romenler hayatının keşfedilmemiş erken dönemlerini atlarken,

İspanyollar sonraki kariyerine ilgi göstermemiş, hangi durumda olursa olsun diğer başrol oyuncularıyla beraber hikâyede ikincil bir figür olarak kalmıştı; bu yüzden de benim için hala yığınla yapılması gereken iş vardı. Diğer karakterlerse olağanüstü bir şekilde göz ardı edilmişlerdi: Mesela İnebahtı Savaşı'yla ilgili neredeyse her bir standart modern anlatıda, savaşta kaptan olarak önemli bir rol oynayan Antonio Bruni'nin babasının adına değinilmez. Pek çok çalışmadaysa kadırga kaptanlarının isimleri verilmiş ancak onun adı unutulmuştu ve az sayıdaki diğer çalışmalarda ise onun Papalık Devletlerinden gelen asilzadelerden olduğu zannedilmişti.[5]

O yüzden, bu kitap için yapılan araştırmaların çoğu biyografik ayrıntılar açısından bir avdan ibarettir. Birini nisyandan kurtarmaya çalışırken kaybolmamış her bir bilgi kırıntısı değerli hale gelir. Bu kitap hiçbir şekilde topladığım tüm bilgileri kapsamıyor elbette, ama bir kimsenin hayatına yalnızca doku ve çeşni katan bazı detayları eklediğim için pişman değilim. Kitapta yer bulmuş olan hayat hikayeleri – umarım– gerçekten ilginçtir; aynı zamanda bunlar kendilerinden öte, o insanların dünyasına veya dünyalarına işaret ediyorlar. Şimdiye kadar bilinmeyen bir kimsenin hikâyesine odaklanmak ve daha geniş kültürel ve sosyal bir dünya kurmak için onu kullanmak bir dereceye kadar meşhur "mikro tarih" çalışmalarının bazılarındaki başarının benzerini yakalamak adına kendime koymuş olduğum bir görevdi. Yaklaşımlarımız arasında bazı farklılıklar var, ancak bu ulaşılmış delillerin doğasından kaynaklanıyor. Klasik mikro tarih çalışmalarının çoğu zengin bir belge grubunun sağladığı tek bir temel belleğe dayanır; genellikle incelemeci yüksek memurların yürüttüğü adli süreçlerle ilgili bir dizi dosyadan ibarettir. Benim kendi araştırmamdaki biyografik bilgiler hiçbir zaman böyle bir gizli defineyle ödüllendirilmedi. Belki de buna en yakın şey Bruti ailesine (Antonio Bruni'nin kuzenlerine) dair açıklamaların yer aldığı ve pek çok özgün vesikayı baz alarak 18. yüzyılda çizilmiş olan ve en son İstirya'nın yerel tarihçisi Domenico Venturini (1905 yılında bu el yazmasında yer alan bazı bilgilerle ilgili bir makale yayımlanmış fakat görünüşe göre el yazması bugüne ulaşmamıştır) tarafından görülmüş detaylı el yazması olabilir.[6]

5 Salimei, "La Nobiltà", 14.

6 Venturini, "La Famiglia".

Bu yüzden yaklaşımım çeşitlilik arz eden bu kişilerden her birinin belli zamanlarda neler yaptıklarını çözmeye çalışmak ve sonrasında ise bu eylemlerini ve varlıklarına dair izlerini takip etmek için bilgi içerebilecek vesikaların yer alabileceği her arşive gitmek oldu. Böylesi bir çalışmanın yoğun işçilik gerektirmesi dolayısıyla araştırmacı aklına sık sık neleri kaçırmış olabileceğine dair olumsuz düşünceler getirmiştir. Misal, bu kişilerden birkaçı hakkında Vatikan arşivlerinde ve Venedik Devlet Arşivleri'nde daha fazla bilgi yer aldığına dair hiç şüphem yok. Bu iki arşiv defaetle ava çıktığım azametli kağıt okyanuslarından müteşekkildir ama sistematik biçimde köşe bucak aramak çok uzun yıllar gerektirecek bir iştir. Eğer bu kitap Bruni ve Bruti ailelerini haritadaki yerlerini konumlandırırsa, onların isimlerine bu arşivlerde rastlayan diğer tarihçiler onları tanır ve orada buldukları şeyleri kaydederler düşüncesiyle kendimi teselli ettim.

Başka bir büyük evrak okyanusu olan İstanbul'daki Osmanlı arşivlerine gitmek için kendimde cesaret bulamadım. Bunun esas neden gayet basit: temel düzeyde modern Türkçe okuyabilsem de bu kabiliyetimi, ünlü harf zengini Türk dili ile ünlü harf hususunda gayet fakir Arap yazısı arasındaki korkunç uyumsuzluk barındıran Osmanlı yazmalarını okuma becerisine dönüştürmek için yıllarımı harcamamıştım. (Osmanlı belgelerinin modern Türkçeye transkribe edildiği kitapların yanı sıra Arnavutça, Sırpça-Hırvatça, Makedonca, Romence ve çeşitli Batı Avrupa dillerine aktarılmış olan çevirilerini de kullandım.) Hikâyelerini anlattığım bu kimselerden bazılarının muhakkak İstanbul'daki hükümetle alışverişleri olmasına karşın bu kişilerin haklarında İstanbul arşivlerinden bilgi çıkıp çıkmayacağı dahi şüphelidir; belki adli davalara müdahil oldularsa mahkeme kayıtlarından kısa atıflar çıkabilir. Çünkü Osmanlı arşivleri vergi kayıtları, harcama hesapları ve idari kararnameler gibi bu dönemin yönetime ait dokümanlar bakımından zengin olduğu halde Batılı devletlerin kayıtlarında daha yaygın bir şekilde bulunabilen, kişilere ait mektuplar ve raporlar, hercai idari belgeler ve benzeri şahsi malzemeden büyük oranda yoksundur.

Mikro tarihin iyi bilinen örneklerinden bazılarıyla bu kitap arasındaki diğer ve önemli bir fark ise burada tasvir etmeye çalıştığım pek çok insanın büyük oranda "makro tarihin" bir parçası olmasıdır. Bir

köylünün veya değirmencinin zihinsel ve sosyal dünyasını elde etmek her zaman büyüleyici bir girişimdir ama o dünya mutlaka, uluslararası ilişkiler, askeri liderlik veya önemli dini gelişmelerle hiçbir ilgisi bulunmayan sınırlı bir dünya olacaktır. Gelgelelim, burada hayatları tarafımca yeniden inşa edilmiş olan bu kimselerin dünyaları hiç de böylesine sınırlı değillerdi: kardinallerle arkadaş olmuşlar, Kraliçe I. Elizabeth dahil olmak üzere monarklar ve papalarla mektuplaşmışlar. Bunlardan biri Trent konsülünde Katolikliği yeniden şekillendirmek hususunda aktif rol alan bir başpiskoposdu; bir diğeri papalık donanmasının üç seferinde amiralin sağ koluydu; biri Moldavya'nın başbakanı ve ordularının komutanı olmanın yanı sıra Osmanlı-İspanya ateşkesi ve Osmanlı-Leh barış anlaşması görüşmelerinde bulunmuştu; bir başkası bilhassa yok edici bir Osmanlı-Habsburg savaşını önlemeyi neredeyse başaran bir kimseydi; sonuncusu ise tehlikeli bir görevle İmparator Rudolf'a bu savaşı sonlandırmak için gitmişti. Dolayısıyla bu kimselerin hikâyelerini anlatmak aynı zamanda onların dahil oldukları uluslararası tarihi de bir tuval üzerine resmetmek anlamına gelmektedir.

Bu kitap, 16. yüzyılın ikinci yarısına dair genel bir Avrupa tarihi olma gayesini gütmüyor; ama Osmanlı İmparatorluğu ile çeşitli Hıristiyan güçler arasındaki – ihtilaflı olduğu kadar işbirlikçi, askeri olduğu kadar diplomatik– ilişkilere dair hikâyeyi inşa etmeye çalışıyor. Bunun yanı sıra, bazı varsayımlarla mücadele etmeye çalışmakla beraber uzun süredir tartışılan bazı meselelere de bir iki yeni cevap sunmaktadır. Kitap çeşitli uzmanların ilgisini çekebilecek yeni malzemeler içermenin yanında, içindeki her bir unsur, uzman olmayan okuyucu gözetilerek kaleme alınmıştır. Umudum, bu okuyucular için kitabın, tarihin hayati önem taşıyan bu dönemini aydınlatması, Osmanlı ile Hıristiyan dünyası arasında varsaydıkları kimi hususları sorgulamaya sevk etmesi ve 16. yüzyıl Avrupa tarihine dokunmuş fakat hep ihmal edilmiş Arnavut izine bir bakış sunmasıdır. Eğer, bu amaçların herhangi birisinde veya hepsinde başarılı olursam, kitabın yazılmaya değmiş olduğunu hissedeceğim.

Minnettarlığımı göstermem adına ilk borcum All Souls College[7] müdür ve akademisyenlerinedir, onlar sadece bu kitabın yazılmasında

7 Oxford Üniversitesi bünyesinde bulunan bu fakülte, üniversitenin en eski (kuruluşu 1438) birimlerinden biridir. (ç.n.)

ve araştırılmasında ideal şartları sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda araştırmada gerekli olan seyahatler için de destekte bulundular. Özellikle iki seçkin tarihçi, Sir John Elliott ve Andrei Pippidi'ye eser taslak halindeyken yaptıkları yorumlar için fazlasıyla minnettarım; ve tabii keskin bir göze sahip bir okuyucu olmanın yanı sıra bilge ve yapıcı bir editör olduğu için Stuart Proffitt'e de teşekkür ederim. Fevkalade gayretli çalışması için kitap editörü Mark Handsley'e de teşekkür etmeliyim. Bulunması zor olan kaynakları sağladıkları için bazı arkadaş ve meslektaşlarıma da müteşekkirim: Daniel Andersson, Bejtullah Destani, Uran Ferizi ile Labeate Ferizi Zeneli, Kate Fleet, Eric Nelson, Andrei Pippidi ve Oliver Schmitt. Agnieszka Kołakowska beni sadece Varşova'da çok nazik bir şekilde ağırlamakla kalmadı, aynı zamanda Lehçe belgelerdeki bazı çeviri ve okuma sorunlarında değeri ölçülemez yardımlarda bulundu. Sinan Paşa ile ilgili geleneksel mekanları bana gösterme ve Topoyan'daki[8] ev sahiplikleri için ayrıca teşekkürlerim Veli ve Sahit İbrahimaj'adır. Ayrıca bu seyahatleri mümkün kılan Uran Ferizi ve Ardiana Ferizi Olloni'ye de teşekkür etmeliyim. Kitabın sonunda yer alan El Yazmaları Listesi'nde sıralanmış tüm kütüphane ve arşivlere çok minnettarım; bu kütüphanelerin el yazma koleksiyonlarının yanı sıra nadir kitap okuma salonları ve genel çalışanlarına müteşekkirim. Bunlara ek olarak aşağıda isimleri verilen kütüphanelere de ayrıca teşekkür edilmelidir: Oxford'da All Souls College; Trieste'de Biblioteca Civica Attilio Hortis; Roma'da Biblioteca dell'Istituto Italiano per la Storia Antica; Roma'da Bibloteca Giustino Fortunato; Milano'da Biblioteca Nazionale Braidense; Padova'da Biblioteca Universitaria; Paris'te Bibliothèque des Études Turques (Bibliothèque Jean Deny); Paris'te Bibliothèque Jean de Vernon; Cambridge'de Cambridge University Library; Oxford'da Corpus Christi College; Londra'da Heythrop College; Oxford'da Queen's College; Oxford'da Rhodes House; Londra'da School of Oriental and African Studies; Londra'da School of Slavonic and East European Studies; Cambridge'de The Skilliter Centre for Ottoman Studies;

8 Topoyan, Üsküp ve Prizren'e (Kosova) yakın, bugün Arnavutluk'un kuzeydoğusunda nüfusu 2000'i geçmeyen bir köydür. Osmanlı sadrazamlarından Koca Sinan Paşa burada doğmuştur. (ç.n.)

Oxford'da Taylor Institution (ve özellikle onun Modern Yunan ve Slav Kütüphaneleri); Londra'da Warburg Institute; ve Londra'da Wellcome Library.

Kütüphane ve arşivlerin isimleri zikretmişken bunlardan özellikle ikisi hakkında yorumda bulunmak isterim. Beni Venedik'teki Kudüs St. John Şövalyeleri Kardeşliği'nin Gran Priorato di Venezia e Lombardia'da [Venedik ve Lombardiya'daki Büyük Manastırları] ağırladığı için özellikle Kont Gherardo degli Azzoni Avogadro Malvasia'ya (ve tabii ziyaretimi ayarladığı için Kardeşliğin Büyük Üstadı Fra [rahip] Matthew Festing'e ve buradayken yardımları için saygı değer arşivci Dr. Mattiuzzo'ya) müteşekkirim. Burada tutulan evrak büyük öneme sahiptir; Kardeşliğe ait bu manastırda bulunan arşiv, İtalya'da bozulmadan kalan tek tarihi manastır arşividir. Ancak, hem dijitalleştirme ve diğer yollarla çalışmalara imkan sağlamak hem de evrakların tutulduğu odaları fiziksel olarak tamir etmek için burasının büyük bir mali yardıma ihtiyacı bulunmaktadır. Böyle bir proje, hayırsever bir bağışçı veya bir vakıf için son derece zahmete değer bir iş olacaktır.

Diğer yorumumsa ne yazık ki daha az olumlu olacak. İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru bir Sloven şehri olan Koper'in (Capodistria)[9] belediye arşivi İtalyan yetkilileri tarafından götürülmüştür. Bunlar alındığından beri bir depo odasında araştırma yapmaya ve tasnife açılmamış bir şekilde Venedik'te Biblioteca Nazionale Marciana'da durmaktadır. 1960'larda hepsi olmasa da bazı elyazmaları mikrofilme alınmış ve filmler benim de bunları çalışmak üzere gittiğim Trieste'de Archivio di Stato'ya [Trieste Devlet Arşivi] gönderilmişti. Filmlerin kalitesinin son derece düşük olmasına karşın malzemelerin okunabilirliğini sağlamak için yollar bulmayı deneyerek inanılmaz bir şekilde yardımcı olan Trieste Archivio di Stato çalışanlarına derin bir minnet duymaktayım ancak bazı zorluklar neredeyse üstesinden gelinemez haldeydi. Bir Venedik-Sloven şehri hakkında potansiyel yegâne büyük bilgi kaynağını sunan bu arşiv, tarihleri Orta

9 Şehir Türkçede de Koper şeklinde okunup, bugün Slovenya topraklarında, Venedik körfezi kıyısında, Venedik şehrinin tam karşısında İtalya sınırındaki Trieste limanının 20 km güneydoğusundadır. (ç.n.)

Çağ'a dayanan yüzlerce cilt elyazması yığınından oluşmaktadır; bunlar Sloven halkının kültürel mirasının hayati bir parçasıdır; en azından böyle olmalı. Bu arşiv malzemelerinin asıl yurtları olan Koper'e getirilmesi veya araştırmacılar için Venedik'te ulaşılabilir olmaları sağlansaydı, hem Venedik hem de Sloven tarihine dair daha yeni bir anlayışı oluşturmak için kullanılabilirlerdi. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminin üzerinden neredeyse 70 yıl geçtiği ve bu belgelerin şu an ki durumu göz önünde bulundurulacak olunursa, bu kesinlikle bir skandaldır.

İsimler, Kullanımlar ve Telaffuzlar Üzerine Not

Yer adları çalışma içerisinde genellikle bugünkü formatıyla yani o yerlerin şu an ait oldukları ülkelerin dilinde nasıl söyleniyor ise o şekliyle verildi. Buna karşın uygun olan yerlerde ise, "Floransa" örneğinde olduğu gibi, standart formun yazılması tercih edildi. Yaygın olarak karşılaşılan diğer alternatif kullanımlar ise o dilin basit bir kısaltması ile birlikte parantez içerisinde alındı (örneğin: "Ital.", "Trk."; ayrıca "Sırp-Hırvat" kısaltması için "Srb." olarak verdiğim not siyasi olarak hiçbir şey ifade etmemekte olup burada tamamen dilsel bir terim olarak kullanılmıştır). Modern coğrafi isimler, yer belirleyebilmek için kullanılmıştır; bu yüzden birinin Bulgaristan'ı geçerek seyahat etmiş olduğunu yazmış isem bu, o dönemde Bulgaristan'ın burada siyasi bir varlığı bulunduğunu öne sürmeksizin okuyucuya kolaylık sağlamak adına kullanılmış bir terim olarak görülmelidir. Aynı zamanda bu temele uygun olarak Transilvanya [Erdel], Wallachia [Eflak] ve Moldavya'ya "Romen" Prenslikleri şeklinde atıfta bulundum. Bir tarihçinin bu dönemde Westminster şehrini Londra'dan ayırmadan birinin Londra'ya gittiğini söylemesine benzer olarak, Galata'yı (veya Pera) İstanbul'a bileşik bir kentmişçesine dahil edip genel bir terim şeklinde kullandım (ancak Galata veya Pera özellikle kastediliyorsa bunu belirttim). "Yunanistan" ve "Arnavutluk" terimleri modern formatına uygun olarak kullanılmıştır; diğer taraftan "Venedik Arnavutluk'u" 1. bölümde tanımlandığı üzere farklı tarihsel bir bölge olmasından dolayı bu şekliyle belirtilmiştir. Bağlam genellikle jeopolitik terimleri bugünden farklı olduğu haliyle kullanıp kullanmadığım hususunda açıktır: Polonya'nın

16. yüzyılda kral tarafından veya Moldavya'nın ise voyvodası tarafından yönetilmesi örneğinde olduğu gibi.

Kişi isimleri için bugüne ulaşmayı başarmış dokümanlarda geçen şekline atıfta bulunulması genel bir kural şeklinde takip edilmiştir. Söz konusu kullanımlar, mektupların veya diğer kağıtların onlar tarafından imzalanmış kısımlarında bulunabilir (Giacomo yerine Jacomo Bruti, Gaspare Bruni yerine Gasparo Bruni gibi). Bazı durumlarda ismin belgede yazan şekli farklı bir dildeki haliyle verilmiştir; ismin orijinal formuna dair makul bir tahmin mümkün olduğu vakit bu parantez içerisinde verilmiş ama genellikle belge üzerinde nasılsa o şekliyle kullanılmıştır (İtalyanca bir belgede bugüne kalmış bir isim olarak Arnavut Tommaso Pelessa'nın adı muhtemelen Toma Plezhë'dir, ancak bu kesin olmayıp bir çıkarımdır). Bu kuralın haricinde iyi bilinen tarihi figürlerin isimleriyse İngilizceleştirilmiş halleriyle kullanılmıştır: papalar (örneğin: Gregory), Portekiz ve İspanyol kralları (Avusturyalı Don John) ve Polonya ile Transilvanya'nın hükümdarları. Osmanlı isimleri "Mehmet", "Murat"tan ziyade eski formları ile "Mehmed", "Murad" şeklinde modern Türkçe haliyle fakat Arap karakterleriyle yazılan Osmanlı metinlerinden yapılan çevirilerde kullanılan okunuşları gösteren işaretler olmadan kullanılmıştır.

Burada Osmanlı terimlerine olağan halleri ile yer verilmiştir.[10] Farklı durumlarda ise kelime italik olarak (eğer gerekliyse de çoğul ekleri italik stil kullanılmadan) takdim edilmiştir. İlk geçtikleri yerlerde bunlar açıklanmış ve bu tanımlamalar özetlenerek sözlük kısmına da konulmuştur. İngilizce terminolojinin alışık olmadığı "fusta" ve "stradiot" gibi veya diğer Batı Avrupa dillerindeki "commenda" ve "giovane di lingua" gibi kelimelerin anlamları da sözlüğe alınmıştır.

Çoğu Batı Avrupa dili erken modern zamanlarda, Müslüman veya Osmanlı kelimesini tanımlamak adına Türk sözcüğünün başka bir versiyonu olan "Turc" – "Turco" gibi kavramları kullanmıştır. Anlam olarak bu sadece etnik ve dilsel manada verilmiştir. Ben bunun haricindeki tanımları metnin içeriğine uygun olarak genellikle Müslüman veya Osmanlı şeklinde kullandım.

10 Yazarca kastedilen, metnin orijinalinde bu kelimeleri Türkçe okunuşuna uygun olarak "Spahi", "Pasha" şeklinde vermiş olmasıdır. Çeviri ile uyumsuzluk yaşanmaması için bu örneklere burada, dipnotta işaret edilmiştir. (ç.n.)

Yabancı dillerden yapılan tüm alıntılar tercüme edilip metin içerisinde aktarılmışlardır (orijinalleri ise notlarda verilmiştir). Notlar pekiştirici bir biçimde her paragrafın sonuna eklenmişlerdir; atıfların metin içerisindeki hangi bilgi için kullanıldığını belirtmek adına ise parantez içerisinde (alıntıların asıl halleri gibi) destekleyici kılavuz sözcüklere yer verilmiştir. Yazının asıl kısmı için dipnotta verilen ek bilgiler ve onlara ait herhangi bir referans, metindeki o paragrafın sonuna konulmuş olan not içerisinde bulunmaktadır.

Yabancı ve pek de karşılaşılmamış kelimelerin telaffuzu için –bazıları sadece yaklaşık olacak şekilde– kullanılan sesteşlerin neler olduğu aşağıya not olarak düşülmüştür.[11]

Türkçe:

c 'j'
ç 'tch'
ğ öncesinde gelen ünlü harfi uzatmak için sessizce/içten okunur.
ı hafif bir 'uh'
ö uzun bir 'uh'
ş 'sh'
ü (Fransızcadaki 'tu' veya Almanca'daki 'über'de olduğu gibi)

Arnavutça:

c 'ts'
ç 'tch'
dh 'th' (her zaman seslidir, this kelimesinde olduğu gibi. Arnavutlar, 'th'yi 'thin' kelimesinde olduğu gibi sessizler için yazarlar)
ë fiilen kelime sonunda olup sessizce-içten söylenir.
gj 'dj'
j 'y'
ll l harfi gibidir ama hafif bir ağırlıkta uzun bir sestir.
q 'tch' gibidir ama hafif ince bir sestir.

11 Yazar tarafından verilen örneklerden bazıları Türkçe karşılıkları ile çok anlamlı bir bütün oluşturmadığı için özellikle tercüme edilmemişlerdir. (ç.n.)

rr 'r' gibidir ama hafif ağır ve daha ağızda dönen bir sestir.
x 'dz'
xh 'j'
y (Fransızcada ki 'tu' veya Almanca'daki 'über'de olduğu gibi)
zh 'zh' (Jivago kelimesinde olduğu gibi)

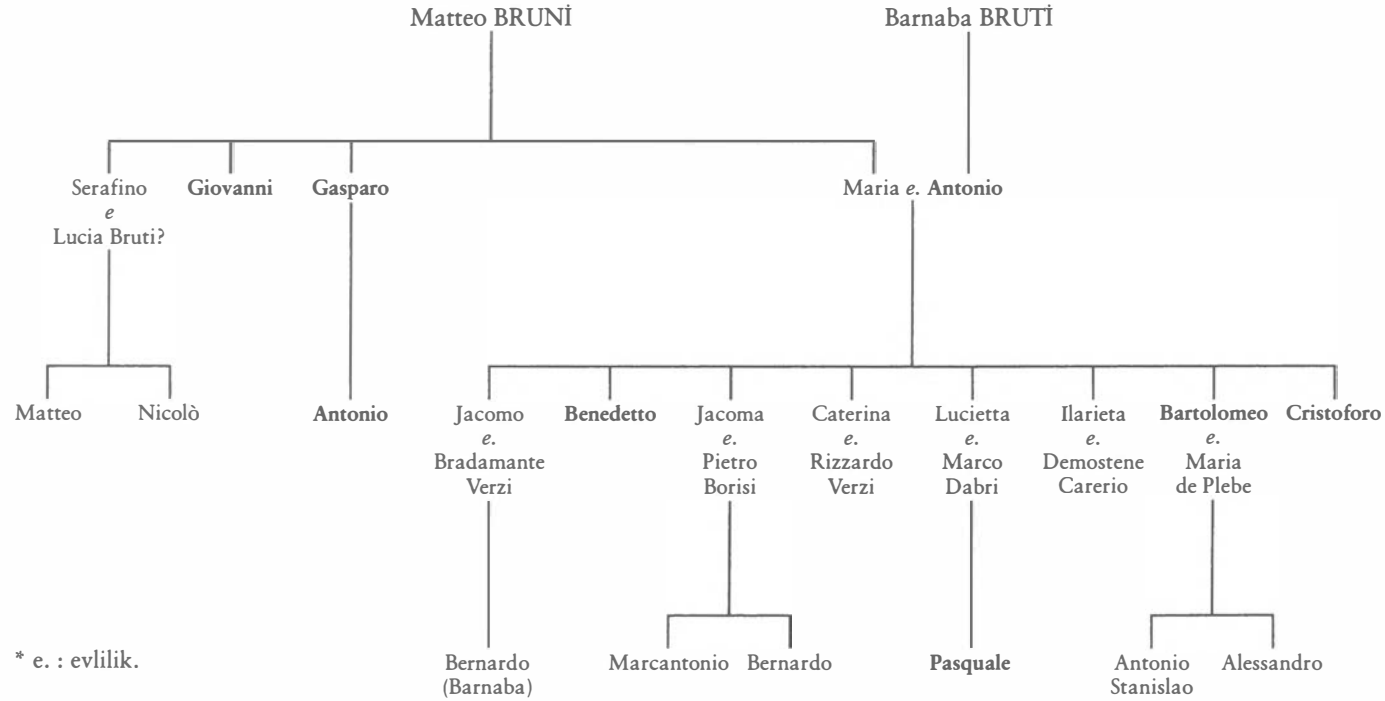
Romence:

ă hafif bir 'uh'
â uzun bir 'uh'
c yumuşak 'tch' diğer bir deyişle sert bir 'k'
ch 'k'
i kelime sonunda gerçek manada sessizce (Iaşi – telaffuzu Yaş gibi)
î uzun bir 'uh'
j 'zh' (Jivago'da olduğu gibi)
ş 'sh'
ţ 'ts'

Sırp-Hırvatça:

c 'ts'
č 'tch'
ć 'tch' ama hafif ince bir ses
dj 'dj'
j 'y'
š 'sh'
ž 'zh' (Jivago'da olduğu gibi)

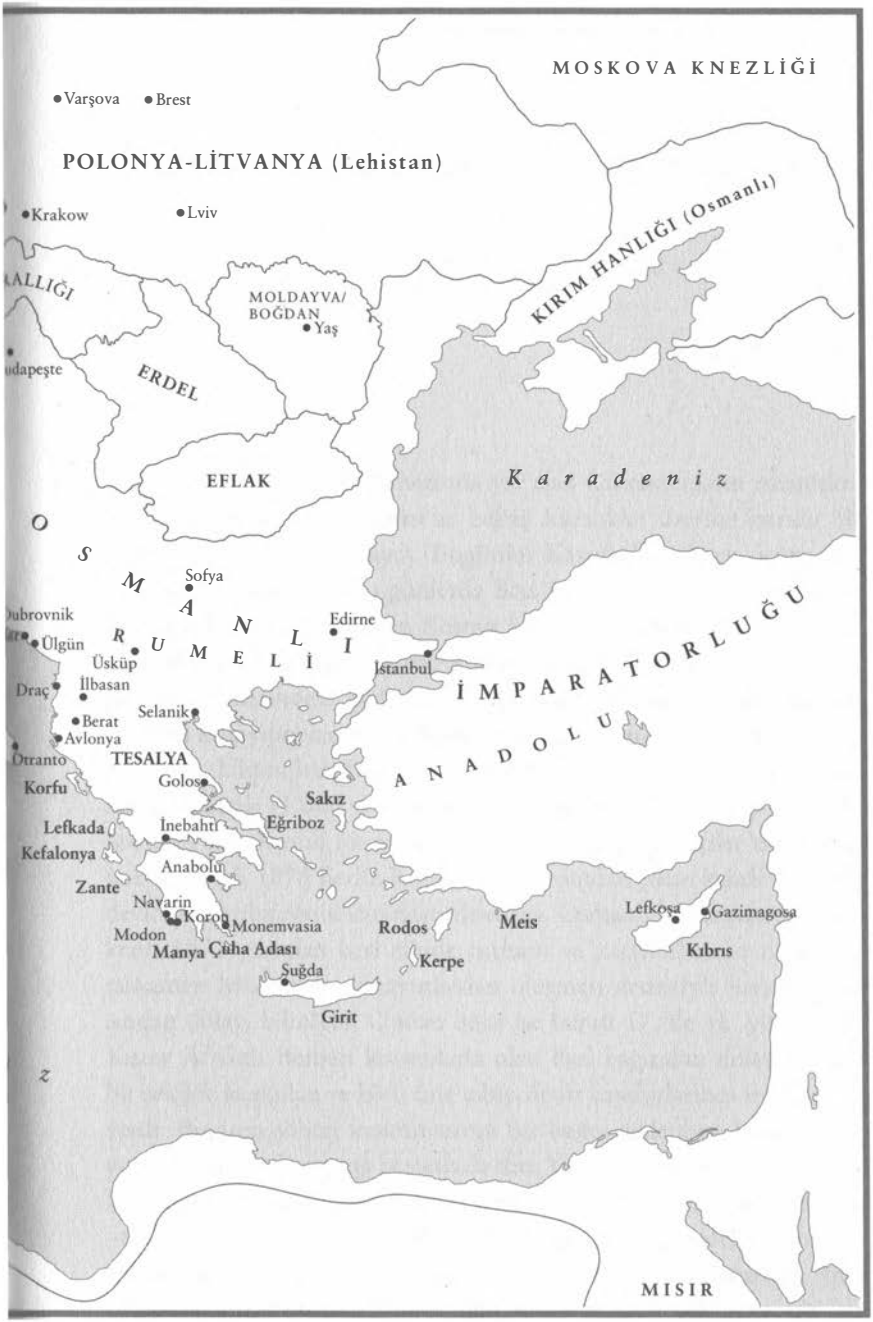
Birleştirilmiş Aile Ağacı

* e. : evlilik.

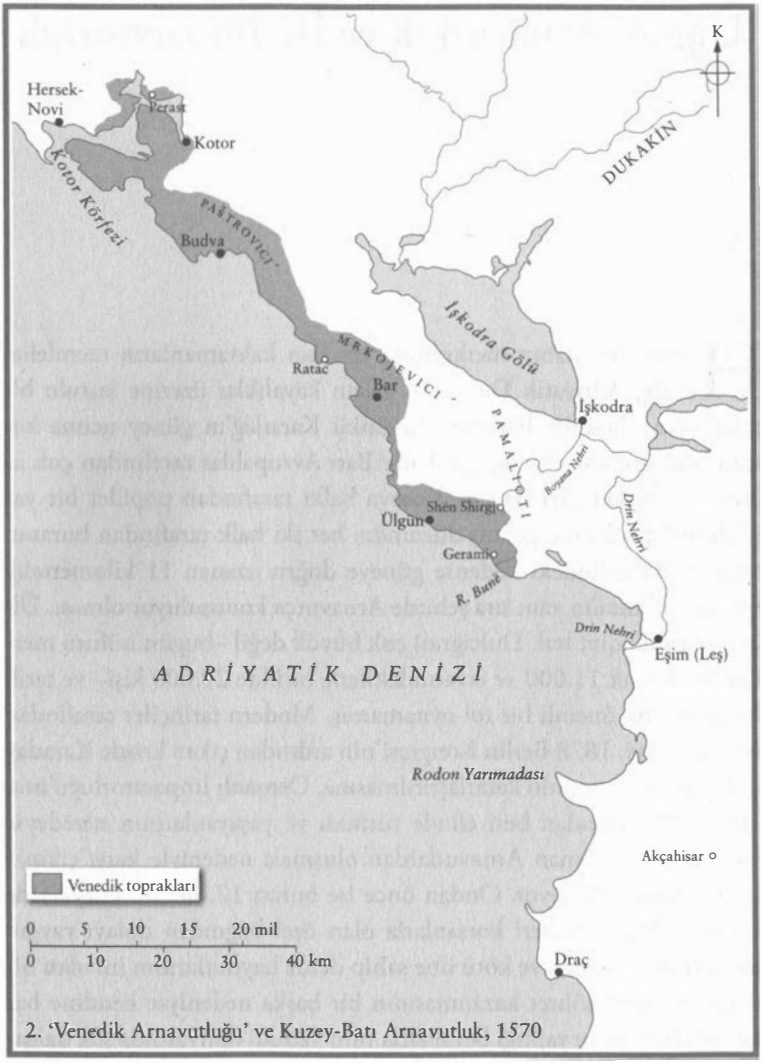
1. Bruni ve Brutilerin Avrupa'sı

MOSKOVA KNEZLİĞİ
Varşova
Brest
POLONYA-LİTVANYA (Lehistan)
Krakow
Lviv
KIRIM HANLIĞI (Osmanlı)
MOLDAYVA/
BOĞDAN
Yaş
ERDEL
EFLAK
Karadeniz
OSMANLI
Sofya
Dubrovnik
Ülgün
Üsküp
İlbasan
Draç
Berat
Avlonya
Otranto
Edirne
İstanbul
RUMELİ
İMPARATORLUĞU
ANADOLU
Selanik
TESALYA
Golos
Korfu
Sakız
Eğriboz
Lefkada
İnebahtı
Kefalonya
Anabolu
Zante
Navarin
Koron
Modon
Monemvasia
Manya
Çuha Adası
Rodos
Meis
Kerpe
Suğda
Girit
Lefkoşa
Gazimagosa
Kıbrıs
MISIR

1

Ülgün, Arnavutluk ve İki İmparatorluk

Hikâye bu kitabın merkezinde yer alan kahramanların memleketinde, Adriyatik Denizi'ne bakan kayalıklar üzerine kurulu bir şehir olan Ülgün'de başlıyor. Bugünkü Karadağ'ın güney ucuna konumlanmış olan şehir, şu günlerde Batı Avrupalılar tarafından çok az ziyaret edilirken Arnavut ve Kosova halkı tarafından popüler bir yaz tatili mekânı haline gelmiş durumda; her iki halk tarafından buranın ziyaret edilmesindeki nedense güneye doğru uzanan 11 kilometrelik bir altın kumsalın yanı sıra şehirde Arnavutça konuşuluyor olması. Ülgün (Arn. Ulqin; Ital. Dulcigno) çok büyük değil –bugün nüfusu merkezde yaklaşık 11.000 ve civarındakilerle birlikte 20.000 kişi– ve tarih boyunca çok önemli bir rol oynamamış. Modern tarihçiler tarafından burası, en iyi, 1878 Berlin Kongresi'nin ardından çıkan krizde Karadağ devletine verilmesinin kararlaştırılmasına, Osmanlı İmparatorluğu'nun kenti 1571 yılından beri elinde tutması ve yaşayanlarının neredeyse tamamen Müslüman Arnavutlardan oluşması nedeniyle karşı çıkmasından dolayı biliniyor. Ondan önce ise burası 17. ile 18. yüzyıllarda Kuzey Afrikalı Berberi korsanlarla olan özel bağından dolayı yaygın bir şekilde korkulan ve kötü üne sahip deniz haydutlarının ini olan bir yerdi. Buranın şöhret kazanmasının bir başka nedeniyse kendine has tarzıyla bilinen ve yaptığı beyanlarla tüm Yahudi dünyasında şok dalgaları yaratan Yahudi Mesih Sabatay Sevi'nin sürgündeyken 1676 yılında –takipçilerini derin bir şekilde endişeye düşüren biçimde, gizemli bir şekilde Müslüman olmasının ardından– burada ölmüş olmasıdır. Ama bölgedeki diğer şehirler gibi, Ülgün'ün de bundan çok daha eski bir

2. 'Venedik Arnavutluğu' ve Kuzey-Batı Arnavutluk, 1570

tarihi vardır. Başlangıçta İlliryalıyken sonra Romalı olmuş kent, önce Bizans'ın eyaletleri arasına, ardından Slav krallık ve prensliklerine katılmış Doğu Adriyatik'in uzun sahil şeridinde, kendi beledi geleneklerine sahip çok sayıda şehirden birisiydi. 14. Yüzyılın sonlarına doğru Balšić veya Balsha hanedanından gelen son Slav yöneticilerinin hakimiyeti altında burası kendi paralarını basan, Ḍubrovnik'le sağlam bağları olan önemli bir ticaret merkeziydi. Ülgün 1405'te Venedik hakimiyeti altına girdi ve 1571'de Osmanlı'nın fethine kadar, yaşanan bazı kesintilere rağmen böyle kaldı.[1]

Ülgün'ün günümüze kalan ilk ayrıntılı tasviri, kronolojik olarak bu kitabın da başlangıç noktası olan 1550'lere aittir. Bu dönemde, Ülgün oldukça küçük bir kasaba olup pek bir ekonomik önemi yoktu. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'yla bitişik, doğu Adriyatik sahilinde uzunlamasına yayılmış olan bölgenin en ileri karakol olması dolayısıyla burası Venedik için hayati bir öneme sahipti. 1553'te Ülgün'ü ziyaret eden bir Venedik memuru şehrin 300'ü savaşacak yaştaki erkeklerden oluşan 1.600 kişilik (300 haneli) bir nüfusa sahip olduğunu kaydetmiştir. Memur, bu nüfusu üç kategoriye ayırmıştı: soylular, vatandaşlar ve "işçiler" (*lavoratori*); son kategoride yer alan işçiler şehrin etrafındaki arazilerde çalışıyor ve "gelirini soylularla vatandaşların aldıkları" şarap ve yağ üretiyorlardı. Ülgün'e bağlı olan yaklaşık 6 km²'lik bölge 600 sakini ile iki veya üç köyden oluşan küçük bir yerdi ancak aynı yıl tutulmuş bir başka rapora göre burası yarım yıl boyunca şehri besleyecek tahılı ve bir yıllık şarabı ve bunlara ek olarak en iyi zeytinyağının ihracını sağlamaktaydı. Tüm işçiler tarlalarını ekmek için dışarıya gitmiyordu; 1558 yılına ait bir raporda gözlemlendiği üzere burada yaşayanlar arasında en iyi kazananlar denizcilerdi ve nüfusun çoğunluğu yoksuldu. Aslında kentin genel fakirliğine dair izlenimler tamamıyla belgelerden çıkarılmaktadır; bu dönemde Osmanlıların ilerleyişi, bir zamanlar büyük ve kârlı topraklara sahip bu şehrin tarımsal hinterlandının çoğunun sakinlerinin ellerinden

1 Scholem, *Sabbatai,* 882-3, 917; Zirojević, *Ulcinj,* 1-44 (erken tarihi); Bošković, Mijović ve Kovačević, *Ulcinj 1,* 6-11 (erken tarihi); Ushaku, *Ulqini në gjurmët*, 9-21 (erken tarihi); Malović-Djukić, "Privredne Veze", 58-65 (ticaret, Dubrovnik); Pertusi, "Per la Storia", 213-19. Balšić veya Balsha ailesinin kökenleri Arnavut yahut Vlah olabilir; ama bu aşamada onların ağırlıklı olarak Slav (ve Ortodoks) kültürüne sahip oldukları görülmektedir.

alınmasına neden olmuştu. Ülgün'den akan mütevazı ticaretin hacmi, kaybedilen farkı gidermek için yeterli değildi. Şehrin gelirleri, mallar üzerinden alınan gümrük vergilerinden gelen yıllık 700 duka altından oluşmaktaydı ve Osmanlı'dan alınıp Venedik'e satılan atların ticareti de 50 dukaya varıyordu; şarap için alınan ek 120 veya 130 dukalık vergi ise şehrin yöneticisinin maaşının ödenebilmesi için kullanılıyordu. Ama basit savunma yapılarına yönelik harcamaların yıllık 1.770 dukaya varmaya başlamasıyla Venedik yardımları olmaksızın Ülgün'ün idare edilip yaşatılabilmesi mümkün değildi. Bu raporlara yansıyan bir şikâyete göre buraya yerleştirilen sıradan bir askerin kendisine yıllık olarak ödenen 32 dukalık bir maaşla yaşaması güç bulunmuştu; bir başka rapor da sadece askerlerin ödemesine harcanacak olsa bile şehrin maliyesinin 27 adamdan daha fazlasının maaşını karşılayamayacak kadar acı verici derecede küçük olduğuna dikkat çekmişti.[2]

Bir hudut şehri olduğu andan itibaren Ülgün'ün önemli bir askerî sınır kalesi olarak varlığını sürdürdüğü düşünülebilir. Ama Osmanlı İmparatorluğu'na karşı geliştirilen Venedik stratejisi yüzleşmeye dayalı değildi; çoğu askerî senaryo hem şehrin hızlı bir şekilde denizden desteklenmesinden hem de yerel savaşçıların askere alınmalarından ibaretti. Bu yüzden bölgenin güvenliğini sağlamak ve denizden haydutlarca gerçekleştirilen saldırılar ve sıradan akınlarla uğraşmak üzere burada sadece küçük bir kuvvet tutuluyordu. 1553'te kaleyi idare etmek üzere bir Venedik subayının emri altında sadece 8 asker ve buna ek olarak Padovalı (Padua) bir kaptanın emrindeki 18 piyade, iki Arnavut kaptanın emrindeki 19 *stradiot* (hafif süvari) ile pala, mızrak, zehirli ok ve yaylarıyla "olağanüstü kızgın savaşçılar" olan 24 *martolos* askeri (yerel Balkan savaşçılarını ifade etmek için kullanılan genel bir terim) bölgede istihdam edilmişti. 1553'te şehir tamamen "istihkam edilmemiş" olarak tanımlanmıştı, kentin duvarları var olmakla beraber bunların savunmayı sağlayamayacak, dolayısıyla buranın elde tutulamayacak bir

2 Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 225-31 (226: "i nobili e cittadini cavano il nervo delle loro intrade" / soyulular ve vatandaşlar sinirlerini kendi sokaklarından çıkarıyorlar; 227: gümrük, vergiler), iii, 5 (bölge, tahıl vd.), 116 (denizciler, savunma harcamaları; askerlerin maaşları). 1553'e ait ilk rapor yanlış tarihlendirilerek 1571 olarak verilmiştir (Sirdani, "Per historin", 227; Zamputi, ed., *Dokumente,* i, 303); 1558 yılına ait rapor yanlış olarak 1500'e tarihlendirilmiştir (Iorga, *Notes,* v, 272).

durumda olduğu seziliyordu. Kale "yüksek, ancak eski duvarları" ile etkileyici bir görünüm sergiliyordu; bununla birlikte 1558'te tutulan bir rapora göre kalenin iki noktasının yerden daha yüksek bir zeminde olduğu ve deniz tarafındaki surların bazı bölgelerininse çökecekmişçesine durduğu görülmekteydi. Ayrıca, Ülgün'den gelen daha önceki mesaj ve raporlar şehrin savunmasına dair kötü bir izlenim vermişti: 1531'de vali, bazı top parçalarının ve ateşli silahların tamamen kullanışsız olması gibi içinde bulundukları kötü durum hakkında uyarıda bulunmuştu ve burada 3 yıl evvel istihdam edilmiş olan bir topçu subayı ise kendisini uğraştıran Arnavutlardan şikâyette bulunmuştu.[3]

1553'te şehri ziyaret eden memurlardan birisi yerleşiklere karşı ısınmakta zorluk çekmiş ve "bu Arnavutlar" hakkında "barbarca adetleri vardır" diye yazmıştı. Ardından –eğer ki barbarlıklarına bir kanıt olacaksa– hemen şunları da eklemişti: Bunların "konuştukları Arnavut dili [Slav kökenli] Dalmaçya dillerinden tamamen farklıydı". Ama şunu da not etmişti: "Hükümdarlarına olağanüstü bir şekilde sadık olmaları gerçeğinden dolayı övgüyü de hak ediyorlar. Aralarında birbirlerine karşı aşırı bir zulüm veya karşılıklı nefret yok, ama yine de çok hızlı bir şekilde kendilerini öfke duygusuna kaptırabiliyorlar: İsteyerek toplum içerisinde birbirleriyle küfür içeren bir rekabetle çarpıştıkları da oluyor, ama bu doğalarından gelen somurtkanlıkları çabucak ortadan kalkabiliyor." Bazı açılardan Venedik'ten gelen bir ziyaretçi için burası soğuk ve garip görünen bir yerdi –özellikle de aristokrat sınıftan olan Giovanni Battista Giustinian gibi bir memur için. Buranın az sayıdaki bazı Venedik dönemi kalıntılarına bakılsa benzer duygular hissedilebilir. Eski şehrin dar sokaklarından birindeki evin girişinin üzerinde yer alan taş oymasında şu yazar: "Nemo profeta aceptvs est in patria sva"; "Hiçbir Peygamber, kendi ülkesinde kabul görmez" (Luka 4:24). Bunun, memleketinden buraya sınır dışı edilmiş bir Venedik vatandaşı

3 Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 228 (bu kuvvetler; "uomini ferocessimi" – vahşi adamlardı), iii, 4 ("non fortificata" / tahkim edilmemiş); BL, MS Add. 8262, fo.379r ("muraglie alte, et uechhie" – duvarları yüksek ve eskiydi, "parte della muraglia minaccia rouina" – duvarların bazı kısımları ise harap olma tehlikesi içerisindeydi (Ljubić, ed., *Commissiones,* iii, 115)); Čoralić ve Karbić, *Pisma,* 99 (şikâyet), 102 ("algune artellarie et schioppi totalmente inutili" – bazı toplar ve silahlar tamamen kullanışsızdı).

tarafından uzağa sürgün edilmenin verdiği acıyla beslenen duygularla oyulmuş olması muhtemeldir.[4]

Yine de, memleketi İtalya olan hiç kimse için kırsal hayatın bu basit şartları, o kadar da yabancı gelmiş değildir. Arnavutça burada ikamet edenlerin çoğu tarafından alışılageldiği üzere konuşulurken, Slavca halkın günlük hayatında bir azınlık tarafından, İtalyanca ise çoğu zaman ticarî faaliyetlerde kullanılan dildi. Denize bakan büyük bir kamu binası ki muhtemelen belediye binasıydı, doğrudan Ancona'daki Palazzo del Governo'dan (hükümet konağı) model alınmıştı. Burada diğer beş kiliseye ek olarak içerisinde bir de kilise heyeti derneği ile piskoposun bulunduğu Romanesk-Gotik yapıda bir katedral vardı. Şehrin Orta Çağ'daki Slav hükümdarlarının kurduğu veya desteklediği, göze çarpar bir şekilde en önemlileri şehir surlarının dışında bulunan Ortodoks kiliselerine rağmen kentte Roma Katolikliği de uzun süredir devam eden bir geleneğe sahipti. Ülgün'deki eğitim hakkında hiçbir şey bilmiyoruz ama İtalyanca ve Latince için temel eğitimi öğretmek üzere burada kesinlikle yeterli sayıda din adamı vardı; bir Kosova şehri olan Novobërdë'den (Srb. Novo Brdo) hümanist yazar Martino Segeno 15. yüzyıl sonlarında Ülgün'de piskopos olarak hizmet ediyordu. Ülgünlü âlim Lucas Panaetius "Olchinensis" 1510'lar ve 1520'lerde Venedik'te, karizmatik hatip Girolamo Savonarola ve filozof Marsilio Ficino'nun yanı sıra Caesar, Plautus ve Aristoteles'in eserlerini hazırlayıp basıyordu. Venedik'le devamlı ilişkiler sadece ticaret ve idari işlerle değil, aynı zamanda Ülgün'den gelip bu şehirde yaşayan ve çalışan mühim sayıdaki nüfusa sahip göçmenler üzerinden de sürdürülüyor olmalıydı. Kısaca burası dünya üzerinde, pek gelişmemiş, küçük bir şehir olmasına rağmen İtalya'dan buraya gelmek demek bazı temel bölünmeleri aşmak anlamına gelmiyordu; daha ziyade hala Venedik kültür atmosferinin görülebileceği uzak bir yere gitmek demekti.[5]

4 Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 227 (Hanno questi Albanesi costumi barbari; parlano lingua albanese tutta differente dalla Dalmatina, ma sono degni di comendazione in questo, che sono fedelissimi al suo prencipe. Fra loro non vivono estreme persecuzioni et odii intestini, ma sono pero prestissimi di colera,et gariscono volentieri nella piazza con parole, ma anco presto si risolve questa lor natural grinta; Bošković, Mijović ve Kovačević, *Ulcinj 1,* 37 (oyma); Ushaku, *Ulqini në përmasa,* 30 (oyma).

5 Čoralić, "Iz prošlosti istočnoga", 51-2 (Slav azınlıkları); Bošković, Mijović ve Kovačević, *Ulcinj 1,* 10 (diğer kiliseler), 65-71 (belediye binası), 109-24 (katedral); von Šuflay, "Die Kirchenzustände", 235-6 (Ortodoks); Pertusi, *Martino Segono*

Başka bir Venedik mülkü olan ve Ülgün'ün kuş uçuşu mesafede yaklaşık 20 km kuzeyine doğru uzanan Bar şehri için de benzer şeyler söylenebilirdi. Burası, bugün aynı ismi taşıyan liman şehri olan yer değildi, ama "eski Bar" (Stari Bar), denizden birkaç kilometre içerdeki topraklarda konumlanmış, surlarla çevrili, 19. yüzyıl sonlarına kadar varlığını sürdürmüş, ama ilerleyen zamanlarda topçu bombardımanı, devasa bir cephane patlaması ve bir deprem tarafından yıkılmış bir kentti. 16. yüzyıl ortalarındaki Bar şehri, 1.600 nüfuslu Ülgün'e kıyasla 2.500 kişilik, çok daha büyük miktarlarda şarap ve yağ ihracatı yapabilme kapasitesi ve çok daha muazzam tarımsal sahaların kendisine bağlı olmasından dolayı daha büyük ve müreffeh bir kentti. Diğer kiliselerle birlikte burada da bir Roma Katolik katedrali bulunuyordu, ama nüfusun içerisinde Ortodoks unsurlar da vardı. Dinî bağlılık göz ardı edilirse, nüfusun çoğunluğu Slavca konuşmaktaydı. Bar'dan Venedik'e göçenler hakkında yapılan bir araştırma, buradaki Barlıların kuzeyden –Budva ve Kotor (Ital. Cattaro)– göçenlerle Ülgün'den göçmüş kişilerden daha fazla ilişki içerisinde olduğunu gösteriyor. Dil muhtemelen bu konuda bir rol oynamıştı. Ama Bar şehrinin kendi içindeki nüfusta Arnavutlar azınlıktaydı; 1553'te Giustinian'ın verdiği rapora göre her iki dil de yakındaki köylerde kullanılıyordu ki Slavca ve Arnavutça konuşanların yaşadığı ve onların arasında kalan tüm bu bölge ara yüz gibi bir paylaşım alanıydı ve çift dillilik sık rastlanır bir şey olmalıydı.[6]

Giustinian'ın da gözlemlediği üzere bazı kimseler, Bar'ı Arnavutluk'un bitiş, (eğer kuzeye gidiliyorsa) Dalmaçya'nın da başlangıç noktası olarak görüyordu. Ama bu isimlerin kullanımı elbette esnekti ve bu yüzden bunlara dilsel işaretlerden ziyade –her ne kadar terimler belirsiz kriterlere sahip olsa da– coğrafî terimler olarak yaklaşılıyordu. Resmi Venedik uygulaması, genellikle Karadağ sahilinden Kotor körfezi tarafından kuzeye doğru giden bütün yolların uzandığı tüm bölgeye "Venedik Arnavutluk'u" olarak anıyordu ve tabii Osmanlıların Arnavutluk tanımlaması ise ayrıyeten kuzeyin en uç noktasına kadar uzanıyordu; ama bazı yazarlar Arnavutluk'un üst sınırını Ülgün'e veya bunun ötesinde

(Segono; 16(n.): Ortodoks); Čoralić, "Iz prošlosti istočnoga" ve "Od Ulcinja" (göçmen olarak gelenler).

6 Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 231 (her iki dil), 234 (2,500), 237 (ihracat); Čoralić, "Izbjeglištvo", 119 (Venedik'teki göçmenler), 137-8 (Arnavut azınlık).

güneye, Drin nehrinin ağzına, denize döküldüğü yere koyuyorlardı. Bu döneme ait belgeler Arnavutlara atıfta bulunurken, bu terimi bizim etnik-dilsel anlamda kullandığımıza geniş ölçüde karşılık gelecek bir manada kullanıyor, ama en nihayetinde bugünün Arnavutluk'undan farklı olarak daha büyük bir coğrafî sahanın insanlarını kastediyorlar.[7]

Giustinian 1553 yılında bölgeyi ziyaret ettiği vakit Bar şehri sakinlerinin durumunu Ülgün'de yaşayanlarınkinden daha iyi düşünmemişti. Törelerini bütünüyle barbarca ("barbarissimi") ve ek olarak "yabancılara karşı kapalı ve doğuştan düşmanca hisler besleyen, nadiren bir başkasını seven, iftiracı olup aşırı asabi kimseler" şeklinde tanımladığı kent sakinlerinin olağanüstü derecede mücadeleci olan 500 savaşçı sağlayabilecek olmasını da takdir ederek yazar. Bu toplumda mutlak bir şiddet ortamının varlığı da görülüyor gibidir: 15. yüzyılın sonlarında şiddet ve din adamları konusunu ele alan bir araştırma Bar'da iki rahibin din görevlisi olmayan kimseler tarafından öldürülmesiyle ilgili iki vakaya, iki rahibin birbirleriyle kavga etmesiyle ilgili bir vakaya ve iki rahibin bir papaz yardımcısına dayak attığı bir başka vakaya dikkat çekiyor. 1512'de Ratac yakınındaki Benedikt Manastırı'nı sahiplenmek isteyen iki din adamı arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Her ikisi de kendi hiziplerini koruyan silahlı adamların çıkar gruplarını temsil ediyordu: zaman geçip de kavga etmeyi bıraktıklarındaysa 62 kişi ölmüştü. (Görebileceğimiz üzere burada her halükârda dinî rekabetten başka işlerle ilgili daha derin sosyo-politik sebepler de vardı). Şehrin civarındaki kırsal alana boyun eğdirmiş, dövüşebilecek 1000 adamı ile savaşçı bir kabile veya klan olan Mrkojevići (İtal.: Marcovichi; Arn.: Mërkoti) ve Bar halklarının arasındaki epey gerginleşmiş ilişkiler sayesinde şehrin surlarının dışında daha fazla şiddet bulunuyordu. Bunlar 15. yüzyılda Venedik otoriteleri tarafından seçilmiş, sadık bir şekilde askerî hizmetlerini ifa etmişlerdi. Ancak, daha sonra Osmanlılar tarafından topraklarının büyük bir çoğunluğu ellerinden alındı; her ne zaman yeni efendilerine karşı isyan edip yardım talebinde bulunsalar, teklifleri yeni tesis edilmiş bir Venedik-Osmanlı barış anlaşmasının ihlal edilmesi istenmediğinden Bar'daki Venedikli yöneticiler tarafından reddedilmişti. Söylendiği üzere bu durum, onların

7 Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 231 (bitiş noktası); Sferra vd., *L'Albania* (Venedikli); Katip Çelebi, *History,* 5-6 (Osmanlı); Ljubić, "Marijana Bolice", 193 (Ülgün); Rosaccio, *Viaggio,* fo. 25v (Drin).

şehre yönelik sert düşmanlıklarının esas sebebiydi. Yine de birçok taşra ailesi Mrkojevićilerle kız alıp verme geleneklerini sürdürdü. Ayrıca Bar'ın oldukça seri olan adalet sistemini işleten otoriteler tarafından kişilerin vatandaşlığının geçersiz kılındığının duyurulması o kimselerin şehirde kalıp asılma ihtimallerinin gerçekleştiğini görmektense acilen oradan ayrılıp bu kabile insanlarının arasına katılmalarına neden olmuştu. Bu gibi tam güvensizlik ortamında Bar halkı silahlı korumalar olmadan dışardaki tarlalarına çalışmak için gidemezdi ve Giustinian gibi yüksek bir memur bile buraya vardığında kendisine eşlik edecek hafif *stradiot* süvarileri olmadan, kıyıdan şehre yaklaşık 5 kilometrelik yolda seyahat edemezdi. Giustinian her şeye rağmen sürüp giden bu çatışmadan sadece tek bir avantajın açığa çıkabileceğini görmüştü: Barlıların Mrkojevićilere yönelik bu daimî "kavgaları", kendi içlerindeki çatışmadan kaynaklı olarak birbirlerini "kuduz köpekler gibi" öldürmelerini engelleyebilirdi.[8]

Osmanlı-Venedik sınırında veya gerçekten daha genel bir bağlamda Osmanlı-Hıristiyan hudut bölgelerindeki bu karmaşık durum görülmedik değildi. Çatışmanın mahalli kaynağı genellikle, bir devletin diğerine olan karşıtlığından değil, kimliklerinin çeşitli özellikleri ortak olan gruplar arasındaki yerel düşmanlıklardı: Mrkojevićiler, Bar'da yaşayan pek çok kimse gibi Slav'dı ve yine bazıları gibi Ortodoks'tular. Mrkojevićilerin ana topraklarının diğer tarafta Osmanlı sınırına uzanıyor olması Bar halkına karşı saldırılarını gerçekleştirirken onların Osmanlı yanlısı kimseler oldukları anlamına gelmemekteydi (ki anlaşmazlık hikâyesinin aslı bunun tam tersini göstermektedir); ama Mrkojevići köylerine karşı cazip bir karşı misilleme amaçlı harekete geçebilecek herhangi bir Bar valisi için riskin artması gibi bu durum da çatışmanın uzaması ve pekişmesine neden olan bir eğilimdi.

Sınırın daha ötesinde bulunan küçük bir kıyı şehri ve ayrıca Venedik'in hâkimiyeti altında olan Budva'da da benzer bir olası örnek gözlemlenebilir. Bugün neredeyse tamamı denizle çevrili bu yer taş yapılarla kümelenmiş sade kiremitli evleriyle bölgenin kültürel

8 Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 231 (stradiotlar), 234 ("sono grintosi et naturalmente nemici dei forestieri, et apenna amano se stessi, maledici e fastidiosisimi", "guerra", "cani pieni di rabbia"), 235 (Ratac), iii, 6 (çiftlikler), 7 (düşmanlığın kökenleri, akraba evliliği), 118 (vatandaşlığı geçersiz insanlar); Lala, "Violence", 49-50 (rahipler); Marković, "Benediktinska", 210-11 (Ratac), Schmitt, *Das venezianische,* 470-1 (seçilen Mrkojevićiler); Milošević, *Boka Kotorska,* 124-5 (Mrkojevići).

mirasındaki en değerli mekânlardan birisidir. 1550'lerde burası denizcilerin, balıkçıların ve kıyıda küçük ölçekli ticaret yapıp burada yaşayan kimselerin yetersiz gelirlerini desteklemek için tüm unsurları ile yapılabilecek bir tarım yerine üzüm bağlarının kurulduğu, bölgenin küçük bir şeridine hükmeden yoksullukla mustarip bir mekândı. Bölge ve şehir, sadece 200 tanesinin savaşabilecek adamlardan oluştuğu toplam 800 insanın toplandığı bir yerdi. 1521'de burası Sırp Ortodoks Kilisesi'nden Katolikliğe geçmişti ve çoğunlukla İtalya'da ikamet etse bile kendi piskoposları vardı. Giustinian'ın Budvalılar hakkında yazdıkları belki de bahsedilen yoksulluğun nedenini açıklamaya yardımcı olabilir: "Barbarca geleneklere sahiptirler ve Çingeneler gibi sefil bir şekilde yaşamaktadırlar, neredeyse tüm Arnavutların [yani Venedik Arnavutluk'unun halkı] yaptığı gibi hayvanlarıyla birlikte hep beraber bir odada otururlar ki vilayette var olan aşırı fakirlik bundan kaynaklanmaktadır." Buradaki güvenlik problemi Budvalılarla fazlasıyla dostça ilişkiler kurarak eğlenen yakınlardaki Osmanlı köylerinde yaşayanları ilgilendirmiyordu. Daha ziyade Budva halkı ve geniş bir sahaya boyun eğdirmiş, merkezleri Budva'nın hemen güneydoğusundaki diğer bir güçlü kabile olan Paštrovići arasındaki bitmeyen nefretten kaynaklanıyordu. Düşmanlığın kökenleriyse belirsizdi. Aralarındaki nefret, Giustinian'ın kaydettiği üzere iki ortak faktöre yani, Venedik'e yönelik "aşırı sadakate" ve birbirleriyle olan kan bağına karşın devam etmişti. 1.200 adam çıkarabilecek olan Paštrovićiler Venedikliler tarafından savaş kuvveti olarak seçildikleri gibi ayrıca sadık tutulmak istenildiklerinden dolayı onlara, 1558 yılındaki bir rapora göre "neredeyse İsviçrelilere yapıldığı gibi" kendilerini yönetmek için kendi yasalarını uygulama ile malî ve ticarî menfaatlere sahip olmaları gibi çok çeşitli imtiyazlar verilmişti. Venedikliler için bunun sonucu garip bir duruma işaret etmişti: Paštrovićiler emniyet hususlarını içeren maksatlar bakımından Venedik çıkarları için daha önemliydi ama Budva halkı da onların gelişimini denetleyen Venediklilerce doğrudan desteklenmekteydi.[9]

9 Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 238-9 (800-200 sayıları, "di costumi barbari,et vivono sordidamente a guisa di cingani, stando in una stanza medesima con suoi animali, come fanno quasi tutti gli Albanesi, il che procede dall'estrema povertà, ch'è in quella provincia"), 239 ("fedelissimi" ile ilgili), iii, 119 (üzüm bağları, 1,200, "quasi come fanno li Svizzeri"); Miloševič, *Boka Kotorska,* 129-31 (avantajlar); Pederin, *Mleta*čka uprava, 135 (avantajlar). Ayrıca bkz. Šerović, "Paštrovići".

Giustinian, yaklaşık 15 yıl evvel bağlılıkları Osmanlı tarafına doğru kaymış olan bir kabilenin bölgesinden geçerek *stradiot* süvarilerinin koruması eşliğinde kara yolundan Budva'nın kuzeyindeki topraklara doğru yola koyuldu. Bu yolculuk onu Venedik hakimiyetinde bulunan, iyi istihkam edilmiş (etrafını, arkasındaki dağın sarp tarafında zirvede yükselen küçük bir kale ve onun savunma duvarlarının çevrelediği) bir başka şehre, Kotor'a getirdi. Birinci Dünya Savaşı'nda Avusturya-Macaristan'ın ana donanma üssü olması haricinde hiçbir açıdan ehemmiyet arz etmeyen Kotor, çarpık şekli, devasa büyüklüğü ve göz alıcı güzellikte suyun girintili çıkıntılı uzanmasını sağlayan, tüm Doğu Adriyatik kıyısındaki en iyi derin su limanına sahip olarak Kotor körfezinin en iç noktasında durmaktaydı. İsmi anılan tüm bu kentler arasından Kotor açık ara en önemli olanıydı. Sadece 3-4 bin kişilik nüfusa ve hinterlandından dolayı büyük vergi gelirlerine sahip olmakla kalmamakta ayrıca körfezin doğu ve kuzey kıyılarına dolambaçlı bir şekilde konuşlanmış 31 köyü içeren uzunca bir bölgeye de hükmetmekteydi (denizin girişine açılan tüm yollara rağmen Osmanlılar stratejik açıdan önemli bir kent ve kale olan Hersek Novi'nin (Ital.: Castelnuovo) kontrolünü ele almıştı). Kotor bu dönemde Venedik Arnavutluk'unun resmen başkenti olarak tanımlanamasa bile pek çok yoldan böyle bir işlev görmüştü: Bar ve Ülgün hakimiyetine karşın görülen büyük adlî davalar Venedik'e gitmekle birlikte 100 dukadan az vakaları içerenler Kotor hakiminin önüne geliyordu. Bunlar, Kotor'un neden hem askerî hem de ticarî manada hiyerarşide daha yüksekte durmuş olduğunun sebepleridir. Ancak askerî kaygıların beklendik bir şekilde yerel Osmanlı yöneticileriyle olan ilişkileri burada daha gergin bir hale getirmesi, bu gibi kaygıların normal şartlar altında yıllık toptan değeri 300 bin duka olan Osmanlı atlarının, balmumunun, derilerinin ve yününün akışını içeren ticarî bağların da olması gerekenden daha ağırlaşmasına neden olmuştu. Giustinian'ın "Kotor halkının ve ona tabi olanların Osmanlı'yla olan ilişkilerinin aşırı bir biçimde iyi ve dostça" olduğunu ilan etmesi ve yazmasının ardından, 13 yıl sonra bölge ciddi bir mücadeleye konu olan büyük bir Venedik-Osmanlı savaşı görmüştü.[10]

10 Stanojević, *Jugoslovenske zemlje*, 72 (nüfus); Ljubić, ed., *Commissiones*, ii, 246-7 (ticaret (300.000) bölge, "Viciano tutti questi Cattarini et suoi sudditi con Turchi benissimo"), iii, 114 (davalar); Milošević, *Boka Kotorska*, 166-9 (ticaret); BLY MS 381, fo. 4r-v (davalar).

Benzer bir biçimde Osmanlı Devleti doğuya ve güneye doğru gergin ilişkilerin bulunduğu Venedik bölgesinin ötesine uzanarak Doğu Avrupa'nın açık ara en dinamik gücü haline gelmişti. Geçen iki yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu hayret verici bir oranda genişlemişti. Osmanlı sultanları 1400 yılına gelindiğinde çoktan Trakya, Bulgaristan ve Makedonya'yı almış, Venediklilere ait önemli bir liman olan Selanik'i ele geçirmiş, Kosova Savaşı'nda Sırpların liderlik ettiği orduya stratejik bir mağlubiyet yaşatmış ve büyük akıncı kuvvetlerini Ülgün'e doğru uzanacak şekilde Arnavutluk'un kuzeyine kadar göndermişti. 15. yüzyılın ilk yıllarında kısa bir süreliğine de olsa yayılmaları durmuş, hatta gerilemişti ama kısa bir zaman diliminde yeniden harekete geçtiler; 1415 ve 1423 yılları arasında yerel lordlarla -baskıyla- işbirliği yapıpı doğrudan askerî hareketlilik kullanarak Venedikliler tarafından kontrol edilen bir avuç şehrin dışında tüm Arnavutluk'u fethetmişlerdi. Kuzeye doğru uzanan diğer Balkan bölgeleriyse Osmanlı nüfuzunu ve hatta vassal statülerini çoktan kabul etmişlerdi. Ama İstanbul'u 1453'te ele geçirmesinin ardından (Fatih) Sultan Mehmed dolaylı yollardan hakimiyet kurmaktan vazgeçmeye karar verdi ve önce Sırp topraklarını ve sonrasında da Bosna krallığını Osmanlı sınırlarına katmak için ordularını gönderdi. Ayrıca Yunanistan ana karasının fethi de bu sırada tamamlandı. Avrupa'daki yayılmanın bir sonraki önemli aşaması Kanuni Sultan Süleyman'ın 1520'lerdeki Macaristan seferleriyle yaşanırken Macaristan krallığının büyük bir kısmı da Osmanlı toprağı haline geldi. Sultanın orduları şimdi Habsburg liderliğindeki Kutsal Roma İmparatorluğu'nun güçleriyle, Osmanlıların ucu ucuna ele geçiremediği Viyana surlarının önünde 1529'da yüzleşmişti. Sultanın güçleri Romen topraklarında takip eden yıllar boyunca ciddi manada mücadele etmiş olmasına rağmen Avrupa'nın ana bölgelerinde doğrudan gerçekleşen fetihler çok az sayıda oldu; ama Osmanlı devleti, özellikle Süleyman'ın babasının üretim bölgeleri olan Suriye ve Mısır'ı 1516-17'de fethetmesiyle kazanılan ekonomik kaynaklar sayesinde kuzey ve batıdaki komşuları için devasa bir askerî tehdit olarak durmaya devam etmişti.

Sultanlar, doğrudan yönettikleri mülklerinde askerî ve sivil kuralların olduğu bir sistemi işlevsel bir şekilde uygulamışlardı. İdarî sistem çok önemli iki şeyi sağlamak adına tasarlanmıştı: savaşlarda dövüşecek adamlar ve bu adamların masrafını karşılayacak para. Barış zamanında

gelirlerin bir kısmını kendi harcamaları için tasarruflarında tutan ve çağrıldıkları vakit hem kendilerini hem de kendi topraklarında besledikleri silahlı kimseleri sefere getirmek durumunda olan *sipahi*lerin veya diğer adıyla süvarilerin buralara yerleştirildiği çoğu tarımsal alan o nedenle askerî-feodal araziler halinde bölünmüştü. (*Yeniçeri*ler olarak bilinen düzenli piyadelerden ve süvari alaylarından oluşan, karargahları İstanbul'da bulunan düzenli bir ordu da vardı.) Topraklar Türkçede savaş bayrağı anlamındaki *sancak* adı verilen büyük bölgelere bölünmüşlerdi ve *sancakbeyleri* tarafından yönetiliyorlardı. Bunlar, bazıları bugünkü ülkelerin büyüklüğünde olan eyaletlerin altında birleşiyorlar, *beylerbeyleri* tarafından yönetiliyorlardı. Fakat yerel düzeydeki idarî işlerin büyük çoğunluğu; İslâmî kaidelerle sultan fermanlarını, çoğu zaman da geleneksel mahallî hukukun unsurlarını birleştiren, Osmanlı hukukunu uygulayan *kadılar* tarafından yönetiliyordu. Bazı yasal dezavantajlara katlanmalarına rağmen gayrimüslimler de adaleti kadılardan arayabilirlerdi. Gayrimüslimler ayrıca yetişkin erkeklerin kademeye göre ayrıldıkları bir uygulama ile alınan özel bir kelle vergisi de (cizye) ödüyorlardı; Müslümanların bundan muaftı. Normal şartlar altında Osmanlı rejimi gayrimüslim tebaasının Müslüman olması için bir zorlama girişiminde bulunmamıştı; hem Ortodoks hem de Roma Katolik kilisesi Osmanlı topraklarındaki işlevlerini sürdürüyorlardı. Bu kısmen "ehl-i kitaba" (tüm Hıristiyan ve Yahudileri içerisine alan bir zümre) yönelik geleneksel İslâmî kaidelerden kısmen de gayrimüslimlerin ödemeleri gereken vergilerin kesilmesiyle kamudan elde edilen kazançların düşebileceği ihtimalinden kaynaklanmaktaydı. Fakat bunun altında yatan esas neden, erken modern imparatorlukların pek çoğunda olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin de hayatlarını idame ettiren tebaasına karşı oldukça sınırlı bir ilgi duymasıydı; ihtiyaç duyulan para ile askerî insan gücünü -ve ek olarak diğer bazı temel hizmet ve hammaddeleri- aldığı müddetçe onları yeniden şekillendirmek noktasında herhangi bir arzu ve hisse kapılmamış gibi görünmektedir. Osmanlı iktidarının uygulanmasının bazı zamanlarda hercai ve otoriter olabildiği doğrudur; ancak bu durum birçok Hıristiyan devlet için de geçerliydi. Balkanların bazı kısımlarında taşra hayatının ve köylülüğün şartları, Osmanlı hakimiyetine girdiklerinde gerçek bir iyileşme göstermişti, çünkü sipahi topraklarında göstermek zorunda oldukları iş gücü, önceki feodal

beylerine karşı borçlu olduklarından çok daha azdı. Gerçekten de 15. ve 16. yüzyıllar sırasında köylülerin fethedilmemiş yerlerden Osmanlı topraklarına göç ettikleri pek çok vaka vardı.[11]

Bununla birlikte, yönetimlerinin uzun süre zorlamalarının ardından Osmanlılara karşı hala bazı bölgelerde silahlı direniş vardı. Bunda sıklıkla dinsel nedenler rol oynamıştı; nitekim, eski yöneticilerin aksine yeni idarecilerin vergi alması ve uzak seferler için asker toplanmasına halkın düşmanlık beslemesi de etkili olmuştur. Toplumsal otoriteleri, kullanmalarına artık olanak bırakılmamış sınırlı siyasî güçlerini çokça aşmış mahalli liderlerin, dinî ve dünyevî doyumsuzlukları da bu hususta diğer bir önemli etkendi. 1468'deki ölümünden önceki 25 yıl boyunca bir dizi Osmanlı karşıtı sefere öncülük etmiş ve Türklerce İskender Bey olarak bilinen arazi sahibi önemli bir ailenin evladı Gjergj Kastriota'nın yer aldığı 15. yüzyıl Arnavutluk'undan başka, Balkanlar'da sultanın hükmünü çok güçlü ve kalıcı şekilde kovmaya girişebilmiş başka bir yer yoktu. Sultanlar İskender Bey'i ezmek için bizzat ordularının başında Arnavutluk'a 3 kez gelmiş ve her seferinde iyi istihkam edilmiş sığınağı Akçahisar (Krujë) Kalesi'ni fethetmekte başarısız olmuşlardı. İskender Bey savaş meydanında değil, hastalıktan ölecekti ve ölümünden ancak 10 yıl sonra, 1478'de Akçahisar Kalesi alınabilmişti.[12]

Osmanlı Arnavutluk'unda yer alan dört şehir bu kitap içerisinde sıklıkla anılacaktır. İşkodra (Shkodër, Ital.: Scutari) Ülgün'ün doğusunda, buradan sadece bir günlük mesafede aynı isimdeki büyük gölün güney bitiminde konumlanmıştı. Ülgün'den aynı uzaklıkta ama deniz yoluyla ulaşımı daha kolay olan Eşim (Lezhë, Ital.: Alessio) de İşkodra'nın güneyinde yer alıyordu. Ülgün ve bu iki yer arasında uzun zamandır hem ekonomik hem de sosyal açıdan yakın ilişkiler vardı. Her ikisi de Kosova ve hatta daha uzak yerlerden dağlar aşılarak Kuzey Arnavutluk'a getirilen malların bulunduğu büyük ticarî rotaların sahilde veya sahile yakın olan bitim noktasında bulunan ticarî kentlerdi. İşkodra, Boyana (Bunë, Srb.: Bojana; Ital.: Boiana) Nehri'yle Adriyatik'e bağlıydı ve denizde yüzen gemiler nehrin denize döküldüğü ağız kısmından itibaren 10 km yol aldıktan sonra şehre girerlerdi. Bu noktada bir nehir

11 Genel şartlar için bkz. İnalcık, *Ottoman Empire,* 70-118; Osmanlı topraklarına olan göçler için bkz. Mutafčieva, *Agrarian Relations,* 140.

12 İskender Bey ve onun seferleri için bkz. Gegaj, *L'Albanie* ve Schmitt, *Skanderbeg.*

limanı vardı; katırlardan oluşan uzun kervanlar satılık mallarını buradan Venedik'e veya başka yerlere götürmek üzere gemilere yüklemek için boşaltırlardı. Denize dökülmeden evvel Drin Nehri'nin iki ana kola ayrıldığı noktada bulunan Eşim sahile çok yakındı. Burada hem kendine ait bir iskele ile hem de yakınlarında daha korunaklı olan bir körfezde yer alan limanıyla hizmet veriyordu.[13] Kuş uçuşuyla Eşim'in neredeyse 50 km güneyinde bir sahil şehri olan Draç (Durrës, Ital.: Durazzo) ve bunun da 80 km daha güneyinde, yine Adriyatik kıyısındaki Avlonya (Vlorë, Ital.: Valona) vardı. Sırasıyla bu ikisi bugün de orta ve güney Arnavutluk'un ana liman şehirleridir.[14]

Arnavutluk toprakları ilk olarak, 1390'larda Osmanlı askerî ve politik baskısının etkisiyle dağılmaya başladığında, hepsi bir kırkyama görünümüne ve kötü donanıma sahip feodal lordluklar olan Draç, Eşim ve İşkodra yerel yöneticileri tarafından Venedik güdümüne devredildiler. Venedik'in bizzat kendisinin başat ticaret ortağı olduğu bu ticarî kentlerin içinde İtalyanca konuşan bir tüccar sınıfı vardı; bu yüzden Venedik'in baskın ticaret ortağı olmasıyla ilgili yapılan düzenleme ticarî faaliyetlerinin olası bir Osmanlı fethi tehdidine karşı korunması için izlenebilecek en iyi ve doğal yoldu. İskender Bey'in hayatı boyunca bu üç şehir, "Venedik Arnavutluğu"nun gayet genişletilmiş bir haliymiş gibi yine Venedik hakimiyeti altında kaldı. Dolayısıyla bu şehirler Arnavutluk topraklarında yaşanan hengamenin büyük oranda dışında kaldı. Ama, sonucunda Akçahisar kalesinin ele geçirildiği 1478 Osmanlı seferinde ayrıca Eşim de zapt edildi. Aynı yıl İşkodra hisarı Osmanlı kuvvetleri tarafından destansı bir şekilde kuşatıldı ve 1479'da nihai başarıya ulaşıldı. Birkaç on yıl daha Venedik egemenliğinde kalacak olan Draç şehri ise 1501'de Osmanlılara teslim olacaktı.[15]

Bu şehirlerdeki Osmanlı fethinin etkileri gayet dramatik oldu. İşkodra örneğinde olduğu gibi Hıristiyan nüfusun çoğu göçtü; böylelikle nüfus sayıları kademe kademe iyileştirildi (1500'de yaklaşık 730 kişi olan nüfus 1582'de 1410'a çıkmıştı; 1570'lerden önce bu yekûn muhtemelen

13 Sonradan oluşmuş alüvyal toprak yığınları Drin ırmağının ağzının çevresindeki araziyi büyük ölçüde değiştirmişti. Eski ana kolların sırası 17. yüzyıl haritalarında açıkça görülebilir.

14 Armao, *Vende* ve Cantelli, *Albania* (Haritalar: Eşim, Drin).

15 Schmitt, *Das venezianische*, 230-8 (1390'ların dönüşümleri); Barleti, *Siege* (İşkodra kuşatması).

daha yüksekti) ve netice itibariyle burası da Müslüman çoğunluğun yaşadığı bir kente dönüştü. 1553'te Giustinian'ın raporuna göre bazıları Küçük Asya, Ermenistan ve daha uzaklardan gelen deri, balmumu, yün, halı, keçe, sof (ipek ve kaşmirden üretilen lüks bir emtia) ve tüm baharat çeşitleri gibi genel kullanımdaki malların geçtiği İşkodra'nın ticaret yolu da nihayetinde canlandırılmıştı. Ayrıca bu ticaretin bir kısmı hala Eşim'e gelmekteydi. 1478'deki Osmanlı fethi gerçekleştiğinde buranın Hıristiyan halkı da kentten göçmüş ve ayrıca iki ırmak kolunun arasında kalan bir üçgen toprak parçası olan "ada" denilen yerde kalanlar 1501-3'te başarısız bir isyanı arkalarında bırakmışlardı. 16. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla Eşim, nehir yatağının üzerinde bulunan küçük bir Hıristiyan yerleşkesi ve belki de 400 kadar Müslüman nüfusuyla bir kale ve garnizondan müteşekkildi. Tüm bu iniş çıkışlara karşın tüccarlar hala Venedik ve Dubrovnik'ten Eşim'e geliyorlardı; Giustinian'ın raporunda vurgulandığı üzere kuzey ve orta Arnavutluk'un bereketli ovalarından gelen tahıl ana emtia olsa da 1559 tarihli bir raporda söylendiği üzere burada İran ipeğinin de ticareti yapılıyordu.[16]

Ayrıca, 1501'deki Osmanlı fethinden sonra Draç da Hıristiyan nüfusunu kaybetmişti. Bir vergi memuru birkaç yıl sonra topladığı veriler arasında kaledeki garnizonun sadece 118 üyesi olduğunu listelemişti. Burayı ziyaret eden seyyahlarsa 16. yüzyılın ikinci on yılında şehri harabeler içinde bir yer olarak tasvir etmişlerdi. Venedik raporlarında Draç henüz 1550'lerde deniz haydutluğu yapanların ve korsanlığın oldukça sık rastlandığı bir merkez olma özelliğine sahipti. Venedik donanmasının komutanı Cristoforo da Canal, 1556'nın Mayıs ayında Draç'ta 8 korsan gemisi olduğunu rapor etmişti. Takip eden yılda Venedikli bir ticaret gemisi, 5 korsan gemisi tarafından Ülgün sahillerinin hemen ilerisinde ele geçirilip Draç'a götürülmüştü. Bunlar muhtemelen Müslüman korsanlardı ve hiç şüphesiz, Venedikliler tarafından takip edildiklerinde, Osmanlı kontrolünde topları olan bir kalenin varlığı sığınabilmeleri, onları söz konusu limana çekiyordu. (1559'da bir aralık Venedikli bir deniz komutanı bunların blöflerini görmüş ve 6

16 Duka, "Coast", 265-6 (İşkodra nüfusunun hesaplanmasında x5 hane çarpanı kullanılmıştır); Bartl, "Religion", 312 (Müslüman çoğunluk, verilen istatistikler); Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 230 (Boyana'daki mallar, Eşim'deki tahıl); Karaiskaj, *Die spätantiken,* 211 (Eşim); Simon, "Les Dépêches", i, 325 (İran ipeği).

ticarî gemiyi kurtarmak için kalelerini bombalamış, birkaç tekne batırmış ve neredeyse savaş başlatacak örneği görülmemiş bir harekette bulunmuştu.) Ama her şeye rağmen korsanlık, bir ekonomik eylem biçimi olmuştu. Çalınan mallar genellikle Draç'ta satılıyordu; demek ki, sadece askerî değil, sivil Osmanlı memurlarının da bulunduğu bu kent ekonomik bir pazar işlevi görüyordu. Bu yüzyılda çok geçmeden görülebileceği üzere şehir aynı zamanda tahıl ihracatının işletildiği bir merkez konumuna dönüşecekti.[17]

Avlonya da bir korsan üssü haline geldi ve büyük oranda kenti ziyaret eden tüccarlar için bir tahıl kaynağıydı. Yabancıların Draç'la ilgili yaptıkları tasvirlerin genellikle burası için de geçerli olmasına ve Osmanlı öncesi dönemde ikisinin de oldukça benzer ticarî merkezler şeklinde örgütlenmesine rağmen bu şehirlerin aktarılan tarihleri çok daha farklı yollarda gelişim göstermişti. Oldukça erken bir tarih olan 1417 yılında Avlonya, bozulmalar yaşadığı esnada şehir yöneticilerince barışçıl bir şekilde teslim edilmiş ve Osmanlılar tarafından kazanılan ilk Arnavut şehirlerinden biri olmuştu. Osmanlı hakimiyetinin bir sonucu olarak nüfus üzerinde yaşanan en büyük değişim, Batı Avrupa'daki zulümden kaçan, çok büyük sayılarda Yahudi'nin akınıydı ki geç 15. yüzyıl ve 16. yüzyılın başlarında burada kabul gördüler. 1520 itibariyle Avlonya'da en az 2.700 Yahudi yaşıyordu. Bunlar geldikleri yerlerin kökenlerine göre İspanyol, Katalan, Kalivrus ve Otronto (İtalya'nın topuğunda yer alan liman) şeklinde isimlendirilmiş mahallelere yerleşmişlerdi. O devirde Yahudiler nüfusun üçte birini teşkil ediyorlardı; geri kalanının büyük kısmı Hıristiyan'dı (Rum Ortodoks) ve Müslüman bileşeni ziyadesiyle azdı. Yahudi nüfusu yüzyıl ilerledikçe fazlasıyla küçülmüş olmasına rağmen halen ekonomik yaşamın hayati bir kolunu oluşturuyordu. Nihayetinde, yine yerel Osmanlı ordusunun yardımıyla, korsanlık faaliyetlerinin artışı, Müslüman varlığın güçlenmesine yardımcı oldu. Bununla birlikte başta Venedik ve Dubrovnik'e yapılan tahıl ticareti, biraz şarap

17 Duka, "Coast", 264-5 (Draç garnizonu); Yerasimos, *Les Voyageurs,* 26 (harabeler içinde); Tenenti, *Cristoforo,* 164, 185(n.) (Draç korsanları); Simon "Contribution", 110 (1559 bombardımanı). Not: 15. Yüzyıldaki bu Draç ziyaretçileri de ayrıca burayı yıkık bir mekân olarak tanımlamışlardı (mesela, da Sanseverino, *Viaggio,* 46) ancak görünen o ki, açıkça göze çarpan sabit bir biçimde kalmış olan bu hasarlar 1267'deki devasa depremin fiziki etkileriydi (Elsie, *Early Albania*, 12-13'de bulunabilir).

ve kaya tuzu ihracatı ve gemilerin inşası ve bakımı için en temel malzeme olan yüksek kalitedeki ziftin (katran) mahallî bölgelerden çıkarılması, ekonominin dayanağı olmaya devam etmişti.[18]

Bu hikayelerin bir yönden açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. İlk bakışta yabancı bir unsur, sadece hükmettikleri bölgedeki güçleriyle değil aynı zamanda Müslümanları şehre iskân etmeleri ve korsanların artan tahakkümüyle de her kademeye hâkim oluyor gibi görünebilir. Bu izlenim yanlıştır. Askerler ve diğer bazıları gibi birkaç istisna dışında Müslümanlar uzak İslam topraklarından getirilerek göç ettirilmemişlerdi; bu Müslümanlar İslam'a geçmiş yerli Arnavutlardı. Din değiştirmelerinin nedenleri çeşitliydi; muhtemelen birçok örnek, herhangi bir dinsel endişesi taşımaksızın, sadece birilerinin sosyal ve ekonomik pozisyonunu geliştirmek istemesiyle ilgiliydi. Müslüman Arnavutlar bazı yasal avantajlara sahip olsalar da ayrı bir sınıf gibi bir şey oluşturmadılar. Güçlü aile bağları dini farklılığa rağmen sürdü. Burada ilkin göze çarpan daha fazla süreklilik ve ayrıca daha fazla iş birliği olduğuydu. Avlonya örneğinde Müslümanların, Hıristiyanların ve Yahudilerin tüccar, gemi sahibi ve gemi kaptanı olarak beraber çalıştıklarına dair pek çok misal bulunabilir. (Örneğin, 1567-8'de Yahudi olan "Avlonyalı Abraham" ve Müslüman "Sinan Kaptan" 22,5 ton buğdayı Venedik'te satmak için anlaşmışlardı; 1576'da ise gemi sahibi "Mustafa", "Ioannis Theodorou"ya ait kargoları Avlonya'dan Venedik'e taşımıştı.) Korsanlara gelince, Akdeniz'in diğer pek çok kısmında olduğu gibi bu sularda da küçük çaplı korsanlıklar ve sahil akınları uzun zamandır yaygındı. Mesela, Draç ve Eşim'in arasındaki yolun tam ortasında yer alan Rodon (Ital.: Redoni) yarımadasında 16. yüzyılda hala Hıristiyan olarak yaşayan insanlar ev yapımı kayıklarına binerek diğer kıyı bölgelerine akınlara gidiyorlardı. (Ancak bunlar Draç korsanlarının baş düşmanlarıydı.) Rodon-Draç bölgesindeki bu korsanlık örneklerine 14. yüzyıla uzanacak kadar gerilerde tesadüf etmek mümkündür. Olabildiğince erken bir tarih olan 1479'da sultanın aleyhlerinde fermanlar

18 Ducellier, *La Façade* (Osmanlı öncesi dönem); Veinstein, "Une communauté", ve "Avlonya" (Yahudiler) (krş. Duka, "Coast", 262-3); Botero, *Relationi*, i, fo. 50r (şarap, tuz); Vinaver, "Dubrovačko-Albanski", 208 (üs); DAD, LCL, 33, fos. 73r, 106r (Raguzalıların üs satın alımları, şarap, 1577); krş. Evliya Çelebi, *Evliya*, 129, 143 (üs, tuz).

yazdırmasından hareketle, Avlonya korsanlarının sadece yerel ailelere mensup kimseler değil, aynı zamanda bu sırada hala Müslüman bir nüfusun yer almadığı şehirlerdeki Rum Ortodoks kimliğine sahip kişiler olduklarını da düşünebiliriz.[19]

Bu devirde Arnavutluk'a ne olduğuna dair bazı kapsamlı yansımaları İşkodra, Eşim, Draç ve Avlonya'nın teslim olma hikayelerinden takip edebilmek mümkündü. Bu dört şehrin tümünün de kıyıda veya kıyıya yakın yerlerde olmaları bir tesadüf değildi. Ticaret, bu şehirlerin varlıklarını yüzyıllardır aralıksız olarak sürdürmelerindeki ana faktördü ve feodal yöneticilerin hakimiyet dönemlerinde bile sahip oldukları özel beledî hakları ellerinde tutabilmelerini sağlamıştı. Şehirlerin sahilde ve sahile yakın yerlerde mensup oldukları ağlar -ki bunlar büyük oranda Arnavutluk'un kuzeybatı kısmındaydı- hem baskın hem de alışılmamış bir unsurdu, çünkü ülkenin geniş hinterlandına eşit bir şekilde dağılmış bir taşra şebekesi bulunmuyordu.[20] İşkodra, Eşim ve Draç'ın İtalyanca konuşan pek çok Katolik sakinlerinin, aslında doğrudan Venedik'e veya Ülgün'ü de kapsayan diğer Venedik müstemlekelerine taşınmayı tercih etmiş olmaları şaşkınlık yaratmamalıdır. Osmanlı'nın kitlesel şehirden çıkarma politikası yoktu. Gelgelelim savaş kurallarının, ilk teslim olma davetini reddetmeleri halinde şehirdeki halka yönelik cezalandırıcı bir tavırla yaklaşmaya ve onları köleleştirmeye izin verdiği doğrudur; nitekim bu husus becerebilecek olanların kaçma arzusunu artırıyordu.[21]

Öte taraftan 15. yüzyıl ortalarında Osmanlılar ve İskender Bey'in güçleri arasında durmadan devridaim eden azılı çatışma pek çok insanın kayıklarını alarak söz konusu hinterlandın kıyı şehirlerinden güney

19 Veinstein, "Une communauté", 795 (Abraham, Sinan); Luetić, "Lundruesit", 118 (Mustafa, Ioannis); Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 231 (Rodon); Ducellier, *La Façade,* 481-2 (14. yüzyıl); Pedani, *Dalla Fronteria,* 32 (1479 emirleri).

20 16. yüzyılın ikinci yarısında, bugünün Arnavutluk'unun iç kısımlarında kalan sadece iki büyük şehir vardı: Berat ve Elbasan. Ülkenin eski hali çok daha büyük bir biçimde genişti, Osmanlı egemenliğinin ardından sınırlarının küçülmesi başladı ve daha sonrasındaki sınırlar ise büyük oranda Osmanlıların tasarımıydı.

21 Von Šufflay, *Qytetet,* 117-35 (beledi haklar); Thëngjilli, *Shqiptarët,* 36 (Berat, Elbasan figürleri); krş. Prifti, vd., ed., *Historia,* i, 548-9 (erken dönem Osmanlı şehirleri; ama Kosova'daki taşra ağı daha yoğundu). İşkodra'dan yapılan toplu göçler ancak bir Venedik-Osmanlı anlaşması altında düzenlenebilirdi: bkz. Schmitt, *Südosteuropa,* 397-8.

İtalya'ya göç dalgaları oluşturmalarına neden olmuştu (Apulia, Calabria ve Sicilya'da Arnavutça konuşan köyler bugün de vardır. İskender Bey'in ölümünün hemen ardından göç ettikleri topraklara vardıkları süreçte yaşadıkları trajedinin biricik imgelemi halk arasında bir gelenek olarak bugüne kadar uzanmaktadır. Bu tarihlendirmeler bazı açılardan doğru olmakla birlikte, şüphesiz bu daha geniş zamana yayılan bir göç dalgası olmuştur. Sürecin başlangıcı savaş kaynaklı olmuş fakat bazen uzun vadeli ekonomik etkenlere de dayanmıştır). Bunların çoğu çiftçi olarak yerleşmişti, ama bazıları da kabiliyetlerini stradiot olarak sergilemekten yana kullanmıştı; nitekim Arnavut hafif süvarileri İtalya'nın büyük çoğunluğunda ve tabii diğer ordularda da kullanılan silahlı güçlerin artık standart bir bileşeni olmuştu. 1528'de Apulia'daki Avetrana Savaşı'nda Napoli kralı tarafından istihdam edilen Arnavut stradiotları kendilerini yine hem Rum hem de Arnavut olan ve daha evvel Venedikliler tarafından orduya alınan diğer stradiotlara karşı savaşırken bulmuşlardı. 1544 Boulogne kuşatmasında İngiliz Kralı VIII. Henry'nin hizmetindeki askerlere "Arbannoises" de dahildi; bir nesil sonra Fransa'daki din savaşları sırasında Fransa Kralı'nın ordusunda dövüşenler Arnavutlardı; 1570'lerde Flanders'teki İspanyol ordusunda mızraklarla silahlanmış Arnavut stradiotları ve 1576'da Brüksel'de de Arnavut askerleri vardı. Bunun, İskender Bey'in Osmanlılara karşı yıllarca sürmüş mücadelesinin bir sonucu olduğu söylenebilir; Avrupa'nın çoğuna yayılan iki şey vardı: Hıristiyanlığın bir kahramanı olarak onun ününün ve bu süvarilerin onun torunları olması.[22]

İskender Bey'in isyan ettiği devirde Arnavut topraklarında insanların katlandığı yıkım ve kitlesel göç aynı değildi. Bugünün Arnavutluk'unun güney kesimleri 1430'ların ortalarından itibaren Osmanlı idaresinde çoğunlukla barışçıl geçen koşullardan faydalanmış, köyleri ve küçük şehirlerinin nüfusu sağlıklı bir büyüme oranı yakalamıştı. Eğer Arnavutluk'un kuzey yarısının Osmanlılar tarafından ele geçirilme süreci neredeyse Balkanlardaki diğer kesimlerden çok daha sancılı olduğu doğru olsaydı –ki

22 Moretti, "Gli albanesi", 9 (Venedik'teki İşkodralı sığınmacılar); Schmitt, *Das venezianische*, 560-2 (göç dalgaları); Fine, *Late Mediaval*, 602 (sonraki dalgalar); Petta, *Despoti*, 16-17 (popüler geleneğin şüpheli olması; krş. Mazziotti, *Immigrazioni*, 77-80); Petta, *Stradioti*, 17-18 (Avetrana), 132 (Flanders); Tallet, *War*, 90 (Boulogne, Fransız Savaşları); Poullet, ed., *Correspondance*, iv, 607 (Brüksel).

kesinlikle böyleydi– bu ne Osmanlıların temelde farklı bir metot kullanmalarından ne de idareleri sırasında daha baskıcı bir yönetim sistemi uygulamaya koymalarından kaynaklanmıştı. Daha ziyade, bu durum işlemekte olan iki farklı sistemin varlığıyla alakalıydı. Ülkenin kuzey-batı köşesinde yer alan bu üç şehrin ana ağı içerisinde yaşayan insanların büyük bir güçle, Venedik'le özel bir bağı vardı; nihayetinde Venedik'e iltica edebilirlerdi. Halkın ticarî açıdan etkin olan kısmının göç etmiş olması ekonomiyi büyük ve olumsuz bir etkiye gark etmedi. Diğer taraftan, bu bölgenin diğer çoğu kısmında, çok uzun süren direniş savaşları, özellikle de Osmanlılar arazileri yakma taktiklerini kullanmalarıyla, köyleri ve arazileri mahvetti ve mevcut iktidar yapılarını yıktı. Kendi hakimiyetlerine karşı muhalefet nihayetinde ezildiğinde, Osmanlılar ülkenin bu kısmını yeni baştan bütünüyle inşa etmekte pek isteksizdi çünkü bölgenin ekonomik önemi, azalmış tarımsal alanları, bozulmuş ticaret yolları ve iskansız iktisadi merkezleriyle çökmüştü. Güneyde Avlonya, çok daha iyi bir durumdaydı; kuzeyde Dırıgos (Drisht, Ital.: Drivasto) gibi bazı kentler yıkılmış ve köy mesabesine gerilemişken, Premedi (veya Permedi / Përmët) ve Klisura (Këlcyrë) gibi güneyde bulunan çeşitli yerler de köy boyutundan küçük şehir yerleşkeleri biçimini alarak büyümüştü.[23]

Son olarak, önceden Ülgün'ü zikredilen Arnavut şehirleriyle bağlayan ve "Venedik Arnavutluk'u"ndan kalan kısmın ait olduğu Venedik İmparatorluğu'ndan bahsedelim. Karakter bakımından Osmanlılardan gayet farklı olan bu imparatorluğun çok uzun bir tarihi vardı. Venedik İmparatorluğu'nun "Büyük Patlaması" olarak Venedik'in, 1204 yılında doğrudan Kutsal Topraklara gitmek yerine Konstantinopolis'in yağmalandığı ve Bizans topraklarının sefere katılanlar arasında paylaşıldığı Dördüncü Haçlı Seferi skandalına katılması zikredilebilir. (Venedik öncesinde de doğu Adriyatik kıyılarının bazı kısımlarını kontrol ettiği için astronomiyle alakalı bu mtafor aslında tamamen doğru değildir.) Diğer Batı Avrupa devletleri tarafından feodal lordlara şatafatlı unvanlarla Yunanistan ana karasından verimsiz araziler verilirken, Venedik'se akıllıca bir hamle yaparak ticaret yolları -sonradan ekonomisinin can damarı olacak ticarî varlığı- üzerindeki gücünü artıracak bir dizi yeri. Bu art arda sıralı yeni mülklerin en önemli noktaları Yunanistan'ın güney-batı ucundaki istihkam edilmiş iki liman olan Koron (Koroni,

23 Kiel, *Ottoman Architecture*, 21-2 (barış, nüfusun büyümesi, şehirler).

Ital.: Corone) ile Modon (Methoni, Ital.: Modone) ve Yunanistan ana karasının doğu kanadında bulunan Eğriboz (Euboea, Ital.: Negroponte) adasıydı. Ayrıca Ege denizindeki daha küçük adalar da Venedik'e ait olarak işaretlenmişti; pratik sebeplerle Venedik bunları soyluların özel teşebbüslerine verdi; bu kimseler sonrasında Venediklilerin kalıtsal idarecileri olacaktı. (Uzun vadede bu politika pek istenilen sonucu vermedi; bazı hükümdarlar küçük çaplı tiranlara dönüştüler ve söylendiğine göre bir keresinde Siroz ve İstendil (Siros, Tinos) adaları bir eşeğin mülkiyeti yüzünden birbirlerine savaş açma yoluna gittiler.) Bu dizi mülkiyetleri arasındaki önemli bir boşluğu doldurmak ve başlıca rakibi Ceneviz'den önce davranmak için Venedik, aynı zamanda, her ne kadar elinde uzun tutamasa da, Korfu ve Draç'ı aldı. Daha önemlisi Girit adasını satın aldı ve Ceneviz'le tutuştuğu ateşli mücadeleyi kazandı. Venedik'in emperyal ilerleyişi, 14. yüzyıl ortasında doğu Adriyatik sahillerindeki müstemlekelerinden Macaristan lehine vazgeçmesiyle aksi istikamette seyretmeye başladı. Fakat 1386'da Venedik Korfu'yu geri kazandı ve sonraki 34 yıl boyunca sahip olduğu topraklara bir takım olağanüstü eklemeler yaptı: 1390'larda İşkodra, Draç ve Eşim alındı, 1409'da önemli bir Dalmaçya şehri olan Zadar (İtal.: Zara) ele geçirildi ve 1420'ye kadar, aldıkları Kotor şehrine ek olarak Dalmaçya'nın daha diğer birçok ada ve limanlarına sahip oldular. Ayrıca gördüğümüz üzere, Ülgün de bu dönemde Venedik'in eline geçmişti. Bar ve Budva da kısa sürede yerel Slav liderlerince geri alınsalar da Venediklililerin hakimiyetine girdi. Dolayısıyla coğrafî bakımdan 15. yüzyılın ortaları, Venedik iktidar hikayesinin uç noktasıydı. Eşim, Draç ve İşkodra'nın yüzyıl sonunda kaybedilmesi ağır bir darbeydi; Eğriboz 1470'te, Koron ve Modon ise 1500'de Osmanlılarca fethedilmişti. Ama burada önemli bir kazanım da vardı: Kıbrıs ilkin, son kraliçesinin siyasi gücüyle fiili, sonradansa 1489 yılında resmi olarak Venedik toprağı olmuştu.[24]

İmparatorluk düzeni alınması yolundaki tüm bu süreç boyunca ticarî motivasyon zirvedeydi. Venedik'in, Balkan topraklarında bulunan büyük arazilerin peşine düşmek gibi bir arzusu yoktu: gördüğümüz üzere, şehirler elbette gıda ve gelir sağlayan tarımsal mülklerle birlikte

24 Morris, *Venetian Empire,* 54 (eşek). Yararlı olabilecek özetler için bkz. Arbel, "Colonie", 947-51 ve O'Connell, *Men of Empire,* 17-38; genel ve canlı bir anlatım için bkz. Crowley, *City.*

geliyordu ama Zadar hariç tutulursa, şehirlerin çoğu oldukça küçüktü. Girit ve Kıbrıs alındığında tabii ki tahıl, yağ, pamuk ve şarap kaynağı olarak kullanılıyor olsa da buraların öncelikli olarak ele geçirilme nedeni bunlar değildi. "Levant", yani çoğunlukla İstanbul, Suriye ve Mısır pazarlarına seyahat etmek için gerçekleştirilen uzun ticarî yolculukların yapılabilmesi ilk nedeni oluşturuyordu. Hacimli gemilerin yanı sıra kadırgalar da savaş gemileri olduklarından gerektiği vakitlerde ticaretin sadece gerçekleştirilebilmesi için değil, aynı zamanda korunması amacıyla da kullanılmıştılar. Fakat kadırgalarda kürekçi sıraları vardı ve işçi yoğun bir mekana sahipti, dolayısıyla kısıtlı depolama alanına sahip olduğu için devamlı yiyecek ve su ile takviye edilmeliydi; sık sık durması gerekiyordu. Önceden tahmin edilemeyen Akdeniz fırtınalarından dolayı bu gerekliliği güçlendiriyordu. Bir kadırganın en alçak noktasının denizden sadece 1 metreden daha az bir seviyenin üstünde bulunması, onu dalgalı denizlerde batırabileceği için gerçek bir tehlikeydi ve bu yüzden art arda güvenli limanlara ulaşabilmek büyük bir avantajdı. Modern bir tarihçinin ileri sürdüğü üzere bu devrin halihazırdaki seyir yöntemleriyle denizciler kıyıyı sırtlamadan Akdeniz'i geçmekte yeterince iyiydiler; ama Doğu Adriyatik sahillerindeki şehirleri ele geçirmekteki temel neden buraları malların kara yoluyla gelebilecekleri birer liman olarak kullanılması olmalıydı. Öyle ki bu bazı durumlarda teşvik edici bir destek olmuş olmalıdır. Yine de gemiciler böylesi üsleri Venedik'ten talep etmekte (seyirle alakalı olmayan) şiddetli nedenlere sahiplerdi.[25]

Venedikliler böyle limanlara ulaştıkları zaman, buraları diğer amaçları için de -mesela mürettebat istihdam etmek gibi- kullanışlı ve faydalı bulmuşlardı. Girit gibi büyük mülkler, sadece kadırgalarda kürekleri çekmek için ihtiyaç duyulan insan gücünü -sadece kol kaslarını değil, aynı zamanda tecrübeli denizcileri ve çeşitli amaçlara uygun kabiliyetleriyle tayfaları da- sağlamak adına önemli bir kaynak haline gelmişti. Bu üslerin diğer bir avantajı da, ileri de bekleyen koşullar hakkında bilgi sağlayabilmeleriydi. Bu tarz bir istihbarat gemi kaptanları ve tüccarlar için hayati bir malzemeydi. Levant'tan dönerken Venedik gemileri baharatların fiyatları ve haydut ve korsanların harekâtı gibi hususlar hakkında edindikleri bilgileri vermek için Koron ve Modon'da durmaları

25 Capponi, *Lepanto,* 189 (yeniden doldurma: her 2-3 günde su); Hanlon, *Twilight,* 9-10 (1 metre); Pederin, *Mletačka uprava,* 224 (seyir ile ilgili argüman).

gerekiyordu. Giustinian 1553'te Ülgün'ün kaybının Venedik için çok hasar verecek olmasının sebebini tüccarların gemilerini Arnavutluk limanlarına getirmekte isteksiz olacak olmaları şeklinde açıklar; çünkü Venedik gemileri güncel korsanlık bilgilerini almak için hep buraya uğrardı. Bu açıklamasından, her ne vakit Draç korsanlarının geldiklerini görürlerse dumanla işaret yoluyla Ülgün'ü haberdar eden Rodon yarımadasının halkıyla Ülgün arasında bir anlaşma olduğu da görünür.[26]

Ticaretin korunması ve savunulması gerekmişti, bu yüzden Venedik'in ticarete ilgisi demek, güvenliğe ilginin de doğması demekti. "Körfez" de denen tüm Adriyatik'in bir Venedik gölü olması gerektiğine yönelik bir doktrin de gelişmişti; buna göre diğer güçlerin silahlı gemileri onun izni olmaksızın bu göle giremezdi. Adriyatik sahilinin tam yarı yolunda konumlanmış olan büyük ticari rakibi Dubrovnik bu kuralı kabul etmek zorunda kalmıştı: örneğin 1562'de onlara ait olan silahlı bir *foist* (Ital.: "fusta"; kadırga tarzında küçük bir tekne) hemen Dubrovnik'in dışında Venedikli bir komutan tarafından otoritelere ciddi bir uyarıyla (eğer burada silahlı herhangi bir gemi bulundurulursa yok edilecektir) ele geçirilmişti. Osmanlılar da çoğu zaman bu kuralı kabul etmişti; onlara göre Venedikliler, Osmanlı-Venedik ticari ilişkilerine dayanan karşılıklı haklar ve görevler ağı uyarınca Adriyatik'te Osmanlı tacirlerini ve mallarını korumak üzere özel bir polislik görevi yapıyordu. Avlonya ara sıra Osmanlı filoları tarafından levazımat ve diğer pratik amaçlarla ziyaret edilebilen bir yerdi ama normalde olması gerekenden daha kuzeye ilerlememişlerdi. Avlonya'nın hemen aşağısında İtalya ve Balkanlar arasında, Adriyatik'in yakalanma noktası olan sadece 80 kilometre genişliğinde bir boğaz vardı. Aynı doğrultuda yine aşağıda konuşlanmış çok iyi korunan bir hisar ve güzel bir limana sahip olan Korfu, Venedik'in en önemli stratejik topraklarından biriydi. Korfu, Girit ve Kıbrıs, deniz yollarında devriye gezmekte olan Venedik kadırga filoları için üs olma rolünü üstleniyorlardı ve Venedik'in Yunan topraklarıysa hafif stradiot süvarileri dahil askerî insan gücü kaynağı oldukları için ayrıca önemliydiler (Venedikli stradiotların çoğu muhtemelen Yunan'dı; zaten terim Yunanca asker kelimesi olan "stratiotes"ten geliyordu; üstelik bir

26 Crowley, *City*, 124 (Koron-Modon gerekliliği); Ljubić, ed., *Commissiones*, ii, 226 (gemi kaptanlarının istihbaratı), 231 (Rodon dumanla işaret); Gertwagen, "Venetian Colonies", 354-67 (gemi kaptanlarının istihbaratı).

Venedikli tarafından Yunanca kelimelerle doldurulmuş stradiot lehçesi adı altında komik şiirler yazılmıştı).[27]

"İmparatorluk", çok adapte edilebilir, tarihi bir terimdir bu yüzden de Venedik temellüklerini bu anlamlar koleksiyonu içerisine eklemek herhangi bir probleme neden olmayacaktır. Ancak elbette bu kelimeden, daha az "kolonyalizm" barındırsa bile, 20. veya 21. yüzyılın "emperyalizm"ine dair nosyonların anlamları çıkarılmamalıdır. Venediklilere ait tüm bu hikâyenin tamamlayıcıları arasında gerçekte sadece tek bir önemli vaka programlı bir kolonicilik hareketini içeriyordu: 13. yüzyılda binlerce Venediklinin yerleştiği ve geniş arazileri ele geçirmiş soylu ailelerin üyelerinin bulunduğu Girit'te bu hareket yürütülmüştü. Kıbrıs'ta ise kitlesel bir yerleşim yoktu ama Venedikliler daha önceki hakim güçlerin geliştirdikleri karışık Latin-Yunan elitlerinden oluşan sisteme dahil olmuşlardı ve Venedikli asiller de artık bu karışıma katılmışlardı. Çeşitli bölgeler, bu kompozit ve esnek imparatorluğa farklı yollarla alınmışlardı. Birkaç Yunan adası küçük tımarlar haline gelmişken Girit, Koron ve Modon Venedik tarafından daha doğrudan yönetildikleri bir sisteme tabi tutulmuşlardı. Korfu, Venedik Arnavutluk'u ve Dalmaçya yerel statüler ve bazı küçük vakalar göz önüne alınarak daha hafif bir dokunuşla yönetilmişlerdi; Paštrovićiler örneğinde olduğu gibi tamamen sert bir şekilde yönetilen Venedik tebaaları da mevcuttu. Siyasi olduğu kadar dinî nedenlere de dayanarak Venedik'in, dahilindeki Yunan bölgelerinde ve özellikle Girit'te Ortodoks kilisesi üzerinde bazı kısıtlamalara gittiği doğruydu; din adamlarının Papa'nın önceliğini kabul etmeleri (bu, 1439'da Floransa Konsülü'nde Ortodokslar tarafından kabul edilmiş ancak kısa ömürlü olmuştu) bekleniyordu ve Girit rahiplerine adada kendi piskoposluklarına sahip olmalarına izin verilmiyordu. Ayrıca imparatorluğun her tarafında Katolik Kilisesi'nde yapılan kıdemli atamalar sıkı bir şekilde denetleniyordu. Ama daha genel olarak burada İtalyanlaştırmaya veya yerel diller veya geleneklerin bastırılmasına dair bir program yoktu; örneğin eğitim nihayetinde yerel bir işti ve doğrudan Venedik'i ilgilendirmiyordu.[28]

27 BCP, MS C.M. 139/1, fos. 83v-84r (1562 fusta); Molino, *Barzeletta; I fatti; Manoli Blessi; Il vero succeso* (Stradiot şiirleri)

28 Arbel, "Greek Magnates" (Kıbrıs'taki karışık elit); McKee, *Uncommon Dominion,* 5 (Girit); O'Connell, *Men of Empire,* 77-81 (Koron-Modon, Girit'te uygulanan Venedik kamu hukukuyla ilgili iddiayı nitelendirmek için (örneğin McKee,

"Venediklileştirilme'ye" dair genel gereçler sadece, zaten kullanılan Venedik parası, ağırlık ve uzunluk ölçüleriydi; en azından büyük suçlara karşı Venedik ceza hukuku uygulanıyordu (buna karşın sivil hukuk davalarında hakimler örfleri ve yerel kanunları dikkate alıyorlardı); ve imparatorluk Venedik'in iktisadi siyasetinin kesin ve genel prensiplerine bağlıydı. Bu prensipler dahilinde Venedik dışında inşa edilmiş gemilerin boyutlarına 1502'den itibaren bir kısıtlama getirilmişti ve yine bir devlet tekeli olarak bazı yerel ekonomilerde hayati bir unsur olan tuzun üretim ve ticaretine de karışılıyordu (1560'larda Ülgün'de gemi yapımına dair bir kayıt vardı; tahmin edilebileceği üzere bu 80 tondan daha az olup türünün küçük gemilerinden olanlardandı). Teoride tüm Adriyatik ticaretinin kesinlikle Venedik'ten geçmesi gerekliliği vardı ama bu pratikte genel bir kabul görmemişti ve Venedik tebaasından olanlara karşın sadece Venedik vatandaşlarının Levant ticaretiyle ilgilenebileceğine dair geleneksel kural, 16. Yüzyılın başlarında terk edilmişti.[29]

Venedik'in İtalyan ana karasında yer alan toprakları "Terraferma"nın karşısında bu denizaşırı imparatorluk aynı zamanda "Stato da Mar" olarak da biliniyordu. Ayrım, kullanımdaki uygulamadaydı, örneğin anayasal bir manası olmayan Venedik mahkemesinin kayıtlarının tutulmasında. Venedik yasaları bakımından en basit farklardan biri, Venedik şehri ile onun mülkleri arasındaydı. Venedik hükmedendi ve sadece kendi soylu ailelerinin (1297'de Venedik aristokrasisi şöhretli bir şekilde kendini kapamış ve sınırlı bir grup olarak kalmıştı) mensupları yüksek ulusal makamları ellerinde tutuyorlardı; Aynı şekilde sadece bu adamlar Zadar, Ülgün yahut Korfu'ya tıpkı Padova, Vicenza veya Bergama'ya (Bergamo) da hükmetmek için gitmişlerdi. Korfu'nun yanı sıra Venedik Arnavutluk'u ve Dalmaçya kentlerinin teorik olarak diğer İtalyan şehirleriyle eşit olduklarına dair başka bir algı daha vardı: bu, her bir durumda Venedik hakimiyetinin kurumsal prensibi, kentin veya toplumun kendisini gönüllü olarak Venedik'e adaması anlamına gelen "teslim" kanunuydu. Bu kanun normalde kentin, kendi var olan

Uncommon Dominion, 28); Arbel, "Colonie", 975 (Ortodoks); Šimunković, "La Politica" (İtalyanlaştırma olmadığına dair).

29 Doumerc, *Venise,* 73-6 (tuz); Raukar, "La Dalmazia", 74-5, 86 (tuz); Vrandečić, "La Dalmazia", 153 (gemi inşası kuralı); Hocquet, *Le Sel,* ii, 594(n.) (Ülgün); Schmitt, *Südosteuropa,* 33, 52-4 (Adriyatik ticaretinin gerekli olmasının kabul görmemesi); Greene, "Trading Identities", 130, 134 (kuralın terk edilmesi).

statüsüne Venedik'ten saygı göstermesini istemesini kapsıyordu ki Venedik bunu nezaketle kabul ediyordu. Doğal olarak yeni bir güç ilişkisi tarafından bu statülerin işlerliği bazı açılardan değiştirilmişti: şehrin yönetim konsülü daha önceden aynı zamanda burada yasamacı iken artık Venedik valisine yardımcı olan bir danışma organına dönüyordu. Şimdiye kadar pek çok hak bu yol vasıtasıyla korunmuştu: Halk, hakimlerin seçilmesi hususunda atamaları Venedikli olanın değil, bazı durumlarda kentin kırsal idaresi içinde olan köylerin üzerindeki doğrudan gücün dolayısıyla yerel bir soylu tarafından yapılmasını istemesi gibi şehirler de (15. yüzyıl Ülgün'ü dahil) Venedikli bir valinin yönetimi altında olmamak noktasında titiz bir biçimde ısrarcı olacaktı. Venedik yönetimine dair diğer bir sonuç gerçekte yine teorik olarak gönüllü teslim olma yasasına dayanmıştı ve bu yasa uyarınca kentler zaman zaman Venedik'e sorunlarının çözümleri veya özel imtiyazları içeren isteklerde bulunurken yaltakçılığın zirve yaptığı sadakatlerini de sunan açıklamalarda bulunan elçiler göndermişlerdi.[30]

Tüm bunların ardından Venedik; Arnavutluk ve Dalmaçya'daki mülklerini şaşırtıcı bir serbestlikle yönetmişti. Aynı yer içerisinde tipik olarak Venedikli üç önemli memur bulunuyordu: sivil bir vali (bunlara "Podesta", "Conte" veya "Rettore" denilmişti), askeri bir vali (Capitano) ve bir mali yönetici veya muhasebeci (Camerlango). Ülgün gibi küçük kentlerde ise ilk iki görev birleşik olabiliyordu. Normalde bu memurlar belirli yerlerde azamî iki yıl hizmet ederlerdi ve yönetici olarak kariyer yapamasalar bile, yetişkinlik çağlarında ara sıra olmak üzere çeşitli kamu görevlerini üstlenirlerdi. Bir tarihçi bu sistemi, genellikle bozulduğu ve bu valilerin ihtiyaçları anlayabilmek noktasında bir yerde kafi edinimi sağlayamayacak kadar asla yeterli bir uzunlukta burada kalmadığını söyleyerek sert bir şekilde eleştirmiştir. Böyle bir eleştiri, bu valinin yerel çıkarların tuzağına düşebilmesi ihtimalini azaltmak amacıyla görev süresinin bizatihi kendisinin bozulma karşıtı bir araç olarak kullanıldığı düşüncesini ortaya çıkarmış görünmektedir. Aynı zamanda etkileyici olarak göze çarpan gerçek, Batı Avrupa'daki

30 Arbel, "Colonie", 954 (anayasal ayrım); Ventura, *Nobiltà,* 40-3 (dedition); Karapidakis, *Civis,* 48-52 (dedition); Raukar, "La Dalmazia", 67 (işlerliğin değişmesi); O'Connell, *Men of Empire,* 115 (Ülgün'ün Köyleri); Yotopoulou Sicilianou, "Alcune considerazioni" (elçiler, yaltakçılık).

neredeyse diğer hiçbir yönetimde bozuk uygulamaları buradakinden daha ciddi bir şekilde ele alarak uğraşıp (valiye karşı şikayetleri duyan ve yerinde inceleyen "Syndic"ler, veya gezici müfettişler de dahil) başa çıkabilen ve bunun yerini alabilecek başka daha güçlü bir sistemin henüz var olmadığı idi.[31]

Bu katı kuralların tam olarak ne oldukları, Venedik Doç'u tarafından 1513'te Ülgün'e vali olarak gideceği vakit Andrea Marcello'ya verilen bir dizi resmi talimat kanalıyla görülebilmişti (arşivde talihli bir şekilde korunarak günümüze kalmış epeyce açık güzel yazısı olan bir yazma – diğer taraftan bu dönemde Ülgün'e ait belgeler çok azdır). Buradaki emirler standart bir kalıpta seyrediyordu. Oraya vardığınız vakit, kesinlikle hiçbir konuşma yapmayacaksınız. Oradaki ticarete dahil olmanız yasaktır. Bizim iznimiz olmadan hiçbir kimseye maaş veremezsiniz. Ülgün kalesinin dışında bir gece geçiremezsiniz yoksa 5 dukalık bir para cezası üzerinden cezalandırılacaksınız. Bizim idaremizdeki bir yerden para çalarsanız bunu mutlaka geri ödeyecek ve kalıcı bir şekilde tüm soyluluk haklarınızdan (onurlarınızdan) menedileceksiniz. Venedik'e dönüşünüzden itibaren 15 gün içerisinde tüm faaliyetlerinizin hesabını verip bu raporu bize sunmak zorundasınız. Hanedan armanızı basitçe iki dukalık bir meblağı geçmeyecek şekilde sadece tek bir yere oydurabilir veya resmettirebilirsiniz. Ne oğlunuz, yeğeniniz veya başka bir akrabanız ne de siz devlet işi için kullanılan herhangi bir gümüş, elbise, yün veya ipek kumaş yahut at ve benzeri emtiayı satamazsınız ki bu sayılanları yaparsanız 5 yıllığına tüm memuriyetlerden mahrum edilmekle cezalandırılırsınız. Sunacağınız raporun altına yüklendiğiniz tüm ödemeleri hesaplayarak yazmak zorundasınız. Bu şekilde devam etmektedir. Kati bir dizi ihtarla telkin edilen bu şartlar uygulamada belki daha esnek olabilirdi, ama şurası da açıktır ki nihayetinde prensipte Venedik hukukunun yazılı emirleri Rialto'da olduğu üzere Ülgün gibi uzak yerlerde de güçlü bir şekilde işlemekteydi.[32]

Demek ki, bu kitabın merkezindeki karakterler böyle bir dünyada doğmuş ve büyümüş ve yönetmişlerdi.

31 da Mosto, *L'Archivio,* ii, 4, 18 (memurlar); Pederin, *Mletačka uprava,* 24-5 (memurlar); Setton, *Papacy,* iv, 927 (eleştiri); Queller, *Venetian Patriciate,* 172-211 (bozulma); O'Connell, *Men of Empire,* 119-39 (bozulma, Syndic'ler).

32 BLY, MS 381, fos. 2v-6r.

2

Üç Aile

Giovanni Battista Giustinian 1553'teki raporunda Ülgün'ün işçileri, vatandaşları ve soylularıyla ilgili yaptığı tanımlamasına şu şekilde devam etmişti:

> Yaşayan insanlar arasından bu üç değişik türün yanı sıra burada ayrıca o şehre sürgün edilmiş saygıdeğer ailelerin kalıntıları da vardı – aileler artık Osmanlılarca yönetilen İşkodra, Eşim, Draç ve diğer komşu şehirlerden gelmişlerdi. Bu ailelerin başlarında Brutti, Pamaltotti ve Bruniler bulunmaktadır; bunlar arasından sadece Bay Marc'Antonio olağanüstü faziletli ve dürüst bir centilmendir ve Venedik Cumhuriyeti'ne aşırı sadıktır ki o meşhur Romalı 'Brutus' ailesinin torunudur. Yabancı ailelerin üyeleri kendilerini çoğunlukla oldukça iyi bir performans sergiledikleri Osmanlı limanlarında iş ve ticaret yapmakla meşgul ederler.[1]

Giustinian burada üç farklı aileye atıfta bulunmuştu ve onlar hakkında verdiği her ayrıntı da doğru değildi. "Pamaltotti" belki bir kâtip

1 Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 227 (Oltra le tre sorti d'abitanti sono ridotte in questa città alcune reliquie d'onorate famiglie delle città vicine, ora signoreggiate da Turchi, come da Scutari, d'Allessio, di Durazzo et d'altri luoghi, fra i quali è principalmente quella dei Bruni, Pamaltotti, et Brutti, della quale è solo misser Marc'Antonio gentiluomo virtuosissimo e fedelissimo alla republica, il quale discende dall'illustre famiglia dei Brutti Romani…Quelli delle famiglie forestiere attendono per la maggior parte ai trafichi, et praticando le scale della Turchia vivono assai comodamente).

hatası olarak "Pamalioti"nin yanlış yazılmış haliydi; "Brutti" normalde "Bruti" olarak okunuyordu; "Marc'Antonio" Bruti, kendisi hakkında yaşayan diğer her bir belgede sadece Antonio olarak anılmıştı ve onun doğrudan aynı isimdeki Romalı atalarının torunu olma hikâyesi 16. yüzyıldaki zihinler için şaşırtıcı görülmemiş ama bugün sadece zoraki ve acayip olarak göze çarpan bir husus olmuştur. Giustinian'ın, sadece tek bir aileymiş görüntüsüyle onlara dair verdiği tanımı cehaletinin değil bilgeliğinin işaretiydi. Her ne kadar akrabalık bağlarının kesin doğası bilinmese de Pamalioti ailesinin onlarla akraba olduğu da muhtemel olarak görülmektedir.

Tarihsel bir şans eseri olarak Bruni ailesinin kökenlerinin nereyle ilgisinin bulunduğuna dair aşırı detaylı bir açıklamaya sahibiz. 17. yüzyılın ortalarında, Vicenza şehrinden antikacılıkla alakalı güçlü bir ilgiye sahip olan Francesco Barbarano de' Mironi kendi memleketinin kiliseleri, piskoposları, azizleri, mucizeleri ve bunun gibi dinî tarihi hakkında bir yığın bilgi derlemişti. Ailesi buraya ait bir temele ve atalara sahip olduğundan Vicenza'yı muazzam bir şekilde onurlandırmak için eserinde birçok yüksek mevki sahibi olan dinî liderlere ait verileri mümkün olduğunca toplamış ve hatta 1551'den 1571'e kadar baş piskopos olan Ülgün'lü Giovanni Bruni'nin de kaydını buraya eklemişti. 1623 yılında Bruni'leri zikredip onlar hakkında yazan Barbarano bilgili, yaşlı ve çok saygıdeğer birisiyle, Matteo Bruni ile yaşadığı yer olan Koper'de (Ital.: Capodistria, modern Slovenya'da) tanışmıştı. Kitabında Bruni'lerin hayatta kalan son üyesinin ailesine dair verdiği fazlasıyla kuşku götürmez nitelikteki şecere bilgilerine rağmen onun Matteo hakkında özel bir araştırma yapmadığını söylemiş olmasına inanmak zordur. Barbarano tarafından aileye dair verilen açıklama ise şöyleydi: Erken 11. yüzyılda Vicenza'da yaşadığı kesin olan bir Albino Bruni vardı; onun torununun oğlu Nicolò, Bizans İmparatoru'na hizmet etmek üzere imparatorun sarayına gitmişti ve daha sonrasında ise Medun "ve diğer kaleler"in (modern Karadağ'da İşkodra gölünün kuzey-doğusunda) lordu olmuş, İşkodra'da hanedanını kurmuştu; onun neslinden gelen Antonio Bruni ise 1479'da Osmanlılara teslim olan İşkodra'dan göçmüştü. Antonio Ülgün'e yerleşmişti; oğlu Giovanni ise ayrıca Medun'un güneyinde konumlanmış İtalyanca Tuzi ismindeki, muhtemelen "Tuscena"olup Karadağ'da bulunan "Toscano"nun lordu idi. Giovanni'nin oğlu Matteo'nun

da üç oğlu vardı, bunlardan Giovanni Bar'ın baş piskoposu olmuş ve 1571 İnebahtı Savaşı'nda ölmüştü, onun kardeşleri ise yine aynı savaşta dövüşmüş olan Gasparo ve Serafino'ydu.[2]

Bu üç kardeşin kesin doğum tarihlerine ulaşılamamakla birlikte bazı tahminler yapılabilmektedir. En büyük oğul olan Giovanni, 1551'de baş piskopos olmuştu. O vakitlerde muhtemelen kilise kanununa göre asgarî yaş olan 30'unu hayli geçmiş olmalıdır; ancak göreceğimiz üzere İnebahtı Muharebesi'nde kürekçi olarak kullanılmıştı. Böylelikle onun baş piskoposluk makamını elde ettiği vakit 40 yaşının altında olduğu düşünülebilir. 1510'ların başlarındaki bir doğum tarihi onun için en muhtemel olanıdır. Serafino hakkında neredeyse hiçbir bilgimiz yokken oğlu Nicolò'nun o zamanlar 29 yaşında olup İnebahtı'da Giovanni ile birlikte öldüğünü bilmekteyiz. Eğer Nicolò 1542 yılında doğmuşsa, büyük ağabeyi olan (şecere bilgilerinin sağlayıcısı) Matteo 1 veya 2 yıl evvel doğmuş olmalıdır. Bu durumda babalarının da 1515'ten önce doğmuş olması muhtemeldir. Gasparo'ya gelindiğinde ise 1580'lerin ortalarında muhtemelen 60'lı yaşlarında iken askeri kariyerine aktif olarak devam ediyordu. Bu yüzden o da ihtimal ki 1520'lerde doğmuştu.[3]

Yine de bir konu yeterince açıktır. Barbarano'nun fikrince, "Bruni" adının İtalyan bir kökeni olmasına karşın tüm bu insanların Vincenza'lı olmaları oldukça saçmaydı: en azından bir bin yılın çeyreği süresince İşkodra'da yaşamış olan bu aile şüphesiz sık sık yerel ailelerle akraba evlilikleri yapmışlardı. Her ne kadar, karşılaştırıldıkları zaman eğer Arnavut nüfusunun büyük bir kısmının tipine sahip olmayan kişilerden olsalar bile dışa dönük seçkinler olarak bu ticari şehre bağlı

2 Barbarano, *Historia,* iv, 103-4, 150 (şecere; 150: "e d'altri castelli"), 152 (un Vecchio molto dotto, e venerando); von Šufflay, *Qytetet,* 48-9 (Medun); Armao, *Vende*, 125 (Tuscena; diğer bir kaynak - Venturini, "La famiglia", 351 – Bruni'lerin "Trassano" ve "Giubano"nun lordlarını olduğunu söylemektedir; "Trassano", "Tuscena"nın başka bir bozulmuş şekli olmalıdır; "Giubano" ise Velipojë'nin yakınlarında Jupan'lık olması muhtemel bir köydür: bkz. Cordignano, ed., *Catasto*, ii, 159).
"Jupan" Dalmaçya kıyılarında Osmanlılardan evvelki yönetimlerce bir idari bölgeyi ifade etmek için kullanılan bir terimdir. (ç.n.)

3 Farlati, *Illyrici,* 102 (1551), 105 (Nicolò'nun yaşının 29 olması; "Mediterranean Marriage Pattern" içerisinde, ortalama evlenme yaşı damatlar için 28-33 ve gelinler için 18-19 aralığında olmalıdır: bkz. Rheubottom, *Age,* 87-8, 107). En büyük oğul olan Giovanni'ye büyük babasının isminin verildiği gerçeği fikriyle birlikte aynı görüş Matteo için de uygulanabilir.

olan Bruniler Arnavuttu. Barbarano, kullanışlı olan başka bir ayrıntı daha vermişti: o, bu üç kardeşin annesinin son derece soylu bir leydi olan Lucia Del Nico olduğunu belirtmişti. De Nicho ailesi gerçekten de Ülgün'deki en seçkin ailelerden biriydi: bu şehir 1405'te Venedik hakimiyeti altına girdiğinde ve 1420'lerin sonrasında kısa bir Slav egemenliğinin araya karışmasının ardından Venedik gücü burada tekrar tesis edilirken Venedik'le sağlanan uzlaşıda önemli bir rol oynamış olan aileler grubunun arasında yer almışlardı. Brunilerin Ülgün'deki aristokrasinin içerisine kendilerinin kabul edilip edilmedikleri çok belirsizdir. Birçok Adriyatik şehrinde, Venediklilerin "kapamasına" benzer bir durum gerçekleşmiş böylece soyluluğun mertebelerine katılmak çok zorlaşmıştı (Venedik valisinin durumu zaten güçleştirmesine rağmen). Giustinian'ın yukarıda alıntılanan anlatımı bu "dışarıdan gelen" ailenin, kasabaya yerleştikten 70 yıl sonra, hâlâ bir dereceye kadar yabancı statüsünü koruduğunu göstermekteydi. Fakat Bruniler İşkodra şehrinde kesinlikle asalet statüsünden yararlanmakta olup bu mevkie sahiptiler; göreceğimiz üzere Gasparo'nun kariyeri bu gerçeğe dayanmıştı. Yani İşkodra'dan daha küçük bir şehir olan Ülgün'ün asillerinin onlara büyük bir saygı göstermiş olduğu söylenebilir.[4]

Bruti ailesi örneğinde ise, genellikle 1903'ten bir süre evvel Domenico Venturini tarafından dikkate alınan ve 18. yüzyılda derlenmiş Bruti ailesinin el yazması tarihi sayesinde nadir bilgilerin birikimine sahip olduğumuzdan ayrıca şanlısıyız. Burada, açık bir şekilde ailenin isminin İtalyan kökenleri olmadığı –antik Romalı olmadıklarından, oldukça emin olabiliriz– yer almıştı; bu konuda sadece varsayımlar yürütmek mümkündü. Ortaçağ Arnavutluk'u üzerine bir uzman, kuzeydeki bazı şehirlerde Latin veya Arnavut-Latin karışımı isimlerde örneğin "Bonushomo" (iyi insan), "Syignis" (kızgın gözler) veya "Buzolatus" (kalın dudaklı) gibi sevgi gösterisi kapsamında, ironik hatta pozitif doğrultuda taciz içeren nükteli rumuzların görülmeye başlandığına dair bir moda olduğuna dikkat çekmişti. Ayrıca, Draç şehrinde mesela "Formica" (karınca) veya "Battipiedi" (nal-çakan) gibi ciddi olmayan, dalgacı İtalyanca isimler de popülerdi. "Brutus"ün Latince "aptal" veya "akılsız" ve "Brutto"nun İtalyanca "çirkin" veya "edepsiz"

4 Barbarano, *Historia,* iv, 150 (Lucia Del Nico, nobilissima dama); Schmitt, *Das venezianische,* 468 (de Nicho uzlaşması).

olmasıyla saldırganca bir takma adın her nasılsa gurur duyularak alınması mümkün olarak görünüyor.[5]

Bildiğimiz şey, ne olursa olsun, her halükârda bu ailenin en azından 13. yüzyıldan beri Draç'ta olduğuydu: bir Marco Bruti 1285 yılında burada doğmuştu. Bu şehirde Brutilerin, Draç'ın 1501'de düşmesine kadar kırılmaz bir veraseti vardı; onlar İskender Bey'in ailesi olan Kastriotaların yanı sıra İşkodra'nın asillerinden olan Spanlar ve Kuzey Arnavutluk'taki feodal toprak sahipleri olan Dukakin gibi ileri gelen ailelerle akraba evlilikleri yapmışlardı. Diğer benzer tarihlerde de sıklıkla yapıldığı üzere elbette Venturini tarafından aileye dair çok sonradan yapılmış olan bu açıklamalar ve statüleri yazarca abartılmış olabilir; öne sürüldüğü üzere Marco'nun "Draç'ın Lordu" olması şüpheyle karşılanabilir. 1429'da vali vekili olarak hizmet etmesi, 1432'de de hem vali vekili hem kaptan vekili olması ve 1439'da Osmanlı Sultanına önemli bir diplomatik görevi "bu gibi işlerde tecrübeli olması ve aşırı sadakati" sebebiyle üstlenmek için seçilmesi gibi Bartolomeo Bruti'nin genetiğine dair ayrıntıları vermesi bakımından Venedik arşivlerindeki belgelerden daha ileri bilgiler toplanabilir. Lakin, Venturini'nin kaynağına, 1501 yılındaki Draç'ın Osmanlı fethi esnası ve sonrasında ailenin nasıl yola çıktığı ve başından geçenlerin hikayesi kısmında güvenmeliyiz: Bartolomeo'nun, bir Kastriota ile evlenen oğlu Antonio ailesinin çoğu ile birlikte ya esir edilmiş ya da katledilmişti ama onun oğlu Barnaba kıyımdan sağ çıkmış ve Eşim'e kaçmıştı ki burada görünüşe göre ailesinin ticari işlerini parça parça sahiplenmiş bir şekilde Osmanlı idaresi altında yaşıyordu.[6]

5 Xhufi, "La Population", 153-5 (isimler); krş. Zamputi, ed., *Dokumente,* i, 304 (bir rumuz olarak "Keqi" de "Kötü anlamında kaydedilmiştir).

6 Venturini, "La famiglia", 350-1 (aileye dair bilgiler, "Signor di Durazzo / Draç'ın Lordu"), ve aile ağacı (evlilikler) (krş. Fine, *Late Medieval,* 239, 248-9 Draç'ın gerçek yöneticileri); Schmitt, *Das venezianische,* (Dukagjin, Span, Kastriota bu eserin dizin kısmında görülebilir); Valentini, ed., *Acta,* xiii, 206, xiv, 190, xvi, 57-61 (58: "fidelissimus et praticus ad smilia"). Venturini, "La famiglia", 350, Giacomo'nun oğlu Bartolomeo'nun Laura Dukagjin'le evlendiği ve vali vekili olduğunu yazmıştır ama doğum tarihini 1413 olarak muhakkak yanlış olarak vermiştir. Ayrıca Valentini (*Acta,* xvii, 86) babası Antonio olan bir Bartolomeo Bruti'yi 1427'de noter ve Draç vatandaşı olarak kaydetmiştir; farklı bir baba ismi ve daha düşük bir statü bunun başka bir adam olduğunu düşündürmektedir.

Eşim'de onun, bu kitap içerisinde önemli figürlerden biri olan oğlu Antonio 1518'de doğmuştu. Ve –bilinmeyen bir tarihte– babasının ölümünden sonra Antonio yerel Osmanlı otoriteleri tarafından baskı altına alınmış ve Ülgün'e kaçmıştı. Burada Giovanni, Serafino ve Gasparo'nun kız kardeşlerinden biriyle Maria Bruni ile evlenmişti. Söz konusu evlilik tesadüfen benzer soyadları taşıyan bu iki aile arasındaki tek bağ değildi. Venturini'nin aile ağacına göre Antonio'nun ondan daha genç ve 1524'te doğmuş olan bir kız kardeşi Lucia Bruti, bir "Stefano Bruni" ile evlenmişti. "Stefano"nun gerçekten Serafino olması gayet mümkündür; Venturini'nin kaynak malzemelerini okumanın zorluğu aşikardı, ve onun çizdiği aile ağacı "Borisi" için "Benza" ve "Carerio" için "Caverio" gibi çarpıtılmış bazı isimler içermekteydi. Daha sonra ileri sürdüğü üzere, Antonio'nun gitmeye zorlandığında Eşim'de arkasında "büyük bir gelecek"i bıraktığının doğru olup olmadığını bilemiyoruz; O, ayağı kesin bir şekilde Ülgün'e basmamışken, nispeten yoksullaştırılmış olabilirdi. Bruni'lerle yapılan bu iki evlilik bağının düzenlenmesine ek olarak o aynı zamanda Ülgün'ün köklü ailelerinden olan Suina ailesinin diğer bir üyesi ve Dukakin'lerin öbür bir kız kardeşleri ile daha evlenmişti. Eşim'deki ticari faaliyetlerinin komşu şehirlerdeki seçkin tabaka ile kurduğu sıkı iletişimi geliştirdiğine şüphe yoktur. Yine de Antonio ve kız kardeşlerinin Ülgün'de yer edinmelerinin Bruni'lerinkinden daha fazla olan iki nesillik bir zamanın ardından gerçekleştiğini belirtmeliyiz. Bruni'lerin ziyadesiyle küçük olan bu kentte iyi nitelikte "sosyal kazançlar" biriktirmeleri için zaten zamanları olmuştu; bu anlamda bir şeylere beraber başlamak için onlar muhtemelen en üst düzey ortaklardı. Antonio Bruti bu aşamada her nasılsa yoksuldu ama o göreceğimiz üzere bunları kesin bir dinamizm ve karizma vasıtasıyla çabucak telafi etmişti.[7]

Pamaliotilere gelince burada Bruniler ve/veya Brutiler ile olan bağlantıları bilinmemektedir, ancak aile hakkında bazı bilgiler vardır. Tek başına "Pamalioti" bir aile soyadı değildi, daha çok Mrkojevići veya Paštrovićiler gibi bir kabile veya boy ismiydi. Bu iki kabile gibi Pamaliotiler birçok köyü içeren bir bölgeye sahiptiler; ve savaşacak adamlarını önemli ölçüde bir güç olacak şekilde artırabilirlerdi; onlardan farklı

7 Venturini, "La Famiglia", 351-2 (Ülgün'e taşınma, Maria, "un'ingente fortuna"), aile ağacı (Lucia, "Stefano", diğer kız kardeşler).

olaraksa ana dillerinin Arnavutça olduğu görülmekteydi.[8] 1420'lerin başlarında, bölgedeki Venedik gücü Sırp hükümdarı tarafından gelen ciddi bir saldırı altında kaldığında aynen Paštrovićiler de olduğu gibi Pamaliotilerin, Venedik tarafından destekleri kazanıldı ve onlar hayati bir rol oynadılar çünkü Boyana nehri boyunca bölgeyi kontrol ettiklerinden Sırplar için İşkodra kuşatmasını yenilemeyi imkansız hale getirmişlerdi. Hizmetleri için bir ödül olaraksa Ülgün'ün mülklerinin sınırına dayanmış sahalardaki topraklar onlara verildi ki böylece Ülgün komününün şikayetleri bu durumla ilgili olarak hemen açığa çıkmış oldu. Bir Slav hakimine karşı savaşın daha ileri bir aşamasında, 1440'larda, Pamaliotiler tekrar toplanmış ve bir kez daha, en azından Venedik'e karşı isyan etmiş olan Ülgünlü bir arazi sahibine ait vakada onların el konularak alınan topraklarıyla ödüllendirilmişlerdi.[9]

1553 yılında Pamaliotiler hakkında yazdığı zaman Giustinian'ın onların hikayesinin özel doğası hakkında iyi bir fikri vardı. Onların stradiot ve askerler dışında yerel halk içinde Venedik otoritelerinden emekli maaşı ya da maaş alan tek grup olduğunu söylemişti. "Onlar İşkodra ve civarındaki yerlerden gelen, Venedik'in feflerini ellerinde tutan "feudatori"lerdi ve kendilerine Venedik tarafından verilmiş olan haklar uyarınca evlere ve mülklere; ayrıca Venedik tarafından

8 Onların adlarından dolayı Yunan kökenli oldukları ileri sürülmesine rağmen, isimlerinin muhtemelen "dağlı" anlamına gelen "malok"tan türediği ama "pa"nın "Pal" (Paul) veya "olmayan" anlamına gelen "pa"dan olup olmadığı yani bu yüzden "dağlı-olmayanlar" anlamına gelebilecek olması açık değildir. Hırvat bilim adamı Milan von Šufflay "dağlı-olmayan"ı "Arnavut-olmayan" anlamında ele almıştır. Eğer Pamaliotilerin Arnavut olmayan bir kökenleri varsa onlar muhtemelen Vlah olabilirler – Romenceye benzer Latinleşmiş bir dil konuşan, Vlah olan insanlar önceleri Balkanların bu kısmında geniş bir şekilde yayılmışlardı ve Ortaçağ döneminde İşkodra civarındaki sahada kesin bir şekilde vardılar.

9 Cordignano, *Onomasticon,* 47 (Yunanca: Pamaliotes); Zamputi, ed., *Dokumente,* i, 304 (Pal Maloku, Maleta, Mileta); Valentini, ed., *Acta,* ix, 78 (Arnavutça köken: Pa Maloki), xi, 211, 261 (1423 yardımı), xii, 17-19 (bağış), 94 (şikayetler 1424; krş. Pertusi, "Per la storia", 240-1), xviii, 19, 159-60 (toplanmaları 1443-4), xix, 77 (el koyma), 124 (yeniden ödüllendirme 1445); von Šufflay, "Provijest", 200 (hatalı bir şekilde Mrkojevićilerle birlikte tanımlanmışlardır; örneğin Boyana boyunca "Saboiana"da konuşlanmış olmalarıyla ilgili kanıt bunu desteklememektedir.); Schmitt, *Das venezianische,* 206, 209-10 (İşkodara bölgesindeki Vlahlar); Fine, *Late Medieval,* 517 (Sırplara karşı rolleri); Valentini, "L'elemento", 271, 274, Pamaliotileri Vlah olarak tanımlar.

vergilendirmeden muaf tutuldukları gibi başka diğer özel imtiyazlara da sahiptiler". Ancak o, Pamaliotilerin bir kabile gurubu olduğunu mutlaka anlamış olmasına rağmen Bruni, Pamalioti ve Bruti aileleri hakkında yazarken Ülgün'de yaşayan tek bir önemli Pamalioti ailesi olduğunu düşünmüş olmalıydı. Bu kimselerin kimliğiyle ilgili olarak iyi bir tahminde bulunmak mümkündü. 1424 yılında ödüllendirilen ilk Pamaliotiler arasında Niche, Georgio "Erman" ve Duche ve Theodorio "Armenia" vardı; Niche Pamaliotilerin lideri olarak betimlenmişti. 1505'te Ülgün şehir konsülü üyelerinin listesi, "Georgius Armani vaiyvoda –"voyvoda" askeri erbaş olarak kullanılan yaygın bir terimdir– ismini içermekteydi. 40 yıl sonra Ülgün valisi, kendisine Pamaliotilerin voyvodası diyen Nica Armani adındaki birinin maaşının ödenmesini talep ettiğini ve Venedik'e giderek kendisini şikâyet etmekle tehdit ettiğini Venedik'e rapor etmişti. Büyük bir olasılıkla bu aile yani Armani'ler Bruni ve Bruti'lerle bağı olanlardı; ve George Armani'nin şehir konsülünde hizmet etmiş olması gerçeği, onların Ülgün'ün önde gelen ailelerinden biri olarak kabul edildiklerini göstermektedir.[10]

Bu yüzden statü bakımından Bruniler veya Brutiler Armanilerle bir bağ kurduklarında alt seviyeyle evlenmiş olmuyorlardı; ama onlar kendilerini bir aileden ziyade daha değişik bir karakter ve tarihe bağlamıştılar. Venedik devri zamanında, halihazırda İşkodra şehrine yerleşmiş olan Armanilerin bir kolu daha olabilirdi (Venedik valisi tarafından kendi kızıyla seks yapması için kendisine ağır baskı uygulamasıyla ilgili kötü şöhretli bir skandalın gerçekleştiği vakitte burada 1416 yılında bir "Medono Armano" yaşıyordu); Ama Ülgün'deki Armaniler özel pozisyonlarını, kırsalda büyük sayıda sadık taraftarlarını kontrol edebildikleri gerçeğine borçluydular. Armanilerin gücünün büyüleyiciliği 1573 yazında Dubrovnik'teki bir İspanyol ajan tarafından gelen istihbarî rapor dizisinde de belirmişti. Bu, Ülgün'ün Osmanlı fethinden 2 yıl,

10 Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 228 (che da Scutari et circumvicini luoghi sono venuti, e per benemeriti loro possedano case e possessioni dategli dalla serenissima signoria, della quale sono stati anco esentati dai datii, et hanno altri particolari privileggi); Valentini, ed., *Acta,* xii, 7-8 (Lider Nika), 17-19 (1424); Čoralić ve Karbić, *Pisma,* 95 (1505), 111 (1545). Valentini ismin "Ṛoman"dan geldiğini öne sürmekte ve İşkodra'nın yakınlarında "Rëmani" adında bir Vlah köyü olduğunu not etmektedir (L'elemento, 271, 274). Vlah'ca, "Vlah" kelimesi için "Aromân" daha yakın bir türev olacaktır.

ayrıca Venedik'in Sultan'la barışın tesisini imza etmesinden birkaç ay sonraydı ki bu şu anlama geliyordu, artık anti-Osmanlı faaliyetlerinin en muhtemel sponsoru Venedik değil İspanya'ydı. İspanyol bir ajana göre, "sadakatlerini Venedik'e vermiş ve Osmanlı'ya isyan etmiş bazı Arnavutlardan bir kaptan Kotor'da 40 iyi adamının olduğunu ve İspanyol tacı için Kotor'un Venedik'in elinden alınabileceğinin mümkün olduğunu söylemişti.[11] Ajanın daha sonra açıkladığı üzere:

> Anlaştığım adam, 10 veya 12 köyün sahibi piskopos gibi davranan Arnavutluk'un soylu din adamlarından biriydi ve onun erkek kardeşi Lig [Kutsal İttifak] zamanında (kastedilen 1571) Venedikliler tarafından Osmanlılara karşı isyan etmesi için cesaretlendirilen Arnavutların hepsinin lorduydu. Ve Osmanlı filosu Adriyatik'e geldiği zaman ruhbanın bu kardeşi 400 adamıyla Ülgün'de konuşlanmıştı ki burası onun ve tüm adamlarının öldüğü yerdi. Ona Andrea Armani deniyordu, ve hâlâ hayatta olansa Giorgio Armani'ydi; köyleri İşkodra'nın aşağısındaydı.[12]

İleri tarihli olarak 1573 Kasım'ındaki bir rapora göre bu kişinin 40 veya 50 adamı vardı ve daha geniş çaplı bir sefer için bu sayıyı 2 bin ila 3 bin arasında artırabileceğini söylemişti; Kotor'un ele geçirilmesi planı gerçekleştirilebilir görünüyordu ve Armani kesinlikle buna değecek bir hesaplama yapmıştı çünkü "bu insanlar önemliydi". Bu dönem esnasında Arnavutluk'taki asi liderler tarafından yapılan birçok iyimser tahminler gibi onların binleri bulan sayıları sorgulanabilir. Ancak burada önemli bir gerçek Armanilerin sadece Venedik hakimiyeti altındaki Pamaliotilerin üyeleri için değil, aynı zamanda Osmanlı hakimiyeti altında yaşayan (sınır 1540'ta Boyana nehrinden Batı'ya doğru değişerek

11 O'Connell, *Men of Empire,* 132 (Medono); Polić Bobić, *Medju križom,* 205 (capitan de vnos Albaneses que se rebelaron contra el Turco y se vinieron a la deuocion de Ven.os).

12 Polić Bobić, *Medju križom,* 205 (Con quien trato esto es clerigo noble de Albania que era como Vn obispo, y tenia diez o doze cassares y su hermano era señor de todos aquellos Albaneses que el tiempo de la liga la S.a de Venecia hizo que se rebelassen contra el Turco y quando Vino la Armada en este Golfo se metio en dulcigno este hermano del clerigo con 400 hombres donde fue muerto, con todos los suyos llamaua se don Andrea Aramani el que Viue se llama Jorge Aramani y sus Villas estauan baxo de scutari).

Ülgün'e yaklaşmıştı) her bir kimse için de geleneksel liderlik rollerini muhafaza ettikleriydi: Bunlar, 1570-71'de Osmanlı iradesine karşı isyan edenlerdi. Ve 1571'deki faciayla muhakkak zayıflamış yerel nüfusla olan bu bağ Brunilerin ve Brutilerin izlediği yol gibi neden Armanilerin de bölgeden daha uzak bir yere göç etmediklerini açıklamaya yardımcı olacaktır. Takip eden yıllarda onların faaliyetlerine dair hayatta kalmış bazı izler bulunmaktadır: Budva'da yerleşmiş bir "Arman, Arnavut" 1580'de Dubrovnik'e Boyana nehir-limanından gemiye tahıl yüklenmesi organizasyonuna yardım etmişti; Dubrovnik'ten bir "Giorgi Ermani" (belki de soylu ruhbanın kendisidir) 1584'te Boyana'dan benzer gemi yüklemelerini finanse ediyordu; 1590'da önceki 7 yılını nehir-limanının cemaat rahibi olarak geçirmiş bir "Duca Armani" İşkodra'nın piskoposluğuna yükseltilmişti; ve 20 yıl sonra onun bu limandaki halefi "Thoma Armani"ydi. Ancak burada izler soğuyor. Önemli bir güç olarak Pamaliotilere verilen referanslar kesiliyor ve ilaveten Armanilerin yerel itibarlarının da sona yaklaştığı görünüyor.[13]

Burada üç aileye dair verilen açıklamalar statü sorunlarına dair bazı vurgular yapılmasını gerektiriyor çünkü işin içerisine karışmış olan insanlar için bu çok önemlidir. Kişisel güven ve aile bağları birinin kendi yerel çevresindeki aktivitelerini destekler nitelikteki en mühim şey olmuş olabilir ama içeride, statü ve onur –çoğunlukla aile temelinde kazanılan ve sürdürülen– hayati bir önemdedir. Ayrıca bunlar siyaseti de ilgilendiren meselelerdi. Aslında, Venedik'in Doğu Adriyatik şehirleri ve toplumları ile olan hassa ilişkilerinin tüm hikayesi Venedik ekseninin kendisinde çok güçlü bir şekilde etkileşen sosyal statünün sorunlarına daimî bir biçimde başvurulmaksızın anlaşılamaz.

Doğu Adriyatik'teki neredeyse pek çok adada ve her bir şehirde bulunan toplulukların, Venedik hegemonyası başlamadan evvel yönetim konsülünde oturan soylu ailelerin seçkinliği ve geriye kalan tüm nüfusu arasında sosyal ve siyasi bir bölünme mevcuttu. Bazense üç parçalı, soylular, vatandaşlar ve kırsaldaki vatandaş olmayanlar arasında bir bölünme vardı; en azından bir ada üzerinde ise, Korčula'da taşra halkı, şehir soyluları tarafından el uzatılmasına karşı kıskançlıkla korudukları

13 Aynı yer, 205 (Son personas de Importancia); Luetić, "Lundruesit", 124 (Arman Albanac, 1580), 135 (1584); Farlati, *Illyrici,* vii, 324 (Duca); Rački, "Izvještaj", 74 (Thoma). Krş. "Duche Armenia" 1424.

kendi yönetim konsüllerine sahiptiler. Ama hemen her yerdeki temel fark yerel oluşumun soyluların veya aristokratların gücü altında bulunması ve diğerlerinde bunun olmamasıydı. Çeşitli yollarla Venedik egemenliği soyluların pozisyonunu zayıflatmıştı. Bu onların ekonomik özgürlüklerinden bazılarını da kısıtlamıştı (Venedik yoluyla ticaret yapılmasının onlar için ilk gereklilik olması ve gemi yapımıyla tuz ticaretinin sınırlandırılması şeklinde gördüğümüz gibi). Üstelik bu, statüye bakılmaksızın genel vergilerin uygulanması ve en önemlisi sadece soylulara değil, herkese ticaretin yönetiminde bir Venedik vatandaşının temel ayrıcalıklarından bazılarının verilmesiyle daha önce onların her ne ekonomik imtiyazı var ise bunların altını kazımıştı. Ayrıca yerel aristokratlar adli sistemdeki bazı rollerini koruyabilmiş olsalar da bundan böyle artık efendi değildiler: adaletin tepesi Venedik valisiydi ve onun da ötesinde görünmesi pek muhtemel olan Venedik'in kendisiydi. Böylelikle soylu olmayanların Venedik gücünü neden hoş karşıladıkları ve asillerinse buna neden gücendiğinin birçok sebebi vardı. Bir başka kin gütme nedeni de Dalmaçya'daki şehirlerde görülen örnektir. Burada Venedik'in izlediği yoldan farklı olarak onlar evvelki yöneticileri olan Macaristan'ı soyluluk onuru kazanmak için bir memba olarak görmektelerdi ve bu vesile ile de Macar monarşisinin tebaası içerisindeydiler. Monarşist yanlısı sadakat, Venediklilerin erken 15. yüzyılda hükümranlığını pekiştirmeye çalıştığı sırada uğraştığı bir problemdi ve 16. yüzyılda hâlâ mevcuttu. Ve dahası diğer taraftan asillerin Venedik egemenliğine minnettar olmak için iyi nedenleri vardı. Bu sadece, Osmanlı orduları Adriyatik hinterlandının tümünde 15. yüzyılda fetihlerini tamamladıklarında bir çeşit gereklilik haline gelen emniyet güvencesini sağladıkları için değildi. Ayrıca bu, göz ardı edilemez bir biçimde asilleri, kendi esaslı ve yerel imtiyazlarının içine kilitlemişti: Venedik, soylu ailelerin gücü elde tuttuğu şehir konsüllerinin gelenek ve kuralları anlamına gelen halihazırda var olan statülerini değiştirmeyeceği ve buna saygı duyacağı yönünde söz vermişti. Aristokratların bakış açısından bu, verilen garantinin çok daha fazla değerli bir hale gelmesi demekti çünkü onların ekonomik temelli güçleri git gide artan bir şekilde sarsılmıştı. Soyluların tarımsal gelirleri aynı anda düşerken bazı asil olmayan tüccar ve girişimciler zengin olmuştular. 1528'de Zadar'dan gelen bir rapor bunun nedeni olarak yanı başlarındaki Osmanlı'nın korkusu

olmadan ve çoğu arazi ekilmemişken pek çok soylunun mülklerinden gelen kazançlarla çalışmadan yaşadıklarını söylemekteydi ve bu gidişle onlar her vakit daha da fakir hale geliyorlardı.[14]

Genel sonuç, pek de şaşırtıcı olmayan şekilde, devamlı şiddetli çarpışmalar ve sık sık yaşanan sosyal gerilimlerdi. Buna dair yaşanan en kötü örneklerse erken 16. yüzyılda açığa çıktı. 1510'ların sonlarında asiller ve "popolari" arasında Hvar (İta: Lesina) adasında şiddet patlak vermişti ve bu şiddet halktan olan kişilerin şehir konsüllerinde kendilerine yer verilmesini isteyen Split, Şebenik ve Zadar dahil, çeşitli sahil kentlerine de yayılmıştı. Ayrıca çok önceki zamanlarda Kotor da kavgadan kırılmıştı. Bu çatışmalar genellikle hem Venedik hakimiyetini bir kenara atmak isteyen erken dönem Macar asilzadelerinin faaliyetlerinden ve hem de İtalyan ana karasındaki, kafası savaşla meşgul olan bir Venedik olduğu gerçeğinden dolayı kızışıyordu. 1511-12 kışına değin durum o kadar kötü bir hale gelmişti ki Venedik, düzeni tekrar sağlamak adına bir askerî kumandanla beraber sermayesi kısmen kendi hakimiyet dönemlerinden önce buradan kaçmış olan soylularca sağlanmış iki kadırga gönderdi; gemi Venedik'e dönmeden önce sadece Hvar'da değil, aynı zamanda diğer sahil şehirlerinin bazılarında yaptığı eylemlerinin aşırı şiddeti konusunda ciddi suçlamalarla karşılaşmak zorunda kaldı.[15]

Gerilimlerin en kuvvetli olduğu yerlerden birisi de, halkın 1507'de çoktan silahlanmış olarak kent konsülünde temsilcilik talep ettikleri Bar'dı. Anlaşmazlık, 1512'de uzlaşıcı bir çözüm bulunana kadar gürleyerek sürdü: burada birisi asiller ve biri de halk için olmak üzere iki konsül olacak ve birbirini takip eden günlerde toplanacaklardı. Ancak o yılın son aylarında Ratac'daki Benediktin manastırı üzerindeki anlaşmazlık, şiddeti yeniden alevlendirdi; kader bu ki, manastırın kontrolü için mücadele eden iki rahipten birisi soyluydu ve diğeriyse değildi.[16] Bar valisinden Venedik'e giden oldukça umutsuz ve inandırıcı bir yazıya göre soylu olmayan aktivistlerin asilleri parçalar halinde kesmekle

14 Schmitt, "Storie", 92 (Korčula); Pederin, "Die venezianische", 107 (erken Macaristan); Vrandečić, "La Dalmazia", 157 (erken Macaristan); Ventura, *Nobiltà*, 151 (soylu olmayan zenginler); Krekić, "Developed Autonomy", 193-4 (fakir soylular); Raukar vd., *Zadar*, 264 (1528).

15 Praga, *Storia*, 163-4, Ventura, *Nobiltà*, 151-62 ve O'Connell, *Men of Empire*, 142-9 (Hvar ve diğerleri, 1510-12).

16 Yukarıya bkz. s. 5.

tehdit edişini ateşli silahlar, yaylar ve oklar ve çeşitli silahlarla çabucak gerçekleşen bir dövüş takip etmişti ki hepsi beraber 62 kişi ölmüştü. Venedik otoriteleri Bar'ın böylece çok zayıf bir hale gelebileceği ve Osmanlılar tarafından kolaylıkla alınabileceği korkusuna kapılmıştı ki bu yüzden durumu yatıştırmak için de Kotor valisini buraya göndermişti. Gelişinden neredeyse hemen sonra, 20 Aralık'ta soylu olmayan hizip asillere tekrar saldırdı, birçoğunu yaralayıp ikisini de öldürdü; Kotor valisi Bar'daki meslektaşıyla birlikte kalenin içine sığınmaya mecbur oldu. Sonunda soylu olmayan üyelerden oluşan bir konseyin üst sınıflar tarafından kabul edileceği ve kamu memuriyet atamalarının yarısının diğerleri tarafından yapılacağı bir anlaşma imzalamayı başardı. Ancak altta yatan düşmanlık ortadan kaybolmadı. Giustinian'ın 1553'te Bar'ın halkının birbirlerini nasıl kuduz köpekler gibi öldürdükleri hakkındaki yorumu daha önce alıntılanmıştı; o, soylular ve halk arasındaki nefreti kadim ve bastırılamaz olarak tasvir etmişti. Takip eden bir açıklamaya göre bir veya iki yıl sonra Paskalya'dan önceki Cuma gününde Ciborium'u (içerisinde eucharistin[17] bulunduğu kap) kaldırma hizmetine dair hakkın kime ait olduğuyla ilgili olarak cemaatin önünde soylu rahipler soylu olmayanlarla neredeyse birbirlerini darp etmenin eşiğine geldiler. Benzer gerilimler soylu olan ve olmayan iki konsülün bulunduğu Kotor'da da Giustinian tarafından gözlemlenmiş ve ayrıca sunulmuştu; aristokratlar hâlâ anahtar noktadaki atamaları muhafaza ediyor ve nefret hafiflemiyordu.[18]

Giustinian'a göre sosyo-politik anlaşmazlıkların büyük oranda yoksun olduğu yegâne mekân Budva ve Ülgün'dü. Budva soylu bir eliti dayanak edinebilmek için çok fakir ve çok küçüktü; toplumsal hükümet sadece 60 yıl evvel oluşturulmuştu ve hatta vatandaşlarla vatandaş olmayanlar arasında bir ayrım dahi yapmamıştı. Ve Ülgün asiller,

17 Eucharist: Son ayin olarak da bilinen Hz. İsa'nın çarmıha gerilmeden önceki gece havarileriyle yediği son akşam yemeği. Yazar tarafından kastedilen Paskalya öncesi son cuma günü yapılan ayinde kutsal bir kap (Ciborium) içerisine sembolik olarak konulan ve Hz. İsa'nın etini temsil eden ekmektir. Aşai Rabbai Ayini. (ç.n.)

18 Milošević, *Boka Kotorska,* 122 (Bar, 1507), 123-4 (Bar, 1512); Sanuto, *I diarii,* xv, sütun 419 (20 Aralık), 469-73 (umutsuz yazı; sütun 470: "cum ischiopeti, saete et arme diverse"); Ventura, *Nobiltà,* 163 (Bar, 1512); Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 233 (Bar: iki konsül), 235 (antico et inestinguabile), 245 (Kotor), iii, 117 (ciborium). Bar'daki gerilimler için ayrıca bkz. Čoralić, "Staleški raskol".

vatandaşlar ve vatandaş olmayan "işçiler" (gördüğümüz üzere) olarak klasik bir üçlü ayrım yapmış olmasına rağmen soylular şimdiye kadar çok az sayıda kalmışlardı ki vatandaşlarla beraber şehrin memuriyetlerinin çoğunluğunu da paylaşmışlardı, sadece adaleti kendileri için rezerve etmişlerdi. Halihazırda alıntılandığı üzere, Giustinian değerlendirmesini yaptığında gerçek bir rahatlıkla şunu açıklamıştı, Ülgün'ün insanları arasında "ortak nefret ve ölçüsüz bir zulüm yoktu"; ancak bölgenin nispeten iyi olan işleri onların yardımseverliğinden daha çok aristokrat ailelerin zayıflıklarından kaynaklanıyordu. Gerçekte, şehir konsülü asil olmayanlar tarafından doğrudan etki altına alınmıştı ki aslında Ülgün'ün soylu aileleriyle çözüme ulaşmak zordu. 1505'te Venedik valisince düzenlenmiş bir listede sadece 11 kişi verilmişti ve bunlardan ikisinin soyadı aynıydı, 10 soy isminden sadece bir tanesinin "Dabre"nin Bruni veya Bruti aileleriyle bilinen herhangi bir bağı yoktu. Vali 1544 yılında burada geriye sadece 5 erkek üye ile 2 soylu ailenin kaldığını ve gücünü kullanarak çeşitli aileleri asalet mertebesine ekleyeceğini Venedik'e rapor etmişti; ancak hayal kırıcı bir şekilde ekleyeceği yeni isimlerin hangileri olduğunu vermemişti. Zira bu isimlerden herhangi biri Brutileri içermiyordu çünkü Venedik Doç'u, sadece 1562 yılında Antonio Bruti'nin Ülgün'ün asilzadesi olduğunu özel bir kararla bildirmişti. Ama ayrıca o soyluluk mertebesini alanların arasında Brunilerin veya Armanilerin isimlerinin olup olmadığını bilmiyoruz. Ancak en azından Ülgün'deki sistemin göreceli esnekliğinin, başka bir yerde olduğundan daha az hayati bir sorun olduğunu söyleyebiliriz.[19]

Ülgün'deki sosyal şartların bir başka yönü bazı değerlendirmeleri hak etmektedir. Çoktan dikkat çekildiği üzere günlük hayatta ziyadesiyle kullanılan dil ve tacir faaliyetleri İtalyancaydı. Bu uygulamadaki bir gerçekti, ama aynı zamanda kırsal nüfus ve kendileri arasında var olduğunu hissettiren derin-köklü farklılıklar için bir çeşit "işaretleyici"ymiş gibi davranan eski kırsal aileler için sembolik bir değeri vardı. Doğu Adriyatik kıyısındaki –kuzey Arnavutluk'takiler de dahil– neredeyse her bir tarihi kentte 11. veya 12. yüzyıla kadar Latin kökenli diller konuşulmuştu; Ortaçağlarda Dalmaçya'da kırsalda "Sclavi" (Slavlar) karşıtı

19 Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 226-7 (Ülgün), 238 (Budva); Čoralić, "Iz prošlosti ulcinjske", 67(n.) (1505, Dabre), 70 (1544); Venturini, "La famiglia", 358 (1562 kararı). Dabre (Dabri) ilişkisi için aşağıya bkz. 572.

olarak şehirde yaşayanlar "Latini" olarak isimlendirilmişti. Ayrıca çevrelerinde yaşayan kimselerin onların dillerini bildiğine şüphe yoktu fakat 1348'de Kara Ölüm nedeniyle yoğun ve hızlı bir şekilde ülke dışından akın akın gelen kimselerin yerel dilini şehir duvarları içerisinde genellikle konuşulan dil olan Arnavutça ve Slavca haline getirmek zaman almıştı. 15. yüzyıla kadar Dubrovnik'in gururlu vatandaşları bile Latinleşmiş "Eski Raguzaca" dillerini kaybetmişlerdi. Bu devir boyunca İtalya ile artan ticari ve politik bağlar vardı bu yüzden de İtalyancanın kullanımının gelişmesi doğal bir olguydu. İtalyan adaptasyonlarının ve eski Latinleştirilmiş dillerin arasındaki kullanıma dair dilsel bir süreklilik kesinlikle yokken bu, çevredeki köylülüğün aksine hala bazı psikolojik bağlardan dolayı şehirlerde kültürünün özel doğası gereği korunmuş olabilirdi. 16. yüzyıla kadar Ülgün gibi olan bir kentte soylu olmayan tüccar ve seçkin asiller tam olarak iki dil biliyorlardı. Eğitimleri kesinlikle biraz Latinceye dahi uzanacak şekilde İtalyanca yazıp öğrenmeyi de kapsamıştı halbuki Arnavutça yazımın uygulanmasının çok az olduğu görünmektedir. Bazı değişken uygulamalara rağmen toplum içerisindeki kadın için de çok daha kısıtlı olsa bile herhangi bir tipte eğitim alma şansı vardı. Split ve Dubrovnik gibi Dalmaçya şehirlerinde seyyahlar erkeklerin Slavcanın yanı sıra İtalyanca, kadınların ise sadece Slavca konuştukları gerçeğini söylemişlerdi. Aynı gerçeklik Ülgün'ün şehirli Arnavut kadınları için de geçerli miydi? Onlardan bazıları için belki de öyleydi. Ancak çarpıcı bir gerçek olarak Bruti ailesinin hayatta kalan üyeleri Ülgün'ün Osmanlı fethinin ardından Venedik'e çok daha yakın İtalyanca konuşulan bir kente gittikleri zaman genç kadınlardan birkaçı kesinlikle İtalyanca bilen ama Arnavutça konuşamayan yerli erkeklerle evlendirilmişlerdi. Böylelikle bu kadınların halihazırda en azından iyi bir İtalyanca bilgileri var gibi görünmektedir. Ülgün'deki Brutilerin durduğu nispeten yüksek olan sosyal tabakaları bunu yansıtabilir; tıpkı Tolstoy'un romanlarındaki aristokratik Rus kadınlarının bu tarzda az çok Fransızca iletişim kurabilip, daha mütevazı tüccarların karılarınınsa yapamayabilecekleri gibi.[20]

20 Krekić, "Latino-Slavic" (Eski Raguzaca, Slav akını, İtalyanca); Schmitt, *Das venezianische,* 125-6 (Latini, Sclavi, Kara Ölüm); Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 215 (Split); Dursteler, "Speaking", 70 (Dubrovnik). İstirya kenti olan Koper'deki Bruti'lerin evlilikleri hakkında aşağıda bkz. 269-70. Bruti erkeklerinden bazıları yakınlardaki İstirya köylerinden Slav dili konuşma bilgisi olan bazılarıyla evlenmiş

Bruti ailesinin en şöhret sahibi üyesi olan Bartolomeo, onun hakkında yazan neredeyse tüm tarihçiler tarafından "İtalyanlaşmış Arnavut" olarak tasvir edilmişti. Bu tabir doğrudan yanlış değildi ama onun dilsel veya kültürel olarak İtalyan-lık izlenimini vermiş olması sadece bir yüzey katmanıydı ve yanlış yönlendirici veya hatta önyargılı olabilirdi –bu yüzden belki de aldatıcı olan bir şeydi. Dubrovnik elitine üye olanlar İtalyanca konuşmuş, devlet işlerini İtalyanca kaydetmiş ve hatta literatürlerindeki çalışmalarını İtalyanca yazmışlardı; biz onları kuşkuyla "İtalyanlaştırılmış Hırvatlar" olarak tanımlayamayız. Bartolomeo Bruti kesinlikle bir Arnavut'tu, ama o İtalyan kültürel kimliğine de sahipti ki bu derisinin derinlerinde olandan daha fazlaydı. Bruniler ve Brutiler gerçek birer dilbilimci idiler ve iki farklı kültürü benimsemişlerdi. Ve bu göreceğimiz üzere engin Akdeniz dünyasında başarıya ulaşmak için temel bir gereklilikti.[21]

olabilirler ve Bruti kadınları da muhtemelen Sırp-Hırvat dilini biliyor olabilirler; ama Koper'in seçkin aileleri arasındaki sosyal hayat İtalyanca ile geçmekteydi.

21 Mesela, Apostolescu, "Un Aventurier", 567 (un Albanez italienizat); Stoicescu, *Dictionar,* 295 (albanez italienizat)

3

Antonio Bruti Venedik'in Hizmetinde

1560 yılında Antonio Bruti, memleketi Ülgün'den Venedik Hükümeti'ne yerine getirdiği çeşitli sadık hizmetlerini listeleyen uzun bir dilekçe göndermişti. Bu dilekçe, Venedik arşivlerinde ilgili dilekçeler dosyasında kaybolmuş ancak daha sonra bir kopyasını bulup pek çok detayını not alan Domenico Venturini tarafından aile tarihi kitabına eklenmişti. Alışılmadık bir zenginlikte olan bu kaynak taşıdığı belirgin övgü amacına rağmen güvenilir olup elimizde Antonio'nun faaliyetlerini kanıtlayan diğer tüm evrakla da uyum içerisindeydi.[1]

Antonio'nun faaliyetleri, 1537'de patlak veren ve 1540'a kadar süren Osmanlı-Venedik savaşıyla birlikte başlamıştı. Çatışmanın kesin nedenleri gayet belirsizdi. Kanuni Sultan Süleyman görünüşe göre Venedik'le savaşmak için yer arıyordu. Hatta 1537 yılının ilk zamanlarında asabi bir Venedikli deniz komutanı olan Alessandro Contarini'nin üç Osmanlı gemisine saldırmış ve bunlardan iki tanesini batırmış olmasını memnuniyetle karşılamış olabilir nitekim bu Süleyman'a bir savaş bahanesi de vermişti. Sultan'ın 1537'de hemen Avlonya'ya getirdiği büyük ordu ve filosu Venedik'i değil ama Osmanlıların baş düşmanı olan Habsburglara ait güney İtalya'yı hedeflemişti. Ortak bir Franko-Osmanlı kıskaca alma seferi planlanmıştı ve Fransız orduları Habsburgların kuzey İtalya'daki bölgelerine saldıracaklardı. Osmanlılar, binlerce esirin ele geçirildiği Apulia'ya büyük bir akın düzenlemelerine rağmen Fransız kral pazarlıkta verdiği sözü tutamadı ve bu yüzden de stratejinin değiştirilmesi gerekti. Elinde kalan toplar, askerler

1 ASVen, CCD, Suppliche, filza 1 (1478-1594) (dosya); Venturini, "La famiglia", 351-7.

ve gemilerle birlikte Süleyman, fırsatını yakaladığı bir anda Korfu'ya saldırı kararını verdi. Korfu hisarını kuşatması başarısız oldu; ancak Venedik artık Osmanlılarla savaştaydı (diğer Venedik bölgeleri de saldırıya uğradı: hem Bar hem de Ülgün, yerel Osmanlı kuvvetlerince bir süreliğine kuşatıldılar). Venedikliler 1538'de Habsburglarla beraber Papalık tarafından oluşturulan ve desteklenen bir "Kutsal İttifak"a katıldı. Savaşın en meşhur muharebesi Eylül 1538'de Yunanistan'ın kuzeybatı sahili açıklarında denizde gerçekleşen Preveze'deki çarpışmaydı. Askerî terimlerle ifade edersek, nihai bir sonuç alınamamıştı: meşhur Cenevizli kumandan Andrea Doria'nın emri altındaki Hıristiyan filosu bazı zayiatlar vermişti ama yine de ciddi bir savaş gücü olarak kalmıştı. Geri çekilmek Doria'nın kararıydı. Düşmanla tekrar çarpışmayı reddetmesi bunu Osmanlılar için kesin bir zafere dönüştürmüştü. Bunun hemen ardından Arnavutluk sahili açıklarında bir fırtınada Osmanlı donanmasının büyük bir bölümünün yok olmasına karşın bugün bu sonuç, Türk donanması tarafından resmî olarak kutlanmaktadır. Diğer taraftan savaş esnasında gerçekleşen çarpışmalar genellikle sonuçsuz kaldı: İspanyol kuvvetleri Hersek Novi'nin şehrini ve kalesini ele geçirdiler, Kotor körfezini korudular ama burası Barbaros Hayreddin tarafından ağır bir kuşatma sonrasında geri alındı. Venedik, Yunan anakarasında sağlam bir şekilde tutunduğu iki yerin yanı sıra Anabolu (İtal.: Napoli di Romania, Nafplio), Monemvasia (İtal.: Malvasia) ve birçok küçük Yunan adasını kaybettiği 1540'a kadar, zaman zaman barış istedi; ve bu savaş boyunca Osmanlılar, içerisinde Ülgün ve Bar'ın da yer aldığı Venedik Arnavutluk'u ve Dalmaçya'daki şehirlere, bölgelere daha ileri saldırılarda bulunarak buraların yerel ekonomilerini zayıflattı.[2]

Antonio'nun dilekçesinde görüldüğü üzere o, Eşim'den Ülgün'e savaşın başladığı esnada veya hemen biraz sonrasında tahmin edilebileceği üzere vefat eden babasından devraldığı ailesinin başı olarak, 19 yaşındayken hareket etmişti. Belki de Osmanlı yetkilileri onu Eşim'den Venedikliler için çalıştığını keşfettiklerinden dolayı kovmuşlardı. Ülgün'e varmasının üzerinden daha çok geçmeden Venedikli kumandan

2 Baiocchi, "Contarini", (olay); Shaw ve Shaw, *History,* i, 98-9 (Korfu'ya yönelme); Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 121 (Bar, Ülgün); Mallet ve Hale, *Military Organization,* 227-33 (savaş, Preveze); Pujeau, "La Préveza"; Poumarède, *Pour en finir,* 223-6 (İttifak, Preveze).

Alessandro Contarini tarafından bir pergendede –hızlı, alçak ve fustadan küçük kadırga tipi bir gemi– görevlendirildi ve ailesinin ticari faaliyetlerinden dolayı halihazırda çok iyi bildiği Arnavutluk'un kıyı şeritlerinde keşif ve incelemeler yapmak üzere vazifelere gönderildi. Kısa bir süre sonra Kotor'daki askerî karargâha Osmanlı kuvvetlerinin hareketleri hakkında bilgiler gönderdi. Aynı zamanda Arnavutluk'tan (belki de Rodon gibi mukimlerinin Osmanlı efendilerini çok az dikkate aldığı bir yerden), çok ihtiyaç duyulan tahılı satın aldı ve bu malları Kotor'a getirdi. Dilekçesinde bulunan diğer hizmetleri arasında, Mrkojevićiler tarafından saldırı altında bulunan Bar halkına yardım etmek ve Venedikli bir kumandanın emri altında Ülgün ve bölgelerini Osmanlı saldırılarından savunurken dövüşmek de listelenmişti.[3]

1540'ta barışın sonuçlanmasının ardından Antonio Bruti'ye, en azından 30 yıl sonrasına kadar, artık bir savaşçı olarak ihtiyaç duyulmadı. Ama Venedik için çalıştığı ilk dönemlerde sergilediği iki hizmet hâlâ önem taşıyordu: istihbarat toplamak ve tahıl elde etmek. Aynı zamanda tecrübe kazanmış biri olduğundan Arnavut topraklarındaki Osmanlı memurları ve diğer kimseler arasında bir arabulucu olarak kıymetli biri haline gelmişti. Verdiği hizmete ait bu üç kategorinin her biri kendi başına ayrı ayrı önemliydi.

Doğu Akdeniz dünyasındaki istihbarat ve bilgiye yüklenen önemi daha ileri götürerek abartmak zor olurdu. Venediklilerin genel endişesi deniz haydutluğu faaliyetlerini veya korsanları tespit etmek ve halihazırda kısaca anıldığı üzere ticari bilgi toplamaktı. Bir savaş sırasında askerî istihbarat isteği ortadaydı ama haberlere yönelik ihtiyaç bundan daha da önemliydi. Bilginin zorlukla bulunduğu bir dünyada habere açlık vardı, çünkü havadislerin çoğu ya yanlış ya da parçalıydı; dolayısıyla mümkün olduğunca gerçeği, veya ona yakın bir şeyi, açığa çıkarmak için düzensiz zaman kayıplarıyla gelen bu haberlerin biriktirilmesi, birbirleriyle örtüşen birçok rapor haline getirilmesi hayati bir önem taşıyordu. Her bir deniz kumandanı ve tabii ki her bir deniz haydudu veya korsan "pigliar lingua" (kelimenin tam anlamıyla "dil almak") için ileriye küçük bir tekne gönderirdi. Bu hareket, kıyı veya bir adadaki yerel balıkçı ve denizcilerin diğer gemilerin manevralarını ve sahip oldukları şartlar ile daha fazlası hakkında sorgulanmalarını da

3 Venturini, "La famiglia", 354.

(veya soruşturma için bazen birilerinin kaçırılmasını) içeriyordu. Dolaylı bilgiler de bazen hayati olabiliyordu. Venedikliler veya İspanyollar Osmanlı askerî niyetlerini analiz ettikleri zaman buna daha fazla dikkat veriyorlardı: örneğin Avlonya gibi yerlerde deniz seferleri için dayanıklı ve nispeten hafif gemilerin temel gıdası konumundaki ekmeğin iki kez pişirilmesiyle elde edilen bisküvi (*biscotto*) üretiminin artırılması hakkındaki haberler gibi. Osmanlılara ait hem yerel hem de İmparatorluğun kendisine dair siyasi haberlerinin her bir çeşidi de gayet yüksek bir değerdeydi. Sadece tüccar ve diplomatik kaynaklardan değil aynı zamanda göreceğimiz üzere casusluk ağlarıyla İstanbul'dan akan bilgilerin sağlanması için özenli tedbirler de alınıyordu.[4]

Antonio Bruti, 1555-62 dönemindeki bazı zaman aralıklarında, Venedikli deniz komutanı Cristoforo da Canal tarafından Dalmaçya'ya Osmanlı donanmasının hareketleri hakkındaki raporları mümkün olan en hızlı şekilde göndermesi için çağrılmıştı; çünkü Batı taraflarına geçerek İspanyol kuvvetleriyle çarpışmak yerine Adriyatik'e girerek Venedik bölgelerine saldırabilirlerdi. Üstelik Antonio'nun mesajlarını göndermesi için kendisine "yeni bir şifre" bile verilmişti. Şifrelerin yüksek düzeyli diplomatik yazışmalarda kullanılması yaygınken bu durum hem Antonio'nun sabit bir pozisyondan bilginin kendisiyle birlikte yelken açamayacağı, bu nedenle de haberleri aktarması gerektiği, hem de bilgilerin hassaslığını gösterdiği için bu tür bir görevin gerekliliğinden kaynaklanmıştı. Venturini'nin açıklamasında kesin tarih verilmemişti ama Venedik arşivlerindeki bir belge bu devrin arka planının bir kısmını doldurmayı sağlayabilir. 1558 Nisan'ının ortalarında Venedik hükümeti, daha evvel mart başlarında yazılan ve yukarıda açıklanan Osmanlı filosunun niyetlerinden korkulmasından dolayı Kıbrıs, Girit ve Korfu'ya yardımcı birlikler gönderdiğini da Canal'a yazmıştı. Onlar, bu filonun hareketleri hakkında bilgi almak adına onu mümkün olan her şeyi yapması için sevk etmişlerdi. Avlonya'daki Osmanlı limanına yerleştirilecek olan Antonio Bruti için Korfu valisi aracılığıyla önceden ayarlamalar yapılmıştı ve böylece deniz komutanları "her bir gelişmeden haberdar olabileceklerdi".[5]

4 Haberlerin önemi hakkında bkz. Sardella, *Nouvelles*.

5 Tenenti, *Cristoforo*, 9-10 (da Canal'ın Provveditore olarak görev süresi, 1555-62); Venturini, "La famiglia", 354 (nova Sorte di Zifra); ASVen, Senato, Deliberazioni, Secreti, registri, no. 71 (1558-9), fo. 16r ("per esser auisato delli progressi de ditta armata", "possate esser auisati de ogni successo").

Bir vakit sonra Korfu'dan Venedik'e ve Venedik'ten Korfu'ya hem resmî ve hem de özel yazıların düzenli bir şekilde aktarımının yapılmasını organize etmesi istendiği zaman Antonio başka bir değerli hizmeti daha yerine getirmişti. Görünüşe göre buradaki problem haberleri taşıyan gemilerin Arnavutluk sahili açıklarında tahmin edilebileceği üzere deniz haydutları veya korsanlar tarafından yollarının kesilmesiydi. Antonio Venedik gemilerinin Kotor'a gönderilmesinin ardından onları Korfu'dan Ülgün'e götürmek için güvenli bir yol bulmuştu. 1567 yılına ait olan delilin diğer bir parçası ise onun bilgiyi alıp gönderme işinin farklı bir yönüne ışık tutmuştu. O yılın nisan ayında Venedik hükümeti ona, vergiler veya diğer kısıtlamalar olmaksızın 8 botte (5 ton) yağ ve 12 botte ($7^{1/2}$ ton) şarabı Ülgün'ün bölgelerinden ihraç edebilmek için özel bir imtiyaz vermişti. Açıklamasına göre buradaki amaç "devletimize hizmette kullanılabilmesi adına yeni bağlantılar kurulması ve bu bölgedeki Sultan'ın memurlarıyla dostane ilişkilere sahip olunması için bir kolaylık fırsatının sağlanması" idi. Bu hayret verici bir biçimde, ajanların yetiştirilmesine etki edecek ve istihbaratın toplanmasıyla beraber ticarî faaliyetler vesilesiyle de kaynaşma sağlanması adına bulunan pratik bir yoldu (Antonio için ekonomik açıdan bir avantaj olan bu durumun belki de kendisi tarafından önerildiğini varsayabiliriz).[6]

Arnavutluk topraklarında Osmanlı memurları ve diğerleriyle yaptıkları anlaşmalarda Venedikli yetkililer Antonio Bruti'yi ziyadesiyle uzlaşıcı, yerel bir diplomat ve çok amaçlı bir "iş bitirici" olarak kullanmışlardı. Anlaşıldığı üzere bu, Avlonya ve Draç'ın korsanları tarafından yakalanıp esir edilen tüccar gemileri ve tacirlerin salıverilmesi bakımından çok tipik ve sıradan bir görevdi. Bir aralık, Ülgün ve Eşim arasındaki bir anlaşmazlık sırasında korsanlar, daha sonra şehri ele geçirmek için uğraşırlarken çok seçkin ve önemli bir yüksek rütbeli Venedik aristokratı olan Alvise Vendramin'e ait bir kargo gemisini önce boşaltıp sonra satmışlardı. Antonio her nasılsa bir şekilde geminin ücretini kendisine teslim etmeleri için onları ikna etmişti. Bundan kısa bir süre sonra o Cristoforo da Canal tarafından, Venedikli vatandaşlara saldırmayacağına dair kadı önünde bir korsan kaptanının yemin

6 Venturini, "La famiglia", 356 (Korfu-Venedik), 359 (più facil modo di trattenersi in Amicitia con li Ministri del Sereniss.mo Sig.r Turco a quei Confini, et acquistarne de novi per valersene nelli servitij del Stato nostro).

etmesini ve bunun ilan edilmesini sağladığı Draç'a götürülmüştü. O ayrıca başka bir Venedik kargo gemisini daha geri almış ve Avlonya'da esir olarak tutulan üç Venediklinin salınarak emniyete alınmasını temin etmişti. Onun bu tarz işleri başka bir Venedikli deniz komutanı olan Filippo Bragadin'in anlatısında da verilmişti. 1563 Mart'ının son haftasında "Ülgün'e giderken kadırgamın güvertesine, Arnavutluk'un limanları hakkında, Osmanlılarla anlaşmada pek tecrübe sahibi olan birini, Bruti'yi yoldaş olarak aldım ve Morosini'ye ait yağ yüklü ve Ostuni [Apulia'da bir kent] açıklarında fustalar tarafından ele geçirilmiş iki kargo gemisini kurtarmak için Draç ve Avlonya'ya gittim" diye yazmıştı. Draç'ta onlar bu yağı çoktan "çeşitli yerli kimselere" satılmış ve gemileri de yarısı terk edilmiş ve karaya yığılmış olarak bulmuşlardı; bu yüzden de burada liman *emini* ve *nazırı* olan Hüseyin'le konuşmak için Avlonya'ya ilerlemişlerdi. Korsanlar için yemin konuşmaları hazırlayan Hüseyin bu gemilerin Venedik bölgeleri olmayan Ferrara veya Apulia'dan tüccarlara ait olduğunu söylemişti ki eğer doğruysa, bu onların onarılması veya bir tazminat talep edilmesi için bir zorunluluk olmadığı anlamına gelmekteydi. Bragadin'in yazdığına göre o, "korsanlarla beraber olan ve hırsızlar için söylenildiği üzere onlar kadar kalın kafalı" birisiydi ve Bragadin onun hakkında "adaletsizliğine dair kuvvetli bir şikâyette bulundum ve onu orada bıraktım" demişti. Bu görev başarısız olmasına karşın, birkaç ay sonra haziranda esir Venedik tebaalarının serbest bırakılması ve daha sonra çalınmış olan birçok kargonun kurtarılması için bu konuda uğraşması adına Antonio Bruti tekrar Avlonya'ya gönderilmişti.[7]

Bragadin'in tecrübelerinin gösterdiği üzere, Osmanlı memuriyetini elinde tutan birini, birbirlerinin ticaret gemilerine kesinlikle saygı gösterip onları korumayı dikte eden Osmanlı İmparatorluğu ve Venedik arasındaki karşılıklı anlaşmalara göre sadece resmi ihtarnameler veya kurallara itiraz ederek ikna edebilmenin bir garantisi yoktu. Burada

7 Aynı yer, 353-4 (Avlonya, Draç, Vendramin'in gemileri), 362 (Haziran, 1563); BCP, MS C.M. 139/1, fo. 87r (gionto à Dolcigno leuai sopra la mia galera il K.r Bruti persona pratica nelle marine dell'Albania, et nelli maneggi con Turchi, et … me ne andai à Durazzo, et alla Valona per ricuperare le doi marciliane di Maurocini prese dalle fuste sopra Ostuni cariche di ogli", "à diuersi del paese", "hauendo egli le man in pasta (come si suol dire) con li Corsari mi dolsi grandem.te della sua ingiust.a et mi parti da lui").

daha az resmi metotlara ihtiyaç vardı. Bu metotlardan biri armağanlar vermekti. Memurdan herhangi bir iyilik istemek için hediye eşliğinde gitmek normaldi, Hediye, altın ve gümüş paralardan oluşabilirdi ama pahalı kumaş parçaları, ince cam takımlar, gümüş kupalar, yüksek kalitede balmumundan kandiller veya şeker somunları (veya yukarıdakilerin çeşitleri) gibi yüksek prestijli objeler de her zaman kabul edilebilirdi. Batılı seyyahlar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki resmî nitelikli kimselerin bu gibi tatlı şeylere olan açlıklarından dolayı sık sık kırgın yorumlamalarda bulunmuşlardı: Birisi "her kim Osmanlılar arasında yaşamak isterse" diye yazmıştı "onların bölgelerine girer girmez mutlaka hemen kesesini açmalı ve onların yanlarından ayrılana kadar kapamamalıydı … Osmanlılar para ve hediye almakta dengesiz ve utanmazdılar". Ancak memurlara hediye vermek alışkanlığı Batı Avrupa toplumlarında da vardı: bu devirde Fransa'da Krallık Tacı'nın memurların yetki alanı altındaki şehirlerden "bölgenin şarabı, zeytinler, şekerler, baharatlar, şekerlenmiş meyveler, peynirler, tahıllar, av eti, balık, ağır balmumu meşaleleri, gümüş ve altın kupalar, altın zincirler" ve benzerlerini almak beklentisindeydi. Hediye verme, özel isteklerini alabilmek için birilerini gönendirmek adına yapılan özgün bir şey değildi; Venedik-Osmanlı sınırı boyunca iki taraf arasındaki dostane ilişkileri korumak için önemli ve düzenli bir akış vardı. Oldukça erken bir tarih olan 1506'ya ait "*sancak beyleri* (bölge yöneticisi) ve *voyvodalar* (yerel memurlar – büyük Osmanlı vilayetlerini yönetenler için de kullanılmasına rağmen bu terim normalde vergi toplayıcılarını ifade eder)" ile iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmek için para harcandığına dair Ülgün valisinin bir raporu bulunmuştu, ve 1553'te Giustinian, yakınlardaki Osmanlı voyvodalarının kamu işlerini yürütmek bahanesi üzerinden kendilerine yılda toplam 600 dukalık bir gelir ile hediye yağdırılması için sıklıkla şehre geldiklerini not etmişti. İşkodra'ya her vakit yeni bir sancak beyi yerleştirildiğinde şehrin ona hediye olarak 80 scudi (66,6 duka) gönderdiğini yazmıştı. Giustinian "sözsüz bir gelenek" olarak gördüğü bu uygulamayı onaylamıyordu. Diğerleriyse hem yüksekten açılan meblağlar (bir rapor 1540'ta savaşın bitiminden beri 1550'lerin ilk zamanlarında Dalmaçya'daki bu Venedikli memurların 30 bin duka değerinde hediye verdiklerini hesaplamıştı –yıllık olarak ortalama 2300 dukadan daha fazla olan bir oranla) hem de diğer bozulmuş

uygulamalar hakkında yakınıyorlardı: bazı valiler kendi mallarını verip pahalılıkları üzerinden şişirilmiş fiyatları suçlarken diğerleriyse Osmanlı bölgesinden iyi atların verimli ihracatıyla uğraşmaları nedeninden dolayı sınırın diğer tarafındaki ortaklar olduklarından avuçlarını ovuşturuyordu.[8]

Venedik kaynakları para ve mal akışının sadece tek bir doğrultuda olduğuna dair bir delilken bazı hediyelerin, eğer ortada sadece daha büyük bir hediye varsa diğer tarafa seyahat ettiklerini düşünmek için de bir neden vardır. Dubrovnik'te (bu şehir Osmanlıların bakış açısından esasında Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasıydı ama etrafındaki direkt Osmanlı hakimiyeti altında olan komşu bölgelerden çok daha farklıydı ki bu yerel memurlarla iyi ilişkilerin değişmez bir şekilde korunması için gerekliydi) şehir konsülünün kayıt defterlerinde Osmanlı tarafından gelen hediyelerin akışı düzenli bir biçimde aktarılmıştı. 1567 Ağustos'unda Dubrovnikli yetkililer Trebinje'nin voyvodasından çiftlik hayvanları ve peynir almışlardı; aralıkta Avlonya'nın iki emininden iki halı ve iki at koşum takımı; 1568'in Mart'ında Avlonya'nın en çok korkulan korsanı Kara Hoca'dan bir halı; 1569 Şubat'ında Trebinje'nin voyvodasından 12 peynir ve 55 kg yağ, Hersek Novi'nin yeni emininden bir halı ve bir at koşum takımı ve bunun gibi daha birçoğu. Her bir örnekte verilen hediyenin parasal bir armağan olarak dönüşü oluyordu. Dubrovnik'in keskin gözlü tüccarları aldıkları hediyelerin değerlerini kesin bir şekilde ölçebiliyorlardı; genellikle de bunun üstünde olan büyük bir meblağ ile cevap veriyorlardı ama kazançları çok daha büyük oranda çeşitliydi. Bunun her bir Osmanlı memurunun mal arzusunun değerine dayandığını ve bunların çok daha az bir dikkat ile hesaplanmadıklarını varsayabiliriz.[9]

Böylelikle hediyeleşme, yasal olan katı bir duruş noktasından bakıldığında resmi olmayan bir meseleydi ama uygulamada ciddi bir şekilde resmileştirilebilirdi. Osmanlı-Venedik sınırının her iki tarafında da

8 Vratislav, *Adventures,* 43 (seyyahların şikayetleri); Davis, *Gift,* 143 (Fransa, fiyatlandırma); Čoralić ve Karbić, *Pisma,* 93-4 (ben conuicinar cum sanzachi et uayuodi); Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 237 ("sotto nome di negoziatori publici", İşkodra, "tacito tributo"), iii, 3 (30 bin duka, şişirilmiş fiyatlar), 40 (atlar).

9 DAD, Acta Consilii Rogatorum, 58, fos. 68r, 211v, 262r, ve 59, fos. 74v, 75r. Krş. Šundrica, *Tajna kutija,* i, 133-44, Raguza hediyeleşmesinin çift taraflı doğasını vurgular.

cereyan eden bu ilişkilerin diğer yüzü gerçekte çok daha kanunsuzdu. Bu kan ve evlilik, arkadaşlığın veya herhangi bir ilişki bağının olup olmadığına bakılmaksızın kişisel irtibat üzerinden gerçekleşmeye dayalı bir sistemdi. Sınırın yükü ekonomik ve sosyal bağlara ait çeşitli unsurlarla elimine edilememişti ve gerçek şuydu, hududun zamanla yer değiştirmiş olması her iki toplum arasından herhangi bir bölünmenin açık yansımalarını daha az olası bir hale getirmişti. Birçok aile sınırda sıkışıp kalmıştı; eğer ki o ailelerin kollarından birisi Müslüman olacak olursa karşılıklı görev ve saygıyı içeren ailesel bağları yok etmenin bir yolu yoktu. Sonuç Osmanlı-Hıristiyan kişisel iletişim ağının geniş bir kapsamda olmasıydı. Örneğin, 1550'de Venedik otoritelerine yazan Buda'nın beylerbeyi (eyalet yöneticisi) Şebenikli Antonio olarak bilinen bir Katolik rahibine yani Dalmaçya'daki kuzenine papazlık ödeneği verilmesini istemişti. 1591'de kara yolu ile Eşim'den İstanbul'a giderken Dubrovnik'te karşılaştığı bir Venedik elçisine seyahati esnasında ziyadesiyle yararlılıklar gösteren ve sonrasında da hizmete alınması düşünülen Dubrovnik'te yaşayan Žarko adındaki Hıristiyan kervanbaşı Hersek-Novi'deki Osmanlı *ağa*sının (askerî kumandan) yeğeniydi. Altı yıl sonra bir Bosna şehri olan Banja Luka'da İtalyan bir kont savaş esiri olarak alıkonulduğunda ailesi Split'te kendini baş piskoposun yardımcısı olarak tanımlayan yüksek rütbeli bir rahibin yardımını aramıştı; rahip hem Banja Luka'da hem de Saraybosna'daki kendi Müslüman irtibatları arasında araştırma yaptığını yazmıştı. Bir notunda ise şunları ekliyordu: "Bugün tanıdıklarımdan biri yanıma geldi, yetkili bir adam olan bir Müslüman ve kişisel bir seviyede hayırsever bir adam"; tanış olan bu adam araştırmayı ele alacağına söz vermişti. Bu gibi aile bağlarını kapsayan misaller kolaylıkla çoğaltılabilir, arkadaşlık temelli diğer uzun soluklu bağlantılar ve ticari ilişkilerle ilgili ayrıca birçok başka örnek de olmalıdır.[10]

Sınır boyundaki bu dünyanın bağlantılarında kişisel güven resmi düşmanlıkları kolayca bastırabilir, Antonio Bruti gibi bir arabulucu Venedikliler için özellikle faydalı olabilirdi. Dilekçesinde hem Osmanlı Arnavutluk'u bölgesindeki birçok önemli *aderenze*sinin (kontakları

10 Pedani, *Dalla frontiera,* 72 (1550); Stefani, ed., "Viaggio", 22 (1591); ASM, Archivio Gonzaga, busta 1259, fos. 126r-127v, 605r-606v (605v: "Hoggi … è uenuto un mio parente Turco homo d'autorià, et in humanis ueram.ᵉ homo de bene").

veya irtibatlarını) ve hem de birçoğu İstanbul'da İslam'a dönmüş yüksek mevkili arkadaşları olduğunun hatırlatmasında bulunmuştu. Burada o, bunları bir övünme aracı olarak kullanmış olabilirdi ama onun temelde öne sürdüğü şey bir fantezi değildi; göreceğimiz üzere onun oğullarından birisi daha sonra çok yüksek seviyedeki bir aile ile o tarzda bir ilişki kurabilecekti. Böylece gerçek, Venedik'in Antonio'yu bazı önemli yerel diplomatik görevlerde ve sadece kendi kişisel kalitesinde değil, aynı zamanda değerli yerel ilişki ve kontaklarının muhtemel yansımalarından dolayı işe aldığı oldu. Örneğin 1568'de Venedikli otoriteler yerel bir sancakbeyinin artan düşmanca yaklaşımından endişelenir hale gelmişlerdi. Dukakin sancağının, yani Karadağ ve Kuzey Arnavutluk'un yöneticisi olan Hasan Bey, hududun Venedik tarafındaki bazı insanlara Osmanlı hakimiyetini tanımalarını ve kendisine haraç ödemelerini talep etmeye başlamıştı; böylelikle Antonio'dan oraya gidip onu 1537-40 savaşının ardından Sultan ve Venedik arasındaki anlaşma uyarınca sınırın varlığına saygı göstermesi için ikna etmesi istenmişti. Bu, arzuları başkalarıyla çatıştığında cezaları adil olmayan ve kötü niyetlerini kaprisli bir tavırla sergileyebilecek yerel Osmanlı valilerinden dolayı tehlike potansiyeli olan bir görevdi. Sadece 6 yıl evvel, başka bir bey (lord) Ülgün'ün arazileri üzerindeki sınırlarda benzer bir baskı uygulamıştı; söz konusu şehir ise onunla anlaşabilmesi için "onurlu ve tecrübeli bir adamı" elçileri olarak göndermişti; bey öfkesini bu adama ve ona eşlik edenlere akıtmış onu boğup gömmüştü ki bir raporda bunun kesinlikle utanç verici bir yer yani muhtemelen bir gübre yığını olduğu kayıtlara geçmişti.[11]

Venedik Doçu'nun Antonio hakkındaki açıklamaları her şeyin hesaba katıldığı bir ilgiyi içeriyordu. Onun, Dukakin sancakbeyine olan yaklaşımı ilkin sadece Gerano veya Gerami adındaki köyü ilgilendiren bir anlaşmazlığa dair nispeten küçük ve spesifik bir konu hakkındaydı. Burası Ülgün'ün arazisine bağlı ve şehrin güney doğusuna doğru uzanan kıyıdaki bir köydü: Giustinian burayı lirik ve sıradan olmayan bir şekilde, av etinin bol olduğu sık ormanlar, temiz doğal su kaynakları ve hoş otlakların bulunduğu harika bir biçimde

11 Venturini, "La famiglia", 356-7 (Antonio'nun bağlantıları, arkadaşları); Polić Bobić, *Medju križom,* 138 ("un hombre honorade pratico para que fuese a negociar con el sanjaque con nombre de embax.or", "en cierto lugar deshonesto").

eğlenilebilecek bir yer olarak tanımlamıştı. Görünen o ki, Antonio onlarla özel bir iletişim geliştirmişti; 1537-40 savaşı esnasında "Gerano köyü ile beraber Ülgün'ün arazilerinin" kurtarılmasında yardımcı olduğunu dilekçesinde vurgulamıştı ve 1553'te köye yakın Boyana nehrinin kıyısında St. Nicholas manastırının yakınlarında ve oraya bağlı olan bazı açılardan üretim potansiyeli bulunan bir arazinin uzun dönemliğine kiralanmasını sağlamıştı. Muhtemelen o burada bir aile mülkü kurmayı ve köyün bir çeşit patronu veya koruyucusu haline gelmeyi denemişti. Bu yüzden Antonio'nun ilk görevi sadece, sancakbeyine görünürde bu köy hakkında İstanbul'daki Venedik temsilcisine yapmış olduğu ve şimdiye kadar yerine getiremediği sözü hatırlatmak oldu. Beyin güvenini kazanmasından hemen sonra ona, onun Venedik bölgesini gasp etme girişimi gibi çok daha büyük bir konuyu açabildi, eğer ki o bundan vazgeçme önerisini kabul ederse Antonio'da onun bir takdir ifadesiyle karşılayabileceği büyük bir hediyenin kendisine verilmesi noktasında Venedik'i ikna edebilecekti. Antonio hangi yerleşkelerin hududun hangi tarafında yer aldığını açıkça ifade eden halihazırda uygulamada bulunan sınır anlaşmasının bir kopyasını yanına almıştı; kesin olan nokta ise Kotor'un mahkemesine bu doküman için bir adam göndermeyi teklif etmişti ve sonrasında bu adamın geri dönmesi beklenecekti ki bunun üzerine sadece belgeyi aldığına dair numara yaparak o kağıdı beye verecekti (bu sessiz tiyatro parçasının oynanmasındaki neden, gönderilecek olan adamının yolda soyulabilme ihtimali riskinden kaçınmak olduğu gibi aynı zamanda Venedikliler tarafından Antonio'ya verilen temel vazifenin aslında bu sınır işleri olduğuna dair gerçeği saklamaktı). Antonio isteklerine karşı iyilik yapılmasına dair yaklaşımları her vakit sağlayabilmek adına beyin çevresindeki önemli figürlere cömert hediyeler dağıtmıştı. O, dilekçesine sadece hem köy ve hem de sınır hakkında başarı gösterdiği müzakereleri değil, aynı zamanda beyin esirlerinden birisi olan bir İtalyan'ı, Marco Baroci'nin özgürlüğünü elde ettiği gerçeğini de gururla kaydetmişti. Tüm bu bölüm Antonio'nun sadece yönetim kabiliyetini değil, ama çok daha önemli olarak onun kişisel duruşunun doğasını da örneklemişti. Venedikli yetkililer şüphesiz dikkate değer bir şekilde kendi isteğiyle kontaklarını ve otoritesini kullanarak anlaşmaya gitmesini kabul etmişlerdi. Eğer ki o Venedikli bir temsilcinin

ağırbaşlılığı ve donanımı ile "resmî" bir görevle gidecek olsaydı bundan çok daha fazlasını da başarabilirdi.[12]

Antonio Bruti'nin Venedik'e hizmetindeki diğer bir temel alan onun tahıl kaynaklarını temin etmekle ilgili olan işidir. Onun bu işinin sıradan yönünden yani ilk bakışta bir ticaret meselesi olmasından dolayı bu özel bir hizmet olarak görülmeyebilir. Göreceğimiz üzere Giustinian Brutilerin ticaretlerinden rahat bir yaşam elde ettiklerini not etmiş ancak onların ticari emtialarını detaylandırmamıştı. Muhtemelen yine 1553 tarihli olan bir raporda Ülgün'deki (ve diğer şehirlerle) Draç ve Eşim'den gelen bu sığınmacıların iki şeyin, at ve tahılın ticaretiyle uğraştıklarını söylemişti; yapılan ticarette mallar, önceleri kara yolu ile getirilmiş ama daha sonra Arnavutluk kıyısındaki limanlara gelmişti (Giustinian atların şehre "Türkler" tarafından getirildiğini söylemiş ama açık bir şekilde onların ihracatının Osmanlılar tarafından yasaklandığını belirtmemişti). Antonio'nun andığı, adı geçen emtiadan biri de dilekçesinde yazdığı üzere yeğenlerinden birinin buradan 1500 duka ile döndüğü Venedik'te onun adına sattığı yündü. Ayrıca Balkanların içlerinden gelen yün, Arnavutluk'un limanlarında satın alınıyordu, özellikle de Eşim'de: örneğin 1577'de bir yün kargosu Eşim'den Dubrovnik'e ve daha sonra Ancona'ya gitmek için yüklenmişti ve 1594'te Üsküp'ten Rizvan adındaki bir Müslüman tacir, Dubrovnik'teki Floransalı bir tüccara Eşim'e getirdiği yün balyalarının gemilere yüklenmek için hazır olduğuna dair mektuplar yazmıştı. Osmanlıların askerî materyal ihracatını yasaklamasına karşın ne zaman Arnavutluk limanlarına postlar, deri, balmumu, yağ, şarap ve zift gibi çeşitli diğer mallar gelse bunlar üzerinden kâr elde edebileceklerine dair müsait bir durumun ortaya çıkmasıyla Antonio ve ailesinin söz konusu emtianın ticaretini yaptıklarına dair şüphe yoktu. Ama diğerlerinin arasından tahıl özel bir konumdaydı.[13]

12 Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 229 (Giustinian); Venturini, "La famiglia", 353 (il Territirio di Dolcigno, con la Villa del Gierano), 363-5 (Doç'un talimatları, başarılı anlaşmalar); Farlati, *Illyrici,* vii, 103, 259 (1553, kiralama). Gerami/Gerano'nun varlığı sonradan nihayete ermişti, böylece bunun için verilebilecek modern bir Arnavut veya Slav ismi yoktur; Marin Bolizza'nın 1614'teki açıklamasında bu "Gerana"dır (Ljubić, "Marijana Bolice", 173), ve Armano'nun *Vende*'sinde onun tarafından yeniden düzenlenen Coronelli'nin (1687-8) haritasında "Gerama"dır.

13 Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 227, 231 (Giustinian, atlar), iii, 5 (atlar, tahıl); Venturini, "La famiglia", 355 (yeğen); Luetić, "Lundruesit", 120 (1577); Popović, ed., *Pisma*, 204-5 (Rizvan).

Hububatın mubayaası ve satın alımı diğer ticari mallar gibi yönetilip düzenlenmiyordu. Hükümetler gerçekten de insan hayatının ona dayanmasından tahıl kaynaklarının alınmasında çok ciddiydiler. Ceneviz'in erken 17. yüzyılına dair yapılmış iki araştırma, hububatın pek bir varlıklı olan Spinola ailesi üyelerinin yedikleri tüm yiyecekler arasından kalori değerinde genel toplamın %52'sini karşıladığını göstermişken şehir hastanesindeki yoksulların tükettikleri hububat oranının %81 olduğunu ortaya koymuştur. 1560'ta İspanyol filosundaki kürekçi ve tayfalarınki ise %70'in üzerindeydi. Venedik dünyasındaki tahılın standart ölçüsü 62 kiloluk "staro" (veya "staio") idi; tahmin edildiği üzere değirmencilik işlemleri ve israf hesaba katılarak hariç tutulursa bir kişi yıllık olarak fazlasıyla aşırı görünen ve günde bir koca somuna karşılık gelecek şekilde 4 stariyi (250 kilonun biraz altında) tüketebilirdi. Bu dönemin Avrupa tarihinde ekonomik değişikliğin temel yürütücülerinden birisi 16. yüzyılda ikiye katlanmış popülasyonun istikrarlı bir şekilde büyüyor olmasıydı; kentler daha önce kendilerini çevre kırsallardan buldukları tahılla beslemiş böylece çok daha uzaklardan yeni kaynakların sağlanması için zamansal fırsat oluşturulmasının gelişimine ihtiyaç duymuşlardı. Uzun zaman önce Fernand Braudel'in dikkat çektiği üzere şehirlerin o devirde böyle olağanüstü büyümelerinin tek ana nedeni kıyıda olmaları ya da buraya bir su yoluyla bağlanmalarıydı ki karadan yapılan uzun mesafeli tahıl gibi ticari emtia yığınlarının taşınması engelleyici bir biçimde pahalıydı. 1552'de Venedik'in nüfusu 158.000'e ulaştığında şehrin hububat ihtiyacı da kabaca günlük 108 ton olmuştu; bunun yarısından daha azı Venedik Terraferma'sından sağlanabilirdi bu yüzden de en azından günlük 60 ton herhangi bir yerden gemiye yüklenmeliydi. 1558-60 döneminde Venedik'e gelen minimum 240 tonluk kargolarıyla büyük ticaret gemilerinin bir listesi, gemilerdeki tüm depoların sadece çeyreğinden biraz daha altındaki bir kısmın tahıldan oluştuğunu göstermişti. Büyük şehirler, elbette sadece ithalatın yapıldığı yerler değillerdi. Giustinian'ın rapor ettiğine göre Venedik'in Dalmaçya'daki 100 bin nüfuslu mülkleri yıllık 450 bin stariye (insan tüketimi için olan tahılın yanı sıra bu sayı hayvan besisini içeriyor olabilir) ihtiyaç duyuyordu ve sadece 100 bin stari ekip yetiştirmeye kabildiler; bu kısmen arazinin çok daha kârlı olan şarap üretimine ayrıldığından ama ayrıca Osmanlıların onların bölgelerine

doğru gelmelerinden de kaynaklanıyordu. Bir zamanlar Girit, önemli bir tahıl üreticisiydi ki benzer bir şekilde 16. yüzyıl esnasında şarap üretimine gidilmesiyle bu sonlandı ve tüketilen tüm tahılın 1/3 veya 1/4'ü ithal edilir hale geldi. Ancak şehirlerin devasa ve hızlı büyüyen, içerisine ziyadesiyle şiddetli bir biçimde düştükleri çok daha büyük bir sorunu vardı: İstanbul yüzyılın ortasında kabaca 500 bin nüfusuyla 16. yüzyıl Akdeniz dünyasının açık ara en büyük şehirlerinden biriydi ve günlük 340 ton tahıl ihtiyacı vardı.[14]

Neredeyse her şehirde, hububatın kaynak olarak sağlanması ve kontrolünü sürdürmek için özenli tedbirler alınmıştı. İstanbul'da tahıl deposu devlet tarafından organize edilmişti ve tüm yiyecek kaynakları veziriazamın kontrolü altındaydı. Ceneviz'in tahılın depolanmasını, ithalatını ve fiyatlandırılmasını düzenlediği bir "Ufficio dell'Abbondanza"sı vardı (Daha ziyade "bolluk yığını ofisi" olarak anılıyordu ve Ortaçağ mirasına sahipti; ve diğer bazı İtalyan şehirleri de aynı ifadeyi kullanıyordu). Dubrovnik'te 1541-57 döneminde inşa edilmiş olan "ocaklar" (*Rupe*) olarak bilinen ve şu an evleri şehrin tarihi müzesi olan devasa bir beledî tahıl deposu, aynı düzenli sistemin bir parçasıydı. Roma'da 1557'de tahıl stoklarının yapılması, fiyatlarının sabitlenmesinin organize edilmesi ve onları fırıncılara dağıtmak için sözde bir "*Annona* (tahılın sağlanması ve/veya fiyatlandırılması için kullanılan Latince bir kelime) idari bölgesi" kurulmuştu. Venedik'te düzenli aralıklarla tahılı şehre getiren tüccarlar için ödenecek fiyatların tarifelerini yayınlayan ve ayrıca kendi hesapları üzerinden büyük miktarlarda satın alımlar yapan belirli tüccarlar için komisyonculuk yapmak gibi benzer görevler yelpazesini "Magistrato alle biave" veya "Zonta delle biave" (Tahıl Komisyonu) icra etmişti. O tarz bir ithalat için böyle bir ihtiyaçtan dolayı tahılı

14 Borghesi, *Il Mediterraneo,* 17 (kaloriler); Aymard, *Venise,* 17 (staro, tüketim); Braudel, *Mediterranean,* i, 576-8 (şehirler), 596 (1580'lere kadar Venedik'in Terraferma üretimine uzanarak ithalat yapmalarını öne sürmesi); Sardella, *Nouvelles,* 10 (158.000); Lane, *Venetian Ships,* 257, ve Simon, "Contribution", 978-80 (1558-60 listesi); Ljubić, ed., *Commissiones,* iii, 31 (Giustinian); Greene, "Ruling", 197-8 (Girit); Veinstein, "Un achat", 16 (500.000). Murphey, "Provisioning İstanbul", 205 ton olduğunu söyler, 1710'daki bir kayıt temelinde nüfus 310 bin iken (ki bu kişi başına düşen oranı doğrular) sadece hane başına 3 çarpanı temelinde onun 16. yüzyıldaki nüfus tahminleri de düşük görünmektedir. Krş. En yüksek tahminlerin olduğu Mavroide, *O Ellenismos,* 27-8.

getiren Venedikli veya yabancı herhangi –bu işi yapanların çoğunluğu asil olmayan genel tacirlerdi ve çok daha fazlası ise içlerinde Osmanlı olanlar dahil yabancı tebaalardı– bir tacir şehir otoritelerince ayrım yapılmaksızın oldukça hoş bir şekilde karşılanıyordu. Mesela 1559 Nisan'ında Venedik hükümeti, "tahılını Venedik'e satan Müslüman tacirler için" bir ödeme yapılmasını onaylamıştı; 1562 Temmuz'unda Draç ve Avlonya'ya tahıl için gitmesi konusunda bir gemi sahibi olan "Cagi (veya Cogia) ferruch Turco"nun (Hacı Faruk veya Hoca Faruk, Müslüman) teklifi kabul edilmişti. Ancak şaşırtıcı olmayan bir şekilde Venedik'in kendi deniz tebaası –özellikle de Korfu'dan Yunanlılar bu ticarette aktiflerdi– önemli bir şekilde öne çıkmıştı.[15]

Dubrovnik'in 1541-57'de inşa ettiği yeni tahıl ambarı, Roma'nın iaşe sistemini 1557'de yeni bir temelde kurması tesadüfi gerçekler değildi. Yüzyılın ortası Akdeniz tahıl pazarının gerçekten de kaynak sorunlarına yakalanmaya başladığı bir dönemdi. En azından herhangi bir şehir için bu gibi zorluklar ortaya çıktığında, (bu kategori, kabaca 6 bin nüfusuyla Dubrovnik'i kapsamıyordu) onlar, sadece depo tesisleriyle bu sorunlarını çözemiyorlardı; buğdayın bazı "yumuşak" cinsleri bir yıldan daha az bir süre dayanıyor ve herhangi bir durumda büyük bir kentin şeffaf ölçüsü düzenli kaynak gereksinimine ihtiyaç duyuyordu. Bu durumda problemi şiddetli derecede kötüleştiren diğer bir faktörse, tahıl üreten belirli bir bölgenin –mesela Apulia ve Sicilya Venedik ve diğer İtalyan tüketicilerin iki ana tedarikçisiydi– herhangi bir diğerinden yapılan ithalatının sadece o toprakların kendi ihtiyacından artanının oldukça sabit bir seviyede kalmış olarak gelmesiydi; bu yüzden eğer tarım alanlarının tamamında ortalama %20'lik bir düşüş olursa, ithalat için gerekli miktar da fiyatlara dramatik bir şekilde etki edecek denli %40 veya daha fazla olmak üzere artabilirdi. 1540'ların sonlarında zaten zayıf olan İtalyan ürün hasatlarının daha da zayıflamaya başlaması çeşitli şehirlerin iaşesinde giderek artan bir krize neden olmuştu; Floransa ile Siena 1548'de, Venedik 1549'da ve Dubrovnik 1550'de ciddi

15 Murphey, "Provisioning İstanbul", 229-31 (İstanbul); d'Atri, "Adi 2", 574-6 (Rupe); Martinat, "L'Annone" (Roma); Judde de Larivière, *Naviguer,* 248 (asil olmayan, yabancılar); ASVen, Provveditori alle biave, busta 4, vol. 1, fos. 39r (quei m[er]cada[n]ti Turchi, che han[n]o uenduti li foro fro.ti all Illmo D[o]mi[n]io), 86v, 87r (Faruk); Mavroide, *Aspetti,* 49, 51, 60-2 (Yunanlılar).

zorlukları tecrübe etti. Zadar 1551'de kıtlıkla kıvranmıştı. 1550'lerin başlarındaki bir soluklanma döneminin ardından bu sorunlar yakında tekrar ortaya çıkacaktı: Malta ve Palermo'daki tahıl fiyatlarına ait bir grafiğin gösterdiği üzere 1553-6 yıllarında fiyatlar çok dik bir şekilde yükseliş yaşamıştı. 1555'te oldukça kötü olmasından dolayı Apulia'daki bu zayıf hasat, buğday ihracatını ortadan kaldırmıştı; ama aynı yıl ilk defa olarak, İstanbul'da 3 günlük bir süre boyunca ekmek bulunamaması ve Mısır'da patlak veren bir kıtlığı takiben sultan, Osmanlı İmparatorluğu'ndan yapılacak tahıl ihracatıyla ilgili genel bir yasak ilan etti. Sonraki iki yıl boyunca Dubrovnik açlıktan kaçınmak için, şehre tahıl getiren gemi sahiplerine özel imtiyazlar vermek ve Osmanlı Balkanlarındaki hububat kaynaklarına el açmak gibi bir takım özel önlemler aldı. 1560'ta Sicilya'daki ihracatın aniden düşmesiyle bu yılın sonunda tekrar sultanın Osmanlı ihracatını yasaklamasına yol açan İstanbul'da bir başka kıtlık daha yaşandı; hatta Yunanistan sahillerine içi halihazırda tahılla doldurulmuş Venedik ve Dubrovnik'ten Batılı kargo gemilerini zor yoluyla İstanbul'a getirmeleri için yollarını kesmek adına kadırgalar gönderdi. 1568-9'da; 1573-5'te; 1588-90'da her biri bir öncekinden daha şiddetli diğer kriz dönemleri yaşandı.[16]

Halihazırda bazı detayların gösterdiği üzere Osmanlı İmparatorluğu Venedik ve Dubrovnik (ve tabii Ceneviz dahil diğerleri için de) için önemli bir tahıl kaynağı haline gelmişti. Yüzyılın ilk kısımlarından itibaren bu gibi satım-alım işlemlerine ait bazı kayıtlar bulunabilir; örneğin Venedik filosu 1505'te Osmanlılardan tahıl almıştı ve Floransa 1528'de İstanbul'dan tahıl için yasal bir istemde bulunmuştu. Ama akış yüzyılın ortalarından ve sonrasından itibaren devasa bir şekilde artmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nda tahıl ekiminin yapıldığı üç büyük saha vardı: Trakya'dan Bulgaristan'a ve Teselya'dan (merkezi Yunanistan'ın

16 Krivošić, *Stanovništvo*, 51 (Dubrovnik nüfusunun 6 bin veya daha az olması); Anselmi, "Motivazioni", 35 (Dubrovnik nüfusu 6-7 bin); Parker, *Global Crisis*, 19-20 (artan etki); Hrabak, *Izvoz*, 258 (1548-50, Apulia 1555 ve Osmanlı yasağı, Sicilya 1560 ve Osmanlı yasağı, kriz 1568-9); Raukar vd., *Zadar*, 248 (Zadar 1551); Cassar, *Society*, 46 (Palermo, Malta 1568-9, 1573-5, 1588-90 krizleri); McGowan, *Economic Life*, 35 (Osmanlı yasağı); d'Atri, "*Per conservare*", 80-2 (Dubrovnik, özel önlemler), 84-5 (yol kesme 1560); Braudel, *Mediterranean*, i, 575 (yol kesme 1560); Aymard, *Venise*, 137 (1568-9 krizi); 1550-1600 dönemi tahıl problemlerinin hakkında daha geniş bir arka plan için ayrıca bkz. Tabak, *Waning*, 125-32.

kuzeyinde) yukarı doğru Makedonya'ya uzanan geniş bir verimli arazi uzantısı, Moldavya ile Eflak'ın bulunduğu Romen bölgeleri ve Mısır. Tüm bu üçü İstanbul'un ve diğer yerlerin iaşesi için Osmanlı'nın artarak uzanan can damarı olmuştu. Venedik gemileri Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısındaki Varna'dan erken 1550'lerde tahıl alabilmeye muktedirdi ancak bundan sonra Romen ve Bulgar bölgelerinden çoğunluk gıda maddeleri Karadeniz yoluyla İstanbul'a geldi ve daha ötesine gitmedi. Ayrıca Venedik, gemilerini geç 1550'lerde hububat için Mısır'a (ve Suriye'ye de) gönderdi fakat bu kaynağın da sonrasında kuruduğu görülmüştü. Bereket versin ki, Teselya (genellikle onun ana limanı olan Volos yoluyla) çoğunlukla bu yıllarda satması için fazlası olacak kadar verimliydi ve aynı zamanda tahıl Peloponnese, büyük Yunan adaları ve Arnavutluk topraklarından da alınabilmişti. Bunlar İstanbul'dan ne kadar uzakta olursa, ürünlerinin o şehrin doyumsuz talebi tarafından yutulması olasılığı da o kadar düşüktü; ve bundan dolayı tahılın özellikle Arnavutluk kıyıları üzerinde ve Yunanistan'ın batı limanlarında ticaretinin yapıldığı doğruydu.[17]

Venedikli tacirler, tahıl ticareti düzenlemesinden dolayı Osmanlılar tarafından hem engellenmiş hem de yardım görmüştü. İhraç edilecek herhangi büyüklükteki bir tahıl için resmen, *hüküm* (Ital.: "cochiumo") olarak bilinen Sultan'ın iznine, onaylamasına ihtiyaç vardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun dahilindeki haraçgüzâr bir devlet olarak Dubrovnik bazen bunu delmesine rağmen bu hububatın tekrar satılması için değil sadece kendi kullanımları adına olduğuna dair katı bir kuralla da olsa genellikle bu hükmü elde edebilmeye muktedirdi. Ama İstanbul'daki Venedik temsilcisi bu konuda politik güçlüklerle karşılaşabiliyordu lakin Sultan'ın 1560-61 genel kısıtlamasını kaldırmasından sonra da Venedik'in isteklerinin geri çevrilmesine devam edilmişti. Ancak önde gelen paşaların pek çoğunun kendilerine ait büyük tarımsal arazileri vardı bu yüzden de bazen onların ürettikleri hububat için onlarla direkt olarak pazarlık edebilmek mümkündü. Ve Osmanlı sisteminin aslında Batılı alıcılar için yardımcı olduğu önemli bir yol daha vardı. Yararlanılan bu sistem, yerel hakimler tarafından uygulattırılan tahıl için azami

17 Brummett, *Ottoman Seapower,* 103 (1505 ve krş. 135); Braudel, *Mediterranean,* i, 583 (1528); Hrabak, *Izvoz,* 259 (erken 1550'lerdeki Varna); Simon, "Contribution", 979 (Mısır ve geç 1550'lerdeki Suriye).

fiyat sabitlemesinde bulunulan *narh*tı; devlet tarafından sıklıkla doğal piyasa oranlarının aşağısına çekilerek hem satın almaya yardım eden ve hem de sosyal adalete hizmet eden narhın varlığı kaçakçılık ve dışarıdaki alıcılara el altından satış yapılması için büyük bir teşvik fırsatı sunuyordu. 1563'teki bir Osmanlı raporu, Yunanistan'daki halkın tahılı yabancı alıcılar için resmi fiyatın neredeyse iki katına sattıklarından şikayetçiydi. Bu yüzyılın sonlarındaki diğer bir faktör ücretlerin değişimine eklenti yaptı: Osmanlı madeni paralarındaki devalüasyonlar, sabit para birimini ödeyebilmek için insanları yabancı alıcılar bulmak noktasında çok daha hevesli bir hale getirdi. Bu yüzden de İstanbul'daki Venedik temsilcileri 1560 ila 1590 arasında hububat ihracatı için yasal olarak *hüküm* alamasalar da birçok deniz nakliyatı Osmanlı tarafından Serenissima'ya direkt veya dolaylı yoldan bir yolunu bularak gerçekleşmişti. O şartlar altında arabulucuların –Ülgün'ün Arnavut tacirleri gibi– yerel kontak ve bilgileri çok daha önemli bir hale gelecekti. Tüm bunların ardından Venedik, işlevsel bir devlet olarak yaşaması için Osmanlı İmparatorluğu ile, hayati öneme sahip olan biber, baharatlar, ipek, tiftik ve diğer lüks malların iyi bilinen ticaretinden çok daha az göz alıcı olan ekonomik ilişkilerin içerisine kitlenmişti.[18]

Venedik'in burada tahıl elde edebileceği başka bir yol daha vardı: diğerlerinin daha önce almasına izin vermek ve akabinde onların gemilerini ele geçirmek. Bu uygulamanın temel kurbanı Adriyatik'teki devasa ticari rekabetti. Örneğin 1562 Eylül'ünde Venedikli kumandan Filippo Bragadin Barletta'nın Apulian limanından tahılla doldurulmuş ve silahlandırılmış korumalar eşliğindeki, Dubrovnik'ten (Ital.: Raguza) Korfu'ya, şehri ve burada demirlemiş kadırga tayfalarını beslemek üzere gönderilmiş bir Raguza gemisini ele geçirmişti; bir yıl sonra Antonio Bruti ile Draç ve Avlonya'ya yaptıkları başarısız seyahatlerinin ardından Budva açıklarında 5 bin stari buğday ve 7 bin stari arpayla yüklü başka bir Raguza gemisini daha ele geçirmişti. Hikâyenin bu gibi daha birçok örnekleri 1565 ve 1566'da meydana gelmişti. Burada Osmanlıların Raguzalılarla ticaret yapmamalarını düşündüren hiçbir

18 Miović, *Dubrovačka Republika*, 106 (şartlar, bazen kırıcı olabilmesi); Veinstein, "Un achat", 17-24 (*narh*, dış alıcıların resmen ek ödemelerde bulunması); White, *Climate*, 23-4 (*narh*), 96-7 (1563 raporu); Vrandečić, "Islam", 300-1 (değişim, devalüasyon); Hrabak, *Izvoz*, 264 (1560-90). *Narh* sistemiyle ilgili olarak ayrıca bkz. Kütükoğlu, "Narkh".

yargılama girişimi de olmamıştı. 1562'den bir örneğin gösterdiği üzere İtalya'dan gelen bir tahıl kargosu hedeflenmişti. Verilen tek gerekçe saf bir biçimde buna ihtiyaçları olduğuydu. Ve en azından saldırganlar tarafından bu korsanlık hareketlerinin amaç haline getirilmesinden beri bu açıklamanın yeterli olduğu da düşünülmüştü. Kargonun değeri için her zaman bir tazminat ödemesi yapılacağına söz verilirdi ve düşük bir seviyede ve sıklıkla uzun gecikmelerin ardından gerçekleşmesine karşın bunların çoğunluğu da ulaştırılırdı (Malta Şövalyeleri, gemileri durdurup zaten vardıkları noktalarda alacakları ücrete mukabil olarak ellerindeki tahılı kendilerine zorla sattırmak yoluyla yasanın biraz daha titiz bir biçimde yürütülmesini takip ettiklerini söylerlerdi). Dubrovnik, pek nadiren kendisini böyle bir taktiğe adapte ederdi. 1569 yazı sonlarında Apulia'da daha yeni sadece tahılla doldurulmuş ve Napoli'ye doğru rotasında seyreden bir gemi ele geçirilmişti. Bunun açıklaması olaraksa bu gemi bir fırtına tarafından Raguza sularına itilmişti; her durumda bu bir Raguza gemisi olabilirdi ve bunun kaptanı Dubrovnik'ten, kendisini etrafı kolaçan ederek sinsice dolaşan Venedik kadırgaları tarafından ele geçirilmekten kaçmış olarak sığınma istemişti. Ama Raguzalı otoriteler aldıkları bir sonraki gönderiyle onların kayıplarını düzeltmek için verdikleri sözler, her yerde ve özellikle Dalmaçya'da yaşanan genel kıtlıktan dolayı mecburen böyle davrandıklarına dair açıklamalarla beraber Napoli'nin Genel Valisi'nden sıklıkla bol miktarlarda özür dilemek durumuna düşmek zorunda kalıyorlardı. Gerçi böyle bir davranıştan dolayı genellikle zayiat veren de Dubrovnik olmuştu. Kriz yılı olan 1569'da denizciler ve tüccarlar için yayınlanan talimatnameler tamamıyla yırtıcı Venedikliler hakkında uyarılar içeriyordu: yazanlardan biri, bir kaptanın Korfu sularından olabildiğince uzak durmasıydı, yani "onların savaş gemilerinden ve diğer Venedik mülklerinin tamamından". Ve bir başkasına göre tavsiye edilense, içi tahıl yüklü olan bu geminin Draç'taki Osmanlı garnizonunun komutanına verilmesiydi çünkü o "Venedik kadırgalarına karşı size bir iyilik yapabilirdi". Bu gibi taktikler her zaman başarılı olmayabilirdi; Venedikliler bir Raguza tahıl gemisini 1569 Ağustos'unda, Avlonya'ya doğru yollarında giderken 3 tanesini ve bir başkasını ise Kasım'da ele geçirmişlerdi.[19]

19 BCP, MS C.M. 139/1, fos. 83v (Barletta), 94r (Budva); Hrabak, *Izvoz*, 265 (1565-6); BAR, MS 1479, fo. 25r (Malta Şövalyeleri); DAD, LCP, 1, fos. 150r-154v

Antonio Bruti ve diğer Venedikli tebaanın işlerine dair daha az yazılı kanıt bırakmaya eğilimli fakat aktif oldukları bir zaman diliminde Arnavutluk limanlarından tahıl satın alımına dair elde ettiğimiz en detaylı resim Raguza arşivlerindendir. 1560'lar ve 70'lerde Arnavutluk'tan tahıl satın alımını büyük oranda gerçekleştirenler Dubrovnik yetkilileriydi. Onlar sadece İstanbul'daki temsilcileri vasıtasıyla Sultan'dan uygun hükümler almaya dikkat etmekle kalmıyor aynı zamanda büyük arazi sahibi olan paşalarla da pazarlık ediyorlardı; mesela 1569 Ekim'inde Osmanlı donanmasının başı olan *Kapudan Paşa*'ya, Avlonya'daki casuslarından aldıkları buğday ve darı için ödeme yapmışlardı. Daha sadece bir ay evvel ise burada bulunan ve bir temsilci olan tüccarlarına Sadrazam Mehmed Sokollu'nun (Srb.: Sokolović) ele avuca sığmaz ve yaygaracı kâhyası ile anlaşması için yazmışlardı. Bir Hıristiyan olan Simo adındaki bu temsilciye, o kâhya ve efendisi hakkında yüksek derecede bilgiler içeren, anlaşma esnasında "buna ihtiyaç duymaları noktasında talepkâr olmamalarına rağmen" onun arazisindeki ürünleri alıp alamayacaklarını sormasını istedikleri bir de mektup göndermişlerdi – bu Dubrovnik'in kıtlık zamanında ticari kurnazlığın mükemmel, ışıldayan bir örneğiydi. Bazen büyük arazilerle ilgili bu gibi düzenlemeler *hüküm*ler tarafından korunmuştu. Örneğin 1565'te Avlonya'daki memurlara gönderilen Sultan'a ait bir emir, onun, Sokollu'nun ve başka bir vezir olan Pertev Paşa'nın bölgedeki arazilerinden Raguzalıların satın alımlar yapmasına izin vermişti. Fakat Raguza yetkilileri için çalışan kişiler tarafından bazı belirli pazarlıkların pek çoğunun müzakeresi o satın alımın gerçekleştirildiği yerel mahalde yapılıyordu. Ayrıca standartların altındaki tahıllar ve yavaş teslimatlar gibi birçok öngörülebilir sorunlarla başa çıkmaya çalışan kaptanlardan ve tüccarlardan başka ajanlar da başarıya ulaşabilmek için yerel bir iletişim ağına sahip oldukları buralarda birkaç ay oturabiliyorlardı. Aynı zamanda burada Avlonya'da bu dönemin çoğunluğunda Jacopo

(Raguzalıların ele geçirmesi; 150v: "uniuersale carestia per tutto il mondo, et spetialmente per la Dalmatia), 2, fos. 20v (scostandoui totalmente da tutti li altri luoghi della S.ria di Venetia, et da i legni armati di quella), 32r (ui potesse fare qualche fauore contra le Galere Venetiane), 39v (Eylülde Venediklilerin ele geçirişi), 52r-v (Kasım'daki Venediklilerin ele geçirmesi), 58r-60v (Raguzalıların ele geçirmesi); Ljubić, "Poslanice", 3-4 (Ağustos'daki Venediklilerin ele geçirmesi), Venedik'in Dubrovnik'e yaptığı 1569-70 tahıl blokesi için bkz. Popović, *Turska,* 254-5.

Coduta adındaki Yahudi'nin örneğinde olduğu gibi resmi bir "konsül" de vardı ve onun görevleri sadece tahıl satın alımını yönetmekle değil, aynı zamanda 1570'lerde büyüyen bir problem haline gelen Avlonya korsanları tarafından Raguzalı tebaanın köleleştirilmesi ve hırsızlık gibi konularla da başa çıkmak noktasında genişletilmişti.[20]

En aktif ajanlardan birisi, tahmin edilebileceği üzere İşkodra'nın aristokratlarından olan meşhur Jonima ailesinin üyesi Arnavut Katolik rahip Giovanni Gionima'ydı. 1569 yazının sonlarında Raguza hükümeti ona: "Tanrı ve Bakire Meryem adına hangi yerler uygun görünüyorsa Arnavutluk'un bu kısımlarına git, mümkün olan en düşük fiyattan ve buğday veya diğer cinslerinin fark etmediği bizim hesabımıza bulabileceğin herhangi bir tahıl satın alımı için her zamanki çalışkanlığınla meşgul ol" şeklinde yazmıştı. O, bin dukadan fazla harcamıştı ve zararlarının tazminatı bir başka Raguzalı ajan olan Ülgün'ün önde gelen ailelerinden birinin üyesi Elia Suina tarafından karşılanmıştı (Elia ve Lauro Suina –tesadüfi bir şekilde Antonio Bruti'nin kız kardeşi Bona ile evlenmiş– Dubrovnik için, Avlonya'daki Coduto'ya mektuplar göndermek, Ülgün'den yağ satın almış ve buradan Eşim'e kuryeler göndermiş olmak dahil çeşitli hizmetler icra etmişti.) Gionima Rodon yarımadasından, 3 bin stari (222 ton) darı ve bin [74 ton] süpürge darısının yanı sıra fasulyelerden de 205 ton satın alarak, gerekli olan erzakı elde ettiğine dair hızlı bir şekilde cevap vermişti; ona bir sonraki verilen talimatsa Eşim'de, Raguzalıların bildiği üzere Venediklilerin ele geçirmeye cesaret edemeyecekleri Osmanlı gemilerinden neye sahip olursa göndermesiydi. Birçok yıllar boyunca bu Katolik rahibin görevi devam etti: örneğin 1579 sonlarında o, Draç sahilinde bir Raguza gemisi için tahıl tedarik ederken ve ekstradan elde ettiği 2 bin starinin icabına bakabilmek için başka bir Osmanlı gemisini kiralarken bulunabilirdi.[21]

20 d'Atri, "*Per conservare*", 86 (erken 1560'lardan itibaren Raguza satın alımları); Hrabak, *Izvoz*, 314-17 (1560 ve 70'lerdeki Raguza satın alımları); DAD, Acta Consilii Rogatorum, 59, fo. 170v (*Kapudan Paşa*); DAD, LCP, 2, fos. 31v-33v (fo. 32v: "ancor che non haueuamo tanto bisogno"); Binark, ed., *5 Numaralı*, ii, 21, no. 106 (1565 Sultan'ın emri); DAD, LCL, 33, fos. 43r-v, 46v, 190r-191r, 217r-218v (1576-9'da korsanlar hakkında Coduto'ya yazılar).

21 Schmitt, *Das venezianische*, 477-8 (Jonima ailesi); DAD, LCP, 2, fos. 28v-29r (col nome di Dio et della Vergine maria, uene anderete nelle dette parti di Albania, in quei lochi che a uoi pareranno piu à proposito, e quiui attenderete con la uostra

Ama dört yıl sonra, tekrar burada bir gemiye hububat yüklenmesi işini yönetirken o ve Raguzalı denizciler kumsalda denizcileri yenen ve yaralayan sırtlarından elbiselerini parçalayarak alan "yüksek sayıdaki Draçlı Müslümanlar" tarafından saldırıya uğradılar ve onlar 2.600 dukadan daha fazla olan tahıl için gerekli ödeme parasını Gionima'dan aldılar ve onu da öldürdüler. Raguza hükümetinin not ettiğine göre bu türünün tek örneği değildi; aynı yıl Avlonya'daki gemicilere ve tüccarlara küstah insanlardan oluşan şiddetli bir kalabalık saldırmıştı ve insanlar için 3 aylık yetecek miktardaki herhangi bir tahılın onlar tarafından alınmasına engel olunmuştu. Böyle bir kinin altında yatan nedeni tahmin etmek güç değildir: yabancılar tarafından kitle halinde yapılan tahıl satın alımı yerel fiyatları arttırmıştı ve bu limanlardaki insanların çoğunluğu da üretici değil, tüketicilerdi. 1570 Ocak'ında Ülgün valisi Raguzalı otoritelere: "buradaki acenteniz bu insanların aşırı bir sefilliğe düşmesinin ve bölgedeki tahıl fiyatlarının devasa bir şekilde yükselmesinin ana nedenidir" diye yazmıştı.[22]

Bu, Antonio Bruti'nin yıllar boyunca işlerini yürüttüğü zahmetli ve karmaşık pazardı. Zamanla Arnavutluk tahılının ihracatında Ülgün'ün anahtar bir rol oynaması onu şüphesiz ki 1553'te çoktan tecrübeli bir tacir haline getirmişti. Giustinian'ın raporunda söylediğine göre bu yılda Ülgünlü tüccarlar Arnavutluk'un kuzeyindeki limanlardan her yıl 150 bin stari (9300 ton) hububat alıyorlardı – kabaca Venedik şehrinin yıllık tüketiminin çeyreği olan bu, küçük bir ticaret merkezi için etkileyici bir sayıydı. 1556'da, dilekçesinde andığı üzere Antonio, Korfu'da ciddi bir tahıl kıtlığı varken (Sultan'ın ihracatı yasaklamasına müteakip), ona Venedikli yetkililer tarafından Arnavutluk'un ana topraklarından darıyla doldurmanın bir yolunu bulması için üç gemi verilmişti;

---

solita diligenta di comprar per conto nostro tanti formenti quanto qal si uoglia altra sorte di Biaue che parera a uoi et a quel minör preggio che si potra), 38v (Gionima'nın satın alımları; burada verilen tonaj kabaca 1.2 Venedik starisine denk Raguza starosu üzerinden hesaplanmıştır), 48r (Eşim'deki Gionima), 67r (E. Suina: yağ, kuryeler); Venturini, "La famiglia", aile ağacı ("Lavio" Suina, Lauro'nun bozulmuş hali).

22 DAD, LCL, 34, fos. 218v-220r (fo. 219r: "un gran numero di Turchi di Durazzo"), 35, fos. 1r-2r, 6v (Gionima'nın ölümü), 7r (Avlonya, küstah – "insolenti"); DAD, Acta Sanctae Mariae Maioris, 16.yy, 451. Parça, no. 4 (el comesso di Vri Sig:^{nri} Ill:^{mi} é statto in gran parte caggione, che la biaue in queste parti siano molto accresciutte di prezzo, p[er] il che questo populo … è reddutto a estrema misseria).

Venedik Devleti'ne olan kesin sadakatinin dışında bu görevde kendisi de harcamalar icra etmişti. Bundan hemen sonra yani kısa bir sürenin ardından onun daha fazla hizmetine gereksinim duyuldu. Kalıcı bir Venedik temsilcisi olarak iki yıllığına Osmanlı Arnavutluk'unda konuşlandırıldı ki prensipte tahıl kaynaklarının alımıyla yükümlüydü – bu onun yazdığına göre çok büyük tehlikelere ve zorluklara karşın icra edilen bir vazifeydi (onun arzuhali belirli olarak bir tarih vermiyordu ama İstanbul'daki Venedik temsilcisinin gönderisinde ona 1558 yazında Eşim'de olan bir ajan şeklinde atıfta bulunulmuştu). Onun beyhude yere övünerek vermiş olduğu sonraki tarihli belli belirsiz olan bir açıklamasında söylediği üzere her nasıl oluyor ise tüm tahıl dolu gemileri zorlanarak da olsa düzenlemeler yaparak Raguzalı tacirlerin elinden almak için izin elde etmeye muktedir oluşu, yaklaşımından yerel popülerliğine varana kadar insanlarca hala aranan ve desteklenen bir prestije sahip olmasından kaynaklanıyordu. Anlattıklarını biraz olsun şişirmiş bile olsa, hikâyenin temeli doğru olmalıydı; yerel bilgi ve bağlantılar bakımından onun diğerleri üzerinde büyük bir avantajı vardı çünkü Eşim, çocukluğu boyunca onun ailesinin yaşadığı şehirdi. 1559'da Ülgün'e dönene kadar Antonio'nun şehrin en seçkin tahıl tüccarı olduğu görülmektedir. Bu yılda Venedikli bir memur Ülgün'e daha iyi bir liman verilebilmesi için "bunun, Bay Antonio Bruti ve onun ortaklarının belli yardımlarıyla Arnavutluk'tan büyük miktarlarda buğday getirmesinin sonrasında mümkün olabileceği" açıklamasıyla, mendirek veya dalgakıran inşa edilmesini önermişti. Bu yılın yazında Antonio'ya, Venedik'i ziyaret ettiğinde hububatlar için harcaması noktasında Tahıl Komisyonu tarafından 3 bin duka verilmiş ve sonraki yıl 6 bin daha gönderilmişti; artık Antonio, Arnavutluk limanlarından gelen tahılın Venedik için satın alım şefiydi.[23]

Antonio Bruti, hükümetten onur nişanı almak için 1559'da bir Venedik ziyareti gerçekleştirmişti: 30 Haziran'da Venedik Doç'u Lorenzo Priuli tarafından yönetilen bir törende o, St. Mark kardeşliğinin

23 Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 231 (150.000), iii, 116 (Appresso si trarria gran quantità di formento dall'Albania, a la qual opera non mancheriano m. Antonio Brutti et compagni); Venturini, "La famiglia", 354 (Korfu), 355 (2 yıl, "grandissimi pericoli e fatiche", Eşim'deki Raguza gemileri); Simon "Contribution", 1016 (gönderi); ASVen, Provveditori alle biave, busta 4, vol. 1, fos. 50r (3.000), 68r, 73r (6.000).

bir şövalyesi (*cavaliere*) yapıldı. Bu zaten Venedik'in tek şövalyelik kardeşliğiydi ve Avrupa'daki diğer kardeşliklerin standartlarıyla uyumlu olmasına karşın bir büyük üstadı, karargâhı, heykelleri ve üyelerinin tören ve genel faaliyetler için yapılabilecek toplantıların yer almadığı ziyadesiyle anormal olan bir tanesiydi. Cumhuriyet tarafından kardeşlik mensubiyeti olarak tevzi edilen bu saygınlık türünün tek örneğiydi ancak çok yüksek bir mertebeye sahipti. Bu onura sahip olabilecek insanlar 3 grupta toplanmışlardı; ilki *ex officio* yani eski yüksek rütbeli devlet memurları olarak, yabancı elçilik görevi ifa etmiş veya Venedik'in Gran Şansölyesi olarak hizmet etmiş olanlar; buna kalıtsal olarak sahip olan bir avuç kalmış soylu ailelerin üyeleri; ve devlet için bazı olağanüstü hizmetleri icra etmiş bireyler arasında yer almış olanlar bunu alabilmişlerdi. Birçok şövalye üçüncü grupta bulunuyordu. Savaş zamanında bu onur için layık görülenlerin miktarı artabiliyordu ama barış zamanlarındaki sayı düşüktü: 1559 yılında *cavaliere* yapılan üç kişiden biri Antonio Bruti'ydi ve 1550'li yıllarda bu ödülün verildiği kişilerin sayısı senelik olarak toplamda 1 ila 13 arasında değişkenlik gösteriyordu. Antonio'nun Senato kayıtlarına girmiş olan övgü dolu hizmetlerine dair resmi bir alıntı aşağıda verilmiştir:

> Çeşitli aralıklarla işlerimizde yararlılığını ve hizmetini ziyadesiyle gördüğümüz bizim en sadık hizmetkârlarımızdan biri olan, Ülgün'den bay Antonio Bruti sınırlarımız üzerinde Osmanlı memurları arasında ziyadesiyle tecrübe kazanmış ve bazılarında ün ve dahası neredeyse hepsinde güven ve itibar edinmesiyle sadece tahıl satım alımında, Venedik tebaaları ve onların malları ve tabii gemilerinin salıverilmesinde değil, aynı zamanda diğerlerinden daha az önemsiz olmayan uzlaşıları zaman zaman gerçekleştirdiği işleri icra etmiştir.[24]

24 Pazzi, *I cavalieri,* 14-18 (normal olmayan, üç çeşit); ASVen, Senato, Deliberazioni, Secreti, registri, no.71, fo. 103r (Si ha ueduto in diuerse occasioni … qua[n]to seruitio et beneficio alle cose n[ost]re … ha fatto ile fidel.^{mo} nro Dns Antonio Bruti da Dulcigno, appreso li agenti Tucheschi a quei confini, hauendo con alcuni di loro pratica, et familiarita grande, et apresso tutto molta reputatione, et credito … nelle cose che di giorno in giorno occorreno non solam:^{te} p[er] liberatione de Nauilij, sudditi n[ost]ri, et robbe loro, et tratte di biaue, ma p[er] altri maneggi anchora importanti).

Yönetim konseyi veya "Collegio" üyelerinin önünde Doç'un sarayındaki dinleyici salonunda yapılan törenin alışılageldik bir şekilde icra edilişinin yaşayan oldukça detaylı bir tasviri vardır. Doç, sonraki hizmetlerine dair onu onurlandıran yüreklendirici ve duygulu bir konuşma yapar; onun her iki omzuna büyük bir tören kılıcıyla dokunur; sonrasında diğer görevliler onun botlarına altın mahmuzlar takarken o da boynunu saran altın bir zinciri yerleştirir ve bunun da sonrasında Doç'un mızıka takımının icra ettiği müziğin eşliğinde yeni şövalye ile saraydan mağrur bir çıkış yapılarak evine veya kaldığı yere kadar gidişinde kendisine refakat edilir. Bu duygulu anların bir de tabii ücretleri vardır: flütçülerin de arasında olduğu çeşitli ödemeler ve bahşişlerle toplam yekûn 57 dukayı bulur. Ama diğer taraftan som altın zincir çok daha sembolik bir hediyedir. Antonio'nunki 100 scudi (83,3 duka) değerindeydi ve sonraki yüzyıla ait günümüze ulaşmış bir örnek bunun 600 gramdan az olmadığını göstermişti. Ayrıca Şövalye, Doç tarafından imza edilmiş hoş ve güzel bir diploma da alırdı; Antonio'nun örneğinde metnin ilan ettiği: Venedik Cumhuriyeti'ne olan hizmetinde "çaba veya masraftan kaçınmamış, herhangi bir vazifenin kabulünde isteksizlik göstermemiş ve hiçbir ölümcül tehlikenin onu asla çökertmemiş" olduğuydu.[25]

Bu, Antonio Bruti'nin vazifelerini ifa ettiği sıralarda kariyerindeki en yüksek noktadır; görüleceği üzere onun oğulları Venedik davasına olan bağlılıklarını vurgulama çabası içerisindelerken asla onun gibi şövalye kardeşliğinin dikkatini çekememişlerdi. Ama bu onun elde ettiği tanınırlığına dair tek işaret değildi. Onun Ülgün soyluluğuna erişmesi çoktan belirtildiği üzere 1562 yılında bir sonraki Doç tarafından hükme bağlanmıştı. En azından bir Venedik ajanı olmasından işinin asiste edilmesini de sağlayan bir şekilde karma motivasyonlarla 1567'de vergisiz şarap ve yağ ihracatı ile de ödüllendirilmişti. O 2 yıl sonra, Venedik'e diğer bir talep daha gönderdi, 9 oğlu için Ülgün'de boş kalmış

25 Pazzi, *I cavalieri,* 19-20 (tören, ücretler), 27 (600 gr.), 408 (yekûn); ASVen, Senato, Deliberazioni, Secreti, registri no. 71, fo. 103r (100 scudi); Venturini, "La famiglia", 358(n.) (nullum unquam Onus decretaverit, nulli labori, aut expensae peperit, nullum non Vitae periculum obierit). Kardeşlik ilginç bir şekilde tarihçiler tarafından göz ardı edilmiştir; Pazzi'nin özgün çalışması mükemmeldir ancak Karadağ'da bir manastırda basıldığından dolayı bulunması zor olmuştur.

olan 2 verimli kamu memurluğunun uhdelerine atanmalarını rica etmişti, memurlukların neler olduğu açıklanmamıştı ama her birinin yıllık gelirinin 150 duka olduğundan dem vurulmuştu. Bu istek dahi ona sağlanmıştı.[26]

Antonio'nun Venedikli yetkililer için tahıl satın alımı tamamıyla enerjik bir şekilde 1560'lar boyunca sürdü. Sultan hükümlerinin eksikliği temel bir engel olarak görülmüyordu; gerçi o Venedik'ten 1569'da dikkate değer bir talimat almıştı ve diğer Osmanlı memurlarıyla beraber yerel *sancakbeyi*ne rüşvet olarak vermesi için 200 ila 300 duka arasında harcaması için bir tahsisat ayrılmıştı. Onun Arnavutluk'tan yaptığı son tahıl satın alımı muhtemelen 1570'in ilk yarısında gerçekleşmişti. Bu yılın Mayıs'ının ortalarında –Venedik ve Osmanlı İmparatorluğu arasında savaşın patlak vermesinden birkaç ay sonra– Budva valisi Venedik hükümetine şu an Venedik yolu üzerinde olan Antonio Bruti'nin Budva'ya içini komple buğdayla dolu olarak gönderdiği bir pergendeyi ele geçirdiğini açıkladığı gayet korkakça bir yazı yazmıştı. Bunu yaparak, İstirya, Dalmaçya ve Venedik Arnavutluk'u için olan hububat yüklü gemileri alıkoymamalarına dair açık bir emre karşı geldiğini kabul etmiş oluyordu; o, "savaş, salgın ve kıtlık zamanlarında" 4-5 bin insanı besleyebilmek için "tamamen olağanüstü bir gereklilik"ten dolayı bunu yapmaya böylece mecbur olmuştu. Belki de Antonio bu noktada artık Venedik davasına tüccarlık aktiviteleri vasıtasıyla katkı sağlayamayacağına karar vermişti. Bundan kısa bir süre sonra Venedik hükümetine büyük bir teklif sundu: O, oğullarından ikisiyle beraber ve harcamaların kendisine ait olmak üzere yanında getireceği on Arnavut okçudan ibaret bir manga ile Venedik donanmasına katılmak istiyordu. Teklif minnettarlıkla kabul edildi ve 7 Haziran'da Venedik deniz kumandanlığına yazılan resmi bir mektupla kaydedildi. Bu ayın bitimine doğru kumandan kadırgalardan oluşan filosunu Korfu'ya götürdü ve muhtemelen Antonio okçuları, oğulları Marco ve Jacomo ile beraber onlara burada katıldı; Antonio'nun prestiji öyleydi ki, hepsi birden aynı yerde sancak gemisinde konumlandırılmışlardı. Ama temmuz sonlarında kadırgalar Girit'e yelken açmadan evvel, Antonio tüm piyade güçlerinin komutanına filo güvertesinden inip Ülgün'e dönme istemini iletmişti.

26 Venturini, "La famiglia", 357 (1569 rica).

Şehrin en karizmatik ve becerikli simalarından biri olarak onun, ve her şeyin sonrası olarak evi olan yerin savunulması ihtiyacını duymuştu. O, hayatını bu şehirdeki ailesinin servetini yeniden inşa etmek için adamış ve bunu çok da iyi bir şekilde gerçekleştirmişti: para kazanmış, yakınlarda bir bölge mülkü edinmiş, bir şehrin soylusu olmuş hatta St. Mark şövalyeliğini elde etmişti ve çocuklarının gelecekteki mevkilerini ve gelirlerini düşünerek onlar için hazırlık yapmıştı. Bu, inşa etmek için gayet zorluklarla çalıştığı refah ve emniyet yapısının tamamı 1571 yılının yaz sonlarında çökecek ve Antonio Bruti, içine düştüğü kendi ölümüyle buluşacaktı.[27]

27 Aymard, *Venise,* 145 (satın alımı sürdürmesi, yıllık olarak 10.000 dukanın üzerinde); Venturini, "La famiglia", 361, (rüşvet için talimat), 366-7 (donanma için teklif, resmi yazı, oğullar); Zamputi, ed., *Dokumente,* 262 ("estremissima necessitta", "in questi tempi di guerra, Pestilentie et fame" (Ćoralić ve Karbić, *Pisma,* Budva komününden gelen ilişikteki yazıyı yanlış olarak tarihlendirmiş (133-4); ASVen, Provveditori alle biave, busta 4, vol. 1, fos. 156v-157r (açık emir, valiliğin derhal yoksun bırakılması tehdidi); ASVen, Annali, 3, fo. 323r (Antonio, Venedik'e giden yazı, 1 Kasım 1570, kaptan gemisinden 10 okçusuyla ayrılması, piyade komutanına dönme istemini söylemesi); BMC, MS Provenienze diverse, 581. c. misc., fo. 22r (Antonio, Girolamo Zane'ye yazısı, 13 Aralık 1570, Ülgün için 28 Temmuz'da Korfu'dan ayrıldığını söylemesi). Venturini, "La famiglia", 381, Jacomo tarafından yazılan çok daha sonraki bir belge Marco ve kendisinin Zane'nin sancak gemisinde gönüllü olduklarını söylerken aynı zamanda sancak gemisi farklı bir komutanda Venier'de iken İnebahtı'da kahramanca savaştıklarını söylediğine de atıfta bulunur.

4

Tanrı'nın Hizmetinde: Giovanni Bruni

Antonio Bruti'nin, Bruni olan üç enişte sinden (/kayınbiraderlerinden) biri Serafino'ydu ve varlığına dair arkasında neredeyse hiçbir iz bırakmamıştı. Biz onun sadece adını ve iki oğlunun kimliklerini biliyoruz: İnebahtı savaşının bitiminde öldürülen ve Ülgün'de stradiot süvarilerinin kaptanı olan Nicolò ve buradaki sayfalarda küçük bir kapsam dahilinde öne çıkacak olan Matteo. Serafino'ya gelince, o kesinlikle bir rahip değildi ve görünüşe göre askerî kariyere de sahip olmamıştı ki onun çok daha büyük bir ihtimalle ailenin ticarî işlerine girmiş olabileceği anlaşılmaktadır, belki de o, 1559'da bir Venedik yetkilisi tarafından zikredilen Antonio Bruti'nin ortaklarından biridir. Ama onun hakkında daha fazlası bilinmemekte. Ailenin hikayesi, daha çok onun diğer iki kardeşiyle, Giovanni ve Gasparo ile devam etmektedir.

Giovanni Bruni Ülgün'de doğmuş ve olasılıkla ilk eğitimini de burada almıştı. Onun daha sonraki kariyeri temel bir eğitimden daha fazlasına sahip olduğunu düşündürmektedir: çünkü o Trent Konsülünde Aziz Thomas Aquinas'ın hatıra yazılarından alıntılar yaparak alışılmadık şekilde talepkâr olan dinleyiciye uzun doğaçlama konuşmalar yapabilmişti. Onun İtalya'da üniversiteye gitmiş olması oldukça muhtemeldi; eğer öyleyse de ihtimal dahilindeki en büyük aday, Venedik için yerel bir üniversite olarak işlev görmüş olan Padova idi. Lakin söz konusu üniversitenin bu devre ait detaylı bir öğrenci kayıt listesi bugüne ulaşmamıştı. Ne nerede ne de ne zaman olduğu bilinmemekle birlikte rahip olarak atanmıştı. Giovanni Bruni hakkında sahip olunan ilk kesin bilgiyse onun, 1551'de Bar'da baş piskoposluğa getirilmesinden

önce Ülgün Katedral'inde kilise heyeti üyesi olduğuydu. O, buraya 1536 yılında atanmış ve Bar şehrinin soylu ailelerinden birinin üyesi olan Jacomo Dalmas adındaki bir piskoposun emri altında hizmet vermişti. 18. yüzyıl tarihçisi olan ve bu bölgedeki Katolik Kilisesi hakkında bir yığın belge üzerinde çalışan Daniel Farlati, Dalmas için faziletli bir adam demişti ama 1544'te Ülgün valisinden gelen öfkeli bir mektup çok farklı bir bakış açısı vermekteydi çünkü o burada kendi ruhbanının kafa karmaşıklığı ve bölünme içerisine düştüğünden şikâyet etmişti. Görünüşe göre piskopos Ülgün'deki iki akrabasını destekliyordu ve bu, valinin şehrin soyluluk mertebesine iki yeni aileyi almak istemesine acı bir biçimde direniş anlamına geliyordu; öyle ki en azından valinin bakış açısıyla soylu ve soylu olmayan ruhban arasındaki anlaşmazlıklar bakımından Bar kötü bir şekilde acı çekiyordu ama Ülgün insaflı bir biçimde özgürdü. Beş yıl sonra, diğer bir muhtemel bölünme kaynağı ortaya çıkmıştı: Bar'ın baş piskoposu almış olduğu bir rapora göre "Luther'ci sapkınlar"ın Ülgün'de büyük bir kafa karmaşasına ve skandala sebebiyet verdiklerini Venedik'teki engizisyon mahkemesine yazmıştı. Ama, en genel manada Roma Katolik Kilisesi'ne veya Papalığa karşı neredeyse herhangi bir tür eleştirinin sesi olan "Protestan" anlamındaki ve bu dönemde "Lutherci" olarak bir İtalyan Katolik tarafından kullanılan bu terimi karşılayan insanlar hakkında bundan başka hiçbir şey bilinmemektedir. Giovanni Bruni'nin daha sonraki kariyerinde verildiği üzere doğru olan Katolik yolunun savunucusu – ve tabii bir tanımlayıcısı – olarak bu kimselerden biri olmadığına eminiz.[1]

Bar'ın baş piskoposu Ludovico Chieregatto, memleketi Vicenza'daki konforlu konutundan 1549'da bir mektup yazmıştı. 1528'de Bar'a atanmıştı ki burada çok az vakit geçirmişti. Görevinde böyle bir devamsızlık da aslında hiç de sıra dışı değildi. Venedik'teki yüksek mertebeye sahip devlet memurları, özellikle Terraferma şehirlerinin aristokrat ailelerinden olan birçok İtalyan din adamına Stato da Mar'da, gerçek bir

1 Merkle vd., ed., *Concilium,* ix, 802 (Trent, Aquinas'tan alıntı, *Quaestiones de quodlibet,* 9, art. 15); Farlati, *Illyrici,* vii, 102 (kilise heyeti üyesi), 259 (faziletli Dalmas); Čoralić, "Izbjeglištvo", 98-9 (Dalmas ailesi), ve "Iz prošlosti ulcinjske", 67(n.) (Dalmas tarihler, 1532'den itibaren onun yönetici oluşunu da not eder.), 70 (confussione et scisma); ASVen, Savi all'eresia (Santo Ufficio) busta 8, fasc. 4, fo. [1r] ("heretici lutherani", "grande scandalo et co[n]fusio[n]ne" / "sapkın heretikler", "büyük bir kafa karmaşası ve skandal").

beklentileri olmaksızın ve buralara kazançları her halükârda çok küçük olduğundan ek gelir kaynağı olarak davrandıkları yerlerde yaşamaları için piskoposluklar vererek dışlıyorlardı. Chieregatto, 1546 yılında birkaç aylığına Trent Konsülüne atandığı vakit Papalığı yoksulluğundan dolayı kendisine 50 scudilik (41.6 duka) özel bir devlet desteği verilmesine ikna etmişti. Bunun üzerinden çok da uzun bir zaman geçmeden, baş piskoposluğundan istifa etmeyi denedi ve yerine Korčula adasından bir Fransisken'i onun yerine burayı yönetmesi için atadı ancak Venedikli otoriteler bu kişiye şiddetle karşı çıktılar ve bu yüzden Chieregatto istifasını geri çekmek mecburiyetinde kaldı. Bir başka seferinde ise, 1547'de Papa'ya yaşının geç olmasının – 65'indeydi – kendisini piskoposluk yönetimindeki bölgede yaşamasını engellediğini yazdı. Dört yıl sonra 1551 Mayıs'ında Papa, Chieregatto'yu buradaki araziler üzerinden el çektirerek Giovanni Bruni'yi Bar'ın baş piskoposluğuna tayin etti. Giovanni Roma'ya gitti ve şahsen, kıdemli baş piskoposlar için özel bir cüppe olan Pallium'u 21 Haziran'da aldı. Ama burada pek de iyi karşılanamayabilecek iki koşul açığa çıktı: Chieregatto emeklilik maaşı olarak piskoposluk topraklarının gelirlerinden 65 scudi (54 duka) alacak ve Bar'ın onursal baş piskoposluk unvanını elinde tutacaktı. Böylelikle yeni baş piskoposun geliri, öyle olduğunu ileri süren yoksulluk dilencisi öncülününkinden çok daha düşük olacaktı.[2]

Böyle kötü finanse edilmiş bir pozisyonda, sorumluluklar olağanüstü bir biçimde büyüktü. İlk olarak Bar'ın piskoposluk yönetimindeki toprakları Bar'ın kendisiydi. Kentte Fransiskenlerin bir manastırı ile rahibe manastırının yanı sıra katedral dahil 18 kilise vardı; Bar'ın oldukça geniş bir din adamları topluluğu mevcuttu ve aynı zamanda da 16. yüzyılın başlarında Venedik'te Bar'dan gelmiş en az 10 rahip vardı. Bar'ın dışındaki piskoposluk yönetimine ait neredeyse güncel sınıra yani Osmanlı bölgesine doğru uzanan kırsal kesimlerde 48 kilise vardı. Piskoposluk idaresindeki topraklar, sadece Budva ve Ülgün'ün piskoposluklarıyla değil, ayrıca diğer yedi piskoposlukla daha komşuluk ediyordu.

2 Barbarano, *Historia,* iv, 99-100 (Chieregatto); Čoralić, "Iz prošlosti ulcinjske", 68(n.) (Chieregatto); Merkle, *vd.,* ed., *Concilium,* x, 835-6(n.) (istifa, papaya mektup), 886 (devlet desteği); Farlati, *Illyrici,* vii, 102 (Bruni'nin tayini). Chieregatto'ya yaygın bir şekilde "Chieregati" olarak atıfta bulunulmuştur; ben, onun adını engizisyona yazdığı mektubunda bulunan imzasındaki söylenişe göre uyarladım.

Piskoposluk topraklarının yönetiminin yanı sıra Bar Baş Piskoposluğu erken 16. yüzyılda gizemli kalan nedenlerden dolayı Split Piskoposluğuna ait iken Bar'a transfer edilen tarihi bir unvan olan "Sırbistan'ın Baş Piskoposu / Primatı" pozisyonuna da ayrıca sahipti. Bir baş piskopos (*primate*) üstünlüğü ve meziyeti sayesinde baş piskopos palliumu kazanabilirdi ki o ayrıca kardinalinkiler gibi alışılmadık bir imtiyaz olan mor cüppe giyme hakkına da sahipti. Geç tarihli bir tanımlamaya göre Sırbistan Baş Piskoposunun yetki alanı altında Makedonya, Arnavutluk ve Sırbistan'da bulunan 70 piskoposluk vardı. Balkanlar'ın dinî haritası üzerinde yer alan çizgilerden biraz daha fazla sayıya sahip olan bunlar arasından birçoğu tarihsel bir varoluşa sahipken –içlerinde gerçek Katolik olanların yoksunluğu sayesinde– o varoluştan yoksun olarak yalnız itibarî hale gelmiş olanların sayısı da makul olmayan bir biçimde yüksek kalmıştı. Fakat Kosova dahil Kuzey Arnavutluk topraklarında önemli bir Katolik-Roma nüfusu vardı ve onların daha az sayıda olanları özellikle Dubrovnikli tüccarların sözde kolonileri dahil tüm bölgedeki pek çok şehirde bulunuyordu. Çok büyük bir alanla olan ilişkisinden dolayı Baş Piskoposun burada icra etmesi gereken gerçek görevleri vardı. Elimize düşen bir delil Bar'ın yeni Baş Piskoposunun o esnada bu vazifeleri çok ciddiye aldığını düşündürmektedir.[3]

Giovanni Bruni'nin Trent konsülüne katıldığı periyod dışında tüm zamanını Bar'da ikamet ederek geçirdiği görülmektedir. 1553'te Giustinian şehre ona eşlik edenlerle beraber girdiği zaman "onları muazzam bir top atışı ile ulu bir şekilde çalan çanlar selamlamıştı ve onurlu bir yönetici ile en saygıdeğer kimse olan Baş Piskopos ile tanışmışlardı; her şeyden önce ve tabii konaklayacakları yere gitmeden evvel Baş Piskopos ile beraber katedrali ziyaret etmişlerdi. Ayrıca 1553 yılında Antonio vasilerinin çok daha güvenlikli bir biçimde bu arazileri ellerinde tutabilmesi için Papalıktan ilgili hususa dair onay almak istediği zaman, burayı ona vermeden önce gerçekler hakkında emin olmak isteyen Papa Bar'daki Giovanni'ye ve Ülgün'deki piskopos Dalmas'a Antonio Bruti'ye St. Nicholas manastırı topraklarının bağışlanmasıyla

3 ASVat, Congr. Concilii, Relat. Dioec. 56, fasc. 1 (Marin Bizzi ziyareti, 1618), fos. [2r] (1571 öncesi Bar piskoposluk toprakları içerisindeki kiliseler), [4r] (mor, 70 piskoposluk); Čoralić, "Duhovne" (Venedik'teki Bar rahipleri); Barbarano, *Historia,* iv, 150 (9 yardımcı piskopos); Ritig, "Primacijalni", 93-4 (unvan, Split-Bar).

ilgili olarak bir araştırma yapılmasını talep eden bir yazı kaleme almıştı. Giovanni 1557'de Eşim'in güneyinde, Akçahisar'ın (Krujë / Kroya) kuzeyindeki bir Katolik köyü olan Laç'ta yeni inşa olunmuş bir kiliseyi takdis etmek için ziyaret etmişti; Latince bir yazma ile erken 20. yüzyılda şu kayıt not edilmişti "Hoc templum consecravit R. D. Ioannes Brunnus Archiepiscopus Antibarensis" (Bar'ın Baş Piskoposu pek saygıdeğer aziz Lord Giovanni Bruni bu kiliseyi takdis etmiştir) ama bu kilisenin kendisi 1967'de Arnavutluk'un bir "ateist devlet" yapılması için Komünist faaliyetler sırasında patlayıcılar tarafından yok edilmişti. Osmanlı topraklarında yer alan Katolik cemaati için onun tarafından yıllar boyunca birçok başka ziyaretlerin gerçekleştirildiğine şüphe yoktur. Osmanlı yetkilileri genellikle bunun hakkında zorluk çıkarmıyorlardı ve fakat Katolik güçlere karşı savaşılan dönemlerde onlar ve genellikle kısıtlanan Katolik-Roma kilisesi arasında ciddi gerilimler de oluyordu (1570-3 Osmanlı-Venedik savaşından sonra olsa bile Venedik topraklarında yaşayan din adamlarından oldukça uzun bir süre şüphe duymaya devam ettikleri görülmekteydi). Giovanni'nin piskoposlarından biri olan Budva Piskoposu Antonio Ciurleia, Trent Konsülünde, Osmanlı arazisini nasıl "kılık değiştirmiş olarak – çünkü burada gücün Türklerde olmasından beri gezmenin başka herhangi bir yolu yoktu" ziyaret ettiğini anlatmıştı. Fakat, kendisini ziyarete gelip onun hemen bir piskopos olduğunu sezen 100 yaşındaki bir Yunan'a kilisenin kabul törenini sorduğu zaman Yunanlının onun kollarında oracıkta ölmüş olması hikayesinde ne kadar az kesinlik varsa bu da muhakkak bir o kadar abartılıydı.[4]

Giovanni Bruni'nin uzaklarda yaşayan cemaatine dair kesin ayrıntılar bugüne ulaşmamıştı. O devirde bu topraklardaki Katoliklerin şartları hakkında aslında çok azını biliyoruz. Detaylı belgelendirmeler sadece müteakip yüzyılda, 1622'de Roma'da "Propaganda Fide/ Propaganda niyetli" bir oluşumun (Katolik olmayan bölgelerde inancı-sadakati destekleyen bir organizasyon) meydana getirilmesinden ve

4 Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 231 (incontrati dal reverendissimo arcivescovo e dal magnifico podestà, et salutati con gran suoni di campane e con grandissimo sbarar di aritilerie. (Pek saygıdeğer pederin onları top atışı ve çanı çaldırarak karşılaması); Farlati, *Illyrici,* vii, 259 (arazi hakkında papalık yazısı); Cordignano ve Valentini, *Saggio,* 71 (Laç); Pllumi "Pak histori" (Laç, yok edilişi); Merkle vd., ed., *Concilium,* ii, 655 (por el disimulado, porque no podia andar de otra manera por estar en poder de Turcos (burada gücü Türklerin almasından beri, hikâye).

Arnavutluk'a 1634'te Fransisken misyonerlerinin girmesinden sonra Kilise tarafından başlatılmış oldu. Lakin, erken 17. yüzyılda rapor edilen temel sorunlar gibi 16. yüzyılda da Baş Piskopos Bruni'nin bunların aynılarıyla yüzleşmiş olması gayet muhtemeldi: Katoliklik çökmekteydi çünkü rahipler ya tamamıyla ortada yoktular ya da eğer var idiyseler zayıf kalitede ve kötü finanse edilmiştiler. Sonuç, İslam'a veya Ortodoksluğa dönüşümün yavaş ama sağlam bir şekilde akmasıydı (veya en azından bu inanç ve yöntemlerin kabul görmesi yavaş ve durağandı – modern akıllar için "din değiştirmek" terimi birinin teolojik inançlarının farklılaşması sürecinde yaşadığı şiddetli bir zamansal yoruculuğu düşündürebilir ama aslında bu vakaların birçoğunda geçerliliği olmayan bir şeydir). Öyle ki örneğin 1630'larda Bar'dan gelen bir raporda buradaki halkın çoğunluğunun "onların iyi papazlara sahip olmamasından dolayı" Ortodoks veya Müslüman haline geldiği söylenmişti; ve aynı dönemde Fransiskenler Akçahisar bölgesindeki çok sayıda Katoliğin "inançlarının gizemlerinden bihaber olmalarından ve bu gibi şeyleri onlara açıklayabilecek kimselerin yoksunluğundan dolayı" İslam'a döndüğünü gözlemlemişlerdi.[5]

Giovanni'nin bu tehlikelere karşı sıkı durmaya çabaladığı görünmektedir. Bu görüş, ölümünden sonraki yıllarda bölgedeki Katolikler tarafından yapılan bazı genel yorumlar vasıtasıyla verilmiştir. 1578'de uzak Kosova'dan Roma-Katoliklerinden bir grup Roma'ya, en azından Bruni'den bazı ruhsal teselliler aldıklarını ve onun vekilinin kendilerine özellikle de kötü eğitimli olanlarına rağmen rahipler sevk ettiğini söyledikleri bir mektup göndermişlerdi; onun ölümünden sonra birçok insanın İslam'a ve Ortodoks kilisesine katılmasından dolayı, bölge halkının kendisine rahip gönderilmesine de bir son verilmiş ve başarısız olunmuştu. Yaklaşık olarak aynı zamanlarda Roma'ya "Sırbistan ve Makedonya halkı" namına anonim bir yazar tarafından kalben yazılmış bir övgü daha gelmişti. Bunun yazarı, "Tam da ihtiyaç duydukları bir zaman diliminde Bar'ın Baş Piskoposuyken Giovanni Bruni 'Osmanlı

5 Draganović, "Massenübertritte", 197(n.) (per causa che non hanno delli buoni pastori – iyi papazların olmaması); de Gubernatis ve de Turre, *Orbis,* 444 (propter mysteriorum Fidei ignorantiam, et defectum eorum qui eadem edisserent – inancın gizemlerinden bihaber ve onları öğretecek kimselerin olmaması). Krş. Malcolm, *Kosovo,* 125-31, ve propaganda niyetli raporların dizisi Bartl tarafından *Albania sacra*'da düzenlenmiştir.

topraklarındaki –sadece eski Sırbistan Krallığı'ndaki olanlar değil, aynı zamanda ayrıca tüm Makedonyalılar ve tabii onların piskoposları– tüm Hıristiyanlar Kutsal Roma Kilisesi'nin yöntemlerini ve inancını takip etmelidir' diyerek onların geri dönmelerini sağlamıştı; şahsi olarak onları ziyaret etmiş ve çok daha uzakta olanlarınaysa piskoposlar gönderip vaizler ve günah çıkartan papazlar temin etti" demişti. Onun yaptığı işlerin hatırasının solması için uzun bir zaman geçmesi gerekmişti. Giovanni'nin neredeyse ölümünden bir yarım yüzyıl sonra bir Katolik rahibi Kuzey Arnavutluk'tan Kosova'ya Bar yoluyla seyahat ederken Bar'da mor cüppelerine örtülmüş oranın baş piskoposlarının resimlerini bulmuştu, özellikle de Giovanni Bruni'ninkini.[6]

Osmanlı rejimi, siyasî olmasının yanı sıra dinsel olarak da Papalığın düşmanlığının farkında olmasından bu yana sadece kendi tebaası arasında yer alan Katolik varlığına değil, aynı zamanda bu kimselerin yabancı topraklardan gelen Katolik ruhbanlarınca ziyaret edilmelerini de çoğunlukla kesin bir şaşkınlık duygusuyla birlikte hoş görmüştü. 16. yüzyıldaki Papalardan bazıları devasa enerjilerini bu imparatorluğun iç isyanlar, Batılı hükümdarların savaşları, Moskova (veya hatta İran) gibi diğer güçleri içeren jeopolitik stratejiler veya yukarıdakilerin herhangi bir bileşimi vasıtasıyla olup olmadığına bakmaksızın yok edilmesini planlamaya adamışlardı. Pek çok tarihçi için "Haçlı" terimi Ortaçağların sona ermesiyle anlamını kaybetmişti; bu sadece arada bir sonraki süreçte yer alan papalık planlarının betimlenmesinde kullanılmıştı. Eğer kelime sadece Kutsal Toprakların kurtarılması için savaşmak kullanımıyla ele alınacaksa bu büyük bir farklılığı ima etmek anlamına gelecektir çünkü yukarıdaki 16. yüzyıl projelerinin tamamı her şeyden önce Avrupa'daki mükemmel Osmanlı gücünü hedef almıştır. Kelimenin kullanımındaki diğer bir fark, sadece orduların esas olarak genel

6 Gianelli, "Documenti", 54 (Kosova mektubu); Cordignano, "Geografia", 234 (li popoli di Seruia et Macedonia, tutti li Christiani, che sono nel paese Turchesco, quali sono della fede, et riti di S. Chiesa Romana, non solo quelli del Regno di Seruia, ma etiam tutti quelli di Macedonia, et li Vescoui stessi nelle loro ocorrenze ricorreuano da lui, et lui ancora in persona li uisitaua, et alli Popoli lontani mandaua Vescoui prouedendogli di Predicatori, et Confessori" – vaizler ve günah çıkartan papazların gönderildiği söylenilen anonim yazarın mektubunun orijinali) (ayrıca, *Illyrici,* vii, 105'te Farlati tarafından da alıntılanmıştır.); ASVat, Congr. Concilii, Relat. Dioec. 56, fasc. 1, fo. [4r] (presertim Joannis Bruni).

nüfusun dini duygularına hitap edilerek büyütülen davalara uygulanması durumunda ortaya çıkacaktır. Ama "Haçlı"nın Hıristiyanlar tarafından kafirlere karşı resmen ilan edilen ve herhangi bir dinî motivasyonla anlamlandırılmış çok daha geniş bir manası vardı ve vardır; ve 16. yüzyıl papalarının Hıristiyanlığın hükümdarlarını Osmanlıya karşı kışkırtmayı üstlenmeye devam etmeleri sadece bundandı. Onlar kendileri için bu terimi kullanıyorlardı ve bunu yapmak için de hakları vardı.[7]

Büyük ve jeopolitik planların onların düşüncelerinden eksilmesi pek nadirdi. Mesela yüzyılın ikinci on yılında Reformların[8] ortaya çıkmasından 3 yıl evvel Papa X. Leo, Moskova'ya İstanbul'u fethetmek adına koordineli bir sefer organizasyonu için bir elçi göndermeyi ummuştu; bu elçi hiçbir zaman oraya gitmedi ama bir tanesi benzer bir anti-Osmanlı ittifakı teklifiyle 1525'te Papa VII. Clement tarafından gönderildi. Elbette bu gibi durumlarda iş birliği vasıtasıyla Ortodoks Rusların Roma'nın üstünlüğünü kabul etmelerinin bir şekilde elde edilebileceğine dair umut içeren karmaşık amiller de vardı. Haçlı seferi projesi hem kendi içinde bir amaç hem de diğer amaçlar için bir araçtı, ortak faktör Katolik Hıristiyanlığının uzun vadeli olarak güçlendirilmesiydi. Benzer gerçeklikler Reformasyon süreci ve onun bölücü sonuçlarına cevap olarak haçlı fikrini daha da geliştirmişti. Birkaç anahtar zaman diliminde – özellikle de 1526 Speyer Kurultayı [Diyeti] ve 1532 ve 1541'deki Regensburg Kurultayları – İmparator V. Charles Osmanlı tehdidine karşı çaresizce ihtiyaç duyduğundan Alman Protestan prenslerine tavizler vermek mecburiyetinde kalmıştı; bu diğer herhangi bir politik faktörden daha çok reformun kendisini Merkezî Avrupa'da kurabilmesini mümkün kılmıştı. Osmanlı tehlikesini ortadan kaldırmak durumu köklü bir şekilde değiştirecekti, bu sayede de Alman topraklarında bir Katolik *reconquista*'sı[9] çok daha çekici bir opsiyon haline gelecekti.

7 Setton, *Papacy,* iii-iv, ve Housley, *Later Crusades,* haricindekiler tamamıyla terimi kabul etmektedirler. Ama daha güncel olarak krş. Housley, *Crusading,* 1, 15, 1504-5'de Haçlı seferlerinin sonlandığını ima eder.

8 Yazar tarafından kastedilen Avrupa'da önemli bir dönem olan Rönesans ve Reform hareketleri çağına işaret eden ve Martin Luther'le ivme kazanan kilise tarafından icra edilmiş dinî ıslahatlardır. (ç.n.)

9 Yeniden fetih manasına gelen bu kelime özellikle Avrupa tarihinin yakın bir döneminde İspanya'da Müslüman ve Yahudilerin yaşadıkları coğrafyadan çıkarılmalarıyla sonuçlanan olayları ifade eder. (ç.n.)

Ve bu Osmanlı karşıtı bir Haçlı Seferi'nin Avrupa'nın kendi içinde çözebileceği tek büyük sorun değildi. Papalar, Fransa Kralları ile Habsburglar arasındaki müzmin çatışmadan dehşete düşmüştüler. Bunun tek sebebi sadece çoğu zaman İtalyan topraklarında savaşılmış olmasından değildi. Bunlar en büyük iki Katolik güçtü; kendi aralarında bu kadar sık savaşmalarına zor tahammül edilebiliyordu, ancak yaklaşık 1530'dan itibaren Kral François'nın, diğer büyük Habsburg karşıtı güç olan Osmanlı İmparatorluğu ile jeostratejik bir ittifak gerçekleştirmesi durumu daha da zorlaştırdı. Bu birliktelik, kombine askerî harekatlar gereğince Osmanlı savaş gemilerinden oluşan filonun 1543-4'te Toulon'da kışlaması sırasında Fransa Kralı'nın misafir edilmesiyle oldukça hayret verici bir düzeye ulaşmıştı. Bazı Hıristiyan güçler, –ki bunu eğer Sultan ile anlaşma fırsatları doğarsa kendi kendilerine mutlulukla uygulayabilecekleri– "düşmanımın düşmanı benim dostumdur" prensibiyle hareket eden o tarz bir iş birliğini sözde karalayarak iki yüzlü olunduğunu açıkça belli etmişlerdi. Fakat Papalığın bunalımı açıkça çok daha gerçekçiydi. Fransız-İmparatorluk [Habsburg] çatışmasının durulması Osmanlılara karşı geniş bir Avrupa ittifakının yaratılması anlamına gelecekti; böyle bir anti-Osmanlı ittifakının oluşturulması demek aynı zamanda eğer hem Habsburg hem de Valois bunun içerisinde yer alırlarsa, Hıristiyanlığın kalbindeki çatışmanın da durulabileceği anlamına gelecekti.[10]

Yüzyılın ilerlemesiyle, Ortaçağlardaki ve bu zaman dilimindeki Haçlı planları arasında önemli bir fark ortaya çıktı. 16. yüzyılın jeopolitik stratejileri çok daha büyük bir projenin onarılmasına yani Katolik-Roma Kilisesi'nin etkisinin güçlendirilip genişletilmesine bağlı bir hale gelmişti. Bu proje amacı ve alanı bakımından gerçekten evrenseldi. Bu, hem derinlemesine sıradan bir Katolik'in kendi inancının anlayış ve uygulamalarının eğitilmesi ve düzelerek gelişmesine ve hem de görünüşte ihtiyaç duyulan üç temel hedefe: sapkınların (tüm yukarıdakiler ve Protestanlar) bastırılıp susturulmalarına, Ortodoks Yunanlılar ve diğer Doğu Kiliseleri gibi sapkın olmayan ancak "bölücü" Hıristiyanların onların Roma'nın üstünlüğünün kabul ettirilmesi vasıtasıyla ayrımlarının

10 Zlatar, *Our Kingdom,* 198-9 (Moskova'ya elçiler; Leo'nun Haçlı seferi hakkında planlar için ayrıca bkz. Setton, *Papacy,* iii, 150, 172-93); Fischer-Galati, *Ottoman Imperialism,* (Diyetler); Ursu, *La Politique,* ve Isom-Verhaaren, *Allies* (Osmanlı-Frenk ittifakı).

sonlandırılarak mutlaka ikna edilmelerine ve Hıristiyan olmayanların din değiştirmelerine bakıyordu. Eğer Hıristiyan olmayanlar Hıristiyan tebaası üzerinde hakimiyet kuracaksa (Osmanlıların yaptığı gibi) veya onlar Hıristiyan Devletlerle savaşacaklarsa Kilise mutlaka onlara karşı mücadelenin organizasyonuna dahil olmalıydı. Bundan ortalama bir süreçte sağlanacak yarar Papalığın Avrupa işlerindeki ruhani ve manevi lider rolünü yeniden kurması iken, uzun vadede amaçlanan hedefse onları mağlup etmek ve topraklarını Katolik halk için kazanmaktı.

Katolik Roma Kilisesi'nin doğasını ve rolünü bütünüyle güçlendirecek bu kuvvetlendirme projesi Karşı Reform hareketi olarak tanımlanabilir. Terim belirsiz olup kendini belli etmesi ve anlamının kökeni bakımından biraz daha dardır: Protestanlığa karşı çıkacak bir Katolik Kilisesi hareketi. Tarihçiler oldukça uzun bir zaman Katolik Reformları (suiistimali engellemek, eğitimi geliştirmek ve dahası) ile Karşı Reform hareketi (Ortodoksluğu güçlendirmek)[11] arasında bir ayrım yapmayı denediler; bazı açılardan, Engizisyon, yasaklı kitapların fihristleri gibi daha sonraları hoş görülmeyen ve değişmez olarak addedilen unsurların sayesinde bu eski gelenekler rahatsız edici bir hale geldiğinden ilerleme kaydedildi. Neredeyse işin başından beri çeşit çeşit bu iplerin iç içe geçtiklerini ve birbirlerine dolandıkları artık daha yaygın bir kanı olarak kabul edilebilirdi; Cizvitler gibi bir tarikatın tarihi, Karşı Reformun emirlerinin mükemmelliği gereğince aralarında açıkça vuku bulmuş herhangi bir ayrıma dayandırılarak anlatılamazdı. Ancak standartlaşmış tanımlamalar şimdiye kadar, hala Hıristiyanlıkla hasımlığı olan sapkınlara karşı Kilise'nin tahkim edilmesi ve Katolik reformu arasındaki iç oyuna odaklanma eğilimindeydiler. Eğer ki hikâyeye dışarıdan bakılan bir boyut eklenirse bu durum dünyanın uzaklardaki kısımlarının da Hıristiyanlığa döndürülmesi (Evanjelize edilmesi) bakımından çoğunlukla dışarıya misyonerler gönderilmesini de içeriyordu. Osmanlılara karşı Haçlıların ve onu çevreleyen daha büyük jeopolitik şemaların önemi bütün Karşı Reform hareketinin anahtar bir elemanı olarak hala tamamıyla anlaşılamamıştı.

İtalyan şehirlerinden Mantova'da 1536 yılında Papa III. Paul, üç ana amaçla birlikte düzenleme maksadını güden genel bir Kilise konsülünün yapılacağını duyurmuştu: Protestan sapkınlığının kökünü

11 Burada Ortodoksluk doğru yol anlamında kullanılmıştır. (ç.n.)

kazımak, Hıristiyanlığın içinde bir barış tesis etmek ve anti-Osmanlı bir haçlı seferini organize etmek. Konsül hiçbir zaman toplanamadı ama o, en azından bazı uzatmalarla üçüncüsüne ulaşmayı başardı ve iki yıl sonra Muhteşem Süleyman'ın kuvvetleriyle çarpışacak olan Papalık, Kutsal Roma İmparatorluğu ve Venedik'ten oluşan "Kutsal İttifakı" toplayabilmişti. Gördüğümüz üzere bu savaş, 1540 yılında Kutsal İttifak donanmasının geniş bir çevrede ciddi bir mağlubiyet aldığının düşünülmesinin ardından sonuçsuz olarak kalmıştı. İki yıl sonra III. Paul kendi yazdığı resmi papalık mektubuyla Trent'te yeni bir konsül toplanacağına dair bir bildiri yayınlamıştı. Burada o, yaptığı bir önceki konsül çağrısı girişiminin hikayesini gözler önüne sererek işe başladı ve niçin bu çağrıda bulunduğunun nedenlerini sıralayarak devam etti: Avrupa'da Hıristiyan prensler arasındaki dini anlaşmazlıklara bir son vermeyi ummuştu çünkü o "kafirlerin savaş hileleri ve silahlarına karşı kamunun, onların yararına olarak korunma ve güven içerisinde olmasını istemişti" ve yine kamunun yararına barışın elde edilebilmesi için "eli kulağında olan pek çok tehlikenin" azat edilmesinin gerekli olduğunu biliyordu. O, Osmanlıların elinden gelen güncel mağlubiyetlerin tarihini de tekrarlamıştı: merhametsiz ve dinsiz bir düşman olan Sultan'ın asla dinlenmeden kendi aralarındaki ortak nefret ve anlaşmazlıklarını yararlı bir fırsat olarak kullanmasından beri 1522'de Rodos adası kaybedilmiş, 1520'lerin ortalarında Macaristan'ın çoğunluğu fethedilmiş ve "Illyria, yani Hırvatistan, Dalmaçya ve Venedik Arnavutluk'u, Avusturya ve İtalya'ya karşı karadan ve denizden tasarlanan savaşlar" yapılmıştı. Mantova'da bir konsül toplanmasının başarısızlığının ardından "daimî ve vahşi düşmanımız olan" Sultan tarafından daha fazla saldırı gerçekleştirilmişti. Artık şimdi harekete geçme zamanıydı.[12]

Politik zorluklar genel konsülün muazzam bir şekilde organize edilmesini gerektirmişti. Trent Konsülünün gerçekten çalışmaya başladığı 1545 yılının öncesinde dahi, şaşırtıcı olmayan bir şekilde çokça

12 Merkle vd., ed., *Concilium,* iv, 3 (Paul'un 3 hedefi), 226 ("tutam atque munitam ab infidelium armis atque insidiis rempublicam optaremus", "a plurimis impendentibus periculis", "conceptum et meditatum contra Italiam contraque Austriam et Illyricum terra marique bellum, cum impius et immitis hostis noster Turca nullo tempore requiesceret, nostrorumque inter se odia et dissensiones suam bene gerendae rei occasionem duceret"), 227 (saevus et perpetuus hostis noster Turca); Setton, *Papacy,* iii, 413-15 (Paul'ün Mantova planı için).

gecikmeler olmuştu. Mekânın kendisi dahi İmparator V. Charles ve Papalık arasında politik bir ödün vermenin simgesi haline gelmişti: Trent (İtal.: Trento; "Tridens" veya Latincedeki "Tridentine" sıfatından dolayı "Tridentina civitas") Roma ve Alman toprakları arasında en önemli ve kullanışlı rotalardan birinde uzanmış olan idari manada Kutsal Roma İmparatorluğu'nun içinde ama coğrafi olarak İtalya'da, piskoposluk-prenslik olarak yönetilen bir şehirdi. Fransız Kral, İmparatorun kendi yerel problemlerini çözmesine fırsat verip aynı zamanda Fransa'ya karşı savaşmak için ona özgür bir ortam oluşturmasından korktuğundan Konsülün toplanmasına izin vermek için isteksizdi; topraklarının bir İmparatorluk istilasına uğramaması için uzlaşmaya varılarak düşüncesinden vazgeçirilmesine rağmen Fransız katılımı konsülün son aşamasına kadar simgesel bir boyutta kalacaktı. Uzlaşıda tamamen gönülsüz görünen tek halk buraya katılmayı reddeden Protestanlardı. Ve bu yüzden Konsül iki ana kategoriye ayrılarak çalışmaya başladı. Biri Katolik Kilisesi'nin uygulamalarının yeniden düzen altına alınmasıydı; diğeriyse Protestanlarla çatışmaya düşülen alanlardaki doktrinlerin temizlenmesi ve sağlamlaştırılmasıydı. Oturumları arasındaki git gide uzayan gecikmelerle ilk toplantısında (1545-9) bazı kutsallar ile teolojinin meşrulaştırılması ve ikincisinde (1551-2) ise Aşai Rabbai Ayini ile diğer kutsal şeyler gibi bazıları çok tartışmalı olan önemli madde ve konuların üstünde çalıştı (ikinci toplantıda bazı Protestan teologlar göründü ama bunlar sadece hakların oylanmasında, Konsülün muhtemelen kabul etmediği bazı önerilerde bulundular; ki asli konular üzerinde de bir etkileri yoktu). Konsül, yeniden Ocak 1562'de çalışmaya başladığı zaman, birçok zor doktrinsel sorunun üstesinden gelinmişti ama hala çözülmesi beklenen uygulamaya ait önemli mevzular vardı – özellikle bir tanesi piskoposların güçleri ve görevlerini ilgilendiriyordu.[13]

Trent Konsülündeki çalışmaların iç yüzünün Osmanlı ilişkileriyle doğrudan bir ilişkisi yoktu; örneğin İslam teolojisi hakkında herhangi bir tartışmanın yapılmasına veya Müslümanlara yönelik misyonerlik faaliyetlerinde bulunulmasına da ihtiyaç yoktu. Ama gitmeyecekmiş gibi görünen Osmanlı tehdidi arka planı oluşturan bir koşuldu. 1551'de birisi neredeyse onun Konsüle gelebileceğini dahi söyleyebilirdi. Selanik'in

13 Konsülle hakkında bkz., Jedin, *Geschichte* (klasik modern tarih), Bäumer, ed., *Concilium*, ve O'Malley, *Trent*.

Ortodoks olan baş piskoposu Sakızlı Makaryos konsüle dönerek, kendisi Papa'nın üstünlüğünü tanımayıp, mesleğini Roma Katolik inancına göre icra etmedikçe yetkililerin onun isteklerini sağlamak noktasında kabul gösterip göstermeyeceklerini sordu. Makaryos özel olarak V. Charles'ın ajanlarına, İmparatorluk ile İstanbul'daki en önemli 3 paşa arasında onların Hıristiyanlığa çekilebilmeleri noktasında arabulucu olarak bir rol oynayabileceğinin bilgisinin verilmesini istemişti. O aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu kanadındaki büyük düşmanı İran Şahı ile kontak kurulmasında yardımcı olabileceğini de öne sürmüştü. Alışılageldiği üzere Trent'te İmparatorluk ajanları da vardı ve bunlardan biri kökeni Kotor'lu, Venedik Arnavutluk'unda muhbirleri ile bir ağ kurmuş olup Osmanlıyla ilgili meselelerde iyi bir donanıma sahip tecrübeli bir istihbarat toplayıcısı olan Girolamo Bucchia'ydı. İmparatorluk tarafından çoktan geliştirilen ve uygulamaya konan uzun soluklu planları Osmanlılar için ortaya çıkarması adına Makaryos'un aslında bir casus olarak gönderildiğini keşfeden de İmparatorun baş bakanlarından birine yazdığı üzere Bucchia idi.[14]

Böyle bir Genel Konsülün, Papalığın Osmanlı karşıtı jeopolitik planlarında önemli bir rol oynayabileceği fikri, diğer şeyler gibi yolunda gitmemişti. Üçüncü toplantıya hazırlık esnasında Papalık sekreterlerinden biri Konsülün merkezî gayelerinin yer aldığı listeye "Hıristiyanlığın düşmanının: yani Sultan'ın düşürülmesini" de dahil etmişti. 1560 sonlarında üçüncü toplantının duyurulması ve onun kesin olarak 1562'de başlamasının arasındaki uzun bekleyiş sırasında Papa IV. Pius Etiyopya'nın Hıristiyan hakimi "Prester John"a[15] ve İran Şahı gibi potansiyel anti-Osmanlı ittifaklarının kurulabilmesi için temsilciler göndermişti; Moldavya'nın (Osmanlı yönetimini devirmek için herhangi bir büyük projede potansiyel katılımcı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Ortodoks Hıristiyan Prenslik) hakimini konsüle katılması için davet etmiş ve aynı zamanda Moskova'daki Korkunç İvan'a da bir büyük elçi (kalıcı elçi) ile bazı baş rahiplerin gönderilmesi

14 Masiá, ed., *Cartas,* 39-41, 118-24.

15 Prester John Hıristiyanlık aleminde 12 ila 17. Yüzyıllar arasında Kutsal Topraklara Hıristiyanların girmesine yardımcı olacak olan efsanevi kralın adıdır. Bu tarihlerde Etiyopya'nın hükümdarı II. David'in oğlu olan ve 4 yıl imparatorluk yapmış Menas'tır. (ç.n.)

istemleriyle bir elçiyi yola çıkarmıştı (Polonya Kralı, Papalık temsilcisinin kendi bölgesinden geçiş yapmasını reddetmişti ama Papa Rusya'ya başka bir temsilci göndermenin çok daha gizli bir yolunu bulmuştu). İspanya Kralı'na özel olarak giden elçisinin üstünde durarak açıkladığı üzere Papa IV. Pius "eğer Tanrı lütfederse, Muhammed inancının kökünü kazımak ve İstanbul ile Kutsal Kabir Kilisesi'ni geri almak için Osmanlılara karşı Hıristiyanlığın işlerini düzenlemeyi" istiyordu ve bunu başarmak için "tüm eforunu ve bütün gücünü hiçbir harcamadan kaçınmadan kullanacaktı".[16]

Üçüncü toplantı başladığı zaman Pius, onun yavaş gelişiminden dolayı sabırsızlanacaktı; 1562 Mayıs'ında o, elçilerine ivedilikle Roma'dan (Konsülün işlerini yöneten Trent'teki papalık temsilcilerine) bir mektup göndermişti. "Sultan, akıl ve vücut olarak adamakıllı yıpranmış ve ödemlerinden acı çektiğinden daha uzun bir süre yaşayamaz; Beyefendi, tüm Hıristiyanlığı gerçekten birleştirecek ve böylelikle silahlarımızı kafirlere, sapkınlara ve ayrılıkçılara karşı çevirebilmemiz için bu Konsül daha hızlı ve verimli sonuç üretebilir bir hale getirilmeye çalışılmalıdır. Hepimizin hedeflerinde izlemesi gereken yol budur" diye yazmıştı. Benzer yargılar zaten konsülün kendi koridorlarında açığa vurulmuştu. Kastilya Piskoposu da Şubat'ta Sultan Süleyman'ın ölmekte olduğundan ve oğulları arasında bir iç savaşı öngören iddialardan bahseden söylentilerle ilgili bir konuşma yapmıştı ki bu tüm Osmanlı İmparatorluğu'nu fethetmek adına Protestanların da dahil edildiği bir Hıristiyan birliği ittifakı için fırsat olabilirdi. Birkaç gün sonra Peç Piskoposu (Macaristan'da, Osmanlı yönetimi altında bir piskoposluk bölgesi) İmparator'un Avrupa'yı Osmanlılar tarafından istila edilmekten kurtarması için onu övdüğü tutkulu bir nutukta bulunmuştu; Nisan'da, Osmanlıların elinde bulunan bir kent olan Estergon'un baş piskoposundan gelen, kendi piskoposluk bölgesinde hala var olan bir tehlikenin onun konsüle gelmesini imkânsız kıldığına dair bir mesaj okunmuştu. O burada, tehlikenin alabileceği çeşitli diğer formları da

16 Setton, *Papacy,* iv, 769 (depressionem Chrsitiani nominis hostis Turcae); Šusta, ed., *Die römische,* i, 281-2 (Şah, Prester John, İvan, "accomodandosi le cose di christianità contra i Turchi piacendo a Dio per la ricuperatione di Constantinopoli et del santissimo sepolchro et per estirpar la setta Mahomettana", "mettere ogni suo studio et ogni suo potere et non perdonare a spesa alcuna" – İstanbul'u onlara mezar yapmak için…); Weczerka, *Das mitelalterliche,* 192 (Moldavya)

hatırlatmıştı. 1563 Mayıs'ında Bova'nın (İtalya'nın topuğunda olan Calabria'daki fakir bir piskoposluk) piskoposu yasal olarak Osmanlı hakimiyeti altındaki Kuzey Afrikalı korsanları kastederek, Türkler tarafından ele geçirilmiş olan bazı akrabalarının fidyelerini ayarlayabilmek adına konsülden ayrılmak için izin istemişti. Konsül, temmuzda Cezayir'in Oran[17] limanında İspanyol kuvvetlerin bu öncü Osmanlı korsanlarına karşı aldıkları zaferi kutlamak için özel bir ayin düzenlemişti. 1563'ün Eylül'ünde ise konsülün kapanışına doğru gidilirken Malta Şövalyelerinin temsilcisi tarafından yapılan İtalya'nın kafirlere karşı kendi kardeşliğince nasıl savunulduğunu anlatan uzun ve dokunaklı bir konuşma duyulmuştu: O, eğer Malta düşerse, "Hıristiyanlığın tüm gövdesine belki de iyileştirilemez çok büyük bir yaranın vurulacağından neredeyse hiçbir şekilde şüphe edilemez" demişti.[18]

Böylece 1562'nin ilk vakitlerinde Giovanni Bruni, Trent Konsülüne geldiğinde Osmanlı sınırlarındaki yüksek rütbeli bir papaz pozisyonuna sahip olmasından büyük bir ilgi ve sempati ile karşılaşacaktı. Görünüşe göre o, 18 Ocak'taki bu yeni toplantı devresinin açılışını kaçırmıştı çünkü başlangıçtaki isim yoklamasında onun adı yoktu. Ama 10 Şubat'ta bir tartışmaya müdahale ettiğine dair tutulan bir kayıt olduğundan çok geçmeden buraya varmış olmalıdır. Öyle ki, o Venedik yolunu tutarak buraya gitmek yerine önce Roma'ya gitmiş, hiyerarşinin asli üyeleri ile görüşmüş ve muhtemelen kendi piskoposluk topraklarındaki durum hakkında rapor vermiş olmalıydı. Papa'nın yeğeni, sekreteri ve sağ-kolu niteliğindeki adamlarından biri olan Carlo Borromeo, 10 Ocak'ta Trent'teki elçilere Giovanni Bruni'ye "oraya geldiği tarihten itibaren başlamak üzere" aylık olarak 30 altın scudilik bir yardım ödemelerini istemişti ki bu Borromeo'nun, onu kendi yoluna

17 Vahran. (ç.n.)

18 Šusta, ed., *Die römische,* ii, 133 (il Turco non può viver molto, essendo hydropico et molto travagliato di mente et di corpo … cerchiamo, Monsignori, di finir presto et fruttuosamente questo concilio et unir bene tutta la christianità et voltar li armi contra infideli, heretici et shismatici, chè questo è il fine al quale dovemo star intenti), iv, 17 (Bova; Papa, eğer o gitmeden anti-papalık çizgisinde yer alanlara karşı oy kullanır ise gitmesine izin verebileceği cevabını vermişti); Merkle, vd., ed., *Concilium,* ii, 867 (Oran), viii, 338 (Kastilya), 351 (Peç), 395-6 (Estergon); Rangoni Machiavelli, "L'Ordine", 375 (Malta: illud haud dubie gravissimum toti reipublicae Christianae, ac forsitan insanabile vulnus accideret).

çektiği fikrini veren cümlelerden biriydi. Bu iki adam arasında gelişen dostluğun gerçek bağını açıkça gösteren diğer bir kanıtsa 18. yüzyıl tarihçilerinden Daniel Farlati'nin Bruni'yi "Borromeo'ya aşırı değer veren biri" olarak tanımlamasıydı. Sonraki yıllarında Borromeo, devasa moral ve ruhsal otoritenin örnek bir baş piskoposu olarak Karşı Reformun yüksek figürlerinden biri haline gelecekti; fakat şu aşamada o ne bir rahip ne de 1562'nin sonlarında ruhsal bir buhranın ardından dine dönmüş bir kişi (yine de zaten kardinal olan amcası sayesinde) değil, sadece 23 yaşındaki bir kimseydi. Trent Konsülünün üçüncü toplantı sezonu sırasında o, Papa ve elçiler arasındaki anahtar arabuluculardan biri olacaktı; o çoğunlukla papalık öğretilerini inançla nakleden biri olarak davranmaktaydı ve eğer o kendine ait bir önceliği ileri sürerse bu Papalığın pozisyonunun savunulmasının hedeflenmiş olması demekti. Onun Bruni'yle konsülün çalışmaları sırasında iletişimlerini devam ettirip ettirmedikleri anlaşılamamaktadır; göreceğimiz üzere bunun hemen sonrasında dostlukları esaslı bir delille ortaya çıkacaktır.[19]

Giovanni Bruni'nin bu mali desteğe ihtiyacı vardı. O, aylık 30 scudi alan sadece birkaç yüksek rütbeli piskopostan biriydi; insanların çoğunluğuna böylesi bir yardım başlangıçta sadece 20 scudi olarak (biraz daha sonra 25'e yükseltilerek) veriliyordu. Eğer yaşamak için ellerindeki tek şey buysa onlar çok da iyi yaşamıyorlardı; 1563'te Hügenot diplomatı olan Hubert Languet, Trent'te yıllık 300 scudinin "bir hizmetçi ve bir eşeği beslemeye zar zor yettiğini" küçümseyerek eleştirmişti. Mali yardım alanların listesinde Dalmaçya ve Venedik Arnavutluk'undaki piskoposluk topraklarını ellerinde tutanlar belirgin bir şekilde öne çıkmışlardı. 1562'nin başlarında konsül tarafından neden bu kadar çok piskoposun kendi piskoposluk topraklarında yaşamakta başarısız olduğunu araştırması için kurduğu özel bir komisyon; diğerlerinden ayırdığı en kötü altı vaka ile: üç İtalyan piskoposluk toprağı, ek olarak Rab, Budva ve Bar'ın "hiçbir şeye sahip olmadıklarını" söyledikleri bu piskoposlukların yoksulluğu problemiyle raporlarına

19 Merkle, vd., ed., *Concilium,* viii, 300 (isim yoklaması), 320 (10 Şubat); Šusta, ed., *Die römische,* i, 162 (cominciando dal dí che arriverà costà); Farlati, *Illyrici,* vii, 103 ("Carrolo Borromaeo maxime acceptus"; ama toplantının tarihini yanlış bir şekilde 1551 olarak vermiştir); Trisco, "Carlo Borromeo"; Fois, "Carlo Borromeo", Wojtyska, "Carlo Borromeo".

başladılar. Giovanni'nin özellikle fakir olduğu zamanlarda, Trent'teki ücretler alışılmadık biçimde yükselmişti. Yaklaşık olarak 8 bin kişilik nüfusuyla bu küçük Alplerin eteklerinde bulunan şehir devasa boyutta bir insan akınını ağırlamıştı. Mart 1562'den itibaren burada 131 kardinal, patrik, baş piskopos ve piskopos buna ek olarak 15 teolog, 4 elçi ve 7 diğer delege vardı. Bunların her birisi buraya kendi yakınlarını da getirmişlerdi. Bir prens olduğundan statüsüne uygun olarak Kardinal Ercole Gonzaga 160, Leh Kardinal Stanislav Hosius 60 ve Segovya'nın baş piskoposu ise yanında 33 kişiyle beraber gelmişlerdi. Patrikler, baş piskoposlar ve piskoposların her biri için sadece uşak ve hizmetlilerinin ortalaması 9 kişiydi; Giovanni Bruni ise 4 kişi getirmişti. Biz bunlardan sadece bir tanesinin kimliğini biliyoruz, Francesco Barbarano'yu Konsüle dair kişisel hatıraları ile etkileyen 1620'lerin başında Koper'de gayet yaşlı bir adam olan Serafino'nun oğlu ve onun yeğeni Matteo. Böylelikle Giovanni kendine ait bir sekretere sahip olmuştu; onun diğer çalışanları ise bir seyis ve hizmet için yemek pişiren birini içermiş olmalıydı. Onun hizmetçilerinin kabaca aylık 4 stari tahıl alımı yaptıklarına dair kayıtlar hala mevcuttur. Tüketimin oranı, 5 kişi için yüksek görünmektedir hatta bu sayı onların bazı hayvanlarının beslenmesinin kullanımına bile izin vermektedir; muhtemelen hizmetçiler (Konsülün katılımcılar için verdiği mali destek ile) bu emtianın ücretini bir avantaja çevirerek bir kısmını pazar fiyatları üzerinden satmışlardı. Tüccarlar Trent'te Almanya kadar uzak mesafelerden akın edenleri beslemek için birikimlerini satarak 2 veya 3 günde bir binden fazla sığır kesmelerine rağmen fiyatlar oldukça yüksek kalmıştı. Ayrıca konsülün ocak ayında yayınladığı, katılımcıların mütevazı yemekler yemeleri ve "görkemli akşam yemeği partilerinden" vazgeçmeleri gerektiği şeklindeki resmi talimatlara herkesin uymadığı görülmekteydi.[20]

Giovanni Bruni'nin, Trent'te nerede yaşadığını söylemek mümkün değildir. Yetersiz sayıdaki büyük evler yığını –bunlardan bazıları halen

20 Merkle, vd., ed., *Concilium,* iii(1), 172 (mali destekler), iii(2), pp. xxv (20-25 scudi), 223 (Zadar ve diğerleri), 274-95 (tahıl satın alımı); Languet, *Epistolae,* ii, 253 (vix sufficient alendo asino & famulo); Ehses, "Bericht", 62 (6'lı liste – "nihil habent"); Gorfer, *Trento,* 27 (8.000); Jedin, *Kirche,* ii, 336 (Mart'taki sayılar), 337-41 (yakınlar), 345 (sekreter, aşçı, seyis); Barbarano, *Historia,* iv, 152 (Koper); Cucchetti, Storia, 151 (tüccarlar, sığırlar); Šusta, ed., *Die römische,* i, 155 (talimatlar, "sumptuosa conviva" – görkemli akşam yemeği).

bugün görülebileceği üzere sokakların ön tarafına bakan cepheleri çok canlı ve çeşitli renklerle boyanmışlardı– onun geldiği zamana kadar çoktan alınmışlardı. Aralık 1561'de Borromeo'dan Ercole Gonzaga'ya gelen ilginç bir mektup Trent'teki papalık komiserliğinin konaklama dağıtımlarını "milletlere" göre yaptığı (ve aynı zamanda Naxos'un [Nakşa Adası] parasız baş piskoposunu onun için çok muhteşem olan bir evden çıkartılmaya çalışıldığının) bilgisini vermişti; Borromeo'nun açıklamasına göre, Papa bu tarz bir düzenlemenin diğer pek çok istenmeyen sonuçlara ve gizli anlaşmalar doğurabilecek milli gruplaşmalara yol açabileceğinden endişelenmişti. Konsülün bu toplantı sezonunda modern kriterlere göre 13 millet vardı: toplantının sonuna gelindiğinde nihayet toplamda sayıları 195'e varanlar arasında İtalyanlar çok büyük bir farkla baskın olanlardı, ama ayrıca 31 İspanyol, 27 Fransız ve kalanlarda Yunan, Flaman, Portekizli, İrlandalı, Leh, Macar, Alman, Çek ve Hırvatlar da dağılmış bir biçimde katılımcıların arasındaydılar (Konsül, Giovanni Bruni'yi Yunan olarak iki kez listelemişti, bazı resmi kayıt tutucularının cehaleti sayesinde Trent Konsulünün tüm açıklamalarından yüksek rütbeli bir piskoposun Arnavut olduğu gerçeği çıkarılmıştı). Ancak Borromeo ve papalık komiserinin millet ile kastetmiş oldukları muhtemelen biraz daha farklıydı; onların bakış açısıyla etnik kökenleri gözetilmeksizin Venedik piskoposları bir millet olarak sayılmış olabilirlerdi. Bu grubun üyeleri arasından Budva'nın piskoposu Antonio Ciurleia (Bari'den bir İtalyan) kaprisli, şakacı konuşmalar yapan, başına buyruk ve hafifmeşrep bazılarına gülünç birçoğuna ise rahatsız edici gelen ve bu özellikleriyle hızlıca gelişen bir ün salan biri olarak kesinlikle Giovanni'nin tanıdığı ama onunla yakın bir temas kurmayı istemeyeceği biriydi. Giovanni'nin Stato da Mar'dan olan diğer piskoposların bazıları hakkında kişisel bilgisi olduğuna şüphe yoktur. Fakat göreceğimiz üzere o, bir sürü halinde avlanan bu piskoposlara karşı çok az hissiyatı olmasına rağmen Konsüldeki tartışmalar ve oylar hakkında sunulan ayrıntılı kanıtlarda bazı noktalarda belirgin bir biçimde Venedik saflarını takip etmişti.[21]

21 Šusta, ed., *Die römische*, i, 125 (Borromeo'nun mektubu, gizli anlaşmalar); O'Malley, *Trent*, 6 (milletlerin listesi); Merkle, vd., ed., *Concilium*, ii, 358 (Ciurleia), iii(1), 216 (Ciurleia alışıldık şamatası "hilarità" ile konuştu; ayrıca krş. 640), vii, 364 (Graecus – Yunan), ix, 634 (Graecus).

Konsülün müzakereleri beyaz inci ve gül renkli taşlardan yapılmış devasa bir Roma devri binası olan şehir katedralinde düzenlenmişti. Bir önceki toplantı döneminde katılımcılar kilise korosunun olduğu yere oturmuşlardı ama çok fazla olduklarından dolayı da bir zamanlar Titian'ın gösterilerinin ünlü skeçlerinin sembolü olan bütün nef [kilisenin ortası] kullanılmıştı. İnsanlar hiyerarşilerine göre çok veya az konuşmuşlardı ve Giovanni Bruni, sadece bir baş piskopos olarak değil aynı zamanda bölge piskoposu olduğundan en yüksek kategorilerden birinin içerisindeydi. O, işi hızlıca ele alan ve müzakerelerde vazifeşinas sahibi ve düzenli olarak müdahale eden biri haline gelmişti. Şubat ayında geldiği zaman Konsül yasaklanmış kitapların dizininin bakıma tabi tutulup korunmasıyla alakalı gelişmelerden ve hem önceki tüm fihrist ile hükümlerin incelenmesi için bir organın kurulması ve hem de konsülde güvenli bir yönetimle sunumlar yapmak üzere tarafların gelmesi için davet edilmeleriyle ilgili yasa tasarısını tartışıyorlardı. Giovanni bu konuda onayını vermişti. Sonrasında ise konsül 11 Mart 1562'de Paskalya için bir ara verilmesinden hemen önce tüm toplantının açık ara en tartışmalı olabilecek konusuyla kafa kafaya gelerek savruldu: piskoposların ikamet sorunu. Başlangıçtaki teklif taslağı yeterince itiraz edilebilir görüldüğünden tedavül edildi. Bu sadece baş piskoposların, piskoposların ve tüm rahiplerin "ruhların tedavisi" (dolaysız olarak papazlık görevleri) için kiliseleri nerede ise orada kalmaları gerektiğini belirtmişti ve "sadece Katolik Kilisesinin çıkarları, dürüst ve gerekli nedenler için olmadıkça" ortadan kaybolmamalıydılar. Neredeyse herkes, hatta kendi öğretileri söz konusu olduğunda ikiyüzlü davranan pek çok kimse bile bunun iyi bir şey olduğunda anlaşabilirlerdi; 1561'de sayıları 80'den daha az olmayan piskoposlar Roma'da ikamet ediyorlardı ve çoğunluğu Alman topraklarında oturan Protestanların zafer kazanmalarından korkan bir grup reformist tarafından bu ortadan kaybolma hususu ile mücadele edilmemesinin gerekliliği konusu Konsüle taşındı. Ancak Paskalya tatili sırasında, ikametin temel bir gereklilik oluşunun dini hukukun işlerinden veya sadece insan hukukuna ait olup olmadığı hakkında şiddetli bir tartışma çıkmıştı. Bu konunun ele alınmasını zorlaştıran Papanın gücü için ortaya çıkabilecek potansiyel sonucun ne olacağı idi: bu bir insani yasa ise Papa'nın bir tazminat istemini konu edebileceği açıkça görülmekteydi ama Papalık otoritesinin birinin Tanrının yasasını çiğnemesine

izin vermeyi uzatmasını görmek çok daha zordu. Kilisenin önceki Genel Konsüllerinde arkada bırakılmış ve bu sorunun altında pusuya yatmış gerçek bir saatli bomba vardı: piskoposların yetkilerini Papadan mı yoksa doğrudan yüce Tanrıdan alıp almadıklarının sorunu.[22]

Oturum 7 Nisan'da devam etmeye başladığında, Baş Piskopos Bruni ilk konuşanlardan olmuştu. Dini hukuk yahut insani hukuk tarafından gelsin veya gelmesin o ikametin zorunlu olduğunu ileri sürmüştü ve "ikamet için bizim hangi yasanın gerekli olduğunu ilan etmeye ihtiyacımız yok, bunun yerine piskoposların neden yerlerinde oturmaları gerektiğinin sebebini vermeliyiz" demişti. Bu hem çatışmasız hem de pratik bir girişimdi; o önemli olan şeyin, piskoposların haysiyetleriyle piskoposluk topraklarında yaşamaktan aciz olduklarını hissettiren bu sorunların ortadan kaldırılması olduğunu söylemeye çalışmıştı (bu onların yetersiz gelirlerine de açıkça bir atıftı). Sonraki iki hafta boyunca süren ilahi ve insani hukuk sorunu hakkındaki ateşli ve uzun tartışma döneminde o yer almamıştı. 20 Nisan'da ikametin kesinlikle ilahi hukuk tarafından öngörülmüş bir gereklilik olduğunun ilan edilmesi teklifi için bir oylama düzenlendiği zaman o Papa aksine karar vermedikçe cevabın "hayır" olması gerektiğini söylemek konusunda ılımlı ama açıkça papalık yanlısı bir tutum benimsedi. Takip eden aylarda Giovanni Bruni papazları ve cemaat rahiplerini ilgilendiren diğer çeşitli konuların (özellikle onların pozisyonlarının yaşamları için daha fazla finanse edilmesi gibi) yeniden düzenlenmesinin yararına konuştu; örneğin çok hevesli bir şekilde bir piskoposun kendi piskoposluk toprakları üzerindeki manastırlar, okullar, hayır kurumları ve keşişlikler dahil tüm dini yapılar üzerinde danışman bir otoriteye sahip olmasına yani piskoposların yetkilerinin güçlendirilmesine özellikle vurgu yaptı. Eylül'de gelirleri 500 dukanın altında olan katedrallerin gelecekte bu gelirlerinin emeklilere özel ödemelerin tayin edilmesiyle düşürülmemesi hakkında verilen bir teklif üzerindeki tartışmada o, şimdiye kadar göz yumulan bu ödemelerin kaldırılması zorunluluğunun, yapılması gereken ilk şey olduğunu söylemişti. Chieregatto'dan açıkça 54 dukalık

22 Merkle, vd., ed., *Consilium,* viii, 320, 330, 349 (dizin), 378 (nonnisi iustis, honestis, necessariis et ecclesiae catholicae utilibus de causis – gerekli, dürüst bir neden), 402(n.) (Paskalya tatili); Jedin, *Geschichte,* iv(1), 113-14 (Roma'daki 80 kişi, reformistlerin korkması); O'Malley, *Trent,* 179-80 (ikamet ve dini hukuk)

bir kesinti yapılmasına rağmen onun kendi geliri yetersiz olarak hala sıralama içerisinde bulunuyordu. Aralıkta piskoposların ikameti sorunu bir kez daha gündeme geldiği zaman o, piskoposların kendi topraklarında oturmalarının önemi hakkında kendi görüşünü tekrar açıkladı ve sonrasında daha kişisel bir noktanın eklemesini yaptı: zabıt kayıtlarına göre "kendisi, Osmanlı topraklarında yer alan piskoposluk bölgesinde sabit bir ölüm tehlikesine rağmen oturmayı reddetmiyor ve böylesi düşük bir maaşla çok daha büyük bir yükümlülük altına giriyordu" (belki de zabıt tutucular bunu biraz uzağa taşıyarak saptırmışlardı; piskoposluk topraklarının bazı kısımları sınırın Osmanlı tarafındaydı, Bar'ın kendisi ise gördüğümüz üzere Venedik bölgesindeydi).[23]

Bazı açılardan Giovanni Bruni'nin sonraki tavırları oldukça doğrudan bir şekilde kendi tecrübeleriyle ilişkilendirilebilir. Sırp ve Yunan Ortodoks tebaalarından dolayı Venedik'i ilgilendiren özel konulardaki duruşu da benzer biçimde hakikatlidir. 1562 Temmuz'unda Aşai Rabbai Ayini hakkındaki Protestan görüşlerine –iddiaları, özellikle Roma Katolik Kilisesi'nin cemaatin tek tipteki sıradan insanlarına sadece ekmek verip, şarabı ruhban için ayırmasıydı– karşıt bir amaçla bazı taslak kanunlar (hükümler) uygulamaya konmuştu. Bu kanunlardan biri, herhangi bir kimse Tanrının her iki tür için de ilgili malzemelerin kullanılmasını gerekli kıldığını söylerse örneğin tamamen cemaat dışı bırakılarak aforoz edilirdi; aynı amaçlı diğer bir kararsa İsa'nın her iki cemaat açısından da tamamen bir lütuf olduğunu inkâr eden herhangi bir kimse içindi; ve bir başkası cemaatin ilahi hukuku çocuklara vermesinin gerekli olduğunu iddia eden herhangi bir kimse içindi. Venedik Patriği ilkinin sözcüklerinin "böylelikle Yunanlılar buna dahil değildir" denilerek daha açık hale getirilmesini, ayrıca ikincisinin de berraklaştırılmasını söylemiş ve sonuncusunun ise "bununla Yunanlıların ayrıcalıklarının iptal edilmediği müddetçe" kabul edilebilir olacağını

23 Merkle, vd., ed., *Concilium,* viii, 403 (neque nunc declarandum est, quo iure residere tenemur, sed ineunda est ratio, quomodo episcopi residere debeant; sorunların ortadan kaldırılması), 464 (20 Nisan); 466 (yeniden düzenlemeler), 678, 692 (danışman otorite), ix, 247 (Ipseque, cum diocesim in dominio Turcarum habeat et expositus sit continuo periculo mortis, et pensione gravissima oneratus sit, tamen residere non recusat). Chieregatto, 1573 yılında 91 yaşında ölecek ve Bruni'den daha uzun yaşayacaktı.

savunmuştu. Giovanni Bruni ise, söz alıp konuştuğunda Patrik'in açıklamalarına katıldığını ifade etmişti.[24], [25]

Takip eden yılda, evlilik hakkındaki yeni kanunlar tartışılırken diğer bir potansiyel çatışma Doğu Ortodoksluğu ile doğacaktı. Herhangi bir kişinin evliliğin zina yüzünden biteceğini ve masum olan tarafın önceki eşinin yaşamını sürdürdüğü sırada yeniden evlenebileceğini söylerse o kişinin aforoz edilebileceği hakkında bir yasa tasarısı ilan edilmişti. Bununla ilgili olarak Konsüldeki Venedik delegeleri güçlü bir itirazı ifade etmişlerdi: Kilisenin herhangi bir genel konsülünün bunun için kınamasına bakmaksızın Yunanlıların zina vakalarında boşanmalarından dolayı bunun Korfu, Girit, Kıbrıs ve diğer adalarda bir skandala yol açacağını söylemişlerdi. Giovanni Bruni burada, Venedikliler için desteğini esirgememişti. O, Roma Katolik Kilisesinin boşanmaya karşı yasal bir kararname çıkarmayı düşündüğü sırada Konsulün bu şartlar altında herhangi bir kimsenin boşanmasını sapkınlık olarak onaylayıp bunu teolojik bir kural haline getirmemesini düşünen birçok yüksek rütbeli bölge piskoposundan biriydi.[26]

Evlilik kurumunun kendisi, 1563 dolaylarında Konsül tarafından tartışılan ana mevzulardan biriydi ve Baş Piskopos Bruni, bunun hakkındaki tartışmalara aktif olarak katılıyordu. O gizli olarak düzenlenen evlilikler için (söylenildiğine göre bu sıklıkla ikinci bir anlamda, birden fazla eşli olan birliktelikler için kullanılıyordu) daha sert cezalar uygulanması lehine fikirler öne sürüyordu; piskoposların evliliğin "yasaklı mertebelerini" dağıtabilmeleri için yetkiye sahip olmalarını önermişti; ama ayrıca

24 Ibid., viii, 652 (kanunlar), 656 (Patrik: "ne Graeci comprehenduntur", "dummodo privilegia Graecorum non tollantur"), 657 (Bruni'nin uzlaşması), 826 (Bohemyalılar hakkında Bruni'nin dedikleri).

25 Bununla birlikte kanunlar, her iki türünde ruhban sınıfından olmayanlar için olumlu manada yanlış olmadığını söylememişti. Sonraki ay İmparator, Konsüle Protestanlığa dönen insanları geri kazanmak için yargıda gerekli bir hükümle önlem alınması için her iki zevkin de Bohemya ve Macaristan'da kullanılmasına izin verilmesi adına resmi bir talep göndermişti; Giovanni bununla ilgili olarak eğer onlar sadece Katolik Kilisesine tamamen döner ve onun tüm doktrinlerini kabul ederlerse izin verilebileceğini söylemişti. Ayrıca o konunun Papa'ya açılabileceğini de söylemişti; aslında Papa bu durumla ilgili ruhsat vermişti ama bu oldukça kısa bir süre sonra ölü bir ferman haline gelecekti.

26 Ibid., ix, 686 (elçiler), 690 (Bruni'nin kabul edişi); Bressan, *Il canone,* 138-40 (yasal olması teolojik olmaması).

insanların kendileriyle dördüncü dereceden akrabalığı olanlara mesela üçüncü kuzenleriyle evlenmelerine izin verilebileceğine dair bir öneriye de karşı çıkmıştı. Burada muhtemelen Arnavut özgeçmişinden dolayı bir etki altında kalmıştı: Kuzey Arnavutluk'un dağlık kesimlerinde Katoliklerin evlilikle ilgili baba tarafından herhangi bir akrabalarıyla 12. dereceye kadar evlenmemeleri hakkında sürdürdükleri katı bir tabuları vardı.[27]

1563 Şubat'ında Giovanni, papazlığa atanmada gerçekleştirilen dini törenlerdeki kötüye kullanım hakkında kanıt toplama görevi için küçük bir komisyonda yer almak üzere aday gösterilmişti; diğer üyeler arasında ise Venedik Patriği ve Sens'in baş piskoposu vardı. Leh elçisinin evinde toplanan bu kimseler, Nisan'da Konsüle geçici bir ara rapor sundular ve Temmuz'a kadar toplanmaya devam ettiler. Diğer taraftan son yılına giren bu tartışmalarda Giovanni'nin müdahaleleri, piskopos ve baş piskoposların haklarını konu edinen ilkinin altındakilere karşı ve ikincisinin ise piskoposlara karşı güçlenmeleri isteği doğrultusunda oldu. İkinci husus, görünene göre onun özellikle daha çok önem verdiğiydi. Bu yüzden örneğin yüksek rütbeli bir ruhbanın kendi katedral şehrinde ziyaretler gerçekleştirebileceği ama daha alt seviyedeki piskoposlar talep etmedikçe bunu yapamayacağını ifade eden bir kanun taslağındaki böyle bir kurala baş piskoposların hakları baltalanacağından dolayı karşı çıkmıştı. Konsülün sonuna gelinmeden sadece bir ay önce Kasım'da onu hoşnut etmeyen diğer ikisiyle birlikte bu kanun tekrar tartışmaya açıldı: belirttiklerinden biri yüksek rütbeli piskoposların düzenli aralıklarla bölgesel bir konsül çağrısında bulunmasını ancak rahip ve rahibeleri kendi yetki alanından muaf tutması ve diğeri ise piskoposlar hakkında sapkınlık ithamı gibi ciddi suçlamalara karşı onların baş piskoposları tarafından değil sadece Papa tarafından dinlenmeleri ve yargılanmaları üzerineydi. Bruni, bu üç tekliften dolayı çok öfkelendi ve bunların "baş piskoposların iyi ve köklü haklarıyla" ve daha çok "neredeyse yok edilmiş olan baş piskoposluğu kastettiği tüm dini hiyerarşi" haklarına zarar verebileceğini beyan ettiği yasal olan muhalif bir bildiri okudu. Belirttiği üzere Konsüldeki seçmenlerin büyük çoğunluğu piskoposlardı ve bu yüzden herhangi bir tarzdaki anlaşmazlıkta onlar hem taraf hem de yargıçlardı. Onun vardığı sonuç, tüm bu konular hakkındaki

27 Merkle, vd., ed., *Concilium,* ix, 644 (gizli evlilikler), 696 (dağıtma yetkisi), 781 (4. Derece); Durham, *Some Tribal,* 15-16 (tabu) ve *High Albania,* 21-2 (12. Derece).

kararların doğal olarak taraflı olan bu meclisçe değil, bunların iletileceği Papa tarafından verilmesinin gerekliliğiydi. Bu onun Konsülde yaptığı konuşmalar arasından en etkilisi olmuştu ve zamanla tüm bunlardan sonra onun vicdanlı bir şekilde işleri yürütmesi ve gayretli katılımları ona saygıyla dinlenen birisi olma kazanımını sağlamıştı.[28]

Konsülün, 4 Aralık 1563'te sonuna gelinmişti. Son haftalarda bazı konular hızlıca geçilmiş ve bazı çoktan karara bağlanmış olan işler incelenmeden imzalanmıştı. Devasa bir sorun olan ikamet etme vazifesi hakkında ise aslında oturma gerekliliğinin ilahi hukuk tarafından söylenip söylenmediğine bakılmamıştı ama rahiplerin ilahi bir kaide uyarınca koyunlarına bakmaları gerekliliği atfedilerek uzlaşmacı bir formül bulunmuştu. Aslında Trent Konsulü çeşitli uzlaşılarına rağmen ve bunlardan dolayı oldukça dikkate değer bir şey yapmıştı: son üç yüz yıl boyunca değiştirilmemiş Roma Katolik doktrin ve uygulamalarının yapısını bugün bile Katolik hayatı ve düşüncesinin pek çok mecrasında geçerli olacak esaslı ve gerekli kurallarla yeni bir temele oturtmuştu. Başarı devasaydı ve tüm katılımcılar da bunu biliyorlardı. Konsüle başkanlık eden kurulun kapanışı duyurmasının ardından bir Te Deum ilahisi söylendi. Bunun sonrasında ise, Konsülün yasal baş danışmanlarından olup günlük tutan birinin sözleriyle, "Ben gözlerinden akan mutluluk yaşlarıyla üstelik daha önce birbirleriyle düşman olan birçok önemli ve seçkin bölge piskoposunun tebrikleştiklerini gördüm … Yapılanları ifade edebilen kimse yoktu … Tanrı'ya şükürler olsun bu mutluluğun zirvesiydi". Bunların arasında hem dostlarına ve hem de düşmanlarına tebrik ve teşekkürlerini sunan birisi de Bar'ın Arnavut baş piskoposu idi.[29]

Giovanni Bruni'nin konsülden hemen sonrasındaki hareketleri bilinmemekte; belki de o Venedik'te biraz zaman harcamıştı. Mayıs'ta, muhtemelen Borromeo ile tanışıklığını canlandırdığı yer olan Roma'daydı. O buradayken Fransiskenlerin genel komiserini en tecrübeli keşiş kardeşlerden birini, daha önce Dalmaçya'da çalışmış ve Sırp-Hırvat dilini akıcı bir şekilde konuşabilen 70 yaşındaki Veronalı

28 Merkle, vd., ed., *Concilium,* ii, 832, 867 (papaz atamaları araştırma komitesi), iv(2), 33 (papaz atamaları araştırma komitesi), ix, 801 (ziyaretler, kanun metni için krş. 750-1), 990 ("bonis et antiquis archiepiscoporum iuribus", "paene tota hierarchia ista ecclesiastica destruatur").

29 O'Malley, *Trent,* 218-19 (ikamette uzlaşı), 247 (alıntı).

keşiş Silvestro'yu almak için ikna etmeye çalışmıştı. Genel komiserin yazdığına göre, Giovanni "sadece Bar şehrinde değil, aynı zamanda piskoposluk topraklarındaki her bir mekânda cemaate okumalar ve vaazlar ile öğretiyi verecek olan birini istemesi noktasında en saygıdeğer baş piskopos olarak" doğru düşünmüştü. Sonrasında ise Giovanni kardeş keşiş Silvestro ile Bar'a doğru yolculuğuna çıkmıştı.[30]

Görünüşe göre Baş Piskopos Bruni Trent'ten reform coşkusuyla dönmüştü. Gelişinin üzerinden çok geçmeden, Bar'ın 6,5 kilometre kuzey-batısındaki kıyı üzerinde konuşlanmış Ratac'ın Benedikten Manastırı'nın baş rahibinin üzerinde baskı kurmaya başlamıştı. Manastırın besbelli iyi bir geliri olmasından memnundu –gördüğümüz üzere burası, 1512'de buranın kontrolü için gerçekleşen ölüm saçan bir mücadeleye konu olmuştu[31]– ve kilisesi yerel insanlara karşı bazı piskoposluk sorumluluklarına sahipti. Buranın baş rahibi 1554 senesinden beri Venedikli bir soylu ailenin üyesi olan Lorenzo Marcantonio Pisani'ydi; Benedikten rahibi olmasına rağmen o, bu pozisyonda sadece maaş alıp yatmak davranışını sergileyen biri olarak görünüyordu. Giovanni onun Ratac'da oturmasını istiyordu ama Pisani, baş piskoposunun yetki alanını kabul etmiyordu. Bu yüzden Giovanni, ona karşı Roma Mahkemesi'nde yasal işlemleri başlatmaya çalıştı. Papa, Trent konsülü kararlarının yorumlanmasını içeren vakalarla başa çıkabilmek adına tavsiyeler almak için kardinallerden oluşan özel bir meclis kurmuştu; ve nihayetinde 1565 Mart'ında bu meclisin sekreteri Bar'daki Giovanni'ye şikâyet ettiği konuyla ilgili olarak kendisine gönderilecek olan talimatlar eline geçene kadar, onun yapmak istediklerini askıya almasını anlatan bir yazı göndermişti. Bruni, muhtemelen teorideki ve uygulamadaki reformun arasındaki farkı zor yoldan öğrenecekti.[32]

30 BAM, MS F 104 inf., fos. 539r (Bar'ın dini meclis ve ruhbanlarından Borromeo'ya: kardeş Silvestro'nun 70 yaşında olması, Bruni'yle yola çıkması, Sırp-Hırvat [lingua illirica – İllirya dili] dilinde vaaz vermesi), 540r (Genel Komiser Luigi dal Pozzo'dan kardeş Silvestro'ya: "qui tum in Antiberina ciuitate, tum etiam in quocu[n]q[ue] loco suae diocesis sicut ipsi R.^{mo} Archiep[isco]po uidebitur oportunem praedicationibus, ac lectionibus subditas eius oues Instruere possit").

31 Yukarıda bkz. s. 5, 40.

32 Farlati, *Illyrici*, vii, 103 (Ratac anlaşmazlığı, sekreterin mektubu), (ayrıca Poggiani'nin, *Epistolae*, i, 351-2'de); Marković, "Benediktinska", 211-12 (Ratac anlaşmazlığı, Pisani).

Lakin, Roma'dan alınan bu ters ret cevabı Papa'nın artık kararlarına güvenilmediği anlamına gelmiyordu. Ülgün'ün piskoposu (piskopos Dalmas'ın halefi) Andrea Giubizza 1565'te öldüğünde Papa, 30 Ekim'deki resmi bir yazıyla Giovanni'nin bu piskoposluk topraklarını yönetebileceğine ve aşağı-yukarı aynı zaman diliminde başına buyruk bir piskopos olan Ciurleia'nın Trent'ten aile evi olan Bari'ye seyahat etmesi ve buradan başka bir yere hareket etmediği için de ayrıca Budva'daki piskoposluk bölgesini yönetmesine de karar vermişti. Bunun üzerine Giovanni kendisini hemen yine başka bir dini anlaşmazlığın içerisinde bulmuştu. Piskopos Giubizza hayattayken, Ülgün Katedrali'nin kilise heyeti onun iznini almadan bu şehirden 11 başka rahip daha seçerek onları katedral kuruluna almıştı; şehrin önde gelen soyluları bu 11 kişinin asil ailelerden olmamasından dolayı durumu protesto etmiş ve ayrıca Giubizza ise geçersiz olarak gördüğü bu tayinlere karşı gelmişti. Giovanni ise selefinin yaptığı gibi aynı duruşu sergilemişti. Katedral heyeti bunun üzerine Venedik'teki papalık temsilcisine başvurmuştu ve o da konuyu Kotor'un piskoposu ile baş diyakozuna teslim etmişti; yasal olarak tarafların dinlenmesi burada gerçekleşmişti ki bir avukat Bruni ve Ülgün'ün soylularının lehinde onların tarafında iken diğer bir avukat ise kilise kurulunu temsil etmişti. Buradaki iki hâkim ise anlaşmak noktasında başarısız olmuş ve davayı tekrar Venedik'teki temsilciye göndermişlerdi. Nihai sonucun ne olduğu bilinmemektedir. Giovanni'nin burada kilise kanunlarına dair katı anlayışı üzerinden mi yoksa onun Ülgün'ün soylu ve yönetici aileleri ile olan yakın bağlarının geniş bir şekilde etkisinde kalarak mı hareket ettiğini anlatamamaktayız. Katolik Kilisesi ve onun iyi cemaati tarafından motive edildiği kuvvetli bir şekilde öne sürülebilmesine rağmen onun bu zaman dilimindeki faaliyetlerine dair genel kanıt sınırlı bir düşünce olacaktır.[33]

Tam olarak Trent Konsulünün sona ermesinden bir yıl sonra 1564 yılının Aralık ayında Giovanni Bruni Bar'da iken, onun yardımını istemek üzere Kardinal Borromeo'ya yazmıştı. Fransiskenlerin genel komiserliğinin değişmiş olmasından bu yana o yeni komiserin keşiş kardeş Silvestro'yu geri çağırabilme ihtimalinden dolayı endişeleniyordu;

33 Farlati, *Illyrici*, vii, 103 (Ülgün ve Budva'nın yöneticisi), 259-60 (Giubizza anlaşmazlığı).

Bar'ın ruhbanları ve kilise heyetinden ilişikte sunduğu bir referans almış ve Borromeo'dan Roma'daki Fransiskenlere ricacı olmasını istemişti. Ayrıca, Bar'daki en önde gelen ailelerden birinin üyesi olan 80 yaşındaki keşiş Marco Pasquali'nin rahibelerin itiraflarını dinlemek için şehirdeki Poor Clares adındaki rahibe manastırında yaşayabilmesi için izninin yenilenmesini talep etmişti. Borromeo'ya yazdığı mektuba şunu da eklemişti "ben her zaman bu zavallı insanları ve hatta Ortodokslar gibi ayrılıkçılar ve Müslümanlar tarafından ezilen bu fakir eyaleti Katolik inancında tutmak için büyük bir çaba sarf ettim". Bar'ın kilise heyeti ve ruhbanlarından gelen mektup da bunu onaylıyor ve sadece keşiş kardeş Silvestro'nun değil, aynı zamanda yorulmak bilmez bölge piskoposlarının da çalışmalarına tanıklık ediyordu. Bar'a baş piskopos olarak geldiği ilk günden itibaren şeklinde yazmış ve şöyle devam etmişlerdi "o, cemaatini en huzurlu şekilde idare etti ve yönetti, sadece iyi bir papaz olmanın değil, aynı zamanda herkes için iyi bir baba ve kardeş olmanın da örneğini gösterdi".[34]

Giovanni Bruni'nin cemaatine karşı bir papaz olarak dürüst olduğuna dair umutlandıran, fakat beklentiyi karşılamayan bir kanıt parçası daha vardır. 13 Ağustos 1568'de Papa V. Pius ona bir yazı göndermiş ve onun Bar şehri ve piskoposluk topraklarını ziyaret edişi hakkında sunduğu güncel rapor için teşekkür etmişti. Bu umut vaat edicidir ama gerçekleşmemiştir çünkü raporun kendisi görünüşe göre günümüze ulaşmamıştır; eğer ki rapor bulunabilirse bu döneme ait neredeyse tamamen eksik olan şeylere dair detaylı açıklamalarla alışılmadık bir şekilde bilgi zenginliği elde edilmiş olacaktır. Bruni kesinlikle Trent Konsülünde alınan kararlara uygun olarak hareket etmekteydi, ama Roma'daki katiplerin bu ziyaret raporlarının değerini takdir etmeleri çok daha uzun sürmüştür. Buna göre elimizde bize rehberlik etmesi için sadece Papa'nın çok daha kısa olan mektubu vardır. O, Bruni'yi çalışmalarına devam etmesi için teşvik ederek "dindarlığı ve gayretli

34 BAM, MSS F 94 inf., fos.214r (Bruni'den Borromeo'ya: "sempre mi son forciato conseruar questi pouer popoli … nela fede catholica … tutto cio che questa pouer prouincia sia oppressa de scimastici et mahometani"), 215r (Fransisken otoritelerinden Marco Pasquali'ye), F 104 inf., fo.539r. (Bar'ın kilise heyeti ve ruhbanlarından Borromeo'ya: "ha tranquillissimam.te retto et gouernato il suo grege, Il qual no[n] solo ha dato saggio da buon pastore, ma di patre et fratello uniersale"). Pasquali ailesiyle ilgili olarak bkz. Čoralić, "Staleški raskol", 64, 66, 80, 82.

çalışkanlığı" için övmüştü çünkü bu bölgedeki Katolikler "kafirlerin dişleri" arasında olmak gibi muazzam bir tehlikenin içerisindeydiler. Her şeyden önce o "deney yapmak için kullanılan ölülerin bedenlerine karşı korkunç ve vahşi bir yol takip eden davranışların ve batıl inanç tohumlarının bu insanlardan çıkarılıp koparılmasında ve tamamen kaldırılmasında" ısrar etmişti. Çok endişe verici olan bu cümlenin en olası açıklaması Bruni'nin savaşta öldürülen düşman bedenlerinin kesilmesi uygulaması hakkındaki yorumlamasıydı. Bu, onun piskoposluk topraklarının aslında sınır bölgesi olması ve düşük seviyedeki çatışmaların bazen acımasız bir türde çevrede neredeyse yöresel etkide yaygın olduğunu hatırlamamıza yardımcı olabilir.[35]

Son bir belge Giovanni Bruni'nin çalışmalarına, Papalık ve Carlo Borromeo ile olan iş ilişkileri hakkında hafif de olsa bir ışık tutmaktadır. 1565'in Eylül'ünde o, Ülgün'den Borromeo'ya yazmıştı ve daha önceki yazısında bahsettiği üzere Osmanlı topraklarına onları almak için bir at fuarına giden kardeşinin yardımları sayesinde Papa için üç tane çok iyi at alınması işini halletmişti. O, bu görevin kendisine Bar'a geri dönüş yoluna çıkmadan evvel yaptıkları görüşme esnasında Papa tarafından kutsandıktan sonra sipariş edildiğini ifade etmişti. "Şimdi onları Ancona'dan alınmak üzere sizin en kutsal ellerinizi ve tek mutluluk sahibi olanın en kutsal ayaklarını öpme fırsatı için kendi yerime yeğenim Matteo ile birlikte bir gemiye bindiriyorum" diye yazmıştı. Onun söylediğine göre bu genç ve güzel atların her biri mükemmel bir yürüyüşe sahipti. Eğer yerine getirebileceği daha başka herhangi bir hizmet varsa, o bunları her ne olursa olsunlar tüm gücüyle "daha önce bahsettiği erkek kardeşleri ve akrabalarıyla beraber" yapmaktan mutluluk duyacaktı. Bu, özellikle çok iyi seçilmiş bir hediyeydi, çünkü komşu topraklardan gelen Osmanlı atları kaliteleri ile nam salmıştılar: 16. yüzyılda atçılık üzerine incelemede bulunan eserlerden birinin verdiği bilgiye göre en safkan ırklar Anadolu'dan geliyorlardı ama bunlar sıklıkla yerel Arnavut veya Slav ırkları ile daha az akıllı ama daha "gagliardi

35 ASVat, Sec. Brev. Reg.11, fo. 132v ("diligentiam et pietatem", "Infidelium faucibus", "ex populis illis quaecunque superstitionum semina penitus euellantur, horrendumque et immani illut feritatis exemplum, quod ante in defunctorum corporibus factitare consueuerant, prorsus ab illis tollatur, et omino aboleatur" – Papa'nın mektubu).

– güçlü", "kuvvetli" veya "gürbüz" atlar elde edilmesi için eşleştiriliyorlardı. Gördüğümüz gibi at ithalatı, askeri değerlerinden dolayı onların ihracatlarının Osmanlı otoriteleri tarafından yasaklanmasından beri Ülgün tüccarlarının temel ama daha çok el altından yaptıkları faaliyetlerinden biriydi. Giovanni Bruni'nin söz konusu mektubunu yazmasından sadece 5 ay sonra Sultan, İşkodra'daki beyine resmi bir emir bildirmiş, Müslümanların atlarını "mesela Ülgün ve Bar'daki gibi düşman kalelerinde bulunan inançsızlara" sattıklarından yakınarak bu uygulamaya son verilmesini istemişti. Böylelikle Giovanni Bruni ve onun kardeşi iyi bir iş çıkarmıştılar. Onun kendini Papalığa adayışı derin ve hakikiydi ama aynı zamanda bu mektupta gördüğümüz üzere ailesine karşı uzun vadeli olan ilgisi gibi bazı düşkünlükleri vardı. Atlara eşlik etmesi için Matteo'yu göndermesi kurnazca bir hareketti ama bunun çoktan karşılığı alınmış olabilirdi. Neredeyse 60 yıl sonra onunla karşılaşan Barbarano'ya göre Matteo "layık olduğu değerlere uygun olarak onurlu bir vazifeyi icra ettiği Roma sarayı için çok uzun bir zaman boyunca hizmet etmişti". Sadece şu makul olarak varsayılabilir ki enişte si Antonio Bruti gibi Giovanni Bruni'de ailesinin geleceğini emniyet altına almak için yapabileceğini yapmıştı. Onların içerisinde yaşadıkları dünya için ailevi ödevlere dair bağlar sadece birinin Tanrı'ya olan görevini korumak dışında diğerlerinden çok daha kuvvetliydi.[36]

36 BAM, MS F 94 inf., fo.48r (Bruni'den Borromeo'ya: "li ho caricati sop.ª un nauilio p[er] condurli in Ancona con Mathio mio nepote qual co[n] questa occassione [*sic*] mando in vece mia p[er] basciarli s.mi Piedi di sua Beat.ne et le sacrattis.me mani di v.s. Ill.ma", "insieme col sudetto mio Fr[at]ello, et parenti"); Caracciolo, *La gloria,* 309 (gagliardi); Binark, ed., *5 Numaralı,* ii, 181, no. 1106 (düşman kalelerinde kafirlere); Barbarano, *Historia,* iv, 152 (servito lungamente nella Corte di Roma, nella quale havrà havuto carichi honorevoli, conforme alli suoi degni meriti). Osmanlıların 1560'lardaki yasaklı ihraç malları listesi için bkz. İnalcık, "Question", 77-8(n.); atlar hakkındaki kısıtlama için ayrıca bkz. Pedani, *Dalla fronteria,* 112.

5

Malta Şövalyeleri ve Gasparo Bruni

Gasparo Bruni'nin 1567 Ekim'inde bir Malta Şövalyesi veya tam kullanılan unvanları ile Kudüs'ün St. John tarikatının rahip şövalyesi (Knight Hospitaller of the Order of St. John of Jerusalem) olmasına kadar hayatıyla ilgili hiçbir şey kesin olarak bilinmemektedir. Yukarıda öne sürüldüğü üzere 1520 yılı dolaylarında doğmuştu ve böylelikle o muhtemelen üç kardeş arasından en genç olanıydı.[1] Takip eden askeri kariyeri açısından onun bunu yapabilmek için yaşı yettiği müddetçe 1537-40 harbinde savaşmış olduğunu tahmin edebiliriz. Ayrıca sonraki kariyeri onun hayatının erken dönemlerinin bir kısmını tecrübeli bir gemi kaptanı olmak için harcadığını sezdirmektedir; bu yüzden Giustinian'ın Bruni ve Bruti ailelerinin kendilerini ticaretle nasıl desteklediklerini yorumunun verilmiş olması bizim, belki de eniştesi (veya kayınbiraderi) ile iş birliği yaparak onun tahıl ve diğer malların taşınmasıyla ne kadar ilişkili olduğunu tahmin etmemizi mümkün kılar. Yüzde 50 şans ile Gasparo 1565'te Papa için üç iyi atı elde eden kardeşti – bir ihtimal Giovanni'nin Borromeo'ya yazdığı mektupta kullandığı, benim sözünü ettiğim kardeşim ve akrabalarım şeklindeki ifadeleri belki de bu aşamada onun geriye tek bir kardeşinin kaldığının iması olduğundan söz konusu şans da yüzde 50'den fazladır. Gasparo'nun Malta Şövalyesi olmadan önce hakkında söylenilebilecek diğer bir şey onun bir on yıl boyunca herhangi bir belgede bahsedilmediği 1557-8'de doğmuş olan Antonio adında bir oğula babalık ettiğidir. Gasparo Bruni Malta Şövalyeleri Tarikatı'na girişiyle tarihi kayıtların içerisine adım atmıştır.[2]

1 Yukarıda s. 30.

2 Antonio'nun doğum tarihi için 408'e bkz.

Resmi unvanlarından anlaşıldığı üzere bu şövalyelerin kökeni Kudüs'e, şehir Haçlılar tarafından alındığı zamana dayanıyordu. Onlar öncelikle modern manada tıbbi bir kurum olmasa da hacılar için düşkünler evi veya dinlenme mekânı olan ayrıca sonrasında hasta ve ihtiyaç duyanların bakıldığı bir hastane kurmuşlardı. Çok geçmeden onlar da Tapınak Şövalyeleri ve Töton Şövalyelerine benzer bir biçimde hastane rahibi olma yükümlülüklerini askeri bir teşkilatlanmayla birleştirmişlerdi; St. John Şövalyeleri en parlak dönemlerinde Ortadoğu'da onların hepsinin arasından en büyüğü olan Crac des Chevaliers dahil 50 kaleyi kontrol etmişlerdi. Kudüs'ün Latin Krallığı'nın 13. yüzyılın bitiminde son kez kesinlikle yok edilmesinden sonra onlar kendilerine Rodos adasında yeni bir ev buldular. Onlar burada kendilerini bir deniz gücüne çevirerek Mısır ve Osmanlı bölgesi arasındaki ticaret rotasında (ve Müslümanlar için Hac yolculuğu rotasında) işleyen tüccar gemi ve kadırgalarını ana hedefleri haline getirmişlerdi. 1480'de büyük bir Osmanlı saldırısına karşı koymuş ve bunun hemen sonrasında Osmanlı gemilerini veya topraklarını taciz etmeyeceklerine dair bir anlaşma imzalamışlardı; ama ticaret rotasını kullanan diğer gemilere olan saldırıları devam etmiş ve ayrıca yöredeki Hıristiyan korsanların sponsoru haline gelmişlerdi. 1516-17'deki Suriye ve Mısır'ın Osmanlı fethinden sonra bu sulardaki ticaret Osmanlıların kendi iç meselesi haline gelmiş ve İstanbul'daki hükümet sürekli problemler çıkaran diken gibi olan böylesi bir yapıyı tolere etmek hususunda daha az istekli bir hale gelmişti. Tahta yeni çıkmış olan Muhteşem Süleyman 1522'de adaya muazzam bir kuvvet getirmiş ve neredeyse 6 ay süren bir kuşatmadan sonra Rodos şehrini ele geçirmişti. Şövalyelerin silahları, mukaddes emanetleri ve tarihçiler için bir şans olan arşivleriyle birlikte onurlarını da alarak ayrılmalarına izin verilmişti. 8 yıl sonra ise İmparator V. Charles onlara Malta adasını ihsan etmişti.[3]

O andan itibaren Şövalyeler, dini bir tarikat hususiyetiyle tebaası olmalarından dolayı Papa'ya, bundan başka yasal ve siyasi açıdan ise Malta'yı ellerinde tuttuklarından dolayı derebeyi oldukları Aragon tacına karşı çifte sadakate sahiptiler. Böylelikle onlar İmparatorun –veya V. Charles'ın– ölümünün ardından halefleri arasında 1554-6'da imparatorluğun paylaşılmasından dolayı Sicilya'yı ve Napoli Krallığını yöneten

3 Sire, *Knights,* 3-24 (erken tarihleri); Vatin, *L'Ordre,* (Rodos dönemi).

İspanya Kralı'nın tebaası olmuşlardı. Bu bağlantı Şövalyeler için uygulama alanında önemliydi; adanın yıllık 6 bin tondan daha fazla tahıl dahil olmak üzere yemek temini çoğunlukla hemen yanı başlarındaki Sicilya'dan geliyordu ve onlar asker istihdamını da kapsayan şekilde pratik yardımları için Sicilya ve Napoli'nin İspanyol valilerine bağımlıydılar. Buna karşılık olarak V. Charles ve onun varisi olan İspanya'nın II. Philip'i için Akdeniz'de böylesine stratejik bir pozisyonu işgal eden bu askeri güce sahip olmak mühimdi. Sicilya ve Tunus arasındaki geçitte 160 km'den daha az genişliğiyle burası Akdeniz'in iki yakasını bölen en dar noktaydı ve Malta doğu kıyılarını korumak için yeterince yakındı. Buradaki temel problem bazı zamanlarda gerçek bir korku oluşturmasına rağmen İstanbul'dan İspanyol anakarasına saldırmak için tüm hazırlıklarını tamamlamış koca bir Osmanlı donanması tehdidi değildi. İspanyolların devamlı endişesi daha ziyade Kuzey Afrika korsanlarının her şeyden önce Trablus, Tunus ve Cezayir'den geçmesiydi.[4]

İspanya 15. yüzyıl sonlarında, presidioları, yani Akdeniz'in Fas sahillerindeki tahkim edilmiş ileri karakollarını ele geçirmeye başlamıştı (1497'de ele geçirilen Melilla, bugün hala İspanya'nın elindedir – erken bir Portekiz kazanımı olan Ceuta ise sonradan İspanya'ya aktarılmıştı). 16. yüzyılda ise Cezayir kıyısındaki anahtar mevkilerin ele geçirilmesi ve hatta uzak bir liman olan Trablus'un alınmasıyla bu politikanın doğuya doğru genişletilmesine başlandı. Temel gaye ise İspanyol topraklarına ve nakliye filosuna akınlar düzenleyen yerel Müslüman korsanların faaliyetlerini bastırıp önlemek veya en azından bunlara karşı sistematik bir savunma geliştirmekti. Ancak İspanya'nın bu politikanın başlangıcında rast geldiği talihsizliği Cezayir'in şehrini hızlı bir şekilde hakimiyetleri altına alan çok yetenekli ve karizmatik iki korsan liderinin, Barbarossa olarak da bilinen Hayreddin ve Oruç kardeşlerin yükselişiyle çakışmış olmasıydı. İspanyol güçleri onlara burada daha fazla baskı kurup Oruç'u öldürmekte elde ettikleri kazanımla aslında İspanya'nın en çok korktuğu bağlantının kurulmasına neden oldukları için esas başarıya ulaşmışlardı: Hayreddin 1518'de kendisini resmi olarak Osmanlı sultanının koruması altına almıştı. V. Charles sonraki yıllarda çok daha fazla kan ve hazinenin döküldüğü birtakım Kuzey Afrika seferlerine çıktığında aslında sadece, Hayreddin'in akın faaliyetlerini artıracak

4 Cassar, *Society,* 30 (Sicilya'dan gelen tahıl).

olan ekonominin yanı sıra siyasi güdülerini harekete geçirecek ve o bağlantıyı güçlendirecekti. Bunun sonrasında 1532 yılında Charles, gördüğümüz üzere Osmanlılar tarafından 1500'de Venedik'ten alınan Koron'un kentini ve kalesini fethetmek için Peloponez'e bir filo gönderdiği vakit karşı zarar verici politikasının zincirlerinin son aşamasına ulaşmıştı: Sultan gerçekten tecrübeli bir bahri kumandanın hizmetini elde etmek noktasında çaresiz kaldığından Hayreddin'i İstanbul'a çağırıp ona Osmanlı filosunun sorumluluğunu yüklemişti. Altı yıl sonra Preveze savaşında zaferi Osmanlı tarafına verecek olan Hayreddin'in taktiksel kabiliyetleriydi. Onun 1546'daki ölümünden sonra Osmanlı donanması Kuzey Afrikalı korsanlarla birlik olmayı büyük oranda kullanmaya devam edecekti; ve onlar bu yolda İstanbul'daki politik patronlarına yardım etmedikleri zamanlarda sahil bölgelerine ve ticaret filolarına yağmalar düzenlemeye devam etmişlerdi.[5]

Teoride Malta Şövalyeleri'nin öncelikli hedefi, bu tehditle karşılaşıp karşı koymaktı. O zamanlar İspanyolların elinde bulunan Libya limanı Trablus'un kalesinin sorumluluğu da Malta'ya yerleştirildikleri vakit onlara verilmişti; 1551'de buradan çıktıklarında sadece 20 yıllığına bu garnizona bakmışlardı. Şövalyeler, elbette kendi siyasi efendilerince çıkılan büyük deniz mücadelelerinde de yer almışlardı, örneğin 1532'de Koron'daki kuvvetlerin bileşenlerinden biri onlardı. Denizde onlarla karşılaştıkları zaman "Berberi korsanların" gemilerine saldırdıkları doğruydu ve ayrıca onlar zaman zaman Kuzey Afrika kıyılarına akınlarda da bulunuyorlardı. Tarikatın Büyük Üstadı tarafından 1536'da bir şövalyesine gönderilen talimatlar yeterince açık görünüyordu: "bizim mesleğimiz öncelikli olarak kafirlerle savaşmaktır ve korsanları Hıristiyanların kıyılarından ve denizlerinden uzağa sürmektir". Ama onların 1532 ve 1574 arasında dönemsel olarak düzenledikleri seferlerin analizine göre, kayıtlara girilen varış noktalarından birisi hariç özellikle sadece 5 tanesinin "Berberi" sahillerine yapılmışken 18'ininse doğu Akdeniz suları anlamına gelen "Levant'a" yapıldığını göstermişti. En iyi ganimetler hala İstanbul-Mısır ticari rotasından veya Mağrip'ten Mısır'a giden hacı ve tacirlerin izledikleri kıyı rotasından kaldırılıyordu. Artık birçoğu Osmanlı toprağı olan Yunan takımadalarından

5 Hess, *Forgotten Frontier*, 36-84; Hayreddin hakkında bkz. Fisher, *Barbary Legend*, 41-80.

Venedik'e ait mülklere gelen Şövalyeler buralardan yiyecek, su ve sığınak bulabilme avantajına sahiptiler ve ayrıca iyi bir avlanma zemini elde etmiştiler ancak söz konusu yerlerdeki yetkililerce gelmeleri de hoş karşılanmıyordu. Tüm bu faaliyet örüntüsünden, çoğu vakada ortaya çıkan en önemli motivasyon ganimetti: ticari eşya, köleleştirmek veya fidye almak için insanlar ve gemiler. Teoride en azından sadece onlardan alınan ganimet "kafirlere" zarar vermek noktasında önemli bir karşılıktı. Fakat herhangi bir kâr elde etmeden zarara uğranması olasılığı ise çok daha az motive ediciydi.[6]

Modern terminolojide deniz haydudu ve korsan arasında açık bir ayrım vardır. Bir deniz haydudu, seçim yapmadan soyar ve yağmalar hiçbir yasaya boyun eğmez ve üstün bir otoriteyi tanımaz. Bir korsan yöneticisinin izniyle hareket eder, belirli düşmanları hedefler, davranış kurallarına uyar –örneğin düşmana ait olmayan bir gemide eğer düşmana ait ticari emtia veya düşman personeli bulursa nasıl davranması gerektiğini bilir– ve ana limanına döndüğü zaman daha birçok kurallara tabi bulunabilirdi (bunlar ganimetin paylaştırılması ve alınanın sıklıkla bir çeşit ödeme olarak 10'da birini idarecisine vermesiyle ilgili kurallar olabilirler). 16. yüzyıl Akdeniz'inde "korsan" sözü (yağma için seyahat eden anlamında "corsa" veya "corso"dan Ital.: "corsaro") çeşitli biçimleriyle yaygın olarak kullanılıyordu; "deniz haydudu" kelimesi (Ital.: "pirata") vardı ama daha az müşterek bir biçimde kullanılmaktaydı. Osmanlı Türkçesi'nde, ("corsaro"dan uyarlanmış) *korsan* aynı türde bir anlama gelebiliyordu ve bunun gibi olan (ya "levantino"dan türetilmiş levanten veya bağımsız asker için kullanılan Farsça bir sözcük) *levend*in ise ayrıca, karadaki eşkıyalar dahil olmak üzere çok daha geniş anlamlandırmaları vardı. Belki de, deniz haydutlarına yönelik farklı referansların göreceli eksikliğinin bir nedeni, bu faaliyetlerde bulunan kişilerin bir çoğunun korsan olduklarının iddia edilmesidir. Gerçek korsanlık kesinlikle vardı; bir Osmanlı yazarı Anadolu'nun Marmara Denizi kıyılarındaki Kaz Dağı bölgesinde deniz haydutlarının Müslüman, Yahudi ve Hıristiyan dahil her türlü Osmanlı tebaasına saldırdıklarına dair atıfta bulunmuştu (*harami levend* "soyguncu levend" terimi

6 Brogini, *Malte*, 111-16 (Trablus), 121 (la professione nostra sia principalmente contra infideli e cacciere li corsari da limiti e mari de cristiani – bizim uzmanlık alanımız...), 123-4 (analiz).

bunlar için kullanılıyordu). En hakiki korsanlıksa nasıl olursa olsun küçük çaplı ve yereldi. Faaliyetleri bir kez belli bir seviyenin üzerine çıktığı zamansa deniz haydutları siyasi iktidarı ellerinde tutanların ayrıca sırası geldiğinde bunu faydalı bulan kimselerin yardım ve onayına ihtiyaç duymuşlardı. Fakat korsan statüsüne geçiş açık değil bulanıktı çünkü burada gücün kademeleri ve onaylamanın bazı diğerlerine göre daha sessiz olması gibi farklı türleri vardı. Draç ve Avlonya'nın daha ziyade haydut gibi olan korsanları yerel Osmanlı yetkililerinin himayesine girip suç ortaklığına katılmışlardı ama bazen İstanbul tarafından hesap vermek için de çağırılabiliyorlardı. Doğrudan Osmanlı toprağı hâkimiyetindeki gemilere veya Müslümanlara normalde saldırmadıklarından ve Venediklilerle Raguzalıları avlayarak Sultan'ın hükümlerinden bazılarını çiğneseler de henüz tam manasıyla deniz haydudu olarak tanımlanamayabilirlerdi.[7]

Batı Avrupalı tarihçiler tarafından bu konuda yapılmış geleneksel tanımlamaların yer aldığı açıklamaları okuyan birisi Akdeniz'de faaliyette bulunan deniz haydutlarının ve korsanların neredeyse sadece Müslümanlar olduğunu düşünebilir. Fakat, bunların Hıristiyan olanları da vardı; Valencialı olan bunlar 1560'larda çok faaldiler hatta Cezayir'in kendisine saldırabilecek kadar cesaretleri yüksekti. O terimin açıklamasını tamamen tatmin edebilen ve tüm Hıristiyan korsanlar arasından en iyileri her halükârda Malta Şövalyeleriydi. Uygulamalı olan tüm amaçlar için bu durumda politik hâkim, tarikatın Büyük Üstadıydı ve o hem özel girişimcilere ve hem de kendine ait 16. yüzyıl sonlarında ve 17. yüzyıl başlarında sayıları giderek artan şövalyelere sahip olan resmi yetki çıkarabilen bir kimseydi. Bu korsanların bazı hedeflerini meşru diğerlerini ise gayrimeşru kılan kendilerine ait bir yasaları vardı; tarikatın gemileri tarafından ele geçirilen ganimet yine tarikata aitti ve müstakil olan korsanlarsa kendi paylarına düşenden

7 Mafrici, *Mezzogiorno,* 21-2 (çoğunlukla sonradan "deniz haydudu"); Laiou, "Levends", 232-6 ("Levantino"dan Levend, "korsan", "harami levend"); Villain-Gandossi, "Notes" (Farsça'dan Levend, "korsan"); Brookes, ed., ve çev., *Ottoman Gentleman,* (deniz haydutları üzerindeki Osmanlı); krş. "corsaro"nun girişi Kahane, vd., *Lingua franca,* 193-6. Sadece Fransızcada "deniz haydudu" daha yaygındı; seyyah Pierre Belon okuyucularına "korsanın" anlamını açıklamaya çalışmış ama bunu, sadece "deniz haydudu"na benzetebilecek kadar farklılaştırılamamış bir türde olan yağmacıları tanımlayabilecek kadar yapabilmişti: *Voyage,* 249-51.

tarikata ödeme yapıyorlardı. Bu dönemde en azından genellikle Cezayir gibi ana limanlarda "Berberi Korsanlar"ın aynı dili konuştukları [aynı yasaya uydukları] gerçeği mutlaka belirtilmelidir: onlar kazandıklarının onda birini paşaya öder ve örneğin muaf tutulan Fransızlar hariç Osmanlı devletinin yaptığı uluslararası anlaşmalar ve politikalarınca bir dereceye kadar mecburi bir biçimde hedeflerini seçerlerdi. Eski tarihlerin denizlerin asil bekçileri olan Şövalyeler ve düzensiz eşkıyalar olarak Berberi kaptanları arasında portreledikleri siyah-beyaz çatışmanın izi çok genişti: her iki taraf da şaşırtıcı bir şekilde benzer yollarla korsanlık yapıyorlardı.[8]

Yine de kurbanların bakış açısıyla deniz haydutları veya bir korsan tarafından hedef alınmalarının arasında çok fazla bir fark olup olmadığı hala merak uyandırıcı olmalıdır. Osmanlı gemilerinden esir edilen birçok Yahudi Malta'ya getirilmiş ve kölelikle aşağılanmış olarak bu soruyu kendilerine sormuş olabilirlerdi (örneğin 1594'te Büyük Üstad tarafından "bizim kölemiz olan yaklaşık 30 yaşlarında siyah sakallı kısa bir adam olan Safed'den Samuel'in oğlu Sion'a" kendisiyle beraber diğer 8 Yahudi esir için fidye toplamaya gitmesi için güvenli geçiş hakkı verilmişti. Tarikatın arşivi bu gibi birçok kayıt içeriyordu). Tabii bu, daha çok resmi davranış kurallarının nasıl yorumlandığına ve ne kadar sıkı bir şekilde uyulduklarına bağlıydı. Şövalyeler sadece Osmanlı tebaası olan Yunan Ortodoks gemilerini ele geçirmekten değil ama, ayrıca aralıklı bir biçimde olsa bile tartışmalı bir şekilde haraççüzârı oldukları Sultan'ın tebaası ve Katolik olan Raguzalıların gemilerine de el koymaktan mutluluk duyuyorlardı. Bunda öne sürüldüğü üzere Şövalyeler Hıristiyan gemilerini de ele geçirerek tayfa mensuplarına kargonun Müslümanlara veya Yahudilere ait olduğunu söylemeleri için işkence ediyorlardı ki böylelikle gemiyi ele geçirmekte hak iddia edebiliyorlardı. Çeşitli Hıristiyan iktidarları zaman zaman Tarikatın faaliyetlerine

8 García Martínez, *Bandolers,* 83 (Valencia'lı korsanlar); López Nadal, "El corsarismo", 267-8 (yetkiler, yasal kontroller); Earle, *Corsairs,* 123-9 (özel Maltalı korsanlar, onda bir ve dağıtım); Fisher, *Barbary Legend* (Berberi korsanların uydukları yasalar); Manca, *Il modello,* 59-64 (Berberi korsanların onda birliği paylaşmaları). Eski görüş için örneğin bkz. Bradford, *Shield,* 133 (temelde merkezi Akdeniz'deki ticaret yollarının dengelenmesi ve tamamen kanunsuz hale gelen denize ait bir tür yasa ve düzen getirilmesiyle ilgilidir). Fontenay, "Corsaires", 363-4, bu dönemdeki vahşi yağmacılığın temelinde tahminler yürütür ama eski görüşü de eleştirir.

itiraz etmişlerdi ama onları en çok, en sert şekilde kızdıran da Venedik olmuştu. Onlar sürekli olarak, Osmanlı gemilerinin Kıbrıs ve Girit açıklarında Şövalyeler tarafından ele geçirilmesinden dolayı Osmanlı İmparatorluğu ile olan ticari ilişkilerinin zarar görmesinden korkmuşlardı; Sultan ise mantıksız olmayan bir şekilde kendi mülklerinin etrafındaki denizlerde kol gezmelerinden Venedik'i sorumlu tutmuştu. Az evvel Hıristiyan tayfaların işkenceye tabi tutulması hakkındaki suçlama da herhangi bir örnek için sahiplerinin Yahudilerle Müslümanlar olduğu ve onlara ait malları taşıyan gemilerin sahipleri olan Venedik tarafından yapılmıştı. Aslında Venedik'in Şövalyelerin korsan aktivitelerine karşı güvensizlik ve tiksinme duygularını besleyen uzun bir geçmişleri vardı: 1522 Rodos kuşatması esnasında onlara yardım etmek için giden gönüllüleri durdurmuşlar ve Şövalyeler nihayet teslim oldukları zamansa Sultanı tebrik etmek için özel bir elçi göndermişlerdi. 1536'da ve yine 1553'te Şövalyelerin Venedik ve Osmanlı gemilerini yağmalamalarını durdurup önlem güçlendirici bir yol olarak Tarikatın Venedik bölgesindeki tüm varlık ve gelirlerini donduran bir "sequestro / ayrılma" ilan etmişlerdi. Venedik bunu çoğunlukla kısmî zamanlı olarak faydalı bulmuş olsa bile bu iki taraf arasında biraz olsun var olan sevgiyi de yok etmişti. Papa'ya yakınırken onları "cavalieri ladri" yani hırsız şövalyeler olarak adlandıranlar yine Venedik hükümetiydi.[9]

Burada elbette elde edilebilecek iyi kazanımlar da olacaktı. 1564 Haziran'ında Şövalyeler arasından en maceraperest ve donanımlılarından biri olan Mathurin de Lescaut Romegas, Sultan'ın sarayındaki yüksek rütbeli memurlardan beyaz hadımların [ak ağalar] başındaki *Kapı Ağa*'sına ait olan büyük kalyonu ele geçirmişti. Onun taşıdığı kargonun 80 bin duka değerinde olduğu söyleniyordu. Üç ay sonra o, yine diğer bir büyük yük gemisiyle karşılaşmıştı; aslında yaptığı top atışının etkileriyle onu batırmıştı ama çok yüksek fidyeler talep edeceği birkaç önemli yolcuyu da kurtarabilmişti. Bu faaliyetler Sultan Süleyman'ın sorunu üstlenmesi noktasında onu ikna etmiş ve sonraki yıl birkaç zamandır

9 NLM, AOM, MS 447, fos. 279v.-280r (Sion figlio di samuele di saffet huomo di piccolastatura et barba negra di circa trenta anni d'età hebreo n[ost]ro schiauo); Wettinger, *Slavery,* 40-1, 200-2 (Yahudi köleler); Greene, *Catholic Pirates,* 66 (Ortodoks Yunan, Dubrovnik); de Leva, ed., *La legazione,* i, 169(n.) (işkence iddiası, cavalieri ladri); Mallia-Malines, *Venice,* 18-19 (sequestro), 28-9 (Rodos kuşatmasındaki tutum) ve *passim* (hesaplaşma).

tasarladığı projesini gerçekleştirmek için onu tetiklemiş olarak görünmektedir: Malta adasının tamamıyla fethedilmesi. Sultan, sefer için gemi kaptanlarının toplanmaları adına Cezayir valisine emir verdiği vakit elinde sadece iki basit gerekçe vardı: Malta zamanla "kafirlerin karargâhı" haline gelmişti ve Şövalyeler "Mısır'a giden Doğu Akdeniz yollarındaki Müslüman hacı ve tacirlerin kullandıkları rotayı" bloke ediyorlardı. Muhtemelen yapılan çalışmalarda çok daha stratejik hesaplamalarda bulunulmuştu: 1480'lerden beri Osmanlıların uzun vadeli ciddi bir gayesi olan İtalyan anakarasının veya bir kısmının fethedilmesi ve Malta'nın Sicilya ile Napoli Krallığı'na doğru atlamak için kullanışlı bir basamak taşı olması. Ama tarikatın yok edilmesi esas amaçtı.[10]

1565'in Mayıs ortalarıyla Eylül ortaları arasında yer edinen bu ağır kuşatmanın hikayesi birçok defa anlatılmıştır ve burada herhangi bir detayının tekrar edilmesine ihtiyaç yoktur. Sonradan Città Vittoriosa olarak yeniden isimlendirilmiş olan Tarikatın ana büyük kalesi Birgu şehri güney tarafından Malta'nın genel büyük limanına doğru yansıyan topraklarının bir parmağı, küçük bir parçasıydı. Valletta'nın yer aldığı büyük yarımada bu zamanda şimdi sadece çorak bir tepelikti, yer aldığı burunda limanın girişine hükmeden ve daha çok yeni inşa edilen kalesiyle Sant'Elmo vardı. Nihayetinde cüretkâr bir şekilde savunulması tamamen bir intihar olan bu hisar Birgu'daki koruyucular için değerli bir zaman kazanılmasına neden olacaktı. Lala Mustafa Paşa emrindeki Osmanlı kara kuvvetleri muazzam bir şekilde sayıca üstün olmalarına karşın yavaş yavaş hastalıklar sebebiyle zayıflamış ve Eylül'ün gelmesiyle eğer burada daha fazla kalırlarsa hem erzaklarının azalacağından hem de eve dönüş yolculuğu için korkunç deniz şartlarıyla karşılaşacaklarından endişeliydiler. Ayrıca onlar Sicilya'dan rahatlatıcı bir İspanyol yardım kuvvetinin gelmesinden de korkuyorlardı; ki uzun bir gecikmenin ardından geldiklerinde Osmanlıların kuşatmayı kaldırma aşamasında bulunmaları sonucundan dolayı İspanyol kumandan García Toledo geniş ölçüde korkaklık ve tembellikle suçlanmıştı (gerçi modern bir askeri tarihçi onun iyi bir stratejik mantığı olmasını ve haklı bir önlem alan bu davranışını savunmuştu). Osmanlılar nihayet geri çekildiği zaman tarikatın tüm üyelerinin neredeyse üçte biri veya başlangıçta hazır bulunanların tamamının yarısından fazlası yani aşağı yukarı 300 şövalye

10 Testa, *Romegas,* 69-70 (Romegas'ın el koydukları); Cassola, ed., *1565,* 97 (alıntı)

ölmüş yahut muharebe esnasında kaybolmuştu. Hem fiziksel hem de ruhsal anlamda büyük bir yeniden inşa faaliyetine ihtiyaç vardı. 1566 Mart'ında kuşatma boyunca Şövalyelere ve onların destek kuvvetlerine kumanda etmiş olan Tarikatın Büyük Üstadı ihtiyar Jean de Valette tamamıyla yeni ve çok muhkem bir şehrin ilk taşını koydu ve buraya onun onuruna Valletta adı verildi. Avrupa'nın Katolik liderleri tarafından buraya bağışlar aktı ve Tarikatın kendisi de oldukça hırslı ve hızlı bir inşaat programını finanse edebilmek için kendi kaynaklarının büyük bir kısmını harcadı. Hız önemliydi çünkü Osmanlı kuvvetlerinin birkaç yıl içerisinde tekrar geri dönebilecekleri bekleniyordu. Yine aynı nedenden dolayı daha çok şövalye tarikatın çok fazla boşalmış mevkilerini doldurmak için istihdam edilmeliydi. Gasparo Bruni 1567'de bir Malta Şövalyesi olduğu zamanki durum böyleydi.[11]

Tarikatın kültürü ve yapısına dair kısa bir taslak onun içine nasıl dahil olunacağıyla ilgili prosedürü açıklamak için yardımcı olabilir. Şövalyeler "Langue" ("organ olan dil" veya "konuşma dili" anlamında) olarak bilinen yarı-ulusal sekiz kısma ayrılmışlardı: Provence,[12] Auvergne,[13] Fransa, İtalya, Aragon, (ayrıca Portekiz'in de içinde olduğu) Kastil, İngiltere ve Almanya (ancak şu an yürürlükte olan bunların sadece yedi tane olmasıdır: Tarikatın İngiltere'deki mülkleri VIII. Henry tarafından el konularak haczedilmiştir ve sadece bir avuç dolusu İngiliz şövalyesi kalmıştır). Her bir *langue* hem yeni şövalyelerin istihdam alanı olarak coğrafi ve hem de yüzyıllar boyunca Tarikatın Avrupa'dan topladığı büyük miktarlardaki malikaneler ve diğer mülkler için (Priories –Manastır– adındaki birimlere ayrılmış) yönetimsel bir bölgeyi ifade eder. Bu mülkler yüksek rütbeli Şövalyelere emeklilikleri için bir ödenek veya ödül şeklinde verilmişlerdi ve bunlar onların

11 Guilmartin, *Gunpowder,* 191-2 (askeri tarihçi); Granucci, *L'eremita,* fo. 102r (313 ölü, sayı erken tarihli bir broşürden geliyor olabilir – Cassola, ed., *1565,* 111 tarafından üretilmiş – ama Granucci'nin verdiği ana bilgiler unutulmamalıdır, Pardini, kuşatmada bir askerdi); Mori Ubaldini, *La marina,* 243 (210 ölü – 79 kayıp); BAR, MS 1479, fo. 11v (1580 başlarında toplamda 1000 şövalye); de Vertot, *Histoire,* v, 119-20 (Valletta'nın kuruluşu); de Georgio, *A City* (Valletta'nın inşası).

12 Güney Fransa'da bulunan içerisinde Marsilya, Nice gibi önemli şehirlerin bulunduğu önemli bir Fransız vilayeti. (ç.n.)

13 Bugün Clermont-Ferrand ve Lyon kentlerinin bulunduğu Fransa'da tarihi bir bölgenin adı. (ç.n.)

ellerinde tuttukları "commende" olarak adlandırılan tipik bir şekilde yığın olarak birbirine bağlı bireysel topraklardı. Şövalyeler, kendi topraklarındaki gelirlerinin tamamından yararlanmıyorlardı, Priory'lerdeki memurlar vasıtasıyla bunun %15-20'lik bir kısmını Malta'daki merkezî maliye için gönderiyorlardı; ve birçok durumda Şövalyelerin daha fazla toprak satın alıp Tapınak arazilerine ekleme yoluyla bazı "geliştirmeler" veya "miglioramenti" yapmaları bekleniyordu. 1580'lerin ilk yıllarında Tarikatın bu mülklerden yıllık olarak 100 bin scudi (83 bin duka) aldığı tahmin edilmektedir. Ayrıca her şövalyenin ölümünde elindeki kişisel arazinin 5'te 4'ü ve buna ek olarak Tarikata giren her yeni şövalyenin yüksek bir oranda 150 scudi ödemesiyle Malta'daki Büyük Üstad için toplamda en azından 200 bin scudilik bir gelire ulaşmak mümkündü, buna ruhsat sahibi olan müstakil korsanların verdikleri 10'da birlik ödemeleri ve Tarikat kadırgaları tarafından kazanılan ganimetler dahil değildi. Malta'da Büyük Üstad'a yanında, birkaç diğer memura ek olarak (her birinin resmi "ex officio" olarak tarihi birer görevi vardı, örneğin İtalyan Langue'ının başı Amiraldi) Langueların başlarından oluşan bir Konsey yardımcı oluyordu ve bu her bir Langue'dan iki temsilcinin eklenmesiyle bir Yüce Konsey şeklinde genişleyebilmişti. En büyük olan organsa çok daha fazla şövalyeyi içeren Genel Heyet'ti, statülerdeki değişiklikleri tartışmak ve ömür boyu atanan bir Büyük Üstad'ı seçmek için toplanırlardı.[14]

Langueların listesinin gösterdiği üzere bu düzen, İspanyolların daha az yer almasına karşın Fransızların oldukça ağır bir temsil gücünün bulunduğu fazlasıyla uluslararası bir yapılanmaydı. Fransa ve İspanya arasında, Fransa ve Kutsal Roma İmparatorluğu ve her çeşit tüm İtalyan devletleri ile devletçikleri arasında bazen şiddetli politik tartışmalar yaşansa da önemli olan Tarikatın asla siyasi-politik çizgilerle parçalanmamış olmasıydı. Temel mantığının hariçteki düşmana odaklanmasından dolayı bu yapılanma 16. yüzyıl Papalarının başarıya ulaşmasını umdukları Avrupa içi iş birliğinin yaşayan nadir bir örneğiydi. Ama başka bir sebep, Ortaçağlardan beri "aristokratikleşme" sürecinin işliyor oluşu tarikatın mustarip olmasına yol açmıştı ki böylelikle onun üyeleri kendi aralarında kast dayanışması olarak adlandırılabilecek

14 BAR, MS 1479, fos. 30v-31r (gelir sayıları); yapı hakkında kıymetli bir özetleme için bkz. Freller, *German Langue,* 69-73.

bir şeyle birbirlerine bağlıydılar – ayrıyeten ek olarak bazı örneklerde onların kan ve evlilik yoluyla kurdukları oldukça uzaklara ulaşan bağlantıları da vardı. Zamanla tarikata girebilmek için ihtiyaç duyulan nitelikler daha ve daha talepkâr bir hale gelmişti. 16. yüzyılda İtalyanların yaptıkları başvurular için gereklilik her birinin örneğin son 200 yıl içerisinde baba tarafından ebeveynlerinin soyluluklarını kanıtlamalarıydı; Fransızların soyluluğunu büyük babaya ve Almanlarınsa dedeye kadar çıkarmaları gerekiyordu. İspanyol Langue'ının baskıları sayesinde 1555'te soyunda Yahudi veya Müslüman atası olan herhangi birinin ihraç edilmesinde uzlaşılmıştı. Normalde adayların meşru bir doğumla dünyaya gelmesi gerekirken prenses veya dük gibi "yüksek" soyluların gayrı meşru oğulları ayrıca babalarının dedesinin de yüksek mertebeli bir soylu olduğunu kanıtlayabilirlerse kabul edilirlerdi. Yine tarikatça, Ortaçağlardan beri katip veya noter olarak para kazanan yün ticareti veya bankacılık gibi tipik bir "Burjuva" uğraşısında olan kimselerle çalışan herhangi bir kişi ihraç edilecekti; genellikle babanın ticaretle meşgul olması diskalifiye sebebiydi.[15]

Bunlar "Adalet Şövalyelerinin" yani tüm şövalyelerin yönetimini belirleyen kurallardan bazılarıydı. Ayrıca ("ordudaki hizmetçiler" veya "hizmetçi kardeşler" – bazı İtalyan yazarlar bunlara "sergenti" demekteydi ve İngilizce "sergeant–çavuş" kelimesi de bu terimin versiyonlarının birinden türetilmişti) "servienti d'arme" veya "fratres serventes" diye bilinen adamlar Tarikatın muharip kuvvetlerinin önemli bir unsuruydular; 1603 yılında kuralların bunun da ötesine götürülerek sıkılaştırılmasına kadar bu adamların soylu olmaları gerekmemişti. Tıpkı ordudaki hizmetçiler gibi soylu olmaları gerekmeyen ayrıca Şövalyelerin tersine rahip olarak takdis edilmiş papazlar da mevcuttu; Malta'da her bir Langue'ın konaklamaları ve yemeklerini yemeleri için kendine ait bir "hanı" veya yurdu vardı ve buralarda hizmetçi kardeşler ile rahipler ayrı bir masada otururlardı. Lakin buradaki kategorilerden biri, özel hizmetler icra etmiş ve soylu olmayan bireylerin kuralların atlanarak mesela papa tarafından doğrudan onun isteği üzerine veya

15 Van Beresteyn, *Geschiedenis*, 9 (makamlar); Waldstein-Wartenberg, *Rechtsgeschichte*, 149-50 (Yahudilerin, Müslümanların, gayrı meşruların, burjuvaların ihracı); Bosio, Gli Statuti, 11 (tacirlerin ihracı).

Büyük Üstad'ın "lütfuyla" özel bir ayrıma tabi tutulup "Merhametin Şövalyeleri" yapılabilmelerine dair istisnaydı (1608 yılında ressam Caravaggio'ya yapıldığı gibi). Papa'nın bunu yapmasındaki temel neden yararlanan kişiye değerli bir "commende–toprak" vererek onu zengin bir "commendatore – toprak sahibine" dönüştürmekti ve bu uygulama Tarikatın geri kalan kısmını çok öfkelendirmişti: çünkü teoride sadece Adaletin Şövalyeleri verilen commende'yi ellerinde tutabilirlerdi. 16. yüzyılda tarikat hakkında diyaloglar formatında yazılmış büyüleyici bir metin bu konu hakkında şiddetli düşünceler içermekteydi. papanın tarikatın statülerini onaylamasına rağmen konuşmacılardan biri bununla birlikte "kardinallerin ve diğerlerinin sıkıştırmalarının üstesinden gelmesiyle o, zavallı Şövalyelerin yüce onuru için commendeleri istediği her bir kimseye veriyordu". Daha kötü olanıysa "onun ayrıca Şövalyeler için herhangi bir soyluluk kanıtını düşünmemesi yahut herhangi bir törenden başka bir gereklilik aramamasıydı". Ama o şunu da eklemişti "Bu sadece fakir İtalya Langue'ında oluyordu".[16]

Eğer Gasparo Bruni tarikata normal yollarla girmiş olsaydı prosedür aşağıda verildiği şekliyle takip edilecekti. Öncelikle o, şahsi olarak ilgili Priore'ye başvurmalıydı – onun durumunda Venedik Priori'sine. Oradaki tarikatın yetkililerini sağlam bir zihin ve bedeni olduğu, ağır bir borcu, bir cinayet suçu, Engizisyon tarafından kınanmadığı, başka bir Tarikat üyeliği veya (şimdi veya dul olsa bile) evli olması (örneğin birinin ordudan kovulması) gibi kötü bir şöhrete sahip olmadığı konusunda tatmin etmek zorunda kalacaktı. Bunun sonrasında Tarikatın onun doğduğu yere bir noterle beraber onun ailesinin ünü ve atalarının soyluluğu hakkında en nihayetinde altı şahitten yemin belgeleri almak için iki şövalye gönderilecekti. Eğer tatminkâr olacak ise bu dokümanlar imzalanıp mühürlendikten sonra kendiyle beraber Malta'ya götürmesi için başvuru sahibine verilecekti. Gelişinde giriş ücreti olan 150 scudiyi ödemeli ve Langue'ına direkt olarak –eğer bu memnun edici

16 Waldstein-Wartenberg, *Rechtsgeschichte*, 153-4 (servienti, papazlar); BAR, MS 1479, fo. 34v. (commende'lerin sadece Adaletin Şövalyeleri için olması); BL, MS Add. 8277, fo. 81r-v ("uinto dalla importunità de Cardinali, et altri concede le Commende à chi gli piace … in gran pregiudicio delli poueri Caualeri", "fà anche di questi Caualeri … senza proue alcune de nobiltà, et senza altra ceremonia. Ma questa accade solo nella pouera lingua d'Italia").

olacaksa– Büyük Üstad'a kabul edilmesinin tavsiyesini içeren dokümanlarını kendisi sunmalıydı.[17]

Kesinlikle sorunsuz olmayan bu işlemlere rağmen Gasparo'nun bu yolu takip ettiğini düşünmek için iyi nedenler vardı. Üzücü olaraksa, Tarikatın onun için topladığı dosyanın içerdiği aile geçmişine dair detaylı bilgiler ne Venedik'teki Priore'de ne de Malta Tarikatı'nın arşivinde günümüze ulaşmıştı. Malta'da ona dair yaşayan herhangi bir belgedeki dile getirilen ilk spesifik hatıraya dair atıf 14 Ekim 1567'deki Konsey toplantısının zabıtlarındaydı. Bruni'nin kendisinin resmi temsili ve onun kabulünün karşısında "contradiscentes" olan Girolamo Avogadro ve Francesco Cataneo ismindeki iki İtalyan Şövalyenin karşıt ibrazları Konsey tarafından dinlenmiş ve "Muhterem İtalyan Langue'ının Kardeş Şövalye mertebesine katılmasına dair resepsiyonu alakadar eden durumla ilgili olarak" kaydedilmişti. Konseyi, söylenildiği üzere "iddia edilen ana sorun yüzünden onun ihraç edilmemesini, hatta kabul olunmasını" ve "sadece eğer gerekli olursa şahitlerin değerlendirilerek ve tarafların dinlenerek belgelerinin incelenmesini" göz önünde tutarak bu konuların araştırılması istemiyle biri Portekizli veya İspanyol diğeriyse Fransız olan diğer iki şövalyeden oluşan bir komisyon kurmuştu.[18]

İtiraz eden o iki kişi halihazırda bir süredir şövalyeydi: Avogadro tarikata 1541'de Piyomente'den ve Cataneo 1553'te Lombardiya'dan katılmıştı. İtirazlarının kesin bir mizacı olup olmadığı bilinmiyordu ama onlar söz konuşu müfettişleri ikna etmekte başarısız olmuşlardı. 28 Ekim'de İtalyan Langue'ı başları olan Amiral'in yönettiği bir toplantı düzenlemişti. Zabıtlarda kaydedildiği üzere: "sadece sınırların dışından gelmiş birisi olması gerçeği üzerine yapılan oylamadaki pusulalar incelendikten sonra onun için hiçbir itirazın gerçekleşmediği bir "gratia spetiale" – özel bir muafiyet yapılmıştı ve böylelikle bugün itibariyle ve tabii rıza dahilinde kabul görmüştü". Bahse konu sınırların

17 Waldstein-Wartenberg, *Rechtsgeschichte,* 149-51 (Priore'ye başvuru, hariçte tutulanlar, iki şövalye); BL, MS Add. 8277, fo.97r (üç öncelikli şahit, üç ikincil olan, giriş ücreti, langue).

18 NLM, AOM, MS 92, fo. 38v ("In causa receptionis in Ven.^{da} Lingua Italie sub gradu D[omi]nor[um] Fr[atr]um Militum D[omi]ni Gasparis Bruni", "contradiscentes", "super ipsa c[aus]a pr[in]cipali receptionis et non in praetensa gratia partes audiant, scripturas uisitent, Testes si opus fuit examinent")

"limiti" kolaylıkla açıklanabilirdi: 1550'lerde getirilen statü kanunları vasıtasıyla adaylar Languelarının coğrafi sınırları içerisinde doğmuş olmalıydılar. Ve daha çok yeni bir yasa ile de İtalyan Langue'ının İtalya'nın eyaletleri ve ek olarak Sicilya olduğu tanımlanmıştı. Venedik Stato da Mar'ından olan insanlar geçmişte de başvurular yapmışlardı – bunlardan biri olan Şebenikli Cesare Morizzo tarikata 1566'da girmişti – ve bu kolaylıkla gerçekleştirilen bir muafiyet örneği olmuştu. Bu yüzden İtalyan şövalyelerinin yaptıkları itirazlarının doğası hala belirsizdi. Onlar, Gasparo'nun Malta'da bir deneme yılı geçirmiş olmasından şikayetçi olmamışlardı çünkü bu, yüzyılın daha sonraki yıllarında getirilecek bir yasal gereklilikti. Biz Gasparo'nun genç bir oğlu olduğunu biliyoruz ancak o, oğlanın annesiyle aslında evlenmediği için bu durum kendisine bir engel teşkil etmemişti. Dürüst bir şekilde hem Gasparo ve hem de onun babasının ticaretle meşgul olduklarını da biliyoruz ama bu ihraç tipi Venedik Priore'sinde asla uygulanmıyordu ki bu durum bütün Venedik asillerinin elenmesi anlamına gelebilirdi. Söz konusu "merhamet" veyahut ayrım burada sadece sınırlarla ilgili olabilirdi; Gasparo'nun tam manasıyla Adalet Şövalyeleri'ne kabul edildiği de tamamıyla açıktı bu yüzden o, Papa tarafından yürürlüğe konmuş "Merhamet Şövalyeleri" olan kişilerden olamazdı.[19]

İki kişilik komisyonun inceledikleri belgeler sonucunda verdikleri bilgilere atfen, itirazcıların şüphe duydukları noktanın en olası açıklaması Gasparo'nun soyluluk statüsünün geçerliliğiydi. Buradakilerce, İşkodra ve Ülgün'den gelen soyluluk mertebesi hala çok ciddiye alınmamasına rağmen özellikle Venedik olmayan bazı İtalyan asillerinin gözlerinde bu ziyadesiyle belirsiz, önemsiz ve küçük bir mesele olarak görülmüş olmalıydı. Bununla birlikte İtalyan Langue'ı 30 Ekim'de tekrar toplandı ve bunun zabıt kayıtlarına göre "Gasparo Bruni'nin asillik delilleri hiçbir kimsenin itirazı olmadan geçerli olarak makbul bulunmuş ve o daha önce karar verildiği üzere bir Şövalye olarak kabul görmüştü". Tarikatın çaresizce yeni istihdamlara ihtiyaç duyduğu böyle bir

19 dal Pozzo ve Solaro, *Ruolo,* 86-7, 92-3 (Avogadro, Cataneo), 110-11 (Morizzo); NLM, AOM, MS 2125, fo. 13r (fu fatta gratia spetiale co[n] scrutino di ballotte nemine discrepa[n]te al s:r Gasparo Bruno p[er] qua[n]to era fuori de limiti Tantum es s'intende cosi co[n]tentandosi lui acettato dal giorno d'oggi); Bosio, *Gli statuti,* 14 (sınırlar hakkındaki yasa), 16 (deneme yılı – Verdalle yasası), 210-11 (İtalyan sınırları).

zamanda tamamıyla gelecek vaat eden adayları bu kadar ciddi bir şekilde değerlendirmeye devam etmesine inanmak elbette zordu. Bu olayların hemen ardından Büyük Üstad, takip eden 6 ay içerisinde bir sonraki Osmanlı sefer mevsimi başlamadan önce acilen Malta'ya gelmeleri ve Tarikat'a katılmaları için Fransa, İspanya ve Portekiz'in soylularına genel bir talep ilanında bulunmuştu (ve gelecek olanların asaletlerini kanıtlamaları için 2 yıl süreyle izin verileceğini ama yine de buraya vardıkları andan itibaren kıdemlerinin başlayacağına da söz vermişti). Ve bu kriter bile henüz o kimselerin kendilerini tamamen rahatlatmalarına yetmemişti. Sadece üç ay öncesinde Cesare Feretti tamamlanmamış belgelerle kesin bir biçimde kabul edildiği zaman Tarikat iki şövalyesini onun büyük annesi hakkında daha fazla şahitlik beyanları toplamaları için Lombardiya'ya kadar göndermişti; Gasparo'nun başvurusundan sadece birkaç gün sonra başlayan benzer bir sorgulama ise Pisa'dan yeni bir şövalye olan Lelio Lucarini hakkındaydı ve onun tarikattan ihraç edilmesiyle sonlanacaktı.[20]

31 Ekim'de İtalyan Langue'ının koruyucu azizi olan St. Catherine şapelinde Gasparo Bruni'nin St. John Şövalyeleri Tarikatı'na girişinin kutsal töreni eda edildi. Ayine ilk başlandığında o, sunağın önünde diz çökmüş halde elinde merhametin yanan alevini simgeleyen bir meşale tutmuştu. Sonrasında töreni yöneten Şövalye olan Amiral Nicolò Orsini di Rivalta tarafından kendisine formalite olarak başka bir tarikata mensubiyeti veya evliliği olup olmadığı gibi devam eden sorular soruldu ve o da "hayır" cevaplarını verdi. Gasparo ellerini Katoliklerin dua kitabının üzerine koydu ve üç şey için ondan yemin alındı: yalınlık, namus ve sadakat. Ona meşhur beyaz Malta haçı ve tarikatın yaşam alanı gösterildi, Amiral dullara ve yetimlere karşı onun özel bir ilgi göstermesini ve savaşlarda hayatı dahil her ne bahasına olursa olsun tarikatın bayrağının da işareti olan haçı asla terk etmemesini söylemişti. Sonrasında ise Gasparo'ya alışılageldiği üzere sol omzuna büyük bir kılıçla üç kez dokunularak unvanı verildi. O artık, böylelikle ruhban

20 NLM, AOM, MS 2125, fo. 13r (furono passate p[er] bone le p[ro]ue di Nobiltà del s.r gasparro bruno nemine discrepa[n]te et accettato p[er] fra cauaglier conforme ut supra), 92, fo. 43r (1 Kasım isteği), 431, fos. 129r-v (Feretti'nin soruşturması), 134r (Lucarini'nin soruşturması); dal Pozzo ve Solaro, *Ruolo,* 114-15 (Lucari'nin ihracı).

sınıfına mensup ve bu yüzden her ne kadar varoluş nedeni *–raison d'être–* savaşmak olsa bile dini bir tarikatın üyesi kardeş Gasparo idi.[21]

Gasparo Bruni Malta Şövalyesi olan kimseler arasından anadili Arnavutça olan ilk kişi olabilir miydi? Bunu kanıtlamak için önceki kayıtların araştırılmasının gerekliliği zahmetli bir yoruculukta olsa da bu oldukça mümkün görünmekteydi. Söylenenlere karşın onun katıldığı zamanda tarikatta halihazırda kısmen bir Arnavut veya en azından sembolik olarak Arnavut varlığı mevcuttu. Soyadı, İskender Bey olarak da tanınan Gjergj Kastriota ile olan bağını gösteren Costantino Castriota, 1561 yılında Şövalye olduğu gibi 4 yıl sonraki kuşatmada da çok önemli bir rol oynayacaktı. Uzun süredir devam eden Osmanlı kuşatması esnasında Sant'Elmo ileri karakolunda hayati bir aşamada burayı savunan Şövalyeler artık daha fazla direnmenin imkânsız olduğuna dair de Valette'e çaresiz bir mesaj gönderdikleri vakit, Castriota buradaki durumu rapor etmek için iki şövalye ile gelmiş ve diğer ikisi kalenin elde tutulmayacağına dair görüş belirtmişken o bunu kabul etmeyerek gönüllü bir biçimde yeni bir Şövalye birliğini yanına alarak burayı desteklemeye gitmişti. De Valette, ileri görüşlü bir şekilde burada bulunan savunucuların gitmekte özgür olduklarını ancak eğer bunu yaparlarsa kendilerine korkak gözüyle bakılacağını kabul etmişti. Sonuç olarak savunmadaki askerler burada kalmayı tercih etmişler ve Sant'Elmo'yu diğer iki hafta boyunca daha ellerinde tutabilmişlerdi. Bu ancak cesur Castriota'nın gururlu Şövalyelerin ölümünü garantilemesi sayesinde olabilmişti ama ayrıca, böylelikle Tarikatı da muhtemelen toptan bir mağlubiyetten kurtarmıştı.[22]

Costantino Castriota'nın sıkıntısı bir ihtimal, güncel tarihin en namlı askeri kahramanlarından birinin adını taşımasıydı ki hatta buna rağmen o, onun soyundan geldiğini de iddia etmiyordu. İskender Bey'in çocuklarından bazıları onun ölümünden sonra İtalya'ya yerleşmişlerdi ve ailenin ismi onlara sadece kuzenlik ve evlilik bağı ile bağlı

21 NLM, AOM, MS 431, fo. 268v (31 Ekim); Bossio *Gli Statuti,* 6-8 ve *Li privilegii,* ekler N1v-N4r (tören); BL, MS, Add. 8277, fos. 82r-86v (tören).

22 Chetta-Schirò, *I Castriota,* 55(n.) (1561'de kabul edilmesi); Bosio, *Dell'istoria,* iii, 551-2 (Sant'Elmo). Chetta-Schirò Costantino'nun kökeninin yanlış bir şekilde doğrudan İskender Bey'in oğlu olduğuna dayanıyor oluşunu iddia etmiştir ve neredeyse tamamen Bosio'dan alıntı yaparak Gasparo Bruni'ye dair sadece birkaç sayfaya sahip olup onun hakkında yazmış olan tek modern yazardır.

olan kimseler için bile taşımaktan memnun oldukları çok yüksek bir onurdu. Costantino'nun durumu ilişkilendirilmesi bakımından bundan oldukça uzaktı. O, Atripalda'nın Markizi olan Alfonso Granai'nin gayrimeşru çocuğuydu ve Alfonso'nun babası da Bernardo Granai veya Branai'nin oğluydu ve bu kimse İskender Bey'in oğullarından birinin en önemli silah arkadaşlarından biri olan Vrana Kontu'ydu. Alfonso'nun annesi ise, İskender Bey'in annesinin kuzenlerinden biriydi ve tabi bu bağ ayrıca Alfonso ve erkek kardeşlerinin Castriota soyadını taşımaları noktasında bir onurdu. Alfonso'nun yer aldığı nesilde hala Arnavutluk'la olan bağ oldukça güçlü bir şekilde çınlıyordu: Alfonso sadece yerel stradiot kuvvetlerine liderlik etmekle kalmıyor aynı zamanda Arnavutluk ve Yunanistan'da aktif bir casusluk ağını işletiyordu ve onun kardeşi olan Ferrandina Dükü Giovanni Arnavutça konuşmasıyla biliniyordu. Bu iletişim Arnavutluk tarafında yer alan insanlar için de önemliydi. 1532'de Arnavutluk'taki Himare (Himarë)[23] bölgesinin liderleri Alfonso'ya onu, "Arnavutluk'un ve Himare'nin kaptanı" olarak tanıttıkları bir mektup yazmışlardı; ve 1551'de Bar şehrinden bir Habsburg casusu yerel ileri gelenlerin bir Osmanlı karşıtı isyan planladıkları gizli bir toplantı için Arnavutluk'tan Rodon'a giderken yolda Atripalda Markizi'nin bir yakını olan merhum babası Andrea Massi'nin ölümünden dolayı onun yasını tutan oğlu Dimitro Massi'yle karşılaşmıştı.[24]

Costantino Castriota bazı Arnavut bağlarını korumuştu. O, Roma'daki Papalık piyade birliklerinin komutanı olan Makedonya'nın sözde prensi Arianitto Arianiti (Büyükbabasının İskender Bey'i desteklediği ve Arnavutluk'taki Osmanlı karşıtı direnişin anahtar konumundaki düzenleyicisi olan kimse) ile yazışmıştı; ve Tarikat tarafından onun asalet durumu hakkında şahitlere danıştığı diğer bir kimse Napoli Krallığı'na yerleşmiş öbür bir aristokratik Arnavut ailesine mensup olan Costantino Musacchi'ydi. Şık İtalyancasıyla ağır ve güzel edebi metinler ürettiğinden askerî meslek hayatının yanı sıra edebi kariyer de

23 Güney Arnavutluk'ta Avlonya idari bölgesi içerisinde bir yerleşke. (ç.n.)

24 Padiglione, *Di Giorgio Castriota,* 17-23 (Granai ailesi); Petta, *Despoti,* 61-83 (Granai, Branai ailesi; baba, amca, büyükanne, stradiotlar, casus ağı); Floristán Imízcoz, "Los contactos", c. 11-12, 133 (capitano de la Cimarra et de l'Albania); Massiá, ed., *Cartas,* 140 ("Dimitro Massi, fiollo di Andrea Massi, fo parente de la bona memoria di signor marchese de Tripalda"; Ben, yanlışlıkla "Vedoni" olarak çevrilmiş olanı "Redoni – Rodon" olarak aldım.").

yapmış olan Castriota'nın aslında herhangi bir Arnavut'la, Arnavutça konuşup konuşmadığı bilinmemekte. Ama buna rağmen Arnavut kökenlerinin farkına varamamış bir tarihçi tarafından onun Napolili olduğu tanımlanmış ve ileri sürülmüştü. O, 1566'da yeni istihdam edilen askerlerin iyi bir duruma gelmeleri adına ağır bir biçimde talimlerini yaptırması için cezalandırıldığı (kuşatma sırasında çok iyi bir iş çıkardığından Büyük Üstad, onun kaprisli bir karakter olduğunu söylemesine rağmen cezasını ödemek için adım atmıştı) Malta'daydı; tahmin edilebilir bir şekilde Gasparo Bruni Tarikata alındığı zaman o da buradaydı, 1569'da ona Valletta'da yeni bir mevki verilmişti ve 1581'de o hala burada ikamet ediyordu. Bu yüzden Gasparo Arnavutluk topraklarında doğmuş ve Arnavutça konuşan biri olarak tarikatın içerisindeki tuhaf bir tip olsa da, bu dönemde Malta Şövalyeleri bazı nedenlerle Arnavut atalarının en çok ödüllendirilmiş olan askerî yiğitlik ve gözü peklik nitelikleriyle donanmış olmasından dolayı Castirota'ya minnettarlardı.[25]

Gasparo'yu hayatını bu denli değiştirmesinde motive edenin ne olduğuna hükmetmek zordur. Nihayetinde baş piskopos olan bir kardeşe sahip olduğundan dini inanç bunda bir rol oynamış olabilir ama diğer taraftan gerçekte dini görevlerini çok hafif bir şekilde kabul edip yapan birçok, özellikle de genç olan Şövalyeler vardı. Gümüş ve altın ipliklerle süslenmiş gülünç kıyafetleri giymek, gün batımından sonra zevk için arkebüzlerle ateş etmek ve pazar vaazları ile ayinler sırasında bowling oynamak 1567-8'de çıkarılmış olan disiplin kanunlarıyla kınanmıştı. Bu devirde bir grup genç İspanyol Şövalye hem yüksek rütbeli şövalyeler hem de Maltalı hanımlar hakkında söyledikleri satirik şarkılardan dolayı suçlanmışlardı; onlar, bu yaptıklarına dair resmi iddianamelerinin hazırlanmaya başlandığı anda, Konsey salonuna dalarak Şansölye yardımcısının elinden kalemini alıp mürekkep kutularını da pencereden dışarı fırlatmışlardı. Bu örgüt, saf bir dini meslek arayışı adına mensubu olunacak bir şey değildi. Şövalye olmak da iddialı bir Venedik tebaası için doğal bir adım değildi; bazı Venedikli aileler tarikatla olan

25 Petta, *Despoti,* 87-90 (Arianiti, edebi çalışmalar, farkında olunmayan iddia), 180-1 (Arianiti); Chetta-Schirò, *I Castriota,* 58-9, 65 (Mussachi'nin danışılması); Bosio, *Dell'istoria,* iii, 777 (cezalandırma, kaprisli); NLM, AOM, MS 2125, fo. 102v (1569); dal Pozzo, *Historia,* i, 211 (1581) onun edebi çalışmalarıyla ilgili bkz. Pastore, "Castriota"; ayrıca onun bilimsel eseri için bkz. "De Republica", BPCG, MS M256. Arianiti hakkında ayrıca bkz. Babinger, *Das Ende,* 85-6.

uzun vadeli iletişimlerini korumuşsalar da hükümet genellikle buraya başvurmaları noktasında vatandaşlarının cesaretlerini kırmaktaydı.[26]

Gasparo'nun bu adımı atması noktasında onu cesaretlendirmiş olanların kim olduklarına dair en olası açıklama, bunun Papalık tarafından yapılmış olabileceğiydi – ki göreceğimiz üzere hızlı bir şekilde şövalye olarak işe alınıp dahil edilecek ve kariyerinin geri kalan çoğunluğunda sorumluluk alacaktı. Belki de, o üç atın satın alınmasından sonra daha fazla hizmet ifa edebileceği için Roma'yı ziyaret ettiğinde devletin bakanlarından biri veya hatta Papa'nın kendisi vasıtasıyla yeteneği tespit edilmişti. 1566 Ocak'ında seçilen V. Pius varlığının her bir hücresiyle bir haçlıydı ve onun Osmanlı dünyası hakkında biraz da olsa bilgi sahibi ve savaşma ruhuna sahip tipte adamlara ihtiyacı vardı. 30 yıl sonra Venedikli yazar Lazaro Soranzo Osmanlı İmparatorluğu ve ona nasıl dayanılacağı hakkındaki bilimsel eserinde Hıristiyanlığı savunmak için yerel dilleri bilen ve bölgeyi tanıyan zekâ, güvenilirlik ve muhakeme yeteneğine sahip olunmasının gerektiğini yazmıştı. Böyle insanların istihdam edilmesine dair örnekler veren o, "V. Pius'un Ülgün'den Kudüs St. John Tarikatının kumandanlarından kardeş Gasparo Bruni'yi hem Osmanlılara karşı hazırlanan filoda hem de savaşla ilgili özel ve önemli hususlarda faydalı kılabilmek için yardıma çağırmıştı". Gasparo gerçekten de filoya katılması için çağırıldığı zaman bununla sadece Osmanlılara karşı açılan savaşın ilk senesi olan 1570 yılındaki olaylar kastedilmemişti; ama çok daha genel bir ifade ile, uzun yıllar sonra kronolojik hassasiyet gözetilerek yazılmadığından bu, onun 1567'de başlayan göreviyle ilgili de olabilirdi. Ve göreceğimiz üzere bu delil yani Soranzo'nun bilgilerini doğrudan Gasparo'nun oğlundan alarak derlemesinden dolayı gerçek bir önem arz ediyordu.[27]

Tarikata girişinden iki haftadan daha az bir süre sonra Gasparo önemli bir göreve gönderilmişti. 1567 yazında Büyük Üstad, tarikatın

26 Testa, *Romegas,* 103-4 (kararlar); de Vertot, *Histoire,* v, 122-3 (İspanyol Şövalyeler); Hanlon *Twilight,* 87 (Venedik hükümetinin vazgeçirmesi).

27 Soranzo, *L'Ottomanno,* 122 (Pio V. che chiamò da Dulcigno Frà Gasparo Bruni Commendator Gierosolimitano per seruirsi di lui, e nell'armata contra il Turco & in altre cose di momento appartenenti a qualla guerra). Soranzo'nun Gasparo Ülgün'den çağırıldığı zaman onun halihazırda bir şövalye olduğunu ima etmesinin bilgisini almaya ihtiyaç yoktur; o sadece çok daha sonra aldığı "commendatore" unvanının tamamını yazmıştır.

İstanbul'daki "amici"sinden (tam manasıyla "dost" demek olan bu kelime 16. yüzyıl dünyasının casusluğunda güvenilir muhbir anlamında kullanılıyordu) yeni Sultan olan II. Selim'in bir sonraki baharda büyük bir deniz seferine çıkmayı planladığını öğrenmişti. Selim'in devrinin başlamasından beri, onun bir önceki yıl babası Süleyman tarafından başlatılan Osmanlı-Habsburg kara savaşlarının rüzgarları duruluyormuş gibi görünüyordu; Ağustos 1567'de iki Habsburg barış elçisi İstanbul'a varmışlardı. O vakitlerden önce bile Venedik istihbaratı, İstanbul tersanesinde yeni kadırgaların inşa edilmesiyle ilgili işlerin yoğunluk kazandığını not etmişti. Ayrıca rapor edildiği üzere Tunus ve Libya limanları Osmanlı hükümetinden büyük miktarlarda ekmek siparişi almışlardı. Tarikatının ağır bir biçimde hala tükenmiş bir vaziyette ve yeni bir şehrin inşasına sıfırdan başlanmış olmasından dolayı Büyük Üstad Şövalyelerin sonraki bir çıkarma için dayanamayacaklarından korkuyordu. 24 Ekim'de yazdığı bir belgede "casuslarından, elçilerinden ve birçok insandan gelen yazılarla" Osmanlı hazırlıkları hakkında emin olduğu haberlere sahip olduğunu söylüyordu; aynı gün, İspanya ve Portekiz'deki Priorlara Malta'nın istihkamlarını güçlendirmek için gerekli olan parayı sevk etmelerini ve "Selim'in bu adayı istila etmek için çok daha sayısız bir ordu ve çok daha güçlü bir donanma hazırladığını söyleyen mektupların her gün geldiğini" söyleyen resmi bir karar göndermişti. Daha önce gördüğümüz üzere o 1 Kasım'da Portekiz, İspanya ve Fransa'ya asillik kanıtlarının kabul göreceğiyle ilgili bir genelge çıkarmış ve aynı zamanda asker toplamaları için dışarıya 10 Şövalye göndermişti. 11 Kasım'da üç yüksek rütbeli Şövalyeyi Fransa Kralına, Papa'ya ve İspanya'ya elçi olarak sevk etmişti; Şövalyelerin hepsi, Papa'nın diğer krallara ricacı olarak yazdığı mektupların kendilerine verileceğinden, önce Roma'ya gideceklerdi.[28]

Kendisine ait özel bir görev ve yanındaki diğer iki Şövalye ile beraber Roma'ya seyahat edenlerden biri de Gasparo Bruni'ydi. Tarikat'ın

28 Bosio, *Dell'istoria,* iii, 803-4 ("amici", bisküvit-ekmek, istihdam, elçiler); Setton, *Papacy,* iv, 925 (Venedik istihbaratı); NLM, AOM, MS 431, fos. 132v (ex l[iter]is multorum, et nuntijs, exploratoribus n[ost]ris), 207r (l[iter]ae quotidie afferuntur Selinum … classem multo validiorem, et exercitum numerosiorem ad hanc Insulam inuadendam … comparare); Paoli, *Codice,* 233-4 (Fransız, İspanyol krallarına Papalık yazıları).

ilk resmi resmi tarihçisi ve 1574'te Tarikat'ın Roma'daki ajanı olan Giacomo Bosio'nun sözleriyle "bir Arnavut olan kardeş Gasparo Bruni, normalde İstanbul'dan Büyük Üstad'a yazan "amici"nin şifrelerini oturmak üzere gideceği Dubrovnik şehrinden alarak Büyük Üstad'a gönderecekti". Neden Büyük Üstad böylesine hassas bir görev için bugüne kadar tanınmayan ve hiç denenmemiş, sadece birkaç gündür Şövalye olan bir adamı seçmişti? Onun bu rolünün zaten yine ilk baştan Papalık onayıyla gerçekleşen bir girişim olduğu sonucundan kaçınmak zordur.[29]

Gasparo 6 Aralık'ta Roma'daydı, ve o gün Papa Dubrovnik hükümetine kısa bir not yazmıştı:

> Sevgili oğullarım, sizi selamlarım. Papalık makamı ve benim şahsî işlerim adına size bu mektubu taşıyan kişiyi, benim sevgili oğlum Gasparo Bruni'yi gönderiyorum. Eğer ihtiyacı olur ise, onu sizden benim adıma yardım ve iyiliklerimi esirgememeniz hususunda bilgilendirdim. Papalık makamı ve bana olan saygınızla bağlılığınız uğruna Gasparo'ya düzgün ve nazik bir şekilde yardımcı olacağınız hususunda şüphem olmamasına karşın yine de ona karşı yapacağınız bir çaba veya yardımın benim tarafımdan takdir edileceğinden tam olarak emin olmanızı istiyorum; ve fırsat doğduğu zaman bu konuda bana itaatinizi sergilediğiniz için sizleri ödüllendireceğim.[30]

Bu çok güçlü bir yorumlamaydı ama aynı zamanda Gasparo'nun görevinin asıl amacı söz konusu olduğunda onun bir Malta Şövalyesi olduğunun hatta bu tarikatla herhangi bir bağlantısı olmasının bile söylenmediği çok belirsiz olan bir örnekti. Ayrıyeten dikkate değer bir

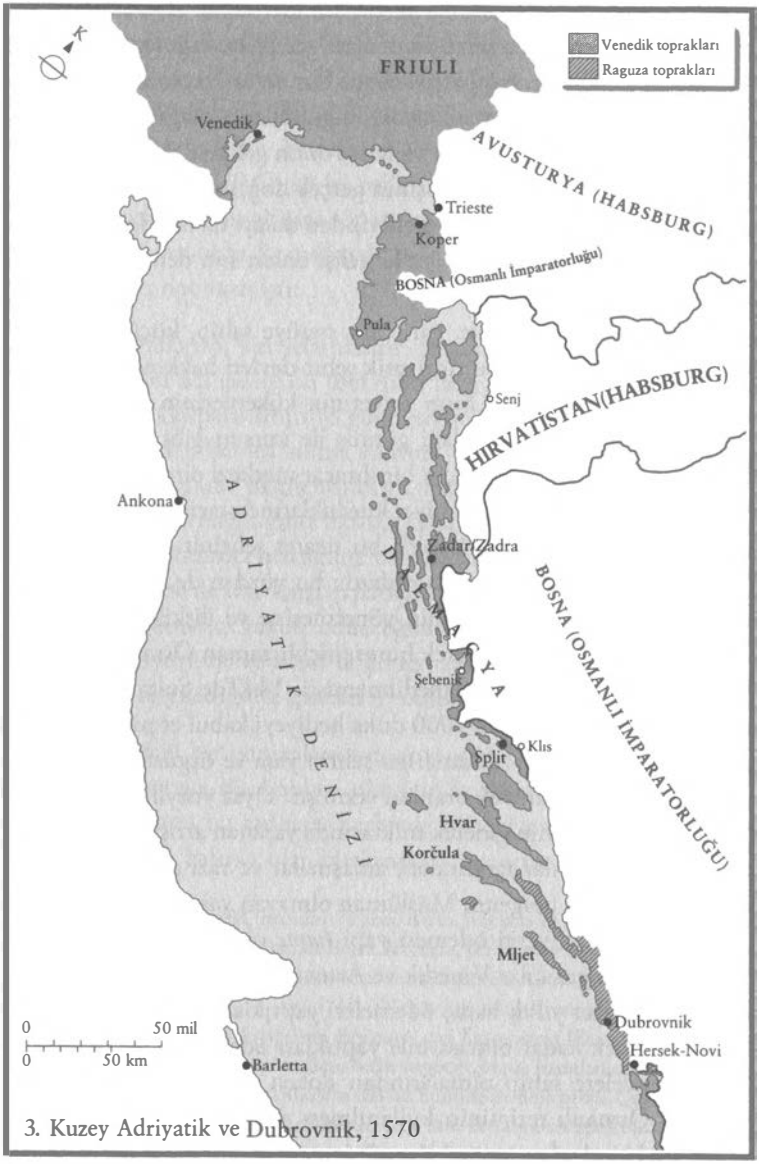
29 Bosio, *Dell'istoria,* iii, 804 (mandato fù anco dal G. Maestro à far residenza nella Città di Ragugia il Caualier Fra Gaspare Bruni Albanese, per riceuere le lettere de gli Amici di Constantinopoli; i quali scriuendo ordinariamente al Gran Maestro in cifra).

30 ASVat, Sec. Brev. Reg. 7, fo. 411r (Dilecti filij salutemus. Mittimus ad istas partes dilectum filium Gasparem Brunum, qui has nostras literas ad vos afferet pro nonnullis nostris, et apostolicae Sedis negotijs, eique mandauimus, ut si opus fuerit vostrum auxilium, et fauorem nostro nomine à vobis petat. Quare etsi non dubitamus vos pro singulari, solitaque erga nos, et eamdem apostolicam Sedem reuerentia, ac deuotione ipsi Gaspare promptè, ac benigne praesto futuros tamen vobis certum exploratumque esse uolumus, quidquid studij, et adiumenti in eum consulentis nobis sane fore gratissimum; vestrumque … obsequium, si quando se se dederit occasio, libenter compensabimus).

şekilde Raguzalı yetkililerin normalde Papalıktan aldıkları mektupları resmi kayıtlarının arasına onursal bir şekilde büyük el yazmaları biçiminde kopya etmekten şeref duymaları gerçeğine rağmen diğer korunan metinlerin bulunduğu arşivlerinde bunun orada var olduğuna dair herhangi bir iz bulunmamaktaydı. Raguzalıların olağanüstü biçimde her şeyden haberleri oluyordu ve hatta onun gelişine dair haberleri olmasa bile, Gasparo Bruni'nin işinin gerçek doğasını çabucak keşfetmiş olmalıydılar. Papa'ya olan hürmetlerinden dolayı da onu kovamaz veya reddedemezlerdi; ama gerçek şu ki gelişi onları son derece zor bir duruma sokmuş olmalıydı.[31]

Bunu açıklamak içinse, garip bir statüye sahip, küçük ama yüksek oranda zengin olan bu Adriyatik şehir-devleti hakkında biraz daha bahsedilmesi gereklidir. Onun servetinin kökenlerinin geldiği nokta, özellikle Bosna ve Kosova'daki gümüş ile kurşun gibi Balkanların iç bölgelerinden gelen mallar için bir ihracat merkezi olmasıydı. Osmanlılar Balkanlar üzerinde hakimiyet kurduklarında tacirleri bölge boyunca uzanan etkin iletişim ağlarıyla bu ticaret şehrinin varlığının onlar için bir avantaj olduğunu anlamışlardı; bu yüzden de küçük kıyı şeridindeki bölgelerini kendilerinin yönetmesine ve ilişkilerini işletmeye devam etmelerine izin verilerek burası hiçbir zaman Osmanlı'nın tebaası yapılmadan doğrudan fethedilmemişti. 1442'de Sultan II. Murad, Dubrovnik'ten gelen yıllık 1000 duka hediyeyi kabul etmiş bunun için karşılık olarak onların tüccarlarına şehrin yasa ve özgürlüklerine saygı duyarak imtiyazlı gümrük oranları vermişti. Oysa yüzyılın ikinci yarısı boyunca bu hediyenin giderek miktarında yaşanan artış (12.500 dukaya kadar) Osmanlılar tarafından, anlaşmalar ve razı gelme vasıtası ile İmparatorluğa bir bölgenin Müslüman olmayan yaşayanları tarafından kazandırılan yıllık vergi ödemesi yani *haraç* olarak değerlendirilmeye başlanmıştı. Raguzalılar Venedik ve Avusturya'nın da İstanbul'a çeşitli vakitlerde benzer yıllık haraç ödemeleri yaptıkları için üst bir otoriteyi kabul etmek kadar olmasa bile yaptıkları ödemenin haraç oluşuna dair düşüncelere sahip olmalarından dolayı endişeleniyorlardı. Yine de resmî Osmanlı teriminin kullanılması gerekilirse Dubrovnik Sultan'ın gözlerinde İmparatorluğun "tamamıyla korunan mülklerinin"

31 Örneğin DAD, Secreta Rogatorum, 2, fos. 159r-160r, 5 Ağustos tarihli bir papalık yazısının metnini verir.

3. Kuzey Adriyatik ve Dubrovnik, 1570

tamamlayıcı olan parçalarından birisiydi. Sultanlar bu Hıristiyan şehir-devletinin kendi yöneticileri, kendi kanunları ve kendi yönetimleri olmasını kabul etmişlerdi; bu istisnai değildi çünkü çok daha büyük üç Avrupa bölgesi, Romanya prenslikleri olan Moldavya, Wallachia ve Transilvanya da benzer yönetim biçimleriyle Osmanlı sistemine katılmışlardı. Dubrovnik'in İstanbul'la olan ilişkileri Hıristiyanlığın geri kalanına göre büyük ölçüde serbestti çünkü tabiri caizse Venedik gibi, Osmanlı İmparatorluğu ile kurdukları yakın siyasî ve ticarî bağlar fazlasıyla bağımsız bir devletinkine benzer bir biçimde gerçekleştiriliyordu. Ama Venedik'ten farklı olarak onlar gerçekte Osmanlı topraklarının içerisinde fiziki olarak sarsılmış, Osmanlılara askerî olarak direnmek için ciddi bir kapasiteye sahip olmayan ve sadece kısmen değil, ezici bir şekilde Osmanlı topraklarından gelecek yiyecek tedarikine bağlılardı.[32]

Baskı zamanlarında Osmanlı makamları iktidar ilişkileri hakkındaki görüşlerini keskin bir şekilde ortaya koyabiliyorlardı. 1568 Ağustos'unda Sultan'ın en yüksek rütbeli bakanı olan "Büyük Vezir" İstanbul'daki Raguzalı elçiler haracın seviyesi hakkında yakındıkları zaman öfkeye kapılmıştı ve onlara şehrin toprakları veya yaşayanların adına bu teklifleri hangi hakla yaptıkları sorulmuştu: "onlar tümüyle Sultan'a ait değiller mi?" diyerek haykırmıştı. Gerçi normalde Osmanlı rejiminin talepleri oldukça hafifti. Dubrovnik ve Romen toprakları arasındaki en önemli fark Raguzalıların Osmanlı İmparatorluğu'na asker kaynağı sağlamadıkları gibi Osmanlı askerlerinin hiçbirinin topraklarından geçmelerine veya burada durup konaklamalarına da izin vermelerinin gerekli olmamasıydı. Haracı ödemenin ötesinde onların uygulamak durumunda oldukları vazifeleri çoğunlukla çok azdı: bunlar Sultan'ın talebi üzerine 1580'lerden itibaren İstanbul'a ara ara gönderilen zift kargoları veya tahıl nakliyesi ve Osmanlı malları ile seyyahları veya Sultan'a gönderilen itibarlı yabancı diplomatlar için taşımacılığın temin edilmesiydi. Ve bazı vazifeler de savaşlarda büyük Osmanlı zaferlerinin kazanılmasının şehirde kutlanmasının gerekliliği gibi yalnızca sembolikti. Dubrovnik'in neredeyse Doğu ve Batı arasındaki bir yarı yol evi

32 Bojović, *Raguse*, 190-4 (1442 fermanı); Harris, *Dubrovnik*, 80-7, 92-6 (*haraç*ın yükselmesi); Biegman, *Turco-Ragusan*, 29-43 (Osmanlıların gözündeki durumu); Kunčević, "Janus-Faced" ve "Discourses" (Osmanlının gözlerinden durumları ve kendi tanımları).

gibi tarafsız bir tavır takınmış olması gerçeği Osmanlı yetkilileri tarafından da açıkça takdir edilmişti: şehre sık sık verilen görevlerden biri de esir değişimlerinde buraya bir buluşma yeri gibi davranılması olmuştu. Ve buranın eşik statüsüne sahip bir yer olması Osmanlılar için uygulamada belki de icra edilmesi gereken en önemli vazifeyle de ilgiliydi: bilginin ve istihbaratın sağlanması.[33]

Bu hizmet sultanların gözünde yüksek bir değerdeydi. 1541'de Muhteşem Süleyman, Dubrovnik'e "yayılan ve görülen bu gerçek bilgileri ... benim sarayıma tüm detayları ile yazmayı ve ibraz etmeyi kesmeyin" diye yazmıştı. Ve bu 1547'de "toz kadar çok kafirlerin, piyade birliklerinden ve donanmalarından gerçekte anlamsız düşünce ve sezilerinin ne hakkında olduğunu keşfetmeyi ve sağladığınız bilgi akışını kesintiye uğratmamalısınız" şeklinde tekrar etmişti. Bu son talep kesinlikle askerî istihbaratın kastedilmesi iken Dubrovnik'ten İstanbul'a gönderilen bilgilerin çoğu değeri gizlilik mertebesinde olmayan genel siyasi gelişmelerdi ama Raguzalı tacirlerin Avrupa'yla sağladıkları iletişim ağı herhangi bir başka aktarım sisteminin önüne geçmeyi sağlayabilirdi. Bu yüzden örneğin Nisan 1568'de Dubrovnik hükümeti İstanbul'daki makamlara Fransa Kralı ve Hügenotlar arasında yapılan anlaşma hakkındaki en son haberleri yazmaya karar verdi; ve bu yılın Aralık ayında İstanbul'daki kendi elçilerine tamamıyla yeni haberlerle dolu İtalyanca bir mektup gönderdikleri zaman bunun "Sırp dilindeki" bir çevirisini de Büyük Vezir Mehmed Sokollu'nun (Sokolović) yararına olması kaydı ile eklemişlerdi. Ama bazen gönderilen istihbarat hassas ve Hıristiyan devletlere zarar verici bir potansiyel taşıyabilmekteydi. 1565 Ağustos'unda her on günde bir Messina'dan gelen haberler Dubrovnik'teki bir Habsburg ajanının Sicilya Valisi García de Toledo tarafından yardımcı kuvvetler topladığını ve Malta'nın kaderinin dengeli olarak asılı kaldığını rapor ederken "Senyör Don García özellikle ne düşünüyorsa, Majestelerinin generali [onu] yapıyordu ... O yüzünü yıkarken yakındaki haberler buraya geliyor ve sonrasında bir Türk Konstantinapol'e haberleri taşımak için şehirden ayrılıyordu". Eylül 1568'de ise benzer bir biçimde Raguzalılar Büyük Vezir'e İspanyol filosunun mevki ve

33 BNM, MS It. VII. 213 (8836), fo. 368v (non è ogni cosa del S.re?); Miović, *Dubrovačka republika*, 47-51(istihbaratın sağlanması), 51-5 (esir değişimi), 55-9 (taşımacılık, tahıl, zift), 169 (zaferin kutlanması emri).

büyüklüğü hakkında kesin bilgiler vermişlerdi. Dubrovnik 1570'te Osmanlı-Venedik savaşının yola çıkmasının ardında bu hizmetini ifa etmeyi kesmemişti: bu yılın yazında onlar Sultan'a Venedik filosunun hareketlerini ve sayılarının detaylarını göndermişlerdi, 1571'de İspanyol filosu hakkında bilgilendirmiş ve tekrar 1572'de deniz kumandanı Don John'un hareketleri hakkında yazmışlardı. Raguzalılar Osmanlı Devleti'ne verilen bu tür istihbari bilgilerin gayet iyi farkındalardı. İstanbul'daki elçileri 1590'da Büyük Vezir'e "Biz iki haraç ödüyoruz, sadece bir değil" demiş ve "Osmanlı hükümetinin ne yapıldığını ve görüşüldüğünü bilmesi ve bu yüzden sonrasında bilgilendirme yapılabilmesi için dünyanın her bir kesimindeki insanları koruyabilmek bakımından büyük ve devamlı harcamalar yapıldığını" anlatmıştı. Onlar, diğer bir vezir olan Ferhad Paşa'nın son günlerde kendilerine ne söylediklerine dair bir atıfta da bulunmuşlardı: "Fakir olduğunuzdan dolayı Sultan'ın sizin haracınıza ihtiyacı yok ama dünyada dönen meselelerin her gün sizin vasıtanızla bilgilendirilmesine ihtiyacı var bu yüzden ona bu hizmeti sağlamaya dikkat edin".[34]

Eğer bir istihbarat organı aynı zamanda birisinin düşmanına karşı da istihbarat sağlıyorsa, bu yapılanma her halükârda ve en nihayetinde güvenilmezdir ki ayrıca Dubrovnik'in yaptığı şey de buydu. Kilisenin sadık oğulları olarak Raguzalılar düzenli bir biçimde Roma'ya bilgi gönderiyorlardı. Ve 1551'den bu yana askeri istihbarat dahil onlar Napoli'deki İspanyol makamlarına Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki haberleri sabit bir akışla naklediyorlardı (İspanyol malları Raguzalılar için özel bir nedenden dolayı önemliydi: Güney İtalya'nın hakimleri olarak onlar Adriyatik bölgesindeki başlıca kuvvetlerden biriydiler ve

34 Biegman, "Ragusan spying", 242-4 (Süleyman'ın alıntıları), 246-7 (1570, 1571 filo haberleri); DAD, Secreta Rogatorum, 2, fos. 168r (Hügenotlar, 1568 Mart 23 tarihli Longjumeau Barışına yapılan atıf), 178r (in seruiano); Gürkan, "Espionage", 403 (Habsburg ajanı alıntılaması, uyarlama); BNM, MS It. VII. 213 (8836), fo. 403r (1568 Eylül); Lesure, *Lépante,* 239-40 (Don John); DAD, LCL, 37, fos. 90v-91r ("paghiamo dua [*sic*] Tributi, et non vno solo p[er] le grandi, e Continue spese che facciamo nel tenere huomini in ogni parte del Mondo, p[er] sapere quello, che si fà, et si tratta, e poi p[er] notificarlo alla fel: porta", "il Gran Sig.re non hà bisognio del u[ost]ro Tributo, perche sete poueri, ma hà bisognio d'esser da voi giornalmente auisato delle Cose del Mondo, dunque attendete di s[er]uirlo"). 1570-2'de gönderilen istihbaratla ilgili olarak ayrıca bkz. Žontar, *Obveščevalna služba*, 28-9, ve Kumrular, "Ragusa", 153-4.

bu nedenle de Dubrovnik'in sıklıkla rakip hasımlarından olan Venedik için çoğunlukla ihtiyaç duyulan bir karşı ağırlık unsuruydular). Dubrovnik aynı zamanda Batı ve Doğu arasındaki iletişim merkezi olma pozisyonundan dolayı çeşitli Hıristiyan iktidarlarının istihbarat ajanlarının doğal bir varış noktasıydı. 1530'larda Raguzanın önde gelen soylularından birisi İspanyollar için çalışıyordu, Dubrovnik'in baş piskoposu ise Milan'dan bir İtalyan iken Fransa Kralı adına faaldi ve yüzyılın büyük bir kısmında Venedik'in istihbarat toplayıcılarının burada faal bir iletişim ağı mevcut olmasına karşın Venedikli ajanlar Raguzalıların devamlı bir şekilde kovmaya çalıştıkları tek güçtü.[35]

Dubrovnik 1566'da bazı şok edici haberler aldığı zaman oyunun genel durumu böyleydi. Barletta (Apulia'da İspanyol yönetim bölgesindeki bir liman) kalesindeki kumandanın oğlu İstanbul'a gitmiş, İslam'a dönmüş ve önemli konuların babasının elinin altından geçmiş olmasından dolayı çok fazla bilgi sahibi olduğu için Raguzalıların Napoli'ye istihbarat raporları gönderdiklerini ihbar etmişti. Bu, yeni sultan olan II. Selim'in tahta çıkışına denk gelmişti; Dubrovnik'in imtiyazları, her bir yeni sultanın başa geçmesiyle yenilenmek zorundaydı ve şimdi aniden ortaya çıkan ciddi bir risk bu geleneksel ilişkilere zarar verebilirdi. Bu yüzden 11 Kasım 1566'da Raguza hükümeti katı bir karar çıkarmıştı: bundan böyle hiç kimse Batı'ya herhangi bir bilgi veya haber göndermeyecekti; hükümetin üyeleri eğer bunun hala yapıldığını keşfederse o kimseye 1000 duka para cezası kesilecekti; eğer sıradan bir vatandaşsa infaz edilecekti; eğer bunu yapmış olan bir yabancı ise Senato onun hakkında nasıl hareket edeceğine karar verecekti ve hiç kimse şahsi olarak hükümetin izni olmadan Batı'ya seyahat etmeyecekti. Bu Osmanlıları yatıştırmak için yapılmış yüzeysel bir uygulama değildi – bu çok ciddi bir anlam taşıyordu. 1567 Haziran'ında hükümet üyelerinden biri bu kanunun ihlal edildiğini fark etti ve o kişi, eğer ki Raguza toprağına ayak basarsa 1000 dukalık bir para cezası ile tüm soyluluk haklarını kaybetmek şartıyla sekiz yıllığına sürgüne mahkûm edildi. Napoli Valisi buraya yeni bir hafiye gönderdiği zamansa Dubrovnik bu adamı kovdu;

35 Harris, *Dubrovnik*, 111 (1530'lar), 114 (Roma'ya haberler); Žontar, *Obveščevalna služba*, 24 (Napoli için askerî istihbarat); Tadić, *Španja*, 145-7 (Napoli için haberler); Preto, "La diplomazia", 160 (Venedik iletişim ağı), ve *I servizi*, 236 (Venediklilerin çıkarılması).

ve Vali protesto çektiğindeyse 4 Ekim 1567'de böyle bir kişinin şehirde neden oturamayacağına dair izin verilmediğinin açıklanması için özel bir elçi gönderilmesine karar verildi. 12 gün sonra ise bir öncekinin amaçlarını yeniden tanımlayan başka bir yasa daha çıkarıldı. Bu "eğer herhangi bir yabancı tahmin edilebileceği üzere, burada mülklerimizden veya şehrimizden herhangi bir prense, gizli bir kişiye veya kendi devletinin bakanlarından birine o tarzda haberler aktaracak veya böylesi mektuplar gönderme-ulaştırma cüretini gösterecek" olur ise, şu durumda o kimsenin katı bir şekilde teftiş edilerek sorgulanmasının gerektiğini ilan etmişti; onu taşıyan ister bir gemi olsun ister bir insan, bu tarz haberlerin herhangi bir türü "Görkemli Rektörün veya onun konseyinin kesin izni ve bilgisi dahilinde olmadan" gönderilmeyecekti.[36]

Bundan dolayı Papa ve Malta'nın Büyük Üstadı'nın Gasparo Bruni'yi bir istihbarî ajan olarak Dubrovnik'e bu kararın resmi olarak açıklanmasından sadece birkaç hafta önce göndermiş olmaları olağanüstü kötü bir zamanlamaydı. Raguza kayıtlarında onun bahsi bulunmadığından onun buraya nasıl alındığını söylemek imkansızdı fakat biz onun Papalık irtibatlarının her şeyi farklı kıldığından emin olabiliriz; Dubrovnik kendisi için Papa'nın gönülden Raguza yanlısı olduğu gerçeğini çok takdir etmişti. Bir sonraki yaz Dubrovnik şehrinin, Osmanlıların gönderdikleri filo ile ele geçirileceğine dair kuvvetli ve gerçek bir korkusu var olmasına karşın onlara askerî yardım gönderme önerisini sunan da yine Papa'nın kendisi olmuştu. Ayrıca onlar, diğer Hıristiyan güçleri kendilerine yardıma gelmeleri konusunda ikna edebilme kabiliyetine sahip tek insanın Papa olduğunu da biliyorlardı. Bosio'nun Tarikat tarihinde verilen bilgi onun Dubrovnik'te oldukça uzun bir zaman kaldığını açıklığa kavuşturmaktaydı ve böylelikle o, görevini de yerine getirebilmişti: "söz konusu Şövalye Bruni, bu konuda herhangi bir harcama veya efor sarf etmeden İstanbul'dan gelen ve buraya giden istihbarat raporları ve her ne zaman gerekli olursa casuslardan ulaştırılanları almak ve posta [küçük, hızlı kürekli gemiler olan] firkatalarını

36 Tadić, *Španja,* 145-7 (Napoli için haberler, 1566 krizi, yasa, sürgün, protesto); DAD, Secreta Rogatorum, 2, fos. 157v-158r ("hauesse ardire, et presumesse qui nella Città et D[omi]nio n[ost]ro significar le dette nuoue ad alcun principe, ò uero alli suoi ministri, ò ad altri priuati, ò che ricuesse ò dasse recapito alle dette lettere", "senza saputa et espressa licenza del Mag.co S.r R. et del suo Cons.o")

göndermeye dair olan işini ifa ediyordu". Bosio İstanbul'dan gelen raporlardan bazılarını görmüştü; ve o, bunların 1565'te, Tarikat'ın kazandığı askerî başarı ile Valletta'nın inşa edilişinin ince bir iması olan "mükemmel galip kale" anlamındaki "Vittorio Belforte"ye adreslenmiş şifreli yazılar olduklarına dair bir not düşmüştü. Ancak bu belgelerin hiç birisinin hayatta kalmamış oldukları görünmektedir. Lakin diğer bulgular aracılığıyla aktarılmış nitelikli bilgiler içeren bazı göstergelere sahibiz. Bunların bazıları karşı-istihbaratla ilgiliydi; örneğin Aralık 1567'de Gasparo'nun Dubrovnik'e varmasından hemen evvel Büyük Üstad, İspanyol makamlarını Malaga'lı Müslüman üç kardeşin faaliyetleri hakkında bilgilendirmişti: biri İstanbul'da ve diğer biri bir Osmanlı casusu olarak Tunus'un hemen dışındaki önemli, iyi korunan bir İspanyol kalesi olan La Goletta'nın presidio'sundaydı. Yine de çoğunlukla endişesi güdülen, Osmanlı stratejik plan ve askeri temaslarının ortaya çıkarılmasıydı.[37]

İspanya'nın Mağribilere yardım etmeleri noktasında bir Osmanlı müdahalesinden çok daha fazla korktukları bir tehdidin var olmasına odaklanmış olan Bosio bu konu hakkında çok az detay vermişti; Gasparo Bruni Dubrovnik'te vazifelerini yerine getirirken bu, İspanyol makamları için çok daha büyük bir güvenlik kaygısı haline gelmişti. Mağribiler en azından resmi anlamda İslam'dan Hıristiyanlığa çevrilmiş bir halktı – ama gerçekte "değişimler" formalite icabı veya zorlamayla yapılmasının yüzünden Mağribilerin kitlesel bir çoğunluğu aslında gizli Müslümanlardı. 1566'nın sonlarında İspanya'nın II. Philip'i, onların arasında yaşayan İslam'ın kalıntılarını şiddet vasıtasıyla yok etmeyi hesaplayan bir ferman hazırlamıştı. Üç yıl içerisinde Mağribi kıyafetleri, müziği ve dansı yasaklandı, hamamlar yıkıldı, Arap dili feshedildi ve tüm Arapça kitaplar yakıldı. Ferman 1 Ocak 1568'de yürürlüğe girdi ve radikal Mağribiler tarafından yapılacak büyük ölçekli bir isyan için hazırlıkların başladığına dair sağlam temelli söylentiler yakın bir zamanda

37 BNM, MS It. VII. 213 (8836), fo. 368v (Osmanlı filosunun korkusu); ASVat, Sec. Brev. Reg. 11, fo. 33r (papalığın teklifi); Bossio, *Dell'istoria,* iii, 804 ("Belforte", "Hebbe carico il detto Caualier Bruni, di spedir Fregate à posta, quando era neccesario, e di dar recapito alle Spie, & all'intelligenze, che da Costantinopoli veniuano & andauano, senza sparagnar in ciò nè spesa, nè fatica alcuna); Canosa ve Colonello, *Spionaggio,* 165(n.), ve Gürkan, "Espionage", 236-7 (Malaga kardeşler).

yayılmaya başladı. Nisanda Granada'daki yetkililer bir isyancı tarafından Cezayir'deki korsan liderlerinden olan Uluç Ali'ye gönderilen bir mektubu yoldayken ele geçirdiler; ve bundan çok kısa bir süre sonra da Uluç Ali, Sultan tarafından Cezayir'e *beylerbeyi* (eyalet yöneticisi) olarak tayin edildi. İspanyol hükümeti Müslümanların arasında uzun zamandır var olan tek tük kontaklar ve rütbelileri arasında acıya maruz kalmış birçok İspanyol Müslüman göçmeninin bulunduğu Kuzey Afrikalı korsanlardan korkmaya başlamışken onlar için çok daha fazla endişelendirici olan, arkasına muharip Osmanlı kuvvetlerini dayamış ve ayrıca büyük bir korsan filosunu da kapsamı içerisine almış bir isyan düşüncesi olmuştu; Müslümanların İspanya'nın güneyinde büyük ölçekli hakiki bir yeniden fetih (*reconquista*) hareketinin, hakiki korkusu. Ve uzun süredir beklenen Mağribi ayaklanması 1568 Aralık'ında patlak verdiğinde Granada bölgesinde bu uzun ve kanlı bir savaşa yol açmıştı ki böylelikle de Osmanlı politika üreticilerinin Mağriplere yardıma gitmeyi ciddi şekilde tartıştıklarından ve Kuzey Afrika'dan birçok gönüllü savaşçının gelmesinden korkulan bir müdahalenin gerçekleştirilebilir bir zemine sahip olduğu görülmüştü.[38]

Büyük Üstad Jean de Valette, 1568 yılı Temmuz'unun sonlarında ölmüştü. Bosio'ya göre o, II. Philip'e "düzenli maaş verdiği İstanbul'daki casuslarından gelen şifre yazılarda, Berberî Mağribi kaptanlarının ve Cezayir'in hakimlerinin Osmanlı hükümetine yalvararak ricada bulundukları ve Sultan'ın Granada halkını cesaretlendirmek için bu kimselere yardım ve desteklerini temin edeceğine dair bilgilerin iç yüzünün anlaşılması ve edinilen istihbaratlarla kendisinin bilgilendirilmesiyle" ilgili olan hayatî önem taşıyan veriler göndermişti. Valette'in ajanlarından biri tespit edilebilmişti: Giovanni Barelli. O, Korfu'dan gelen soylu bir aileye mensup bir Venedik vatandaşıydı (Yunanca: Vareles ailesi) ve bu aile Venedik'teki Yunan topluluğu arasında tahıl ticaretinde faal olmalarıyla öne çıkan bir tanesiydi. 1566 yılında da Valette tarafından "Merhametin Şövalyeleri"nden birisi yapıldığı zaman onun aslında "Konstantinapol'den" birisi olduğu tanımlanmıştı; 1569 senesinin sonlarındaysa, İspanya Kralı adına buraya gönüllü olarak başka bir görev

38 Carr, *Blood,* 150 (ferman), 155-8 (isyan hazırlıkları, ele geçirilen mektup); Hess, "Moriscos", 12(n.) (Uluç Ali'nin tayini); Williams, *Empire,* 162-5 (Osmanlı seferi korkusu); Caro Baroja, *Los moriscos,* 169 (hakiki korku).

için gelmiş, tüccar olarak yaşadığı izlenimini uyandırmış ve de Valette'in onun vasıtasıyla, "tüm tersaneyi doğrudan yöneten, önde gelen iki Osmanlı ile Sultan'ın tüm gemilerinin yakılmasına dair" bir anlaşma yaptığı not edilmişti. Sultan'ın bariz bir düşmanı olan bir Malta Şövalyesi olsa bile Barelli göreceğimiz üzere kendisinden şüphe duyulmasına karşın daha sonraki tarihlerde ara ara en azından göstermelik olarak olsa bile İstanbul ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diğer yerlere uğrayarak fidye ayarlama ve esir değişimleriyle meşgul olacaktı. Öyle ki, onun tarafından yazılmış olan raporlar bu devirde Gasparo Bruni'nin elinden geçiyor olmalıydı. Gasparo'nun çok daha yerel bir istihbari ağı geliştirmek ve bunu Avlonya gibi Osmanlı limanlarına doğru genişletmek için kendi ailesel ve ticari bağlarını kullanıp kullanmadığı bilinmemektedir. Tüm bunlar arasından Bosio sayesinde tek bilinen II. Philip'in Büyük Üstad'a teşekkür ettiği raporlarda söylediği üzere, Mağribilere karşı verdikleri savaşta bunların çok büyük bir yardımı olduğuydu.[39]

Bugün bizler Mağriplerin durumuna, hatta onların açıkça başarısız olmaları ve bazen isyanlarında çok daha acımasız olmayı kabul ettikleri yöntemlerine rağmen önemini çok geç anlamış bir şekilde daha çok sempatiyle bakıyoruz. Bunlardan başka, Gasparo Bruni'nin kendisine ait özel tecrübe ve bağları vardı. Osmanlıların değişmez bir tehdit olmayı temsil ettikleri bir sınır bölgesinden olan bir Venedik tebaasıydı, bir Roma-Katolik Tarikatı'nın üyesiydi, Papa'ya özel bir bağlılık duyuyordu; ve Tarikat yoluyla İspanya Kralı'na da ayrıca minnetle sadıktı. Çok kısa bir zamanda bu üç güç, Osmanlı filosuna karşı bileşik bir donanma hazırlayacak ve hep beraber Kutsal bir Lig'de bir araya gelecekti; ve Gasparo Bruni burada çok daha önemli bir role sahip olacaktı.

39 Bosio, *Dell'istoria,* iii, 804 (Philip'in Büyük Üstad'a teşekkürleri), 817 (secretamente auisato con lettere in cifra dalle sue Spie, ch'ordinariamente stipendiate teneua in Constantinopoli, le quali penetrarono, e seppero le negotiationi, che'l Rè d'Algeri, & altri Capi de'Mori di Barbaria faceuano alla Porta, sollecitando, e facenzo instanza al Turco, che mandasse l'Armata sua nelle Marine di Spagna, che verso l'Africa riguardano, per fare spalla,e dar aiuato, e calore a' Granatini); Chasiotes, *Oi Ellenes,* 49-54 (Barelli ve ailesi); Mavroeide, *Aspetti,* 29, 59, 66 (Vareles ailesi); Karapidakis, *Civis,* 281 (Vareles ailesi); dal Pozzo ve Solaro, *Ruolo,* 110-11 (di Constantinop.); Arce, "Espionaje", 265 (con dos turcos prinçipales – a cuyo Cargo està el gouierno y mando de todo lo del Ataraçanal – de quemar toda la armada del Turco).

6

Jeopolitik ve Kadırgalar

25 Mart 1570'te Osmanlı çavuşu Kubad, Venedik'e varmıştı. Bir *çavuş* İmparatorluğun mesajlarını iletirdi ama onlar muhtemelen bu manadan fazlasını içeren bir statüye sahiplerdi; Osmanlı İmparatorluğunun içerisinde ise bunlar Sultan'ın iradesini resmî makamlara doğrudan nakleden adamlardı ve dışarıda ise özel elçiler ve temsilciler olarak kullanılırlardı. Kubad Venedik'i çok iyi biliyordu. O, görev icabı 1567 ve 1569'da buradaydı; her seferinde çok iyi karşılanıyordu ve ikinci bir fırsat yakaladığında Giudecca'daki pansiyonunda arp ile violinler aracılığıyla özel bir konserde eğleniyordu. Kubad ayrıca, kendisi gibi Çerkez bir aileden gelen şehrin doğu dillerinin baş tercümanlarından biri olan samimi bir arkadaşlık kurduğu Kıbrıslı Michele Membré ile de eğleniyordu. Ama bu defa o daha karanlık bir vazife icra etmişti. Şubat'ın ilk yarısında Sultan II. Selim tarafından çıkarılmış, Kıbrıs adasının tamamıyla Osmanlı İmparatorluğu'na teslim edilmesini talep eden bir ültimatomu Doç'a ve Venedik hükümetine sunmuştu. Eğer ki istenilen gerçekleştirilirse yaşayanlarının güvenlikleri garanti altına alınacak, mülklerinde kalmakta veya gitmekte serbest olacak ve Venedik'in İmparatorluk'taki ticari imtiyazları yenilenecekti. Eğer yapmazlarsa da iki devlet savaşa tutuşacak ve Sultan adayı zorla fethedecekti. Bu haberler derin bir biçimde hoş karşılanmadı ama bir sürpriz olarak da görülmedi; İstanbul'daki Venedik temsilcisi Marcantonio Barbaro 29 Ocak tarihli yazısında Sultan'ın niyetlerinden bahsetmişti ve Osmanlılar tarafından onun dışarıya gönderdiği tüm postalarına enerjik bir şekilde karışma girişimlerine rağmen Venedik'e haberleri aktarmayı

becerebilmişti. Bu nedenle de Venedik hükümeti, Kubad'ın gelişinden 1,5 aydan daha fazla bir süre önce savaş için yoğun ve hızlı bir şekilde hazırlıklara başlamıştı. Kubad'a ültimatomla ilgili cevap verilmesi çok büyük törensel bir mevzuydu. Senato'da 220 kişinin katıldığı resmî bir oylama düzenlenmiş ve bunlardan 16'sı geçersiz, 5'i karşıt ve 199'u ise savaş lehinde oy kullanmıştı. Doç, Sultan'a kısa ama boyun eğmez bir sertliğe sahip bir cevap vermişti, Kubad'ın İstanbul'a dönerken yanına aldığı bu cevap, gururlu bir tonda olup Sultan'ın pek çok büyük unvanlarının kasıtlı olarak ihmal edilmesinden dolayı yoğun bir kızgınlığa sebebiyet verecekti. Paskalyanın ertesi günü olan 27 Mart'ta Doç asasını, denizlerin genel kaptanı olarak Girolamo Zane'e vermişti ve Zane bir savaş geleneği ile St. Mark sancağı yanında olduğu halde kadırgasına doğru ilerlemişti. Üç gün sonra o, güvertelerinde 2000 askerin yer aldığı kadırgalardan oluşturduğu küçük filosuyla varış istikametleri olan Kıbrıs'a doğru yola çıktı.[1]

Sultan'ın ültimatomu yakınma dolu dua edişlerin başlamasına neden olmuştu. Venedik, daha önce üzerinde anlaşmaya varılan sınırların ötesinde Dalmaçya'da kaçak olarak kaleler inşa ediyordu; Venedik'in Kıbrıs'ı Mısır'dan gelen nakliyelere saldırılmak için bir üs olarak kullanmaya başlamasından beri onlar sularında korudukları Hıristiyan korsanları kesin aralıklarla besliyorlardı; iki *levend*i ele geçirdikleri zaman onları Osmanlılara göndermek yerine öldürmüşlerdi; Hıristiyan veya Yahudi olan bir Osmanlı tacirinin babasını yanlış bir biçimde önce mahkûm edip sonra infaz etmişlerdi; ve Kotor'da ticaret yapan Hacı Ali adındaki Müslüman Osmanlı tüccarını soyduktan sonra ona da acımamışlardı. Bunlar bir fethin gerçekleştirilmesi için topyekun bir savaşı haklı çıkarmayacak bir çuval şikâyetti – Hıristiyan korsanlar tarafından Kıbrıs'ın kullanımına ilişkin ayrıntılar dışında bu örnek ile 1522'deki Rodos vakası arasında temelde bir benzerlik olduğu öne sürülmüştü. İstanbul'daki görüşmeleri sırasında temsilci Marcantonio Barbaro ayrıca Osmanlı taleplerinin başka bir bileşeni ile daha yüz yüze

1 Setton, *Papacy,* iv, 953-4 (Kubad'ın gelişi – diğer açıklamalar bakımından farklı tarihlerin doğrulanması - Zane); Pedani, *In nome,* 29 (Membré) ve *Venezia,* 27, 146 (Kubad'ın ziyaretleri); Pedani ve Bombaci, *I "documenti",* 201-2 (ültimatom); Barbero, *La Bataille,* 76-81 (Barbaro, çok daha değerli ayrıntılar); Yriarte, *La vie,* 152 (Senato oylaması); ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 4, item 16 (kızgınlık).

geldi, kısa bir süreliğine de olsa Kıbrıs çok daha önceleri Müslüman hakimiyeti altındaydı ve adada bu nedenle camiler bulunuyordu ki bu da Sultan'ın İslam'ı geri getirmek için dini bir vazife ile sorumlu olduğu anlamına geliyordu. Ziyadesiyle açık olduğu üzere bu çok fazlaydı, farklı gerekçelerle alınmış bir kararı haklı çıkarmak için öne sürülmüş bir iddia idi. Bu yüzden Kıbrıs'ın hedef haline getirilmesindeki gerçek nedenler neydi? Hemen ardından ve geçen yüzyıllar sonrası için yaygın olan popüler inanç bunun, Sultan'ın güvenilirlerinden olan zengin Yahudi tacir Joseph Nasi'nin uğursuz etkisine dayandırılmasıydı. Hikâyenin bir versiyonunda etkilerden birinin Sultan için Kıbrıs'tan şarap bulunması var iken ("Ayyaş" Selim sarhoş olması ile kötü bir üne sahipken Nasi çoktan Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm şarap ithalatının vergi toplayıcısı haline gelmişti) diğer birinde Nasi'nin Venedik'e karşı olan kini yer alıyordu. Her ikisi de ciddi verilere dayanmıyordu tabii ve Kıbrıs politikasının, Sultan'ı ve büyük rütbeli vezirleri tanıyor olmasının doğruluğuna karşın Nasi tarafından yönetildiğine dair hiçbir kanıt yoktu. Bu dönemdeki Osmanlı İmparatorluğu'nun dış politikası kişisel heveslerle yürütülmüyor daha çok büyük ölçekli bazı jeostratejik endişeler tarafından ilerletiliyordu; bundan dolayı Selim'in kararının altında yatan nedenlere mutlaka bakılmalıdır.[2]

Osmanlıların 1516-7'de Suriye ve Mısır'ı almalarından beri imparatorluktaki en önemli uzlaşı Mısır ve İstanbul'un birbirine bağlanmasıydı. Takip eden 50 yıl boyunca, İmparatorluk maliyesine ek olarak Mısır'dan alınan devasa boyutta gelirler vardı, ki gerçekte bu Osmanlıların herhangi bir yere yaptıkları seferlerinin pek çoğunu finanse ediyordu. Dahası, Sultan'ın aynı zamanda Kutsal Yerler olan Mekke ve Medine'nin koruyucusu haline gelmiş olması gerçeği Osmanlı emellerinin İslam dünyasının lideri olmasından yararlanmasını da harekete geçirmişti; ayrıca bu Sultanı, Mısır'a deniz yolculuğu ile giden birçok Müslüman için (Hacı olmak için Mekke'ye gidilmesi)

2 Pedani ve Bombaci, *I "documenti"*, 201-2, ve Pedani, "Some Remarks", 23 (yakınma dolu dua edişler); Barbero, *La Bataille,* 43-5 (Nasi), 77 (cami argümanı); Grunebaum-Ballin, *Joseph Naci,* esp. 134-5 (Nasi hakkındaki teoriler); 156 (şarap ithalatı). Camilerin öne sürülmesi Venedik'te de tartışılmıştı: bkz. Charrière, ed., *Négociations,* iv, 759(n.). 7. yüzyıl ortalarındaki Arap hakimiyetine karşın atıfta bulunulan kısa dönem muhtemelen daha güncel olan Kıbrıs'ın Mısır Memluk Sultanı kuvvetlerince 1424-6'da zapt edilmesi olmalıydı.

Haccı eda etmelerini güvenli kılmak noktasında da sorumlu tutmuştu. Ültimatomda da söylendiği üzere adanın uygulamada korsanlara bir dinlenme tesisi konumunu arz etmesi ve teoride ise Osmanlı kalbi olan kara topraklarına saldırı amaçlı bir Batılı seferi yapılırken buranın bir basamak taşı olmaması için sadece tek başına bu iki gerçek muhtemelen uzun vadeli bir amaç olarak Kıbrıs'taki Hıristiyan hakimiyetine son verilmesi adına yeterliydi.[3]

Ama konu hakkında Osmanlıların düşüncesinde çok daha büyük bir arka plan vardı. Aynı 50 yıl sırasında, Osmanlılar güçlerini ve etkilerini Mısır'dan güneye ve güneydoğuya doğru Kızıldeniz aracılığı ile dışarıya, Hint okyanusunun içine doğru ve hatta olabildiği kadar daha ileriye Sumatra'nın Müslüman Açe Sultanlığı'na ulaştırabilmek için büyük çabalar sarf etmişlerdi. Bölgedeki yeni rakipleri olan Portekizliler tarafından yön değiştirtilmiş çok kıymetli Doğu Hindistan ticaretini durdurabilmek bakımından onların amaçları kısmen ticariydi; ama Doğudaki başlıca rakip ve düşmanı olan İran'ın Osmanlıları stratejik olarak büyük ölçüde zayıflatması bir başarı olduğundan buradaki ticaret ve politika el ele gitmişlerdi. Osmanlıların emellerinin boyutu hayret vericiydi. Büyük Vezir Mehmed Sokollu 1568'de, bir Süveyş Kanalı'nın kazılmasının yapılabilirliğinin mimarlar ve mühendisler tarafından incelenmesi için bir komisyon oluşturulmasını Mısır Valisi'ne emretmişti. Bir yıl sonra, Hazar denizine doğru gelişmesinden ve ilerlemesinden endişe edilen Moskova kuvvetleri üzerine o, Astrahan şehrini zapt etmeleri amacıyla Volga deltasına bir ordu göndermiş ve Volga ile Don'u bağlaması için başka bir kanalın kazılmasına başlanmıştı. Bu Astrahan seferi her iki manada da başarısız olmuştu. Ama eğer onlar başarılı olsalardı ve eğer kanal kazılmış olsaydı Osmanlılar farklı politik amaçlara ulaşacaklardı: Rus ve İranlı düşmanları arasından bir güvenlik kordonu oluşturacak; uzakta Orta Asya'daki İran karşıtı Sünni müttefikleri olan Özbeklere direkt ulaşma imkânını kazanacak ve Hazar denizine kadırgalar gönderebilme fırsatını elde etmesi bakımından böylelikle İran'ın kara topraklarının içerisine ulaşabilme kapsamını da içeren bir deniz rotası çizmiş olacaktı. Bu sadece İran karşıtı hareketin kıskaç altına alınmasına dair şartların oluşturulmasına neden olmayacak aynı zamanda uzun vadede dostluk bağları ve muhtemel bir müttefikliği oluşturacak

3 Muprhey, *Ottoman Warfare*, 50 (Mısır, finanse etmek).

olan Orta Asya Müslümanlarının Osmanlı koruyuculuğunda Hazar'dan Mekke'ye kadar tüm sahil yollarını kullanarak [Hacca] gelebilmeleri için ayrıca bir rota kuracaktı. Her iki şema için de Kıbrıs'ı geçerek Akdeniz'in doğu tarafına inilen bir deniz kanalı projesi merkezî bir bileşeni oluşturuyordu. Modern araştırmalardan biri Mehmed Sokollu'nun Kıbrıs'a saldırmak için isteksiz olduğunu çünkü onun çok daha büyük jeopolitik planlara odaklanmayı tercih edeceğini öne sürmüştü. Yine de onun isteksizliğini gösteren bir kanıtın varlığı ziyadesiyle belirsiz olarak kalacaktır; bazı Batılı diplomatlara karşı o savaş karşıtı bir izlenim vermiş olabilir fakat sonuçta o tam bir blöfçü ve duygularını gizleyebilen bir kimseydi. 1570'deki saldırıya eğer karşı durmuş olsaydı kendisinin uzun vadedeki politikasının gerekliliğinden dolayı stratejik bir gözetleme deliğini kapamazdı ve bu gecikme sadece tamamen zamanlama ve taktikler hakkındaki bir anlaşmazlıktan ileri gelmiş olmalıydı.[4]

Daha kısa ve çeşitli olan faktörlerse türevsel ve zamansal olarak burada kısmî bir rol oynamış olabilirdi. 1566'da Osmanlı Amirali, köken olarak Raguza bölgesinden Hırvat kimliğine sahip Piyale Paşa sadece Ceneviz hakimiyetindeki bir ada olan Sakız'ı değil, ayrıca 13. yüzyıldan beri Venedikli soylu aileler tarafından sahiplenilmiş 4 küçük Yunan adasını daha ele geçirmişti. Osmanlıların ilgilendiği bir yer olarak kıymetli bir antrepoya sahip olan Sakız adasına iktisadi bakımdan zarar vermiş olsa da onun bu eylemi İstanbul'da çok iyi karşılanmıştı. Bu Sultan'ın danışmanlarının zihinlerinde popüler bir başarımın kazanılması isteminin ağır basmasından kaynaklanmıştı fakat benzer bir mantığın güdüldüğü 1569 Astrahan girişiminin felaketle sonuçlanması ve diğer bir sorunsal sefer olan Yemen'de dengeler hala askıdaydı. 1568'in ilk vakitlerinde Kutsal Roma İmparatoru ile yeni bir anlaşmanın tesis edilmiş olması Kıbrıs seferini, Avrupa'ya yeni bir operasyon için insanları ve gerekçeleri serbestleştiren uygulanabilir bir seçenek haline getirmişti. İlgili diğer bir düşünceyse 1569'un son zamanlarında nihayet Kıbrıs'ın hedef oluşu bir karar olarak alınmışken İspanya'nın iki çatışmanın

4 Casale, *Ottoman Age,* 14-131 (Hint Okyanusu), 135-7 (kanallar), 137-8 (Sokollu'nun isteksizliği); Kortepeter, *Ottoman Imperialism,* 28 (Astrahan, Don-Volga kanalı); Davies, *Warfare,* 12-13 (Astrahan seferi); Allen, *Problems,* 22-8 (Don-Volga Kanalı, Hac); Agoston, "Where Environmental", 60 (Don-Volga kanalının başlamaması). Pedani, "Some Remarks", 25-6, ve Caponi, *Lepanto,* 116-17, bu jeopolitik stratejiye Kıbrıs seferini entegre eder.

bataklığına saplanıp kalmış olması gerçeğiydi: Hollanda isyanı ve Endülüs dağlarında Mağribilere karşı verilen harp. Bazı gözlemciler bu durumun Osmanlıların, Mağribileri desteklemek için doğrudan İspanya üzerine saldırma şansını arttıracağını düşünmüş olmalıydılar ama Mehmed Sokollu yeterince iyi bir stratejist olduğundan, tahminen Batılıların yararına, Akdeniz'in tam da diğer bitimindeki çok güçlü bir devlete karşı herhangi bir başlıca istilayı yönetme fikrini dışlayabilmek için bu konu hakkındaki pek çok ipucunu kestirip attı. Ziyadesiyle daha çekici olan Venedik deniz gücünün hedef haline getirilmesinden çok İspanyol askeriyesinin oyalanması daha önemliydi; Osmanlılar kendilerine, bir Venedik donanmasını tek başlarına yenebilecekleri noktasında güveniyorlardı ama eğer onlar bir İspanyol filosuyla birleşirlerse bu gerçekleşmeyebilirdi ve İspanya şimdi Venedik'e yardıma gitmek için kesinlikle çok meşguldü. Onların kendilerine güvenmeleri, sadece 1569 Eylül'ünün ortasında bir yangınla Venedik cephaneliğindeki mühimmat deposunun imha olduğunu öğrenmeleriyle artabilecekti. Fakat, bir sonraki seferin Kıbrıs'ı amaçlamasının kararı bir fırsatçılıkmış gibi görünmesine rağmen Osmanlı politikasının genel eğilimi bu doğrultuda birkaç zamandır çoktan kesinleşmişti. Bunun besbelli, akıllı bir biçimde Kıbrıs'taki arazilerinden 1567'de hala nakit akışı sağlayan Malta Şövalyelerine karşı olduğu da yeterince açıktı.[5]

Geçmişe dönülüp bakıldığında Venediklilerin Osmanlı politikasının hangi doğrultuda olacağını görmekte yavaş davranmış oldukları gözükmektedir. Bu, görece geçmişteki yanlış alarmların tecrübesinden ve kısmen de Osmanlıların Girit ve Korfu'ya olan ilgileri hakkında da eşit bir şekilde endişe edilmesinden kaynaklanıyordu. Venedikli tüccarlar tarafından ödenen devasa miktardaki gümrük vergilerini kaybedebileceğinden [ve aralarındaki bu tarz ilişkilerden] dolayı Osmanlı İmparatorluğu'nun Venedik'e karşı bir savaş başlatamaz şeklindeki görüşü içeren bir akım olduğu da doğruydu; bu iddia geleneksel bir biçimde, Venedik'in Levanten ticareti boykotunun yapıldığı ve İstanbul'daki "Baylos" Marin Cavalli'nin Venedik'e döndüğü zaman dilimi olan 1560 yılında iddia edilecek kadar ileri gidilerek ifade edilmişti.

5 Capponi, *Lepanto,* 96-8 (Sakız (ve hasar alması), Nakşa, Andros, Mürted, Yavuzca); Setton, *Papacy,* iv, 936 (Şövalyelerin nakit akışı), 943-5 (cephanelik yangını, Sakız'a zarar).

Ancak söz konusu Baylos, aynı zaman diliminde ayrıca çok daha temel bir Venedik prensibini daha açıklamıştı: "onlara karşı savaşmak veya savaşmamak gibi iki yol arasında büyük bir beceriklilik ve ihtiyatla ilerlemeliyiz. En kesin haliyle biz savaşmamalıyız ama sadece bunu yapamayacağımızı düşündükleri karada". Venedik-Osmanlı ticaretinin 1560'larda bir canlanma yaşamış olması gerçeğine rağmen zaman, Venedik'in aslında savaşabildiğini gösterme vaktinin geldiğiydi.[6]

Venedik savaşılması gerektiğini ve savaşabileceğini biliyordu ama ayrıca onunla çarpışacak müttefikler olmadıkça Osmanlı İmparatorluğu'na karşı zafer elde edilemeyeceğinin de bilincindeydi. Akdeniz arenasında bunlar arasından en önemlisi İspanyollardı. 1570 Ocak'ına kadar olabildiğince geç bir şekilde Venediklilerin politikası Madrid'e gönderdikleri büyük elçilerinin aktardığı üzere Sultan'ın Mağribilere yardım etmesi planı hakkında daha Osmanlı karşıtı bir doğrultuda sadece Kral II. Philip'i kışkırtmak olmuştu. Kubad hızla yaklaşmakta olduğu için büyük elçiye Mart başlarında resmî bir ittifak arayışının gerçekleştirilmesini söylediler. Bu yüzden son dakikaya kadar Venedik, bir Akdeniz kuvveti olarak İspanya'ya karşı geleneksel soğukluk politikasına sıkı sıkıya tutunmuştu. Böyle bir yaklaşımın çokça nedeni vardı. İspanya ile yapılan son Osmanlı karşıtı savaştaki (1537-40) ittifakta başarısızlığa düşülmüştü ve filonun Preveze'de yenilmesinden dolayı suçlanan İspanyol kumandan Andrea Doria gerçeği vardı (bu Doria, geç 1520'lerde İspanya'nın uydusu haline gelen, geleneksel bir biçimde Venedik'le yarışan, onların düşmanı ve onlara yardımda bulunmamış olan Ceneviz Cumhuriyeti'nin önde gelen Cenevizli bir ailesine mensuptu). Ayrıca, İspanya yönettiği Napoli Krallığı vasıtasıyla gelecekte bölünmüş herhangi bir Balkan bölgesinde Venedik için potansiyel bir rakipti. İspanyanın Osmanlılarla gerçek bir ticari bağı olmamasından beri de onlar sadece Malta Şövalyeleri ile değil, aynı zamanda diğer tüm Batılılar veya "Levant teriminin karşıtı olarak bölgenin batı kısmında yaşayan – sözde Ponentiniler" ile Venedik-Osmanlı ilişkilerine

6 Kafadar, "Death", 198 (ticaretin canlanması), Albèri, ed., *Relazioni,* ser. 3, i, 283-4 (ticaret, boykot argümanı), 286 (bisogna procedere con gran destrezza e prudenza fra quelle due vie di fargli e non fargli e guerra. Bisogna certissimamente non farla, ma non però perchè credano che non si possa fare – iki yol tutulması…). Denizdeki bazı tüccarlar ticari nedenlerle savaş karşıtıydılar.

gerginlik getirecek korsan faaliyetlerine sponsor olmaktan mutluluk duyuyorlardı. Ve tüm bu yukarıdakilerin yanında savunma ya da saldırı takibi için kuvvetlerini ayırması anlamına gelen Venedik'in İspanya ile Osmanlı karşıtı resmi bir birliktelik içerisine girmesinin ve tabii İspanyolların Kuzey Afrika'daki çıkarlarının korkusu vardı ki bunlar Venedik için stratejik kaygı oluşturmuyordu. Venedik için büyük endişe yaratan şey, normal şartlar altında Osmanlıların iyi niyetiydi. Bu yüzden en son 1568'de Venediklilerin aslında Osmanlılara İspanyol filosunun hareketleri hakkında gönderdikleri bilgilerde olduğu gibi durumlarının mantığı ile uyum içerisindelerdi.[7]

Venedik Madrid'e karşı olan *froideur* – soğuk tutumunun acısını tamamıyla çıkarmıştı. İspanyolların gözlerinde, onlara bir yarar getirmediği müddetçe Osmanlılara karşı verilen bir savunma operasyonuna bile yardım için parmak kaldırmayan Venedikliler prensipleri olmayan, düşmanla iş birliği içerisinde bulunan ahlaksızlardı. 1570'te II. Philip'in huzurunda olan bir Papalık diplomatının verdiği rapor şöyleydi: "başkalarına yardıma gitmekte asla isteğe sahip olmadıklarından Venediklilere karşı burada muhabbet besleyenlerin sayısı azdır ve burada onların düşündüğü kendi çıkarları gerçekleşmedikçe görevleri başkalarına bırakıp yüklemeye devam edeceklerdir ki bu da memnuniyetle savaşı bırakmayacaklarına neden olacağından duyulan güven çok azdır". İspanyollar 1550'ler ve 1560'lar boyunca Osmanlılara ve onların himayesindekilere karşı Venediklilerden gelen azıcık bir yardım bile olmadan Kuzey Afrika'daki savaş işlerini tek tük devam ettirmişlerdi. Barbaros Hayreddin'in ölümünden sonra diğer bir yetenekli korsan kumandanı olan Turgud Reis (Reis, kaptan anlamına gelmektedir) pruvaya geçerek başa gelmişti. Osmanlılar Trablus'u 1551 yılında onun yardımlarıyla almışlardı, Cezayir'in enerjik yöneticisi olan Salih Reis ise 1555'te İspanyolların Becaye'deki iyi tahkim edilmiş presidiosunu ele geçirmiş ve İspanyollara 1559'da Oran yakınlarında büyük bir mağlubiyet tattırmıştı. Sonrasında ise İspanyollar için çok daha büyük bir

7 Setton, *Papacy,* iv, 933 (İspanyol filosu hakkında bilgi), 946, 954 (Ocak, Mart – İspanya politikası), 955 (Kuzey Afrika hareketinden korkulması); Vatin, "L'Empire", 376-7 (Osmanlı sularındaki ponentiniler, 1559'dan beri); Pagkrates, *Oi ektheseis,* 177-9 (1570'lerde ponentinilerin Venedik için sıkıntı kaynağı olması), Braudel, *Mediterranean,* ii, 879 (Sicilyalı korsanlar).

felaket gelmişti. O yılın sonunda İspanya Kralı Tunus'un adalarından biri olan Cerba'yı ele geçirmek için Ceneviz, Malta ve Papalık gemileri dahil yaklaşık 50 savaş gemisinden mürekkep bir filo göndermişti; amaç, burayı, Trablus'tan Tunus ve Libya'ya kadar kıyılar üzerinde kontrol kurmuş olan Turgud Reis'e karşı daha ileri seferler için yürütülecek bir askeri üs yapmaktı. Bu seferde yer almak üzere 12 bin asker gittiği ve bunlardan çok azının geri dönebildiği tahmin edilmektedir. Birçoğu hastalıktan ölmüştü; geri kalanlarsa, ya 82 günlük kuşatma bittikten sonra susuzluktan ölmeye başlamış, ya da İspanyol kuvvetlerinin Papalık sancak gemisi dahil aşağı yukarı 20 farklı konumda bulunan Hıristiyan kadırgalarının kalıntılarını tespit edip batıran Piyale Paşa ve Turgud Reis emrindeki büyük Osmanlı filosu tarafından yapılan karşı saldırıda esir edilmiş veya öldürülmüşlerdi. Osmanlılar, Cerba'da bu zaferlerini simgelemek için kafataslarından bir piramit inşa etmişlerdi; bu 19. yüzyılda bile hala görülecekti. İspanyol askeri tarihindeki bu derin travmatik durumla ilgili olarak Venedikliler acılarını paylaştıklarını ifade etmiş ancak herhangi türde bir yardım önermemişlerdi; ve kendi deniz kumandanlarına Osmanlı filosuyla karşılaşmaktan kaçınmaları için de talimatlar vermişlerdi.[8]

İspanyollar için bu faciadan uzun-vadeli olarak bir kazanım elde edildiyse bu da onların özellikle Güney İtalya'da deniz kaynaklarını inşa edebilmek için zorlanarak da olsa, daha çok çaba sarf etmeye kendilerini adamış olmaları gerçeğidir. Napoli Krallığının filosu 1550'lerde gelişmişti; şimdiyse gemilerin sayılarının artırılarak iki katına çıkarılmasına uğraşılıyordu. Ayrıca Barselona gibi diğer tersanelerin de işletilmesine başlanmış ve 1560'a gelindiğindeyse kadırgaların sayıları Cerba öncesi dönemdeki seviyeye getirilerek eski haline kavuşturulmuştu ki buna rağmen Don García'nın 1565'te Malta'daki Osmanlı filosuna yönelik olarak gerçekleştirileceği bir operasyonu riske atmamak noktasında hala çok dikkatli çalışmalar yapması gerekiyordu. İspanyolların gemi yapım

8 Serrano, ed., *Correspondencia,* iii, 304-5 (vi è assai poca amarevolezza verso li SS.ri Venetiani per non haversi voluto mai movere in aiuto d'altri, et molto manco confidenza che ogni volta che potessaro uscire de la guerra non lo faccino volentieri, lassando l'impresa sopra alti et mirando solo all'interesse proprio); Hess, *Forgotten Frontier,* 76-8 (Trablus, Becaye, Oran); Anderson, *Naval Wars,* 8-13 (Cerba); Braudel, *Mediterranean,* ii, 973-85 (Cerba); Setton, *Papacy,* iv, 758-65 (Cerba; 763; Venedik politikası).

programlarının çoğu Papa tarafından onaylanmıştı ve İspanya'daki Kilise'nin mülk ve gelirleri üzerinden ise İspanyol tacı için ödenen onda birlik vergiler ve diğer meblağlar gibi özel dini vergilerle desteklerde bulunuluyordu. Roma ve Madrid arasında bu hususlara dair bazı gerginlikler vardı; Papalık bu paraların, örneğin sapkınlar ve kafirlere karşı savaş gibi her zaman dini amaçlar uğrunda harcanmadığından şüpheleniyordu. Ama V. Pius, Ocak 1566'da Papa olduğu zaman "subsidio" olarak bilinen en büyük vergiyi çabucak yeniledi; Pius için, Osmanlı karşıtı bir Haçlı fikrine kafayı taktığı söylenebilirdi ve o İspanyolların deniz gücünün burada hayati bir rol oynayacağını biliyordu.[9]

İspanya'nın bakış açısından filosunun temel gayesi batı Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki korsan ve Osmanlı karşıtı politikaların takip edilmesiydi. Onların kendilerine uzak olan Kıbrıs adasını savunmaları noktasında hiçbir çıkarları yoktu. Ama İspanyol makamlarının Osmanlıların Avrupa'daki mülklerinin herhangi bir kısmına karşı ilgisi olmadığını söylemek de doğru olmayacaktır. Güney-doğu İtalya'nın Balkanlara olan katışıksız yakınlığı bazı çıkarlarından dolayı onların her zaman potansiyel bir biçimde oyunun içerisinde olacakları anlamını veriyordu. Gördüğümüz üzere Costantino Castriota'nın babası Atripalda Markizi Balkanlar'da bir istihbarat ağına sahipti (onun muhbirleri birçok çeşide sahip Hıristiyan Arnavut ve Mustafa adındaki bir Müslümanı bile içeriyordu). Otranto ve Bari topraklarının valisi olarak 1530'larda o, Napoli'deki genel valiye düzenli olarak eline geçen Levant hakkındaki haberleri özetleyen raporlar göndermişti ve bu özel bir hobi değildi çünkü benzer çalışmalar onun gayet aktif olan halefi tarafından da 1550'lerde sürdürülecekti. Yine de Napoli Krallığı'nda yaşayan halk, geçmişte Balkanların kendi hanedanlıklarına da ev sahipliği yapmasından dolayı burayla bağlarının bulunduğunu unutmamış ve çoktan hayalet haline gelmiş yasal iddialar vesilesiyle bunun tekrardan oluşturulabileceğinin istemine kapılmışlardı. Napoli'nin hükümet avukatı tarafından 1567'de yazılmış ve bugüne ulaşmış olan ilginç bir belgenin çizdiği üzere, burada Napoli Krallarının eski Bizans İmparatorluğu'ndaki antik mülkleri tartışılmıştı. Diğer şeylerden başka "tüm bu Arnavutluk bölgesi ve

9 Mafrici, *Mezzogiorno,* 190-200, ve Fenicia, *Il regno,* 173-5 (Napoli filosu); Braudel, *Mediterranean,* ii, 1008-12 (gemi yapımı, vergiler); Parker ve Thompson, "Battle", 15-16 (dini vergiler, gerilimler); Setton, *Papacy,* iv, 887 (Pius V, subsidio).

krallığının" Draç düklüğünden Norman hâkim Robert Guiscard'a ve ondan da Napoli'nin Anjou'lu krallarına geçtiğini iddia edip 14. yüzyıla ait bir belgeye referans vererek buraların Napoli Kralı I. Charles'a ait olduğunu ilan etmişti. Draç düklüğüyle alakalı olarak avukat önemli bir ölçüde "ben buranın Avlonya'yı da içerdiğine inanıyorum" yorumlamasında bulunmuştu. Onun metni Osmanlı Arnavutluk'unun istila edilmesi için politik bir teklif değildi ama muhtemel bir gelecekte kullanılması için gösterilmiş bir dizi hükümdü ve gerçekte bu istikbal aslında çok da uzakta değildi. Göreceğimiz üzere birkaç yıl içerisinde İspanya kralının üvey erkek kardeşi olan Avusturyalı Don John oldukça ciddi hatta mümkün bölgesel planlamaların ve Balkanlardaki stratejik bağların peşini kovalamıştı. Bu eğilim henüz bir anlamda sadece İspanyol çıkarlarının sıralanmasından çok Venedik'e ait Osmanlı karşıtı gayretlere daha yakın olmasına rağmen, onları bir anlamda Balkanların verebileceği aynı ödüller için birer rekabetçi haline getirebilecek bir etkiye sahip olabilirdi. Kısa bir süreliğine olsa da Hersek Novi'nin kalesi esasen İspanyollardan müteşekkil İmparatorluğun askerî birliklerince istenilmeyen bir Habsburg kamasıymış gibi Venedik Arnavutluk'u ve Venedik Dalmaçyası arasına sokularak işgal edilmişti ve Venedik hala memnuniyetsizlik duyduğu 1538 tecrübesini unutmamıştı.[10]

1560'lı yılların sonlarında V. Pius, Kutsal İttifak'a katılması için İspanya'nın II. Philip'ine yaptığı ricalarını tekrarlıyordu ve İspanyolların Venedik'e karşı olan tutumu söz konusu İttifak'ın taşlı bir zemine çarpmış olmasının nedenlerinden sadece bir tanesiydi. Philip'in danışmanlarından bazıları, onun, sadece dinî bir savaşta dövüşülmesinde değil seküler bir ayaklanma ve kırmızı bir bez olan ve İspanya'ca resmî bir çizgide bastırılmaya çalışılan Hollanda isyanının içerisine git gide çekilmesinden dolayı söz konusu Katolik ittifakının kafirlere olduğu kadar sapkınlara yani Avrupa Protestanlığına karşı da yönetilmesi hevesini güden sofu bir haçlı-Papa tarafından kurulabileceğine inanıyorlardı.

10 del Moral, *El virrey,* 63-73 (Atripalda'nın raporları, Arnavutlar, Mustafa – ancak bir Lomellini olarak Atripalda'yı yanlış kimlikle tanıtmıştır); Sola, "La frontera", 299-303 (Atripalda'nın raporları, halefi); Coniglio, *Il viceregno,* ii, 346-53 (347: "credo che in essa se includa la Velona", 351: "tutto il regno e provincia di Albania"); Napoli'nin I. Charles'ı gerçekten de 1272'de Arnavutluk'un Kralı sıfatını elinde tutuyordu ancak 6 yıl sonra Arnavutluk'un eski hakimi olan Sicilyalı Manfred'e yenilmişti.

Ayrıca Philip 1570'te hala Mağribi isyanıyla da başa çıkmaya çalışıyordu; o, karizmatik genç üvey erkek kardeşi Avusturyalı Don John'a bunun sorumluluğunu yüklemişti ama savaş bu yılın geç vakitlerine kadar sonlanmayacaktı. Yine de Papa'nın özel temsilcisi Nisan'da İspanyol sarayına vardığında sempatik bir duyum alacaktı, ve bir aydan daha az bir süre sonra 16 Mayıs'ta Philip V. Pius'a prensipte Venedik'in, Papalığın ve diğerlerinin yer alacağı bir ittifaka katılmayı kabul ettiğini yazacaktı. Haddinden fazla düşünüp karar vermek gibi kötü bir şöhrete sahip olan birisi için söz konusu durumla ilgili olarak bu denli hızlı ve önemli bir değişiklik neyden kaynaklanmıştı? Sokollu Mehmed'in blöfü ve bazı kimselerin kötü yönlendirmelerinin kötü bir şekilde geri tepmiş olması mümkündü; ayrıca İspanya kendi istihbarat casuslarından Sultan'ın İspanyol sahillerine saldırmak için bir filo göndermiş olabileceğini öne süren ciddi raporlar almıştı. Papalık elçisinin temel iddiası, inkâr edilmesi zor olan bir biçimde diğerinin yardımı olmadan ne İspanya'nın ne de Venedik'in Akdeniz'de Osmanlıları yenebileceğiydi. Papa'nın İspanya'yı Venedik'e tercih edeceğine dair gizli güvenin yanı sıra dinî vergilerde büyük bir artış teklifi sunması da memnuniyetle karşılanmış olmalıydı. Ve daha az önemsiz olmayansa Philip'in kabulünün anahtar bir şartla gelmiş olduğu gerçeğiydi: bu ittifak, sadece Sultan'a karşı değil ama aynı zamanda Trablus, Tunus ve Cezayir'in hakimlerine karşı da yönlendirilecekti. Şu an ki şartlar altında Philip'in, Venedik'in bu hedeflere karşı kendi güçlerini bölmesi noktasında bir beklentisi olamazdı ama o, eğer kendininkileri dağıtırsa kimsenin onu ittifakın temel amaçlarını feshettiği doğrultusunda suçlamayacağının garantisini istemişti.[11]

V. Pius, diğer başlıca Katolik kuvvetlerinin ittifaka katılmaları noktalarında ikna edilebileceklerini uman ve bu konuda fazlasıyla idealist olan bir kimseydi. Ama bunun gerçekleşmesi için çok az bir şans vardı. Kutsal Roma İmparatoru Maximilian en son 1568'de sekiz yıllığına geçerli olan bir anlaşma ile Osmanlılarla barışı emniyet altına almıştı. Onun Papa ile kendi anlaşmazlıkları ve ittifakın yapılabilirliği

11 Setton, *Papacy,* iv, 956-8 (papalık elçisi), 959-60 (vergiler), 961 (anahtar şart); Braudel, *Mediterranean,* ii, 1081 (İspanya'ya karşı Osmanlı filosunun gelişini İstanbul'dan haber eden 22 Ocak'taki rapor – Braudel, Venediklilerin yanlış bilgilendirmesinden şüphelenmişti ama Sokollu'nun yanlış yönlendirmiş olması geçerli olandı – vergiler); Barbero, *La Bataille,* 125 (gizli güven).

hakkında kuşkuları vardı ve ayrıca kuzeni Philip ile olan ilişkileri, 1569 sıralarında oldukça soğuk bir seviyedeydi. Toprakları üzerinden doğrudan komşu olsalar bile çok uzaklardaki Akdeniz'de yer edinmiş bir uyuşmazlık uğruna savaşa gitmeyi düşünmek, herhangi bir Leh hâkim için, Osmanlılarla olan ilişkileri ziyadesiyle hassaslaştırabilirdi (her halükârda artık ölmeye yüz tutmuş bir iyimserliğe sahip olan V. Pius, Lehistan'daki Papalık elçisine Moskova'ya giderek Korkunç İvan'ı ittifaka katılması için ikna etmesini söylemişti ve ona rahiplerinin "Roma'daki törenlerde insanlara öğretiyi yayabilmeleri" teklifiyle iyi bir tedbir aldığını düşünmüştü. Elçi, Papa'ya İvan'ın Sultan'la daha sadece yeni bir barış yapmış olduğunu ve kendisini Katolikliğe döndürmek için en ufak bir şansı bile olmadığını açıklamak zorunda kalmıştı). Fransa 1530'lardan beri hem açıktan ve hem de gizliden Osmanlıların müttefiki olmuştu ve genç kral ile annesi (IX. Charles ve Catherine de Medici) Fransa'nın kendi içindeki çatışmalarda yer alan ve çok daha katı bir çizgide duran Katolik unsurları yatıştırmak bakımından o sıralarda kendilerini Sultan'dan biraz olsun uzak tutmak için çabalamalarına rağmen uzun vadede politikalarını değiştirmeyeceklerdi. Venedik'teki Fransız elçisi, Catherine de Medici için yazdığı bir mektupta ona, Osmanlı-Fransız ittifakının kurucusu olan I. François'nın Fransız siyaseti hakkında çok makul ve açıklayıcı olan bir dipnot düşmüştü: her vakit Fransa'nın düşmanı gibi davranan Venedik'in Osmanlı'ya da aslında böyle davrandığı ancak her ittifak uygulamasında saldırgan gibi görünmelerine karşın aslında savunma yanlısı bir devlet olduğu için onlara yardım edilmesi noktasında böylesi korumacı bir ittifaka katılmamalıydılar. Eğer tüm Hıristiyanlık hücuma dayalı hakiki bir ittifak için Osmanlıların fethettikleri toprakları yeniden kazanmak adına birleşeceklerse elbette Fransa da bunda yer almayı isterdi. Ama var olan şartlar katılmanın anlamsızlığına ve sadece Osmanlının iyi niyeti ile kendilerinin aralarını açmaya hizmet edeceğinden kalıcı bir fayda sağlamayacaktı; Kıbrıs iyi bir yer olduğu kadar çoktan kaybedilmişti de ve Venedikliler önünde sonunda diğer mülklerini koruyabilmek adına Sultan'la zaten barış yapacaklardı.[12]

12 Fichtner, *Emperor,* 173-6, 189 (Maximilian); Halecki, *From Florence,* 174-9 (İvan); Charrière, ed., *Négociations,* iv, 760(n.) (1570 Mart'ında de Foix'den Catherine'e mektup).

Bütün bu iddialar alenen gerçekleştirilebilirdi. Mesela Osmanlılarla hala geçerli olan sözleşmelerinin yenilenmesi adına 1572 yılında İstanbul'da yapılan anlaşmaya, bir Fransız elçinin buraya gönderilmesinin açık ve belli bir gereksinim olarak en azından Avusturya hanedanı olan Habsburgların Fransızlara karşı haddinden fazla olan gücünü dengeleyici bir unsur olması bakımından yerleştirilmesi en basit fikirlerden biriydi. Avusturya veya İspanyol Habsburglarının kuvvetini azaltacak herhangi bir gelişme Fransa için potansiyel bir iyilikti ve bu gelişmeler prensipte İspanyolların Akdeniz ve Kuzey Afrika'da mağlup edilmelerinin uygulanabilmesiydi. Sonradan İstanbul için Fransızların büyük elçisi olan François Savary de Brèves, İspanya Kralı'nı kastederek şöyle yazacaktı: "Biz onlarla savaşta iken ve o gerektiğinde kuvvetleriyle servetini kendi iç anlaşmazlıklarımızı tırmandırmak için kullanmıştı, o deniz kıyılarını hem İtalya'da olanları hem de İspanya'dakileri korumak zorunluluğu adına harcamaları ve endişeleri için gitmemiş olsaydı tüm bunlarla birlikte çok daha farklı bir yol izleyeceği kesindi". Brèves bilhassa Fransa'nın uzunca bir vakittir güttüğü endişesini şu şekilde not etmişti: Cezayir ve Tunus toprakları "onun için çok önemli ve gerekliydi, çünkü eğer o buralara sahip olursa İspanya'dan İtalya'ya tamamen özgür ve tam bir güvenlikle geçebilecekti, ki bunun sonucu olarak da o kendisini çok daha iyi bir olanak ile tüm İtalya'nın efendisi yapabilecekti". Reform karşıtı dinî heves V. Pius'un kalbinde harlı bir biçimde yanıyor olmalıydı ve bu kesinlikle II. Philip'inkinde de bulunmayan bir şey değildi; ama bu, Fransız politika uygulayıcılarının zihinlerindeki söz konusu siyasi hesaplamalardan dolayı tamamen gölgede kalmıştı.[13]

Böylece V. Pius, büyük bir koalisyon için Venedik ve İspanya'ya ek olarak bir avuç dolusu küçük iktidarı toplamayı başarabilen kişi

13 BAP, MS 4769, fo. 46r (Dax'in IX. Charles'a söylevleri, Apr. 1572; "pour contrepreser l[']excessiue grandeur de la maison d'Autriche"); BIC, MS 1777, fo. 7v ("Mesmes durant que nous auons este en guerre auec luy et qu'il a fomenté auec ses forces et moyens noz diuisions ciuilles estant certain qu'il eut faict tout auttre progrez sur nous sans le soign et les despenses qu'il a esté obligé d'employer pour la conseruation de ses Costes maritime tant du costé d'Italie que d'espagne", "luy sont tellement necessaires et Importans que par le moyen d'Iceulx Il pourroit en toute seurete et plaine Liberté passer d'espagne en Italye … et par consequent auroit beaucoup plus de moyen de se rendre M.^{e} de toute l'Italye"). De Brèves, İstanbul'da 1591'den 1605'e kadar büyük elçiydi.

olmuştu. Malta'nın pek de bir egemen devlet olmamasına karşın ayrı bir kurumsal yapı olarak katılımı da elbette garantilenmişti. Sorun teşkil eden daha ziyade Toskana'nın hâkimi olan Cosimo de Medici olmuştu. Teoride o çok katı bir biçimde İspanyol tacına bağlıydı: komşu topraklar olan Siena'yı onun kuvvetlerinin 1555'te fethetmesinin ardından, buralar önce Kutsal Roma İmparatoruna aktarılmış ve sonrasında II. Philip sayesinde Cosimo'ya geri verilmişti ki bu yüzden o askeri kısıtlamalarla bağlanarak İspanya'nın bir vasalı olarak tutulmuştu. Fakat Cosimo çok daha muazzam hırslara sahipti. Akdeniz sahnesinde çok daha büyük bir rol oynamak bakımından kısmen Malta Şövalyelerinin model alındığı Cavalieri di Santo Stefano adında 1561-2'de kendi deniz şövalyeleri tarikatını kurmuştu. V. Pius diğer dinsel coşku belirtileriyle birlikte bundan etkilenmişti ve 1569'da tek taraflı olarak Cosimo'ya "Büyük Dük / Grandük" unvanını vermişti. Neredeyse modern zihinler için bile düşünülemez bir boyutta olan böylesi bir unvan hem II Philip'te hem de İmparator Maximilian'da, buranın kendilerine bağlı olması gerektiği düşüncesinden dolayı kin ve öfkeye yol açmıştı. Maximilian, Floransa'ya karşı ciddi bir askerî sefer tasarlamıştı ve Philip resmî belgelerde yeni unvanını kullanması bir tarafa Cosimo'nun Osmanlı karşıtı ittifaka katılmasına tamamen karşıydı. Osmanlılara karşı verilen savaşta, ancak İspanya ve Papalık arasındaki uzun ve yorucu diplomatik mücadelelerin ardından Toskana kadırgaları nihayetinde çok önemli bir rol oynamıştı.[14]

1570'in yaz aylarının başlarından itibaren Roma'daki arabulucular Papa, Venedik ve II. Philip arasındaki bir uzlaşının detaylarını baltalamaya başladılar; resmi müzakereler 1 Temmuz'da başlayacaktı. Üzerinde çalışmak zorunda oldukları şablon 1538 Kutsal Ligi'ydi ancak bu basit bir formüle bağlıydı ki katkıda bulunanlar için Venedik kuvvetlerine Sicilya'dan tahıl sağlama amaçlı bir İspanyol taahhüdü gibi önem taşıyanları da dahil olmak üzere çözülmesi gereken daha birçok konu vardı. Bir Kutsal İttifak'ın tüm detaylarını kabul etmek, uygulamadaki amacın 1571 baharından itibaren başlayarak takip eden yılın da işin

14 Capponi, *Lepanto,* 108-11, 143-4 (Siena, Cosimo, unvan); Guarnieri, *Cavalieri* (Santo Stefano); Aglietti, "La partecipazione", 60-96 (Cosimo'nun Philip ve Papa ile olan ilişkileri); Levin, *Agents,* 89-93 (unvan, Philip); Fichtner, *Emperor,* 173-4 (unvan, Maximilian).

içerisine katıldığı bir sefer sezonunu birleştiren bir operasyon anlamına gelen uzun süreli bir görev demekti. Fakat aynı zamanda Osmanlılar Kıbrıs'a saldırması için bir istila gücünü yığmaya başlamıştı. Böylelikle 1570 Nisan'ının sonlarından itibaren bu yana Papa da Venedik'e bir askeri destek sağlamayı organize edebilmek için çalışıyordu. Bu Venedik'in barış zamanında oldukça küçük olan ve aktif bir donanmayı bulundururken işe yaramaz gibi görünen büyük bir kadırga rezervini prensipte kullanmak için halihazırda tutmayı sürdürdüğü geleneksel bir uygulamasıydı. 1560'larda denizde kabaca 50 kadırga olmalıydı ki çok daha fazlası olan 70 tanesi kullanımdan çekilmişti. İhtiyatta bırakılmış bu kadırgaları etkin hale getirebilmek adına onlar için her türlü ekipmanın, askerlerin, kürekçilerin ve onları yönetecek, ihtiyaçları oldukları adamları sağlayacak çok sayıda denizcilerin bulundurulmasına uyulması gerekiyordu – bu da her şeyin bedelini ödemek için para elde etmenin gerekliliği anlamına geliyordu. Başlangıçta V. Pius çok asil bir hareketle 24 kadırgayı ekipman ve adamlarını karşılamayı önerdi fakat ayrıcalıkları için bile cömertçe ödemelerinin yapılmasına mecbur kalınan 16 yeni kardinalin atanması dahil olmak üzere bir sermaye toplanması çabalarına rağmen operasyonun boyutunun çok yıldırıcı olduğu kanıtlanmıştı, böylece sayı da 12'ye düşürülmüştü. Kendi donanma komutanlarının emri altında Venedik filosunun yanında çalışan ayrı bir Papalık filosunun oluşturulmaya zorlanması İspanyol kuvvetlerinin komutanı ile herhangi bir anlaşmazlık durumunda onlara sempatik ve üst düzey bir konum vereceğini düşündükleri için Venedik'i memnun eden bir plan olmuştu.[15]

Papalık komutanının bu görevi aslında askeri olduğu kadar diplomatikti de. 1570 seferinin birleşik filosu, onu oluşturan kuvvetler için resmi bir Kutsal İttifak donanması değil, geçici bir ittifak olacaktı ve bu nedenle de her türlü politik ve psikolojik yıpranmaya karşı savunmasız olabilirdi. Pius incelik, zeka, sade ve hatırı sayılır bir kişisel otoriteye sahip bir kimseye ihtiyaç duymuştu. Seçtiği kişi, Roma'nın önde gelen en büyük soylu ailesinin üyesi, Paliano Dükü olan 35 yaşındaki Marcantonio Colonna'ydı. Bu neredeyse tamamen, her açıdan ideal bir

15 Barbero, *La Bataille,* 184-6 (24-12 kadırgalar, kardinaller, ayrı donanma); Lane, *Venice,* 362 (1560'ların filosu ve ihtiyat birlikleri); Pezzolo, *L'oro,* 135 (1560'ların donanması).

seçimdi. Colonna, topraklarına geçici olarak el konulmasına yol açan bir hadisede önceki Papa ile ciddi bir çatışma yaşamış olsa bile Papa'ya tâbi ve Kilise'nin sadık bir evladı olmuştu; ayrıca onun yine Marcantonio denilen bir yakın akrabası da kardinaldi. Ancak Colonna'nın güney İtalya'da bulunan büyük arazilerinin bulunması onu –aynı zamanda Aragon Kralı Ferdinand'ın torunu olan annesi vasıtasıyla uzaktan da olsa alakadar olması ve 1560'larda İspanyol Kraliyet sarayında biraz zaman geçirmesiyle de– İspanya Kralı'na tâbi bir feodal yapmaktaydı. Venedikliler onun İspanyollarla ilişkili olmasından dolayı bazı endişelere kapılmışlarsa da, esas kaygıları onun deneyimli ve iyi bir deniz kumandanı olmamasıydı. O, kesinlikle *deniz cumhuriyetinin* söz konusu standartlarına göre olan biri değildi ama Papalık topraklarında ilgili deneyime sahip birkaç kişiden sadece birisiydi. 1560'ların başlarında, Papalık donanmasının Cerba'da tamamen yitirilmesinin ardından mevcutta kıyıyı koruyabilecek - ve muhtemelen korsanlık aktivitelerinde bulunan – yegâne unsur Colonna'nın şahsi küçük filosuydu. 1563'te birisini Cenevizli bir deniz tacirine sattığı, Kardinal Borromeo'dan 3 adet kadırga almıştı ve hala bir armatör olarak, 1565'te 7 kadırgası bulunan filosuyla zirvede olduğuna inanılıyordu. Ayrıca onun, gemilerinden birinin güvertesinde en azından yeterli bir seviyede kendisini deniz tutmasına alıştırmak için biraz zaman geçirdiği de düşünülüyordu.[16]

11 Haziran 1570'te Sistine Şapelindeki bir törende V. Pius, Colonna'ya görevini verdi ve ona Papalık savaş sancağını uzattı. Colonna vakit kaybetmeden o günden itibaren 12 gemisine kaptan olabilecek kimseler için resmi görevleri, başka bir deyişle "patenti"leri verdi (kendisi tüm filonun kumandanı olduğundan onun daha büyük sorumlulukları olabilirdi ve o kendi emri altında sancak gemisinin kaptanı olabilecek birisine ihtiyaç duymuş olabilirdi). Liste, eniştesi [veya kayınbiraderi] Orazio Orsini, kardeşi Prospero Colonna ve kuzeni Pompeo Colonna (kendi üvey annesinin katili olduğu gerçeğinden dolayı kısmen papalığın affını kazanmak için askeri bir kariyer takip

16 Bazzano, *Marcantonio,* 47-125 (Colonna ailesi, hayatının erken dönemleri, İspanyol bağları); Capponi, *Lepanto,* 124 (Venedik'in endişeleri); Barbero, *La Bataille,* 186-7 (Venedik'in kaygıları); BSS, AC, II CF 3, fos. 3v-6r (tayfa ve kadırgalar için ödemeler 1565), 176r-177v (satım), ve AC, II, CF 5 (Borromeo'nun kadırgaları); Hanlon, *Twilight,* 30 (7 kadırga).

eden bu kişi tecrübeli bir savaşçıydı) dahil çeşitli birkaç seçkin Roma aristokrasisinin üyelerinin isimlerini içeriyordu. Bir kadırganın kaptanı olmak, bu işe kalkışacak olan askerlerin kaptanı olmaktan çok daha farklı bir meseleydi ama her üç durumda da Marcantonio Colonna bu iki işi birleştirmişti. Bu çifte kaptanlardan, onun sancak gemisine kaptan olmak için seçtiği adamlardan birisi Colonna'lara sadık olan ve eski bir Romalı aristokrat ailesine mensup ("Innocenzo"nun kısaltılmışı) Cencio Capizucchi'ydi; görev tevdisi 11 Haziran'da yapılmıştı. Colonna 5 gün sonra Roma'dan Ancona'ya gitmek üzere, 8 kadırgasını buraya getirmiş olan bir kaptan ve onların bu limandaki donanımlarıyla mürettebatlarının bütününe göz atmak için ayrılmıştı. 4 gün sonra ise 4 diğer kadırga almak ve buradaki yetkililerle seferin planlanmasını müzakere etmek için Ancona'dan Venedik'e gitti. Bu şehirdeyken kendisine yardım eden Papalık temsilcisi Colonna'nın işlerin tamamı üzerinde "çok büyük bir dikkat" gösterdiğini ve Venedik tarafından vaat edilen kürekçilerin ödemelerinin neredeyse çoğunda ilerleme kaydettiğini 6 ve 13 temmuz tarihli raporlarıyla bildirmişti; Colonna, kürekçileri temin ettiği vakit, Ancona'daki diğerlerine tekrar katılmak için 23 temmuzda 4 kadırgayla beraber Venedik'ten ayrıldı. Onun kendi sancak gemisi olması için Venedikliler 1529 yılında donanma mimarisinde klasik çağ zihniyetiyle tasarlanmış ünlü bir gemiyi, büyük bir deney ürünü olan (her biri kendi küreğine sahip bir sıradaki beş adamın olduğu) quinquereme'i bulunduğu depodan çıkarmışlardı; bu geçmişte çok iyi işler çıkarmıştı ama 30 yıldır da yatıyordu.[17]

Venedik'e varışından hemen sonra Colonna, 30 Haziran'da Ancona'da Gasparo Bruni'den yazılmış bir mektup almıştı. Mektup, "ben bu sabah, 3 subay ve 36 adamla beraber, silahlandırılmış bir firkata ile buraya vardım" diye başlıyordu. O şimdi yaptığı üzere, kendisine deniz subaylarıyla beraber yanında getirdiklerini detaylarıyla acilen Marcantonio'ya yazmasını söyleyen Pompeo Colonna'yla konuşmuştu.

17 Barbero, *La Bataile,* 187 (ceremony), 572 (quinquereme); Setton, *Papacy,* iv, 964 (tören, Colonna'nın görevi); BSS, AC, II CF 1, fos. 6r (kaptanların listesi), 8v (Capizucchi'nin görevi); Petrucci, "Pompeo Colonna" (kariyer); Brunelli, *Soldati,* 75 (Capizuchhi – Colonna yanlısı); Guglielmotti, *Storia,* vi, 17-21 (kaptanların görevleri), 24-7 (Ancona, Venedik, sancak gemisi); Stella, "Lepanto", 220-1 (Venedik'te, 220(n): "grandissima sollecitudine –büyük endişe"); Lane, *Venetian Ships,* 65-8 (quinquereme, mimari).

"Bu mektupla ben aynı zamanda alçakgönüllü bir biçimde sizi şunun hakkında da bilgilendirmek isterim: benim Venedik'teki bulunan yeğenime, Şövalye Bruti'nin oğullarından birine halihazırda bir yazı göndermiştim. Ve ona benim için subaylar bulması gerektiğinin bir yolunu bulmasını söylemiştim. Bu yüzden siz Ekselanslarına onun ne tür subaylar bulmuş olduğunu bildirmesi gerektiğini ilettim." şeklinde bir eklemede bulunmuştu. Fakat o açıkça, yeğeninin Venedik'ten birisiyle gönderdiği bu mektupta çok da şaşırtıcı olmayan bir şekilde Venedikli karar alıcıların bölgeyi ve şehri askeriyeye ve denize dair kabiliyeti olan insanlar aramak için inceliyor olmalarından dolayı onun uygun adamları henüz elde etmekte başarısız olduğunun haberini vermişti. Bu yüzden Gasparo Bruni takip eden günlerde Colonna'ya: "[gelen habere] göre yeğenim, subayları temin edememiş" diyebilmek için tekrar yazmıştı; ve önceden bahsettiği 36 adamdan 12'sini gemici ve 24'ünü de subay olarak hizmet etmeleri için seçmişti.[18]

Burada, gördüğümüz üzere Antonio Bruti'nin dokuz oğlu olduğundan, o yeğenin kimliğini tespit edebilmek dahil birçok belirsizlik vardı. Gasparo'nun Dubrovnik'ten sevkiyatları göndermek için kullandığı bir gemi tipi olan firkatalarıyla nereden geldiğini söyleyebilmek kolay değildi ama bu Raguzalı otoritelerin ona, tebaaları arasından adam istihdamında faal olması için izin vermiş olmasını pek olası kılmıyordu. Onun kendisinin hususi bağlantılarının olmadığı bir yere neden toplayıcı olmak üzere kullanılmak için gönderildiği de açık olmamasına karşın belki de başka bir limandan Papalık Devletlerinin doğu sahillerine seyahat etmiş olabilirdi. Lazaro Soranzo'nun daha sonra yazacağı üzere onun, Papa tarafından çağırıldığı zaman Ülgün'den gelmiş olması da imkânsız değildi. Burada dikkate değer olan şey, Gasparo'nun her iki mektubu da imzalarken kendisine "Papa'nın kadırgalarının [mesela ki kaptanı] yöneticisi" unvanını vermiş olmasıydı. Onun gönderilmesi,

18 BSS, AC, Corrispondenza Marcantonio il Grande, busta 44, nos 4490 ("Questa matina ariuai qui Co[n] una fregata armata Co[n] 36 huomenj et 3. officiali", "hò uoluto Co[n] la p[resen]nte reueren.te darle noticia, dicendole et[iamdi]o questo che io di gia hò dato ordine in venetia ad un mio Nepote figliuolo del S.or Caual[ier] Bruti che douesse procurar di trouarmi li officiali, et però le scriuo che debba ancor lui far saper V. E. che sorte di officiali hauera trouato"), 4450 (di officiali non hauendo fatto mio Nepote prouisione). [Gasparo Bruni'nin mektuplarının orijinalleri.]

Capizucchi'den sancak gemisinin deniz kaptanlığını almak üzere bir Papalık emri vasıtasıyla özel bir amaç için gibi görünmektedir. Muhtemel bir senaryo, Capizucchi'nin kendisini piyade kaptanlığına sıkıştırması olabilirdi ama o bu kararı, Colonna'nın Roma'dan 16 Haziran'da ayrılmasından hemen sonra iletmişti; Papa da, onun yaptığı gibi gemi subayları ve denizcilerini toplamak için onun yerine geçmeye Ancona'ya gitmesi için Gasparo'yu çabucak bilgilendirmişti. Fakat bunun için ortada olan zaman çizelgesi eğer Bruni'yle olan iletişim Ülgün üzerinden gerçekleştirildiyse oldukça dardı; ayrıca o, haziranın sonundan önce Venedik'e ulaşan yeğenine bir mesaj göndermek zorunda kalacaktı. Bu yüzden belki de Bruni'nin hizmetleri Papa tarafından en azından bazı güçler vasıtasıyla etken kılınmış ve çoktan onu Adriyatik'in doğu kıyılarından batı kıyılarına getirmişti.[19]

Marcantonio Colonna, Ancona'ya 26 temmuzda ulaşmıştı. Bu muhtemelen onun kendisini onun sağ kolu olan adam rolüne hızlıca kaydıran Gasparo Bruni ile ilk kez karşılaşmasıydı. Bu tarihte diğer kaptanlar için Colonna tarafından onun sancak gemisinden bildirilen bir emir şöyle diyordu: "keşiş Şövalye kardeş Gaspar Bruno size temel hazırlıklar için gereken herhangi bir şeyin gemiye yüklenmesini, aynen benim adıma emrederse yapmak zorundasınız yani ona boyun eğmekte hataya düşmeyin (bunu sardalya, sirke, yağ, un, pirinç, şarap, bisküvi ekmeğinin ve benzerlerinin olduğu bir liste takip ediyordu)". Ertesi gün Gasparo, Colonna'dan onu sancak gemisinin kaptanı olarak tayin eden yasal "patente"ini almıştı

> Sancak gemimizden deneyim ve cesaretle sorumlu olmak zorunda olan insanlar oluşumuz nedeniyle Papa hazretlerine hizmet, bizim kendi onur ve memnuniyetimize yakışır ve böylesi niteliklerin Kudüs Şövalyesi olan Senyör keşiş kardeş Gaspar

19 BSS, AC, Corrispondenza Marcantonio il Grande, busta 44, nos 4490 (Gouernator di Galera di N. S.), 4450 (Gouernator di Galera di Sua San.ta). Gasparo'nun kariyerine dair alternatif açıklamalardan birisi (onun kardeşi Giovanni'nin yorumlamalarını takip ettiğinden) onun Borromeo'nun kadırgalarından birinde kaptan olduğunu ve Colonna'nın dikkatini bu yolla çektiğini varsaymaktadır. Ama zamanlama dardı (Giovanni'nin Borromeo'yla ilk karşılaşması belirtildiği üzere 1562'de olmuştu); kadırgalara dair var olan belgeler ondan bahsetmemişti ve Soranzo'nun açıklamaları anahtar rolü Papa'ya vermişti.

> Bruno'da fazlasıyla ve müthiş bir biçimde bulunduğunu biliyoruz, erdem ve meziyetlerinin verdiği güven bizim tarafımızdan onun her zamanki gibi tüm işlev, yetki, önem, onur, kuvvet ve otoriteye sahip sayılmasından dolayı söz konusu kadırgalarımızın kaptan ve yöneticisi seçilip vekilimiz olarak bu görev için tercih edilmesine neden oldu; bu sebeple de kadırgasında hizmet eden tüm adamların bana yaptıkları gibi ona da itaat etmelerini, saygı duymalarını ve onurlarını bildirmelerini emrediyoruz.[20]

Bununla birlikte bunlar çoğunlukla görevlerde verilen tek tip kalıp ifadelerdi bu yüzden de son derece prestijli olan bu konum için neden seçildiğinin gerçek kökenine ışık tutacak çok fazla şey yoktu. Emin olabildiğimiz, Colonna'nın bu tayinden kesinlikle pişmanlık duymayacağıydı; öyle ki o Gasparo'yu üç sefer mevsimi boyunca sancak gemisinin kaptanı olarak tutacaktı.

Gasparo Bruni, 30 temmuzdaki gelişinden filonun Ağustos başlarında ayrılmasına kadar Ancona'da 5 hafta geçirecekti; o enerjik bir adamdı ve erken modern dönem Akdeniz kadırgalarını karmaşık birer savaş makinası haline getirmek için düzenlemelerde bulunmak gibi yapılacak bir yığın iş vardı. Tipik bir kadırga 41-43 metre uzunluğunda ve 5-6 metre genişliğindeydi; genellikle her iki tarafından da üç, dört veya beş adamın kürek çekmek için oturacağı 24 veya 25 kürek sırası olurdu (Colonna'nın antik sancak gemisinde vücut bulduğu gibi her bir kürekçiye bir kürek verme uygulaması 16. yüzyılın ilk yarısında kademe kademe kalkmaya başlamıştı – yeni sistem çok daha basitti ve sadece bir adamın her bir kürekte gerçek bir kabiliyet sergilemesi

20 BSS, AC, II CF 1, fos. 49r (Il caualiere Fra Gaspar Bruno vi dirà in nome n[ost]ro l'ordine che hauete da tener p[er] el Caricamento di alcune vettouaglie necessarie no[n] mancate cosi esseguirlo), 50v (Perche conuiene al seruitio di S. S.^{tà} et à l'honor et sodisfattion n[ost]ra di hauer p[er]sona di esperienza et ualore al gouerno della n[ost]ra Galera Cap.^{a} et sapendo esser queste parte nel magnifico et molto honorate Sig.^{re} Fra Gaspar Bruno Caualiere Hierosolimitano per la relatione che tenemo degno di fede della vertù et meriti suoi lo hauemo eletto com eper la p[rese]nte lo eleggemo et deputamo Gouer:^{re} et Cap.^{no} di detta n[ost]ra Galera con tutta l'auttorità facultà honori pesi prerogatiue et emolumentj solitj: Comandamo però espressamente che da tuttj gli huominj del seruicio di detta Galera, sia ubedito rispettato et riuerito come la p[er] sona mia).

gerekliliği vardı). Daha büyük olan bir kadırga tipi "lanterna" veya fener kadırga olarak biliniyordu ki daha çok kürekçi sırası olabilirdi ve adını kıç kısmında asılı olan, diğer kadırgalara geceleri yol gösterip sinyal vermeye yarayan üç büyük cam fenerden almıştı; bu büyük gemiler sıklıkla sancak gemisi olarak kullanılıyorlardı. Her bir kadırganın üzerinde üçgen tipinde gerili yelkenleri olan iki direği vardı. Uzak mesafedeki seyahatler öncelikli olarak rüzgâr gücüne dayanıyordu ama kürekçiler eğer ihtiyaç duyulursa, saatlerce sabit bir biçimde hızı 3-4 deniz milinde tutabilirlerdi; düşmandan kaçarken veya onları kovalarken 12 deniz mili hızına ulaşılabilirdi fakat bu sadece azami olarak 20 dakika için geçerli olabilirdi ki bu zorlanan tayfanın bile olağanüstü biçimde tükenmesine yol açabilirdi.[21]

Fiziksel olarak, en azından bir kadırga güvertesinin büyük bir kısmı kürekçi sıralarıyla kaplıdır. Venedik kadırgalarındaki kürekçiler geleneksel olarak bolca deniz tecrübesine sahip, özellikle Dalmaçya ve Yunan adalarından gelen Cumhuriyet'in kendi bölgelerinden olan özgür insanlardı. Zamanla şartlar kötüleştiğinden ödemeler gecikmiş ve oranları aşağı düşmüştü, bu kaynaklar yetersiz hale gelmiş ve birçok sıra, genellikle hapishanelerden olan hükümlülerle yani zorlanmış adam manasına gelen "forzati"lerce doldurulmuştu. Toskana, Papalık devletleri ve Napoli gibi devletler de bunları ve bir kaynak tarafından "bahis sonucunda kendilerini kadırgada bulan veya kendilerini açlık yahut kumardan buraya satmak zorunda kalmış avare insanlar olarak" tanımlanmış "buonavoglie" olarak bilinen özgür adamları veya gönüllüleri kullanıyorlardı. Kürekçilerinin aşağı yukarı neredeyse %60'ı bunlardan oluşuyordu ki Napoli özellikle bu "forzati"lere bağımlıydı. Ama diğer devletler de ayrıca ulaşabilme imkânlarının bulunduğu diğer bir insan gücüne sahiptiler ki Venedikliler bunları – yani Osmanlı kölelerini, Osmanlılarla yapmış oldukları anlaşmalardan dolayı kullanamayabilirlerdi. 1571'de Napoli filosunda köleler kürekçilerin %11'ini oluşturuyorlardı ve bu 10 yılın sonunda oran

21 Monga, ed. ve çev., *Journal,* 10-12 (kadırga detayları 41 x 5.5m); Cerezo Martínez, *Años cruciales*, 34 (kadırga detayları, 43x6, hız); Guilmartin, "Tactics", 46-8 (kadırga detayları 41.5x5.2-5.8m; fener kadırgalarının (sancak gemisi) olan kadırgalardan, "capitana – kapudane"lerden farklılıkları hakkında, ama, bir capitananın normal bir kadırgadan daha büyük olduğunu söyler krş. Pantera, *L'armata,* 148).

21'e yükselecekti. 1601'de Papalık donanmasındaki bir subay tarafından yazılan bir el kitabı "küçük gemilerden temin edilen mesela Kuzey Afrikalı Mağribîlerin alınması, topraklarından koparılanlardan evladır" tavsiyesini vermişti. Oysa, Borromeo'nun kadırgalarından birinde bulunan köle listesine Colonna tarafından "Draçlı İbrahim oğlu Hüseyin", "Avlonyalı Mustafa oğlu Hüseyin", "Draçlı Hasan oğlu Pervan" ve "Bosnalı Ali oğlu Hasan" dahil edilmiştiler. Malta Şövalyelerinin kuvveti de neredeyse tamamen yakalayarak ele geçirdikleri köle gücüne dayanmıştı. Bu durum, iş gücünün ucuz olmasını sağlıyordu ancak diğer sorunlara da yol açıyordu. Söylenene göre 1570 temmuzu sonlarında Şövalyeler bundan dolayı, korsan kumandanı olan Uluç Ali tarafından üç tane kadırgaları zapt edildiği vakit devasa bir zararla felakete uğramıştılar: görünüşe göre en basit manada Müslüman kürekçiler özgürlüğü umduklarından kürek çekmeyi bırakmışlardı ve bu yüzden vazifeleri için sayıları zaten yetersiz olan Şövalyelerin mevcudu, kürek çekmeye başlamak zorunda kalmalarından dolayı daha da azalmıştı. Ve ayrıca hem Müslüman hem de Hristiyan deniz kumandanlarının iyi bildiği üzere savaş esnasında ellerinde silahlarla gönüllülere ve mahkumlara (ilk grup sadık tebaa iken, ikinci grup af vaadiyle motive edilmiş vahşi adamlardı) güvenilebilirdi, buna karşılık köleler için bunun geçerliliği söz konusu olamazdı.[22]

Akdeniz'in diğer pek çok bölgesinde denize dair diğer uygulamalarda olduğu gibi bu da taraflar arasında güçlü benzerlikler olduğunu göstermektedir. Kuzey Afrikalı korsanların kendilerine bağlı olduğu Maltalı emsalleri gibi Osmanlı filosu da (tipik bir şekilde, kürekçi sayıları köy başına değişen vergi yerine mecburi vazife vasıtasıyla toplanan) özgür erkekler, mahkumlar ve esirlerden oluşan bir karşımı kullanıyordu. Bir Osmanlı kadırgasında esir olarak hizmet etmiş bir Batılı

22 Lutrell, "Late-Mediaval Oarsmen", 93 (Venediklilerin forzati'ye geçişi); Tucci, "Marinai", 683 (Venedik'in forzati sistemine geçişi), Williams, *Empire,* 111 (Napoli, %60); Fenicia, *Il regno,* 175 (Napoli, %11'den %21'e); Crescentio, *Nautica,* 95 (i Mori pigliati sù le loro Fuste sono megliori, che quei che in terra si pigliano… Bonauoglie sono gente vagabonda, a chi la fame, ò gioco forzò a vendersi, ò giocarsi in Galea"; BSS, AC, II CF 5, fos. 22v, 31v, 32r ("Ussain embram de Durazzo", "Ussain de Mastafa de Velona", "Peruena de Casson da Durazzo", "Assan de alli de bossona"; liste ayrıca muhtemelen Mağribi olan iki Hıristiyan İspanyol adamın adını da içermektedir.); Languet, *Epistolae,* i, 159 (zapt edilen Malta gemileri).

tarafından verilen açıklamaya göre binlerce tecrübeye katlanılabilirdi: "Bir kürekçi fırtına çıkmadıkça, ateşin onu çatlattığı ve bir yabandomuzu gibi kızarttığı haliyle vücudundaki derisi yanmadıkça zincire vurulmuş elleri ve ayaklarıyla gündüz gece kürek çekmek zorundaydı. Haddinden fazla ıstırap çekilirken ter gözlere akıp tüm bedenini ıslatırdı... Teknede buradan sorumlu olan kişi herhangi bir kimsenin dinlendiğini ve nefes aldığını görürse hemen ona vururdu... ta ki onun tüm vücudunda kanlı izler bolca yer edinmeye başlayana kadar." Eğer Osmanlı ve Hıristiyan uygulamaları arasında herhangi bir farklılık varsa bu da, 1580'lerdeki Batılı bir gözlemciye göre "deneyimlediğim ve gördüğüm üzere Osmanlı kadırgalarındaki köleler, Hıristiyan veya İspanyol kadırgalarındakilere göre çok daha iyi şartlara sahiptiler; Ben Napoli'den Sicilya'ya bir kadırgayla giderken esirlere nasıl korkunç ve tiranca bir şekilde davranıldığından şoka uğramıştım".[23]

Kürekçilere ek olarak bir kadırgada iki tür daha vardı. Kendi kumandanının emri altındaki bir savaş kadırgası, olması gerektiği şekilde 100 asker taşıyabilirdi. Ve tabi burada subaylarıyla birlikte gemicilerin olduğu bir tayfa vardı. Gasparo Bruni gibi bir gemi kaptanının altında hizmet eden bir de (yaklaşık olarak birinci teğmen ve bundan başka kürekçileri yönetmek gibi özel bir sorumlulukla) "comito" ve bunun altında da depolara bakan ve hesapları tutan bir sekreter veya muhasebeci olan "sottocomito"; bir kılavuz, her biri bir yardımcıya sahip geminin marangozu gibi olan üç işçi ustası; geminin ağır silahlarını kullanan 6 topçu çavuşu, bir vaiz, bir cerrah-berber, 8 birinci sınıf denizci ve 30 sıradan gemici vardı. Bu detaylar Colonna tarafından haziran sonlarında çizilmiş bir kadırga için olan (comito için aylık 7 scudiden sıradan bir gemici için 2.5'a kadar değişen bir) aylık maaş listesinden elde edilmişti; sancak gemisi muhtemelen fiziki boyutu ve muazzam önemi bakımından çok daha büyük bileşenlere sahipti. Colonna tarafından 12 Ağustos'ta navigasyonda uzman bir danışman olduğundan Korčula'lı

23 Imber, "Navy", 265-7 (Osmanlı kürekçileri); Vratislav, *Adventures,* 138-9 (ıstırabın tanımı); Lubenau, *Beschreibung,* i, 219 (so viel ich... gesehen und erfahren, haben die Gefangenen auf den turkischen Galleen viel besser als auf der Christen oder Hispanischen Galleen; da de ich von Neapolis in Siciliam auf der Galleen gefahren, bin ich selber erschrocken, wie tirannisch und greulich man da mit den Gefangenen umgingk".

Francesco için özel bir vazife tanımı yapıldığı zaman söz konusu listeye de bir ekleme yapılmış oldu.[24]

Ayrıca çeşitli idari görevleri icra edecek "nobili in poppa" veya "gentiluomini di poppa" gibi (kelimenin tam anlamıyla gaddar soylu veya centilmen olan) bazı sosyal konumlara sahip adamlar da vardı. Bunlar, geminin kaptanı veya sahibi sayesinde / iltimasıyla hayatlarındaki ilk deniz tecrübesini edinmek için kapasite sahibi ve olasılıkla genç erkeklerdi. 1571'de Hıristiyan filosunun batan morali hakkında Vatikan tarafından yetkin bir raporun bir bölümü, tamamıyla oğlancılık günahı ve bu sorunda anahtar bir rol oynadığından o genç "centilmen"lerin varlığının ayrıştırılmasıyla ilgiliydi çünkü bu uygulama subayların en sevdikleri delikanlıları güverteye alabilmelerini mümkün kılmıştı: "Onlara deneyim vermenin kabul edilmesi ve kendilerinin tanışları olduğu bahanesini öne sürüyorlardı; tecrübe edindikleri doğruydu ama şeytanî bir türden olarak onlar tanış değillerdi ve fakat karıları olmuşlardı". Bu raporun diğer bir temel endişesi ise küfürdü. Yazarının satırları arasına koyduğu üzere "bir kadırgadaki insanların, normal yoldan karadayken ettikleri küfrü unuttukları ve cehennemin kendisine bile yıldırımla çarpmış gibi yeni bir yol benimsedikleri görülmekteydi". Papalık filosundaki ahlaki yaşamın tonu V. Pius için gerçek bir endişe meselesiydi: Colonna ve Gasparo Bruni Ancona'dayken, etkili bir Cizvit yazarı olan Antonio Possevino'nun *Il soldato christiano* (Hıristiyan asker) şeklinde başlıklandırılmış küçük bir risalesinin nüshalarını dağıtması için Papa bir Cizvit'i buraya göndermişti. Evvelki yıl basılan bu eser, daha sonra birçok baskısı yapılacak bir Reform Karşıtı klasikti; bu, Katolik askerlerine kafirlere ve sapkınlara karşı savaşması için ilham verilmesini ve tabi onların kendilerini günahlarından arındırmak için arzu duymalarını da sağlamayı amaçlamıştı. Kitabın küfür üzerine özel bir bölümü vardı ki bundan başka ayrıca "iftira, yalan söylemek, lüks, açgözlülük, kumar ve ihtişam" gibi kötü değerlerle düello ederek bunlara karşı çıkıyordu. Bu ziyadesiyle gerçekçi olmayan ve hatta bir savaş kadırgasındaki kalabalık bir yaşamın şartlarını hesaba almaksızın askerlerin zamanlarını St. Augustine'in çalışmalarını okumakla harcamaları

24 BSS, AC, II CF 1, fos. 14r (kadırga bileşenlerinin listesi), 61r (Francesco da Corsola). Bir kadırganın subay ve gemicilerinin geçiştirilmiş ve detaylı tam listesi için bkz. Crescentio, *Nautica,* 88-95; ayrıca krş. Pantera, *L'armata,* 115-29.

gerektiğini öne sürmüştü. Ne Colonna'nın veya ne de Bruni'nin onun genel moral standartlarını veya bilhassa Hıristiyanlığa adanmışlığı umursadıklarını düşünmek için bir sebep yoktur (Bruni'nin sınıfının adamı olarak böylesi ortak bir olgu konusunda küçük bir mesele olan kendi gayrimeşru oğlu bir kenara bırakılırsa); fakat diğer taraftan Ancona'da iken Colonna'nın, şahsi hesaplarında kumar için harcanmış bir para girdisi bulunmasından dolayı Possevino'nun tüm yüksek standartlarından her birini yerine getirmediğini var sayabiliriz.[25]

Küçük Papalık filosu, Ağustos başlarında Ancona'dan ayrıldı ve aşağı doğru yola çıkarak İtalya'nın topuğundaki Otranto kıyılarına ayın 6'sında vardı. Colonna buraya vardığı zaman II. Philip'ten gelmiş olan, İspanyol filosunun bir kısmının kendi deniz kumandanı Andrea Doria'nın büyük yeğeni Gian Andrea Doria komutasında buraya doğru ilerlemesi için emir verdiğini söyleyen bir mektup buldu. Philip ve Papa arasındaki evvelki bir anlaşma, Colonna'ya onların birleşik kuvvetlerinin tamamının kumandanı olarak davranılmasının taahhüdü ile sonuçlanmıştı; fakat Philip bu mektupta gerçek savaş zuhur ettiği zaman Doria'nın her konuda tavsiyesinin alınması gerektiği isteminde bulunmuştu. Doria'nın çok daha fazla bahrî tecrübeye sahip olduğu kesinlikle doğruyken Philip'in onun tavsiyelerinin dinlenmesini umduğunu ima edişinden dolayı söz konusu mektuptaki istek Colonna'nın canının sıkılmasına neden olmuştu ki bu durumda, genel komutan olarak pozisyonu kaçınılmaz bir biçimde baltalanmış oluyordu. Philip tarafından Doria'ya verilmiş olan gizli talimatlarsa bundan çok daha kötüydü: ona, her şeyden evvel kadırgalarını korumasını ve tedbirle ilerlemesini söylemişti (ki bu eğer mümkünse onları hiçbir biçimde savaşta riske atmaması anlamına geliyordu). Kendi durumunun acayip oluşuna Doria da katılmıştı lakin Philip'in politikasının gidişatını

25 Pantera, *L'armata,* 115-16 (nobili in poppa); ASVat, Misc. Arm.II, 110, fos.393r (in galera par che sia dismenticato il modo che si suole bestemmiare in terra, ma tengano un modo nuouo, che l'inferno si stupisce), 394v (si mettano la maschera, che si fa per essercitarlj: et a[n]co che sono lor parenti: et è uero che s'essercitano al modo di satanasso et che sono loro moglie, non che parenti); Barbero, *La Bataille,* 188 (Possevino'nun dağıtılması); Possevino, *Il soldato,* 20-1 (küfür, düello), 26 (le detrattioni, la menzogna, la Lussuria, la Gola, il giuoco, & le pompe); BSS, AC, Corrispondenza Marcantonio il Grande, busta 67, no. 3900, fo. 1v (Ancona'daki kumar hesapları).

takip etmekten biraz olsun mutluluk da duyacaktı çünkü filosundaki kadırgalardan 12 tanesi kral tarafından kiralanmış olan kendisine ait mallardı ve o, eğer onları savaşta kaybederse tekrar layıkıyla tazmin edip yerine koyamayacaktı. Böylelikle Colonna'nın iki hafta boyunca kendisini burada beklediği Otranto'ya gitmek için Sicilya'dan kasıtlı olarak tüm yavaşlığı ile yelken açtı. Nihayet Doria buraya vardığı zaman Colonna ona karşı olan sinirini açıkça ayak direyerek gizledi ve ona özel bir onurla davrandı. Fakat sonrasında toplanılan savaş konseyinde Colonna, Cenevizli kumandanı Doğu Akdeniz'de herhangi bir eylemi üstlenmekte şüpheci davranır olarak buldu. Doria'nın açısından en kabul edilebilir gelen şey birleşik filonun Girit'e ilerleyebileceği ve oraya varıldığında seçeneklerin neler olabileceğinin göz önüne alınması gerektiğiydi ki o, kendisine ait bu fikir için bile gönülsüzdü. Toplamda 61 kadırgadan oluşan iki güç 22 Ağustos'ta Otranto'dan ayrıldı; bu ayın son gününde onlar, Girit'in kuzeybatı tarafındaki doğal ve güzel bir barınak olan limana Souda (İtal.: Suda)'ya vardılar.[26]

Onlar, Kubad'ın ültimatomunun reddedilmesinin hemen ardından St. Mark sancağıyla Venedik'ten ayrılmış olan deniz kumandanı Girolamo Zane tarafından karşılandılar. Olaylar Zane'nin Venedik'ten ayrılışından beri iyiye gitmemişti. O, Zadar'da iki aylık bir zaman harcamak zorunda kalmıştı, diğer unsurların ve piyade kuvvetlerinin filosuyla birleşmesi için gelmelerini beklerken tifüs ciddi bir şekilde patlak vermiş, adamlarını tahrip etmeye başlamıştı. Haziran sonlarında o, 70 kadırgalık filosunu alarak, daha fazla kuvvetin yanına varması için tekrar beklediği yer olan Korfu'ya getirmiş; tifüsten ölümlerin devam ettiği bu ay sırasında vakit harcamaya da devam etmişti (gördüğümüz üzere burası Antonio Bruti'nin oğulları olan Jacomo ve Marco'nun filoya, onlara eşlik eden on Arnavut okçuyla beraber katıldıkları yerdi. Jacomo seferini devam ettirdi ancak Marco Bruti eğer takip eden yılda İnebahtı Savaşı sırasında veya bir Venedik gemisinde tifüse kurban düşüp ölmediyse bile bu zaman dilimi civarında tarihi kayıtlardan kaybolmuştu).[27] Zane, sonunda Ağustos başlarında kadırgalarını Girit'e

26 Capponi, *Lepanto,* 125 (genel komutanlık üzerinde anlaşma, Philip'in Doria'ya emirleri), 135 (Philip'in Colonna'ya mektubu); Barbero, *La Bataille,* 220-4 (Philip'in Doria'ya emirleri, Doria'nın yaklaşımı, savaş konseyi, Souda).

27 yukarıda 70. sayfaya ve s. 71'de 27. dipnota bakınız.

getirmişti. Girit nüfusu arasından çabucak yapılan bir toplama işlemi tüm kayıpların telafi edilmesine yaramamıştı; diğer filo birliklerinin eklenmesiyle Venedik savaş gemilerinin toplamı 148'i bulmasına rağmen bunlar kötü bir şekilde yetersiz kalmıştılar. Zane, Ekim başı itibariyle Venediklilerin kayıkçı ve askerlerden oluşan tifüs ve dizanteri nedenli tüm kayıplarının 20 binin üzerinde olduğunu söylemişti.[28]

1 Eylül'de Marcantonio Colonna, (Gasparo Bruni gibi gemi kaptanlarının dahil edilmediği general kumandan seviyesindeki) yüksek rütbeli subayları ve kumandanlarını, opsiyonlarını tartışmak için bir toplantıya çağırdı ve iki gün sonra diğer bir yüksek düzeyli görüşme yapılması karara bağlandı. Bu müzakereler hakkında biz oldukça çok şey biliyoruz çünkü peşi sıra acımasızca gelen tekrar edişler onların bazı –ve şüphesiz bir dereceye kadar kendi faydaları için olan– geçmişe yönelik hesaplaşmalarının ortaya çıkmasına neden olacaktı. Colonna efendisine –Papa'ya– sadıktı, tüm filoyu Kıbrıs'taki Osmanlı donanmasına saldırmak için mümkün olan en kısa sürede harekete geçmeye çağırmıştı; o, Zane ve yüksek rütbeli bir İspanyol subayı tarafından destekleniyordu ve sadece Doria tarafından değil, aynı zamanda bazı Venedikliler tarafından da ona karşı geliniyordu.[29] Colonna nihayet meslektaşlarını Kıbrıs doğrultusunda yola çıkmaya ikna ettiği vakit, Doria ise Eylül sonundan sonraki ayın 13'üne kadar mutlaka dönüş yolculuğuna çıkılması hususunda boğucu bir biçimde ısrarcı olmuştu. Doria, biraz daha ileriye yönelik bir şekilde Girit'in doğu burnundaki filoyu yeniden gözden geçirmeyi teklif ederek gecikme sağlamayı başarmıştı; bu, bazı gemilerde adamların organizasyonunun ciddi bir zayıflık içerisinde olduğunu ortaya çıkarmıştı ve birkaç gemi kenara konularak onun tayfaları ve askerleri diğerleri arasında dağıtılmıştı. Papalık gemilerinden birisi bu yolla "silahsızlandırılmıştı"; daha sonra, filoya eşlik eden Papalık komiserinden, güvertede Papalığın varlığı uygun bir

28 Barbero, *La Bataille,* 156-7 (Zadar), 167-72 (Korfu); Mallet ve Hale, *Military Organization,* 235 (20 bin üzerinde)

29 Venedik piyadelerinin kumandanı Sforza Pallavicino'nun alternatif bir planı vardı: İstanbul'a ilerlemek için Çanakkale Boğazı'na saldırmak ve böylece Osmanlı kuvvetlerinin dikkatini Kıbrıs'tan uzağa çekmek. Hedefin seçimi cüretkâr olmasına rağmen genel fikir o kadar da çılgın görünmüyordu; en yakın zaman olan temmuzda Venedik hükümeti Zane'ye ya Osmanlı donanmasıyla Kıbrıs'ta uğraşmasını ya da "önemli olan bir yere" oyalayıcı bir hücum yapmasını söylemişti.

biçimde hesaba alınmaksızın "güvenilir Şövalye Bruno'ya verdiği emri" vasıtasıyla Colonna'nın bunu aniden yapmasından yakınan şikayetçi bir tezkire alınmıştı. Ayrıca bu tezkire gidiş zamanında kaydedilmişti ve Colonna'ya "Şövalye Bruno'nun, yelken açma emri geldiğinde her bir geminin yerini tespit edip bildirmesi için gönderilmesi" söylenmişti. Komiser, kendi kadırgasının 5. sırada olduğunu öğrenince sızlanmış ve Colonna'nın da keyfi kaçtığından onu hayatıyla tehdit etmişti. Marcantonio Colonna'nın açıkça, statü takıntılı bir Kilise bürokratına katlanmadan da başa çıkması gereken yeterince çok baskısı ve hayal kırıklıkları vardı. En azından Gasparo Bruni bir şeylerin halledilmesinde güvenebileceği bir adamdı.[30]

17 Eylül'de doğu taraflarına doğru giderlerken, onların birleşmiş kuvvetlerinin sayısı toplamda 192 savaş gemisine ulaşmıştı. Müttefik kumandanları Osmanlı filosu hakkında oldukça iyi istihbarat edinmişlerdi ve kendilerininkinden küçük olduğunu biliyorlardı. Ayrıca Kıbrıs'ta, adanın tam kalbinde ağır bir şekilde tahkim edilmiş başkent Nicosia'nın [Lefkoşa] kuşatılmasıyla meşgul olduğunu anladıkları bir Osmanlı kara ordusu vardı. Kumandan kendi askerlerinin birçoğunu yardımcı kuvvet olarak kuşatmadaki kara ordusuna gönderdiğinde eğer ki müttefikler daha çabuk olurlarsa ve tabi daha şanslı, onlar Osmanlı donanmasına zamanında hücum edebilirlerdi. Fakat şans onlardan yana değildi ve Doria'nın ertelemeleri işe yaramıştı. Colonna ve diğer kumandanlar Girit'ten çıktıklarında aslında 9 Eylül'de Lefkoşa'nın Osmanlılara düştüğünün farkında değillerdi. Bu haberler onlara 21 Eylül'de, Rodos'un doğusunda Anadolu kıyılarının açıklarında küçük Kastellorizo [Meis] adasına neredeyse vardıkları zaman ulaşmıştı. Şimdi onlar, Girit'ten Kıbrıs'a olan seyahatlerinin yarı yolunda idiler; ama büyük korunaklı bir liman olan Famagusta [Gazimagosa] hala ellerinde olsa bile onlar kati surette planlarının muhakkak değişeceğini biliyorlardı çünkü büyük sayılardaki Osmanlı askerleri kadırga hizmetleri için serbest kalmış ve Lefkoşa'nın düşmüştü. Sadece Zane,

30 Barbero, *La Bataille,* 226-9, 253-7 (müzakereler, gözden geçirme); Setton, *Papacy,* iv, 978-84 (müzakereler, gözden geçirme); ASVen, Senato, Deliberazioni, Secreti, registri, no. 76, fo. 141r (qualche loco d'importa[n]tia); BL, MS Add. 8314, fo. 298r (dato ordine à un suo Cau.re Bruno à notificare à ciascuno il suo luogo nel marciare). Colonna'nın geçmişle hesaplaşması DHI, MS Minuccio Minucci, 7, fos. 324r-329v; Doria'nınki BL, MS Add. 8279, fos. 188r-195v.

hala Kıbrıs'a ilerlemenin lehindeydi ancak o da bu düşüncesine katılan bir oy bulamamıştı. Bazıları, Yunanistan anakarasının doğu kıyısı açıklarındaki Venedik'in eski bir mülkü olan Negroponte'ye yani Eğriboz'a hücum etmeyi önerdiler; Doria bunu, buranın Osmanlının kalbi olan karadaki ana topraklarına çok yakın olmasından dolayı reddetti ve alay edercesine Avlonya, Draç veya Hersek Novi gibi başka bir hedef seçilmesini teklif etti. Fakat, birkaç gün sonra onlar Girit ve Rodos arasındaki Karpathos'ta [Kerpe Adası] (İtal.: Scarpanto) tekrar bir araya gelip toplandıklarında, Doria en basit haliyle tüm birliklerini alarak derhal Sicilya'ya geri döneceğini açıkladı. Tatsız bir tartışma şimdi Colonna ve Doria arasında patlak vermişti, eskiden olduğu gibi o bütün filonun kumandanı olduğunda ısrar ediyor ve Doria'da ona boyun eğmeyip direniyordu. Açıkçası sonuna gelinen ortak harekatların gerçekleştirilmesi için herhangi bir başka şans kalmamıştı ve bu yüzden hepsi birden karşılıklı yoğun düşmanca ruh haliyle Girit'e dönmüşlerdi. Tüm bunlardan sonra şiddetli bir kasırga, bir Venedik kadırgasını ve Papalık birliklerinden iki gemiyi batırmıştı; Domenico de Massimi'nin kaptanlığını yaptığı diğer bir Papalık gemisi ise üç Venedik kadırgasıyla beraber Girit kıyılarında akın ederken bir fırtınada boğulmuştu.[31]

Papalık ve Venedik kumandanları donanmalarını birkaç hafta için Girit'te tuttular, kaynakların ve adamlarının dağıtımını tekrar yapıp düzenlediler ve Famagusta'ya yapılabilecek gelecekteki bir seferin çekirdeği olması için kış boyu burada oturarak piyade kuvvetlerini tertip ettiler. Gasparo Bruni 24 Ekim'de Suda'dan en yakındaki şehre, Hanya'ya (Chania – İtal.: Canea) gitmiş olan Marcantonio Colonna'ya yazdı. Zane'yle kadırgalar arasındaki adam dağıtımı sorununu müzakere ettiklerini ve onun Zane'nin birliklerini tamamen kayıt altına alabilmek için hala beklediğini rapor etti. O, Zane'den Domenico de' Massimi'nin 40 adamla birlikte bir Dalmaçya kadırgasına binerek gittiğinin bilgisini aldı ve Nicolò Centurione (ünlü bir Ceneviz ailesinden bir kaptan)'yi zincire koymak için emirlerin verildiği oldukça şifreli olan istihbaratı

31 Setton, *Papacy,* iv, 982 (son toplam); BL, MS Add. 8279, fos. 202v-203r (Eğriboz, Avlonya ve diğerleri); BNF, MS Italien 723, fos. 110r-111v (Sforza Pallavicino ve Giacomo Celsi tarafından tarif edilen Colonna-Doria sürtüşmesi); Barbero, *La Bataille,* 261 (Girit'e dönüş, kadırgaların kaybedilmesi), 271 (de' Massimi'nin kadırgası).

da eklemiş ve "siz Ekselanslarının adına dün gece kötü bir uyku çekmiş olan ve hala çok acı sancılardan mustarip General'e (Zane'e) onurlarınızı ilettim" şeklinde bitirmişti. Bundan çok daha büyük sorunlar mevcuttu ancak müttefik seferin çoktan paramparça olmuş kalıntılarından beklenen şeyler vardı.[32]

Bartolomeo Crescentio tarafından yazılan gemiciliğe dair el kitabında Akdeniz'le ilgili standart bilgiler şu şekilde derlenmişti: "24 Eylül'den 22 Kasım'a kadar yelken açmak tamamen güvenli değildir ama büsbütün tehlikeli de değildir; bu periyotta ihtiyatlı olan yöneticiler filolarını geri limana getirmelidirler; diğer taraftan 23 Kasım'dan 20 Mart'a kadar olan bütün dönem olağanüstü bir şekilde tehlikelidir." Colonna ve Bruni bu prensiplere dair gerçekleri zor yoldan keşfedeceklerdi. Korfu'ya doğru gitmek için Girit'ten 10 Kasım'da ayrılacaklardı. Bir süre geçtikten sonra Kefalonya adasına ulaşacaklardı ve muhtemelen yine tifüsten olmak üzere askerlerinin birçoğu ve mürettebatları hastalıktan ölecekti. Burada biraz zaman geçirdiler ve kullanım dışı kalmış olan gemilerini bırakıp kadırgaları sirkeyle yıkadılar ve Korfu'ya hareket etmeden evvel dezenfekte ettiler. 28 Kasım'da tekrar yola çıktılar ama sert kuzey rüzgarlarından dolayı bir ay boyunca Korfu adasının kuzey burnunda yer alan Kassiopi'nin (Ital.: Casopo) küçük limanında sıkışıp kaldılar. Buradan Kotor'a gitmeyi çalıştıkları zaman, onları yeni bir felaket vurdu: şehrin hemen önündeki başka bir kuvvetli fırtınadan korunup sığınmaya çalıştıkları bir sırada sancak gemisine yıldırım düştü. Korunduğu uzun yıllar boyunca zift ile yapılan düzenli uygulamalar eski ahşabıyla birleşince gemi bir meşale gibi yanıp patladı. Daha sonraki bir anlatı ise, Colonna'nın başarılarını çok gürültülü bir biçimde kutladığı, şahsen kürekçileri salıverdiği, Papalık sancağını aldığı ve son olarak da gemiden ayrıldığını belirtir; fakat Malta Şövalyelerinin tarihçisi olan Bosio'nun verdiği açıklama ise, Colonna'nın aslında tam da bu zamanda Kotor şehrinde olduğudur. Bosio'ya göre gemi imha olmuştu "fakat tüm adamlarla beraber sancaklar ve kıymetli olan şeyler Kardeş Gasparo Bruni'nin yine de sular veya alevler içerisinde ölme riskinin çok fazla olduğu bir vakitte onun çaba ve gayretleriyle kurtarılabilmişti.

32 Setton, *Papacy,* iv, 985-7 (Girit'teki müttefikler); BSS, AC, Corrispondenza Marcantonio il Grande, busta 44, no. 4451 (feci reuerentia a nome di V.E. al S.^{or} generale il quale à mal dormito questa notte et sente ancora di dolor Colici).

Kendisi, olabildiği kadarıyla en mühim meseleleri düzeltmekle birlikte tamamen kurtarma işiyle meşgulken alevler tarafından denize doğru savrulmaya mecbur kalmıştı.[33]

Bruni ve Colonna sonrasında bir Venedik kadırgasını ödünç aldılar ve kıyı boyunca yukarıya doğru ilerlediler lakin sonraki gece onlar kıyıdan uzaklaştılar ve gemileri Dubrovnik'in birkaç mil ötesinde diğer bir sarsıcı fırtınadan dolayı enkaz haline geldi. Onlar ve adamları gecenin geri kalanını bir değirmende geçirdiler ve buranın yaşayanları onlara yakınlarda Osmanlı askerlerinden oluşan bir birliğin var olduğunu söylemişlerdi; sabaha kadar muhafızları gözlediler ve çok kısa bir vakit içerisinde enkazı yakmak için buraya döndüler ve yapabildikleri kadar çabuk bir biçimde Dubrovnik'in kendisine doğru yürüdüler. Daha sonraki bir yazıya göre, Osmanlılar onların teslim edilmesini istediler ama Raguzalı yetkililer "onlar hakkında hiçbir şey bilmediklerine dair inkârda bulundular ve onları saklamaya devam ettiler"; bu muhtemelen Raguzalıların kendileri tarafından yapılmış sonraki bir zamanın abartısı olmalıdır, gizlenmesi zor olan büyük bir partinin gelişi gibi. Hangi bedelde olursa olsun onlar Dubrovnik'te ve dostların arasında güvendeydiler. Gasparo Bruni daha önce (son zamanlarda) uzun süre bulunduğu bu şehirde birçok tanıdığa sahipti ve Marcantonio Colonna'ya gerçekte Papa'nın temsilcisi olduğundan özel bir şekilde hoş geldin denilmişti. Raguzalılar için en büyük korku, baharda patlak vermiş düşmanlıkların sürüyor olmasından beri, Venediklilerin bir bahane bularak şehirlerini ele geçirmek için kullanabilecekleriydi. Francesco Gondola (Frano Gundulić) adındaki kabiliyetli bir diplomat olan Roma'ya gönderdikleri elçileri Papa'ya yalvararak Venediklilere karşı

33 Crescentio, *Nautica,* 287 (dà 24 di Settembre per fino à 22. di Nouembre, il Nauigare non è in tutto sicuro, ne in tutto pericoloso; & in questo tempo i prudenti Prencipi… retirano le sue armate in porto); 288 (pericolosissima); Bosio, *Dell'istoria,* iii, 869 (salgın, Kefalonya), 870 (essendosi nondimeno saluate tutte le cose di valore, per opera, e diligenza di Fra Gaspare Bruni … il quale nondimeno corse in quell'occasione pericolo grandissimo di rimaner ne fuoco, o nell'acqua estinto. Percioche mentre si trateneua egni nella Galera, per saluar, e dar ordine, alle più importanti cose, fù dalle fiame sforzato à gettarsi in Mare); Barbero, *La Bataille,* 272 (bırakılan); Guglielmotti, *Storia,* vi, 102-6 (Kassiopi, Kotor, Dubrovnik); Setton, *Papacy,* iv, 988 (Kassiopi, Kotor, Dubrovnik, Ancona); BSS, AC, II CF 2, fo. 384v (gürültülü olduğu anlatısı).

koruma istemişti. O, Mayıs ayında Roma'daki Venedik büyük elçisinin Raguzalıları, Osmanlıları bilgilendiren kimseler ve yakın müttefikleri olarak suçladığını rapor etmişti, Papa ise onların bir ittifak içerisinde olmadıklarını fakat tıpkı Venedik'in uzunca bir süredir yapmaya çalıştığı gibi onların sadece gereklilik üzere barışçıl ilişkilerini sürdürmek zorunda oldukları cevabını vermişti (ve Gondola, Osmanlılara istihbarat verme sorunu hakkında Venediklilerin gösterdikleri resmi dokümanlarda geçen şeylerin geçmişte bizatihi Venedik tarafından da yapıldığını belirtebilmişti). Ancak bu konu çok uzamadı; Gondola'nın rapor ettiği üzere Papa'ya "iftiraların atıldığı" şikayetlerin gelmesi üzerine Raguza hükümeti Eylül'de bir mektup göndermişti ve V. Pius, kasım ayında Kutsal İttifak üzerinde müzakerelerin sürdüğü sırada Venedik eleştirilerine karşı hala Dubrovnik'i savunmaya devam etmişti. İşte bu yüzden Colonna'ya şerefli ve saygılı bir biçimde muamele edilmişti. Kendisine güvenildiğinden, 2 Ocak'ta küçük bir gemiye sığdırmak için ihtiyaç duyduğu bazı araç-gereç ve ayrıca 1011 altın scudi borç verilmişti (ki Raguzalıların hatırlattığı üzere 7 yıl sonra o borcunu hala ödememişti). Bu para onları alıp Ancona'ya götürecek olan geminin kiralanmasına ve Colonna'nın adamlarının ödemeleriyle yiyecekleri için harcanmıştı. Ayrıca, tahmin edilebileceği üzere kendisinin sadık kaptanı Gasparo Bruni'yle Ancona'ya yola çıkmış ve oradan da Roma'ya gitmişti.[34]

Hiç kimse bu seferden iyi bir şekilde çıkamamıştı. Colonna 12 kadırgasından 9'unu kaybetmiş ve hepsini bir kenara bırakmıştı. Hiçbir şekilde savaş yaşanmamasına rağmen adamların birçoğu hastalıktan ölmüştü. II. Philip'in en küstah ve kabiliyetli diplomatik temsilcisi olan Kardinal Granvelle, mizahi bir şekilde Colonna'nın kendisinin bildiği kadar çok az bir bahrîye bilgisine sahip olduğu yorumunda bulunmuştu. Colonna daha sonra bizatihi Philip'e Granvelle'in nükteli sözleri (*bons mots*) hakkında şikâyette bulunduğu bir rapor göndermişti ki buna göre Granvelle şöyle söylemişti: "Kralın Marcantonio'ya

34 BSS, AC, II CF 2, fo. 288r (enkaz, değirmen, Dubrovnik), de Torres, *Chronica,* fo. 26v (negaron que no sabian dellos teniendolos escondidos); Voinovich, "Depeschen", 551-2, 556, 558 (Gondola); DAD, LCP, 1, fo. 234r (Eylül), 3, fos. 7v (araç-gereç), 108v (1011 scudi, 1578'deki hatırlatma); Serrano, ed., *Correspondencia,* iv, 98 (Kasım); BSS, AC, II CF 4, fo. 1r (harcanan para); Guglielmotti, *Storia,* vi, 106 (Ancona, Roma).

güvenebileceğini söylemek pek de bir şey ifade etmiyor; o, kendi kız kardeşine çok daha fazla güvenebilir, ama hala kız kardeşine askerî bir kumandanlık vermiş değildir". Yine de Granvelle'in şakasının altında bir tutam kötü inancın ve belki de talihsiz bir vicdanın yattığı düşünülebilir çünkü o bu seferin başarısız olmasının esas nedeninin ve kesinlikle Colonna'nın dönüş yolculuğunda neden bu kadar geç kaldığının ve buna eşlik eden tüm tehlikelerin yani Doria'nın başlangıçtan beri Philip'in doğrudan emirleri gereğince hareket ederek bütün yapılan sabotaj hareketlerinde etken olduğunun farkında olmalıdır. Bu gelecek yıl düzenlenecek olan seferin getirebileceği umutları ve Kutsal İttifak'ın oluşumu için iyi bir sonuç vermemişti.[35]

35 Bazzano, *Marco Antonio,* 134 (9 Kadırga kaybedilmesi, Granvelle), 377 (no [es] mucha cosa dezir que el Rey puede confiat de Marco Antonio, pues tambein mejor puede confiar Su Mag.[d] en su hermana y por esto no le daria cardo de guerra).

7

İsyan ve Osmanlı Fethi

1570'in ilk aylarında, hatta Osmanlı-Venedik savaşının resmi olarak patlak vermesinden de önce Balkan hinterlandındaki sancakbeyleri Venedik'in Doğu Adriyatik kıyılarındaki hem Dalmaçya hem de Arnavutluk bölgelerine düzensiz süvari birliklerini akın yapmaları için göndermeye başladılar. Özellikle, kendi başına en büyük iç bölgeye sahip olan Zadar şehrine büyük bir darbe vuruldu. Esas olarak köylerin yakılması, hayvancılık ve diğer mülklerin ele geçirilmesinden oluşan bu saldırılar, herhangi bir toprak kazanımı stratejisinin bir parçası gibi görünmemektedir. Askerî bakımdan hedeflenen amaç yalnızca Venedik'i bölgeye asker sevk etmesi için zorlamak ve böylece Kıbrıs'a yapabilecekleri herhangi bir sefer için gönderecekleri mevcut asker sayısını azaltmaktı (ve Osmanlılar bunda başarılı da olmuşlardı: çabucak 1000 adam Venedik'ten Dalmaçya'ya gönderilmişti). Ama burada aynı zamanda açık bir şekilde çok daha büyük psikolojik bir amaç da vardı: Venedikliler için hayatı sefilleştirmek ve onlara normal şartlar altında kendi mülklerine uzanabilmelerinin mümkün hale gelebilmesi için Osmanlı ile dost olmanın bir ihtiyaç olduğunu göstermekti.[1]

Oysa bu iki kişinin oynayabileceği bir oyundu. Eşdeğer baskınları ters yöne doğru çıkarmak anlamını taşıyamazdı: savunma harekâtı için ihtiyaç duyulan yerel stradiot kuvvetleri bu tarz işlerle uğraşabilmek için çok hafiftiler. Ancak Venedik bunun aksine Osmanlıların yaptığına benzer bir şekilde çatışmaları Kıbrıs adasının çok daha ötesine uzatarak

1 Barbero, *La Bataille*, 84 (akınlar, Dalmaçya, bilhassa Zadar), 107 (1000 adam); Setton, *Papacy*, iv, 953 (akınlar, Dalmaçya, Arnavutluk).

misilleme harekâtında bulunabilir ve Osmanlı karar alıcılarının imparatorluklarının diğer kısımlarındaki şartlarını zorlaştırabilirdi. Burada taraflar arasında Venedik'in lehinde işleyebilecek basit bir asimetri vardı. Venedik'in Müslüman bir nüfusun üzerinde egemenliği yoktu ama Osmanlıların tekrar bir Hıristiyan hâkimin yeniden kazanım elde edebilmesi adına ayaklanıp isyan çıkarmaları için aklı çelinebilecek birçok Hıristiyan tebaası vardı (hatta burada bile durum siyah-beyaz değildi. Venedik'in bazı Kıbrıslı Ortodoks halkı görünüşte Katolik feodal efendilerini bir kenara atarak Osmanlılara hoş geldiniz diyebilirlerdi ki buna rağmen yerel halk Osmanlıların gelişini planlamamış olsa bile bu savaştan evvel Girit'in isyan üzere olması gibi bazı yerel çöküşler görülecekti). Bu koşullar altında belki de şaşırtıcı olan tek şey Venedik'in kendisini bu stratejiye çok uzunca bir süre adapte edebilmiş olmasıdır.[2]

Dikkat kelimesine, Osmanlı karşıtı isyanlar yaklaştığında ihtiyaç duyuluyordu. Çünkü her bir Balkan devletinin modern tarih yazımının 19 ve 20. yüzyıllardaki ilk aşaması Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığın elde edilmesi sürecine bağlıdır, her ülkenin milli tarihi istekli hatta takıntılı bir şekilde geçmişteki hangi kısmıyla ilgili olursa olsun Osmanlı yönetiminden özgürlüğün alınmasının mücadelesini tanımlayabilmeye odaklanmıştı. Bunun bir sonucu olarak, ilgisi olmayan bazı şeyler dahi bu konunun içerisine yerleştirilmişlerdir: örneğin, eşkıya çetelerinin eylemleri veya sadece yetkililerin vergi düzeyini önceki seviyesine geri çekmelerini hedeflediği yükümlülükler için çıkarılan isyanlar gibi. Osmanlı Balkanlarında 16. yüzyılda çok nadir olarak görülen bu tarz büyük ölçekli köylü ayaklanmaları birçok Batı Avrupa toplumlarını etkilemişti. Genel ekonomik büyüme sayesinde Osmanlı sistemi içerisindeki feodal vergiler nispeten düşük seviyede seyretmişti ve bölgesel politik istikrar emperyal yönetim tarafından garantilenmişti, hayatın temel koşulları geniş bir biçimde tolere edilebilirlikten pozitif bir iyiliğe varana kadar çeşitlenmişti. Bununla beraber bazı yerlerdeki bazı insanlar isyan eylemlerinde bulunmak için siyasi veya politik-dini güdüler olarak adlandırılabilecek şeylerle canlandırıldılar.

2 Kıbrıslıların Osmanlı egemenliğini hoş karşılamaları hakkında bkz. Barbero, *La Bataille,* 239-40, 247-8; bu yorumlama Costantini, *Il sultano,* 62-4, tarafından itiraza neden olmuştur ancak Barbero'nun çağdaş kaynak listesi sebebiyle krş. (593, n. 16). 1571'de Girit'te Osmanlı öncesi isyanlar hakkında bkz. Barbero, 355-6.

Osmanlı Arnavutluk'unda direnişin iki ana merkezi vardı: İşkodra'nın kuzey ve kuzey-doğusundaki yüksek dağların olduğu Dukakin toprakları ve Korfu Kanalıyla Avlonya arasındaki orta yolda uzanan ve Himarë olarak bilinen güney kıyılarının engebeli uzantısı. Bu alanlarda dahi Osmanlı istilası yöresel lordlara ait hakimiyetin evvelki yapılarını yok etmişken düşmanca bir arazi vesilesiyle kendi başına uygulanabilir bir yönetim sistemini empoze edememişti. Bu tür teşvikler, bu bölgelerden beklenebilecek düşük ekonomik getiriler göz önünde bulundurulduğunda, zorluklardan daha ağır basacak kadar güçlü olmayabilirdi. Vakumun doldurulup çekilebilmesi için sağlam ve yerinden çıkması çok zorlaştırılmış güçlü yerel yapılar gelişti: dağlık kuzeydeki klanlar sistemi ve yarı klanlar olarak adlandırılabilecek Himare'dekiler ve köylerdeki yarı federasyonlar. Bu sahalar, devletin sağladığı bir polis veya yargının yokluğundan dolayı kendilerini savunabilmek için özellikle gerekli olan askerî kültürlerini geliştirdiler; ve bu kademeli olarak büyüyen nüfusla birleştiğinden, akınlara ve Himare sahillerindeki bazı korsanlık faaliyetlerine yol veren bölgenin kendi kültür ve hayvan yetiştiriciliğinin sahada sürekli olarak kolaylıkla sürdürülememesine yol açmıştı. Bu durum iç bölgelerdeki Osmanlı yetkililerleriyle ciddi çarpışmaların meydana gelmesine de neden oluyordu. Ancak büyük çaplı isyan girişimlerini tetikleyen şey, bu makamlar tarafından diğer birçok alanda normal kabul edilen vergilendirme ve askerî istihdamı dayatma hamleleriydi.[3]

Sonrasında ise bunlar, 16. yüzyılda Arnavutluk'ta Osmanlılara karşı ana direniş odaklarını oluşturmuştular. Bazen eylemlerini, birbirleriyle ve ara bölgelerde diğer olası destekçilerle koordine etmeye dahi çalıştılar: (sadece yüzeysel bir Osmanlı hükümetinin olduğu ve deniz baskınları ile neredeyse bir mini-Himare olan) Rodon adasında 1551 yılında karşılaşılan bir grup ileri gelen içerisindeki Himare'den olan liderler "Dukakin ülkesine kadar" uzanacak yerlerde Habsburg yanlısı bir isyan planlamışlardı. Ayrıca bir Katolik papazı da o grubun içerisindeydi; Osmanlı ile Napoli veya Venedik hakimiyetini anlaşılabilir bir biçimde Katolik ruhbanlığı ile yer değiştirme arzusundaydı. Arnavutluk'un bu iki ana bölgesinin dışında Osmanlı karşıtı girişimler bazen eski ve önde

3 Kuzeydeki klanların gelişimi hakkında bkz. Kaser, *Hirten,* 107-11; Pulaha, "Formation"; Thëngjilli, *Renta,* 43-5; Himarë hakkında bkz. Floristán Imízcoz, "Los contactos" (yarı-klanlar, ayaklanmalar); Duka, "Aspekte" (nüfus artışı).

4. Güney Arnavutluk ve Kuzey-Batı Yunan toprakları, 1570

gelen Katolik ailelerin üyeleri tarafından ve ayrıca önemli Ortodoks ruhbanlar tarafından üstlenilmişti. Ne Katolikler ne de Ortodokslar, bunun üzerine Osmanlı makamlarından bir zulüm görmemişlerdi ki, bu toplulukların liderleri ve temsilcileri kendilerini, yavaş yavaş solup giden oldukça muhafazakâr bir toplumun içerisinde, kendilerini sosyal otoriteleri bakımından iyi hissetmiş olabilecekken siyasal iktidarlarından da git gide uzaklaşıyorlardı. Osmanlı hakimiyetini fırlatıp atmak bu durumu tersine çevirmeye yardımcı olabilirdi.[4]

1566'da Osmanlıların Himare'de düzenli bir vergilendirme uygulaması için yaptıkları ilk girişimden sonra, Himareliler silahlarına sarıldılar. Yazın Adriyatik sularına giren Piyale Paşa'nın donanmasından 8-10 bin adam seferî kuvvet olarak dağlardaki bu ayaklanmayı bastırmak için gönderildiler ama ağır kayıplarla püskürtüldüler. Ayrıca bu perde esnasında Himareliler Napoli Krallığı civarına askeri yardım talep etmek için bir elçi gönderdiler; genel vali onlara 12 fıçı barut verdi fakat talep edilen tecrübeli bir yüzbaşı ve ağır silaha dair ileri istekleri reddedildi. İspanyolların sonraki 4 yıl boyunca bu bağın sürdürülmesi üzerinde bir çaba sarf etmedikleri görülmektedir. 1570 yılında savaş patlak verdiği zaman Milan'da İspanyol hizmetinde olan (ve Arnavut Wallachia'sı olarak tanımlanan) Pietro Ciucciaro veya Petros Tsountsaros Milan ve Roma'daki iki meslektaşını kullanarak Napoli-Himare bağını tekrar aktif hale getirmeye çalıştı; görünüşe göre İspanyol karar alıcıları buna biraz alaka gösterdiler ama bu girişimden hiçbir şey elde edilemedi. Tam da o sırada Himareliler hızlı bir şekilde Nisan 1570'te en yakın Osmanlı limanı olan Avlonya'yı ele geçirmeyi ve Venedik kuvvetlerinin Arnavutluk'u istilası için "eşlik" etmeyi teklif ederek kendilerini Venedik'e yaklaştırmak istediler. Bu tür önerilere büyük miktarlarda ateşli silahlar ve diğer cephaneler için olan isteklerde her zaman katılmış oluyordu. Tahmin edilebileceği üzere bunlar genel bir cesaretlendirmeyi ifade ediyor olsalar da, Venediklilerin teklifler üzerinde uğraşmamalarının nedeni buydu.[5]

4 Masiá, ed., *Cartas,* 140 (fina el paese de Duchagini, papaz, ben "Fiomara" yanlış yazımı yerine burada "Himara" veya "Chimara"yı aldım.

5 Floristán Imízcoz, "Los contactos", vol. 13, 53-4 (vergilendirme, isyan, barut, Floristán Imízcoz tarafından "Zaccaria" olarak alınmıştır ancak bu kesinlikle önde gelen Himareli olan "Zahne"dir. Bu aşırı istekler onun "Gioni Alexi Zaccani" olarak tanımladığı kişi tarafından kazandırılmaya çalışılmıştır.); Setton, *Papacy,*

Oysa 2 ay sonra Venedik'in Korfu askerî valisi, 70 yaşındaki enerjik General Sebastiano Venier, ağır toplarla birlikte piyade askerlerini Himare'nin güney kısmındaki Sopot (Ital.: Sopotò) kalesine saldırmaları için göndermişti. Burası Osmanlıların 16. yüzyıl ortalarında berkittikleri bir Ortaçağ kalesiydi; (bugün ziyaret edilebilecek olan buranın harabeleri Borsh köyünün yakınlarındadır) duvarları iki avuç içi uzunluğu kadar kalın olarak tanımlanmıştı ve Osmanlıların 1566 Himareli isyanına karşı elinde duran tuttuğu tek mevkiiydi. Osmanlı garnizonu buradan gitmişti ve Venier burada yerel bilgisini, yardım planı ve hücumu gerçekleştirmek için kullanmış bir Arnavut veya Yunanlı subay olan Emanuele Mormori'nin emri altında küçük bir Venedik kuvveti yerleştirmişti. Başarı vasıtasıyla cesaret de gelmişti ki sonrasında Venier, Korfu'nun güney burnunun altında denizden 12km içerisindeki diğer bir Osmanlı istihkamı olan Margariti'ye (Arn.: Margëlliç, Türk.: Mırglıç) benzer bir çıkartma harekâtı başlattı. 5 bin adam ve 4 ağır topu konuşlandırmasına karşın o burayı almaya kabil olamadı. Yine de, Osmanlı-Venedik savaşı sırasında hiçbir şey Venedik için iyi gitmezken 1570 Haziran başlarında Sopot'taki küçük bir galibiyet moralleri devasa biçimde yükseltti. Bu noktaya gelinene kadar, Venedik'in zihninde gelişmemiş gibi görünen bu durum Arnavutluk'taki Osmanlı topraklarında isyanları teşvik etme politikasının canlandırılmasına yardımcı olabilirdi.[6]

Bundan hemen sonra Haziran'ın son günlerinde, Peloponez'in güney burnundaki Mani (Yun.: Mane; Ital.: Maina) yarımadasında başka bir olay meydana geldi. Ayrıca, bu dağlık bölge Osmanlıların kırabilmesi bakımından çetin bir cevizdi. Pelopenez'in birçok kısmında bulunan ve aynı zamanda aralarında Arnavut ailelerinde bulunduğu Manililer, Osmanlıya karşı tutumlarında, hayat tarzlarında, sosyal

iv, 903 (Piyale'nin kuvvetleri, 8 bin adam); Marmora, *Della Historia,* 338 (Piyale'nin kuvvetleri, 10 bin adam); Chasiotes, *Oi Ellenes,* 153-4 (Tsountsaros, "arvanitovlachos"); Charrière, ed., *Négociations,* iv, 762 (eşlik: 1570 Nisan). Arnavutluk'a Batılı desteğini harekete geçirme amaçlı Ciuccaro'nun sık girişimleri için bkz. Magdaleno, ed., *Papeles,* 86, 107, 115, 116, 122, 215.

6 Floristán Imízcoz, "Los contactos", vol. 13, 53-4 (Sopot), 74 (2 avuç içi kalınlık); Karaiskaj, *Die spätantiken,* 247-50 (Sopot); Hysi, *Southern Albanian,* 152-4 (Sopot); Zamputi, "Disa fletë", 22 (Mormori'nin bu bölgede oldukça tecrübeli biri olarak tanımlandığı kaydedilmişti; o, Pelopenez'deki Anabolu'dandı, bu yüzden belki de buradaki Arnavutluk nüfusunun içerisinden biriydi – bununla ilgili bkz. Raça, *Shtegtimet,* 163-4), Chasiotes, *Oi Ellenes,* 150-1 (Marglıç).

organizasyonlarında ve o esnadaki tarihleri bakımından Himarelilere benziyorlardı. 1568'de Mani'de, Manili erkekler tarafından çıkarılan, dağların içlerine çekilirken 200 kadın, çocuk ve yaşlı insanların esir alındığı bir isyanın bastırılmasından sonra Osmanlılar, Mani yarımadası için kullanılan genel bir terim olan Braccio di Maina (modern Porto Kagio) adıyla bilinen yerde bir kale inşa ettiler. 29 Haziran 1570 gecesi Zane ile Korfu'da randevulaşan ve kadırgalarını getiren Venedik'in Giritli filosunun kaptanı Marco Querini, arkebüzcülerini ayırarak onları karaya indirdi ve kaleye hâkim bir pozisyonda konuşlandırdı ve sonraki gün de gemilerindeki ağır toplarla burayı bombalamaya başladı; arkebüz ateşi altında kendi silahlarını kullanamaz hale gelen ve azalan adamlardan oluşan bu küçük garnizon çabucak teslim oldu. Bu, Mani yarımadasında sonraki iki yıl boyunca devam edecek olan yeni bir genel isyanı harekete geçirdi. Venedikliler, muhtemelen burada Manililerin özel isteklerine cevap veren bir tutum takındılar. Peloponez'in şahsına münhasır bir temsilcisi olan Gregory Malaxas, Nisan'da yardım istemek için Venedik'te göründü. Venediklilerin akıllarında güney Yunanistan'da meydana gelecek bir isyanın genel fikri, kesinlikle yok değildi. Daha önce Ceneviz hakimiyetindeki bir ada olan Sakız'dan bir Yunan casusu, bir Venedik çıkarmasını koordine edebilmek adına Pelopenez'de büyük ölçekli bir ayaklanmayı organize etmek adına Ortodoks Patrikliğinin yardımını aramak üzere onlar tarafından iki ay evvel İstanbul'a gönderilmişti. O tür teklifler havada kalıyordu; İspanya Kralı için 1569 sonlarında Venedikli-Korfulu bir Malta Şövalyesi olan Giovanni Barelli İstanbul'a görevle gönderildiği zaman vazifelerinden biri, bir güney Yunanistan isyanı içerisinde ayaklanacak 50 bin adamı sağlamak için iki bağlantısıyla konuşmaktı. Venedikliler tarafından henüz bu aşamada çok ciddi bir stratejiye adapte olmak gibi daha çok küçük emareler vardı. Osmanlı karşıtı direnişin güçle şöhret bulduğu akıllıca odaklanılan bu bölgede bile Querini'nin Braccio di Maina'ya hücum etmesi oldukça fırsatçılıktı.[7]

7 BNM, MS It. VII. 213, fo.334r (200 esir); Barbero, *La Bataille,* 162-3 (29-30 Haziran); Manoussacas, "Lepanto", 227-8, 235-6 (Mani isyanı); Lesure, *Lépante, 67* (Malaxas); Chasiotes, *Oi Ellenes,* 59-65 (Barelli); 129-33 (Sakızlı casus); Canosa ve Colonello, *Spionaggio,* 84-90 (Barelli). Pelopenez'deki Arnavutlar için bkz. Raça, *Sthegtimet.*

Kuzey Arnavutluk bölgesindeki hikâye de oldukça benzerdi. Dağlık Dukakin bölgesinde de 1565-6'da geniş çaplı bir isyan gerçekleşmişti; İşkodra'dan gelen ihracata yönelik ticaret bunun yüzünden tamamen felç olmuştu. 1568 sonlarında aynı bölgede Osmanlılar gayrimüslimlerden kafa vergisi toplamaya çalıştıkları zaman başka bir isyan daha vuku bulmuştu. Bölgenin şüphe götürmez stratejik bir önemi vardı; büyük bir başkaldırı hareketi burada sadece Osmanlı kuvvetlerini zora sokmayacaktı, aynı zamanda önemli bir Venedik deniz üssü olan Kotor'a yaklaşan karasal kesimleri de koruyacaktı (nihayet 1571 sonlarında Kotor'daki makamlar ile Dukakin dağlarındaki asiler arasında iş birliği kurulmuş ve bu Osmanlıların fazlasıyla huzursuz olmalarına yol açmıştı).[7] Savaşın patlak vermesinden uzunca bir süre sonra bile hala Venediklilerin bir stratejisi yoktu. Her şeyin, çeşitli türde yerel girişimlere bağlı olduğu görünmektedir. 1570'in ilk yarısında, halklarını besleme problemi gibi temel pratik konularla mücadele eden Venedikli yerel yöneticilere göre böylesi girişimlerin üstlenilmesi çok küçük çaptaydı: gördüğümüz üzere ocak ayında Ülgün valisi Dubrovnik'e bu yüksek tahıl fiyatlarının kendi şehrinde "olağanüstü bir sefalete" neden olduğundan yakınmıştı ve Mayıs ayında ise Budva'nın yöneticisi, Antonio Bruti'nin Venedik'e doğru yola çıkmış olan gönderdiği buğdayı alıkoymuştu.[8] Mayıs sonlarında veya Haziran başlarında Dukakin sancakbeyi Ülgün ve Bar'a saldırmak için 700 adamdan oluşan bir kuvvet toplamıştı ama ağır teçhizat olmadan şehirleri almak noktasında bir şansı yoktu ve Ülgün'de onun adamlarına stradiotlar –ve tahminen onlara öncülük eden Giovanni ve Gasparo'nun yeğeni olan 28 yaşındaki kaptan Nicolò Bruni– tarafından bir çıkış hücumu gerçekleştirilmişti. Bu saldırının hemen ardından veya öncesinde tam da aynı noktada Venedik toprakları boyunca mülkleri yıkmak ve köyleri yakmakla zamanını geçiren üç *sancakbeyi*nin emri altındaki Osmanlı kuvvetleri tarafından çok daha büyük bir baskın verildi. Bölge insanları büyük sayılar halinde Ülgün'ün duvarları içerisinde sığınma altına alındılar. Çok daha öncesinde ise şehrin depolarındaki tahıl neredeyse tükenmişti ama kırsaldaki şartlar kalan tarlaları hasat etmeye çalışan herhangi bir kimse için hala çok tehlikeliydi.[9]

8 Yukarıda, s. 95, 98.

9 Pulaha, *Qëndresa*, 60-75 (Dukakin isyanları); Gürkan, "Espionage", 226 (1571 iş birliği); Barbero, *La Bataille*, 160 (Ülgün, Bar'a saldırı); Zamputi, ed., *Dokumente*,

Bu son ayrıntılar, muhtemelen temmuzda 1570 yılında hasat zamanında yazılmış olan alışılmadık derecede ilginç ve uzun bir metinden alınmıştır. "Arnavutluk ve onun şehirleri, ırmakları, dağları, gölleri, ovaları, sınırları ve devamı hakkında bir açıklama" başlığını taşıyan bu, sadece Venedik Arnavutluk'undaki durumu tartışmıyor, aynı zamanda askeri hazırlıklardan politik organizasyon ve onun iktisadi kaynaklarına kadar tüm Osmanlı Arnavutluk'u toprakları üzerine varan geniş bir yelpazeyi açıklıyor. Metinde ülkenin kaynakları hakkında yapılmış yorumlamalar deneyimli bir tüccar tarafından açıkça yazılmıştı: örneğin bu Elbasan ve Berat'ta üretilen deri ve ipeğin Dukakin dağlarından Eşim limanına getirilen iyi ziftin "1,5 – 2 kilogramın 1 soldoya (dukanın yarısı) satıldığını gördüm". Ayrıca burada Osmanlıların ihraç yasağından dolayı gizlice satılan ve Ülgün ile İşkodra arasındaki bölgede yetiştirilen "büyük miktarlarda buğday ve darı" dahil tahıl üretimine ayrıca vurgu yapılmıştı. Eğer Venedik, iki veya üç tane silahlanmış kadırga gönderirse diyerek şunu savunmuştu:

> Osmanlı savaşına rağmen Ülgünlüler Arnavutlar tarafından dostça karşılandıkları Rodon'a gidebilirler, çünkü onlar Osmanlıya tamamen boyun eğmemişlerdir ve kuşatma altında gereksinim duyulan hayati ihtiyaçları kıyıda konuşlanmış olmadıklarından dolayı sadece Ülgün halkının yararı için değil aynı zamanda Bar şehrini besleyebilmek bakımından Rodon'dan yüksek miktarlarda her çeşit tahıl alabileceklerdir; ve tabii barış zamanında Drin körfezinden aldığımız her çeşit tahılı Venedik şehrine göndermek ve Budva, Kotor ile Dalmaçya'yı da besleyebilmek için (50 bin stari kadarını) elimizde tutmuştuk.[10]

---

i, 266 (Venedik'ten 14 Haziran'da rapor edilen Ülgün'e saldırı: 700 adam, stradiotlar, ben yanlış olan "Devino" kullanımı yerine "Ducaino"yu aldım); Ljubić, "Marijana Bolice", 199-200 (tahılın tükenmesi, daha büyük olan saldırı).

10 Ljubić, "Marijana Bolice", 193-200 (Relazione dell'Albania e sue città, fiumi, monti, laghi, piani, confini vd.), 196-8 (tahıl, zift, "io ho veduto vendersi tre o quattro libre grosse al soldo" – Libra Grossa [büyük terazi] 12 oz'du ["ons" ağırlık biriminin kısaltılmışı, 12 ons = yaklaşık 340 gr.] yazar ayrıca Avlonya'dan gelen mineral zift ücretlerini de vermiştir. Elbasan, Berat), 200 (hasat zamanı yazılmış olması, "li Dulcignani potrano andar alli Reddoni, dove sono aspettati da quei Albanesi con grand'amorevolleza non ostante la guerra Turchesca, perchè essi non danno piena obbedienza alli Turchi, e questi potranno estrazer dalli Reddoni ogni

Yazar çok kapsamlı bir biçimde seyahat etmişti: örneğin o, Osmanlı askerî-idarî merkezi olan Akçahisar'ın suyunun "kendi damak zevkine göre" harika olduğunu rapor etmişti. Onun 1537-40 Venedik-Osmanlı savaşına dair bazı tecrübeler veya en azından bazı hatıralar edindiği görülmektedir. Ve onun özellikle askerî meseleleri ilgilendiren çok pratik bir düşünce tarzı vardı. O, görünüşe göre kendisi için en tanıdık yerler arasında olan Ülgün şehriyle ilgili ayrıntılı açıklamalarında buradaki kalenin güçlü yanları ve zayıflıklarına dair denize bakan tarafının en az güvenlikli kısmı olduğu noktasına değinerek sıkı bir analiz verir; burası halihazırda "olağanüstü tehlikeli" bir durum içindedir ama eğer üzerinde doğru işler yapılırsa "fethedilemez" hale getirilebilir. Yukarıdakilerin hepsinden evvel o, Osmanlıların Arnavutluk'taki askerî zayıflıklarını da analiz etmişti. Beş sancakbeyinden diye yazmıştı, Avlonya, Elbasan ve Ohri'dekiler Kıbrıs seferinde yer almak için beraberlerinde tüm sipahilerini (askerî personel – feodal süvari, kendi arazilerinden toplanarak birlikler içinde eğitilenler) de alarak gitmişlerdi. Bu yüzdende sadece iki tanesi, İşkodra ve Dukakin'in sancakbeyleri kalmışlardı. Kuzeydeki ana şehirler arasından, kalesinin duvarları zayıf, sadece ağır toplarla donanmış iki burcu olması ve 700 adam tarafından korunması ve Venedik kadırgaları tarafından yapılabilecek bir hücuma hazır olmasına karşın Draç'ı ele geçirmek zor olacaktı. Diğer taraftan İşkodra, kalesi yüksek bir kayalığın üzerine oturtulmuş konumda olmasına karşın pekâlâ ele geçirilebilirdi çünkü kalenin fiziksel konumu onun tek gerçek gücüydü. Oysa yaşayan bu elyazması metin anonimdi, bu kanıtlar tüm yönlerden yazarın, tecrübe ve ilgilerine dair ayrıntıların tamamı onun profiliyle eşleştiği şövalye Antonio Bruti'den başkası olmadığına dair güçlü bir şüpheyi teşvik ediyor; en olası senaryo ise, Antonio'nun 1570 Temmuz'unda Korfu'da Venedik filosunun deniz ve piyade kumandanı olduğu sırada bunu yazdığıydı, ki böylelikle onlar Venedik'teki makamlara bunu gönderebilirlerdi.[11] Eğer tanımlama doğruysa, bu Arnavutluk ülkesinin bir

sorte di biave in gran copia a beneficio non solamente dei Dulcignani ma per sostentamento di Budua, Cattaro e Dalmatia, conciosiacosachè al tempo di pace si cavava dal golfo del Drino fino a 50.000 stara d'ogni sorte di biave per la città di Venezia). Metin, Zamputi, ed., *Dokumente,* i, 273-88'de tekrar basılmış ve Elsie, *Early Albania,* 59-66'da çevrilmiş hali mevcuttur.

11 Antonio'nun Korfu'da kalması için bkz. yukarıda s. 98. Antonio'nun gerçekten bu kumandanlarla kişisel olarak iyi ilişkileri vardı, o yılın sonraki zamanlarında o,

Arnavut tarafından yapılmış ve bugüne ulaşmış olan en erken tarihli tanımlamasıydı (eğer değilse de o zaman böylesi bir yazı göreceğimiz üzere onun yeğeni tarafından kaleme alınacaktı). Ancak burada önemli olan, Venedik'e sadık bir yerel bir aktivistin hem Osmanlı askerî zafiyetlerini göstermesi hem de Arnavutluk topraklarından uzun vadeli ekonomik faydaların ele geçirilmesinden ne kazanılacağını önermesi bakımından Arnavutluk bölgesinde askerî katılım politikasının nasıl teşvik edilmeye çalışıldığının gösterilmesidir.[12]

Diğer bir aktivist ise Bar'ın Venedikli yöneticisi Alessandro Donato'ydu (veya Donà). O, 1570 Eylül'ünde Venedik'e yazmış ve burada uzun yıllardır Bar halkı ile çatışma içerisindeki agresif nitelikteki insanlara sahip bir klan olan Mrkojevićilerin iki köyünü idare edebilmekte başarı kazandığını gururla ilan etmişti. Sayıları pek çok olan diğer köylerin desteğini temin etmek ve olağanüstü bir öneme sahip olan İşkodra kalesinin güvenliğini sağlamak noktasında kendisine güveniyordu; onun tek problemi onlara verebilmek için paraya ihtiyaç duymasıydı. Donato'nun mektubu muazzam derecede iyimserdi. "Bu kavgacı adamların isyan ve ayaklanmaları" diye yazmış ve devam etmişti, "ve filonuzun düşmana karşı kazandığı zaferin daha yeni ulaşan haberleriyle, [ki bu yanlış bir rapordu] bütün eyalet çok değişmiştir, bu yüzden onların tek bakış açısı St. Mark savaş sancağının yarısı bile olsa gölgesini kollarına alarak hizmetinizde olmayı görebilmektir". Donato'nun bir yıldan az bir süre sonra pek de etkileyici olmayan performansının

her ikisine de Ülgün'den mektuplar yazacaktı ve piyade generalinden önemli bir cevap alacaktı. Bu mektuplarda o, kuzey Arnavutluk'ta bir Venedik hücumunun Eşim'in her iki limanına da hizmet ederek işe yarayacağını açıklamıştı: bunlardan biri San Giovanni di Medua (Antonio tarafından "della Medoa" olarak verilmişti, Arn.: Shëngjin) ve diğeri de Eşim'in kendisine ait olan "Sacca"ydı (İtalyanca küçük bir körfez veya koy için kullanılan sözcük). Devrin diğer tek metni de bu yer isimlendirmelerini, San Giovanni "della Medoa" ve "Sacca"yı ortak olarak 1570 tarihli anonim çalışmadan kullanmıştı.

12 Ljubić, "Marijana Bolice", 194-5 (Draç, İşkodra), 196-7 (della Medoa, Sacca), 198-9 (per il mio gusto, *sancakbey*leri, "pericolosissimo", "inespugnabile", önceki savaş); BMC, MS Provenienze diverse, 581. c. misc., fo. 22r-v (Antonio, Girolamo Zane ve Sforza Pallavicino'ya mektuplar, 13 Aralık 1570; Pallavicino, Antonio'ya mektup, 19 Aralık 1570). Yaşayan bu el yazması anonim metin Kotor'lu bir araştırmacı olup vaktinin çoğunu Venedik'te ve materyal toplamakla geçiren Antonio Bisanti tarafından erken 18. yüzyılda kopya edilmişti.

ardından, burada geçmişe dönük olarak acı veren deneyimlerin okumasının yapılmasının da kendi kendini büyütüyor olması unsuru vardı: "Ve ben kendim, eğer sık sık talep ettiğim askerlere sahip olsaydım, ülkeme hizmet etme arzumun böylesi bir örneğini sergilerdim, ve böylece Siz Huzur Sahibi [Serenissima] benim değersiz bir vatandaş olduğumu düşünmezlerdi". 1581 yılında Venedik'te yaşayan ve buradan birçok bilginin kaynağını edinen tarihçi Natale Conti tarafından yayımlanan çalışmasında Donato'nun faaliyetleri çok daha farklı bir ışık altında incelenmişti. Conti'ye göre Donato, Mrkojevićilerin biatlerini onlardan birinin köylerine arkebüz birlikleriyle saldırıp, adamlarını katledip kadın ve çocuklarını yakarak elde etmişti; o aynı zamanda aralarında karşılıklı olarak güvensizlik tohumlarını ekmek bakımından Mrkojevići kaptanlarından bazılarını öldürmeleri için insanlara rüşvet vermişti. Bu gibi metotlar vasıtasıyla kabaca 80 köyün itaatini kazanmıştı.[13]

Conti aynı zamanda, Boyana nehri ve İşkodra'nın etekleri arasındaki alanda bulunan halkların da sadakatlerini taahhüt ettiklerini not etmişti. Bu unsurlar arasından en büyük olanıysa, Venedik davası için (Bruni ve Bruti'lerle akraba olan) Ülgün'deki Armani ailesi tarafından istihdam edilen Pamaliotiler olmalıydı; gördüğümüz üzere bu ailenin en önde gelen üyesi daha sonra "tüm Arnavutların lordu olarak İttifak zamanında Venedikliler tarafından Osmanlılara karşı isyan etmeleri için atanacak" kişi olarak tanımlanmıştı.[14] Burada kullanılan yöntem baskı değildi fakat kişisel ve ailesel liderliğin yayılmacılığıydı – ki buna rağmen bölgenin geleneksel uygulamalarının hala korunuyor olmasını taahhüt edenlerin sözlerini yerine getirmelerinin garanti altına alınması adına askerî kaynak olarak oğullarını ve kardeşlerini teminat olarak

13 Čoralić ve Karbić, *Pisma,* 85-6 (l'altre che sono molte: le quali per essere la sicurezza della Fortezza di Scutari sono di grandissima importanza, "con le solleuationi, et ribellioni di questi huomini bellicosi … et con la noua in questi giorni venuta della Vittoria (la Iddio gratia) dell'armata della Vostra Serenità contra il suo nemico tutta questa Prouincia è talmente alterata, che non desiderano, che vedere una mezza ombra di stendardo di misser San Marco per prender l'armi in seruitio di lei", "Et io … quando hauessi hauuto li soldati, che tante uolte le ho ricercato hauerei fatto tal dimostratione del desiderio che io ho di seruire alla Patria mia, che la Vostra Serenità non mi riputerebbe indegno cittadino suo"); Conti, *Delle histoire,* ii, 128-9 (diğer taktikler).

14 Yukarıda s. 34.

göndereceklerdi. Ülgün'ün hemen dışarısından İşkodra ve Eşim'e kadar uzanan geniş Osmanlı bölgesinin içinde Boyana nehrini çevreleyen sahada Donato'nun zorbaca taktiklerine ihtiyaç duyulmamıştı çünkü burada zaten Osmanlı karşıtı bir isyan için gerekli olan gerçek bir coşku fazlasıyla mevcuttu. 1570'in Ekim ortalarında Ülgün'ün valisi Hieronimo Venier, "Drin nehrinin bu tarafındaki Arnavutluk köylerinin liderlerinin" Osmanlı karşıtı operasyonlarda kendisinden destek talep ettiklerini ve Venedik için 28 köyün alenen meydana çıktıklarını rapor etmişti. O ayın sonunda diğer bir 9 tanesi de onun listesine eklenmişti. Ve değişim için istek gösterenler sadece Hıristiyan Arnavutlar değillerdi: ekim başlarında Donato, 32 yerel Müslümanın Bar'a Hıristiyanlığa dönmek için geldiklerini yazmıştı. Onlar vaftiz edilmişlerdi ve şimdi baş piskopostan dinî öğreti alıyorlardı.[15]

Giovanni Bruni, faal bir biçimde birden daha fazla anti-Osmanlı girişimde bulunmuştu. 1570'in Ekim ayının ilk haftasında o, Arnavutluk'taki İşkodra gölünün kıyısına doğru Bar'ın doğusunda bulunan Osmanlı bölgesindeki Venedik'e bağlılığını daha çok yeni bildirmiş bir köy olan Briska'nın Katolik piskoposundan bir mektup almıştı.[16] Yazı, baş piskoposun "bazı büyüklerle" önemli meseleleri gelip görüşmesine dair bir davetti. Briska'ya gittiği vakit bu kıdemlilerin İşkodra'nın yakınındaki çeşitli köylerin temsilcileri olduğunu gördü; onlar, bu şehrin sakinlerinin isyan etmek için istekli olduğunu söylediler ve buradaki Osmanlı varlığı da hem İşkodra ve hem de Dukakin sancakbeylerinin güney Arnavutluk'ta Himare'deki isyanı bastırmaya yardım etmek için kuvvetlerini alıp gitmiş olduklarından ağır bir biçimde boşalmıştı. İşkodra kalesi, sancakbeyinin temsilcisi veya kahyası olup raporlarında garnizonun geriye kalan çok az sayıdaki üyesiyle beraber eğer büyük bir saldırıya uğrarlarsa canlarını riske etmektense teslim olabileceklerini söyleyen Mustafa Bey'in emri altına bırakılmıştı. Bu Mustafa Bey, makamına bir mesaj iletip eğer kaleyi Venediklilerin ellerine teslim

15 Conti, *Delle historie,* ii, 129 (Boyana'dan İşkodra'ya); ASVen, Annali, 3., fos. 269v (Donato, 4 Ekim: vaftiz, öğreti); 302r-v (Venier, 14 Ekim: i primarij de i villagi dell'Albania di quà del Drino, 28 köy), 321r (Venier, 30 Ekim: 37 köyün listesi).

16 Mektup daha sonra Donato tarafından Venedik'e iletilmişti. Ancak üzücü bir biçimde bunun sadece İtalyanca çevirisi hayatta kalmıştı. Bu dönemde Arnavutça metinler oldukça nadirdiler; bu delil en azından eğitimli Arnavutlar arasında dilin yazım uygulamasının bilinmez olmadığını göstermekteydi.

ederse nasıl bir tür ödeme alabileceğini sormuş olduğundan Donato ile çoktan temasa da geçmişti. Donato iyi niyetini göstermek için Mustafa'ya değerli bir elmas göndermişti ancak o esas görüşmeleri Giovanni Bruni'ye emanet etmişti. Ve onun bunu yapmak için gayet iyi bir nedeni vardı: Mustafa Bey gerçekte baş piskoposun tanıdığıydı. Giovanni, "Benim pek sevgili tanıdığım Mustafa Bey, sizi Tanrının adına selamlarım" sözleriyle başlayan dostane bir mektup yazmış, yıllık 3 bin dukalık bir ödenek vaat etmiş ve "Bizim Tanrımız, İsa Mesih en güvenli ve doğru yolu bulmanız için size ışığını versin" şeklinde bitirmişti. Kasım ayının başlarında Sancakbeyinin geri dönüşü İşkodra kalesinin doğrudan bir şekilde el değiştirmesi olasılığını ortadan kaldırdığında bu sözleşmelerin hiçbir getirisi olmamıştı. Ancak o ayın ortalarında Giovanni Bruni başka bir vazife için, Venediklilerin kaleye saldırabilecekleri en zayıf noktayı gösterebileceklerini söyleyen bazı muhalif Müslüman Arnavutlarla buluşmak adına Osmanlı topraklarının içine Boyana nehrindeki küçük bir limana gitmişti. Aynı zamanda onlar, sancakbeyinin İstanbul'a seyahat etmek için şehirden ayrılmak üzere olduğunu da söylemişlerdi; bu yüzden de baş piskoposun Mustafa Bey'le olan müzakereleri devam etmişti. Aynı nokta esnasında sonraki birkaç ayda bu iki tanış arasında gizli bir gece toplantısı bile yapılmıştı. Ancak işin sonunda Ülgün valisi, Mustafa'nın İşkodra'da Venedik güçlerine karşı bir tuzak kurmaya uğraşan çifte ajan olduğuna inanmıştı. Benzer bir çıkarıma, sonradan tüm bu girişimler hakkında ziyadesiyle olumsuz bir açıklama yazacak olan Kotor'un vali vekili Bernardo Contarini tarafından da ulaşılmıştı. Contarini'ye göre, Bar ve Ülgün'ün valilerinin ikisi birden onu İşkodra'ya saldırılması fikrini desteklemeleri için çağırdıklarında bunların oldukça farklı planlara sahip olduklarını ve birbirleriyle bir rekabet uğraşısı içerisinde olduklarını görmüştü; onun görüşüne göre burada başarıyı yakalamak için hiçbir şans yoktu ve yerel Arnavutlar arasında açıkça bir isyanın doğması sahaya çok daha büyük bir Osmanlı askerî gücünün çekilmesini sağlayarak karşı bir tehlikenin üretimine yol açabilirdi. Çok daha geç anlaşılabilecek bir yarar ile bu eleştirinin gerçek oluşunu reddetmek imkansızdı.[17]

17 ASVen, Annali, 3, fos. 269v-270r (Donato'nun raporu, 6 Ekim: Briska'dan gelen yazı, "alcuni uechij", ziyaret, mesaj, elmas), 270r-v (Briska'dan gelen İtalyanca mektup), 270v (Bruni'nin Briska ziyareti raporu: İşkodra'nın durumu, Mustafa

Baş piskopos, Bar'da Venedik'in davası için sıkı bir şekilde çalışırken, üvey kardeşi Antonio Bruti de Ülgün şehrinde neredeyse onun kadar aktifti. Ağustos ortalarında Korfu'dan buraya döndüğünde vaktini (daha sonra ortaya koyduğu üzere) "bizim bu Arnavutların Serenissima'ya olan bağlılıklarını zihinlerinde güçlendirip düzenlemekle" harcayacaktı. "Bizim bu Arnavutlarımız" demekle onun kastettiği Osmanlı topraklarına yakın yerlerdeyken şimdi Venedik tarafına gelenlerdi, ve bu nedenle tarihi bir terim olarak onları eski sadakatlerine döndürmenin iması vardı. 1 Kasım'da Doç'a yazdığında "kadırgalarınızı göndermeniz için Arnavutluk'u Venedik bayrağı altına koymak adına belirli sayılarda askerlerin bir kaptanla beraber işi tamamlamak adına başka bir şeye ihtiyaç duymadan bizim Arnavutlarımızın zihinlerini adamakıllı" biçimlendirdiğini beyan etmişti. Artık onun asıl korkusu, gerçekten de çabalarının olması gerekenden daha fazla başarılı olabileceğiydi:

> Çünkü Arnavutluk benim anavatanım, ve onların benim vaatlerime fazlasıyla inançları var – ki bu durumda artık onları terk etmek gibi bir eğiliminiz yoktur, ve eğer isterseniz onlar ziyadesiyle artık sizin tebaanız ve minnettar hizmetkarlarınız olmayı sürdürürler – onlar Osmanlı karşıtı gayretlerle dolmuşlardır, bazı ateşli ancak ilkel saldırıları yapmalarını durdurmak Osmanlılara karşı silahlanmalarını teşvik etmekten çok daha zor olacaktır. Size, Arnavutların zihinlerinin sizin otoritenizin altında birleşeceğinin sözünü veririm ve size kendimin ve oğullarımın hayatıyla varlıklarımı onurunuz ve hizmetiniz için sunarım.

6 hafta sonra 13 Aralık'ta Antonio, Venedik filosunun piyade ve deniz kaptanlarına asker ve kadırga sevk etmeleri için yalvaran şahsi mektuplar göndermişti. O, kaleyi merdivenler, lağımlar ve ağır silahlarla nasıl kuşatması gerektiğini bilen askerleri gayretli bir şekilde teşvik

---

Bey'in teslimiyet isteği; Bruni'nin Mustafa'ya mektubu: "A uoi Mustaffa beg parente mio car.^{mo} salute nel S.^{re}", "Cristo S.^{or} n[ost]ro ui illumini à riconoscer le uera, et piu secura strada"), 340r (Donato'nun raporu, 10 Kasım: *sancakbeyi*nin dönüşü) 366v-367r (Bruni'nin nehirdeki buluşma hakkında raporu); Barbero, *La Bataille,* 159 (Venier'in şüpheleri); Zamputi, ed., *Dokumente,* i, 307 (gece buluşması); Novak, ed., *Commissiones,* 95-6 (Contarini). Mustafa'nın Bruni'yle olan açık ilişkisi ve kariyerinin geri kalan kısmı bilinmemektedir. Ancak açık bir şekilde Dukakin'in sancakbeyi bu esnada Mustafa Bey değildir (bkz. Pulaha, *Qëndresa,* 51).

eden bir kaptan olduğu müddetçe böyle bir yardımın yerel Arnavutların çabalarıyla birleştiği zaman Eşim ve İşkodra kalelerinin ele geçirilmesini mümkün kılabileceğini açıklamıştı. Kendinden emin bir şekilde o, "Arnavutluk'un fethini" başarmanın zamanının şimdi olduğunu yazmıştı, besbelli ki onun korkusu, böyle bir yardım olmadan yerel halkın tüm çabalarının nafile olacağıydı.[18]

Antonio Bruti bu mektupları yollamadan önce de yerel güçlerin birçok kereler kısıtlanmalarına dair örnekler sergilenmişti. Evvelki haftalarda, kuzeydeki dağlık bölgenin adını atalarının isim olarak aldığı ve tahminen bu soylu ailenin bir üyesi olan Bartolomeo Dukagjin Ülgün'ün yöneticisi olan Hieronimo Venier'e kendi anavatanı olan Eşim'deki Osmanlı kalesine muhakkak surette saldırması için yalvarmıştı. Sonunda vali de, Venedik'ten yardım gelmesini beklemesi gereken Antonio Bruti'nin tavsiyelerini almasına karşın bunu yapmayı kabul etmişti. Antonio'nun 15 Aralık'ta Venedik hükümetine rapor ettiği üzere yapılan bir sefer ile o ayın 8. gününde Eşim'e ulaşılmıştı "adamlarımız şehri hemen fethettiler, Müslümanlar kaçtılar ve kendilerini kalenin içerisine kapattılar. 9'unda Dukakin sancakbeyi 200 süvarisiyle onlara yardıma geldi ama biz onu yendik ve kaçmaya zorladık. Ve adamlarımızın kabiliyetten yoksun ve havanın kötü olmasından dolayı onlar şehri yağmalayıp yaktıkları zaman tekrar eve geldiler" (Başka bir açıklama bu olayda, akının Ülgünlü stradiot kuvvetleri tarafından

18 BMC, MS Provenienze diverse, 581. c. misc., fos. 22r (14 Ağustos'ta dönüş, "ben disponere et confermar gl'Animi di questi nostri Albanesi nella fede uerso il Ser.^{mo} Dominio"), 22v ("un Cap.^{o} Valoroso, et esperto ad espugnar lochi cosí con artelaria, come con scale, et con minè di fuochi", "la conquista d'Albania"); ASVen, Annali, 3, fo. 323r ("ho talmente disposto gl'animi de i nostri Albanesi che niente altro manca ad effettuar il negocio et che l'Albania retorni sotto il stendardo della Sta v. eccetto le galee, et un cap.^{o} con qualche n.^{o} con qualche n.^{o} de soldati", "perche … l'Albania è mia patria, et molto credono alle promesse mie, le qual sono che V.Sta non è per abbandonarli mai, ma li conseruara per sudditi, et grati seruitori, pero talmente sono infiamati contra li Turchi, che magior difficultà è di retenerli che non faciano auanti tempo furioso impeto, che di eccitarli à prender l'armi contra di loro … alla Sta v. Prometto gl'animi dagl'Albanesi resoluti di uenir sotto l'obedianza sua, et gli offerisco la mia uita, con li mei figlioli, et robba in seruitio et honor suo"). Piyade kumandanı Sforza Pallavicino 19 Aralık'ta Budva'dan gönderdiği cevapta ilgili talebi kibarca, oraya geldiği zaman Venedik'teki yetkililere ileteceğine söz vermişti. BMC, MS Provenienze diverse, 581. c. misc., fo. 22v.

yürütüldüğünü belirtir - bu yüzden muhtemelen onlar Nicolò Bruni'nin emri altındaydılar). Buradaki "kabiliyet yoksunluğu" besbelli onların kuşatma savaşının herhangi bir türünde uğraşmamış olduklarına dair bütün bir yetersizliği simgelemektedir. Antonio Bruti, moralin yükselmesi için Osmanlılara saldırılmasının ve yakılan köylerin intikamının alınmasının iyi olduğu yorumunda bulunmasına karşın eğer ki Venedik gerekli yatırımları yapsaydı kış ayları esnasında çok daha önemli kazanımlara da ulaşılabilecekti: bir keresinde o, hükümeti "askerler, kadırgalar ve silahlar gönderilmesi için" teşvik etmeye çalışmıştı ve "böylelikle biz de sadece Eşim kalesini değil, aynı zamanda İşkodra kalesini ve düşmanın diğer topraklarını ele geçirebilirdik" demişti. Fakat, akınlar az da olsa Eşim'de başarıya ulaşmışken bunun psikolojik etkileri çok daha uzaklara yayılmıştı. Venier'in ocak başlarında rapor ettiği üzere, Osmanlının önemli bir kalesi olan Akçahisar'ın içerisine bir korku yaydığı gibi bu yağmanın haberleri orta-kuzey Arnavutluk'un Mat bölgesindeki bir isyana da ilham vermişti; asiler Ülgün'e bir temsilci göndermiş, yardım için yalvarmış ama Venier, eli sıkı bir şekilde hiçbir asker vermemişti. O sırada, başka bir fırsatçı ve koordine olamamış bir girişimde Girolamo Zane, verimsiz geçen 1570 deniz seferinden dönerken güney Korfu'nun karşısındaki bir noktada kadırgalarını durdurmuş ve piyade güçlerini yine başarısızlıkla sonuçlanan Marglıç'a saldırmak için göndermişti.[19]

Bu girişimler, bariz sonlarıyla, başarmaya çok yakınken kaçınılmaz ve tek bir büyük sonuç doğurmuştu: İstanbul'daki makamlar ciddi bir şekilde telaşlanmıştı. 1570 Aralık'ının sonlarında Sultan, tüm Arnavut *sancak*larının da bağlı olduğu ve İmparatorluğun Balkanlardaki ana eyaletinin yöneticisi olan Rumeli beylerbeyine acilen Üsküp'e

19 ASVen, Annali, 3, fos. 410v-411r (Bruti'nin Raporu, 15 Aralık: Dukagjin'in çağrısı, Bruti'nin tavsiyeleri, "oue li, n[ost]ri subito si impatronirono d[e]l borgo, et li Turchi fugirono, et si serorno nel castello, et alli 9, il Sanzacco de Ducagin ue[n]ne co[n] 200 lanze per soccorrerli, ma fu da noi rotto, et fugato, Et perche queste n[ost]re genti non sono esperti, et il tempo si fece cattiuo, h[aue]ndo i n[ost]ri sachegiat, et abbrugiato il borgo, se ne tornassero à casa", "mandar soldati, arme, et galee, accio ch[e] possiamo prender non solo il castello di Alessio, ma anco la fortezza di Scutari, et l'altre Terre nemiche"), 424v-425r (Venier'in raporu, 4 Ocak: Mat isyanı); Barbero, *La Bataille,* 159 (Eşim); Zamputi, ed., *Dokumente,* i, 306 (diğer açıklama, yanlışlıkla İşkodra'ya atıf); Marmora, *Della historia,* 342 (Marglıç).

ilerlemesi ve buraya yeniçerilerle süvarilerden müteşekkil bir kuvvet koyması ve onları Eşim'e göndermesini söyleyen bir emir göndermişti. Sultan, Dukakin sancakbeyinden gelen bir mesaja göre, Ülgün, Bar ve Kotor'da binlerce adamın kente tekrar saldırmak için toplandıklarını ve Akçahisar'ın alt idari birimlerinden olan bu Hıristiyan Arnavut asilerin Venedik Arnavutluk'undan istilacılarla iş birliği ederek buradan Eşim'e kadarki alanda bulunan Müslüman arazilerini yıktıklarını açıklamıştı. 1571 Şubat'ı ortalarında Sultan acilen, İşkodra'daki kale için cephane ve ekipmanların toplanmasını isteyen bir emir daha göndermişti; 8 gün sonra mesaj Rumeli beylerbeyine ulaştırıldı ki burada Hersek (öncelikle kastedilen Hersek Novi'ydi) ve İşkodra bölgesi kalelerinin imparatorluğun gözü ve kulakları oldukları vurgulanmıştı ve Eşim kalesi özel bir korumaya ihtiyaç duyduğundan buraya ayrı bir önem verilmişti. O, 4 Mart'ta tekrar, bu defa ise Akçahisar'ın kadısına raporlarda endişelerin belirtildiği üzere asilerin çeşitli zaman dilimlerinde Eşim'e geldikleri, evleri yaktıkları, çevredeki köyleri yağma ettikleri, Eşim ve İşkodra arasındaki yolu bloke ettikleri ve Venedik bayrağına bağlılık davranışı sergilediklerini yazmıştı. 9 gün sonra beylerbeyi için olan diğer bir emir, Korfu'daki bir Osmanlı casusundan alınan bilgilerin rapor edilmesiyle başlıyordu; bu, Marglıç'a yeni gelen bir askerî desteği açıklamakta, bu kalenin şimdi daha iyi bir konumda olduğunu söylemekte ama İşkodra ve Dukakin sancakbeylerinin Eşim ve Draç kaleleri için çok daha fazla koruma önlemleri alması gerektiğinde ısrarcı olmakta ve "Bar ile Ülgün kalelerindeki inançsızların Arnavut isyancıların sapmasına yol açmış" olduklarına dair haberleri vermişti. Sadece (bazı yollarının güneydeki modern Arnavutluk-Yunan sınırına uzandığı) Marglıç yoluyla kuzey Arnavutluk kalelerine bağlı yerlerde değil, aynı zamanda hem Hersek Novi'de ve hem de Peloponez'de problemlerin olduğuna atıfta bulunan emir, meydana gelen bu çeşitli iğne darbelerinin belki de ilk defa olarak İstanbul'un gözlerinde bunun aslında tek bir stratejik konu olduğu çıkarımının yapılabilmesini mümkün kılmıştı.[20]

Ayrıca bu yerel asiler, faaliyetlerine ara vermemişlerdi. 1571 Mart'ında Bartolomeo Dukagjin ve diğer Arnavut liderler Rodon yarımadasında

20 Pulaha, *Qëndresa,* 51 (Aralık 1570); Binark, ed., *12 Numaralı,* ii, 51-2 (Şubat ortası, İşkodra), 132-3 (13 Mart: "Bar ve Ülgün nâm harbî kal'alar keferesi Arnavud âsîlerin ıdlâl idüp), 154-5 (gözler ve kulaklar), 165-6 (4 Mart).

bir İspanyol ajanla buluşmuşlar ve bir takım şartlar öne sürmüşlerdi: büyük bir çoğunluğu Napoli Krallığı'ndan stradiot olabilecek adam ve ekipmana sahip 35 İspanyol kadırgası, Arnavutların kullanımı için ağır top parçaları dahil 4 bin arkebüz ve ek olarak 2500 eğitimli arkebüzcü. Kendi hesapları adına onlar 12 bin adam yetiştirecek ve sayı gittiği yerde 80 bine çıkmış olacaktı. İstekler fahişti –II. Philip kesinlikle böyle olduğunu düşünüyordu ve o nedenle de bunu geri çevirecekti– ve asilerin isteklerine dair planlanmış olan bu sayılar muhtemelen aşırı ihtiraslıydı ancak gerçekte böylesi bir toplantı bölgede devam eden huzursuzluğa tanıklık etmişti. Ayrıca Mart'ta Venedikli bir deniz kumandanı olan, güney taraflarına doğru seyahat ederken Korfu'da Sebastiano Venier'e katılan Agostino Barbarigo, Bar'da durmuş ve İşkodra'ya saldırma ihtimalini tartışmıştı. Bar'ın valisi olan Alessandro Donato, Venediklilerin Boyana nehri üzerinden kadırgalarını göndermeleri ve asker gücü sağladıkça kalenin alınabileceğinde ısrarcı olmuştu. Venedik'e yazdığı küçük mektupta Donato, bir kez İşkodra'nın düşürülmesiyle "tüm Arnavutluk, Sırbistan, Hersek ve diğer birçok yer ile İstanbul'a çıkan yollarda bundan böyle artık başka bir kale kalmayacağının" gayet kolay bir iş olabileceğini haykırmıştı. Donato, düşüncelerinde kendini zorlama yoluyla da olsa biraz büyük görüyor olmasına rağmen, Barbarigo yeteri kadar etkilenmişti ve Nicolò Suriano adındaki kaptanı dört gemisiyle birlikte Drin nehrinin ağzına araştırma yapmak ve yerel liderlerle konuşmak için göndermişti; (muhtemelen bazı kişiler aynı İspanyol casusla görüşmüşlerdi) Suriano onları cesaretlendirebilmek için Venediklilerin tarafından verilebilecek askerî levazımata dair vaatler vermişti.[21]

Görünüşe göre çeşitli teşebbüsler, kademeli bir biçimde daha genel bir Venedik politikasında birleştirilmeye başlandı, ancak bu yine de çok sayıda yerel girişime ve şansa bağlıydı. Nisan'da Marglıç yakınlarında yaşayan Arnavutlar Korfu'ya, işgal adına yardım istemek için geldiler ve samimiyetlerinin bir kanıtı olarak teminatlar bırakmayı önerdiler; buraya giden Venedikli bir kaptan kılıç ve mızraklarla silahlanmış adamların sadece 200-250 kişi olduklarından bu yerel gönüllülerin vazife için

21 Chasiotes, *Oi Ellenes,* 157-9 (Dukagjin'in istekleri); Morosini, *Historia,* 396 (Marglıç), 397 (Barbarigo, kaptan); ASVen, Annali, 4, fo. 30v (Donato'nun raporu, 21 Mart 1571: impatronirsi di tutta l'Albania, Seruia, Chercegouina, et molti altri, non essendosi altra fortezza fino à Const.[li]).

yetersiz olduklarına karar vermişti. Ama bundan kısa bir süre sonra, yakın bir zamanda fethedilmiş Sopot kalesinin kumandanı Emanuele Mormori Himare'nin güneyinde küçük bir Osmanlı kalesi olan Nivica'ya saldırmak, ele geçirme ve yağmada başarı elde etmek için "büyük sayıdaki Arnavutları" ve askerlerini yanına almıştı. Yerel Himareliler ile ittifakını güçlendirmesine yardım eden bu başarının getirdiği cesaretle Mormori daha sonra Korfulu makamlardan daha fazla adam istemişti ki böylelikle bir başka Osmanlı kalesi olan Kardhıq'a saldırabilecekti. Burası dik bir tepenin zirvesinde beş köşeli ve zorlu bir konuma sahip olan bir kaleydi, kuş uçuşu mesafeyle iç bir kısımda yerleşmiş Sopot'tan 16km uzaklıkta ve çok kaba bir arazi üzerindeydi; ama Mormori burası hakkında iyi bir bilgiye sahip olduğunu söylemişti ve o civardaki Arnavut ailelerden rehineler almıştı ki bu yüzden de Sebastiano Venier ona talep ettiği askerleri vermişti. Bunu yaptıktan sonra Venier, sahile doğru kadırgalarıyla beraber seyretmeye devam etti – bunu kısmen Draç'a doğru yolunda olduğu söylenilen bir Osmanlı korsan kaptanını avlamak istediği için ve kısmen de basit bir neden için, güçlü güney rüzgarından dolayı yapmıştı. Draç'a büyük ölçekli bir deniz hücumunu sezgisel bir biçimde başlatmaya karar kılmış olduğu için daha çok kadırga çağırmıştı. Ancak şehir onun karşısına çok daha iyi savunulan bir yer olarak çıkmıştı ve Venedik kuvvetlerine ait 22 kadırga ağır toplarının cephanesi bitmeye yüz tuttuğunda dönmeye mecbur kalmışlardı. Venier, Korfu'ya geri geldiğinde Mormori'yi Kardhıq'a olan hücumunda başarısızlığa uğramış olarak bulmuştu.[22]

Nihayetinde tüm bu harekâtlar, Sultan'ın bölgeye büyük bir askerî kuvvet göndermesini öngören bir endişenin artmasına yol açmıştı; gerçi modern bir tarihçi Korfu veya bir başka yerdeki casusuna rağmen buradaki Venedik müdahalesi ile yerel bir isyan birleşiminin ne kadar kötü koordine ve belirsiz olduğunun bir Osmanlı hâkimi için bile açık olamayabileceğini görebilir. Kış aylarında, Balkanlarda kendisine bağlı olan toprakların kalbinde konuşlanmış bulunan Üsküp'ten birlikler toplanmıştı. Nisan başlarındaysa burada 30 bin piyade ve süvari

22 BNM, MS It. VII. 11, fos. 251r-v (Marglıç), 252r (Nivica, "grosso numº de Albanesi); Molmenti, *Sebastiano,* 289 (Kardhıq, plan, rehineler, korsan, rüzgar), 290 (Draç, Kardhıq'taki başarısızlık); Karaiskaj, *Die spätantiken,* 201-2 (Kardhıq tanımlaması); Morosini, *Historia,* 396 (Draç, ağır toplar).

olduğu söyleniyordu. 4 Nisan'da İstanbul'dan gönderilen bir raporda bu ordunun kuzey Arnavutluk, Himare ve Mani yarımadasına ilerlemek için üç kuvvete bölünebileceği, şartların getirdiği tahmin edilebilir bir neden olarak öne sürülebilirdi. Ama çok iyi bilgilendirilmiş gözlemciler arasında dahi fazlasıyla belirsizlikler vardı. Mart başlarında Dubrovnik'ten gelen haber raporlarında bu ordunun Zadar'ı kuşatmaya gidebileceği; başka bir bültendeyse Nisan ortalarında onun varış noktasının tamamen bilinmez olduğu söylenmişti. 4 Mayıs'ta sıkı bir ev hapsinde olmasına karşın Venedik'e haberleri kaçırmayı başarabilen İstanbul'daki Venedik Baylosu, 29 Nisan'da ordunun kumandasını ele almak için başkenti terk eden üçüncü vezir Ahmed Paşa'ya yazmıştı ve onun varış noktası oldukça belirsizdi: "baskın olan görüş, onun Dalmaçya'ya gidecek olması şeklinde tezahür etmişti ama daha hâkiminin yeni ölmesinden ve bazı politik istikrarsızlıkların beklendiği Transilvanya'ya da yürüyebileceği" geniş ölçüde ayrıca tartışılmıştı. Muhtemelen Sultan, Transilvanya seçeneği içerisinde yer alan tercihlerden bazılarını açık tutmaya devam etmişti; bu Ahmed'in geldikten sonra Üsküp'te neden birkaç hafta geçirdiğini açıklamaya da yardımcı olabilecektir. Ama onun, sonunda ordusuyla yola çıktığı zaman varış noktası Venedik Arnavutluk'u olacaktı ve kuzey Arnavutluk isyanları için Venedik desteğine ait kaynakların kökünü kurutmak amacıyla fetih yapılması bakımından bir savaş verilmesiydi.[23]

Osmanlılar kuvvetlerini hazırlarken, Venedik de ayrıca daha küçük bir ölçekte olmasına karşın Venedik Arnavutluk'undaki bazı askerî hazırlıklarla uğraşıyordu. 9 Nisan'da 41 yaşındaki Kont Gaicomo Malatesta Kotor'un Arnavutluk'taki bütün milislerinin vali ve generali olarak atanmıştı. Nisan sonlarında 2500 adamla beraber Kotor'a gitmek için yelken açmıştı ve buraya Mayıs başlarında yahut ortalarında varmıştı. Malatesta geç Ortaçağlarda Rimini'ye hükmeden soylu bir ailenin kolundan geliyordu. Onun soylu bir "condottiere - müteahhit" olarak klasik bir özgeçmişi vardı, farklı yöneticiler için bağımsız

23 Vargas-Hidalgo, *La batalla,* 214-15 (30 bin, 4 Nisan, rapor); BSS, AC, Corrispondenza Marcantonio il Grande, busta 67, no. 3890 (Mart başları, rapor); BSS, AC, II CF 2, fo. 443r (Nisan ortaları); ASVen, CCD, Dispacci (mektup) di Ambasciatori, busta 4, item 16 (par che la più ferma opinione sia ch'egli uada per Dalmatia); Lesure, *Lépante,* 66 (Transilvanya).

olarak çalışabiliyordu ve kiralayarak topladığı adamlarıyla o bir askerî kumandandı. Sert ve sezgileriyle hareket eden bir adamdı, 1550'lerde Cosimo de Medici'ye hizmet etmişti, Papa tarafından hapsettirilmiş, Kıbrıs'ta Venedikliler için çalışmış ve erkek kardeşinin suikastine dahli olan şüpheli insanları keyfî olarak infaz etmesinden sonra konumunu kaybetmişti; sonrasında Papalığın süvari korumalarının albayı olmuş ve Papa'dan Grandük unvanını aldığı zaman 200 güçlü adamına önderlik edebilme kapasitesiyle Cosimo de Medici'ye eşlik etmişti. Venedik savaş zamanında silahlı kuvvetlerini oluşturabilmek için, kendine bağlı olan mülklerinden binlerce adam çıkarabilecek olmasına rağmen her zaman müteahhitlere ve onların paralı birliklerine bağımlıydı; onlar bu yolla Venedik bölgesinin dışındaki merkezî İtalya, Toskana, Liguria, Savoy ve Korsika gibi yerler dahil olmak üzere (Malatesta'nın ana istihdam-zemini Romagna'ydı) farklı sahalardan birçok asker elde edebiliyordu. Bazen İsviçreli savaşçılar kiralanabiliyorlardı veya İspanyollar ile Fransızların gezici şirketleri. İtalya'nın iç çatışmalar için Osmanlılarla barışta olduğu dönemlerde Venedik kendi stradiotlarını oluşturmak için Hırvat hafif süvarilerinin sağlamak adına Bosna *sancakbeyi*yle bile aranjmanlar yapıyordu (bir kriz yılı olan 1509'da Terraferma'nın büyük bir çoğunluğu düşman işgali altına düştüğünde Venedik hükümeti 15-20 bin kişilik bir Osmanlı ordusunun kiralanması hakkında ciddi tartışmalar içerisine girmişti; günlükçü Girolamo Priuli'ye göre bu Hıristiyanlığın savunucusu olan Venedik'in imajını yok edebileceğinin söylenmesiyle endişelere neden olmuştu "sanki bir adam karısına rağmen penisini kesecekti"). Nereden gelmiş olurlarsa olsunlar, paralı askerler ucuz değillerdi; bu yüzden bu büyük birliklerin Kotor'a sevkiyatı Venediklilerin sonunda bölgede çok daha faal bir anti-Osmanlı politikası için Venedik Arnavutluk'undaki resmi makamların önerilerini ciddiye almaya başladıklarını göstermişti.[24]

Varışından hemen sonra Malatesta ivedilikle Kotor'daki üç anahtar isimle bir toplantı yapmıştı: Dalmaçya ve Arnavutluk'un "provveditore"si

24 Setton, *Papacy,* iv, 1002(n.) (9 Nisan); Novak, ed., *Commissiones,* 99 (2500); Passerini, "Malatesta", (biyografi); Mallet ve Hale, *Military Organization,* 314-23 (condottieri, birlikler için kaynaklar, Priuli). Kotor'a varış tarihi hakkında Barbero 15 Nisan sonrasını söylemektedir (*La Bataille,* 326); Morosini Mayıs sonunu söylemektedir (Historia, 397), ama Malatesto'nun esir edilişi 31 Mayıs'tır (bkz. aşağıda dn. 22).

(denetmen veya kumandan-valisi) olan Zaccaria Salamone, Kotor'un vali vekili Contarini ve Drin nehrinin ağzında asi Arnavut liderleriyle uzlaşmada bulunan deniz kaptanı Nicolò Suriano. O, daha sonra Suriano'yla beraber bölgeyi keşfe çıktı ve diğer yerel Venedik yetkilileriyle konuştu: Bar'ı ve ayrıca Antonio Bruti ve "Boyana kazasının liderleriyle" tanıştığı Ülgün'ü ziyaret etti (kastedilen muhtemelen yukarıda yer alan Armani ailesidir). Bir rapora göre o, çok daha yakın bir zamanda Venedik'in tebaası haline gelmiş olan Arnavutların sadakatini sağlamlaştırmak ve ayrıca Dukakinli insanları kendilerine katılmaları noktasında cesaretlendirmek için Boyana nehrinin ağız kısımlarına kadar gitti. Bruti'yle beraber tartıştığı plan, İşkodra'nın güney yakalarını kontrol altına almak adına kullanabilecekleri bir konum olan Eşim'in ele geçirilme işine girişilmesiydi ve sonrasında İşkodra'nın kendisini ve tabii garnizonunu Müslüman halka karşı kullanmak için yerel Arnavutların ayaklandırılmasıydı. Görünen o ki, sonuçta Antonio Bruti'nin kadırgalar ve adamlar için ettiği dualara cevap geldi ve onun İşkodra ile Eşim kalelerinin fethedilebileceğine dair katı görüşü nihayet test edilebilecekti.[25]

Malatesta planın işe yarayacağına inandığı vakit Kotor'a döndü ve Salamone ile Kotor vali vekilinin, kendi kuvvetlerine ek olarak 2 bin deneyimli asker ve süvarileriyle kendisine katılmaya razı etti. Hazırlıklar yapıldı, ama Boyana ve Drin arasındaki sahanın Arnavutlarının söz verdikleri teminatların gelmesinin beklenmesinden kaynaklanan ekstra bir gecikme yaşandı. 30 Mayıs'ta o ve adamlarının Kotor'dan birkaç gün evvel yola çıkmasından önce Malatesta kendi kendisine küçük yerel bir cezalandırma seferine çıkmaya karar verdi. Elimizdeki kaynaklar onun ne tasarladığına dair, verdikleri detaylar açısından farklıdırlar. Erken tarihli bir rapora göre o, yakınlardaki bir Osmanlı köyünü yakması için 200 adam göndermişken Kotor körfezi boyunca aldığı 500 askeri Venedik kontrolündeki Perast kentinde toplamıştı. Onun planı başka bir Osmanlı toprağını daha, Risan'ın küçük ticari antreposunu yağmalamaktı ve sonrasında adamlarıyla dağlar üzerinden dönerek diğer 200 kişiye katılacaktı. Başka bir raporda onun kıyı boyunca sadece 200

25 Novak, ed., *Commissiones,* 99-100 (toplantılar, "quei principali della Bogiana"); Morosini, *Historia,* 397 (Eşim-İşkodra planı); Gentilezza, "L'Albania", 67 (per confermar in fede gli Albanesi, fatti non [arş. Nuovi] sudditi di Venetiani, "Drugnini" [arş. Ducagini], Eşim-İşkodra planı).

adama öncülük ettiği ve o kıyı boyunca uzanan yaklaşık 10km'lik bir uzunluktaki Osmanlı bölgesini yakıp yağmaladığını söyler. Plan her ne olursa olsun bu müthiş bir başarısızlığa uğramıştı, askerleriyle Kotor'a uzanan bir dağ yolunda uygun adım yürüyüşteyken yükseklerce yukarıdan ağır taşları kendilerine yuvarlayan yerel savaşçıların pususuna düştüler. 100 kadar adamı ya öldü ya da ağır şekilde yaralandı. Malatesta başından yara aldı ve ayağı kırıldı; o esir edilip Risan'a götürüldü ki buradan da zincirlerle İstanbul'a yollandı. Böylelikle Eşim'e olan sefer planı iptal oldu ve askerleri Venedik Arnavutluk'undaki çeşitli garnizonlara dağıtıldı. Alessandro Donato'nun rapor ettiğine göre Bar'dan toplanan 160 Arnavut rehine şimdi "aşırı umutsuzluğa" düşmüşlerdi.[26]

Temmuz ortasında bu felaketin haberleri Venedik'e ulaştı. O ayın bitmesinden hemen önce hükümet Malatesta'nın yerine yine başka bir müteahhit olan Terraferma'daki Brescia'dan meşhur bir asil aileden gelen Kont Sciarra (veya Sarra) Martinengo'yu Venedik Arnavutluk'unun askerî kumandanı olarak göndermişti. Onun babası Fransız ordusunda bir subaydı ve Brescialı rakip bir aile olan Avogadroslar tarafından öldürülmüştü; Sciarra, Fransız askerî hizmetine girerek babasını takip etmiş olan gayrimeşru bir çocuktu ve Brescia'ya bir grup Fransız askeriyle gelerek buranın meydanında güpegündüz babasının katilini öldürmeyi denemişti. O adam kaçmaya çalıştığı esnada ise başka bir Avogadro'yu onun yerine öldürmüş ve daimî bir sürgüne mahkûm edilmişti. Ancak savaşın patlak vermesiyle o, Venedik'le birlikler toplayabileceğine dair anlaşmış ve karşılığında sürgününün kaldırılmasını istemişti (buna rağmen onun hala Brescia'ya girmesi yasaklıydı). Onun topladığı askerler Gaskonya'dan Fransız Protestan paralı askerlerdi ki bu kimseler 16. yüzyıl askerî adamlarının standartlarına göre bile zahmetli bir insan grubu olarak görülüyorlardı. Arnavutluk'a gidecekleri sırada Venedik'in hemen güneyinde Chioggia'da konakladıkları vakit kendilerinden çok

26 Novak, ed., *Commissiones,* 100 (2 binden fazla); Gentilezza, "L'Albania", 67 (Eşim-İşkodra planı, teminat), 68-9 (200+500 seferi, esir düşme); BAV, MS Urb. Lat. 1042, fo. 70v (200'lük seferi, 100 kayıp); ASVen, Annali, 4, fo. 119v (Donato'nun raporu, 4 temmuz 1571: "disperatione grandiss.ª). Morosini'nin açıklaması (*Historia,* 398) çok daha özenli bir sefer olduğunu öne sürer; Kotor valisi, Kotor'un hemen kuzeyindeki Orahovac [Rahovaç, Rahofça] üzerine basitçe hücum edildiğini iddia eder. (Novak, ed., 100).

daha büyük bir İtalyan askerî kuvvetiyle kavgaya tutuşmuş ve burada adamlarından 2 tanesi öldürülmüştü. İtalyanların ilerlemesiyle Martinengo birliklerini savaş düzenine sokmuştu, rakiplerine hücum etmiş ve onlardan 100 tanesini öldürmüşlerdi ve pek çoğunu da denize dökmüşlerdi. Kotor'un vali vekili daha sonra bu adamların şehirdeki bir salgından daha kötü olduklarını yazacaktı.[27]

Yine de Martinengo'yla beraber 600 adamın Venedik Arnavutluk'una varması değerli, takdir edilen bir hadiseydi çünkü temmuz başlarında, büyük bir Osmanlı ordusunun yaklaştığının bilindiği vakitlerde onlar Kotor'a ulaşmışlardı. Venedikli casuslar –tahmin edilebileceği üzere Arnavutların bölgeden fark edilmeden geçebileceklerinden– Ahmed Paşa'nın hareketlerini takip etmişlerdi ve onun Ülgün ile Bar için ilerlediği artık açıktı. Hieronimo Venier tarafından Kotor'a acil bir talep gönderilmişti, Boyana bölgesindeki Antonio Bruti ve asilerin liderlerinden Boyana'nın Aziz Sergio (Sveti Srdj, Arn.: Shën Shirgj; Ital.: San Sergio) nehir limanını savunmaları için kadırgalar ve askerler istenmişti. Kendilerinden istenilen kuvvetleri göndermişlerdi, bu, büyük bir ordunun nehir kıyısında uzun bir süre geri tutulabileceği hayal edildiğinden değil belki ama sadece Ülgün'ün savunma hazırlıklarının tamamlanabilmesi adına birkaç gün daha kazanılabilmesi içindi. Aziz Sergio'yu hemen 9 temmuzda ziyaret eden, nehrin doğu kıyısında Ülgün'ün İtalyan garnizon birlikleriyle Osmanlı ordusu arasında şiddetli bir muharebeye denk gelen Venedikli Kaptan Nicolò Suriano batı kıyısında 2 Venedik kadırgasını destekleyen Arnavutlarla bir araya gelmişti. O, Osmanlıların yine de 4 tanesi ağır olan 44 parça top ve ordularını hemen aktarabilmek adına ırmağı geçebilmek için bir köprü inşa ettiklerini not etmişti, ki Osmanlılar yakın bir zaman diliminde İtalyan askerlerinin Ülgün'e giden geri dönüş yollarını bulup kesecekleri korkusunu taşıyor olmalılardı. Tüm Venedik Arnavutluk'unun durumu dramatik bir biçimde değişmişti: halbuki Malatesta'nın görevi hırslı bir

27 Guerrini, *Una celebre famiglia,* 416-19, 430-2 (Martinengo biyografyası), Barbero, *La Bataille,* 290 (cezanın kaldırılması); Mallet ve Hale, *Military Organization,* 347 (Brescia'nın yasaklanması); BAV, MS Urb. Lat. 1042, fo. 81r (Chioggia, kavga, kendi adamlarından bazılarını da öldürdüklerini not etmiştir), Charrière, ed., *Négociations,* iii, 262-3 (n.) (Chioggia, kavga, Paskalya öncesine tarihlemiştir, örneğin 15 Nisan); Novak, ed., *Commissiones,* 104 (salgın gibi).

şekilde hücumcuydu, Martinengo'nunki ise büyük olasılıklara karşı bir savunu meselesi haline gelmişti.[28]

Ahmed Paşa'nın ordusu, bölgeye yaklaşan tek düşman kuvveti değildi. Nisan ve Mayıs esnasında Osmanlı çok büyük bir filoyu 2 kumandanın emri altında toplamıştı: tüm askerlerden sorumlu olan ikinci vezir Pertev Paşa ve filonun amirali olan Müezzinzade Ali Paşa. Haziran'da Girit'e yapılan akının ardından Peloponez'in batı kıyıları yönünde ilerlendi, Kefalonya gibi Venedik arazileri tahrip edildi ve Korfu'ya doğru gidildi. Girit ve Korfu filo birlikleri karşı durmak için çok küçüktüler ki geri çekilmiştiler, işte bu nedenle Messina'da kurulan birleşik donanmaya katılmak için rota batı yönündeydi. Osmanlı filosunun birincil amacı engellemekti, ve Hıristiyan güçler tarafından yollanabilecek herhangi bir büyük filoyla uğraşmaktı. Ama diğer gayelerde çeşitliydi: Venedik topraklarında zayıflatma için tahribat yoluyla psikolojik bir darbe vurmak, kadırgalarda esir olarak kullanmak için binlerce adam ele geçirmek ve genellikle daha çok ganimet ele geçirmek ve ayrıca görünüşe göre Zadar'a Adriyatik kıyılarının yukarılarına kadar ilerleyerek bu şehri fethetmek. Donanma ilerlediği yolda mola vermeden herhangi bir ana kale veya kentin kuşatmasını üstlenmedi ama Himare'ye ulaştıklarında kumandanlar Sopot kalesini ele geçirmek için değişik türde binlerce adamdan oluşan bir kuvveti kıyıya çıkardılar. Bir anlatıma göre Emanuele Mormori teslim olma teklifini reddetti ancak birçok askeri gizlice kaçmaya başladı; kale fethedildi ve o esir olarak ele geçirilerek İstanbul'a gönderildi.[29]

28 Novak, ed., *Commissiones,* 100 (casuslar, San Sergio için talep); ASVen, Annali, 4, fos. 146v-147v (Suriano'nun raporu, Budva'dan 9 temmuz; 146v: "in compagnia d'Albanesi), Bu nehir limanına hemen yakınındaki Bacchus ve San Sergio'dan dolayı böyle denilmiştir. "Shirgj/Sergio" İtalyanlar tarafından bazen hatalı olarak "Giorgio" şeklinde isimlendirilmiştir ki günümüzde mekân Sveti Dojerdje (St. George) olarak adlandırılmıştır.

29 Barbero, *La Bataille,* 320 (Zadar planı), 353-61 (akınlar Girit'ten Korfu'ya), 365 (Sopot); Doglioni, *Historia,* 849-50 (Sopot açıklaması). Contarini, *Della veneta,* ii, 133-4, Mormori'ye kahramanca meydan okuyan bir konuşma ve büyük bir gece hücumunun, erken tarihli bir rapor sonrasında buna direnildiği ve birçok savunanın gece kaçtığı tanımlamasını yapmıştır. (Gentilezza, "L'Albania", 70); Doglioni'nin anlatımı kısmen iki şeyle bağdaşmaktadır: ama Fedele Fedeli uzatılmış, Himariotların yardımıyla savunanlardan çok azının kaçtığı bir kuşatma anlatımında bulunur: BNM, MS It. VII. 11, fos. 265v-266r.

Bu aşamada Ahmed Paşa'nın ordusu çoktan İşkodra'ya erişmişti. Bazı adamlarıysa buradan çıkarak şehrin güvenliğini garanti altına almışlardı. Sonrasında o Ülgün'e doğru ilerlemişti; Boyana nehrindeki savunma çizgisi onu daha fazla alıkoyamamıştı. Onun ordusunun boyutuna ait tahminlerse müthiş farklılıklar göstermekteydi. Bazı anlatımlar az görünen 15 bin sayısını vermekte, daha erken tarihli raporlar Üsküp'te toplanan 30 bin sayısını söylemekteyken, diğer kaynaklar ve erken kronikler mantıksız bir şekilde 70 veya hatta 80 bin demektedirler. Nicolò Suriano'nun ilk raporu 30 bin sayısını vermektedir; Sciarra Martinengo'ysa daha sonra 80 bin sayısını belirtecekti ama bir süre sonra o, muhtemel en yüksek sayıya ulaşmasını temize çıkarmak için bir neden yazacaktı. Savunanların Ülgün'ün güçlü kuvvetli vatandaşları dahil tam sayısı bilinmemektedir, ancak karşılaştırılacak olunursa kesinlikle daha küçüktü; 1571 Şubat'ına ait bir rapor Venedik filosuna hizmet etmeyi veya güvenliklerini gözetmelerinden birçok sakinin gittiklerini, garnizonun güçlendirildiğini gözlemleme imkânı vermişti. Ülgün'ü savunanlar için bu yaşanan artışlar katlanılmaz bir bunaltıcılık olarak görünmektedir. 18 Temmuz'da Osmanlı ordusu şehrin yakınlarına geldiğinden, Hieronimo Venier Kotor'a –özellikle de yakın bir zamanda Osmanlı filosunun onlara denizden saldırabileceğine inandıklarından– Antonio Bruti'nin, kaptanların ve askerlerin Ülgün'ü müdafaa edemeyeceği görüşünü söyleyen bir mektup göndermişti. Bu yüzden o bütün şehir alevlere terk edilebileceği için, kalan vatandaşların ve askerlerin tümünü uzağa götürebilmek adına dört kadırga ve ek olarak ağır toplar istemişti. Kotor'un vali vekiliyse bir Osmanlı filosunun yaklaştığı haberinin yanlış bir bilgi, dedikodu olduğu cevabını vermişti ve ona makamında kalmasını emretmişti. Venier'in 20 temmuzda yazılmış sonraki mesajı daha pozitif bir tondayken durumun hala olağanüstü zor olduğunun sinyallerini vermişti. Kent sakinlerinin savaşmaya istek gösterdiklerini yazmıştı; o, mazgallı siperlerden ateş ederek Ahmed Paşa'nın birçok askerini öldürmekte başarı gösteren askerlerini, yerel Arnavutları ve bir dizi arkebüzcüyü şehrin dışındaki Osmanlı ordusunun öncü olarak teşkil edilmiş kuvvetleriyle çarpışmaları için göndermişti. Fakat o 300 askeri için zar zor bulabildiği barut kıtlığından yakındığını beyan etmişti (kastedilen muhtemelen İtalyan garnizonuydu, son günlerde Malatesta'nın kuvvetleri vasıtasıyla direniyordu). Dahası,

bunlardan 80 tanesi savaşa hizmet için kullanışsız durumdaydı: her ne vakit silah altına çağrılırlarsa "eşyalarını alıp saklanıyorlardı".[30]

29 Temmuz itibariyle Ahmed Paşa'nın adamları İşkodra'dan çok büyük zorluklarla alınan dört büyük top için bir tabya inşa etmişlerdi ki böylelikle bombardıman başlayabilecekti. Sciarra Martinengo bu haberleri aldığı vakit Kotor'da yahut buranın yakınlarındaydı ve Ülgün halkının Venier ve Bruti ile birlikte küçük garnizonlarının şehri daha fazla savunmayacaklarına inandıklarından kaçmayı düşündüklerini söylemişti. Bu yüzden Martinengo acilen 600 Gaskon askeriyle beraber Ülgün'e gitmişti. Ahmed'in kuvvetleri sadece karada oldukları için kente deniz tarafından ulaşmak hala mümkündü ve birkaç gün içerisinde Venedik kadırgalarınca Boyana nehrinden fıçılarca çekilen taze su ve yiyecek levazımatı servis edilecekti. Ancak müdafilere arka arkaya iki ağır darbe vurulmuştu. Martinengo'yu Ülgün'e varışından hemen biraz sonra bir taş parçası vurmuştu (veya bir açıklamada, Osmanlı topçu ateşinin paramparça ettiği bir çan kulesinden kopan bir çan parçası). O "ölmüş gibi uzağa taşınmıştı" ve görünüşe göre birkaç gün boyunca savaşmaktan aciz kalmıştı; onun vekili de ondan hemen sonra yakın bir zaman içerisinde yaralanmıştı ve Kotor'a dönüş seyahatinde bulunan son kadırgaya alınmıştı. Moraller bunlarla kötü bir biçimde hasar almış olmasına rağmen Gaskon ve İtalyan askerleri birkaç gün daha savaşmaya devam etmişlerdi; ancak sonrasında Müezzinzade Ali Paşa ve Pertev Paşa'nın filosu şehrin önlerinde görülmüştü. Öyle ki bu ikinci patlama savunucuların durumunu değiştirmişti. Donanma sadece levazımat rotasını kesmemiş aynı zamanda kadırgalar toplarıyla Ülgün'ü denizden savunma sisteminin çoğunluğunun yer aldığı, 1570 yılında muhtemelen Antonio Bruti olan anonim bir yazar tarafından "olağanüstü tehlikeli" biçimde zayıf olarak tasvir edilmiş surlarını bombalayabilirlerdi.[31]

30 Morosini, *Historia,* 405 (15 bin); Doglioni, *Historia,* 850 (70 bin); Contarini, *Della veneta,* ii, 134 (70 bin); Gentilezza, "L'Albania", 70 (80 bin), 71 (toplar); ASVen, Annali, 4 fos. 147v (Suriano: 30 bin), 154v-155r (Venier'in raporu, 18 Temmuz), 155r (Venier'in raporu 20 Temmuz: "prendono i fagoti, et s'ascondono), 155r (Contarini'nin Kotor valisine cevabı), 168v (Martinengo: 80 bin); Ljubić, ed., *Commissiones,* iii, 260 (Şubat raporu).

31 ASVen, Annali, 4, fos. 167v (Suriano'nun raporu, 1 Ağustos: 29 Temmuz bombardımanı, Martinengo'nun o gün Ülgün'e gitmiş olması, aynı gün sakatlanması); Gentilezza, "L'Albania", 71 (topçu tabyası, taş parçası); Novak, ed.,

Bundan sonra neler olduğu ise sadece genel hatlarıyla bilinmektedir. Martinengo ve Venier Pertev Paşa'yla, tüm Fransız ve İtalyan askerler ve ek olarak burada oturup ayrılmak isteyen herhangi bir kimsenin güvenli bir biçimde gitmesi karşılığında şehrin teslim edilmesinde anlaşmaya varmışlardı. Kalanların güvenliği de ayrıca garanti edilmişti. Gidecek olan asker ve yaşayanlar sonrasında Pertev'in kadırgalarına bindirilmiştiler; Ahmed şehre girmiş ve birçok insan öldürülüp şehrin bir kısmı yakıldığından verilen güvenlik taahhüdü açıkça çiğnenmişti. Ama bu genel hatlarla beraber birçok ayrıntı da belirsizdi.

Aslında teslim olunmasına dair verilen kararın erken bir aşamada yapıldığı hakkında ihtilaflar vardı. Sciarra Martinengo Dubrovnik'e sevk edilmesinin hemen ardından 16 Ağustos'ta kısa bir rapor göndermişti, burada basitçe Osmanlı filosunun gelişinden dolayı kendi onurlarıyla ilgili olan şartların gözetilmesinin gerekli olduğuna dair bir durumun ortaya çıktığını ve "onarılması gereken duvarlar için malzeme ve cephane kıtlığı ile şehrin zayıf olduğu", hem insanlar hem de askerlerinse korkuyla dolduklarını söylemişti. Donanımlı bilgiler içeren bir Raguzalı raporuna göre ise Martinengo daha sonradan, cephanelerinin tükenmek üzere olması nedeninden dolayı bunu yapan subaylarını teslim kararını vermekle suçlamıştı; subaylar ise, kararlarının asıl nedeninin bu olduğunu kabul etmekle birlikte Martinengo'nun mühimmat stokları yüksek olsa bile kaçmak veya teslim olmak istediğini iddia etmişlerdi, halbuki şehir sakini olan yerliler de Venedik kadırgaları diğer ihtiyaçları ve yiyecekleri getirdiklerinden aslında yığınla cephane olduğunu söylemişlerdi ve o nedenle askerler savaşmaya devam edebilirlerdi ve etmeliydiler. Eylül'de Kotor'da yazılmış başka bir raporsa verilen kararı suyun eksik olduğuna bağlamıştı. Diğer taraftan donanımlı bilgi sahibi Venedikli kronik yazarı Fedele Fedeli, şehirdeki evleri ve denize bakan surları çabucak kırıp dökebilecek gemi toplarının korkusunun anahtar faktör olduğunu iddia etmişti; bu, Hieronimo Venier burada Ülgün'ün o taraftan gelecek bir saldırıya karşı savunulamayacağından teslimin hemen ardından Venedik'e gönderdiği rapordaki vurguladığı noktaydı. En olası açıklama ise bu faktörlerin tamamının aslında etken olduğudur ama

Commissiones, 101 (kaçmayı düşünmek, Martinengo'nun Ülgün'e gitmesi); BAV, MS Urb. Lat. 1042, fo. 358r (yiyecek ve su, çan, "portato uia come morto – ölü gibi", vekil); Ljubić, "Marijana Bolice", 199 (pericolosissimo).

bunların hepsi savaşın sonrasında değil gelecekte açıklanarak devreye sokulacaktı: sadece su ve cephanenin tükenmeyip ancak çok daha uzun bir süre dayanmasının umudu değil, gemilerin toplarına dair olan bir korku da vardı. Tabiri caizse sonuçta teslim olma kararı öne sürülmüştü ve bunun en bariz nedeni Osmanlı filosunun gelişi ve bunun yeni bir anlaşma fırsatı yaratmasıydı. Standart uygulamaya göre bir şehre teslim olacağı zaman yapacakları şeyler ve sunulan şartlar dikte ettirilirdi ve eğer bir şehir ya da ordu –birkaç gün geçtikten sonra Ülgün'ün Ahmed Paşa'nınkini reddetmesi gibi– bunu kabul etmezse kent yağmalanır ve halk, hem askerîler hem de siviller ele geçirilerek köleleştirilebilirlerdi. Osmanlı filosuyla ayrı ayrı anlaşmaya varılmıştı ve müdafiler ilk olarak prosedürün başlangıç aşaması olan güvenli geçiş haklarını kullanarak işe koyulacaklardı; onlar filoya karşı direnmeye devam etselerdi sonunda yağmalama ve köleleştirmeden kaçış olmayacaktı.[32]

Tüm anlatımlar, savunanların filonun piyade generali olan Pertev Paşa'yla ve sonrasında Ahmed'le müzakere etmeye istekli olduklarını vurgular. Tahmin edilebileceği üzere bu yaklaşımın nedeni Pertev'in Amiral Müezzinzade Ali'den farklı olarak bir vezir olduğu ve meslektaşından rütbece üstün olup bütüne kumanda etmesiydi. İhtimal ki başka bir faktör daha burada devreye girmektedir: Pertev, Türk olan Ali'den ve ayrıca Ahmed Paşa'dan farklı olarak Hersek'teki Sırp bir Ortodoks aileden gelen bir Arnavut'tu. Sebep ne olursa olsun, Lucca'dan gelen bir İtalyan olup İslam'a dönen ve İstanbul'dan getirilen Hürrem Bey adındaki bir dragoman kullanılarak müzakereler onun aracılığıyla açılmıştı. 6 hafta sonra Kotor'da üretilen bir rapora göre Pertev içerisine düştüğü ve Ahmed'in karşısındaki durumunun garipliğinin farkına vararak ve Ahmed'e Ülgün'ün kendisini alma fırsatını vererek müdafilere bir gün daha bekleyebileceğini söyledi ve Ahmed'e de aynı mesajı gönderdi. Bunun sonucunda Ahmed çabalarını iki katına çıkardı ve şehre karşı ciddi kayıplar verilip püskürtülen üç ana hücumda daha bulundu (bundan ötürü savunanların cephanelerinin henüz tükenmediği

32 ASVen, Annali, 4, fos. 168v (Venier'in raporu, 14 Ağustos; Martinengo'nun raporu "impauriti"), 169r (essendo la citta debole con mancamento di vettaglie, et munitioni, et di materia da far repari); Gentilezza, "L'Albania", 71-2 (Raguza raporu, cephane hakkında iddialar); BAV, MS Urb. Lat. 1042, fo. 358r (lack of water); BNM, MS It. VII. 11, fo. 266r-v (Fedeli).

de açıktır). Takip eden günde –kesin tarih bilinmemektedir ama 3 veya 4 Ağustos olabilir– müdafi askerler ve halkın birçoğu kıyıya inerek Osmanlı kadırgalarının güvertelerine alındılar. Bunların içerisine Nicolò Bruni, amcası Antonio Bruti ve belki de ailelerinin diğer bazı üyeleri de dahildiler. Kotor'un vali vekili Contarini tarafından yazılan bir rapor Antonio Bruti'nin de Venier ve Martinengo ile teslim olma kararına katıldığını belirtir. Belki de işin sonunda bu yolla onlar birçok hayatın kurtulduğuna inanmışlardı. Ama onun son faaliyetlerine dair tek aktarım onun tutumunun altında yatan nedenle ilgili olarak çok başka bir izlenim verir. Görgü tanıklarıyla konuşmuş olabilecek ve pek çok kaynağa ulaşabilen Venedikli tarihçi Andrea Morosini'ye göre:

> Ülgünlü şövalye Antonio Bruti Arnavutluk'ta Cumhuriyet [Venedik] için teslim kararına karşı ender hizmetler sergilemişti ve kentte Ahmed'in girişimlerine karşı direnmişti; insanların ona karşı olan olağanüstü düşmanlığından korkmuştu ve Apulia'ya gitmek için ayrılırken kendisini bir pergendenin güvertesine attıktan sonra bunun derinliklerine inmişti. Yolculuk sürerken bir Osmanlı kadırgası tarafından alıkonmuştu ve [Müezzinzade] Ali için bir köle olarak alınmıştı.[33]

Apulia referansı dahil bazı ayrıntılar kafa karıştırıcıydı; geçiş İspanyol hakimiyetindeki bölgelere değil, Dubrovniklilere açıktı. Raguza'dan bir rapor bura yerleşiklerinin dövüşe devam etmekte hevesli olduklarına işaret etmişti bu yüzden onlar Bruti'ye karşı "olağanüstü bir düşmanlığın" içine düşmüş gibi görünüyorlardı; bu delil göz önüne alındığında ve ayrıca Morosini'nin yazdığı fikirler dizildiğinde düşmanlığından korkulan insanlar Osmanlılarmış gibi görünüyordu.

33 Albèri, ed, *Relazioni,* ser. 3, iii, 188 (Arnavut Pertev); von Saurau, *Orttenliche Beschreybung,* 109 (Arnavut Pertev, 1567'de yaşı 60); Radonić, ed., *Dubrovačka akta,* ii(2), 330 (Ahmed'in Hersek'ten bir Slav olması); Gentilezza, "L'Albania", 70 (Ahmed Hersek Novi'den bir Ortodoks Sırp'tır); Morosini, *Historia,* 405 (Lucca'dan "Orembeius", "Antonius Brutus Olchiniensis eques, qui egregiam Reipublicae operam in Epyro nauauerat, deditionem impugnauerat, Acmatisque, conatibus obstiterat, summam aduersus se gentis inuidiam veritus, Liburnica conscensa, cùm in Apuliam transiturus in altum se eiecisset, à Turcica triremi interceptus, captiuus ad Halim Bassam est perductus"); BAV, MS Urb. Lat. 1042, fo. 358v (3 çıkarma).

Ancak bu durumda teknenin bırakılması kararı güvenli geçişin garantiye alınmasındandı ve şimdi Ahmed Paşa'nın kontrolü altında Ülgün'e geri dönülmesinin kavranması güç olacaktı. Tahminen onun faaliyetlerinden en iyi olanı varış noktasında değil ama kıyıdaki yolda biraz ilerlendiği vakit kendisini pergendeden atmış olabileceğiydi. Belki de o, karaya yüzmeyi, yolunu Bar'a çevirmeyi ve direnişe buradan devam etmeyi ümit etmişti. Ama kararının ölümcül olduğunun sağlaması yapılmıştı. Müezzinzade Ali Paşa tarafından o noktada infaz edildiği ya da ölmeden biraz zaman önce kadırga esiri olarak tutulup tutulmadığı bilinmemektedir; ailenin inanışına göre Ülgün düştüğünde buranın Osmanlı fatihi tarafından ölüme mahkûm edildiğinin kaydı vardı.[34]

Ülgün'ün ele geçirilişini açıklayan neredeyse her aktarım basitçe, Ali Paşa'nın insanların arkalarına sığındıkları güvenlik garantisini, adamlarının öldürme, yağmalama ve yakmalarına müsaade ederek Ahmed Paşa'nın bozmuş olduğudur. Kotor'dan gelen bir raporun sözleriyle: kara ordusunun generali şehre girdiğinde, içlerini çocuk ve kadınların doldurduğu ayakta kalan bazı evlerin yakılması için adamlarını parçalara ayırmıştı. Bunun için verilen açıklama kısmen psikolojikti: Ahmed, yaşayanların Pertev Paşa'yla anlaşma yapmış olmalarından dolayı böyle davranmıştı çünkü o, şehrin fethini rakibinin değil kendi fethi olarak görüyordu. Fakat o zamandan beri yapılan tanımlamalarda onun ayrıca Ülgün'den çocuk, kadın ve adamları esir olarak aldığını, şehirden hareket etmeden evvel buraya sağlam bir garnizon yerleştirdiğini söylerler ancak onun neden daha fazla ev yakmadığı ya da çok daha büyük sayılarda insanları öldürmeyi istemediği açık değildir. Ne olduğuna dair sadece bir Raguza dokümanı tatmin edici bir açıklama sunar. Bu açıklamaya göre, Ülgün ve İşkodra arasındaki bölgenin Osmanlı karşıtı Arnavut asileri, Venedik desteği için bütün nüfuslarıyla beraber ayaklanmaları hususunda Bar ve Ülgün'ün valileriyle anlaşmışlardı – tabii başta İşkodra'nın ele geçirilmesi niyetiyle. 300 asi lideri 6 bin savaşçı adam çıkarabileceklerini söylemişlerdi. Ancak bu anlaşma şartlıydı. Venedikliler görünüşe göre yerine getirmedikleri bir söz olan silah ve levazımat göndermek taahhüdünü vermişken onlar da

34 Venturini, "La famiglia", 367 (aile geleneği). Krş. Ayrıca oğlu tarafından Bartolomeo'nun Osmanlılarca cezalandırıldığı açıklaması da yapılmıştır. Bkz. aşağıda s. 358.

aynı zamanda Ülgün şehrinde Venier tarafından tutulmak üzere 200 kardeş ve oğlu rehin olarak teslim edeceklerdi. Ahmed Paşa'nın seferi için ana nedeni teşkil eden şey gerçeğe dökülmüş veya sadece planlama aşamasında kalmış olan yerel bir Arnavut isyanıydı ve Ülgün vatandaşı olmayan bu Osmanlı tebaalarının nasıl bir garanti verilip verilmediğine bakılmaksızın cezalandırılmaları bekleniyordu ki bu 200 rehinenin de Ahmed'in birlikleri şehre girdiği vakit bırakılmaları için bir meyil yoktu (sayılarının daha sonradan azaltılması durumuna maruz kalan bu Arnavutlar, görüldüğü üzere sonradan Giorgio Armani tarafından verilen açıklamalarda zikredilen ve ölmüş olan kardeşi "Andrea ile birlikte tümünün Ülgün'de konuşlandığı 400 adam" olabilirdi).[35] Bu Raguza raporuna göre Ahmed Paşa kesinlikle rehineleri infaz etmek için niyetlenmişti; bu yüzden "bazıları evlere çekilmişlerdi ve kendilerini çok cesurca savunmuşlardı; evler ateşe verilmişti; rehinelerden bazıları yanmıştı, ve diğerleri de öldürülmüşlerdi ancak bu birçok Osmanlı askerinin ölümü gerçekleşmeden olmamıştı". Eğer sonrasında yangınlar yayıldıysa –ki gerçekten de Osmanlı birliklerinin kenti ele geçirmelerinin beklenmediği göz önüne alınırsa– ve daha da ölümler olduysa, bu gerçekler açıklamaları biraz daha anlaşılır bir hale getirebilir.[36]

Ülgün'den sonra sırada Bar vardı. Alessandro Donato'nun beceriksiz bir biçimde kaydettiği üzere burada Mrkojevićiler sayesinde rehine olmuş kimseler de bulunuyordu; ve Morosini'ye göre bir süreliğine Mrkojevići klanının adamları ilerleyen Osmanlı ordusuna karşı dışarıda direnebilmiştiler. Fakat hemen sonrasında Bar halkı da kendilerini kavrandıkları aynı kıskacın içerisinde buldular, birlikleriyle beraber Ahmed şehirlerine doğru yaklaşıyordu ve Osmanlı filosu da denizden gelebilecek muhtemel herhangi bir destekten onları mahrum bırakmıştı. Bar şehri çok hızlı bir biçimde teslim oldu. Erken tarihli

35 Yukarıda, s. 36.

36 BAV, MS Urb. Lat. 1042 fo. 358v (entrato q[ue]l da Terra fece tagliar à pezzi tutti q[ue]lli, che erano restati, et dare il fuogo ad alquante case che erano piene de donne & putti); Anon., *Gli avisi ultimi*, [fo. 4r] (gücenme); Sereno, *Commentari*, 129 (gücenme); Gentilezza, "L'Albania", 73 (loro ritiratisi in alcune case si difesero con gran valore, alle quali fu dato fuoco, onde una parte di essi fu abrugiata et l'altra fu ammazzata non senza grande uccisione di Turchi; Raguza arşivindeki bu raporun biraz farklı üslupta olan bir versiyonu daha vardır; buna 6 saat savaştıkları eklenmiştir: Radonić, ed., *Dubrovačka akta*, ii(2), 278).

aktarımlarda geniş bir şekilde kabul edildiği üzere ve biraz daha detaylı bir açıklamayla bu örneğin aslında gayet basit bir hikayesi vardı. Basit olan betimlemelerden bir tanesi Kotor'un vali vekili Contarini tarafından verilmişti, o anlattığı rivayetinde "yiyecek, malzeme, silahlar, askerler ve diğer cesaretli savaşçılarla desteklenmiş olan Bar, sonrasında ordunun surlarının altına ulaşmasından ve donanmanın adamlarını karaya çıkardığına dair bir işaret olmadan evvel tamamen utanç verici bir biçimde teslim olmuştu" şeklinde küçümseyici bir açıklamada bulunmuştu. Kotor'da yazılan Eylül tarihli bir rapor ise Alessandro Donato'nunkinden daha az aşağılayıcı değildi: "tek bir arkebüz atışını beklemeksizin, hatta söylenilene göre buranın askerlerinin bir ya da iki hücum dalgası gerçekleşene kadar bekleyip savaşmak istemelerine rağmen bu yerin valisi amirale teslim olmuştu".[37]

Venedik hükümeti olayların bu versiyonlarını şüphesiz kabul etmişti; 5 Kasım'da Donato, yakalanırsa infaz edilme tehdidiyle beraber müebbet sürgüne mahkûm edilmişti ve kendisini yakalayan her kim olursa ona 1000 duka ödül verilecekti. Ama Donato'nun faaliyetlerini açıklamaya yardım edebilecek çok daha kapsamlı bir anlatım Natale Conti tarafından verilmişti: Ülgün'ün aksine Bar'daki halkın görüşleri sağlam bir biçimde birbirinden ayrılmıştı, birçok şehirli sakin tamamen dövüşme fikrinin karşısındaydılar. Conti'ye göre, en yakın vakitte Pertev'in aynı şartları içeren teslim teklifi alınacaktı, bazılarınınsa, kabul etmeye hevesli olanlara göre şehri savunmak istedikleri söyleniyordu. Üç gün boyunca tartışıldı; "bir kısım vatandaş, erzak ve malzemeden olağanüstü bir şekilde yoksun oldukları böylesi bir zamanda savaşma riskini almak istemediklerini söyleyerek, ayaklanıp karmaşa başlattılar". Morosini'nin açıklamasında teslim karşıtlarının öncülerinden biri baş piskoposdu. "Giovanni Bruni, Bar'ın baş piskoposu ve Antonio Bruti'nin akrabası, dinî olarak aşırı saygıya mazhar ve Venedik'e yüce sadakati olan bir adam. Onlara düşman saldırısına karşı cesurca direnmek için

37 Morosini, *Historia,* 404 (Mrkojević); Novak, ed., *Commissiones,* 101 (Antiueri poi fornido vituaglie, Di Munitionij, di soldati, et altra gente valorosa da combatere, senze chel campo li fosse uenito sotto senza che l'armata hauesse fatto segno di sbarcare uilisiuamente [ar. uilisiuamente] si rese o fu reso a turchi); BAV, MS Urb. Lat. 1042, fo. 358v (Il Podesta di quel luogo senza uoler aspettare pur una botta d'archebuso si rese, al ca.° di mare. Non ostante, che i soldati, per quanto si dice, uolessero combattare & aspettare al manco uno o doi assalti).

şiddetli bir konuşma yaparak çağırıda bulundu ki kendisi korkaklıkla veya endişeyle düşmana teslim olacak biri değildi". Lucca'dan bir subay ve garnizonun kumandanı olan Giovanni Vidaccioni, şehrin konumunun zayıf olduğunu tanımlamasına rağmen dövüşmeye istekliydi; biz bunu, Dubrovnik'te Donato'nun çağrıda bulunduğu önemli bir karar alma toplantısına katılan insanlardan elde ettiği bir dizi teyit sayesinde bilmekteyiz. Görünüşe göre sonunda savaşın devamına muhalif olanlar çoğunluktaydılar ve Donato teslim karşılığında güvenli geçiş teklifini kabul etmek için anlaşmıştı. Bu öneri Bar'a Pertev'in İtalyan dragomanı olan Hürrem Bey tarafından getirilmişti. Hürrem ve Vidaccioni, her ikisi de memleketleri olan Lucca'dan çok uzakta, muhtemelen toplantılar esnasında karşılaşmıştılar. Osmanlı dünyası ve Batı Hıristiyanlığı arasındaki bu gibi karşılaşmaların yer aldığı etkileşimler birinin düşünebileceği kadar nadir değildi.[38]

Donato, Bar halkından bazıları ve garnizon askerleri kıyıya indiler ve Osmanlı kadırgalarına bindiler (yine, bu toplu göçün kesin tarihi bilinmemektedir ama bu 8 veya 9 Ağustos'ta gerçekleşmiş olmalıdır) demişti. Ancak bundan daha erken olan bir anlatının vurguladığı üzere, popülasyonun büyük bir kısmı kalmayı tercih etmişti; Kotor'dan gelen rapor dahi "yerel halkın tamamıyla kendi evlerinde kaldıklarını" belirtmiş olmasına rağmen beyannamelerde açık olduğu üzere soylulardan en azından 1-2 kişi gitmiş olabilirdi. Raguza raporuna göre Osmanlılar kontrolü ele alır almaz "derhal aşağı sınıftan olan birçok aile İsa'yı inkâr etmişti, soylularla aralarında sahip oldukları eski düşmanlıkları ve onlardan intikamlarını alabilmek için bu lanetli fırsatı değerlendirme yolunu tutmuştular". Burada belki de geçmişte böyle sosyo-politik anlaşmazlıklar tarafından kötü bir biçimde bölünmemiş olan Ülgün halkı ile o ayrımı yaşamış olan Bar arasındaki davranış farkının temel nedeni bulunmuştur. İkincisinde Giovanni Bruni liderliğindeki soylular

38 BAV, MS Urb. Lat. 1042, fo. 142v (Donato'nun cezalandırılması); Conti, *Della historie,* 128 (vna parte de i cittadini incominciò à tumultuare, dicendo, non volere in si estremo disagio di tutte le cose necessarie sperimentare la fortuna della guerra); Morosini, *Historia,* 405 (Ioannes Brunus Antibaris Antistes Antonij Bruti affinis summa in religionem pietate, magna in Venetos fide ad hostium impetum fortiter sustinendum, nèque per metum, atque ignauiam hosti se deditionem facerent, vehementi dicendi ardore incitauerat, Hürrem Bey); Kesterčanek, "Pad grada", 569-72 (Vidaccioni; 571 – debbole)

Venedik'e karşı aşırı sadık bir pozisyonu benimsemişlerdi, birçok kasabalı ise farklı bir yol tutmuştu: eski soyluluk oligarşisinin artık onlar üzerinde hiçbir güce sahip olamayacakları bir geleceği, olası bir Osmanlı şehrinde görmüşlerdi. Katolik Venedik hâkimiyetinin sonlanışını hoş karşılayan Ortodoks Kıbrıslılar örneğinde olduğu üzere Osmanlı fetihlerinin her zaman basit bir *force majeure* – mücbir sebep olmadığını akıllarda tutmak gerekiyordu; bazen dini, politik veya sosyal olsun bazen de tanışma ve iş birliği için olması gibi yerel nedenler de vardı.[39]

Bar'dan sonraki hedef ise Budva'ydı. Bura halkından olan büyük sayılardaki topluluklar Osmanlı ordusunun Ülgün kapılarına gelmesinin ardından Kotor'a kaçmışlardı; şehir o kimseleri reddetmişti ve birçoğu evlerine geri dönerlerken gezici Osmanlı birimleri tarafından öldürülmüşlerdi. Pertev'in filosu geldiği vakit Budva'da olan o kimseler için teslimiyet hızlı bir şekilde müzakere edilmişti.[40] Filonun büyük bir kısmı, Kotor körfezinin girişinin yanında bulunan ve bir Osmanlı limanı ve kalesi olan Hersek Novi'ye ilerlemişti; 11 Ağustos itibariyle 80 geminin buraya ulaştığı rapor edilmişti. Burada Pertev, Sciarra Martinengo ve onun bir düzine subay ve adamlarını kenara çekmişti, ek olaraksa Ülgün'ün yüksek mevkii sahibi kimselerini askerî, sivil ya da onlarla eşdeğerde bulunan kişilerle birlikte Bar'dan ve Budva'dan olanları bir tekneye bindirerek Dubrovnik'e göndermişti (yüksek mevkili kişiler arasında, bir Osmanlı kadırgasında zincirlere vurulmuş olarak tutulan Giovanni Bruni yoktu). Pertev, çoktan Martinengo'nun Gaskonlu askerlerine karşı büyük bir düşmanlık göstermişti ve onları her iki açıdan da asi ve hain olarak ilan etmişti: bunun nedeni Hügenot yani Protestan olup krallarına karşı isyan ettikleri ve paralı

39 BAV, MS Urb. Lat. 1042, fo. 358v (Quelli del paese restornò, tutti nelle sue case); Kesterčanek, "Pad grada", 570-2 (beyannameler); Gentilezza, "L'Albania", 73 (subito molte famiglie della seconda Classe rinegorno Christo, per potersi con si scelereta occasione vendicare delle Antiche inimicitie, che havevano con li nobili). Milošević, "Boka Kotorska", 22. Soylular ve kent ahalisi arasındaki kavgaların Ülgün'ün düşüşünde rol oynadığı söylenilmiştir, ama ben buna dair hiçbir kanıt bulamadım. Açıkça kurgu olan bunu, Donato ve tüm garnizonun gizlice kaçtıkları ve Bruni'nin ayin kutlaması yaparken katedrale Osmanlı askerlerinin beklenmedik bir şekilde girerek onu öldürdükleri kısmı kısalttım. Kesterčanek, "Pad grada", 567).

40 Bunun hemen peşi sıra Osmanlılar neredeyse gardları düşmüş olarak kalmışken, Kotor'un vali vekili kenti tekrar ele geçirmeleri için kadırgalar ve adamlar göndermişti, ama sonraki yıl burası Osmanlılara ikinci defa kaybedilecekti.

askerler olarak Osmanlılarla savaştıkları için Fransız-Osmanlı ittifakında bir gedik açmalarından kaynaklanmıştı. Paşa sözünü çiğnemişti ve bununla ilgili olarak endişelenen o kimseleri yukarıdaki cümlede verilen özel mazeretlerle köle olarak kadırgalarında mahkûm etmişti Ama kesin bir askerî zorunluluktan başka onlara güvenen İtalyan askerleri ve diğer sivil vatandaşlar için aynısının yapılması noktasında Paşa'nın kararının bir gerekçesi yoktu çünkü filosu yaz ayları boyunca hastalık ve firar nedeniyle tükenmişti. Bununla birlikte söz konusu ihtiyaç bile, kadınların apaçık köle yapılıp satılmaları fikrinden ötürü onların alıkoyulmalarını açıklamayacaktır; bunların birçoğu iki ay sonra İnebahtı Savaşı'nın sonunda ittifak güçleri tarafından özgür kılınacaklardı. Tüm seferlerinde yaptıkları gibi Osmanlı filosunun şimdiye kadar Girit'ten kuzeye doğru gidişinin altında yatan temel prensibin Venediklilerin kaynaklarının yanı sıra morallerinin de yok edilmesi olduğu görülmektedir. O nedenden dolayı halihazırda anlatılmış olan söz konusu iddiaların tümünü kabul etmek imkânsız değildir, erken tarihli bir raporda geçtiği üzere, Martinengo ve silah arkadaşları Dubrovnik'e tamamen çıplak olarak gönderilmiştiler.[41]

Ülgün'ün fethi haberleri İstanbul'da büyük şenliklerle alındı. O yılın başlarında Sultan'ın kuzey Arnavutluk sahaları için ciddi stratejik korkularının kanıtı olmasa bile özellikle halkla ilişkiler amacıyla fethin öneminin burada abartıldığından şüphe edilebilirdi. Bir Raguza raporuna göre, Ahmed Paşa Ülgün'e 500 kişilik bir garnizon ve benzer bir kuvveti de Bar'a bırakmıştı. Açıkçası bu askerler onun kendi kara ordusuna mensuptular. Birçok tarihçi Ülgün'ün garnizonuna hemen 400 Kuzey Afrikalı korsanın alındığını iddia eder, ki bilinen gerçekler ışığında bu bilgiler tatminkardı: Cezayir'den bir korsan filosu, Uluç Ali Reis'in emri altında Osmanlı donanmasına katılmıştı ve sonraki yıllarda Ülgün güçlü kuzey Afrika bağlarıyla birlikte deniz haydutlarının veya korsanların merkezi olarak bilinir hale gelecekti. Ancak korsanlar tüm Osmanlı filosu içerisindeki en yetenekli gemici ve deniz savaşçılarıydılar; onları

41 Gentilezza, "L'Albania", 72 (Gaskonlara düşmanlık), 73 (Budvalılar ve Kotor); Novak, ed., *Commissiones,* 102 (tekrar ele geçirme); Barbero, *La Bataille,* 368 (tekrar kaybedilmesi), 502 (kadınların özgür kılınması); ASVen, Annali, 4, fos. 168r (11 Ağustos raporu), 169r (düzine); BSS, AC, II CF 3, fo. 60r (İnebahtı'da özgür bırakılan Hıristiyan kadın ve çocukların listesi); BAV, MS Urb. Lat. 1042, fo. 359r (çıplak).

yerlerinden ederek karada rutin bir garnizon görevine koymak delilik olacaktı. Korsanlar yine de 400 adamlarını kurtarabilmişlerdi, onlardan sadece 1000 tanesi Ülgün ve Bar'da yerleştirilmişlerdi, bu olmaksızın da kuvvetleri ciddi manada tükenmişti ki sadece 20 kadırgaları kalmıştı. Bunun sonrasında ise Ülgün uzunca bir dönem sonra herhangi bir örneği olmaksızın hala bir korsan merkezi olarak bilinmeyecekti. Bir ziyaretçi onların tüccar gemilerini avlamak için küçük gemileri kullandıklarını not etmişken, Ülgün'den insanların 1592'de bir Venedik kargo gemisine saldırmış olduğuna dair yegâne referansın dışında bu şehirden olan korsanların isimleri 17. yüzyıl başlarına kadar tek tük olsa bile pek de anılmayacaktı ki bu faaliyetlere Kuzey Afrikalıların dahil olduklarına dair sözlere rastlanmayacak bunlar mahallî sakinlerin eylemleri olarak tanımlanacaktı. Bütün bunlarla birlikte Ülgün'ün deniz haydutları veya korsanları bölgede sadece 1630'lardan itibaren hatta daha sonraları önemli bir faktör haline gelecektiler.[42]

Fethin demografi üzerindeki etkileri, Bar'da daha az ciddi ama Ülgün'de yıkıcı bir etkiye sahip olan yakındaki bir salgınla beraber şiddetlenecekti, söz konusu salgın muhtemelen ordu veya filo vasıtasıyla gelmişti ve birçok asker kıyının bu kesimine ulaştığı zaman buraları hastalıktan dolayı terkedilmiş olarak bulacaklardı. 1572 Ocak ayı başlarında Dubrovnik'teki bir Fransız diplomatı salgının "Arnavutluk boyunca yayılmış olduğunu ve komşu Slav topraklarıyla daha çok olmak üzere Peloponez'de bulaşıcı ve şiddetli olduğunu, neredeyse bir kişinin bile kalmadığını, bu yüzden de Ülgün, Bar, Budva, Hersek Novi, Draç ve daha sayısız diğerlerinin hem yaşayanları bakımından ve hem de askerî manada neredeyse boşaldıklarını" yazmıştı. Ayrıca yerel ekonomi de bu keşmekeşten dolayı kötü bir şekilde kıvranıyordu; Osmanlı istilacıları tarafından Ülgün ve Bar'ın zeytin koruları ya kesilmiş ya da yakılmıştı ve 1582'ye kadar hasat elde edilemeyecekti. Osmanlı askerlerinin bulunduğu garnizon vasıtasıyla baskı altında bulunan Ülgün şehrinin

42 İnalcık, "Lepanto", 187 (20 korsan kadırgası), 188 (şenlikler); Gentilezza, "L'Albania", 73 (garnizonlar); Bartl, "Die Dulcignoten", 19 (korsanların iddiaları); Zirojević, *Ulcinj,* 55 (korsanların iddiası); Villain-Gandossi, "Contribution", c. 28, 36 (1592); Ljubić, "Marijana Bolice", 173, 191 (mahallî sakinlerin korsanlığı 1614); Miović, *Dubrovačka republika*, 124 (1630'lara kadar tek tük); Pedani, *Dalla fronteria,* 34 (1670'lere kadar tek tük).

çabucak, neredeyse tamamen Müslüman bir şehir haline geldiği görülmüştü. Bar, nüfusundaki hem Ortodoks hem de Katolik olan Hıristiyan unsurunu güçlü bir biçimde muhafaza etmişti ama 1610-1618 arasında genel çoğunluk Hıristiyanlardan Müslümanlara geçecekti. Fethin hemen ardından katedral camiye çevrilmişti ve Giovanni Bruni'nin de hayatının 20 yılının en iyi zamanlarını geçirdiği yer olan baş piskoposun büyük konutunun çoğunluğu ahırlara ve saman depolama kısımlarına ayrılmış ve sadece bir kısmı kentin kadısının ikamet etmesi için iskân edilmişti. Şehirdeki diğer 17 Katolik kilisesinden 1618'de sadece iki tanesi hala kullanımdaydı ve biri Ortodokslar tarafından alınmıştı. Kırsaldaki geniş nüfus henüz yok olmamıştı ve bazı derin devamlılıklar kalmıştı: Arnavut ve Slavlar arasındaki konuşma dilinin doğal sınırı kabaca birkaç yüzyıl boyunca olduğu yerde duracaktı. Değişen şeylerden biri, bu dil ve toplum unsurlarının Venedik kültür dünyasıyla arasında olan özel sentezinin gitmiş olmasıydı. Onun yerini farklı bir türde olan başka bir imparatorluk sentezi alacaktı.[43]

43 İnalcık, "Lepanto", 188 (terk edilmiş); BNF, MS Français 16, 142, fo. 113v (si contagieuse et chaulde, quil ny demeure presque rien, de sorte que les Villes de Dulcine Antiuary et Boudoua … Castelnouo durazzo et Infinies autres sont presque habandonnees tant des habitans dicelles que des soldatz); Biegman, *Turco-Ragusan,* 114 (zeytin koruları 1582); DAD, LCL, 34, fos. 201v-202r, 211r (Raguzalıların Bar'dan zeytin satın alımı 1583); Rački, "Izvještaj", 65 (Bar 1610: Müslüman azınlık, katedral, konut); ASVat, Congr. Concilii, Relat. Dioec. 56, fasc. 1, fos. 1v-2v (Bar 1618: Müslüman çoğunluk, kiliseler).

8

İnebahtı Seferi

1571 yazında Girit ve Venedik Arnavutluk'u arasındaki sularda büyük bir Osmanlı filosunun varlığının en öncelikli nedeni Hristiyan müttefikler tarafından gelebilecek herhangi bir deniz hücumuna karşılık verebilmekti. Sefer mevsimi o yılın ilkbaharında başladığında Venedik'in Kıbrıs'taki en son ancak en önemli kalesi olan Gazimagosa kuşatması hala devam ediyordu ve Venedik ile müttefiklerinin bir yardım kuvveti gönderme olasılığı vardı. Uzunca bir süre beklenen ve sonunda ihdas edilebilen Kutsal İttifak'ın oluşmasıyla 1571 Mayıs sonlarında o ihtimal çok kuvvetli bir hal aldı. Hristiyan ve Osmanlı güçleri arasında büyük ölçekli bir uğraşı artık şimdi Akdeniz'de bir yerlerde olasılıkla gerçekleşebilecek bir olaydı.

İttifakla ilgili 1570 Temmuz'undan beri bitmek bilmeyen müzakereler zahmetli ve çirkindi ve o yılki verimsiz seferdeki zorluklara takiben suçlamalarda eklenmişti (suçlamalar sadece farklı müttefikler arasında cereyan etmiyordu; Venedik, kendi komutanı Girolamo Zane'e karşı yasal işlemler başlatmıştı ve ayrıca piyade generali Sforza Pallavicino'nun davranışlarının araştırılması için de biraz zaman harcanmıştı). Marcantonio Colonna'nın kendi konumu oldukça emniyetsizdi. Onun yeniden atamasının yapılması için başlangıç olarak İspanyol düşmanlığı, Kardinal Granvelle'in taşlamaları ve 1570 seferinin kritik hesaplamalarının Doria tarafından tahrik edilmesi bu tayinin karşısında duran güçlü etkenlerdi; ama Colonna tüm bunlardan sıyırılmak için Madrid'de önemli bağlantıları olan kuzeni Kardinal Marcantonio'nun lobicilik faaliyetlerinden yararlanabilmişti. Nihayet onun ataması İspanya tarafından

kabul edilmişti, eğer Papalık kumandanlığını kaybedebileceğine dair olan korkusu içinse Papalığın türettiği "Grandük" unvanına sahip olup o nedenle Kral Philip'in midesine rahatsız edici bir biçimde yapışmış olan Cosimo de Medici'nin oğlu tarafından onun yeri alınabilirdi.[1]

O sıralarda, Papa V. Pius projelendirilen ittifakı gerçekte de oluşturmak için harcadığı çabalardan dolayı yorgundu. Bunda, Gazimagosa'yı kurtarmak ve Kıbrıs'ı geri almak için her ne olursa olsun heves gösteren Venediklilerden güçlü bir destek almıştı, gerçi bazı Venedikli soyluların arasında büyüyüp gelişen bir düşünce vardı: artık kayıplarının kesilmesi ve Sultan'la barış müzakerelerine girişilmesi gerekiyordu. İttifakın oluşturulmasındaki ana engel İspanya'ydı. Roma'daki İspanyol diplomatları Kardinal Granvelle ve Juan de Zùñiga, zorluk üstüne zorluk çıkarıyorlardı. Onlar, Krallarının talimatlarının ruhuna göre hareket ve aylar geçtikçe yazıştıkları mektuplara göre bu tarzda davranmaya devam ediyorlardı ama Philip'in talimat verip vermediğini de söylemek zordu. Philip, 1571 Şubat'ında bir mektup yazdığında iki noktayı vurgulamıştı: İspanyol kumandanı ittifakın tüm filosu üzerinde otorite sahibi olmalıydı ve seferin öncül hedefi de Tunus olarak seçilmeliydi. İspanyol kumandanlığı için onun adayı, genç bir adam olan (bu senenin başında daha sadece 23 yaşındaki) kendisinin üvey kardeşi ve daha önce Mağribilere karşı yürüttüğü kanlı seferle kendini kanıtlayarak İspanya'nın Akdeniz filosunda general-kaptan olarak kısa bir müddet de olsa hizmetini sunmuş Avusturyalı Don John'du. Papa ve Venedikliler onun genel komutanlık rolünü kabul ettiler ancak bir engel olarak yokluğunda bu görevin onun vekiline geçmesi gerektiğini ek bir talep olarak öne sürdüler; Philip ise nihayetinde böyle zamanlarda Marcantonio Colonna'nın bütün filonun sorumluluğunu alabileceğini kabul etti. Tunus'un öncül hedef olma seçeneğine gelince: Roma'daki İspanyol elçileri, bu teklif üzerinde ısrarcı olmanın müzakerelerin biteceği anlamına gelmesinin farkında olduklarından, onların konu üzerinde baskı yapmadıkları görülmektedir. 1571'in ilk aylarında esas korkulan İspanyollara verilecek bazı ödünlerden çok Venedik'in Sultan ile ayrı bir barış yapabilecek olmasıydı; ve onlar eğer bu gerçekleşirse şunu

1 Barbero, *La Bataille,* 294-5 (Zane); Mallet ve Hale, *Military Organization,* 306 (Zane, Pallavicino); Bazzano, *Marc Antonio,* 136 (Kardinal'in lobiciliği); Aglietti, "La partecipazione", 93 (Cosimo'nun oğlu).

biliyorlardı, İspanyolların Kuzey Afrika ve Batı Akdeniz'deki çıkarları çok daha büyük bir risk altına girmiş olacaktı.[2]

İspanyolların bu korkuları asılsız değildi. Venedik 1571 Mart'ında İstanbul'a sözde esir değişimini ve İstanbul'daki Venedik ticari mallarıyla Venedik'teki Osmanlı ticari mallarının haczedilmesine bir son vermeyi müzakere etmek göreviyle Gazimagosa'nın baş piskoposunun kardeşi olduğu gibi bir tüccar olan Giacomo Ragazzoni adındaki elçisini göndermişti. Onun gizli göreviyse Sultan'ın barış anlaşmasının kurulması için hangi türde isteklere yanaşacağının öğrenilmesiydi (bu iki yıl sonra Venedik makamları vasıtasıyla herkesçe öğrenildi ancak o esnada Malta Şövalyeleri'nin Üstad-ı Azamı'nın istihbarat ağı tarafından da ortaya çıkarıldı). Sadrazam Sokollu Mehmed'in Venedik dragomanlarından birini böyle bir elçi istemesi talebiyle göndermiş olması mantıklı bir önerinin masaya yatırılmış olabileceğini hissettirmişti. Ama Ragazzoni için, Nisan sonlarında Sokollu'yla buluştuğunda ona böyle bir cesaret verilmemişti. O, Sultan'ın gönderdiği ültimatoma Venedik'in verdiği cevaptan dolayı derin bir biçimde müteessir olmuştu, "bu nedenden dolayı da Sultan'ın Venedik'e karşı büyük boyutlu bir savaş açma eğiliminde olduğu ve Girit ile Korfu'yu almak istediği" hususunda bilgilendirilmişti.[3] Buna karşılık Ragazzoni, yakında savaşın dengesini radikal bir şekilde değiştirecek olan Hristiyan devletlerden müteşekkil bir ittifak kurulacağını söylediği zamansa Sokollu'nun cevabı, iyi bilinen sinizmin ve bir bravonun karışımı gibiydi: o, "efendimin hepinize yetecek kadar kuvveti vardır, ve birçok yerde aynı anda savaşabilir; ve bunların yanı sıra o, Venedik'in Hristiyan prenslikler arasındaki güveninin ne kadar az olduğunu da gayet iyi bilmektedir" demişti.[4]

Takip eden haftalar boyunca Sokollu'nun evde göz hapsinde tutulurken müzakerelerde bulunmak üzere dışarı çıkarılan Venedik Baylosu

2 Capponi, *Lepanto,* 142 (İspanyol zorlukları); Serrano, ed., *Correspondencia,* iv, 175-82, 185-7 (Philip'in talimatları); Levin, *Agents,* 98-9 (elçilerin politikası).

3 Venediklilerin ültimatoma verdikleri cevap için yukarıda bkz. s. 133-4.

4 Capponi, *Lepanto,* 147-9 (Ragazzoni'nin görevi); Stella, "Lepanto", 230 (daha sonra herkesçe bilinen); Bosio, *Dell'istoria,* iii, 871 (Malta istihbaratı); ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 4, item 16 ("per ciò era p[er] fargli gran guerra, et che le piglierrebe et candia, et corfù", "il suo s:re haueua forze da resister à tutti, et da guerreggiar in molti luochi in un tempo medesmo, oltra che'l sapeua benissimo quanto pocho si potesse fidare la ser. v. delli Principi christ.i").

Marcantonio Barbaro ve Ragazzoni ile daha birçok kereler toplantıları oldu. Müzakereyi asıl sona getiren şeyse Venedik hükümetinin mayıs ayı başlarında Ragazzoni'ye savaşla ilgili iyimser haberlerle dolu bir mesaj göndermesi oldu: bu, Arnavutluk'un Osmanlılara karşı ayaklandığını ve Draç'ın çoktan düştüğünü (yanlış bir rapor) ve Avlonya'nın alınabilmesi için iyi bir ihtimal olduğunu duyuruyordu. Önemli bir durum olaraksa, Marcantonio Colonna'nın Venedik'e geldiği ve ona İttifak için Venedik'in destek sözü verdiği belirtilmişti. Aslında Colonna, soylular arasında İttifak öncesi hassasiyeti önemli ölçüdeki diplomatik kabiliyeti ve Venedikli bağlantılarını kullanarak güçlendirmek için burada günlerini harcamıştı. 14 Nisan'da Venedik hükümetine yaptığı bir konuşmada eğer İttifak müzakereleri başarısızlıkla sonuçlanırsa bunun Sultan'ın alıp alabileceği en muhteşem zafer olacağını ilan etmişti; yine ona atfedilen diğer birinde 6 Mayıs'ta bir önceki kumandan olan Doria'dan farklı bir biçimde Avusturyalı Don John'un kumandan olarak "şan arzulayan genç bir adam" olup bu nedenle düşmanla savaşmakta daha bir istekli olduğunu kabul etmeleri için onları teşvik etmişti. Burada geçirdiği zaman boyunca Colonna ayrıca Venediklilerin Papa'ya ve onun vasıtasıyla Roma'daki İspanyol temsilcilerinin önüne koydukları talep ve isteklerin son dalgası için bir arabulucu gibi hareket etti. İspanya ve Venedik arasındaki karşılıklı güvensizlik hala güçlüydü ve Colonna bunun üstesinden gelmek için hayati bir rol oynamıştı.[5]

20 Mayıs 1571'de Roma'da, Papa, İspanya ve Venedik temsilcileri tarafından Kutsal Birlik'in resmi kuruluş belgesi imza edildi. İlk maddesi, ittifakın kalıcı olduğunu, defansif olduğu kadar ofansif de olabileceğini ve potansiyel hedefleri arasında Trablus, Tunus ve Cezayir olduğunu da belirtmişti. 2. ve 4. maddeler ise, her son baharda elçilerin Roma'da takip eden yılın seferini planlamak için bir araya geleceklerini ve her ilkbaharda 200 kadırga 100 nakliye gemisi, 50 bin asker ve 4.500 hafif

5 Yriarte, *La vie,* 159-60 (Mayıs başlarındaki mesaj – 4 olarak tarihlendirilmiştir fakat bu aslında 7 Mayıs'tır); BNF, MS Italien 723, fos. 101r-102v (14 Nisan demeci), 103r-105r (istekler, talepler ve bunlara cevap); Stella, "Lepanto", 231 (6 Mayıs, "giovane desideroso di gloria"); Rivero Rodríguez, *La batalla,* 128-9 (karşılıklı güvensizliğin üstesinden gelme). Venediklilerin yeni optimizminin bir sonucu olarak Ragazzoni ve Barbaro kendilerine çok daha güvenir bir hale geldiler, bir bakıma Sultan'a, Venedik'e Avlonya, Draç ve Hersek Novi'yi Gazimagosa'yla değiştirmeyi teklif edebilecek kadar (bkz. Barbero, *La Bataille,* 313).

süvarinin toplanacağını söylüyordu. 7. madde maliyet paylaşımı hakkındaydı, 1538 ittifakında kullanılan formüle dayandırılmıştı: İspanya yarısını ödeyecek, Venedik 3'te 1'ini ve Papalık da 6'da 1'ini. İki madde 11 ve 12 ise, İspanya'nın çetrefilli Kuzey Afrika'sı ile alakalı olarak ele alınmıştı. Eğer İspanya Berberî veya Osmanlı kuvvetlerine saldırırsa yardım için Venedik 50 kadırga gönderecekti (ve İspanya, aynı şekilde Venedik bölgelerine istila gerçekleşirse 50 tanesini gönderecekti): eğer, ortada bir Kutsal İttifak kalmaz yahut Osmanlı filosu tarafından kesin bir tehdit harekâtı oluşmaz ise de Venedik, İspanya'nın Tunus, Cezayir ve Trablusgarp'a karşı üstesinden gelmesi gereken faaliyetleri için 50 kadırgalık bir katkıda bulunacaktı. Madde 14, İspanya tarafından sunulan sürpriz bir imtiyazdı. Bu, üç İspanyol, Venedikli ve Papalık kumandanın çoğunluk oy vasıtasıyla kararlarını verecekleri bir savaş konseyinin oluşturulmasının hükme bağlanmasıydı ki sonrasında bu durum azınlıkta kalsa bile baş kumandan olan Don John'u da bağlayacaktı. Raguzalılara muazzam bir yardım olarak madde 19 Dubrovnik ve bölgesinin herhangi bir şekilde taciz edilmemesini şart koşmuştu. Ve madde 21 taraflardan hiçbirinin barış yapmak için bağımsız davranmamasını söylemişti.[6]

Diplomatik başarının boyutu hafife alınmamalıdır çünkü bu vaatler geçmişte kolay, boş veya şüpheliydi. Bu müzakereler sırasındaki ruhsuzluk ve kin tutma duyguları taraflar arasında nöbetleşe bir şekilde hissedilmesine karşın bundan neredeyse 11 ay sonrasında aralarındaki yardım duygusu çok yoğun bir şekilde gelişmişti. Neredeyse Papa olduğu günden beri bir Kutsal İttifak kampanyası yürüten V. Pius, sevinçten uçuyordu. Venedik derin bir şekilde rahatlamıştı; İttifak, resmen Temmuz başlarında ilan edildiği zaman şehrin merkezinde, yerinde duramayan bir kutlama ön plana çıkmıştı. St. Mark Katedrali'ndeki ayinden sonra (aynı zamanda ruhban üyesi olan İspanyol büyük elçisinin yürütme başkanlığını üzerine aldığı) görülmeye değer sembolik bir sahne, sürekli akan büyük bir geçit töreni vardı. Sahnelerin biri, Papa'yı, Kral Philip'i ve Doç'u temsilen üç genç vardı; Sultan'ı simgeleyen kafasının üzerinde hilal formatındaki ay ile bir ejderhanın o üç genç adamın kılıçlarıyla tekrar tekrar hücum etmelerinden oluşmuştu; diğer birisinde ise, kanatları ve boynuzuyla yeraltının sandalcısı olan

6 Jačov, *L'Europa,* 166-84 (İttifak'ın maddeleri). Guglielmotti, *Storia,* vi, 125-6, metnin belli belirsiz, farklı bir versiyonunu verir.

Charon bir çıplak "Mağribi", sandalına aldığı bir Türk'le temsil edilmişti. Sonrasındaysa en iyi mora çalan koyu kırmızı (Crimson) elbiseleriyle giyinmiş olan 200'den fazla asil, Doç, yüksek rütbeli papazlar ve İspanyol büyük elçisi ile rahiplerin tören alayı geldi. Bir gözlemcinin sözleriyle: "Gürültüyü tarif edemem, çanların gürlemesi, top atışları ve insanların çığırmaları; İttifak'ın olabildiği kadar erken bir şekilde kazasız belasız ilan edilmesi neredeyse herkesin neşeyle gülmesi ve aynı anda ağlamasını sağlamıştı".[7]

İttifak'ın devam etmesi için son düzenlemelerle ilgili diplomatik işler yapılırken uygulamadaki birçok meselenin ayrıyeten müzakere edilmesine ihtiyaç vardı. Papa'nın bakış açısından en önemlilerinden biri, bir Papalık donanmasının oluşturulmasıydı. Venedik, tüm kadırgalarını kendi donanması için saklamayı tercih etmişti; bir kimse, Venedik'in 1570'te Papa için sağladığı gemilerin çoğunluğunun yok edildiği veya terk edildiğine gücenmiş olduğunu ileri sürebilir ama bu durumla ilgili olarak geçmişe yönelik bir tekrarlanışa ait işaretler yoktur ve Papa'nın yine Venedik'e yaklaşmasındaki caydırıcı etkinin Colonna olduğu görülmektedir – ki bu belki de tedarik edilen gemilerin kalitesizliğinden kaynaklanmıştı. Papa'nın başka bir fikri daha vardı. İttifak'a doğrudan katılımı II. Philip tarafından kesin olarak reddedilen Toskanalı Grandük Cosimo, kendisini vazgeçilmez yapabilmek için çok hevesliydi ve onun Toskana deniz şövalyeleri kardeşliği ona tecrübeli mürettebatla birlikte küçük bir savaş kadırgaları filosunu kazandırmıştı. 1570'in yaz aylarından itibaren V. Pius, Toskana kadırgalarından 12 tanesini kiralama ihtimalini araştırmaktaydı ve bu fikri için ateşli bir İspanyol karşıtlığıyla yüzleşmişti. Ancak İspanya onun alternatif planlarını engellediği için Cenova'dan gemiler almaya meyletmişti ve Cosimo'nun tüm kadırgalar için subaylar, denizciler ile kürekçiler sağlama isteği ve hizmet etme hevesinin olduğundan ötürü Papa sıkışmış durumdaydı. Son dakikadaki düğüm noktası Cosimo'nun kadırga kaptanlarının hepsi olan 12'sinin de atamasının yapılması olmuştu; İttifak'ın kesin (*de facto*) bir katılımcısı ve yardım ediyor olma izlenimini elde edebilmesi bakımından onun fikri açıkça filosunun Toskana'yı görünür

7 Anon, *Il belissimo,* sonnotlar. [2r]-[3r] (non vi dico poi il rumore, le allegrezze che si fece di campane, di artegliere, e gridi del popolo; subito che fu letta la Lega, e publicata, quasi tutti piangeuano, e rideuano tutt'a vn tempo di alegrezza".

kılmasıydı. Fakat Colonna'nın eli çabuk ve becerikli diplomasisi sayesinde Papa tarafından atanmış olan bu kaptanların sayısı 12'den 10'a çekildi. Bunlardan bir tanesi, Colonna'nın sancak gemisinin kaptanı, Gasparo Bruni olacaktı.[8]

Gemi başına 60 subay ve denizcisiyle tamamen mürettebatlandırılmış ve silahlandırılmış olarak özel bir biçimde tanımlanan bu 12 kadırganın Papalık limanı olan Civitavecchia'ya teslim edilmesine dair kontrat nihayet 11 Mayıs'ta Papa ve Cosimo arasında imza edilmişti. En azından 24 oturağı ile kürek başına 3 kürekçinin yer aldığı bunlardan 11 tanesine karşılık sancak gemisinin kıç kısmından ana direğe kadar olan bölümünde kürek başına 5 kürekçi ve ana direkten pruvaya kadar da 4 tanesi yer alacaktı (geçen yıl için yer alan sayılar bir sancak gemisinin en büyük boyutunun 269 kürekçiye sahip olduğuna işaret ediyorken, bu filodaki tipik bir kadırgada 210 kişi yer alıyordu. Ayrıca bunlar kürekçilerin %69'unun mahkûmlardan, ve %31'inin ise esirlerden oluştuğunu göstermişti). Bu sancak gemisi, tamamıyla, "normalde diğer sancak gemilerinde olduğu gibi bir dizi trompetçi ve diğer tüm şeylerle beraber" bir fener kadırgası olabilirdi; sadece bayrak taşıyanlar Papa tarafından temin edilmişti. Mürettebatın alacağı ücretin yarısı Roma tarafından ödenirken, diğer yarısıysa Cosimo tarafından karşılanmıştı; diğer taraftan Papalığın esas katkısı her bir geminin güvertesinde yer alan piyade askerlerinin oluşturulmasıydı. Marcantonio Colonna askerlerin yetiştirilmesinin sorumluluğunu Cencio Capizucchi'ye vermişti ve Colonna'nın kayın biraderi (veya eniştesi) olan Sermoneta Dükü Onorato Ceatani piyadelerin filoya bordalaması için "kaptan-general" ve sonradan seferin detaylı bir anlatımını yazacak olan Bartolomeo Sereno ise onun sağ kolu (vekili) olarak atanmıştılar. Pompeo Colonna, Marcantonio'nun kendi vekili olarak konumlandırılmıştı. Bazı modern tarihçiler Pompeo'nun sancak gemisinin kaptanı olduğunu zannetmişlerken diğerleri de bu rol için Orazio Orsini veya Cencio Capizucchi'nin ismini vermişlerdir; standart tarihlerse Gasparo Bruni'den nadiren bahsetmektedirler, ama

8 Aglietti, "La partecipazione", 88 (muhtemel araştırma, İspanya'nın karşı çıkışı), 90 (Cenova alternatifi), 106 (n.) (Colonna'nın vazgeçirmesi), 107 (düğüm noktası, sayı azaltma). Bazı anlatımlar bu tüm 12 kadırganın Santo Stefano kardeşliğine ait olduğuna atıfta bulunurlar, ancak gerçekte bunlardan sadece 5 tanesi onlar tarafından bitirilmiştir (bkz. Aglietti, 130, 133(n.).

onun, tıpkı bir önceki ve sonrakinde olduğu gibi sefer boyunca sancak gemisine kaptanlık ettiği şüphesizdir.[9]

13 Haziran'da Marcantonio Colonna –muhtemelen sağ kolu olduğu için Bruni'yle beraber– Roma'dan ayrılmış ve Civitavecchia'ya seyahat etmiş, bir hafta boyunca kuvvetlerini toplamak ve incelemekle vaktini harcamıştı. Birçok Romalı soylu ve diğer önemli şahsiyetler gönüllü olmuşlardı. Bazılarınınsa (Papa, filosunun oğlancılık günahından arındırılmış olmasını temin etme kararı almış, "sakalsız çocukların" mutlaka hariçte tutulmasıyla ilgili sert bir emir vermişti) çok genç olmalarından ötürü gönüllülükleri reddedilmişti ama son liste bazı onursal nedenlerden dolayı sancak gemisinde yer almak isteyen bazı çeşitli meşhur isimleri içermişti. V. Pius, reformist gayretlerine ve sofuluğuna karşın ailesinin çıkarları söz konusu olduğu zaman eski kafalı bir kayırıcı haline geliyordu, ki bunlar arasından en sıkıntılı olanı hala bir delikanlı olup Papalık askerî güçlerine kaptan-general olarak atanmış olan Papa'nın kardeşinin 20 yaşındaki torunu Michele Bonelli olmasına rağmen Papa, bu seferde daha çok Caetani gibi tecrübeli kimseleri desteklemeyi planlamıştı. Ayrıca burada Roma'da askeri kariyerine başlamış ve sonrasında ahlaksız davranışlardan dolayı ihraç edilmiş Pius'un kardeşinin oğlu Paolo Ghislieri de vardı, o amcasının lütfunu kendisini savaşlarda iyi bir hal gösterip aklamak vasıtasıyla tekrar geri kazanmayı ümit ediyordu. Orazio Orsini, Colonna'nın üvey oğlu / damadı ve Rocca Mondragone'nin Dükü olan Antonio Carafa, Biagio ve Camillo adındaki iki kuzeniyle Cencio Capizucchi ve Papalık piyadelerinin albayı Bologna'lı bir soylu olan Pirro Malvezzi isimlerinin hepsi sancak gemisindeydiler. O aşamada güvertedeki en seçkin askerî personel sonradan bir İspanyol kadırgasına transfer olacak olan 62 yaşındaki Gabrio Serbelloni'ydi, istihkamlarda uzman, topçu kumandanı ve müteahhit olarak kayıtlarda uzun uzadıya verilen yüksek başarılara sahip Milanlı bir soyluydu. 29 yıl evvel Macaristan'da Osmanlılarla savaşmıştı, amcası IV. Pius'un papalığı döneminde Sant'Angelo kalesini yeniden tasarlamış, Anviers valisi

9 Age., 112-13 (kontrat; 112: "concerto di trombetti et ogni altra cosa solita portarsi da l'altre galere Capitane); Capponi, *Lepanto,* 174 (1570 için sayılar); Salimei, *Gli italiani,* 73-4 (atamalar), 75 (Bruni'yi doğru bir biçimde kaptan olarak verir), 76(n.) (tarihçilerin zanları). Ayrıca kontrat, Theiner, ed., *Annales,* i, 464-5'te de verilmiştir.

olarak görev yapmış ve yüksek rütbeli bir Malta Şövalyesi yapılmıştı; o, bu sefere İspanyol topçularının generali sıfatıyla katılmıştı. Son olarak, sancak gemisi, Malta Şövalyelerinin en deneyimlilerinden birini de taşımıştı, Osmanlı gemilerini ele geçirmesiyle 1565'te Sultan'ın Malta'ya saldırı kararını vermesine neden olan kişiyi: Mathurin de Lescaut Romegas. Bosio'nun yazdığı Şövalyelerin Tarihi'nin devamını getiren dal Pozzo'nun yazdığına göre Romegas'ın filodaki kadırgaların yüksek müfettişi olması gibi genel bir rolü varken bir savaş gemisinde kumandan olarak çok daha az tecrübesi olduğunu tahmin edebileceğimiz Gasparo Bruni, Romegas'ın yelken açtığı gemide kaptandı; bu adamların çatıştıklarını düşünmek için öznel bir neden olmamasına rağmen bunu takiben sonradan öne sürülmüş bir iddiaya ait olarak deliller de yoktu ki göreceğimiz üzere bu ikisi arasında biraz muazzam bir sıcaklıkta gelişecekti.[10]

21 Haziran 1571'de Colonna ve adamları Civitavecchia'yı terk edip Napoli'ye doğru yelken açtılar. Burada neredeyse 1 aya yakın beklediler, bu kısmen İspanyolların kadırgalarının hazır olmamasından ve kısmen de Venedik filosuyla Korfu'da randevulaşmaya dair olan orijinal ilk planın yapılabilmesine için ortaya çıkan stratejik belirsizliklerin yer almasından kaynaklanmıştı: devasa bir Osmanlı filosunun Girit'ten kuzey-batıya doğru olan ani ilerleyişiyle ilgili haberler de büyük bir sorunsala işaret etmişti. Napoli'de beklenilmesinin zorluktan başka bir getirisi yoktu. Yeni atanan vali olan Kardinal Granvelle birçok manada zorluklar çıkaran biriydi ve Papalık birlikleriyle yerel İspanyol kuvvetleri arasında patlak veren bir kavga olduğu vakit bu daha çok Colonna'nın diplomatik kabiliyetini (Papalık birlikleri bir noktada "onun" valilik sarayında bir fırtına koparmaya çalışmışlardı) Kardinal'i yatıştırmak için kullanması anlamına gelmişti. Sonunda Papalık donanması kendisine Malta'dan katılan üç kadırgayla birlikte Messina'ya gitmek için yola çıkmıştı ve buranın limanına 20 Temmuz'da girmişti. Venedik filosunun Korfu kolu da üç gün sonra, gözden düşen Girolamo Zane yerine tüm Venedik donanmasının kumandan generalliğine getirilen komutanları Sebastiano Venier'in kumandası altında buraya gelmişti. O ağırlaşmış

10 Guglielmotti, *Storia,* vi, 153-7 (Civitavecchia, Serbelloni); Barbero, *La Bataile,* 347 (Papa'nın emri); Zapperi "Bonelli" (biyografisi, planı); Salimei, "La nobiltà", 14-15 (Ghislieri, Capizucchis, Orsini); Foglietta, *Istoria,* 359 (Carafa); Promis, "Biografie", 208-22 (Serbelloni); dal Pozzo, *Historia,* i, 13 (Romegas, Bruni).

bir yürekle, yaklaşan Osmanlı donanmasına doğru Korfu'yu terk etmişti, çünkü kendi filosunun (50-60 arasındaki sayıda olan kadırgalarıyla) üstünlüklerine karşın adayı korumak için hiçbir şey yapamayacağının bilincindeydi. Bu birleşik kuvvetler, Doğu Adriyatik kıyılarındaki Osmanlı filosunun ilerleyişiyle ilgili haberler gelene kadar tüm bir ay boyunca Messina'da beklemek zorunda kaldılar: bu muhtemelen Gasparo'nun ağustos ayı dolaylarında Ülgün ve Bar'ın düştüğünü öğrenmesiyle aynı zamanlara denk gelmektedir. Öyle ki bu mevkiiler hedef altına alınmış olan son yerler değillerdi; Osmanlı filosunun bir kısmı Dubrovnik'in ötesinde olan ve kadınlarının istilacıları caydırmak için askerî kıyafetler giydikleri söylenen Venedik adası Korčula'ya saldırmıştı ve hatta çok daha kuzeyde olan Hvar adasına da bir çıkarma harekatı yapılmıştı.[11]

Sonunda Cenova ve Napoli'de zaman harcamak için Barselona rotası üzerinden gelen Don John, 44 kadırgasıyla beraber 23 Ağustos'ta varmıştı. O, önde gelen komutanları çağırarak onların fikirlerini sormuştu; bazıları hücuma yönelik bir seferin aleyhine ama Colonna ve Venier'se bunun lehinde konuşmuştular. Onlar, Balkanların batı kıyılarındaki herhangi bir üste olabilecek Sultan'ın filosunu göz ardı etmekle beraber Osmanlıların Yunanistan ve Arnavutluk'taki limanlarına hücum etme fikrini tartıştılar; bir İspanyol raporuna göre Colonna ve Don John gizli ve özel olarak bu fikrin lehindeydiler ama Venedikliler kuvvetli bir biçimde bunun karşısındaydılar çünkü hem birincil gayeleri hala Gazimagosa'nın kurtarılmasıydı ve hem de Yunanistan'da İspanyolların bir üs kurmalarından korkuyorlardı. Bir haftadan biraz sonra Girit doğrultusundan yorucu duraksız bir yolculuk gerçekleştirmiş olan kalan son 70 Venedik kadırgasından oluşan filo limana doğru yelken açtı. Ayrıca aşağı yukarı aynı zaman diliminde Ceneviz kadırgalarıyla Gian Andrea Doria'da geldi ve birkaç gün sonra da tecrübeli kumandanları Álvaro de Bazán'ın emri altında 30 gemilik Napoli filosu geldi. 8 Eylül'de Dohn John, sayıları şimdi küçük gemiler ve bir miktar nakliye gemisinin yanı sıra 209 kadırga ve topçular için inşa edilmiş bir kale gibi ekstra büyüklükte, üç direkli ve küreklerinin üzerinde güvertesi olan 6 mavna

11 Guglielmotti, *Storia,* vi, 157-8 (Napoli, Messina); Barbero, *La Bataille,* 373-6 (Napoli, stratejik belirsizlikler, Granvelle), 377 (Venier); de Torres, *Chronica,* fo. 36r-v (kavga); Capponi, *Lepanto,* 191 (valilik sarayı), 199 (Korčula, Hvar); Molmenti, *Sebastiano,* 84(n.) (Hvar), 296 (Venier); Foretić, "Korčula", (Korčula).

ile bütün filoyu yeniden bir incelemeye tabi tutmuştu. İki gün sonra Don John, bazı İspanyol subaylarının hala bir saldırı seferine karşı çıkmak için tartışmalarda bulundukları bir sırada diğer bir savaş konseyini daha toplantıya çağırmıştı. Ancak Kutsal İttifak'ın orijinal amacı devam etmekteydi; Colonna ve Venier yelken açmak için hevesliydiler ve tabii kesinlikle Colonna'nın Venediklilere "şan ve şöhreti arzulayan genç bir adam" olduğu teminatını verdiğinden Don John'da öyle. Filo, sonunda 16 Eylül'de Messina'yı terk etmişti. Ayrılış için son hazırlıkların yapılıyor olunmasından dolayı da kendisini rıhtımın yanında Kapusenlerle [Fransisken rahipleri] birlikte konuşlandırmış olan papalık temsilcisi, "sakalsız oğlanların" gemiye bindirilmelerini engelliyordu; ve her bir papalık kadırgasına bir Kapusen veya Dominiken vaizi verilmişti. Son birkaç gün dini coşkunluğun yoğunluğundaki bir atmosferle geçirilmişti: İsa'nın bir bakireden doğmasının kutlandığı doğuş bayramı olan 8 Eylül'de Papalık elçisi, başpiskoposun öncülük ettiği Gerçek Haç'ın[12] bir parçasının taşındığı büyük bir geçit töreniyle doruğa ulaşan oruç ve ayinlerle geçecek 3 günlük bir program başlatmıştı. Ona, Messina'nın sokakları boyunca "sayısız şövalye" eşlik etmişti – mantıken, içlerinde ailesinin güvenliği ve zafer için dua eden kardeş Gasparo Bruni'nin de dahil olduğunu varsayabiliriz.[13]

Kutsal İttifak'ın filosu, 26 Eylül'de Korfu'ya varmıştı. O nedenle de, tüm bir yaz boyunca Eylül'ün başlarına kadar Osmanlı güçleri tarafından yinelenen hücumların altında kötü bir biçimde kıvranmış olan ada sakinleri tarafından bu filo şenliklerle karşılanmıştı. Eylül sonlarındaki o aşamadan itibarense Osmanlı filosu Adriyatik'teki gezintisini sonlandırmıştı. Birkaç gün içerisinde İttifak kumandanları onun şimdi kuzey Yunanistan'ı Pelopenez'den ayıran dış tarafı Kefalonya ve Ithaka'ya bakan uzun bir deniz girintisi olan Patras Körfezi'nde bulunduğunu öğrenmişlerdi. Bu bilgi, Don John'un gönderdiği keşif seferine çıkan birliklerden gelmişti; Don John kamudaki genç ve asabi ve/veya kibar romantik şövalye imajına rağmen ayrıca kurnaz bir biçimde

12 Bugün parçaları Paris (Notre Dame), Sırbistan ile Viyana'da bulunan ve Hz. İsa'nın gerildiği çarmıha ait orijinal kalıntılar olarak kabul edilen kutsal emanetler. (ç.n.)

13 Guglielmotti, *Storia,* vi, 166-72 (Don John'un müzakereleri), 177 (Girit filosu), 179 (inceleme), 181-3 (konsey, ayrılış); Serrano, *La liga,* i, 116-17 (İspanyol raporu); Barbero, *La Bataille,* 429-31 (Doria, Santa Cruz); Civale, *Guerreri,* 78 (oruç, ayinler, tören, "infiniti cavalieri"), 114 (rıhtım yanı); Brunelli, *Soldati,* 16 (vaizler).

Yunan anakarasının içlerine daha çok bilgi getirmeleri için Korfu'ya casuslar göndermiş olmakla istihbaratın önemini kavramıştı. Birkaç gün içerisinde filonun çoğunluğu Korfu'nun güney kıyısının karşısındaki Reşadiye (Igoumenitsa / İtal.: Gomenizza)[14] koyunda konuşlanmıştı. Kadırgalardaki adamlar gruplara ayrılarak su temin etmek için karaya çıkmışlardı; bazıları saldırıya uğramış ve başka karşılaşmalar da olmuştu. At üzerinde, onlara yiyecek satmak için gelmiş olan bir Arnavut'un bir casus olduğu tespit edilmiş ve Colonna tarafından sorguya çekilmek üzere ele geçirilmişti; sorgu muhtemelen sancak gemisinin Arnavutça konuşan kaptanı tarafından yürütülmüştü. Ve aynı zamanda karaya çıkan grupların bazı üyeleri de Osmanlı kuvvetleri tarafından yakalanmış ve sorgulanmaları için Müezzinzade Ali Paşa ile Pertev Paşa'nın filolarını barındırdıkları yer olan İnebahtı'ya (Lepanto / Yun.: Nafpaktos) kara yoluyla götürülmüşlerdi.[15]

Düşmana dair istihbarat böyle bir seferde en hayati gereklilikti ve her iki tarafta bunu elde edebilmek için özel bir çaba sergiliyordu. Gözü pek bir Osmanlı korsanı olan Karaca Ali, buradaki Hristiyan filosunun sayılarını öğrenmek için Messina limanına nüfuz etmişti, diğer biri Avlonyalı korsanların kumandanı olan Kara Hoca Korfu'yu gölgelemişti. Hristiyan güçler iki aydan daha fazla bir süredir Osmanlı filosunun gücü hakkında analiz raporları toplamaktaydı. Temmuz'da onların elinden kaçmayı başarmış olan Venedikli bir köle, onların aşağı yukarı 107 tane küçük gemi ve 193 tane kadırga ile kalyeteleri (küçük kadırgalar) olduğunu rapor etmişti; ayrıca o, genellikle bulaşıcı hastalıklardan kurtulanlar olmasına rağmen insanların yiyecek ve içeceklerin çok zayıf bir biçimde sağlanıyor olması dahil çok farklı sebeplerden ölebildiklerini söylemişti. Birkaç istisnayla birlikte filolarında "kürekçileriyle askerlerinin çok kötü yerleştirildiklerini çünkü bu yılın kadırga ekipmanlarının insan yoksunluğundan kaynaklı olarak işleri olağanüstü bir şekilde kötüye gitmişti". Ağustos başlarında benzer bir rapor Messina'ya ulaşmıştı; 100 başta tipte gemi, 180 kadırga ve diğer tamamı yetersiz ölçüde

14 İgumeniça, Gumeniçe, Reşadiye: Parga'nın kuzeyinde ve Korfu'nun güney batı yönünde karşısında kalan bugün Yunanistan'ın kuzey-batı taraflarındaki kıyı şehri. (ç.n.)

15 Guglielmotti, *Storia,* vi, 186-7 (varış, düşman filosundan haberler), 197-8 (anakaraya gönderilen casuslar); Barbero, *La Bataille,* 438-9 (yenilenen saldırı), 477 (karaya çıkan grup üyeleri); Monga, ed. ve ter., *Journal,* 133 (Arnavut casus).

düzenlenmişlerdi. Sonraki ay, Hersek Novi'den kaçan İspanyol bir köle bütünün 155 kadırga ve 80 küçük gemiden oluştuğu haberini verirken diğer bir haber kaynağı bunu 150 kadırga ama diğer kısmı artırarak 150 küçük ve zayıf donanımlı gemiler olduğu bilgisini vermişti. Hristiyan kumandanlar bu ve diğer raporlar üzerinde dikkatlice ancak kesin sonuçlara varamadan düşünmüştüler. Don John'un danışmanlarından biri tarafından yazılan bir kâğıtta savaş yaraları ve tek bir gözü olan Markiz Ascanio della Corgna'nın İttifak'ın İspanyol ve İtalyan birliklerinin çoğunluğunun tecrübesiz "ve Almanların yani İspanyolların maaşlarını verdiği iki piyade alayının denizde çok az kullanışlı oldukları ve arkebüzlerden yoksun olduklarını", gözlemlemişti ve yine de "düşmanın adamlarının çok iyi veya bizden daha iyi olduklarını düşünemiyorum … ve Osmanlı filosundaki gemilerin sayılarına ve kalitelerine gelirsek de raporlar çok çeşitli ve öyleyse ben onların bizden daha küçük ya da daha büyük olduklarına hükmedemem" demişti. Savaşın arifesine kadar Kara Hoca, Hristiyan gemilerinin diğer bir gizli sayımına dair bir performans sergilemişken Osmanlılar İttifak filosunun gerçekte olduğundan çok daha küçük olduğuna inanmışlardı. İttifak kumandanları, Osmanlıların daha çok gemiye ama daha az tam-donanımlı kadırgalara sahip oldukları ile her ikisinin de oldukça başa baş olarak eşleştiklerini düşünmüşlerdi ki bu doğru olarak görünmekteydi.[16]

Düşmanla karşılaşmak için Gumeniçe'nin güney kıyılarına doğru yelken açan Hristiyan filosu Girit'ten bazı moral bozucu havadislerin de alındığı 4 Ekim'de Kefalonya'ya vardı: Gazimagosa düşmüştü. Bu haberin daha erken gelememiş olması Osmanlıların eylemlerinin doğu

16 Barbero, *La Bataille,* 456 (Karaca Ali), 476-7 (Kara Hoca, Osmanlıların Hrisiyan filosunu küçük görmesi) 652 (Almanlar); BSS, AC, II CF 2, fo. 132r (malissimo ad ordine di gente cosi da combatter; come da remo; p[er]che quest'anno hanno hauuto malissimo modo di armar, per mancamento di gente); Carinci, ed., *Lettere,* 58-9 (Ağustos başlarındaki rapor); BAV, MS Urb. Lat. 1042, fo. 327r (Ağustos sonlarındaki köle raporu); Fernández Navarrette vd., ed., *Correspondencia,* 192 (diğer bilgi veren kimse); BL, MS Add. 8314, fo. 301r-v (e gli Tedeschi sono poco utili in mare, et hanno pocco archibugiara", "io non credo che li nemici possano hauer gente molto buona, ne miglior della n[ost]ra", "Quanto poi al numero, e qualitá de legni dell'Armata Turchesca, son tanto differenti gli auuisi, che io non sò molto ben giudicare s'ella è inferiore, ò superiore alla n[ost]ra"). Ben, Osmanlı filosunun analizini yapabilmek için daha geniş tahminleri veren şu kaynakları takip ettim, Barbero, 484-5; Bicheno, *Crescent,* 300 ve Capponi, *Lepanto,* 274-5.

Akdeniz'deki iletişimi ne kadar derinden bozduğuna işaret ediyordu çünkü teslimiyet 1 Ağustos'ta gerçekleşmişti. Rapor aynı zamanda Osmanlı generali Lala Mustafa Paşa'nın kendisinden kaçan ve silahlarını bırakan Arnavut, Yunan ve İtalyan askerlerinin infaz edilmesini emreden, birçok Müslüman mahkûmu öldürmekle de suçlanan Marcantonio Bragadin'e karşı kuşatmadan nasıl zaferle çıktığını da tasvir etmişti. Bragadin yaşamdan ayrılmadan evvel küçük düşürücü bir muameleye de maruz kalmıştı ve sonrasında samanla doldurularak bir zafer ödülü şeklinde Osmanlı topraklarında çıkarılacak bir tura gönderilmişti. Bir anlamda Kıbrıs'tan gelen haberler İttifak'ın seferinin ana varoluş nedenini (*raison d'être*) yok etmişken, müttefik askerlerinin çözülmemesi için acil bir güçlendirme etkisinde bulunmuştu – özellikle de intikam için istekli olan Venediklilerde. Onlar böyle bir şansı 3 gün sonra nihayet 2 filo Patras Körfezi'nin kuzey kıyılarına yakın olan girişinde birbirleriyle karşılaştıkları vakit edineceklerdi.[17]

Bu isimle adlandırılsa bile Osmanlı filosunun yola çıktığı deniz üssünden uzakta 7 Ekim 1571'de gerçekleşen İnebahtı şimdiye dek yapılmış en meşhur deniz savaşlarından biriydi. Deniz savaşlarıyla ilgili tarihlerin etkisiyle modern bir zihniyet için devamlı olarak 18. yüzyıldan 20. yüzyıla bir deniz savaşı, düşman gemisinin batırılmasına yönelik bir temel amaca ve şiddetli bir biçimde ağır teçhizatla bordalamaya dayanmaktadır. Halbuki 16. yüzyıldaki kadırga savaşı oldukça farklıdır. Gemiler, öncelikli olarak rakiplere ateş açılan ve sonrasında ise yakın kesimlerden bordalama yaparak dövüşen askerler için birer platformdurlar. Her bir kadırganın ön tarafındaki uzun koçbaşı veya burun hasım gemilerini batırmak için değildir ama onlara saplanmaları ve geçecek olan askerler için bir geçit rolünü üstlenir. Kadırgalar ağır top atışında bulunduklarında onların savaştaki ana gayeleri düşman gemisini batırmak değil, güvertedeki adamları biçmek yahut kürekleri ve dümenlerini parçalayarak kullanışsız hale getirmekti. Denizden yapılan amfibi tarzı çıkarmalarda istihkamlara saldırmakta kullanılan cinsteki ağır toplar sadece pruvaya çıkarılırdı, anti-personel atış silahları olan küçük döner tabancalar herhangi bir

17 Capponi, *Lepanto,* 210 (4 Ekim); Setton, *Papacy,* iv, 1037-42 (Gazimagosa'nın düşmesi); Barbero, *La Bataille,* 413-22 (Gazimagosa'nın düşmesi); BL, MS Add. 8279, fos. 238v-239r (Bragadin anlaşması).

yere konumlandırılabilirdi ki normal bir kadırgada onlar için çok az yerleştirme alanı vardı. Kabiliyetli Venedikli nişancılar 457 metre kadar uzaklıkta bulunan bir kadırgayı vurabilmekteyken, İspanyollar tarafından gemiler arasındaki topçu ateşi mesafesi çoğunlukla "boş-nokta" olarak adlandırılıyordu. Karşı karşıya dövüşe gelinmeden evvel kullanılan diğer ana silahlar arkebüzler ve onların daha ağır çeşitleri olan misket tüfekleriydi; bir arkebüz yarım ons ağırlığında bir mermi ateşliyordu ve ağır bir İspanyol "mosquete"i ise 457 metre uzaklıktaki bir atı öldürebilen ve 91 metreden zırha nüfuz edebilecek 2 onsluk bir yuvalak ateşleyebiliyordu. Ayrıca kullanılanlardan diğer biri de kısa oku hafif bir zırha nüfuz edebilecek olan tatar yayı ve geleneksel yaydı; her iki tipinde yağmurdan etkilenmemesi ve ateşin hız oranına göre geleneksel yayların daha hızlı olmalarından dolayı ateşli silahların icadıyla kimse bunların eskiyeceğini düşünemezdi. Ayrıca ateş topları fırlatmak için cihazlar ve "Rum ateşi" olarak bilinen ve hızlıca alev alan yapışkan karışım kapları da kullanılıyordu. İnebahtı'da tarafların ikisi de arkebüzlere sahiptiler ama İttifak çok daha büyük miktarlara sahipti; Osmanlılar, iyi bir zırha karşı etkisiz olan geleneksel kompozit yaylarına daha çok güveniyorlardı. Ve yine her iki taraf ağır toplara sahipken, bunlar Osmanlı kadırgalarında daha seyrek konuşlandırılmışlardı. Ancak her halükârda tüm bu silahlar düşmanın sayılarını inceltmek için önemliyken son aşamada iki kadırga arasında göğüs göğüse çarpışma ve bordalama eğitimli İspanyol piyadelerinin ellerindeki ve hepsi arasından en etkili olanı kargılar, mızraklar, hançerler ve kılıçlarla yapılıyordu. İnebahtı'da bir Ceneviz gemisinde savaşan Miguel de Cervantes'in sözleriyle, sonunda her şey bireysel olarak bir askerin düşman gemisine geçmekteki cesaretine bağlıydı:

> Gemiler birbirlerine kilitlenip bağlandıklarında asker, baş burundaki kalasta kendisine iki ayak genişliğinden daha fazla bir boşluk bulamaz. Ama karşısında düşman tarafında tehdit edici sayısız ağır topu görse bile … yine de … onların tüm atışlarının hedefi olmaya kendini maruz bırakır ve düşman gemisinin içerisine giden dar geçidi geçmeye uğraşır. Ve hepsinden daha muazzam olanı Hüküm Günü'ne kadar bir daha kalkmayacak olan bir adam en kısa vakitte düştüğünde savaşın

tüm tehlikelerine karşın en büyük cesaret ve yiğitlik gösterisi şeklinde diğer biri onun yerini alır.[18]

40 binden fazla Hristiyan ve Osmanlı askerinin 7 Ekim sabahında böyle bir savaş için hazırlanmış olduklarına dair bir manzara akılları dondurmuş olmalıdır. Birkaç saat içerisinde iki donanma kendi içlerinde kuzey-güney doğrultusunda bir kadırga derinliği ve 6,5 km'den daha fazlasına uzanarak, hatlarının ortasındaki yedek bir gemi grubu ile birlikte, birbirleriyle güvenli bir mesafede yüz yüze gelmişlerdir. Her durumda söz konusu hat üç bölmeye ayrılmıştı; Hristiyanların tarafında Don John merkeze hükmederken Gian Andrea Doria sağ kanadı ve Don John ve Venier'in birkaç gün evvel yaşadıkları ciddi anlaşmazlık sonrasında Venier'in bazı işlevlerini üzerine alan Venedikli serdümen-generali Agostino Barbarigo'da sol kanadı almıştı. Hattın kuzeyinin sonundaki bu kanadın ucu karaya yaklaşmıştı: bu modern kıyı şeridi değil, İtalyanca Curzolari ve Yunanca Echinades olarak adlandırılan çoğunluğu anakara ile birleşmiş daha sonradan alüvyal dolumların ürünü olan bir grup adaydı. Don John, diğer gemiler, İspanyol ve Venediklilerden harmanlanmış birtakım geminin sorumluluğunu almıştı bu yüzden de hat basitçe ulusal bloklardan oluşmamıştı ama sol kanat ağırlıkla, özellikle Dalmaçyalı ve Giritli olan Venedikli gemilerle baskındı ve sağ tarafsa belli bir noktanın ötesinde çoğunlukla Cenevizliydi. Don John'un kendi sancak gemisi, hemen sağındaki papalık sancak gemisi ve Venier'in komutasındaki Venedikli olansa solunda olmak üzere merkezde yer almıştı. Prestij ve onur nedenleriyle, güvertesindeki Parma prensiyle Ceneviz'inki, Urbino prensiyle Savoy'unki olmak üzere birçok sancak gemisi buraya konsantre olmuştu. Benzer bir biçimde Osmanlı hattının merkezi de Pertev Paşa ve Müezzinzade Ali Paşa'nın sancak gemilerinin yanı sıra diğer büyük yüksek rütbeli devlet adamlarının fener kadırgalarını ihtiva ediyordu. Ayrıca bu gemilerde

18 de Cervantes, *Don Quixote,* 344 (bölüm 38, kısım 1). Bu kısa özet, aşağıdakilere dayanmaktadır: Guilmartin, *Gunpowder,* 149-63 (ateşli silahlar, toplar); Capponi, *Lepanto,* 165-9 (toplar); Cerezo Martínez, *Años cruciales,* 18-43 (toplar); Bicheno, *Crescent,* 77-85 (ateşli silahlar, toplar); Rodgers, *Naval Warfare,* 187 (ateş topları). Daha genel olarak bir askerî el kitabı tatar yaylarının arkebüzlerden daha iyi olduklarını çünkü yağmur sırasında işe yaradıklarını ve gece onu kullananın konumunu ele vermediğini söylemiştir (Palazzuolo, *Il soldato,* 64).

arkebüzleri ve kullanılacakları alanda kabiliyet sahibi Sultan'ın daimi ordusunun piyade üyeleri olan yeniçeriler yoğunlaşmışlardı.[19]

İki filo arasındaki en açık farklardan biri sadece çok geç bir aşamada Osmanlı kumandanlarının öneminin farkına varmalarına karşın, İttifak'ın hattaki kadırgaların konumlarını iyi bir pozisyona çekerek onlara öncülük eden altı adet devasa Venedik mavnasına sahip olmasıydı. Öğlenden kısa bir zaman sonra bu önem açığa çıktığı vakit sonunda Osmanlı filosu saldırdı. Bazıları yan ateş için düzenlenmiş 31 parça ağır topa ve averaja sahip olarak silahlı yüzen bir kale gibi olan bir mavna denizde ona bordalamak için çok yüksekteydi. Osmanlı kadırgaları yaklaştığında, altında kaldıkları ateş tam ve çok güçlüydü; onlar mavnaların ağır toplarının sadece pruvada olduğunu zannettiklerinden, yanlarından geçtikleri vakit ikinci bir şokla karşılaşmışlardı. Bazı kadırgalar batmıştı, ve onların uyumlarının çoğu, hem saldırılarının fiziki aranjmanı ve hem de Osmanlı savaşçılarının morallerine büyük bir darbe vurulmuş olduğundan kaybedilmişti. Müezzinzade Ali Paşa mevkidaşı Don John ile doğrudan temas kurarken Pertev Paşa ise Colonna'nın amiral gemisine çarpmıştı. Diğer kadırgalar ise destek için toplandılar ve bunu yoğun çatışmalar izledi. Verilen herhangi bir zaman diliminde Papalık amiral gemisi birkaç Osmanlı gemisiyle uğraşıyordu; bunlar arasında Müezzinzade Ali Paşa'nın iki genç oğlunun emri altına verilmiş olan fenerli kadırga da vardı. Caetani'yle birlikte Papalık gemisinin yakınında olan Caetani'nin yüzbaşısı Bartolomeo Sereno'ya göre Papa'nın gayet iyi ayrıcalık tanınan genç büyük yeğeni tereddütsüz bir şekilde arkebüzünü ateşlerken çevresinde olan diğerleri, hemen yanında kafası uçan Colonna'nın baş kahyası dahil, düşman ateşi içerisine düşmüşlerdi. Bu şartlar altında çok az manevra yapılabilirdi ve Gasparo Bruni denizcileri ve tayfası tarafından çoğunlukla bir savaşçı ve dövüşün yöneticisi olarak bulunuyordu ki bu yüzden de göreceğimiz üzere kendisi çatışma boyunca ciddi yaralar almıştı.[20]

19 Benim anlatımım modern çalışmalardan en iyi üçüne dayanmaktadır, Barbero, *La Bataille,* Capponi, *Lepanto,* ve Bicheno, *Crescent*'in yanı sıra Cerezo Martínez, *Años cruciales,* Rivero Rodríguez, *La batalla* ve Muscat, "Lepanto"; Ben burada genel yaklaşımlardan çok sadece belirli noktalara atıfta bulundum. Rodgers, *Naval Warfare,* 178 (4 mil); Bicheno, *Crescent,* 247 (adaların haritası, modern kıyı kesimi).

20 Groto, ed., *Trofeo,* 7v ve 8v'deki özel notlar (ikinci şok); dal Pozzo, *Historia,* i, 24 (Ali'nin oğulları tarafından uğraşılması); Sereno, *Commentari,* 208 (büyük yeğen, baş kâhya).

Denize uzanmış olan tüm bu hatların bütün bölümlerinde mücadele yoğundu. Sol kanattaki Agostino Barbarigo kıyının sığ kısımlarında ittifakın gemilerini çevrelemekte olan Osmanlı kadırgalarını engellemek üzere mücadele vermekteydi ki savaşanlar söz konusu olduğunda onun kendi gemileri hala nispeten yetersizdi ve bu grup İttifak'ın filosunun en ağır kayıplarını yaşamıştı. Ancak zaman geçtikçe o, bazı Osmanlı mürettebatının gemilerini kıyıya çekip çatışmadan kaçmaya başlamaları gerçeğinden faydalanmaya başlamıştı (ki çok azı Yunanistan'ın bu özel kesiminden olmasına karşın bu durum mürettebatının %30-40'ının Rum olmasıyla alakalı olabilirdi). Sağ kanattaki İttifak'ın kadırgalarıysa Osmanlı donanmasının kumandanı Uluç Ali tarafından Cezayir'den getirilen en tecrübeli dövüşçülerle mücadele etmek zorunda kalmışlardı; buradaki Hristiyan gemicilerden deneyim sahibi olan bir düzinesi öldürülmüştü. En ilginç vakalardan birisi 5 Osmanlı kadırgasıyla birlikte savaşırken dördünün daha saldırısına uğrayıp neredeyse tüm adamlarını kaybeden *Cristo Sopra il Mondo* (*Dünyadaki İsa*) adındaki gemiye aitti. Hikâyenin bir versiyonunda beraber yara aldığı geminin kaptanı Bendetto Soranzo pek çok Osmanlı askerinin güvertede toplanmasını bekledikten sonra kalan barut varillerini ateşleyerek gemiyi havaya uçurmuştu ki diğer biri olan ve onun başının kesildiğini gören Soranzo bu eylemin takibata veya "scrivano"ya alındığını söylemişti. Uluç Ali, Gian Andrea Doria'yı dahi geride bırakmayı başardı ve onu bulunduğu konumdan çıkararak arkasında oluşan boşluktan kayarak geçti; savaşın sonunda o önemli bir gemi grubunu elinde tutan tek Osmanlı komutanıydı ve yenilginin geri çevrilmez oluşu ve boyutu net bir hale gelince korsanlarını açık denize götürdü. Savaşın dönüm noktası Venier, Colonna ve Don John'un amiral gemilerinin birkaç saat boyunca şiddetli şekilde yakın dövüşe yakalandıkları yer olan merkezde gerçekleşti (gördüğümüz üzere Venier'in sancak gemisindeki dövüşçülerin içerisinde Gasparo Bruni'nin yeğenleri ve Antonio Bruti'nin oğlu Jacomo ve ayrıca belki de onun kardeşi Marco bulunmuş olabilirlerdi).[21] Santa Cruz tarafından yedek olarak getirilen fazladan askerler İspanyol ve Papalık sancak gemilerine yerleştirildiler ve bunlardan bazıları Müezzinzade Ali Paşa'nın gemisine nüfuz edip onu öldürmeyi başardılar. Ferrante Caracciolo'ya göre, merkez grubunun biraz solundaki bir papalık gemisinde bulunan

21 Bkz. s. 71, dn. 27.

bir İspanyol askeri, Ali'nin başını keserek, bu iğrenç ve değersiz davranıştan tiksinen Don John'a getirmişti; yine de bu, geminin kıç tarafında bir direğe takıldı ve görünüşe göre geri kalan Osmanlı savaşçıları arasında dehşete neden oldu. Diğer birkaç Osmanlı komutanının daha öldürülmesiyle birlikte savaş kademeli olarak sona erdi.[22]

Ferrante Caracciolo, analizinde, zaferi dört özel faktöre dayandırır: mavnaların rolü, İttifak gemilerinin Osmanlılardan daha önce ağır toplarını ateşlemeye başlamış olmaları gerçeği, "düşmanın araziye sahip oluşundan gelen güven" (yani, görünüşe göre bu, savaşa yakın bölgelerin onların evleri olduğundan savaşmakta gösterdikleri isteksizlik) ve İttifak'ın arkebüzlerdeki üstünlüğü. Modern tarihçiler de bu listeye eklemeler yapmışlardır. Yazarlardan biri, Ricardo Cerezo Martínez, geniş ölçüde Caracciolo'nun öne sürdüğü dört unsuru kabul etmekle birlikte ağır top ateşinin öncülüğünden ziyade çok daha büyük bir tam hazırlığa vurgu yaparken ayrıca daha tecrübeli askerler ve yedek bir donanmanın çok daha etkili olduğundan bahseder. Bu son nokta belirsiz görünmektedir ancak; İspanyol piyadelerinin yarısı yeni istihdam olunmuştu ve yukarıda alıntılanan Ascanio della Corgna'nın yorumu İtalyanların birçoğunun da öyle olduğunu ileri sürmekteydi. Deniz tarihçisi John Guilmartin üç şeyi vurgular: mavnaların rolü, büyük ölçüdeki kaynaklarının sağladığı üstün güce olan borç ve bunun sağladığı İttifak'ın merkezinin büyük ağırlığı ve Barbarigo'nun Hristiyan çizgisinin geride kalmaması [Osmanlıların kanatları çevreleyememesi] için sergilediği beceri ve kararlılık. İnebahtı seferinin en eksiksiz tanımlaması diğer iki işleve dair özellikle vurguladığından Alessandro Barbero tarafından yapılmıştır. Tüm bunlara ek olarak ona göre İttifak, silahlarını verebileceği köle olmayan kayıkçılar ve denizciler dahil büyük sayıda muharibe sahiptir; Osmanlı filosu 5 aydan uzun süren bir deniz seferinin ardından ölümler ve firarlarla tükenmişti ve belki de olabildikçe az olan toplamda 20 bin muharibe sahipti oysa buna karşın İttifak'ın 23 bin askeri ile savaşta kullanılabilecek 13 binlik diğer bir mürettebatı vardı. Hristiyan askerleri bir düşman gemisine bordalamadan evvel mümkün olduğunca rakiplerinin birçoğunu yok etmekte akıllıca kullanabilecekleri büyük miktarlarda arkebüzlere sahipken

22 Manoussacas, "Lepanto", 228-9 (Yunan tayfa); Conti, *Delle historie*, ii, 150-1 (4, 5 kadırga, scrivano), Sereno, *Commentari*, 201 (Soranzo); Caraccialo, *I commentarii*, 39 (Ali'nin ölümü).

ayrıca kendilerini Osmanlı okçularının oklarından koruyabilecekleri etkili zırhları vardı. Barbero'nun vardığı sonuç "kaçınılmaz" bir zaferdi. Onun yaptığı çıkarımlar güzeldi ancak netice hala sürprizlerle doluydu. Bir kimse, savaşın uzun süreliğine ve muharebenin neredeyse herhangi bir kısmında ne kadar iyi bir şekilde dengeli olduğunu görebilirken diğer bir kimse bu üstün ihtimallere karşın aslında kazanmaya oldukça yaklaşan Osmanlı savaşçılarının azmine hayret edebilir.[23]

Bu savaşı betimleyen tüm açıklamalar neredeyse tamamen özellikle Batılı kaynaklara aittir. Osmanlı kronikleriyse bu savaşı anlaşılabilir bir biçimde çabucak göz ardı edilmişlerdir. Modern ve standart tanımlamalar, savaştan önce Osmanlı yüksek komutanlığı arasında düşman filosuyla çatışmanın tavsiye edilebilirliği noktasında bir tartışma yaşandığını kaydetmişlerdir; bu tarihçi Peçevi tarafından kısaca açıklanmıştı ama ulaşılabilir detayların çoğunluğu müteakiben mahkumların sorgulanmasıyla elde edilen bilgilerle Batılı kaynaklar tarafından çizilmişti. Aslında yine de İnebahtı Savaşı'nın açıklaması burada bulunan insanlara hem eşlik eden yahut hem de kendisi bir katılımcı olabilecek çağdaş bir Osmanlı tarafından yazılmıştır: Muhammed ibn Abdullah Zirek el-Hüseyni. Kıbrıs seferinde yer almış ve Türkçe "Fetihname-i Kıbrıs" (Kıbrıs'ın Fethedilmesinin Tarihi) anlatımını 1574'te tamamlamıştı. Onun esas ilgilendiği Tunus ve La Goletta'ya daha sonra müteakiben gelen Osmanlı saldırısı ile İnebahtı seferiyle ilgili açıklaması 1570'lerin sonlarında Kıbrıs'ta yazılmış ek bir metinden oluşmuştu. Bu, sürpriz bir biçimde İnebahtı'ya dair modern araştırmaların tamamı tarafından reddedilen bir tanımlama olarak görülmektedir.[24]

23 Caracciolo, *I commentarii,* 45 (la credenza c'hebbero i nimici del terreno); Cerezo Martínez, *Años cruciales,* 182-4; Guilmartin, *Gunpowder,* 246-50; Barbero, *La Bataille,* 513-24 (523: inévitable – malum, kaçınılmaz), 650 (yeni istihdamların yarısı), Osmanlı firarları için ayrıca bkz. Lesure, *Lépante,* 93, ve Williams, *Empire,* 70-1. Williams ayrıca Osmanlı kürekçi tayfasının sayılarının sürekli azalmasını vurgular; ama onların gücü kadırgalar bir kez yakın dövüşle uğraştıklarında kritik bir faktör olmaktan çıkar.

24 Peçevi, *Historija,* i, 405 (argüman); Barbero, *La Bataille,* 477-8 (argüman: Batılı kaynakar); BNF, MS Supplément turc 926 (Zirek'in metninin tercümesi 1743'te dragoman öğrenci olan Antoine Fonton tarafından yapılmıştı). Sonraki dönem Osmanlı historiyografyası için bkz. Yıldırım, "Battle". (Yıldırım tarafından bahsedilmeyen) Zirek hakkında bkz. Babinger, *Geschichtsschreiber,* 113-14; Schmidt, *Catalogue,* iii, 74-5; çeviri hakkında bkz. Berthier, "Turquerie", özellikle 314.

Zirek'in anlatımı, filonun yazın Girit'te Budva, Sopot, Korfu ve Kefalonya'yı yağmalamış ve buralarda "yaşayanların mallarına el koymakla yetinmeyen askerlerin kadınları, kızları, erkek çocukları ve yaşlıları götürdüklerini" tasvir etmişti. 25 bin savaşçı içerdiğini söyleyerek İttifak filosunun oldukça doğru bir kaydını vermişti; çatışma esnasında ölen Avlonyalı korsan kaptanı Kara Hoca'nın savaşın hemen öncesinde bir Hristiyan denizciyi ele geçirdiğini ve ona filonun yerini söylemesi için zorladığını not eder ve yüksek komuta arasında anlaşmazlık olduğunu teyit ederek bunun için tecrübeli denizcilerin tavsiyelerini almadığından dolayı Müezzinzade Ali Paşa'yı suçlar (Ali, Osmanlılar tarafından çokça kötülenmişti: 17. yüzyıl müelliflerinden Katip Çelebi daha çok yeni atanmış olan bu amiralin "hayatı boyunca tek bir kürekli tekneye kumanda edemediği" yorumunda bulunmuştu). Zirek, savaşın kendisine dair bazı detaylar da toplamıştı. O, 40-50 Osmanlı gemisinin karaya doğru çok yakına gittiklerini ve maalesef karaya oturduklarını yazmıştı bu yüzden de daha az tesadüfi olabilecek birçok duruma parlak bir masumiyet vermişti. Dövüşün esas koşulları hakkında sürekli top ateşinden gelen yoğun ve kabak tadı veren dumanı vurgulayarak bazı Batılı açıklamaların çizdiği resmi kabul etmişti: "toplar her taraftan şimşek çakması gibi ateş ediyorlardı ve soyluların filosu göğü de kapsayan kalın bir dumanla çevrelenmişti". O, ayrıca Hristiyan kadırgalarından gelen üstün arkebüz ateşinin etkisini de vurgulamıştı: "adamlar kurşun yağmuruna yenik düşmüşlerdi". Yanlış bir şekilde Müezzinzade Ali Paşa'nın kadırgasını alarak mavnalara hücum ettiğini söylemişti. Fakat Ali'nin ölümünün dramatik etkisine ilişkin bu tanım, onun bilinçli şiirsel diline rağmen doğruyu çınlatmaktadır: "Bu haberlerle Osmanlı ordusu doluya tutularak bozulmuş bir bahçe veya kuşatma ile alınmış bir şehir haline gelmişti; askerler dirençlerini kaybetmiş, insanlar düşman tarafından çevrelenmiş gemileri terk etmiş ve her adam kendi güvenliğini kaçışta aramıştı. Kuduz köpekler gibi kaçışan kafirler tekrar cesaret elde etmiş ve yedi başlı bir ejderhadan daha öfkeli bir hale gelmişlerdi".[25]

25 BNF, MS Supplément turc 926, 4 (les soldats non contents de se saisir du bien des habitants, enlevoient les femmes, et les filles, les jeunes et les vieillards), 8-10 (25 bin Kara Hoca), 19 (Ali'yi suçlar), 20 (40-50), 24 (de tous cotéz des coups de canons semblables a un tonnerre, la noble flotte etoit entourrée d'une fumée epaise

Muharebe geç öğlen saatlerinde sona ermişti. Çatışma biterken ve keskin duman bulutları dağılmaya başladığında hayatta kalanları karşılayan sahne büyük boyuttaki bir yıkımdı. Ferrante Caracciolo'nun sözleriyle, "deniz yüzerek kaçan bazı Osmanlıların ve boğulan diğer Osmanlıların, yanmakta olan gemilerin ve batmakta olan diğerlerinin birçok paramparça olmuş kalıntısıyla giysilerle, kalaslarla ve ölü adamlarla doluydu". Bartolomeo Sereno'da benzer bir tablo resmetmişti: yanan enkazların arasında su, "davullar, yaylar, oklar, tirkeşler, türbanlar ve tuniklerle" büyük sayılarda adamlara ek olarak diğer nesneler ve işleri "arkebüz atışları ve kargı hamleleriyle" bitirilen yaraları yüzünden denizde ölmekte olan ancak hala hayattaki adamlarla doluydu. Bu Osmanlı asker ve denizcilerinden bazılarının yani Hristiyan gemilerine yüzmekte ve gemilerin yanlarına tutunmakta başarılı olabilenlerin elleri kesilirken diğerleriyse ya kazançlı bir esir satışı veya da fidye elde edilebilmesi umuduyla güverteye çekiliyorlardı.[26]

Diğer taraftan Osmanlı kadırgalarındaki birçok insan için muharebenin sona ermesi özlem duyulan bir özgürlüğü getirmişti: 12 bin veya daha fazla Hristiyan esir / köle azat edilmişti. Bazıları o yılın başlarında Ülgün ve Bar'dan insanlar dahil bu şehirler teslim edildiğinde yapılan anlaşmalar ihlal edilerek alıkonan, Venedik bölgelerine akın eden Osmanlı kuvvetlerinin yakaladıkları kadın ve çocuklardı. Birçoğu oturdukları sıralarına zincirlenmiş sefil şartlarda kadırga küreklerini çeken kadırga esirleriydi; bunlar, seferin başlangıcında filo İstanbul'dan

qui couvroit le Ciel), 25 (les hommes succomboient sous la grêle des bales de fusil), 26 (hatalı), 36-8 (A cette nouvelle l'armée Ottomane devint çömme un potager ruiné par la Grêle, ou une ville assiezgée; les forces manquerent aux soldats, on abandonna les vaissaux qu'on avoit pris sur l'ennemi, et chacun chercha dans la fuite son salut … Les infidels qui s'étoient dispersés comme des chiens enragéz … reprirent courage, et devinrent plus furieux qu'un dragon a sept testes); Yıldırım, "Battle", 534 (Katib).

26 Garacciolo, *I commentarii,* 42 (il mare era pieno d'huomini morti, di tauole, divesti d'alcuni Turchi, che fuggiuano à nuoto, d'altri che affogauano, di molti fracassi di vascelli, che ardeuano, & altri che andauano à fondo); Sereno, *Commentari,* 210-11 (piena di giubbe, di turbanti, di carcassi, di frecce, di archi, di tamburri", "colpi di archibugiate e di zagagliate"); Foglietta, *Istoria,* 369 (eller). Sereno bir görgü tanıdığıdır ama açıklaması Torres'ten alınmış görünmektedir, Torres, *Chronica,* fo. 74r; ayrıca Pagès'in editörlüğünü yaptığı anonim bir metin ile krş. (gerçekte Torres'in bir versiyonu olanla), *La Bataille,* 153.

yelken açtığında birkaç bin kişiydi ancak kadırgaların firar ve hastalık nedeniyle tükenen sıralarını tekrar doldurmak için akın yoluyla büyük sayılar elde ediliyordu. Erken dönem bir kronik yazarının sözleriyle "onlar 'zafer, zafer!' çığlıklarını duydukları zaman zincirlerini kırdılar ve Osmanlılardan dağılmış olan silahlarla beraber fazlasıyla tahribat ve kesim yaparak onların zulümle acı çekmelerine neden olan davranış ve suiistimaller için intikamlarını aldılar. Eğer Osmanlı asker ve tayfalarının son kalıntılarını öldürmekte başarılı olabilseydiler sonraki adım tabii bir derecede ölü Osmanlıların kıyafetlerini ve değerli nesneleri avlamak için kadırgalara doğru gitmek olacaktı. Lakin onlar burada, bulabilecekleri herhangi bir ganimetin arayışıyla düşman gemilerine doğru akan Hristiyan askerlerinin ateşli rekabetiyle yüzleştiler (ve bunlar sadece düşman gemileri değildi: savaş sırasında tüm malzemeler tükendiğinde İspanyol askerleri bütün değerli şeyleri hatta St. Mark'ın bayrağını bile çıkarmışlardı ki bu daha sonra bir skandal ile Messina'daki Venedikli bir tacir tarafından geri satın alınacaktı. Bunlar savaşın avantalarıydı ve subaylar nasıl araya gireceklerini çok iyi biliyorlardı: Aristokrat olan Ferrante Caracciolo, adamların kaptanlarından birini ganimetlerini koruma altına alabilmek için kendilerine katılmaya davet etmedikçe büyüklerin yani soyluların kadırgalarını terk etmeye cesaret edemediklerini hatırlamıştı.[27]

İnebahtı Savaşı'nın tüm hikayesinde bu şartlar altında yer edinebilecek en kötü kazalardan biri meydana gelmişti. Osmanlı kadırgalarındaki esirlerin arasında, cemaatinin çoğunluğu gibi kendilerine vaat edilmiş özgürlüğü reddetmiş olan Baş Piskopos Giovanni Bruni'de vardı. Yeni efendileri onun statüsünün farkındaydılar ama onlar aynı zamanda, onun Bar şehrinin teslim edilmesi fikrine şiddetli bir şekilde karşı durduğunu da biliyorlardı bu yüzden de onun kamuya karşı aşağılanması için onun ve Ülgün'ün stradiotlarının kumandanı olan yeğeni Nicolò ile birlikte bir kadırgada kürek sırasına oturtulmasına karar vererek onu bir kürekçi yapmışlardı. Giovanni ve yeğeni o kadırgada

27 Caracciolo, *I commentarii,* 44 (12 bin); Capponi, *Lepanto,* 244 (12-15 bin); de Torres, *Chronica,* fo. 73v (como oyeron dezir victoria, victoria, rompiendo las cadenas, con las armas de los Turcos que hauia derramadas hizieron grande estrago y mortandad, vengandose de las muchas injurias y crueldades que dellos hauian rescibido); Barbero, *La Bataille,* 510 (bayrak); Caracciolo, *I commentarii,* 44.

ölümleriyle karşılaşacaklardı. Erken bir Venedik raporu onların "Osmanlılar tarafından öldürüldüklerini" beyan etmişti; Roma'daki Cizvitlere gönderilen sonraki bir açıklama ise savaş hala kızışırken, Osmanlılar tarafından infaz edildiklerini söylemişti. Fakat gerçekte onlar Hristiyan askerleri tarafından öldürülmüşlerdi. 17. yüzyılın sonlarına doğru bölgeye bu konu hakkında bir bilgi sızmıştı: Üsküp'ün baş piskoposu "ilk hücum sırasında" Bruni'nin, yanlışlıkla diğer bir Osmanlı askeri olduğu zannedilerek kafasının kesildiğini yazmıştı. Daha sonra ise Dalmaçyalı olan soylu bir aile ise, gelenekleri uyarınca aynı hikâyeyi: Bruni'nin "kadırganın alındığı anda" yanlışlıkla öldürüldüğünü anlatmıştı. Halbuki gerçek hikâye bundan çok daha kötüsüydü.[28]

Savaştan sonra Papa, Hristiyan filosunun ahlaki düşkünlükleriyle ilgili bir soruşturma başlatmıştı. Ortodoks Hristiyanlarına eziyet edilmesi veya oğlancılık, kumar ve küfrün yaygınlaşması gibi birçok problem tartışılmıştı.[29] Ancak tüm dosyanın en şok edici kısmı güney İtalya'daki Nardò papalık topraklarının piskoposu tarafından – görünüşe göre sonradan görgü tanığı olarak konuşacak olan – derlenen Giovanni Bruni'nin ölümü hakkındaki rapordu. Osmanlılar yenildikten sonra o şöyle yazmıştı:

> Tamamen silahlanmış olan birçok İspanyol askeri, Tanrı'nın onlara verdiği azıcık ganimeti onlardan alabilmek ve onları soymak için sayısız fakir Hristiyan esirleri öldürmüşlerdi. Diğerlerinin yanı sıra onlar, geçen Ağustos'ta Osmanlı donanması şehri aldığı zaman esir edilen Bar'ın zavallı baş piskoposunu da öldürmüşlerdi; Onun "ben bir piskoposum, ben bir Hristiyanım" demesine rağmen buna karşılık olarak onu kargıyla öldürmüşlerdi. Bu eğer muharebe sırasında olsaydı o kadar da kötü olmazdı, fakat bu olay savaşın bitiminden uzun zaman sonra gerçekleşmişti.[30]

28 Barberano'dan alıntılayan, Giacomo Foscari, *Historia,* iv, 151 (ammazzati per mano de Turchi); Farlati, *Illyrici,* vii, 105 (Cizvit açıklaması); Jačov, *Spisi,* 133 (nel primo assalto); Viscovich, *Storia,* 256 (al momento in cui la galera fu presa). Ayrıca bkz. Milošević, "Boka Kotorska", 23(n.).

29 yukarıda bkz. s. 156.

30 ASVat, Misc., Arm. II, 110, fo. 384r-v (molti soldati spagnolj … uestiti di tutt'arme, ammazzorno molti pouerj schiaui Christiani per spogliarlj et toglier loro

Bu şartlar altında bir baş piskoposun ölümü yeterince korkunçtu. Her ne şekilde olursa olsun bunu trajik hale getirense aslında eğer Giovanni Bruni'nin, hayatta kalabilmiş olsaydı neredeyse hemencecik kardeşiyle birleşebilecek olduğuydu ki bu yeniden bir araya gelme Cervantes'e yakışır bir romanın sahnesi olabilirdi.[31] Gasparo Bruni muhtemelen Bar'ın teslim oluşundan sonra kardeşinin de götürüldüğünün farkındaydı ve onun da hangi birisinde olabileceğini bilmemesine rağmen Osmanlı gemilerinden birinde olduğunu tahmin etmiş olabilirdi. Bugün bu kesin olarak bilinemeyebilir; ancak iyi bir tahmin de yapılabilir. Tüm esirler arasında bir baş piskopos en fark edilebilir olanıydı bu yüzden de onun tüm seferin kumandanı olan Pertev Paşa'nın kadırgasında tutulduğu beklenebilir (2 kıdemli Venedik subayından müteakiben gelen mektupların söylediğine göre, Giovanni Bruni ve yeğeni "Paşa'nın" esir veya mahkûmu yapılmışlardı; Pertev, İnebahtı'da bu unvanı taşıyan tek kişi değildi ama açık ara en olası aday da oydu). Kürekçilerinin arasında Giovanni Bruni'nin bulunması muhtemel olan Pertev'in kadırgası, *Sultana,* Gasparo Bruni'nin gemisine koç başıyla çarpmıştı ve Osmanlı amiraline destek vermek için onu bir kenara çekmeden önce burada askerler arasında şiddetli bir muharebe olmuştu. O noktada biri Ceneviz diğer Venedikli olan iki kadırga tarafından gemisi saldırıya uğramıştı; Gasparo Bruni'nin gemisi bir süreliğine başka bir Osmanlı kadırgasıyla meşgul olmuştu ancak sonrasında tekrar dönerek *Sultana* üzerine hücum etmişti. Pertev'in kalan adamları da biçilmişti ve kendisi kürekçisi İslam'a dönmüş olan İtalyan birisiyle "ateş etmeyin – bizler Hristiyanız" diyerek Hristiyan hattından küçük kürekli bir tekne ile geçerek kaçmıştı. Savaş devam etmişti bu yüzden de daha sonraki bir aşamada Pertev'in gemisini etkisizleştiren ve yağmalayan askerlerin kimler olduğunu basit bir şekilde tahmin edemeyiz. Erken kaynaklardan biri Pertev'in, İspanyol kaptanı Juan de Cardona tarafından

quella poca preda, che Dio haueua loro concessa, et tra gl'altrj uccisero il pouero Arciuescouo d'Antiuarj, fatto cattiuo dall'armata Turchesca, l'Agosto passato, quando fu presa detta Città, il quale con tutto che gridasse son Vescouo, son Christiano, non li uolsero credere, ma l'ammazzorno, et dagagliorno, et manco male se fusse stato nel combattare, ma fu molto doppo).

31 Cervantes'in kendisi, o sırada gemilerin merkez grubuna yakın olan, ona ait Ceneviz kadırgasının güvertesinde aldığı arkebüz atışıyla paramparça olmuş sol elinin büyük acısıyla yatmaktadır.

mağlup edildiğini söyler ki bu kesinlikle doğru değildir; hikâyenin gerçek hali belki de Cardona'nın kadırgasının savaşın sonunda Pertev'inkinin karşısında pozisyon almış olabileceğidir ki bu durumda belki de onun gemisinin kargı kullanan *tercio* veya Sicilya birliklerine mensup yarı İspanyol yarı Sicilyalı askerleri Giovanni Bruni'yi öldürenler olabilirdi. Herhangi bir durumda ne Pertev'in kadırgası ne de Gasparo Bruni'ninki uzaklaşmıştı; Giovanni'nin ölüm anında, kardeşi ondan yaklaşık olarak 91 metreden daha az bir uzaklıktaydı.[32]

Gasparo'nun kaybı haberi çok çabuk yayılmıştı. Savaştan birkaç hafta sonra Venedik Doç'una yazılan resmi bir yazıda Venedikli kumandan Sebastiano Venier, ona "merhamet duyduğunu" ilan etmişti; ayrıca Gasparo Bruni'nin "aynı zamanda çok kötü yaralanmasına karşın zafer gününün getirilmesi için önemli meselelerde çok büyük hizmet ve yardımlar yaptığını" da yazmıştı. Yaralarını sardırdığından ve kardeşinin zamansız ölümüne dair acı haberleri kavradığından Gasparo Bruni aklında birçok ağırlığı taşıyor olmalıydı. O sadece kardeşini ve yeğenini değil aynı zamanda eniştesini (veya kayınbiraderini) ve muhtemelen geniş ailesinin diğer pek çok üyesini de yitirmişti; görünen o ki kendi akranlarından tek sağ kalan kendisiydi. O, evinden ve diğer mallarının tümünden yoksun kalmıştı. Doğduğu ve büyüdüğü yer artık bir Osmanlı şehriydi – ya da belki de ağır bir şekilde nüfusu gitmiş, kömür haline gelmiş ve kısmen harap olmuş birinin kabuğundan biraz daha fazlasıydı. Burada özellikle savaşın getirileri olan kayıp ve yas duygularıyla rahatlamış olabilecek Stato da Mar tebaası diğer Venedikliler de vardı; ama bazıları, belki de onun kaybetmiş olduğundan çok daha fazlasını kaybetmişlerdi.[33]

Kürekçiler, denizciler ve Hristiyan askerler arasındaki ölülerin sayısı daha büyük sayılardaki yaralı adamlarla beraber 8 bine yaklaşırken Osmanlı tarafı için rakamın çok daha yüksek olduğu düşünülmektedir. Mağlubiyet havadislerinin 23 Ekim'de ulaştığı İstanbul'da bu düşünce hakkındaki psikolojik etki, sadece kayıpların boyutundan kaynaklı

32 Barbarano, *Historia,* iv, 151 (prigioni del Bassà, schiavi del Bassà); Barbero, *La Bataille,* 504-5 (savaş), 650 (tercio); Capponi, *Lepanto,* 232-3 (Pertev'in kadırgası); Bicheno, *Crescent,* 250 (Cardona).

33 Barbarano, *Historia,* iv, 151 (è stato di grandissimo servizio, e ajuto nostro in cose d'importanza per farli quella vittoriosa giornata, nella quale anco è stato malamente ferito, degno di compassione).

olarak değil, ama Osmanlı filosunun çoğunun ani kaybından kaynaklanan savunmasızlığın eşi görülmemiş hissiyatından dolayı dramatikti. Buradaki Venedikli bir diplomat iki yıldan az bir zaman sonra "birçok insanın Anadolu'ya kaçmaya hazır olduklarını ve diğer birçoğununsa, Hristiyan filosunun günden güne gelmesini bekleyen Hristiyanlara ve Hristiyanlığa dönenlere saygılarını sundular" demişti. Bir Osmanlı kronik yazarına göre, Edirne Sarayı'nda bulunan Sultan çok sarsılmış ve üç gece boyunca uyuyamamıştı; durumu dengelemek için İstanbul'a dönmüş, sonrasında ise İttifak armadasının gelişinin eli kulağında oluşuyla ilgili olarak şehrin dedikodularla dolduğunu duymuştu. Sultan Selim, mağlubiyetin haberlerini alır almaz, Rodos ve Kıbrıs dahil Yunan adaları, Peloponez ve kuzey Yunanistan'daki vali ve kumandanlarına telaşla muhtemelen saldırılar gerçekleşebileceğine dair uyarılar içeren emirler çıkarmaya başlamıştı. İstanbul'daki ruh hali, korsan kaptanı Uluç Ali vardığı zaman Aralık başlayana dek durulmamıştı. 28 Ekim tarihli Sultan'ın ilk emirlerinden biri, ona İstanbul doğrultusunda getirip bulabileceği tüm gemileri toplaması talimatını vermişti; o, kendisine 87 gemilik bir filoyla Altın Boynuza yeniden güven tazelemiş ve muhteşem bir giriş yapmasını sağlamış olan Ege adalarından 40 Osmanlı gemisi daha toplamayı başarabilmişti. Sultan onu çoktan *Kapudan Paşa* (Osmanlı donanmasının amirali) olarak atamış ve şimdi o da kendisine onursal bir kelime oyunu ile "Kılıç Ali" unvanını vermişti.[34]

Aslında İttifak kumandanları, tamamen uygulanamaz olduğuna karar verip reddetmeden evvel, sadece kısa bir süreliğine de olsa İstanbul'a baskı uygulama fikri hakkında düşünmüşlerdi. Yazar Francesco Patrizi yıllar sonra kıdemli şahsiyetlerden birine –Patrizi'nin Romalı bağlantılarından dolayı bu kişi muhtemelen Colonna'dır– neden

34 Barbero, *La Bataille,* 527-8 (8 bin); BIC, MS 587, fo. 409r (molti in Constantinopoli si misero in punto per fuggirsene in Natolia et molti si raccommandauano à Christiani, et à Rinegati aspettando di giorno in giorno l'armate Christiane); Mantran, "L' Écho", 248-9 (kronikçilerin açıklamaları, Uluç Ali); Lesure, *Lépante,* 180-6 (emirler); İnalcık, "Lepanto", 192 (emirler); Panzac, *La marine,* (28 Ekim emri).

Yazar burada kılıç kelimesinin sword veya sabre anlamına geldiğini söylemiştir ki Türkçe çevirisinde her iki kelime de aynı anlamı vermektedir. Fark; sabre veya saber olarak tanımlanan kılıcın biraz daha kavisli olan antrenman veya oryantal tarzda bir kılıç olması iken sword kelimesinin daha büyük ve çeşitli bir yelpazeyi karşılayan kelime grubunu çatısı altında topluyor olmasıdır. (ç.n.)

İnebahtı'yı hemen bir hücum seferinin takip etmediğini sorduğu zaman, o şahsiyet Francesco'ya İttifak'ın adamlarından yaralı olanların çok fazla olduğunu söyleyecekti. Ama bu tek sebep değildi. Savaştan iki gün sonra Roma'ya yazdığı Papalığın piyade komutanı Onorato Caetani, "bence, kendimizi çok fazla yaralı adama sahip olarak bulacağımızdan dolayı İstanbul'un üzerine gitmemeliyiz, bunu yapmayı düşünecek olursak sadece ön değerlendirmelerimizi bir ay içerisinde hazırlasak bile kışı evden uzakta geçirebiliriz" demiş ve "bence, Avlonya, Draç ve Hersek Novi'yi almak için Adriyatik'e geri dönmeliyiz" diye de eklemişti; ancak bu planlar bile çabucak terk edildi. O yüzden de, istihkamlar üzerine uzman olan Gabrio Serbelloni tarafından yapılan kısa bir keşif operasyonundan sonra Müslüman korsanlar için bir merkez ve bir Osmanlı mülkü olan Korfu'nun güneyindeki adanın, Lefkas (Trk.: Lefkada, İtal.: Santa Maura) kalesinin zapt edilmesi fikrine varıldı. Osmanlılardan alınabilen tek kale Sebastiano Vernier tarafından dört günlük bir kuşatmanın ardından Marglıç oldu. Ayrıca Osmanlılar Sopot'u boşalttılar ki burası çok hızlı bir şekilde Himariotlar tarafından ele geçirildi ve onlar tarafından Venedik'in ellerine bırakıldı. Ancak bu eylemler İttifak filosu dağıldıktan sonra kasım ayında gerçekleşti.[35]

Savaştan sonraki günler, önce yakın adalardaki limanlarda sonrasındaysa Korfu'da hastalar ve ölmekte olanları tedavi etmek, gemilerde gerekli temel onarımları yapmak ve çok sayıda olan ganimetleri bölüşmekle geçti. Caetani'nin rapor verdiği üzere her bir Papalık kadırgası en azından bir düşman gemisini geri çekebilmişti (sadece bir kadırga dışında – *Fiorenza,* varlığının neredeyse tamamı yok olmuştu). Marcantonio Colonna'nın kağıtları bu yolla esir edilen kölelerin listelerini içeriyordu: çoğunluk Anadolu ve İstanbul'dan olan Türklerdi ama ayrıca burada bazı siyah Afrikalılar, "Ülgün'den 40 yaşında Hristiyan dönme, Marin", "30 yaşındaki Calabrialı dönme Martino", "Hüseyin, Arnavut dönme, asker 30 yaşında", "Cafer, Alman dönme", "Yusuf, Arnavut gönüllü kürekçi", "İstanbul'dan dilsiz bir çingene" ve "Kıbrıslı

35 Patrizi, *Paralleli,* ii, 87; Carinci, ed., *Lettere,* 82 (credo ci troveremo tanti feriti che non andremo avanti verso Costantinopoli, come si pensava di fare, non avendo vittuaglia, se non per un meşe, nè potendo svernar fuori. Credo che ne torneremo in Golfo a pigliar la Velona, Durazzo e Castelnuovo); Lesure, *Lépante,* 165-6 (Marglıç, Sopot); Molmenti, "Sebastiano", 13-14 (Lefkada), 15, 59, 68-9 (Marglıç-Sopot); Caracciolo, *I commentarii,* 49-50 (Lefkada).

dönme oğlan, Manoli oğlu George" da vardılar. Don John, takdirinin sembolü olarak çeşitli ileri gelenlere kişisel kullanımları için esirler verdi; alıcıların arasında kıdemli memurlar ve kadırga kaptanları vardı. Bunlardan birini Gasparo Bruni'nin alıp almadığı bilinmemektedir, ama eğer aldıysa tahminen onu İtalya'ya döndüğünde satmış olmalıdır ki güçlü vücutlu bir adam için 100 dukaya kadar varan oranlar mevcuttur. Kumandanların başı olduğundan Don John'a şahsi olarak, hissesine bakılmaksızın tüm ganimetin onda biri üvey kardeşi İspanya Kralı'na verilmek üzere tahsis edilecekti. Sebastiano Venier, acı bir şekilde payların dağıtımından yakınmıştı, rekabetin ilk duyguları şimdi tekrar gün yüzüne çıkıyordu ve Venier Don John'un resmi gönderilerinden evvel Venedik'e zafer haberlerini yolladı ve meselelerde yardımcı olmadı. Bazı olumsuz duyguların oluşmasının ardından müttefik kuvvetleri Ekim'in son haftasında ayrılmış olarak kendi yollarına gittiler. Venedik filosunun tamamı kuzeye doğru yöneldi; Papalık ve İspanyol gemileri Messina'ya yelken açtılar, buraya 1 Kasım'da vardılar ve iki hafta sonra Papalık kadırgaları Napoli'deydi.[36]

Colonna ve diğer ileri gelenler alelacele Roma'ya devam ettiler. Burada Papa'nın cesaretlendirmesiyle beledî otoriteler antik Romalıların uygulamasından model alarak bir "zafer takı" sahnelemeye karar verdiler. Katılımcılar neredeyse tamamen savaşta bulunmuş Romalı –Marcantonio Colonna'nın yegâne muzaffer olarak sunulmasının İspanyol gözlemcilerini derinden rahatsız edebileceğine dair tahmin edilebilir sonuçtan dolayı– soylu ve centilmenlerle sınırlandırılmıştı. Sadece Romalı olmayan bir avuç kimse tezahürat eden kalabalıkların yer aldığı ve kısıtlanmış sokaklarda beraber yürünmesi için davet edilmişlerdi. Bunların içerisinde Colonna'nın amiral gemisinin kaptanı olan Malta'lı Fransız Şövalye Romegas da vardı ancak onun ayrıca bir geminin kaptanı olarak sunulup sunulmadığı bilinmemektedir.[37]

36 BSS, AC, II CF 3, fos. 51r-60v (Merinde de dulcigno Xriano reneg^to^ A 40 – fo. 55r: Marin di dulcigno ile krş. – Martino calabrese reneg^to^ soldato 30, Ciafer rinegato Todesco, Jusuf … Arnaut: Buonauoglia, Zingaro mutolo di costantinopoli, Giorgio di Manoli Cipriotto rinneg^to^ Ragazzo); Fernàndez Navarette, vd., ed., *Correspondencia,* 232 (kölelerin armağanı); March, *La batalla,* 55-6 (onuncu); Barbero, *La Bataille,* 533, 536-7 (Venier, ayrım, 100 duka); Carinci, ed., *Lettere,* 93-4 (Messina, Napoli).

37 Borino, vd., *Il trionfo,* 11-12 (zafer, küsmüş İspanyollar).

Romalıların sevinçli olmaları için elbette iyi nedenleri vardı. Havai fişekler, görülmeye değer sahneler, çalınan çanlar ve üst düzey ayinleriyle günlerce ziyafetlerin sürdüğü yer olan Venedik'in de öyleydi. Batı Avrupa'nın birçok kısmında kutlamalar ve savaşın edebiyatta ve sanatta yıllar ve on yıllarca anılması için hatıralar yapılıyordu. Yine de kaçınılmaz olarak şu soru sorulmuştu: uzun vadede İnebahtı başarıya ulaşmış mıydı? Göreceğimiz üzere Osmanlı donanması çabucak yeniden inşa edilmişti; hücuma yönelik bir seferi takiben yapılacak plan kısırdı; Venedik'in Sultan'la kurduğu nihai barış Voltaire'in İnebahtı'da galip olanların Osmanlılarmış gibi olmasını işaret etmesini haklı çıkaracak kadar küçük düşürücüydü. Soruya verilen klasik cevap savaşın biraz veya pratik bir değişkenlik yaratmazken Batılı-Hristiyanlığa Osmanlıların yenilmez olmadıklarını göstermesi bakımından psikolojik olarak çok önemli olduğuydu: Fernand Braudel'in sözleriyle, "Türklerin üstünlüklerinin büyüsü kırılmıştı". Ama bu güçlü bir argüman değildi çünkü hem, aynı oranda başarısız veya meşhur olan başka Osmanlı yenilgileri mevcuttu (örneğin 1529'daki Viyana Kuşatması veya Osmanlılar için muazzam bir aşağılanma olan 1565'teki Malta gibi) ve hem de savaş sanatına ait bir dizinin parçası olarak deniz savaşları çok da alışıldık bir forma sahip değildi; karada yapılmış bir savaşta Osmanlı ordusunun yenilmesi Batı Avrupalıların korkularının giderilmesi için çok daha uygun olacaktı.[38]

İnebahtı Savaşı'nın önemini düşündürecek çok daha kullanışlı olan yol, eğer Osmanlılar bir şey kazandılarsa bunun ne olabileceğini sormak olacaktır. Bu elbette gerçeklere dayalı spekülasyonları içerir ancak Osmanlı stratejisinin ne olacağına ilişkin değerlendirmeler tamamen tahmine dayalı değildir. Lefkoşa'nın düşmesinden hemen sonra Sultan II. Selim onun vasalı olan Wallachia Voyvodası'na haberlerle

38 Fenlon, *Ceremonial City,* 177-83 (Venedik'in şenlikleri); Voltaire, *Collection,* xiii, 280 (Venedik'in tüm bölgesel kazanım yoksunluğu ve müteakiben İspanyolların Tunus'taki yenilgisini yorumlar); Braudel, *Mediterranean,* ii, 1088 (nöbet). Braudel ayrıca, Hristiyanların kürek çekmek için uzun yıllar boyunca güçlerini arttıracak kadar büyük bir mahkûm mahsulü aldığını savunmuştur. Resmi olan tüm sayı 3486'ydı (Fernàndez Navarette vd., ed., *Correspondencia,* 229), ki eğer onların tamamı halen güçlü kuvvetli sağlam kişilerse, kabaca 16 kadırgayı adamlarla doldurabilirlerdi. Gerçek yekûna ait sayı muhtemelen daha yüksekti ancak stratejik avantaj yine de nispeten hafif görünecektir.

sevinmesi ve Korfu'yu fethetmek için bir ordu ve donanma hazırlıklarına yardım etmesi için bir yazı göndermişti. Bu Sokollu Mehmed'in Ragazzoni'ye hem Girit'i hem de Korfu'yu almak istediğini işaret etmesiyle uyumludur. Korfu, Venedik'in deniz sisteminin iki dingil çivisinden biridir (diğeri de Girit'tir) ama ayrıca bundan daha fazlasıdır da. Osmanlılar bununla Otranto Boğazı boyunca güvenle ilerleyerek İtalya'nın başlıca istila edilmesini planlayabilirlerdi; bu olmadan ise, bunun gibi herhangi bir plan açıkça ciddi bir kesintiye uğrardı. Güney İtalya'nın Osmanlılar tarafından fethi fikri modern bir göz için garip ve zoraki görünmesine rağmen bu ancak Osmanlıların Batı'ya doğru Balkan kıyılarında ve Macaristan ovalarında genişlemesinin sona erişi için geriye dönüp bakılırsa doğal görünebilir. Büyük bir Osmanlı kuvvetinin Otranto ve civar bölgelerini 1480-1'de uzun vadeli olarak hâkimiyet kurma amacıyla işgal ettiği vakit gelecekteki olası planlara dair bir önsezi oluşturulabilmişti. Muhteşem Süleyman'ın 1537'deki büyük stratejisinin kuzeyden saldıran Fransızlarla beraber koordineli olarak güney İtalya'nın istilasını içerdiğinden halihazırda bahsedilmişti.[39] 1566'da Piyale Paşa'nın Apulia'ya hücumunda olduğu gibi 1550'lerdeki güney İtalya'ya tekrarlanan hücumlar çoğunlukla yağma akınlarıydı ama 3 yıl sonra İstanbul'daki Fransız büyük elçisi Sultan'ın 200 binden fazla piyade ve 60 bin süvari ile Apulia'yı istila etmeyi planlandığını rapor etmişti. 1571 Aralık'ının sonlarında Sokollu Mehmed İnebahtı valisine gelecek yıl Apulia'ya karşı 40 bin yardımcı birlik ve 50 bin Tatar çıkarmaya başlaması için bir mesaj göndermişti. O bunlara, "daha önce Korfu'nun kuşatılması için bu bölgelerde inşa edilen" gerekli nakliye gemilerini de eklemişti böylelikle Venedik istihkamlarının Osmanlı planlarında ne kadar ciddiye alınıp önem verildiği gösterilmişti. 1573'te Sultan Fransa Kralı'nı, takip eden yılda 150 bin piyade ve 50 bin süvariyle Apulia'yı ele geçirmek için istekli olduğu konusunda bilgilendirmişti ve İstanbul'daki İspanyol istihbarat casusları hala böylesi bir saldırının 1574 yazı için eli kulağında olduğunu düşünüyorlardı. İki yıl sonra İstanbul'daki Venedik Baylo'su Kılıç Ali'nin 100 gemi ile iki amaç için yelken açtığını rapor etmişti: Calabria'ya akın etmek ve gelecekte Korfu'nun kuşatılması adına keşifte bulunmak. Benzer planlar ve korkular 1590'larda tekrar canlanacaktı: bu on yılın ortasında

39 Yukarıda s. 45.

Fransa'nın IV. Henri'si eğer onu ele geçirebilirse Napoli Krallığı'nın yarısını müttefikleri olan Osmanlılarla paylaşmayı teklif etmişti.[40]

İtalyan hâkimlerin bakış açısından çok daha kötü olanıysa bazı tebaaları tarafından Osmanlı istilasının hoş karşılanmayacağıydı. 1572'de Saksonya'lı Augustus'a yazan Hügenot diplomatı Hubert Languet'e göre; "eğer Osmanlılar Eski Calabria'nın veya Apulia'nın liman şehirlerinden bazılarını zapt edebilmeyi gerçekleştirirler ve çok da zor olmayacak bir biçimde buraya güçlü birlikler nakledebilirlerse kuzey-batı Yunanistan ve Arnavutluk'tan yapılacak kısa yolculuklar bakımından şüphem yok ki son derece sert olan İspanyol tiranlığından çile çekmiş Napoli Krallığı'nın birçok sakini onlara sığınabilir". Hatta onlar, Osmanlıların ılımlı yöneticiler olmalarını beklemeyebilirler, onlar yine de gerçek zalimlerinin mahvoluşunu görmenin memnuniyetini yaşamak istiyorlar şeklinde eklemişti. Bu tarz davranışlar 1590'larda filozof (ve bir Dominiken rahibi) olan Tomasso Campanella'nın da dahil olduğu Osmanlı yanlısı gizli anlaşmalar gerçekleştiği zaman daha da açık bir hale kavuşacaktı. Kendi düşmanlarını rahatsız etmek için Osmanlıları içeri mutlulukla davet edebilecek bazı insanlar her zaman vardılar. 1551-3'te sürgün Salerno Prensi'nin Fransızlarla birlikte birtakım entrikalar çevirdiği söyleniyordu; 15-20 bin Slav ve Osmanlı Arnavut'unu alarak güney İtalya'da Habsburg karşıtı bir isyanı teşvik edecek ve Apulia'nın Trani limanını Osmanlı donanmasına teslim edecekti. Ve 1573'te içerisinde Ravenna Kontu Giovanni Aldobrandini'nin ve bazı Protestan Hollandalıların Papalık limanı olan Ancona'yı Sultan'ın ellerine ileteceklerine dair bir komplo açığa çıkarılıp keşfedilmişti.[41]

40 Iorga, *Byzance,* 138 (Wallachia'a yazılar); Pippidi, "Les Pays", 314 (Wallachia'a yazılar); Fleet, "Ottoman Expansion", 146 (Otranto 1480-1), 162-3 (1550'ler); Lesure, *Lépante,* 223 (ont été construits précédemment dans ces régions pour le siège de Corfou); Florístan Imízcoz, "Los prolegómenos", 41 (1573); AGS, Estado, leg. 488, item [112] (İspanyol ajanları); ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 5, item 7 (Baylos raporu, 27 Mayıs 1576); Niederkorn, *Die europäischen Mächte*, 147 (Henri IV).

41 Languet, *Epistolae,* i, 184 (Si forte Turcae occupaauerint oppidum aliquod maritimum Apuliae, vel veteris Calabriae, & validas copias eo inuexerint, quod ipsis non erit difficile, ob breuem traiectum ex Macedonia & Epiro, ego non dubito, quin plerique incolae Regni Neapolitani pertaesi Tyrannidis Hispanicae, quae est acerbissima, ad ipsos deficiant); Malcolm, *Crescent,* (Campanella); Masià, ed., *Cartas,* 156 (Salerno planı, 15-20 bin, 1553); Hernando Sánchez,

O halde, olgusal bir karşı öneri aşağıdaki gibi olacaktır. İnebahtı'da galip olan Osmanlılar sonraki yıl geri dönecek ve büyük bir Korfu kuşatmasına başlayacaklardı. Bu yöneliş de başarıya ulaştığı zaman onlar yapabilme ve güven sahibi olarak sadece güney İtalya'da akına çıkmayacak aynı zamanda onu elde edeceklerdi. Venedik filosunun bakiyeleri kuzey Adriyatik'te sıkışmıştı ve İspanyol-Ceneviz ve Papalık filosu tükendiğinden dolayı bir Osmanlı kara kuvvetine karşı çıkabilmesi bakımından yeterli değildi. Fakat bu kurgunun mantığı en derin seviyede İspanya ve Venedik'in kaderlerini birbirine bağlamıştı. Onların ilişkileri genellikle dargın ve rekabetçi olabiliyordu ve Akdeniz bölgesinde diğerininkiyle çakışan herhangi bir geniş stratejik gayeleri yoktu; gerçekte her ikisi de çoğunlukla diğerinin başına Osmanlıların ellerinden yenilgi veya aşağılanma geldiği zaman bazı özel tatmin duygularını hissediyorlardı. Ama Venedikliler, güney İtalya'nın Osmanlı fethinin Adriyatik'teki kendi gücü için ölümcül bir tehdit durumu oluşturacağını biliyorlardı. Onlar, dışarıdaki tüm savaşlarda Osmanlılara karşı İspanyol yardımına ihtiyaç duyacaklarının farkındaydılar ve İspanyollar da eğer onlara yardım etmezlerse Korfu'nun düşeceğini ve kendilerine ait güney İtalya mülklerinin sıradakiler olacağını biliyorlardı. Böyle bir bağ, karşılıklı bir şekilde düşmanlık besleyenleri değişmeksizin müttefik olarak bir araya getiren bir mecburiyetti.

Castilla, 330-4 (Salerno planı, 1551-2, Trani); Maffei, *Degli annali,* i, 99 (Ancona korsanlığı). Salerno prensinin sürgünü ve Habsburg karşıtı faaliyetlerin koşulları hakkında bkz. Coniglio, *Il regno,* 256-61.

9

Savaş, Barış ve Osmanlı'nın Canlanışı

Osmanlıların 15. ve 16. yüzyıllarda geliştirdiği devlet sistemi, vergilendirme ve askerî organizasyon birçok açıdan Batı Avrupa'yı imrendirmişi. Söz konusu sistemin çok az bir kısmı, İnebahtı felaketinden sonra Osmanlı donanmasının olağanüstü bir şekilde yeniden inşa edilmesinden çok devletin gücü hakkında çarpıcı teyitler verir. Mağlubiyet haberlerinin gelişiyle bir hafta içerisinde Sadrazam Sokollu Mehmed 200 yeni kadırganın sonraki sefer sezonu için inşa edilmesi kararını vermişti. Bunların birçoğu İstanbul tersanesinde yapılacaktı ama çoğunluğu Karadeniz ve Marmara Denizi kıyılarında olan 21 diğer gemi inşa sitesi daha vardı. Aralıksız sürüp giden emirler, bölgesel Osmanlı valilerinin uygun olan tüm marangoz, ip yapıcıları ve diğer alakalı olan ustaları toplayıp tersaneye göndermeleri talimatını vermişti; aynı zamanda yeniçeri askerleri el işçileri de olarak göreve alınmışlardı. Sokollu'ya, Kıbrıs'ta mahkûm olup şimdi İslam'a dönmüş olan ve bir mavnayı nasıl tasarlayacağını bilen bir gemi yapımcısının olduğu anlatıldığı zaman o, bunlardan acilen 7 adet yapılmasını emretmişti. Osmanlılar, burada ve askerî teknolojinin diğer pek çok sahasında karşılaştıkları yeni model her ne olursa olsun kendisini çabucak adapte etmeyi bilmişti. Silah dökümhanesi ve İstanbul tersanesindeki kabiliyetli ustaların her halükârda birçoğu Hristiyan'dı; İspanya, Sicilya, Ceneviz ve Fransa'dan gelen insanların yaptıkları gibi Girit'ten gelen Venedik tebaaları da basit ekonomik nedenlerle buraya çalışmaya geliyorlardı.[1]

1 Panzac, *La Marine,* 20-4 (büyük kadırga yapıcısı, 200 gemi, 22 yer, emirler, yeniçeriler); Ágoston, *Guns,* 44-5 (Hristiyan işçiler); Dursteler, *Venetians,* 84 (Giritliler).

Sonraki dönemin tarihçilerinden Peçevi tarafından anlatılan meşhur bir hikâye yeni atanmış olan amiral Kılıç Paşa'nın, Sadrazamı, tersanelerin 200 gemi gövdesi inşa etmeye kadir olmasına rağmen kadırga başına 3 adet olmak üzere çapa ve yelken gibi ihtiyaç duyulan diğer nesnelerin imalatının imkânsız olacağı noktasında bilgilendirdiğini söyler. İddiaya göre Sokollu Mehmed şöyle cevap verir: "Öyle ki bu devlet dilerse, hiçbir zorluk olmaksızın yelkenleri satenle, kalın ipleri ipekle ve çapaları gümüşle kaplayabilir". Bu mübalağanın arkasında yatan ve büyük ölçüde doğru olan bu önerme, Osmanlı İmparatorluğu'nun aslında ihtiyaç duyduğu malzeme kaynaklarının hepsine sahip olduğudur. En evvelki gereklilik elbette keresteydi; tahmin edilene göre bir kadırgayı yapabilmek için yedi dönümlük sert kereste veya beş dönümlük çam kesilmesi gerekliydi (veya farklı çeşitleri – örneğin kürekler gürgen ağacından yapılıyordu). Kereste kaynakları dikkatli bir şekilde olabildiğince uzaktan güney Karadeniz kıyılarından ve Moldavya gibi alanlardan getirtiliyordu. Yelken bezi Mısır, Anadolu ve Yunanistan'dan, kenevir ipi Kuzey Anadolu limanı Samsun'dan, zift Avlonya'dan ve su seviyesinin altında kalan gövdeyi yağlamak için sığır yağından yapılan devasa miktarlardaki mum yağı da Romen topraklarından. Demir ise, hepsinden evvel batı Bulgaristan'daki devletin işlettiği çok büyük bir metalürjik kompleks olan Samakov'da üretildiği halde ayrıca kuzey Arnavutluk, Bosna, Sırbistan ve Bulgaristan'da da küçük imalat merkezleri vardı. Ama metal üretimi sistem içerisindeki en zayıf elemandı; 1572 Ocak'ında, meseleyi gayet iyi bir şekilde bilen Dubrovnik'teki bir Fransız diplomat, "burada kadırgalar için ağır topların yapımında kullanılacak bronz ve çapaları üretmek için gerekli olan demirin aşırı derece noksan" olduğunu söylemişti. Bronzla ilgili olarak, Osmanlılar altı yıl evvel, İngiliz tüccarlara kalay satmak için bir ticaret merkezi (antrepo) olarak işlev gösteren Sakız adasını fethetme kararlarının cezasını çekiyor olmalıydılar (göreceğimiz üzere İngiltere, Osmanlı silah endüstrisi için önemli bir hammadde sağlayıcısı olma rolünü sonradan yineleyecekti).[2]

2 Peçevi, *Historija*, i, 406-7 (Ova država je takva da ako želi sva sidra može napraviti od sreebra, debelu užad od svile, a jedra od atlasa, i to bez ikakvih problema); White, *Climate*, 16(n.) (tahmini dönüm), 28-31 (kereste sağlanması); Imber, "Navy", 231-5 (elbise, zift, mum yağı); BNF, MS Français 16,142, fo.113v (l'extreme faulte … de

Bu yeni filo, şaşılacak bir şekilde programın sadece biraz gerisinde olarak ve Sadrazam'ın emirlerine tamamıyla uygun bir halde inşa edilmişti. Nihayet, filonun tamamı 1572 Haziran'ının ortalarında İstanbul'da toplandı. Geçen yaz, Kotor'un yakınlarında çıktığı cezalandırıcı akın çok kötü sonuçlanan askerî kumandan Giacomo Malatesta İstanbul'daki mahkumiyetinden daha yeni salınmıştı ama onun burada birkaç gün daha kalış süresini uzatarak durması gerekecekti ki böylece o Papa ve Venedik'e şahitlik edeceği filoya dair muazzam bir izlenim ve onun miktarını rapor edecekti; Ağustos sonlarında Malatesta Venedik'e ulaştığında, kadırgaları saydığını ve toplamın 244 ettiğini söylemişti, öyle ki bunu o, Sokollu'nun isteği üzerine yapmıştı. Modern araştırmalar sayının 5 mavna ve 225 kadırgadan oluştuğunu öne sürerler. Bu kadırgalardan bazıları daha önceden kalanlardı ama çok fazla değillerdi: Aralık 1571'de İstanbul'a esasında birçoğu kadırga olmayan 87 gemi getirilmişti, bazıları Cezayir'e geri dönmüşlerdi ve bazıları da Haziran'da Yunan takımadalarındaki istasyonlarındaydı. Böylece 8 ay içerisinde en azından 180 yeni gemi inşa edilmiş gibi görünmektedir – üretim oranı herhangi bir Batılı gücün veya aslında bir araya getirilebilecek tüm Batılı kuvvetlerin kapasitesinin çok ötesindedir.[3]

Ancak yine de bazı sorunlar ve yetersizlikler vardı. Gemi yapımcılarının "yeşil" terbiye edilmemiş kereste kullandıkları rapor edilmişti. Gerçekte bunun yaygın bir uygulama olduğu görülmektedir: 1558'de Venedik Baylo'su bu uygulama yüzünden Osmanlı kadırgalarının çok kısa yaşam süreleri olduğu, birçoğunun sadece bir yıl sonra kullanılamaz hale gelmesinin sebebinin bu kullanımdan kaynaklandığını not etmişti (oysa, 1572'de Dubrovnik'ten gelen bir rapor şimdi doğal terbiyenin yerini tutacağından Osmanlıların keresteyi ısıtma tekniğini geliştirdiğini söylemişti). Osmanlılar Gazimagosa'da birçok Venedikli bombacıyı yakalayıp onları çalışmaları için İstanbul dökümhanesine yerleştirmiş olmasına rağmen toplarda kıtlık yaşanmaktaydı. Ama belki de en önemli problemler filo için insan gücü sağlamakla ilgili olanlardı

bronze p[ou]r faire de lartilherie pour les gallees et de fer pour les ancres); Panzac, *La Marine*, 28-30 (metalürji merkezleri, sorunlar); Capponi, *Lepanto*, 77, 98 (Sakız). Ayrıca bkz. Lesure, *Lépante*, 229, ve Imber, "Reconstruction".

3 Charrière, ed., *Négociations*, iii, 271-2 (Malatesta'nın alıkoyulması); Stella, "Lepanto", 243 (244 kadırga); Panzac, *La Marine*, 50 (225 ve 5)

– sorunlar hem nicel ve hem de niteldiler. Hizmet edilmesi noktasında ziyadesiyle isteksizlik gösterilmesinden kürekçilerin sağlanması için zorunlu istihdama ihtiyaç vardı; ayrıca Sokollu vilayet yöneticilerine mahpushanelerindeki suçluları göndermelerini emretmişti. İhtiyaç duyulan 20 bin askerin kabaca üçte biri yeniçeriler ile sipahiler ve kalan rütbeler de kısmen Osmanlılar için alışılmadık biçimde gönüllüler tarafından doldurulmuştu. Bir Fransız diplomatı Sultan'ın İnebahtı'da 10 bin adam kaybettiğini not etmişti ve Kıbrıs'taki kayıplar çok daha fazlaydı bu yüzden de Anadolu'nun yaşam alanları "hemen hemen nüfusu azalmış ve ıssızlaşmış" yerler haline gelmişti. Sokollu, arkebüzcülerin miktarının gemiye alınacak tüm piyade erlerine göre üçte birden üçte ikiye çıkarılması gerektiğini emretmişti. O ayrıca, sipahilerin ateşli silahların nasıl kullanılması gerektiğini mutlaka öğrenmelerini buyurmuştu; bir Venedik raporuna göre burada yatan kalıcı sorun (İstanbul, "birçok Müslüman, Yahudi ve dönme tarafından" büyük miktarlarda üretim yapabiliyordu) arkebüzlerin imalatı değil ancak onları nasıl kullanacaklarını anlayabilecek insanların yokluğuydu. İnebahtı'da birçok kabiliyetli denizcinin yok olması ve anlaşılabilir bir isteksizlikle diğerlerinin onların yerini alması nihayetinde daha az önemli değildi. Hatta Sultan, pek alışılmadık bir biçimde Dubrovnik'ten kendilerine 30 kaptan ve 200 denizci sağlamalarını istemişti – bu talep Raguzalılar tarafından incelikle reddedilmişti. Osmanlı donanmasının kapsamlı bir incelemesini 1572 Haziran'ında yapan bir Fransız diplomat filoyu "yeni gemilerden oluşan ve yeşil ağaç ile inşa edilmiş, daha önce hiç kürek tutmamış tayfalar tarafından çekiliyorlar, çoğunlukla paslanmış veya asidik malzemeyle karıştırılmış metalden aceleyle kurulmuş toplarla doldurulup tamamlanmış, hala son savaşın şokunda olduklarından güverteye çıkmaları için dayak atılan askerler ile çaylak denizci ve kaptanlarla dolu" şeklinde tanımlamıştı.[4]

4 Stella, "Lepanto", 241 (yeşil kereste, ağır top eksikliği), Albèri, ed., *Relazioni,* ser. 3, iii, 152 (1558 raporu); Polić Bobić, *Medju križom*, 138 (Dubrovnik için talep), 149 (Dubrovnik'ten rapor); Pedani, ed., *Relazioni,* 184 (bombacılar), 187 (lavorati da rinegati, hebrei et da Turchi); Panzac, *La Marine,* 33-45 (denizciler, kürekçiler, askerler, daha fazla arkebüzcü); Imber, "Reconstruction", 96 (yeniçeriler, sipahiler, gönüllüler); BNF, MS Français 16,142, fo. 113v (presque despeuples et deshabites); Lesure, *Lépante,* 230 (denizciler); Charrière, ed., *Négociations,* iii, 362(n.) (une armée composée de vaisseaux neufs, bastis de bois vert, vogués de chiourmes qui

Bu, eksiklikleri her ne olursa olsun hala, kabaca geçen yılki ile aynı boyutlarda ve 20 bine kadar varan askeri taşıyan bir filoydu. Ama bu ne içindi? Çünkü geleneksel deniz tarihi muazzam bir savaştan diğerine geçmeyi gözetir, tahmin etmesi daha kolay hale gelen bu tarz uğraşılar böylesi donanmaların var oluş nedenidir (*raison d'être*). Gerçekte 16. yüzyıl Akdeniz'inde, denizde yapılan ve peş peşe gelen büyük savaş serileri pek nadirdi; bu filonun zıt bir sonuç doğuracak ikinci bir İnebahtı Savaşı'nı meydana getirmek için ortaya çıkarıldığını hayal etmeye ihtiyaç yoktur. Bir düşman filosunun ilerleyişini engellemek yahut tespit etmek kendi içinde değerli bir başarımdı; ama vurgulanması gereken nokta devasa bir savaş filosu tarafından yapılan herhangi bir böylesi ilerleyişin – sadece baskın yapmanın ötesine geçen bir amaç olsaydı – limanların veya toprakların fethine yönelik olduğu varsayılırdı. Deniz stratejileri bölgesel fetih stratejileriyle organik olarak birbirine bağlıydı. İnebahtı'dan sonra Osmanlı İmparatorluğu, batı Balkanlar ve Yunanistan'daki topraklarına gelebilecek muhtemel saldırıları sezinlediğinden savunma halini almıştı. Aslında Osmanlıların 1571 yaz sonu ve sonbahar başları sırasındaki temel varsayımı, İttifak donanmasının Yunanistan veya Arnavutluk'un batı kıyısındaki bazı istihkamları ele geçirmek için kullanılacağıydı; Draç, Avlonya, güney Arnavutluk'taki Delvine, Preveze ve Patras'ın savunmalarının güçlendirilmesi için özellikle dikkat edildi ve Ahmed Paşa'nın ordusu Arnavutluk ülkesindeki gerçek veya potansiyel isyancılara karşı hareket etmeye devam etti. Yerel bir ayaklanmanın ve İttifak kuvvetleri tarafından yapılacak bir istilanın birleşimi bir önceki yılda olduğu gibi 1572'de de Osmanlı makamlarının en çok korktuğu şeydi.[5]

Onların korkuları oldukça sağlam bir şekilde hala yerinde duruyordu. Görüldüğü üzere İnebahtı Savaşı'nın hemen ardından Himareliler aktif bir şekilde Venedik ile tekrar iş birliği içerisine girmişlerdi ve kuzey Dukakin bölgesinin asileri ise eylemlerini Kotor'daki Venediklilerle birlikte koordine etmişlerdi.[6] Ohri ve Elbasan arasında merkez-doğu

n'avoient jamais tenu rame en main, garniz d'artillerie dont la fonte avoit esté hastée, et en plusieurs pièces meslée de matière aigre et corrompue, guides et mariniers apprentifs, et armez d'hommes encore estonnez du dernier combat, et qui faisoient ce voyage à coups de baston).

5 Lesure, *Lépante,* 88-90 (1571: Patras vb., Ahmed).

6 Yukarıda s. 174 (Dukakin), 171 (Himare).

Arnavutluk bölgesinde savaştan hemen sonra başka bir isyan patlak vermişti; sonraki ayları boyunca bu bölge bir istikrarsızlık durumunda kalacaktı ve Osmanlı kaynakları 1572'nin Ocak ayı için, bu asilerin Korfu'daki Venediklilerle temas içerisinde olduklarının notunu endişeli bir şekilde kaydedeceklerdi. Yunanistan'da hem anakarada hem de takım adalarda birkaç yeni ayaklanma daha gerçekleşecekti. Ortodoks kilisesindeki bazı önemli şahıslar şimdi daha aktif hale gelmiştiler. Ocak ayındaki bir Osmanlı soruşturması Selanik metropolitinin sadece İttifak ile iletişim halinde olmadığını, aynı zamanda yardım için daha ileri sahalara rahipler gönderdiğini çözmüştü; iki tanesi görünüşe göre Polonya ve Rusya'ya olan yolları üstünde Romen arazisi olan Wallachia'da tutuklanmışlardı. Mart ayında Varşova'daki, Ohri Baş Piskoposu tarafından görevlendirilmiş diğer bir kıdemli ruhban benzer bir misyonla meşgul olmaktaydı; o buradan Papa'ya Osmanlı İmparatorluğu'nun imha edilmesi için üç aşamalı bir strateji kurduğu ayrıntılı bir teklif göndermişti. Bir Batı ordusu Ülgün, Draç ve Avlonya'yı ele geçirip Himarelilerle birleşecek ve Selanik'e ilerleyecekti; diğer biri Peloponez'i istila edip Manililere katılacak ve ayrıca Selanik'e doğru yürüyecekti; Habsburgların emri altındaki üçüncü bir ordu Bulgaristan, Sırbistan ve Macaristan boyunca ilerleyecekti ve tüm bu üçü nihayet İstanbul'da birleşeceklerdi. Bu kesinlikle, böyle kitlesel isyanları ve istilaları birleştiren fantastik-stratejilerin ne ilki ne de sonuncusuydu.[7]

Ortodoks elçileri Wallachia'da tutuklandıkları zaman muhtemelen burada destek arıyorlardı. Wallachia ve Moldavya'nın Romen Prensliklerı Osmanlı İmparatorluğu'na dahildiler ama onların kendi Ortodoks Hristiyan hakimleri, ek olaraksa doğrudan Osmanlı yönetimi altındaki dindaşları tarafından sıklıkla yardım ve koruma istenen arazi sahibi zengin bir Ortodoks soylu sınıfı da vardı. Sultan'ın bakış açısından, istilacı Hristiyan Batı ve onları destekleyen Romanya ile güney Balkanlardaki isyancıların arasındaki üç yollu bağa dair beklenti özellikle endişe verici olabilirdi. Sebastiano Venier, 1572 Mart'ında Korfu'dan modern Arnavutluk-Yunan sınırında iki tarafa da sarkan büyük bir bölge olan

7 Age., 89 (Elbasan, Ohri), 194 (Selanik, Wallachia), 197-200 (Yunan anakarası, archipelago), 203 (Mani); Matkovski, "Kryengritje", 56, 180 (Osmanlı'nın endişesi, 1572 Ocak); García Hernán, "Price", 243 (Mani); Yıldırım, "Battle", 538 (Wallachia, Polonya, Rusya); Kolias, "Epistole" (üçlü strateji).

Pogon'un (Yun.: Pogoni) halkından, Venedik'i desteklemek için 98 köyün toplanıp ayaklanmak için anlaştıklarını söyleyen bir mesaj aldığında da en azından potansiyel sahibi benzer bir güçler kümesi ortaya çıkmıştı. O, görünüşe göre bu mesajı getiren temsilcilere atıfta bulunarak onların "olağanüstü zengin" ve "Wallachia Lordları ile eskiden beri dost olan önde gelen şahsiyetler arasında" olduklarını tasvir etmişti; Pogon'un sakinlerinin çoğunluğu muhtemelen dilleri Romenlere çok yakın olan Vlah'tılar ve Balkanlar arası iletişimin yaşaması sadece Osmanlıların getirdiği bir yadigar değildi ama tek bir imparatorluğun içerisinde birleşmiş olmanın gerçeği belki de onları bazı açılardan harekete geçirmiş olması örneği bakımından Pogonyalıların ve Romenlerin toprakları arasındaki kültürel ve şahsi bağı kanıtlar bir nitelik arz etmişti. Venier'e gelen mesaj iki adam tarafından getirilmişti ve birisi "Pano Stolico" olarak çağrılmıştı; Panos olarak çağırılan bu şahıs muhtemelen 1560'larda Wallachia hâkiminin meclisinde bir "Stolnic" (kâhya) idi. Pogon halkının isyan etmeye hazır olduğunu söylemişti ancak onların Venedik'ten alınacak 5 bin süvari ve 20 bin piyadeye ihtiyaçları vardı. Bu seviyedeki bir desteğe temelde ulaşılamazdı; bununla beraber, Temmuz 1572'de Pogonyalılardan "Panos Stonicos"a gelen, Osmanlıların en güzel manastırlarını yıktıklarından ve "eğer onlar [yani İttifak] biz Hristiyanlara herhangi bir yardım vermekte isteksizlerse bizler tamamıyla esir alınabiliriz" diyen çaresiz mektupta bir isyanın vuku bulacağı açıktı.[8]

Bu zaman diliminde Osmanlı karşıtı unsurlarla kontak halinde bulunanlar bir tek Venedikliler değildi. Don John Koron, Rodos ve İstanbul dahil olmak üzere Osmanlı Avrupa'sında ve Kuzey Afrika'nın birçok kesiminde çok etken olan bir muhbir ve casus ağı sağlamıştı. O, 1571 Aralık'ında kendisinin tüm askeri bütçesinin çeyreği olan 30 bin Scudilik (25 bin duka) devasa bir meblağı istihbarata harcamıştı. Casuslarından bazıları sadece bilgi toplamakla kalmıyor aynı zamanda potansiyel veya mevcut asilerle iletişim de kuruyorlardı. 1571 yılının bitiminde İspanyol belgelerinde adı "Juan de Stay" olarak geçen bir topçu subayını

8 Molmenti, "Sebastiano", 102 (Venier'in raporu: "richissimi", "solevano esser delli primarii apresso il Signor della Valacchia"); Stoicescu, *Dicţionar*, 60, 77, 312 (şahsi bağlar); Beduli, *Kishë*, 64, 68, 107 (kültürel bağlar); Molmenti, "Sebastiano", 327 (Pano Stolico); Pippidi, "Les Pays", 304 (Stolnic); BSS, AC, II CF 3, fo. 76r (se non ourranno dar niente aiuto a noi Xriani tutti saremo presi schiaui).

Mani'deki isyanın liderleriyle konuşması için göndermişti; 1572 Şubat'ında Kalamata yakınlarında gerçekleşen bir toplantıdan ise İttifak filosu yaklaştığı zaman genel bir isyanın başlayacağı anlaşılmıştı. Bazı Yunanlılar, Don John'a özgür Yunanistan'ın Kralı olabileceğini teklif etmişlerdi – fikir İmparatorun piç oğlunun kendisine ait herhangi bir hanedan arazisinden yoksun olduğundan cazip gelmiş olabilirdi. Herhangi bir böylesi kişisel boyut gözetilmeksizin Venedikliler halen Don John'un niyetlerinden şüphe ediyor ve onu Balkan meselelerine burnunu sokan bir İspanyol olarak görüyorlardı. Onun temsilcisi olan de Stay, Korfu'da Mani'ye doğru giderken yolda Venedikliler tarafından göz altına alınmıştı. Malta Şövalyesi Giovanni Barelli tarafından Don John'a yazılmış sonraki tarihli bir raporda İnebahtı Savaşı'nın ardından bazı önde gelen Yunan ve Arnavutların Don John'a "Siz Majestelerini buraya gelmeniz ve bizi özgürleştirmeniz, ve silahlanarak Osmanlıları buradan sürmeniz için hizmet edeceğimizi vaat ederek Siz Majestelerini buraya davet ediyoruz" şeklinde bir mektup yazdıkları ve bunu Zakynthos'un (İtal.: Zante) Venedikli valisine gönderdikleri zaman bu Venedikli memurun yani valinin, söz konusu yazıların gönderilmesi gereken alıcı olan Don John'a yönlendirilmemesine karar verdiği söylenmişti.[9]

Babaları bir anneleri farklı olan üvey kardeşinin Balkanlardaki çıkarlarının tüm ayrıntılarını bilseydi, II. Philip de kardeşine karşı bir miktar muhalefet gösterebilirdi. Onun temel görüşü değişmemişti: İspanyolların Osmanlı karşıtı gayeleri genellikle "Levant" olarak bilinen yerde değil, hepsinden evvel Kuzey Afrika'da takip edilmeliydi. Philip 1571 sonunda temsilcilerinin, gelecek yılın seferinde İspanyol ve Papalık filolarının Mart'ta Messina'da birleşeceği ve sonra Korfu'daki Venedik donanmasına katılmak için yelken açılacağının belirtildiği Roma'da yapılan anlaşmayı imzalamalarına izin vermişti. Ancak o,

9 García Hernán, "Price", 233 (Casus ağı), 236 (30 bin Scudi; ancak Manca, *Il modello,* 83(n.), aylık normal olarak 9 bin sayısını vermiştir. Krş.), 245 (Yunanistan'ın kralı olma teklifi); Chasiotes, *Makarios,* 34-5 (de Stay'in görevi); BSB, MS Cod. İtal. 6, fo. 433v (inuitando l'A. V. à uenir à liberarli, et promettendo di predere l'armi, scacciar i Turchi, e darsi à V. A.). De Stay müttefiken Çuha (Kythera, İtal.: Cerigo) adasından biri olarak tasvir edilmiştir, belki de bu dokümanlarda onun sadece Mani'ye bu adadan seyahat ettiğini söylemesine dayanmaktadır; adı onun kökenleri Bar'a dayanan Dubrovnikli (ayrıca Stoiković olan) di Stai ailesine mensup olduğunu düşündürmektedir (Bkz. Appendini, *Notizie,* ii, 75).

bir Balkan veya Ege için değil bir Kuzey Afrika seferi için tartışmayı sürdürüyordu. İspanya'ya giden Venedik büyük elçisi Philip'e 1 Ocak 1572'de İttifak'ın bir "civar" olan Afrika'ya değil muhakkak Osmanlı gücünün yer aldığı Avrupa'nın "merkezine" saldırması gerekliliğinde ısrarcı oldukları bir muhtıra vermişti. O, "Yunan ve Arnavut halkının diğer Hristiyanların hareketleri ile ayaklanmaları" diye yazmış ve şöyle devam etmişti; "eğer umutları reddedilirse kaptanlarımıza, İttifak güçleri tarafından tahkim edilmiş olanlar yerine Afrika'daki yerlerde iş verildiğini görebilirler". Yine de sonunda Philip'i, bir Levanten seferini kabul etmesi gerektiği, aksi halde İttifak'ın hızlı bir şekilde dağılacağı hususunda ikna edenlerin Madrid'deki Venedikli diplomatlar değil Roma'daki İspanyol diplomatlar oldukları görülecekti. Resmi ittifakın devam etmesini sağlamanın ihtiyacını fark ettiğinden Philip onlara, eğer Avrupa'daki hedefler kabul edilecekse bunların Napoli Krallığı için kullanışlı olacak olan Preveze, Avlonya ve Hersek Novi gibi yerler olması gerektiğini söylemişti; eğer söz konusu yerler ele geçirilirse buraların Venediklilere ait olacağını Philip'e söyleme görevi ise elçisi olan Luis de Requesens'e düşmüştü. Bunun yerine Requesens, Sultan'ın yeni bir filo toplaması girişimlerini sekteye uğratabilmek için Yunan ayaklanmasını cesaretlendirebilmek bakımından Eğriboz veya Ege'deki adalara veyahut da Peloponez'e saldırılmasını önermişti. Fakat Philip'in bu muhtemel hedeflerden herhangi birisine karşı gerçekte çok az ilgisi vardı. Onun aklı hala Kuzey Afrika'ya ve kendi diğer mülklerindeki daha baskın endişelere odaklanmıştı.[10]

İttifak filosunun toplanması yavaş bir başlangıç yapmıştı. Anlaşma üzerine Korfu'da buluşulmasına karar verilmesinden evvel Don John 1572 yılının ilkbaharını başarısız bir şekilde ve gayet hızlı bir biçimde Kuzey Afrika seferi için para ve kaynak toplamaya çalışarak Messina, Napoli ve Palermo arasında mekik dokuyarak geçirmişti. Bu yıl kısmen Toskana ve aynı zamanda Cerbe'de Osmanlıların ele geçirdiği

10 Jaćov, *L'Europa,* 212-16 (anlaşma metni); Brunetti ve Vitale, ed., *La corrispondenza,* ii, 767-8 ("centra", "circonferentia", "vanamente s'espetteriano li movimenti et le sollevationi de popoli greci et albanesi et de altri christiani quando, in luoco di essere assicurati con le forze della lega, vedessero li nostri capitani impiegati in Barberia"), Levin, *Agents,* 101 (Roma'daki İspanyol diplomatları); Lesure, *Lépante,* 161 (Preveze hakkında Philip vd.); Serrano, ed., *Correspondencia,* iv, 620 (Requesens'ın belirttiği).

ve İnebahtı'da geri alınan eski Papalık amiral gemisi dahil kompozit bir güçten oluşan Papalık filosunun toplanması zaman almıştı; Cosimo de Medici ile anlaşma ise Nisan ortalarında imzalanmıştı. Ancak bu aşamada V. Pius'un ölümcül olarak hasta olduğu açıktı ki bu İttifak'ın bileşenlerinin anahtarı olan birinin gitmekte olduğu ve liderliğin tahmin edilemez bir biçimde değişeceği anlamına geliyordu. Onun 1 Mayıs'taki ölümünden sonra, son derece kısa bir kardinaller toplantısı Papa olarak, adı 1582'de tanıttığı yeni takvimle sonsuza dek ilişkilendirilecek olan XIII. Gregory ismini alan Bolonyalı soylu ve kardinal Ugo Boncompagni'yi seçti. Ciddi fikirli bir reformist olan bu kişi İspanyol sarayında Papalık diplomatı olarak hizmet verdiğinden II. Philip tarafından güvenilen ve sevilen birisiydi. Bu kişisel bağ belki de Philip'in Kutsal İttifak'ta tutunmasına kâfi gelecekti çünkü Pius hasta yatağındayken Philip İttifak'ı feshetmeyi planlamıştı ve bakanlarına Papa'nın ölümüyle geri çekilmeleri ve Cezayir'e hücum hazırlıklarına başlamaları talimatını vermişti. Ancak Philip'in İttifak'la üzerinde anlaşmaya vardığı hedeflerine karşı oldukça sözde olan bağlılığı bile İspanya'nın çıktığı yola devam etmesini garanti etmek için yeterli değildi. Philip 20 Mayıs'ta üvey kardeşi Don John'a Korfu ve Levant'a varışı geciktirmesini emreden bir mesaj gönderdi. İsteği, bir sonraki emre kadar onun kadırgalarını Messina'da tutmasıydı.[11]

Bu seçimden sonra acilen XIII. Gregory Marcantonio Colonna'yı çağırdı, Papalık filosunun kumandanı olarak atamasını yaptı ve onu Napoli'ye gönderdi. Papalık kadırgaları burada mayıs ayının ikinci yarısında toplandılar ve bu ayın 29'unda Colonna, Gasparo Bruni ile beraber Messina'ya doğru yola çıktı. Onlar buraya 3 Haziran'da vardılar. Ertesi gün Colonna, Papalık mutemedine bir not yazdı: "sancak gemimizin kaptanı olan cavalier / şövalye Bruno'ya maaşını geçen yıl olduğu gibi ödeyeceksiniz, geçen yılın 1 Aralık'ından Mayıs sonuna kadar olan borcunu da ödeyeceksiniz ve ondan bir makbuz alarak aynı şekilde gelecekte de bu maaşın ona ödenmeye devam edilmesini sağlayınız". Colonna bir kez daha Cencio Capizucchi'yi kendi piyade kumandanı

11 Braudel, *Mediterranean,* ii, 1115-6 (Don John'un mekik dokuması, Philip'in 20 Mayıs'taki mesajı); Manfroni, "La lega", 367 (papalık sancak gemisi); Aglietti, "La partecipazione", 141(n.) (Toskana anlaşması); Levin, *Agents,* 102 (bakanlara talimat verilmesi).

olarak aldı; Papalık bölgelerinde gayet başarılı bir istihdam sürdürülmüştü ve Colonna'nın bazılarını bu amaçla Messina'ya gönderilen Venedik gemilerine yükleyip yerleştirebildiği çok fazla askeri olmuştu. Haziran başlarında Messina'daki ruh hali olumluydu. Mani'deki asilerin temsilcilerinin bazıları buraya, o tarihlerde ancak varabilmişlerdi ve kendileriyle yapılan müzakerelerden sonra Don John bu kişilerle birlikte 9 Haziran'da onların halklarına yardım vaadi verip ayaklanmaları için muazzam bir şekilde teşvik edici bir bildiri yayımlamıştı. İspanyol ve Papalık kadırgaları artık yelken açmak için hazırdılar. Seferin nihai hedefine karar verilmemişti ama Colonna Peloponez içerisinde bir bölge ele geçirmeye istekliydi ve bu fikrin avantajlı olduğu izlenimi Don John'da da uyanmıştı. En azından birleşmiş filo Korfu'da toplandığında, burada uygun bir hedef bulunabileceğine şüphe yoktu. Yine de Colonna ve Venedik kumandanının protestolarının artmasına rağmen Don John, Messina'dan ayrılma emrini vermeyi ertelemeye devam etti. En sonunda II. Philip'in onun hareket etmesini yasakladığı ortaya çıktı; resmi bahane, Fransızların bazı yeni askerî saldırganlıklarının ortaya çıkardığı korkuydu ve bu da İspanyol piyadelerinin İtalya'nın kuzey batısında olası bir konuşlandırma için Sicilya'da beklemede tutulmalarının gerekli olmasıydı, ama aslında gerçek Philip'in hala aklının bir Kuzey Afrika seferine çıkılmasındaydı. 1 Temmuz'da Colonna, Don John'a bir ültimatom verdi: eğer kadırgaları Korfu'ya göndermezse İttifak'ın feshedilmesi düşünülecekti. İttifak'ı kurtarmak için Don John kendi donanmasından 22 kadırga ve 5 bin askerlik bir kısmının yola çıkmasını önerdi. Nihayet Colonna, İspanyol filosunun bu kalıntısına ek olarak 13 papalık ve 19 Venedik gemisiyle ve anlaşılabilir bir İspanyol karşıtı kızgınlığın verdiği yakıcı bir ruh hali ile Korfu'ya doğru yelken açtı.[12]

Giacomo Foscarini'nin kumandası altındaki kabaca 70 kadırgadan oluşan Venedik'in ana filosu Nisan'dan beri güney Adriyatik'te

12 Manfroni, "La lega", 366 (atamanın onaylanması), 376-7 (Napoli, Messina, Mani temsilcileri), 380-2 (Papalık birlikleri, hedefler, bildiri), 410-2 (ültimatom, sayılar); BSS, AC, II CF 1, fos. 223r (V.S. farà pagare al sig:^{or} Caualier Bruno Capitano della nostra galera Capitana la sua prouisione conforme à come li è stàta pagata l'anno passato, cioè quel che deue hauere del' decorso dal p:^{o} di Decembre pross:^{o} passato per tutto Maggio, et farseli continuar di pagarseli de l'auuenire nel medesimo modo, facendone pigliar riceuuta da lui), 283r (Capizucchi); Braudel, *Mediterranean,* ii, 1116-17 (Philip, bahane).

ziyadesiyle kullanışsız bir biçimde bekliyordu. Kayda değer sadece bir tek girişime teşebbüs edildi ve Mayıs sonları ile Haziran başlarında Osmanlı'nın güçlü bir istihkâmı olan Hersek Novi'ye hücum edildi. Söz konusu girişim Ülgün'de teslim olan soylu condottiere Sciarra Martinengo tarafından teklif edilip yönetilmişti ama ya aşırı güveni ya da bildirildiğine göre Osmanlı istihbaratının bunu aylar öncesinden bilmesinden dolayı harekât başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Colonna Korfu'da kısa bir süre durdu ancak sonrasında diğer bir tifüs tehlikesinin patlak vermesinden korktuğundan tüm kadırgaları, yerel Arnavutların kendilerine bir kez daha yemek satmak için geldikleri Igumeniçe'ye çekti. Don John'un yokluğunda Colonna, bütün filonun kumandan vekiliydi. Emri altında 128 kadırga, 20 küçük gemi ve 6 mavna vardı; son haber raporları kendisini Kılıç Ali'nin İstanbul'dan 12 Haziran'da ayrıldığı noktasında bilgilendirmişti ve onun savaş filosu 130 gemi ile 3 mavnadan oluşuyordu (Osmanlı donanmasının diğer kısımları farklı mevkilerde nöbetçi olarak konuşlandırılmışlardı). Muhtemelen çok uzun bir zaman evvel, Osmanlılar İttifak filosunun kompozisyonu ve boyutu hakkında bilgi toplamışlardı; onların İgumeniçe'de kaldıkları zaman boyunca sadece İttifak askerlerinden bazıları esir edilmedi, aynı zamanda Marcantonio Colonna'nın kamarasında hizmetli bir Müslüman köle de kaçma fırsatını elde etti. Bu durum Ferrante Caracciolo'nun sözleriyle, düşmana "Hristiyanlar hakkında güncel bilgi sağlamak için muazzam bir avantaj" vermişti. Kılıç Ali aslında Hristiyan filosunun kendisininkinden daha güçlü ve daha iyi bir donanımda olduğunun farkına varmış gibi görünmektedir bu nedenle de onun ana taktiği denizdeki kedi-fare oyununu takiben direkt olarak bir uğraşıdan tamamıyla kaçınmaktı.[13]

Colonna ve Foscarini İgumeniçe'deyken sürpriz bir şekilde II. Philip'in İspanyol filosunun tamamı ile değil, ancak geri kalan çoğunluğuyla Don John'un Levant seferine katılabileceğini onayladığının haberini aldılar. XIII. Gregory'den gelen mali ve ahlaki baskının Philip üzerinde biraz da olsa etkisi olmuştu; ve Philip muhtemelen İttifak'ın

13 Guerrini, *Una celebre famiglia,* 434-6 (Hersek Novi planı, başarısızlık); Molmenti, "Sebastiano", 22-4, 102-20 (Hersek Novi, aşırı güven); Polić-Bobić, *Medju križom,* 145 (Osmanlı istihbaratı); Theiner, ed., *Annales,* i, 473-5 (İgumeniçe, filo sayıları); Caracciolo, *I Commentarii,* 72 (askerlerin esir edilmesi, köle: "maggior commodità à nimici di hauer certo auuiso di Christiani)

gelecek yıllarında Venedik'ten Kuzey Afrika seferi için yardım çağırısında bulunabileceğinin taahhüdü gibi bazı çıkar hesaplamaları yapmıştı. Bu haberlerle beraber bir de Don John'un kendisi oraya ulaşana kadar filonun Korfu'da beklemesi gerektiği emri gelmişti. Yine de Colonna'nın Don John'un fizikî yokluğunda başkomutan olarak pozisyonunun, uzaktan bu tarz bir emirle gölgede bırakılıp bırakılamayacağı tartışmalı bir noktaydı. Kılıç Ali'nin filosunun güneydeki Venedik adalarına karşı akın eylemleri gerçekleştirdiğinin de haberleri gelmişti; Colonna, Foscarini ve İspanyol birliklerinin kumandanı, hepsi Kılıç Ali'yle yüzleşmek için sabırsızlanıyorlardı. Bu yüzden 29 Temmuz'da güneye doğru yelken açtılar; 4 gün sonra Zakintos'a ulaştılar ve yolu üzerinde giden Venedik'in Girit donanma birliğine katıldılar. Buradayken Osmanlı filosunun Peloponez'in üç yarımadasının en doğusundaki liman olan Monemvasia açıklarında olduğunu duydular ve böylece onları takip etmeye başladılar. 5 Ağustos'ta her iki filo da yaklaşık olarak 19km uzaklıkta birbirlerinin görüş açısına girdiler; Colonna savaş düzenini çizdi ve ilerlemeye başladı fakat Kılıç Ali geri çekildi. Alacakaranlıkta İttifak kadırgaları gözden uzağa Çuha Adası'na (Kythera, İtal.: Cerigo) su almak için çekildiler. Birkaç gün boyunca her iki tarafta bekleme oyununu oynadılar; bu zaman dilimi içerisinde Kıbrıslı bir köle Osmanlı filosundan kaçarak onların "zavallı durumda kürekçilerinden başka aralarında fazlasıyla hastalık olan bir yığın askerle" 140 veya 150 kadırgaları ve 50 küçük gemisinin olduğunu rapor etmişti. 10 Ağustos'ta İttifak filosu Kılıç Ali'nin Mani yarımadasının ucundan su alan gemilerini buldular ve alelacele saldırdılar ama arkebüz menziline girer girmez Osmanlı kadırgaları süratle kaçtılar. Dikkatli bir değerlendirme, şimdi Osmanlı filosunun 120 kadırga ve 100 küçük gemisi karşısına Colonna'nın 140 kadırga ve 6 mavnasını konumlandırmaktadır. Zafer hala muhtemel görünmektedir; ama Korfu'ya dönmek ve İspanyol filosunun geri kalanıyla birleşmek görevi artık ertelenemezdi.[14]

14 Manfroni, "La lega", 422-3 (Philip'in kararı), 429 (Girit birliği), 431 (kronoloji); Braudel, *Mediterranean*, ii, 1118-9 (Philip'in kararı, Don John'un talimatı); Grimaldi, *Copia*, sigs. A2r-v (savaş düzeni, Kythera, 150 kadırga, "mal a ordine di Ciurma però piene di huomini a combattare fra le quali vi sono gran Malatie", 10 Ağustos), A3v (sayılar); Theiner, ed., *Annales*, i, 476 (19km, 140 kadırga). Braudel'in kronolojiye ve Osmanlı filosunun üstün kalitesine (1120-1) dair açıklamasını mevcut kanıtlarla uzlaştırmak zordur.

Don John, 4 Ağustos'ta 53 Kadırga ile Korfu'ya ulaştı ve Colonna ile Foscarini'yi burada bulamadığında öfkeden patladı. Aynı biçimde Colonna'da acı bir şekilde Çuha adasından Don John'un yokluğunu yazmıştı: eğer ki birleşme sağlanabilseydi onlar Kılıç Ali'nin filosunu avlayabilir ve yok edebilirlerdi, ki sonrasında "hazır ve silahlı olarak Hristiyanların gelişinin getirilerini de bekleyen neredeyse tüm Peloponez adası" ile birlikte bir kazanım elde edilebilirdi. Böylece, iki adam sonunda Korfu'da Ağustos sonunda buluştukları zaman Colonna, hem kişisel ilişkilerini hem de ittifakın kendisini düzeltmek için tüm özdenetim ve diplomasi güçlerini kullanmaya başlayacaktı. Bir haftalık bir kafa yormanın ardından birleşmiş filo İgumeniçe'ye gitti ve sonrasında güneye doğru yol aldı, Kılıç Ali'nin şimdi Peloponez'in batı yarımadasının batı kıyısındaki Modon'un (Methoni) kuzeyinde Navarin (Pylos, İtal.: Navarino) limanında olduğunu öğrendiler. Navarin'e olan yolculuk Don John'un bazı tereddütleri ve onun kılavuzunun yaptığı ciddi seyir hataları sayesinde umulandan daha uzun bir vakit aldı. Zamanla onlar varış noktalarına yaklaştılar, 17 Eylül sabahında Kılıç Ali, filosunun neredeyse tamamı ile ağır bir şekilde tahkim edilmiş Modon limanına doğru uzaklaştı. Colonna, Don John'a hala görüş açısında bulunan artçı Osmanlı kadırgalarını takip etmesi için 20 kadırga göndermesinde ısrarcı oldu; Don John Osmanlı gemilerinin ilerlediği gerekçesiyle bunu reddetti, buna karşın Colonna durumun tam tersinin gerçekleştiğine emin olduğu bir bakış açısına sahipti. Sonrasında Don John olağanüstü bir biçimde Colonna'ya Papalık sancak gemisini alarak daha yakın bir görüş elde etmek için takibe çıkmasını önerdi: eğer Osmanlıların geri çekildiklerine kanaat getirirse iki, ilerliyorlarsa da bir top atışı yapacaktı. Colonna'nın bu olayları işitilebilir şekilde gıcırdatılmış dişlerle yazdığı sonraki bir anlatısında belirttiği üzere "Papalık kumandanının bu işi yapması onun için garip görünmüştü"; ayrıca o, gönüllü olarak diğer kadırga kaptanlarının kendisine eşlik etmelerinin Don John tarafından yasaklamasına rağmen bir Venediklinin bu emre açıkça boyun eğmediğini de yazmıştı. Colonna gerektiği şekilde ilerledi, düşman gemilerinin geri çekildiğini gördü, iki el ateş etti ve İspanyol kadırgalarının birinde bulunan Ferrante Caracciolo'nun sözleriyle "Don John'u düşmanın kaçtığı noktasında bilgilendirmesi için o gece şövalye Bruno'yu gönderdi".[15]

15 Theiner, ed., *Annales,* i, 476 (quasi tutta la Morea, perchè i Christiani stanno in arme et aspettano il fine di questo negotio), 482-3 (tereddütler, hata, "al General

Sonraki birkaç gün boyunca aralıklı olarak çarpışmalar oldu ama Osmanlı filosunun büyük bir kısmı Modon Kalesi tarafından korunduğu güvenli bir yerde durdu ve İttifak'ın onları dışarıya çıkartmak için başka yapabileceği bir şey kalmamıştı: kaleyi bombalamaya girişmek ya da karadan almak girişimlerinden mecburen vazgeçilmişti. İttifak filosu 5 Ekim tarihinde artık gıda kaynakları azalmaya başladığından Navarin'e çekilmişti. Colonna Roma'ya, Osmanlı filosu kaçtığı için dönmelerden elde edilen istihbarat kaynaklarının kuruduğunu ve bu nedenle de Kılıç Ali'nin donanmasının artık nerede olduğunu bilmediklerini söylediği keyifsiz bir mektup göndermişti ayrıca buna ek olarak "birçok İspanyol ve Dalmaçyalının düşman saflarına geçtiklerini, zaten dönme değillermiş gibi çoktan Müslüman olmuş olabileceklerini" söylemişti. Gıda eksikliği ve yaklaşan sonbahar fırtınaları başka bir seferi daha sürdürülemez bir hale getirmişti. Müttefik filosu 19 Ekim'e kadar müttefik Korfu'ya geri döndü ve yol üzerindeyken kötü fırtına nedeniyle bir Papalık gemisi kaybedildi. Sefer bitmişti, ve gemiler kendi İtalyan limanlarına geri dönmüşlerdi.[16]

Hiç kimse bu sonuçtan memnun değildi (muhtemelen istisna olarak Philip dışında) ama en çok tatmin olamayanlar Venediklilerdi. Tüm bunların yaşanmasının ardından Venedikliler, bölgeleri direkt olarak Osmanlı saldırısı altında kalabilecek olanlardı; İttifak'a karşı yükümlülüklerini yerine getirmişlerdi ve İspanyollar tarafından aylarca bekletilmişlerdi. Venedikli askerî liderler hala Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tekrar savaşmak için istekliydiler; hatta Colonna ve Don John Korfu'dan ayrılmaya hazırlanırken Foscarini onları Osmanlı adası olan Lefkada üzerine, başka bir saldırıya çıkmaları için ikna etmeyi deniyordu. Korfu'nun askeri valisi olan Sebastiano Venier, aktif olmaktan vazgeçmemişti. Eylülde, Bar şehrini geri ele geçirmek için bir plana dahil olmuştu: bu şehrin sığınmacılarından ve soylularından olan Marco Samuele (*alias* / nam-ı diğer Calogianni) bir Mrkojević şefini ve surların

del Papa parse stranio col stendardo di Santa Chiesa andar solo"); Manfroni, "La lega", 437-45 (Don John ve Colonna); Caracciolo, *I commentarii,* 83 (auuisò per lo Caualier Bruno à Don Gio: che i nimici erano partiti quella notte).

16 Manfroni, "La lega", 37-42 (boş girişimler), 52-3 (Korfu, kaybediş); Caracciolo, *I Commentarii,* 90-5 (çarpışmalar, boş girişimler); Theiner, ed., *Annales,* i, 485 (molti Spagnoli et Dalmatini se ne sono passati all'inimico, et fattosi, se forsi non eran prima, Turchi), 487 (Korfu, kayıp).

hemen dışında evi olan bir demirciyi kullanarak Venier'i şehrin ele geçirilmesinin mümkün olduğuna ikna etmişti. Fikir 500 askeri gece karadan gizlice demircinin evine ve yakınlardaki bir kiliseye almaktı; Mrkojević lideri şehir kapısına doğru yolda giderken oyununu gerçekleştirip muhafızşarı öldürecek ve giriş yolunu açacaktı; bir rahip işaret olarak kilisenin çanını çalacak ve askerler buraya girebileceklerdi. Bu plan Eylül sonlarındaki bir gün için ayarlanmıştı ama daha sonra kötü havadan dolayı iptal edildi ve sonrasında buna devam edilmedi – belki de daha sonraki bir tasvir Samuel'i yalnızca dolandırıcılık ve hileler yoluyla yaşayan bir sahtekâr ve simyacı olarak ifade ettiğinden olayların bu şekilde gerçekleşmesi iyiye yorulabilirdi. Artık sonbahar kışa döndüğü için daha ileri bir harekât ve doğrudan bir eylemin yapılabilmesi noktasında elde olan şanslar azalmıştı. 1573 başlarındaki bir Sultan buyruğunda Ohri *sancağı*ndaki çıkardıkları isyanda Arnavutların etkin bir şekilde Venedik desteği aldıklarına değinilmişti. Fakat açıkçası bu, en azından Batılı bakış açısıyla küçük bir meseleydi ve onları bu konuda cesaretlendiren Venedikliler, yakında ortaya çıkacağı üzere kendi hükümet politikalarının dahi bulunduğu yoldan saptığının farkında değillerdi.[17]

1573 yılına kadar Venedik geçen üç yılın en iyi zamanlarında savaş halinde olmuştu. Üç büyük deniz harekâtından ikisi, en evvel İspanyolların ayak diremesi sayesinde tamamen etkisiz olmuş ve Kıbrıs telafisi olmayan bir şekilde kaybedilmişti. 1571 boyunca Venedik'in savaş için aylık 250 bin duka harcadığı tahmin ediliyordu; 1573 baharına kadar onların 10 milyon ödedikleri düşünülmektedir, buna karşın sonraki tarihli bir rapora göre ise ortaya koyulan (muhtemelen Venedikliler tarafından şişirilmiş bir şekilde) 14 milyondu.[18] Hükümetin tırmanan borcundan ayrı olarak soylu ailelerin Levant ticaretlerinin askıda olmasından dolayı ayrıca büyük kayıplar da vardı; buna katlanmayı zorlaştıran şey ise, ticaretle ilgili işlerin patlama yaparak bir kısmının bu harp yılları boyunca nefret ettikleri rakipleri Raguzalılarca devralınmış

17 Manfroni, "La lega", 53 (Lefkada); Molmenti, "Sebastiano", 129 (Bar planı); AS-Vat, Fondo Borghese III, 128, fasc. 1, fos [9v] (sahtekar, simyacı), [10r] (non viue di altro che di astutie, e di ribalderie), Šopova, ed., ve çev., *Makedonija,* 34-5 (Ohri isyanı).

18 Venedik'in toplam devlet geliri, barış zamanı olan 1555'teki 1,4 milyon dukadan 1579'daki 1.9 milyon dukaya varan miktarlar arasında değişiyordu; savaş dönemindeki gelir ticaretin daralmasından dolayı önemli ölçüde çok daha düşüktü.

olmasıydı. 1572 yılının Ekim ve Kasım ayları sırasında Venedik'teki hem İspanyol büyük elçisi hem de Papalık temsilcisi Venedik'teki elitin mensupları arasında Sultan ile bir anlaşmaya varılmasına dair büyüyen bir istek olduğunu rapor etmişlerdi; Papalık elçisine göre, karara varıldığı üzere Osmanlı İmparatorluğu karadan yapılacak bir savaş olmaksızın mağlup edilemezdi ki İttifak'a halihazırda üye olanlar bunu finanse etmek için yetersizdiler. Aslında Venedik, Eylül'de Fransa Kralı IX. Charles'a, İstanbul'daki Fransız büyük elçisinin uygun şartlarda müzakere edebilmekte kullanılmasının ihtimalini araştırmak için bir elçi göndermişti – ayrıca ona, bu konunun İttifak'ın diğer mensuplarından sonsuza kadar bir sır olarak saklanması için yalvarılmıştı. Fransızların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki elçisi, Dax Piskoposu François de Noailles çok kabiliyetli bir diplomattı; 1571'den beri İstanbul'daydı ve Sokollu'nun 1572 yazında Fransa'nın eşgüdümlü olarak İspanyol karşıtı bir seferde Osmanlılara katılması talebini ustaca savuştururken efendisi ile Sultan arasındaki dostane ilişkiyi de korumuştu. Ayrıca o yılın başlarında Fransızlar, öncelikli olarak herhangi bir İspanyol saldırısından korunması için Cezayir limanının Fransa'nın askerî himayesi altına alınmasını öneren Cezayirlilerin teklifini ciddi bir biçimde düşünmüşlerdi. Fransa, İstanbul'da biraz da olsa nüfuza sahipti ve ayrıca bir Osmanlı-Venedik barış anlaşmasının organize edilmesi için açıkça bir çıkara sahiptiler: İspanya'yı gelecekteki Osmanlı seferlerine karşı daha yalnız ve kırılgan bir hedef haline getirecek şekilde İttifak'ın dağıtılması.[19]

Yine de işin sonunda Dax Piskoposu müzakerelerde sadece küçük bir rol oynamıştı. 1572 Kasım'ında Dubrovnik'e gitmek için İstanbul'dan ayrıldığında kendisine IX. Charles tarafından Osmanlı sarayına dönme emri verilmişti; Piskopos İstanbul'a geri döndüğündeyse, güçlü bağlantılara sahip bir Yahudi fizikçi ve tacir olan Solomon Nathan Ashkenazi'nin yardımlarıyla esir Baylo Marcantonio Barbaro tarafından müzakerelerin büyük bir bölümü tamamlanmıştı. Fransız büyük elçisi 7 Mart 1573'te sonuçlanan nihai anlaşmada kalan son ayrıntıların

19 Stella, "Lepanto", 232 (250 bin), 246 (Papalık elçisinin raporu); Capponi, *Lepanto,* 124-5 (10 milyon); *CSPVen.,* vii, 521 (14 milyon); Pezzolo, *L'oro,* 121 (toplam gelir); du Fresne-Canaye, *Le Voyage,* 16 (Raguzalı patlaması); Freidenberg, *Dubrovnik,* 131-2 (Raguzalı patlaması); Lesure, *Lépante,* 244-5 (büyük elçi ve Papalık elçisinin raporları); Charrière, ed., *Négociations,* iii, 278-80 (Sokollu'nun talebi), 291-2(n.) (Cezayir), 310-11(n.) (Fransa'ya giden Venedik elçisi).

belirlenmesinde yardımcı olmuştu fakat koşulların aşağılayıcı olmasından dolayı açıkçası dehşete de düşmüştü. Bu barış için kullanılan esas kalıp 1540'ta sonlanan Osmanlı-Venedik anlaşmasıydı. Sonrasındaysa Venedik, şimdi koca bir meblağ olan 300 bin dukayı ve daha önceden anlaşıldığı üzere Zakynthos adasının arttırılmış olan yıllık vergisini ödemek zorundaydı. Barışın resmî metni, Osmanlılara ait olan Himare bölgesini kontrol etmeye dair bir umudu olmaksızın Venedik'in Sopot kalesini aldığı zaman orada bulunan ağır topları yerine koyarak kalenin geri verilmesini belirtmişti. Bunun haricinde her iki taraf da savaştan önce ellerinde bulunan "Arnavutluk topraklarında" (Türkçe metinde Arnavudluk) ve Bosna vilayetindeki (Dalmaçya hinterlandı) yer alan mülklerini geri alacaktı. Oysaki Dax'ın da bildiği üzere, metnin içerisinde belirtilmemiş çelişki ve yer değişiklikleriyle ilgili kısıtlama ve zorunluluklar vardı. O, anlaşmanın belirtmemesine rağmen, Osmanlıların "kendileri tarafından Arnavutluk'ta aldıkları şehirleri" yani Ülgün ve Bar'ı ellerinde tutacaklarını anlamıştı. Venedik ima edildiği veya belirtildiği üzere sadece Sopot ve Marglıç'ı değil, ama aynı zamanda barışın yürürlüğe girmesiyle birlikte (İstanbul'da 22 Mart'ta imzalanmıştı) bir ay içerisinde Mani Kalesini de geri vermeye mecbur olacaktı. Ayrıca buradan Venedik'in, Sadrazam Sokollu Mehmed'e 50 bin dukalık şahsi bir ödeme yapacağı da anlaşılıyordu; İstanbul'da işler bu şekilde yürümekteydi. Dax, Venediklilerin, anlaşmanın hükümlerinin bilinmesini istemediklerini söylemişti. Aslında Baylo'nun gerçekleştirdiği müzakerelere yalnızca, Venedik Hükümeti'nin çekirdeğini oluşturan ve hala savaşı destekleyen kişilerin bulunduğu senatodan bu mevzuları saklayan Onlar Konseyi tarafından onay verilmişti. Fakat Baylo'nun anlaşma metnini taşıyan oğlu 3 Nisan'da Venedik'e vardığında bu barışın şartları halk tarafından çabucak öğrenilmişti.[20]

Beş gün sonra Roma'daki Venedik büyük elçisi XIII. Gregory'e haberleri verdiğinde, Papa fevri bir tepki gösterdi ve onu hemen odasından

20 Charrière, ed., *Négociations*, iii, 312, 348(n.), 355 (Dax'ın hareketleri), 368 ("les villes prinses par ceulx-cy en l'Albanye", 50 bin duka, yorumu); Gattoni, "La spada", 619-20 (1540 şartları); Predelli, vd., ed., *I libri*, vii, 6 (resmi metin, İtalyanca); Theunissen, "Ottoman-Venetian", 471-6 (resmi metin, Türkçe; 475: "Arnavudlukda ve Bosna vilayetinde"); Caracciolo, *I commentarii*, 104 (Mani, yürürlük); Pedani, *In nome*, 165 (saklı tutulması); Zamputi, ed., *Dokumente*, i, 319-20 (Baylo'nun oğlu, saklı tutulması).

kovdu. Büyük elçisinin daha ayrıntılı bir şekilde dinlenilmesi ikinci kez talep edildi ve ikinci kez çıkması istendi. Bunun ardından Papa ona arkasını dönüp pencereye doğru gitti ve "tamamıyla kızmış" bir biçimde bir kez daha gitmesini emretti ve elçi çıktığı anda aforoz edildi. Gregory selefinin İttifak'la ilgili işlerinin devamlılık arz etmesi için çok çaba sarf etmişti; bu üç gücün temsilcileri kış boyu Roma'da toplanmış ve Şubat'ta resmi bir anlaşma, diğer bir Levant seferinin yürütülmesi için Venedik elçisi dahil olmak üzere tüm taraflarca imza edilmişti. Kesin hedef belirlenmemişti ama bir ihtimal Arnavutluk'a kapsamlı bir şekilde saldırılabilirdi. "Osmanlılara karşı 1573 seferi" başlığını taşıyan ve Vatikan kütüphanesinde korunan el yazması bir metin, karadan yapılabilecek bir seferin yerel halkın işbirliğine ihtiyacı olduğunu, bunun da en iyi Arnavutluk'tan sağlanabileceğini öne sürmüştü. Bu metinde, birçok Hristiyan nüfusun kaybolduğu ve bu yüzden de sefere bölgenin yıkıma uğramış olan topraklarından yani Bar'dan veya Ülgün'den değil ancak sahilin daha aşağı kesimlerinden başlanması tavsiye edilmişti. Eşim'in "adası" muhtemel bir giriş noktası olabilirdi ama "söylenildiği kadarıyla" havanın sıtmalı olmasından beri, İttifak ordusunun işe, genel bir ayaklanma için ayrıca anlaşma yapabilecekleri yerel liderlerin bulunduğu Draç limanını ele geçirmekle başlaması çok daha iyi olacaktı. Aynı zamanda Rodon yarımadasındaki şeflerle görüşülmesi de önemliydi çünkü onların karadan içerideki önemli bir askerî hedef notası olan Akçahisar'daki halk ile kısmen özel olan bağları vardı. İttifak tarafından Akçahisar'ın alınması, daha ileriki zamanlarda doğudaki Diber ve Mat savaşçı halklarının ayaklandırılabilmesi bakımından faydalı olabilirdi ve ayrıca "Dukakin dağlarındaki insanların" şefleriyle daha başlangıç aşamasından kontak kurmak onları isyana teşvik etmek için gerekliydi. Bu tasarıda verilen yerel bilgilerin derecesi dikkat çekicidir; örneğin burada Shkumbin ırmağının yukarısında karadan yaklaşık 5km içerde bulunan ufak bir Osmanlı istihkamına saldırılması için küçük savaş gemileri gönderilmesine dair bir referans vardır. Yazarın tam ismi verilmemiştir, metin onu yalnızca "senyör P. C. tarafından yazıldı" şeklinde tanımlamıştır. Muhtemel adaylardan biri Marcantonio'nun erkek kardeşi ve silah arkadaşı olan Prospero Colonna'dır; bir sahtekâr olduğu iddia edilen ancak her zaman faal birisi olan Bar'lı Marco Samuele daha geç tarihli kaleme aldığı bir dokümanda

"il senyör Prospero Colonna'nın" bir zamanlar İşkodra'yı ele geçirme planına özel bir ilgi duyduğunu kaydetmişti. Eğer bu kimlik tespiti doğruysa Prospero'nun ana muhbirlerinden birinin, kendisiyle bu konularda detaylı müzakereler yapmak için çokça fırsat bulduğu Gasparo Bruni olduğuna dair ihtimaller güçlenecektir.[21]

Her halükârda bu gibi tüm planlar artık kalıcı bir şekilde askıya alınmışlardı. Osmanlı karşıtı operasyonları yürütmek için kalan tek mühim askerî güç İspanyol donanması ve ordusu idi, ve Philip'in bunları Osmanlıların Avrupa topraklarındaki herhangi bir kısmına saldırmak için kullanması ihtimali yoktu. Artık İspanya Kralı, her zaman dilemiş olduğu Kuzey Afrika stratejisini istediği gibi takip etmekte özgürdü – bu durum onun 1573 Mart'ında Venedik büyük elçisi barış yapıldığına dair haberleri ilettiği vakit niçin şöhret sahibi olan umarsız tepkisini sergilemiş olduğunu açıklamaya yardımcı olabilir. Veya o, nispeten özgürdü; Temmuz, Ağustos ve Eylül esnasında Preveze'den Igümeniçe'ye oradan da Avlonya'ya giden ve tahmin edilemez bir şekilde Otranto yakınlarında İtalyan sahillerine kısa süreli akınlarda bulunan muazzam Osmanlı filosu ortalıkta gezinirken Philip'in Sicilyalı ve Napolili donanmalarının bir Afrika seferi için istasyonlarından çıkmaları pek de mümkün değildi. Ancak bu tehdit kaybolduğunda, Don John haftalar boyunca kuvvet topladığı Sicilya'ya gitti ve burada Philip ile Madrid'deki kraliyet konseyinin onayı ile kısa mesafedeki Tunus için – 100'den fazla diğer gemi ile 104 veya 107 kadırgadan oluşan – bir istila gücü topladı. Şehrin kendisi dört yıldan daha az bir zaman önce Uluç Ali'nin memurlarından biri tarafından evvelki Arap hakiminden devren Osmanlı kontrolü altına alınmıştı. Don John'un filosu 8 Ekim'de buraya vardığında Osmanlı valisi ve yerleşiklerin birçoğu kaçtılar ve iki gün sonra ise İspanyol askerleri şehre bir direniş olmadan girdiler; kıyının ilerisindeki Bizerte'de (Arab.: Banzart, İtal.: Biserta) yerel halk Osmanlı yöneticisini devirip kenti İspanyollara sundular. Tunus'taki durum 1535'ten beri tuhaftı: İspanyollar La Goletta'nın

21 Stella, "Lepanto", 249-50 (Papa'nın tepkisi – "tutta accensa – tamamen öfkelenmiş"); Levin, *Agents,* 104-5 (Kasım-Şubat); BAV, MS Vat. Lat. 12,199, fos. 92r-94v, "1573 Per l'Impresa contro Il Turco, dil S. P. C." (92v: "per quanto me uien detto"; 93r-v: Rodon, Akçahisar vd., "quelli Populi delle montagne de Ducaghini"); Bartl, *Der Westbalkan,* 221 (Samuele'in metni).

(Arab.: Halq al-Wadi) hemen dışındaki bir tahkimatı ellerinde tutuyorlardı; burası büyük bir lagünün veya Tunus Gölü olan yerin deniz tarafından girişini koruyor ve şehrin durduğu yerin diğer tarafında yer alıyordu. Philip'in emri, Tunus şehrinin yok edilmesiydi –belki de La Goletta'da kalıcı bir garnizonun varlığından dolayı– ama söz konusu emirler, Tunus'u tahkim ederek İspanya için elde tutulması kararını veren Don John'a ulaşmamış olarak görülmektedir. O, ağır toplar ve istihkamlar hakkında seçkin bir uzman ve sadece 1 hafta sonra muzaffer bir karşılamayla Palermo'ya geri dönecek olan Gabrio Serbelloni'nin emri altında bu amaçla 8 bin adamlık bir kuvvet bırakmıştı. Genelde alaycı olan Kardinal Granvelle bile bu haberlere çok sevinmiş ve Don John'un yüce Romalı general Scipio gibi "Africanus" unvanını alabileceğini ve Julius Ceasar gibi de "veni, vidi, vici [geldim, gördüm, yendim]" diyebileceğini yazmıştı.[22]

Granvelle'in, mart ayında Osmanlıların bir karşı saldırı düzenleyebilecekleri ihtimaline dair olan inancı ve müzakereleri 1574 yılının ilkbaharına kadar sürmüş, Napoli'deki Papalık elçisine hem Serbelloni'nin Tunus'un hemen dışından yeni bir tahkimat inşa ettiğini hem de La Goletta'nın "şaşaalı önlemler" aldığını ve "olağanüstü bir şekilde iyi silahlandığını" söylemişti. Gerçek ise oldukça farklıydı: II. Philip, tüm dikkatini Batı Avrupa'daki sorun kaynağı olan noktalara ve Hollanda'ya çevirdiğinden Serbelloni'nin harekâtı gerekli olan kaynaklardan mahrum kalmıştı. Mayıs sonlarında, Osmanlıların büyük bir deniz gücü hazırlamakta olduklarının işaretleri açık bir hale geldiği zaman, Granvelle Philip'e, Osmanlıların buraya kara tarafından hücum etmeyecek olmalarından ve bir filonun burada uzunca bir vakit kalamayacağından Tunus ve La Goletta'nın nispeten güvende olduklarının garantisini vermişti. Bir ay sonra ise, Osmanlıların Tunus'a bir çıkarma yapmayı planladıklarına dair "yaygın bir söylentiye" dikkat çekildiği zaman Granvelle, güney İtalya ve Sicilya'nın daha olası hedefler olduğunda ısrarcı olmuştu. Tunus'un işgal edilmesini ilk aşamasından beri hiç istememiş olması ve diğer endişelerine odaklandığı gerçeği göz önünde

22 Braudel, *Mediterranean,* ii, 1128-9 (Osmanlı filosunun hareketleri), 1132-3 (Don John'un filosu (107), Tunus, Bizerte); Hess, *Forgotten Frontier,* 89 (Osmanlıların Tunus'u fethi); Anderson, *Naval Wars,* 56 (Don John'un filosu (104), Bizerte); Poullet, ed., *Correspondance,* iv, 585 (Granvelle).

bulundurulursa, İspanyol tacına bağlı ve bilgili olan bir memurun dahi bu kadar endişesi olmasına karşın, Philip'in kendini konuya ne kadar az verdiği düşünülebilir. Diğer taraftan Sultan II. Selim için bu şehrin geri kazanılması Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzey Afrika'daki itibarını kurtarmak ve sağlamlaştırmak adına en üstün öncelikti. 1574'ün ilk aylarında çok güçlü bir muharip kuvvetin bir araya getirilmesi için büyük bir çaba sarf edildi; mesela Nisan'da batı Bulgaristan'daki Köstendil, Üsküp, Prizren, İşkodra, Dukakin ve Elbasan'ın sancakbeylerine filoya binlerce kürekçi temin etmeleri için emirler gönderildi. Tabii Selim'in, Philip'in dikkatini Kuzey Afrika'dan uzağa çekmek için, casuslarını Flaman asilerle iletişim kurmak ve onların isyanını cesaretlendirmek için göndermesi gibi uğraşları hakkında da kanıtlar vardır. Bu sefere hazırlanılırken kesinlikle hiçbir zahmetten kaçınılmamıştı. 1574 Temmuz'unun ikinci haftasında Osmanlı donanması nihayet La Goletta açıklarında göründüğü zaman bu, 40 binden daha fazla asker taşıyordu ve 250 ila 300 gemiden oluşuyordu. Muhteşem Süleyman'ın muazzam kara seferlerinden beri Osmanlı gücünün kendini en büyük adayışı olmuştu.[23]

Serbelloni, Osmanlı filosunun yaklaştığını öğrenir öğrenmez yeğeni ve sağ kolu Giovanni Margliani'yi Don John'u alarma geçirmek için hafif bir gemiye bindirip göndermişti. Asil üvey kardeşini Milan'a, İtalya'daki İspanyol politikasını yönetmeye gönderdiği için bu durum, yüksek hızda destansı bir yolculuğun yapılmasına neden olmuştu; Margliani iki haftadan daha az bir sürede Milan yakınlarında Don John'a ulaşmıştı, sonrasında ise kararlılıkla neredeyse kesin ölüm veya esaret olarak gördüğü yere geri döndü ve bunu yapmak için daha az zaman harcadı. Don John, kendini bir yardımcı kuvvet ayarlamak görevinin içerisine attı ve 17 Ağustos'ta daha da fazlasını çağırdığı yer olan Napoli'ye 27 kadırga ile ulaştı. Ama Osmanlıların kuşatıcı gücünün devasa üstünlüğü, özellikle de yeni İspanyol tahkimatlarının tamamlanmaktan hala çok uzak olduğu bir sırada tehlike çanlarını çoktan

23 Villani, ed., *Nunziature,* i, 278 ("gagliardi provisione" – görkemli önlemler; "benissimo munite" – çok iyi silahlanmış); Braudel, *Mediterranean,* ii, 1134-6 (kaynaklardan mahrum kalma), 1137 (40 bin); Coniglio, *Il viceregno,* ii, 372 (Mayı sonu inancı); Poullet, ed., *Correspondance,* v, 152 (le bruict commun); Šopova, ed., ve çev., *Makedonija,* 40-1 (*sancakbeyleri*ne emireler); Hess, *Forgotten Frontier,* 94-5 (Hollanda'ya casuslar).

çalmıştı – örneğin yeni kalenin çevresindeki hendek Osmanlılar gelene kadar daha sadece bir diz derinliğinde kazılabilmişti. 23 Ağustos'ta La Goletta'nın eski kalesi beşinci genel hücum karşısında düşmüştü. Bu aşamaya kadar Serbelloni ile beraber Tunus'un dışında bulunan yeni istihkamdaki 4.500 adamdan geriye sadece 2.500 tanesi kalmıştı; ve Eylül'ün ikinci haftasında bir çoğunun ya hasta ya da yaralanmış olmasından dolayı sayı 700'e düşmüştü. 13 Eylül 1574'te sonunda ezilmiştiler ve Serbelloni ele geçirilmişti; oğlu Giovanpaolo bir gün öncesinde kafasına aldığı bir arkebüz atışıyla öldürülene kadar hep yanındaydı. Yüzünde bir yara olan Giovanni Margliani dahil, sadece çok azı hayatta kalmıştı ve bunların çoğunluğu da yaralıydı. Osmanlı yazarı Zirek'in sözleriyle bu sefere katılanlardan "sadece 100 insan sağ kalmıştı geriye kalanların tamamı Müslümanların kılıcıyla fethedilmişti".[24]

Tunus'taki Osmanlı zaferi İstanbul'da muazzam bir sevince ve Madrid ile Roma'da ise derin bir umutsuzluğa sebebiyet vermişti. Osmanlı rejimi, donanmasının yeniden yapımını müthiş çabalarla temize çıkarmıştı. Kılıç Ali'nin fare rolünü üstlendiği 1572'deki kedi-fare oyunundaki yeni filo sadece gösteriş içindi ve onun zayıflığı İnebahtı tarzında bir uğraşta çabucak ortaya çıkabilirdi. Çoğunlukla Balkan kıyılarını geçmekten ibaret olan 1573 seferi de aynı izlenimi vermektedir. Fakat Kılıç Ali, 1574 yılında Osmanlıların denizdeki en esaslı görevlerinden birini, uzaktaki kıyılarda yer edinmiş olan gücünü hem de bir kara ordusu formunda sergilemenin bir örneğini göstermişti. İttifak'ın çökmesiyle Osmanlı donanması artık Akdeniz'in doğuda bulunan yarısındaki baskın kuvvetti. Yine de tarihçilerin uzunca araştırdıkları merak edilen şey, Sultan'ın takip eden yıllarda bu üstünlüğü işletmek için neden herhangi bir adım atmamış olduğudur. Osmanlı donanmasının güçten düşmesine izin verilirken, bilakis İspanyollar da aynı zamanda dikkatlerini başka yerlere çevirmişlerdi. 1570'lerin ilk yıllarında Avrasya jeopolitiği için böylesi merkezi bir çatışma bölgesi olan Akdeniz

24 Promis, "Biografie", 231 (hendeğin tamamlanamaması), 232 (Margliani), 233-6 (Tunus ve La Goletta kalelerinin düşmesi), 242 (Giovanpaolo); Braudel, *Mediterranean,* ii, 1138-9 (Don John'un gayretleri); BNF, MS Supplément turc 926, 79-110 (110: "il ny eut que cent personnes qui eschapperent, le reste ayant eté la Victoire des Sabres des Musulmans") Ayrıca, kuşatma hakkında orijinal raporlar için bkz. de la Primaudaie, "Documents".

yalnızca Hristiyan ve Müslüman korsanların yinelenen faaliyetleriyle noktalanan oldukça hızlı bir durgunluk haline geçti.

Fernand Braudel, "Akdeniz artık, yeterli derecede ilgi çeken bir ödül olmamış mıydı?" diye sormuştu. "Sebep her ne olursa olsun Akdeniz'in kapanmış olan gemisinde yalnız bırakılmış her iki imparatorluğun birbirleriyle bir daha körü körüne çarpışmayacakları bir gerçektir". Akdeniz'in kendisinden kazanılacak bir ödülmüş gibi bahsetmek, yine de potansiyel olarak yanıltıcıdır; deniz tarihçilerinden John Guilmartin'in işaret ettiği üzere, modern bir düşünce olan "denizlerin kontrolü" 16. yüzyılın stratejileri veya gerçekleri için zar zor uygulanabilirdir. "Denizlerin hâkimi" gibi deyişlerin zaman zaman kullanıldıkları doğrudur ama normal olarak kastedilense belirli bir amaç için üstün bir filonun kurulabilmesi becerisidir, kalıcı bir egemenlik veya kontrol sistemi değil; Venedik'in Adriyatik üzerindeki sürekli hakimiyet iddiası ise istisnadır. Daha genel olarak ise, Venedik deniz politikası uyarınca öncelikli olarak ticari rotaların korunmasını kendisine alaka edinen tek güçtür; ve söz konusu ticaret Osmanlı İmparatorluğu ile olduğu için olağan politika çatışmaya değil, işbirliğine evirilmiştir (Venedik bu duruma 1573 yılında dönmüş ve Osmanlılarla sonraki 72 yıl boyunca barış içinde kalmıştı). 1574 sonrasında gelişen bu durumun temel nedenini anlamak için bir savaş filosunun esas amacını hatırlamak gerekecektir. Askeri gemiler veya filolar önemli subay/memurların taşınması, yakalamak için devriye gezmek veya korsanları caydırmak ve bunun gibi çok çeşitli periyodik görevler sergileyebilirler ama büyük bir savaş filosunun en evvel gayesi genellikle bir bölgenin ele geçirilebilmesi için bir orduyu taşımaktır. 1574'ten sonra İspanya Osmanlılara karşı bu tür büyük ölçekli eylemleri düşünebilmek için, özellikle Hollanda'daki olmak üzere diğer sorunlarıyla ilgilendiğinden oldukça meşguldü. Padişahın kendi payına düşense amfibi bir fetih için açıkça ulaşabileceği hiçbir hedefin kalmamış olmasıydı; fazlasıyla göz kamaştıran tek ödül ve aynı zamanda en sorunlu olan yer güney İtalya idi ve bu topraklara saldırmak Venedik'i tekrar geri anti-Osmanlı bir askerî ittifakın içerisine sokabilirdi ve böyle bir ittifak Osmanlı kuvvetlerini mağlup edebilecek tek şeydi. Diğer taraftan en çekici ödül muhtemelen Fas'ın Osmanlı'ya ait olmayan arazisiydi. Ama burada Akdeniz'in sonundaki en uzak yere bir sefere çıkmak devasa lojistik problemleri getirebilirdi ki ek

olarak kendi ana limanlarına yakın olan bir İspanyol filosu tarafından müdahale riski de vardı; oyun, yanmak için uğraşmaya değmezdi.[25], [26]

O halde, Braudel'in sorusunun cevabı; Tunus'un yeniden ele geçirilmesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz kıyılarında bir mülke sahip olmak haricinde makul bir şekilde sahip olduklarını tutmayı başararak elinden geleni yapabilmiş olmasıdır; oysa dikkate alabileceği ya da imrenebileceği başka topraklar da varken, onları ele geçirmek hususunda güven duyamazdı. Donanmalar müthiş bir biçimde pahalıydılar ve sürekli beslenmelerine ihtiyaç vardı; Osmanlı Devleti bile Mısır'dan dökülen devasa ek gelirleriyle peş peşe birkaç yıldan fazla bir süre kapsamlı bir deniz harekâtını yürütmeyi göze alamazdı. Diğer taraftan kara seferleriyle düzenli olarak baş edilebiliyordu ve çok daha büyük toprak kazanımlarıyla sonuçlanıyordu. 1578'de Padişah bir on yıldan fazla süre çok büyük kaynakları yutan, doğuda Mezopotamya'yı, Kafkas bölgesini ve kuzey-batı İran'ı kapsayan bir fetih hareketine girişti. Bu savaşın yapılmasını mümkün kılan bir şekilde ve başlamasından hemen önce Sadrazam, İspanya ile denizde barış üzerine anlaştı ki bu daha sonra birden fazla defa yinelenecekti. Osmanlı-İspanyol ateşkesi Akdeniz'de ortaya çıkan durağanlık halinin bir nedeni olduğu kadar belirtisi de olabilirdi ancak bu, yüzyılın geri kalanının jeopolitiğini önemli ölçüde şekillendirmişti. Göreceğimiz üzere Bruni-Bruti ailesinin diğer bir mensubu yakından ve tartışmalı bir biçimde bu ateşkesin gerçekleştirilmesine dahil olacaktı.[27]

25 Guilmartin, *Gunpowder,* 18-19; Brummett, "Ottomans", 15 (periyodik görevler). Denizlerin hakimi gibi deyiş misalleri ve devamı için bkz. Barbero, *La Bataille,* 238, O'Connell, *Men of Empire,* 38 ve Williams, *Empire,* 205; ayrıca 1563'te Venedik'in Adriyatik üzerindeki hakları ile ilgili Venedik-İmparatorluk müzakereleri hakkında krş. Tamaro, *Storia,* ii, 81-2. Williams'ın (*Empire,* 233-7)'de not ettiği gibi hem İspanya hem de Osmanlı İmparatorluğu İnebahtı'dan sonraki on yıllarda oldukça sağlam filolar bulundurmuşlardı; ancak kullanıldıkları yerlerde faydaları ve jeopolitik etkileri ya çok azdı veya hiç yoktu.

26 Akdeniz'de potansiyel çekiciliği bulunan bir hedef daha vardı: Girit. Ama bu ada birkaç çok iyi tahkim edilmiş noktalar içeriyordu; sonunda Osmanlılar buraya 1645'te hücum ettiklerinde fetih savaşı 24 yılda tamamlanabilmişti.

27 Murphey, *Ottoman Warfare,* 17-18 (Osmanlı donanmasının yüksek maliyeti).

10

Bruniler ve Brutiler İstirya'da

1570-3 Osmanlı-Venedik Savaşı Bruni ve Bruti aileleri için çok ağır geçmişti. Gasparo Bruni hem kardeşi Giovanni hem de yeğeni Nicolò'yu kaybetmişti. Eğer Nicolò'nun babası Serafino Bruni 1571'e kadar hala hayatta idiyse de Ülgün düşerken ölmüş gibi görünmektedir (buna dair özel bir kayıt olmamakla beraber 1572 sonlarında Papalık sekreterliği tarafından yayımlanan bir dokümanda genel ifadelerle Gasparo'nun Ülgün fethedildiği zaman yakınlarını, her şeyini ve kardeşlerini kaybettiği belirtilmişti). Ayrıyeten görünüşe göre, ailenin diğer mensupları da bu zaman diliminde ölmüştüler: İnebahtı'dan iki hafta sonra yazılan bir mektupta Venedik deniz kumandanı Sebastiano Venier, Gasparo'yu kastederek "onun onur sahibi pek çok yakınının Ülgün şehrinde Osmanlılar tarafından öldürüldüklerine" işaret etmişti. Şehrin teslim oluşundan hemen sonra Antonio Bruti'nin ölümü de diğer bir darbe olmuştu; Gasparo'nun kardeşi olan onun karısı Maria'nın yaşayıp yaşamadığı bilinmiyor ama bunun sonrasında ondan bahseden hiçbir şey yoktur. Gördüğümüz üzere Antonio'nun iki oğlundan birisi olan ve 1570-1'de Venedik için savaşmaya giden Marco Bruti görünüşe göre mahvolmuştu. Ailenin Bruti tarafında başka ölümler de olabilirdi; 1569 yılında Venedik'e yazdığı dilekçesinde Antonio'nun bahse konu 9 oğlundan aksi yok ise üç tanesi hakkında tarihi kayıtlar tamamen kayıptır ki söz konusu durum onların bu tarihin ötesinde yaşamıyor olduklarını göstermektedir.[1]

1 ASVat, Segr. Stato, Malta, 1, fo. 5r (li fr[ate]lli, parenti, et quanto haueua); Barbarano, *Historia,* iv, 151 (essendo morti molti honorati suoi parenti nella

Bununla birlikte, Marco'nun kardeşi ve silah arkadaşı Jacomo kurtulmuştu ve tabii en azından diğer 7 kardeşi ile beraber. Jacomo İnebahtı savaşında yer almıştı; Jacomo'nun erkek ve kız kardeşleri eğer düşerken onlar oradalarsa da Ülgün'den nasıl kaçtıkları bilinmemektedir. Belki de babaları onları çoktan uzağa göndermişti; ayrıca genç olan kardeşlerin Venedik'te veya başka bir yerde okulda olmaları da mümkündü. Açık olan, 1571 yılında 29 yaşındaki Jacomo'nun artık Bruti ailesinin başı rolünü üstlendiği ve İstirya'nın Venedik arazisi içinde kalan Adriyatik'in kuzey-doğu köşesindeki Koper (İtal.: Capodistria) şehrine taşınmalarını organize ettiğidir. Koper ve aile arasındaki daha önceki bağlara ait kanıtların yoksunluğundan onların bu belli varış noktasına neden karar verdiklerini söylemek imkansızdır; Jacomo'nun buradaki soyluluk mertebesi talebine olumlu yanıt veren 1575 tarihli bir Venedik fermanı kentin Jacomo ve kardeşleri tarafından "anavatanlarını kaybettikten sonra yaşayacakları kalıcı bir mekân olarak seçildiğini" ifade etmişti. En azından Bruti çocuklarının buraya muhtaç mülteciler olarak gelmedikleri açıktır; onlar hızlıca şehrin en önde gelen soylu ailelerinin bazılarıyla evlilikler yapmışlardı ve bu temelde Jacomo'nun soyluluk statüsü için olan talebi de kısmen sağlanmıştı. Bu evliliklerden birinin 1572 yılında bir çocuk ortaya koyduğu gerçeğinden Koper'e taşınmanın Ülgün'ün düşmesinden hemen sonra olduğu sonucuna varabiliriz. Bir noktada Brutilere burada Bruni ailesinin bir üyesi – daha evvel Trent Konsulünde amcası Giovanni'ye eşlik eden Serafino'nun en büyük oğlu Matteo katılmıştı. Ayrıca Gasparo Bruni'nin gayrimeşru oğlu – muhtemelen kuzeni Matteo'nun evinde yaşayan – Antonio da Koper'in sakinlerinden biri olacaktı. Böylece savaşın tüm kargaşa ve kayıplarının ardından Bruti ve Bruni ailelerinin bakiyeleri bir kez daha Venedik egemenliğindeki küçük bir Adriyatik şehrinde bir kez daha birleşeceklerdi.[2]

Koper, Ülgün'den düz [kuş uçuşu], hatta tekne ile yapılan bir seyahatle belki de 10 günlük bir yol olan yaklaşık 725 km uzaklıktaydı,

Città di Dulcigno per mano de Turchi); yukarıda s. 70 (9 oğul, aile ağacını krş. Venturini, "La famiglia", Ülgün baş piskoposu olarak Antonio Bruti'nin hatalı bir şekilde dahil edilmesini göz ardı ettiğim yer.

2 Venturini, "La famiglia", 369 (eletta da loro dopo la perdita della Patria per ferma loro habitazione), aile ağacı (Jacomo d. 1542; Demostene Carerio ve Ilarieta Bruti'nin oğlu Benedetto, 1572).

buna rağmen iki yer arasındaki benzerlikler birinden diğerine taşınan herkesi şaşırtabilirdi. Burası da, Romalıların "Capris" dedikleri (Latince "keçi" anlamında – bu yüzden Slovence "Koper" de aynı anlamdadır) ve Bizanslıların "Justinopolis" dedikleri antik bir şehirdi ve 1278-9'da Venedik'in eline düşmeden önce Kutsal Roma İmparatoru da dahil çeşitli hakimlerin egemenliği altında bulunmuştu. Şehir bir avuç dolusu diğer Venedikli memurlarla beraber Venedikli bir vali tarafından yönetiliyordu; onun altında ise kanunları hazırlayan, valiye tavsiyeler veren, özel istekler için Venedik'e "elçiler" gönderen ve şehrin önde gelen ailelerinin üyelerini yöneticiler veya hakimler olarak atayan, şehrin soylularından oluşan bir konseyi vardı. Stato da Mar'daki diğer toplumlar gibi Koper de kendi yasalarına uyumlu olarak yönetilirdi. Yine de sıradan olmayan bir yolla. İstirya, Dalmaçya ve Venedik Arnavutluk'undaki şehirlerin birçoğu, Venedik'in kendi hakimiyeti altına alan sadece gönüllülük (dedition) kanunundan kaynaklanan gücünün vurgulandığı kendi orijinal yönetimlerinin hatıralarını yaşatırken Koper daha çok, doğrudan Venediklileşmişti: 14. yüzyıl ortasındaki başarısız bir isyandan sonra Venedik tarafından konseyleri lağvedilmişti ve yasaları tekrar oluşturulurken bu sadece Venedik çıkarına olan unsurlardan, hakları sadece dedition yasasına değil aynı zamanda Doç tarafından verilen imtiyazlara da dayandırılıp oluşturularak yapılmıştı. Bu yüzdende bir tarihçinin sözleriyle Koper'in yönetici asil sınıfı "İstiryalı olmaktan çok Venedikli ve aristokratik olmaktan çok da bürokratikti". Ama eğer sonuçta bir toplum Venedik'e derinden sadıksa ve sosyal çatışmalardan büyük oranda uzaksa –Bar'da ve diğer Dalmaçya şehirlerinde çok kötü bir biçimde bölünmüş olması gibi– bu fazlasıyla Ülgün'den gelen yerleşiklerin kendilerini memnuniyetle burada evlerindeymiş gibi hissettiklerini sezdirebilir.[3]

Koper, İstirya yarımadasının en önemli şehriydi; onun İtalyanca olan ismi "İstirya'nın başı" anlamına gelen "Capodistria" genellikle coğrafi bir konumdan çok onun önemine atfen alınmış görünmektedir.

3 Žitko, *Koper,* 21-5 (erken tarihi); O'Connell, *Men of Empire,* 32 (kendi yasaları); Quarantotti Gambini, "I nobili", vol. 82, 75-6 (più veneto che istriano, più burocratico che aristocratico). 15. yüzyılda İstirya'ya bazen Terraferma'nın bir bölgesi gibi yaklaşılmıştır ancak bunun sonrasında burası normal olarak Stato da Mar'ın bir kısmı olarak görülmüştür: bkz. Arbel, "Colonie", 954-5.

Venedik İstirya'sı herhangi bir idari eyalet ve merkeze sahip olan bir yer değildi; kırsal alanı ile her bir kentin eşit düzeyde kendi valisi vardı. Bununla beraber, 1584'ten itibaren Koper'de tüm İstirya üzerinde yargı yetkisine sahip özel bir mahkeme bulunuyordu, bu nedenle ayrıcalıklı bir şekilde en seçkin şehir olarak tanınmıştı. Ayrıca o, en büyüğüydü de. 1553 ortalarında buranın nüfusu Ülgün'den 6 kat fazlaydı; bu yılın mayıs ayında kıyı boyunca Venedik Arnavutluk'una doğru seyahat etmeden evvel Koper'i ziyaret eden Giovanni Battista Giustinian, buranın 10 bin sakini olduğunu kaydetmişti. O, beğenerek buranın insanlarının Venedik'e "olağanüstü adanmış" oluklarını not etmişti ve "hem soylular hem de halkıyla tüm sakinlerinin en güzel elbiselerle süslenmiş, İtalyan tarzında giyinmiş ve aralarında birçok eğitimli kimseler ile doktorlar olduğunu ama civarının tamamıyla, çalışmak için bulunan yerleşik Slavlardan oluştuğunu" gözlemlemişti. Fakat ziyaretinden sonraki aylar içinde Koper veba ile yıkılmıştı. Şehrin demografisinin 1/3'ten fazlası ya kaçmış ya da ölmüştü; pandeminin sonuna gelindiğinde neredeyse 2300 kadar kimse kalmıştı ve bu sayı 1560'a kadar sadece 3.600'e yükselebilecekti. 1570 başlarında Bruti erkekleri ve kızları buraya geldiklerinde bir zamanlar kaynayan bu şehri kendi evleri olan Ülgün'ün sadece iki katı nüfusa sahip olarak buldular. 1577'ye gelindiğinde yekûn 4 bine çıkmıştı ama vali Koper'in vebanın hemen sonrasında "kötü tuz üretimi –tuz, şehir ekonomisinin dayanak noktalarından biriydi– bitmek bilmeyen fırtınalar ve kıtlıklardan dolayı", "çok büyük bir felaketi" deneyimlediğini rapor etmişti. Ayrıca sıtma da problemdi; 1579-80'de enerjik bir vali, şehrin hemen dışında uzanan çok yoğun ve tamamen kötü kokulu bataklıkların kurutulmasının planlanması adına mühendisler talep edilmesi için Konseyi Venedik'e elçi göndermeleri bakımından cesaretlendirmiş ve sonraki birkaç yılda bazı kanalizasyon-drenaj çalışmaları gerçekleştirilmişti. Devam raporları 1580'lerin başlarında popülasyonun 4800'e yükseldiğini göstermişti ama sonrasında 1593'te en düşüğü olarak 3500'e batmıştı; Koper bu yılda "seyrek şekilde yerleşilmiş ve birçok evi harabe" olarak betimlenmişti. Şehirde soyluluğa mensup 200 kişinin "bazılarının yoksulluktan tarımla uğraştıkları, bazılarının balıkçılık ve bazılarınınsa gemicilik yaptıkları; bu asiller arasında aşırı fakirliğin neredeyse evrensel olduğu,

bunun sebebinin de soyluların kendilerinin ticaretle veya herhangi bir meslekle uğraşmamaları" olduğu söylenmişti.[4]

Koper şehrinin dışındaki bölge, bu dönem boyunca git gide düşen bir popülasyon ile (1560'ta 6 bin iken 1596'da 5 bine) 42 köye sahipti. Şartlar burada da çok zayıftı; vali, 1577'de "Terraferma'daki vahşi hayvanların yaşadıkları ahırlar, insanların yaşadıkları bu arazideki, neredeyse tamamı samanlardan yapılmış küçük barakalardan çok daha güzel ve rahatlar" diye yazmıştı. 1553'teki vebadan evvel burası kapsamlı bir şarap üretim sahasıydı; Guistinian şaraplarının yıllık 25 ila 30 bin duka arasında satıldığını raporlamıştı. Burası için ana pazar bölgesi, kuzeydeki Habsburg arazisiydi – sınır, Koper'in hemen birkaç km ötesinde İmparatorluk şehri olan Trieste'nin tam arkasında uzanmıştı. 1591'de İstirya hakkındaki bir rapor birçok şarabın "Almanya'ya" (yani Kutsal Roma İmparatorluğu'na) ihraç edildiğini belirtmişti ve ayrıca Koper'de küçük miktarda ipek üretimi de vardı. Bu rapora göre aynı zamanda tahıl ve yağ da üretiliyordu ancak bu sadece yerel tüketim içindi. Bölge hiçbir zaman tahılda kendi kendine yetememişti; yağ üretimiyse gelişmekteydi fakat 1598'de Koper valisi Habsburg topraklarındaki alıcılara satılan 3 ana üründen 2'sinin şarap ve yağ olduğunu not etmişti. Üçüncü ve en önemli olanıysa, Venedik, Dalmaçya ile Habsburg hinterlandına satılan ve Koper yakınındaki sahil boyunca büyük miktarlarda üretilen deniz tuzuydu. 1578'deki keşifle sağlanan bu gelişmenin tüm İstirya ekonomisini baltalamasından korkan Trieste halkı Venedikli makamlara karşı duydukları muazzam endişelerinden dolayı kendi tuz-işlerini kurmuşlardı. Venedik, Koper ve onun yakınlarındaki Muggia valilerine ve Adriyatik'teki deniz kumandanına

4 Manzuoli, *Nova descrittione,* i, 70 (1584 mahkemesi); Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 191 ("devotissimo", "Tutti gli abitanti cosí nobili come popolari sono ornati di bellissimi costumi; gli abiti loro sono all'italiana, e vi sono molti dottori e letterati, ma il territorio tutto abitato e coltivato da gente slava"); Luciani, "Relazioni", vol. 6, 70-2 (3600, bölge için verilen rakamların ima ettiği üzere 900 savaşçıya 4 çarpanı uygulanarak), 75 (2300; "in maggior calamità per le continue carestie, tempeste et farsi pochi sali), 384 (1583: 4800), 439 ("poco habitata, ha molte case rovinate", "per la povertà loro parte attendono all'agricoltura, altri al pescar, altri al navegar. In questa Nobeltà vi è quasi in tutti povertà grandissima per non si applicar a mercantia, nè ad esercicio palude"); Anon., "Senato Mare", vol. 11, 68-9, 72 (drenaj).

Trieste'nin hemen hakimiyet bölgesinin dışında konuşlanmış rahatsız edici tuz tavalarını yok etme emri vermişti. Koper valisi 13 yıl sonra hala böyle bir rakip üretim tehdidinin durduğunu söylemişti; tuz, Habsburglu tüccarlara tahıl karşılığında satılmaktaydı, bu olmadığı takdirde Koper şehri ve bölgesi açlıktan ölebilirdi.[5]

Venedik'in bakış açısıyla İstirya hem Habsburgları hem de Osmanlıları engelleyen stratejik bir siperdi; burası toplam 50-70 bin kişilik nüfusu ile insan gücü için bir depoydu; filolar içinse önemli bir kereste kaynağıydı. Birçok yazar buranın ayrıca tarım potansiyelini de not etmişti. Henüz kırsal İstirya bir bütün olarak az nüfusa sahipti ve az gelişmişti; 1560 yılındaki bir rapor buranın çoğunluğunun "kısmen halkın sayısının azlığından ve kısmen de doğuştan gelen bir ihmal ile olması gerektiği gibi ne iskân edilmiş ne de ekilmiş olduğunu ve bu yüzden de hasatın olması gerekenin kabaca yarısı olduğunu" söylemişti. Venedikli makamlar bunun bilinciyle bölgeye göçü teşvik etmek için büyük çabalar sarf ettiler. Osmanlılar tarafından yeni fethedilmiş bölgelerden gelen sığınmacılar 1540'ta İstirya'ya dağıtıldılar; 1554'e kadar İstirya nüfusunun yüzde 15'ten fazlası göçmendi; 1556'da İstirya'da tüm terk edilmiş topraklar devlet mülkü olarak ilan edilmişti, bu yüzden bunlar tekrar dağıtılabilirlerdi; 1560'larda Bolonya bölgesinden güney İstirya'nın ekilmemiş arazilerine ailelerin taşınmasına dair bir kolonizasyon programı başlamıştı. Buraya Arnavutlar, Slavlar, Vlahlar ve Yunanlılar düzenli olmayan ama sık bir akış ile geliyorlardı, 1571'den sonra ise Kıbrıs'tan birçok mülteci buna dahil olmuştu; kanıtlar Yunanlıların pes edip başka bir yere taşındıklarını gösterirken Arnavutlar yeni şartlarına kendilerini daha iyi adapte edebiliyorlardı. Bruti ve Bruni aileleri farklı bir kategori içerisindeydiler; köylüler gibi boş bir kırsala yerleşmemişler ama önemli miktarda (ve muhtemelen biraz da olsa bir Venedik

5 Luciani, "Relazioni", vol. 6, 70 (1560: 6000), 77 (molto più belle et comode sono le stale di terraferma, dove stan li animali bruti, che in questo territorio dove habitan li huomini con piccoli tugurij quasi tutti di paglia), vol. 7, 97 (1596: 5000), 106 (1598 raporu); Ljubić, ed., *Commissiones,* ii, 191 (Guistinian); ASVen, Colleggio (Secreta), Relazioni, busta 54, item 3, fos. 77v (1591 raporu: "Alemagna"), 78v-79r (tahıl için tuz satılması); Bonin, *Solne poti,* 97 (tuzun varış noktaları); Anon., "Regesti", 76-8 (yoketme emri, tuz işleriyle ilgili haberler); Tamaro, *Storia,* ii, 83 (yargılama harici tuz işleri). Ayrıca krş. Manzuoli, *Nova descrittione,* i, 9 (şarap, yağ, "Alemagna" yoluyla Venedik'e satılan tuz).

bankasındaki reel bir sermaye ile) sosyal sermayeye sahip soylular gibi yeni bir kentsel ev seçmişlerdi. Yine de nispeten demografik akışın yüksek seviyesi ve tükenmiş olan nüfus ile bu genel şartlar bazı bakımlardan İstirya'yı Venedik hakimiyeti altındaki diğer bölgelere göre göçmen olarak girilebilecek daha kolay bir yer haline getirmişti.[6]

Koper'in birçok asil ailesi buraya erken zamanlarda göç etmişlerdi ve bunlardan bazıları Arnavutluk'tan gelmişlerdi. İsmi kökenlerini belli eden bu Alban aileler, 15. yüzyılda taşınmışlardı ve 1432 yılında şehrin asillerinin arasına dahil olmuşlardı; (şehre ait el yazması kayıtlarda "Bruti"yi arayan bir tarihçi için sürekli sorun teşkil eden) Brati ailesi, olabildiği kadar erken olarak 13. yüzyılda Arnavutluk'tan gelmişti. Diğer bir önde gelen aile Ducain'di ve muhtemelen kuzey Arnavutluk'tan Dukagjin ailesinin bir yan koluydu. Fakat Bruti'ler hepsi soylu olmasına rağmen bunlardan biriyle evlenmemişti. Bunlar yerine Jacomo, 300 yıldan fazladır İstirya'da feodal arazi sahibi olan ve Giorgi veya Zorzi adındaki eski asil Venedik ailesinin torunları olduğunu iddia eden şehrin en güçlü ailesi Verziler ile çabucak çift taraflı bir ittifak kurmuştu. Jacomo kendisi, Bradamante Verzi ile evlenmişti ve onun kardeşi Caterina'da Rizzardo (veya Ricciardo) Verzi ile evlenmişti (bu iki Verzi'nin kardeş veya kuzen olup olmadıkları açık değildir). Caterina'dan 5 yaş daha küçük olan Jacomo'nun kardeşi Ilarieta, ayrıca Verzilerle nispeten yakın akraba olan köklü bir başka soylu ailenin üyesi Demostene Carerio ile evlenmişti; oğlu Benedetto 1572'de doğmuştu ve diğer 5 çocuğundan biri olan Laura daha sonra Nicolò Verzi ile evlenecekti. Tamamen yeni bir çevreye taşınma aşamasında Brutilerin şansı mensuplarından birkaçının evlilik çağında olmasıydı çünkü güçlü sosyal

6 Darovec, *Breve storia,* 86 (devlet mülkü), 97 (50-70 bin), 113 (Yunanlılar, Arnavutların adapte oluşu); Lane, *Venetian Ships,* 224-5 (kereste); Cella, "Documneti", 229 (kereste, ayrıca ateşlenmiş odun için); ASVen, Collegio (Secreta), Relazioni, busta 54, item 2, fo.21v (non è ne habitato ne coltivato, come si conuerrebe parte per lo pocho numero delle persone, parte per una negligentia naturale che uiue in loro, donde auuiene che non raccolgono quasi la metà di quello che si potria raccore); Vrandečić, "Islam", 291 (1540); Ivetić, *La popolazione,* 89 (toplam 53 bin), 89-91 (%15); Bertoša, *Mletačka Istra,* i, 67 (Kıbrıslı mülteciler), 88-128 (Bolonya programı); Puşcariu, *Studii,* ii, 32 (Vlahlar vd.); Anon., "Senato Mare", vol. 11, 52-8 (Kıbrıs ve diğer Yunan mülteciler). Göç hakkında ayrıca bkz. Stanojević, "Naseljavanje", 429-34.

bağları anında oluşturabilmek için hiçbir şey daha iyi hesaplanamazdı. Çocuklardan sadece bir tanesi taşınmadan önce halihazırda evli görünmektedir: 1549'da doğmuş ve kocası Bar'dan Pietro Borisi olan Jacoma Bruti. Borisiler bu şehrin güçlü Venedik yanlısı bir geleneğe sahip önde gelen soylu ailelerinden biriydi; Venedik gerçekten Marco Borisi'nin adını 1450'de "Bar kalesini bizim yönetimimiz için ellerimize bırakmasından" dolayı minnetle kaydetmişti. Sonraki bir tarihte Koper'de oluşturulmuş bir belge Jacomo Bruti'nin "Anavatanları olan Bar'da yaşadıkları kayıplardan dolayı onları da [yani Borisiler] aynı şekilde bu şehre gelip yaşamaları için sürüklediğini" kaydedecekti; Bar'ın düşmesinden hemen veya biraz zaman sonra gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmemekle birlikte bir kaynak Pietro ve Jacoma'nın oğlu Bernardo'nun 1590'da Koper'e taşındığını belirtmektedir.[7]

Doç'un 3 Eylül 1575 tarihli fermanı, Jacomo ve kardeşleri ile onların tüm meşru çocuklarına Koper'de soyluluk statüsü imtiyazını bağışlar ve şurası açıktır ki Brutilerin sosyal sermayelerinin en önemli parçası, babalarının parlayan şöhretiydi. "Bruti ailesi devletimize karşı her zaman çok sadık ve yardımsever olduğunu göstermiştir; özellikle olağanüstü vefalı ve onurlu *cavaliere* /şövalye Antonio Bruti, hayatı boyunca verdiği verimli ve gayretli hizmetlerinin kutsanmış hatırasıyla…". Ancak bu maddi olmayan varlığın değerinin, tabiri caizse

7 Cherini ve Gio, *Le famiglie,* 39 (Arnavut), 81 (Brati), 223 (Giorgi Verzi); AST, AMC, MS 549, fos. 59v-60r (reeli 687, çerçevesi 201) (Giacomo, Paolo ve Pomponio Ducain); Manzuoli, *Nova descrittione,* i, 80 (soylu Ducain ailesi ama soyları 1609'da tükendi); Radossi ve Žitko, *Monumenta,* 420 (en güçlünün Verzi oluşu); Stancovich *Biografia,* 403 (Verzo birçok fef sahibiydi, 1254); Venturini, "La famiglia", aile ağacı (Jacomo, Caterina, Ilarieta, Laura, Jacoma'nın evlilikleri; Venturini'den farklı olarak adını "Jacomo" şeklinde imzalayan ağabeyiyle olan benzerliğinden ben onun adını "Jacoma" olarak verdim); Schutte, *Pier Paolo,* 156 (1541'de Demetrio'nun oğlu ve Alvise Verzi'nin yeğeni olan bir Francesco Carerio not etmiştir – belki de Demostene'nin amcası), Valentini, ed., *Acta,* xx, 174 ("fuisset causa dandi castrum Antibarj in manus nostri dominij"; ayrıca krş. xix, 75-6); Luciani, "Notizie", 1304 (li trasse parimenti ad habitar questa Città per la perdita ch'essi ancora fecero d'Antivari patria loro); Marković, "Barski patricijskirod", 81 (Bernardo Borisi, 1590). Rizzardo Verzi'nin kariyeri hakkında bkz. Anon., "Senato Mare", vol. 12, 94. Marković'in makalesi Borisi'ler hakkındaki en kapsamlı çalışmadır. Venturini (368'de) Pietro Borisi'nin Jacoma ile evlendiği zaman halihazırda Koper'in sakinlerinden birisi olduğunu yazar; ama 1575 fermanı her iki kız kardeşin Caterina ve Ilarieta'nın burada evlendiklerini belirtir.

Koper yerine Venedik'te nakde çevrilmesi gerektiği de açıktır. 26 Aralık 1575'te Koper Konseyi Doç'a resmi bir protesto gönderme kararı almıştı: birinin soyluluğa girişte Konsey'de oyların 4'te 3 çoğunluğunu sağlaması gerektiği şehir yasalarında yazılıydı ve onlar "bu nedenle Ülgünlü bay Jacomo Bruti ve onun erkek kardeşlerinin Konsey'e farklı yollarla üye olmaya çalışmaya karar vermelerinden" yakınmışlardı. Doç'tan istenen Jacomo'nun normal prosedürü izlemesi gerektiğiydi; ancak Konsey'in bu olaya dair olan sonraki tarihli dosyalarında başka bir kayıt da yoktu, görünen o ki, Venedikli otoriteler günü kurtarmıştı. Bu durum yerel gurura bir darbe indirmiş olsa da hiç şüphesiz Bruti'lerin Kapodistriya hiyerarşisi arasına çeşitli evlilik ittifakları sayesinde girmesiyle yumuşatılabilmişti.[8]

Bruti'lerin bu dönemde kendilerini mali olarak nasıl destekledikleri tamamen açık değildir. Jacomo muhtemelen, devralınan önemli diğer varlıklarla, babasının iletişim ağlarını kullanarak ticaretle uğraşıyor olabilirdi ama Jacomo yaşlılık çağında yoksulluktan şikâyet edecekti ve dört oğlunun hepsi dragomanlık (tercüman) kariyerlerini takip edeceklerdi ki bu devam ettirilecek bir baba işi olmadığını göstermekteydi. Yine de ilk yıllardaki mali durumu nasıl olursa olsun Jacomo aslında işin en sonunda Kapodistriya toplumunda kabul görmüş ve onun değerli bir üyesi haline gelmişti. 1583 Kasım'ında Venedik'e şarap ve tuz üzerindeki (bu mallar Venedik üzerinden ihraç edilmediğinde uygulanan vergiler) ihracat vergilerinin kaldırılmasına ricacı olmak amacıyla elçi olarak gitmeleri için önde gelen üç şahıs seçilmişti; Konsey'in kendi zabıtlarında yer alan sözlerle üçüncü elçi "seçkin bay Jacomo Bruti" idi. 5 yıl sonra o belediyenin tahıl ambarı olan (bir yazar tarafından "fakirin tek ve yegâne rızkı", önemli bir kurum olarak tasvir edilen) Fonteca'nın denetmenlerinden biri olarak seçilmişti; onun eniştesi Demostene ise ondan üç ay evvel denetmen olmuştu. 1589 Aralık'ının sonlarında Jacomo, Demostene'nin yerine çıkarak Koper'in 4 yargıcından biri olarak atanmıştı; ve bir hafta sonra şehrin Tahıl Komisyonu, dört kişiden

8 Venturini, "La famiglia", 369 (Si è demostrata in tutti i tempi cosi fedele, et affezionata al Stato Nostro la Famiglia de Bruti, et particolarmente il fedelissimo et honorato Kavalier D.no Antonio Bruti di buona memoria hà prestato in tutto il corso de sua vita cosi diligente, e fruttuoso Servizio…"); AST, AMC, MS 548, fos. 82v-83r (reel 687 çerçeve 33) (per questo hauendo parso à m.r Iacomo Brutti da Dolcigno, et fratelli di per altra uia tentar di esser fattj di questo conseglio).

ikisini kendi adına özel amaçlarla hareket etmek üzere seçtiğinde, o, bu şekilde seçilen iki kişiden biri olmuştu.[9]

Demostene Carerio'nun yargıç olarak işi kesintiye uğradığında Jacomo, Venedik için elçi olarak seçilmişti ve 1590 Ocak'ının başlarında şehrin 2 müşaviri ve 4 yargıcı resmi bir bildiri ile onun görevini şu şekilde tanımlamıştı: Venedikli makamlara, "70 yıldır bu şehirde bulunan iki Yahudi Bankasının yüzde $12^{1/2}$ faizle insanların hayat koşullarını aşağılara çekmesi nedeniyle devletin tüm bu topraklarının yoksullukla aşırı bir sefalet içerisinde" bulunduğunu anlatacaktı. O Venedik'ten, bu Yahudilerin azledilmesini ve bunların yerine tefecilik temelinde fakirlere para kiralayan hayırsever bir kurum olan "Monte di Pietà"nın kurulmasını talep edecekti. Koper belediyesi 113 tuz tavası satın almıştı ve fikir, bunların Monte di Pietà'nın açılışı için gerekli olan 4 bin dukalık sermayeyi verecek Venedik'e teminat olarak taahhüt edilmesiydi. Konsey, 6 hafta sonra Carerio'ya diğer bir talimat daha gönderdi: Trieste halkı tarafından oluşturulan rakip tuz işlerinin üretiminin durdurulmasında Venedik'ten bir kez daha yardım talep edilecekti. "Tuz'un zanaat ve ticareti" başlığıyla, "bu, Koper şehri ile Arşidük'ün tebaası arasında tüm fakir vatandaşların yegâne desteği ve Venedik'e ödenen vergilerin temelidir, çünkü biz her şekilde buğday, yün, peynir ve hububat karşılığında her türden tuz gönderiyoruz" denildiği ilan edilmişti. Bu yıl Koper şehri için iyi değildi. Carerio, diğer bir elçiyle birlikte 1590 Ağustos'unda 6 bin stari (372 ton) ağırlığında tahıl için Venedik'e yalvarmak üzere tekrar gönderilmişti: "tamamen sadık olan kentin nüfusu bu felaket zamanlarında yoksulluk çekiyor ve biz kendimizi bir hafta yetecek kadar ekmeğimizin olmadığı aşırı bir muhtaçlık içerisinde bulduk, bu yüzden de halkın ayaklanması ve şehrin tamamen mahvolabileceği gibi açık bir tehlike mevcut". Venedik'in tepkisi gönülsüzce ve şehre krediyle 300 stari un sağlamak ve 500 stari tahıl satın alımına izin vermek oldu. Halk ayaklanmadı ve her nasılsa Koper bir şekilde kurtuldu.[10]

9 Venturini, "La famiglia", 381 (yoksulluk); AST, AMC, MSS 549, fo. 89 bis, recto (reel 687, çerçeve 236) (egreggius D.nus Iacobus Bruti), 550, fos. 6r, 8r (reel 688, çerçeve 96, 98) (Fonteca: Demostene, Jacomo – ve fo. 11r / çerçeve 101 – bu kapasitede bir bildiri "Jacomo Bruti" olarak imzalanmıştı), 32r, 33v (çerçeveler 122, 124) (yargıç ataması, "Collegio delle Biaue" tarafından seçilmesi); Manzuoli, ed., *Rime*, 128 (solo, & vnico sostegno delli poueri).

10 AST, AMC, MS 550, fos. 34r (reel 688, çerçeve 124) ("il miserimo stato nel qual si ritroua questo pouero popolo, et terretorio intiero, rispetto à quelli dui banchi

Jacomo Bruti, 1593 yılında tekrar tahıl ambarının denetmeni olarak hizmet etti ve 1597'de Francesco Carerio ile beraber iki "giustizieri"-den (cezaların infazından sorumlu hâkim) biriydi. Fakat onun yaşadığı en önemli tayin 1593 Eylül'ünde gerçekleşen "Capitano degli Schiavi", yani "Slavların Kaptanı" olarak atanması oldu. Koper topraklarındaki tüm köylerde yaşayanların üzerinde bir tür hakimlik olan bu pozisyon 14. yüzyıl ortalarından beri hükümet sisteminin en hayati bileşenlerinden biriydi; Kaptan köylü adamlardan oluşan yerel milisi organize edip onlara hükmeden ve ayrıca onların çıkarlarının koruyucusu olan kimseydi. Ayrıca muhtemelen Sırp-Hırvat dilini konuşan bu sözde yerel "Slavlar" Slovenler, Hırvatlar ile Vlahlardı (1561 yılındaki bir rapor Morlach ve İstiryalı halklarının karışımı bir türe atıfta bulunmaktaydı – "Morlach" terimi Dalmaçya hinterlandında yaşayan ve sayıları artış gösteren Slavca konuşan Vlahları tabir eden genel bir terimdi) ve Jacomo Slav-Arnavut dil ailesinde yetiştiğinden olasılıkla Sırp-Hırvat dilini akıcı olarak konuşabiliyordu, Sloven diline ise alışmış olması biraz zaman almış olabilirdi. Kaptanın emri altında askerî eğitim alan Slavların sayısı o sırada 400'den 500'e ulaşmıştı. Lakin Kaptan'ın resmî sorumlulukları ayrıca askere seçilen insan gücü havuzunu oluşturan tüm yetişkin erkekleri kapsıyordu. 1598'de Koper valisinin not ettiği üzere köyler 18 ile 50 yaşları arasında 1235 erkek içeriyordu: "tüm bunlar Slav'dı ve Koper vatandaşının imtiyazı olarak açık bir kadro olduğunda temsilcilerce seçilen şehrin asillerinden olan bir Kaptan'a sahiptiler... O, bu kimseleri korumak ve savunmakla yükümlüdür, bunların

d'hebrei, i quali già 70 anni si ritrouano in quella Città, et con il fenero à 12[1/2]. per cento, hanno reduto in estrema miseria ogni stato, et condittion di persona" Monte di Pietà teklifi), 34v (çerçeve 125) (il commercio, e traffico de – sali, che ha questa Città di Capod:ª con sudditi Arciducali, è il solo sustentam:to de tutti i poueri Cittadini, et il mantenimento insieme de' datij dà sua Ser.tà poiche in questo modo uengono espediti i nostri sali, et in luoco loro uien à noi portato formenti, lane, formazi, biaue d'ogni sorte), 40r (çerçeve 130) (stante questi calamitosi tempi la pouertà di questo fideliss.o popolo et l'estrema inopia nella quale al pre.nte si ritroua in modo tale, che non habbi pane per otto giorni con pericolo manifestiss.o di solleuatione di popolo et di total ruina di questa Città); Manzuoli, ed., *Rime*, 128 (1579-80 kefaletle kurtarma); Majer, "Gli ebrei", 173-6 (Yahudilerin engellenmesi); Vatova, *La colonna,* 126 (Venedik'in cevabı). Aslında %12[1/2] şehir tarafından resmen izin verilen maksimum orandı: bkz. Anon., "Senato Mare", vol. 11, 94.

herhangi bir zulme konu olmamalarından emin olması gerekir ve o şehir hazinesinden yıllık olarak 156 duka alır; şuan ki Kaptan evrensel bakımdan sorumlulukları tatminkar bir şekilde devam ettiren – yerine getiren bay Jacomo Bruti'dir". Tabi tahmin edilebileceği üzere Jacomo da bundan tatmin oluyordu. O hem bundan uygun bir gelir hem de şehir ve bölge hayatında merkezî bir makam elde etmişti – 1618'de 76 yaşındayken öldüğü zamana kadar o mevkii dolduracaktı.[11]

Jacomo Bruti'nin geniş ailesinin benzer bir kariyerdeki diğer bir mensubu Koper'in sivil hayatıyla yakından bütünleşmiş olan ilk kuzeni Serafino'nun oğlu Matteo Bruni'ydi. Biz Matteo ile en son 1565 yılında, amcası Giovanni tarafından Ülgün'den Papa'ya üç güzel Osmanlı atına eşlik etmek için gönderildiğinde karşılaşmıştık; (hayatının sonlarına doğru onu İstirya'da tanımış olan Francesco Barbarano'ya göre) bunun sonrasında o, "Roma sarayında uzun bir müddet boyunca onurlu işler icra ederek hizmet etmişti".[12] Onun Roma'da ne kadar süre kaldığı bilinmemektedir ama 1587 yılı itibariyle iki "soprindentendi sopra la sanità" veya sağlık müfettişinden biri olduğu, belediye memurluğu görevini elinde tuttuğuna dair rastlanılan ilk kayıtlara nazaran Koper'e [kesin ve köklü bir şekilde] yerleşmiş olmalıdır. 1589 yılında ve tekrar 1591 yılında tahıl ambarına denetmen yapılmıştı. Sonraki yıl ise şehir katedralinin fiziki inşasını, bu amaçla kurulmuş özel bir bağış fonunu yöneten, takip eden iki memurdan biri olmuştu. Çok hızlı bir şekilde diğer iki atama daha bunları izlemişti: ayrıca 1592 yılında hakimlik ve 1593 yılında şehir avukatlığı. Yargıçların resmî bir hukuk eğitimi yoktu

11 AST, AMC, MSS 550, fo.102v (reel 688, çerçeve 194) (1593 – tahıl ambarı) 551, fo. 32r (reel 689, çerçeve 39) (giustizieri); Venturini, "La famiglia", 379 (Eylül 1593 – Kaptan); Anon., "Senato Mare", vol. 12, 68-9 (Eylül 1593 – Kaptan), 443 (Jacomo'nun ölümü 1618); Bonin, ed., *Vodnik,* 47-8 (Kaptanlık rolü); ASVen, Collegio (Secreta), Relazioni, busta 54, item 2, fo. 22r (una sorte di gente mescolata d'Istriani e Morlacchi); Luciani, "Relazioni", vol. 6, 403, 410 (400'den 500'e), vol. 7, 107 (sono tutti questi chiamati sotto nome di schiavi, et hanno un capitano gentiluomo della città per privilegio de' cittadini, il quale in occasione di Vacantia viene elletto da rapresentanti suoi… Ha questo carico di protegerli diffenderli, et procurar che non li venghi fatto qualche estorsione, et ha di provisione dalla camera fiscal duc^{ti} 156, all'anno, et al presente si ritrova capitano il Sig.^{r} Giacomo Bruti, qual essercita il carico suo con universal sodisfatione). "Morlach"ın kökenleri ve anlamı hakkında bkz. Malcolm, *Bosnia,* 74-5, 79.

12 Yukarıda s. 100.

fakat avukatın muhtemelen biraz uzmanlığa sahip olması gerekiyordu; Matteo'nun 1608'de, 18 yıl evvel şehrin müesseselerini kapatma girişimine başarıyla dayanan Yahudi bankerlere karşı davada Venedikli bir tüccar olan Benedetto Tiepelo'nun resmi temsilcisi olarak mahkemeye çıkması da bu konuda bir önem arz etmiş olabilirdi. Bu yüzden Matteo'nun Papalık sarayında olan görevlerinin olasılıkla bir çeşit bazı resmî işlere evirildiği görülmektedir. Romalı hamilerinin Koper'deki sivil istihdam merdivenini derece derece tırmanırken onu iyi bir mevkie yükselttiklerine şüphe yoktu. Ancak başka bir şey daha bu hususta çok güçlü ve etkili olmuş olabilirdi: onun da Verzi ailesinin üyelerinden birisiyle evlenmiş olması gerçeği. İlk karısı Camilla 1602 yılında vasiyetini gerçekleştirdiği zaman yeğeni Agostino Verzi'nin oğluna, Pietro Verzi'nin kızları olan yeğenlerine ve kız kardeşleri Veronica ile Giulia Verzi'ye miras bırakmıştı. Bariz sonuç Jacomo Bruti'nin kuzeni için çöpçatan olarak hareket ettiği ve onu ustaca kendi ailesel ve sosyal ağına dikkatlice yerleştirdiğiydi. Bunu Koper soylularının kabulü takip etmişti: Bruniler daha sonra şehrin soylu ailelerinden biri olarak kaydedileceklerdi.[13]

Matteo Bruni rahip olmayan sıradan bir insan olarak kalmasına rağmen onun Roma sarayındaki tecrübesi ve kontakları olasılıkla Koper'in dinî (eklesiyastik) hayatına özel bir giriş (*entrée*) sağlamış olmalıdır; ama kiliseye ait olanların değil, maalesef sadece sivil kayıtların hayatta kalmasından dolayı hiçbir şey buna ışık tutmamıştır. Bruti ailesinin buraya gelişinden onlarca yıl evvel, Koper teolojik düşmanlıkların ateşiyle kırılmıştı: parlak bir entelektüel ve Papalığın yüksekten uçan kendini beğenmiş hırslı diplomatı şehrin piskoposu Pietro Paolo Vergerio 1549'da Protestanlık sapkınlığı ile suçlanıp hüküm giymiş ve Katolik ortodoksluğun savunucuları onun gerçek yahut hayali sempatizanlarını yapmakta oldukları en iyi şeyi yaparak avlarcasına peşlerine düşmüşlerdi (sürüye, en iyi şekilde bir şair olarak hatırlanan ama ayrıca

13 AST, AMC, MSS 77, fo.180r-v (reel 115, çerçeveler 81-2) (Camilla'nın vasiyeti), 549, fo. 184v (reel 688, çerçeve 86) (sağlık müfettişi), 550, fos. 27r (reel 688, çerçeve 117) (1589, denetmen), 58v (çerçeve 149) (denetmen, 1591), 69v, 70r (çerçeve 160) (katedral denetmeni ve yargıç, 1592), 102v (çerçeve 194) (1593, avukat); Lavrić, *Vizitacijsko poročilo*, 31 (bağış); Majer, "Gli ebrei", 179 (Tiepolo davası); Manzuoli, *Nova descrittione*, i, 79 (Bruni'lerin asaleti); Cherini ve Grio, *Le famiglie*, 83 (Brunilerin asaleti).

Reform karşıtı polemikçilerin ağır sıkleti olan Koper'in en seçkin yazarı Girolamo Muzio önderlik ediyordu; Vergerio'nun suçsuz ve sapkın olmayan kardeşinin mezarını katedralden çıkarmak için intikamcı bir kampanya yürütmüştü). Heteredoksluğu damgalama çabaları oldukça başarılı olmuştu: 1558-91 döneminde İstirya'da "Lutherci" sapkınlığıyla yargılanan 12 kişi (biri Koperli değildi) varken, Kardinal Agostino Valier 1580'lerin başında Koper'e gelip bir teftiş yürüttüğü zaman Piskopos en fazla "şu an şehirde herhangi bir sapkın olup olmadığını kesin olarak bilmemesine rağmen bazı insanlar hakkında şüpheleri olduğunu" söyleyebilmişti. Bu teftişin diğer bulguları Koper'deki dinî hayat şartlarına dair ziyadesiyle hüzünlü bir tablo çizmişti. Piskoposların gelirleri Trent Konsülünde sabit minimum olarak önerilen 500 dukanın çok altında bir sayı olan 400 dukadan aşağı inmişti; Katedralin 11 kilise üyesinin gelirleriyse acınacak derecede düşüktü (oldukça sözde bir değer olan aşağı yukarı 20 duka); ve Piskopos vaaz vermiyordu çünkü ciddi bir hastalık onun hafızasını çoktandır bundan mahrum bırakmıştı. Trent Konsülü prensiplerine göre bütün kilise topraklarında bir ruhban okulu kurulması yolu burada takip edilmemişti ki bunun için gerekli ödenek de yoktu; sadece bir öğretmen vardı ama o da iki ay evvel burayı terk etmişti ve Cizvitlerin onların yerini alarak bunu tedarik edebilecekleri umuluyordu. Şehrin yargıçları ve müşavirleri Cizvitlerin Koper'de bir kolej kurmalarını uzun zamandan beri istiyorlardı; fakat bu dilek, Cizvitlerin bir öğreti tarikatı olarak saldıkları çarpıcı ve hızlar artan itibarlarının bulduğu ifadeye karşın yerine getirilemeyecekti. Teftiş raporu ayrıca Koper'de bir yayıncı veya kitapçı olmadığını kaydetmişti. Bu olumsuz bir yoruma işaret etmiyordu – sadece böylesi herhangi bir kurumda "yasaklı kitaplar" bakımından izlemeye veya aramaya gerek olmadığını gösteriyordu; yine de bu modern bir göz için bu şehirdeki genel yaşam koşullarının neredeyse amansız bir şekilde olumsuz resmine başka bir ayrıntı eklemekte başarısız olamazdı.[14]

14 Schutte, *Pier Paolo,* (Vergerio); Muzio, *Selva,* (polemikler); Luglio, *L'antico vescovado,* 145-6 (intikamcı); Tacchella ve Tacchella, *Il Cardinale Agostino Valier,* 54-5 (12 deneyici); Lavrić, *Vizitacijsko poročilo,* 31-3 (gelirler, kilise üyeleri, vaaz vermeme), 34 (yayıncı olmaması, "Nescit certo quod in hac urbe sint haeretici, sed de nonnullis suspicatur), 37 (ruhban okulu), 52-3 (Cizvit koleji için talep); yukarıda 121, (minimum 500 duka).

Halbuki, gaddarlık abartılabilirdi. Burası, bazı açılardan ruh ve tarza sahip gerçek kültürel hayatı olan bir şehirdi. Kardinal Valier buraya, gerçekleştireceği teftişine başlamak üzere ulaştığı zaman 8 ilahiyat, hukuk veya tıp doktoru tarafından taşınan süslü bir gölgelik (Baldacchino) altında şehrin içinden geçirilmişti; en güzel müziksiz çok sesli ilahiyi (motet) dinlemek için katedrale gitmeden evvel özel olarak dikilmiş resimli sahneler hanedan armaları ve sloganlarla süslenmiş üç zafer takının altından geçmişlerdi. Kentin kiliseleri Vittore Carpaccio'nun (ailesinin şehirle yakından bağları olmasına karşın Vittore'nin kendisinin burada doğup doğmadığı hala bir tartışma konusudur) yanı sıra Paolo Veronese, Palma Vecchio ve Cima da Conegliano dahil ünlü ressamların bazı çeşitlemeleri ve çalışmalarını içeriyordu. Bir mektubun tasvir ettiğine göre, Koper'deki Dominiken kardeşliğinin bir kilisesi Titian'ın iki tablosuna sahipti ki Titian'ı çalışan modern akademisyenlere göre en azından bir tanesi tamamen bilinmeyen bir çalışması olabilirdi. Hoş renkli mermerleriyle bu kilise "olağanüstü güzeldi"; burada diğer 5 tane daha rahibe ve rahip manastırları ile katedrale ek olarak başka 33 kilise daha vardı. Koper'de 1576'dan 1600'e kadar hizmet eden Piskopos Giovanni Ingegneri'ye gelince: onun hafızasıyla ilgili sorunları vardı ama yine de bu yüksek eğitimli ve kültürlü bir adamdı. Pavia Üniversitesi'nde profesör olan Venedik'ten bir hukukçu ve ölümünden sonra basılan fizyonomi hakkında bir tezin yazarıydı. Bunu yayına hazırlayan kişi, şair Torquato Tasso'nun da arkadaşı ve onun yeğeni olan Angelo Ingegneri'ydi; Angelo 1581'de Tasso'nun *Gerusalemme liberata*'sının bir korsan bir baskısını yayınladığında bunun yapılmasının hızlandırılması için zorlanmasaydı, emekli olan amcası ve pek çok konuda bilgili bir alim olan Piskopos'un yardımlarıyla Tasso'nun çalışmaları üzerine ayrıntılı bir edebi notlar dizisi hazırlamak için Koper'de inzivaya çekileceğini söylemişti. Kapodistriyalılar entelektüel hayata çok daha genel katkılarda bulunmuşlardı. Misal, Cristoforo Verzi, Padova Üniversitesi'nde mantık dersi okutmanıydı; 1561'de doğan fizikçi Santorio Santorio erken 17. yüzyılda buradaki bir profesördü ve Galileo fiziğinin yasalarını insan fizyolojisine uygulamasıyla şöhret bulacaktı. Şehrin kendi içinde 1560'larda filiz verecek ve sonraki yüzyıla kadar iyileşecek olan bir "Accademia Palladia"sı vardı (yüksek öğrenim için olmayan ama toplumun keyifle yemek yeme ve sosyalleşmeyi entelektüel

tartışma ve edebi uygulamaların sergilenmesinin birleştirildiği Rönesans İtalya'sı anlayışında olan bir "akademi"ydi). Buranın bazı üyeleri, Marc'Antonio Valdera'nın Ovid'in *Heroid*'ini İtalyancaya özgürce çevirmesi gibi (ölümünden sonra Santorio Santorio tarafından hazırlanmıştı) edebiyata önemli çalışmalar katmıştı; ve Accademia Palladia'nın pek çok üyesi tarafından şiir ve nesir olarak yayınlanmış olan bir eser koleksiyonu, görüleceği üzere Gasparo Bruni'nin oğlu Antonio'nun da edebî bir kompozisyonunu içeriyordu.[15]

Böylece, tükenmiş nüfusu ve hastalıklı şartları, düşük kamu ve kilise gelirleri, aralıklı olsa da neredeyse her vakit gelen kıtlıklar, temel endüstrisinde tekrar eden tehditler, fakirliğe dair sürekli raporlar ve bir kolej veyahut ruhban okuluna veya hatta bir kitapçısının eksikliğine rağmen Koper yaşamak için çok da kötü bir yer değildi. Bu şikayetlerin birçoğunun Venedik mülklerinin diğer bölgelerinde de çeşitli zamanlarda tekrarlanmış ya da aşırıya kaçılmış olduğu unutulmamalıdır. Venedik'te ciddi suçlamalardan dolayı insanların kabahatli bulunarak bazen bu İstirya şehrine sürgüne gönderildikleri doğrudur: mesela 1581'de Carlo Durazzo Venedik'te arkebüzle birisini vurmaya çalıştığı için 4 yıllığına Koper'e gönderilmişti ve 1589'da Onlar Konseyi'nin sekreteri, oğlancılık suçundan dolayı burada 10 yıllık bir cezaya çarptırılmıştı. Ancak yetkili makamlar tarafından Stato da Mar'daki herhangi bir kent, sürgüne yönelik bu tür amaçlar için kullanılabiliyordu. Koper'i diğer varış noktalarından ayıran en açık şey ise Venedik'e olan yakınlığıydı: uygun bir rüzgarla yolculuk iki günden daha kısa bir sürede gerçekleştirilebilirdi. Doğal olarak Koper'in elit aileleri ana-şehirleriyle olan yakın ilişkilerinden dolayı gururluydular. Aynı zamanda Adriyatik dünyasındaki diğer her bir küçük kentin sahip olduğu seçkin tabakalar gibi kendi sivil toplum ve kuruluşlarından da fazlasıyla gurur

15 Ziliotto, *Capodistria,* 53 (geçit töreni, "belissimo mottetto", resimler); Ludwig ve Molmenti, *Vittore Carpaccio,* 42-5 (aile bağı, burada doğduğuna dair tartışma); Naldini, *Corografia,* 174-5 (Titianlar; Prof. Charles Hope'a konu hakkındaki yorumlamaları için minnettarım); Manzuoli, *Nova descrittione,* i, 72-3 (manastırlar, kiliseler, "olağanüstü güzel – belissima"), 89 (Cristoforo Verzi); Luglio, *L'antico vescovado,* 148 (Ingegneri); Ingegneri, *Fisionomia*; Tasso, *Gerusalemme,* 5v'deki ± işaretli not (evrensel alim – "vniuersal eruditione"); Grmek, *Santorio*; Santorio, *La medicina,* 5-16; Ziliotto, *Accademie,* 16-33 (akademi; 23, 33: Valdera); Valdera, *Epistole.* Antonio'nun çalışması için bkz. 423.

duyuyorlardı. Burası Bruti ve Bruni gibi ailelerin kabul edilip yerleştikten sonra kök salabilecek oldukları bir yerdi. Fakat diğer taraftan verimli bir kariyerin takip edilmesinin kolay olabileceği bir mekân da değildi. Bu yüzden ailenin Jacomo Bruti ve Matteo Bruni gibi bazı üyeleri aileyi Koper'de sosyal konum bakımından kan ve evlilik yoluyla bağlarını eken ve sivil saygınlığını besleyen güven kaynağı kişiler olarak hareket ederken diğerleri kaderlerini yaşamak için dışarıya gitmişlerdi. Bunlar arasından en bilineni bu devirde herhangi bir Venedik tebaasının yaşayabileceğinden çok daha fazlası ile en maceracı kariyere sahip olan Jacomo'nun genç kardeşi Bartolomeo idi.[16]

16 Cella, "Documenti", 238 (Durazzo), 250 (sekreter / Carlo Berengo; daha sonra onun hastalığından dolayı Padova'da oturmasına izin verilmişti).

11

Esir Değişimi ve Bartolomeo Bruti

Bartolomeo Bruti, 1573 Haziran'ında Venedik hükümetine bir dilekçe göndermişti. Ancak o, ailenin yeni reisi olan ağabeyi Jacomo'dan 15 yaş küçük olarak sadece 15 veya 16 yaşındaydı – ki Antonio Bruti'nin en genç çocuğu da değildi. Venedik'teki bir okulda Latince ve Yunanca öğrendiğini ve akıcı bir biçimde Arnavutça, Slavca ve İtalyanca konuşabildiğini açıklamıştı; onun isteği İstanbul'da tercüman veya çaylak bir dragoman olmasına izin verilmesiydi. Venedikli otoriteler 1550'lerden beri bu amaçla Osmanlı başkentinde Baylo'nun – Venedik'in kalıcı büyük elçisinin– evinde, ve onun yürütücülüğünde "giovani di lingua" (kelimenin tam manasıyla "dil oğlanları")[1] olarak bilinen genç adamlar yetiştiren resmi bir sistem işletiyorlardı. Acemilik yılları esnasında verilen ödenek iyi değildi ama tam tecrübeli bir dragoman, ticaret de dahil olmak üzere kendine ait kazançlı yan işlere eğilmek gibi birçok fırsatı olduğundan Baylo'nun evi olan Bayloslukta [Bailate] önemli bir pozisyon işgal edebiliyordu bu yüzden de bu mevkii kesinlikle arzu edilebilir olan bir tanesiydi. Ve Bartolomeo'nun talebinin, Osmanlı-Venedik barış anlaşmasından 3 ay sonra yapılması ve ilişkilerin yeniden normalleşmeye başlamasından dolayı zamanlaması iyiydi. Senato, ricacı olan bu genç hakkında görünüşe göre pozitif doğrultuda bilgiler almıştı. Cevaplarında ona rahmetli babası düşünülerek "devletimizin böylesi hak eden kişisi" olarak seslenilmiş ve "gösterdiği zihinsel çabukluk ve kolaylık göz önüne alındığında Türk deyişlerine

1 Yazarın metin içerisinde kullandığı üzere orijinalliği bozmamak adına bu terim geçtiği haliyle "giovani di lingua" olarak kullanılmıştır. (ç.n.)

ve diline hâkim olmasının ardından hükümetimizin kısa bir süre sonra çok uygun bir hizmetkarı olacağı" ilan edilmişti. Bartolomeo Bruti de usulüne uygun olarak İstanbul'a gönderilmişti.[2]

Bartolomeo kayıtlarda en ufak bir iz bırakmayacak kadar küçük bir şahıs olduğundan Osmanlı başkentindeki ilk yıllarıyla ilgili belirsizlikler çeşitlidir ve bilmecenin parçalarının çözümlenmesinin kanıtlanma olasılığı düşüktür. En erken olarak aşağı yukarı buraya gelmesinden bir yıl sonra 1574 Eylül başlarında Venedik hükümeti Baylo'ya onu İstanbul'daki görevden alması için izin vermişti ve Ekim sonlarında seyahat masrafları olarak kendisine 50 dukalık bir ödeme yapılarak kendi yoluna gitmesi için gönderilmişti. Görünüşe göre tüm bunlardan sonra onun bir acemi dragoman hayatı için uygun olmadığına karar verilmişti; onun sonraki kariyerinin gösterdiği üzere nihayetinde Türkçeyi çok akıcı konuşmasından sorunun dilbilimsel yetenekten çok mizaç veya alaka ile ilgili olduğu tahmin edilebilir. Yine de birkaç ay içerisinde o İstanbul'a tekrar dönmüştü ve Baylo için çalışıyordu ya da en azından onunla iletişim halindeydi. Eylül'de Tunus düşerken esir edilen topçu generali Gabrio Serbelloni 1574 Kasım'ının sonlarında İstanbul'daki hapishaneden Sadrazam Sokollu Mehmed'in evine aktarılmıştı ve Ocak ortalarında onun Baylo Antonio Tiepolo'yu ziyaret etmesine izin verilmişti. Tiepolo 15 Ocak'taki raporunda Serbelloni tarafından kendisine bazı olasılıklar dahilinde Korfu'nun istihkâmlarında yapılabilecek geliştirmeler hakkında verdiği önerileri ayrıntılarıyla sunmuş ve eklemişti: "Serbelloni'nin kendi adına benimle konuşması için Bruti'nin bana söylemeye kabil olamadığı şey buydu". Bundan kısa bir süre sonra Bartolomeo Bruti (aşağıda anlatıldığı üzere) önemli bir görev için bir esir değişiminin sağlanmasına yardımcı olmak amacıyla Roma'ya sevk edilmişti; göreceğimiz üzere onu 1575'in önemli bir kısmında meşgul edecek olan görev bu olacaktı. O, 1576 yılının Ocak ayında İstanbul'a dönmüştü ve yeni Bailo Giovanni Correr, Bartolomeo'ya Venedik tarafından dilbilimsel çalışmalarına devam etmesi için yetkilendirilmiş

2 Venturini, "La famiglia", 376 (dilekçe: "Persona tanto benemerita del Stato Nostro", "per la prontezza, et facilità d'ingegno, che dimostra potrà in breve tempo farsi molto atto à servire la Signoria Nostra, quando possederà la Lingua, et idioma Turchesco"), aile ağacı (Bartolomeo d. 1557). Giovani di Lingua ve tercümanlar (dragomanlar) için bkz. aşağıda s. 499-504.

olduğunu söylediği zaman onun şaşırdığını bildirmişti. Fakat 7 aydan daha kısa bir süre sonra kendi isteği üzerine şehri tekrar terk etmesine izin verilmişti; onun giovani di lingua olarak günleri sona ermişti. Correr "zihninin eğimli olmadığı dili planlandığı gibi öğrenmeye dikkat etmesi konusunu bir kenara bırakırsak, bilakis onun her zaman iyi niyetli ve en şanlı halimize hizmet etme arzusu ile dolu olduğunu biliyordum" şeklinde bir bildirimde bulunmuştu. Correr'in bilmediği şeyse Bartolomeo Bruti'nin İspanyol istihbarat servisi için çalışmak üzere istihdam edildiğiydi ve o muhtemelen İstanbul'a en son döndüğünden beri bu işi yapıyordu. Venedik Cumhuriyeti'nin sadık bir hizmetkarı olmaktan uzak bir şekilde baş düşmanlarının gizli çalışanı haline gelmişti.[3]

Fakat öncelikle esir değişimi meselesi; esaret, takas ve fidye sisteminin erken modern Akdeniz dünyasında nasıl işlediğine dair daha büyük bir sorunu gündeme getirmektedir. Bu devir boyunca deniz haydutluğu ve korsanlık karadan yapılan akınlar ve savaş hem Osmanlı mülklerini hem de Hristiyanlık topraklarını devasa sayılarda esirlerle doldurmuştu. Bunların birçoğu uzun vadede veya kalıcı temelde köle olarak tutulmuşlardı: Fransa istisna olmak üzere (ki buna rağmen ayrıca Fransa da onları kadırgalarında kullanacaktı) tüm Akdeniz devletleri önemli ölçüde bir esir popülasyonuna sahipti. İtalya'da 40 veya 50 bin Müslüman köle vardı; İspanya'daki toplam da benzer olabilirdi ki buna karşın siyahi Afrikalıların sayısı burada bunlara oranla çok üstündü. Tunus, Trablus ve Cezayir'in "Berberî" devletlerinin hiç olmazsa 35 bin Hristiyan esiri vardı (güncel bir tahmin 38.500 demiştir); köleler bu topraklardaki tüm nüfusta önemli bir yüzdeyi oluşturuyor ve ekonomilerde temel bir rol oynuyorlardı. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun içte kalan karadaki ana topraklarında tarımsal ve yerel kölelik de yaygındı. Muazzam sayılardaki Ruslar, Ukraynalılar ve Lehler Tatar akın seferleri sonucunda gemilere yüklenerek İstanbul'a ve diğer ticaret merkezlerine Karadeniz üzerinden gönderilmişlerdi; sadece 1578'de

3 Luca, *Dacoromanto-Italica,* 107 (azil, ödenek); ASVen, Dispacci, Costantinopoli, filza 7, fo. 430r (Serbelloni'nin Sadrazam'ın evine taşınması); ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 4, items 159 (questo è quello che non mi seppe dire il Bruti quando me lo mandò a dire p[er] lui), 271 (yeniden başlama, Ocak 1576), busta 5, item 11 (che fuori d'attender à Imparare questa lingua, secondo che fu designato, che non le è Inclinato mente, nel resto l'ho conosciuto sempre di buo[n] uolere, et pieno di desiderio di s[er]uire a q[ue]sto Illmo Dominio).

Kırım'ın Feodosya (İtal.: Caffa, Trk.: Kefe) limanı vasıtasıyla 17,500 köle bu şekilde satılmıştı. 1584'te eski Venedik büyük elçisi olan Giacomo Soranzo İstanbul'da bunlardan 3 bini Sultan'a ve diğer 3 bini ise filonun Amiraline ait olan 10 bin Hristiyan köle olduğunu varsaymıştı; yüzyılın başlarında İstanbul'da aile içi kölelik üzerine yapılan bir araştırma, kentteki kölelerin yaklaşık %40'ının sözde Ruslar, yani Karadeniz'in kuzeyinden gelen Slavlardan oluştuğunu öne sürmüştü. Kölelik, Ukrayna steplerinden Atlantik kıyılarındaki Portekiz ve Fas'a kadar insanların etkilendikleri bir hayat gerçeğiydi. Hristiyan-Müslüman ayrımı olsa bile her iki tarafın baskın veya savaş yoluyla edinme, kamu ve özel satışlar, ekonomik ve askerî işlevler, hukukî statü ve azat edilme olasılıkların yer aldığı temel özellikleri aynıydı. Evlerine dönebilen esirler ile kayıp üyelerini bulabilen ailelerin girişimleri sayesinde bu bölünme bir takas veya fidye organizasyonu arayışındaki birçok türden temsilci yahut birey tarafından sürekli olarak aksine çevrildi.[4]

Başlangıçtan itibaren uzun vadeli olarak köle olması için muamele görenler ile fidye için bir kenara bırakılanlar arasında açık bir ayrım olduğunu varsaymak cazip gelebilir; sadece soylulardan, askerî subaylardan, zengin tüccarlardan ve benzerlerinden oluşan bir elitin ikinci kategoriye yerleştirileceği de düşünülebilir. Yine de birçok durumda o ayrım tamamen açık değildi. Elbette zengin ve mühim kimselerin kaderi, fiziki işçiler olarak kendi kölelerinin ücretinden çok daha yüksek bir meblağı toplayabileceklerinden fidyeydi; ki bu kimselere genellikle fidyecilik için besbelli aday olmalarından çok daha iyi davranılıyordu. Ayrıca, uzak Ukrayna köylerinden aileleriyle iletişim kurma imkânı bile olmayan köylüler için kurtarılma ihtimalinin çok kasvetli olduğu da doğrudur – eğer tabii ailelerinden herhangi bir kimse o akıncılardan kaçabildiyse. Bu dönemde sağlıklı bir Hristiyan erkek esir için olağan olarak istenilen fidye fiyatı 80 ila 100 duka arasındaydı (ancak savaş zamanlarında, piyasada bolluk varken, bir kölenin normal satış fiyatı 30'a kadar düşecek şekilde temellendirilmişti); ki bu bir İtalyan köylü

4 Bono, *Schiavi,* 35 (İtalya); Stella, *Histoires,* 78-9 (İspanya); Davis, *Christian Slaves,* 14-15 (35 bin); Martínez Torres, "Corso", 84 (38,500); Davies, *Warfare,* 14 (Tatar ticareti); Vatin, "Une Affaire", 162 (17,500); Pedani, ed., *Relazioni,* 280 (Soranzo); Seng, "Liminal State", 28 (aşağı yukarı %40). Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Batılı köleler için ayrıca bkz. Müller, *Franken,* 368-94.

veya vasıfsız işçinin 4, 5 veya 6 yıllık kazancı anlamına gelebilirdi. Bununla beraber oldukça sıradan geçmişlere sahip birçok Batı Avrupalı kölelikten satın alındı ve aynı türde esaretten kurtuluş tam aksi yönde Avrupa'dan Osmanlı dünyası için de kesinlikle mümkündü.[5]

Fidye sistemi en basit haliyle anında işleyebiliyordu: bir İtalyan köyüne akın eden Berberî Korsanları kalan köylülerin daha az evvel ele geçirilmiş olanları gelip satın almaları için kıyı boyunca birkaç km ilerliyor ve sahilde beyaz bayrak açıyorlardı. Böyle durumlarda fiyatların –sert ekonomik terimlerle ifade edilirse– müteakip genel giderlerden veya israftan etkilenmemiş bir biçimde çok düşük olduğunu varsayabiliriz. Bazen bir grup insan (mesela askerler veya bazı ailelerin üyeleri) yakalandıklarında onlardan birinin eve gitmesine ve fidyeyi toplamasına izin verilirdi ki geride kalanlar garantör olurdu; Osmanlı sisteminde garanti, kulak veya burun kaybı gibi şiddetli cezalarla verilirdi. Bu tarz şartlı salıverilmelerin örneklerinden daha önce de bahsedilmişti; 30 yaşındaki bir Yahudi esirin kendisi ve diğer 8 Yahudi esire fidye toplayabilmesi için Malta'dan ayrılmasına izin verilmişti; Malta şövalyeleri özellikle böyle bir uygulamaya eğilimliydiler ve hesaplandığı üzere 1544-80 arasında adadaki tüm esirlerin fidyelerinin yarısından fazlası yine kölelerin kendileri tarafından ayarlanmıştı.[6] Bazı durumlarda ise bir esirin eve gidip kendi fidyesini toplamasına onun bir aile üyesinin rehine olarak gelip yerine geçmesi şartıyla izin veriliyordu. Ve baskınların yaygın olduğu Osmanlı-Macaristan sınırında diğerlerine garantör olabilmek için kendilerinin ele geçirilmelerine izin veren "profesyonel mahkûmlar" olduğu görülmektedir; bu garantinin temelinde bir esir gidip kendisi ve o kişinin özgürlüğü için bir fidye getiriyordu ve bu hizmet için de o kimselere bir ikramiye veriyorlardı.[7]

5 Martínez Torres, *Prisioneros,* 63 (daha iyi davranma); Mafrici, *Mezzogiorno,* 105 (olağan fidye parası); Wild, *Reysbeschreibung,* 49 (30 duka); Dursteler, *Renegade Women,* 8 (vasıfsız kazanç: 16'dan 20 dukaya). Fiyatlar yaş gibi çeşitli bireysel şartlara göre değişiyordu; 1580 yılında bir bombacı Gazimagosa'da sadece 63,5 dukaya kurtarılmıştı (ASVen, CCD, Dispacci – Lettere – di Ambasciatori, busta 5, item 179-80).

6 Yahudi esir için yukarıda bkz. s. 105-6.

7 Tenenti, *Piracy,* 23 (beyaz bayrak); Vratislav, *Adventures,* 126 (ceza); Brogini, "Intermédiaires", 48 (Malta 1544-80); Rudt de Collenberg, *Esclavage,* 23 (rehine); Sugar, "Ottoman 'Professional Prisoner'", 84-6.

İki taraf arasındaki esir değişimi için düzenlenen uygulama sabit bir meblağın doğrudan ödenmesinden daha fazla esneklik sağlıyordu. Örneğin 1597'de Tunus limanı olan Bizerte'deki Sicilyalı bir kadın Palermo'daki bir kadın arkadaşına yazarak ondan, salıverilmesinin karşılığı olarak Tunuslu sahibinin erkek kardeşinin kadırgalardan azat edilmesi için Sicilya filosunun komutanına yalvarmasını istemişti. Ayrıca bu kadın kendi fidye parasını toplama imkânına sahip değildi ama sahibinin kendi erkek kardeşine verdiği özel değer ile şahsi bir bağlantı kullanmıştı. Bazen aile üyeleri kendi esir edilmiş yakınlarıyla değiştirilebilmek için açık bir amaçla köle satın alabiliyorlardı; buradaki avantaj tahmin edilebilir bir biçimde fiyat farkında yatıyor olmasına rağmen iki taraf arasındaki fiyatlar önemli ölçüde farklılık gösterirse de birebir değişimin kabul edilmediği zamanlar da oluyordu (Batı Avrupa, genellikle esir fiyatları yüksek olmasına karşın iş gücünün üstün maliyetinden dolayı baskın bir eğilim şeklinde sağlam olan esirleri fidyeyle müşteriye çekmek yerine köle olarak tutuyordu). İstanbul'daki Venedik Baylo'sunun 1578'deki raporları Arnavut bir Müslüman olan Elbasan'lı Abdullah oğlu Hüseyin'in oğlunun İnebahtı'da ele geçirildiği ve şimdi Korfu'da kadırga kölesi olduğu acı yakınmalarını da içeriyordu. Hüseyin, "Pietro de Liesena" (Venedik Dalmaçyası adası olan Hvar'dan Pietro veya Petar) adında Hristiyan bir köleyi değişim yapabilmek için almıştı. O, 1575'te Venedikli diplomat Giacomo Soranzo'ya yaklaşmıştı ve o Eşim'deyken Soranzo ona, güvenli geçiş izni veren bir yazı vererek Pietro'yu Venedik'e götürmesini söylemişti. Fakat o buraya gittiğinde ve Hristiyan esirini teslim ettiğinde "bir ay sonra o sırada oğlunu değişim karşılığında, adı geçen Pietro yerine alacağını düşünürken, bu senyöre eğer oğlunu almak istiyorsa onun kendilerine bir Hristiyan daha vermesi gerektiği anlatılmıştı". Osmanlı topraklarına döndüğünde şikayetini ilk olarak Delvine sancakbeyine ve sonrasında da bu suçlamayı Baylo'ya aktaran Sadrazam'a vermişti. Hikâyenin sonu bilinmiyor fakat Hüseyin ve oğlu için iyi gitmiş olduğu belki de şüpheliydi; Baylo, Hüseyin'in Venedik'e diğer problemler ve fizikî sakatlık nedeniyle dönmeye muktedir olmadığını kaydetmişti.[8]

8 Bono, *Schiavi*, 438-9 (Sicilyalı kadın); ASVen, Dispacci, Costantinopoli, filza 12, fos. 305v-310r (306r: "dopò passato vn mese credendo hauer detto suo figliuolo per cambio da detto Pietro gli fù detto da quei sig:ri, che se'l uolea suo figliuolo

Bu gibi kendin yap değişimcileri ve fidyecilerine ek olarak ayrıca pek çok faal arabulucular vardı. Normal işleri her iki tarafta da ticaretle meşgul olmak olan tüccarlar kolaylıkla bu gibi işlemlerin içerisine dahil olabiliyorlardı; Yahudiler fidye acenteleri olarak önemliydiler ve Malta'da bu görevi sergileyenler içerisinde Yahudi, Müslüman, Ermeni, Yunan ve Maruni (Hristiyan Arap) gibi ziyaretçi tüccarlar vardı. Berberî devletlerinden olan Müslüman tüccarlar Floransa, Roma ve başka bir yere Hristiyan esirleri fidye veya değişim vasıtasıyla özgür bırakacak anlaşmalar öneriyorlar veya söz verdikleri ödemeyi toplamak için izinle evlerine gelmiş olan esirleri arıyorlardı; bu tüccarlar sıklıkla ana dilleri İtalyanca veya İspanyolca olabilen İslam'a geçmiş "dönme"lerdiler. Bazen çok daha kurgusal bir yolla Hristiyan tüccarlar Müslüman esirler alarak onları kendi özgürlükleri için ödeme yapacak yakınları veya velinimetlerinin bulunduğu memleketlerine götürüyorlardı. Aralıklı olarak böyle girişimciliklerde bireysel faaliyetler de vardı: mesela 1568'de bir yeniçeri, Karadağlılar tarafından kaçırılmış Raguzalı bir çocuğu kurtarmış ve onu geri Dubrovnik'e getirerek ifa ettiği hizmet için 3 bin *akçe*lik (50 duka) bir ödeme almıştı. Sistemin işlediği birçok yol vardı ve bazıları diğerlerine göre ahlaki açıdan daha az takdire şayandı; 1578'de birkaç Raguzalı denizci, Eşim'de bu limanın *emin*leri (müfettişleri) tarafından ele geçirilmişlerdi ki *emin*ler tarafından kendileri için 400 taler (266 duka) fidye ödendiğini belirten belgeleri imzalamaya zorlanmışlardı, bu yüzden de Dubrovnik'in belirtilen miktarı tazmin etmesi gerekmişti.[9]

Bu konuya, diğer üçüncü şahıs türlerinin dahil oluşu çok daha sistematik ve geniş kapsamlıydı. Resmî fidye projeleri çeşitli biçimler almıştı. Marsilya gibi büyük bir şehir veya Provence kıyısındaki daha küçük kentler fonlar toplayıp Kuzey Afrika'daki vatandaşlarını kurtarmak için acenteler göndermişlerdi; 1568'de Dubrovnik'te benzer bir

egli douesse dar un' altro christiano ancora"). "Abdullah oğlu" yaygın bir biçimde İslam'a dönenler için kullanılan bir tabirdi.

9 Dursteler, *Venetians,* 75 (Yahudiler); Wettinger, *Slavery,* 208-24 (Malta); Manca, *Il modello,* 101 (Berberî tüccarlar); Bono, *Schiavi,* 395 (spekülatif uygulama); DAD, Acta Consilii Rogatorum, 58, fo.213v (yeniçeriye ödeme); DAD, Acta Consilii Minoris, 48, fo. 234r (yeniçeriye ödeme, babanın mutlaka üçte birini ödemesi gerektiğini belirtir); DAD, LCL, 33, fo. 235r (*emin*ler: bunlar aslında gerçekte *emin*in kendi adamları tarafından ele geçirilmişlerdir).

şekilde resmî olarak sponsor olduğu bir misyonu Cezayir'e göndermişti. 13 yıl sonra Napoli Krallığı, İstanbul'daki tebaası için 10 bin dukalık bir "genel fidye" toplamıştı. Bu devirde, Osmanlı ya da Berberî tarafında buna eşdeğer hiçbir şey yoktu; Cezayir'in paşaları, Batılı hâkimlere bazen kıdemli korsanları müsrif hediyelerle elçiler olarak gönderiyorlardı (Francesco de' Medici 1586 yılında bir tavus kuşu, 2 aslan ve 2 at almıştı) ancak böylesi yüksek seviyeli iletişimlerin sürdürülmesinin temel amacı kendi tebaalarını esirlikten geri kazanmak değil ama, Batılıları fidye ödeneklerinin akışını başlatmak için cesaretlendirmekti. Bu zaman dilimi sırasında önemli bir gelişme esirlerin kurtarılmasında dinî Hristiyan örgütlerinin artan rolleriydi – bunlar özellikle İtalyan şehirlerinde bulunan kardeşlikler ve Portekiz, İspanya ve Fransa'da bulunan 2 büyük "kefaretçi" tarikat olan Mercedarianlar ve Trinitarianlardı. Bu, tamamen seküler olan hayırsever dürtüleri açıkça dinî bir forma kanalize eden fazlasıyla reform karşıtı bir olguydu ve bu yolla fidyeleri verilen esirler sık sık Avrupa şehirleri boyunca bir dizi vicdan-artırıcı teşhirlerde ve dinî performanslarda uzun törensel yürüyüşlerine devam ederek işe koyuldular. Her halükârda, tüm sahte kefaretçi projeler bir plana göre ilerlemiyordu. İspanyol Trinitarian kardeşi Cristóbal Pérez 1580'de İslam'a dönmeye karar veren İstanbul'daki Hristiyan esirlerin fidyelerinin organizasyonu için Papalık makamına gönderilmişti. Görünüşe göre, Venediklilere yatırılan ve bazıları fidye ödemeleri için kullanılmış kredi paralarını harcadığı için Baylo ağır bir şekilde borç içerisine düşmüştü; işin aslına bakılırsa Baylo'nun karşı gelme arzusu onun dinden sapmasının ana nedeni gibiydi. O, İspanyol elçisinin evinde bağlanmış, orada kilit altında tutulmuş ve sonunda İtalya'ya geri gönderilmişti.[10]

En azından teoride, Venedik'in Osmanlı İmparatorluğu ile tarafların hiçbirinin diğerinin tebaasını ele geçirmeyeceği veya köleleştirmeyeceğini öngören uzun vadeli anlaşmalar yaptığı için kendi kendine resmî bir fidye programı başlatmasına ihtiyacı yoktu. Normal şartlar altında bu kuralı takiben esaslı girişimlerde bulunulurdu ve Venedik eğer

10 Kaiser, "Négocier", 504-7 (Marsilya, Provence); DAD, Acta Consilii Rogatorum, 59, fo. 33v (Dubrovnik); Villani ve Veneruso, ed., *Nunziature,* ii, 238 (Napoli: "riscatto generale"), 245-6; Manca, *Il modello,* 96 (atlar vd.); Martínez Torres, *Prisioneros,* 80-2 (kardeşlikler, tarikatlar), 99-112 (törensel geçitler); ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 5, item 174 (Pérez); Sola, *Uchalí,* 318-20 (Pérez).

kendi hâkimiyet sahasındaki herhangi bir Batı gemisinde onları bulursa Osmanlı tebaalarını rutin olarak kölelikten kurtarırdı. Fakat, deniz haydutlarının ve korsanların sürekli yağmalamalarda özellikle de Stato da Mar sakini olan birçok Venediklinin esaret altına alınmaları sağlanmıştı; bazen Osmanlılar, köleleştirme sürecinin yasal olarak Osmanlı tebaası tarafından gerçekleştirilmediği müddetçe Venedikli köleleri ellerinde tutabileceklerini iddia edeceklerdi (ve diğer taraftan Elbasanlı Hüseyin'in oğlunun davasının gösterdiği üzere 1573'te düşmanlık sona erdiğinde tüm Osmanlı savaş esirleri geriye dönememişlerdi). Onları özgür kılmak ve onlara yardımcı olmak nedenleriyle Venedikli esirler Baylo'nun görevinin sıradan bir parçası olmuştular. 1580 ortalarına kadar bunlar için sadece geçici (*ad hoc*) finansman mevcuttu: mesela 1571'de kendisi ev hapsindeyken, Marcantonio Barbaro kölelerin acılarını dindirmek için bin duka almıştı ve 1580'de görüldüğü üzere Baylo Pérez misyonuyla ilişkili fonların bazılarını kullanıyordu. 1586'da çok daha düzenli bir sistem kurulmuştu, bu kısmen Venedik'teki bir kardeşlik tarafından toplanan paraların temeline dayanıyordu ama miktar hiçbir zaman yeterli olmayacaktı. İki yıl sonra Baylo Giovanni Moro "burada büyük çoklukta köle vardı, bazıları savaş zamanında çeşitli yerlerde Venedik'e hizmet ederken ele geçirilmişti ve bazıları da barış zamanında" şeklinde bir rapor vermişti; Moro'nun, onlar için harcayacak sadece 590 dukası vardı ki bunun 500'ü Venedik vatandaşları ve tebaasıyla sınırlı bir fon içerisindeydi – böylece Serenissima için yiğitçe savaşan birçok yabancı dışlanmış oluyordu.[11]

Venedik için savaşan Venedikli olmayanların 1570-3 savaşının ardındaki kaderleri devasa bir karaltısı olan belirsiz bir meseleydi. Baylolar (Baili), Ülgün ve Bar'da teslim olup güvenli geçiş sözü alan (ama sonrasında esir edilen) hem asker hem sivil olan bu insanların salınmalarının sağlanmasıyla çok uzun bir zaman boyunca mücadele etmişti. Fransız elçisi olan Dax Piskoposu 1572'de herhangi bir başarı sağlamaksızın Gaskonlu askerler için aracılık etmeye çalışmıştı. 1574'te

11 Bono, *Schiavi,* 457 (Osmanlıları özgür kılmak); Predelli vd., ed., *I libri,* vii, 52 (bir İspanyol gemisinden 39 Müslümanın salınması); Seneca, *Il Doge,* 223 (yasal); ASVen, CCD, Dispacci (lettere) di Ambasciatori, busta 4, item 17 (bin duka); Dursteler, *Venetians,* 74 (1586 sistemi); ASVen, Dispacci, Costantinopoli, filza 26, fo. 317r (Qui si troua gran numero di Schiaui, parte presi in seruitio della Ser:ta Vra in diuersi luochi in tempo di guerra, et molti in tempo di pace).

Baylolar tüm bu mahkumların özgür bırakılmalarını teklif ettiklerinde, bu kimselere Osmanlı Amiralinin kadırgalarında ihtiyaç olduğu söylenmişti. 1575 Ocak'ında başka bir ileri girişimde Sadrazam Venedik için savaşan diğer tümünü değil ama sadece Venedikli tebaayı özgür bırakacağını söylediğinde başarım noktası görünmüştü; fakat, 1571 yılında Ülgün ve Bar düşerken kara ordularının komutanı olan Ahmed Paşa'nın aracılığıyla verilmiş olan güvenli geçiş vaadi nihayette, Sultan'a resmî bir dilekçe ve Sadrazam'a bir rüşvet verilmesinin yardımıyla yerine getirilebilmişti.[12]

Fidyesi ödenmeyen veya değişimi yapılmayan bu esirlerin özgürlüklerini geri kazanmak için başkaca iki yol daha vardı. Bunlardan biri efendisinin onu azat etmesiydi ki yıllarca iyi bir hizmetin ödülü olarak bu Osmanlı dünyasında pek de yaygın değildi ve bir köle İslam'a dönerse efendi kendi vefatından sonra kölesinin özgürlüğe kavuşması için –övgüye değer bir hareket olarak– emir verebilirdi (yine de kendi içinde dönmek, köleliğe bir son getirmiyordu). Özgürlüğü kazanmanın diğer yöntemi ise Batı'ya kaçmaktı. Uygulamadaki zorluklarının muazzam oluşuna karşın birçok kaçış olmuştu ve bazıları çok büyük sayıları içerecek kadar oldukça dramatikti. 1550'de 18 veya 20 Hristiyan köle Boğaziçi'nde küçük bir tekne ele geçirerek özgürlüğe giden yolu açmışlardı; 1572'de bir grup köle Avlonya'daki 19 oturaklı bir kalyeteden kaçmıştı ve hepsinden daha muhteşem olan üstün başarıysa sayıları 283'ten az olmayan Hristiyanlar 1581'de İstanbul'dan bir korsan kadırgasını almayı başararak Sicilya'ya yelken açmışlardı. 1570'lerin ortalarında İstanbul'da İmparatorluk büyük elçiliğinde vaiz olarak hizmet eden, her şeyi bilmekte meraklılık gösteren tahsilli Lutherci Stefan Gerlach'a göre denizden yapılan küçük kapsamlı kaçışlar her yıl oluyordu. Lakin bu yegâne yöntem değildi. Onun kaydettiği üzere, İstanbul'un ticaret sahası olan Galata'ya İspanya ve İtalya'dan gelen (onun "casuslar" olarak tanımladığı) gizli acenteler, kölelerle anlaşarak kaçışlarını planlıyorlardı. Efendisinin evinden kaçtıktan sonra bir köle saç ve sakalını uzatarak 2 veya 3 aylığına saklanırdı; sonrasında ise bir Arnavut gibi giyinir ve

12 Charrière, ed., *Négociations,* iii, 266(n.) (Dax); ASVen, Dispacci, Costantinopoli, filza 7, fos. 49r-v (1574 teklifi), 497v, 540r-v (Ocak-Şubat 1575), CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 4, item 168 (1575 rüşvet, dilekçe); Albèri, ed., *Relazioni,* ser. 3, ii, 156 (Ahmed'in yardımı).

diğer 15 yahut 20 köleyle birlikte onları toplamış ve kendilerine yol gösteren bir acente vasıtasıyla gece gizli yollar üzerinden İstanbul'dan uzaklaşırdı. Her bir esir 20 dukaya kadar varan bir ödeme yapardı ve İspanyol topraklarına ulaşıldığı zaman acente adam başı 12 dukalık bir ödül daha alırdı. Bu kaçış metodu tehlikelerle kuşatılmıştı. Osmanlı makamları 1576'da Bulgar kılığına girmiş 6 kişiden oluşan bir grup köleyi onların 3 Yunan kılavuzu ile birlikte yakalamıştı; Fransız büyük elçiliğindeki bir İtalyan dragoman da onların, evinde saklanmalarına izin verdiğinden dolayı ölümle hüküm giymişti. Venedik Baylosu önceki yaptığı dahili bir soruşturmada Arnavut kuryelerinden dördünün bir grup köleyi bu amaçla İstanbul dışına çıkarmış ve onları paraları için öldürmüş olduklarını keşfetmişti.[13]

Gerlach'ın o bağlamda casus olarak tanımladığı kişiler ihtimal ki öncelikli olarak casuslukla uğraşmıyorlardı; fakat işlerine ait iki çizgi bu doğrultuda kolaylıkla birleştirilebilirdi. Eğer İspanyol hükümeti böyle el altından gerçekleştirilen faaliyetlerin bilincinde olsaydı, bu insanları bazen diğer gayeler uğruna, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'ndan çıkış yolları konusundaki uzman bilgilerinden dolayı kullanmamaları sıra dışı olurdu (Venedikli Baylolar bazen Osmanlı makamlarına ihanet ederek –mesela 1574'te, İslam'a dönmüş ve hoşnutsuz olan Venedikli bir dragoman vasıtasıyla– köleleri bu metotlar ve yollarla İstanbul dışına bir tekne ile kaçırıyorlardı; ve muhtemelen, en azından kısmen bu gibi gizli yöntemler sayesinde Baylo, Venedik'e 1570-3'te evi yakın gözlem altında tutulduğu sırada mesajlar gönderebilmeye kabil olabiliyordu). Ancak esirleri özgür kılmayı ve casusluğu birleştirmenin daha az endişe verici başka bir yolu daha vardı. Esirlerle ilgili olan fidyecilik önemli ve gerekli olduğundan evrensel olarak tanınmış bir meseleydi, insanların geçiş iznini elde etmek için böyle bir görevle uğraşmaları kolaydı. Bu yüzden donanımlı bir ajan düşman devletin kalbine oldukça

13 Džaja vd., ed., *Austro-turcica,* 427 (1550); Polić Bobić, *Medju križom*, 141 (1572); Sola, *Uchalí,* 310-11 (1581); Gerlach, *Tage-Buch,* 153 (1576'da yakalanan grup), 382 (ajanların metotlarının tasviri: "Spionen" – casuslar), 412 (her yıl denizden); ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 4, items 258-9 (Arnavut kuryeler). Bunlar muhtemelen Arnavutlar ve Bulgarlar gibi giyinmişlerdir çünkü bunlar dikkatleri çekmeksizin gelip giden mütevazi el işçileridir. Esirlerin kaçması hakkında ayrıca bkz. Müller, *Franken,* 397-405.

açık bir şekilde seyahat edebilir ve burada uzun bir süre zaman geçirebilir, hem kamu memurlarıyla hem de özel şahıslarla buluşabilirdi. Bu, istihbari bir görev için diplomasiden daha az bağlayıcı ve ticaretten daha az zaman harcanan (veya taklit edilmesi daha zor olan) mükemmel bir kılıftı.[14]

Venedikli-Korfulu bir Malta Şövalyesi olan Giovanni Barelli bu temelde, çeşitli zamanlarda İstanbul'a gitmişti; örneğin 1575'in bazı aylarını burada geçirmişti ve dönüşünde sonraki yıl için Sultan'ın askerî ve jeopolitik stratejisi buymuş gibi çok detaylı ve birçok haber içeren bir analiz yazmıştı. Hiçbir insan kategorisi Malta Şövalyeleri kadar Osmanlı yetkililerinden daha fazla nefret edemez; çünkü böyle bir adamın İstanbul'da kalmasına uzun süre izin verilmesi, sanki bir KGB generalinin Soğuk Savaş'ın zirvesinde Washington'daki bir otele yerleşmesine izin verilmesi gibi olurdu. Barelli Osmanlı ev sahipleri tarafından sadece tolere edilmemişti aynı zamanda takdir de edilmişti. 1574'te İspanyol efendilerine yazdığı bir muhtıraya koyduğu üzere o, "Osmanlılar arasında ben, köle olan Osmanlılar için fidyecilik hizmetini ifa ederek aldığım ün ile muazzam bir şöhret kazandım" demişti. Bu yöntem yaygın olarak benimsenmişti. İspanyollar 1560'larda kendi istihbarat ağlarını İstanbul'da kurarlarken anahtar casuslarından olan iki tanesi Adam de Franchis ve Giovanni Maria Renzo, kendilerini saklamak için esirlerin fidyeciliğini kullanıyorlardı. Don John 1572'de Trablus'a, 6 Kuzey Afrikalı köleyle birlikte göstermelik olarak değişim veya fidye düzenleme işi arayan bir casus göndermişti. Bir savaşın ortasında böyle bir girişim biraz fazla barizdi ve o kendisi bir fidye için serbest bırakılmadan evvel derhal tutuklanmıştı (ve dönüşünde değerli istihbari bilgileri de yanında getirmişti). Gayet iyi anlaşıldığı üzere Osmanlılar da aynı yöntemleri kullanıyorlardı; aralarındaki fark ise, bazen kendi topraklarında gerçekleştirilen böyle görevlere karşı Batılı güçlerin çok daha az tolerans göstermeleriydi. Ailesi muhtemelen Koper'in tüccar sakinlerinden biri olabilecek Mustafa dei Cordovani olarak bilinen İtalyan bir dönme 1574 başlarında resmî fidyecilik işi için Venedik'e geldiği vakit Venedikli yetkililer onu bir casus olarak saptamış ve zehirlemeye karar vermişlerdi. Talih bu ki, onun için zehir, Padova Üniversitesi'deki botanik bahçesinin yöneticisinden temin edilmişti ve etkisizdi;

14 Sola, *Uchalí,* 215 (1574 – ihanet).

1576'da onun Venedik'e bir sonraki ziyaretinde suikasti, sonunda kusursuzca tamamlanmıştı.[15]

Fidye ve takas işinin diğer bir yönü de burada bahsedilmeyi hak ediyor: Dubrovnik'in özel rolü. Hristiyan bir devlet olarak Osmanlı topraklarının kenarında yuvalanan, pratikte kendini yöneten fakat Sultan tarafından İmparatorluğunun bir parçası şeklinde görülen Dubrovnik Doğu-Batı yönündeki o tarz işlemlerin en ideal buluşma yerlerinden biriydi. Kendisine komşu *sancakbey*leri ve askerî kumandanlarla olan samimi ilişkileri Osmanlıların onlara güvendiğinin işaretiydi; bazen onları memnun etmek içinde kendi Raguzalı topraklarına sığınan, aranan ve kaçan Hristiyan esirleri geri döndürüyorlardı. Onlardan oldukça sık bir şekilde İtalya'da Osmanlı esirlerinin fidyeciliğini yapan kimseleri bulmak için yardımlar talep edilecekti: örneğin 1568'de Raguzalı makamlar Avlonyalı korsan kumandanı Kara Hoca'ya onun isteği üzerine Apulia'daki bir hapishanede bulunan adamlarından birini serbest bıraktırmak için ellerinden geleni yapacaklarına dair söz vermişlerdi. Yine o yıl, daha sonradan birkaç Müslüman esiri Osmanlılara iade ederek, 4 Hristiyan köleyi pazarlık fiyatı olan 50 duka fidye ile alma fırsatını yakalamışlardı. Osmanlı-Venedik savaşı 1570'te patlak verdiğinde Dubrovnik'in bu meseleler üzerindeki rolü devasa biçimde genişlemişti. 1571 sonlarında Venedik, savaşın başlangıcında göz altına alınan Osmanlı tüccarlarını, İstanbul'da benzer bir muamele görmüş olan Venedikli tacirler ile takas edebilmek için bırakmayı kabul etmişti: bu değiş tokuşlar Dubrovnik'te yapılacaktı. İstanbul'daki üst düzey şahsiyetlerin isteği üzerine İtalya'daki önde gelen Osmanlı esirlerinin izini sürmek ve fidye almak için Raguzalı yetkililer büyük çabalar sarf etmişken bunu bir de tutsak Hristiyan asker dizisi izlemişti. Diğer Hristiyan

15 BSB, MS Cod. İtal. 6, fos. 430r-434r (Barelli'nin raporu); Floristán Imízcoz, "Felipe II", 186 (io ho acquistato gran fama apreso i turchi per rispecto di haver nome che faccio loro servizio in fare riscatare turchi schiavi); Gürkan, "Espionage", 173-4 (Franchis); Floristán Imízcoz, ed., *Fuentes,* ii, 600 (Renzo); García Hernán ve García Hernán, *Lepanto,* 151 (Trablus 1572); Lamansky, *Secrets,* 90, 95-6 (Mustafa); Preto, *I servizi,* 105 (Mustafa, zehir); Pedani, *In nome,* 194 (Mustafa, Koper). Barelli'nin 1575 tarihli raporu imzalanmamıştır ama yazarının İstanbul'a Don John tarafından gönderilmiş bir Malta Şövalyesi olarak betimlenmesi, açıkçası onu tek aday yapmaktadır. Diğer kopyeler BAM, MS Q 116 sup, fos. 136r-146v, ve ASVen, Miscellanea di atti diversi manoscritti, filza 34, item 11 içerisindedir.

güçlerin yanı sıra Venedik de Raguza hükümetinin hizmetlerinin kullanılmasından mutluydu: mesela 1573'te Malta'nın büyük üstadı, şövalyelerinden Cristoforo'nun kurtarılması için onun kardeşi Pedro de Cisneros'un yanında bir Osmanlı esiri olan Cafer ile Dubrovnik'e geldiğinde kendisine yardım edilmesini istediği bir mektup göndermişti. Raguzalı makamlar 4 yıl sonra İstanbul'daki büyük elçilerine "bizden bu yardımı arayan kimse, kendimize mecbur etmek istediğimiz – belki de Napoli Valisi - birisi" şeklinde bir açıklama yaparak La Goletta'da ele geçirilmiş İspanyol bir köle olan Juan de Agreda için bir fidye düzenlenmesini talep ettikleri bir yazıyı kaleme alacaklardı.[16]

Bunlar, mahkûm takasının genel arka planıydı ki Bartolomeo Bruti de buna 1575 yılında dahil oldu. Her iki tarafta da mahkumlar yüksek fidye değerine sahip adamlar olan "önemli – prominenti" kimselerdi. Hristiyanların çoğunluğu (Gazimagosa'da stradiotların kumandanı olan "Georgio Vhelmi" (Gjergj Helmi) gibi çeşitli Arnavut subaylar da dahil) 1570-1'de Lefkoşe ve Gazimagosa'da çarpışan askerlerdi ama ayrıca 1571 Temmuz'unda Sopot düşerken ele geçirilen Emanuele Mormori ve aşağı yukarı aynı zaman diliminde Arnavut kıyıları açıklarında Osmanlılar tarafından kadırgası ele geçirilirken cesurca savaşan sadece 17 yaşındaki Giovanni Tomasso Costanzo da bunların arasındaydılar. Hepsinden daha seçkin olanı önceki Papa IV. Pius'un kuzeni ve ayrıca bir kardinalin kardeşi olduğundan değil aynı zamanda kıdemli bir general olan Gabrio Serbelloni'ydi; La Goletta'nın ve Tunus'un düşmesinin ardından İstanbul'a getirilmişti. Diğer taraftan Osmanlı mahkumlarının tamamı İnebahtı'da yakalanan kimselerdi. Don John, muharebenin hemen ardından gemi kaptanlarını, kıdemli subayları ve *bey*leri genel bir dağıtıma tabi tutulacak olan mahkûmların arasından çıkararak bir arada topladı. Don John bu esnada bazı zorluklarla da karşılaşmıştı; Venedikli kumandan Sebastiano Venier, bazı Osmanlı kaptanlarını kendilerinden bir daha hiç haber alınamayacak olan yere, Venedik'e götürmeyi başarabilmişti (ki Venedik hükümeti,

16 Miović, *Dubrovačka republika,* 52 (dönen köleler); DAD, LCP, 1, fo. 68r (Kara Hoca'ya mektup), Secreta rogatorum 2, fo. 174v (4'ü 50 duka); Popović, *Turska,* 288-9 (tacirler, askeri esirler, mühim Osmanlılar); DAD, Acta Sanctae Mariae Maioris, 16. yüzyıl, item 354 (Büyük Üstat); DAD, LCL, 33, fo. 111r (Siamo stati ricercati da persona, alla quale desideriamo far seruitio).

Osmanlıların kaybettikleri vasıflı insan gücünü bir daha geri kazanmasını engellemeye kararlıydı. Zafer öğrenilir öğrenilmez, Venier'e herhangi bir kaptanın dahi serbest bırakılmasını yasaklayan bir emir gönderildi ve Doç esir edilen tüm Osmanlı denizcilerinin öldürülmesi politikası için baskı yapmaya başladı). Don John, güvende tutulmaları için Papa'ya teslim edebilmek adına bir anlaşmanın temeli olabilecek 42 önemli mahkûmu toplamış ve Napoli'ye götürmüştü. Bunlardan ikisi Müezzinzade Ali Paşa'nın delikanlılık çağında olup savaşta kendi kadırgalarını yöneten oğullarıydı; büyük olan kardeş Napoli'de ölecekti ama genç olanı daha sonra kız kardeşi Fatma'nın isteği üzerine Don John tarafından muazzam bir şefkat jesti olarak sunulduğu üzere serbest bırakılacaktı. Diğer bir esir, aslen kökeni Ceneviz'den Gregorio Bregante olup Mustafa olarak bilinen bir Osmanlı askerî subayıydı ki Napoli'den öteye gidemeyecekti. O kişi, İstanbul'da İspanyol istihbaratının maaş bordrosuna kayıtlıydı ve onun sadakatinden şüphelenen Kardinal Granvelle tarafından göz altına alınmıştı. Bu yüzden 1572 ilkbaharında Roma'ya doğru giden mahkûmların sayısı nihayetinde 40'tı. Bu kişiler arasında en yüksek rütbelisi Eğriboz'un sancakbeyi Mehmed Bey'di ve değeri iki şeyden ötürü artmıştı: onun Cezayir'in eski hâkimi olan Salih Bey'in oğlu olmasından dolayı çok zengin oluşu gerçeği ve Osmanlı hanedan ailesi ile iyi şahsi ilişkilere sahip olması. "Orta boylu, seyrek kestane renginde sakallı ve hafif şaşı" biri olarak tanımlanmıştı ve aşağı yukarı 40 yaşlarındaydı, değeri büyük bir meblağ olan 20 bin scudiydi (16.666 duka).[17]

İstanbul'daki önemli Hristiyan kimselerin kötü bir şöhrete sahip zindan-kule olan Yedikule Kalesi'nde tutulup şiddetli dayağa konu edilmelerinin aksine ilk geldiklerinde rahat bir biçimde bir Roma Sarayı'na (Roman Palazzo) yerleştirilen Osmanlı tutsakları kısa sürede

17 Floristán Imízcoz, "Felipe II", 173(n.) (Vhelmi ve diğer Arnavutlar, Mormori, Costanzo); Conti, *Delle histoire,* ii, 127 (Costanzo'nun yakalanması); BAV, MS Vat. Lat. 12,199, fos. 177-8 (Costanzo); Barbero, *La Bataille,* 540 (Venier); Molmenti, "Sebastiano", 33 (Venier'e emir); Stella, "Lepanto", 237 (Doç); Theiner, ed., *Annales,* i, 462-4 (Ali'nin oğlu, Bregante, Roma'ya gönderilen 40 kişi; 462: "mediocris staturae, barbae castaneae rarae, oculorum nonnihil straborum); Predelli vd., ed., *I libri,* vi, 328-30 (Roma'ya gönderilen 40 kişi); Floristán Imízcoz, ed., *Fuentes,* ii, 587-9, 602-4, 613 (Bregante); Rudt de Collenberg, *Esclavage,* 39 (20 bin Scudi).

Papalık ve müttefikleri arasında çekişilen bir kemik haline gelmişti. Öncelikle Venedik, birçoğunu öldürmesi için Papa'ya ısrarcı olmuştu. Soğukkanlılıkla infaz edilmeleri reddedildiğinde, Venedikliler tarafından mahkûmların müttefikler arasında paylaşılmaları talep edildi böylelikle onlar en azından toplamın 3'te 1'ini öldürebileceklerdi. Bu fikir de geri çevrilmişti; Papa bu esirlere varlıklarından dolayı bir pazarlık kozu oldukları için üstün bir değer veriyordu. Don John'un buyruğuyla Giovanni Barelli'nin 1573 yılının Mart'ında, fidye amacıyla bir mahkûmu yanına almasına izin verildi; gerçekte bu Pelopenez'de bir isyan beklentisinin araştırılmasını amaçlayan Osmanlı topraklarındaki bir istihbarat görevi için "bahaneydi" (planları Osmanlı-Venedik barış anlaşmasının haberiyle değişti ancak o Selanik'e kadar, yükünden bin duka fidye almayı başararak seyahat etmişti). O yıl esnasında Papa, esirleri sadece kendi tebaası için değiştirme arzusuna kızan ve Mehmed Bey dahil en değerli olanlarının İspanya'ya teslim edilmesini isteyen İspanyollardan gelen bazı baskıların altında kalmıştı.[18]

Ayrıca bu konular dahilinde olan başka bir ahlakî baskı daha, kendi şahsî otoritesiyle bireysel bir biçimde konuşan birinden geldi: 1571'de Kotor yakınlarında düzenlediği intikamcı seferi bahtsız bir şekilde kendisinin ele geçirilip –aynı kulede aynı sert şartlar altında– hapsedilmesiyle sona eren soylu condottiere Giacomo Malatesta'dan. Özellikle Medici ailesi ile olan yüksek düzeydeki şahsi bağları sayesinde serbest bırakılması için olağanüstü bir uluslararası kampanya yapılmıştı (bu zarar verici bir hale gelerek risk arz etmişti çünkü Osmanlılara o kimsenin önemi hakkında abartılı bir fikir vermişti: bir noktada Sadrazam Malatesta'nın takası için Zadar, Kotor veya Šibenik'i talep ettiklerini söyleyecekti). Urbino Dükü ricacı olmaları için hem II. Philip'e hem de Dubrovnik'e yalvarırken, Fransa'nın Kralı IX. Charles ve onun Medici annesi, Giacomo'nun özgürlüğünü elde etmek için İstanbul'daki etkilerini kullanmışlardı; o, 1572 Ağustos sonlarında Venedik'e dönmüştü. Fakat onun Kıbrıs'ta Osmanlılar tarafından ele geçirilen oğlu Ercole, hala diğer önemli şahıslarla birlikte İstanbul'da kilit altındaydı. 1572 sonları yahut 1573 başlarında Giacomo, güçlü sözlerle oluşturulmuş

18 Lamansky, *Secrets,* 88-9 (Venediklilerin istekleri); Floristán Imízcoz, "Felipe II", 163 (Barelli), 169-70 (İspanyol baskısı); Anon., ed., *Correspondencia,* 46-7, 179 (Barelli, Pelopenez); Villani, ed., *Nunziature,* i, 268, 276 (Barelli, Selanik, fidye).

bir muhtırayı Papa'ya göndermişti, o iki grubun takasının gerçekleşmesi ve Roma'daki Müslümanların bazılarının fidye değeri yüksek olmasına karşın onlardan hiçbirinin gerçek anlamda askerî bir önemi olmadığını iddia ederek Papa'yı ikna etmeye çalışıyordu. Papa tarafından böyle bir şema izlenmezse, bir Osmanlı hapishanesinde çürümeye terk edilme ihtimalinin Hristiyan askerleri gelecekte savaşmaya isteksiz bir hale getireceğini yazmıştı. Önünde sonunda Papa XIII. Gregory 1574 yılı yazı itibariyle esirlerin genel takası fikrine geri dönmüştü. Ayrıca o yılın eylülünde Tunus ve La Goletta'nın düşmesinin ardından İspanyol baskıları şiddetlenmişti ama artık nihayet konu üzerinde de anlaşmaya varılmıştı ve buradan bir dizi mahkûm elde etmeyi uman II. Philip: Kutsal İttifak tarafından ele geçirilen Osmanlılar ve Lefkoşa'nın düşüşünde ele geçirilen Osmanlıları, daha Kutsal İttifak kurulmadan önce ele geçirilen Venediklilerle takas etme fikrinden acı bir biçimde yakınmıştı.[19]

1575'in ilk aylarında ortaya çıkan uzlaşı da Venedik Baylosu ile müzakere edilmişti. Venedik Roma'daki İspanyol büyük elçisinin tahmin ettiği gibi olasılıkla Papa'dan aldığı gizli talimatlar ile hareket ediyordu. Mübadeleye dahil edilen Hristiyan tutsakların çoğunlukla 1573'teki Osmanlı-Venedik mahkumlarının genel değişimi sırasında Sultan tarafından dışında bırakılan Venedikliler oldukları düşünülürse; Sultan'la yapılan barıştan sonra Venedik'in yaklaşımı çok daha az uzlaşılabilir bir hale bürünmüştü. Fakat Bartolomeo Bruti'nin bu süreçte yer almasını istemek fikrinin Venedik Baylosundan gelip gelmediği tamamen açık değildi. Adı ilk olarak, 28 Ocak 1575 tarihli ve birkaç ay içerisinde Dubrovnik'te olacağını söyleyen, Sultan'ın Venedik Doç'una mübadele hakkında yazdığı resmi bir mektupta ortaya çıkmıştı, "Osmanlı tutsaklarını Roma'dan, bu imparatorluk mektubunu taşıyan Bartolomeo Bruti getirecekti", şu temelde Bartolomeo'nun artık Sultan'ın bir

19 Charrière, ed., *Négociations,* iii, 267 (Zadar ve diğerleri için teklif); DAD, Acta Sanctae Mariae Maioris, 16. yüzyıl, item 341 (Urbino'dan Dubrovnik'e), 17. yüzyıl, item 2014 (Urbino'dan Dubrovnik'e); Brunetti ve Vitale, ed., *La corrispondenza,* ii, 471 (Urbino'dan Philip'e); BNF, MSS Dupuy 937, fos. 150r-151v (Malatesta hakkında Kral'ın Sultan ve Sadrazam'a olan mektubu), Français 16, 142, fos. 89r (Kral'ın talebi üzerine özgür bırakılması), 196r (26 Ağustos'ta Venedik'e ulaşması); BL, MS Add. 8279, fo. 240v (Gazimagosa'daki Ercole); BAV, MS Vat. Lat. 12,199, fo. 149r-v (Papa için muhtıra); Rosi, "Alcuni documenti", 159-61 (Papa'nın kabul etmesi), 166 (Philip).

çalışanı olduğu bile varsayılmıştı ancak bu kesinlikle sözcüklerin gerekli kıldığı bir ima değildi. Baylo, 31 Ocak'ta Bartolomeo'nun "Ülgün'deki rahmetli şövalyenin oğlu" olduğunu ve "Senyör Gabrio'nun, şifrelediği resmî mektuplarını aynı Bruti'nin alarak Roma'ya gitmesini istediğini" Venedik'e rapor etmişti. 2 Şubat'ta Gabrio Serbelloni, Doç'a ayrıca bir mektup daha yazmıştı; mektubunun taşıyıcısı olarak açıkladığı Bartolomeo'nun Venedik'ten Roma'ya giderek tüm işlerin tatminkâr bir seviyeye ulaştırılarak sonuçlandırılmasını sağlamasına izin verilmesi talep edilmişti. İki gün sonra Bartolomeo İstanbul'u terk etmişti. 19 Şubat'a kadar İspanya'nın istihbari casusu olarak burada konaklayan Cesare della Marra ile uzun sohbetlerde bulunduğu Dubrovnik'teydi. Della Marra, "Şövalye Bruti'nin oğlunun" sadece Gabrio Serbelloni ile Mehmed Bey'in takasını ayarlamak için geldiğini raporlamamıştı, Bartolomeo aynı zamanda İstanbul'un bazı haber ve dedikodularını da getirmişti: o yıl için büyük bir deniz seferi yapılmayacaktı, tahttan indirilmiş olan Fez Kralı, Osmanlılardan, iktidara geri getirilmeyi talep etmişti ve onlara devasa bir yıllık gelirin sözünü vermişti; Sadrazam Sokollu Mehmed Sultan ile hala iyi ilişkiler içerisindeydi ve Tunus'ta muzaffer olan Sinan Paşa, "kazandığı tüm parayı sevgi ve himayesini kazanabilmek için Sokollu Mehmed'e vermişti". Bartolomeo 26 Şubat itibariyle Venedik'teydi; yetkililer onu buradan Roma'ya kutsayarak göndermişlerdi.[20]

Bartolomeo Bruti, bir veya iki yıl sonra İspanyol makamları tarafından tamamen işe alındığında İspanya Kralı'na başından geçenler hakkında uzun bir muhtıra göndermişti. O bunun içerisinde diğer şeylerin yanında nasıl istihdam edildiğini de anlatmıştı. "Kendimi 1574 yılında İstanbul'da buldum" diye yazmış ve "Venedik Cumhuriyeti için

20 ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 4, item 168 (müzakere hakkında Baylo'nun raporu); Floristán Imízcoz, "Felipe II", 172 (büyük elçinin tahmini); Rosi, "Alcuni documenti" 167-8 (Bartolomeo Bruti, latore della lettara imperiale, condurrà da Roma i prigioneri turchi); Apostolescu, "Un aventurier", 567 (Sultan'ın adamı oldu iddiası); ASVen, Dispacci, Costantinopoli, filza 7, fos. 524v (Et disideria il S. Gabrio il midesmo Bruti passi à Roma con le mie lettere), 529r (fù figliuolo del Cauallier Bruti da Dulcigno); Pedani ve Bombaci, *Inventory,* 58 (Serbelloni'nin mektubu); *HD,* xi,91 (4 şubat varışı); Polić Bobić, *Medju križom*, 222 (della Mara'nın raporu: El hijo del cauallerio Bruto, da a Mehmet quanto gana por lo qual es muy fauorido); Venturini, "La famiglia", 375-6 (Venedik'te).

çalıştığını burada Cumhuriyetin işlerini yaparken Baylolarına ve büyük elçilerine Osmanlı sarayındaki işleyişin geleneksel yollarını öğretip talim ettirdiği" şeklinde devam etmişti. Saçma bir şekilde övünen ama bir o kadar da şerefli olan bu ifade, bize yeni efendilerini etkileme arzusu hakkında çok şey anlatıyor, ancak 1574 sonundaki statüsünün gerçekliği hakkında da hiçbir şey söylemiyordu ki bu onun eski ve genç bir Giovane di Lingua olduğu ve muhtemelen de Bayloslukta hiçbir resmî pozisyonda bulunmadığı bir dönemdi. Sonrasında o Tunus'tan esir edilenlerden biri olan Giovanni Margliani'yi tanıdığını ve onunla Baylo'nun evindeyken sohbetler ettiğini anlatmaya girişmişti. Margliani, Tunus'a Osmanlı saldırısının başladığı hususunda Don John'u uyarmak için destansı bir yolculuk yapan biriydi ve Serbelloni'nin yeğeniydi ki o buradan dönerken ölümle veya esir edilmenin neredeyse kesin olduğu düşüncesiyle yüzleşmişti.[21] O, esir takasına konu olup oluşturulan "prominenti – önemliler" grubu içerisinde değildi, Tunus ve La Goletta'nın Baylo'nun yardımlarıyla çoktan parça parça yapılmış olan salıverilme müzakerelerinde alınan (La Goletta garnizonundaki askerlerin karıları olan iki kadın ve 8 rahip dahil) birçok esirden biriydi. Bartolomeo "bir gün" diye yazmış ve "siz Majestelerine hizmet etmeye karar vermemle ona olumlu bir biçimde düşüncelerimi anlatıp üsteledim" demişti. O, ilkin, "Venediklilerin yanında edindiğim onurlu pozisyon" düşüncesiyle çekindi. Ama sonrasında Hristiyan coşkusuyla "Muhammedî mezhebinin" en büyük düşmanı olan Kral'a hizmet etme arzusu ve "bütün ailemin bu lanetli mezhepten aldığı yaraların bir dereceye kadar intikamını alma özlemiyle bu fikri aştı ve benimsemeye başladı". Margliani kendisine tekrar sorduğu zaman "ben kendime görüşlerimin kolayca üstesinden gelebilmem için izin verdim ve böylece iyi bir bahaneyi kullanarak Majestelerine hizmet etmek için Roma'ya gönderilmem, Papa'yı esir değişimi meselesinde ikna etmek için üstlendiğim iş ayarlandı" demişti.[22]

21 Yukarıda, s. 260.

22 AGS, Estado, leg. 488, item [20] (trouandosi in Constan:[li] l'annodel 1574, per affari della Sig.[ria] di Venetia, cioe, a instruire, et in caminare gli loro Bayli, et Amascaitori, della manera [*sic*], et proceder, che si costuma, in quella Corte, a trattar gli negocij appartenenti a detta Republica, un giorno fra gli altri frui da lui ricecato con boni terminj, et con efficace raggioni, perche mi risoluesse di seruire a V. M., il statto honesto, in che mi trouauo appresso dittj Sig.[ri] Venetianj, della setta

Burada anlatılan hikâyenin temelinin doğru olduğu varsayılırsa, bu bilgi yapbozun önemli bir parçasını verir: Margliani ve şüphesiz verdiği tavsiye ile Serbelloni, (ayrıca Baylo'nun 31 Ocak'ta yukarıda alıntılanan şifreli yazısı da bunu kabul etmeye meyilliydi) Bartolomeo Bruti'yi bu göreve kurye olarak aday göstermişlerdi. Yine de hala bu adamların kendi iradeleriyle basitçe böyle bir işi düzenleme gücüne sahip olup olmadıkları ve neden deneyimsiz bir gencin hizmetini almak için bu kadar istekli oldukları sorgulanabilirdi. Cevap için ipucu belki de yukarıda alıntılandığı üzere Cesare della Marra'nın naklettiği bilgilerdeki fragmanların birinde yatıyor olabilir: Bartolomeo tarafından rapor edilen haberlerde Sinan Paşa topladığı tüm parasını ona vererek Sadrazam'ın lütfunu kazanmıştı. Diğer taraftan bu, harici bir dedikodunun parçası olabilirdi. Diğer bir yandansa Sinan ile, ya da en azından evinde ona yakın biriyle yaptığı konuşmadan türetilmiş bir şey olabilirdi. Görüleceği üzere alternatiflerden ikincisini düşünmek için iyi bir neden vardı; Bartolomeo'nun yararlandığı üzere ve aslında akrabası olan kişi ile yani Sinan Paşa'yla özellikle güçlü bir bağı vardı. Bartolomeo'nun babası Antonio 1560'taki dilekçesinde Venedik hükümetine Osmanlı topraklarında birçok kontakları ve bağları ile İstanbul'da yüksek makamlarda arkadaşları "aderenze" olduğuyla övünmüştü; bu Bartolomeo'nun o şehre gittiği zaman faydalanmak için büyük dikkat göstereceği bir avantaj olmuştu. Eylül 1574'ün başlarında stajyer dragomanlık görevini bırakma kararı, büyük olasılıkla Bartolomeo'nun babasının bağlantılarını ve ilişkilerini kullanarak kendisini desteklemek için başka yöntemler bulmasından kaynaklanmıştı – ve bu nedenle o sırada hala Tunus'u savunan Margliani veya Serbelloni'nin herhangi bir yaklaşımıyla ilgisizdi. Bu, onun Osmanlı hizmetine girdiği, hatta Sinan Paşa'nın kişisel çalışanlarından biri olduğu anlamına gelmiyordu (Sinan Paşa, Bartolomeo'nun kendisi için bir Osmanlı kariyeri kurmasını pekâlâ önerebilirdi, ancak bu durumda onun İslam'a dönmesini de isteyebilirdi); en basit senaryo ise onun

Maumettana, vendicar in parte le offese che tutta la casa mia hanno riceuuto, da detta maledetta setta, mi lassai facilmente vincere dalle raggionj dette da esso Gio: Marigliani, et cosi sotto bon colore, et per seruvicio di VM procuramo, che fossi inuitao a Roma per solicitar con sua S.ta Il cambio delli priggioni); Rossi, "Nuovi documenti", 40-2 (diğer esirler: Margliani, rahipler, kadınlar).

belki de şehirdeki Batılı tüccarlar adına bağlantılarını kârlı bir kullanım için çevirmenin yollarını bulmuş olmasıydı. Sadrazam'ın evine yerleştirildiği zaman Serbelloni'den Baylo'ya bazı bilgileri aktarmış olması ise iki şeye işaret etmişti: Venediklilere ayak uydurduğunu ve Sinan Paşa'nın koruyucusu olduğundan Sokollu Mehmed'in ikametgâhına kolayca ulaşabildiğini söylemişti. İspanyollar için onu cazip kılan tecrübelerinin sınırlı kapsamlarda olması değildi, temaslarının kesin doğa ve kalitesi olmuştu. Öyle ki adı mahkûm takası işi için uygun bir kurye olarak gösterildiğinde o gerekli her kutucuğa tik atabilirdi. Venedikliler tarafından güvenilen, gizlice Osmanlılarca beğenilip kabul edilen ve İspanyollar tarafından bağlanandı.[23]

Bartolomeo Bruti Mart başlarında Roma'ya ulaşmıştı ve Papalık yönetimi de gerekli tüm hazırlıkları çabucak yapmıştı. 12 Mart 1575'te o, ilk 40 kişiden kalanların hepsiyle - 34 Osmanlı esiriyle beraber Roma'dan ayrıldı. O, aynı akşam Doç'a onları Fermo'ya (Papalık topraklarında Adriyatik kıyısına yakın bir kent) götürdüğünü yazmıştı; buradan, Venediklilerden herhangi bir talimat gelmeksizin bir yere hareket etmeyeceğini söylemişti ki onun görevi takas için onları Dubrovnik'e götürmek olacaktı. Bartolomeo kendi adını "siz huzurmeaplarının (Serenity) en adanmış tebaası ve hizmetkarı" olarak imzalamıştı ki bu İspanya için çalışmayı kabul etmesi gerçeğini biraz saptırmıştı. Buna Sultan'a iletilmek üzere Mehmed Bey'den olan ve İtalyanca tercümesi bulunan Türkçe bir mektubu da eklemişti. Bu önemliydi çünkü Osmanlı hükümdarı, Mehmed tarafından Osmanlıların yolda olduğuna dair güvence verilene kadar Hristiyan tutukluların İstanbul'dan çıkmalarına izin vermeyecekti. Fermo'ya yerleştikten sonra Bartolomeo, Papalığın dış işleriyle ilgilenen sekreteri Tolomeo Gallio'ya Kardinal Como'ya başlangıçta söz verildiği gibi Ancona'ya götürülmemiş ve hala kilit altında olmaları nedeniyle yüklerinin hala endişeli olduklarını yazmıştı. Fakat, Bartolomeo kendini tanıtmak için karakteristik bir eğilimle "Onlarla son derece deneyimli bir biçimde uzun uzun konuşarak rahatlattım" demişti. Ayrıca o, Kardinali, mahkûmlardan birini, Mehmed Subaşı'yı ilgilendiren yeni bir sorun hakkında uyarmıştı (*subaşı* bir kazanın polislerinin başı olan askerî bir memurdu). O adamın İstanbul'daki akrabalarından biri

23 Sinan ile olan ilişkisi için aşağıda bkz. 358-9.

değerli bir İtalyan esiri satın almış ve Dubrovnik'te birebir değişimi yapılması için göndermişti; ki bu şimdi denemede olan tüm toplu takasın geri alınmasından korkulmasına neden olmuştu (2 ay sonra onlar hala beklerken, bu sorun çözülmüştü ama çok daha problematik olarak görülen bir yolla, Mehmed Subaşı meslektaşlarından biri tarafından bıçakla öldürüldüğünde… Bartolomeo Hristiyan yetkililerin suçsuzluğuna tanıklık ederek, diğerleri tarafından yeminli beyanların yazılmasını hızla düzenlemişti). Fermo'daki uzun bekleyiş sırasında Bartolomeo tüm mahkûmlar arasından en önemli olanı ve görünüşe göre onlara salınmaları ile ilgili verilen sözün tutulmadığından şikâyet eden biri olarak Mehmed Bey'le mutlaka iyi bir iletişim içerisine girmiş olmalıydı. Roma'ya pratik düzenlemelere bakan bir Papalık komiserinden (veya vekilinden) gelen bir mektupta bu garip müşteriye karşı tutumunu Bartolomeo'nun kendini övmenin tamamen haksız olmadığını düşündüren terimlerle anlatmıştı. "Fermo'ya varışımızdan beri bay Bartolomeo Bruti ona [yani Mehmed Bey'e] bu sözle ilgili ciddi güvence vermekten asla vazgeçmedi; ama o kalın kafalı bir adamdı ve onu tatmin etmek veya onunla iş yapmak zordu".[24]

Nihayet Mayıs ayı sonlarında işler hareketlenmeye başlamıştı. 29'unda Baylo Sultan'a resmi bir dilekçe verdi, 39 Hristiyan mahkûmun serbest bırakılmasını istedi, 33 Müslüman'ın değiş tokuşu beklediğini belirterek ve sayıları eşitlemek için 6 tane esir daha bulacağına söz verdi. Sultan Dubrovnik hükümetine 39 Hristiyan'ın İstanbul'a doğru şu an yolları üzerinde olduklarını söyleyen bir mektubu Haziran başlarında göndermişti. Raguzalılardan, Müslümanlar gelene kadar onları emniyette tutmalarını, geldiklerinde Müslümanların sayılarını ve kimliklerini kontrol etmelerini ve her şey yolundaysa takasın yapılmasını istemişti. Venedik 15 Temmuz'da Mehmed Bey'in ve onun esir arkadaşlarının alınması ve Adriyatik boyunca götürülmesi için bir kadırga göndermişti ki Venedikliler de bu sırada aritmetik olarak gerekli

24 Rosi, "Nuovi documenti", 44 (12 Mart, "Di Vostra Serenità Devotiss.° vassallo et servitor"), 44-5 (Mehmed'in mektubu); Rosi, "Alcuni documenti", 195 (con molte parole destrissimamente aquietai gl'animi loro", Mehmed *subaşı* sorunu), 204 (il sig.r Bartolomeo Bruti non ha mai mancato dapoi che arrivammo a Fermo farli instansia per detta fede; ma è homo di dura cervice, et difficile da contentare et negotiar con esso lui), 209-15 (katiller, taahhüt).

olan fazladan altı esiri toplamıştı. Takas nihayet 22 Temmuz'da Raguzalı makamların başkanlık ettikleri bir törenle gerçekleşmişti. 27'sinde Osmanlı sarayındaki büyük elçilerine yazmışlardı; ki bunun sorunsuz gittiği kaydedilmişti ve ayrıca İstanbul'a gelişinde geri ödeyeceğine söz verdiği Mehmed Bey'e bin duka ödünç verdiklerini belirtmişti. Bu arada Mehmed Bey, Venedik Doç'una yardımlarından dolayı teşekkür eden ve Bartolomeo Bruti'nin davranışını öven zarif bir mektup gönderdi. Bu yakın Akdeniz tarihinin en büyük ve en önemli resmî esir değişimlerinden biriydi; hatırası ise uzun bir müddet yaşayacaktı. 18 yıl sonra Avusturya Arşidükü Matthias tutukluları değiştirme önerisiyle Buda Paşası'na yazdığı zaman, düzenlemelerin bu meşhur takasa göre modellenmesini önermişti. Bartolomeo Bruti mantıken kredinin bir kısmını talep edebilirdi. Anlaşmayı mümkün kılan diplomasiye hiç karışmamış olmasına karşın esaretlerinin son dört ayı boyunca Osmanlı mahkumlarıyla başa çıkmanın zor ve hassas olduğu bu görevde kendini temiz tutabilmişti. Ayrıca İstanbul'da en az bir temas kurabileceği üst düzey bir kişi de tanımıştı: Cezayir'in eski hâkiminin oğlu Mehmed Bey. Bartolomeo'nun bir İspanyol casusu olarak kariyeri daha yeni başlıyordu.[25]

25 Rosi, "Nuovi documenti", 45-6 (dilekçe); Biegman, *Turco-Ragusan* 145-6 (Sultan'ın emri); Predelli, vd., ed., *I libri,* vii, 9 (Venedik kadırgaları, 6 adam); Razzi, *La storia,* 118 (takas); Pedani ve Bombaci, *Inventory,* 58 (22 Temmuz), 62 (Mehmed'den Doç'a); DAD, LCL, 33, fo. 25r-v (büyük elçilere mektuplar); HHStA, Türkei I, Karton 81, 1st foliation, fos. 3v-4r (Matthias).

12

İstanbul'da Casusluk ve Sabotaj

İstihbarat toplama ve casusluk, ikincisi çoğunlukla birincisinden oluşmakla beraber pek de aynı şeyler değildir. Daha önce görüldüğü üzere 16. yüzyıl Akdeniz'i ziyadesiyle farlı türde –mesela, emtia fiyatları ya da korsanların hareketleri hakkındaki– bilgilerin çok değerli olduğu haberlere aç bir dünyaydı. "Avvisi"nin (gazeteler) derlenmesi, hem özel kişilere hem de devletlere hizmet veren yaygın bir uygulamaydı. Bu tür raporlarda yazılan şeyler çoğu durumda, onların menşe yerleri ve bu konu hakkında güvenilir bilgilere (bir bakanın azli, bir sel veya kıtlığın baş göstermesi ve daha birçoğu) uzak mesafelerden sahip olmak için kamuoyunun bilgisini ilgilendirir nesneler olsa da, yine de hala bazı sorunların üstesinden gelmek için bunlar bir değere sahipti. Bir hükümet kendi diplomatlarından bu tür haberlere gönderilerinde yer verip bildirmelerini beklese bile aynı şeylerle ilgili örtüşen birden fazla açıklama alınmasının bazı avantajları vardı, özellikle de bunlar bilinen gerçeklerden ziyade söylentiler olduğunda. Dolayısıyla elçilikler dışında sıklıkla bilgi toplayan yarı gölge kimseler vardı – bunlar bir anlamda ajandılar ancak bu terim herhangi güçlü bir anlam ile casusu karşılamıyordu. Yine de bir istihbarat toplayıcısının hangi noktada casusa dönüştüğünü belirlemek şaşırtıcı derecede zordu. Casusların ev sahibi ülkelerin sahip olmalarını veya iletmelerini engellemek isteyecekleri türden bilgileri topladığını söylemek, ortaya çok net bir kriter koymak demek değildir; çünkü bu başlığın altında yer alan konular, iki devlet arasındaki gergin dönemlerde artacak ve savaş zamanlarında da çok daha genel bir hale gelecekti.

Tacirler, hizmetleri hükümetler tarafından çokça talep edilen doğal bilgi toplayıcılarıydı. Osmanlı arşivlerindeki en eski ayrıntılı istihbarat raporlarından biri Arnavutluk'un güneyindeki Ergiri [Gjirokastër] kasabasından "Dhuka" adlı bir tüccar tarafından sağlanan bilgiler kullanılarak 1530'da Draç'ta bir yetkili tarafından hazırlanmıştı. Anlaşılan İtalyanca bilen Dhuka, 3 yılını İtalya, Fransa ve İspanya'da tiftik ticaretiyle geçirmiş, o günlerde Cenova'dan Osmanlı topraklarına dönmüş ve Batı Avrupa devletleri hakkında çok da gizli olmamakla birlikte pek çok bilgi vermişti. Tüccarların en büyük avantajı şüphe uyandırmadan seyahat edebilmeleriydi; 1567'de Kotor'daki Habsburgların istihbarat casuslarından biri olan Girolamo Bucchia, Papa'ya Arnavutluk'ta Osmanlı karşıtı bir isyan olasılığını değerlendirmek için Dubrovnik, Kotor, Bar veya Ülgün'den "ticaret bahanesi altında" tüccarlar göndermesini tavsiye etmişti. Öte yandan, yabancı şehirlerde uzun süreli ikamet eden tüccarlar, kendi iş çıkarları için zaten elde ettikleriyle iyi siyasi dedikodu kaynaklarıydı. İspanyol yetkililer tüccarlardan çok iyi faydalanmışlardı ve onlara hizmetleri karşılığında özel ticari imtiyazlar sunmuşlardı. Bazen de bir tüccar yerli halk arasında yerleşik hale gelirdi ki çok az yabancının ulaşmayı umabileceği bilgi kaynaklarına sahip olurdu: Eylül 1575'te 2 Baylo ve İstanbul'daki özel Venedik büyük elçisi Giacomo Soranzo, Galata semtinden Hristiyan bir kadınla evlenen Venedikli tüccar Lorenzo di Scudi'nin ziyaretini kabul ettiklerini bildirmişlerdi. Eşinin, eski Sadrazam Rüstem Paşa'nın dul eşi "Sultan"ın yakın arkadaşı olduğunu ve "Sultan'ın evindeki birkaç kadının sonraki yıl son derece büyük bir deniz seferinin" hedefi Venedik toprakları olarak yapılacağını söylediklerini duyduğunu anlatmıştı.[1]

Eğer istihbarat toplamak tüccarların doğasında ikinci sırada yer alıyorsa, bu diplomatlar için iş tanımlarının öncelikli parçasıydı. Bu hususta gayeleri her şeyden evvel ev sahibi olan hükümetin sırlarını özellikle de kendi diplomasisi söz konusu olduğunda, dışarıya çıkarmaktı. İstanbul'daki Batılı elçiler bu konuda çok çaba sarf etmişlerdi.

1 Isom-Verhaaren, "Ottoman Report" (Dhuka); Żamputi, ed., *Dokumente,* i, 233 (Bucchia); Echevarría Bacigalupe, "El espionaje", 148-9 (İspanyol tüccarlarına imtiyaz); ASVen, CCD, Disacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 4, item 248 (per l'anno futuro si faria grandissima armata). Dedikodusu yapılan bu deniz seferi gerçekleşmemişti.

Onlar, başka yerlerdeki büyük elçilerin aksine büyük avantaja sahiptiler: Osmanlı yönetiminin üst kademelerinde İtalya, Hırvatistan, Macaristan, Avusturya ve diğer yerlerden anadili ve zihinsel yapısı Batılı olan birçok (İslam'a dönmüş olan) "dönek" vardı – veya en azından Hristiyan ve Osmanlı olmayan Avrupalı. Hükümetin, imparatorluk içindeki herhangi bir yerel çıkar grubundan koparıldıkları ya da hiçbir zaman ona ait olmadıkları için kendisine bölünmemiş bağlılıklarını borçlu olan Sultan'ın kölelerinden oluşması Osmanlı sisteminin temel bir özelliğiydi. Klasik askere alma yöntemi *devşirme* veya "toplama" idi (bazen çok daha dramatik bir biçimde "kan haracı" olarak da tabir ediliyordu), bu sistem Osmanlı Balkanlar'ındaki Hristiyan ailelerden genç erkek çocukları alan, onlara Sultan köleleri statüsünü veren ve onları İslam'a döndürüp, yeniçeri yahut saray hizmetlisi olarak yetiştirmişti. Fakat savaşta esir alınan birçok yabancı doğumlu Hristiyan oğlan veya genç, Müslüman olurlarsa, idari sistem içerisinde de yükselebilirdi. Ve bariz dilbilimsel nedenlerden ötürü Osmanlı hükümetinin dragomanları ve diplomatik yazışmalar için kullandıkları sekreterler genellikle İtalyan, Avusturya ve Macar kökenliydi. Sistem böyle insanlarla doluydu; bazıları yeni efendilerine üstün derecede sadık kalmış olabilirlerdi, fakat muhtemelen Batılı bir diplomat onların anavatanlarına karşı olan artık sevgileri üzerine oynayabilirdi (ki bu kimseler çoğunlukla hala aile üyelerine sahip olan kişilerdi); ya da en azından onlarla ortak dilleri, ortak zihniyetleri ve bazı durumlarda alkole olan düşkünlükleri temelinde kişisel bir arkadaşlık geliştirmişlerdi.[2], [3]

Bir bağlantı kurulup gizli bilgi akışı (veya Osmanlı politikasını etkilemeyi de içerebilecek diğer yardım biçimleri) başladığında, bu insanlara hizmetleri karşılığında ödeme yapmanın yollarını bulmak zor değildi. Osmanlı toplumunun armağan kültürü özellikle sarayda ve

2 van der Does, *De itinere,* 35. Devşirme hakkında bkz. Papoulia, *Ursprung,* Imber, *Ottoman Empire,* 121-30 ve Ménage, "Devshirme" (Anadolu'dan da bazı alımların olduğunu not eder); yabancı doğumlu Osmanlı dragomanları için bkz. Matuz, "Die Pfortendolmetscher", Ács, "Tarjumans", ve Müller, *Franken,* 262-72.

3 Alkol, İstanbul'da pek çok devirde yaygın olarak mevcuttu, ancak Batılı büyük elçilikler alkolü serbestçe dağıtmaları nedeniyle takdir edilmişlerdi; 1597'de orada bulunan Hollandalı gezgin Joris van der Does, İngiliz büyük elçisinin masasında bir yemekten sonra yardımsız yürüyebilen bir Müslüman'ın nadiren görüldüğünü yazmıştı.

hükümetin üst kademelerine kadar güçlü bir biçimde ulaşmıştı. Venedik arşivlerinde yer alan 1594 tarihli bir belge, İstanbul'a yeni bir Baylo geldiğinde hediye alacak olan kişileri listelemişti. Bu, sadece Sultan ve diğer vezirleri değil, aynı zamanda *Kapudan Paşa* ve görevlileri, şansölye ve *defterdarı* (devlet hazinecisi) ve bakmakla yükümlü oldukları kimseleri, yeniçeri *ağa*sını ve baş memurlarını da içeriyordu. Galata ve alt bölgelerinin *subaşı*sı ile astları, gümrük *emini* ve memurları şeklinde devam ediyordu. Böyle bir kültürde, bir Osmanlı dragomanı veya sekreterine ödeme yapılması şüphe uyandırmayacaktır. Ve bu resmî hediye verişlerin dışında, sürekli ve oldukça cömert bir akış da vardı: 1592'de eski Baylo'nun yazdığına göre "Baylosluk, kefalet, hediye arayan ve bal kabının etrafındaki arılar gibi olan birçok Osmanlı tarafından sıkça ziyaret edilmekteydi". Bir iyilik yapabilen ya da değerli haberler sağlayabilenlere para ödemeye değerdi diye tavsiye etmişti o, ancak Baylo'nun diğerlerini reddetmesi gerekiyordu çünkü "aksi takdirde evinin Rialto köprüsündeki bir dükkândan daha fazla müşterisi olurdu".[4]

Onlar için İstanbul'da ve Osmanlı sarayında özel bir rol oynayan ve değerli bilgi kaynak sağlayıcısı olan diğer bir insan kategorisi ise Yahudilerdi. Aralarındaki büyük ticaret ailelerinin çoğunun Venedik, Viyana veya Hristiyan dünyasının başka bir yerinde şubeleri vardı; bu, esnek veya çoklu sadakatin olasılığını arttırmıştı. Zenginlikleri sayesinde önde gelen Yahudiler kıdemli vezir ve paşalara erişebiliyorlardı (ya da ünlü Joseph Nasi örneğinde olduğu gibi Sultan ile de dostluk kurulabiliyordu) ve sırasıyla dış ilişkiler ile uluslararası görüşleri nedeniyle de ödüllendiriliyorlardı. En aktif olanlardan biri 1569'da Dubrovik'te yaşayan İspanyol kökenli bir Yahudi olan David Passi, Venedik hükümetini Sultan'ın Kıbrıs'a saldırı planı konusunda uyarmıştı. Muhtemelen Osmanlılara yönelik gizli barış girişimlerine de yardımcı olmak için 1572'de Venedik'e taşındı ancak gördüğü muameleden mutsuz olduğu için ertesi yıl İspanyol istihbarat teşkilatında çalışmaya gönüllü oldu. Onun, Ferrara'da bir karısı, Polonya'da kraliyet sarayında bir erkek kardeşi, Selanik'te bir babası ve İstanbul'da Sultan'a doktorluk eden bir

4 Predelli, vd., ed., *I libri,* vii, 69 (1594 listesi); Albèri, ed., *Relazioni,* ser. 3, i, 406-7 (la casa del bailo ordinariamente è frequentata da molti Turchi, li quali aspirano a donativi, e sono appunto come la una bottega sopra il miele, altrimente la sua casa havria più avviamento di una bottega sopra ile ponte di Rialto".

amcası olduğu tarif edilmişti. 1580'lerin başında ise İstanbul'da ikamet ediyordu, ve çok geçmeden Sultan'ın sırdaşı olmuştu; şimdi hem Venedik hem de İspanyol karşıtı olduğu söylendiği gibi, hizmetlerini arama sırası İngiliz büyük elçisine gelmişti. Passi'nin amcası gibi Yahudi doktorlar kıdemli Osmanlılara ayrıcalıklı bir şekilde erişim hakkına sahiptiler. Birçok örneğinde olduğu gibi Padova'da veya diğer İtalyan üniversitelerinde tıp eğitimi almışlardı ve kendilerinin Batı ile kültürel ve ailevi bağları vardı; onlar aracılığıyla çeşitli amaçlar için kullanılabilecek bir bağlantı ağı mevcut olabilirdi. Mesela Dubrovnik belediye doktorlarından biri olan Samuel Abeatar, İstanbul'da baş defterdara kişisel hekim olarak hizmet eden Haham Abeatar'ın kardeşi olduğu gerçeğinden faydalanmaktan mutluydu. Belki de bu dönemin en etken şahsiyetlerinden biri Udine'de doğan Padova'da tıp okuyan, burada hızla birçok üst düzey temas ve hasta edindiği İstanbul'a yerleşmeden evvel Polonya sarayında çalışan Venedik tebaasından Solomon Nathan Ashkenazi'ydi (veya adını imzaladığı gibi Salamon Natan Ascanasi). 1576'da Stefan Gerlach tarafından onun "Sadrazamın lehine Fransız, Venedik ve Macaristan meselelerinde gizli bir danışman olduğu" tasvir edilmişti. Solomon, en azından orada 5 oğlu olduğu için yetkililerden özel imtiyazlar istemesinden dolayı Venedik'le olan iletişimini her vakit devam ettirdi; hizmetleri çok takdir edildi ve ona yılda 300 dukalık bir emekli maaşı ödemeye karar verildi. Ancak o, Viyana'da ikamet eden bir erkek kardeşi olduğu için çeşitli zamanlarda ayrıca Fransa, İspanya ve İmparatorluk adına etki edecek bir casus ve bilgi kaynağı gibi davrandı. 1580'de İstanbul'dan Fransa Kralı III. Henri'ye yazarak onun kendisine "en sadık hizmetkarınız" diyebileceğinden bahsetmişti; ve o, Kral'a, ona her zaman yardım ettiğini anlatmıştı, "her şeyden evvel siz 1573'te Polonya Kralı olarak seçildiğiniz zaman Dax Piskoposunun tüm övgüyü kendisi aldığını düşünmeme rağmen orada yapılan her şeyin arkasında ben vardım".[5]

5 Preto, *I servizi,* 100, (Passi'nin Kıbrıs hakkında uyarısı); Levin, *Agents,* 172 (İspanya için gönüllü oluş); Burdelez, "Role", 193 (Passi barış müzakereleri, ailesi); Özgen, "Connected World", [10], n. 38'de (Passi ailesi); Bodl., MS Tanner 78, fo. 40v (İngiliz büyük elçisi); Popović, *Turska,* 356 (Abeatar); ASVen, Dispacci, Costantinopoli, filza 7, fo. 183v (imza); Gerlach, *Tage-Buch,* 59 (Solomon'un Viyana'daki kardeşi), 155 (bey dem Bassa in solchen Gnaden: als sein geheimer

En kabiliyetli Batılı diplomatlar olağanüstü kapsamda kaynaklara kumanda ediyor, dönekler, Yahudiler ve diğerlerini kullanıyorlardı. 1598'de basılan çok kapsamlı bilgilere sahip Osmanlı İmparatorluğu hakkında yazdığı kitabında Lazaro Soranzo'nun söylediği üzere Batı Avrupa yöneticilerinin, "önde gelen paşaların en samimi ve gizli adamları arasında yer alıp Müslümanların ve Yahudilerin maaşlarını vermenin yanı sıra İstanbul'da ödeme yaparak tuttukları birçok casus da vardı"; paşaların hizmetkarlarının ve tabii Sultan'ın sarayındaki kadınların da Batılı diplomatlara sır satacaklarını sözlerine eklemişti. Bu abartı değildi. 1585'ten 1587'ye kadarki vazife nöbetini raporlayan Baylo Lorenzo Bernardo tersane hakkında içeriden bilgi almak için "birçok kaptan ve diğer denizcileri övdüğünü ve memnun ettiğini" yazmıştı ve oradaki sekreterlerden biri –yaklaşan deniz seferlerinin boyutunu değerlendirebilmenin yararlı bir yolu olarak– hazırlıklar için gelen emirleri ona düzenli olarak aktarmıştı. Aslen Lucca'lı olan Sultan'ın baş dragomanı Hürrem Bey, esasen Venediklilerin ödenek kadrosundaydı; ayrıca gizlice İspanya için çalıştığından Bernardo'ya Osmanlı-İspanya ilişkileri hakkında değerli bilgiler sağlayabilmişti. Sultan'ın kendisi ve onun İstanbul'daki ikametgahı olan Topkapı Sarayı'nın kapalı dünyasına ait olaylara dair ayrıntılar Sultanın sarayında çalışan ve güvenilir bir casus olan Yahudi bir kadının aracılığı yoluyla gelmişti. İran'da devam eden seferlerin haberleri içinse Bernardo, Osmanlı şansölyesinin 3 sekreterine güvenmişti; bunlar, Avrupalı hükümranların Padişah'a yazdıkları pek çok, bir kez Türkçeye çevrildikten sonra genellikle elden çıkarılan mektup asıllarını da vermiştiler. O, istihdam etmekten en çok gurur duyduğu casusun da aslen Ancona'dan olan, Sultan'ı sürekli olarak

Rath in Französischen, Venedischen, Polnischen und Ungerischen Sachen), 323 (Solomon'un Fransa, İspanya ve İmparatorluk'a yardım etmesi); ASVen, CCD, Suppliche, filza 1, item of 14 Ocak 1574[/5] (Solomon'un Venedik'ten oğulları için istekleri), CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 6, item 55 (oğullar için ileri istekler, 1582); Pedani ve Bombaci, *Inventory*, 74 (Venedik – emeklilik maaşı); BNF, MS Français 16,143, f o. 45r (fidelissimo seruitor, massime in la electione che V. M.ta fò electo per Rè De polonia che io fu causa De tutto quelo se operò qui si be' credo che mo[n]sior De acx auerà tirato il tuto a ssè). Solomon hakkında bkz. Arbel, *Trading Nations*, 77-86, ve Lucchetta, "Il medico", 13-16; ayrıca yukarıda bkz. 255.

bekleyen üç genç adamdan birisi olan Ali Ağa olduğunu söylemişti. Geniş bir kapsama sahip bu penetrasyon resmini onaylayacak bir yığın delil vardır. Sadece birkaç örnek vermek gerekirse; 1579'da Baylo, Toskana Grandükü tarafından Sadrazam ve Kapudan Paşa'ya yazılmış olan gizli mektupları Venedik'e aktarabilmişti; onun 1588'deki halefi ise İran cephesindeki Osmanlı generallerinden birinin Sadrazam'a yazdığı mektup ile Sadrazam'dan Sultan'a Trablus'taki bir isyan hakkında yazılmış olan mektupların nüshalarına sahipti; ve 1596'da Baylo, Sadrazam tarafından Lehistan şansölyesine gönderilen gizli belgelerin tamamını sevk edilmeden evvel görebilmişti.[6]

Venedikliler bu oyunun en iyisi olabilirlerdi ancak bunu tek oynayan onlar değildiler. 1575'te Stefan Gerlach, efendisi İmparatorluk büyük elçisi David Ungnad'ın "Venedik, Leh, Wallachia, Fransız, İspanyol ve Macar meseleleri hakkında birçok Müslümandan" bilgi elde edebilmek için büyük miktarlarda para harcadığını belirtmişti. Peşte (bu zaman diliminde Buda'dan ayrı olan bölge – Macar şehri) Paşa'sının İstanbul'daki adamı, kendi paşasına gönderilen tüm resmi evrakın kopyalarını Ungnad'a vermişti; ayrıca Peşte'de de İmparatorluk tarafından istihdam edilen bir yeniçeri ve sipahi yakındaki Habsburg kenti olan Komárno'daki (Mac.: Komárom) bir yetkiliye gizlice Ungnad'ın yazılarını iletiyorlardı. Şubat 1576'da Habsburglara karşı askerî hazırlık emri ile bir *çavuş* (Sultan'ın ulağı) Peşte'ye gönderildiğinde Gerlach neşeli bir biçimde, sadece bu emirlerin içeriklerinin bilinmesini değil, aynı zamanda "o farkında olmadan benim efendimin mektubunu da taşıyordu çünkü casus Komárno'da Herr [Bay] Kielman'a ilgili ekin acilen gönderilmesi gerektiğini Peşte'deki arkadaşlarına söylediği mektubu ona iliştirmişti" diye kaydetmişti. Bu gibi uygulamalar Ungnad'ın halefleri tarafından da sürdürülmüştü. 17 yıl sonra 1593'teki Osmanlı-Habsburg savaşının arifesinde diğer bir İmparatorluk büyük elçisi, onun ekibinden birinin sözleriyle "Osmanlı

6 Soranzo, *L'Ottomanno*, 66–7 (tengono fin dentro Constantinopoli molte spie pagate, sti- pendiando etiandio Hebrei, e Turchi de' più confidenti, & intimi de' primieri Bassà); Pedani, ed., *Relazioni*, 388–9 (accarezzato e gratificato molti capi et altri huomini da mare); ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 5, item 103 (1579); ASVen, Dispacci, Costantinopoli, filza 28, fos. 186r–187v (1588, Trablus), 202r–v (1588, İran); *HD*, iv(2), 212 (1596, Polonya).

sarayının eğilimlerine dair bilgilerin yaşlı bir kadın aracılığı ile gönderilmesi için ağaları veya teşrifatçıları birçok ödenek ve hediye vasıtası ile kandırmıştı".[7]

Bu konularda Doğu ve Batı arasında gerçek bir asimetri vardı. Osmanlılar Hristiyan aleminde yerleşik bir büyük elçi (bunun yerine, özellikle Venedik ve Lehistan'a gidenler geçici *ad hoc* elçilerdi) bulundurmuyorlardı ama ayrıca Batı sisteminde de İstanbul'daki yüksek rütbeli dönmelere eşdeğer hiçbir şey yoktu. Yahudilerin durumu daha çok iki yönlü bir mesele olsa bile kesinlikle Batılı saraylarında nadiren bu kadar yüksek-güvenilir pozisyonlara sahip olduklarından hiç de eşit değildi. Papa V. Sixtus'un iki Yahudi doktor ve etkili bir Portekizli Yahudi bankacı olan Giovanni Lopez'in arkadaşlıklarından hoşlandığı doğruydu; Soranzo ise kendinden emin bir şekilde şunları yazacaktı: "Giovanni Lopez'in Roma'da yaşarken casusluk yaptığı, Papa V. Sixtus'un sırlarını Sultan Murad'a götürdüğü kesinlikle biliniyor". Soranzo'nun iddiası doğru olsa bile bu istisnai bir durumdu; ancak Yahudilere karşı genişçe paranoyak bir düşmanlık modeline tamamen uyduğundan ayrıca Joseph Nasi'nin Batı'da devasa bir casusluk ağını yürüttüğü popüler inanca dair örneklemden dolayı şüphe etmek için gerekçeler de vardı. En makul tahminse, bilginin Yahudi ticaret ağları aracılığı ile her iki yönde de aktığıydı; 1585'te bir Baylo Venedik'teki Levanten Yahudilerin İstanbul'a "her olayın detaylı haberlerini" gönderdiklerinden yakınmış ve ona göre anlatının çoğu zaman "yanlış" olduğunu ve Cumhuriyet'in itibarına zarar verdiğini söylemişti.[8]

Dönmelere gelince: bunlardan Hristiyan tarafında –İslam'dan dönen hassas devlet makamlarına yerleştirilmiş hiçbir– eş değer kimse yokken

7 Gerlach, *Tage-Buch*, 137 ("Venedischen, Polnischen, Sibenbürgischen, Frantzösischen, Spanischen, Ungarischen Sachen, durch lauter Türcken", bela casus, yeniçeri, sipahi), 158 (d[er] führet auch unwissend, meines Herrn Brieff, dann der Agent hat ihn in den seinen eingeschlossen, und seinen Freunden zu Ofen zugeschrieben, dass sie das inliegende Schreiben gleich dem Herrn Kielman nach Gomorren überschicken sollen); Vratislav, *Adventures*, 102 (1593, alıntı).

8 Poliakov, *Jewish Bankers*, 185 (Sixtus, Lopez, doktorlar); Soranzo, *L'Ottomanno*, 66 (Di Giouanni Lopes . . . si sà certo, che communicò ad Amorato molti secreti di Papa Sisto V. i quali egli spiò, mentre dimorò in Roma); Arbel, *Trading Nations*, 59 (Nasi efsanesi); Preto, *I servizi*, 101 (Nasi efsanesi); Albèri, ed., *Relazioni*, ser. 3, iii, 316 (1585: "minutissimi avvisi di quanto passa", "falso").

Sultan'ın doğma büyüme İtalyan, Avusturyalı ve diğerlerinden pek çok sadık hizmetkarı olması gerçeği Osmanlıların casusluk gayeleri için hala hakiki bir değerdi. Bazı durumlarda bu kişiler derin bir örtünün altında sıradan Hristiyan Avrupalı numarası / bahanesi ile gönderilirlerdi. Batı'nın İstanbul'daki istihbarat servisleri, hükümetlerini onlar hakkında uyarmak için her türlü gayreti göstermişlerdi. Örneğin İspanyol ağı, 1572'de Napoli'deki efendilerine kırmızımsı tenli 35 yaşındaki bir Floransalı, koyu saçlı yaşlı bir Napolili ve biri kızıl sakallı iki Cenevizliden oluşan 4 dönme Osmanlı casusunun ortaya çıkarılmalarını anlatmıştılar. Venedik Baylosu iki yıl sonra Sadrazam'ın yakın zamanda Venedik'e bir dönmeyi casusluk yapması için gönderdiğini rapor etmişti. Adam Roma'lıydı ve sadece 1 ay evvel Müslüman olmuştu, Baylo "kabaca 40 yaşlarında, makul bir uzunlukta, koyudan daha açık tenli ve yuvarlak kara sakallıydı; fakat ben, onunla uyuşan birçok kişi bulunabileceği için bu tanımdan memnun değilim" diye yazmıştı. 1579'da İmparatorluk büyük elçisi aynı şekilde, Mehmed Abdullah Frenk adında Flaman bir dönmenin İspanya'ya casus olarak gönderildiği uyarısında bulunmuştu. Organizasyonun boyutu bazen endişeli Hristiyan güçler tarafından abartılmış olmasına karşın kuşkusuz Osmanlılar da Batı'ya bu tür pek çok casuslar göndermiştiler; 1570'te Venedik'te 30 Osmanlı casusu olduğu iddiası belki de abartılıydı ve 1559'da Napoli'deki bir istihbarat uzmanının yetkililere yaptığı, bu limana gelen tüm Yunan denizcilerin Müslüman olmadıklarından emin olmak için sünnet derilerinin muayene edilmesi gerektiğini söylediği teklifinde mutlaka paranoyanın dokunuşu vardı. İyi bir örtünün altına gizlenmiş casuslardan başka Osmanlı menşeleri saklanmamış ancak Batı'ya olan aşinalıklarından yine de yararlanılan başka dönme casuslar da vardı. Mesela, 1574 yılında iki dönme Balkan anakarasından Korfu'ya ve sonrasında ise Apulia'ya gönderilmişlerdi; bunlar görünürde köle fidyeciliği ile uğraşıyorlardı fakat onların gerçek görevleri (İspanyolların kendilerinin Delvine sancakbeyinin memuru olup gizli muhbirlerinin birinden öğrendikleri üzerine) her ikisi de deneyimli mühendisler oldukları için istihkamlarda casusluk yapmaktı. Sadrazam Sokollu'nun daha tanınmış bir döneği Batı'ya, Osmanlılardan kaçtığını ve hizmetlerini İspanya Kralı'na çevirmen olarak vermek istediğini söyleyen Ahmed adını almış olan Wallachialı Markus Benkner'i gönderme fikri daha iddialı bir bahane ve plandı; hatta bir

rapora göre Sokollu'ya – Batılı kuvvetler arasında yaygın ama Osmanlı dünyasında çok daha nadir bir uygulama olan – şifre kullanımı ile gizli mesajları iletmesinde anlaşılmıştı. Nihayetinde Benkner'in vazifesi hemen hemen altı hafta sonra sona erdirilmişti çünkü İstanbul'daki İmparatorluk büyük elçiliği tarafından yapılan etkili karşı istihbari çalışmalar onun kimliğini açığa çıkarmıştı.[9]

Bir casusun istihdam edilebilmesi için yegâne kasıt bilgi toplamak değildi. Atripalda Markizi ve Don John tarafından Balkanlar'a gönderilen elçilerde gördüğümüz gibi tek önemli vazife, potansiyel veya fiili asilerle temas kurulmasıydı. Bu, böylesi görevlerde çeşitli kategorilerdeki insanları hedef alan Batılı güçlerin başlıca endişesiydi (her şeyden evvel doğru teşvikler verildiği takdirde, iktidar makamlarındaki dönmelerin – ekseriyetle Osmanlı yönetiminden kurtuluşu aradıkları varsayılan Ortodoks Kilisesi'nin hiyerarşisinin ve Himare ile Mani yarımadasındaki gibi isyan eğilimi içerisinde bulunan topraklardaki yerel ahali liderlerinin döndürülebileceklerine inanılıyordu). Burada da durum asimetrikti; Batı hükümetlerinde "dinden dönmesi" için bir aday yoktu ve Osmanlıların asilere olan desteğine dair bilinen tek önemli misal İspanya'daki Mağriplere casusların gönderilmesini içeriyordu.[10] Gizli ajanlar için diğer bir rol, sabotaj veya suikast gibi düşmanca somut faaliyetler gerçekleştirmekti. Giovanni Barelli, 1569'da ilk kez, Mora'da bir dizi ayaklanmanın yanı sıra, Joseph Nasi'nin yakalanması veya katledilmesi ve İstanbul tersanesinin yakılmasını önerdiği zaman böylesi örnek bir kişi olduğundan İspanyol makamlarının dikkatini çekmişti

9 García Hernán, "Price", 235 (1572 İspanyol uyarısı); ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 4, items 156 (di 40. anni in circa di conueniente statura, di carne piu bianca, che bruna, di barba tonda et negra . . . non mi contentano questi segni p[er]che molti si troueranno di questa sorte), 165 (Benkner'in görevi); HHStA, Türkei I, Karton 38, 2nd foliation, fo. 373v ('Mahmut Abdallah Frenck'); Müller, *Franken*, 273–9 (casuslar; 277: Anvers'ten Mehmed Abdullah Frenk - önceden Ferdinand Bollus); Barbero, *La Bataille*, 163 (30 in 1570); Gürkan, "Espionage", 134 (1559 önerisi), 376–7 (1574 mühendisler); Ciorănescu, ed., *Documente*, 69 (İspanya için tercüman, Benkner'in görevi); AGS, Estado, leg. 488, item [109] (Benkner'in görevi, şifre); Graf, "I am Still Yours", 212–17 (Benkner'in görevi, son verilmesi). Benkner, en iyi, İslam'a dönen Teslis inancına karşı bir Alman olan Adam Neuser'in ahbabı olarak bilinmektedir.

10 Hollanda isyanı sırasında Osmanlı casuslarının ara sıra Aşağı Ülkelere gittiklerine dair raporlar da vardı ancak bunlar daha çok diplomatik elçi gibiydiler.

(o sırada, diğer bir tartışılan fakat II. Philip'in daha az çekici bulduğu fikir, Sultan'ın oğlunun suikastiydi; hedeflerden birinin Sultan'ın kendi olmasını içeren bu planın bir versiyonu da Venedik'ten biraz cesaret almış ve 1571 yılında İspanya tarafından yeniden faaliyete geçirilmişti). 1574 yazında Sakız'dan bir Yunan İspanyollara kundakçı olarak hizmetini sunmuştu; onun İstanbul tersanesini yakma planı filonun ayrılmış olmasından dolayı terk edilmişti ama onun Sultan'ın sarayını ateşe vermesi bir miktar hasar ve birkaç yeniçerinin ölümüne neden olmuştu. Osmanlı otoriteleri ise o tarz konularda daha az maceracı görünüyorlardı; 1569 sonlarında Venedik tersanesinde çıkan muazzam yangın yaygın biçimde Sultan'ın casuslarına yorulmuş olsa da bu sonuca dair bir delil keşfedilememişti. Aslında 1577'de Baylo, Sadrazam'ın Doç'un sarayını yakmayı teklif eden kırılmış bir Venedikli'yi huzurundan kovduğunu rapor etmişti. Gerçekten de bir yıl sonra orada büyük bir yangının nasıl veya neden çıktığı tamamıyla bilinmez olarak kalmıştır.[11]

Osmanlılar bütün bu amaçlar için harekât merkezi olarak kullanmak üzere yerleşik elçiliklere sahip olmadıklarından bir şekilde dezavantajlı duruma düşmüş olabilirlerdi. Ancak bu böyleyse bile, bununla ilgili olarak aynı şey Osmanlı İmparatorluğu'nda resmî diplomatik temsilcilikleri bulunmayan İspanyollar için de geçerliydi. 1540'larda ve 50'lerde İstanbul'da bulunan bazı casusların işlerini Venedik'teki İspanyol büyük elçiliği yürütüyordu. Söz konusu büyük elçilik, yüzyılın geri kalanında bu meselelere biraz da olsa müdahil olmayı elinden kaçırmamıştı; fakat, Cerbe'deki korkunç yenilgiden sonra 1560'ların başından itibaren II. Philip, anti-Osmanlı operasyonlarıyla daha aktif bir şekilde ilgilenmeye başladığı zaman Napoli Krallığı vasıtasıyla çok daha fazlası yapılmıştı. Temel atılım, Ceneviz'in San Remo kasabasından girişimci bir adam olan Giovanni Maria Renzo ve aralarında birkaç grup dönmenin de bulunduğu bir grubun işe alınmasıyla 1561'de geldi (İnebahtı'dan sonra Napoli'de tutuklanan "Cenevizli" Mustafa, daha önceden Gregorio Bregante bunlardan biriydi; diğer biriyse keza Ceneviz kökenli olan

11 Hess, "Moriscos", 17–18 (Mağribiler), 19 (Hollanda); Sola, *Uchalí*, 229 (Hollanda); Chasiōtēs, *Oi Ellēnes*, 53–4, 59–65 (Barelli planı); Canosa ve Colonnello, *Spionaggio*, 84–7 (1569 suikast planı); Lamansky, *Secrets*, 90 (1571' de yeniden aktif olması); Floristán Imízcoz, "Felipe II", 174 (sarayın kundaklanması); Pedani, *Venezia*, 208 (Doç'un sarayı, teklif, ateş).

yeniçeri komutanı Murad Ağa'ydı). II. Philip bununla yakın bir alaka tesis etti ve Napoli'deki Genel Vali'ye Korfu, Dubrovnik veya Otranto üzerinden iletişim sistemleri kurmasını emretti. İlk safhanın vurgusu tersaneyi yakmak ve Osmanlı filosunda bir isyanı planlamaktı ama daha sonra grup genişledikçe aşama aşama bu "avvisi" ve istihbarat akışını temin eden ve casusları ziyaret için güvenli evler sağlayan çok amaçlı bir haber alma ağına dönüştü. En önemli alımlardan biri, Venedikli bir tacir olan 1552'den beri İstanbul'da tam zamanlı olarak ikamet eden Aurelio di Santa Croce'ydi. O, 1564'ten bu yana Osmanlı'nın bahrî hazırlıkları hakkında düzenli raporlar gönderiyordu; o, şebekenin ödemeleri dağıtmak ve yeni üyeleri almaktan sorumlu olan yerleşmiş başı haline gelmiş görünüyordu, bu yüzden de 1570'lerin ortalarına gelindiğinde o, bir İspanyol casus tarafından İstanbul'daki "Capo degli Occulti" yani saklı olan casusların şefi olarak tanımlanmıştı.[12]

Oldukça hızlı bir şekilde kurulan ve uzaktan yürütülen bu tür bir harekâtın herhangi birinde olabileceği gibi verimsizlik ve hatta sahtekarlık boyutu da vardı. İşe alınan adamlardan bazıları sadece uyuyarak eşlik eden hiçbir iş yapmadan para alanlardı; bazılarıysa (daha sonraki bir aşamada Santa Croce aleyhine yapılacak bir suçlamada olduğu gibi) diğer Batılı güçler tarafından eşzamanlı olarak kullanılmış olabilirlerdi; ama öyle görünüyor ki hiçbiri Osmanlı karşıt istihbaratı için çalışmıyorlardı – ki bu Renzo ve Santa Croce'nin temelde yeterli oluşlarını tasdik etmişti. Farklı komuta zincirlerinin ve hatta farklı casus gruplarının başka kişiler (Napoli genel valisi, Sicilya genel valisi, bazen kendi genel valilerini pas geçerek Kral Philip, Venedik'teki büyük elçi ve bir dönemliğine en faal olan Don John) tarafından kontrol edilebileceği gerçeğinin oluşturduğu potansiyel verimsizlikler ve kafa karışıklıkları da vardı. Bu oldukça işlevsiz bir sistemdi ve İstanbul'dan gelen haberlerin çoğu göz ardı edilmişti. Renzo, Philip'in bakanlarından birisi tarafından "sohbet kutusu ve yalancı" olarak tarif edilmişti. Kardinal

12 García Hernán, "Price", 228 (1540'lar); Levin, *Agents*, 170–3 (1540'lar, 1550'ler ve sonrası, ancak Venedik'in sonraki dönemlerdeki rolünü abartmıştır); Floristán Imízcoz, ed., *Fuentes*, ii, 586– 605 (Renzo ağı), 623(n.) (Santa Croce biyografisi); Canosa ve Colonnello, *Spionaggio*, 165(n.) (Murad Ağa, önceden Simon Barca [Pittioni, *Korrespondenz*, 200–3'e göre] Ceneviz Doç'una ondan bir mektup göndermiştir ama bu yanlış tanımlanmış ve yanlış transkript edilmiştir.); Sola and de la Peña, *Cervantes*, 84–5 (Santa Croce raporları, rol); Sola, *Los que van*, 225–6 (Capo).

Granvelle, 1571'de Renzo'nun avvisilerinin taverna dedikodularından üretildiğinden ve yine 1574'te İstanbul'daki casusların üzerlerinde yanlış tarihler olan eski gelişmeleri yazdıklarından yakınmıştı. "Bana eski ve tahmini şeyler gönderiyorlar ve hedefe ulaştıklarını söyleyebilmeleri için, tam aksi olanlar da dahil olmak üzere bütün olasılıkları öne sürüyorlar ki bu yüzden de bu şeylerden biri başarısızlığa düşemez". Büyük ihtimalle Kardinal'in şüpheciliği için iyi nedenleri vardı; oysa, Osmanlı'nın La Goletta ve Tunus'a saldırmaya hazırlandığına dair doğru uyarılarla 1574'ün başlarında Napoli'ye döndüğünde Giovanni Barelli'nin, "güvenilirliğinin çok az veya hiç olmayan" biri olduğundan kenara atanın Granvelle olduğu da unutulmamalıydı.[13]

Bartolomeo Bruti'nin 1575 yılında içine girdiği dünya böyleydi – ki buna rağmen onun katıldığı şebekenin gerçek doğası onun için belli bir zaman bilinmez gelmiş olabilirdi. 1575 Temmuz'unda esir değişiminin sonuçlanmasının ardından, tutuklularla birlikte Dubrovnik'ten İstanbul'a gittiği anlaşılan Giovanni Margliani ile tekrar bir araya gelmişti. Margliani daha sonra yanına aldığı Arnavut acemisi ile Gabrio Serbelloni'ye Napoli'ye kadar eşlik etmişti. Ardından orada Bartolomeo, İspanya Kralı'na hitaben otobiyografik muhtırasındaki sözleriyle, "beni şefkatle karşılayan ve Majestelerinin hizmetiyle ilgili birçok şeyi beraber görüştüğüm en huzurlu lord olan Don John'un ellerini öpmek için" getirilmişti. Don John, Bartolomeo'nun, sorduğu sorulara verdiği cevaplardan memnun kalmıştı; "böylece bundan kısa bir zaman sonra İstanbul'a dönmem emredildi ve bana Giovanni Margliani tarafından verilen siz Majesteleri için sergileyeceğim hizmetimin ayrıntılarının olduğu, altında Don John tarafından imza edilmiş bir dizi talimat ile onurlu bir dönüş yolu verilmişti." Anlaşılan o ki, hemen İstanbul'a geri dönmemişti, bundan başkaca Venedik'te (ve tahmin edilebilir bir şekilde Koper'de) biraz vakit geçirmişti. Mahkûm değişimindeki önemli rolü kesinlikle yardımcı olmuşsa da, Venedik yetkililerince "giovani di lingua" olarak eğitimine kaldığı yerden devam

13 Floristán Imízcoz, ed., *Fuentes*, ii, 613 (palabrero y mentiroso), 614 (Granvelle, 1571); Canosa ve Colonnello, *Spionaggio*, 115 (Granvelle, 1571); Coniglio, *Il viceregno*, ii, 380 (me traygan . . . cosas viejas y generales y que por dezir que han acertado lo dizen todo y cosas contrarias por donde no puede ser que algo no succeda); Villani, ed., *Nunziature*, i, 268 (Barelli'nin uyarısı), 276 ('poco o nullo credito').

etmesinin nasıl ayarlandığı epey açıklanamazdır; ama her nasılsa gördüğümüz üzere o, Ocak 1576'da Baylo'nun evine geri döndü.[14]

23 Ocak tarihli raporunda Baylo Giovanni Correr Bartolomeo'nun gelişine dikkat çekmişti. Sadece 6 gün evvel İmparatorluk büyük elçiliğinin dragomanlarından biri olan Matteo del Faro'ya Galata'da büyük bir düğün yapılmıştı. Peralı (Perot – Galata'nın diğer adı olan Pera'dan gelen) bir ailenin üyesi olan del Faro 1559'dan beri İmparatorluk büyük elçiliği için çalışan İtalyanca konuşan Ortodoks Yunan olan bir adamdı. İlkinin ölümünden sonra ikinci eşi olarak aldığı gelini İspanyol gizli casuslarının şefi olan Aurelio Santa Croce'nin kızıydı ve Matteo del Faro kendinin 1571 ila 1575 arasında bir yerdeki safhada İspanyol şebekesinin kadrosu içerisine katılmış olarak bulmuştu. Düğüne katılan Stefan Gerlach, burada içlerinde Baylo'nun sekreteri ve bir takım tüccar da dahil bir grup Venedikli ve Raguzalı misafirlerin varlığını kaydetmişti. İsimlerden bazıları tanınabilirdir ama bunlardan bir tanesi ziyadesiyle kafa karıştırıcı olan "Bay Bruli"dir; sonrasında bu şahıs, törendeki hayati bir anda geline verilecek yüzüğü çıkaran damadın "sağdıcı" olan kişi şeklinde tasvir edilir. Gerlach'ın metni, ölümünden çok sonra el yazısını her vakit doğru okuyamamış olan torunu tarafından düzenlenmişti. Bu periyotta İstanbul'da adı "Bruli" olan kimse bilinmiyor. Fakat, görüleceği üzere Bartolomeo Bruti şüphesiz 1576 yazında Aurelio di Santa Croce ile tanış olduğundan ve aynı zamanda Matteo del Faro'nun yakın bir akrabası ile yaklaşık 3 yıl içerisinde evleneceğinden dolayı sağdıçlık rolünü üstlenenin Bartolomeo olduğunu düşündürecek güçlü sebepler vardır. Ama bu Bartolomeo'nun Aurelio'nun gizli rolünü halihazırda bildiği anlamına gelmemektedir. Burası, tesadüfi bağlantıların mümkün olabileceği küçük bir dünyaydı. Muhtemelen Venedik Baylosluğundan geçen bilgilerin toplanması da dahil olmakla birlikte Aurelio Santa Croce'nin Bartolomeo'nun işini (ki bu işin ne olduğu bile net değildir) yönettiğini düşünmek için özel bir neden yoktur. İhtimal ki kullanılması aşırı dramatik bir terim olsa bile, Bartolomeo Bruti'nin

14 AGS, Estado, leg. 488, item [20], fo. [1r–v] ("fui introdutto a bassiar le mani al Ser.^{mo} Sig.^{r} D Gio., Dal qual fui racolto benignam.^{te}, et con il qual trattai molte cose appartenenti al seruicio di V.M.", "cosi pocodoppoi mi fu ordinato douesse rittornar in Constan- tinopoli, et mi fu datto da esso Gio Marigliani, il modo di tornar honoratam.^{te} con una instrucione fermata da Gio: di Sotto nella qual mi cometeua gli particolari, in che hauea di seruire V.M.").

aktif hale getirilerek harekete geçirilmesi ancak 1576 yazında gerçekleşecekti ve bunun nedeni de ziyadesiyle beklenmedik bir biçimde geçici bir İspanyol ajanının İstanbul'a dahil edilmesi göreviydi.[15]

Birkaç yıldır çeşitli tiplerdeki İspanyol casusları veya özel görevlileri Osmanlı başkentini ziyaret ediyorlardı. Başta Fernand Braudel, modern tarihçiler 1570'lerin sonlarında Osmanlı-İspanyol ilişkilerindeki en önemli gelişmeyi iki güç arasında bir ateşkes müzakeresi olarak gördükleri için nihayetinde önceki ziyaretlerin çoğunu yahut tamamını bu sonuca [casusluğa] yönelik görme eğilimi içerisindeydiler. Bu görüş, olası İspanyol girişimlerinden ziyadesiyle şüphelenen İstanbul'daki Fransız elçisi Dax Piskoposu'nun sevkiyatlarından alınan yorumlarla pekiştirilmişti; Fransızlar, İspanyolların güçlerini çok daha rahat bir şekilde Fransa'ya karşı odaklayabilecekleri öngörüsü ile bir Osmanlı-İspanyol yakınlaşmasından çekinmişlerdi. Yine de İspanya tarafından bu on yılın ilk yarısına kadar Osmanlılarla böyle bir anlaşmayı müzakere etmek için herhangi bir ciddi girişimde bulunulduğuna dair açık bir delil yoktur. Bu, yine de İspanyol yetkililerinin asla, niçin nasıl Osmanlıların böylesi bir anlaşmayı yapabileceklerine istekli oluşlarını keşfetmeye çalışmadıkları anlamına gelmemiştir; çünkü düşmanınızın görüşmek için hazır olup olmadığını öğrenmek, onun güç ve zayıflıkları hakkında bu vesileyle kıymetli bilgi elde edebilmek bakımından her zaman için değerlidir. Lakin tüm kanıtlar bunların barış girişimleri değil, genel istihbarat misyonları olduğunu göstermişti.[16]

Onlar, İnebahtı'dan hemen sonra Don John, kendi sekreterlerinden biriyle birlikte özel bir esiri, Müezzinzade Ali Paşa'nın iki genç oğlunun hocasını gönderdiği zaman neredeyse başlamıştılar. Dax Piskoposu – ki ayrıca bunların kanıtları da bulunmamasına karşın – bu misyon hakkında kendi görüşüyle, savaştan önce bile başladığını gördüğü İspanyol müzakerelerinin devam ettiğine dair uğursuz şeyler yazmıştı. 1573 yazında Don John ellerinde bulunan [Müezzinzade'nin] oğlunu

15 Gerlach, *Tage-Buch*, 32 (del Faro Ortodoks, Galata ikameti), 155 (düğün, Santa Croce - üvey / kayın baba, "Hr. [Herr – Bay] Bruli"), 156 ("Herr Bruli', "Pronubus", yüzük); Lesure, "Michel Černović", 145(n.) (del Faro'dan 1559'da); Carrasco, "L'Espionnage", 216–17 (1571–5 maaşı). Del Faro hakkında detaylar Müller, *Prosopographie*, ii, 354–6'dır, ancak burada yanlış şekilde onu İspanyol olarak tanımlamıştır.

16 Braudel, *Mediterranean*, ii, 1144–50 (Dax'ı kastederek).

da serbest bırakıp iyi bir karşılık olması için güzel atlar, altın sikkeler, güzel giysiler ve 40 sıradan Müslüman esiri büyük şövalyevarî bir jestte bulunarak göndermişti; bu, Osmanlıları şaşırtıp hayrete düşürmüşken, bunun asıl amacı belki de 2 güvenilir casus olan İspanyol Antonio Avellán (veya "Avellano") ve çocuğa eşlik eden Florentine Virgilio Polidori'nin İstanbul'a uzun süreli ziyaretini mümkün kılmaktı. Avellán, işe Renzo tarafından 1568'de alınmıştı, İstanbul'u iyi biliyordu, eski bahrî kumandan Piyale Paşa'nın kölesi olarak burada uzunca bir zaman geçirmişti ve akıcı olarak Türkçe konuşabiliyordu. Dax Piskoposu'nun Sadrazam'a beklenmedik ve acilen şikâyette bulunmasına neden olan 1573 Temmuz'undaki gelişinden sonra o, burada toplamda 15 ay kalmıştı, her türden kişisel temasını geliştirmiş ve Napoli ile İspanya'ya raporlar göndermişti. O buradayken, diğer bir İspanyol casusu olan Juan Curenzi, 1574 yılının başlarında şehre gizli ve kısa bir ziyarette bulunmuştu. O, Osmanlı filosu hakkında haberleri aldığı kardeş Benedetto Carantino'nun evinde gizlice Aurelio Santa Croce ile buluşmuş ve ona mektuplar getirmişti; ve muhtemelen o esnada İstanbul'daki bir barut cephaneliğinde meydana gelen patlamanın sorumlusu da oydu.[17]

Sicilya genel valisi tarafından gönderilen başka bir elçi olan Jaime de Losada da Mayıs 1575'te İstanbul'a gelmişti. Önceden o, kendini güvenilir bir konuma yerleştirmiş ve beğenmiş olan korsan lideri ve bahrî kumandan Uluç Ali'nin (artık Kılıç Ali) kölesi olmuştu; şimdiki görevinin temel amacı ise eski efendisiyle La Goletta ve Tunus'ta ele geçirilen insanların fidyeleri hakkında anlaşmaya varmaktı. Daha sonra yazmış olduğu uzun raporunda Losada, Kılıç Ali'nin kendisini İspanyol denizcilik hedeflerini sorgulamak isteyen Sadrazam Sokollu Mehmed'i görmeye nasıl götürdüğünü ifade etmişti. Losada'nın açıklamasında İspanyol-Osmanlı anlaşması ihtimalini birden fazla kez ortaya atanın Sokollu olduğu çok açıktı: o, "Sultan'ın yüce kapısının her zaman açık olduğunu" "ve ona gelen hiç kimsenin hayal kırıklığına uğrayarak gitmeyeceğini" söylemişti.

17 Sola ve de la Peña, *Cervantes*, 86–9 (erken 1570'lerdeki görevler), 90 (Curenzi, artış); BAP, MS 4769, fo. 46r (Dax'ın raporu); Polić Bobić, *Medju križom*, 195 (40 esir); Gerlach, *Tage-Buch*, 37 (atlar, altın, elbiseler, Osmanlıların şaşkınlığı), 152 (Piyale'nin kölesi); Floristán Imízcoz, "Los pro- legómenos", 44 (Avellán'ın Renzo tarafından istihdam edilmesi); de Torres, *Chronica*, fo. 93v (köle Avellán, Türkçe konuşması); ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 4, item 107 (Dax'ın yakınmaları); AGS, Estado, leg. 488, item [95] (Curenzi).

Bu, Avellán'ın 1576 başlarında İstanbul'a döndüğü vakit Venedik Baylosuna yapmış olduğu bir yorum ile ahenk içerisindeydi: o, 1573-4'te bir önceki kalışı sırasında kendisine, (Losada tarafından çokça alıntılanan tarzda) yüce kapının her zaman açık olduğunu söyleyen Sokollu ile birkaç görüşmede bulunmuştu ve "iyi niyetin küçük bir simgesi – mesela büyük bir ödeme" İspanya Kralı'na çok daha fazla para kazandıracak bir anlaşmaya neden olabilirdi. Sokollu'nun manevrasının benzer bir manzarası 1575'te Korfu'dan Napoli'ye döndükten sonra Giovanni Barelli tarafından da anlatılmıştı. Barelli, fidyesini verdikleri mühim bir Osmanlı olan Atina'lı Memi Çelebi'nin (çelebi, kültürlü bir beyefendiye verilen onursal bir terimdi) Sadrazam'a iki nedenden dolayı İspanyollarla barış anlaşması yapması gerektiğini söylediğini yazmıştı: sıradan Osmanlılar artık filoda hizmet etmekten korkuyorlardı ve barış ticarette kazançlı bir büyüme getirebilirdi. Görünüşe göre, Sokollu bu fikri desteklemiş ve bazı Osmanlı-Venedik vergi işlerinin bahanesiyle Korfu'daki Barelli'ye bir çavuş göndermişti: o, Barelli'yi İstanbul'a barışın tesis edilmesi için müzakerelerde bulunmak üzere İstanbul'a davet etmiş ve bu amaca uygun olarak ona güvenli geçiş izni vermişti. Anlatılan olayların tümünün ortaya attığı şey Braudel'in konuları yanlış anladığıdır: görüşmeleri sürdürmeye çalışan II. Philip değil Sadrazamdı. Nihayet bu amaçla bir İspanyol elçisi ortaya çıktığı zamansa, doğal olarak Sokollu İspanya bu iş için talipmiş gibi davranmıştı. Fakat burada, onun neden barışı dilediğinin açık bir sebebi vardı: Akdeniz'de İspanya'ya karşı herhangi uzun süreli bir askerî durgunluk İnebahtı sonrasında Osmanlı maliyesi üzerinde büyük bir yük olan filonun neredeyse yenilenmiş oluşunu sürdürebilmeyi içeriyordu. La Goletta ile Tunus güvence altına alındıktan sonra söz konusu neden çok daha açık bir hal almıştı: böyle bir donanmanın yapacak çok daha az şeyi olacaktı.[18]

18 Sola, *Uchalí*, 219 (Losada ve Uluç Ali), 220–31 (rapor; 222: "la Puerta del Gran Señor era abierta, y que quien venía a ella no se iría descontento"); ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 4, item 269 (una piccola recognitione); Floristán Imízcoz, "Felipe II", 186 (Barelli'nin raporu). Ayrıca Dubrovnik'teki bir İspanyol ajanın, Sultan'ın Sokollu ve Kılıç Ali tarafından İspanya ile barış aramaya ikna edildiğini belirten 1573 Mayıs'ındaki raporla krş. Polić Bobić, *Medju križom*, 188. İspanyol barış girişiminin tek kanıtı, 1577'de Gerlach, Sokollu'ya 1575'te yaklaşan "Johann Peter Gusin" adında bir İspanyoldan bahsetmiştir. (*Tage- Buch*,322); Ancak ben herhangi başka bir İspanyol belgesinde eşdeğer bir isim bulamadım.

Bu arada İspanyolların eğilimi temelde saldırganlığın sürdürülmesiydi. 1575'in yazında Sicilya genel valisi, İstanbul cephaneliğini yakmayı ve Kılıç Ali'yi meyve konserveleri ve şekerlerle zehirleyerek öldürmeyi teklif eden bir gönüllüyü cesaretlendirmişti. O sırada ise Avellán, Madrid'e gitmiş ve Kral Philip'i Murad Ağa adındaki –halihazırda İspanyol hizmetinde olup aynı adı taşıyan Cenevizli dönme değildir, bu kişi Kılıç Ali'nin sağ kolu ve baş kâhyası olan güvendiği adamıdır– önemli bir Osmanlı'nın "döndürülmesini" içeren planını desteklemesi için ikna etmişti. Aslen Luccalı olan bu Murad Ağa, İspanyol tarafına geçme isteğini çoktan göstermişti; Avellán, bunu gerçekleştirmek için Luccalı dragoman arkadaşı Hürrem Bey'den yardım istemeyi önermişti. Ve onun Murad Ağa'yı ikna etmesi vasıtasıyla dönmesini amaçladığı daha yüksekteki hedef, Calabria'dan bir İtalyan olan Osmanlı Amirali Kılıç Ali'nin kendisiydi. Avellán 1575 sonlarında Apulia'dan Dubrovnik'e gitmişti ve buradan da kara yolu ile Raguzalı yetkililerin onu durdurma girişimlerine karşın İstanbul'a seyahat etmişti. Onun görünürdeki vazifesi kölelerin fidyelerini ayarlamaktı; şaşırtıcı olmayan bir biçimde kendisinin Don John adına barışı müzakere etmek için gelmediğinden hayal kırıklığına uğramış görünen Sadrazam'la görüştüğü zaman bu hikayeye bağlı kalmıştı (sonrasında ise İspanyol sarayında görüldüğünü söyleyen Osmanlı casusları tarafından Sokollu'ya ihbar edilmişti; Sadrazam ona bu seferlik fidyeci olduğundan güvenli geçiş izni sağlayarak saygı duyacağını söyledi ancak eğer bir daha İstanbul'a gelirse de onu tekrar esir etmekle tehdit etmişti). Her ne şekilde olursa olsun Avellán'ın gerçek vazifesi Murad Ağa'nın korkmasından dolayı çabucak meydana çıktığından zorluklarla karşılaşmıştı. Bu yüzden de o, yerleşik şebekenin başı olan Santa Croce'ye tavsiye ve yardımı için geri dönmüştü.[19]

Onun daha sonraki otobiyografik olan hatırlatma notuna göre bu noktada Bartolomeo Bruti devreye girmişti. Bu belge, Bartolomeo'nun kendi önemi hakkında belki de şişirilmiş bir izlenim verebilir; bununla

19 Sola ve de la Peña, *Cervantes*, 94 (gönüllüler, suikast); Floristán Imízcoz, "Los prolegómenos", 43–4 (Avellán planı); Polić Bobić, *Medju križom*, 229 (Raguza girişimleri); ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 4, item 269 (sözde görev, görüşme); AGS, Estado, leg. 488, item [27] (ihbar, Sokollu'nun gözdağı).

birlikte yine de daha sonra olanlarla ilgili olarak elimizdeki tek spesifik açıklama da budur. Aurelio "kendisi ve Bartolomeo Bruti ile anlaşmaktan başka çareleri olmadığına ve böylesi zor ve muazzam bir görev için onların kendisini ikna edip edemeyeceklerini görmeye" karar vermişti. Onlar, hep beraber Bartolomeo ile uzun uzun konuşmuştular; Aurelio Kral'dan aldığı mektubu göstererek Avellán'a mümkün olan her türlü yardımın verilmesini söyleyecek ve Avellán da o kraliyet yazısını Murad Ağa'ya yetiştirecekti. Konuyu düşünen Bartolomeo ise çok daha iyi bir fikir önermişti. Murad Ağa için tasarlanan davetiye yeniden, geçen yıl Roma'dan Dubrovnik'e kadar eşlik ettiği makam sahibi olan Mehmed Bey'e yönlendirilmeliydi. "Ben onun [Hristiyanlık için] bazı hizmetleri sergilemekte çok daha uygun olduğunu biliyorum, çünkü o hem [İtalya'da kaldığı sıralarda] Hristiyan meseleleri hakkında çok iyi bilgi sahibi haline gelmiş ve hem de hizmetleri için Sultan'dan çok az ödül alıyor". Bunun gerçekten de Bartolomeo'nun fikri olup olmadığı veya Aurelio'nun zihninde ona tam da bu alternatifle mi geldiği merak edilebilir. Ancak en azından bir şey açıktır: sadece Bartolomeo Mehmed Bey'i bu yaklaşımda bulunabilecek kadar iyi tanıyordu. Onun şimdi yapacağı buydu; Mehmed ilk önce şaşırmış ve telaşa kapılmıştı ancak yavaş yavaş "Bartolomeo ile anlaşarak bazen de endişelendirerek" İspanya Kralı için çalışma fikrine gelmişti. Onun tek ağır şartı, Bartolomeo'nun Kral'a kendisinden bir mektup götürerek Philip ile Mehmed adına şahsen görüşmesiydi. Ve böylece 1576 Ağustosunun başlarında Koper'de kardeşlerinden birinin öldüğü bahanesiyle Baylo'dan ayrılma izni alan Bruti, Avellán ile beraber bir Raguza gemisine bindi ve İstanbul'dan yelken açtı.[20]

Bartolomeo Bruti şimdiye kadar tamamen İspanyolların çalışanıydı; ama Temmuz'da Antonio Avellán ve Aurelio di Santa Croce ile anlaşmada bulunduğunda tam olarak neler yaşandığı açık değildir.

20 AGS, Estado, leg. 488, item [20], fos. [1v] ("non hauerci altro rimedio, che il trattarne con me Bartolomeo Brutj, et uedere si poteano dis- ponermi a incaricarmi di cosi grande, et difficil impresa", "cognoscendolo ancora molto piu atto, ad alcunj seruicij, cosi per esser molto instrutto delle cose della christianità, come per la pocca sadosfacione, che tiene di suoi seruicij dal Gran Turco"), [2r] (hora minaciandomi, hora consentendo); ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 5, item 11 (gitmesi, salınması). Murad Ağa'ya 1575 Haziranında gönderilen, Kılıç Ali'yi razı etmesini de isteyen resmi hükümdar mektubu AGS, Estado, leg. 488, item [30].

Avellán onu buraya kaydettirdiğini ve sonrasında İspanya hizmetinde olduğunu iddia etmişti. Aurelio ise bu sahne perdesinin hemen ardından Kral'a yazıp, "İstanbul'da önemli tanıdıkları ve kendi vatanında atalarının tanınmasından hala güvenilirliği olan Arnavut Şövalye Bartolomeo Bruti artık sizin hizmetinize istihdam edilmiştir" şeklinde bildirmişti. Bartolomeo'nun kendisi ise kısa bir süre sonra olayların bu versiyonlarını Margliani ve Don John'u da içeren diğer seçeneklerle birleştirerek Kral Philip için başka bir açıklama üretecekti. 3. Şahıs ile yazılan bu açıklamada hem Avellán ve hem de "oculti" yani İstanbul'daki gizli casuslar, Bartolomeo'ya Venedik servisinden ayrılarak İspanya adına çalışması için yalvaracaklardı:

> Bu bölgelerde birçok bağlantısı ve mükemmel tecrübesi ve nüfuz sahibi mevkii olan birçok tanıdığın sayesinde Osmanlı meselelerinde ister asker olarak veya ister gizli hususlarda siz Majestelerine hizmet edebileceğini iyi bir biçimde düşünerek ve bunun yapılması gereken doğru bir şey olduğundan ve ayrıca Giovanni Margliani aracılığı ile Ekselanslarının [Don John] halihazırda vermiş olduğu açık sözden dolayı ortaya çıkabilecek bir sonraki onurlu fırsatta Majestelerine hizmet etmek için kendilerini Majestelerinin hizmetine sunmuştu.

Muhtemelen bu sadece, Aurelio'nun biraz daha az itibar kazanması veya biraz daha az bilgili görünmesi için üstünde anlaşılarak icat edilmiş olan bir hikâyeydi. Fakat bu, en azından Bartolomeo'nun İstanbul'daki üst düzey bağlantılarına yaptığı vurgudan dolayı hala kayda değerdir.[21]

Bruti ve Avellán sonunda 1576 Ekim ortasında Napoli'ye ulaşmışlardı. Orada askerî hizmette bulunan Giovanni Margliani, Bartolomeo'yu Napoli filosunun komutanı olan Sesa Dükü'ne tanıtmıştı;

21 Floristán Imízcoz, "Los prolegómenos", 47 (Avellán iddiası); AGS, Estado, leg. 488, items [21] (di p[rese]nte ridutto alli suoj seruicij Bartol° Brutj Caual[ie]r Alban. che mantiene tutta uia il Credito di suoi antecessorj nella sua patria, et hà parenti d'importanza, in Constant[li]), [110] (hauendo considerato molto bene, che era cosa giusta, et che potea seruire VM. cosi de soldato, come in cose occulte in la negociacione di leuante, per molta pratica, et amicitia, che ha in quelle parte, et per molti parentj persone di autorita che ha, et anco perche hauea gia datto ferma intentione a sua Al.[za] per mezzo di Gio. Mariglianj di seruir VM. con la p:[rossi][ma] honorata occ.[ne] che si presentera, si ha messo al seruicio di VM).

Bruti'nin Madrid'de yürütmesi gereken acil bir işi olduğunu söylemişti ve Dük de ona mümkün olan en kısa sürede bir kadırga tesis etmek için söz vermişti. O esnada Bartolomeo'nun Aurelio'nun adına Mondéjar Markizi olan genel valinin eline ulaştırması gereken başka bazı hususlar da vardı. Bunun içeriği İstanbul ve Napoli arasında seyahat eden insanlar ve mesajlar için yeni bir güvenli iletişim rotası kurulması ihtiyacı ile ilgiliydi. Önceki rota, karadan Epir (modern kuzeybatı Yunanistan) ve oradan da Korfu'ya gidiyordu. Bu sistemin olduğu gibi yürütülmesinde yardımcı olan iki kişi hakkında az da olsa bilgi sahibiyiz. Igumeniçe'nin hemen kuzeyinde küçük bir liman olan Bastia'nın Epir sahilindeki kilit isim Dulis adında bir Arnavut'tu; bazı açılardan esas bir kimse olan bu kişi Avlonya ve Delvine sancakbeyleri tarafından himaye edilmişti, 1566'da Renzo tarafından işe alınmıştı, bir mektubunda Kral Philip'e açıkladığı üzere kendisi İstanbul'a giderken yollarında Bastia'dan geçen İspanya'nın tüm hizmetkarlarına bakmıştı. Operasyonları önceki 2 yıl boyunca yürüten diğer önemli kişi Korfu'lu genç bir asilzade olan Petros Lantzas'dı, hızlı firkatası ile casusları Korfu'dan Otranto'ya geçiriyordu.[22] Ancak sistem, İstanbul'dan firar eden esir kaçakçılığı konusunda bir yan hat geliştiren Yunan ve Arnavut kuryeleri tarafından tehlikeye atılmıştı; Sadrazam bunu durdurmak için fazladan koruma ve kontrol [noktaları] koymuş, bu da rotayı kullanılmaz hale getirmişti. İstanbul'dan ayrılmadan evvel Bartolomeo Bruti Aurelio'nun isteği üzerine yeni bir ağın nasıl kurulup genişletileceğini anlatan bir rapor yazmıştı ki bu Aurelio'nun Mondéjar Markizi'ne verdiği mektuba eklenmişti.[23]

Bartolomeo yazısında, sevkiyatın İstanbul'dan Budva, Kotor ve Dubrovnik'e iletilmesini ve buradan da bir firkata ile alınarak güney İtalya'ya gönderilmesini önermişti. Her üç yerde de orada oturan yerel

22 Lantzas, Osmanlı-Venedik barış anlaşmasından memnun olmadığından İspanyol hizmetine geçtiği 1574 yılına kadar Venedik hizmetindeki dinamik bir askeri liderdi. 1576'da Himare'den büyük bir savaşçı grubu ve bir İspanyol mühendis yardımıyla Venedik'in savaştan sonra Osmanlılara geri verdiği Sopot kalesinin yıkılması işlerini ayarlamıştı.

23 Sola, *Los que van*, 228 (Ekim, varış); AGS, Estado, leg. 488, item [20], fo. [2r] (Sesa, Aurelio'nun yazısı); Carnicer ve Marcos, *Espías*, 332–3 (Dulis, Bastia, Lantzas), 344 (Lantzas'ın firkatası); Floristán Imízcoz, ed., *Fuentes*, ii, 619 (*sancakbeyis*), 682–8 (mektub); AGS, Estado, leg. 1073, item 21 (Renzo'nun Dulis'i istihdamı); Laskaris, "Petros Lantzas" (biyografi), ve 'Sumplērōmatika', 237–40 (Sopot).

bir temsilci bulunmalıydı; o kimselerin ödemeleri ve seçimi Napoli tarafından yapılacaktı ve birbirlerinin kimliklerinden habersiz bırakılacaklardı. Güvenilir olduklarından ve kaçak köle işine karışmadıkları için İstanbul'dan bu yerlere giden normal Venedikli kuryeleri kullanmak en iyisiydi; onlar "Slav milletindendi" ve "bir yolculuktan bir yolculuğa" ödemelerinin yapılması gerekiyordu. İstanbul'a yaklaştıklarında şehrin yaklaşık 29 km dışında bir rahibin evine gidip ona mektupları vermeleri gerekiyordu. Kendisine maaş ödenmesi gereken rahipse kimlikleri kuryeler tarafından bilinmez olan "oculti"ye aktarıyordu. Her şeyden evvel tüm sistem için bir muhasebeciye sahip olmak gerekiyordu. Bartolomeo geçmişte kuryelerin ödeme talep ederek hizmet muhtıralarını bir kişiden diğerine götürdüklerini ve "oculti"lerin aynı işlemi yaptıklarını dolayısıyla da gizliliğin bozulduğunu yazmıştı. Bu yazı doğal olarak şu sonucu takip etmeliydi: Bartolomeo Bruti'ye bütün sistemi kurması ve işletmesi için bir kraliyet patenti verilmeliydi. Bunun kendini övmesi için bir araç olarak sunulmasının açık olmasına karşın bu rapor ilgili sorunların iyi bir şekilde kavrandığını gösteren ciddi bir çalışmaydı. Nihayetinde Bartolomeo bu konularda aile geleneği gibi olan bir şeyin varisiydi; babası güney Arnavutluk'tan Venedik'e haber aktarımını organize etmişti ve amcası Gasparo, Malta kardeşliğinin İstanbul'daki kendilerine ait gizli ajanlarından haberleri aldığından Dubrovnik'teki yerleşik bir istihbarat toplayıcısıydı.[24] [25]

Bartolomeo'nun önerisi ilkin çok başarılı oldu: Genel Vali bunu okuduğunda "çok beğendi" ve ona yeni sistemi kurması için hemen çalışmaya başlamasını emretti. Bartolomeo ise başka işleri için İspanyol sarayına gitmesi gerektiği cevabını vermişti ve Mondéjar bu işin ne olabileceğini sorduğu zaman o, bunu herhangi birine anlatmasının yasaklandığını söylemişti. Genel vali buna öfkeyle cevap vererek "Bu krallığın kralı olduğumu bilmiyor musun?" demişti, Bartolomeo ise Madrid'e gitmesine izin verilip verilmeyeceğinin merakıyla dehşet içerisinde konakladığı yere dönmüştü. Bundan kısa bir süre sonra Martin de Acuña adında İspanyol bir casusun Napoli'ye gelmesinin sebebiyet verdiği

24 AGS, Estado, leg. 488, item [110] (Bruti'nin kağıdı; fo. [1v]: "di nacione schiauonj", "di uiaggio in uiaggio"). Memurların yanı sıra tüccarları da kullanan Venedik kurye sistemi hakkında bkz. De Zanche, *Tra Costantinopoli*.

25 Yukarıda bkz. s. 48-9 (Antonio Bruti), 97 (Gasparo Bruni).

başka bir potansiyel engel ortaya çıkmıştı. İstanbul'da Kılıç Ali'nin sağ kolu Murad Ağa'nın esirlerinden biri olarak biraz zaman kaybetmiş olan bu adamın İstanbul tersanesine sabotajla ilgili başka bir planı daha vardı; Kral onu kutsamıştı ve Acuña görevine hazırlanmasında kendisine Mondéjar'ın yardım etmesi için kraliyet talimatnamesiyle birlikte Napoli'ye gelmişti. Bir gün Acuña, İstanbul zamanlarından dolayı Bruti'yi sokakta tesadüfen tanıyınca ona planlarını anlattı ve tamirci-rehber olarak onun kendisiyle gelmesi için ısrar etti. Bartolomeo daveti reddetti fakat o akşam genel vali tarafından çağrıldı ve Acuña'ya eşlik etmesi istendi. Bartolomeo bunu da tekrar geri çevirdi; o, vazifenin başarısızlığa mahkûm olduğunu söylediği zamansa Mondéjar ondan nedenlerini açıklayan bir muhtıra yazmasını istedi. Bu belge dahi Bartolomeo'nun Osmanlı başkentindeki koşullar hakkında iyi bir bilgiye ve olgun bir muhakemeye sahip olduğunu göstermişti. Her şeyden önce Acuña'nın yavaş bir karayolu seyahatinin ardından buraya geldiğinde kadırgaların denizde olacağını, "bireysel kaptanlara teslim edileceğini", bu yüzden de onları toplu olarak yok etme şansı olmayacağını belirtmişti. Acuña'nın planı bu istismar ile kullanılmak üzere Sultan'ın iki belirli kölesine fidye verilmesini içeriyordu; görünüşe göre o, "Sultan'ın kölelerinin para karşılığında serbest bırakılamayacağının, sadece bir takas ve Sadrazam'a dilekçelerle aylarca özgürlüklerinin müzakere edilmesi zorunda kalınacağının" farkında değildi (köle fidyeciliği Bartolomeo'nun halihazırda ilgilendiği veya faal olarak dahil olduğu bir iş alanı olarak görülmektedir). Acuña'nın, Bartolomeo'nun İstanbul'daki dükkanlardan "ateş topları" için kükürt, güherçile, barut ve diğer malzemeleri satın alması fikrine gelince, böylesi bir görev birkaç kişi arasında paylaştırılmalıydı. Acuña, Kılıç Ali'nin evinde pek çok dönme tanıdığını iddia etmişti ancak bir tek bahsini açtığı "Venedikli Süleyman" çok az kullanılabilecek biriydi: "Onu tanıyorum, çok genç ve çok az tecrübesi var". Özetle: görev başarısız olacak, birçok Hristiyan'ın ölümüne neden olacak ve "Tanrı'nın hizmetine, Majeste'nin hizmetine ve siz Ekselanslarının kendi şöhretine hizmet etmek için birçok şeyi üstlenmiş ve düzenleyen önemli kişilerin planları paramparça olacaktır".[26]

26 AGS, Estado, leg. 488, item [20], fos. [2r] (molto gli piaque), [2v] (Non saj ch'io sono el Re in questo regno); Sola, *Uchalí*, 247 (Acuña, Murad Ağa'nın kölesi); AGS, Estado, leg. 1073, item 22, fos. [1r] (consignate alli capitani particolari), [1v]

Genel valinin düşüncesi, bir kez oluştuktan sonra pek de kolay bir biçimde değiştirilemiyordu. Bunun yanı sıra o, yolda iken Kral'dan Acuña'ya yardım etme emri de almıştı. Kral'ın ısrarı üzerine Bartolomeo, Acuña'ya yol hakkında uyarılarda bulundu, tanıdıklarına onu tavsiye eden mektuplar kaleme aldı ve ona rehberlik edebilecek bir adam buldu. Fakat Bartolomeo, onunla gitmeyi tekrar reddettiğinde Kral'la işi olduğu mazeretini söylemiş ve Mondéjar öfkeye kapılarak: "Ya bana yaptığın işin ne olduğunu söylersin ya da seni ölünceye kadar kalacağın bir hapishanenin derinliklerine tıkarım" demişti. Dört teberci Bartolomeo'yu alıp Mondéjar'ın sekreterinin ofisinde gözaltına alırken sekreter de Bartolomeo'nun konakladığı yerde bulunabilecek tüm belgelere el koyması için gönderilmişti. Yalnız Mehmed Bey'in Philip'e yazdığı gizli mektup açılıp okunduğunda genel valinin tavrı değişmişti. Ertesi sabah o, Bartolomeo ile "dostça sözler ve yardım elini uzatarak" konuşmuştu. Buna rağmen hala belirsiz kalmış nedenlerden dolayı nihayetinde Bartolomeo'nun Napoli'den çıkmasından evvel ciddi gecikmeler yaşanmıştı. 16 Şubat 1577'de filonun genel denetçisi olan üst düzey bir yetkili, kralın sekreterine Bartolomeo'nun, kendisini alıp İspanya'ya götürecek olan kadırgaları uzunca bir süre beklediğini ve şimdi onun yoluna karadan Cenova üzerinden devam etmek için buraya gelebilmek adına bir tekne alarak yelken açtığını yazmıştı. "Onun çok iyi ve dürüst bir adam olduğunu ve anavatanında Hristiyanlığa epey hizmetler verebilecek asil bir kimse olduğunu biliyorum; ve geldiği yer olan İstanbul'da Majestelerine hizmet ettiği ve edeceği üzere önemli ve kıymetli bilgi kaynaklarına sahiptir".[27]

(gli schiauj del Gran Signore per dinari non si possono liberare, se non per cambj, et bisogna stare mesi à trattare la loro libertà con suppliche auanti del Gran Bassa, "balle artificiose", "Soliman Venetiano, quale io conosco, è giouane di pochi annj, et di poca esperientia"), [1v–2r] (ro[m]pendo il disegno di molti huominj importantj, che han[n]o Incaminato, et stabilito molte cose per seruitio di Dio, et di Sua Mag^{tà}, et riputatione di Vra Ecc^{tia}).

27 AGS, Estado, leg. 488, items [20], fo. [3r] (tavsiye, yazılar, rehberlik, "o, che tu mi dirai, che negocio e questo, o, che ti faro mettere infondi d'una torre, onde starai tanto che ti pessera [*sic*] la uitta", parole, et offerte amoreuoli), [25] (genel denetmenin mektubu: "yo le conozco por muy de bien y verdadero, y q[ue] [e]s persona noble y q[ue] puede en su patria hazer mucho seruicio a la Xriandad y en const^{na}, de donde ha venido, tiene grandes y verdaderas inteligencias, con q[ue] ha seruido y siruira a su M^{d}).

1577 baharında Bartolomeo sonunda Madrid'e ulaşmıştı. Onun II. Philip ile baş başa olarak huzuruna kabul edilip edilmediği bilinmemektedir ama o Kral'ın güçlü hariciye bakanı Antonio Pérez ile mutlaka görüşmüştü. Yüreğinde Cezayir şehrini İspanyolların ellerine teslim etmek için cesur bir plan olduğundan, Bartolomeo'nun Mehmed Bey'den getirdiği teklif coşkuyla karşılanmıştı. Eğer, Mehmed, Sadrazam'a 25 bin scudilik (neredeyse 21 bin duka) bir hediye verecek olursa kendisinin Cezayir Beylerbeyi olarak atanabileceğinden emindi. Oraya bir kez yerleşirse, o Philip'e İspanyol destekli bir Osmanlı karşıtı kalkışmanın ayrıntılarını ayarlaması için bir ulak gönderecekti. Sonrasında ise Cezayir'e Kral'ın bir vasalı olarak hükmedecek, şehrin kalelerinden birini İspanyol garnizonu olarak devredecek ve korsanların İspanyol karşıtı eylemlerini bertaraf edecekti. Onun ısrarcı olduğu tek şart söz konusu şema başarısızlığa uğrarsa ve kendisi Philip'in topraklarına sığınmak durumunu gözetecek olursa Tunus'un eski liderinin sürgün oğluna izin verilmesi örneğinde olduğu üzere kendisine İslamiyet inancında kalmaya devam etmesine imkân verilmesiydi. İspanyol devlet konseyi onun teklifini dikkatlice değerlendirmişti ve Osmanlı meselelerinde bunun için İspanya'ya çağrılan Giovanni Margliani de dahil olmak üzere uzman olarak gördüğü kişilere danışmıştı; ayrıca II. Philip konuya şahsî olarak ilgi göstermişti. Aranjuez'de 10 Mayıs 1577'deki özel bir toplantıda konsey planı onaylamıştı. Riskler açıkça ortadaydı fakat olası faydaları bunlardan çok daha ağır basıyordu: böyle bir darbe eğer başarılı olursa, Batı Akdeniz'in tüm güvenlik durumunu değiştirecekti.[28]

Ancak sonrasında bomba etkisi yaratan bir olay yaşandı. İstanbul'dan dönen Martin de Acuña olağanüstü haberler taşıyordu: İspanya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında resmi bir anlaşma için Sadrazamla bir tür ön pazarlık yapmıştı ve Vezir ona Philip'e iletilmek üzere müzakere için bir büyük elçi göndermesini istediğini söylediği bir mektup vermişti. Sokollu, iyi niyetini gösterebilmek adına, o yıl İspanyollara karşı hiçbir deniz seferi olmayacağına dair bir söz bile vermişti. Gizli bir sabotaj görevi nasıl böyle beklenmedik bir diplomatik dönüş

28 Age., item [87] (Mehmed Bey'in planı, şartlar); Rodríguez Salgado, *Felipe II*, 49–50 (konsey danışmanları, onay). Tunus'un evvelki hakiminin oğlu (Muley Hamida) hakkında ayrıca bkz. Alonso Acero, *Sultanes*, 144.

yapabilmişti? Acuña'nın İspanyol makamlarından sakladığı asıl hikâye şöyleydi. Acuña, şubat ayı sonlarında İstanbul'a geldiğinde firarî esir kaçakçılığına karışan bazı şüpheli (belki de Bartolomeo'nun tarafından sağlanan adam da dahil) Arnavutların yanında kalmıştı. Bunlardan biri Osmanlı karşı istihbaratı tarafından teşhis edilip tutuklanmış ve işkence görmüştü. Aurelio Acuña'nın, damadı Matteo del Faro'nun evinde saklanarak kalabilmesini ayarlamıştı; Acuña şimdi, Osmanlı otoritelerinin işkence gören mahkûmdan öğrendikleri üzere şehirde, ortalıkta bir İspanyol "caballero" olduğunu bilmelerinden dolayı, hayatından korkarak bir deliğe sığınmıştı. Bu noktada Aurelio çaresizce ama ustaca bir doğaçlama ile çıkış yoluna ulaşmıştı. O, 1575 yazında Jamie de Losada'nın, Sadrazam'ın Philip'in barış için neden kimseyi göndermediğini sorduğunu, söylediğini hatırlamıştı; şimdi o Acuña'yı kurtarmanın tek yolunun, onun tam da böyle bir elçi olduğunu iddia etmek olduğuna karar vermişti. Neyse ki Aurelio'nun elinde II. Philip'in mührünü taşıyan Madrid'den gelmiş olan (gerçekte diğer bir "döndürme" adayı olan Joseph Nasi'yi işaret eden) bir mektup vardı. O, bunu kullanarak Martín de Acuña için Sokollu'ya resmi bir tanıtıcı yazı hazırladı ve Sokollu'nun İspanyol casusu olan Lucca'lı dönme baş dragomanı Hürrem Bey'in Sadrazam'la bir toplantı ayarlamaya yardım etmesi için gönderdi. Numara işe yaramıştı; hatta donanımlı bilgilere sahip Stefan Gerlach bile 9 Mart'ta "İspanyol elçinin Sadrazam'a gittiğini ve kralının güven mektuplarını teslim ettiğini" kaydetmişti. Dostane bir görüşme yapılmıştı; tutuklu Arnavut serbest bırakılmış; ve Acuña Sokollu'nun Akdeniz'de 2 yahut hatta 6 yıllık bir anlaşmayı sürdürecek resmi müzakere teklifiyle birlikte Napoli'ye geri gönderilmişti.[29]

Martín de Acuña Nisan sonlarında Napoli'ye ulaşmış ve kendisini göndermeden evvel şahsî olarak sorguya alacak ve bunun hakkında acilen Madrid'e yazacak olan genel valiye haberleri vermişti. İspanyol karar alıcıları resmî bir anlaşmanın muhtemel avantaj ve dezavantajları

29 Floristán Imízcoz, "Los prolegómenos", 56–7 (Acuña görevi); Sola ve de la Peña, *Cervantes*, 98–9 (Acuña görevi); Sola, *Los que van*, 237 (Acuña görevi, del Faro); Rodríguez Salgado, *Felipe II*, 51–3 (Acuña görevi, Nasi mektubu); Gerlach, *Tage-Buch*, 319 (der *Spanische Gesante* bey dem Bassen gewesen, und ihm die Credentz-Schreiben seines Königs überreichet); HHStA, Türkei I, Karton 36, 1st foliation, fo. 256v (Arnavutların serbest bırakılmaları).

hakkında tartışma telaşı içerisine girmiştiler. Para ve insan gücünde yapılabilecek tasarruflar, kraliyet maliyesini 1575'te iflas noktasına getirmiş olduğundan dolayı özellikle çok cazipti. Ayrıca, Kuzey Afrikalı korsanların efendileri olan Osmanlılarca böyle bir onura mecbur bırakılmış olmaları böyle bir anlaşmanın faydalarını oldukça arzu edilebilir kılmıştı. Başlıca engel, Sultan'ın barışı Korfu'ya karşı bir sefere çıkmak için kullanması ihtimaliydi – ki başarılı olursa, Napoli Krallığı için bu ciddi bir tehdit oluşturacaktı (gördüğümüz gibi güney İtalya ve Korfu'nun güvenlik açısından birbirlerine karşılıklı olarak bağımlı olmaları hem İspanyol hem de Venedik stratejik düşüncelerinin temel bir özelliğiydi).[30] Giovvani Margliani bu tehlike konusunda uyarıda bulunmuştu; Venedik'in böylesi herhangi bir anlaşmaya dahil edilmesi gerektiğini tavsiye eden Dışişleri bakanı Antonio Pérez de aynı şeyi yapmıştı. Ayrıca diğer dezavantajlarda dikkate alınmıştı: Mondéjar, İspanya'yı, "itibarını" yitireceği ve Papa'nın, Hristiyan aleminin düşmanıyla bu kadar uğraşan kraliyetin hâlâ büyük ölçüde bağlı olduğu Kilisenin para yardımlarını geri çekmesiyle maliyesinin fazlasıyla rencide olabileceğinin uyarısında bulunmuştu. Kral'ın nihai kararı bu riskler üzerinde dikkatlice düşündüğünü yansıtıyordu. Elçisi, Venedik ve Papa'nın (ve küçük İtalyan devletleri ile İmparatorluk'un) da dahil olacağı 2 veya 3 yıllık bir anlaşmayı müzakere etmekle yetkilendirilmişti. Bu "başka türlü gösterilecek" olan gizli bir anlaşma olacaktı; tamamen açık olmayan nedenlerden ötürü Sadrazam'ın Philip'e yazdığı mektup Acuña tarafından, Sokollu'nun Philip'e kamu ve gizli diplomasi arasında seçim yapma teklifinde bulunduğu düzeltilmiş bir çeviri ile getirilmişti – öyle ki orijinal temelde Türkçe metin bu tercihi içermiyordu. Görüşmelerde bulunacak olan elçiye gelince: Acuña mali usulsüzlükleri nedeniyle Mondéjar tarafından ağır bir şekilde eleştirilmişti ve elçilik hususunda onun geri çekildiğini anladığı anda davasına yardımcı olmayacak biçimde içten olmayan yazılar kaleme almıştı (bir tarihçi bu mektupları, "küstahlık, zihinsel istikrarsızlık ve heybetinin edebî manada küçük bir örneği" olarak adlandırmıştı). Philip'in neticede 1577 Haziran'ının sonunda karar verdiği şey Giovanni Margliani ve Bartolomeo Bruti'nin vazifeyi devralmalarıydı. Margliani ana

30 Yukarıda s. 235-7.

müzakereci olacaktı; Bartolomeo'ya ise sadece bu görevde ona yardımcı olması değil, aynı zamanda Mehmed Bey ile oldukça ferdî olan pazarlıkları sürdürmesi talimatı verilmişti.[31]

Bu, bir yandan resmî bir anlaşmayken diğer yandan da Cezayir'i Osmanlı İmparatorluğu'ndan almak için cüretkâr bir plandı: bu en iyi ihtimalle seçenekleri açık tutmak ve en kötü ihtimalle de bir çelişki olarak tanımlanabilirdi. Bartolomeo Bruti'nin bütün Akdeniz'in barışını garanti altına almasına yardım etme görevinin gizli bir ajan olmasıyla birlikte kendisine emanet edilmiş olmasına dair yeni rolünün sorumluluğunu almış olması, vazifesiyle ilgili –veya diğer bir şıkla, acayip ve cüretkar bir şekilde rahatsızlık verici– sorun arz eden yegâne konu olmayacaktı.

31 Parker, *Grand Strategy*, 144–5 (iflas, tasarruf ihityacı); Floristán Imízcoz, "Los prolegómenos", 52 (Margliani uyarısı), 60–1 (Pérez kağıdı, Kral'ın kararı, Margliani'nin tercihi, Bruti); Rodríguez Salgado, *Felipe II*, 71–6 (müzakere; 72: Mondéjar uyarıları, "reputaçion"); Sola, *Los que van*, 238 (Mondéjar uyarıları), 239 (un pequeño monumento literario de expresividad, desequilibrio y frescura).

13

Sadrazam ve Gizli Diplomasi

Bartolomeo Bruti ve Giovanni Margliani'nin görevini rahatsız edecek ciddi gelişmeler, onlar Osmanlı topraklarına varmadan çok öncesinde başlamıştı. En olası ihtimal, bu sıkıntıların onlar hala İspanyol sarayındayken başlamış olduğuydu. Bunun kanıtı, Bartolomeo'nun 1580'de II. Philip'e yazdığı ve İstanbul'a gelişlerinde karşılaştıkları sorunların, başlangıçta ifade ettiği tüm şüpheleri haklı çıkardığını söylediği uzun bir mektupla gelmişti. "Majestelerinin sarayında, bakan Antonio Pérez'e, Don Martín'in [Acuña] gizli bir anlaşma hakkında söylediklerinin doğru olamayacağını söylemiştim; Don Martín'in [Sokollu] Mehmed Paşa'nın siz Majestelerine yazdığı mektubun tercümesini değiştirdiğini, ancak kimsenin beni dinlemediğini beyan etmiştim". Kendisine son derece gizlilik içerisinde hareket etmesi ve Napoli'deki Genel Vali'yi bu görevin gerçek doğası hakkında bilgilendirmemesi gerektiği söylendiğinde o, Pérez'e, "Osmanlılar için herhangi bir liderle herhangi bir gizli anlaşma yapılması ne bir istek ne de bir uygulamadır ve özellikle de siz Majesteleri ile" demişti. Osmanlılarla doğrudan iletişim kurma deneyimi olmayan Philip'in bunu bilmemesi anlaşılabilirdir; anlaşılması daha zor olansa o tarz müzakerelerin bir kez başladıktan sonra Philip'in anlaşmanın gizli tutulabilmesine dair inancıydı. Anlaşılması en zor olanıysa Napoli'de bulunan kendi Genel Valisi'ni gölgede tutma kararıdır. Mondéjar'ın Bruti'ye karşı düşmanca davrandığı doğrudur ve ayrıca o, Sultan'la bir anlaşma görüşmesi yapılmasına karşıt bir tavsiye vermişti; ancak tüm olanlardan sonra, sonuçta o Philip'e tabiydi ve yeni politika ile uyum içerisinde olması emredilebilirdi.

Bunun yerine Kral ona Bartolomeo Bruti'ye aylık olarak 30 scudi (25 duka) maaş ödemesini söylediği bir yazı göndermişti, "çünkü onun şahsından aldığımız güzel haberler ve Levanten meseleleriyle ilgili sahip olduğu tecrübe ve bilgi ışığında onu İstanbul'a gidip yaşaması için gönderdik. Şimdiye kadar olduğu gibi o, orada gizli olarak kalmalı ve böylece uygun bulduğu şekilde Sultan'ın eylemlerine ilişkin haberleri ve uyarıları bize göndermek için dikkatli olmalı".[1]

1577 yılının Eylül ayı başlarında Margliani ve Bruti İspanya'dan Cenova üzerinden Napoli'ye giderlerken ağustos ayında Aurelio di Santa Croce'nin Sadrazam'ın başka bir mektubu ile Napoli'ye varmış olduğunu öğrenmeleri diğer bir karmaşayı ortaya çıkarmıştı. Görünüşe göre görevi gizli tutması gerektiği emrini yerine getirmeye kararlı olan Margliani, Aurelio'nun kendisi ve Bartolomeo Bruti'nin aynı amaç uğurunda birlikte yolculuk ettiklerini bilmesine izin vermekten kaçınmak istemişti. Cenova'dan yola çıktıklarında kadırgadayken o, Bartolomeo'ya Napoli'ye ulaştıkları zaman Aurelio ile ilk olarak kendisinin görüşeceğini ve bunun sonrasında Aurelio Bartolomeo'yu sorarsa o, Bartolomeo'nun Roma'nın esas limanı olan Civitavecchia'da kadırgadan ayrıldığını ve Napoli'ye olan yolculuğunu karadan tamamlamak üzere devam edeceğini söyleyecekti; Bartolomeo ortaya çıkmadan evvel birkaç gün Napoli'de saklanacaktı. Aurelio gerçekten de Margliani'nin peşine düştü ve o da bu kurguyu dile getirdi; ancak bundan kısa bir süre sonra onu buldu ve "Bruti Aurelio'ya nasıl geldiğini anlattı ve onu görmeye geldi ve sonrasında hep beraber akşam yemeğine gittiler". O, Bartolomeo'ya yakınmaya başladığı zaman, yıllardır görmediği kardeşi Benedetto ile seyahat ettiğini, kardeşçe sevgi duygularının beklemeyi

1 AGS, Estado, leg. 1337, item 15, fo. [1r] (in Corte di V.M. haueua preditto Al secretario Antonio Perez; che quello, che D. Martin Diceua di tregua secreta . . . non poteua esser vero, et affermai, che D. martin haueua alterato le translation delle littere, che Mehemet Bassa scriueua à V.M., et che al'ora non mi fù prestat orecchie, gli Turchi non sanno, ne uogliano trattar Cosa alcuna secreta Con alcun Principe, et massimam.te con V.M.), Estado, leg. 1074, item 190 (porque por la buena relaçion q[ue] tenemos de su p[er]sona y de la platica & Intelligencia q[ue] tienne de las cosas de Leuante, le auemos mandado q[ue] vaya a residar a Costantinopla. Y que ste ally con la dissimulaçion q[ue] hasta a qui lo ha hecho para que tenga Cuydado de embiar los auisos y aduertimy[ent]os q[ue] le paresçiere Convenir, de los andamy[ent]os del Turco; Coniglio tarafından basılan aynı dokümanla krş. Coniglio, *Il viceregno*, ii, 542).

imkânsız kıldığını ve geliş haberini sadece kardeşine açıkladığına dair bir cevap almıştı (bu, o noktaya kadar kariyeri tamamen bilinmez olan büyük bir ağabeyin, Benedetto Bruti'nin sözünün tesadüfi olarak ilk kez geçişiydi; Benedetto, Bartolomeo'nun o şehirden ayrıldığı 1576 Ağustos'unun ardından İstanbul'a gitmiş görünmektedir). Bizim doğru bir şekilde tahmin ettiğimiz üzere Margliani bunun sadece bir bahane olduğunu düşünmüştü. Fakat o, Bartolomeo'ya olan güvenini kaybettikten sonra, Bartolomeo'nun Aurelio'ya sadece Mehmed Bey'in Hristiyanlığa döndürülmesi projesini kovaladığından dolayı İstanbul'a gideceğini anlattığında ısrarcı olmasına karşın Margliani onun Aurelio'ya "her şeyi açıkladığından" şüphelenmeye başlamıştı.[2]

Margliani'nin 25 Ekim 1577'de Napoli'den tüm bu meseleler hakkında Antonio Pérez'e yazdığı Bartolomeo'nun vazifesine ihanet etmesine karşı haykırdığı ve onu "kötü adam" olarak tanımladığı uzun, öfkeli mektubunu okurken bu aşamada Margliani'nin Aurelio di Santa Croce'nin İstanbul'daki rolünün iç yüzünü haber vererek değerlendirip değerlendirmediğini söylemek zordur. Onun, Sadrazam'dan mesaj getirmekte olan Venedikli bir tüccardan fazlası olduğunu elbette biliyordu; Aurelio'nun Mehmed Bey'i hedef aldığının farkındaydı ve Martín de Acuña'ya yardım ettiğini de biliyor olabilirdi. Yine de Margliani'nin –Bartolomeo'nun İstanbul'dan ayrıldığı sırada bundan emin olduğu gibi– Aurelio di Santa Croce'nin tüm İspanyol haber alma ağının orada oturan başı olduğunu anlayıp anlamadığından şüphe edilebilir. Giovanni Margliani'nin kendisi bir istihbarat yürütücüsü değildi ve Osmanlı başkentinde gayet kısa bir zaman geçirmişti; eğer o bir anlamda Bartolomeo'yu istihdam etmiş olsaydı, bunu konu hakkında Aurelio ile herhangi bir anlaşmaya varmadan yapacağı açıktı. O, Eylül ve Ekim ayı esnasında Napoli'de Aurelio ile uğraşmaya devam ederken bu adamın özel bir önemi olduğunun farkına varamamış ve Bartolomeo ile arasındaki her bir bağa şüpheli olarak yaklaşmaya devam etmiş görünmektedir. Bartolomeo, her ikisi için de Aurelio'dan güvenli geçiş izni almadıkça yolculuğa devam etmeyeceğini söylediğinde, Margliani sırf bu talepten dahi rahatsız olmuştu çünkü bu durum onu Aurelio'ya Bartolomeo ile aynı göreve dair seyahat ettiklerini

2 AGS, Estado, leg. 1073, item 157, fos. [1v] (Il bruti fa sapere al detto aurelio come e venutto et egli Viene a vederlo et andorno a cenare Insieme), [2r] (Il quale erano molti ani che non haueua Visto, scoperto Il tutto), [2v] (Mehmed Bey projesi).

söylemeye mecbur bırakmış olacaktı; fakat Bartolomeo sadece kendisi için güvenli geçiş iznine değil aynı zamanda "gizli işaretlemeler" veya "gizli çekler" de istediğini söyleyince Margliani hemen ona Aurelio'nun bu gibi herhangi bir şeye sahip olamayacağını anlatmıştı.[3]

Neticede Bartolomeo tarafından tehlikeye atıldığını hisseden Margliani, Aurelio'ya görevinin iç yüzünü açıklamaya ve onun tavsiyesini almaya karar verdi. Tam da bu noktada Aurelio, Acuña'nın Sadrazam'la gerçekte neyi görüştüğünü açığa vurmuştu; Aurelio'da Sokollu'nun o toplantıdan sonra Philip'e yazdığı mektubun tercümesiyle birlikte –Acuña tarafından elde edilen ve üzerinde oynanmış olanın aksine– bir nüshası vardı. Bartolomeo, Sokollu'nun hiçbir zaman gizli bir anlaşmanın müzakeresine dair imkân sunmadığını öğrendiğinde Margliani'ye şunları söyledi: "şimdi sarayda öngördüğüm şeyin doğru olduğunu gördünüz". Bartolomeo bu bilgiyi Madrid'e göndermeye ve Napoli'den ayrılmadan evvel başka talimatları beklemeleri için Margliani'ye ısrar etmişti ki aksi takdirde İstanbul'da görüldükleri vakit büyük bir tehlike altında olacaklardı; ancak o açıklama yapılmaksızın bir ret cevabıyla karşılaştı. Bu argümanlara dair Margliani'nin daha sonradan yaptığı kendine ait açıklamada o, riskli bir göreve gitmekte isteksiz olan bir korkak olduğundan Bartolomeo Bruti'yi basit biri olarak göstermiş ve kendi aralarındaki anlaşmazlığın esas nedeninden bahsetmemişti. Bartolomeo'nun "sadece kimsenin uğruna ölüme gitmeye istekli olmayan" biri olduğunu söylemişti; Margliani bu nedenle çok öfkelendiğini yazmıştı ki Genel Vali'den Bruti'yi hapse atmasını ve yolculuk için yedek bir rehber sağlamasını istemeyi bile düşünmüştü – ta ki vazifesini Genel Vali'den saklaması gerektiğini hatırlayana kadar.[4]

Aurelio'nun, söz konusu iki müzakereciye bu türden bazı önemli ve rahatsız edici bilgileri verirken, bütün olayın ne ölçüde belge sahteciliğine dayandığını açıklayıp açıklamadığı şüpheliydi – ki aslında geçen aylarda İstanbul'daki durum da kötüye gittiğinden daha fazlasını yapmış oldu. Acuña'nın İstanbul'dan ayrılmasının ardından Sadrazam Sokollu

3 Age., item 157, fos. [2r] (mal hombre), [3r] (geçiş izni), [3v] (li contrasegni secreti).

4 Age., item 157, fos. [4r] (açığa çıkmış görev), [4v] (non volere andare a la morte per alcuno), [6r] (Aurelio'nun tavsiyesi), Estado, leg. 1337, item 15, fo. [1r–v] (Aurelio'nun açığa çıkarılması, hor uedete, che quello io predissi in Corte, è reuscito il uero, Bartolomeo'nun Margliani'yi kışkırtması).

Mehmed'in güvenilmezliği daha da artmış bir hale gelmişti. Sokollu İspanya'dan hızlı ve resmî olan bir yanıt bekledi fakat hiçbir şey duyamadı; Acuña'nın Madrid'den Philip'in müzakereye devam etmekten yana olduğuna dair belirsiz bir şekilde güvence verdiği ilk mektubu temmuz ayında gönderilmişti ve Aurelio o sırada İstanbul'da olmadığından elde edilememişti. Şüphenin diğer bir nedeni de padişahın koruyucusu olduğu Fez ve Fas'ın yeni hükümdarına karşı Portekiz Kralı Sebastian'ın bir sefer hazırlığı içerisinde olduğunun bilinmesiydi. Osmanlı makamları, İspanya'nın sefere dahil olabileceğinden veya Cezayir'e koordineli bir saldırı başlatmalarından korkuyorlardı; bunlardan biri veya ikisi birden gerçekleşirse İspanyolların anlaşma girişimleri yalnızca bir aldatmaca olarak ortaya çıkmış olurdu (bu korku, Temmuz ayı sonlarında Napoli'den dönen bir Osmanlı casusunun Acuña'nın bir sahtekar olduğunu bildirmesiyle güçlenmişti; bu kaynağa göre Acuña yaşadığı maceralardan konuşmuştu, o Napoli'ye döndüğünde esas vazifesinin Osmanlıların o yıl büyük bir filoyu gönderip göndermeyeceklerini keşfetmek olduğunu söylemişti ve Sokollu ile yapılan bu görüşmeler "efendisi olan Kral'ın Fas ve Fez'in Mağribîlerine saldırmak istemesinden dolayı" onun gücünü düşürmek amacını gütmüştü. Oldukça erken olan Nisan ortalarında dragoman Hürrem Bey Aurelio'ya meselenin özüne inmeye kararlı olan Sadrazam'ın, Acuña'ya eşlik eden Arnavut ajanlarla ilgili bir soruşturma açmayı planladığını söylemişti. Bu durumda tüm İspanyol şebekesinin açığa çıkma tehlikesi ortaya çıkmıştı. O nedenle Aurelio çaresizlik içerisinde Philip'in ağzından Hürrem Bey'e ve Sadrazam'a, Kral'ın görüşmeleri sürdürmekte istekli olduğuna ve Osmanlı yetkilileriyle nasıl iş yapılacağı konusunda tavsiyede bulunmak üzere İspanya'ya bir Hristiyan'ın gönderilmesinin – ki bu mektup, Aurelio di Santa Croce adının yardım etmeye çok uygun bir kişi olarak öne sürüldüğünü ortaya koymuştu – istendiğine dair iki mektup düzenledi; ayrıca bu Hristiyan, anlaşmayı müzakere etmek için gönderildiğinden elçilik için güvenli geçiş izni almalıydı. Sokollu bu sahtekârlığa da düşmüş ve arabulucu olarak gerektiği gibi Aurelio'yu göndermişti.[5]

5 Rodríguez Salgado, *Felipe II*, 58–60 (Sokollu'nun güvensizliği, Aurelio'nun tahrifatı, Philip'in farkındalığı); Gerlach, *Tage-Buch*, 370 (dann sein Herr, der König, wolle gegen die Moren auff Fessa und Marocko gehen); AGS, Estado, leg. 488, item [3] (Aurelio'nun Hürrem'e yazdığı sahte mektup).

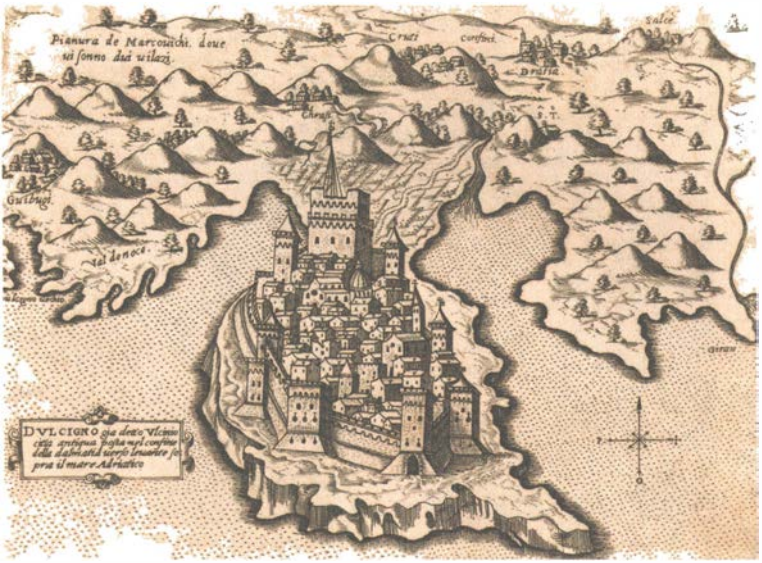
Aurelio 1577 Ağustos'unda Napoli'ye vardığında, aldığı tüm dokümanların nüshalarını İspanya'ya gönderecek olan Mondéjar'ı görmeye gitmişti (belli ki Aurelio isim kısımlarına Margliani ve Bruti yazacağı Osmanlı güvenli geçiş izninin orijinalini saklamıştı). İstanbul'daki kardeşine gönderdiği 27 Ağustos tarihli ve İmparatorluk büyük elçiliği tarafından alıkonulan mektubu, onun moralinin yüksek olduğunu, Genel Vali tarafından iyi muamele gördüğünü ve anlaşma müzakereleri için kendisinin büyük elçi olarak aday gösterileceğinden emin olduğunu gözler önüne sermişti: "İspanya'da böyle bir işi yürütecek deneyime sahip başka kimse olmadığından, bana emanet edilebileceğini düşündüğüm müzakere görevini bitirerek zaferle İstanbul'a dönmeyi umuyorum". Napoli'de kalırken, her zamanki Müslüman fidye ticaretine devam etti ve Eylül ayında onları İstanbul'a kendisiyle birlikte geri getirmenin de "büyük elçilik misyonuna daha da büyük bir onur ve şöhret" kazandıracağını yazdı. Lakin umutları iki misli berbat olacaktı – çünkü ilk olarak daha çok yeni öğrendiği üzere Margliani ve Bruti görevi üstlenmek üzere seçilmişlerdi ve ikincisi de onun getirdiği Sokollu'nun son mektubunun içeriğiydi ki Philip'i Acuña'nın müzakereciliğinin sahtecilik temeline dayandığının farkına vardırmıştı bu yüzden de Aurelio'nun kendisi şimdi çok büyük bir şüphenin gölgesi altına düşmüştü (1577'nin sonlarına doğru o geri çağrılmıştı, ayrıca Aurelio, Mondéjar'ın verdiği, harcamaları için aşırı derecede fazla ücret aldığı bilgisi sayesinde oradaki hapishanede biraz zaman geçirecekti). Ayrıca, Philip aynı zamanda Sadrazam'ın mektubundan, Sokollu'nun bir uzlaşıya doğru yürümeye hevesli olduğunu henüz görebilmişti ve onun Kral Sebastian'ın Fas tasarısı ile anlaşma görüşmelerinin ilerletilmesine devam etmek arasında bir seçim yapması gerekiyordu. O ikincisini seçmişti.[6]

Giovanni Margliani ve Bartolomeo Bruti, 1577 Ekim'inin sonunda Napoli'den ayrılmışlardı. Onlar yanlarında, Milano'lu tanınmış bir aileden genç bir adam olan ve daha evvel Margliani'nin Tunus'ta "alfiere

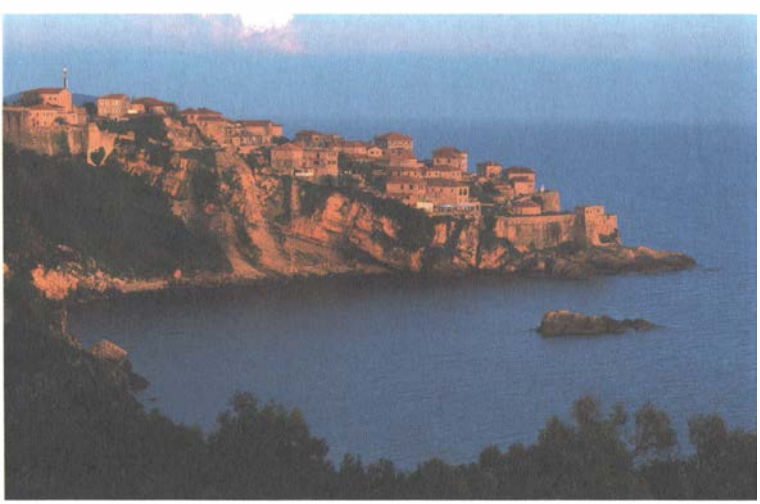
6 HHStA, Türkei I, Karton 36, 1st foliation, fos. 75r (spero con gran vittoria ritornar à Constantinopoli con la conclusione del negocio . . . che penso me [*sic*] sara raccommandato à me, per non li essere altri prattichi in Hispania per trattar tal negocio), 82r (dar maggior honor et reputatione alla Ambasceria); AGS, Estado, leg. 488, item [2] (Sokollu'nun Philip'e 2 Rebiülevvel (=2 Haziran) tarihli mektubu); Floristán Imízcoz, "Los prolegómenos", 65 (Aurelio'nun Aralık sonlarında İspanya'ya gönderilmesi); Sola, *Los que van*, 244–5 (Aurelio'nun hapsedilmesi).

– komutanlığını/sancaktarlığını" veya teğmeni olarak görev yapmış ve beraberce yakalanıp serbest bırakılmış Giovanni Stefano de Ferrari ile gitmişlerdi. Onlar, 4 Kasım'da bir firkata (küçük, hızlı ve kürekli gemi) ile Brindisi'ye doğru yelken açmışlardı. Adriyatik'i geçmek için yaptıkları ilk girişim kuvvetli bir karşı rüzgâr tarafından mağlup edilmiş ve Brindisi'ye geri dönmüşlerdi. Tekrar yola çıktıklarında ise şiddetli bir fırtınaya yakalanmışlardı; nihayet 8 Kasım'da karayı gördükleri zaman denizciler ilk olarak Ülgün açıklarında veya hatta daha kuzeyde olduklarını düşünmüşlerdi fakat daha sonra küçük Sazan (İtal.: Saseno) adasını tanımış ve hemen Avlonya'nın dışında olduklarını anlamışlardı. Bu, geçen yıl Napoli Krallığı'ndan ticarî bir gemiye eşlik eden bazı resmî firkataların bu limana doğru giderken saldırıya uğrayıp soyulduklarını hatırlayan mürettebat arasında ciddi bir huzursuzluk yaratmıştı. Avlonya'nın korsanlara yuva olmasına dair ve görünürde iyi bir biçimde hak ettikleri şöhret zamanla gelişmişti. İki yıldan daha kısa bir süre sonra bir Fransız ve bir Alman, bazı tüccarların orada iş yapmalarına izin vermek için Avlonya'nın birkaç km ötesindeki bir Venedik gemisiyle seyahat etmişlerdi. Tüccarlar mallarıyla beraber bir firkatanın içerisinde yola çıktıkları vakit, korsanlar tarafından takip edilmeye başlanmışlardı; firkatayı kıyıya çekmiş ve karaya inip kaçmışlardı ama sonrasında kovalanmış ve yakalanmışlardı, özgürlüklerini yalnızca anında ödenebilecek 50 veya 60 dukalık bir "fidye" ile kazanmışlardı. Daha sonra yolcular bu adamlara ne olduğunu öğrenmek için Avlonya'ya gitmişlerdi. Bir Fransız'ın belirttiği gibi bu yapılması tehlikeli bir işti; o ve arkadaşı Venedik tarzında giyinmemişlerdi yanlışlık üzerine ve "eğer casus olmalarından şüpheleniliyorsa ele geçirilen ve esir edilen ya da gerçekten infaz edilen" İspanyol tebaalarından biri sanılabilirlerdi. Onlar esir edilmiş bir tacir gemisinin limana üç fusta eşliğinde geldiklerini gözlemlerken Fransız seyyahsa "buraya her gün ganimet getirildiğini görürsünüz" ifadelerini kaydetmişti.[7]

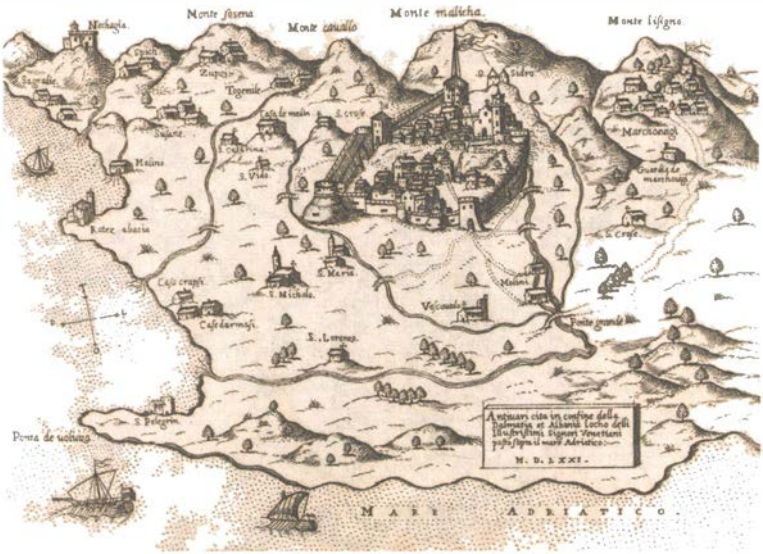
7 Skilliter, "Hispano-Ottoman", 508 (Stefano ailesi); AGS, Estado, leg. 489, items 13, fo. [1r–v] (Brindisi'den yolculuk), 47, fo. [16v] (Tunus'ta Stefano alfiere); Breuning, *Orientalische Reyss*, 12–13 (takip edilen tacirler, 50 duka); Carlier, *Voyage*, 36–8 (tacirlerin takip edilmesi, 60 duka), 38 (estoient prins et faicts esclaves, ou bien mis a mort, s'ils estoient soubçonnez d'estre espions), 39 (tüccar gemisi, "y voit on amener journellement du butin").

1. Ülgün'ün Görünümü (1571, şehrin Venedik hakimiyeti altında olduğu gösterilmiştir).

2. Ülgün (Bugünden - kuzey-batı manzarası)

3. Bar şehrinin görünümü (1571, şehir, Venedik hakimiyeti altında gösterilmiştir).

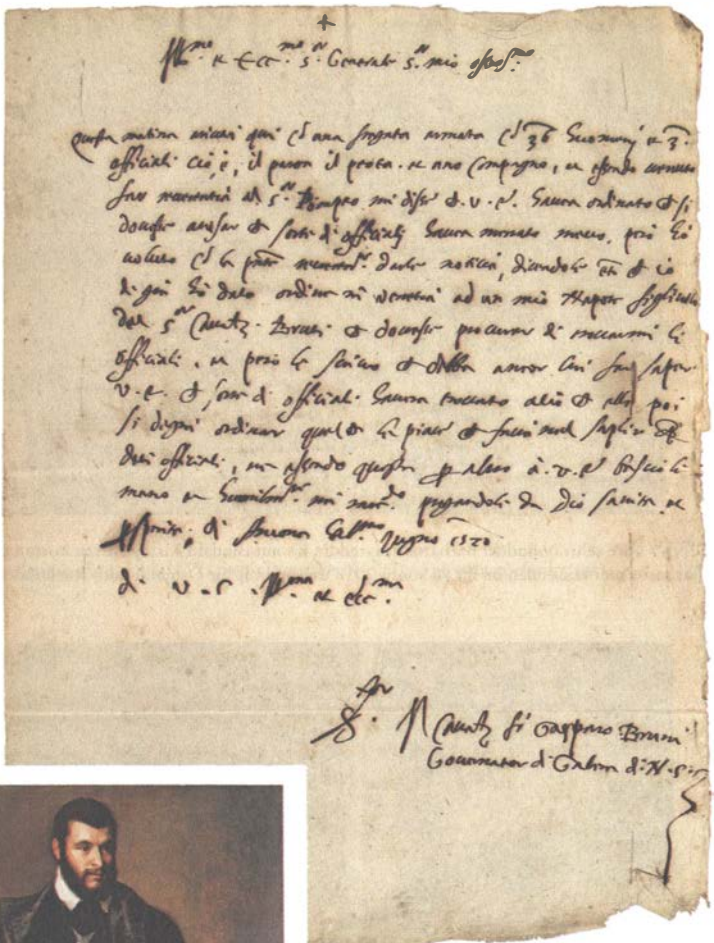
4. Son müzakereleri sırasında Trent Konsili, 1562-3 (daha önceden Titian'a atfedilmiş olan bir taslak)

5. Nis / Nice şehri önündeki Barbaros Hayreddin komutasındaki Kuzey Afrika korsan filosu (Barbaros'un ölümünden on iki yıl sonra 1558'de yapılmış bir Osmanlı minyatürünnden).

6. Dubrovnik: Erken 16. yüzyılda inşa edilmiş ve hükümet binası olarak kullanılmış olan Sponza Sarayı (saray, bugün devlet arşivlerine ev sahipliği yapan ve 1667 yılındaki yıkıcı depremden sonra hayatta kalmış o dönemdeki birkaç binadan birisidir).

7. Gasparo Bruni tarafından Ankona'dan 30 Haziran 1570'de Marcantonio Colonna'ya gönderilen ilk mektup.

8. 1550 yılına ait kimliği bilinmeyen bir Malta Şövalyesi (ressam: Titian).

9. İspanya Kralı 2. Philip, ressam: Sofonisba Anguissola (1565).

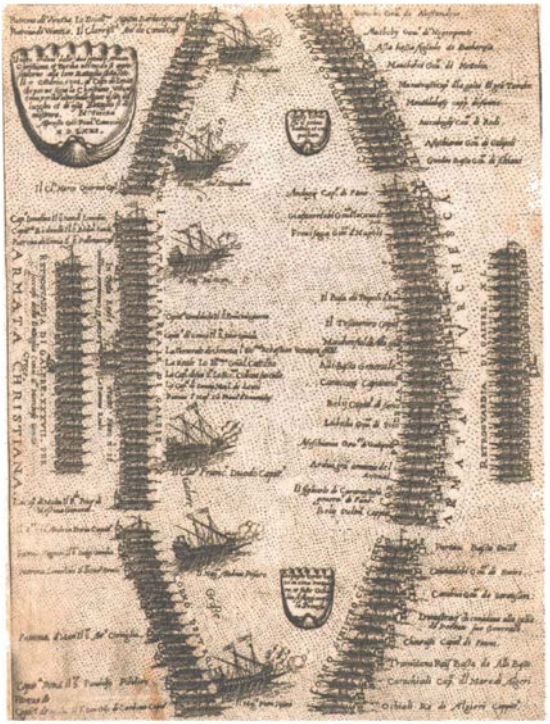
10. Papa 5. Pius (ressam: El Greco - ressam 5. Pius'un papalığı döneminin son iki yılında Roma'da bulunmasına karşın bu portre daha önceki bir tarihte yani 1605 yılında resmedilmiştir).

11. 10 Mayıs 1571, Papa 5. Pius, Kutsal İttifak'ı kutsarken (çağdaş bir resim)

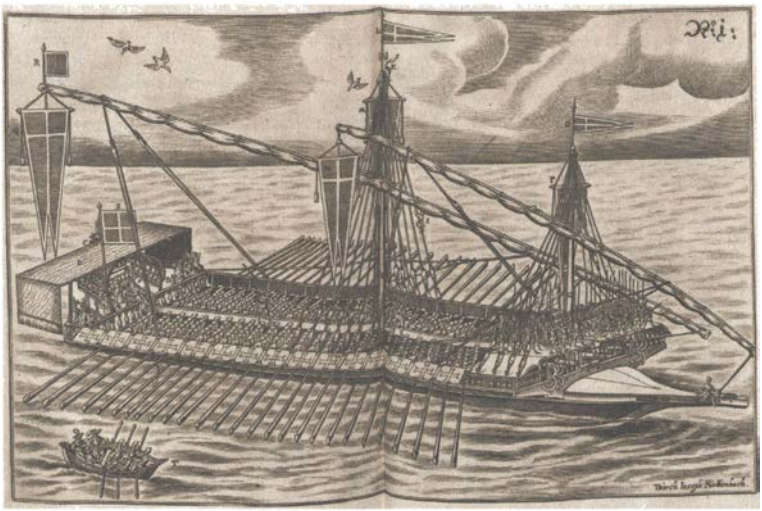
12. Ressam Giorgio Vasari tarafından yapılan İnebahtı Savaşı (1572-3) tablosu. Gasparo Bruni'nin tayfaları yönlendirdiği yerde sol üstte Papalık amiral gemisinin hemen üzerinde havada asılı şekilde bir melek tasvir edilmiştir.

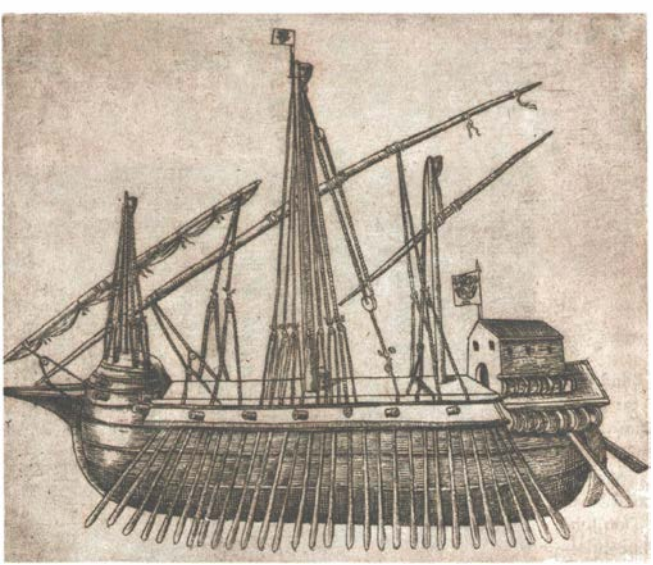
13. 1571 veya 1572 sonlarında basılan İnebahtı Savaşı'na dair bir plan. Hristiyan filosu soldadır ve onun önünde de altı mavna bulunmaktadır.

14. Bilinmeyen bir sanatçı tarafından yapılan İnebahtı'nın üç komutanı, soldan itibaren; Don John, Marcantonio Colonna ve Sebastiano Venier (1575).

15. Pruvada yer alan yirmi yedi sıra küreği ile bir "fener" kadırgası. 1629'a ait bir gravür.

16. 1602'ye ait bir gravürde mavna. Otuz sıra küreği, kapalı güvertesi, yan topları ile ağır silahlardan oluşmuş bir kale.

17. Melchior Lorck tarafından yapılmış olan ve Galata'dan görülen panaromik manzarasının bir parçası ile İstanbul (1555-9 döneminde burada yaptığı çizimlere dayanmaktadır).

18. İstanbul'daki Venedik Baylosu'nun evi 17. yüzyıla ait bir resimli Osmanlı kitabından alınan yaşayan yegane görüntü. Giovani di Lingua (dil oğlanı - acemi tercüman) yukarı katta yaşamaktadır; balkondaki iki kişiden biri (sağda) muhtemelen bir Giovani di Lingua ve onun hocasıdır (cozza).

19. İmpartorluk elçisi David Ungnad'ın Sultan ile ilk görüşmesi (1573), Ungnad'ın sipariş etmiş olduğu 1580 tarihli bir resimli Osmanlı kitabından alınmıştır. Sol altta görülen bir alay Ungnad'ın yanında getirdiği hediyeleri göstermektedir, sağ tarafta ise elçiye iki korumanın eşlik ettiği görülmektedir; o, kabul salonunun üst köşesinde oturan padişahın önünde sıra halinde dizilmiş divan üyelerinin yanından geçirilerek sultana götürülecektir.

20. İtinalı bir şekilde güzel giyinmiş olan Pera'dan (Galata) genç bir Rum Ortodoks kadını: ilk baskısı 1567'de yapılmış bir görselden uyarlanarak yapılan 1576'ya ait tahta baskı bir gravür.

21. Ölümünden bir yıl önce 1595'te yayımlanan portresi ile Sinan Paşa.

22. Sipahi (süvari), İstanbul'da basılmış bir kostüm kitabından (1590).

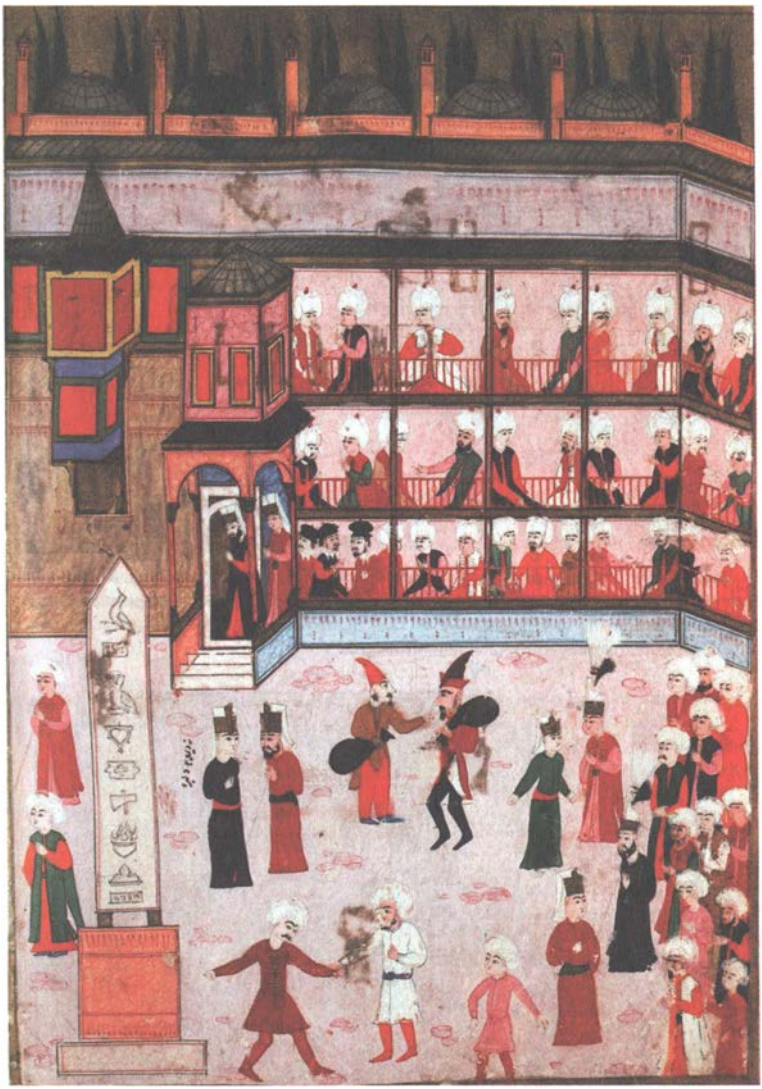
23. İstanbul'da 1590'da basılmış bir kostüm kitabından; maaşlı piyade birliklerinden olan bir yeniçeri.

24. Koper. Sol taraftaki katedrali ile ana meydan ve askeri ile idari yönetimiyle şehir konsiline başkanlık eden Venedik valisine ev sahipliği yapan Praetor (vali) Sarayı.

25. Ménerbes: merkezde ve solda çevredeki araziden yükselen sarp sırtta kalenin kalıntıları.

26. 1582, İstanbul'daki sünnet düğünü (1588 tarihli resimlendirilmiş bir Osmanlı el yazmasından). Eğlenceler (bu resme sadece iki soytarı dahil edilmiştir) Theodisius dikilitaşının da bulunduğu hipodromda gerçekleştirilmiştir. Üç basamaklı ahşap yer seçkinler için onların vesilesiyle dikilmişti ki burada Sultan için ayrıca bir izleme kısmı da bulunmaktadır (sol üstte panjurları kapalı olan yer). En aşağı tabakada olan Bartolomeo Bruti dahil olmak üzere gayrımüslim seçkinler batılı tarzı başlıkları ile tasvir edilmişlerdir.

27. Oğlu Ştefan'la birlikte Voyvoda Petru Şchiopul (döneme ait bir gravür).

28. Ressam: Martin Kober (1580): Polonya Kralı Stephen Bathory.

29. Sadrazam ile bir kabul sırasında arkasında duran ve ayrıca batı tarzında bir başlık takmış olan dragomanı (tercümanı) ile Venedik Baylosu (17. yüzyıl Osmanlı minyatür kitabından bir resim).

30. Valetta. kısmen inşa edilmiş ve projelendirilmiş hali ile şehrin bir planı (1580'de Ignazio Danti tarafından yapılmıştır). Dikkatleri çekeceği üzere yarımadanın boğazında bulunan deniz hendeği hiç bir zaman tamamlanamamıştır.

31. Koper'deki bir sokak köşesinde bugün hala varlığını sürdüren Bruti ailesinin hanedan arması. Sol üst ve sağ alt dilimler: kılıç tutan bir kol ve kılıç taşıyıcısının ucunda bir tomar ile üzerinde "Libertas - özgürlük" yazısı; üst sağ ve alt sol dilimlerde: güneşe doğru ateşten doğan bir anka, merkez ovalde taç takmış Leh (Polonya) kartalı (1590 yılında Polonyalı bir asilzade haline getirildiğinde Bartolomeo Bruti bunu armaya dahil ettirmiştir).

32. Bartolomeo Bruti'nin 1589'da "Osmanlı efendilerinin beni övmek için çokça bana verdikleri" şeklinde bahsettiği türden 16. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmiş ipekten lüks Osmanlı kaftanı.

Korsanların istila ettikleri Eşim'deki sahile gitme fikrini tartıştıktan sonra Margliani ve Bruti en sonunda Avlonya'ya doğru gitmeye karar vermişlerdi. Kentten yaklaşık 4km uzaklıkta yerli bir adamı aldılar ve onu kılavuz olarak kullandılar. Margliani'nin 11 Kasım'da Avlonya'dan yazdığı mektupta olduğu üzere onlar vardıklarında çabucak bir yığın insan tarafından çevrelenmiştiler; "Senyör Bruti ve teğmenim acilen karaya çıktılar ve beraber Senyör Aurelio'dan almış olduğumuz güvenli geçiş izniyle birlikte Kadı'ya [hâkime] gittiler". Kadı onları, Margliani'nin sancakbeyinin (bölgenin yöneticisi) temsilcisi yahut vekili olarak tanımladığı liman nazırına (denetmen) göndermişti; nazır onları evine davet etmiş ve silahlı bir nöbetçiyi de firkatalarını göz kulak olması için göndermişti. Bu noktada Margliani, sadece Arnavutça konuşmakla kalmayıp bu tür yerel Osmanlı yetkilileriyle nasıl başa çıkılacağını bilen biriyle yolculuk etmenin avantajını hissetmiş olmalıydı. Bartolomeo'nun tanımlamasına göreyse avanta bundan çok daha büyüktü: o, Avlonya'da "aslında o bölgenin akrabam olan valisini bulamasaydık tehlikedeydik; o bize çok kibar davrandı, o bizi bize karşı ayaklanan *levend*lerin öfkesinden kurtarmıştı, Avlonya korsanların yuvası haline gelmişti" diye yazmıştı. Biz bu olaydaki *nazır*ın adını biliyoruz, Mustafa Çelebi; maalesef aile geçmişi hakkında ayrıca bilgi bulunmamakta. *Nazır*'ın "genel vali" [olarak] tanımlamasında olduğu gibi bu yakınlık iddiası biraz abartılı olabilirdi fakat Margliani'nin Avlonya'dan gönderdiği yazıdaki kendi kaydına göre Bartolomeo Bruti'nin "her yerde ziyaret edecek bir dostu" vardı. Buradan Bartolomeo'nun erken yaşlarında muhtemelen Avlonya'da Venedikli tüccarlarla biraz zaman geçirdiği ya da babasının bazı kişisel bağlantılarını çabucak yeniden etkinleştirdiği anlaşılmakta.[8]

Ama Margliani'nin gördüğü üzere gerçekte Bartolomeo'nun birçok yerel arkadaşı olması değerli bir şey değil daha çok bir yükümlülüktü: endişesiyse vazifelerinin sırlarının sızdırılabileceğiydi. Avlonya'daki

8 AGS, Estado, leg. 489, item 13, fos. [1v–2r] (arrival; fo. [2r]: smonto subito il S.r Bartlºetmio alfere, et Insieme Andorno col salvo condutto Hauuto dal S.r Aurelio al Cadi'), [2v] (a in ogni luogo Compadri da uisitare), Estado, leg. 1337, item 15, fo. [1v] (paricolouamo [*sic*], se non trouaua il Vice Re di quella prouintia parente mio, qual ci raccolse con molta cortesia, et ci libero dalla furia de leuenti, quali s'haueuano soleuati Contra di noi, per esser la Valona Nido de Corsari); DAD, LCL, 33, fo. 76v ("Valona'daki Mustaffa celebia Nasir"e atıfta bulunan, 11 Mart 1577 tarihli doküman).

insanlardan bazılarının zaten bir İspanyol büyük elçisinin gelişini beklediklerini görünce de şaşırmıştı; ki bu müzakerelerin gizliliği noktasında Osmanlı makamlarının çok farklı bir çizgi benimsediklerinin ilk işaretiydi. Aurelio'nun tavsiyesi üzerine Margliani *Nazır*'dan kendisinin Toskana Grandükü'nün özel elçisi olduğunu söylemesini istemişti. Birkaç gün sonra Berat kentine vardığında burada Avlonya sancakbeyi ile tanıştı, kendisinden Toskana hikayesine uyması istenmişken o, sancakbeyine görevinin gerçek mahiyetini açıklamak zorunda kalmıştı. Margliani ve Bruti 25 Kasım'da Makedonya'nın Bitola şehrine (Arn.: Manastır) ulaştılar ve Avlonya'nın sancakbeyinin kardeşi de buradan Margliani'den Hürrem Bey'e taşıdığı gizli bir mektup ile yola çıkmıştı. Bunun içerisinde o "Senyör Don Martín de Acuña ile birkaç ay evvel başlayan işi bitirmeye" geleceğini açıklamıştı; haberleri saklaması için Hürrem'e yalvarmıştı ve Hürrem'in evinde ya da yakınlarında gizlice yaşayabileceği bir yer bulmasını da istemişti (ayrıca Bruti'nin o da oradayken tesadüfen Napoli'ye geldiğini ve göreve o aşamada katıldığını da yazmıştı). Makedonya ve Bulgaristan'ın karları arasındaki yavaş bir seyahatin ardından yolcular nihayet 14 Aralık'ta İstanbul'dan önceki son ara istasyon olan Küçük Çekmece'ye (İtal.: Ponte Piccolo) ulaşmıştılar. Hürrem Bey gece yarısında el ayak çekildiğinde onları şehre götürmesi için bir ulak göndermişti; kendileri için ayarlanan eve ulaştıkları zaman ev sahibi onların kalmalarına izin vermemişti bu yüzden de ulağın evine giderek orada beklemeye mecbur olmuşlardı. Bu iyi bir başlangıç değildi ve dahası işler daha da kötüye gitmek üzereydi.[9]

Şafaktan iki saat evvel Hürrem Bey onları görmeye gelmişti. Margliani'nin müzakere için gönderildiği şartları öğrendiğinde ise haykırarak: "Hristiyan olsaydım haç çıkarırdım! Don Martín [Acuña] bu tür yalanları nasıl haya edebildi? Sadrazam Don Martín ile gönderilen mektupta yazdığı üzere bir büyük elçi bekliyor. Sadrazam bu olayların sonucunda şiddetli bir şekilde kızacak ve Tanrı'dan dilerim ki o sizin insanlarınıza telafisi mümkün olmayan bir zarar vermesin". Ertesi gün Hürrem Bey geri döndüğünde Sokollu'yla görüştüğünü söylemişti;

9 AGS, Estado, leg. 488, items [5] (Hürrem'e mektup: Berat, *sancakbeyi*, "per risoluere la pratica pochi mesi auanti promosa col S.r Don Mar.o de Acuna"), [31], fo. [1r] (Istanbul'a varış), Estado, leg. 489, item 13, fo. [2r] (İspanyol büyük elçisinin beklentisi, Toskana kurgusu).

Sadrazam beklenildiği gibi çok kızgındı ve Margliani eğer uygun bir büyük elçi değilse onun hemen İspanya'ya geri dönmesi gerektiğinde ısrarcı olmuştu. Margliani, Sokollu'nun İspanya Kralı'na açıkça yapılan görüşmeler ile "farklı gösterilen" müzakereler arasında bir seçim yapması gerektiğini söylediğinde Hürrem onun bunu kesinlikle reddettiğini demişti. Bununla birlikte Sokollu 16 Aralık'ta Margliani ve Bruti'ye bir görüşme olanağı sunmuştu. Onun evine doğru giderken –bu onların gün ışığında İstanbul sokaklarına ilk girişleriydi– yolda 1574-5 arasında giovane lingua olarak eğitim almış olan ve Bartolomeo Bruti'yi iyi tanıyan Venedikli genç bir dragoman olan Melchior Spinelli (veya Marchiò) ile karşılaşmıştılar; o yüzden de durumla ilgili olarak İstanbul'daki diğer Avupalı temsilciler söz konusu olduklarından vazifelerinin sırrı çoktan açığa çıkmaya başlamıştı. Sokollu'nun evinin girişinde Margliani'nin esaretten salıverildikten sonra Baylo'nun evinde kaldığı sırada tanıdığı Solomon Nathan Ashkenazi ve Hürrem ile karşılaştılar. Sokollu o gün onları göremeyecek kadar meşguldü, bu yüzden de Margliani eve dönmüştü oysa şehirde çok daha tanınabilir bir şahsiyet olan Bartolomeo fark ettirmeden akşam üzerine kadar beklemişti.[10]

Nihayet 17 Aralık'ta söz verilen görüşme gerçekleşmişti. Sokollu Mehmed, şimdi 70'li yaşlarının başında olan heybetli bir şahıstı; 18 yaşında Mileševa'daki bir Ortodoks manastırında papaz yardımcılığı yapan bir oğlanken ("toplama" veya sözde "kan haracı") devşirme olarak güneydoğu Bosna'dan alınan bir Sırp'tı. Hem yönetici hem de askeri kumandanlık kariyerinden sonra 1555'te (kıdemli bir nazır ve padişahın küçük divanının veya idare meclisinin üyesi olan) vezirlik pozisyonuna yükseltildi ve sonrasında ise 1565'te Sadrazam oldu. Görece deneyimsiz olan Sultan II. Selim, ertesi yıl babasının yerine geçtiğinde karar vermeyi daha çok sadrazamına bırakma eğiliminde olmuştu, bu da Sokollu'nun stratejik politikayı belirlemesi gücünü önemli ölçüde

10 AGS, Estado, leg. 488, item [31], fos. [1r] (Se fosse cristiano mi farei il segno della croce, doue ha sog- nato Don Mart.° tanta falsità; Il Basa aspetta embasatore, p[er] che cosi si è scritto p[er] Don Mart.° . . . Il Basa sentira gra[n]demente questa nouita, et uoglia Dio non se segua qualche danno inremediabile nelle persone loro'), [1r–2r] (Hürrem, Spinelli, Solomon); ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 4, items 159, 228 (giovane di lingua olarak Spinelli hakkındaki raporlar).

arttırmıştı. Baylo Marcantonio Barbaro, 1573'te Venedik'e döndüğü vakit, raporuna Sokollu Mehmed'in hayranlık uyandıran bir portresini eklemişti. "O, her şeyi emrederek tek başına halleder özellikle de en önemli şeyleri ve aslında tüm medeni hukuk, ceza davaları ve devlet işleri onun elinden geçer; tüm bunlarla uğraşırken kendi zihninden başka danışmanı yoktur. Dindardır, ağırbaşlıdır, barışa meyillidir ve ne kincidir ne de doyumsuz. Sağlıklı, güzel bir tene sahip, varoluşu ciddi, uzun boylu, iyi bir şahıs ve mükemmel bir hafızaya sahiptir." Ardından gelen Baylo Antonio Tiepolo ise 3 yıl sonra "sessizce dinlediği ve sonra tavrında herhangi bir değişiklik olmadan cevap verdiği için son derece becerikli görünüyor" yorumunu yapmıştı; Tiepolo, onunla görüşmedeyken "bir Osmanlı yöneticisi ile değil de daha ziyade sanki bir Hristiyan yönetici ile anlaştığınızı düşünebilirsiniz" şeklinde bir gözlemde bulunmuştu. Ancak her Batılı diplomat bu tanıma katılmıyordu. İmparatorluk büyük elçisi olan Joachim von Sinzendorf 1579 yılında "Bugün, herhangi bir şey hakkında görüşmede bulunurken o koşulsuz olarak vaatler verir, kabul eder ve bir uzlaşıya varır ama ertesi gün veya hatta aynı gün bunu inkâr eder çelişir veya değiştirir" diyerek yakınmıştı. Onun "doyumsuz-açgözlü" biri olmadığıysa evrensel olarak benimsenmeyen bir fikirdi; Gerlach bir vezir öldüğünde yerine halef tayin etmek için 50-60 bin dukalık bir rüşvet ödenmesini isterdi diye not etmişti ve hatta ona hayran kalmış olan Tiepolo bile "onun hazine toplayabilmek için aşırı güçlü bir arzusu olduğu" yorumunda bulunmuştu. Ayrıca Sokollu adam kayırmasıyla da ünlenmişti: bir Osmanlı müellifi onun kendi aile üyelerinden olan 10 beylerbeyi ve 7 vezir topladığını söylemişti. Belki de Venedik raporlarında olumlu bir şekilde resmedilmesinin ana nedeni, Venedik'e sempati duymasıydı; Raguzalılar da benzer şekilde Sokollu'yu (muhtemelen daha iyi sebeplerle) hamileri ve dostları olarak gördüklerinden onun hakkında iyi düşünmekteydiler. Fakat bir Venedik elçisi tarafından ifade edilen bir fikir, onun genellikle Hristiyan yanlısı olması, tamamen kanaat yönetimi ve diplomasideki becerilerinden başka bir şeye dayanmıyordu; delillerin hepsi, onun Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun vadeli çıkarlarının sadık bir hizmetkarı olduğunu göstermekteydi.[11]

11 Samardžić, *Mehmed*, 14–15 (Sokollu'nun kökenleri); Radojčić, *Mileševa*, 47 (Mileševa); Albèri, ed., *Relazioni*, ser. 3, i, 319–20 (solo provvede ed ordina tutte le cose, e massimam- ente le più importanti, ed in somma passano per mano sua

17 Aralık 1577'de Giovanni Margliani Sokollu Mehmed'le görüştüğünde, bu adamla ilgili tecrübesi ona hayranlık duyan Venedik Baylosundan çok uzaktı. Sadrazam gizli bir vazifenin "kendisini hayrete düşürdüğünü ve gücendiğini" söyleyerek aşırı hoşnutsuzluğunu açıkça belli etmişti ve her zamanki cömert hediyelerin niçin getirilmediğini bilmeyi talep etmişti (ayrıca Margliani'nin Tunus'ta aldığı bir arkebüz atışı tarafından biçiminin bozuk oluşu ve korkunçluğunu saklamak için taktığı kara göz bandı da ona yardımcı olmamıştı; dahası Sokollu, Sultan'ın korkunç bir biçimde kusurlu olmayan bir büyük elçi isteyeceğini de söyleyecekti). Margliani pozisyonunu korumak için çok uğraştı, Kral Philip'in silahsızlanmaktaki isteğinin iyi niyetli olduğunda ısrarcı oldu ve ayrıca, sadece İspanyol filosunun o yıl boyunca limanlarında kaldıklarını değil, ayrıca Kral'ın Sebastian'ın Fas seferi için katılmalarını teklif ettiği Flander'deki askerleri göndermeyi reddettiğini de vurguladı. Sokollu, Osmanlı İmparatorluğu'nun İspanya'dan izin istemeyecek kadar büyük bir askeri güce sahip olduğuyla ilgili küçümseyici bir cevap vermişti: o, tüm filosunu yeniden yapılandırdığı ve Venedik'i Sopot, Bar, Ülgün ve Zadar topraklarının çoğunluğuna kurban etmesiyle küçük düşürücü bir anlaşmaya mecbur bırakmasıyla övünmüştü. Yine de ve hala tüm bu yaygaranın altında, Sokollu'nun bir anlaşmaya varma yönünde gerçek bir arzusu bulunuyordu. İleride, 23 Aralık'ta bir toplantı daha yapılmıştı ve bir başkası da 28'inde. Sadrazam hala, İspanya'nın bu konularda çaresizlikle talepkâr bir konumda olduğuna inanmaya meyilli iken –bir noktada o Venedik'in barış anlaşması yapabilmek için 300 bin duka ödediğini söylemişti ve eğer Philip böylesi bir miktarda

tutte le cose civili, criminali e di stato, nelle quali altro consiglio non vi è che la sua sola testa . . . È religioso, sobrio, amico della pace, non vendicativo, nè rapace . . . È sano, di buona complessione, grave di presenza, grande, ben formato di corpo, e d'ottima memoria), 364 (büyük elçi Badoero Sokollu'yu Hristiyanlık konusunda iyi niyetli olarak tanımlamıştı), ii, 157 (18'de alınan, "Pare destrissimo, perchè ascoltando quietamente risponde poi senza alterarsi", potria stimarsi negoziare piuttosto con principe Cristiano, che con Turco), 179 (Quell'estremo desiderio poi che è in lui di accu- mular tesoro); HHStA, Türkei I, Karton 38, 2nd foliation, fo. 160r (wass man heut mit Ime tractiert, Er categoricè verspricht, zuesagt vnd abhandlet, das laugnet, widerspricht oder vndert Er das anderen, od[er] wol desselben tags wider); Gerlach, *Tage-Buch*, 414 (rüşvet); Peçevi, *Historija*, ii, 20, 39 (vezirler, *beylerbeyi*'ler; krş. Fleischer, *Bureaucrat*, 46; Tezcan, *Second Ottoman Empire*, 94); Freidenberg, *Dubrovnik*, 119–20 (Raguza ilişkileri).

para vermek istemiyorsa bunun yerine Cezayir'in Oran limanını teslim edebilirdi– aslında sabırla İspanya'nın anlaşmak için nasıl bir durumda olabileceğini çözmeye çalışıyordu. Onun talebi üzerine Margliani, 3 Ocak 1578'de İspanyol şartlarını belirten bir evrak kaleme almıştı. Anlaşma kapsamına alınacak diğer güçlerin Papalık, İmparatorluk, Portekiz, Venedik, Malta, Cenova, İtalya'daki tüm İspanyol toprakları ve bir dizi küçük İtalyan devleti olduğunu belirtmişti; ayrıca Philip'in arzusunun tüm dünyanın gözleri önünde Osmanlı'yla İspanya arasında bir soğuk savaş sürdürmek olduğunu da netleştirmişti. "Majesteleri ayrıca, her iki tarafın da izin veya güvenli geçişler haricindeki böylesi bir anlaşma kapsamında herhangi bir türde hiçbir iletişim veya trafiği takip etmemesini talep etmişti".[12]

Kademeli olarak ve şaşırtıcı bir şekilde geçici bir anlaşmanın koşulları çakılmıştı. Magliani'ye hem Hürrem Bey hem de tıbbi tavsiyesine ihtiyaç duyduğu bahanesiyle kendisini konuşmaya davet eden Sokollu'nun sırdaşı Solomon Ashkenazi yardım etmişti. Sadrazam ocak ayında bir ara, Aşağı Ülkeler'de Philip'e karşı yürütülen isyanın lideri olan Oranj Prensi'nin de ayrıca anlaşmaya dahil edilebileceğini önererek işleri bozmuştu; fakat bu bir parça psikolojik savaştan biraz daha fazlası gibi görünüyordu. İspanyol tarafına ilişkin son belge 4 Şubat'ta Hürrem Bey ve Solomon Ashkenazi'nin yardımlarıyla Margliani tarafından hazırlanmıştı; 3 gün sonra bu iki aracı ona Sadrazam'ın, şartların değiştirilmiş bir çeşidini kabul ettiğini söylemişlerdi. Barışa onun yanında yer alarak İspanya tarafından dahil edilecek ülkeler içerisinde küçük İtalyan devletleri, Cenova, Malta ve Papalık olacaktı ve Fez, Fransa, Lehistan, Venedik ve İmparatorluk da (ki bu son ikisi Sultan'ın gözlerinde zaten Osmanlı'nın haraçgüzarıydılar) Osmanlı tarafında yer alacaklardı. Sadrazam Osmanlı donanmasının 1578 yılı boyunca bir hücum harekâtına gönderilmeyeceğine söz vermişti. Karşılığında ise hem İspanyol filosunun o yıl içerisinde herhangi bir Osmanlı mülküne

12 AGS, Estado, leg. 488, item [31], fos. [2v] (mareuigliato, et affrontato), [2v–7v] (cevap, övünme, 23, 28 Aralık'taki toplantılar); HHStA, Türkei I, Karton 36, 2nd foliation, fo. 1r (devletlerin listesi, "Domanda ancora sua M.tà che da tal suspensione non segua comunicatione ò comertio alcuno, se non con Licenza ò saluacondotto de tutte due le parti"), Türkei I, Karton 37, 1st foliation, fo. 81r (kara göz bandı, şikayet).

karşı konuşlandırılmama sözünü hem de Madrid'den uygun bir büyük elçinin, ateşkesin 3 ay içerisinde sonuçlandırılması için halka açık törenler ve hediyelerle İstanbul'a gelmesinin taahhüdünü almıştı. Margliani aslında bu vaatlerden herhangi birini yerine getirme yetkisine sahip değildi ve o bu zaman kapsamında büyük elçilik göreviyle gelebilecek herhangi birinin gönderilip gönderilemeyeceği konusunda da şüpheliydi; yine de bununla beraber yeni bir büyük elçinin geleceğinin sözünü verdi ve o gelene kadar kendisini de rehine olarak sundu. Sokollu 8 Şubat'ta Philip'e resmî bir mektup yazdı ve bunda şartlarını sıralayarak şundan dolayı da "gizli müzakereler bizim ulu ve muhteşem padişahlarımızın uygulamalarına aykırıdır" diyerek yakındı. Dört gün sonra Margliani'nin sadık asistanı Giovanni Stefano de Ferrari, bu mektup ve ustasının kendi gönderileriyle Madrid'e yollanmıştı. Görünüşte Giovanni Margliani en azından bu kısma kadar tüm kusurların üstesinden gelmeyi başarmıştı.[13]

Margliani'nin çalıştığı fizikî koşullar tuhaf bir biçimde tatsızdı. Kendisi ve 2 arkadaşı için ücra bir konaklama yeri bulunmuştu; Bartolomeo Bruti 11 Şubat'ta Antonio Pérez'e yazdığında "zamanımızı, uyumak ve yemek hazırlamak için kullandığımız küçük bir odada geçiriyoruz – acınacak bir durum, çünkü duman yüzünden ateş yakamıyoruz ve ateş olmadan da soğuktan ölüyoruz" demişti (Margliani doktor olarak Solomon'u çağırdığı zaman, o ne ateş yakamadığı ne de egzersiz yapamadığı ihtimalinden, soğuktan hasta olduğunu söylemişti). Sokollu'nun bundan hoşnutsuzluğu zaten tamamıyla açıkken gizliliğin sürdürülmesi için neden böyle bir çaba sarf edildiğini anlamak zordur. Eğer Margliani eylemlerini İstanbul'daki diğer Batılı diplomatların meraklı gözlerinden sakladığını düşündüyse, acınası bir şekilde saf davranıyordu. 26 Aralık 1577'de İmparatorluk büyük elçisi bizzat kendisine Sokollu tarafından Margliani'nin vazife ve amaçları hakkında verilen

13 AGS, Estado, leg. 488, items [31], fos. [10v–11r] (Solomon'a danışılması), [86] (Sokollu'nun yazısı, "ziliade"[zilkade'nin] son günü (30 Dhu al-qa'da, = 8 Şubat)), Estado, leg. 489, item 40 (4 Şubat tarihli doküman); HHStA, Türkei I, Karton 36, 2nd foliation, fo. 60v (Oranj teklifi); Charrière, ed., *Négociations*, iii, 713–14 (12 Şubat'ta ayrılış, Oranj teklifi); Skilliter, "Hispano-Ottoman", 498–9 (anlaşma metni krş. Rodríguez Salgado, *Felipe II*, 89–90, ve Floristán Imízcoz, "Los prolegómenos", 65).

detaylı açıklamalar içeren bir rapor yazmıştı – çünkü bu amaçlardan birinin İmparatorluk'un barışa dahil edilmesinin isteniyor olması Sadrazam'ın, kendisiyle bunu görüşmüş olmasından dolayı şaşırtıcı değildi. Yeni Baylo Nicolò Barbarigo, iki gün sonra Venedik hükümetine Margliani ve Bruti'nin İspanya için büyük elçiler olarak geldikleri söylentisini ifade ederek varışları hakkında bilgilendirmede bulunmuştu. Baylo onların sözde elçiliklerinin detaylarını henüz bilmiyorken Venedikli makamlar bunun hakkında bilgi sahibiydiler: onlar, Margliani'nin vazifesini en doğru şekilde tasvir eden, İspanya'dan daha çok yeni gelen imzasız bir istihbarat raporu almışlardı, bu onun kendisini bir büyük elçi olarak tanımlayan belgeler taşıdığını fakat o unvanı gerçekte asla kullanmama emri aldığını söylüyordu.[14] Baylo'nun sevkini gerçekleştirdiği aynı gün Fransız büyük elçisi olan (Lisle[15] başrahibi ve Dax Piskoposunun kardeşi) Gilles de Noailles, Margliani ve Bruti'nin İstanbul'a ulaşmalarıyla birlikte onlara dair haberleri Paris'e yazmıştı; 22 Ocak tarihli daha sonraki bir raporda o ayrıca, Sadrazam'ın anlaşmaya Fransa'yı da dahil etmek arzusunda olduğu yorumunda da bulunmuştu. Şu aşamada Margliani müzakerelerin hâlâ gizli bir mesele olduğunu düşünen neredeyse tek kişi gibi görünüyordu.[16]

Küçük, dondurucu bir odada Bartolomeo Bruti ile birlikte sıkışıp kaldıkları zaman Margliani'nin yoldaşına karşı olan düşmanlığı kafasına takılarak gittikçe yoğunlaşmıştı. Görüldüğü üzere aralarındaki temel

14 Bu rapordaki bazı ayrıntılar, muhtemelen Aurelio di Santa Croce ile birlikte Napoli'de bulunmuş bir kişi tarafından yazılmış gibi görünmektedir – ya da 1573'te aynı anda Venedik için çalışmakla suçlanan ve kesinlikle 1585'e kadar böylece ikili oynayan Aurelio'nun direkt olarak kendisi tarafından yazılmıştı.

15 Fransa'da Bordeaux'nun 150 km kuzeydoğusunda 900 nüfusu olan bir yerleşim birimi. (ç.n.)

16 AGS, Estado, leg. 488, item [31], fo. [11r] (non hauendo commodita di far fuoco, et anco non potendo far essercitio), Estado, leg. 489, item 16 (essendo statti sempre in una cameretta, doue ne conueniua, in un istesso loco parechiar il uitto, et dormire, cosa d'hauerne compasione, poiche per causa del fummo non poteamo lumar il fuoco et senza fuoco moriuamo di fredo); HHStA, Türkei I, Karton 36, 1st foliation, fos. 256r–258r (Imparatorluk raporu); Sola, *Uchalí*, 260–1 (Baylo'nun raporu, anonim rapor); Polić Bobić, *Medju križom*, 203 (1573 suçlaması); Charrière, ed., *Négociations*, iii, 705 (28 Aralık, Fransız raporu), 710 (22 Ocak, Fransız raporu), iv, 435(n.) (Aurelio'nun Venedik için çalışması, 1585). Gilles de Noailles, 1575'te kardeşinin yerini almıştı.

çatlak Napoli'deyken Bartolomeo'nun korkak ve hain olduğuna karar verdiğinde oluşmuştu. 11 Şubat'ta hariciye bakanı Antonio Pérez'e yazdığı yazısında o şöyle söylemiş: "Bruti yaşayan en omurgasız, en küstah, korkak ve en büyük haindi. Bu dünyadaki en kötü felaketlerden biri değil midir, iyi niyetli bir şövalyenin böylesine lanetli ve şeytani vasıflarda bir adamla yıllarca yaşamak zorunda kalması ve hizmetinin şartlarını ihlal etmemek için her zaman ona boyun eğmeli ve sabırlı mı olmalıdır?" ve şu şekilde devam etmişti: "Bu mesajı göndermek zorunda kaldığım zaman o şunları yüzüme söyleyecek kadar küstahlaşmıştı; onun benim yaptığım kadar bu işte büyük bir rolü vardı ve o böyle bir doğrultuda iletiyi göndermek için garanti alabileceği için Sadrazam'la konuşacaktı". Bu gönderimin Bartolomeo tarafından değil de Giovanni Stefano tarafından alındığını bildiğimiz için aslında Margliani'nin tüm zaman boyunca ikinci şıkka teslim olmadığını göstermekteydi. Philip'e daha sonra yazacağı üzere, esasen Margliani kendi çantası içerisinde farkında olmadan Aurelio'dan Hürrem Bey'e gizli bir mesaj getirdiğine de ikna olmuştu; Napoli'deki ilk günlerinden beri Bartolomeo'nun Aurelio'yla olan yakınlığından şüphelenerek 3 kişinin birden kendisine ortaklaşa komplo kurduklarına dair kendi kendini ikna etmişti. Ayrıca bu hikâyenin diğer bir uyarlaması olan Aurelio'nun Margliani'nin valizine Hürrem'e limon suyuyla yazılmış bir mektup sakladığının anlatısı da iki İmparatorluk elçisi tarafından, Ungnad ve Sinzendorf'un 17 Ocak'taki raporlarında ortaya çıkmıştı. Kendisinin büyük elçi olması gerektiğini düşündüğü iddia edildiğinden kıskançlıkla motive olan Aurelio'nun Hürrem'e Margliani'nin vazifesinin "sadece sahtekârlıktan ibaret olduğu" ve "yalnızca Osmanlılarla zaman kazanmak ve bu yılki filonun konuşlanmasını önlemek" için orada olduğu noktasında bilgilendirildiği söylenmişti. Aurelio böyle bir haber göndermiş olsa bile, tüm kanıtlar onun müzakereleri kurtarmak için çok çalıştığını gösterdiğinden, Hürrem'in o doğrultuda hareket etmiş olması pek olası görülmemektedir. Fakat komploya karşı olan inanç iyice ve açıkça yerleşmişti. İmparatorluk büyük elçileri ayrıca şuna: "Görünüşe göre Margliani ile birlikte gelen Bartolomeo Bruti adındaki birisi aynı biçimde Margliani burada kalırken, kendini İspanya Kralı'na göndermek için manevra yapıyor; bu, Bruti'nin Aurelio ve Hürrem ile de gizlice çalıştığını düşündürmektedir. Böylece Margliani, müzakereleri çoğunlukla Bruti'den saklıyor ve

Bruti Venedik vatandaşı olduğu için onun Kral'a gitmesini kesinlikle reddediyor gibi görünüyor" diyerek dikkat çekmişlerdi.[17]

Margliani'nin Aurelio'ya yönelik şüphelerinin bir kısmı haklı olabilirdi. Uzun süredir görev yapan bu istihbarat şefinin söz konusu müzakerelerden kendisinin sorumlu olmadığı gerçeğine kızmış olması muhtemeldi. Diğer bir içerleme sebebi ise, Margliani'nin raporlarından birinde gün ışığına çıkmıştı, o burada, Aurelio'nun bir mektupla Hürrem Bey'i kendisine İstanbul'daki istihbarat sistemini reform etme ve mali durumunu araştırma görevi verildiğine dair uyardığını yazmıştı. Aurelio'nun Venedik için de çalışıyor olması kesinlikle mümkündü; bu tür bir paralel hizmet erken modern dünyanın casusluğu için olağandışı değildi. Ancak Venedik'e bağlılık Aurelio'ya o projeyi sabote etmek için bir neden veremezdi çünkü Venedik'in de barış kapsamına alınacağı biliniyordu (2 yıl sonra İstanbul'daki Fransız büyük elçisi Venediklilerden barış görüşmesinin engellenmesine yardım etmelerini istediğinde onlar, daha önce bu konuda başarısız olunacağını varsaydıklarından o hususta endişelenmeyebileceklerini ama şimdi görüşmelerin devam edeceğini düşündüklerini, sadece o nedenden dolayı basit bir biçimde buna dahil olup olmayacaklarını İspanya'ya sormaları gerektiğine yönelik bir cevap vermişlerdi. Venedik arşivleri, bu zaman diliminde Bartolomeo Bruti'nin Venedik için çalıştığına dair herhangi bir delil sunmamaktadır; dolayısıyla Pérez'e 11 Şubat'ta yazdığı mektubundaki şu ifadelerinden

17 AGS, Estado, leg. 489, item 47, fos. [16v] (Il bruti e Il magior traditore, Il magiore vegliaco Il piu Insolente et da poco Corpo che viua Non è q[ue]sta una delle maggior calamità dil mondo, hauer, à uiuere un Cauaglier di bona intencione gli anni interi, con uno huomo de cosi rea et mala condicione, et per non offendere al seruicio, nel qual si troua, hauere à cedere sempre, et hauer pacienza), [16v–17r] (Douendo mandare questo despacho, fu cosi insolente che mi disse in faccia, che tocaua a lui a portarlo, et che haueua tanta parte in q[ue]sto negocio como me, et che parleria di tal manera al Basa, che la porteria); BL, MS Add. 28,415, fo. 1r (gizli mesaj, gizli anlaşma); HHStA, Türkei I, Karton 36, 2nd foliation, fos. 58v (limon suyu), 59r (nur auf betrug, allain die Zeit den Turkhen abgewinnen, vnd heurig Armada disturbieren wolle,Ainer genant Bartholomeo Brutj, so mit Im komen, solle gleichesfals dahin Practicieren, damit Er Brutj zu Ir Ku:[niglichen] W:[ürde] gefertigt werde, vnd Marigliano hie bleibe, daruber sey fast vnd also entzwait seien, das man maint, Bruti Participier auch mit dem Aurelio vnd dem Hurem Beg; daher dan Marigliano seine tractationes vor dem Bruti sehr gehaimb halten, vnd weil Bruti der Venediger Vnd[er]than ist, durchauss nit willigen solle, Ine Brutj zu Ir Ku:[niglichen] W:[ürde] abzufertigen).

şüphe etmek için görünürde bir neden bulunmamaktadır: "Hizmetlerimden vazgeçtiğim için hoşnutsuzluklarından dolayı bana eziyet etmeyi bırakmayan Venedikliler tarafından zulüm görüyorum".[18]

Bartolomeo'nun bakış açısından, Margliani'nin göreviyle ilgili duyduğu memnuniyetsizliğin pek çok sebebi vardı. O, karşılaşabilecekleri ciddi problemler konusunda Margliani'ye uyarıda bulunmuş ve göz ardı edilmişti. Söz konusu teşebbüste o eşit bir role sahip olduklarına inanıyordu fakat daha çok hizmetçi gibi muamele görüyordu (daha sonra Bartolomeo gizli olarak yazamadığı için Kral'a şikâyette bulunacaktı çünkü "şifre bende yoktu ve Margliani, Majestelerinin emriyle ikimize birden verilen kodu almama izin vermedi" diyecekti). Kendisinin Mehmed Bey'in dönmesine[19] dair olan esas görevi iptal edilmişti çünkü Napoli'deki Genel Vali bu durumdan Acuña'ya bahsetmiş ve o da bunu "birçok kişiye ifşa etmişti". Onun anlaşmanın geçici olan hazırlıklarıyla ilgili belge ve gönderilerin kuryeliği rolüne dair talebi de reddedilmişti – çok fazla şeyden değil belki ama onun Venedikli olmasından dolayı böyle bir durum yaşandığını tahmin edebiliriz çünkü Margliani kişisel düşmanı olarak gördüğü biri tarafından Kral'ın bilgilendirilmesini istemiyordu. Philip'e yazdığı sonraki bir mektupta Bartolomeo diğer bir anlaşmazlık nedeninden daha bahsetmişti: Sicilya filosunun iki kadırgasının Berberî korsanları tarafından ele geçirildiğini öğrendiğinde o, resmî bir protesto sunmak istemişti ama Margliani bunu yapmayı reddetti. "Bundan sonra" diye yazmıştı Bartolomeo ve devam etmişti: "bana karşı şüpheleri her geçen gün daha da arttı, belki de Majestelerine burada olanları ve olup bitenleri gizlice yazdığımdan şüphelendiği için; onun ne kadar şüpheli olduğunu görünce de onunla olan ortaklıktan ayrılmanın en iyisi olacağını düşündüm".[20]

18 AGS, Estado, leg. 489, items 16, fo. [1v] (patisco la persecucion delli sigg.ri venetianj, gli qualli non puono lassar di perseguitarmi dispiacendo loro, che habbia abandonato il loro seruicio), 53, fo. [3v] (reform, mali durumlar); Charrière, ed., *Négociations*, iii, 862–3 (Fransızların talebi, Venedik'in cevabı).

19 Din değiştirerek İspanya için çalışmaya ikna edilmesi. (ç.n.)

20 AGS, Estado, leg. 1337, item 15, fos. [1v] ("palesato à molti", kadırgaların protesto edilmesi), [2r] (poi ogni giorno Cresceuano gli suspetti dal canto suo, forse dubitando egli non scriuesse lo secretame[n]te V.M. quello si fa et faceua in queste parti; et uedend'io questa suspition sua, presi per espediente di partirmi dalla sua Compagnia, non hò zifra, et il Mariglianni mi hà negato quella che d'ordine di V.M. ci fù data commune).

Bartolomeo Bruti ve yoldaşının arasında büyüyen yabancılaşmanın başka bir nedeni daha vardı: Margliani'nin aksine o, vazifenin başarı şansı olduğuna inanmamış gibi görünüyordu. Böyle bir kuşkunun gerekçelerinden bazıları tahmin edilebilir niteliktedir. Philip'in dünyanın gözlerinin üzerinde olduğu yüksek seviyedeki bir büyük elçiliği İstanbul'da yapılacak bir barış için yalvarmaya göndermekte çok isteksiz oluşu açıktı. 1571'den sonra devasa bir savaş filosu kurmak için çok çaba sarf ederek yatırımlarda bulunan Osmanlıların yıllar boyunca yatmasını kabul edeceğini hayal etmek, özellikle de aslında barışa karşı şiddetle lobicilik yapan Kılıç Paşa gibi dinamik bir deniz kumandanına sahip olduklarından dolayı zordu. Diğer taraftan Portekiz'in iyi bilinen –Sultan'ın himayesinde olan Faslı bir hükümdara karşı– Kuzey Afrika'da yürütülecek kapsamlı bir savaşın İspanyolların dikkatini çekebileceğini tahmin etmek kolaydı. Böyle bir şey meydana gelirse, herhangi bir Osmanlı-İspanyol barışı kısa sürede başarısız olur veya imkânsız hale gelirdi. Ancak, en azından 1577'nin başından beri Bruti'nin bilmediği şey, Sokollu Mehmed'in İran'a karşı bir savaş planlıyor olmasıydı; bu yüzden o yılın Kasım ayında Şah II. İsmail öldüğünde Sadrazam bunu bir sonraki hükümdarın gücünü sağlayıp pekiştirebilmesi için zaman bulmadan evvel buraya karışabilmek için kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak gördü. Tarihçiler, erken modern Avrupa'nın "büyük güçlerinden" iki Habsburg kuvveti olan Kutsal Roma İmparatorluğu ve İspanya'yı, Habsburg karşıtı iki güç olan Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı koydukları bir sistemde kilitlediğinin uzun zamandır farkındadırlar. Oysa, gerçekte bir Avrasya dinamiği olan beşinci bir büyük gücün dahil oluşunu sık sık unuturlar: Avrupa'daki güç ilişkileri zaman zaman Osmanlı'nın İran'a ilişkin kaygılarından kararlı bir biçimde etkilenebiliyordu. Sokollu'nun şimdi tasavvurda bulunduğu şey, Perslerin topraklarını ele geçirip, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu kanadında yepyeni bir jeopolitik yerleşim yeri oluşturacak şekilde burada müstahkem mevkiler inşa edilebilecek geniş ölçekli, uzun yıllar sürebilecek bir seferdi. Bu sadece, sınırlı bir sefer sezonu için her baharda savaşılmakla kalınmayıp geniş toprakları sürekli olarak işgal etmek için orduların gönderilmesini de içerecekti; bu koşullarda, İmparatorluğun Avrupa yakasındaki herhangi bir büyük ölçekli askerî tehdide karşı alınması gereken güvenlik çok daha önemli bir hale gelecekti. Sokollu'nun İmparatorluğun Asya'daki geleceği konusunda iddialı vizyonundan doğan bu gereklilik,

İspanya Kralı ona bundan vazgeçmesi için fazlasıyla yeterli sebep verdiğinde bile Sadrazamı, İspanyol ateşkesi politikasından ayırmamıştı.[21]

1578 Şubat ayının başından itibaren üç aylık bir zaman gelmiş ve hatta geçmişti. Madrid'den herhangi bir haberin alınmadığı üç ay daha geçecekti. Temmuz ayının ortalarında ise başı Haçlı dindarlığı ve şövalyelik zaferleri fikirleriyle dolu inatçı bir genç kralın önderliğindeki Portekiz ordusu, Fas'ın Atlantik kıyılarına çıkmıştı. Bunlar, (uluslarının soylularının tamamının en şık şekilde giyinmiş olanları dahil) 8 ila 10 bin arasında deneyimsiz Portekiz askerlerinden, kuzey Avrupalı birkaç bin paralı askerden, 6-700 kadar İngiliz ve Katolik İrlandalı ile Lizbon'a vardıklarında kaderleri Sebastian tarafından değiştirilmiş İtalya'dan Thomas Stucley tarafından İrlanda'yı işgal etmek üzere istihdam edilmiş İtalyan haydutlarının olduğu kuvvetlerden ve son olarak Sokollu'nun katıldıklarını bilmediği ya da görmezden gelmeyi seçtiği 1600 ila 2000 İspanyol'dan oluşmuştu. 4 Ağustos'taki Alcazar (Arab.: El-Ksar, el-Kebir) Savaşı'nda Kral Sebastian ve yerel müttefikleri Fez tahtında hak iddia ederek ülkenin lideri olan Abdü'l-Malik'in kuvvetleriyle çarpıştılar ve ezici bir biçimde mağlup edildiler; Sebastian ve diğer iki lider savaşta ölmüştüler ve hayatta kalan binlerce Portekizli de köle yapılmak veya fidye alınmak için götürülmüştüler. Bu gelişmelerin haberlerinin İstanbul'a ulaşması biraz zaman almıştı. Böylece, Margliani yaz boyunca konakladığı yerde yalnız ve endişeli bir biçimde kalmaya devam etmişti. Philip'e daha sonra yazdığı üzere: "pencereye gitmekten başka bir eğlencemin olmadığı iki odada yaklaşık 15 ay oturdum. Portekiz Kralı Afrika'ya gittiği ve o pencereden göründüğüm için evim taşlanmıştı. Majestelerinin filosunu her çıkarışında Fransız büyük elçisi onları Cezayir'e karşı bir sefer planladığınıza ikna ettiğinden dolayı ben kendimi tehlikenin içerisinde buldum". 4 Ekim 1578'de o Antonio Pérez'e Giovanni Stefano'yu gönderdiğinden beri 7 aydır İspanya'dan hala hiçbir şey işitmediğini yazmıştı ve tam da o sırada Bartolomeo Bruti'nin kendisiyle alay eden şu sözlerini öğrenmişti: "Giovanni [Margliani], [Sokollu] Mehmed'e Portekiz Kralı'nın Berberistan'a yaptığı seyahat için ne mazeret verecek?".[22]

21 Sola, *Uchalí*, 262–6 (lobicilik); Murphey, *Ottoman Warfare*, 138 (İran harbinin planlanması); Kortepeter, *Ottoman İmperialism*, 44–61 (İran savaşı).

22 de Queiroz Velloso, *D. Sebastião*, 309 (karaya çıkma), 342–3(n.) (8 bin Portekizli, 1,600 İspanyol, 600 "İtalyan"), 337–420 (muharebe); Bovill, *Battle*, 83 (10 bin

Aynı mektupta Margliani, Bartolomeo Bruti'nin, kendisinin şehirden kaçmayı planladığını Hürrem Bey'e söylediğini de yazmıştı. Bruti'nin burada, samimi duygularla hareket edip etmediğini veya tamamen fesatlık mı yaptığını söylemek zordur; açık olan şey, bu iki adam arasındaki ilişkilerin tamamen bozulmuş olduğuydu. 1578 Ekim'inin sonlarında Bartolomeo ve İmparatorluk dragomanı Matteo del Faro Sokollu'yu Margliani hakkında uyarmak için geceleyin evine onu görmeye gitmişlerdi. Margliani'nin (2. elden ve kuşkusuz son derece önyargılı bir biçimde) daha sonraki bir açıklamasındaki sözleriyle, Bartolomeo "siz Majesteleri tarafından bu anlaşmayı müzakere etmek üzere ortak olarak benimle beraber gönderildiğini ve benim onu işin dışında bıraktığımı bu yüzden de benim görüşmeleri mahvedebileceğimi çünkü ben donanmada çalıştığım için anlaşmanın meydana gelmesini istemediğimi, çünkü öyle olsaydı, Majestelerinin bir filoyu barındırmayacağını ve eğer o filo korunmazsa benim işsiz kalacağımı" açıklamıştı. Sokollu bundan şüphe duyduğunda Bartolomeo, Matteo del Faro'nun yeğeniyle evleneceği İstanbul'a yerleşmeyi planladığından kendi sözüne güvenilebileceğini temin etmişti. Kendisine neden gece geldiği sorulduğunda ise, Margliani'den büyük bir armağan vaadi alan ve ayrıca onun da müzakereleri sabote etmek çabasında olan Solomon Ashkenazi'den kaçındığından böyle yaptığını söylemişti. O aşamada Sadrazam durumdan sinirlenmiş ve onu huzurundan kovmuştu. Ertesi gün Sokollu Solomon'a Bartolomeo Bruti'yi tanıyıp tanımadığını sormuş ve Margliani'nin sözleriyle "onun hakkında kapsamlı bilgisi olduğu ve bunların neredeyse tamamen hiç de iyi şeyler olmadığı" cevabını almıştı. Hürrem ve Solomon, Margliani'nin eski iş arkadaşına karşı sağlam bir ittifak içinde Margliani'ye katılmışlardı.[23]

Portekizli, 2 bin İspanyol, 600 "Italyan"), 92 (çıkarma), 127–40 (savaş); Holmes, "Stucley" (700 İngiliz vb); BL, MS Add. 28,415, fo. 2r (stetti circa xv me[si] in due camere, ne hau- endo altro transtullo, che uenire à una fin[estra.] quando il Re di portugalle passo in Africa, essendo comparso [io in] q[ue]lla finestra, mi fu lapidata la casa . . . Tutte le uolte che V M[ta] ha fatto armata, mi sono trouato in periculo, perche l'Amb[re] di Fran[a] persuadeua che si pensaua all'Impresa de Algeri); AGS, Estado, leg. 489, item 53, fo. [3v] (come escusara Giouanni questa andata dil Re di Por- tugale in barberia con Mehemet Bassa).

23 AGS, Estado, leg. 489, items 25, fos. [2v] (che gli era stato mandato giontamente con me da sua M.[ta] per tratare questa pace, che io lo haueua escluso dal negoçio

Sokollu'nun talebi üzerine Philip nihayet 1578 Ekim ortalarında bir büyük elçi gönderme kararı almıştı ve bu işin adamı olarak da, İnebahtı'da savaşmış olup seçkin bir askerî kariyere sahip olan soylu Juan de Rocafull'u seçmişti. Ona verilen talimatlar, İstanbul'a gitmek Sultan'a ve Sadrazam'a sağlam hediyeler vermek ve 20 yıla yakın bir anlaşmanın elde edilmesiydi. 22 Ekim'de Philip, Bartolomeo Bruti'ye bu durumu açıklayan bir mektup göndermişti – mektubun tonunun tamamen normal oluşu Margliani'nin ona yönelik ateşli eleştirilerinin bazılarını İspanyol sarayının bilmezlikten gelerek önemsemediğinin öne sürülmesine neden olabilir. Ancak Madrid ile İstanbul arasındaki yolculuk yavaştı ve 1579 Ocak'ının ortalarına kadar bu gönderiler nihayet sadık Giovanni Stefano de Ferrari tarafından Margliani'ye getirilebilmişti (ama Bartolomeo daha sonra Margliani'nin Kral'ın mektubunu kendisine iletmediğinden şikâyet edecekti). Haberler, Rocafull'un önümüzdeki 2 ay içerisinde İstanbul'a ulaşabilmek için Napoli'den Dubrovnik yoluyla seyahat edeceği üzerineydi. O nedenle Margliani, Sadrazam'dan, Rocafull'u orada beklemesi için Dubrovnik'e bir çavuş göndermesini talep etmişti. Bu usullere uygun olarak yapılmıştı; ancak Mart ayı sonlarında o şehirden Rocafull'un hiçbir yerde bulunamadığı haberi geri gelmişti ve 2 ay sonrasında da aynısı rapor edilecekti. 1579 Haziran'ında Margliani, Napoli'den Rocafull'un "biraz rahatsız olduğunu" söyleyen bir mektup aldı. Temmuz ve Ağustos başlarında ise Margliani'nin İstanbul'daki konumu İspanyol donanmasının Cezayir'e hücum için hazırlandığına dair dedikoduların yayılmaya başladığından kötüleşmişti; Solomon'a endişeli şekilde bekleyebileceği bir diplomatik dokunulmazlıktan yararlanıp yararlanamayacağını sormuştu. Ağustos sonunda ise söylentiler artık yok olmuş ve Rocafull'un yakında İstanbul'a geleceğini vaat eden başka bir mektup gelmişti. Yine de henüz bu vaat oldukça arızalıydı.[24]

per potere destruere questa platica, perche hauendo hauuto carico sopra l'armata desideraua che la pace non seguisse perche seguendo la pace sua M^ta^ non teneria armata, et non tenedola veneria a restare priuo del mio carico), [3r–v] (Solomon'u önlemek, yeğen ile evlilik), [4r] (larga Informatione de la sua persona, et poco bona), 53, fo. [4r] (kaçış planlaması).

24 Rodríguez Salgado, *Felipe II*, 108–9 (Rocafull'un tercihi, talimatlar); Cascales, *Discursos*, 465 (İnebahtı); AGS, Estado, leg. 489, item 1 (Rocafull talimatları),

Sonunda 4 Ekim 1579'da bir İspanyol ajanı ortaya çıkmıştı: daha önce İstanbul'da köle olduğu için akıcı bir Türkçe öğrenmiş olan Antonio Echevarría adındaki ordu subayı. O, bir süredir Rocafull'un yardımcısı olduğundan Osmanlı başkentine seyahat etmeyi beklemişti. Fakat onun vazifesi artık Margliani'ye müzakereleri tek başına sonuçlandırabilmesi için Kral'ın talimatlarını vermek ve büyük elçilik kimlik bilgilerini sunmaktı; Osmanlıları açık diplomasi fikrinden vazgeçirmek için ikna edemezse bir Osmanlı ve bir İspanyol elçisi arasında resmî bir imza töreniyle anlaşma metninin hemen kabul edilebilmesi için Dubrovnik'e getirilmesini talep etmeliydi. Margliani'nin şiddetli bir biçimde ara vermiş olmasına rağmen Sokollu bu düzenlemeyi kabul etmişti. Philip'in uzun kaçamak ifadelerinin –ve tabi Rocafull'un besbelli hayali olan hastalığının– nedenleri çeşitliydi; genel olarak kendi idari evrak işlerinin devasa denizinde sürüklenme veya boğulma eğiliminden başka Papa XIII. Gregory tarafından bu müzakerelerin haberlerine vereceği aşırı muhalif tepkilerden kaynaklanan sorunların yanı sıra bir yandan Flanders'teki İspanyolların ve diğer taraftan İran'daki Osmanlıların değişkenlik gösteren askerî başarılarının beklentileri bu nedenlere dahildi. Ayrıca Philip tarafından 1579 Temmuz'unda dışişleri bakanı Antonio Pérez'in adli cinayet suçlamasıyla verilen tutuklama emrinin ortaya çıkardığı karışıklıklar da bu duruma yardımcı olmamıştı. Muhtemelen Sokollu tüm bu etmenlerin farkındaydı. Margliani ise belki de değildi. Bildiği şeyse, 18 aylık gerginliğin ardından sık sık yaşanan şiddet ve endişeden sonra aşağı yukarı başladığı yere geri dönmüş olduğuydu. Ama en azından hayatta kalmıştı ve burada daha hala oynayacak çok şey vardı.[25]

Estado, leg. 1337, item 15, fo. [2r] (Bartolomeo'nun sonraki şikayeti); Charrière, ed., *Négociations*, iii, 777 (de Ferrari'nin ulaşması, 2 ay); HHStA, Türkei I, Karton 38, 2nd foliation, fo. 80r (de Ferrari'nin varması, *çavuş*), Türkei I, Karton 39, 3rd foliation, fo. 82r–v (Margliani'nin Solomon'a sorması); ASVen, Dispacci, Costantinopoli, filza 13, fos. 42v (Mart, haberler), 168v (Mayıs, haberler), 184r (un pocco indisposto), 223r, 280v (söylentiler), 307v–308r (dedikoduların giderilmesi, söz).

25 Glücklich, ed., *Václava Budovce*, 9 (4 Ekim); Rodríguez Salgado, *Felipe II*, 110 (Echevarría), 116–17 (Papalıkın tepkisi), 124–5 (Margliani için itimatnameler ve talimatnameler); ASVen, Dispacci, Costantinopoli, filza 13, fo. 365r (Ekim ortası, Margliani'nin büyük elçi olarak kabulü.), CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 5, item 93 (Echevarría); Parker, *Grand Strategy*, 27–45 (evrak işlerinde boğulma); Karttunen, *Grégoire XIII*, 33–4 (Papalık tepkisi); Fernández Collado, *Gregorio XIII*, 112–20 (Papalıkın tepkisi).

14

Sinan Paşa ve Moldavya Girişimi

1578'in büyük bir kısmı ve 1579 yılının ilk yarısı için Bartolomeo Bruti'nin faaliyetleri hakkında çok az bilgi vardır. O, muhtemelen kişisel bağlantılarını bu dönemde İstanbul'da geliştiriyordu; bunların büyük bir çoğunluğu tüccarlarla birlikte olduğundan kendisi de ticaretle –veya belki de köle fidyeciliği– ile uğraşmış olabilirdi. Kuşkusuz kendini finansal olarak desteklemenin yolunu bulmuştu; Margliani'nin açıklamalarına göre Bartolomeo'nun ondan Mart, Nisan ve Haziran'da toplamda 134 scudilik (111,5 duka) bir para aldığı açıktı ama bunlar ödenmesi gereken borçlardı ve o, sonraki 12 ay boyunca hiçbir şey alamamıştı. Bu dönemde onun kişisel yaşamındaki en büyük olay, 1578 Ekim'inde gerçekleşmesi "yakın" olarak tasvir edilen evliliğiydi. Maalesef onun gelini hakkında çok az bilgi vardır; bu kişinin sadece bir Perot (Pera veya Galata'da yaşan kimse – [Peralı]), dragoman Matteo del Faro'nun yeğeni olduğu – Venturini tarafından çizilen aile ağacına göre – adının da Maria de Plebe olduğu bilinmektedir. İstanbul'a gelen yabancı ziyaretçiler sık sık Peralı kadınların cazibesi hakkında yorum yapmışlardır. 1582'de orada bulunan Fransız gezgin Jean Palerne, kızların "çok zarif görünen" uzun saçlarını omuzlarına doğru açtıklarını, Müslümanların yaptığı gibi kaşlarını ve kirpiklerini boyayla koyulaştırdıklarını ve "bazı küçük tembel tavırları ile o kadar tatlı ve çekici bir görünümleri vardı ki, tuzaklarından kaçmak çok zordu" diye yazmıştı. Diğer bir ziyaretçi olan Pierre Lescalopier (1574) biraz daha az büyülenmişti: "kadınlar olduklarından daha güzel görünüyorlar, çünkü olabildiğince çok makyaj yapıyorlar ve tüm paralarını, parmaklarında

büyük miktarlarda yüzükler ve kafalarında değerli taşlarla çoğu sahte olan giyinmeye ve süslenmeye harcıyorlar". Tüm gözlemcileri etkileyen şey, bu kadınların toplum içinde görüldükleri zaman giydikleri lüks tarzdı; hem Palerne ve hem de Alman köle Michael Heberer'in dikkat çektiği üzere düşük bir sosyal statüdeki bir kadın bile çok sayıda zincir, altın veya gümüş bilezikle birlikte saten, şam kumaşı [damask], kadife veya ipek giyiyordu. Öyle ki bu muhteşem teşhir aşkı hiçbir yerde olmadığı kadar Peralı düğünündeki gibi belirgin değildi.[1]

1573 yılında Fransız gezgin Philippe du Fresne-Canaye, Galata'daki bir tüccarın evinde bir Ortodoks evlilik törenine katılmıştı ve burada kendi ifadesiyle tüm kadınlar Fransa'daki kraliyet prensesleri gibi giyinmişlerdi. Gelin, başında altın bir taç olan koyu kırmızı kadife bir elbise ile bir Baldacchino'nun [çardak-gölgelik] altına oturmuştu ve Fresne-Canaye'ın "gelinin incilerinin, yakutlarının ve mücevherlerinin ihtişamıyla gözleri" kamaşmıştı. Şaraplar ve tatlılar ikram edilirken damat gelinin yanına oturmuş ve her ikisi de kırmızı bir örtüyle örtülmüştüler; gelinin annesi gümüş bir leğene yerleştirilmiş olan hediyeleri almıştı; sonrasında ise bir Yunanlı, harp çalmaya ve dans etmeye başlamıştı. Fakat elimizdeki en kapsamlı tasvir, Stefan Gerlach'ın anlattığı Bartolomeo'nun sağdıç olarak görüldüğü 1576'daki Matteo del Faro'nun düğünüdür; belki de bu vesileyle Bartolomeo gerçekten de müstakbel gelini ilk kez burada görmüştü. Maria de Plebe'nin Roma Katolik'i mi yoksa Rum Ortodoks'u mu olduğu bilinmemektedir. Karma evlilikler en azından teoride Ortodoks kilisesi tarafından aforoza maruz kalmışlardı; fakat Jean Palerne, Pera'da böyle evliliklerin yaygın olduğunu, "Fransa'da Hügenot bir kadın ve Katolik bir adamın birlikteliğinin gerçekleşmesi gibi her bir bireyin kendi inancını sürdürebildiğini" belirtmişti. Eğer Maria'da amcası gibi Rum Ortodoks idiyse 1576'da Gerlach tarafından tasvir edilen tören muhtemelen Bartolomeo'nun

1 AGS, Estado, leg. 489, item 25, fo. [3r] (presto), Estado, leg. 490, item 36, fo. [1r] (Margliani açıklamaları, borçlar); Venturini, "La famiglia", aile ağacı; Palerne, *D'Alexandrie*, 270 (hoş elbise, kızların saçları, saç boyaları, "certaines petites façons languis- santes, avec un regard si doux, & attrayant, qu'il est bien difficile d'évader leurs pièges"); Cleray, "Le Voyage", 42 (Lescalopier: Les femmes y paroissent plus qu'elles ne sont belles, pource qu'elles se fardent au possible et employent tout leur avoir à se vestir et parer avec forces anneaux aux doigtz et pierreries sur la teste, la plus part desquelles sont fauces); Heberer, *Aegyptiaca servitus*, 370 (iyi elbise).

2 veya 3 yıl sonra aynı ailenin bir üyesine yaptığı düğün için model alınabilirdi. Gelin iki nedimesinin çevrelediği diğer değerli taşlarla bezeli altın bir tentenin altında, altın bir taç takmış ve "cansız bir heykel gibi tek kelime etmeden" oturmuştu. Rahip gelinin ve damadın ellerini birleştirerek nikahı kıymıştı ve sağdıçta yüzüğü geline vermişti. Bu ayrıntılardan bazıları Katolik düğününde farklı olabilirdi; ama aktarılanlar Pera toplumunca takip edilen genel bir gelenekti. Törenin ardından davetliler, misket şarabı, şekerleme ve meyve için başka bir odaya geçmeden evvel geline hediyelerini vermişlerdi. Müzik dinletisi ve ardından akşam yemeği ile verilen Malmsey şarabı için onlar başka bir haneye geçmişlerdi; Gerlach, burada bazıları gümüş terlikler giyen zengin giyimli kızların sayısından etkilenmişti. Yemeğin ardından 3 Yahudi tarafından Türkçe şarkılar eşliğinde keman, küçük bir davul ve tef çalınarak bir müzik dinletisi sergilenmişti. Gerlach, Peralıların ona Batı Avrupa tarzından daha iffetli ve erdemli görünen dans tarzlarına hayran kalmıştı: bu çoğunlukla kadınlar tarafından icra ediliyordu ve bir kadınla dans eden bir erkek onun vücuduna değil, sadece bir elinde tuttuğu narin bir mendile dokunuyordu. Yine de o, iki fahişeyle dolaşan yaşlı bir Venedikli tüccar ile kaba bir şekilde canlandırılmış şehvetli bir eşcinsel sahnesini içeren komik şakalardan veya "maskaraların oyunundan" daha az memnun kalmıştı. Danslar ve şovlar gece boyunca devam etmişti; Gerlach, zengin bir ailenin kutlamalarının bir haftaya varana kadar devam edebileceğini belirtmişti.[2]

Bartolomeo, Ekim 1578'de Sokollu'ya Matteo'nun yeğeniyle evleneceğini söylediği vakit, bunu "daha sessizce" –daha sakin veya daha telaşsız– yaşayabilmek için yapmayı planladığını söylemişti. Bu ifade, İstanbul'daki konumunu düzenli hale getirmeye yönelik olduğundan iç mutluluğu elde etmeye pek atıfta bulunmamış olabilirdi; Peralı bir aileyle evlenerek orada kalıcı bir üs elde edecekti ve kendisini Venedikliler üzerinden Baylo'nun kullandığı yetkilerden kurtarmanın bir yolunu bulabilirdi. Bartolomeo, hala kariyer yapabilecek genç bir adamdı

2 du Fresne-Canaye, *Le Voyage*, 261 (düğün tasviri, "Il splen- dore delle sue perle rubini et gioie m'abbagliava"); Palerne, *D'Alexandrie*, 269 (suivant chascun sa Religion, comme icy une Huguenote avec un Catholique; krş. de Nicolay, *Dans l'Empire*, 144); Gerlach, *Tage-Buch*, 156 ("Sie sah, als wann sie ein lebloses Bild wär, und kein Wort reden könte", tören, akşam yemeği), 157 (müzik, soytarı gösterisi), 357 (karma evliliklerin afaroz edilmesi).

ve İspanyol hizmetinde ilerleme şansı Margliani ile yaşadığı dalaştan dolayı kötü bir izlenim bırakmıştı. Osmanlı başkentini fırsatlarla dolu bir yer olarak görmesi hiç de şaşırtıcı değildi; çünkü burası böyle bir yerdi. Ancak onun kariyer planlamasını Osmanlı İmparatorluğu'nda yapmak istemesinin özel bir nedeni vardı: bu devirde onun şahsi hamisi olduğu anlaşılan Sinan Paşa ile olan bağı.[3]

Bu iki adamın birbirleriyle akraba oluşları sonraki yıllarda bilinen bir gerçek haline gelecekti; örneğin Bartolomeo ile pek çok iş yapmış olan Lehistan'daki Papalık temsilcisi 1589'da, Sinan'ın onun "kuzeni" olduğunu yazacaktı. Ancak onların aile bağlantılarının iç yüzü hakkında hiçbir ayrıntı bilinmemektedir. Yine de biri Venedik diğeri İspanyol arşivlerinde olmak üzere iki belgenin bir araya getirilip üzerine ışık tutulmasıyla bu konu biraz olsun aydınlatılabilir. Venedikli makamlar 1576 Ocak'ında kendilerine verilen bilgiler üzerine şu ismi kaydetmişlerdi: şu anda Kotor'da oturan Ülgünlü Alessandro Giubizza. Bu kimse 1575 yılında; "Arnavut olan annemin ilk kuzeni Sinan Paşa'nın huzurundan" İstanbul'dan geldiğini söylemişti. Ülgün düştüğünde Giubizza esir alınmış ve sonrasında kendisine fidye bulmayı başarmıştı; o, daha sonra Sinan Paşa'nın bir ödeme yapılmaksızın özgürlüklerini elde etmekte yardımcı olduğu bir yeğenini ve kız kardeşini de esaretten kurtarmak için tekrar İstanbul'a gelmişti. "Bu yüzden o kentte kaldığım ve sık sık Sinan'ın yeğeni olan Mehmed Bey ve onun kahyası ile vakit geçirdiğimden, şehirden ayrılırken onlarla çok yakın arkadaş olduğumdan dolayı, özellikle de Kotor şehri ve onun sınır bölgeleri ile ilgili olarak Venedik çıkarlarına aykırı herhangi bir şey ne zaman ortaya çıkarsa harcamaları bana ait olmak üzere ilgili tüm istihbaratı içtenlikle göndereceklerine dair anlaşmıştık"; ki karşılığında o da Venedik'teki Mehmed Bey için cam ve ipeksi elbiseler gibi lüks mallar alacaktı.[4] Giubizzalar Ülgünlü köklü bir aileydi; 1555'te buradaki bir Marco "Gliubizz" tahıl tüccarıydı ve gördüğümüz üzere kilisesinin topraklarında onun yerine sorumluluğu Giovanni Bruni aldığında yani 1558'den 1565'teki ölümüne kadar Ülgün piskoposu olarak Andrea

3 AGS, Estado, leg. 489, item 25, fo. [3r] (per potere viuere piu quietam[te]).

4 Alessandro Giubizza, istihbarat çalışmaları için bir çeşni oluşturmuştu. O daha sonra hizmetlerini Papa XIII. Gregory'e sunacaktı; Papa onu casus şüphelisi olarak gördüğü İspanya'ya gönderecekti ama o nihayetinde salınacaktı ve hayatı Napoli Krallığı'ndaki tarım arazisinde sonlanacaktı.

Giubizza hizmet etmişti. İspanyol makamlarına 1576 yılında sunduğu otobiyografik metinde Bartolomeo Müslümanlara karşı intikam almak istediğini çünkü "biri Ülgün'ün piskoposu, diğeri de Bar'ın baş piskoposu olan iki amcamın ve babamın kafalarını kanlı kanlı kestiler ve onlar benim garip vatanıma zulmettiler" diye yazmıştı. Bartolomeo yadsınamaz bir biçimde abartmaya meyilliydi, amcası Giovanni'yi sırf ailedeki piskoposluk kurbanlarının sayısını arttırmak için pek de olası görülmeyen bir biçimde iki ayrı kişi olarak betimlemişti; en kuvvetli ihtimal dahilinde o (ölüm koşulları kayıt altına alınmamış olan) Piskopos Andrea Giubizza'yı burada adı geçen ikinci amca yapmıştı. Onun biyolojik "Carnale" olarak kan yoluyla neden amca diye adlandırarak neyi kastettiği açık değildi; belki de Andrea'nın annesi bir Bruti'ydi veya muhtemelen doğrudan bu ibarenin kendisi, sadece bir Bruti'nin Andrea'nın kardeşlerinden biriyle evlenmiş olmasından kaynaklanan, bir abartı idi. Tüm bu kanıtları bir araya getirmenin en düzgün yolu, Alessandro Giubizza'nın Andrea'nın kardeşi olan babasının, kendisi de Sinan Paşa'nın kuzeni olan bir Bruti ile evlendiğini varsaymak olurdu. Elbette gerçek bundan çok daha az düzgün de olabilirdi. Fakat en azından burada Bartolomeo'nun Sinan Paşa ile olan bağlantısının açık bir dayanağı vardı: Brutiler Giubizza'larla akraba iken Giubizzaların ise Sinan ile yakın bir aile bağları vardı. Kişisel bağların böylesine güçlü bir rol oynadığı bir dünyada bu, oldukça yeterliydi.[5]

5 Theiner, ed., *Vetera monumenta*, iii, 143 (P apalık temsilcisi: "cugino"; benzer bir yorum 1588'de bir yazar tarafından daha yapılmıştı krş. Shmurlo, *Rossiia*, ii, 471); ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 4, item 270 ("in corte di Sinan bassà, il quale è germano di mia madre p[er] esser di nation albanese", "cosi tratenendomi in quella citta, et spesso essendo col nepote d[el] Sinan Mehemet bey, et col suo checaia al partir mio hauendo pressa con loro strettissima amicizia restassemo d'accordo, che douessero sempre che si haueua cosa al.[cun]ª contra questi SS:ri, et spezialmte della città di catharo et quei confini, loro p[er] buono à posta à spese mie mi dessero auiso d[e]l tutto"); ASVat, Fondo Borghese III 128, 1st fasc., fo. 8v (Alessandro Giubizza, Papa, İspanya); Čoralić ve Karbić, *Pisma*, 112–13 (Marco Gliubizza); AGS, Estado, leg. 488, item [20], fo. [1r] (otobiyografik hatırlatma: "a mio padre et a dui [*sic*] mei tij carnali l'uno Arciuescouo d'Antiuari, et l'altro uescouo di Dolcigno hanno tagliato le teste tiranigiando la pouera patria mia"). The name "Giubizza" veya "Gliubizza" ismi "Lubici" veya "Lubisi"ye ya da 1417'de İşkodra yakınlarında olarak kaydedilen "Lubici" – "Lubisi" dayanıyor olabilir: Valentini, ed., *Acta*, viii, 199, 276.

Sinan, Arnavutluk'un kuzeydoğusundaki küçük bir köyden gelmişti. Büyük olasılıkla malumatını Bartolomeo'nun kuzeni Antonio Bruti'den alan yazar Lazaro Soranzo'nun dediği gibi o, "Prizren sancağındaki [bölgesindeki] Topojan'dan bir Arnavut'tu". Bazı Sırp tarihçilerin onun için Sırp kökenli olduğunu iddia etme girişimleri ise ikna edici değildir. Topojan'ın çevresinde yer alan köyler grubu bu dönemde etnik açıdan karışık olsa da bir ihtimal Slav üstünlüğü vardı ki Topojan çoğunlukla Arnavut'tu ve Sinan'ın aile geçmişinin ne Slav ne de Ortodoks olduğuna dair sağlam kanıtlar yoktu. Hayatının son dönemlerine ait belgelerde babasına "Ali Bey" olarak atıfta bulunulmasından, bazı kimseler onun Müslüman olarak doğduğunu var saymışlardır; ama Giubizzalarla olan ilişkisinin işaret ettiği üzere Katolik bir aileden gelmiş olması çok daha muhtemeldir ve onunla beraber erkek kardeşleri bir kez Osmanlı kariyerlerinde başarılı olduktan sonra, o başarıyı daha iyi paylaşabilmek için babalarını din değiştirmeye ikna etmişlerdi. Sultan'ın yönetim kurulunda yer alan tüm "dönmeleri" listeleyen 1571 tarihli bir Raguza dokümanı Sinan'ı kökenine göre "Katolik bir Arnavut" olarak tanımlamıştı. Görünüşte o, 1519 veya 1520'de doğmuş ve bir oğlan çocuğu iken alınıp İstanbul'a götürülmüştü (burada, Sultan ve çoban çocuğun ihtimal dışı karşılaşmaları hakkında bunu içeren çeşitli efsaneler vardır ancak en olası hikâye 1582'de İstanbul'daki Venedikli bir yazar tarafından duyulmuş olanıdır: ki bu nüfuzu olan bir akraba tarafından onun ve erkek kardeşlerinin Sultan'ın hizmetine hızlı bir şekilde alınmış olduklarıdır. Osmanlı sistemi hakkındaki İtalyanca bir tanımlamanın dediği üzere, "bazı oğlanlar, Hristiyan akrabaları tarafından Müslüman yapılmış ve buralara konulmuş Babıâlî'deki tüm önemli şahıslarca iltimas ile yetiştirme merkezleri olan saraylarda yerleştirilirler". En azından Sinan'ın erkek kardeşlerinden 4'ü farklı tarzlardaki yüksek memuriyetlere gelmişlerdi). Hikâyeye göre o daha sonra Sultan'ın dikkatini mantıksız olmayan bir biçimde saray mutfağında *çaşnigir* –Sultan'ın sofrasından bulaşıkları toplayan harika bir üniforma giyinmiş elit yemek tadımcı veya kâhyalardan biri– olduğunda çekmişti. 1556'da baş kâhya iken Sinan, Suriye'de Trablus'a sancakbeyi olarak atanmıştı; bunları bir dizi yöneticilikler izlemiş doruk noktasına ise 1567'de Mısır Beylerbeyi ataması ile ulaşmıştı.[6]

6 Soranzo, *L'Ottomanno*, 56 (Albanese da Topoiano villa del Sangiaccato di Preseremo); Kaleshi, "Veliki vezir", 111–12 (Sırp iddialarının öne sürülmesi ve

Sinan, Mısır'a gelişinden sonra Osmanlı hükümeti içerisinde kariyerini en üst düzeye çıkaracak olan niteliklerini icra etmeye başlamıştı: özellikle de iş rakiplerini kendi yolundan çekmeye geldiği zaman acımasız hırs, gösterişli bir dindarlık ve siyasî ile askerî beceri sergiliyordu. Sokollu 1568'de Malta'nın başarısız kuşatmasını yöneten ancak daha sonra Gazimagosa'da zafer kazanan Lala Mustafa Paşa'ya Yemen'deki bir isyanı bastırmak için Mısır'da bir ordu toplamasını emretmişti. Kardeşlerinden birinin ölümünden onu sorumlu tutması nedeniyle Lala Mustafa'ya karşı kin besleyen Sinan İstanbul'a malumat vererek onun geri çağrılmasını sağladı ve böylece onun çalışmalarını engellemiş oldu. Olasılıkla bu çatışma, Lala Mustafa'nın aynı onun gibi Bosnalı ve hatta belki de uzak bir akraba olmasına karşın bu potansiyel rakiplerden birini veya her ikisini birden kendi lehine olarak daha bağımlı hale getirmek isteyen Sokollu Mehmed tarafından planlanmıştı (Baylo bu duruma, "Mehmed bütün bunları gücünün ne kadar büyük olduğunu göstermek için yapmıştı" yorumunda bulunmuştu). Sinan'a Yemen seferi görevi yüklenmişti ve o burada çok etkili bir iş çıkarmış, kendi için "Yemen Fatihi" unvanını kazanmıştı; o dönüş yolunda Mekke'de Hac yapmak, burada Kâbe çevresindeki bazı tesisleri yeniden inşa edip iyileştirmek ve Kur'an'ın hem Mekke'de hem de Medine'de 30 Kur'an okuyucusu tarafından yıl boyunca yüksek sesle okunması için bir bağış girişiminde bulunarak ayrıca İslâmî kimliğini parlatmıştı. Onun bir sonraki askerî başarısı ise 1574'te La

reddedilmesi), 114 (baba "Ali *bey*"); Pulaha, "Krahinat", 38–9 (Slav üstünlüğü, Topojan Arnavutları); Gentilezza, "L'Albania", 70(n.) (Raguza listesi: "Albanese cattolico"); Stefani, ed., "Viaggio", 41 (doğumu 1519); Sahillioğlu, ed., *Koca Sinan*, xviii (doğumu yaklaşık 1520; ancak krş. Faroqhi, *Die Vorlagen*, 133); Hoxha, *Shqiptari*, 13(n.), 15 (efsaneler); Dokle, *Sinan*, 24–6(n.) (efsaneler); Albèri, ed., *Relazioni*, ser. 3, ii, 239 (bazı tutarsızlıklara karşın Venedikli yazarın hikayesi); Bodl., MS Rawl. D 618, fo. 102v (altri uengono posti in detti seragli per fauori, come tt^{i} i grandi di questa Porta che hanno parenti Christ.^{ni} li fanno fare Musulmanni, e gli mettono in questi seragli); Michel, "Les *waqf-s*", 270 (4 kardeş); Vratislav, *Adventures*, 55 (mutfak); von Saurau, *Orttenliche Beschreybung*, 117 (*çaşnigir*ler); Brookes, ed. ve çev., *Ottoman Gentleman*, 20–1 (*çaşnigir*ler, üniformalar); Michel, "Chronologie", 261 (valilikler). Topojan çoğunluğu Slav olan bölgede bir Arnavut Katolik köyü gibi görünmektedir: bkz. Dokle, *Sinan*, 28, 32, 105. Topojan'ın içindeki ve civarındaki bazı yerler popüler bir şekilde, bu tür geleneklerin gerçekliğini değerlendirmek zor olsa bile bugün Sinan ile bağlantılıdır.

Goletta ve Tunus'un ele geçirilmesi olmuştu ve bunu gerektiği gibi "Tunus Fatihi" unvanı izlemişti.[7]

Yaygın olarak dolaşan bir hikâyeye göre Sinan, İstanbul'a dönerken gemide bulunan yaralı esir Gabrio Serbelloni ile tartışıp ona vurmuş, bunun üzerine de Kılıç Ali tarafından uygunsuz davranışından dolayı azarlanmıştı. Sinan Paşa, kuşkusuz hem ateşli bir adam hem de Batılı Hristiyan güçlerin tutkulu bir düşmanı olarak ün kazanmıştı. 1574 başlarında Dax Piskoposu onu "çok sert, zalim ve Hristiyan karşıtı bir adam" olarak tanımlamıştı. Baylo Antonio Tiepolo 2 yıl sonra, Doç'a, Sinan'ın "kaba, kibirli ve doğası gereği gururlu" olduğunu ve "Huzurunuza, İmparator'a ve herkese karşı ayrım gözetmeksizin tehditlerde bulunduğunu" ve "herkese tamamen düşman olduğunu" yazmıştı. Bunların bir kısmı alçakça şeyler olabilirdi. Onun Batılı diplomatlara karşı endişe verici şekilde düşmanca cevaplarına dair anlatıları okuduktan sonra rutin bir "laf kalabalığının" harekete geçtiği görülebilir; özellikle, o tarz bir hasımlık azami ölçüde rahatsız ediciyken, normalde hediye verme ritüeli sırasında ise durumlar sakinleşiyordu. Nitekim, 1575 yılında İmparatorluk büyük elçisi ona iki gümüş bardak dahil güzel hediyeler verdiği vakit, "bunları bana niçin veriyorsun? Şarap içmediğimi çok iyi biliyorsun. Beni onurlandırmak istiyorsan, bana tüfek, zırh ve diğer silahlardan ver ki halkınla savaşabileyim" demişti. Bir keresinde ise 1590'ların başında İmparatorluk büyük elçisi onunla görüşmeyi beklerken bir çoban Sinan için hediye olan bir canlı koyunu omuzlarında taşırken göründüğünde rezil bir durum yaşandığını düşünen maiyetteki büyük elçilerden biri "Paşa, hemen onların kabul edilmelerini emretti, kendi varlığına rağmen koyunu ve diğer her şeyi; şükür ki koyunu aldı ve çobana bir görüşme bahşetti, İmparatorluk büyük elçisinin yerine..." Yine de bu hikaye başka bir biçimde Sinan'ı, Sultan'ın tebaası arasında popüler kılan bazı özelliklerin bir kanıtı olarak da okunabilir. Burada onun bu gibi çeşitli birkaç niteliği vardı. Bir Baylo'nun raporunda Sinan'ın hayatının sonlarına doğru ortaya koyduğu üzere "hem oyunculuktan hem de dinlemekten yorulmadığı için yasal

7 Fleischer, *Bureaucrat*, 46(n.) (uzak akraba), 48–50 (rekabet, Sokollu'nun rolü); BNM, MS It. VII. 213, fo. 351r (tutto fu fatto per opera di Mehemet per mostrar quanto sia il suo potere); Smith, *Lightning*, 2–6 (düşmanlık, sefer), 188–90 (Hac, Mekke); Panzac, *La Marine*, 17 (Mekke).

davaları yetkili kadılara gönderdiğinden Babıâlî'nin olağan yönetim işlerinde onun çok değerli olduğunu söylüyorlar; ve o, şehir için olağanüstü biçimde bol kaynaklar sağlamaya dikkat gösteriyordu". Sinan'ın ünü, dönemin en etkili Osmanlı tarihi yazarlarından biri olan ve Lala Mustafa Paşa'nın himayesindeki Gelibolulu Mustafa Âli'nin ona sert biçimde muhalefet etmesinden dolayı zarar görmüştü; ki ona dair olan eleştiriler, Mustafa Âli'nin çalışmalarına büyük ölçüde bağımlı kalan tarihçi Peçevî tarafından da tekrar edilmişti. Yüksek edebî kültürüyle övünen Mustafa Âli, Sinan'ı uzun sözler kullandığından anlamadığını söylemiş ve kaba bir adam olarak hicvetmişti; öyle ki o öldüğünde bütün şairlerin sevindiğini de yazmıştı. Yine de Sinan, öldüğünde bile 89 cilt Türkçe, 117 Arapça ve 128 Farsça cilde sahip olan yazarların ve sanatçıların hamisi – patronuydu (hatta bir noktada Mustafa Âli'ye bile eser sipariş etmişti). Kendisine ait en azından 7 resimli Farsça el yazması da bugün Topkapı Sarayı koleksiyonlarında bulunmaktadır. Sinan Kahire, Şam, İstanbul ve diğer pek çok yerde (doğduğu yerden çok da uzakta olmayan Kosova'nın güneyindeki Kaçanik kentinde olduğu gibi) büyük ölçekte dinî kuruluş (vakıf) bağışlarında bulunmuştu; bunlara üç *medrese* dahildi (İslâmî yüksek öğretim kurumları) ve kendi anıt mezarı da bir kütüphane ile donatılmıştı.[8]

Sokollu 1577'de Şah İsmail'in gerçek ölümünden aylar evvel İran'a karşı askerî harekât planlarken Azerbaycan'da sınırın kuzey kesiminin

8 BSB, MS Cod. İtal. 6, fo. 431v (Gabrio hikayesi); Rosi, "Alcuni documenti", 163 (Gabrio hikayesi); Charrière, ed., *Négociations*, iii, 473 (homme fort austère, cruel et ennemy des chrestiens); Albèri, ed., *Relazioni*, ser. 3, ii, 153–4 (di natura rozza, arrogante e superba, "minaccia senza rispetto la serenità vostra, l'imperatore, e tutto il mondo", inimicissimo a tutti li Cristiani), iii, 421 (nel governo ordinario della Porta dicono che valga molto, perchè nell'operare è indefesso e così nell'ascoltare, rimettendo le cause ai suoi giudici competenti, ed è acuratissimo in procurare l'abbondanza della città); Gerlach, *Tage-Buch*, 109 (Was bringst du mir an deme? du weist wol, dass ich keinen Wein trincke. Wann du mir etwas verehren wilt, so bringe mir Büchsen, Harnisch, Pantzer und andere Waffen, dass ich die eurigen damit bekriegen möge; krş. Schweigger, *Reyssbeschreibung*, 66; Lubenau, *Beschreibung*, i, 199–200); Vratislav, *Adventures*, 44 (hamilik); Fleischer, *Bureaucrat*, 51(n.) (Peçevi'ye dayanarak), 135, 164–5 (şiirler, Sinan'ın eleştirileri); Peçevi, *Historija*, ii, 56 (Sinan'ın tenkidi); Brookes, ed. ve çev., *Ottoman Gentleman*, 41 (uzun cümleler); Fetvacı, *Picturing History*, 218–20 (himaye, el yazmaları, mezar kütüphaneleri); Michel, "Les *waqfs*" (vakıflar); Meier, "Charities" (vakıflar). Sinan'ın Sultan III. Mehmed'e verdiği güzel resimli bir el yazması için bkz. Uluç, 'Vezir-i Azam'.

komutanı olarak Lala Mustafa'yı, güneydeki Irak bölümününkine ise Sinan'ı kumandan olarak atamıştı. Fakat o yıl sırasında iki komutan arasındaki rekabet o kadar yıkıcı hale gelmişti ki 1578 Ocak'ında Sinan'ı görevden alarak yegâne sorumluluğu Lala Mustafa'ya vermeye karar vermişti. Bu Sokollu Mehmed ile Sinan arasındaki ilişkilerde birkaç yıldır süregelen kopuşun tamamlanmış olması gibi görünmektedir. Sinan Sadrazam'ın himayesinden yararlanmayı bilmişti ve görüldüğü üzere Bartolomeo 1575'te Sinan'ın patronuna para vererek onu tatlı tutabildiğini bildirmişti; ancak o La Goletta ve Tunus'taki muzaffer başarısından sonra kendine ait bir güç üssü kuracak kadar saygınlık sahibi olmuştu. 1576'da Baylo Antonio Tiepolo, iki adam arasındaki ilişkilerin o zaferden bu yana soğuduğunu yazmıştı ve daha sonraki bir Venedik raporu da Sinan'ın, Sadrazam'ın aşırı gücüne karşı bir ağırlık isteyen Sultan tarafından Sokollu'ya karşı çıkmaya teşvik edildiği yorumunda dahi bulunmuştu. Bu hususta farklı bir faktör iş başında olabilirdi; Arnavut boyutu. Padişahın kendisi üzerinde büyük etkisi olan en sevdiği eşi Safiye bir Arnavut'tu ve Sinan'ın destekçisiydi; 1585'te Baylo, Sinan'ın (ve oğlu müstakbel Sultan III. Mehmed) onun tarafından "çok sevildiğini" rapor edecekti. Gelibolulu Mustafa Âli tarafından Sinan'a karşı defalarca yinelenen eleştirilerinden biri de onun orduda ve hükümet idaresinde Arnavut hizbini desteklemiş olmasıydı; Mustafa Âli, Sokollu Mehmed ve patronu olan Lala Mustafa gibi Bosnalıları hayranlıkla yazarken Arnavutlar hakkında kaleme aldıkları aşağılayıcıydı. Muhtemelen bu bile ikincisinin kademeli olarak birincinin müşteri ve patronlarından bazılarını kendininkiyle değiştirdiğinden Sokollu ve Sinan arasındaki yabancılaşmanın bir unsuru olabilirdi. Ancak burada modern anlamdaki "ulusal" bilinçten bahsetmek anakronik olur. Buna rağmen tarihçiler erken modern dönemde Osmanlı sisteminde ortaya çıkan bir tür etnik-bölgesel dayanışma olduğunu gözlemlemişlerdir ve güçlü bir adamın etrafının kendi ana dilinde rahatlıkla konuşabileceği aynı kültür temelini paylaştığı insanlar tarafından sarılmasını istemesi şaşırtıcı değildir. Bartolomeo Bruti, özel aile bağları olmasaydı bile belki de bundan yine faydalanabilirdi.[9]

9 Kortepeter, *Ottoman Imperialism*, 51 (rekabet, azil); Murphey, *Ottoman Warfare*, 138 (rekabet, azil); Albèri, ed., *Relazioni*, ser. 3, ii, 160 (Tiepolo), 240 (sonraki bir rapor), 359 (Arnavut Safiye, nüfuzlu), iii, 293 (1585: grandemente amato);

1579 yazında Bartolomeo Bruti neredeyse hayatını kaybetmeye çok yaklaşmış iken Sinan Paşa ve Sadrazam arasındaki düşmanlık, ortaya çıkan krizin arka planının bir parçasını oluşturmuştu. Temmuz ortasında ise Margliani, o ayın 8'inde Hürrem Bey'in kendisine Sokollu tarafından "Bruti'yi tanıyıp tanımadığımı, benim evimde yaşayıp yaşamadığını ve neden benimle yaşamadığını" sormak için gönderildiğini rapor etmişti. Margliani ona, Bartolomeo'nun Matteo del Faro'nun bir yeğeni ile evlendiğini ve Pera'da yaşamaya gittiğini, Kral'ın aslında kendisini "onun Arnavut diline sahip olduğunu ve Babıâlî'yi deneyimlediğinden dolayı" Margliani'ye görevinde eşlik etmek üzere gönderdiğini söylemişti. Ertesi gün Hürrem, Sokollu'nun Bartolomeo'yu tutuklatacağını duyurduğunu anlattı. O, bunu yaptıktan sonra Hürrem ve Solomon'dan daha önce de söyleyip yaptıkları gibi Bartolomeo'nun Margliani'yi İstanbul'dan kaçmaya çağırdığına tanıklık etmelerini isteyecekti. Margliani eski çalışma arkadaşını korumak için bile olsa İspanya Kralı'na karşı bir vazifesi olduğunu açıklayıp onlara tanıklık etmemeleri için yalvarmıştı; fakat 3 gün sonra Hürrem, Sadrazam'ın Sultan'dan Bartolomeo'nun "şeytanî tavrı" nedeniyle kazıklanarak infaz edilmesi için resmi bir talepte bulunduğunu söylemişti. Margliani'nin cevabı eğer bu gerçekleşirse onun görevine son vermek ve İstanbul'dan ayrılmak mecburiyetinde olacağına dair bir tehditti.[10]

Burada hem Sokollu Mehmed ve hem de Giovanni Margliani bahane uydurmakla uğraşıyorlardı. İkincisinin de itiraf ettiği gibi Bruti'yi koruma sebebi yalnızca İspanyol Kraliyetinin hizmetkârlarından biriyle dayanışmak değildi. O, "aslında bu adam hapse girdiği zaman [hayatını kurtarmak için] İslâm'a geçebileceğinden şüpheleniyordum" diye yazmıştı, ki bunun üzerine o, Sultan'a İspanya'nın Sokollu'yla olan münasebetinin geçmişi ve iç yüzü hakkında hassas bilgiler verebilirdi. Eğer bu gibi hususlar açığa çıkarsa Margliani, "istihbarî operasyonun aynı anda

Pedani, "Safiye's Household", 11 (Arnavut, Safiye); Fleischer, *Bureaucrat*, 164–5 ve n. (Mustafa Ali); Kunt, "Ethnic-Regional Solidarity". Fine, *When Ethnicity Did not Matter*, anakronik "ulusal" yorumlara karşı değerli ve daha doğrudur; ancak buradaki kanıtlar etnisitenin bazı açılardan önemli olabileceğini gösteriyor.

10 Ciorănescu, ed., *Documente*, 74 (se conosceva Bruti, se viveva in casa mia, et perchè non viveva in casa mia, essendo venuto meco), 75 (per haver la lingua albanese et per haver pratica di questa Porta, tutuklanma tehdidi, kazığa oturtularak infaz, "mala vita", Margliani'nin cevabı).

çökeceğini" – yani muhtemelen Hürrem ve diğer bazılarının rollerinin açığa çıkabileceğinden korkmuştu. Sadrazam'ın Margliani'nin kaçmaya teşvik edilmesine dair suçlamaya gelince: bu olasılık muhtemelen doğru olabilirdi. Margliani ve Bruti'nin, Bartolomeo biraz daha para talep edip borçlandığı zaman belki de bir yıl boyunca ilk kez olmak üzere görüştükleri ve ayrıca tam da o sırada Cezayir'e yönelik yaklaşan İspanyol hücumunun söylentileri yayılmaktayken, Margliani'nin Solomon'la diplomatik dokunulmazlığı olduğunu veya olmadığını endişeyle tartıştığı da bilinmektedir. Belki de Margliani kendince kaçmayı tasarlamış olabilirdi. Ama Sokollu'nun Bartolomeo'dan kurtulma arzusunun gerçek nedeni oldukça farklıydı. Bizzat Margliani'nin bildirdiği üzere –Osmanlı İmparatorluğu'nun içerisindeki yarı özerk prensliklerden biri olan– Moldavya'nın Voyvodası (prens statüsündeki yönetici) konumunu korumak için Sokollu'ya devasa miktarlarda para ödemesi yapan bir müşteriydi; tahtta hak iddia eden bir rakip tarafından onu yerinden edip ayağını kaydırmak için bir plan yapılıyordu ve Bartolomeo buna son derece derin bir biçimde karışmış bulunuyordu. Rakip prensle bağlantısı bulunan "güvenilir Yunanlılar" tasarılarını örgütlemelerine yardım etmesi için Ambrosino adında Peralı bir dragomanı kullanmışlardı ve Ambrosino, Bruti'lerin arkadaşıydı. Bartolomeo'nun rolü, ona gelişmelerin sonrasında yıldan yıla hediyeler sunulması ve büyük bir ödeme yapılmasını teklif ederek Sinan Paşa'nın güçlü desteğini temin etmekti; karşılığında ise Bartolomeo hizmetleri için 2 bin duka alacaktı. Muhtemelen Ortodoks kilisesinin üyesi olan bu kimselerin yani "Yunanlıların" kim oldukları bilinmemektedir; Ambrosino ise, (Toskana belgelerinin nüshalarını biraz zaman sonra gizlice Venedik Baylo'suna gönderen) Toskana elçisi için dragoman olarak çalışan Pera'lı bir Katolik olan Ambrosio Grillo'ydu; ve başka bir rapora göre Bartolomeo ayrıca, "kendi yurttaşları olan bazı dönme Arnavutlar" ile de çalışmaktaydı. Burada sadece, Bartolomeo'nun hareket alanlarına göz atılmakta ve o alanlar tespit edilmektedir. Fakat daha sonra konu hakkında İspanya Kralı'na yazılmış olan kendi kendini ziyadesiyle büyüttüğü açıklamasında tüm yüksek bağlantılarına vurgu yaparak bütün işi kendisinin yönettiği izlenimini vermişti: o, işleri "vatanından ve ulusundan olan Sultan'ın karısı ve Sinan Paşa'nın lütfetmesiyle" yürütmüştü. Açıkladığı üzere, "Hak iddiasında bulunan prens adına, karısı

için de pek kıymetli birçok hediyenin yanı sıra Sultan'a verilmek üzere 80 bin duka teklif ettiğim ve tüm işi sonuçlandırdığım sırada buna dair haberler kendisine ivedilikle ulaştırılmış olan Mehmed Paşa beni hemen tutuklatmıştı."[11]

Bartolomeo Bruti, 19 Temmuz 1579'da yakalanmıştı ve Sokollu'nun kendisine ait olan bir binada 1 aydan daha az bir süre kilit altında tutulmuştu. Sadrazam'ın kamuya açık olarak ortaya koyduğu gerekçe, onun sadece Napoli'ye İstanbul'un siyaseti hakkında değil, aynı zamanda İran'daki muharebe hakkında da ayrıntılı istihbarat gönderiyor olmasıydı (görüleceği üzere bununla ilgili bazı gerçekler olabilirdi). Margliani, Bartolomeo'yu ziyaret eden ve ona para veren Hürrem Bey ile Solomon'u kullanarak onun serbest bırakılması için yoğun çaba sarf etmişti. Ayrıca Bartolomeo'nun Venedik Baylosluğunda giovani di lingua olarak okumak için yakın bir zaman diliminde İstanbul'a gelmiş olan küçük kardeşi Cristoforo da işin içerisindeydi; Margliani'nin anlatısı Cristoforo'nun 10 Ağustos'ta Solomon'un yeğenlerinin birinden olasılıkla Bartolomeo'nun bekçilerine hediye olarak verilmesi tasavvur edilmiş biraz miktarda kaliteli Şam kumaşından işlenmiş kıpkırmızı Venedik elbiseleri aldığını göstermişti. Yine de Bartolomeo'nun hayatını kurtarmak için verilecek olan gerçek savaş Margliani vasıtasıyla değil, Sinan Paşa tarafından yürütülecekti. İmparatorluk büyük elçisine göre Sultan'ın divanında Sokollu Mehmed ve Sinan açıkça çatışmıştılar: "çünkü Sinan, bir Arnavut olduğundan Bruti'ye dost muamelesi yapmak istediği için Mehmed Paşa vezir Sinan ile bu hususta çok şiddetli bir biçimde konuşmuş ve ona en başta Sinan'ın efendisi olan

11 Age., 76 (di verdad dubitando che come questo huomo si tro- vasse in prigione, si facesse Turco, "si veneva medemamente [*sic*] a destruere la pratica della inteligentia", certi Greci), 77 (alcuni Albanesi suoi compatrioti ren- egati); AGS, Estado, leg. 490, item 36, fo. [1r] (44 scudilik borç, 29 Haziran), Estado, leg. 1337, item 15, fo. [2r] (Con il fauor del sig.r sinan Bassa; et della Moglie del Gran Turcho, qual è di mia Nation et terra, con hauer io offerto al Gran Turcho per nome di detto Principe 80 m. cechini, oltra molt'altri p[rese]nti di Gran Val- uta alla Moglie, et hauendo il tutto Concluso; peruenne a l'orecchie di Mehemet Bassa; qual . . . subito mi fece prendere); yukarıda, 352 (muafiyet); Luca, *Dacoromano-Italica*, 119 (Grillo); ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 5, item 163 (Toskana dokümanlarının kopyaları). Anlaşma, Sultan için 80 bin dukalık, Sultan'ın annesi ve Sinan için her birine 20 bin ve Sinan'a ek olarak 150 atın olduğu hediyeleri içeriyordu. Ciurea, "Relatii", 35.

Sultan'a karşı hainlik eden böyle bir arkadaş ile ne yaptığını sormuştu". Nihayetinde Bartolomeo'nun betimlemesine göre Sultan'dan kendisini kurtarması için emir alınmasına Sinan'ın şefaati neden olmuştu. Bu olay 13 Ağustos'ta gerçekleşmişti. Ama anlaşma bizzat Margliani'nin kendisinin de ima ettiği üzere onun Osmanlı topraklarından çıkarılması gerektiği üzerine olmuştu. Böylece ertesi gün Bartolomeo yanında, Sadrazam'ın yetkililere sevk ettiği üzere (Apulia sahilindeki) Barletta'ya gidebilmesi için kendisine bir tekne verilmesi gerektiğini çünkü onun İspanya'da yapması lazım olan önemli işleri bulunduğunu söyleyen bir mesaj ve bir muhafız olduğu halde Dubrovnik'e gönderildi. Sokollu'nun aklına 10 gün sonra Bartolomeo'nun yeni gelecek olan elçi Jaun de Rocafull ile Dubrovnik'te buluşabileceği geldi, ve o "çok küstah ve lanetli" biri olmasından dolayı elçinin maiyeti içerisinde İstanbul'a dönmeyi deneyebilirdi, o yüzden de Sokollu Margliani'ye bunun vukua gelmesinin engellenmesi için emirler göndermesi gerektiğini söylemişti. Sokollu ikinci kez emin olmak için İstanbul'daki Raguza büyük elçilerine Bartolomeo'nun oraya varır varmaz Barletta'ya gidebilmesi için bir tekneye bindirilmesi gerektiğini söylemiş ve onların kendi hükümetlerine yazmaları talimatını vermişti.[12]

Bartolomeo Bruti, Sadrazam'ın planlarını bir kez değil iki kez engellemeyi başarmıştı. O, Ağustos sonunda Dubrovnik'e vardığında Giovanni Stefano de Ferrari ve Antonio Echevarría'yı bulmuş ve ikincisinden Rocafull'un devam eden "hastalığı" nedeniyle Margliani'ye büyük elçilik itibarının bahşedildiğini öğrenmişti. Bartolomeo şimdi Echevarría'ya İstanbul'a olan yolculuğunda eşlik etmeye karar vermişti; ve Raguza yetkilileri onu durdurmak için hiçbir şey yapmamışlardı çünkü Sokollu'nun mesajında onun yalnızca İspanyolların önemli olan işini sürdürmesine yardımcı olmak için işin iç yüzü açıklanmadan

12 HHStA, Türkei I, Karton 39, 3rd foliation, fo. 187r (hapsedilme, İran istihbaratı, "Meh: Bassa dem Sinan Vesier starckh zu gesprochen, weil diser Bruti als ain Albaneser sich gleichsamb bej dem Sinan Vesier anfreundten wöllen, was Er Sinan fur ainen freundt, der seines herrn und Kaisers Ertzverräter wäre"), 187v (Margliani'nin ihraç önerisi); AGS, Estado, leg. 490, items 34 (hapis cezası tarihleri, Margliani'nin çabaları, Raguza büyük elçilerine talimatlar), 36, fo. [1v] (para, elbise), 49 (24 Ağustos: tanto sfazato et tristo), Estado, leg. 1337, item 15, fo. 2r–v (hapis cezası, Istanbul istihbaratı, Sinan'ın aracılığı); *HD*, xi, 638(n.) (Dubrovnik'e gönderilme, Sokollu'nun mesajı); DAD, LCL, 33, fo. 234v (Raguza büyük elçilerine talimatlar).

Osmanlı İmparatorluğu'ndan atılması istenmişti. Ziyadesiyle şaşırtıcı bir biçimde Bartolomeo, Margliani'ye döndüğünü bildiren bir mektup ile önden bir haberci göndermişti. Echevarría, Bruti ve Rocafull için Dubrovnik'te bekleyen *çavuş*la birlikte Osmanlı merkezine doğru yola çıkmışlardı. Ancak birkaç günlük yolculuktan sonra, Kosova'nın kuzeybatısındaki küçük Novi Pazar kentinde iken Margliani'den başka mesajlar taşıyan başka bir ulak ile karşılaştılar ve bunlardan biri Echevarría'ya Sadrazam'ın Bruti'yi sürmekte kararlı olduğunu bildirmişti. Böylelikle Bruti, Echevarría'nın ısrarları üzerine Dubrovnik'e geri dönmüştü. Buraya kadar geçen olaylar sırasında Raguza yetkilileri de ilgili talimatları almıştı. Alelacele Barletta'ya giden bir tekne bulmuş ve (İspanya Kralı ile Napoli Genel Valisine mektup yazabilmesi için bir gün daha Dubrovnik'te kalmasına izin verilmesi talebini reddedip) Bartolomeo'yu ona bindirmiştiler ve kaptan ile İspanyol bir yolcuya ise varış noktalarına gelene kadar ona bekçilik etmelerini söylemiştiler. Fakat şans eseri olarak yola çıktıktan kısa bir sürenin ardından ters bir rüzgâr nedeniyle Dubrovnik'in kuzeybatısında yer alan bir Raguza adasına, Mljet'e doğru sürüklendiler. Orada karaya indikleri zaman Bartolomeo muhafızlardan kaçmayı başarmıştı ve Venedik topraklarının yakınındaki Korčula adasına gitmişti. Artık o, yine özgür bir adamdı.[13]

Sadrazam'ın onu açıkça ya sürmek ya da ölüme mahkûm etme istemine nazaran Bartolomeo'nun İstanbul'a geri dönme kararlılığı şaşırtıcı görünmektedir. Onun daha sonra Kral Philip'e yazdığı mektubunda yalnızca İspanyol tacına hizmet etmeye devam etme arzusuyla güdülenmiş olduğuna dair iddiasını kabul etmek çok zordur; eğer Rocafull İstanbul'a büyük elçi olarak gitmiş olsaydı Bartolomeo muhtemelen onunla birlikte yeni bir temel atmaya başlamayı deneyecekti ama Margliani'nin elçilik gibi böyle bir rol oynayacağı bilgisi onun daha fazla İspanyol hizmeti hakkındaki tüm düşüncelerini imkânsız kılmış olmalıydı. Bartolomeo'nun Osmanlı başkentine dönüşünün tek makul açıklaması – artık orada bir karısı ve evi olmasının dışında – Sinan Paşa'nın kendisini himaye etmek için güce sahip olduğundan çok emin olmasıydı.[14]

13 AGS, Estado, leg. 490, item 16 (Novi Pazar), Estado, leg. 1337, item 15, fos. [2v] (Dubrovnik, Echevarría, Margliani'ye mektup, talebin reddedilmesi), [3r] (Mljet, Korčula); DAD, LCL, 33, fo. 235r (Barletta'ya tekne).

14 AGS, Estado, leg. 1337, item 15 (Philip' mektup).

Bartolomeo, Eşim'den Osmanlı yönetimindeki Arnavutluk'ta bulunan Korčula'ya gitmek için bir gemi almıştı. Onun kendi nakline göre, buradan Dubrovnik'teki "bazı güvenilir beylere ve arkadaşlarına" ve Raguza hükümetine, kendisinin faaliyetlerini yazıp açıklamıştı. Ayrıca Eşim'deyken Dubrovnik için bir tahıl alıcısı olarak çalışan (ve gördüğümüz üzere 4 yıl sonra Draç sahilinde öldürülecek olan)[15] Katolik rahip Giovanni Gionima'ya hizmetlerini sunmuştu. Görünüşte Bartolomeo, Raguzalı makamların Sokollu Mehmed'den aldıkları talimatların ciddiyetini kötü bir şekilde hafife almıştı. Gionima'nın 13 Ekim 1579 tarihli mektubunu yanıtlayıp onu, "bu meseleyi onunla [Bartolomeo ile] hiçbir şekilde paylaşmaması, ona başka hiçbir konuda güvenmemesi, o bir ateşmiş gibi ondan kaçınması" noktasında uyarmışlardı. 15 Ekim'de büyük elçilerinden Sokollu'dan Bartolomeo'nun kaçışı için özür dilemesini talep ettiler ve "büyük bir gayretle onun zorla alıkonulup tutuklanması için Eşim'e ulaklar gönderdiklerinin" güvencesini verdiler. Ayın 27'sine gelindiğinde ise ulaklar Dubrovnik'e geri dönmüşlerdi ki Eşim'in *Kadı*'sını (yargıç) Bruti'yi tutuklatmaya ikna ettiklerini ve kadının ikinci bir emir alana kadar onu iki *emin*in (müfettiş) ellerine teslim etmesi gerektiğine dair talimatların verildiğini rapor etmişlerdi. Raguza hükümeti bu haberi tamamen usulüne uygun olarak İstanbul'a bildirmişti. Fakat olaylar artık çok dramatik bir hal almıştı. Bartolomeo'nun kendi sözleriyle: "Sinan Paşa'nın kız kardeşi benim Eşim'de tutuklandığımı öğrendiğinde, oğullarından birini at sırtında ve çok iyi silahlanmış olan 25 kişilik bir birlikle beraber göndermişti ve onlar beni özgür kılıp oraya gidebilmem için bana diğer ihtiyaç duyduğum şeylerle birlikte adam vermiş ve benimle İstanbul'a doğru yola koyulmuşlardı". Sinan'ın biyografisi üzerinde çalışanlar onun bir kız kardeşi olduğunu iddia ederler; bu pasaj bunu doğrulamakta iken ayrıca onun İstanbul'da değil Arnavutluk'ta yaşadığını düşündürmektedir. Bartolomeo'nun da açıkladığı gibi Sinan onun tutuklandığını sadece Raguza raporlarından duyabilmişti; ve bu gerçekleştiğinden Sinan derhal serbest bırakılması emriyle beraber Bartolomeo'nun kardeşi Cristoforo'nun da eşlik ettiği bir *çavuş*u Eşim'e gönderdi. Ancak, oraya vardıkları zaman onun kaçtığını öğrendiler; Bartolomeo'ya göre ise onu tutuklayan Raguzalı memurları hapse attılar. Ulakların güvenli

15 Yukarıda s. 65.

biçimde Dubrovnik'e döndüğünü bildiğimiz için bu, Bartolomeo'nun payına düşen bir abartı olabilirdi; fakat burada *kadıya* yakın olan ve ulakların ulaşabildikleri bazı yerleşik kıdemli Raguzalılara atıfta bulunulmuş olunabilirdi. Cristoforo ve *çavuş* da Bartolomeo'dan bir gün sonra İstanbul'a dönmüşlerdi.[16]

Bartolomeo Bruti Eşim'deyken, İstanbul'da kendi beklentilerini büyük oranda artıracak denli şaşırtıcı bir olay yaşanmıştı: Sokollu Mehmed 11 Ekim'de suikaste uğramıştı. O, öğleden sonra evinde sunulan arzuhalleri alırken, derviş kılığındaki bir adam ona yaklaştı, bıçağını çekti ve göğsüne sapladı; Sokollu iki saat sonra öldü. Katil o kadar kötü dövülmüştü ki, sorgulanmak üzere Padişahın önüne getirildiğinde konuşma yetisinden yoksun bir haldeydi. Konu hakkında dolanan çeşitli teoriler vardı: Sadrazam'ın politikalarını fazlasıyla Hristiyan yanlısı olarak gören, kendisi tarafından bir kadırgada köle yapıldığı için intikam almak isteyen yalnız bir birey olarak görülen dinî bir fanatik veya (olasılık dışı olarak) Sokollu'nun karısının kocasını genç bir adamla alenen (*flagrante*) yakaladıktan sonra tuttuğu bir suikatsçi olduğuydu. Gerçek asla bilinemeyebilir; ama modern bir tarihçi makul bir şekilde katilin, Sinan'ın da aralarında olduğu önde gelen bir grup paşa – Sokollu'nun siyasî düşmanları tarafından işe koşulan hakiki bir bağnaz olduğunu ileri sürmüştü. Sokollu'nun yerine sadrazam olarak tayin olunan kişi ise her nasılsa ne onlardan biriydi ne de Arnavut'tu (ebeveyni Hersek Novi'den olan Ortodoks bir Sırp'tı). Bu kimse, Ülgün ve Bar'ın düşüşünde kara ordusuna kumanda eden adam olan Ahmed Paşa'ydı; o, Sokollu'dan bir sonraki en kıdemli vezirdi ve Kanunî Sultan Süleyman'ın kızının hala çok nüfuzlu olan bir çocuğu

16 Age., item 15, fo. 3r (alcuni gentil'huomeni, miei Amici, hauendo Inteso la sorella del sig.r Sinan Bassa la mia retention in Alessio espedite un suo figliolo Con una squadra di Vinti Cinq[ue] huomeni, tutti ben armati à Cauallo, mi leuorno d'Alessio per forza, et mi posero in mia libertà dandomi homeni et Commodità per accompagnarmi in Constantinopoli, Sinan'ın faaliyeti, Raguzalıların tutuklanmaları, Istanbul'a dönüş); DAD, LCL, 33, fos. 234v (kuryenin raporu), 235r (habbiamo con molta diligenza mandato huomini aposta in Alesso per farlo prendere, et ritenerlo in forze), 237v (c[he] in modo alcuno no[n] comunichiate seco questo negotio ne che ue ne fidiate di lui in cosa alt.a ma che ue ne guardiate come dal fuoco); Dokle, *Sinan*, 13 (kız kardeş); Hoxha, *Shqiptari*, 57 (kız kardeş). Hem Dokle hem de Hoxha bu kız kardeşin gelecekte Yemişçi Hasan Paşa'nın annesi olduğunu öne sürmektedirler; belki de Bartolomeo'yu kurtaran oğul da o idi.

onun karısı olduğu için bulunduğu yüksek mevkiden faydalanıyordu. Ahmed Paşa'nın Sokollu Mehmed ile olan ilişkileri iyi görünüyordu; ama o İspanyollarla yapılan anlaşma müzakerelerine dahil olmamıştı, o nedenle de Hürrem, Solomon ve Margliani'nin yapması gereken daha birçok yeni iş vardı.[17]

Onların ele aldıkları ilk görevlerden biri Bartolomeo Bruti sorununu halletmekti. Margliani, Raguza büyük elçilerinden Bartolomeo'nun gemiden atladığını, Korčula'ya kaçtığını ve oradan da Osmanlı topraklarına gittiğini ancak 5 Kasım'da öğrenebilmişti. Ayın 17'sinde ona, Eşim *emini*nin Raguza hükümetine Bartolomeo'nun kendi gözaltında olduğunu söylemek ve onu geri Dubrovnik'e gönderip gönderemeyeceklerini sormak için yazdığını söylemişlerdi; hükümet, Sadrazam'ın isteklerinin ne olduğunu bilmek istemişti. Giovanni Margliani'nin isteği üzerine Raguza elçileri Solomon ve Hürrem'i de alarak Sadrazam'ı görmeye gitmişlerdi; Margliani, bu ikisinin her ne olursa olsun Bartolomeo'nun İstanbul'a dönmesine izin verilmemesi konusunda şiddetli bir biçimde istekli olduklarını biliyordu. Yeni Sadrazam, Bartolomeo'nun ne yaptığını sorduğunda ise, Raguzalılar hiçbir fikirleri olmadığı doğrultusunda cevap verdiler; sadece Babıâlî tarafından onu tutuklamaları emredilmişti. Sonrasında Hürrem, Ahmed'in yanına gelmiş ve kulağına "uzun bir süre" konuşmuştu ve Ahmed de ardından şunları söylemişti: "Eğer durum böyleyse kardeşimin [Sokollu] dileklerini yerine getirelim ve onu Apulia'ya gönderelim" (Hürrem daha sonra Margliani'ye, Bartolomeo'nun Sokollu'ya saygısızlık ettiğini ve Moldavya Voyvodası'nın yerini almak için plan yaptığını açıkladığını söylemişti; hatta belki başka suçlamalar da eklemişti). Sadrazam bu amaçla resmî bir emir düzenleneceğini bildirmiş ve Raguzalılara da dragomanlarını daha sonra bunu uğrayıp alması için göndermelerini söylemişti. Fakat dragoman bunun için geldiğinde, Bartolomeo'nun Ülgün topraklarından olduğu

17 Samardžić, *Mehmed*, 549–50 (suikast); Glücklich, ed., *Václava Budovce*, 9 (2 saat, konuşma yetisinden yoksun); Charrière, ed., *Négociations*, iii, 834(n.) (fanatik, kadırga kölesi); Schweigger, *Reyssbeschreibung*, 80 (*in flagrante* – hareket halinde); Maxim, *L'Empire*, 120 (fanatiğe rakiplerce ödeme yapılması); Gentilezza, "L'Albania", 70(n.) (Hersek Novi kökeni); Pedani, ed., *Relazioni*, 255 (üvey anne / kayın valide). Hürrem tarafından Ahmed için Sokollu'nun ölümünün hemen ardından hazırlanan ateşkes oyununda devletin durumunu özetleyen muhtıra için bkz. de La Veronne, "Giovanni Margliani", 72–3.

ve bu nedenle de bir Osmanlı tebaası bulunduğu için onun İtalya'ya gitmeye zorlanamayacağından özgür bırakılması gerektiğine dair bir emir olduğunu görmüştü. Dragoman bunun sadece kâtibin hatası olduğunu düşündüğünden Ahmed'i tekrar görmeye gidebilmek için Hürrem'e danışmıştı. Sadrazam Eşim'den oraya aktarılan, yani Dubrovnik'ten gelen, Bruti'yi Ülgün'lü ve padişahın tebaası olarak tanımlayan belgeleri okuduktan sonra onun özgür bırakılmasına dair olan emirde hataya düşemeyeceğini söylemişti. Raguzalı dragoman ona itiraz ettiğindeyse Sadrazam ona: "bu adam ne yaptı? Birini öldürdü mü? Biri ona karşı dava mı açtı? Kim onu suçluyor? Benim görevim adaleti sağlamaktır, herhangi bir kimsenin tutkuları beni ilgilendirmez" demişti. Bunu hukuk kurallarının üstünlüğünün fiilî bir örneği olarak görmek mümkündür; fakat Sadrazam'ın Sinan Paşa tarafından etki altına alındığından şüphelenmek de mümkündür.[18]

Margliani'nin sevk ettiği yazılar, Hürrem ve Solomon'un bir panik durumunda gibi olduklarını tasvir etmişti ve bunun nedenlerini de şifreli olarak açıklamıştı. İstanbul'a Echevarría tarafından getirilen Rocafull, kraliyet talimatlarında yer alan özel isteklere göre hareket ediyordu, onlar Sokollu tarafından evvelce kabul edildiği gibi barış metnini değiştirmiş ve anlaşmaya el altından İmparatoru, Avusturya Arşidükünü ve Fransa Kralı'nı dahil etmişlerdi. Onları korkutan şey, - ve tabii idam edilebilecekleri için – bu sahteciliğin yani metnin daha önce nasıl bir durumda olduğunu bildiğine inandıkları Bartolomeo tarafından ifşa edileceği fikriydi. Dahası Hürrem'e göre Bartolomeo ayrıca Hürrem ve Solomon'un gizli Hristiyanlar olduklarını ve onlar Margliani'nin evindeyken "her ikisinin de Hristiyanlar gibi yaşadıklarını" kendisiyle birlikte Novi Pazar'a yolculuk eden *çavuş*a da anlatmıştı – bu eski Roma Katolik'i olan Hürrem'in durumu için oldukça makul ancak genelde haham olarak anılan Solomon için çok şaşırtıcı görünüyordu. Tüm bu korkuların altında yatansa Bartolomeo'nun Sinan Paşa ile özel bir iletişime sahip olmasının bilgisiydi. 14 Ekim'de Ahmed'in

18 AGS, Estado, leg. 490, items 4, fos. [1r] (17 Kasım haberleri), [2r] (un gran pezo, Se è cosi, che si faccia la uolunta del mio fratello, et che si mandi in puglia, resmi emir), [2v] (Che ha fatto costui, Ha ammazato alcuno, Che è il suo contrario, Chi l'accusa, Io ho da far Justicia, et non mirare alle passioni di alcuno), 24, fo. [1v] (5 Kasım gelişmeleri).

sadrazamlığa atanmasının hemen ardından Rocafull için Dubrovnik'te uzunca bir süre beklemiş olan aynı *çavuş* Ahmed ve Sinan Paşalar tarafından barış müzakereleri hakkında ne bildiğine dair sorular sorularak sorguya çekilmişti. Diğer şeylerin arasında Sinan Margliani'nin toplum içerisinde nasıl bir konumda olduğunu bilmeyi talep etmişti; *çavuş* ise onun Don John gibi büyük bir *bey* olduğuna inandığını söylemişti. Margliani sonradan "Sinan, kendisine gerçeği söyleyen Bruti'den durumun aslında tam tersi olduğunu anladığını söylemişti; ve ben, bu *çavuş* ile iletişim kurduğumda bana Sinan'ın Bruti'den öğrendiği, dehşete kapılmama neden olan, birçok şey olduğunu söylediğini anlatmıştı" diye rapor etmişti. *Çavuş* 8 Kasım'da Margliani'yi tekrar ziyaret etmiş ve "Sinan Paşa Bruti'yi ima ederek o Arnavut'un kaçtığını bilip bilmediğini sormuştu ve o bunu bilmediği şeklinde cevap vermişti. Bunun üzerine Sinan onun kaçtığını ve [Sokollu] Mehmed Paşa ile hangi hususlarda müzakere ettiğine dair gerçekleri öğrenmek istediğini söylemiş ve eklemişti: artık daha fazla kandırılamayız, çünkü o bize gerçekler hakkında her şeyi söyleyecek" demişti.[19]

Bartolomeo Bruti'nin nihayet İstanbul'da göründüğü zaman güçlü akrabasına tam olarak ne söylediği bilinmemektedir. Ama anlattığı her ne olursa olsun bu barış müzakerelerini rayından çıkarmamıştı; Osmanlı İmparatorluğu'nun artık büyük bir kan ve hazine kaybıyla 10 yıldan fazla bir süre devam edecek olan İran savaşına yoğun bir şekilde bağlı olduğu göz önüne alındığından bu pek de şaşırtıcı bir durum değildi. 1580 yılının Mart'ında Margliani ve Sadrazam tarafından geçici olarak, barışın bir yıl daha yenilenmesini öngören bir belge daha imzalanmıştı. 1580'in ikinci yarısı esnasında sırf Osmanlı makamları uzun süreli bir anlaşmayı sonuçlandırmak için daha hevesli hale geldiğinden Philip ayak diremekte

19 Age., items 4, fo. [2v] (Hristiyanlar, Viueuano l[']uno et l[']altro come christiani), 23, fos. [1r] (Sinam Bassa gli haueua dimandato se sapeua che l[']arnaut intendendo del Brutti era fugito che haueua resposto che non lo sapeua che egli haueua detto e fugito et dalui si sapera la verita di quello si sara tratato con Mehemet Bassa sog- giongendo non potremo piu essere inganati, per che egli dira a me la Verita de ogni cosa), [3r] (değişim, Bruti'nin etkisinde kalma korkusu), 27 (Rocafull talimatlarından sonra değişim), 31, fos. [2v–3r] (respose Sinan che dal Bruti il qual le diceua la Verita, haueua Inteso questo il contrario et a questo proposito mi dize il Chauz che disse tante cose le quali diceua di hauere intese da esso Brutti che restay espantatto).

daha da ileri gitmeye başlamıştı; bu görünüşte Margliani'nin kazığa geçirilme korkusu olduğunu söyleyerek Philip'i nihayet uzlaşıyı perçinlemeye ikna edebildiği çaresizce bir talepti. Bartolomeo Bruti ile İstanbul'a gelişinden 3 yıl 2 ay sonra 1581 Şubat'ında Giovanni Margliani, Osmanlı İmparatorluğu ile, hem Venedik hem de Malta Şövalyeleri'nin dahil edildiği 3 yıllık bir barış imzalamıştı. Sonunda ona Sultan tarafından İstanbul'dan ayrılma izni verilmişti. Mayıs ayında ise, yanında getirdiği İslâm'a dönüşü çok ucu ucuna engellenebilmiş rezil bir rahip olan Cristóbal Pérez'le Napoli'ye ulaşmıştı.[20] Bir ay sonra ise Margliani, oradayken yaptıklarını Papa'ya açıklamak gibi hassas bir görevi üstlendiğinden, Roma'daydı; buradaki Fransız büyük elçisi onu bir sebep öne sürmeksizin "çok akıllı bir müzakereci" olarak tasvir etmişti. İleriki yıllarda yapılacak olan sonraki görüşmeler çoğunlukla Giovanni Stefano de Ferrari tarafından yürütülecekti: anlaşma – pahalıya mal olan bir uzlaşı döneminin ardından yani İspanya'nın yarı yarıya barışı önceden yani 6 ay kala haber ederek feshedebilmesi için yüksek bir meblağ ödediğinde – 1584'te ve 1587'de bir yıllığına uzatılmıştı. De Ferrari 1589-90 kışında hala Osmanlıların 1 veya 2 yıllığına geçici bir anlaşmayı kabul etmelerini sağlamaya çabalamıştı ta ki onlar yeni bir İspanyol elçisi alana kadar; Giovanni'nin oğlu, Kont Ruggerio Margliani. Fakat o zamana kadar tükenilmesine neden olan İran'la süren çatışmanın sonuna gelinmişti, o nedenle de Osmanlı politikasını yönetenler için Akdeniz arenasındaki barış artık daha fazla mecburiyet arz etmeyecekti.[21]

Bartolomeo Bruti'ye gelince: onun hayatındaki bir sonraki bölüm, üstelik o İstanbul'a varmadan çoktan açılmaya başlamıştı. Giovanni Margliani Bartolomeo'nun yeniden ortaya çıkması düşüncesinden

20 Cristóbal Pérez hakkında bkz. yukarıda s. 248-9.

21 Charrière, ed., *Négociations*, iii, 886–8 (1580 Mart); Rodríguez Salgado, *Felipe II*, 139 (1580 Mart), 157–60 (1581 Şubat); Fernández Collado, *Gregorio XIII*, 130 (ayak direme, kazığa oturtma); Skilliter, "Hispano-Ottoman", 492–6 (1581 Şubat), 504 (1584 yenileme); Anon., ed., *Cartas*, 55–6 (1581 Şubat, gidiş izni); Sola ve de la Peña, *Cervantes*, 169–72 (Pérez, Napoli); de Foix, *Les Lettres*, 36–7 (Roma, fort habile negociateur); BL, MS Add. 28,415, fos. 228r, 239r, 307v (de Ferrari'nin faaliyetleri, 1583–5); Zinkeisen, *Geschichte*, iii, 510–11 (yenilemeler 1584, 1587); Bodl., MS Tanner 77, fo. 2r (pahalı taviz); von Hammer, *Geschichte*, iv, 159 (yenileme 1587); Niederkorn, *Die europäischen Mächte*, 189–92 (de Ferrari ve Ruggiero). Skilliter 1581 anlaşmasının doğasının ve formatının süprizini açıklar (500–1); bir açıklama için bkz. Kołodziejczyk, *Ottoman–Polish*, 47–8.

meslektaşlarının duyduğu paniği betimlediği 23 Kasım 1579 tarihli uzun gönderisini yazarken hemen hemen not gibi bir yazı eklemişti: "Moldavya'yı Bruti'nin belli bir miktar karşılığında anlaştığı kişiye verdiler". Osmanlı sistemi şu şekilde işliyordu: ilk olarak Sultan yeni voyvoda olacak kişinin ismini işaret ediyordu, sonra o kimse, kendisine balıkçıl tüyleri olan silindirik bir şapka ve tören cüppesi dahil olmak üzere çeşitli sembolik hediyeleri verecek ve ona görevlerini bildirecek, atama işlemlerini yürütecek olan Sadrazam'ı görmeye geliyordu (Padişahın sarığında da bulunan bu tarz tüyün tılsımlı bir önemi vardı; bu tüm güçlere sahip asil bir yırtıcı olan efsanevî hüma kuşunu simgeliyordu, ki Osmanlıcada "imparatorluğa ait" anlamındaki hümayun kelimesi buradan türetilmişti). Yeniçerilerin onursal muhafızlarıyla birlikte yeni voyvoda kutsanmak üzere İstanbul'daki Patriklik kilisesine gitmişti. Birkaç gün içerisinde o, sadece Sadrazam vasıtasıyla konuşabildiği ve kendisine bakamadığı Sultan'ın huzuruna kabul edildi; bundan kısa bir süre sonra o Moldavya'ya doğru yola çıktı. Bartolomeo'nun tayin edilmesinin ayarlanmasına yardım ettiği voyvoda Iancu Sasul'un (John the German – Alman John) evrakları ve atanması Sadrazam tarafından 21 Kasım'da gerçekleştirilmişti ve Sultan ile olan görüşme de 26'sında olmuştu. Iancu Sasul'un Moldavya'ya gitmek için İstanbul'dan 8 Aralık'ta ayrıldığı bilinmekte. Ancak Bartolomeo'nun o tarihte Osmanlı merkezine dönüp dönmediği belli olmaktan uzaktır; eğer ki döndüyse, Sinan Paşa tarafından (kardeşi Cristoforo ile beraber) gönderilen *çavuş* ile birlikte geldiyse onun Aralık'ın ortalarından önce ulaşıp ulaşmadığından şüphe duyabiliriz ki *çavuş* İstanbul'dan Kasım ortasında çıkmış ve mutlaka Eşim'e o kış şartlarında gidip geri gelmesi en azından 4 hafta sürmüştü.[22]

Bartolomeo Bruti'nin beklentileri artık tamamıyla değişmişti. Iancu Sasul tayini sadece vaat edilen 2 bin duka ücretin verilmesini değil, aynı zamanda bizzat Moldavya'da kazançlı bir memuriyet olasılığını da ona sağlamış olmalıydı. Bartolomeo'nun İstanbul'daki baş

22 AGS, Estado, leg. 490, item 4, fo. [6r] (Hanno data la bugdania à q[ue]llo, per il quale trataua il Brutti per una certa quantita de danari); Mureşan, "L'Émergence", 67–70, 121 (sistem, yatırım, dalkavukluk); Pedani, "Sultans", 198–200 (rütbeler, balıkçıl, *hüma*); Maxim, *Noi documente*, 214 (balıkçıl tüyleri), 219 (21 Kasım); BNF, MS Français 16,143, fo. 8r (26 Kasım, 8 Aralık).

düşmanı ölmüştü ve onun akrabası – hamisi önceden olduğuna göre her zamankinden çok daha güçlü bir konumdaydı. 25 Ocak 1580'de Kral Philip'e kendine güveni yerinde uzun, kendi hareketlerini ve Margliani'yi suçlayışını anlatan bir mektup kaleme almıştı: İstanbul'a döndüğünde Margliani'yi ziyaret ettiğini ve geçmişi unutmasını istediğini ancak soğuk ve düşmanca bir muamele gördüğünü söylemişti. Kral'ın hala sadık bir hizmetkarı olduğu konusunda güvence verip, onun emirlerini beklerken 3 yıl boyunca özen göstererek masraflar kendisine ait olmak üzere hizmet ettiğini hatırlatmış ve tazminat talep etmişti. Bununla beraber o, "Majestelerine sunduğum hizmet kişisel çıkarıma dayalı değildir; bunun yerine, kendimi dünyanın en büyük kralının hizmetkarı olarak adlandırmaktan onur duyuyorum" diye yazmıştı. Philip'ten kendisine gönderilecek herhangi bir mektubun Margliani'nin aracılığı yerine İstanbul'daki İmparatorluk büyük elçiliği vasıtasıyla gönderilmesini ve emirlerin kendisinin yokluğunda ise kardeşi Cristoforo'ya verilmesini rica etmişti. Çünkü o, "Ben Moldavya Prensi tarafından çağrıldım, ve geri çevirmediğim bir unvan olan, Sinan Paşa tarafından onun tüm adamlarının generali rütbesiyle oraya gitmek için teşvik edildim. Ama ben oraya öncelikle siz Majestelerine sadakat yemini etmeden ayrılıp gitmeyi istemedim, çünkü ben nerede olursam olayım kendimi, Katolik bir Kral'ın hizmetkarı olarak adlandıracağım" şeklinde bir açıklama yapmıştı. Ancak o, İstanbul'u hemen terk etmemişti ve bu onun Philip'e yazdığı son mektup da olmayacaktı. 10 Şubat'ta tekrar yazmıştı ve o gün Margliani'nin yanında Kılıç Ali (Akdeniz'deki barışa şiddetle karşı çıkan Amiral) olduğu halde Sadrazam Ahmed Paşa ile konuştuğunu ve büyük bir küçümseme ile muamele gördüğünü söylemişti. Bartolomeo "elbette" diyerek onaylamış ve "bir barış olmayacağına ve bu zamana kadar Margliani'nin müzakere ettiği her şeyin siz Majestelerinin itibarına değecek hiçbir şey getirmeyeceğine inanıyorum nitekim, sizin huzurunuzdayken kimse beni dinlememişti" demişti. Öyle ki bu hatırlatmaların Madrid'de çok da iyi karşılanmadığını hayal etmek kolaydır. Mayıs ayı sonlarında oradaki yetkililerden biri Margliani'ye şunları yazmıştı: "Bruti'nin maaşı hakkında hiçbir şey yapılmadı ve bu hainin yapmak isteyeceği şeylerden kaçınmak için gerekli olduğunu söylemediğiniz sürece kendisine

ödeme yapılmayacaktır. Siz kişisel olarak güvende olana kadar onunla biraz daha zaman geçirmeliyiz".[23]

1580 Mayıs'ının sonunda Bartolomeo İstanbul'dan ayrılmıştı. Fransız büyük elçisinin bu şehirden 2 Haziran'da yazdığına göre: "Bruti, şuan Moldavya'yı yöneten Voyvoda'nın görevinin yenilenmesini Babiâlî'de görüşmüştü, bunun sonrasında ise Voyvoda'yı görmeye gitmişti ki birkaç gün evvel de onun tarafından çok cömert bir biçimde ödüllendirilmişti; süvarilerin ve piyadelerin generali yapılmış ve infaz edilmiş bir lordun arazisinin gelirleri ile bir liman yahut bir limanın yıllık 3 bin duka değerindeki gümrük vergileri verilmişti". Bartolomeo'nun servetinin dönüşümü artık neredeyse tamamlanmıştı. Ahmed Paşa'nın Nisan 1580'deki ölümü Sinan'ın eski rakibi olan Lala Mustafa Paşa'nın Sadrazam olarak atanmasına yol açmış olsa da sadece 4 ay sonra Lala Mustafa'da ölecek ve yeni Sadrazam Sinan'ın kendisinden başkası olmayacaktı. Bartolomeo Bruti ise hızla Moldavya'nın en güçlü ikinci adamı olmuştu; akrabası ve hamisi ise tüm Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü nazırı haline gelmişti.[24]

23 AGS, Estado, leg. 1337, items 15, fos. [3r] (Margliani'nin ziyaret edilişi), [3v] ('il mio servir a V.M. non è fon- dato sopra il mio particolar interesse; ma mi glorio chiamarmi servitor del più Gran Re del mondo, Io sono chiamato dal Principe di Moldauia, et solicitato da Sinan Bassa, andarui, Con titolo di Generale di tutta la sua gente, qual grado io non hò riffiutato; ma non hò uoluto andarui, se prima non pigliaua licenza da V.M. hauendogli giurato fideltà, perche douunq[ue] ch'io sarò sempre mi chia- marò seruitor del Catolico Re), 21 (Certo ch'io tengo, che la pace non sarà, et tutto quello fin'hora il Mariglianni hà trattato con spese, per la reputation di V.M. sarà Annulato, perch'a me in Corte non hanno prestato orecchie); de La Veronne, "Giovanni Margliani", 74 (no se ha pasado cosa ninguna de la pensión de Bruti, ni [*sic*] se pagará si no fuesse advirtiendo V. m., que era esto necessario para evitar las cosas que este traydor ha y querra intentar . . . Sólo se ha de con- temporizar con el hasta que la persona de V. m. esté en salvo).

24 BNF, MS Français 16,143, fo. 94r (Le Brutti . . . ayant négotié en ceste Porte la restitution du Vayuode de la Bogdauie [*sic*] regnant a p[rése]nt, et l'estant allé trouuer puis peu de jours a esté largement recongneu [*sic*] de ses seruices par led[it] Vayuode, faict general de sa Cauallerie & fanterie, heu vne eschelle ou dace d'un port val- lant trois mil ducats par an, & l'vsuffruict de la succession & hoirie d'un seigneur signalé executé par Justice).

15

Hügenot Savaşı ve Gasparo Bruni

Bartolomeo Bruti, 1573 yılında çaylak bir tercüman (dragoman) olmak için başvurduğunda, o, ailesinin yeni bir konum arayışında olan tek üyesi değildi. Ayrıca dayısı olan Gasparo Bruni'nin de bir işe veya en azından bir gelire ihtiyacı vardı. Geçen yılın sonunda Papa XIII. Gregory, Gasparo'nun emeklerinden ötürü Malta Şövalyeleri Tarikatı'ndan bir "commenda" (gelir getiren mülk) ile ödüllendirilmesini sağlamak için çaba sarf etmişti. 19 Aralık 1572'de Gregory'nin dışişleri bakanı, Tarikatın Büyük Üstadı Jean Levesque de La Cassière'ye gönderilen Papa'nın "breve" ya da resmî mektubuna ilişik bir not yazmıştı:

> Bir Arnavut olan şövalye kardeş Gasparo Bruni Osmanlılara karşı yapılan bu 3 yıllık savaş sırasında Papalık amiral gemisinin kaptanı olarak aralıksız hizmet vermiştir; bu süre zarfında hepsini geçen yıl Osmanlılara kurban vererek anavatanını kardeşlerini, akrabalarını ve sahip olduğu her şeyi kaybetmiştir. Papa hazretleri resmi yazısı ile en şanlı olan sizin Lordluğunuzdan, bu kutsal makamı hak eden adı geçen şövalyenin gerek duyduklarını ve ihtiyaçlarını bir yolu bulunarak sağlanmasını dilemekte ve boşalan ilk commendayı kendisine sağlamanızı talep etmektedir.

Bu mektup ve Papa'nın resmî yazısı, Gasparo ile İnebahtı'da amiral gemisinde görev yapan Fransız şövalyesi Romegas'a gönderilmişti. Romegas'ın bizatihi kendisi de papanın hamiliğinden faydalanıyordu. Papa Gregory Aralık başlarında İrlanda kardeşliğindeki, İngiltere

"langue"ı içerisindeki neredeyse işlevsiz olan sahibine hiçbir gelir getirmeyen ama Kardeşlik Konseyi'nde bir koltuk ile Büyük Şövalye Haçı rütbesindeki üst düzey bir makamı ona bahşetmek için kendi gücünü kullanmıştı. Gregory, Romegas'ı taşıdığı ve içeriği sadece Kardeşliği ödüllendiren bir belge ile değil, aynı zamanda onun tüm İngiliz Langue'ının başı konumunda olduğunu simgeleyen onursal bir pozisyon olan "Turcopilier" yapılmasını da rica eden bir mektupla Malta'ya göndermişti. Konsey, İrlanda kardeşliğinin başı olarak istenen atamayı elinden geldiğince incelikli bir biçimde kabul etti – zaten bu konuda başka bir şansları da yoktu – fakat Turcopilier teklifine bunun için daha kıdemli ve daha nitelikli birçok şövalye olduğunu söyleyerek katı bir şekilde direndi. Bu, Gasparo Bruni'ye bir commenda verilmesine yönelik Papalık talebi için iyiye alamet değildi.[1]

Yüksek ahlâkî yapısıyla Kardeşlik unvanlara ve ayrıcalıklara takıntılıydı ve özellikle de onur dağılımının dışarıdan dikte edilmesi konusunda isteksizdi. Bu zaman dilimi esnasında saçma bir şekilde saygınlığa dair küçük noktalar hakkında bazı şiddetli iç tartışmalar yaşanmıştı. Fransız ve İspanyol Langue'ları acı biçimde et çarşısında kime daha önce servis yapılmasıyla ilgili imtiyaza sahip olacaklarına dair tartışmışlarken Aragon Langue'ı, İtalyan Langue'ının liderini, Kardeşliğin bir İtalyan subayı tarafından inşa edilen yeni bir kadırganın pupasına sembolik gümüş çivi çakma hakkını gasp etmekle suçlamıştı. Ancak, Papa'nın Kardeşliğin iç işleri konusunda verdiği talimatlara karşı, yapılan soğukkanlılığın özel nedenleri de vardı; çünkü Malta Şövalyeleri ile Papa arasındaki ilişkiler 1572 yazında kötü bir şekilde bozulmuştu ve hala zayıf bir durumdaydı. Marcantonio Colonna'nın talebi üzerine Papa, o yılın haziran ayı başlarında Üstad-ı Azam'a sert bir yazı yazarak Malta

1 ASVat, Segr. Stato, Malta, 1, fos. 5r (Il Cau.^{ro} f: Gasparo Bruni Albanese . . . ha seruito continuamente in questi tre anni di guerra contra il Turco p[er] cap.^{no} de la galera g[e]n[er]ale di s.^{ta} nel qual tempo ha perso la patria, le faculta, li fr[ate]lli, parenti, et quanto haueua che tutto l'anno passato andò in preda de Turchi; et S B^{ne} uolendo proueder in qualche modo al bisogno, et à la necessita del d^{to} Cau.^{ro} benemerito di questa s.^{ta} sede, ricerca p[er] suo breue che VS Illma lo proueda de la p.^{a} Commenda di gratie che uacara), 33r (Malta'dan Romegas, Şubat başlarında varış ve manastıra kabul tasviri); Testa, *Romegas*, 134–6 (Turcopilier), 144 (Manastır); NLM, AOM, MS 93, fos. 39v (direnme, Turcopilier), 105v–108r (kabul, Manastır).

kadırgalarının Papalık filosuna katılmaları için gönderilmesini istemişti; Büyük Üstad'ın oldukça mağrur cevabı, Papa'nın, kendi kadırgalarının halihazırda İspanya Kralı'na vaat edilmiş olduğunu bilmemesine şaşırmış olduğu üzerineydi. İlerleyen aylarda İspanyolların yelken açmamasından dolayı Messina'da endişelenen Colonna, Malta Şövalyelerinin kendisiyle birlikte sefere gelmelerini talep ettiğinde hatta Papalık temsilcisinin onları aforoz etmekle tehdit edebileceğini sağlamış olmasına karşın onlar bunu yine de basitçe reddetmişlerdi. Nihayetinde onlar, Don John'un Colonna'nın emri altında yelken açmalarına izin verdiği kadırgaların bulunduğu grupta yer almışlardı.[2] Fakat sefer sona erdikten sonra 1572 Kasım'ında Malta'da, "şanlı efendi Marcantonio Colonna ile birlikte ve onun emri altında vahşi Osmanlılara karşı sefere çıkmak istemediklerini açıkça söyleyen bazı güvenilir Şövalye kardeşlerin ölçüsüz ve homurdanan konuşmalarını" araştırmak üzere özel bir komisyon kurulmuştu. Genellikle Venedik karşıtı olan Tarikat'ın içerisinde gözle görülür bir şekilde önemli ölçde Papalık karşıtı olan bir hissiyat da vardı; bu, Colonna'nın sağ kolu olmuş Venedik tebaasından Gasparo Bruni gibi bir adam için iyilik aramak amacına uygun bir vakit değildi. Malta'da kişisel bir itibara sahip olan Romegas bile, Colonna'ya olan yakınlığından dolayı az biraz lekelenmiş olabilirdi.[3]

Papa, Bruni'ye bir commenda verilmesini talep eden mektubu Romegas'a verdiğinde Como Kardinali ve Papalık bakanlarından biri olan Tolomeo Gallio şunları yazmıştı: "dünyada sahip olduğu her şey Osmanlılar tarafından soyulmuş olan bu şövalyenin içerisinde bulunduğu durumu ve iyiliği ile erdemini bildiğiniz için sizden bu konuda gayret ve sevgi dolu şefkat kullanmanızı istemeyeceğim çünkü bunu kendi arzunuzla uyum içerisinde yapacağınızdan tamamen eminim". 8 Mart'ta Romegas, Üstad-ı Azam'a mektubu verdiğini "ve ayrıca bu Senyör Brul'in [sic] siz Papa hazretleri için yaptığı hizmetlerinin hikâyesini anlatarak onunla konuştum" diye rapor etmişti. Romegas'ın yazısında

2 Yukarıda, s. 249.

3 Galea, *Grand Master*, 66 (ihtilaflar); ASVat, Segr. Stato, Malta, 1, fo. 32r (resmi yazı, cevap); Manfroni, "La lega", 406–8 (Colonna, Papalık temsilcisinin tehdidi, Papalık yazışması); NLM, AOM, MS 93, fo. 91v ("murmuratione et imprudenti loquatione aliquoru[m] Fratrum palam dicentium nolle proficisci ad expeditionem contra immanes Turcas unà et sub Ill.^{m} D. Marcanto- nio Columna").

iki kez ortaya çıkan Bruni'nin adında yanlış olarak yapılan imlâ hatası aynı geminin güvertesinde bir sürü hafta geçirmiş olmalarına rağmen onun meslektaşını ne kadar bildiğinin ya da önemsediğinin merak edilmesine neden oluyor. Ancak Romegas iyi bir nezaket ve çabayı ne kadar fazla veya ne kadar az kullanmış olursa olsun netice muhtemelen yine aynı olacaktı. Büyük Üstad La Cassière, Como Kardinal'ine 25 Mart'ta yazmış ve kendi keyfi yetkisi altında olan tüm commendelere çoktan atamalar yaptığını söylemişti: "benim için bunu yapması tamamen imkânsız bir şey olduğundan bu konuda Kutlu olan Hazretlerine herhangi bir şekilde boyun eğemezdim". Gasparo Bruni – muhtemelen Nisan 1573'te – bu moral bozucu haberleri aldığında Venedik barış anlaşması, artık ona Papa'nın amiral gemisinin kaptanı olarak daha fazla ihtiyaç olmayacağını açıkça ortaya koymuştu. Onun, yılın geri kalanını nasıl geçirdiği bilinmemektedir; belki de çoğunlukla Roma'da durmuştu ya da başka bir ihtimal olarak Koper'de bir süreliğine inzivaya çekilmişti. Daha sonra, o Papa'ya "süresiz" olarak hizmette bulunduğunu yazacaktı, o nedenle de görevinde resmî bir ara yokmuş gibi görünüyordu; ve 6 ay sonra o, 1573 Ekim'inin kayıtlarında yeni bir askerî sefer için er toplarken tekrar belirmişti. Onun buradaki vazifesi dinî bir düşmana karşı Papalığın çıkarlarını savunmak ve geliştirmek olacaktı. Fakat bu kez, düşmanlar kâfir Osmanlı Müslümanları değil, Papalık'a ait Avignon'daki yerleşim bölgesini tehdit eden Fransız Protestanları veya "Hügenotlar"dı.[4]

Bu Papalık mülkiyeti, Fransa'nın güneyinde Avignon şehri merkezli ve Fransız tacına ait topraklarla çevrili birbirine bağlı 2 bölgeden oluşuyordu. Bölgelerden büyük olanı Comtat Venaissin'di ("comtat" veya "comté" bir kont tarafından yönetilen toprak anlamındaki kara parçası); 1229'da Papa'ya devredilen bu yer bir Papalık yöneticisi tarafından idare edilmiş ve Avignon'un 24 km kuzeydoğusundaki Carpentras kentine kadar ulaşan kendi "genel arazileri"nin içerisinde gösterilmişti.

4 ASVat, Segr. Stato, Malta, 1, fos. 3r (perche conosce il merito, et la bonta del Cau.ro et il stato in che si troua spogliato da Turchi di quanto haueua al Mondo, non la pregaro à usar diligenza et amoreuolezza in questo negocio, poiche son certiss.o che da se è per farlo), 34r (e di piu abbocca li Narrai li seruizij che questo S:r brul hauea fatti alla SS:ta), 35r (non posso in alcuno modo obedire in cio à S. B.ne come cosa à me dal tutto impossibile), Segr. Stato, Legaz. Avignone, 3, fo. 165r (1573 Ekim: tekrar çıkan); aşağıda, 287 (durmadan).

5. Avignon Yerleşim Bölgesi

Birçok feodal mülk gibi bu belde de düzgün bir coğrafi birim değildi. Dışarısında kalan alanlardan bazılarının onunla bir ilintisi yoktu ve hemen merkezinde Nassau Kontları tarafından miras edinilen ismi bu kente dayanan, yabancı bir varlık gibi ayrı tutulmuş olan Oranj Prensliği vardı.[5] Küçük Avignon topraklarına gelince: burası 1348'de Provence Kontesi tarafından Roma'da ikamet etmek yerine daha çok Avignon'da oturan birbirini izleyen Fransız Papaların devri esnasında Papalık'a satılmıştı. Buradaki yerel siyasi kurum, Avignon'un kendisine ait şehir konseyiydi. Her iki bölge birlikte 100 binden daha az insan barındırıyordu; burada birçok köy ve küçük kent vardı ama 1590'larda nüfus veba sonucunda tükendikten sonra yegâne önem arz eden yerleşim yerleri 4 bin veya daha fazla sakiniyle Avignon, 2.500 kişiyle Carpentras ve 2 binlik Cavaillon idi. Avignon ve bölgesi Papa'nın namına bir temsilci veya bir temsilci yardımcısı tarafından idare ediliyordu; 1560'ların ortalarında Fransa Kralı olan IX. Charles, Papa'ya buraya (Kral'ın kuzeni olan) Kardinal Charles de Bourbon'un tayin edilmesinde ısrarcı olmuştu fakat Kardinal'in ekseriyetle Avignon'da bulunmamasından dolayı ona yönetici ortaklığı verilmişti. Diğer yöneticisi ise hümanist bir araştırmacı, mühim bir soylu Fransız ailesinin mensubu ve tecrübeli bir diplomat, Toulouse'un baş piskoposu olan Geoges d'Armanac idi. Bu Papalık yerleşim bölgesi Fransızların fetih maksatlı gerçekleştirecekleri bir savaşa karşı elde tutulamayacağından dolayı Fransız kraliyetiyle iyi ilişkilerin olması ziyadesiyle bir gereklilik ve önem arz ediyordu; ve barış zamanında Châteauneuf-du-Pape'da ve başka yerlerde ürettiği mükemmel şarapları da dahil olmak üzere ekonomisi çevredeki Fransız topraklarına, kasabalarına ve güneyde kısa bir mesafede bulunan Marsilya limanına serbest mal akışına bağlıydı. Genel olarak ilişkiler bu devirde dostane gelişmişti ve bir takım Fransa Kralı, hem Comtat Venaissin hem de Avignon (kolaylık olması uğruna bundan böyle hep birlikte Avignon bölgesi olarak anılacaktır) sakinlerine sadece ithalat ve ihracat vergilerinden muafiyeti değil, aynı zamanda Fransız tebaasının tüm temel yasal haklarını da vermişlerdi. Yine de coğrafi konumu ve ondan elde edilen gelirlerin idare ve savunma

5 İsim, Latince kökene sahip Fransız kenti olan Arausio'dan geldiğinden dolayısıyla Hollanda tarihindeki Oranj prenslerinin bu hanedanının ismi, meyve veya renkler bir alakası yoktur.

masraflarını hiçbir zaman için karşılamaması nedeniyle, bu topraklara sahip olmak Papalık için hep sorun olmuştu.[6]

1560'ların başlarından itibaren artık problemler çok daha şiddetli bir hale gelmişti. Protestanlık Comtat Venaissin'de yayılmıştı ve tutumları katı bir ödünsüzlükte olan Protestanlar Papa'nın ruhanî olanın yanı sıra onun dünyevî otoritesini de reddetmeye başlamışlardı. Bu yeni inanç bilhassa Fransa'nın güneyinde başarıya ulaşmıştı. Bölgenin civarında Montpellier ve Nimes gibi birkaç önemli kent çoktan Hügenot çoğunluğuna sahip olmuştu – tıpkı militan Protestanların kalesi haline gelen küçük Oranj şehri gibi. Mesele Papalık için sadece kendi topraklarını güvence altına almak değildi; Trent Konsülü son oturumu için toplandığında Papa IV. Pius Hristiyan dünyasının gözlerinin kendisinin üzerinde olduğunu hissetmişti. Bu hususta bir örnek oluşturmak çok iyi olacaktı: şu an adlandırıldığı üzere Reform karşıtı hareket, Papa'nın kendi mülklerindeki sapkınlığı bile ortadan kaldıramazsa gerçekten de zayıf görünecekti. Pius, Avignon bölgesinde uzun zamandır ortadan kaybolmuş olan, birliklerin garnizon generalliğini yeniden canlandırmış ve bu görevi, Avignon'u çok iyi tahkim edilmiş bir şehre dönüştüren kuzeni Fabrizio Serbelloni'ye (Gabrio'nun kardeşi) vermişti. Ayrıca Serbelloni, önce küçük bir kent olan Mérindol'ü ve sonrasında ise neredeyse tamamı yanmış ve yağmalanmış olan Oranj şehrini (belki de tek bir askerin ihmâli dolayısıyla) Hügenot'ların elinden almıştı. Avignon Katoliklik için kurtarılmıştı fakat bu yerleşim bölgesindeki görüş radikalleşmişti. Protestanların birçoğunun evlerine ve mülklerine el konulmuştu; ve hem Hügenot tarafındaki militarizm ruhunun yayılmasını hem de daha sonra yerel Katolikleri –bol bir biçimde mülklerden yararlanan– Protestanlarla herhangi bir uzlaşıyı kabul etmek konusunda isteksiz kılan diğer her şeyden daha çok bu neden olmuştu.[7]

Bu olaylar, ülkeyi 1562 ila 1598 yılları arasındaki zaman diliminin büyük bir bölümünde sarsan Fransız Din Savaşları'nın arka planında yer edinmişti. Fransız Krallar Katoliktiler ve savaş alanındaki başlıca

6 Perrin, *États*, 5–7, 31 (bölgelerin tarihi, 100 bin), 33 (maliyetlerin karşılanmaması); ASR, Soldatesche e galere, busta 646, unfoliated (kent nüfusları); Moulierac-Lamoureux, "Le Comtat", 118–19 (Bourbon, d'Armagnac), 141–6 (yasal haklar); Achard and Duhamel, *Inventaire*, 102–4 (vergi muafiyeti, yasal haklar).

7 Perrin, *États*, 68–73 (Serbelloni, Mérindol, Orange); Chossat, *Les Jésuites*, 42 (mülklere el koyma).

rakipleri Protestandılar; ancak Hügenotların hem Fransız toplumu nezdinde hem de askerî bakımdan güçleri o kadar çoktu ki bu durum onlarla yapılabilecek bir barış anlaşmasında taviz verilmesini gerekli kılmıştı ve bu da karşılığında Kraliyet politikasına düşman katı bir Katolik hareketin büyümesine neden olmuştu. Bu anlaşmalardan biri din için yapılan 3. savaşı bitiren (Kral IX. Charles'a yardım etme amacıyla İtalya'dan bir grup Cizvit papazının gönderildiği bu muharebeye Papalık güçleri de katılmıştı: Hügenotlardan ele geçirdikleri savaş sancakları 1798'de Fransız askerleri tekrar el koyana kadar Roma'daki St. John Lateran kilisesinde gururla sergilenecekti) 1570'teki St. Germain barışıydı. Bu barış anlaşmasının hükümleri, Protestanların lideri olarak ortaya çıkan Navarre'ın genç Kralı Henri ile Kral I. Charles'ın kız kardeşi Marguerite arasında bir evliliği de içeriyordu. Paris'te 1572 Ağustos'unda evlilik kutlamaları sırasında birçok Hügenot lideri bu azılı Katolik şehrinde hazır bulunduğu vakit Hügenotların askerî kumandanlarından birine düzenlenen bir suikast girişimi, olağanüstü bir dinî şiddet patlamasına yol açmıştı. Kral ve konseyi, kalabalıklar sokaklarda Protestanları avlamaya başlamışken en iyi seçeneklerinin bunu Hügenot liderliğini olduğu gibi tamamen ortadan kaldırmak için bir fırsat olarak kullanmak olduğuna karar vermişlerdi. Aziz Bartholomew gününde başlayan bu cinayet ve katliamlar Fransa'nın diğer kasabalarına da sıçramıştı: bunu çabucak 4. Din Savaşı takip etmişti.[8]

Aziz Bartholomew günü katliamının halka açık bir kutlama nedeni olarak muamele gördüğü Roma'da olduğu gibi Avignon yerleşim bölgesinde de durum hızla kötüleşmişti, d'Armagnac bütün Protestanların yerleşkeden Oranj bölgesine çekilmesini emretmişti. 1573 yılında buradaki Hügenot saldırıları, o yılın yazında Fransa'nın başka yerlerinde 4. Savaşı sona erdiren anlaşmadan etkilenmeden devam etmişti. Bu yerleşkenin kuvvetlerine, Marcantonio Colonna'nın kuzeni, İnebahtı'da savaşmış tecrübeli bir asker olan Marcantonio Martinengo komuta etmişti; ancak elinde bulunan birliklerin sayısı az ve yetersizdi ki bu yüzden de o Temmuz ayında Roma'dan daha fazlasının gönderilmesini rica etmişti. O, yardımcı kuvvetlerin gelmesi için beklemedeyken

8 Brunelli, *Soldati*, 12 (Papalık kuvvetleri, Cizvitler), 15 (savaş sancakları); Jouanna, *La Saint-Barthélemy*, 99–200. Paris'te aşağı yukarı 3 bin kişi ölmüştü: ülkenin geri kalanı içinse güvenilir rakamlar mevcut değildir.

Hügenotlar çok önemli bir darbe vurmuşlardı: 1573 yılının 2-3 Ekim gecesinde Avignon'un yaklaşık 34km güneydoğusunda bulunan ve adını aldığı ufak kente hâkim küçük ama hemen hemen zapt edilemez bir hisar olan Ménerbes kalesini ele geçirmişlerdi. Bu kısmen bir misilleme eylemiydi çünkü harekâtın fikir babası ve yöneticisi olan Scipion de Valavoire kardeşinin Aziz Bartholomew günündeki ölümünün intikamını almak istemişti. Aynı zamanda bu bir pazarlık kozu olarak da tasarlanmıştı: kendisine de Valavoire tarafından Kale'nin sorumluluğu yüklenen adam olan yüzbaşı Ferrier, yalnızca Protestanların haczedilmiş olan mülklerinin kendilerine geri verileceği vakit Ménerbes'in teslim edilebileceğinin bilinmesini istemişti. Tabii bu gerçekleşmemiş ve o nedenle de Ménerbes sadece Avignon bölgesinde değil Fransa'nın Provence eyaletindeki kısımlarına da sıklıkla yapılacak olan yağma akınlarının bir üssü haline gelmişti. Ekim ayının başlarında Papalık'ın dış işleri bakanı olan Como Kardinali Martinengo'ya çoktan takviye birliklerin gönderilmesini planlamıştı; o, ayın 5'inde Fransa sarayındaki Papalık elçisine yazmış ve Fransız bölgesinden geçmelerini sağlayacak müsaade veya giriş iznini almasını istemişti. O, 2 hafta sonra Ménerbes'in ele geçirildiğine dair haberleri aldığı zaman Papa'nın bekleyemediğini yani Piyomente üzerinden kara yoluyla gelecek 100 süvariyi çoktan gönderdiğini "ve 600 piyadenin 3 gün içerisinde yola çıkacağını" söylediği bir yazıyı yeniden kaleme almıştı. Provence boyunca ilerlemesi gereken bu askerler için o, tekrar giriş izni talep etmişti. Bunlar, 200 kişilik bölükler halinde 3'e ayrılmış olup 3 subayın komutası altındaydılar: Pompeo Catilina, Camillo della Penna ve Gasparo Bruni.[9]

İlaveten bazı gecikmelerden sonra muhtemelen Roma'da veya buranın hemen dışında olan dış işleri nazırı 31 Ekim 1573'te Gasparo Bruni'ye yazmıştı. Ona, 4 kadırganın Papalık limanı olan Civitavecchia'ya doğru ilerlediğini, diğer 2 subayla birlikte onun adamlarını da alarak

9 Fornery, *Histoire*, ii, 159 (çekilme emri), 161 (Martinengo ve Colonna), 167–8 (Ménerbes); Guerrini, *Una celebre famiglia*, 490–1 (Martinengo biyografisi, İnebahtı); Duhamel, *Inventaire-sommaire*, 106 (Martinengo'nun Roma'dan talebi); ASVat, Segr. Stato, Legaz. Avignone, 2, fos. 269r–270v (Martinengo'nun Roma'dan talebi); BMA, MS 2398, fo. 281v (de Valavoire, erkek kardeş); Hurtubise, ed., *Correspondance*, i, 648 (5 Ekim), 656 (19 Ekim: "et 600 fanti s'incamineranno di qui fra tre giorni"), 665 (mülk karşılığında). Provence Fransa Krallığı'na 1486'da katılmıştı.

mümkün olabildiği kadar çabuk bir şekilde oraya gitmeleri gerektiğini söylemişti. Hava denize açılmak için uygundu ve eğer onlar bu fırsatı kaybederlerse uzunca bir süre beklemek durumunda kalabilirlerdi, oysa "Avignon'daki garnizonun ihtiyaçları her geçen gün daha da büyüyordu". Como Kardinali'nden 4 gün sonra gelen diğer bir mektupta ise kadırgaların geldikleri ve bekledikleri ifade edilmişti; ve 16 Kasım'da buradaki adamlarına fazladan vücut zırhı ödemesi yapmayı reddeden serdümenle olan anlaşmazlığın ardından Gasparo Bruni güverteye çıkmak için hazır olarak Civitavecchia'daydı. Askerleri istihdam edip toplamak için şahsi olarak ne ölçüde sorumlu olduğu açık değildi. Eski "condotta-müteahhitlik" sisteminde bir müteahhit (condottieri) kendisini bağlamak isteyen yöneticiden bir para avansı alacak ve bu parayı da gücünü oluşturmak için adamları işe almak adına kullanacaktı. Ancak son birkaç on yılda Papalık, kaptanın bağımsız bir müteahhit değil devletin çalışanı olduğu ve kendisinden maaş aldığı daha entegre bir sisteme geçmişti; ve Papalık devletlerinde düzenli bir milis kuvvetinin gelişmesi insan gücünün bir kısmının halihazırda ulaşılabilir olduğu anlamına geliyordu. Her durumda, Gasparo kesinlikle bir avans almış olmalıydı ve bu askerlere maaşlarının ilk taksitini vermek için kullanılmıştı; askerler gemilere maaşlarını almadan asla binmezlerdi.[10]

Yaklaşık olarak 600 asker ile kendini bütünleyen kadırgalardan oluşan bu küçük filo 27 Kasım 1573 sabahında Marsilya'ya ulaşmıştı. Ve hemen peşi sıra zorluklar da başlamıştı. Şehrin valisi karaya çıkma iznini reddetmişti ve subaylara öncelikle mutlaka birkaç km ötede bulunan Provence'ın valisi ile konuşmaları gerektiğini söylemişti. Üç kaptan kura çekmiş ve bu yolculuğa çıkma işi Gasparo Bruni'ye düşmüştü ancak istediği izin verilmemişti. Sonrasında onlar kendilerine gemilerden inmelerine izin verilmeden evvel yalnızca Kral'ın talimatlarını gözetecek olduğunu söyleyen Aix'deki Vali'nin bizatihi kendisine bir mesaj göndermiştiler. Takip eden günler esnasında ise adamları güvertede ateşten ölmeye başladıklarından sadece kıyıya çıkmalarına izin verilmesini talep etmek için diğer çeşitli ileri gelenlere yanaşma teşebbüsünde

10 ASVat, Segr. Stato, Legaz. Avignone, 3, fos. 165r (ogni giorno cresce il bisogno di cotesto presidio nel stato d'Auignone), 172r (4 Kasım), 183r (16 Kasım tarihli yazıya cevap); Parrott, *Business*, 43 (condotta sistemi); da Mosto, "Ordinamenti", 82–5 (yeni sisteme geçiş); Brunelli, "Poteri" (milis).

bulunmuştular; tabii bu gayretler de başarısız olmuştu. Aslında Papalık temsilcisi Kral'la 26 Kasım'da konuşmuştu ve onlara yemek verilip güverteden inmelerine izin verileceğine dair bir söz almıştı. Ama aynı zamanda IX. Charles onların Avignon'a gitmeleri için geçiş izni sağlamayı, böylesine büyük bir İtalyan kuvvetinin gelişinin durumu alevlendirebileceği ve Fransa'nın güneyindeki Hügenotlarla anlaşma şansını azaltacağı gerekçesiyle reddetmişti. Nihayet, hastalığın bürüdüğü kadırgalarının kısıtlanmasının ardından üç haftadan fazla bir zaman geçtikten sonra 19 Aralık'ta bu 3 kaptan konuyu çözmek için kendilerince bir karara varmıştılar: karanlık çöktükten sonra gemileri sahile çekmiş, askerleri indirmiş ve Avignon'a doğru yola çıkmıştılar. Gasparo Bruni'nin kadırgasından ayrıldığı için düzensiz ve sevimsiz el yazısı ile Como Kardinaline çabucak yazdığı notundaki sözleriyle: "bu gece bütün adamlarımızı güverteden indirmeyi başardık ve ben Tanrı'ya, onlara güvenle rehberlik etmesi için dua ettim" demişti. Ertesi akşam Papalık'ın Avignon'daki askerî muhasebecisi ve komiseri olan Antonio Monterentio, Pompeo Catilina ve Gasparo Bruni'yi 550 tükenmiş adamla beraber Avignon şehrinde gördüğünde afallamıştı. Onlar yaklaşık 56km'den fazla yürümüşlerdi. Hügenotlar tarafından ele geçirilmekten korkan diğer subay Camillo della Penna dahil olmak üzere 80 adam yolda giderken kaybolmuşlardı; ve ekipmanlarının büyük bir çoğunluğu kadırgalarda bırakılmıştı ki bu yüzden de 550 asker için sadece 100 arkebüz vardı. Monterentio "onları silahsız ve yoksun olarak görmek çok acınası" diye yazmıştı. Buna karşın onlar ulaşmıştılar ve Gasparo Bruni'nin Avignon yerleşkesindeki yeni hayatı başlamıştı.[11]

Papalık kuvvetlerinin generali olan Marcantonio Martinengo, askerleri yapabileceği en iyi şekilde bölgenin civarına dağıtmıştı. O, della Penna'nın ayrıca içlerinde askere alınmış bazı İsviçreli ve Fransızların bulunduğu birliklerinden 100 kişiyi direkt olarak Avignon'da tutmuştu; Pompeo Catilina'nın 202 adamdan oluşan bölüğü ise en büyük birimi Cavaillon şehrinde olarak birçok kent ve köy arasında dağıtılmıştı;

11 ASVat, Segr. Stato, Legaz. Avignone, 2, fos. 515r (varış, redd, arsaların belirlenmesi), 536r (valiler ve dini liderler, redler), 610r (questa notte hau- emo fornito di sbarcharli tuttj, prego Dio che li conduchi saluam.te), 620r–621v (Monterentio; 620v: è vna pieta vederli poueri et senza arme); Hurtubise, ed., *Correspondance*, i, 684–7 (Papalık temsilcisi, söz, redd).

ve 190 toplamına ulaşan Gasparo Bruni'nin bölüğü 97 adamı Carpentras'ta olmak üzere Comtat Venaissin'in çeşitli yerleşimlerine yayılmıştılar. Bruni bizzat şehrin askerî valisi olarak burada ikamet ediyordu. Başlıca sorumluluğu Carpentras'ı saldırılardan korumaktı ama o ayrıca Comtat'ın başka herhangi bir yerindeki askerî harekât için de çağırılabiliyordu. 1574 Mart ortalarında Hügenotlar Oranj'ın hemen kuzeydoğusundaki küçük bir kent olan Sérignan-du-Comtat'ı ele geçirdiklerinde Martinengo ona, adamlarıyla birlikte birkaç km ötede konuşlanmasını emretmişti; o bunu yaptığı zaman Protestanların Sérignan'daki kaleyi çabucak terk ettiklerini fark etti ve o nedenle de burayı tutabilmek için 20 kişilik bir garnizon bıraktı. Bundan kısa bir süre sonra da direk Oranj şehrine saldırmaya giden çok daha büyük bir kuvvete katılmak için emir aldı; son dakikada bir barış anlaşması yapıldığından ve bu yüzden de Gasparo'nun Como Kardinal'ine yazdığı bir mektupta söylediği üzere bu durumda o, çekilen Papalık güçlerini, "asilerle dövüşme gibi harika bir fırsatı kaybettikleri için tüm askerlerde aşırı bir tatminsizlik vardı" diye tanımlamıştı. Takip eden ay Gasparo Bruni Carpentras'ın hemen kuzeyinde bazı yerel Fransız askerlerinin para için kaleyi Hügenotlara teslim etmeyi planladıklarına dair bir istihbaratın açığa çıktığı Beaumes-de-Venise şehrine gitmişti; onun yaklaşmasıyla bu askerler kaçmış ve o da bu yeri korumaları için küçük bir grup İtalyan bırakmıştı. Görünüşte Fransız birlikleri iki kat güvenilmezdi: onların çok az askerî tecrübesi vardı ve yerel dostluk ile akrabalık bağları, Protestanların onlara yaklaşmalarını ve alt etmelerini kolaylaştırabilirdi. 1574 Temmuz'unda Carpentras'ın piskoposu olan Jacopo Sacrati, Roma'ya İtalyan askerlere "ve özellikle de bu hususta fazlasıyla cesarete ve çok iyi bir ruha sahip bir adam olan Senyör Gasparo Bruni'ye" güvendiğinden Fransız askerlere de güvenemeyeceğini söylediği bir yazı yazmıştı.[12]

12 ASVat, Segr. Stato, Legaz. Avignone, 3, fo. 224r (Bruni'nin Carpentras'a atanması), 4, fos. 123–4 (askerlerin sayıları ve dağıtımı), 171r (Sérignan, Orange, con maliss.ª satisfacione de tuti li soldati p[er] hauer perso cosi bella occasione contra li ribelj), 255r (Beaumes), 404r (e massimamente del sig.r Cauagliero Bruno Il quale per q[ues]to cognosco, è molto di buono animo, e di gran ualore; Sacrati hakkında bkz. Reinhard, *Die Reform*, 40–6). Carpentras'ın tarihçileri görünüşe göre şehrin bir zamanlar, Arnavut bir valiye sahip olduğunu kaydetmemişlerdir.

Gasparo Bruni'nin halletmesi gereken büyük bir askerî uğraşı olmamasına rağmen, hayatı da sorunsuz olmaktan uzaktı. Onun komutası altında bulunan küçük kuvvet sadece ölümle değil, aynı zamanda yavaş yavaş firar ile de aşınmıştı; koşullar cazip değildi ve yaşam maliyeti de yüksekti. Gasparo'nun kendi ücreti bile tatmin edici değildi. 1574 Şubat'ında o, Como Kardinaline yazdığı üzere, "maalesef memleketimle birlikte malımı kaybetmiş olduğum için, bu idari birimdeki acınası maaşla mevkiimi ve durumumu artık koruyamamak beni çok üzüyor; bu yüzden siz en şanlı efendimize bir commenda için herhangi bir fırsat ortaya çıktığında, efendimiz Papa ile birlikte yardım edecek kadar nazik davranmanız için yalvarıyorum" demişti. Eylül ayında, o, muhasebeci Monterentio'nun Roma'da kendisine verilen avansı ödediğine dair kanıtını kabul etmeyi reddederek hesaplarına itiraz ettiğinden şikâyet etmişti; Como ona yumuşak bir şekilde, dürüstlüğün sorgulanmadığını ve Monterentio'nun sadece işini yaptığı cevabını vermişti. 1575 ilkbaharına gelindiğinde Bruni'nin, muhasebecinin de dahil olduğu başka bir şikâyeti daha olmuştu. Pompeo Catilina Piyomente'ye gitmek ve 300 piyade daha bulmak için gönüllü olmuştu; dönüşünde hem General Martinengo'nun hem de Monterentio'nun onayıyla emri altında toplamda 500 askerden oluşan 3 bölük bulunduğu gibi albay rütbesine yükseltilmişti. Bölüğü şimdiye kadar 135 kişiye düşerek küçülen Gasparo Bruni, bu durumun kendilerine Roma'dayken verilen ilk emirlere göre aykırı olduğunu söyleyerek acı bir biçimde kendi göreceli rütbesinden şikâyet etmişti; Kardinal Como'ya 14 Nisan'da, Kutsal Makam'a "kesintisiz olarak 5 yıl" hizmet ettiğini hatırlatmış ve bu olayın onun "itibarının tamamen kaybolmasına" neden olduğunu söylemişti. O, 2 hafta sonra, bu gelişmenin arkasında Pompeo'nun Monterentio ile kişisel arkadaşlığı olduğunu iddia ederek tekrar yazmıştı ve bir kez daha Kardinal'e onun "itibarını" koruması için yalvarmıştı. Haziran ayı başlarında Como'nun, Pompeo Catilina tarafından istihdam edilen adamların yarısının kendisine devredilmesi gerektiğini söyleyen bir emir yayınladığını öğrenmişti; ancak bunun uygulanması için henüz hiçbir şey yapılmamıştı. Ve nihayet söz konusu devir Ağustos 1575'te gerçekleştirildiğinde hoş karşılanmayan bir sürpriz daha ortaya çıkmıştı: onun, bu askerlerin Piyomente'den Avignon'a kadar 200 dukalık seyahat masraflarının Pompeo'ya geri ödenmesi bekleniyordu. Gasparo Kardinal

Como'ya bir kez daha, bıkkınlık verici acı dolu bir şikâyette daha bulundu: konuyu tartışmasına izin verilmemişti, Roma'ya 380 duka ödemişti ki bunun için arkadaşlarından borç almak durumunda kalmıştı ve her nasılsa Piyemonte'li askerlerin çoğu silahlarını ve avans ödemelerini yanlarına alarak çoktan kaçmışlardı (1 yıldan biraz fazla bir süre sonra onun sadece 50 Piyemonteli askeri kalmıştı ve Pompeo'nun ise sadece 70 ama Pompeo hâlâ albay rütbesindeydi). Bütün bu meseleler modern bir ordu subayından fazlası gibi görünen bir adam ile Ortaçağ'ın girişimci-müteahhidinin arasındaki karmaşık bir geçişte olan o tarz bir komutanın garip doğasına dair bir fikir vermekteydi.[13]

Avignon, 1574-5 kışı sırasında, IX. Charles'ın kendinden genç kardeşi, daha önce 1573'te Polonya Kralı olarak –Solomon Ashkenazi'nin en azından kısmen aracılık ettiği Osmanlıların desteğiyle– seçilen ve 1574 Şubat'ında taç giyen Fransa'nın yeni Kralı III. Henri tarafından birkaç haftalığına ziyaret edilmişti.[14] Ancak 4 aydan daha kısa bir süre sonra, Charles'ın öldüğünü öğrendiğinde, gizlice Kraków'daki kraliyet şatosundan kaçtı ve tahta geçmek için Fransa'ya döndü. Ziyareti Provence ve Languedoc yakınlarındaki Protestan liderlerin desteğini alarak onlarla uzlaşı amacını taşıyordu. Avignon kısa bir süreliğine Fransız dünyasının merkezi olmuştu; Kral'a Kardinal de Bourbon ve askerî bir kumandan olan Albert de Gondi (geleceğin mareşal de Retz'i) dahil birçok soylunun yanı sıra Ana Kraliçe de katılmıştı. Aralık ve Ocak'ta o bu yerleşim bölgesini gezerken Henri'ye 3 süvari bölüğü ile 400 arkebüzcü eşlik ediyordu; Gasparo Bruni bunlardan birini kumanda etmiş olabilirdi. 1575 Ocak'ında Avignon'da toplanan bir savaş konseyi Ménerbes problemini de ele almıştı; de Gondi ve diğerleri, onu

13 ASVat, Segr. Stato, Legaz. Avignone, 3, fos. 405r (Monterentio hakkındaki Como yanıtı), 510r (Pompeo hakkındaki Como yanıtı), 4, fos. 95r (Duol mi bene che hauendo perso p[er] mia disauentura le faculta con la patria, che hora non possa con questa misera paga mantener il grado, et condi- cion mia in questo Gouerno. et però supp.co V. S. Ill.ma che si degni agiutarmj appresso N. S.re uenendo qualche occasione di comenda), 640r (Bruni'nin Monterentio'dan yakınması), 5, fos. 274r–v (14 Nisan: la totale oscuratione della reputa- tion mia, cinq[ue] anni continui), 325r (28 Nisan: reputacion), 404r (3 Haziran), 637r (18 Ağustos), 6, fo. 399v (50 ve 70). Rieti'den olan ve Venedik hizmetindeki Catilina hakkında bkz. Brunelli, *Soldati*, 77.

14 Kendisi tarafından tanımlanan, Solomon'un rolü hakkında bkz. yukarıda 307-8.

ellerinde tutan Protestanların topçu bombardımanı ile altı haftadan daha fazla dayanamayıp yenik düşecekleri iddiasına ikna olmuşlardı. Yine de kuşatmanın doğru bir biçimde yapılabilmesi için 2 küçük istihkam inşası ve içerisine 2500 piyadeyle 700 süvari doldurulmasını hesap etmişlerdi: böylesi bir insan gücü o esnada mevcut değildi ve meblağ aylık olarak 25 bin dukaya –ki bu Papalık'ın ödemekte isteksiz veya imkânı olmadığı bir miktardı– kadar çıkacaktı. Bu yüzden de Ménerbes bir sorun olarak kalmaya devam etmişti.[15]

Kral ve diğer asilzadeler ayrıldıkları zamansa Avignon, önceki gergin ve korku dolu durumuna geri dönmüştü. 1575 Ocak'ının sonlarında beledî memurlar Papa'ya birçok "recatolezati"nin ("tekrar Katolik" olmuş Protestanlık'tan dönmüş kişiler) Avignon'a girmelerinden bu yana onların burayı ele geçirmek için bir komplo kurduklarından şüphelendiklerini belirten bir yazı yazmışlardı; onlar şehrin taverna ve sokaklarında bulunan tüm yabancıları kontrol edecek bir memur atamış ve geceleri silahhaneyi koruyacak özel bir nöbetçi çıkarmışlardı. Birkaç hafta sonra şehir konseyi, şehrin "kendisini içerisinde bulduğu büyük tehlikeden" korumak hususunu çözmek adına Papa'dan fazladan 200 İtalyan askeri daha talep etmişti. XIII. Gregory yerel askerlerin yerini alacak 300 İtalyan'ın daha gönderilmesini kabul etmişti; onun korkusu Protestanların şehri ele geçirecek olması değildi, bundan ziyade bazı vatandaşların Fransız yönetimi altında hem barış hem de refah şanslarının çok daha fazla olacaklarını düşündüklerinden buranın Fransızlara teslim edilebileceğine dair bir komployduu.[16]

Avignon kalkınamamıştı ve yerleşkenin geri kalanının durumu da askerî ve karşıt manevraların karmaşık oyunları içerisindeki ara sıra yapılan hareketlerle aynı kalmıştı. Mesela Temmuz'da Gasparo, Carpentras'ın piskoposu tarafından Ménerbes'teki Hügenotların burayı ele geçirmeyi planladıklarına dair alınan istihbarattan dolayı yakınlardaki Venasque köyüne gönderilmişti; Bruni onlar için bir pusu kurulmasını teklif etmek üzere Martinengo'ya gitmişti ama general bu tasarıyı ilkin

15 Fornery, *Histoire*, ii, 176–7 (resmi ziyaret); Theiner, ed., *Annales*, ii, 505 (süvari, arkebüzcüler); Hurtubise, ed., *Correspondance*, ii, 154–6 (savaş konseyinin teklifleri).

16 Theiner, ed., *Annales*, ii, 506–7 (recatolezati korkusu, nöbetçiler); AMA, MS BB19, 15, fo. 19r (200 için talep); Hurtubise, ed., *Correspondance*, i, 116 (Fransız komplosu korkusu, 300'de anlaşılması).

onaylamışken sonradan buna karşı çıkmıştı (Gasparo bunun üzerine yorgun bir biçimde Como'ya: "böylece benim planım hepimizin muazzam bir şekilde duyduğu sinir bozukluğu ile iptal edildi. Üstlerim neyi arzu ediyorlarsa onu yapıyorlar ve benim de sadece onları memnun eden şeylerle yetinmem gerekiyor" demişti.). 1575 yılının sonlarında Paris'te 6 aylık bir ateşkeste uzlaşılmıştı; yine de Avignon yerleşkesi de buna dahil edilmiş olmasına karşın buradaki dövüş devam etmekteydi. Ziyadesiyle tasavvurda kalan bu ateşkes 1576 yazında sona erdiğinde daha yerleşmiş sonuçlara ulaşılması için çok daha sert bazı çabalar sarf edilmişti. XIII. Gregory, Katolik vekiller tarafından yönetilmeleri şartıyla Protestanların mülklerinin tazminini temin eden bir Papalık bildirgesi yayınlamıştı ve Eylül ayında Avignon'da bir barış anlaşması imzalanmıştı. Buna rağmen yerel Hügenot kumandanlarından bazıları basitçe bunu tanımamak için direnecek ve kalelerinden vazgeçip pes etmeyeceklerdi; bir tanesi Saint-Léger yakınlarında askerî bir mevzii ele geçirerek taarruza geçmişti fakat Gasparo komutasındaki 400 kişilik bir kuvvet tarafından durdurularak buradan çabucak çıkarılmıştı. Avignon'daki isimsiz bir muhbir Como Kardinali'ne 1576 Aralık'ında durumun şimdiye kadar olduğundan çok daha kötü bir hale geldiğinin söylendiğini yazmıştı; ve 2 ay sonra, Carpentras'ın 30 km kuzeydoğusunda ki Entrechaux kalesinin kumandanlığını yapan yerel Fransız subayı Protestanların lehine ihanet ettiğinde bu durum fazlasıyla önemli ölçüde kötü bir hal almıştı. General Martinengo, Carpentras'tan birlik askerlerini alarak acilen kalenin çevresini sarmaya başlamıştı ancak Hügenot askerleri gıda ve cephane getirmek için ablukayı yarmayı başarmışlardı, bu yüzden de kuşatma 1577'nin Mart ayının sonunda kaldırılmıştı. Gasparo Bruni, Como Kardinal'ine yazdığı tüm mektupların en olumsuz ve bunalımlı olanını o ayın 28'inde kaleme almıştı. "Ortaya çıkan birçok olayda az da olsa hala herhangi bir saygınlık kazanamadığını –hatta ziyadesiyle ağır bir şekilde kaybettiğini– veya bu zavallı ülke için bir yarar sağlayamadığını, efendi Papa için herhangi bir hizmeti gerçekleştirmekten yoksun olduğunu bildiğini" yazmıştı. O nedenle hamisine alçakgönüllülükle, "eğer size başka bir yerde hizmet etme kudretim varsa lütfen beni bu yerden alın" diye yalvarmıştı.[17]

17 Hurtubise, ed., *Correspondance*, i, 117–18 (Papa'nın tazminatla ilgili yazısı, barış anlaşması); ASVat, Segr. Stato, Legaz. Avignone, 5, fo. 453r (Venasque, cosi fù

Fakat yine de bir şeyler değişmek üzereydi. 1577 baharında Avignon'daki mevki sahipleri sonunda hem Papa hem de Fransa Kralı'nın onayını alarak d'Armagnac liderliğinde Ménerbes kalesinin tam kapsamlı bir şekilde kuşatılmasına karar vermişlerdi. III. Henri, Provence'dan ağır toplar ve askerler göndermeyi vaat etmişti. Temelde Martinengo'nun Roma'ya gelişinin ilkin geçici sonradan da kalıcı oluşunun sabitlik kazanmasıyla XIII. Gregory şöhret sahibi bir askerî uzman olan Vincenzo Matteucci'yi yerleşke kuvvetlerine komutanlık etmesi için tayin etmişti. Matteucci'nin Venedik'e, Fransa'ya, Papalık'a ve en güncel olaraksa küçücük bir Raguza ordusunun generali olduğu Dubrovnik'e hizmet ettiği çok uzun bir kariyeri vardı. Gregory, hemen hemen aynı zaman diliminde, Ménerbes'i de içeren Comtat Venaissin bölgesinin yöneticisi olması için son derece saygın bir askerî organizatör olan Domenico Grimaldi'yi göndermişti. Meşhur bir Cenevizli aileden olan bu kimse bir kilise adamıydı ve 1571-1572 deniz seferleri sırasında Papalık komiseri olarak da hizmet etmişti. İnebahtı savaşında bu saygıdeğer savaşçı bir göğüs zırhı giyip, muazzam biçimde kılıç kullanarak dövüşün en yoğun olduğu yere doğru zar zor gelmişti; çatışmanın bitiminin hemen sonrasında ise kulaç atan bir esirin yanında suyu boylamıştı ki eğer o adam iyi bir yüzücü olmasaydı bu hareketin sonucunda boğulabilirdi. Kendisi Papalık sancak gemisinde olmamasına karşın Grimaldi'nin resmî görevleri Gasparo Bruni ile mutlaka birçok defa iş yapmış olduğu anlamına gelmekteydi. Bu yüzden o 27 Nisan 1577'de Avignon'a ulaştığında ve ertesi gün Carpentras'a doğru gittiğinde burada eski tanışların buluşması gerçekleşmiş olacaktı. Matteucci biraz daha sonra Mayıs ortalarında gelmişti. Aylardır süren hazırlıklardan sonra vaat edilmiş olan birlikler Provence'tan Avignon bölgesine Ağustos'ta yürümeye başlamışlardı ve 1 Eylül'de yerleşim bölgesinin kendi askerleriyle Ménerbes'in hemen dışında birleşmişlerdi.

rotto il disegno con gran dispiacer di tuti noi. I superiori pos- sono fare quel che le pare, et io conuengo contentarmi di quel che piace a loro), 6, fo. 469r (anonim muhbir), 8, fos. 182r (Bruni'nin Entrechaux ihanetini raporlaması), 225r (in molte occasioni che si sono apresentate conosco che non si à possuto far cosa che sia in seruicio di N. S.re ne beneficio di questo pouero paese, manco d'aquistar honor nessuno, ma ben di perder al' in grosso, se son buono seruirla in qualche altro locco che li piacia leuarmi de qui); Fornery, *His- toire*, ii, 184 (savaşın devamı), 191 (komutanların reddedilmesi, Saint-Léger, 400 asker), 193–4 (Entrechaux).

Toplamda onların 12 bin piyade, 1200 süvari ve 22 ağır topu vardı; genel kumandan ise Fransa'nın Büyük Rahibi olan, Kral'ın üvey kardeşi Henri de Valois idi. Kalenin Hügenot savunucularının ağır silahları olmadığına inanan de Valois ve ona yoldaşlık eden komutanlar Ménerbes'in hızla düşeceğini varsaymışlardı. Ama bu tahmin onlar için çok maliyetli bir hata olacaktı.[18]

1 Ağustos 1577'de Provence'dan askerlerin gelmesinden evvel kuşatma için genel hazırlıklar sürerken Gasparo Bruni, Kardinal Como'ya bir mektup yazmıştı. O bunu Entrechaux'dayken yapmıştı: Protestanlar büyük bir yumuşatma ödeneği alıp Haziran'da konuşlandıkları alanı tahliye etmiştiler ve o da buradaki yeni garnizonun komutanlığına getirilmişti.

> Siz efendimiz, benim atalarımın birçoğunun kanını dökmüş gerçek Hristiyan inancının düşmanı olan Osmanlılar tarafından benim ana vatanımdan kovulduğumu biliyorsunuz; bazı erkek yeğenlerim ve aileme ait emanetlerim anavatanda kaldıklarından aynı [Hristiyan] ruha sahip olsalar da perişan olarak dağıldılar; ben ailem arasından sadece, 6 yıldır Collegio Germanico'da bulunan tek bir oğula sahibim ve geri kalanı da ihtiyaç duydukları için bir araya getirme isteğimden dolayı işlerimi bir düzen içerisine koymak dileğindeyim, ben en şanlı olan siz efendimizden üzüm ve tahıl hasadı bittiğinde oraya [Roma'ya] gelerek, burada kalmak ve 2 ay içerisinde tekrar geri dönmek için efendimiz Papa'dan izin almanız adına tüm alçakgönüllülüğüm ile yalvarırım. Gayet kötü bir durumda olan işlerimi bir düzene sokabilmek ve Roma'ya gelebilmek için bölüğümü sadık, gayretli ve cesur bir kişi olan teğmenime bırakacağım.

"Dağılmış" olan yeğenleri ve diğer "emanetleri" tanımlamak zor olmasına karşın Roma'da biraz zaman geçirdiği bilinen Gasparo'nun kardeşi Serafino'nun yaşayan oğlu Matteo Bruni de muhtemelen bu kimselere dahil olabilirdi; ki diğer taraftan Bruti kuzenlerinin birçoğu

18 Fornery, *Histoire*, ii, 193–4 (karar, Matteucci, Grimaldi), 195–7 (ordu, 1 Eylül, kuvvetler, de Valois, varsayım); Anon., *La vita* (Matteucci'nin hayatı); Valentianus, *Panegyricus* (Grimaldi'nin yaşamı); Guglielmotti, *Storia*, vi, 238 (Grimaldi İnebahtı'da). Bazı erken tarihli anlatılar savunucuların ağır silahlar kullandıklarına değinirler: örneğin BMA, MS 2562, fo. 304v.

halihazırda Koper'de toplanmışlardı. Ayrıca Gasparo aynı mektupta Hügenotlar tarafından Les Pilles kalesinin hemen dışında yürütülen güncel bir saldırı esnasında "onun akrabası olan cesur bir genç adamın" surlara tırmanırken göğsüne bir arkebüz atışının isabet ettiği ve 1 hafta sonra öldüğünü rapor etmişti. Bu kişinin kim olduğunu belirlemek imkansızdır. Avignon'daki birlikler içerisinde Koper'den genç bir piyade yüzbaşısı olan Paolo Emilio Carerio vardı; muhtemelen o, Gasparo'nun yeğeni Ilarieat Bruti ile evlenen Demostene Carerio'nun küçük kardeşiydi. Fakat Paolo Emilio Avignon yerleşkesinde hizmet ederken ölecek olmasına rağmen bu 1577'de değil, 11 yıl sonra burada bir birliğe kumanda ederken gerçekleşecekti.[19]

Bu, Gasparo'nun ayrılmak için ilk kez talepte bulunuşu değildi. İki yıl evvel o yine bunu istediğini, hasat zamanı geldiğinde "kendisinin Roma'daki bazı küçük işlerini düzenlemek için gelmeyi" ayrıca burada bulunmayacağı sürecin en fazla iki aylığına olacağını yazmıştı. Bunun sonrasında onun neden gitmediği ise açık değildir; ancak onun Roma'yı ziyaret etmek istemesindeki neden oğlu Antonio'nun eğitim görmekte olduğu (Gasparo tarafından yanlış şekilde Collegio Germanico olarak tanımlanan) Cizvit ruhban okulundan çıkmak üzere olduğu gerçeğiyle bağlantılı olabilirdi. Kardinal Como'nun cevabı, Papa'nın "şimdi sizin çalışmalarınız her zamankinden daha faydalı ve gerekli olduğundan" Gasparo'nun yerleşkeyi terk etmesini istemediği yönünde olmuştu ancak bu durumun etkisiyle Papa, Ekim ortasından

19 Fornery, *Histoire*, ii, 194 (Entrechaux'nün tahliyesi), 195 (Pilles); ASVat, Segr. Stato, Legaz. Avignone, 8, fo. 428r (1 Ağustos 1577: sapendo ella beniss.° che essendo io cacciato dalla patria mia da Turchi nemici della uera fede di Cristo, p[er] la qual molti di mei maggiori in diuersi tempi hano sparso il sangue, et essendo rimasti alcuni mei Nepoti et altre misere reliquie di Casa mia tute disperse, che uiuono col medesimo animo, tra le quali ui è un mio unico fiolo che ormai sono sei anni che sta nel Collegio Germanico et desiderando di redurle insieme, et dar qualche ordine alle cose mie che hano grandiss.° bisogno, Vengo humilm.te suplicar V. S. Ill.ma . . . impetrarmi gratia da N. S.re che fatto il racolto del Vino, come si è fatto quel del Grano, possa p[er] dua mesi solam.te tra il uenir, star, et rettornar, Lassar la mia Comp.a al mio Alfiero persona ualorosa, diligente, et fedelle, et uenirmene à Roma, p[er] dar ordine alle cose mie che patiscono molto, un ualoroso giouane mio parente), 18, fo. 30r (Paolo Emilio, 1588); Manzuoli, *Nova descrittione*, i, 87 (Paolo Emilio'nun ölümü). Grimaldi 1586'da Paolo Emilio'nun Koper'den Giacomo Verzi'nin yeğeni olduğunu not etmişti: BMA, MS 6431, fo. 107r.

Noel'e kadar iki aylık bir ayrılışa izin verilmesini de onaylamıştı. Halbuki Gasparo bu yanıtı aldığında tamamıyla Ménerbes kuşatmasıyla meşgul olan piyade subaylarından birisiydi. Kuşatıcıların kampından 13 Ekim'de Como'ya geri yazdığında bu karar için ona teşekkür etmişti ama "Artık baskı haline gelmiş olan uzaklaşma ihtiyacıma karşın başlamış olduğundan dolayı Ménerbes'teki bu uğraşının sonucunu görmeyi istiyorum" diye bir açıklama yapmıştı. Sonrasında ise ihtiyatlı ama talihsizce şunu ekleyerek: "kuşatmada şimdiye kadar uygulanan yöntem ve kazanılan gelişmeler hakkında, sonunda bunun iyi bir doğrultuda neticelenmesi için Tanrı'ya dua ediyor oluşum haricinde hiçbir şey söylemek istemiyorum" demişti.[20]

Kuşatma savaşında çoktan 6 hafta geçmişti ve işler de iyiye gitmemişti. Neredeyse günde 1000 atışa yaklaşan ağır top bombardımanı yoğundu. Ancak surların birkaç yeri açılmasına rağmen savunucular kuşatıcılara ağır kayıplar verdirip onları geri çıkartan, pek çok meziyetleri bulunan arkebüzcülerden oluşuyordu. Erken dönem bir tarihçinin sözleriyle: "ilk gedikler açılmaya başladığında, yapılan hücum çıkarmalarında özellikle de İtalyan birliklerinden olan en iyi askerler kaybedilmişti; kalenin içerisinde kendilerini koruyan o kişiler, öylesine kararlıydılar ki içlerinden biri düştüğünde diğeri hemen onun yerini alıyordu ve duvar parçalarının yaraladığı adamlar kendi kanlarıyla lekelenmiş olan taşları geri fırlatıyorlardı". Bu arkebüzcüler her zaman tetikteydiler; gece bir grup adamı içme suyunun bulunduğu kuyuyu zehirlemek için götürürken Pompeo Catalina'yı omzundan vurmayı başarmışlardı. Hügenotların komutanı Kaptan Ferrier Eylül ayı sonlarında kızgın top güllelerinin kale içerisinde neden olduğu bazı ciddi yangınlar çıkana kadar tüm teslim çağrılarına karşı direnmişti. Aynı ayın 23'ünde Ménerbes'i teslim etmeyi kabul etti; çocukların ve kadınların hemen ayrılmalarına izin verilmişti ve resmî devir 27'sine ayarlanmıştı. Avignon'lu tüccarlar, baskın Protestan grupların yıllar boyunca yağmaladıkları tüm değerli eşyaları almak için kaleye akın etmişlerdi. Ama bazı Hügenot askerleri teslim

20 ASVat, Segr. Stato, Legaz. Avignone, 5, fo. 404r (3 Haziran 1575: uenir à dar ordine ad alcune mie cossete [*sic*] in Roma), 7, fo. 326r (horache l'operatione è forse piu utile et piu necessaria che mai), 8, fo. 532r (se ben il bisogno mi stimola di venirmi uia, essendosi comin- ciata già questa impresa di Minerba desidero uederli al fine, dil modo tenuto e di progressi fatti fin qui nella espugnatione non uoglio dir altro, senon prega dio che il fine sia buono).

olmak istemiyorlardı; bunu duyunca Dauphiné'den Saint-Auban'ın lordu, bir Protestan askerî lider olan Jacques Pape, geceleyin kaleye sızarak Ferrier'i tutukladı ve kale duvarları içerisinde bulunan tüccarları ve bazı kuşatıcı kuvvetlere mensup kimseleri ele geçirdi. Böylece 28 Eylül'de ağır top bombardımanı yeniden başlatıldı. Ertesi gün kaleye hâkim "Le Castellet" olarak bilinen müstahkem bir ev olan yere büyük bir çıkarma harekâtında bulunuldu; eğer kuşatıcılar burayı ellerinde tutabilirlerse, savunucular buraya su çekmeye gittiklerinde onlara ateşlerini tecrübe ettirmeye muktedir olabileceklerdi. Hz. İsa figürlü haç taşıyan iki Kapusen önderliğindeki bu hücum ağır kayıplarla geri püskürtülmüştü. Le Castellet'i ele geçirmek için Ekim'de yapılan iki girişim daha her birinde 300 adamın kaybı ile başarısızlığa uğramıştı; 4. seferde ise burası alınmıştı ama takip eden gecede burayı almak için gönderilen askerlerin de püskürtülmeleri gerekmişti. Birkaç gün sonra Henri de Valois kaleye genel bir hücumda bulunduğu vakit bu da başarısızlıkla sonuçlanmıştı.[21]

Ekim ayı esnasında Fransa'nın Kralı III. Henri ve Navarre Kralı arasında geçen günlerde bir barış anlaşması imzalandığının haberleri gelmişti. Fransa'nın her tarafında bulunan Hügenotların lideri olarak Navarre Kralı Ménerbes'teki savunuculara teslim olmalarını söyleyen bir mesaj göndermiş ama Jacques Pape buna aldırmamıştı. 3 Kasım 1577'de Henri de Valois barış anlaşmasını duyurmuş ve bunu bir bahane olarak kullanıp arkada sadece dört top parçası bırakarak tüm Fransız kuvvetlerini geri çekmişti. Kesinlikle hiçbir katkısı olmayan 1500 adam kaybedilmişti. Artık bir tek Papalık birlikleri kalmıştı; bu yüzden sorumluluk Comtat Venaissin'in yöneticisi olarak en yüksek otoritedeki askerî papaz Domenico Grimaldi ve Matteucci'ye bırakılmıştı. Bu angajmanın Papalık için uluslararası bir prestij meselesi haline geldiğini bildiği için Grimaldi, işini doğru bir şekilde yapmaya karar vermişti. Onun ilk görevi, savunucuların ikmalini durdurmaktı; kuşatma

21 ASVat, Segr. Stato, Legaz. Avignone, 8, fos. 504v (günde 967 atış), 505r (Catilina'nın yaralanması); Fantoni Castrucci, *Istoria*, i, 419 (alle prime aperture si diedero assalti con perdita de' più forti soldati, massime delle compagnie d'Italia; difendendosi que' di dentro si arditamente, che al cader dell'vno suppliua l'altro & i feriti dalle scheggie della muraglia, rimandauano i sassi tinti del proprio sangue); Fornery, *Histoire*, ii, 197–203 (kuşatma olayları). Bazı erken tarihli açıklamalar, Ferrier'in teslim için anlaşmasını bir hile olarak görmüşlerdir: BMA, MSS 2398, fo. 294v, and 2562, fo. 305r.

esnasında Hügenot taraftarlarının gece kaleden içeriye ve dışarıya olan çıkışlardan geçmeleri bir rezalet olarak görülüyordu. Grimaldi, Aralık ortasında Ménerbes'in etrafına 4 küçük istihkam inşa etmişti; sonraki aylarda ise birkaç tane daha inşa edilmiş ve 1578 Mayıs'ının başlarında o, tüm bu kaleleri birbirine bağlayan geniş bir siper ve onları düşman ateşinden koruyan bir koruyucu pasaj oluşturmuştu (yine de sağlanan koruma tam değildi: bizzat Grimaldi, siperi teftiş ederken bir arkebüzcü tarafından ağzından vurulmuştu. Neyse ki mermi, bir yanağından girip diğerinden çıkmış ve o hızlı bir şekilde iyileşmişti).[22]

Gasparo Bruni, nihayet uzun süredir ertelediği İtalya ziyaretini bu zaman dilimi sırasında gerçekleştirmişti. 1577 Kasım'ının son günlerinde buradan ayrılmış ve muhasebeci Monterentio ile general Matteucci'den mektuplar getirdiği, durumu özetlediği bir görüşmede Papa'nın huzuruna çıktığı ve Como ile görüştüğü Roma'ya Aralık ayının ikinci yarısında ulaşmıştı. Avignon yerleşkesine geri dönmüştü ancak Roma'ya Şubat sonlarında tekrar gitmeyi planlıyordu; bu seyahat tecil edilmişti çünkü Ménerbes'te onun hizmetlerine ihtiyaç duyulmuştu. Her nasılsa Kardinal Como, Papalık makamlarının yeni birlikler oluşturmasından ve bunlardan bazılarını Gasparo'nun komutası altına vermeyi umduklarından Nisan ayında tekrar geri dönmesi için ona yazmıştı. Nihayet kendi rütbe ve konumunu geliştirme fırsatını gören Gasparo yapabildiği kadar çabuk olarak Roma'ya seyahat etmişti. O, Mayıs ayında burada biraz zaman geçirmiş ve Matteucci'ye kendisini albaylık rütbesine yükseltmesi ve yeni birliklerden bir veya ikisini onun emri altına vermesini söyleyen talimatları taşıyarak geri dönmüştü. Üç yıldan fazla bir süredir "ünü" ile ilgili şikâyetlerini besleyen konularda Gasparo sonunda tatmin olma duygusuna kapılmış olmalıydı; ve iyi bir tedbirle aynı zamanda ilk geldiğinde kendisine 45 scudilik (37,5 duka) miktarda sorun çıkaran maaş sorumlusu Monterentio'ya bunu kendisine ödemesi gerektiğine dair bir emir de getirmişti. Ama hiçbir şey Gasparo için pürüzsüz gitmiyordu. Dönüş yolculuğunun bir talihsizlik nedeniyle ertelenmesinden Avignon'a ancak Temmuz ayı başlarında gelebilmişti; Monterentio hala ödeme yapmayı reddediyordu; ve o ayın

22 Fornery, *Histoire*, ii, 204–10 (barış anlaşması, geri çekilme, kaleler, siperler); ASVat, Segr. Stato, Legaz. Avignone, 9, fo. 252r (Grimaldi'nin vurulması); Cottier, *Notes*, 215 (Grimaldi'nin yanaklarından vurulması).

sonunda Gasparo diğer birliklerin kendi emri altına verilmesinin hala işleme konmadığını çünkü Matteucci'nin ciddi bir şekilde hasta olduğuna dair Como Kardinali'ni bilgilendirmişti. O, Como'ya Grimaldi ve d'Armagnac'a hitaben başka bir emir göndermesini rica etmişti; bu arada yeni yapılan tahkimattan birinin komutasını üzerine alması istenilen Ménerbes kuşatmasına doğru yola koyulmuştu. Vincenzo Matteucci ise sadece 2 gün sonra Avignon'da ölmüştü.[23]

Kuşatma aylarca devam etmişti ve Ekim ayında 500 taze İtalyan askeri ile yeni bir kumandanın Montacuto Montacuti'nin gelişiyle güçlendirilmişti. Yine de onu bitiren savaş değil, diplomasi olmuştu. Jacques Pape tarafından Kasım ayı başlarında imzalanan ve o ayın sonunda Kral III. Henri tarafından onaylanan bir barış anlaşması uyarınca genel bir af ilan edilmişti ve sınır dışı edilen Protestanların Comtat Venaissin'e geri dönmelerine izin verilip el konulan malları da iade edilmişti. Pape 10 Aralık 1578'de adamlarını Ménerbes'ten uygun adım çıkarmıştı; 1 hafta sonra d'Armagnac'ın rapor ettiği üzere onları izleyenler, 132 çok iyi teçhizatlanmış askerlerin görünüşe göre 9 veya 10 ay levazımları yetecek böylesi zapt edilemez bir kaleyi terk etmiş olmalarına şaşırmışlardı. Buna rağmen kuşatma bitmişti; kaleyi çevreleyen tahkimatlar sökülmüş, siper doldurulmuş Montacuti İtalya'ya dönmüş (yerine İnebahtı seferi sırasında Papalık amiral gemisinde görev yapmış Bolognalı komutan Pirro Malvezzi gelmişti) ve Domenico Grimaldi'ye Comtat Venaissin'e olan minnet dolu hizmetleri için altın bir zincir verilmişti. Birkaç ay sonra d'Armagnac Fransa Kralı tarafından Provence'taki anlaşmazlıkları gidermek için gönderildiği zaman bu nedene istinaden Grimaldi, Papa tarafından vekil yapılmasına uygun davranarak pek de alışılmadık bir biçimde her iki Avignon bölgesinin üzerindeki hükümet yetkisini uygulamaya koymuştu.[24]

23 ASVat, Segr. Stato, Legaz. Avignone, 7, fos. 385r, 386r (Bruni Aralık sonlarında 24, 25 Kasım tarihli mektuplarla Roma'daydı, Papa ve Como'yu ziyaret etmişti), 463r (Como'dan Bruni'ye, Nisan, Şubat'taki eski planlara atfen ziyaret için), 506r (Como'dan Matteucci'ye, Bruni'nin Albaylığa terfisi), 9, fos. 370r (Monterentio'dan Como'ya, 45 scudi, redd), 404r (Bruni'den Como'ya, 31 Temmuz, "disgratia"), 441r (Matteucci'nin ölümü).

24 Fornery, *Histoire*, ii, 212 (Montacuti), 214–18 (barış anlaşması, kalelerin sökülmesi, Malvezzi, altın zincir, Grimaldi colegate); Cloulas, ed., *Correspondance*, 259, 284 (Ménerbes'in teslimi); Theiner, ed., *Annales*, ii, 626 (d'Armagnac'tan Papa'ya).

Onun yönettiği insanlar şimdiye kadar mutlaka bir barış ve refah dönemini özlüyor olmalıydılar. Ancak duaları kabul olmayacaktı. Oranj'dan gelen tek tük Hügenot akınlarıyla şiddet devam edecekti ve perişan bir hasat dönemi gıda fiyatlarını yükseltecekti. 1580 Ocak'ında tüm İtalyan piyade birliklerinin komutanları, Roma'ya gıda ve diğer ihtiyaçların maliyeti göz önüne alındığında askerlerin aldıkları maaşlarla yaşayamadıklarını söyledikleri bir protesto yazısı göndermişlerdi. Bizzat Grimaldi, 2 ay sonra neredeyse gücendirdiği yerel bir asilzadenin hizmetlileri olan silahlı adamlardan oluşan bir çete tarafından öldürülecekti. Onlar saldırıya uğradıklarında at sırtında kardeşi ve birkaç yoldaşıyla beraber geziyorlardı; o, saldırganlarla kılıcı vasıtasıyla savaşmayı başarmıştı fakat bu onların kardeşini öldürmesinden önce olmamıştı. Bu deneyimle sarsılan Grimaldi, istifasını sunmak için 1580 yılının Mayıs ayında Roma'ya gitmişti. Fakat Papa, onun geri dönmesini istemişti ve onunla birlikte Malvezzi'ye yardımcı olması için diğer bir askerî komutan olan Biagio Capizucchi'yi göndermişti (Biagio, Gasparo Bruni'nin Papalık sancak gemisinde kaptan olarak yerine alındığı Cencio Capizucchi'nin 1. dereceden kuzeniydi; Biagio, Cencio ve Biagio'nun kardeşi Camillo, hepsi İnebahtı'da o gemide piyade subayları olarak hizmet etmişlerdi). Çok geçmeden Grimaldi olasılıkla geri dönmeyi kabul etmemeyi dilemişti. Onun yokluğu boyunca Pirro Malvezzi, Avignon'da, hem burada üslenmiş olan İtalyan askerlerine karşı popüler düşmanlığı hem de şehri Navarre'ın Protestan Kralı'nın ellerine teslim etmeyi içeren gizli bir arka plana sahip tehditkâr bir ayaklanmayla uğraşmak durumunda kalmıştı. Sonrasında 1580 Eylül'ünde yerleşkeye veba gelmişti; bu bir yıldan biraz daha az sürecekti ve hafızalarda yaşayan, en kötü salgın olacaktı. İlk 2 ay içerisinde Avignon'daki ölüm oranı günlük 100 kişiye yükselmişti. O devre ait orijinal raporlardan derlenen bir veba günlüğü korkunç bir okuma yapılmasına neden olur; otoriteler, gereken tedbirler her ne olursa olsun hastalığın yayılmasını kontrol altına alabilmek için kalplerini duygusuzlaştırmıştılar. Sadece tek bir örneği ele almak gerekirse: bir kadının çocuğunun ölümünü üç gün boyunca sakladıklarını tespit ettiklerinde onu soyup kırbaçlamış ve sonrasında ise hala çıplak olduğu halde şehir boyunca evladının cesedini gömme alanına doğru taşıması için zorlanmıştı. 1581 yılının Temmuz ayına

gelindiği zaman şehirdeki vekiller Roma'ya şehrin parasının tükenmiş olmasına karşın hala kamu harcamalarından yararlanıp beslenmek durumunda olan 1500 muhtaç insanın var olduğu nüfusun yarısının öldüğünü bildirmişlerdi.[25]

Ocak 1582'de, muhasebe sorumlusu Antonio Monterentio günlerini odasında mektup yazarak geçirdikten sonra kapısını kilitleyerek zehir içip yatağa yatıp ve midesine arkebüzle ateş ederek kendisini öldürdüğü zaman ileri boyuttaki başka bir talihsizlik daha yerleşke yönetimini vurmuştu. Tutarsız bir intihar notu, Kardinal Como'yu işaret etmiş, bir de yetkisi olmaksızın harcama yaparak kendisini mahveden Pirro Malvezzi'yi suçlamıştı ama en olası açıklama Monterentio'nun artık gizleyemediği bir biçimde zimmete para geçirmekten suçlu olduğuydu. Bu olayın hemen ardından Como'ya yazan Gasparo Bruni ise geçen 2 ay boyunca Monterentio'dan ödemesini alamadığına dikkat çekmişti. O, "Monterentio'nun acınası öyküsünü duyduğum için üzüldüm ve Tanrı'nın onun ruhuna merhamet etmesi için dua ediyorum" yorumunu yapmıştı; ancak bu adam Gasparo'nun bakış açısıyla diken gibi bir belaydı ve onun gerçek duyguları belki de daha az nazik olabilirdi.[26]

Gasparo'nun hayatı kuşatmanın bitmesinden beri büyük bir gelişime konu olmamıştı. 1579'un yazında o yine, diğer komutanların daha fazla adamı olduğu için aylık 35 dukalık fazladan bir tutar aldıklarından şikâyet ediyordu; bu adil değildi çünkü onun birliği "adamlarının birçoğunun bazılarının hastalıktan ve bazılarının da dövüşte öldükleri" Ménerbes'te durmaksızın hizmette bulunmuştu. Como'ya onuruna yapılan bu "hakaret" hususunda bir şeyler yapması için yalvarmıştı (açıklamalar onun şikâyette bulunduğu sırada emri altında sadece 105

25 Fornery, *Histoire*, ii, 219–20 (akınlar, hasat), 222 (Grimaldi, saldırı), 227–8 (veba); ASVat, Segr. Stato, Legaz. Avignone, 11, fos. 58r (kaptanın protestosu), 694r (gün başına 100), 12, fo. 393r (yarı ölü, 1,500 muhtaç); BMA, MS 2562, fos. 309r–315r (veba günlüğü; fo. 310r: kadınlar ve çocuklar); Cottier, *Notes*, 219 (Grimaldi, saldırı); Theiner, ed., *Annales*, iii, 689 (Grimaldi, saldırı); Adami, *Elogii*, 95, 118 (Biagio); Salimei, "La nobiltà", 14 (Capizucchi'ler İnebahtı'da); Chossat, *Les Jésuites*, 62–4 (veba).

26 ASVat, Segr. Stato, Legaz. Avignone, 13, fos. 26r (Hò inteso con mio dispiacere il miserabil caso de Monterentio, et prego Dio che habbia pieta del'anima sua), 37r–v (suicide of Monterentio'nun intiharı), 71r–72v (Monterentio'nun Como'ya notu); Fornery, *Histoire*, ii, 231 (kötüye kullanımlar).

adamı olduğunu göstermektedir; ve 1582'nin sonlarında neredeyse 200'e sıçramadan önce ise takip eden baharda o sayı 152'ye çıkacaktı). Bu zaman diliminin çoğunluğunda Gasparo, genellikle Hügenot hücumlarına maruz kalan Comtat'ın kuzey tarafından uzakta bulunan küçük bir kentte, Valréas'ta konuşlanmıştı; o, 1581'in başlarında burayı "düşmanlarla çevrili bir bölge" olarak adlandırmıştı. Papalık'ın yeni generali Giovanni Vincenco Vitelli, 1582 Mayıs'ında bir olayı rapor ederken buranın "tamamen kötü tıynetli insanlarla dolu" 70 askerlik garnizon ve 700 haneye sahip bir kent olduğu tanımlamasında bulunmuştu. Söz konusu olaysa, bunlardan 3'ünün öldürüldüğü bazı İtalyan askerlerinin arasında çıkan bir anlaşmazlıktan kaynaklanmıştı; 4 cani, Fransisken manastırına kaçmıştı ve Gasparo Bruni onları birkaç adamıyla birlikte takip ettiği vakit onlar çan kulesine doğru çekilmişlerdi. Kendilerini teslim edip pes etmeyi kabul etmediklerinden Gasparo onları zorla almaya hazırlanıyordu – ki onlar bunun üzerine işaret vermek için çanı kullanmışlardı. "Ses duyulduğundaysa kentin tüm adamları bazısı silahlı ve bazısı silahsız olarak çıkıp gelmişlerdi; Şövalye Bruni burada çok sevilen biri olduğu için onlarla tatlı dillilikle konuşmuş ve bunu çok iyi yaptığı için onların evlerine gitmelerini sağlamıştı. Aksi takdirde bu kimseler garnizonun çoğunu hatta belki de tamamını kolaylıkla parçalara ayırabilirlerdi". Bunun ardından Gasparo o 4 askere teslim olmaları için tekrar çağrıda bulunmuştu; onlarsa tekrar çanı çalmış ve tüm bu sahne tekrar canlandırılmıştı. Durum "mükemmel zorluğuna rağmen sadece Şövalye Bruni'nin sabrı ve ihtiyatlı oluşu sayesinde" kurtarılabilmişti; onları çan kulesinde çevrelenmiş olarak tutmuş ve ertesi gün oraya kendi nöbetçilerinin komutanını gönderecek olan generale bir ulak yollamıştı.[27]

27 ASVat, Segr. Stato, Legaz. Avignone, 10, fos. 386r (doue mi sono morti molti soldati parte in facione, et altri di maletia, affronto), 623v, 624v (105 adam), 11, fo. 273v (152 adam), 12, fo. 47r (questo quartiero circondato da nemici), 13, fos. 253r (piena di cattiuissimi humori), 253v (öldürmeler, manastıra geri çekilme), 254r (alla q.ªle concorse con grand.mo furore tutti gli huomini di quella uilla chi con armi, et chi senza, con i q.ªli fu necessario che il cau.re Bruni usasse buone parole, et operò tanto che li fece retirare sendo egli molto amato in quel luogo, che altrimenti era facil cosa che tagliassero a pezzi la maggior parte di quel presidio, et forse tutto, con grandissima difficultà con la patienza, et prudenza del Cau.re Bruni), 733r (191 adam); Pagnol, *Valréas*, 165–7 (Valréas).

1583 yılının baharında Gasparo Bruni'ye adamlarını Ménerbes'e götürmesi emredilmişti; o yaz olası bir ayaklanmanın olacağına dair söylentiler vardı ve o, kale duvarlarına fazladan nöbetçiler dikmişti. Ekim ayında yerel muhafızlardan birinin, İtalyan bir asker tarafından feci şekilde dövülmesinin ardından Avignon'da tansiyon şiddetli bir biçimde yükselmişti bu yüzden Gasparo Bruni'ye birliğini Avignon garnizonuna getirmesi söylenmişti. O, Como'ya muhtemelen ironik değil ama samimi olarak bu harekât hakkında yazdığında: "Valréas'a gönderilmem ve yakın zamanda Ménerbes'te olmam gibi düzensizliğin kaynaklandığı yer her neresi ise ben oraya gitmeyi ummaktan dolayı memnunum" demişti. Ancak 1584 yılının baharında Gasparo'nun durumunda önemli bir değişiklik olmuştu. Avignon'dan Como'ya, oğlu Antonio'nun eğitimini sübvanse etmeye devam etmeyi sağladığı için ona müteşekkir olduğunu yazmıştı. O zamana kadar, oğlunun söz konusu eğitimi İtalya'da gerçekleşmişti; ama şimdi "oraya kendisini görmeye geldiğini ve onun sadece İtalya'ya hemen dönmesini istemediğini fakat bu şehirde kendisiyle daha fazla kalmasını Kutsal Papalık topraklarında hizmet etmek için eğer bir imkân doğarsa bu fırsat için çalışabileceğini" ifade etmişti. Gasparo'nun şimdi bizatihi bu şehirde kalmayı istemek için çok güçlü bir sebebi vardı, Antonio Bruni Avignon Üniversitesi'ne kaydolmuştu; bu, yıllardır onun kendi oğluna uzunca bir zaman eşlik etmesi için elde ettiği ilk şansı olmuştu. O, 1584 Temmuz'unda Como Kardinaline, Pompeo Catilina'nın zaten Avignon'un konforunu altı yıl tatmış olmasına rağmen yetkililerin sırf Catilina'nın önünü açıp ona yol yapmak için kendisini tekrar geri taşraya hareket ettirmek istedikleri endişesiyle bir mektup yazmıştı. İki ay sonra o, Ménerbes'e geri gönderilmemesini fakat bunun yerine Avignon'da kalmasına izin verilmesini rica etmiş, "o zaman, bir yıl olmasa bile en azından bu kış için olsun ki hiç kimse benim, bir hatam yüzünden bu şehirden kovulduğum fikrine kapılmasın" demişti. Kader bu sefer bir kereliğine Gasparo Bruni'ye gülümsemişti. Yerleşke'deki Papalık kuvvetlerinin kumandanı Baldassare Boschetti, hastalığa yakalanmış ve ölmüştü; Bruni'nin gidişiyle ilgili emrin onayı alınamamıştı ve bu yüzden de Papa, Kasım ayı sonlarında Boschetti'nin halefi olarak Domenico Grimaldi'yi resmen tayin edene kadar o topuklarını buranın toprağına çakabilmişti. Böylece görünüşte Bruni,

İnebahtı'dan eski silah arkadaşının iltiması ile kış boyunca Avignon'da kalmıştı.[28]

1585 yılında bazı önemli değişiklikler olmuştu. Nisan ayında Papa XIII. Gregory ölmüştü; onun halefi, kendi şahsi düşmanlarından biri olan ve V. Sixtus adını alan Kardinal Montalto olmuştu. Gasparo'nun iş vereni ve hamisi olan ve sıklıkla Montalto ile çatışan Como Kardinali Gregory'nin sadık bir destekleyicisi olduğundan artık Papalık nazırlığından istifa ile çekilmişti. Mayıs ayında Domenico Grimaldi, Como'nun yerine devam eden Kardinal Rusticucci'ye Bruni ve Catilina'nın Avignon'da her birinin 200 adamının olduğunu yazmıştı; onları ve 3. piyade komutanı olan Ludovico Manari'yi "Papa'nın iyi hizmetkârları" olarak övmüştü. Grimaldi 3 ay sonra Roma'dan gelen raporlardan, Papa'nın bu 3 kaptanın yerini alması için yeni bir askerî kumandan olan komutan Odoardo'nun gönderildiğini duyduğunu yazmıştı; bu haberlerin tedirgin edici bir etki yarattığını ve subaylarının görevden alınması durumunda askerlerin çoğunun gidebileceğini söylemişti. Birbirinin peşi sıra gönderilen diğer mektuplarla o, Rusticucci'ye bu 3 kaptanın görevlerinin devam ettirilmesi için yalvarmıştı. Odoardo'nun Kasım ayında nihayet buraya varmasıyla tam olarak neye karar verildiği bilinmemektedir. Sonraki 6 ay içerisinde bir yerde Gasparo Roma'ya gitmiş ve 1586 Mayıs'ının başında Avignon'a Rusticucci'den Grimaldi için taşıdığı bir mektupla dönmüştü. Bu, onun şehirdeki varlığını gösteren son izdir. Sonraki deliller, diğer iki birliğin kumandanları olan Catilina ve Manari'nin pozisyonlarını korurken, Gasparo Bruni'nin birliğinin 1586 Eylül'ünde ve belki de sonrasında bundan önceki birkaç aydır da bu işi yaptığını düşündüren, onun

28 ASVat, Segr. Stato, Legaz. Avignone, 14, fos. 193v (Ménerbes'e hareket), 520r (söylentiler, nöbetçiler), 579r (gerilimler, uoglio sperar che sono destinato di andare sempre doue nascono disordeni, come fu à Vorias et vltimame.te à Minerba), 15, fos. 191r (il quale essendo uenuto qua p[er] uedermi, et desiderando io, che non ritorni p[er] adesso in Ittalia, [*sic*] ma che si fermi in questa città apresso di me p[er] la comodita che auera di studiare et nelle occa- sioni poter seruir la S.ta Sede App.ca), 307v (1584 Temmuz), 425r (1584 Eylül: senon un anno, al meno questo inverno in Avignone, accio che non entri nelli animi degli huomeni oppinione che p[er] qualche mio mancamento, io sia stato cacciato da questa città); ADV, Archives communales MS AA 44, item 35 (Como'dan Avignon'a, 20 Kasım, Grimaldi'nin aday gösterilmesi). Boschetti 1582'de Vitelli'nin yerini almıştı.

akrabası olan Paolo Emilio Carerio'ya aktarıldığını ortaya koymaktadır. Gasparo'nun hizmetlerinin 2 subay arkadaşınınkinden daha az değerli olduğu düşüncesine inanmak zordur; Domenico Grimaldi, 1587'de özlemle şunu söyleyecekti; "Ben idare ettiğim dönem boyunca asla, Şövalye Bruno, Albay Ludovico Manari ve Albay Pompeo Catilina'nın yani üç eski ve tecrübeli kaptanın olduğu zamanlardaki kadar kendimi güvende hissetmedim". 1585 sonları veya 1586 başlarında gitme zamanı geldiğinde bu kararı veren büyük ihtimalle Gasparo'nun bizzat kendisiydi. O bu sırada belki de 60'larının ortalarındaydı. Oğlu Antonio üniversitedeki çalışmalarını daha yeni bitirmişti ve Koper'e dönüyordu; ihtimal ki Gasparo'da onunla gitmişti. Şimdi kesinlikle, Gasparo'nun hayatta olan tüm akrabaları arasından kendisine en yakın olanına yani Antonio'ya dönüp bakmanın vaktidir.[29]

29 Brunelli, 'Gallio' (Como'nun terk edilmesi); BMA, MS 6431, fos. 5r (buoni s[ervi]t[o]r[i] del Papa), 26v–27r (Odoardo'dan haberler, huzur kaçıran), 34v, 37v, 39v, 44r, 50r, 55r–v (elde tutmaya teşvik), 61r (Odoardo varış, Kasım), 74v (1 Mayıs, mektup), 100v (Paolo Emilio kaptan, Eylül), 109v (non m i son mai sentito più sollagiato in questo gouerno quanto nel tempo che ui erano tre cap.[nij] vecchi, et di sperienza che furno il Caualier Bruno, il Coll.° ludouico Manari, et il Coll.° Pompeo Catalina); ASVat, Segr. Stato, Legaz. Avignone, 18, fo. 30r (1588'de 4 bölük vardı, bunlardan biri Odoardo tarafından alınmıştı ve diğer 3'ü de Catilina, Manari ve Carerio'nun altındaydılar; Carerio hakkında bkz. yukarıda, 396. Manzuoli, Koper'de Bruni ailesini tanıyan biriydi ki Gasparo'nun Avignon'da 13 yılını geçirdiğini yazmıştı (misal: 1573-86): *Nova descrittione*, i, 87.

16

Antonio Bruni ve Cizvitler

Antonio Bruni kayıtlarda ilk defa, 1572 Mayıs'ında Roma'daki meşhur Cizvit okuluna katıldığında ortaya çıkmıştır. Alışageldik giriş yaşı 14'tü ancak 13, hatta 12 yaşında da kabul mümkündü; yani büyük ihtimalle 1557-8 veya 1-2 yıl sonrasında doğmuştu. Malta Şövalyelerine katılan evli erkeklerin mutlak yasağı göz önüne alındığında annesi hakkında Gasparo Bruni'nin karısı olmadığı dışında hiçbir şey bilinmemektedir. Çocukluğunun bir kısmını Ülgün'de geçirmiş olması varsayımının ötesinde babasının 1567'de Şövalye olmadan önceki faaliyetleri hakkında kesin bir bilgi olmadığı için Antonio'nun ilk yetişme çağına dair bir tahminde bulunmak da zordur. Gasparo 1567 öncesinde dışarıda ticaret veya başka bir iş yaptığı ve sonrasında Papa'nın hizmetinde bulunduğundan uzaktan babalık yapmış olabilirdi; ama 1571'den sonra enkaz haline gelmiş ailesinden başkaca kimse kalmayıp onun için bir tek Antonio, kalan en kıymetli parça haline geldiğinde muhakkak çok daha ilgili biri haline gelmiş olmalıydı.[1]

Gasparo Bruni hiç olmazsa temel bir eğitim almıştı. Mektupları alışılmadık imlalarla çeşnilendirilmiş olsa bile akıcıydı, gayet nazik bir dile sahipti. Belli ki kendisi gibi aksiyon dolu bir adam için yeterli bir eğitim almıştı. Ancak oğlu için çok daha fazlasını hedeflemiş ve onu kesinlikle Roma ve olasılıkla İtalya'daki en iyi eğitimi veren kuruma göndermişti. Burası, sadece akademik olarak mükemmel değildi; aynı zamanda yüksek toplumsal düzeydeki birçok genci içeren uluslararası alımlar da

1 ACGH, MS Hist. 145, fo. 39r (Antonio için kayıt, 12 Mayıs 1572); Testa, *Fondazione*, 339, 341, 348 (normali 14, bazısı 13, biri 12).

yapıyordu ki bu mezunlarına fazladan itibar sağlıyordu. Gasparo kendi konumu ve itibarı hususunda özellikle temkinli görünmekteydi; oldukça küçük ve durgun bir toplumun (bizzat ezilip atıldığı) "asillerinin" bir üyesi olarak başka İtalya veya başka bir yerin soyluluğunu kendi ellerinde tutabilecek olması hususunda özellikle hevesliydi. Fakat bir ihtimal bu okulun seçilmesi daha çok, pratik anlamda 1570'lerin başlarında Gasparo'nun işine dayanıyordu. Papa tarafından verilen bir tavsiye mektubu da Antonio'nun bu yolun içerisine girmesini kolaylaştırmış olabilirdi, nitekim görüleceği üzere, Roma'daki Cizvit eğitim faaliyetleri ile Marcantonio Colonna arasında var olan özel bağın da bir ağırlığı olabilir.

Her halükârda, eli kılıçlı bu adamın oğlunu elit bir Cizvit okuluna göndermesiyle ilgili tatmin edici bir tamamlayıcılık vardır. Zira, en geniş anlamıyla Reform karşıtı hareket hem fiziksel güç hem de zihinsel ikna kabiliyetinin kullanımı bakımından içeriye ve dışarıya bakan yönlere sahipti. Cizvitler, Batı Avrupa'nın haricinde, mevcut Katolik aleminin ötesinde yeni bir Katolik jeopolitik düzenin izdüşümü olarak dışarıda kâfirlere karşı mücadele ediyor (Gasparo'nun 1570-2'de yaptığı gibi) ve dünyanın uzak bölgelerine misyonerler gönderiyorlardı. Batı Avrupa'nın içerisinde ise, Protestanlığa karşı hem kılıçla (Gasparo'nun 1573'ten sonra yaptığı gibi) hem de ayrıca, "tartışmalı teoloji" biçiminde -yani mesela sapkınları reddeden teoloji şeklinde- kalemle mücadeleyi de içeriyordu. Tabii ki Katolik ülkelerinde Cizvitler ayrıca, en temelde ülke içinde büyük bir evangelizasyon programı güdüyorlardı; inananlar arasındaki Katolik öğretisinin uygulamasını güçlendirip derinleştiriyorlar, Katolik değerlerini ve olumlu bir Katolik gündemi siyaset ve topluma dolduruyorlardı. Bu son amaca uygun olarak Kilise'nin eğitime aktif katılımı çok önemliydi. İhtiyaç duyulan şey, sadece genel nüfusa okuma yazma öğretilmesi ve din adamlarına temel bir eğitim verilmesi gibi geleneksel bir uygulama değil, daha çok öğrencileri cezbeden yeni bir pedagoji türüydü çünkü Cizvitler hümanist kültürün en yüksek standartlarını temsil edecekti ve onları çekerek gönüllerine ve akıllarına doğru dini değerler aşılanmalıydı. Bu, genellikle Cizvitler olarak bilinen İsa Cemiyeti'nin başardığı şeydi. Ayrıca en aktif misyonerlerin ve tartışmacı teologların birçoğunu bulundurmaları Cizvitlerin Reform Karşıtı ruhu neden başka herhangi bir düzenden daha fazla temsil ettiğini açıklamaya yardımcı olur.

Resmen kuruldukları an olan 1540'tan itibaren, Cizvitler için eğitim hususu başlıca hedeflerden biri olmuştu. 1548'de Messina'da süratle yüksek bir itibar kazanan bir kolej kurmuştular; 1551, Collegio Romano'nun kuruluşu görülmüştü ve ayrıca ertesi yıl yine Roma'da Collegio Germanico. Bir Cizvit "Koleji" ya bir okul olarak ya da bir üniversite ile birleştirilmiş bir okul olarak faaliyet gösterebilirdi. Messina'daki gibi olan çoğunluğu genişletilmiş bir orta öğretim veriyordu ama (yüzyılın sonundan evvel burası Roberto Bellarmino gibi önde gelen düşünürler tarafından pek çok "din bilimindeki ihtilafların" ortaya atılacağı yer olan) Collegio Romano, teolojik açıdan üst seviye dersleriyle üniversite düzeyinde bir eğitim içeriyordu ve bir öğrenme merkezi olarak şöhreti, Roma Üniversitesi'ninkinden hızla sıyrılmıştı. Düzenin kendisi gibi bunların hepsi beraber, bütün bu kolejlerin başarısı, olağanüstüydü. Cizvitlerin kurucusu olan Ignatius Loyola 1556'da öldüğü zaman İtalya'da 18 kolej vardı; 1600'e gelindiğinde ise bunlardan 49 tane vardı. Başka yerlerde de bu türden 187 tane kolej kurulmuştu ve genel olarak Cizvitlerin sayısı 938'den 8.272'ye yükselmişti. Cizvit eğitim sistemini İtalya'daki geleneksel pedagojiden ayıran birçok özellik vardı; bazılarında Loyola ve tarikatın diğer kurucu babalarının öğrenim gördükleri Paris Üniversitesi'nden esinlenilmişti ama bunlar Cizvitlerin ellerinde ustalıkla genişletilmiş ve uyarlanmıştı. Kabiliyet seviyesine göre alt kısımlara ayrılmış öğrenciler dikkatlice sınıflara yerleştirilmeliydiler; liyakate göre oturulmalıydı; terfi yalnızca yazılı ve sözlü sınavlarla olmalıydı; katı bir disiplin şarttı; her çalışma gününü çeşitli işlerle dolduran ayrıntılı kurallara bağlı yerleşik bir müfredat; Latince konuşmada akıcılığa vurgu; Latince tiyatro oyunları ve şiir kompozisyonları gibi edebî icraların sık sık halka açık yerlerde gösterilmesi, hitabetlerinin yapılması ve alıştırmalarının olması; bireyler ve öğrenci grupları arasında öykünmeyi teşvik etmek; çokça ödül vermek; ve zaman geçtikçe nezaket davranışlarına, kibarlığa ve öğretim yaklaşımlarına vurgu yapmak.[2]

2 Giard, "Le Devoir", xiii (Cizvitler, meslektaşların sayıları), lix (sınıflar, egzersizler, bilim dalları vd.); Lukács, "Introductio generalis", 30*–33* (oyunlar, alt bölümler, oturma yerleri vd.); Murphy, "Jesuit Rome", 73 (kolej sayıları); Villoslada, *Storia*, 39–40 (Roma Üniversitesi'ni geride bırakmış); Codina, "Modus" (Paris modeli); Farrell, *Jesuit Code*, 240–3 (bildiriler, ödüller, terfiler, etc.); Botteri, "Buona vita" (görgü, nezaket).

Genel olarak bu kolejler, meslekten olmayan ve kariyerlerine devam etmek isteyen gençler için bir eğitim sunuyordu. Ama onlar ayrıca öğrencilerin özellikle rahiplik için hazırlanması işine de dahil olmuşlardı – bu İsa Cemiyeti üyeliği ile sınırlı olmayan yaygın manadaki rahiplikti. Roma'daki Collegio Germanico, Kutsal Roma İmparatorluğu topraklarından gelip rahip olmayı amaçlayan çocukları eğitmek için oluşturulmuştu; alışılageldiği üzere her yıl bunlardan 6 veya 7 tanesi okula girerdi. 1563 yılının yazında Trent Konsülü, her piskoposluğun 12 yaşından büyük erkek çocukları ilahi hizmete hazırlamak için bir – bahçecilik terminolojisinden alınmış, fidanlar için fidanlık / yuva anlamında bir kelime olan "seminary–ruhban okulu" kurması gerektiğine karar vermişti. Cizvitler, bu karara doğrudan yanıt olarak şimdi, bu işin finansmanının üstlenilmesini vaat eden Papa'nın ve Carlo Borromeo'nun teşvikleriyle 1565'te açtıkları bir Seminario Romano kurmuşlardı. Buradaki öğrenciler iki kategoriye ayrılmışlardı: ücretsiz eğitim alan burslu ve ücret ödeyen yatılı çocuklar. İlk grup rahipliğe girmeye kararlı olanlardı; ikincilerse keza ilk yıllarda bu yolu takip etmesi beklenenler olmalarına karşın sonradan uygulamada onların ayrılmasını veya durmalarını engelleyecek hiçbir şey olmadığından farklı / sıradan [din ve rahiplikle ilgisi olmayan] bir kariyer takip edebilirlerdi. Collegio Germanico'da da benzer bir iş bölümü vardı ama bu çok daha farklı bir yolda gelişim göstermişti. Loyola'nın ölümünden sonra Cizvitlerin liderliğini devralan Diego Laynez, zengin ve önde gelen ailelerin oğullarını oraya ücret ödeyen öğrenciler olarak göndermeye teşvik etmişti: o, bunu bursiyer çocukların eğitimine mali destek sağlamak için gereken fonları arttırmanın bir yolu olarak görmüş ve ayrıca bunun Cizvitlerin etkili soylularla uzun vadeli bağlantılar kurmasını da sağlayabileceğini fark etmişti. Ücretleri ödeyen bu kimselerin herhangi bir rahiplik mesleğinden olması beklenmiyordu ve sadece Kutsal-Roma İmparatorluğu'ndan değil, Avrupa'nın herhangi bir yerinden de seçilebiliyorlardı. Pek çok Kardinal yeğenlerini buraya göndermişti ve isimlerinin bulunduğu yoklamalarda İtalya'nın en şöhretli bazı aileleri yer alıyordu: Orsini, Doria, Gonzaga, Carafa ve diğerleri. Collegio Germanico, bu sosyal başarım sayesinde bir dönüşüm geçirmişti; asil öğrenciler tarafından büyük bir küçümseme ile bakılan çoğunluğu Almanca konuşan fakir 6-7 burslu çocuğun yıllık alımına devam edilirken ücret ödeyenlerse her yıl yüzde 80 veya 100 oranıyla

buraya giriyorlardı. Roma'nın önde gelen soylularından Marcantonio Colonna, bu koleje özel bir ilgi göstermiş ve 1570'in sonlarında burayı Colonna Palazzo'nun bir bölümüne taşımıştı. İnebahtı'nın ardından Roma'da onun için "zafer alayı" gerçekleştirildiğinde, öğrenciler buranın duvarlarını kutlama çizimleri, şiirleri ve sloganları ile kaplamışlardı.[3]

Halbuki, 1570'lerin başında Collegio Germanico'daki asil öğrencilerin bunun yerine Seminario Romano'ya aktarılmaları gerektiğine karar verilmişti. Bunun için iki neden vardı. Bunlardan ilki, erken bir anlatının kelimeleriyle, "çok uzun zamandır İtalyanlar ile Alman milletinin bir arada yaşamaları sağlanarak çok da iyi bir sonuç vermeyen alaşımları – birleştirilmeleri ziyadesiyle iyi biçimde deneyimlenmiş ve gözlemlenmişti"; söylendiğine göre burslu Alman çocukları, baskın bir biçimde ücret ödeyerek alınan İtalyanlar tarafından yozlaştırılmıştı ve onların yönetilmeleri de çok daha az kolay bir hale gelmişti. Bundan ötürü kolejde bulunan çok sayıdaki asil öğrenciler ebeveynlerinin protestolarına rağmen 1571 sonlarında ve 1572'de Seminario'ya götürüldüler ve yeni ücret ödeyip ilki için başvuruda bulunanlar otomatik olarak ikincisine yönlendirildiler. Diğer neden ise Alman topraklarındaki Protestanlık gücüne dair giderek büyüyen endişeydi. 1573'te Collegio Germanico'da en az 100 Almanca konuşan burslu çocuğun dahil edileceği çok daha yoğun bir rahip eğitimi programına ihtiyaç bulunduğuna karar verilmişti (bu, Papalığın belirli ülke veya bölgelerde kapsamlı bir biçimde rahip yetiştirme stratejisinin bir parçasıydı: 1577 ve 1584 arasında Roma bir Yunan, bir İngiliz, bir Macar ve Hristiyan Araplar için de bir kolej edinecekti). Özel bir finansman sözü verildiği için artık kitapları dengelemek adına giriş ücreti ödeyenlere daha fazla ihtiyaç kalmamıştı; ve ayrıca kolej için yeni bir bina da bulunmuştu. Colonna'nın sarayındaki Collegio Germanico'nun son günü olan 17 Ekim 1573'te görkemli bir tören düzenlendi. Seminario'daki öğrenciler buna katıldılar ve bu Collegiolular bir ayin ile ziyafete katıldılar; burada, büyük İspanyol bestekâr Tomás Luis de Victoria'nın İlahi no.136'sı olan "Babil nehirlerinin yanında"nın da icra edildiği tüm öğle sonrası

3 Steinhuber, *Geschichte*, i, 45 (6 veya 7), 46–7 (Laynez dönemi gelişim), 49–50 (kardinaller, soylu aileler), 61 (Palazzo Colonna), 62 (80 veya 100, zafer), 94–5 (17 Ekim); Testa, "Dalla fondazione", 16–24 (karar, Seminario'nun kökleri), 27 (yatılılar).

ve akşam boyunca şarkılar ve edebî gösteriler sergilenmişti; akşam duaları edildi ve sonrasında ücret ödeyen soyluların nihai birlikteliklerinin göçü başladı. Seminario Romano'da nüfuzlu ailelerden gelen bu kadar çok, genç adam ve oğlanların varlığı, bu kurumu biraz sallantılı bir başlangıç ile küçük bir ilahiyat okulundan oldukça başarılı bir Alman kolejinin neredeyse bir kopyasına dönüştürecekti.[4]

Antonio Bruni'nin Collegio Germanico'ya kabul edilmiş olması çok muhtemel görünmektedir ancak daha sonra o gerçekten bu kurumda yer almadan evvel Seminario Romano'ya yönlendirilmişti. Bu iki şeyi açıklamaktadır: babasının onu kolejde bir öğrenci olarak oldukça yanlış bir şekilde betimlemiş olması gerçeği ve ruhban okulu öğrencilerinin meşru doğumlu olmaları gerektiğine dair başkaca bir kuraldan kaçınmış oldukları gerçeğini (ki bu kolejde bulunmayan bir kuraldı). O, 12 Mayıs 1572'de Seminario'ya girmişti. O yıl katılan diğer kimseler arasında Carafa ailesinin 2 üyesi ve William Chisholm adındaki bir İskoç, daha sonradan Avignon yerleşkesinde Vaison Piskoposu olan amcasının halefi olacak olan Kral IV. James'in torunu yer alıyordu. Ertesi yılın alımı ise Cenci ailesinin (akrabaları Beatrice'in 1590'larda korkunç bir cinayet duruşmasının merkezinde yer alacağı Romalı soylular) 3 üyesini ve 1 Piccolomini'yi (askerî komutanlarıyla ünlü bir Siena hanedanı) içerecekti. Antonio'nun gelmesinden evvel kolejden ruhban okuluna taşınanlar arasında daha sonra Dunfermline'in ilk kontu ve İskoçya'nın Lord Şansölyesi olacak olan Alexander Seton da bulunuyordu. Bu dönemdeki diğer öğrenciler İspanya, Fransa, Almanya, Polonya, Dubrovnik, Kıbrıs ve Girit'ten gelmişlerdi ancak bunların büyük bir çoğunluğu İtalyan anakarasındandı. Zamanla tüm Collegio Germanico'daki ücret ödeyenler 1573'te artık ruhban okuluna aktarılmışlardı, bunlar aşağı yukarı ücret ödeyen 120 yatılıydı ve o sayının yarısı kadar da burslu çocuklar kendilerini rahipliğe adamışlardı. Ücret ödeyenler bir tanesine 10 ila 15 arasında oğlan gelecek

4 ACGH, MS Hist. 145, fos. 200v (s'era molto ben osseruato e p[er] lungo tempo esperimentato che l'Vnione tra la Natione Alemanna, et Italiana con uiuere insieme non faceua buona lega), 224v–225r (17 Ekim); Steinhuber, *Geschichte*, i, 88–9 (yeni Alman planı), 94–5 (17 Ekim); Testa, "Dalla fondazione", 30–3 (sallantılı başlangıç, dönüşüm); Schmidt, *Das Collegium*, 2 (diğer yeni kolejler), 16 (yeni Alman planı).

şekilde "kamaralara-odalara" ayrılmışlardı; bunlar sadece yurt değildi aynı zamanda bu odalarda yıkanıyor, kahvaltılarını yapıyor, çalışıyor, oynuyor ve –en azından hava kötü olduğunda– dua ediyorlardı. Ayrıca her odanın, disiplini uygulayan, yatağa gitmekte ve kalkmakta dualarda önderlik eden genellikle yirmili yaşlarında olan bir başkanı vardı; hiçbir öğrenciye, o odanın başkanının onayı olmaksızın diğer bir odaya girmesine izin verilmezdi. Odalar azizlerin isimleriyle anılmışlardı ve her biri kendi azizinin gününü o odanın üyelerinin şiir ve nutuklar besteledikleri özel şenliklerle kutluyorlardı.[5]

16. Yüzyılın sonlarına ait bir belge erkek çocukların ruhban okuluna getirmeleri gereken şeylerin listesini vermişti. Bu, son yıllarda yatılı okula gidenler için tanıdık bir zincir halkası olacaktır: atletler, havlular, ayakkabılar, mendiller, iki çarşaf (tabi ayrıca bir şilte), mürekkep, kalemler, kağıt (yazmanın, silmenin ve hızlıca tekrar yazmanın mümkün olduğu balmumu bir tablet) ve tüm bunlara ek olarak bu metaların içerisine konulduğu ve öğrencinin yatağının dibine yerleştirilen bir sandık. Ruhban okulu tarafından sağlanan kendilerinin tam zamanlı bir terzisi gibi çalışanlarca bir de rahip stilinde üniformaları vardı: bursiyer oğlanlar Papalık'ın hane halkının her gün kullandığı renk olan mor giyerlerken ücret ödeyenler siyah elbise giyiyorlardı – yine de bu mor çeşitli olanından çok daha kaliteliydi ve kırmalı dantel yakayla ihtiyatlı bir şekilde zenginleştirilebiliyordu. Tekrarlayıcı olsa bile rejim yapanlar üst sınıflardı. Her erkek çocuğunun günde ½ kilo et hakkı vardı, öncesinde çorba ve ardından ise meyve veya peynir geliyordu; ekmek, kardinallere ve rahiplere verilen en iyi türdendi ve tabii ayrıca kaliteli şarap da servis ediliyordu. Öğle ve akşam yemeği esnasında İncil'den vaaz ve azizlerin hayatlarına dair okumalar yapılıyordu; bu öğünlerin her birinden sonra öğrencilerin kendi aralarında "erdemli şeyler yapmalarına yol açan" konuştukları bir saatlik bir dinlenme – teneffüs zamanları vardı. Raporlardan biri, yazın çok sıcak veya yağmurlu olan günlerde onlar ya "kışkırtıcı söylemleri" dinlemek veya "aşırı ve kulakları aşındıran

5 Yukarıda, 396 (Gasparo'nun betimlemesi); Lukács, ed., *Monumenta paedagogica*, ii, 347 (Kolej'e giriş şartları), 388 (Seminario'ya giriş şartları); ACGH, MS Hist. 145, fos. 33v, 39r (Seton), 39r (Bruni), 39v–40r (Carafa, Chisholm, Cenci, Piccolomini), 252r–v (salonlar, azizler, festivaller); Dilworth, "Chisholm"; Lee, 'Seton'; Testa, *Fondazione*, 330 (sayılar), 382–4 (salonlar); ARSI, MS Rom. 51/1, fo. 13r–v (oda başkanları).

eğlenceleri" icra etmek hatta çok daha kötüsü olarak büyük miktarlardaki paralarla kumar oynamak için içeride oturacaklardı. Görünüşe göre bu ruhban okulunun içerisinde manastır benzeri bir düzen ile aristokratik içerik arasında biraz kaçınılmaz olan bir gerilim vardı. Ancak sıradan disiplin sıkı bir şekilde uygulanırken, davranışı değiştirmenin çok daha önemli başka bir yolu da vardı: ruhban okulundaki yaşamın aşıladığı yoğun dindarlık. Öğrenciler ayda bir kez cemaate alınıyor ve günah çıkarıyorlardı ve her gün ayine katılıyorlardı. Onlar, her Cuma ve Pazar günleri "Bakire'nin Saatleri" ve "Yedi Pişmanlık" ilahisini okuyorlardı. Hepsinden daha etkili olanıysa tüm öğrencilerin ait oldukları ve yapıları sıradan kardeşliklerinkine benzeyen iki "Meryem" cemaati idi: onlar çocuklara, 4 büyük Meryem bayramına (Müjde, Ziyaret, Doğuş ve Sünnet) büyük çabalarla hazırlanmaya adanmış olmakla fazladan dua ve dindarlık becerileri için ilham veriyorlardı. Bu, Collegio Romano'da 1563'te başlamış bir gelenekti; 1576'ya gelindiği zamansa bu cemaatler neredeyse tüm Cizvit okulları boyunca en azından 30 bin mensup içeren bir şekilde yayılmıştı.[6]

Antonio Bruni, Seminario'da 5 yıldan biraz daha fazla kalmıştı, bu yüzden de o muhtemelen gramer ile başlayan ve "beşeri bilimlere" yani mesela klasik edebiyat ve retorikle devam eden temel okul müfredatından geçmişti. Üniversite düzeyindeki yüksek seviyeli dersler felsefe ve teoloji üzerineydi ve bunlar çoğunlukla rahipliğe hazırlanan öğrenciler tarafından alınırdı. Tüm dersler Collegio Romano'da gerçekleştiriliyordu ama ruhban okulunun erkek çocuklarına danışmanlık eden ve ne öğrendiler ise onları tekrar ettiren "repetitori"leri olan kendi "çalışma [sınıf] başkanları" vardı. Olağan 5 yıllık ders dönemi boyunca temel vurgu, ikna edici ve zarif bir şekilde Latince yazma becerisi kazandırılmasıydı: 1576'daki bir resmi ziyarette özetlendiği üzere, "onlar Latince nutuklar ile Yunanca ve Latince şiir yazımında egzersiz yapıyorlardı". Birinin kendini seyirciye sunmak için göstereceği kabiliyet de ayrıca tiyatro gösterilerinde yer edinerek genişletilmişti. Bu, Cizvit okullarında

6 ARSI, MSS Rom. 51/1, fo. 16r (günah çıkarma, cemaat), Rom. 155/1, fos. 73r (elbise), 133r (yemek, şarap), 135r (discorsi seditiosi, allegrie spropositate et fragorose), 138r (giyeceklerin listesi vd.); Testa, *Fondazione*, 362, 368–9 (elbise), 415–22 (Meryemana cemaatleri); Lukács, ed., *Monumenta paedagogica*, ii, 390 (ayinler, ilahiler, saatler), 395 (de his que [*sic*] ad honestam recreationem faciant); Murphy, "Jesuit Rome", 76 (30 bin).

özel olan bir şeydi ve personel dahi bunlara girmekte istekliydi (hatta bazı insanların gözünde bu çok büyük bir hevesti: 1578'de Seminario hakkındaki bir ziyaret raporundaki eleştirel yorumlar, gelecekte "rahiplerin en azından asker veya kadın kılığı ile veya statülerine uygun olmayan diğer karakterlerle komedilere veya trajedilere katılamayacaklarına dair" bir iç kararnameye yol açmıştı). 1574'te ruhban okulu papaz Stefano Tucci tarafından yazılan bir trajediyi "Christus iudex" (Yargıç Mesih) sahnelemişti; bu ilk olarak 5 yıl evvel Messina'da sergilenmişti ve uluslararası bir başarıya ulaşarak İtalyanca ve Lehçeye de tercüme edilecekti. Seminario Romano'daki gösterimi seyircilerin arasında Marcantonio Colonna, kardinaller ve yüksek rütbeli papazların olmasından dolayı önemli bir toplumsal ortam olarak muamele görmüştü; fakat Colonna'nın eski kadırga kaptanının oğluna özel bir ilgi gösterip göstermediği maalesef bilinmemektedir. Ayrıca müzik de Seminario'da ciddi bir şekilde çalışılanlar arasındadır: burada 4 koro şefi ve "maestro di capella" veya bir kilise korosu şefi vardı ki bu isim Antonio Bruni'nin gelmesinden hemen önceki vakte kadar besteci Giovanni Pierluigi da Palestrina'ydı. Bununla birlikte, müzik eğitimi daha çok rahipliğe hazırlananların ihtiyaçları için odaklanmıştı ve ücret ödeyen öğrencilerin çalışmaları üzerindeki etkisi pek az olmalıydı.[7]

Bu çok kapalı bir topluluktu. Çocukların akrabaları haricinde Roma'nın sokaklarına dışarıya gitmeleri veya ruhban okulunun dışından yemek almaları "aşırı bir şekilde nadir" olmak suretiyle yasaklanmıştı. Kuzeni Matteo Bruni dışında – ki o Papalık sarayında bu dönem içerisinde çalışıyor olsaydı, onun da tatilleri sırasında kalabileceği bir odası olurdu – gidecek bir ebeveyni olmayan Antonio, Seminario'da tam zamanlı yaşamış olmalıydı. Yatılı olan her bir ücretli öğrencinin Roma'da onu haftada bir ziyaret eden ve onun yasal sorumluluğunu üzerine alan yani bir çeşit vasisi olan "vekili" vardı. Antonio için bu vazifeyi kimin icra ettiği bilinmemektedir; ama eğer bu Matteo değildiyse

7 Testa, *Fondazione*, 93–8 (çalışma başkanları), 436–9 (Collegio Romano'daki dersler), 539–52 (müzik, bestekârlar - Palestrina), 555 (Tucci performansı); ARSI, MS Rom. 51/1, fos. 16v (si esercitano di co[m]poner or[atio]ni latine et componer uersi greci et latini), 17r (çalışma başkanları, repetitori - tekrarcılar), 73r (I preti non entraranno nelle comedie o tragedie almeno uestitj de soldati o donne, o altri personaggi indecenti al stato loro).

muhtemelen, görüleceği üzere Antonio'nun üniversite eğitiminin masraflarını Papa'nın karşılaması hakkında Gasparo'nun 1583'te kendisine yazdığı Papalık bakanı olan Aurelio Ingegneri'ydi. Ayrıca Antonio muhtemelen Seminario'dayken bir çeşit Papalık bursu alıyordu. Eğer böyleyse, yetkililer bunu işletmekte yeteri kadar etkili değillerdi çünkü 1575 Aralık'ında ödemeleri gecikmiş olan öğrenci listesinin içerisinde 3 aylık veya 18 Scudi'lik (15 duka) borç ödemesi olan bir "Antonio Bruno" vardı. Bu iyi bir topluluktu ama buna rağmen bir Carafa, bir Cenci ve bir Orsini de ödemesi geciken diğerleri arasındaydılar. Ruhban okulu için ciddi mali sıkıntılar yaşandığı vakit, resmî bir muhtıranın bu dönem için belirttiği üzere ücret ödeyenlerin borçlu oldukları parayı teslim etmelerini sağlamak son derece zordu. 1576 tarihli ziyaret raporu ayrıca, ücret ödeyenlerden yabancı uyrukluların hastalandıkları zamanlarda ortaya bir güçlük çıktığını gözlemlemişti: onlar hiçbir ödemesini yapmadıkları pahalı ilaçlar alabildikleri ruhban okuluna geliyorlardı. Bazı Cizvitlerin gözünde bu ücretli çocuklara sahip olmanın getirdiği sorunlar faydalarından daha ağır basıyordu. 1580'de ruhban okulunun çalışan kesimine mensup bir kişi tarikatın başına, uygulamanın, kabul edilmeyen çocukların aileleri arasında düşmanlıklara neden olduğunu ve ayrıca bunun tarikatın itibarını zedelediğini çünkü birçok insanın Cizvitleri motive eden öncelikli şeyin para kazanmak olduğu suçlamasını yaptıklarını söyleyen bir yazı yazmıştı. Bundan daha kötüsü ise uygulama aslında yavaş yavaş "nihayetinde din disiplinine ve kurallara aykırı olan özgürlük ve ahlaksızlığın kesin bir politik ruh ve belirli bir sekülerlikte oluşunu" ortaya atmıştı. Fakat ayrıca bu durumun tam tersini tartışan muhtıralarda vardı. Bunlardan biri öğretinin sürdürülmesinin lehine, "böylesi muazzam çeşitlilikte olan ulusların tek bir disiplin içerisinde birleştirilmesi fırsatı" dahil 19 nedeni listelemişti. Ve bu, tüm Katolik dünyasının inancını ve uygulamalarını yeniden canlandırmaya adanmış uluslararası bir düzen olan Cizvitlerin gözünde küçük bir nokta değildi.[8]

8 ARSI, MSS Rom. 51/1, fo. 21v (ilaçlar), Rom. 155/1, fos. 82r (ödeme alma zorluğu), 87r (18 scudi borç, Orsini vd.), 104r (düşmanlık, ücret suçlaması), 104v (certo spirito secolare, politico, di libertà, licentioso, et finalmte contrario alla disciplina et osseruanza religiosa), 110r (l'occasione di unir tanta uarietà di nationi in una disciplina), 137r (vekil), 137v (rarissime uolte).

Antonio Bruni, 28 Ağustos 1577'de Seminario Romano'dan ayrılmıştı. Gasparo aile işlerini düzene sokmak için Roma'yı ziyaret etmesine izin verilmesini talep etmek adına Como Kardinal'ine bu ayın başında yazmıştı; fakat gördüğümüz üzere o, birkaç ay sonrasına kadar yolculuğunu yapamayarak Aralık'ın ikinci yarısında buraya gelebilmişti.[9] Antonio'nun o sırada hala Roma'da olup olmadığı bilinmemektedir. Onun adından bir sonraki sefer bahsedilmesi, Gasparo, Como'ya yazdığı zaman 1581 Ocak'ında olacaktı: "oğlum Antonio'nun Perugia'da yaşanan bazı kavgalar nedeniyle Venedik'e götürüldüğü/çekildiği konusunda bilgilendirildim; ve bu yüzden takip edebilecek tüm sıkıntılardan kaçınmak istediğimden dolayı onun öğrenimine devam etmesini ve Padova'da okumasını istiyorum. Ama efendimizin [Papa] ona vermeyi bu kadar nazikçe kabul ettiği yardım olmadan bunu yapamam". Bu yüzden o, "şimdiye kadar her ne öğrendi ise bunların kaybolmaması adına" Papa'dan Padova Üniversitesi için mali yardım yapmasına devam etmesini rica etti. Kardinal'in cevabı ödemelerden bahsediyordu ki bunlar aylık olarak 10 Scudi (8.3 duka) olup 1580 Ocak'ında başlayacaktı, böylece ihtimal ki Antonio'nun Perugia Üniversitesi'ne geldiği tarih buydu.[10]

Sadece 5 yıl sonra onun hukuk alanında doktora derecesi almış olduğu gerçeğinin verilmesi, muhtemelen temel bir sanat derecesinin hızlı bir şekilde alınmasından sonra Antonio'nun Perugia'daki çalışmalarına dair şu konuyu büyük ihtimalle açığa çıkarmıştı; Cizvit eğitiminin yüksek kalitesi onu çoğu sanat lisans öğrencisinin çok önüne geçirmişti. Hukuk, muhakkak o Üniversite'nin güçlü olduğu yanlarından biriydi. Perugia'daki hukuk fakültesinin özel bir eğitim yöntemi vardı: her bir ders, bir sonraki ders için bir özet ve okuma listesi ile sona eriyordu bu yüzden de öğrenciler konunun tartışıldığını duyduklarında konuyla tamamen ilgilenmiş olacaklardı. Burada birbirinden

9 Yukarıda s. 396-8.

10 ACGH, MS Hist. 145, fo. 39r (28 Ağustos); ASVat, Segr. Stato, Legaz. Avignone, 12, fo. 47r (son auisato che mio figliolo Ant.° p[er] qualche Costione che gli è occorsa à Perosa si è retirato in Venetia, et p[er] che desidero schiuar tuti li desordini che puono nascer, et uorei che continuase le litere et che studiase à Padoa, ma non posso farlo senza l'agiuto che N. S^re^ p[er] sua benignita li è piaciuto concedermi, che sara causa di non perder quello che fin hora hà imparato), 14, fo. 431r (1580 Ocak başları).

seçkin 4 hukuk profesörü bulunuyordu, onlar arasından ise en meşhur olanı Rinaldo Ridolfi'ydi ki edebî araştırmalarda engin bilgileri olan hümanist bir araştırmacıydı; şair Torquato Tasso, onun onuruna bir sone yazmıştı ve Rudolfi'nin en seçkin öğrencisi sonradan Oxford'da medenî hukuk profesörü olacak olan hukukçu Alberico Gentili'ydi, onun hem "harika öğretim yöntemini" ve hem de "neredeyse tüm İtalyanların yoksun olduğu çok saf bir şekilde [Latince] konuşabiliyor olmasını" övecekti. Antonio'nun Perugia'dan ayrılmasının nedenine gelinince: 1581'de Gasparo bunun nedenini "birkaç kavga" olarak yazmışken daha sonra bunu çoğul olarak "bazı kavgalar" ve "bazı kazalar" olarak atfedecekti. Antonio'nun, babası gibi şeref ve statü konularında aynı temkin ve belki de gayrı meşru bir oğul olduğu düşünülürse daha da büyük bir hassasiyet ile davranmasına karşın 16. yüzyılda İtalyan toplumunu kasıp kavuran düellonun nispeten yeni uygulanış biçimine karışmış olması ihtimal dahilindeydi. 1563 Aralık'ında Trent Konsülü tüm düellocuları, yardımcılarını ve tanıklarını aforoz eden "iğrenç düello uygulaması"na karşı sert bir kararname çıkardığı zaman, onun amcası Giovanni de oradaydı.[11]

Antonio'nun, hukuk okulu ile diğer bir şöhret sahibi kurum ve Venedik'in ana üniversitelerinden biri olan Padova Üniversitesi'ne transfer olup olmadığı bilinmemektedir; üniversiteye ait detaylı öğrenci kaydı belgeleri o zaman dilimi için bugüne ulaşmamıştır. 1583 Temmuz'unda Gasparo Bruni halen Papalık bakanı Ingegneri'den Antonio'nun eğitimi için ödemelerin yenilenmesini rica ediyor ve paranın Venedik'te Nicolò de 'Michieli adındaki kumaş tüccarının tasarrufunda olmak üzere ona gönderilmesini talep ediyordu. Antonio hakkında sonraki bir bahis 1584 Nisan'ında ortaya çıkacaktı; önceki bölümün sonunda gördüğümüz üzere Gasparo, Kardinal Como'ya oğlunun şimdi çalışabilmek için Avignon'a geldiğini açıklamış ve ödemelerin devamlılığını gözettiği için teşekkür etmişti. O, aynı yılın Kasım ayında babası (Marcantonio) yakın bir zamanda ölen Ascanio Colonna'ya oğlunun

11 Gentili, *Laudes*, 11–12 (özel yöntem), 24 (admirabilis docendi methodus), 24–5 (sermonis puritas, qua Itali penè omnes destituuntur); Ermeni, *Storia*, 425–9 (4 profesör: Lancellotti, Eugeni, Ridolfi, Alfani); ASVat, Segr. Stato, Legaz. Avignone, 14, fos. 430r (alcuni accidenti), 740r (alcune costioni); Setton, *Papacy*, iv, 822 (karar: detestabilis duellorum usus).

Avignon'da "derslerinde" olduğunu söylediği mektubu yazarken tekrar Antonio'dan bahsetmişti. Bu bir taziye mektubu olarak ifade edilmişken, aynı zamanda açık bir himaye talebiydi: "artık ben ona [Marcantonio] hizmet etme arzumu bir daha yerine getiremeyeceğim, onun kadırgasının kaptanı olarak Osmanlı karşıtı filoda 3 yıl boyunca olabildiğim kadar sadık bir biçimde hizmet ettim, hem benim hem de oğlum Antonio'nun kalıcı hizmetkarlarınız olmamız için size yalvararak aynı arzumu en şanlı olan siz efendimize de sunuyorum". Bu talebin, Gasparo'nun kendisini ilgilendiren kariyerinde çok olumlu sonuçları olacaktı ama bilindiği kadarı ile oğlunun geleceği içinse olmayacaktı.[12]

Antonio bir kez daha hukuk fakültesi ile tanınan bir yerde okumaya başlamıştı. Avignon Üniversitesi 14. yüzyılın başlarından kalma bir Papalık vakfıydı ve yaklaşık olarak ilk 200 yılı boyunca belediye makamları onunla pek ilgilenmemişlerdi; örneğin 1477'de profesörlerin maaşlarına katkıda bulunmayı olumlu bir şekilde reddetmişlerdi. Ama 16. yüzyılın başlarında seçkin bir hukuk fakültesinin şehrin prestijine katkıda bulunacağını ve daha fazla uluslararası öğrenci getireceğini fark ederek fikirlerini değiştirmişlerdi. Üniversitenin hiçbir zaman çok aktif olan bir sanat fakültesi olmamıştı ve böylesi bir sınırlı öğretim 1565'te Cizvitler Avignon'da dinamik bir rektör olan Antonio Possevino'nun (askerlerin zamanlarını Bede ve Orosius'un eserlerini okuyarak geçirmelerine dair dindar ama pratik olmayan tavsiyeler ile Hristiyan askerler hakkındaki tezin yazarı)[13] yönetimi altında bir kolej kurduklarında hala lüzumsuz bir saha olarak görülüyordu. Fakat, aşağı yukarı 500 öğrencisiyle Cizvit koleji üniversite alımı için iyi bir eğitim vukua getirmişlerdi ki şimdi ise hukuk ve tıp alanlarındaki güvenilirliklerini sağlamlaştırmaya çabalıyorlardı. Mesela 1570'de yüzyılın en parlak Fransız hukuk araştırmacılarından birisi olup Avignon'dan bir

12 ASVat, Segr. Stato, Legaz. Avignone, 14, fo. 430r (1583 Temmuz, de' Michieli); BSS, AC, Corrispondenza Ascanio Colonna, rakamsız, Bruni'den Ascanio'ya, 2 Kasım 1584 (poi ch'io no[n] hò potuto adimpir il desiderio ch[e] haueua di seruirla unaltra uolta, cosi fedelmen.te come lhò seruita tre anni nel'Armata contra Turchi p[er] Capitanio della sua galera, Quel medesimo desiderio offerisco à V. S. Ill.ma pregandola ch[e] uoglia accettare, a [me?], et Ant- onio mio figliolo p[er] seruitori perpetuj, al studio). Bu zaman dilimindeki Padova'da bulunan hukuk okulu hakkında bkz. Woolfson, *Padua*, 41–5.

13 Tez hakkında yukarıda bkz. s. 156-7.

kadınla evlenen Jacques Cujas buranın okutmanlığına atanmıştı; ancak karısı ölmüş ve o başka bir yere gitmişti. 1581'de şehir, Papa'ya hukuk fakültelerine İtalya'dan gelecek "son derece ünlü bir öğretmenin" yıllık 1000 scudi (833 duka) olan ödemesinin yapılması için dilekçe vermişti; zaten yerleşkenin güvenlik ihtiyaçları nedeniyle gerilemiş olan Papalık maliyesi maalesef buna uzanamamıştı. Bu yüzden üniversite, o kimsenin yerine yakın zamanda oradan kendi doktorasını almış olan yerel yeteneklerden en iyisi Louis Beau'yu (veya Belli'yi) tayin etmişti. 1581'den yaklaşık 50 yıl sonraki ölümüne kadar Kilise Hukuku alanında profesör olarak görev yapacak ve hukukî görüşlerinin bir bölümü 1635'te ölümünden sonra yayınlanacaktı.[14]

Antonio en seçkin öğretmenlere sahip olmayabilirdi ama çalışmalarını oldukça hızlı tamamlayarak 1585'te Kilise hukukunda ve medeni hukukta doktor unvanını elde etti. Üniversite kayıtlarının belirttiği üzere "Ülgün piskoposluk bölgesinden olan Antonio Bruni" o yılın 30 Ekim'inde diğer 3 profesör ve Louis Beau'nun huzurunda doktorasını almakla ödüllendirilmişti. Bu ayrıntılı bir işti. Aday, Fransiskan Kilisesi'nde yapılacak olan törene Papalık elçisini veya ortakçı olan bir elçiyi, baş piskoposu ve orada bulunan tüm hukuk doktorlarını davet edecekti. Burada Antonio, Üniversite'nin Rektör Yardımcısı'nın önünde itirazda bulunan hukuk lisansındaki 2 öğrenciye karşı argümanını savunacak ve özel hukuk üzerine bir ders verecekti; daha sonra Rektör Yardımcısı ona övgülerde bulunduğu bir konuşma yapmış ve kurul üyesi doktorlar ona doktorasını vermeyi kabul etmişlerdi. Bunun sonrasında ise Antonio, kendisine, bir kitap, bir sandalye, bir öpüş, bir kutsayış ve bir biretta (ruhbanların kullandığı stilde kare bir kep) ile "insignia doctoralia" – doktora nişanları verilmeden evvel hukukî metinlerden alıntılarla dolu olan ikinci bir konuşma yapmıştı. Tüm bu işler çok pahalıydı; bütün katılımcılara tören başlıkları vermesi ve göstericiler ile müzisyenlerle bir ziyafeti karşılamasına ek olarak her bir doktor için 1 duka, Rektör Yardımcısı'na 15 duka ve kendisine nişanları veren şahsa

14 Venard, "L'Université" (erken tarihi, 1477 katkısı, zihin değişimi, 1581 dilekçesi, "un famosissimo dottore"); Marchand, *L'Université*, 5 (sanat fakültesi faal değil), 281 (Cizvit kolejinin etkisi); Brémond vd., *Le Collège*, 8–11 (Cizvit koleji, Possevino, 500 öğrenci); Cadecombe, *Speculum* [= ADV, D 41], 17 (Cujas); de Barjavel, *Dictionnaire*, 152–3 (Beau); Beau, *Consilia*.

da 25 duka ödemesi gerekiyordu. Toplam maliyet, Papa'dan aldığı yıllık para yardımını pekâlâ aşmış olabilirdi. Muhtemelen bundan gurur duyan ve kesinlikle orada bulunan babası da kendi ceplerinde yer alan mali kaynakları derinlemesine kazarak harcamış olmalıydı.[15]

Antonio Bruni muhtemelen sonraki 2 yıl içerisinde bir aralık, yaşamak için Koper'e gitmişti. Burada veya Venedik'te yasal bir iş bulup bulmadığı ise bilinmemektedir. Onun İstirya Şehri'nde kaldığının kanıtı ise Koper'in akşam yemeği kulübü ve edebî topluluğu olan "Accademia Palladia'nın" mensupları tarafından üretilen bir dizi yapıttan gelmekteydi. Buranın önde gelen şahsiyetlerinden birisi, 27 yaşında iken 1590'da kendi çalışmalarının küçük bir kısmını yayımlayan Girolamo Vida idi; o bu kitabının sonunda araştırmış olduğu "conclusion amorose" veya "aşk hakkında tartışmaların" bir listesini de bastırmıştı. Ertesi yıl ölmüştü ama 30 yıldan fazla bir süre sonra Accademia'da edebî egzersizler olarak hizmet veren onun bu argümanlarının metinlerini içeren bir cilt ortaya çıkmıştı. İlk olarak Girolamo Vida uzun uzadıya bir soru sormuştu, mesela: güzelliğin hangi çeşidi aşkta en büyük güce sahip olandı – aklın güzelliği mi? Sesinki mi veya vücudun güzelliği mi? Ve sonrasında ise her bir seçeneği savunması için akademinin bir mensubunu bunun için tayin ederdi (üç tür güzellik hakkındaki soru için, vücudun güzelliği lehine konuşmakla görevlendirilen kişi, Antonio'nun kuzeni Caterina Bruti'nin kocası Riccardo Verzi'ydi). Herhangi bir tema üzerine zarif bir açıklamayı ortaya çıkarabilmek Antonio Bruni'nin Cizvit eğitimi tarafından fevkalade iyi hazırlanmış olduğu bir şeydi, o nedenle onun bu cilde bir katkı sağlamış olduğunu bulmak şaşırtıcı olmayacaktı.[16]

Sorulan soru şuydu: bir kadının güzelliğine en çok hangi renk katılır? Mor, yeşil, mavi, sarı, siyah, karışık renkler veya beyaz? Antonio'ya sarı renk tahsis edilmişti. Uygun bir şekilde çiçeksi İtalyanca konuşması, yarışmadan diğer renklerin her birini elemesinin nedenleri de dahil olmak üzere birçok çeşitli argümandan ustaca kaçınmıştı;

15 ADV, MS D 36, fo. 105r (Antonius Brunus dioces. Olciniensis); de Teule, *Chronologie*, 42 (doktora, 1585'te onun 9'undan biri olduğunu ve diğer tümünün Fransa'nın güneyi ve Avignon'dan olduğunu göstermektedir); Fournier, *Histoire*, iii, 682–4 (tören).

16 Vida, *Il Sileno*, 115–24 (conclusioni amorose listesi); Vida, *De' cento dubbi*, fo. 19r–v (güzelliğin niteliği, Verzi).

Vergilius ve Propertius'tan atıflarda bulunarak armaların güzelliği ve Latin şiirine hitap etmişti; Romalı kadınların düğünlerde giydikleri sarı peçeleri ve Romalı imparatorlar ile imparatoriçelerin altın pelerinlerini ileri sürmüştü; ve madrigal tarzda 9 dizelik bir İtalyanca şiir ile sona erdirmişti (konuşmanın sonunda Accademia'nın başkanı olan fizikçi Santorio Santorio Vida'ya tüm renkler hakkında konuşması için izin vermişti; Santorio o yıl Koper'den ayrıldığı için olay en geç 1587 yılına dayanmaktadır). Ayrıyeten Antonio Bruni tarafından yayınlanan bir başka çalışma da bu gruba üyeliğinden kaynaklanıyor olabilirdi: 6 dizelik Latince bir şiirde, Koper şehri konuşturuluyor, gururla kendisinin hem bir tanrıça Pallas Athena (bu yüzden "Accademia Palladia") ve hem de bir İmparator, Justinian tarafından kurulduğunu ilan ediyordu. Antonio, kuzeni Caterina'nın kocası gibi sadece arkadaşlarının yanında değildi; o aynı zamanda eserleri zamanla yayınlanacak olan yazarlardan Cesare Barbabianca, Ottonello del Bello ve Marc'Antonio Valdera gibi bazı aynı edebî ve kültür formunda olan bir dizi genç erkeğin arasındaydı. Ve bu sözde "akademi" daha çok genç erkeklerin kulübüydü: 1587'de Antonio Bruni 20'lerinin sonlarında, Santorio 25'inde, Vida 23'ünde ve Barbabianca ise sadece 17'sindeydi.[17]

Antonio'nun hayatındaki diğer bölümlerden biri ihtimal ki bu döneme aitti. 1603'te Arnavut bir piskopos olan Niccolò Mechaisci (Nikollë Mekajshi) Roma'ya bir meslektaşını, Innocentius Stoicinus adındaki Raguzalı Benedikten Eşim Piskoposunu ihbar eden öfkeli bir yazıyı kaleme alacaktı. Suçlamalar çok ve çeşitliydi: oruçları tutmakta başarısız oluyor, ayinleri nadiren düzenliyor, manastırlara ait mülkleri satıyor, keşişlerin üzerindeki piskoposların veya Papa'nın gücünü inkâr ediyor ve dedikodulara göre "Sodom ve Gomorra kentlerinde doğmuş" olduğu için kötü şöhretiyle iffetsizlikler yapıyordu. Meschaisci ayrıca "Venedik bölgesinde sıradan insanların giydikleri kıyafetlerle bu şehirdeki tiyatrolarda ve fahişelerin arasında bulunduğundan çeşitli rezilliklere neden oluyordu. O polis memurları tarafından tutuklanıp birkaç gün boyunca tutsak olarak kaldığı kodese atılmış ama daha sonra hapisten kaçmış ve bir dönek olarak Roma'ya sıvışmıştı; Ülgünlü bir

17 Vida, *De' cento dubbi*, fos. 66v–68r (Antonio sarıdaydı); Ziliotto, *Accademie*, 25, 30(n.) (Santorio, yazarların yaşları); Manzuoli, *Nova descrittione*, i, 97 (Latin şiiri; ayrıca Stancovich, *Biografia*, 240'da da basılmıştır).

Arnavut olan senyör Antonio Bruti'nin hikmetiyle kadırgalara konmak cezasından kurtulduğu" belirtilmişti. Hayatının bu bölümüne ait tarihi tamamen bilinmezdir ama tahmin edilebileceği üzere bu, Stoicinus'un gençliğinde kendisi 1596'da Eşim Piskoposu olarak tayin edilmeden oldukça çok uzun bir zaman önce yaşanmıştır. Belki de Antonio onu Venedik'teki bazıları aynı zamanda tiyatronun müdavimi ve o şehirdeki diğer amansız cazibe merkezlerinde olan arkadaş çevresi aracılığı ile tanıyordu. Veya burada bir aile bağı da olabilirdi; fakat Stoicinus hakkında o kadar az şey biliniyor ki, o nedenle kesin bir bağlantı kurmak mümkün değildir.[18] Ayrıca Antonio'nun yardımının sadece Romalı bağlantıları arasında bir kukla oynatma hamlesi mi olduğu yoksa adlî bir sürece daha resmî bir müdahalede mi bulunmasından ibaret olup olmadığı belirsizdir – yine de aksi takdirde bu zaman diliminde pratik uygulamada kendi hukukî eğitimini devreye soktuğuna dair bir işaret yoktur. Ancak hukukta doktora yapmak, basit anlamda hukukî bir mesleğe katılma niteliği arz etmiyordu; Avignon Üniversitesi tarafından verilen doktora diploması, bunu elinde tutanların açıkça "prenslerle ve eyaletlerin en ihtiyatlı valileriyle ve yöneticileriyle birlikte çalışarak, devletlerini-bölgelerini yönetmelerine yardımcı olmak ve iyi bir hakimiyet kurmak" üzere çalışabileceklerini söylüyordu. Antonio'nun kariyerindeki bir sonraki aşama, kuzeni Bartolomeo için çalışarak Moldavya'yı yönetmesine ve buranın yönetilmesine yardımcı olmaya dahil edilmesi olacaktı.[19]

18 Onun, bir zamanlar Gasparo'nun Papalık hizmeti için konuşlandığı Dubrovnik'ten olduğu bilinmektedir. "Stoicinus", "Stoičić" veya "Stojković" de olabilir, ikincisi ise "Stay"in Slavlaştırılmış versiyonudur; Stay'ler esasen Bar'dandılar, ve onların ailelerinin bir mensubunun Avlonya ile ticaret yaptığı bilinmektedir.

19 ASVat, Fondo Borghese III 60h, fos. 69r–70v (nato nelle Città di Sodoma, e Gomorra, li scandoli che ha fato nella prouincia di Venecia quando fu trouato vestito da secolare nelle Putane et Comedie in detta Città et preso dalli sbirri et messo in prigione doue è stato parechi giorni carcerato ma poi ha rotto la prigione et fugi apostata a roma et per fauor del sig[r] Antonio Bruni albanese da Dolcigno fu liberato del castigo delle galere); Bartl, ed., *Albania sacra*, i, 18 (1596, Raguzalı); Vekarić, *Pelješki rodovi*, ii, 255 (Stojičić); Popović, *Turska*, 252 (Stojković); Appendini, *Notizie*, ii, 75 (Stojković, Bar, kalış); DAD, LCP, 1, fo. 136; 2, fos. 25r, 41r–42v (Avlonya'da kalış); ADV, MS D 155, fo. 1r (apud Principes, prudentissimosque rerumpublicarum gubernatores & moderatores pro eorum assistentia, ad gubernandas beneq[ue] regendas respublicas).

Aynı esnada Gasparo Bruni ise yeni bir iş arıyordu. Nihayet o, Marcantonio Colonna'nın oğlu Ascanio'nun yetişmesi sayesinde bir iş bulabilmişti. Ascanio Colonna, İspanya'da felsefe, teoloji ve hukuk okuduktan sonra 1586 yılında Papa V. Sixtus tarafından kardinal yapılmıştı; 1589 Mart'ının sonlarında Papa onu, Malta Şövalyeleri tarikatının Venedik kısmının baş rahibi olarak tayin etmişti. Sadece 7 hafta sonra 13 Mayıs'ta Gasparo Bruni, Venedik'ten, Roma'da yaşayan Ascanio'ya, kendisinin babasına yaptığı önceki hizmetlerini hatırlama alçakgönüllülüğünde bulunduğu için teşekkür eden, onun cömertliğine "sonsuza kadar kendini ona bağlı" hissettiğini ilan eden ve "siz en şanlı efendimizin baş rahibi olduğunuz kardeşliğe yararlı olabileceğini düşündüğüm her şeyi tüm kalbimle tedarik etmekte başarısız olmayacağım" şeklinde vaat veren heyecanlı bir mektup yazmıştı. Ascanio ona, kardeşliğin Venedik kısmının bütün gelirlerini toplayan "ricevitore" pozisyonunu sağlamıştı.[20]

Bu prensipte önemli bir görevdi ve Gasparo bunu en az 3 yıl boyunca elinde tutmuş gibi görünmektedir. Bazı zamanlarda ise o bu toplama görevini görünüşte bir ortak ile paylaşmıştı; 1591'de Venedik'teki kardeşliğin baş rahiplik binalarına gerçekleştirilen bir resmî ziyaretin açıklamasında hem rahipliğin toplayıcısı ve korgenerali olan Giovanni Contarini'ye ve hem de "aynı yerin toplayıcısı olan Şövalye, kardeş Gasparo Bruni'ye" atıfta bulunulmuştu. Gasparo'nun işi onu, Venedik'in önde gelen ailelerinden bazılarıyla: sadece Contarini'lerle değil, aynı zamanda diğer ikisi olan Giustinianiler ve Morosinilerle de temas halinde kılmıştı. Ama, Tarikat ve Venedik Hükümeti arasındaki ilişkiler nihayetinde hemen hemen hiç de iyi değildi; 1580'lerin başında ciddi bir şekilde bozulma yaşanmış ve bunun ardından da [ilişkiler] kötü bir doğrultuda kalmıştı. 1583'te önemli bir İspanyol şövalyesi olan Kastilya kısmının büyük rahibi, 3 Osmanlı gemisini ele geçirmişti ki bunlardan birisi büyük bir tahıl sevkiyatını Girit'in Venedik'e ait olan topraklarına götürüyordu; sonrasında ise yeniden yapılmış bir İngiliz kalyonu olan kendi gemisine Venedik filosu hücum etmiş ve

20 de Leva, ed., *La legazione*, i, 148(n.) (Ascanio tayinleri); BSS, AC, Corrispondenza Ascanio Colonna, 1 II CF 2059 (infinitamente . . . obligatiss.°, Ne mancaró mai di procurare con ogni affetto di cuore tutto quelle, che pensaró, che possa resultare in beneficio di questo Priorato di V. S. Ill.ma).

onunla birlikte tayfası da zincirlenmişti. O yılın başka bir bölümünde ise, Tarikat'ın kadırgalarından 2 tanesi Venedik'in Girit filosu tarafından ele geçirilip önce Girit'e ve sonrasında ise mürettebat mensuplarının 4 ay boyunca açlık ve hastalıktan ölüp, esir tutuldukları yer olan Korfu'ya götürülmüştü; ki ayrıca bu sahne Şövalyeler arasında aşırı bir öfkeye sebebiyet vermişti. Ertesi yıl ise bir misilleme olarak, bir Venedik ticaret gemisi Malta'da alıkonulmuştu; tayfalar zincirlere vurulmuş, yükü alınmış ve gemi batırılmıştı. Venedik, topraklarındaki Tarikat'ın tüm mallarına el koyarak Venedik hükümeti nezdinde hizmet veren tüm Şövalyeleri ihraç etmiş ve Malta ile olan tüm ticaret ve yazışmaları yasaklayarak Şövalyelerin bundan böyle düşman korsanları olarak muamele göreceklerini ilan ederek tepki göstermişti – bunun üzerine ise Malta, bulduğu herhangi bir Venedik gemisini ele geçireceğini söyleyerek yanıt vermişti. Papa V. Sixtus tarafından Şövalyelerin tüm Hristiyan limanları ile Osmanlı limanları arasındaki meşru ticareti taciz etmekten kaçınmalarını emretmesiyle de kafalar birbirleriyle çarpışmış oldu; ertesi yıl ise hem Venedik'in hem de Papa'nın Ancona limanında faaliyet gösteren Levanten (mesela Osmanlı) Yahudilerinin mallarına ve canlarına el koymaları yasaklandı. Bazı protestolara rağmen Üstad-ı Azam ve konseyi bu emirleri kabul etti. Fakat Venedik topraklarındaki commendelerin gelirlerinin haczedilmesine devam edildi ve Kardinal Ascanio Colonna da o nedenle ısrarla bunların kaldırılması için talepte bulundu ki 1593 yılında bu sadece kısmen gerçekleştirilebildi. Bu şartlar altında "toplayıcı"nın temel vazifesi sadece gelirlerin toplanıp Venedik devletine teslim edilmesiydi.[21]

1592'nin baharında Gasparo Bruni, Ascanio'nun kendisine talimatları ve yanında Malta'ya götürmesi için mektuplar verdiği Roma'ya çağrılmıştı. Messina'da Tarikat kadırgalarını uzunca bir süre bekleyişin ardından o, adaya Haziran başlarında ulaşmıştı. Onun görevlerinden biri de başrahip olarak Ascanio Colonna'nın kendi başrahipliğini yaptığı kısma ait Tarikat'ın ana commendelerinden birisini kendisi için

21 GPLV, MS 578, 2nd item, 1st document (frater Gaspar Brunus miles et in eodem Prioratu Receptor, Giustinianis, Morosini); Mallia-Milanes, *Venice*, 77–80 (İspanyol Şövalye), 81–3 (2 kadırga), 85–6 (misilleme, tepki, cevap), 90–7 (Sixtus V); Tenenti, *Piracy*, 37 (misilleme); de Leva, ed., *La legazione*, i, 148 (Colonna'nın talebi; ayrıca krş. i, 193(n.), 197, 237, 267).

alıp alamayacağını öğrenmesiydi; Ascanio'nun herhangi bir avanta için sistemi sağmaya istekli olduğu görünmekteydi ve takip eden yıllarda Tarikat'ın tüm düzenine karşı kendi rahiplik kısmında çok daha verimli olabilmesi adına ticaret yapılmasına izin verilmesi için zorlu bir kampanya yürütecekti. Görünen o ki Gasparo, Büyük Üstad kendine ait büyük bir commendanın gelirinin bir kısmı olan 100 scudilik (83 duka) bir ödülü ona konaklama hizmetleri için verdiği zaman 1592 yılının Kasım'ında Malta'da idi. Onun daha sonra Venedik'e dönüp dönmediği ise bilinmemektedir. Ama Malta'ya gelişinden sonra bir noktada onun Ascanio Colonna adına görevleri sona ermişti; 1594 sonlarında ise Malta'dan kardeş Leonida Loschi adında yeni bir "ricevitore" gönderilmiş ve takip eden yılda ise bir Papalık fermanı vasıtasıyla bunun için onay alınmıştı. Gasparo 5 yılın çoğunu veya tamamını, Kardeşliğin, artık kurulmuş olan karargâhının olduğu yerde yani yeni Valletta şehrinde geçirmişti.[22]

1567'de ilkelden biraz daha fazlası olan ama ihtiraslı bir inşaat alanı iken Valletta'yı kısaca görmüş olan Gasparo kaydedilen gelişmelerden dolayı muhakkak hayrete düşmüş olmalıydı. 1583 yılında Malta'yı ziyaret eden yazar Giovanni Battista Leoni, durduğu yerde yarımadanın boynunu koruyan şehrin kara tarafında çoktan inşa edilmiş olunan devasa tahkimatları ile karşılaştığında bunlardan etkilenmişti; planın bir kısmı ise onların altından geçen sert kayalıkları derin bir kanal şeklinde kazmaktı ki nihayetinde bunlar su ile dolacaktı (şehrin evlerinin bu kazıdan çıkan kayalarla yapılması gerekildiğine karar verildi; binlerce ton çıkarıldı ancak kanal hiçbir zaman bir deniz hendeği oluşturacak kadar derinleşmedi). Leoni, yaklaşık olarak 2 bin evin inşa edildiğini ve birçok şövalyenin bu mülkler için Tarikat'ın her bir şövalyenin ölümünde arazilerinin 5/4'ünü alacağı normal kuraldan muaf tutulacakları temelinde kendi paralarından ödeme yaptıklarını gözlemlemişti. O, tüm sokak ve meydanların planlandığını ve binaların (onların Hospitalier

22 BSS, AC, Corrispondenza Ascanio Colonna, 1 II CF 2149 (Malta'dan Bruni'den Colonna'ya, seyahatin ve görevin anlatılması); NLM, AOM, MSS 98, fos. 153v, 155v (baş rahipliği değiştirmek için girişim), 446, fo. 246v (100 scudilik emekli maaşı), 448, fo. 195v (Loschi tasdiki); de Leva, ed., *La legazione*, ii, 299–300, 312–17, 347, 395 (baş rahipliği değiştirmek için girişim), 508 (Loschi'nin gönderilmesi); dal Pozzo, *Historia*, i, 349–50 (baş rahipliği değiştirmek için girişim).

kökenlerini, Şövalyelerin hastalar üzerine eğildikleri ve onlara gümüş tabaklarda yiyecekler servis ettiklerini hatırlatan) muhteşem birer revir, 6 bin savaşçı için silahlarla iki cephanelik ve Vaftizci Aziz John Kilisesi'ni – 25 yıl sonra "cavaliere di grazia" olan sanatçı Caravaggio bu azizin başının kesilmesinin ürkünç bir tasvirini yapacaktı – içerdiğini belirtmişti. 1585'te Malta'nın feci bir korsan seferine katılan ve sonraki 3 yılını bir Osmanlı kölesi olarak geçiren Alman maceracı Michael Heberer 1588'de Valletta'yı ziyaret ettiği zaman o da, revir ve Büyük Üstad'ın çiçekler ve meyve ağaçları ile dolu bir zevk bahçesine sahip sarayı da dahil olmak üzere "birçok güzel bina"dan dolayı sarsılmıştı. Ayrıca bir Fransız şövalyesinin pencereleri için cam ithal ettiğini ve daha önce kullanılan yarı saydam ketenlerin yerini alan bu yeni modanın hızla ilgi görmeye başladığını da belirtmişti. Yeni binalar arasında üyelerine yemeklerin sunulduğu farklı Langue'lardaki "auberge"ler [Fransız stili han] veya pansiyonlar vardı; Leoni bunlara "son derece güzel palazzi / saraylar" adını vermişti. Herhangi bir zaman diliminde Malta'da kabaca 600 Şövalye bulunuyordu; 1590'ların ortalarında bunların 200'den fazlası İtalya Langue'ındandı. Her bir Langue'ın üyeleri arasında bulunanlardan sadece küçük bir azınlık pansiyonlarda kalıyordu; evlerini inşa edenlerse doğal olarak kendi konforları ile çevrelenmiş olan hayatları içerisinde yaşamayı tercih ediyorlardı. Fakat bu iyi finanse edilmiş olan aristokratların birçoğu ile karşılaştırıldığında fakir olan Gasparo Bruni'nin, İtalya Langue'ının pansiyonunun içerisinde ikamet ettiği ve onun masasında sık sık yemek yediği tahmin edilebilir.[23]

Gasparo'nun bu devir esnasındaki temel faaliyeti Tarikat içerisinde bulunan, tercih edilen ele avuca sığmaz kutba doğru tırmanmak, bulunduğu yaşlılık çağında ona iyi bir gelir verebilecek olan bir commenda'yı özlem duyulan bir ödül olarak alabilmekti. Bunun için temel gereksinimlerden biri, geleneksel olarak bir Şövalyenin Malta'da geçirdiği yıl sayısına göre hesaplanan "antianitas" veya kıdemdi. Tarikat'ın kanunları altında herhangi bir Şövalyenin bir commenda için

23 BAR, MS 1479, fos. 6v–10r (Leoni tanımlaması; 9r: 'bellissimi palazzi'), 31v (600 Şövalye); Heberer, *Aegyptiaca servitus*, 421–2 (viel schöner Gebew [*sic*]', revir, palazzo), 434–5 (cam); ASVat, Segr. Stato, Malta, 6, fo. 86r (İtalya Langue'ından 200). Valletta binaları hakkında bkz. de Giorgio, *A City* (özellikle 152-6'daki İtalyan hanı).

değerlendirilmesi adına bundan evvel en az 5 yıllık olup devamlılık arz eden bir ikamet gerekliydi. Talih bu ki, Gasparo için, herhangi bir baş rahiplik çerçevesinde "ricevitore" olarak geçirilen zaman da ayrıca ikamet süresi olarak sayılıyordu. Rakip bir şövalyenin itirazlarına rağmen Venedik'te ricevitore olarak atanmasının üzerinden tam olarak 5 yıl geçmiş olmasıyla onun adına 1594 Mayıs'ında bir antianitas fermanı çıkarılmıştı. Fransa'nın güneyinden olan Büyük Üstad Hugues Loubenx de Verdalle ona biraz iltimas göstermişti; 1595 Nisan'ında Gasparo'nun 100 scudilik maaşını 200 scudi değerinde olanı ile değiştirmişti. Bir yıl sonra Aragon'dan olan bir sonraki Üstad-ı Azam Martín de Garzez ise ona 50 dukalık diğer bir maaş daha bağışlamıştı. Gasparo açık bir şekilde iyi bir izlenim bırakmıştı. Bu yüzden de mantıklı bir biçimde 1595 Aralık'ında şapkasını ringe atabilecekti: belki de tesadüfen içerisinde bir dizi Arnavut köyünün de bulunduğu Calabria'nın bir bölümünde bulunan adını dayandığı aynı şehirden alan nispeten küçük arazilere sahip Cosenza'nın commendasına başvurabilecek 3 şövalyeden biriydi.[24]

Takip eden şey ise bir dizi yorucu, karşı iddialar ve meydan okumaydı ki kesinlikle onu çözmeye çalışan tarihçiyi yorduğu kadar 1 yıldan fazla bir süredir bunu yaşamak zorunda kalan Gasparo Bruni için de hiç şüphesiz derin bir sinir bozuculuk arz etmiş olmalıydı. Genel sorun, şövalyelerin bir commendayı diğeri ile yüksek bir gelir için değiş tokuş etmeleri veya onlara değiştirmelerinin söylenmesinden dolayı yaptıkları aldatmacaya dair uygulama idi; daha spesifik olan problem ise o tarz bir düzenleme üzerine 2 şövalyenin Michele Cadamosto ve Bernardo Capece arasındaki anlaşmazlıktı. Büyük Üstad, Cadamosto'dan diğeri olan Racconisi'yi alabilmek için La Motta commenda'sından vazgeçmesini istemişti; ama o, Racconisi'yi bir başkasına veren Papa tarafından engellenmişti ama bu La Motta'nın Bernardo Capece'ye verilmesinden önce olmamıştı; bu yüzden de Cadomosto, Capece'nin La Motta için iddiasına karşı çıkarken, Racconisi içinse buranın Cosenza'nın bir yedeği olduğunu öne sürmüştü. Diğer Şövalyeler de bunların her birinde hak iddia ediyorlardı. Anlaşmazlıklar hem Üstad-ı

24 Bosio, *Gli statuti*, 202–4 (yasalar); NLM, AOM, MSS 98, fos. 161v, 166v (antianitas için papalık yazısı), 99, fo. 55r (Cosenza için uygulanması), 449, fos. 111v–112r (maaş Nisan 1595), 128v (50 duka).

Azam ve konseyindeki yasal temsilcilikler vasıtasıyla ve hem de daha gizli yollarla yürümüştü; mesela 1596'da Capece, Roma'da gayet etkin olan bir Kardinal'e yazarak babası Tarikat'ın fizik tedavicilerinden olan, asil soydan olmayan Cadamosto'nun özel bir muafiyet ile şövalye yapıldığına dikkat çekmişti – öyle ki onun alaycı bir şekilde ifade ettiği üzere o, "kapıdan değil, pencereden girmişti". 21 Haziran 1596'da Büyük Üstad ve konsey bir hüküm çıkardılar: Capece La Motta'yı elde tutmaya devam edecekti, Cadamosto farklı bir commenda alacaktı, Cerri ve Cosenza başka bir şövalyeye, Ferrante Averoldo'ya sunulacaktı ve eğer Averoldo'nun burayı geri çevirmesi şartı ile de buralara Gasparo Bruni sahip olabilecekti. Cadamosto, doğrudan bir başvuru arz etti; ayrıca Cerri commendasını o esnada elinde bulunduran Şövalye de buna itiraz etti; ve davasını tartışmak için 28 Haziran'da konsey huzuruna çıkan Gasparo Bruni de öyle. Bunu ise daha fazla tartışmalar ve soruşturmalar takip etmişti. Ocak 1597'de makamlar önceki kararlarını uygun bulmayı sürdürdüler; fakat bundan 2 ay sonra Ferrante Averoldo, Cosenza üzerindeki iddiasından vaz geçtiğini ilan etti. Yani en sonunda 27 Mart 1597'de bu commenda'nın Bruni'ye tahsis edildiğini söyleyen resmî bir ferman çıktı (bu arada diğer 3 şövalye şikayetlerini sürdürdü; 8 ay sonra süren tartışmalarına özel bir mahkeme çekiç indirerek onlar için uzlaşmacı bir çözüm bulacaktı). Gasparo Bruni, nihayet, commenda sahibi bir "commendatore" olmuştu.[25]

Bu pozisyon gelirlerin yanı sıra bir onuru da peşinde getirmişti – ve bu durumda ikincisi birincisinden fazlaydı. Bu commenda, Tarikat'ın küçük bir Vaftizci St. John kilisesinin olduğu yerde yürüttüğü Cosenza şehrinin çevresindeki birçok küçük ve dağılmış araziden oluşuyordu. Toplam geliri yıllık olarak 300 ila 360 duka arasındaydı ama aşağı yukarı bunun yarısı yerel vergiler ve Kardeşliğe ödenen aidatlar için harcanıyordu. Yönetmek için (ve bunlardan binlerce duka gelir elde ettikleri) devasa arazileri olan commendatorilerin gidip burada yaşamaları gerekirken Gasparo Bruni'nin Cosenza'ya yerleşmek için çok az nedeni

25 NLM, AOM, MSS 99, fos. 57r (Cadamosto'ya karşı Capece), 89v (Papa Racconisi temin), 90v (21 Haziran 1596 kararı), 91r–92r (başvurular), 143v (Bruni için Papalık yazısı), 100, fos. 38v–39v (özel hakim makamı), 446, fo. 58v (Cadamosto'nun La Motta'dan istifası), 447, fo. 148r (Cadamosto'nun Racconisi'yi alması); ASVat, Segr. Stato, Malta, 6, fo. 109r–v (entrato per la finestra non per la porta).

vardı. O, bunu yapmış olsaydı, yakınlarında yaşayan yerel ailelere mensup çeşitli şövalyeler yaşadığından, mücadele etmesi gereken daha fazla sorunu olduğunu fark edebilirdi ve onlar özellikle sorun çıkaran bir sürü insanmış gibi görünüyorlardı (bunlardan biri 1594'te yerel yetkililer tarafından hapsedilen Maurizio Barraco'ydu; diğer biri ise 1595'te bir şövalyenin cinayeti ile suçlanan Pietro Antonio Parisio idi). Gasparo için olması en muhtemel senaryo, oğlu Antonio ile beraber yaşamak için Koper'e dönüp emekli olduğuydu. Avignon'da hizmet verirken ayda 35 dukadan daha az maaş aldığından şikâyet ettiği için şu an ki geliri diğer iki emekli maaşı ile – ki onları elinde tutmasına izin verildiği varsayılır ise – belki de hak ettiğini hissettiği tarzdaki bir yaşam stilinde bile yaşamasını sağlayamazdı. Herhangi bir durumda onun daha fazla yaşamadığı görülmektedir. Cosenza commendası üzerine yapılan bir çalışmanın kayıtlarına göre burası 1598'de yerel bir Calabria ailesinin diğer bir üyesi olan kardeş Pier Luigi Parisio'ya geçmişti. Eğer bu doğru ise, çünkü bu aşamada onun Malta'da daha fazla commende için aldatmaca oyunu yaptığına dair kesinlikle hiçbir iz olmadığından bu durum muhakkak Gasparo Bruni'nin öldüğünü ima etmektedir. En azından var sayılabilecek bir şey vardır: kötü şöhrete sahip bir kuşatmanın gazisi ve yüzyılın en ünlü deniz muharebesinin seçkin bir katılımcısı olan eli kılıçlı bu adam, sonunda yatağında huzur içinde ölmüştür.[26]

26 Gattini, *I priorati*, 83–4 (gelir, vergiler); Borretti, *Il S. M. Ordine* (gelir, vergiler; p. [2]: Pier Luigi Parisio); Valente, *Il Sovrano Ordine*, 55 (hapis, katillik suçlaması). Commendanın erken tarihi ve 16. yüzyıldaki toprakları için bkz. Salerno, *L'Ordine*.

17

Kazaklar, Tatarlar ve Moldavya

1580 yılının baharında Bartolomeo Bruti, İstanbul'dan Moldavya'ya seyahat ettiğinde aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun dışına doğru hareket etmemişti ama tür olarak bu İmparatorluğun doğrudan merkezinden yönetilenlere göre çok daha farklı bir bölgesine girmişti. Osmanlılara ait tarihler yoğun ve ağır bir biçimde ülkenin merkezdeki topraklarına odaklanmışlardır çünkü buralar, *sipahi*lerin askerî-feodal arazileri, adaleti yöneten yerel *kadı*ların, büyük bölgelerini idare eden *sancakbey*lerinin ve bir grup sancağa bakan *beylerbey*leri ile klasik "Osmanlı sisteminin" bulunduğu merkezî Anadolu ve Balkan topraklarıydı. Fakat, Osmanlı imparatorluk yönetimi aynı zamanda en geniş manada diğer pek çok yönetim türünü de doğrudan yönetmen birleştirmeyi de içeriyordu. Dubrovniklilerin durumu zaten anlatılmıştı; ayrıca Transilvanya, Wallachia ve Moldavya da kendi kendilerini idare ediyorlardı; Tatarların Kırım Hanlığı bazı yönlerden Osmanlı hükümranlığını kabul ederken kendi Hanları tarafından yönetiliyorlardı; Kuzey Afrika'nın korsan devletleri esasen İstanbul'dan tayin edilen yöneticilerin bulunduğu kendi kendini yöneten bölgelerdi; Mekke şeriflerinin hanedanı Hicaz'ı idare etmeye devam ediyordu; Yemen'deki Osmanlı hakimiyetinin uygulanması genellikle sembolik olandan biraz daha fazlasıydı; Doğu Anadolu'nun Türkmen ve Kürt aşiretleriyle nüfuslanmış olan kısımlarında geleneksel olarak yönetimde bulunan aileler tarafından elde tutulan kalıtsal *sancak*lar mevcuttu; ve Osmanlılar 16. yüzyılda Gürcistan'ın çoğunluğunu ele geçirdikleri zaman yerel prenslerin büyük bir kısmını haraçgüzâr vassaller olarak yerlerinde bıraktılar.

6. Boğdan ve Komşuları, 1580

Bütün bunlarla birlikte Osmanlı İmparatorluğu tamamen yekpâre bir yapı değildi; aslında onun muazzam ve hızlı genişlemesindeki sır, yalnızca askerî gücünde değil, aynı zamanda gücü ele aldığı topraklardaki yerel koşullar ve geleneklere uyum sağlayabilmesinde de bulunabilecektir. Modern bir tarihçinin de vurguladığı üzere fetih zamanlarına ait Osmanlı resmî belgelerindeki en kalıp ifadelerden bazıları, "geleneksel uygulama" ve "kralların hakimiyeti esnasında işlerin yapılma şekliydi".[1]

Romanya'nın aynı adı taşıyan kuzeydoğu kesimi ile birlikte modern Moldova ülkesinin çoğunu kapsayan bölge olan Moldavya'nın durumunda, Osmanlı İmparatorluğu tarafından topraklarının içine çekilme süreci çok uzun sürmüştü. Buranın prens statüsündeki yöneticileri olan "voyvodaları" Sultan'a 1455-6'dan beri haraç ödüyorlardı ve Karadeniz kıyısındaki en önemli iki limanları olan Kiliya (Rom.: Chilia, Trk.: Kili) ve Bilhorod-Dnistrovskyi (Rom.: Cetatea Alba, Trk.: Akkerman) Osmanlılar tarafından 1484'te ele geçirilmişti. 1526'daki Mohaç Savaşı'nda Macar ordusunun ezici bir biçimde mağlup edilmesinden sonra Macaristan'ın çoğunluğunu ele geçiren Osmanlı fethi, bölgedeki tüm stratejik dengeyi değiştirmiş, Sultan'ın Romen prenslikleri üzerindeki baskın hakimiyetini güçlendirmişti. 1538'de Moldavya'nın hırslı ve başına buyruk "voyvodası" olup Muhteşem Süleyman'a meydan okuyan Petru Rareş işgalci bir Osmanlı ordusu tarafından kaçmaya zorlanmıştı. Bu Moldavya tarihinde bir dönüm noktasıydı; Sultan tarafından yeni bir voyvoda getirilmiş, Osmanlıların yaptığı bir törenle buraya yerleştirilmişti ve aynı sefer dahilinde Süleyman, Bender (Dinyester Nehri'ndeki önemli bir gümrük karakolu olan, Rom.: Tighina) şehrini ele geçirmiş ve Moldavya'nın tüm kıyı şeridini daha önceden alınan iki liman dahil olmak üzere doğrudan yönetilen bir sancak haline dönüştürmüştü. Mohaç'tan beri Osmanlı tavırları sertleşmişti: Moldavya tarafından ödenen haraç başlangıçta geçici bir barış için fidye ödemesi gibiyken, artık İmparatorluğun merkezî topraklarında gayrimüslim tebaanın ödediği cizye vergisi gibi itaati simgeleyen bir manada görülüyordu. Fakat 1538 askerî harekâtı bazen buranın fethedilen başka bir bölge olduğunu ima etmek için kullanılsa da, Moldavya'nın hukukî-politik durumunu

1 Murphey, "Ottoman Imperial Identity", 86 (olagelmiş, krallar zamanında olduğu gibi). Bu konular hakkında ayrıca bkz. Faroqhi, *Ottoman Empire*, 75–97, Ágoston, "Flexible Empire", ve Kármán ve Kunčević, ed., *European Tributary States*.

oldukça uzun bir süre belirsiz bırakmıştı. Bir İmparatora Bizans tarzında "boyun eğmek" veya "secde etmek" hakkında konuşan Moldavyalıların kendileri için mevcut olan kavramlar, Osmanlıların İslâmî hukuk teorisince (sürdürdükleri gelenekte kendi içlerindeki "darü'l-İslâm" ve düşmanın elindeki "darü'l-harp" ülkeleri arasında kesin bir ayrım vardı – Moldavya gibi bir toprakta ise durum gayet açık bir şekilde her ikisini de kapsıyordu) ister feodal (vassalci) ister modern ("hegemonya" kabulü) olsun Batı Avrupa kavramları ile arasında üç açı bakımından bir uyumsuzluk içerisinde olduğundan tüm mesele mecburen belirsiz olarak kalacaktı. 1560'ların ortalarından itibaren İstanbul'un Moldavya ve Wallachia'ı resmen "tamamıyla alınmış topraklar" olarak adlandırılıp İmparatorluk içerisindeki bölgelerin ayrılmaz birer parçaları olarak görmeye doğru gittiği kesin bir kayma olduğu söylenebilirdi. 1572'de önemli bir biçimde Sultan Selim, Moldavya Voyvodalarına kendi içlerindeki dolaşım-dağıtım için Osmanlı sikkeleri basmalarını emretmişti. 1574'te Voyvoda Ioan Cel Cumplit (Korkunç John)'un Osmanlı karşıtı isyanı ve bunun cezalandırıcı bir biçimde Osmanlı kuvvetleri tarafından bastırılmasının ardından vida daha da sıkılmıştı. O yıl yeni taç giymiş Fransız kralın kaçmasının ardından kendi gelecekleriyle ilgili Lehistan'da oluşan belirsizlik, İstanbul'u, komşusu olan Moldavya'da Lehistan'ın, onların üzerinde hâkimiyet güçlendirme istemi olabileceği noktasında endişelendirmişti. O zamana kadar Voyvodalar, Moldavya'nın soylu ve asil ailelerine mensup olan veya en azından bir soydan geldiğini iddia eden kimselerden alınmıştı. Osmanlılar şimdi, zamanının çoğunu İstanbul'da geçirmiş Wallachia'daki iktidar hanedanının bir üyesi olan Petru Şchiopul'u (Topal Peter-Petrus) o pozisyona yerleştirmişlerdi; aslında ülke ile temelde hiçbir bağı olmadığı için o Moldavya'da anında popülerliğini yitirmişti.[2]

2 Panaite, "From Allegiance", vol. 48, 200 (1455–6 haracı), 213 (bitkinlik), vol. 49, 206 (1538'den sonra fethedildi olarak görülmüştü); Iorga, *Studii*, 155–64 (limanların ele geçirilmesi), 185–7 (Bender, *sancak*); Gemil, *Românii*, 186–7 (1538 dönüm noktası, Osmanlı protokolü); Panaite, "Voivodes", 65–6 (haracın değiştirilmesi); Panaite, "Legal and Political Status", 21–5 (haracın değiştirilmesi); Hunt, "Romanian Lands" (ikili yasal adet; 407: 1565'te değişmesi, Osmanlı akçeleri); Maxim, *L'Empire*, 13, 19 (1568'te geçiş), 113–16 (1574 daralması); Gorovei, "Moldova" (1574 daralması); Ciobanu, *La cumpănă*, 30–1 (1574 daralması, Polonya faktörü); David, *Petru Şchiopul*, 12–17 (Petru'nun kökenleri), 78 (tutulmayan); Andreescu, *Restitutio*, 164–6 (tutulmayan).

Bu aşamada Wallachia ve Moldavya'nın sahip olduğu özerkliğin derecesi takip eden satırlardaki gibiydi. Onlar kendilerine ait bir orduya, kendi kiliselerine ve kendilerini idare etme hakkına sahiptiler. Voyvoda Sultan tarafından tayin edilirdi ve onun tarafından azledilebilirdi ama normalde o, uygun bir kökeni olması temelinde seçilirdi. Adaleti dağıtırdı ve Moldavya'yı kendine ait bir divan veya ülkenin Ortodoks kilisesinin başı olan Metropolitan ile önde gelen asillerin dahil olduğu 8 kişilik bir gruptan oluşan idare konseyi ile yönetirdi. Moldavya'da cami bulunmuyordu ve birkaç "katip" ya da İstanbul'dan tayin edilen memur ve Petro Şchiopul'a herhangi bir zamanda küçük ve desteklenmiş bir Müslüman tüccar grubu ile hakimiyetinin tutulmayan ilk döneminde kendisine yardım etmek ve koruma sağlamak için gönderilen yeniçeriler dışında önemli bir Müslüman varlığı da yoktu (1577 yılındaki bir Sultan fermanı, Müslümanların Moldavya ve Wallachia'ya yerleşmemeleri, orada kâfirlerle evlenmelerinin yasak olduğunu ve işlerini bitirdikleri zaman ayrılmaları gerektiğini ifade etmişti). Öte yandan Moldavya'lı tüccarların ise Osmanlı İmparatorluğu içinde serbestçe ticaret yapmalarına izin verilmişti. Moldavya Voyvodası'nın temel vazifelerinin arasından ilki, yıllık olan haracı ödemekti: 1570'lerde bu 35 bin dukaya denk geliyordu ama sonrasında yaşanan bazı dalgalanmalarla bu yeni gelen voyvodaların daha yüksek meblağları vaat etmesine veya zorla almasına ve Osmanlı parasının değerinin düşürülmesinin ardında istemsiz olarak indirimler yapılmasına neden olmuştu. Diğer bir görev ise çağrıda bulunulduğu zaman birliklerin tedarik edilmesi olmuştu – bu devre dair raporlarda 10 bin süvariye atıf yapılmıştı – ki buna rağmen o askerler yalnızca bölgedeki seferler için isteniyordu; ve tabii Voyvoda'nın doğal olarak her hangi bir zaman dilimi gözetilmeksizin kendi topraklarına giren düşman kuvvetlerini geri püskürtmesi de bekleniyordu. Ayrıca onun İstanbul'a hem siyasî hem de askerî istihbarat sağlaması da gerekiyordu (Voyvoda'ya 1566 Ocak'ında gönderilen bir Sultan emrinde: "Biz senden, Almanya'daki casusların, Alman ordusunun toplandığını söyledikleri hakkındaki ilettiğin mektubunu aldık; bu durumda tetikte olmayı bırakmayın ve düşmanın saldırısına karşı gerekli hazırlıkları yapın" denilmişti). Voyvoda'nın kendi dış siyasetini yönlendirmesi-yürütmesi yasaklanmıştı – ki buna rağmen bunların çoğunluğu Osmanlı olmayan önemli komşularıyla doğrudan

ilişki kurmaya devam ediyordu – ve onay verilmeksizin bir yabancı ile evlenmesine de izin verilmiyordu.[3]

İstanbul'a mal ve erzak sağlama vazifeleri ise çok daha az bir açıklık ile tanımlanmış ama 16. yüzyıl esnasında bunun önemi gittikçe büyümüştü. Savaş zamanlarında Moldavya ve Wallachia'ya en temel manada, Osmanlı ordusu için yiyecek bulmaları emredilebiliyordu; mesela 1552'deki Macar Seferi için Moldavya Voyvodası'na 30 bin koyun ve Wallachia'dakine de 3 bin öküz göndermeleri söylenmişti. Ancak, İstanbul'un bu yüzyıl esnasında 1550'lerde yarım milyondan 1580 itibariyle belki de 700 bine sıçramış olup büyüyen bir nüfusu olduğundan bu verimli bölgelerden gıda talebi sürekli artıyordu. Sultan, 1566'da Moldavya Voyvodası'nın İmparatorluk'un başkentine her ay mutlaka bin koyun ve bin baş sığır göndermesini karara bağlamıştı. Ayrıca tomruk için ve devasa miktarlardaki tahıl için de resmî emirler gönderilmişti. Bu ürünler genellikle Osmanlıların *celep* sistemi ile yani devletin atadığı, tüm Moldavya (mesela 1591'de ülkenin sadece bir kısmından 24.500 koyun satın almışlardı) boyunca koyunları satın alan ve İstanbul'a gönderen müteahhitler aracılığı ile ödeniyordu (bir gözlemci, 1580'li yılların sonlarında her yıl 100 bin Moldavya koyununun İstanbul'a gönderildiğini tahmin etmişti). Sultan tarafından en üst seviyedeki fiyatların sabitlenmesi için normal bir Osmanlı tarifesi oluşturulmasına girişilmişti ama bu sonradan 1570 sonlarında hemen kaldırılmıştı. Fakat Osmanlıların yaptığı, Osmanlı olmayan topraklara koyun, sığır ve diğer çeşitli malların ihracatını yasaklayarak –bazen de askerî değeri olduğundan bunların sahte olduğu gerekçesiyle– bir anlamda piyasayı çıkarlarına göre çeşitlendirerek donatmayı denemekti. Bartolomeo Bruti'nin adayı olan yeni

3 Alzati, *Terra romena*, 192 (*divan*); ASVat, Segr. Stato, Germania, 95, fo. 165v (scrivanj); Gerlach, *Tage-Buch*, 310 (yeniçeriler); Cantemir, *Descrierea*, 296 (Müslüman tüccarlar); Maxim, *L'Empire*, 12 (1577 fermanı), 18 (yabancılarla evlilik); Panaite, "The *re'ayas*", 98–104 (Moldavyalı tüccarlar); Bodl., MS Rawl. D 618, fo. 107r (10 bin, 1574); Albèri, ed., *Relazioni*, ser. 3, ii, 144 (10 bin, 1576); Pedani, ed.,*Relazioni*, 206 (10 bin, 1576); Cristea, "Friend", 261 (bölgedeki seferler); Maxim, "Haraciul" (haraç); Panaite, "Voivodes", 76–8 (istihbarat); Binark, ed., *5 Numaralı*, ii, 131 (askerlerin toplanmakta olduğunun bildirildiğine dair Sultan'a onun Nemçe'deki casuslarından mektuplar alındığı; bu durumda da gaflette bulunmayarak düşman saldırısına karşı gerekli hazırlıkları yapması gerektiği); Panaite, "Legal and Political Status", 21–2 (dış politika).

tayin edilmiş Voyvoda Iancu Sasul, Moldavya'nın başkenti Yaş'a varır varmaz Sultan'dan Moldavyalıların hala Macaristan ve Polonya'ya sığır ve koyun sattıklarına dair yasak bir uygulama ile uğraştıklarından yakınan katı bir emir almıştı – ve bu Iancu'nun aslında kendisine güvence olan İstanbul'daki borçlu olduğu kimselere söz verdiği 24 bin baş sığırı Avusturya'ya göndermekte olduğundan dolayı iyi bir önlem olmuştu. Gerçekte Lehistan üzerinden büyük sayılarda sığır satılıyordu; bunlar toynaklarının üzerinde etlerinin çok daha iyi ve diğerlerinden değerli olduğu Venedik'e kadar götürülüyorlardı. Moldavya'nın bütün "Boyar"-ları (soyluları) kendi mülklerinde bulunan canlı hayvanların-sürülerin ticaretini yapıyorlardı ve bunların arasından Voyvoda hem en muazzam toprak sahibi hem de en büyük tüccardı.[4]

Bu prensliklerin serveti her şeyden evvel kendilerine ait devasa verimliliklerden geliyordu. Stefan Gerlach 1575'te İstanbul'da kendi büyük elçisi tarafından yapılan bir yorumu kaydetmişti: "bugün, benim nazik efendim şunu dedi, bugünlerde Wallachia ve Moldavya'nın, sultanların ve paşaların mandıralarından başka bir şey olmadığını söyledi; ve kendilerine dedikleri gibi prensleri de mandıracıydı". Moldavya sadece et, peynir ve donyağı gibi "mandıra" ürünlerini değil, aynı zamanda tahıl, bal, balmumu, kürk, şarap, bira ve büyük miktarlarda balık da ihraç ediyordu. 1580'lerde bir Cizvit seyyah, sadece 1 scudo karşılığında neredeyse bir adam kadar büyük kurutulmuş balık ve buna eşit bir fıçı içerisinde havyar alınabileceğini keşfettiğinde şaşırmıştı. Moldavya'nın refahının diğer bir kaynağı da Anadolu ve İstanbul'dan, Lehistan'a giden önemli bir ticaret yolu üzerinde olmasıydı. Hem İstanbul'dan karadan Galati'ye hem de tekne ile Kiliya'ya geçen mallar daha sonra Yaş üzerinden Lehistan'ın önemli bir kenti olan Kamyanets-Podilski'ye (Pol.: Kamieniec Podolski, Trk.: Leh Kamaniçesi) götürülürdü. Oradan Lviv'e (Pol.: Lwów, Kamyanets-Podilskyi gibi şimdi Ukrayna'da ama o zamanlarda bir Leh-Litvan şehri) ve oradan da ya

4 Veinstein, "Some Views", 179 (1552 seferi); Mavroeidē, *O Ellēnismos*, 27 (nüfus); Maxim, "Les Pays", 99–100 (ihracatın yasaklanması, 1566 fermanı), 101 (Iancu'ya sert bir ferman); White, *Climate*, 30, 32 (tomruk, tahıl); Nistor, *Handel*, 44–7 (boyarlar, voyvoda ticareti), 159 (24,500 koyun); Filitti, *Din arhivele*, ii, 44 (100 bin koyun); Maxim, *L'Empire*, 24–5, 124 (sabitlenmiş fiyatlar); Carter, *Trade*, 242–4 (Polonya'ya sığırlar); Holban vd., ed., *Călători*, ii, 381 (Venedik'teki et; ihracat hakkında krş. 641). *Celep* sistemi hakkında bkz. Kiel, *Art*, 77–86.

Çek diyarlarına, Avusturya'ya ve güney Polonya'ya transit geçişlerin yapılabilmesi için Kraków'a veya Poznan'a, Almanya için ya Gdansk'a (Alm.: Danzig), veya kuzeye doğru Brest tarafına ve oradan da Vilnius'a ve hatta Moskova'ya gidiyordu. Güneydoğu Asya üzerinden İran'dan gelen baharatlar 16. yüzyılın büyük bölümünde bu ticaretin önemli bir kısmını oluşturuyordu.[5] Doğudan gelen diğer yüksek değerli mallar arasında inciler ve mücevherler ile ipek, tiftik ve devetüyü kumaşları gibi lüks tekstil ürünleri de yer alıyordu.[6]

Bu malların çoğunu Lehistan'a Müslüman tüccarlar getiriyordu. Sonrasında ise gelirlerini Osmanlılar tarafından büyük değer verilen kürklere harcamak için olabildiği kadar uzağa yani Moskova'ya kadar seyahat ediyorlardı. Lehistan, Müslüman tüccarların doğrudan doğruya nüfuz ettikleri tek Hristiyan ülkesiydi; casusluk yaptıklarından şüphelenilse bile çoğunlukla varlıkları kabul edilirdi. Ancak doğu-batı ticaretine katılan başka din ve milletlerden olan diğerleri de vardı: Ermeniler, Yahudiler, Raguzalılar ve Yunanlılar. Moldavya'nın başkenti olan Yaş'ta önemli bir Ermeni kolonisi de vardı. Yahudiler ve Ermeniler, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul'da Yahudi tüccar ailelerle yakın bağları olan yerleşik İspanyol Yahudilerinin bulunduğu Lviv'deki önde gelen tüccarlardı. 1580'lerde Lehistan Şansölyesi, ticaretini arttırmak için yeni kurduğu Zamosc kentine bir takım İspanyol ve Portekiz Yahudi'sinin İstanbul'dan taşınması olayını ayarlamıştı. Her yerde bulunan Raguzalılar da özellikle Yaş olmak üzere Karadeniz ve

5 Bir önceki yüzyılın sonunda Portekizli tüccarlar tarafından Afrika'nın çevresinden bir deniz rotasının gelişimi ilk başta güneydoğu Asya baharatlarını Levant'tan alan Venedikli tüccarlar için de büyük bir alarma neden oldu ve uzak ülkelerdeki ticaretin baltalanması da uzun bir zaman aldı. On yıllarca satın alınan baharatlar Moldavya üzerinden Kraków'a, Goa'dan Lizbon üzerinden Gdansk'a ve oradan da Polonya üzerinden deniz yoluyla gelen baharatlara göre çok daha ucuz kaldı.

6 Gerlach, *Tage-Buch*, 135 (Heut sagt mein Gnädiger Herr: dass die Moldau und Walachey nunmehr nichts anders seyen, als dess Türckischen Käysers und der Bassen Meyerhöfe, und ihre Fürsten, wie sie sich nennen, ihre Meyer); Nistor, *Handel*, 157–64 (tahıl, bal vd.); BNC, MS Gesuiti 7, fo. 89r (balık, havyar); Dziubin´ski, "Drogi handlowe", 237–40 (Polonya sınırına yollar); Małecki, "Die Wandlungen" 145–7 (Polonya sınırından rotalar); Dziubinski, *Na szlakach*, 89 (Moskova ve Vilnius güzergahları); Carter, *Trade*, 196 (karadan gelen baharatların daha ucuz olması); Veinstein, "Marchands ottomans", 729 (inciler, ipekler vd.); Rybarski, *Handel*, i, 179–80 (tekstil).

sahillerindeki bu ticarete dahil olmuşlardı. Sadece Galata'dan, Sakız'dan (1566'dan itibaren Osmanlı toprağı) ve Kıbrıs'tan (1570-1'den beri Osmanlılarda) değil, aynı zamanda Venedik Girit'inden gelen Yunanlılar Akdeniz'deki sert ve tatlı kırmızı şarapların ticaretine hâkim olmuşlardı; bu ticari mallar, soğuk Orta Avrupa kışları sırasında daha da değerleniyordu ve çoğunlukla Moldavya üzerinden geliyordu. Ayrıca burada birkaç Arnavut tüccar da vardı; ve Pogon'dan olan bazı "Yunanlılar" anadilleri – pratikte Romence ile aynı bir dil olan – Vlahça olduğundan bugünün Arnavutluk bölgesinden olabilirlerdi.[7]

Bu devirde Karadeniz'in sözde bir biçimde "kapatılması" hakkında çok şey yazılmıştı. İfade yalnızca, önemli Kırım limanlarının Cenevizliler tarafından işletildiği önceki dönemlerde sık sık ziyarette bulunan Osmanlı olmayan tüccarların cesaretlerinin, heveslerinin kırılmasına veya yasaklanmasına atıfta bulunuyordu. Bu süreç, 1550'lerde veya 1560'larda başlayan ve ancak yüzyılın sonunda resmileşen aşamalı bir süreç olarak görünmektedir. İstanbul'un Romen topraklarının – ve Tatar Hanlığı'nın – ürünlerine karşı artan açlığı ana nedendi; bu, yabancı tüccarların alım yapması için burada daha da azı olduğu anlamına geliyordu. Moldavyalıların kuzey batı sınırlarında Osmanlı olmayan kimselere çeşitli ticari emtia satmaları resmiyette yasaklanmışken Osmanlı olmayan tüccarların gelip onları doğudaki tüccarlardan almalarına izin vermek mantıksızlık olacaktı. Bununla birlikte yine de bazı yabancı tüccarlar faaldiler. Şarap getiren Giritliler, bunun karşılığında post ve havyar yükleri alıyorlardı; yüzyılın ikinci yarısında ise Fransız gemileri bazen Karadeniz'e giriyorlardı; bazı Venedikli tüccarlar da burada Osmanlı gemilerini veya iş ortaklarını kullanarak ticaret yapıyorlardı; ve Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısında önemli bir karakolu olan

7 Dziubinski, *Na szlakach*, 89–93 (Müslüman tüccarlar, kürkler); Veinstein, "Marchands ottomans" (Müslüman tüccarlar, kürkler); Dudek ve Kowalewicz, "Przy- czynek" (casusluktan şüphelenilmesi); Giurescu, *Tîrguri*, 246 (Yaş'taki Ermeniler); Małecki, "Die Wandlungen", 146–8 (Lviv'deki Ermeniler, Yahudiler); Israel, *European Jewry*, 29 (Zamość); BNC, MS Gesuiti 7, fo. 89r (Raguzalılar); Mollat, "Istanbul", 157 (Raguzalılar, Arnavutlar); Barbulescu, "Relations", 119–20 (Raguzalılar); Mavroeidē, *O Ellēnismos*, 118, 124, 133, 138 (Yunanlılar); Iorga, *Relaţiile*, 49–53, 57, 73,90 (Yunanlılar), 63, 105 (Pogon); Hoszowski, *Les Prix*, 40 (şaraplar); Shmurlo, *Rossiia*, ii, 443 (Arnavutlar). Pogon hakkında yukarıda bkz. 244-5.

Raguzalılarsa aldıkları malları sık sık Ancona ve diğer İtalyan limanlarına götürüyorlardı. Yabancı tüccarlar 1590'larda bölgeden uzak durduysalar da bu herhangi bir yasaktan olduğu kadar 1593'ten itibaren yeni bir Osmanlı-Habsburg savaşı ve Ukraynalı Kazaklar tarafından korsanlığın artması sayesinde oluşan güvenlik endişeleri ile de ilgiliydi. Her durumda vurgulanması gereken şey ise Karadeniz'in "kapatılmasının" durgunluk anlamına gelmeyeceğidir. Hatta aksine, 1590'lara kadar gelen on yıllar Moldavya'dan geçen ticarette olumlu bir patlamaya tanık olmuş gibi görünmektedir.[8]

Voyvoda'nın 1580'lerde vergiler, gümrük vergileri ve hem üretici ve hem de tüccar olarak kendi gelirleri sayesinde, yarım ila 1 milyon taler (333 bin-666 bin duka) arasında tahmin edilen büyük bir geliri vardı. İstanbul'a verilen haraca ek olarak askerî ve diğer devlet harcamaları da buradan geliyordu ama hem Moldavya ve hem de Eflâk hükümdarları hala zengin adamlardı; bu yüzden de Venedikli mücevher satıcılarının bu hükümdarların etrafında bir reçel kavanozunun etrafındaki eşekarıları gibi toplanmaları şaşırtıcı değildi. Yüksek gelirler, Osmanlı sarayında artan nakit iştahı ile birlikte, tüccarların ve diğer yatırımcıların bir voyvodanın teminatı için ödeme yapan uygulamaların – Bartolomeo Bruti'nin de çok başarılı bir şekilde yer aldığı üzere – gelişimini ve diğerinin de kurulumunu açıklıyordu: yeni Voyvoda olan biri yatırımcılar paralarını cömertçe telafi edebilecekleri müddetçe birkaç yıl iktidarda kalabileceklerinden emin olabiliyorlardı. Fakat bu, aynı zamanda Sultan için bu kadar ekonomik ve stratejik öneme sahip bu toprakların neden doğrudan ele geçirilip yönetilmediği sorusunu da gündeme getirmektedir. Bunları *beylerbeylik*lerine dönüştürme tehdidi zaman zaman uygulamaya konulmaya çalışılmış ve 1595'te savaş zamanındaki bir kriz anında kısaca yerine de getirilmişti; fakat genel Osmanlı politikası kesinlikle dolaylı yönetimden yanaydı. Böylesi bir bölgeyi yeniçeri garnizonlarıyla

8 Inalcık, "Question", 108–9 (kademeli ilerleme); Beldiceanu, "La Moldavie", 158 (Istanbul); Luca, *Dacoromano- Italica*, 22, 73 (Giritli tüccar), 22–4 (Venediklilerin Osmanlıları kullanması); Heberer, *Aegyptiaca servitus*, 371–2 (Fransız gemisi, 1588); Cvetkova, "Vie économique", 336–7 (Karadeniz kıyısındaki Raguzalılar); Spissarevska, "Alcuni problemi", 721–2 (Ancona'ya giden Raguzalılar); Luca, "Associazionismo", 158 (savaş, Kazaklar); Ostapchuk, "Human Landscape", 39–40 (Kazaklar). "Kapanış" müzakerelerinin iyi bir özeti için bkz. Popescu, "La Mer Noire".

doldurmanın maliyeti mutlaka önemli nedenlerden biri olmalıydı; örneğin yüzyılın ortasında Osmanlı yönetimindeki Macaristan'da tamamı hala ödeme bekleyen ve aktif olarak kullanılan en az 20 bin birlik askeri vardı. Ocak 1578'de İstanbul'daki İmparatorluk büyük elçisi David Ungnad ilginç bir yorumda bulunmuştu: Temeşvar'ın eski paşasının Moldavya *beylerbeyi* ilan edileceğine dair bir söylentiye dikkat çekmiş ve "bu durumda Lehistan bir Osmanlı mülkü olma yolunda ilerleyebilir; ama gerçekte bu neredeyse inanılmaz olarak görülmektedir çünkü şehrin [İstanbul] domuz yağı, et ve diğer gıda maddelerinde ana tedarikçisi olan Moldavya eğer Osmanlılar tarafından ele geçirilmiş olunsaydı bunları kısmen veya çoğunlukla tüketen nüfus ilgili mallardan mahrum kalmış olacaktı." yani bu Osmanlı idaresinin yerel üretimin yaptığından daha fazlasını tüketeceği ve ayrıyeten belki de tarımsal verimliliğin düşeceği anlamına geliyordu. Lehler hakkında yaptığı çıkarımlara dair olan sözler muhtemelen daha da önemliydi. Lehistan'ın bu prensliğin tamamen Osmanlılaştırılmasına karşı itirazları çok güçlüydü: askerî açıdan Moldavya'nın tampon bir devlet olarak hareket etmesi gerekiyordu ve Lehler ise onların kendi ayrılıkçı temellerine etki ve manipülasyona devam edebilecekleri bir komşu istiyorlardı.[9]

Çoğunlukla Batı Avrupalılar tarafından yazılan bu dönemdeki Osmanlı İmparatorluğu'nun modern tarihleri, Lehistan'a çok az ilgi gösterme eğilimindedirler. Bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır: bunlardan biri Batı Avrupa kaynaklarının ve ikincil literatürün hakimiyetidir ve diğeri de Lehistan'ın 1533'ten itibaren Osmanlılarla barış içerisinde olmasıdır. Ancak Lehistan, Osmanlı Sultanları için oldukça önemliydi; onlarla barışçıl ilişkiler sürdürmeleri de bu gerçeğe tanıklık etmekteydi. Lehistan Krallığı ile Litvanya Büyük Dükalığı'nı tek bir

9 Filitti, *Din arhivele*, ii, 45 (500 bin); Iorga, *Acte*, i, 37 (milyon); Luca, "Veneziani", 245–6 (mücevherler); Luca, *Ţările*, 278 (mücevherler); Decei, *Relaţii*, 225 (kısaca yapılan *beylerbeylik*ler); Murphey, *Ottoman Warfare* (Macaristan'da 20 bin); HHStA, Türkei I, Karton 36, 2nd foliation, fo. 48r ("Damit wär Poln schon guetes thails des Turken, aber es will vns fast vnglaublich furkhomen, weil Moldaw dise statt mit fleisch, schmalz vnd andere victualien zum maisten versicht, dessen hieige resident ganzlich od[er] maistns thails beraubt wurde, wo die Moldaw durch Turkhen solte geeignet"); Maxim, "Les Pays", 94 (Lehlerin tavrı). Krş. 1582'de Polonya Kralı'nın demeci: Padişah bölgenin gelirlerinin çoğunu harcayacağı için Voyvodaları Paşalarla değiştirmez (Bolognetti, *Epistolae*, i [= v], 498).

"devlet" olarak birleştiren 1569'daki Lublin Birliği'nden sonra bu devlet Baltık kıyılarından Kırım Hanlığı'nın sınırlarına kadar günümüz Polonya'sının çoğunluğu, tüm modern Letonya, Litvanya, Belarus ve şimdiki Ukrayna'nın batısını içeren yarısını bulunduran Avrupa'nın büyük bir bölümünü kapladı. Seçimli monarşisi ve veto hakkını sürekli kullanan huysuz soyluların bulunduğu parlamentosu ile anayasası sayesinde birçok Batı Avrupa ülkesinde gerçekleşmeye başlayan iktidarların merkezîleşme sürecine geçemedi ve geçirilmedi; ama güçlü bölgesel lordlarının yardımlarıyla bu dönemde çoğunlukla doğudaki rakibi Rusya'ya yöneltebilecekleri büyük askerî kuvvetler yetiştirebildi. Lehistan, Osmanlı jeopolitik stratejisi için sadece büyüklüğü nedeniyle değil, aynı zamanda potansiyel olarak veya gerçekte Osmanlı karşıtı iki güç, Rusya ve Kutsal Roma İmparatorluğu arasında yer aldığı için de önemliydi. Eğer onlar Rusya'yı fethederlerse ya da Habsburglar tarafından ele geçirilirse ya da bunlardan herhangi biri ile herhangi bir şekilde birleşme ya da yakın ittifaka girerse, Osmanlı İmparatorluğu'nun güvenliği için büyük bir tehdit oluşturacaktı. Giovanni Barelli'nin 1575'te İstanbul'dan gönderdiği bir istihbarat raporunda yorumladığı üzere Osmanlılar, "ziyadesiyle bölünmüş olan" Lehlerin kendileriyle girecekleri bir savaşta yenilebileceklerini düşünüyorlardı. Ancak onlar Lehlerin "baş düşmanlarından [yani Osmanlılar] birine karşı kendilerine son derece büyük bir güç verecek olan" Rusların Çarlarını kendi kralları olarak seçmeye zorlanmalarından da korkuyorlardı.[10]

Dolayısıyla Lehistan Krallığı için seçim yapıldığı her seferinde, endişe İstanbul'dan hissediliyordu. Sultan, uzun süredir devam eden Osmanlı-Fransız ittifakı ve Fransızların Habsburglara olan düşmanlığı bakımından 1573'te Henri de Valois'yı desteklediği için mutluydu. Bununla birlikte, Henri'nin krallığına girdiğinin ertesi yılında bundan aniden ayrılmasıyla Kutsal Roma İmparatoru II. Maximilian'ın Lehistan tacını elde edebileceğine dair gerçek korkular vardı. Lehistan parlamentosunun üst meclisi ona onay vermişti ama alt meclis merhum kralın 52 yaşındaki kız kardeşiyle evlenme sözü vererek anlaşma pekiştirmeyi kabul eden Transilvanya'nın Katolik Macar Voyvodası Stephen Báthory'i seçmişti. Stephen 1576'nın başlarında Lehistan Kralı

10 BSB, MS Cod. İtal. 6, fo. 431v (disuniti assai, agrandire eccesiua.ce un suo capital nemico).

olmuştu; pek çok soylunun ona oy verme nedenlerinden biri, Osmanlı İmparatorluğu ile bir savaştan kaçınılmak istenmesiydi (Rusya birincil düşman olduğu müddetçe bu mantıken gerekli olan bir stratejiydi). Padişah bu seçimden çok memnun kalmıştı. Stephen, Transilvanya'da güvenilir bir vassal hükümdardı; onun değeri biliniyordu ve Leh tahtına çıkması Lehistan ve Transilvanya –ki buranın yönetimini kardeşi Christopher'a devretmesine rağmen– arasında şahsi bir birlik oluşturması gerçeğinden İstanbul'a Lehistan üzerinde daha fazla etkiyi talep edebileceğinin bahanesini vermişti. Onun seçilmesi Orta Avrupa'da ilerleyen Karşı Reform hareketinin yürüyüşü için de olumsuz sonuçlar doğurmuştu; Stephen Báthory samimi bir Katolik olsa bile, taç giyme töreninde Lehistan-Litvanya Krallığı toplumundaki Katolik, Protestan ve Ortodoks gibi tüm büyük Hristiyan söylemlerinin karşılıklı hoşgörü taahhüdü olan Varşova Konfederasyonu'nda bunlara saygı duyacağına dair söz vermişti. Papalık, Stephen'ın tahta çıkmasına ciddi bir şekilde ayak diremişti çünkü kısmen de olsa, onun Habsburglu rakibini açıkça desteklemişlerdi. Biraz vitesi zorlayarak artık Osmanlı karşıtı bir ittifakın koşullarını yaratmak için Lehistan ile Rusya arasında barışı teşvik etmeye yoğunlaşmaya ve Lehistan'ın Sultan'a karşı bir savaşa katılması durumunda ise yavaş yavaş ödül olarak Moldavya'yı alabilecekleri fikrini ima etmeye başlamışlardı.[11]

Bu dönemde Lehistan ile Osmanlı İmparatorluğunu neredeyse silahlı çatışmaya sürükleyen şey Kral, Sultan ve Papa'nın kasıtlı politikasından çok karşılıklı iki düşman gücün öngörülemeyen eylemleri olmuştu: Tatarlar ve Kazaklar. Kırım Tatarları nihayetinde sözde olsa bile padişaha tabiiydiler. Tatar Hanları, kendi vergilerini toplayıp kendi madeni paralarını basmalarına rağmen İstanbul'daki daha büyük olan gücü kabul etmişlerdi; Kırım'da yeni bir han, yönetici olan Giray hanedanından seçilirdi ama seçim sonradan Sultan'ın onayına sunulur ve Osmanlılar bazen onun yerine daha uyumlu olan bir han yerleştirmek için işbirlikçi olmayan Hanı görevden alabilirlerdi. Askerî ve yağmacı faaliyetleri nedeniyle Tatarlar, vahşi Asyalı göçebeler olarak Rusya

11 Fichtner, *Emperor*, 204–5 (taht için rakip adaylar); Ciobanu, *La cumpănă*, 42 (daha fazla etki için bahane), 43 (ima edilen fikir); Kuntze, "Les Rapports", 141–6 (Papalığın yanlış adım atması, Varşova Konfederasyonu), 160 (soyluların savaştan kaçınmak istemeleri).

ve Orta Avrupa'da korkunç bir ün kazanmıştılar. İstanbul'daki İngiliz büyük elçisi 1580'lerde çok ciddi bir biçimde "sarışın doğuyorlar, üç günün ertesinde gözlerini açıyorlar, bu sadece kendilerine özgü bir şey, bu acımasız insanlar öküz postlarıyla kaplı arabaların altında açıkta yatıyorlar" şeklinde rapor etmiş ve tüm yetişkin erkeklerinin "hırsızlar ve soyguncular" olduklarını söylemişti. Tatar çobanlarının yaz aylarında sürüleriyle birlikte arabalarla seyahat ettikleri doğru olsa bile, onların Tatar topraklarının merkezinde tarımsal mülkleri (buralarda çoğunlukla ele geçirdikleri köleleri çalıştırdıkları) olan yerleşik bir toplumları da vardı. Yönetici aileleri ve soyluları eğitimli adamlardandı; Sultan tarafından 1588'de atanan II. Gazi Giray çok iyi bir Arapça ve Farsça bilgisine sahip bir şairdi ve Hanların sarayı çok iyi stoku olan bir kütüphaneye sahipti. Ancak (Hanları tarafından önderlik edildiğinde 20-30 bin adamlık olağan bir kuvvet olan) Tatarların hafif süvarileri Osmanlıların Avrupa seferlerinde fazlasıyla korkulan bir yardımcı kuvvet unsuruydu ve diğer zamanlarda büyük Tatar çeteleri köleler ve diğer ganimetler için Lehistan ve Rusya topraklarına baskın düzenlerlerdi.[12] [13]

Lehistan devletinin güneydoğu kesiminde onlara karşı 965 kilometreden fazla bir alana yayılmış yaklaşık 3 bin kişilik resmi bir savunma kuvveti vardı. Kendi içlerindeki çok yetersiz olan gayretleri Kiev'in güneydoğusunda Dinyeper nehrinin alt kısmındaki bataklık topraklarda konuşlanmış fazlasıyla gayrı resmi bir savaş popülasyonunu oluşturan Zaporojye Kazakları tarafından desteklenmiştiler (Zaporojye kelimesi "alttan hızlı akan" manasına gelen bir kelimedir). Onların güney Rus steplerindeki diğer eşitleri olan Don Kazakları gibi bu insanlar da en azından serbest bir askerî örgüt oluşturmayı karşılayacak kadar

12 Królikowska, "Sovereignty" (Hanların statüsü); Podhorodecki, *Chanat Krymski*, 160 (Hanların azilleri, II. Gazi Giray); Bodl., MS Tanner 79, fo. 219r (alıntı); Ivanics, "Military Co-operation", 281–4 (Tatar güçlerinin boyutu), 294–5 (II. Gazi Giray II, kütüphane); Smith, *Generall Historie*, ii, 147–58 (153: alıntı).

13 1607-9'da Virginia'daki çalışmaları ve Pocahontas'la ilişkisi olduğu iddia edilen ünlü Kaptan John Smith 1603'te Tatar topraklarında köle olarak tutulmuştu. Onun daha sonra Tatarların yaşam biçimi hakkında yazdıkları erken modern dünyada herhangi bir İngiliz tarafından görgü tanığı olarak tasvir edilmiş en ayrıntılı çalışmaydı. Bu anlaşılabilir bir düzeyde yeterince ve çok olumsuz bir açıklamadır; ve o bu kimseleri "genellikle iğrenç ve aylak, doğal olarak sefil ve savaşlarında hırsızlarının askerlerinden daha iyi oldukları" şeklinde bulmuştu.

sosyo-politik bir sistem geliştirmişlerdi ama bu devlet benzeri bir varlık haline gelmek için yeterli olmamıştı. Bölgedeki bazı güçlü toprak sahiplerinin onlara koruması ve sponsor olmalarından yararlandılar ve bunlar normal koşullarda Kraliyetin resmî kuvvetleriyle geniş bir savunma stratejisi içerisinde iş birliği yapmak için de istekliydiler. Fakat, onların Tatar akıncılarının "arayışları" ganimetlerden nasibini alan yönetici ve yerel hakimler tarafından açıkça desteklenen kendi başlarına çıktıkları baskın seferlerine dönüşecekti. Onların 20. yüzyıldaki feodalizme karşı ya da ulusal kurtuluş için savaştıklarını gösterme girişimleri ikna edici değildir; akınlar her şeyden önce ekonomik bir faaliyetti ve tüm sosyal sınıfların bundan bir çıkarı olabilirdi. Tatar çeteleri Han'a sadece ganimetleri üzerinden vergi ödemekle kalmıyor, aynı zamanda bazı durumlarda ganimetlerinin yarısının güvencesi karşılığında onlara atlar veren yatırımcı tüccarlar da oluyorlardı. Lehistan tarafında Kraliyet askerleri bazen Tatarları akın yapmaları için kışkırtır ve sonrasında ise mallarını yüklediklerinde eve dönüş yolunda onlara müdahale ederek yollarını kesmeye özen gösterirlerdi (ki bunları sonradan kendileri için ayırıp el koyabilir veya bir ücret karşılığında asıl sahiplerine iade edebilirlerdi). Fakat daha büyük olan Kazak yağma seferlerinin ayrıca politik bir boyutu da olabilirdi, ister onların yerel koruyucuları olarak Lehistan hükümeti tarafından karşılıklı kas esnetme tasarılarından kaynaklansın, ister istenmeyen sonuçlar tarafından olsun.[14]

Bu türdeki baskınlar büyük bir ölçekte olsa bile modern bir göz için normal bir sistemin bileşeni olarak değil anlaşılması gereken çevresel üzücü bir olgu ve önemli bir şey olarak görülebilir. Yine de bu devirdeki Osmanlı dünyası ile Hristiyanlık arasında bulunan kuzeydeki Dinyeper bataklıklarından güneyde Akdeniz'in yarısından geçen bahri sınıra kadar tüm hudut alanlarına bakılacak olunursa bunun, buradaki sistemin büyük bir kısmı olduğu görülecektir. Uzun Osmanlı-Habsburg sınırının her iki tarafında da ekonomik ve askeri hayatın değişmez bir özelliği olan akınları gerçekleştiren yardımcı yerel kuvvetler türemişti. Adriyatik'in kuzeydoğu köşesindeki küçük ama yüksek seviyedeki eylemleriyle, yaptıkları deniz haydutluğu ve korsanlık yoluyla

14 Davies, *Warfare*, 33–5 (resmi savunma kuvveti); Golobutskii, *Zaporozhskoe kazachestvo*, 88–90, 97 (anti-feodal, ulusal özgürlük için); Hru- shevsky,*History*, vii, 45–8 (akınların doğası, ekonomik çıkarlar).

Osmanlıların ticari çıkarlarına ve daha çok Osmanlı-Venedik ilişkilerine gerçek bir zarara neden olan teoride Habsburgların sınır birlikleri rolünü üstlenmiş Slav sığınmacı ve maceracıları olan "Uskok" nüfusu vardı. Çoğunlukla Hristiyan nakliyelerini avlayan Arnavut kıyılarındaki korsanlar ise evvela Avlonya'yla Draç'ta ve daha sonra ise ayrıca Ülgün'de üs tutmuşlardı. Ve Akdeniz'de Kuzey Afrika korsanları, baskınları kendisinin ana faaliyetlerinden biri edinmiş olan diğer bir grupla, Malta Şövalyeleri ile aynı sahnede bulunuyordu. Tüm bu örneklerde ganimet ya ekonomi için gerekliydi ya da saldırı eylemi için gerekli hayati bir harekete geçiriciydi (Malta şövalyelerinde olduğu gibi); bu kendi içerisinde tek başına toplumların geniş bir ekonomik çıkar örüntüsünün iç içe geçtiğini ima ediyordu, zira sıklıkla başka yerlerden gelen tüccarların, onların el koydukları malları satın almaları için de bağımlıydılar.[15] Elbette avlanmanın örgütlenmiş olan bu hali sadece sınıra ait bir olgu değildi. Akınlar ve koruma amaçlı olarak bir tür geri tepme tipi ile bileşik hale gelmiş olan akınlarda konuşlanmış olan toplumlar yabancı olanların yanı sıra yerel hedeflere karşı da hareket edebiliyorlardı; Kuzey Arnavut dağlarında bulunan savaşçı Kelmendi liderliğindeki bir grup kabile böyle bir uygulama geliştirmişti ve Himareliler ile Manililer gibi savaşan diğer nüfuslar bazen av seçimlerinde oldukça gelişigüzel davranabiliyorlardı. Fakat, bu tarz aktivitelerin bütünü için diğer tarafa karşı yürütüldüğü müddetçe sınırın avantajı halihazırda bir meşruiyet sağlıyor olmasıydı; ve eğer bu sınır iki din arasında uzanıyor ise burada daha fazla bir yasallık mevcut oluyordu.[16]

Devletler ve devlet benzeri oluşumlardan (Cezayir, Tunus, Trablus, Malta, Kırım Tatar Hanlığı) geniş bölgesel güçlere (Kazaklar, Habsburgların sınırdaki "Grenzer" cemiyetleri ve onların Osmanlı'da yer

15 Bu durumun nasıl çalışılmamış olması merak uyandırıcıdır. Dubrovnik'in bazen Osmanlı korsanlarının ganimetleri için bir takas-evi olarak suçlandığını ve Livorno'nun yüzyılın sonlarına doğru "serbest liman" olarak genişletilmesiyle Batı Avrupalı tüccarların Kuzey Afrikalı korsanlardan satın aldıkları malı burada satabilecekleri bilinmekte. Fakat tüm bu işleyiş için malların satılmasının çok önemli bir gereklilik olmasına rağmen deniz haydutları ve korsanlar hakkında bu yönden yayınlanan her yüz sayfada ancak bir paragraf yazılmaktadır.

16 Rothenberg, *Austrian Military Border*; Bracewell, *Uskoks* (istisnai olarak iyi bir ekonomik açıklama: 110–17); Ljubić, "Poslanice", 6–7 (Dubrovnik'in sanık oluşu); Manca, *Il modello*, 76 (Livorno); Greene, *Catholic Pirates*, 92 (Livorno); Malcolm, "Kelmendi", 156–7.

alan versiyonları) ve kabaca onların muadili olan Arnavutlarla Senj'li Uskoklar gibi destekli küçük gruplara varana kadar geniş bir silsile arz eden yağmacı toplumlar mevcuttu. Çağdaş olan kişiler bunların aralarındaki bazı benzerlikleri algılamışlardı; örneğin Osmanlı meseleleri üzerinde yazan bir Alman, Johannes Leunclavius Kazakların hem Uskoklara hem de Morlachlara (Osmanlı-Habsburg sınırının her iki tarafında da kullanılan Ulah ve Slav dövüşçüler) benzediğine dikkat çekmişti ve Osmanlılar ise Kuzey Afrika korsanları ile Tatarları Sultan'ın "iki kanadı" olarak tasvir etmişlerdi. Belki de modern tarihçiler, geçmişin doğal yansımalarını sunan çok uluslu devletlerin direk müdahalelerine dayanan standart uluslararası tarih modeli ile uyuşmadığı için tüm bu yağma faaliyetlerinin özünü nadiren hep bir arada düşünürler. Buna rağmen, onların resimde önemli bir unsur olarak düşünülmeleri gerekmektedir; onlar düzenli olanlarla beraber dahili güç ilişkileri sisteminin karmaşık bir bileşeni olarak "düzensiz kuvvetler" şeklinde de düşünülebilirler. Çoğu zaman sadece düşmanları için değil, ayrıca destekçileri için de ciddi sorunlara neden olmuştular. Ama ikinci grup onlara neden tahammül etmiştir? Cevabın bazı kısımları açıktır: onlar sınırda nispeten ucuz ve kalıcı bir savunu düzeni sağlamıştılar; savaş zamanında değerli hale gelmiş yardımcı kuvvettiler; barış zamanında ise yaptıkları yağma faaliyetleri çok sayıda erkeğin dövüş becerisini geliştiriyordu; düşmanı veya potansiyel düşmanı sürekli olarak araştırmaları onların bir dereceye kadar "inkar edilebilirliğini" örterken zayıf noktaları açığa çıkarıyordu; ve belirli bir noktaya kadar saldırgan eylemlerinden kaynaklanan zararlardan fayda sağlanabildiği gibi diğer taraf da onları çağırmak için çeşitli imtiyazlar önerebiliyordu. Tüm bu hususlar yasaldı ama onların düzensiz kuvvetler oluşu izleniminin verilmesi gibi riskleri sıralamak onların destekçisi olan düzenli politik güçlerin araçları yani sadece maşa olarak işlev gördüklerini göstermişti. Ki bu onların hamisi olan güçlerin büyük bir isteksizlikle onlara uyum sağlamakta zorluk çekmeleri bakımından onların da kendi çıkar ve politikaları olduğu gerçeğini reddetmek olacaktı. [17]

Tatarların ve Kazakların faaliyetleri, Osmanlı İmparatorluğu ve Lehistan arasındaki ilişkileri altüst ediyordu ve bazen bunu Moldavya'nın kalbine bir isyan veya savaş şeklinde taşıyordu. 1575'te ve tekrar

17 Leunclavius, ed., *Neuwe Chronica*, 110; Manca, *Il modello*, 14 (ali).

1577'de Lehistan toprakları Kazak saldırılarına misilleme olarak büyük Tatar akınlarına maruz kalmıştı. Bu dönemdeki Moldavya Voyvodası 1574'te asi Ioan cel Cumplit'nin yerine geçirilen Wallachia Prensi Petru Şchiopul'du. Ioan'ın kardeşi olduğu iddia edilen ve Ioan Potcoava (At nalı John – çıplak elleriyle bir atın ayaklarını kırmıştı) olarak bilinen bir adam 1577 sonlarında bir Kazak ordusu toplayarak başkent Yaş'ı ele geçirerek Moldavya'yı istila etmişti; daha sonra ise makamların onu tutuklayıp infaz ettikleri yer olan Lehistan'a geri çekildi ama takip eden yıl diğer liderlerin komutası altında iki Kazak istilası daha gerçekleşti. Sultan, 1578'de Stephen Báthory'yi Kazakları dizginlemez ise Lehistan'ı işgal edeceği noktasında uyardı. Stephen'ın herhangi bir Osmanlı toprağına veya Moldavya'ya saldırmamalarına dair verdiği sıkı talimatlarla kurduğu resmî küçük Kazak ordusu bu zorlukla karşılaşmak noktasında oldukça sembolik bir teşebbüstü; bu işgal tehdidini savuşturdu ama ona bu savaşçıların gerçek kontrolünü vermedi. 1579 sonlarında yerel bir Leh asilzadesi Akkerman'daki (Bilhorod-Dnistrovskyi) Osmanlı kalesine bir Kazak hücumunu organize etmişti. Bu, Sultan'ın Petru Şchiopul'u değiştirmesine dair karar verebileceği acil bir durum oluşturdu; Petru, Leh yanlısı olarak görülüyordu ve bu nedenle de Lehlere karşı ödün verilemeyecek bir çizgide siyaset geliştirilebilmesi için o doğru kişi değildi. Ayrıca o Wallachia'dan bir yabancı olduğundan Moldavya boyarları onun Iancu Sasul'la değiştirilmesi için İstanbul'a arzuhalde bulunmuştular; Bu boyarlar aslında Leh karşıtı bir tarafı temsil ediyorlardı ve onlara istediklerini bahşetmek konumlarını güçlendirmek demek olacaktı. Dolayısıyla Bartolomeo Bruti'nin devasa ödemeleri organize etmesinin yanı sıra siyasî şartlar da Iancu'yu tahta taşımıştı.[18]

Genel olarak Iancu'nun 1538'de Muhteşem Süleyman tarafından sürülen ancak daha sonra eski pozisyonuna kavuşan Voyvoda Petru Rareş'in gayrı meşru oğlu olduğuna inanılıyordu; ve annesinin Braşov'daki Alman bir deri işçisinin karısı olmasından dolayı ona "Alman" – "Sasul"

18 Hrushevsky, *History*, vii, 115–17 (Ioan Potcoavă, Kazak istilaları, Tatar saldırıları), 118–20 (resmi Kazak ordusu); Pippidi, "Cazacii", 267–8 (Kazak istilaları); Sekowski, ed., *Collectanea*, ii, 302–8 (Sultan'ın uyarısı, Mart 1578); HHStA, Türkei I, Karton 38, 2nd foliation, fos. 134r–135v (Sultan'ın uyarısı Kasım 1587); Ciobanu, *La cumpănă*, 35–7 (Leh yanlısı Şchiopul, Boyarların isteklerini yerine getirme), 48 (Akkerman hücumu, cevap); Iorga, *Histoire*, v, 206 (boyarların dilekçesi); yukarıda, 366 (ödemeler).

olarak hitap ediliyordu. Moldova hükümetinin bu devre ait idari kayıtları bulunmadığı için onun hükümranlığına dair nesnel ve ayrıntılı herhangi bir açıklama vermek imkansızdır. Bunun yerine, resim daha sonra 1640'larda Iancu Sasul hakkında söyleyecek iyi bir şeyi olmayan Moldavyalı kronik yazarı Grigore Ureche'nin yazdığı anlatılar tarafından domine edilmiştir. Ureche'ye göre o, ülkedeki sığırlar için bugüne kadar duyulmamış bir ondalık vergisi getirtmesiyle tanıtılmıştı ve bu Lapuşna'nın doğu bölgesinde Moldavya ordusunun ezdiği büyük bir isyana neden olmuştu. Iancu, "Hristiyan dinini sevmeyen" kötü bir adamdı; boyarların karılarına tecavüz etmiş ve sonuçta bazı önde gelen soylular sürgün hayatının içerisine akıp gitmişlerdi. Bu açıklama oldukça basit görünmektedir. Iancu'nun (eğer öyle ise) ölümünden hemen önce Katolikliğe dönmesi onu Moldavya'nın gözünde lekelemiş olmasına rağmen bazı rutin dindarlık eylemleri gerçekleştirdiği, örneğin çok sayıda Çingene işçiyi Ortodoks manastırlarına verdiği bilinmektedir. Önde gelen bazı soyluların ve din adamlarının Lehistan'a kaçtıkları aslında doğruydu ama onların nedenleri Iancu'nun karşı olduğu Leh yanlısı bir lobiyi temsil ettiklerinden aslında politikti. Ancak onun, eğer bilselerdi Osmanlıları daha az memnun edecek olan farklı bir siyaseti vardı: o, başından beri yukarı Macaristan'daki askeri komutanı aracılığı ile Habsburglarla gizli bir temas içerisindeydi. Moldavya'da oldukça kısa süren yönetiminin sonlarına doğru o Habsburg topraklarında bir arazi edinmeye çalışmıştı ve o bunu Osmanlı İmparatorluğu'nun içerisindeki bir başka sürgün çemberinden kaçınmak için bir cıvata deliği olarak görüyordu; ama onun bu bağlantılarını yetiştirip geliştirmesi için daha büyük bir stratejik hal mevcut olabilirdi. 1582 yılında Lehler bunu öğrendikleri zaman İstanbul'u hemen bilgilendirmişlerdi.[19]

Stephen Báthory Iancu'nun görevden alınması için çokça lobicilik yapmıştı; 1582 yılının yazında Sultan'ın oğlunun sünnetini kutlamak için İstanbul'daki muazzam şölene bir elçi gönderdiği zaman, o elçi ile beraber Padişaha hediye olarak iki esir Tatar prensini armağan olarak

19 Papiu Ilarian, *Tesauru*, iii, 48 (Alman); Tudoran, *Domnii trecătoare*, 177 (Alman); Ureche, *Letopiseţul*, 199–200 (onda bir, isyan, tecavüz, sürgün "legea creştineascâ nu o iubiia"); Anon., ed., *Documente, veacul XVI*, iii, 159–61 (hediye Çingeneler), 181–2 (Polonya'ya kaçan soylular); Ciurea, "Relatii", 36 (dönüştürülmüş); *HD*, xi, p. xlviii (gizli temas); Apostolescu, "Un aventurier", 568 (Lehlerin İstanbul'u bilgilendirmesi); Dopierała, *Stosunki*, 122 (Lehlerin İstanbul'u bilgilendirmesi).

yollamıştı. Sinan Paşa'ya büyük bir tezgâh altı ödemeye ek olarak bu cömert iyi niyet gösterisi arzulanan etkiyi de yaratmıştı. O yılın yazının sonlarında Iancu'nun azledilmek üzere olduğu haberleri ulaştığı zaman o, Moldavya hazinesinin tüm nakit kaynaklarını topladı ve Habsburglara sığınmak için yola çıktı. Maalesef onun güzergahında geçmesi gereken ilk yer Lehistan'dı. Orada tutuklandı ve kısa bir gözaltı sürecinin ardından Eylül ayı sonlarında bir Osmanlı *çavuş*unun onu İstanbul'a götürmek için gelmesinden az evvel Kral'ın emri ile infaz edildi. Stephen Báthory bu hareketi haklı çıkarmak için bazı sebepler sunmuştu: Leh kuryeler Moldavya'dan geçerken onun Sultan'a gönderilen mektuplarını açmış ve bunlara sahte kısımlar eklemişti; Leh topraklarındaki köyleri yakmış; ve ondan adalet arayan Lehleri döverek hapse attırmıştı (ayrıca Polonya'daki Papalık elçisi de, belki de sadece çokça yinelenen bir satırı tekrar ederek Iancu'nun halkının kadınlarının ırzına geçerek kendisinden "tamamen nefret edilmesine" neden olduğunu yazmıştı). Stephen, kamulaştırıldığı söylenen, rivayetlere göre 400 bin ila 1 milyon duka arasındaki devasa miktardaki nakitten bahsetmemişti. Zaten Padişah da bu konunun üzerine pek eğilmemişti; Osmanlı-Leh ilişkilerinin yerine oturtulması daha çok yeni bir zaman diliminde gerçekleştirilmişti ve yeni Moldavya Voyvodası'nın bir kez daha Petru Şchiopul olması Osmanlıların barış yanlısı olmak istediklerinin bir göstergesiydi.[20]

Bu yıllar sırasında Bartolomeo Bruti'nin Moldavya'daki hayatı hakkında pek bir şey bilinmemektedir. Görüldüğü üzere 1580 yılına ait bir Fransız büyük elçilik gönderisinin belirttiği üzere ona bir boyar arazisi ve tahminen Tuna'nın kuzey yatağında Moldavya'da bırakılmış tek önemli liman olan Galati'nin gümrük vergilerinden 3 bin dukalık bir gelir bahşedilmişti.[21] Ayrıca bu gönderinin tanımlamaları onun bir ordunun generali yapıldığını belirttiği için, Bartolomeo'nun tamamen askerî tecrübeden yoksun olması bakımından mantıksız görülebilir; yine de 1582 Ocak'ında o Lapuşna'daki isyancıları bastırmak için büyük bir savaş verildiğinde gerçekten de Moldavya ordusunun

20 Dopierała, *Stosunki*, 122 (Sinan'a ödeme, Tatar prenslerinin hediyeleri); Ciurea, "Relatii", 36 (tutuklama ve infaz); Iorga, *Relatiile*, 54–5 (açılan mektuplar, yakılan köyler, yenilen ve tutuklanan Lehler); Bolognetti, *Epistolae*, i [= v], 488 (açılan mektuplar, "odiosissimo"); Ciurea, "Relatii", 36 (nakit söylentisi).

21 Yukarıda s. 375.

boyar Condrea Bucium ile müşterek kumandanı olmuştu. Bucium aşağı Moldavya'nın büyük "vornic"i veya palatin kontu iken Bartolomeo saray kahyası manasına gelen resmî "postelnic" makamını elinde tutuyordu ki o hiçbir zaman ne "vornic" ne de silahlı kuvvetlerin başı olan "hatman" olmamıştı; ancak görünen o ki Bucium iç işleri için ve Bartolomeo'da aslında dış ilişkilerden sorumlu kıdemli bir bakandı. Bartolomeo ayrıca Postelnic olarak başkent Yaş'ın yöneticiliğini elinde bulunduruyor ve buranın vatandaşlarını yargılayabiliyordu. Söz konusu– tüm bunlardan önce onun Iancu'nun Sinan Paşa ile arasındaki şahsi bağı oluşu gerçeğine bağlı olarak – bu şerefler evvelki yılların kötü maaşlı çaylak dragomanı ve göz ardı edilmiş yer altı casusunun olağanüstü dönüşümünü temsil ediyordu.[22]

Bartolomeo yeni durumunu heyecan verici olmasının yanı sıra mutlaka tuhaf bulmuş olmalıydı. O şimdi, Ortodoksluğun ezici üstünlükte olduğu bir Doğu ülkesindeydi ki İtalyanca bilgisinin olması onun için iyi bir yolculuk başlangıcı sağlamasına rağmen buranın dili olan Romence'yi öğrenmesi biraz zaman alacaktı. Burada çok gelenekçi bir toplum vardı, bunlar beledi hak ve kanunları ile onun tanıdık olduğu Venedikleştirilmiş Adriyatik şehirlerinin toplumlarından çok uzaktılar; Moldavya kentleri ve onları çevreleyen köyler Voyvoda'nın şahsi mülkü olarak görülüyordu ve kanunlar geleneksel olup yazılı değillerdi. Voyvoda ve saray halkının elbiseleri kısmen kaftanlar gibi dekore edilmiş pelerinler olup Osmanlı tarzında iken hiyerarşi ve törenler Bizans adetlerinden türetilmişti. 1574 yılında Yaş'taki saray hayatı hakkında yorumlamalarda bulunan bir Fransız seyyah "Voyvodalarını tanrı gibi onurlandırıyor ve aşırı derecede çok fazla içki içiyorlar" diye yazmış olmasına rağmen Stefan Gerlach birkaç yıl sonra bir arkadaşına Moldavyalıların en azından Wallachialılara göre daha medenî olduklarının garantisini vermişti. 1580'lerin sonlarında bir Cizvit Moldavya hakkında "edebî yazıya saygı duyulmuyor ya da öğretilmiyor" diye yazacaktı; fakat o, "insanların seçkin ve kabiliyetli ve basit olmaktan uzak bir biçimde kurnaz" olduklarını eklemişti. Nüfus, özellikle de şehirlerde oldukça karışmıştı; görüldüğü üzere tüccar topluluğuna Yunanlılar

22 Ureche, *Letopisetul*, 199 (ortak komutan); Pippidi, *Tradiția*, 253 (postelnic); Stoicescu, *Dictionar*, 296 (Bucium); *HD*, xi, l (harici, dahili); Cantemir, *Descrierea*, 200 (Yaş vilayeti).

ve Ermeniler dahildiler (bunlardan bazıları özellikle de Sakız'dan olanlar Roma Katolik'iydiler) ve Raguzalılar ise vergi ve gümrük mükellefi olarak faaldiler. Bunlar Protestan Almanlar, Macarlar ve Husçulardı; ve Yahudiler 1579'da Hristiyan tüccarların diretmesiyle kovulmuş olmalarına rağmen bazılarının Iancu Sasul döneminde geri döndükleri görülmekteydi. Ayrıca köylüler, tüccarlar ve diğer zümreler arasında Arnavutlar da vardı. 1584'te Cizvit Antonio Possevino Lehistan'dan "Moldavya Voyvodası'nın Macarlardan, Müslüman gibi yaşayan 50 Arnavut ve Yunan tebercinin bulunduğu 400 Trabant'tan [Orta Avrupa'da muhafız için kullanılan kelime] oluşan korumalarının" olduğunu rapor etmişti. Böylece Bartolomeo Bruti kendi ana dilinde konuşabilmek için bazı insanlar bulabilmişti. Ancak hangi durumda olursa olsun o münzevi bir hayat yaşamıyordu. En azından ilk yıllarında karısı Maria onunlaydı. Moldavya'ya ulaşmalarından muhtemelen 1 yıldan daha az bir zaman geçmeden bir oğul sahibi olmuşlardı ve bir Katolik piskoposunun bulunduğu en yakın şehir olan Polon Kamaniçe'sinde onu vaftiz ettirmişlerdi. Oğlan, ilki Bartolomeo'nun babasının adının onuruna ve ikincisi de büyük ihtimalle onun Leh vaftiz babasının hissesine düşen saygının etkisinden dolayı Antonio Stanislao adı ile Hristiyan olmuştu.[23]

Bartolomeo, 1582'de geleceğin III. Mehmed'inin sünneti için verilen ziyafete Voyvoda'nın elçisi olarak katılmak için İstanbul'a gitmişti. O tarz etkinliklerin ve yeni Sultanların törenlerinde halka açık katılım

23 Goldenberg, "Le Pouvoir", 41–2 (kentler); Nicolescu, *Istoria*, 121–35 (kaftanlar); Nistor, *Handel*, 59–60 (Yahudiler), 95 (yazılı olmayan yasa); Cleray, "Le Voyage", 48 (Ilz honorent comme Dieu leurs vaïvodatz, et Ilz boivent excessivement); Crusius, *Turco-graeciae*, 248 (Gerlach'ın vaadi); Benda, ed., *Moldvai Csángó-Magyar*, 94 (Litterae ibi nullae vigent, neque docentur. Gens est egregia et ingeniosa, et magis callida quam simplex), 853–4 (Macarlar, Husçular); Pippidi, *Tradiția*, 253 (Sakızlılar, Raguzalılar); Weczerka, *Das mittelalterliche*, 82–5 (Almanlar, Macarlar), 173 (Husçular); Shmurlo, *Rossiia*, ii, 443 (Arnavut tacirler); ASVat, Segr. Stato, Germania, 95, fo. 165v ("La guardia del Moldauo è di 400 Drapanti che sono vngheri, et di 50 alabardieri Albanesi, et Greci che uiuono alla Turca"), Segr. Stato, Polonia, 26, fo. 419r (Antonio Stanislao, piskopos olan Marcin Białobrzeski tarafından vaftiz edilmişti); yaklaşık tarih için aşağıda 347 ile krş.). 1587'de Voyvodaların korumaları için farklı bir açıklama: 400 Macar arkebüzcü ve 150 Macar, Arnavut, Yunan ve Slav süvarisi (Filitti, *Din arhivele*, ii, 46).

olması pek de yaygın değildi ama bu şimdiye kadar görülen en abartılı ve özenli olanıydı ki Haziran başlarından Temmuz'a kadar 50 günden fazla sürmüştü; sahnelenmesi için yarım milyon *akçe* (8 bin dukadan fazla) bir kenara ayrılmış, hazırlıkları aylar sürmüş ve davetiyeler Fas ve Özbekistan gibi uzak mesafelerdeki hükümdarlara gönderilmişti. İstanbul popülasyonunun büyük bir çoğunluğunu eğlendiren böylesi bir cümbüş için altta yatan nedeni tahmin etmek zor değildi. 1578'de başlayan İran savaşının rağbet görmeyişi, zorlu oluşu ve maliyetinin giderek artmakta olduğu kanıtlanmıştı; yabancı güçlerin hürmet gösterileri de dahil olmak üzere morallerin dikkat dağıtıcı ve devasa bir şekilde arttırılması büyük bir şekilde arzulanıyordu. Elbette bundan daha muazzam ve şaşırtıcı bir şey hayal edilemezdi. Şenliklerin ilk etabında Müslüman ve Hristiyan hükümdarların büyük elçileri ile kıdemli paşalar cömert hediyeler sundular. Vezirler ve *beylerbeyi*ler için bu, Osmanlılarda tamamen bir kült haline gelmiş hediye verme olayının en talepkâr [zorlu] örneğiydi. Sinan Paşa, Sultan'ın oğluna mücevherli altın bir kılıç, 6 erkek köle, 3 at, ve 4 yaldızlı kitap vermişken Sultan'a ise iyi atlar, bol miktarda lüks kumaş, altın yaldızlı bir Kur'an ve yakut ile firuze taşlarıyla kaplanmış altın bir kase sunmuştu. Bazı yabancı devletlerin hediyeleri ise hemen hemen bu kadar cömert olabilirdi. Leh Kralı çok değerli sayısız Rus samur kürkü göndermişti; Venedik elçisi Giacomo Soranzo 8 bin duka değerinde altın, gümüş ve ipek getirmişti; ve Iancu Sasul'un hediyeleriyse 3 bin duka değerindeki gümüş bir çeşme ve diğer gümüş işçiliği parçalarını içeriyordu.[24]

Kutlamalar, seçkin misafirler için 3 katlı ahşap bir stant ile özel olarak donatılan Hipodrom'da yapılmıştı. Raguza elçileri ve Bartolomeo gibi Hristiyanlar alt kata yerleştirilmişlerdi. İlk birkaç hafta boyunca resmî hediyeleşme etkinlikleri sporcular, dövüşen hayvanlar (3 aslan ve 1 yaban domuzu arasındaki bir kavga neredeyse yaban domuzu tarafından kazanılıyordu), ip cambazları, müzisyenler ve diğerlerinin bulunduğu eğlencelerle serpiştirilmişti; yorgun olan Fransız bir gözlemci,

24 Gürkan, "Efficacy", 29(n.) (Voyvoda'nın elçisi); von Hammer, *Geschichte*, iv, 118 (bütçe, hazırlıklar, Fas, Özbekistan); Reindl-Kiel, "Power", 43–4 (Sinan'ın hediyeleri gifts), 53 (Leh armağanları); Leunclavius, ed., *Neuwe Chronica*, 513–14 (Venedik ve Moldavya hediyeleri).

Jean Palerne, müziği "eşekleri dans ettirecek kadar ahenkli bulmuştu". Gerçek boyutlu filler ve develer de dahil olmak üzere tatlı evcil hayvanların geçit töreni yapılmış ve akşamları kalabalıklara yiyecek dağıtılarak lüks havai fişek gösterileri sergilenmişti. Sonrasında ise sahte kaleler içeren gerçek görünüşlü savaşların olduğu askerî gösteriler (Palerne, yüce bir askerî lider olarak tanınmak isteyen Sinan'ın böyle giyindiğini kaydetmişti) yapılmıştı; muzaffer bir şekilde ele geçirilen Hristiyan kalelerinin içlerinde cırlayan domuzlar vardı. Haziranın ikinci haftasında İstanbul'daki esnaf loncalarının geçit alayları, bazen büyük arabalarda veya şamandıralarda çalışmalarını gösteren veya simgeleyen ayrıntılı gösterilerle başladı. Buna, yılan oynatıcılarının, turşu satıcılarının, cirit yapımcılarının, kaftan dikicilerin, nalçacıların, ipek eğiricilerin, tulumba satıcıların ve turta pişirenlerin yer aldığı 200'den fazla lonca katılmıştı. Helva yapımcılarının arabasında bir adam devasa bir kazan içerisinde helva yapmıştı ve bir berber ise başının üzerinde dururken müşterileri tıraş etmişti; Yahudi barut imalatçılarının şamandırasında ise bir barut değirmeni vardı ve bir adam çıplak teninde sürekli olarak barutun neden olduğu küçük patlamaları ateşliyordu (Helva yapımcıları aynı zamanda canlı bir tavşanı havai fişeklerle havaya uçurmaya çalışarak kalabalığı eğlendirmiştiler). Ayna üreticileri, ayna parçalarından oluşan elbiseler giymişken renkli kâğıt üreticilerinin renkli kâğıt giymiş 130 çırağı vardı. Esnaflar Sultan'a erişebildikleri zaman ona hem simgesel (dev ayakkabı, ağaç kadar uzun kâğıt laleler) hem de gerçek hediyeler vermiştiler: kuş yakalayan seyyar satıcı esnafı çok derin bir samimiyet ile 2 akbaba, 10 keklik ve 100 güvercin sunmuştu. Tüm bunların karşılığında ise Sultan, büyük loncalara önemli miktarda nakit olarak hediyeler vermiş ve çıraklara ise avuç dolusu madeni para atmıştı. Bunlardan sonra mesela Arnavut atlılarının birbirleriyle mızraklar ile dövüştükleri daha fazla askerî eğlenceye vakit ayrılmıştı; o süreç içerisinde bazı atlar öldüğünden dolayı bu sadece rol yapmak demek değildi. Moraller, hem Habsburg sınırından gelen Hristiyan esirlerin geçitte yer alması hem de Hristiyan Osmanlı tebaasından özellikle de Yunan ve Arnavutların gönüllü olarak –Batılı gözlemcilerin dehşete düşmeleriyle– İslam'a dönmelerini içeren törenlerle arttırılmıştı. Osmanlı bakış açısıyla her şey festivalin son günlerinde Sultan'ın askerlerinden

bazılarının arasında ciddi bir kavga patlak verene kadar çok iyi gitmişti. Her şey, İstanbul subaşısının liderlik ettiği bir yeniçeri devriyesi tarafından bazı genç sipahilerin (süvariler) bir genelevde bulunmasıyla başlamıştı. Şiddet, onların fahişelerin toplatılmasına direnmeleriyle başlamış ve çok daha fazla sayılardaki sipahiler ile yeniçerilerin katılımıyla çabucak bir halk mücadelesine dönüşmüştü. Sipahilerden 2 tanesi öldürülmüştü. Sinan Paşa yeniçerilerin ağası (komutanı) olan Ferhad Paşa'yı suçlamış ve görevinden almıştı; Ferhad bundan sonra Sinan'ın en büyük rakibi olacaktı.[25]

Bartolomeo, büyük ihtimalle şenliklerden ve birkaç yıl evvel kendisine yeterince saygı duymayan Batı Avrupalı ileri gelenlerle omuz omuza sürtünme deneyiminden keyif almış olmalıydı. Fakat bu ziyaretin en mühim işlevi, muhakkak Moldavya Voyvoda'sının geleceğinin tartışıldığı, akrabası Sinan Paşa ile yapmış olduğu görüşmelerdi. Polonya'daki Papalık elçisi bundan 7 yıl sonra Bartolomeo'nun kendisine ne anlatmış olduğu temelinde, "Iancu'nun söz vermiş olduğu koşulları gözetmemesinden ve Sinan Paşa'ya yani kendisini Voyvoda olarak atayan kişiye vaat ettiği haracı ödememesinden dolayı İstanbul'da bulunan Bruti, Iancu'nun görevden alınması ve şimdiki hükümdar olan Prens Petru'nun bu göreve tayin edilebilmesi için ayarlamalar yapmıştı." diye yazacaktı. Sinan'a özel ve şahsi ödemeler yapılmasındaki başarısızlığın bir etken olması kolayca düşünülebilir ama Bartolomeo'nun görevden alma hususunu "ayarlamış" olması ifadesi onun kendi kendisini büyütmesi gibi görünmektedir; ve daha önce Bartolomeo'nun onun azledilmesinde rol almasından dolayı kendisine karşı derin bir kin beslemesi makul bir şekilde beklenebilecek olan Petru Şchiopul'un eski makamına getirilmesinde tüm insanlar arasından Bartolomeo'nun teşvikte bulunduğuna inanmak zordu. Karar kesinlikle, Petru'yu Bartolomeo'nun hizmetlerini unutmamak zorunda bırakan Sinan tarafından alınmıştı.

25 von Hammer, *Geschichte*, iv, 119 (ahşap sehpa); Reusner, *Operis*, 29 (yabandomuzu, aslanlar, din değişimlerindeki dehşet, sipahi-yeniçeri kavgası); Palerne, *D'Alexandrie*, 280 (assés mélodieuse pour faire danser les asnes), 282 (tatlı hayvanlar), 287 (pour estre recognu quelque grand guerrier), 289 (Hristiyan esirler); Peçevi, *Historija*, ii, 64 (fahişeler, sipahi-yeniçeri kavası, Ferhad Paşa). Diğer tüm ayrıntılar görgü şahidi olan Leunclavius, ed., *Neuwe Chronica*, 468–514'teki açıklamalarındandır ve İntizamî'nin şiiri Procházka-Eisl, "Guild Parades"den alıntılanmıştır.

Petru Şchiopul'un ataması 28 Ağustos 1582'de İstanbul'da gerçekleştirildi ve o Moldavya'ya birkaç hafta sonra Bartolomeo ile birlikte seyahat etti. Venedik Baylo'su Petru'nun İstanbul'dan binden fazla süvari eşliğinde müthiş bir çıkış yaptığını rapor etmişti. Ayrıca o, –kesinlikle tekrar Bartolomeo'nun söylediklerine dayanarak– Petru'nun Bartolomeo'nun şefaati sayesinde eski durumuna getirildiğini yazmıştı; o kayda değer bir şekilde, onunla beraber giden Bartolomeo'nun, "[Petru'ya] ona görevde uzun süre kalıp kalamayacağının Bruti'ye gösterdiği iyi muameleye bağlı olacağını söyleyen Sadrazam tarafından kendisine sıcakkanlı bir biçimde en önemli ve en değerli konuma sahip olacağının tavsiye edildiğini" eklemişti.[26]

26 Theiner, ed., *Vetera monumenta*, iii, 142 ('quale non osservando le conditioni promesse esso Giacula, et non pagando il tributo promesso à Sinan Bassa, per mezzo del quale era stato promosso, l'istesso Bruto in Constantinopoli procurò che fusse deposto il Giacula, et promosse questo Principe Pietro che hora governa'); Maxim, *Noi documente*, 220 (investiture); Veress, ed., *Documente*, ii, 230 ('et haverà luogo principalissimo et di molto utile, essendo stato caldamente raccomandato dal Bassà con dirli che' l suo star longa- mente in quel stato dipenderà dalla bona compagnia che farà al Bruti').

18

Bartolomeo Bruti İktidarda

Kronik yazarı Grigore Ureche Voyvoda "Topal Peter" Petru Şchiopul'un portresini çok çekici bir biçimde çizmişti. "O, ülkesinin müdafisiydi ve fakirlere karşı şefkatliydi; ona karşı herkes tarafından sevgi ve saygı duyuluyordu". Petru, Ortodoks kilisesine karşı cömert ve kayda değer bir dindarlık göstermişti: o, Bartolomeo'nun şahitliği ile Patmos adasındaki St. John manastırı için bir vakıf kurmuştu, Kudüs'teki St. Sava manastırına bir Moldavya köyünü bağışlamıştı, İstanbul'daki ekümenik Patrikliğe çeşitli hediyeler vermiş ve Lviv'deki Ortodoks kilisesinin koruyucusu gibi bir tavır sergilemişti. Yunan Ortodoks kroniklerinden birinde ona dair yapılan bir tanımlama onun sadece rahipleri ve manastırları hamiliğine almasını değil, ayrıca "yoksullara ve esirlere karşı en yüksek seviyede bir şefkat" gösterdiğini de vurgular. Bu aynı zamanda, onun çok akıcı bir şekilde Türkçe, Yunanca ve Romence konuştuğunu ve buna ek olarak onun astronomiye olan özel bir ilgi ile "edebiyatta ve her bir sanatta bilgili olduğunu, verdiği kararlarda çok adil olduğunu" kaydeder. Kölelerle ilgili olan nokta, daha sonra Petru'nun birçok Hristiyan'ı Osmanlı esaretinden kurtardığına tanıklık eden Leh bir diplomat tarafından da doğrulanmıştı. Bununla birlikte geriye kalan diğer kaynaklar bu oldukça nazik ruhun yaşadığı zorlu jeopolitik çevre için uygun olup olmadığını merak etmişlerdir. Stephen Báthory 1582'de "herhangi bir şiddete meydan verilmemesi konusunda uysal ve kolay anlaşılabilir" birisiydi ve ertesi yıl Leh Kralı'nın biraz kayıtsız bir biçimde "cesaret kalıbının adamı olmadığını ama yine iyi tıynet sahibi biri

olduğunu ama her halükârda ziyadesiyle kendisine bağımlı olduğunu" söylediğini rapor etmişti.[1]

Osmanlı-Leh ilişkileri Petru Şchiopul'un yeniden tayin edilmesiyle düzelmişti ama bundan daha erken bir tarihten olmayarak 1583'te Kazaklar tarafından tekrar parçalanmıştı. Taht için hak iddiasında bulunan diğer bir kişi ile Moldavya'ya girmek için başarısız bir girişimin ardından onlar Osmanlı yönetimindeki Bender bölgesinin çevresine doğru dönmüş, o şehrin kuzeyindeki yeni inşa edilmiş bir kaleye ve sonrasında Bender'in kendisine, banliyölerine ve kalesine saldırmışlardı. Leh kralının bu bölgedeki kalede hak iddia etmesinden dolayı hücumun resmen sponsorlu bir iş olduğu iyice tahmin edilmişti. Bartolomeo, İstanbul'daki kardeşi Cristoforo'ya Bender'deki sancakbeyine yardım etmek için Voyvoda ve kendisinin 15 bin adamlık bir ordu ile Yaş'ı henüz terk etmiş olduklarını söylediği bir mektubu 7 Temmuz'da yazmıştı; o, "Kazaklar ve Leh Kralı'nın diğer askerlerinden" oluşan düşman kuvvetlerini 10 bin olarak tasvir etmişti ve "burada, bu sınırda Sultan ve Lehler arasındaki barışın tehlikeye girdiği" sonucuna varmıştı. Osmanlı makamları bu saldırı ile öfkeye kapılmışlardı; kısa bir süre sonra ise bir Leh elçisini tutuklamış ve diğer birini de katletmişlerdi. Fakat Stephen Báthory aslında bir sefer emri vermemişti ve şimdi Osmanlılarla savaştan kaçınmak için yoğun bir çaba sarf etmiş, Kazak liderlerini avlamış ve 30 tanesinin de Lviv'de bir çavuş önünde kafalarının kesilmesini sağlamıştı. Bu yüzden Bartolomeo askerlerle beraber Bender'e gittiği vakit Hristiyan bir devlete karşı gerçekte Osmanlı İmparatorluğu için savaşmıyordu. Yine de o her halükârda Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarları için

1 Ureche, *Letopiseţul*, 204 (Ţărîi era apărătoriu, spre săraci milostivu de avea de la toţi nume bun şi dragoste; kronik yazarı Azarie tarafından da benzer bir tanımlama yapılmıştır krş.: Andreescu, *Restitutio*, 166); Năsturel, "Petru Vodă" (Patmos; 122–3: St. Sava); Anon., ed., *Documente, veacul XVI*, iii, 262 (Bartolomeo'nun şahitliği), iv, 75 (kölelerin ifadeleri); Alzati, *Terra romena*, 202–5 (St Sava, Istanbul); *HD*, Supplement, ii(1), 315–17 (Lviv); Crăciun, *Protestantism*, 183–4 (Lviv, koruyucu); [pseudo-]Dorotheos, *Vivlion*, sig. 4F3v ('eleēmōn eis to akros, eis sklavous, eis ptō chous', dikaiotatos eis tas kriseis tou, kai . . . dokimō tatos eis pasin technēn, eis grammata); Bolognetti, *Epistolae*, i [= v], 587 (piacevole et facil natura sua in cedere ad ogni violenza), ii [= vi], 412 (non era huom' di valore . . . ma però persona da bene et dipendente assai da S. Mtà).

Osmanlıların vassal devletlerinden birinin bir bakanı olarak dövüşmüştü.[2]

Bu dönemde Moldavya'nın devlet işleyişinin içeriği hakkında ve bu yüzden Bartolomeo'nun hareketlerine dair de ayrıca detaylı delil eksikliği vardır. Açıkçası bu dönemde Bartolomeo'nun yıldızı git gide parlıyordu: 1584 yazında Cizvit Antonio Possevino Lehistan'dan, "Yaş kentinde Voyvoda'nın gözdesi ve bir Katolik olan Venedikli Bartolomeo Bruto var; o [Voyvoda'nın] onun danışmanı ve askerî komutanı, ki çok da uzun olmayan bir zaman önce o, Venedik'teki ailesine 6 bin Macar dukası gönderdi" diye rapor etmişti. Bartolomeo ve karısı Maria muhtemelen 1583'te ikinci bir oğula Alessandro'ya sahip olmuşlardı; Possevino'nun yorumundan Maria'nın çocuğunu büyütmek ve artık Bartolomeo'nun devasa kazançlarını yatırmak için şimdi "Venedik"e –aslında sonrasında yaşadıkları yer olan Koper'e– gittiği görülmektedir (onun daha sonraki geliri rapor edildiği üzere artacak ve müthiş bir miktar olan yılda 12 bin dukaya yükselecekti). 1585'te Yaş'ı ziyaret eden Cizvit Giulio Mancinelli Bartolomeo'yu "Voyvoda'nın pek sevgilisi ve çok yüksek şerefe sahip" bir kimse olarak betimlemişti. Benzer bir gözleme ertesi yılın ilk zamanlarından gelen Fransız bir seyyah, Fourquevaux Sörü olan François de Pavie tarafından da ulaşılmıştı: o, Petru Şchiopul'un ellerini "Voyvoda'nın en büyük favorisi olan Arnavut bir centilmen, Lord Bruti'nin lütfu ve eşliğinde" öpmüştü (Fourquevaux ayrıca Petru'nun kaldığı yerin hemen önündeki meydanda adalet dağıtışına da tanıklık etmişti: o kendisine başlıca bakanlık hizmeti verenler, baltalar ve palalarla silahlanmış birkaç yüz Macar askeri tarafından çevrelenmiş bir haldeyken önünde diz çöküp şikayette bulunulan her konuyu dinlemiş ve ardından anında karar vermişti). Bartolomeo'ya özellikle iltimas gösteren Voyvoda hakkındaki bu yorumlar Petru'nun basit bir şekilde sadece Sinan Paşa'nın talimatlarına bağlı olma arzusunu gösteren işaretler olarak sayılmamalıdır. Sinan, 1582 Aralık'ında sadrazamlık makamından azledildiği için nüfuz sahibi bir şahsiyet olarak kalmış olsa da o on yılın sonunda iktidara dönene kadar artık İstanbul'daki eli kamçılı kişi

2 Hrushevsky, *History*, vii, 128 (başarısız girişim, kafa kesme); Kuntze, "Les Rapports", 186 (Bugün Iagorlik'teki kale, elçinin katledilmesi); *HD*, iv(2), 118 ('cosacchi, et altri soldati del Re di Polonia', 'qui a queste frontiere la pace tra Poloni et il Turcho è andata a monte'); Heidenstein, *Rerum polonicarum*, 213 (Osmanlı hiddeti, tutuklama).

olmayacaktı. Yani Bartolomeo, gerçekten de kendi şahsi kabiliyet ve nitelikleriyle Petru'yu etkilemiş ve onun vazgeçilmez olan sağ kolu haline gelmiş görünmektedir. Bu iki adam arasındaki ilişkiler iyiydi ve 1587 yılında Petru'nun Bartolomeo'ya "onun bize gerçek ve sadık hizmetlerinden" dolayı minnet ile Childeşti köyünü verdiğinden bahseden bir belge ile de onaylanmıştı.[3]

Bartolomeo fayda sağladığı bu iltimas sayesinde –ayrıca "postelnic" gibi yüksek bir mevkii elde tutmaya devam ettiğinden– kendi ailesinin bazı üyelerine de araziler veya makamlar elde edebilmeye muktedir olmuştu. Kardeşi Benedetto Voyvoda'nın sarayında onursal bir makam olan "kupa taşıyıcısı" olmuş ve Moldavya'da mülk edinebilmişti; 1589'da Petru ona kabaca 166 duka – 20 bin *akçe* değerindeki bir köyü satmıştı. Kardeşleri Cristoforo 1588-9'da Moldavya'da biraz zaman geçirecek ve kendisini kupa taşıyıcısı yaptırtacaktı ve 1590'da Petru'nun idari konseyinin bir üyesi olacaktı. Başka bir kardeş olan Bernardo, 1589'da Moldavya diplomatik heyetinin bir parçası olacak ve ayrıyeten o da burada mülk edinecekti. Onların yeğeni olan, Jacoma Bruti ve Pietro Borisi'nin oğulları Bernardo (veya Bernardino) Borisi de 1587'de Petru Şchiopul'un sarayında tercüman olarak çalışırken ayrıca, iyi bir şekilde Yaş şehrine yerleşmişti; bu, iki yıl sonra Yaş'tan geçtiği zaman Hardwick'li Bess'in oğlu ve ilk Devonshire Kontu'nun kardeşi maceracı İngiliz gezgin Henry Cavendish'e tercüme faaliyetlerinde bulunan "Barnadyno Barrysco"ydu. Ve ayrıca görüleceği üzere diğer yeğenlerden biri de 1580'lerin sonunda Petru'nun sarayında biraz zaman harcayacaktı: Antonio Bruni.[4]

3 ASVat, Segr. Stato, Germania, 95, fo. 156v (nella detta città di Giasso è Bartolomeo Bruto Vinitiano, il quale è catolico, et fauorito del Principe, et è consigliere, et commanda . . . et non ha molto che ha mandato a suoi in Vinetia sei mila Ducati Vngheri); AST, AMC, MS 84 (reel 124, çerçeve 62) (Maria Bruti, Koper'deki Mart 1600 tarihli dokümanlar, Alessandro'nun 16 yaşında olarak tasviri); *HD*, xi, p. lxii (12,000); BNC, MS Gesuiti 7, fo. 89v (honoratissimo, et carissimo al Sig.re Principe); Iorga, *Acte*, i, 37 (avec la faveur et conduite du sieur Brutti, gentilhomme albanois, fort favori du Prince), 37–8 (adalet); Anon., ed., *Documente, veacul XVI*, iii, 360–1 (pen- tru slujba sa dreaptă şi credincioasă, œ ne-a slujit).

4 Anon., ed., *Documente, veacul XVI*, iii, 199 (postelnic), 441–2 (Benedetto 'ceaşnic' [= cup-bearer], 20,000 *akçe*); Anon., ed., *Documente, veacul XVII*, ii, 201–2 (ceasnic); Venturini, "La famiglia", 374 (Cristoforo 1588'den itibaren Moldavya'dadır); Pippidi, *Hommes*, 145 (Cristoforo konsey üyesi); Pippidi,

Bartolomeo ailesinin mutlaka tanınmasını istiyordu; servetlerinin Ülgün'ün düşmesiyle bir enkaz haline gelmesinin ardından bu Bruti'lerin tekrardan müreffeh ve nüfuzlu kılınmaları için kaçırılmaması gereken bir fırsattı. Fakat onun yardımlarını ve hamiliğini genişletme arzusu, Moldavya'da Roma Katolikliğini yükseltmeyi ve desteklemeyi kendisi için özel bir misyon haline getirdiğinden bunun çok daha ilerisine gitmişti. Bunun ilk açık belirtisi, kendisiyle iletişim kurması üzerine eski bir dosta Tommaso Nadali'ye (veya Natali) 1584 yazında yazdığı bir mektup ile gelmişti (Krakow Katedrali'nin kilise üyesi olmadan ve Lehistan'a taşınmadan önce Sultan Murad'ın astım tedavisi için birkaç yıldır İstanbul'da çalışan Raguzalı bir fizikçi). Bartolomeo, "hem Türkiye'de (Osmanlıların doğrudan yönettikleri bölgeler) ve hem de bu ülkede [Moldavya] sapkınlık lanetinin kökünü kurutmak, iyi bir öğreti ve örnek hayat yaşayan insanları emsal olarak göstermek üzere her türlü yardımı edebilmek adına" şeklinde yazmış ve oldukça görkemli bir biçimde "asla başarısız olmadım" demişti. Bunun bir kanıtı olarak ise o, Moldavya'da "sahte –heretik– bir piskopos" bulduğu vakit onun kilisece geri çağrıldığını söyleyerek aynı biçimde Leh Kamaniçe'sindeki piskoposun önüne gönderdiğinden bahsetmişti. O, ayrıyeten "hem esirlerin özgür kılınmasında hem de diğer konularda kutsal Kilise'ye olan uzun hizmetine" atıfta bulunmuş ve Yaş'taki Katoliklere bakması ve kendisini ziyaret etmesi için bir rahibin gönderilmesini talep etmişti.[5]

Nadali'den gelen ve Bartolomeo'nun yanıtladığı mektup, bir arkadaştan gelen sıradan bir not değildi; bu Raguzalı, Orta ve Doğu Avrupa'da Reform karşıtı çalışmaları ilerletmek için çok daha geniş bir

Traditia, 253 (Cristoforo 'paharnic' [= ceasnic], Bernardo Borisi 1587 tercüman); Luca, *Dacoromano-Italica*, 110 (Bernardo, mülk); *HD*, xi, p. lxv (Bernardo, görev); Wood, ed., "Mr. Harrie Cavendish", 19 (Barrysco). İddiaya göre (*HD*, xi, p. xlvii, ve Caprosu, "Creditul", 114–15) Bernardo Bruti, Iancu Sasul'un altında 1580-1'de Neamt'ın "Bernat" adındaki valisiydi (bkz. Anon., ed., *Documente, veacul XVI*, iii, 133, 169) ki bu kronoloji ve zaman zemininde çok şüpheli görünmektedir.

5 Tadić, *Dubrovački portreti*, 349–68 (Nadali); ASVat, Segr. Stato, Germania, 95, fo. 198r (ch'io non hò mai mancato sì in Turchia come in questo paese di far ogni sorte di buon officio per introdur persone di essemplar uita et buona dottrina, et estir- par questa maledittione di heretici se per me se potesse dal mondo non che da queste parti, falso ep[iscop]o), 198v (la longa seruitù mia fatta à S. Chiesa si in liberar schiaui come in altre cose). Nadali, 1578'de İstanbul'dan Toskana'nın Grandükü'ne istihbarat teklif ettiğini yazmıştı: Sola, *Uchali*, 275.

stratejinin parçası olan bir girişime dahil edilmişti. Temeldeki amaç, Ortodoks kiliselerinin Roma'ya [Katolikliğine] dönüştürülmesinden başka bir şey değildi. Bazı gözlemciler için bu ütopik görülebilirdi: Papalık elçisi (Avignon'daki Cizvit Koleji'nin eski rektörü) Antonio Possevino'nun 1581'de Moskova'yı ziyaret ettiğinde keşfettiğinde olduğu gibi, Rus kilisesinin mevzu bahis olduğu yer kesinlikler burasıydı. Ancak Ortodoks dünyasında oldukça uygulanabilir görünen başka potansiyel açılımlar da vardı. Litvanya Büyük Dukalığına bağlı diğer bölgelerin ve Ukrayna'daki çoğunluk olan Ortodoks popülasyonunun bağlı olduğu Ruthenya Kilisesi, söz konusu devlet olan Lehistan ile birleştikten sonra daha ziyade bir hedef haline gelmişti; Vilnius'taki Cizvit Koleji'nin rektörü Ortodoksların din değiştirmeleri için 1570'lerde hareketli bir mücadele yürütmüştü; ve Cizvitler Litvanya topraklarında birkaç ruhban okulu daha kurulmasına yardım etmişlerdi.[6]

Yunan Kilisesi kazanılması gereken bir başka potansiyel ödüldü. Roma, Ortodoks Yunanlıların Kıbrıs gibi bazı yerlerden olan aksi yöndeki kimi delillere rağmen Müslümanlarca yönetilmektense Batı Avrupa hakimiyetinde olmayı tercih edeceklerine inanmıştı. Her halükârda, 1439'daki Floransa Konsülünde Konstantinopolis Patriği aslında Ortodoks ve Roma kiliselerinin bir araya gelmesi için imza atmıştı; bu, görüldüğü üzere bazı açılardan Venedik topraklarındaki zorla uygulanan emsallerinden daha fazlası olarak görülmekteydi[7] (Güney İtalya ve Sicilya'da yerleşmiş olan Ortodoks Arnavut ve Yunanlıların da ayrıca kendi ayinlerine ve rahiplerine izin vermeleri ama yine de Roma'nın üstünlüğünü kabul etmeleri ve buna uymaları bekleniyordu). Papa XIII. Gregory, Ortodoks dünyasını kazanmakla yakından ilgileniyordu: o, 1573'te bir "cemaat" veya "Yunan" (yani Ortodoks) işleri için bir daire kurdu, 1575'te Konstantinapol'deki Patriğe bir heyet gönderdi ve 1577'de Roma'da bir Yunan Koleji kurdu. 1582'deki sünnet şenliklerine Venedik temsilcisi olarak İstanbul'a gittiği zaman Giacomo Soranzo, kendisiyle birlikte bir Papalık temsilcisini, Livio Cellini'yi getirmiş ve o da Patriklik ile birkaç görüşme yapmıştı; ancak Patrikliğin bazı kıdemli danışmanları birleşme yanlısı olsa da XIII. Gregory tarafından

6 Madonia, *La Compagnia*, 179–8 (Possevino, din okulu); Halecki, *From Florence*, 197–200 (Vilnius), 210–11 (Possevino Moskova'da).

7 Yukarıda, s. 25-6.

–Doğu Kiliselerine danışılmadan– dayatılan takvim reformu büyük bir direnişe neden oldu bu yüzden de müzakerelerde esaslı bir ilerleme sağlanamadı. Roma her ne olursa olsun Patrik II. Jeremias'ın olumlu bir yanıt vereceğine dair umut beslemek için bazı nedenlere sahipti. Birkaç yıl evvel Batı Avrupalı Protestanlar Jeremias'la ondan Papalık karşıtı bir demeç elde etme ümidiyle iletişim kurdukları vakit o çok net bir biçimde Protestanların görüşlerini reddettiğini yazmıştı. Bu belge İstanbul'dan, 1582'de Katolik dünyasından büyük beğeni toplayan Krakow'daki Leh bir Katolik rahip tarafından, yararlı bir sorumluluk vasıtası ile Bartolomeo'nun arkadaşı olan Tommaso Nadali'nin vasıtası ile alınmıştı. 1583 ve 1584'te Jeremias'a sonraki tarihli Papalık heyetleri gönderilmişti ama öncesinde ikinci tarihli olan heyet ona ulaşamadan o Sultan tarafından azledilerek Rodos'a sürülmüştü. Ona yapılan suçlamalar arasında Papa ile gizli bir biçimde komplo hazırlıklarında olduğu da vardı.[8]

Bu şartlar altında 1583 yılında, XIII. Gregory ve onun dış işleri bakanı Como Kardinali herhangi bir uzun vadeli Osmanlı karşıtı planları için stratejik öneme sahip iki Ortodoks ülkesini kazanmayı amaçlayan yeni bir girişime karar vermişlerdi: Wallachia ve Moldavya. Petru Şchiopul'un Katoliklere karşı iyi davrandığı inancı ve Wallachia'nın genç Voyvodası Mihnea'nın (Petru'nun kuzeni) kısmen Katolik ataları olduğu bilgisiyle Papa, bu 2 Voyvoda ve Bartolomeo Bruti dahil olmak üzere onların 4 bakanına mektuplar yazmıştı. Orijinal plan, şimdi Viyana'da konuşlanmış olan Possevino'nun mektupları onlara götürecek olmasıydı; ancak 1583 yazında Mihnea'nın azledilerek yerine rakip bir iddiacı olan Petru Cercel'in ("Küpeli Peter" söz gelimi bu kimse Fransız sarayında bulunmasının ardından garip Batı modasına uyum sağladığından dolayı [bu isimle çağrılmıştı]) geçirilmesi gerçeğine ek olarak çeşitli gecikmeler ve sorunlar yaşanmıştı (Cizvitler, o Moskova'da iken burada bir *çavuş* bulunduğu için onun Papalık elçisi olarak görevlendirilmesinin Osmanlılar tarafından biliniyor olmasından endişeleniyorlardı). Sonunda mektuplarla birlikte Wallachia'ya giden

8 Hofmann, "Griechische Patriarchen", 228–40 (Cellini'nin görevi); Sokołowski, ed. ve çev., *Censura* (Jeremias'ın belgesi); Cichowski, *Ks. Stanisław*, 137–9, 140(n.) (Sokołowski–Nadali bağı); Halecki, *From Florence*, 196 (XIII. Gregory), 215 (Jeremias için daha ileri görevler, görevden alınması).

Nadali oldu –o, şahsi olarak Moldavya'ya kadar gitmemiş görünmektedir– ve 1584'ün sonlarında Bartolomeo'nun cesaret verici yanıtını geri getirmişti.[9]

Sonraki birkaç yıl içerisinde bazı başka bağlantılar daha olmuştu. 1585'te Cizvit Giulio Mancinelli İstanbul'dan Lehistan'a giderken yolunun üzerinde Yaş'tan geçmiş ve Bartolomeo tarafından misafir edilmişti (Mancinelli 1575'te Roma'daki ruhban okulunda bir "sınıf başkanı" ve Meryem cemaatlerinden birinin yöneticisiydi; onun Bartolomeo'nun Ülgün ve Koper'den bir Arnavut olduğunu öğrendiği zaman eski öğrencisi Antonio Bruni ile bir bağ kurup kurmadığı merak edilebilir). Oradaki birçok Roma Katolik'inin, Katolik rahiplerin yokluğundan dolayı Ortodoks kiliselerine gittiklerini ve Yaş'daki kiliselerinin "buraya neredeyse tamamı Lutheran Alman ve Macarlardan olan zanaatkarlar hizmet etmek için gelen Lutherci misyonerler tarafından küfredildiğini" görünce şok olmuştu. Bartolomeo onu, Petru'nun kendisini Moldavya'nın Piskoposu yapabileceğini söyleyerek kalması için ikna etmeye çalıştı; ancak o, üstlerinin onayı olmadan böyle bir teklifi kabul etmeye yetkisi olmadığını düşünmüştü. Ertesi yıl, Papa'nın Balkanlar'daki Apostolik (dinî Papalık) ziyaretçisi olan Aleksandar Komulović (Alessandro Comuleo) yanında getirdiği Raguzalı bir Cizvit'le daha ileri müzakereler düzenledi; onun talebi ve Bartolomeo'nun cesaretlendirmesiyle Petru ülkedeki bütün Luthercileri kovdu. Yine de iki konu beklemedeydi. Moldavya'daki küçük Roma Katolik nüfusu için rahiplerin nasıl tedarik edilmeleri gerektiğine dair uygulamasında sıkıntı yaşanan bir sorun vardı. Daha temel olansa Moldavya'nın tüm Ortodoks kilisesinin Roma'nın üstünlüğünü kabul etmeye nasıl ikna edileceğinin sorusuydu. Bartolomeo Bruti bu konuların her ikisinde de faal bir rol oynayacaktı.[10]

9 Bolognetti, *Epistolae*, ii [= vi], 291–2 (ön ayak olma, Katolik yanlısı Petru, Mihnea'nın annesinin ailesi), 350 (yazılar, Moskova'da olduğunun bilinmesi); Karalevskij, "Relatiunile" (1913), 184–6, 187–8 (Voyvodalara giden mektupların metinleri).

10 ACGH, MS Hist. 145, fos. 239v, 240v (Mancinelli Seminario'da); BNC, MS Gesuiti 7, fos. 89v (profanata da Ministri luterani, che spesso ueniuano in quel luoco per seruitio dell'artigiani, che sono quasi tutti Tedeschi, ouero Vngari luterani), 90r (Lutherci bakanların atılması); Alzati, *Terra romena*, 273–4 (Komulović görevi). Protestanlığın Moldavya'da gelişimi hakkında bkz. Weczerka, *Das mittelalterliche*, 176–91, Szakály, "Grenzverletzer", 286–9, ve Crăciun, *Protestantism*.

Hikâyenin bu kısmında iki kıdemli Katolik şahsiyetin önemli bölümleri vardı. Bunlardan biri 1583 yılında Lviv'in baş piskoposu olacak olan eski kraliyet bakanı ve Leh hümanist araştırmacı Jan Dymitr Silkiowski idi. Diğeri ise, çoğunlukla Krakow'da veya Varşova'da bulunan Trent Konsülünün hükümlerine ruhbanların uyum sağlamalarını geliştirmek için 1586'da Papalık temsilcisi olarak Lehistan'a gönderilen Termoli Dükü'nün oğlu, Napoli'nin aristokratik baş piskoposu Annibale di Capua'ydı. Mayıs 1587'de Solikowksi, di Capua'ya yazarak Petru Şchiopul ve Bartolomeo Bruti tarafından Katoliklik için yapılan çalışmalara dair parlak bir rapor verdi; o her ikisinden de mektuplar almıştı ve Bartolomeo'da gelen mektupta sonraki birçok yazıda tekrarlandığı gibi Papa'nın, küçük oğlu Antonio'ya bir fayda sağlayarak onu ödüllendirmesi yönünde bir talep vardı. Elçi bu bilgiyi Roma'ya yönlendirmişti ve aynı zamanda Yaş'taki Bartolomeo'ya da cesaretlendirici bir mektup yollamıştı. Yanıtında Bartolomeo Moldavya'daki toplamda 15 bin olduklarını tahmin ettiği tüm Katolikler adına teşekkür etmişti ve Protestan vaizlerin sınır dışı edilmelerinden bu yana hepsinin artık "en kutsal Trent Konsülünün en kutsal kararlarına uygun olarak" yaşadıklarını gururla ilan etmişti. İhtiyaç duydukları şeyin eski Protestan ve Katolik nüfusun ana dilleri olan Almanca ve Macarca bilen bir dizi Cizvit olduğunu söylemişti: Voyvoda onlara içerisindeki 3 eski Katolik kilisesi ile çoğunluğu Alman ve Macar olan Cotnar kentini bağışlayacaktı ve Bartolomeo ise orada bir ruhban okulu kurmaları umudu ile "ihtiyaç duydukları her şeyi" sağlayacaktı. Bu yüzden de Bartolomeo Reform karşıtı programa tam destek verdiğini açıklamıştı.[11]

O sırada Papa V. Sixtus Petru'ya minnettar bir mektup yazmıştı; ve kendisinin papazı ve aynı zamanda da yeğeni olan Kardinal Montalto ise Bartolomeo'ya Protestan papazları kovduğu ve "pek çok sayıdaki insanı tekrar Katolik dinine geri getirdiği" için kendisine şahsî kredisini verdiği bir mektup göndermişti. O ayrıca, onun oğlu için talep ettiği "dinî gelirlerin" bahşedileceğini de söylemişti. Bu mektupların Moldavya'ya ulaşması uzun bir zaman almış görünmektedir; ama 1588'in Ocak başlarında Bartolomeo Papa'ya yazmış ve kendisinden Petru'ya

11 Kotarski ve Kumor, "Solikowski"; Woś, *Annibale*, 10 (aile), 18 (Papalık temsilcisi olarak vazife), 110–11 (1587 Mayıs'ında Solikowski'ye ait ayrıntıların haberleri); Theiner, ed., *Vetera monumenta*, iii, 5 (conforme gli santissimi decreti del santissimo Concilio Tridentino, tutte le cose necessarie).

mektup geldiği zaman bunu ona okuduğunu ve mektubu öperek saygıyla başının üstüne koyan Voyvoda için Romence çeviri yaptığını söylemişti (bu bir Osmanlı geleneğiydi: 1581'de İstanbul'a giden Faslı bir büyük elçi eğer bir kimse tarafından birine verilen bir hediye olursa o kişi "diz çökerek iki eliyle onu alıp başının üstüne koyarak ona itibar göstererek veren kişiye saygı göstermeliydi"). Bartolomeo bu mektupta Koper'deki oğlu adına talebini tekrarlamış ve kendi yararına olmak üzere bir istek daha eklemişti: o kendisine, "kafirlere karşı Roma kilisesinin savunucusu ve koruyucusu" unvanının verilmesini istemişti. Kardinal Montalto için eşlik eden bir mektupta ise zaten onun ısrarlarıyla alınan bazı önlemleri tasvir etmişti: Voyvoda, Moldavya'daki Fransiskenlere kendilerinin sapkınları tutuklama ve hapsetme yetkileri olduğunu ve tüm Katolik kiliselerinin ilk oluşturulan hasılatının eski haline kavuşturulduğunu anlatmıştı. Bartolomeo aynı zamanda papalık elçisi için de bir mektup yazmış ve ondan Almanca ve Macarca konuşabilen 4 Cizvit ve 6 gözlemci Fransisken göndermesini istemişti. Annibale tüm bunları Roma'ya aktarmış ve oradaki yetkililere "Yüce Tanrı'nın hizmetinde ne kadar büyük bir şevkle çalıştığını gördüğü için" Bartolomeo'nun iki kişisel isteğini desteklemeleri için yalvarmıştı. O, kendisine, Voyvoda'nın "elçilerini, krallığının işleri huzura kavuştuğunda Papa hazretlerine bağlılıklarını sunmak için göndereceğine" söz verdiğine dair Solikowski tarafından verilen haberleri çoktan rapor etmişti. Böylelikle 1588 yılının ilkbaharına gelindiğinde Yaş, Lviv, Varşova ve Roma arasındaki ilişkilerde defalarca tekrarlanan tüm anahtar konular şu şekilde ortaya çıkmış olarak görünecekti: Moldavya'da ihtiyaç duyulan Cizvitler ve / veya diğer rahipler; Petru Şchiopul tarafından resmî bir büyük elçilik vasıtası ile Roma'ya verilecek resmî bağlılık sözü ve Bartolomeo Bruti'nin sıklıkla tekrarlanan iki şahsi isteği.[12]

12 Shmurlo, *Rossiia*, ii, 428 (Papa'dan Petru'ya); Veress, ed., *Documente*, iii, 108 (ridotto molto numero di persone al culto de la fede cattolica, intrate ecclesiastiche), 126 (mandare suoi ambasciatori a dare obedienza a Sua S^{tà} come le cose di questo regno fossero state quiete'); ASVat, Segr. Stato, Polonia, 26, fo. 52r ('uedendo io con quanto ardore s'adopra nel seruitio del s:^{re} Dio'); Theiner, ed., *Vetera monumenta*, iii, 14 (oğlu için isteği, "deffensor et protetor della Chiesa Romana contra gli Eretici"), 15 (papalık temsilcisine talep); et-Tamgrouti, *En-nafhat*, 65 (se met à genoux, le reçoit des deux mains et le place sur sa tête, afin de montrer le cas qu'il fait du présent, ainsi que son respect pour le donateur); Benda, ed., *Moldvai Csángó-Magyar*, 82 (Bruti'den Montalto'ya, Ocak 1588).

Çıkar ve unvan için neredeyse takıntı derecesindeki bu ilgi modern zihinlerde doğal bir şekilde Bartolomeo'yu nelerin güdülediğinin sorusunu oluşturmaktadır – o sıralarda Katolik otoritelerin kafasında olduğu gibi. Bartolomeo, bazılarının onun böylesi kulağa çok iyi gelen bir unvana sahip olma arzusu hususunda kötü düşünebileceğinin farkındaydı; bir mektubunda "Moldavya ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Katoliklerin Koruyucusu" gibi verilebilecek bir unvanın çok daha ihtişamlı olabileceği ile bunu bir "hırs" duygusu sebebiyle istemediğini ama eğer her türden sapkına karşı hatta Osmanlıların yönettiği topraklarda olanlara bile çok daha muazzam bir mevkii elinde tutabileceğinden dolayı olduğunu açıklamıştı. Benzer süslü bir hitabet ile başka bir mektubunda oğlu için istediği iltimasın "önemsiz" olmayacağını umduğunu söylemişti ve bu yüzden sapkınlar dahil herkes adına onun çalışmalarının nasıl değerli olduğu ve birçoğunun büyük bir şevk ile Kilise'ye hizmet için ilham alabilecekleri görülecekti. Böylesi bir hitabeti dikkate almamak kolaydı; sonuçta onu güdümleyen şeyler kolayca karışabilirdi ve kişisel çıkarlarda bu karışımın bir parçası olabilirdi. Fakat doğal olarak bazı ben merkezci güdülerin mevcut olduğu varsayılabilecekken bunların Bartolomeo'nun bu dava için yoğun bir şekilde katılmasında baskın nedeni oluşturduğuna inanmak zordur – özellikle de kendisinin de vurguladığı gibi bunun peşinde iken o kendi parasını harcıyordu (aslında o, Cizvitler Moldavya'ya vardıkları zaman kendine ait köylerden ikisini onlara vermişti). Ocak 1589'da onunla tanışan Solikowski, birkaç ay sonra Bartolomeo'nun samimi olduğuna ve "dürüst olmak gerekirse bu konularda herhangi bir sahtekarlığını tespit edemediğini" ifade etmişti. Bartolomeo Bruti eğer sadece kişisel çıkarlar ile motive olan birisi olsaydı, kuzeni Sadrazam iken İslam'a dönüp önce bir *sancak*ın sonra da bir beylerbeyliğinin yöneticiliğinde hızlıca yol alabilirdi; bu yüzden onun kendi dinine olan adanmışlığı kesinlikle gerçek olarak kabul edilebilirdi. İhtimal ki onun artık tek kademeli olarak Osmanlı İmparatorluğu için çalışıyor olması gerçeği aslında telafi edici bir şekilde Hristiyanlığın davasına hizmet etme arzusunu güçlendirmişti. Bu yüzden belki de 1591'de Papa'ya "kendimi Kutsal Kilise'nin hizmetinde tıpkı kafirler tarafından öldürülen Bar'ın en saygın baş piskoposu olan amcam ve babamın yaptığı gibi feda etmek" diye yazmış iken, o bu kayıplarını güven arttırmak için alaycı bir

biçimde kullanmıyordu. Solikowski 1588 sonlarından onunla tanıştığı zaman sadece Bartolomeo tarafından "istisnai dindarlığı, ateşli hevesi ve inanılmaz gayretiyle" değil, fakat ayrıyeten "kutsal Katolik dinini sadece Moldavya topraklarında da değil aynı zamanda Osmanlıların kudreti altındaki diğer birçok bölgede de çabucak özgür bırakıp büyüterek ekip biçmek için" çok daha büyük bir amacı hedeflediğini gördüğü zaman çarpılmıştı.[13]

Peki, Petru Şchiopul'un kendisini motive eden şeyler neydi? Şaşırtıcı olan onun Alman ve Macar Protestanları Katolikliğe dönmeye zorlamak değil (yöneticiler her türlü makamın kolaylıkla bastırılabileceğine ikna edilebilirlerdi) kendi Ortodoks Kilisesi'ni Papalığın emri altına aldırmak istemesidir. Doğal olarak Roma'da onunla ilgili şüpheler vardı. Kardinal Montalto 1589 başlarında Lehistan'daki elçiye şöyle yazmıştı: "Biz bu prensin koşullara adapte olduğuyla ilgili olarak bilgilendirildiğimiz için ve belki de doğuştan gelen eğilimlerinden ziyade onun Sultan tarafından görevinden alınma korkusuyla Katolik olmaya istekli görünmesinin farkında ve dikkatli olun ve gerçekleşen her olayı not edin". Fakat Voyvoda'nın niyetini değerlendirmek için bu devrin Moldavya Kilisesinin doğasını yani iç yüzünü de anlamak gerekmektedir. Konstantinapol'ün düşüşünden beri burası ne atama ne de azil yapan bir Patrik'in metropoliti olduğu için ne daha az ne de daha fazla otosefaldi (kendini yönetiyordu). 16. yüzyılda burası resmen bir dönemliğine Makedonya'daki Ortodoks kilisesinin antik bir kolu olan Ohri Başpiskoposluğu'nun altında konumlandırılmıştı; bu, ataerkil denetim özgürlüklerini tesis etmenin bir yolu olarak Ohri ile bağlantı kurmaya uzun süre devam etmiş olan Moldavyalılar için tatmin edici olarak görülmüştür. 1588'de Yaş'ı ziyaret eden kıdemli bir Cizvit, onların "Konstantinapol'deki Patrikliği tanımadıkları" için Roma'nın üstünlüğünün

13 Theiner, ed., *Vetera monumenta*, iii, 50 (eximia pietas, ardens studium et zelus incredibilis, ut Sacrosanctam Catholicam Religionem non solum in terris Moldaviae, sed etiam in plerisque aliis Provinciis Turcarum potestati subiectis plantet, ac e vestigio in libertatem asserat et dilatet), 94 (protettore general delli Catolici in questi paesi et Turchia, ambicione), 192 (kendi parasını harcaması, "servir et sacrificarmi nel servitio della santa Chiesa, come hanno fatto mio padre et il R[everendissi]mo Arcivescovo d'Antivari mio zio, quali sono morti per mano d'infideli"); Shmurlo, *Rossiia*, ii, 462, 468 (2 köy), 479 (Ingenue dico, me nullam hisce in rebus posse subolfacere fraudem), 492 (non . . .volgare).

kolaylıkla kabul ettirilebileceğinin sağlanacağını rapor etmişti. Ayrıca Voyvoda ile "kesinlikle Ortodoks olan bir keşiş" arasında tanık olduğu bir tartışmayı da nakletmişti. Petru keşişe iki soru sormuştu: Mesih kilisenin anahtarlarını kime vermişti (Cevap: Aziz Petrus); ve Aziz Petrus öldüğünde başı nereye konulmuştu? (Cevap: Roma). Bunun ardından Voyvoda (sanki Bartolomeo ona çok iyi bir koçluk yapmışçasına bir ses çıkararak) Roma'nın Aziz Petrus tarafından Kilisenin başlarının gelecekte yer alması gereken yer olmasını amaçladığını söylemişti. 1589 Nisan'ında Solikowski, Cizvit heyetinin kendisine anlattıklarını özetleyerek Petru'nun hem Papa'nın önceliğini hem de Roma'nın Katolikliğe dair inanç maddelerini (Kutsal Ruh'un Baba'dan ve tabii oğuldan gelip gelmediği gibi tartışmalı konularda – meşhur filioque[14] cümlesi) kabul etmeye istekli olduğunu yazmış ama onun Ortodoks tipi ayinlerin bırakılmamasını istediğini söylemişti. Bu yüzden o, 1596'da Roma ve Ruthenya Ortodoks Kiliselerinin anlaşacakları ve kendi ayinlerini koruyacakları bir dizi "birleşik" kilisenin oluşumunda ilk adımın atılmasına benzer bir Kilise Birliği yolunda olunduğunu hissetmişti. Birleşmiş kiliseler bugüne kadar birçok Doğu Avrupa ülkesinin siyasî ve dinî manzarasının önemli bir parçası olarak kalmışlardır.[15]

Petru'nun birleşme yanlısı politikasının Stephen Báthory'nin Aralık 1586'daki ölümünden sonra Leh Kralı seçilmeye – ki bunun için Papalık desteği son derece değerliydi – istekli olmasından kaynaklı olarak bazen siyasi bir hile olmaktan fazlası olduğu öne sürülmüştür. Fakat bu İsveç prensi Sigismund Vasa'nın Ağustos 1587'de Leh Kralı olarak seçilmesinden ve o yılın Aralık ayında taç giymesinden çok sonraları

14 Bizanslıların meşhur İznik Konsili'nde Kutsal Ruh'un Baba'dan geliyor olmasına, "Oğul"dan geliyor oluşu cümlesi de eklenmiştir. Söz konusu kelime burada verilen tanımı karşılamaktadır. (ç.n.)

15 Shmurlo, *Rossiia*, ii, 471 (Et perche veniamo informati, che quel principe si accomoda a i tempi, et mostra di volere essere catholico forse più per timore, che ha di essere cacciato di stato dal Turco, che per naturale inclinatione, V.S. ci vada avvertita, et osservi minutamente tutto quello che passa); Völkl, *Das rumänische Fürstentum*, 30 (yarı otosefal [Doğu Hristiyan Kilisesi'nin başını birine bağlı olmadan kendisinin ataması); Maxim, *L'Empire*, 83–90 (Ohri'ye bağlı olduğu dönem); Benda, ed., *Moldvai Csángó-Magyar*, 94 (non agnoscunt patriarcham Constantinopolitanum); Shmurlo, *Rossiia*, ii, 462–3 (quodam monacho graeco); Theiner, ed., *Vetera monumenta*, iii, 91 (Solikowski, Nisan 1589); Halecki, *From Florence*, 287–310 (Ruthenya'nın birleşmesi anlaşması).

da o politikanın devam etmiş olmasını açıklamamaktadır. Petru'nun birleşme eğilimlerinin siyasî bir arka planı varsa bu, onu destekleyen Moldavyalı soyluların bir kesiminin özellikle de güçlü Movila ailesinin uzun süredir devam eden Polonya yanlısı tutumlarında aranmalıydı. Bunların en önde gelen iki üyesi olan Ieremie ve Gheorghe, Iancu Sasul zamanında Polonya'ya sürgüne gönderilmişlerdi. 1587 yılının Aralık'ında Gheorghe Moldavya Kilisesinin Metropoliti olduğu zaman koşullar Roma ile yakınlaşmak için çok daha elverişli bir hale gelmişti (aslında bir boyarın Kilise'de yüksek bir rütbeye sahip olması alışılmadık bir durumdu; normalde Ortodoks hiyerarşisi Metropolitin Voyvoda'nın konseyindeki resmî makamına rağmen sosyal statüsü düşük ve çok az siyasî etkiye sahip erkeklerden oluşuyordu. Hem Metropolit hem de kardeşi Ieremie Papalık yanlısı politikada etkin bir rol oynamıştı; Kardinal Montalto 1589 yılının Ocak ayında Solikowski'ye "Voyvoda'nın ve Metropolitlerin kendilerinin [yani aslında bir tanesinin] ve aslında soylular ile gerçekte tüm halkın" Roma'ya katılma arzusunda bulunduğunu yazmıştı ki o abartıyor olabilirdi ama onun aşırı doğrultudaki düşünceleri Petru Şchiopul, Bartolomeo Bruti ve hem Ieremie hem de Gheorghe Movila'dan aldığı mektuplardan edinilmişti.[16]

Bartolomeo tarafından teşvik edilen Moldavya Kilisesi'nin Roma'ya resmî olarak teslim edilmesi ve Moldavya'ya daha fazla Katolik rahip getirtilmesiyle ilgili iki anahtar siyasetten yalnızca ilki en azından bir süreliğine resmî olarak başarılı bir şekilde sürdürülebilmişti. 1588 Ağustos'unun sonlarında Lublin'deki Cizvit Koleji'nin rektörü olan Stanisław Warszewicki öncülüğündeki 3 Cizvit ve sıradan bir asistandan oluşan bir grup Moldavya'ya doğru yola çıkmıştı. Onlar 1 Eylül'de, "kendilerini evinde ağırlayıp geldiklerinde karşılayan kardeşleri senyör Bruti'nin bulunduğu" Yaş'a varmıştılar; onlar buraya varır varmaz "senyör Bruti'nin yeğenlerinden biri bir araba ile buraya onları ertesi gün kampa götürmek üzere gelmişti", gidecekleri yer vebanın şiddetlendiği

16 Weczerka, *Das mittelalterliche*, 192 (politik girişim); Mesrobeanu, "Rolul", 187–8 (Movila ailesi); Anon., ed., *Documente, veacul XVI*, iii, 181–2 (Polonya'da sürgün); Bulboacă, *Bartolomeo Brutti*, 40–1 (Metropolitan olarak Gheorghe'nin rolü); Zach, "Bemerkungen", 42–5 (düşük konum, etki); Karalevskij, "Relatiunile" (1913), 201 ("Palatinum et Metropolitas ipsos tum proceres atque adeo populum universum"). Petru'nun birleşim eğilimi hakkında ayrıca bkz. Bârlea, *De confessione*, 43–5, ve Alzati, *Terra romena*, 209–10.

sırada Petru'nun açık bir alanda askeri kampta yerleşkesini kurduğu yerdi. Ertesi akşam kampa varmıştılar ve Bartolomeo'yu görmeye götürülmüştüler, "Bartolomeo bir akşam yemeği vermiş ve onlara Osmanlı tarzında zeminde halıların serili olduğu çadırında kalmalarını teklif etmişti". Günde 3 kez sağır edici bir şekilde "Osmanlı ile Macar davul ve trompetlerini" çalan bin kişiden fazla asker ile çevrili bu kampta Warszewicki kıdemli ruhbanlar, Metropolit ve Petru Şchiopul ile görüşmeler yapmıştı. Onların hakkında konuştukları ilk şeyler arasından biri burada bir ruhban okulunun kurulmasına dair bir plan olmasına rağmen Petru'nun mali durumunun İstanbul'a yapmak zorunda kaldığı pek çok ödemeden dolayı ziyadesiyle gergin ve bunu kendi başına karşılayamayacağının anlaşılmış olduğuydu. O esnada, kıdemce altta olan iki Cizvit önemli ölçüde Alman popülasyonu bulunan Roman şehrine yerleştirilmişlerdi; Bartolomeo onlara gelir imkânı sağlayıp yardım edebilmek maksadıyla kendisinin sahip olduğu, Macarların yaşadığı iki köy vermişti.[17]

Birkaç ay sonra 1588 Aralık'ında Transilvanya'daki makamlar (9 yıl evvel orta Transilvanya'daki bir kent olan Cluj'de bir kolej kurmuş olan) Cizvitlerin bu ülkeyi terk etmesi gerektiğini duyurmuşlardı; bunlardan bazıları Moldavya'ya gitmiştiler. Tüm Katolik tebaasına Cizvitlere bağlılık göstererek katılmalarıyla ilgili kararlar çıkaran Voyvoda tarafından bunlar memnuniyetle karşılanmıştılar. Şubat ayının sonlarında Bartolomeo, Lehistan'da bulunan Cizvit tarikatının başına şunları yazmakta kendini muktedir bulmuştu: "eğer Transilvanya'yı kaybedersek Tanrı bize yeni bir mülk olarak Moldavya'yı verecektir ve biz bu bölgeyi kullanarak belki de Transilvanya'ya doğru gidebiliriz". Bir yıl sonra ise ya kendisine Lehistan'daki tarikat başına veya olasılıkla Roma'daki Cizvit generaline yazan Bartolomeo, Moldavya'daki Cizvitlerin birçoğunun dönmesine ve birçoğunun da vaftiz edilmesine neden olarak harika işler başardıklarını söylemişti. Şimdi o, Papa'nın Yaş'ta Katolik olmayanları

17 Benda, ed., *Moldvai Csángó-Magyar*, 92 ('Inventus est in ea frater D^ni^ Bruti, qui nos ad domum ejus deduxit', 'supervenit nepos D^ni^ Bruti cum curru, ut sequenti die in castra veniremus', 'qui nobis, post- quam cibo refecti sumus, tentorium suum pro hospitio concessit, cum tapetibus in terra, more turcico', 'tympanis et tubis turcicis ac hungaricis'); Shmurlo, *Rossiia*, ii, 442–3 (Roma'ya yerleşmesi), 448, 462 (din okulu), 468 (köylerin verilmesi). Erkek kardeş muhtemelen Bernardo ve yeğen de Bernardo Borisi'dir.

etkileyebilmek adına orada var olan kiliselerin aksine taştan muhteşem büyük bir kilise yapılabilmesi için ödeme yapılmasını istiyordu (uşağı ve Henry Cavendish Yaş'ı ziyaret ettikleri zaman bunun "buranın zayıf bir ahşap malzeme ile ve prensin sarayının da yine ahşap ve plakalar ile kaplandığını" gözlemlemişlerdi). O, başka bir köyü daha ve Voyvoda'dan da 2 köyü daha bağışlayıp kilisenin inşa edilmesi için ek olarak 400 işçi alınacağına söz vermişti. Bartolomeo ayrıca, Cluj'deki Cizvit kolejinden birçok Macar öğrenci Moldavya'ya geldiği ve onların yetiştirilip birer rahip olarak görevlendirilmesi fırsatının kaçırılmaması için acilen bir piskopos istemişti. Son olaraksa saygılı ve hürmetli bir jest ile "Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet adamları tarafından giyilen tarzda Türk ipek sırmalı" bir kaftanı hediye olarak iliştirdiğini açıklamıştı; "Osmanlı beyleri bana sadece bunu değil, pek çoğunu övgü amaçlı olarak verdiler" diyerek lütfen bunu kabul edin diye yazmıştı.[18]

Moldavya'nın Ortodoks Kilisesi'nin Roma'ya resmî bir şekilde bağlılığını sunacak olmasına gelince: bu bir dizi talihsizliğin kurbanı olmuş gibi görünmektedir. Yukarıda anlatılan asıl vaat, Petru Şchiopul'un "Krallığın işleri huzura kavuşturulduğunda" bunun yapılması için Roma'ya büyük elçiler gönderecek olmasıydı; fakat 1588 Ekim'inde Warszewicki'nin Moldavya'dan dönüşünden sonra Petru Anibale di Capua'ya "Osmanlılar ve Tatarlar tarafından verilen rahatsızlıklardan" dolayı bunu gerçekleştirmenin mümkün olmadığını söylemişti. Bu yüzden de o, Bartolomeo Bruti ve Leh Kralı'na diplomatik bir görevle giden Ieremie Movila'ya o ülkedeki Papalık elçi heyetini ziyaret etmesini ve Petru'nun adına Roma Katolik Kilisesi'ne bağlılık bildirilmesini emretmişti. Onlar Krakow'a vardıkları vakit Kral'ı kuzey taraflarındaki Brest'e seyahat ediyor iken bulmuşlardı ki bu yüzden de onu takip etmeye başlamışlardı; ve diğer taraftan da elçi Ippolito Aldobrandini Prag'a gitmek için buradan ayrılmıştı. Böylelikle Bartolomeo 3 yıl

18 György, "A kolozsvári római katolikus", [ch. 1] (Cluj'den kovulma); Lukács, ed., *Monumenta antiquae*, iii, 313 (Wallachia'lı Cizvitlerin iyi karşılanması); Shmurlo, *Rossiia*, ii, 472–3 (Şchiopul yasaları), 476 (se habbiamo perso Transilvania Iddio ha dato l'acquisto di Moldavia, et con questa provincia forsi metteremo li piedi in Transilvania), 488–91 (Bruti'nin Cizvit faaliyetleri hakkındaki yazısı; 491: broccato turchesco de quelli che portano li grandi dell' imperio Ottomano, poichè a me dalli signori Ottomani non solo questo ma molti come questo mi hanno dato per [lisciarmi]); Wood, ed., "Mr. Harrie Cavendish", 19.

sonra Papa VIII. Clement olacak olan Floransalı avukat Aldobrandini ile tanışma fırsatını çok az bir fark ile kaçırmış olacaktı; bunun yerine Aralık ayının başlarında Brest'ten ona hakkında iyi şeyler düşünmeye başlamasına neden olan bir mektup göndererek "üstlendiğim riskler ve Tanrı'nın zaferi için yaptığım büyük çabalarla ilgili büyük harcamalardan bahsetmeye gerek yok" demişti. Voyvoda ve Metropolitten getirdiği mektuplar Roma'ya iletilmişti fakat resmi bir bağlanma olmamıştı. Neredeyse bir yıl sonra Bartoloeo Annibale di Capua'ya, vaat edilen büyük elçilerin Roma'ya gönderileceğine dair söz vermiş ve Lehistan ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki (gerçekten de Moldavya'nın durumunu son derece tehlikeli bir hale getire şekilde) son zamanlarda ciddi gerilimlerin bunu engellediğini açıkladığı bir mektup yazmıştı. Ertesi yılın Ağustos ayında ise o Kardinal Montalto'ya zamanının "sürekli devam eden sıkıntılar" ve "uzun yolculuklar" nedeniyle alındığını ve tam da o esnada "efendi Papa'nın en kutsal ayaklarını en şanlı olan Moldavya Prensi adına öpebilmek adına Roma'ya gitmek için yola çıkabileceğini düşündüğü sırada" kaynayan Osmanlı-Leh çatışmasının onun kalmasını gerektirdiğini yazmıştı. Tüm bunlar doğruydu ve Osmanlı-Leh ilişkileri Petru Şchiopul'un Voyvodalığının sona erdiği 1591 yılına kadar onu meşgul tutacaktı. Ama elbette Bartolomeo "Roma" görevini yerine getirebilecek tek kişi değildi; bu yüzden bu konuda tek geriye kalan ihtimal nihayetinde Petru'nun fikrini değiştirmesi veya kalıcı bir tereddüt durumuna girilmesiydi. Eğer resmî bir bağlılık gerçekleştirilmiş olsaydı bile bunun uygulamadaki etkileri sadece Petru Şchiopul'un sadece kendi hakimiyetinden daha uzun bir süreye yayılmayacaktı.[19]

1588'in Mayıs'ı gibi erken bir dönemde Kardinal Montalto Bartolomeo'nun Moldavya büyük elçileri Roma'ya vardığı zaman arzuladığı onuru ve oğlunun Papalık maaşını alacağına söz vermişti. Ertesi

19 Theiner, ed., *Vetera monumenta*, iii, 13 (molestias a Turcis et Tartaris), 93–4 (Bruti'den di Capua'ya, 31 Ekim 1589), 176 ('disturbi continui', 'longhi viaggi', 'quando credevo metermi in camino per venir à Roma à basiar li santissimi piedi di N.S. per nome dell' Ill[ustrissi]mo Principe di Moldavia'); ASVat, Fondo Borghese III 72a, fo. 308v (gli mei pericoli le mie gran fatiche per non nominare le gran spese fatte per gloria di Dio). 1588 sonlarında Petru'nun Roma'daki Ortodoks [doğru yolun] piskoposuna teslimiyetin [Roma kilisesine itaat] yapılacağına dair gönderdiği bir rapor vardır fakat bilinen şu çalışmadan başka bunu belirten kaynak yoktur: Czubek, ed., *Stan- islai Rescii diarium*, 247.

yılın başlarında oğlunun söz konusu olduğu bu vaadi yinelemişti fakat Papa'nın Bartolomeo'nun talep ettiği unvan konusunda şüpheli olduğunu söylemişti çünkü "böyle bir şey normalde yalnızca güçlü halk ve ulusların prenslerine veriliyordu". Sokilowski ve di Capua Bartolomeo'nun adına sıkı bir lobi yapmışlardı ve 1590'ın başlarında Montalto her ikisine de birer yazı yazarak söz konusu unvanı vermeyi kabul etmişti – ama bu söz hiçbir zaman yerine getirilmedi. Bu arada, Bartolomeo'nun oğlu hakkında daha fazla bilgi gerekiyordu, onun kesin yaşı daha önce en azından 10 yaşına kadar birinden bir yardım alıp almadığı gibi. Haziran 1590'a kadar di Capua, çocuğun 10 yaşından küçük olduğunu ve bu nedenle yalnızca basit bir parasal "maaş" için uygun olduğunu –doğru bir şekilde– tespit etmişti. Bartolomeo yüzsüz bir şekilde o yılın Eylül ayında oğlunun yaş tahminini "aşağı yukarı 12" olarak yükseltmişti. Görünüşe göre hiçbir yardım verilmemiş ve bir maaş da ödenmemişti.[20]

Bu ayrıntılardan bazılarının zaten ortaya koyduğu gibi, Petru Şchiopul'un hükümranlığının son zamanları veba, Osmanlı baskıları ve Tatar faaliyetleri de dahil olmak üzere pek çok sorundan dolayı sıkıntılı geçmişti. Yine de onun temelde en büyük problemi paraydı. 1582'de eski durumuna geldiğinde resmî haraç yükseltilmişti ve son dakikada fazladan (%60 faizle ödünç aldığı) 200 bin duka ortaya çıkmış ve diğer bir 200 binin vaadi ise sonraki iki yıl için zorlanmıştı. Ayrıca Iancu Sasul'un geride bıraktığı 60 bin duka borcun da ödenmesi gerekiyordu. 1587'ye gelindiği zaman o, yıllık olarak 100 bin "gizli haraç" ödediğinden şikayetçiydi ve Babıâlî'nin kendisine gerçekte bir işi olmayan *çavuş*lar gönderdiğini sadece onun daha onurlu hediyeler verilmeye mecbur edildiği söylemişti. O, ya doğrudan Moldavya'daki tüccarlardan ya da zengin yeniçerilerden önemli miktarlarda kredi toplayan İstanbul'daki temsilcisi aracılığı ile her zaman borç alıyordu. Moldavya ve Wallachia Voyvodaları İstanbul'daki potansiyel rakiplerinin tekliflerini arttırma ihtimali ile sürekli tehdit altındalardı; Fransız büyük

20 Shmurlo, *Rossiia*, ii, 433 (Montalto'nun sözü, Mayıs 1588), 475 (il quale non è solito di darsi, se non a principi grandi, o a popoli et nationi potenti), 488 (Montalto'dan di Capua'ya, uzlaşı); Karalevskij, "Relaţunile" (1913), 206 (Montalto'dan Solikowski'ye, uzlaşı); ASVat, Segr. Stato, Polonia, 26, fo. 399v (10 altında kuruldu); Theiner, ed., *Vetera monumenta*, iii, 177 (di anni 12 in circa).

elçiliğinin sekreteri 1585'te, "rakiplerinin yıllık tekliflerine sürekli yeni yağma odaklı talepler sebebiyle her yıl gelirlerinin 3'te 1'inden fazlasını buradaki üst rütbelilere ayırmaları gerektiğini" yorumlamıştı. Osmanlı makamları bu nakit sağıcılardan zorla para almanın yollarını bulmakta muazzam bir ustalık göstermişlerdi. 1589'un sonlarında Petru teoride tahttan indirilmişti ve Moldavya'da sonraki şubat ayı içerisinde onun 6 yaşındaki oğlu için büyük bir taç giyme töreni yapılmıştı; Petru'nun hakimiyeti aslında kesintisiz olarak devam etmişti ancak yeni bir Voyvoda'nın sembolik olarak tahta çıkışı İstanbul'a 100 bin duka daha ödeme anlamını taşıyordu. Bu özel kazanç sağlama metodu Venedik Baylo'sunun yorumuna göre "saçma bir icat" idi.[21]

Petru Şchiopul, mali sorunlarının yanı sıra 1580'lerin ikinci yarısından itibaren Osmanlı-Leh ilişkilerinin gerilmesinin etkilerinden de rahatsız olmuştu. Stephen Báthory 1586 Aralık'ında öldüğünde Polonya'da rakip adaylar taht için savaşırken uzun bir fetih dönemi de başlamıştı. İmparator II. Maximilian'ın oğlu Arşidük Maximilian kendisinin seçilmesi için yoğun bir çaba sarf etmişti ama bu fetret döneminde ülkeyi yöneten büyük şansölye Jan Zamoyski büyük bir Habsburg karşıtıydı ve sonunda onun stratejisi galip gelmişti: Lehler, annesi Leh Jagiellonian hanedanına mensup olan Katolik İsveç Prensi Sigismund Vasa'yı seçmişlerdi. Maximilian seçimlere karşı çıkmış ve 1587 sonlarında silahlı kuvvetler toplayarak onları Lehistan'a getirip Krakow'u kuşatmıştı ve (bunların arasında büyük ölçüde Leh ulusundan soylular da vardı) onun destekçileri ile o 1588 yılının Ocak ayındaki muharebede yenilmişlerdi. Maximilian ele geçirilmişti; Papalık elçisi olan Aldobrandini'nin o nedenle görevi onun salınmasını ve Habsburglar ile Sigismund arasında sürekli kalıcı bir anlaşma yapılmasını sağlamaktı. O esnada bu olayların Osmanlı-Leh ilişkileri için iki zararlı sonucu olmuştu: Kazaklara daha fazla baskın yapma fırsatı verilmiş ve İstanbul'un Lehistan devletinin uzun vadeli geleceği konusunda daha

21 Maxim, "Haraciul" (artış); Filitti, *Din arhivele*, ii, 47 (fazladan ödemeler, Iancu'nun borçları, "tributo secreto", *çavuş*lar); Caprosu, "Creditul", 108–10 (borçlanma, yeniçeriler; krş. Luca, *Dacoromano-Italica*, 20); BNF, MS Français 16,144, fo. 38v (auoir a faire part ch[ac]un an a ces principaulx ministres de plus du tiers de leur reuenu & estat po[ur] les co[n]tinuelles nouuelles mangeryes sur les annuelz enchérissements de leurs competiteurs); Mureşan, "L'Émergence", 123 (taç giyme); *HD*, iv(2), 147 (inventione ridicole).

da endişelendirilmesine neden olunmuştu. Muhtemelen Habsburglar tarafından harekete geçirtilen Kazakların 1587-8'de Moldavya'ya bazı ciddi saldırıları olmuştu ve 1589 Şubat'ında Sultan kendi kaleleri olan Akkerman (Bilhorod-Dnistrovskyi) ve Bender'e yapılan Kazak akınları hakkında sert bir şekilde Lehistan'dan şikayetçi olduğuna dair bir ferman yayınlamıştı. Lehler İstanbul'un niyetlerinden emin olmak için çok çabalamış, 1588 yılının Mayıs ayında ise Osmanlılarla yaptıkları "eski anlaşma" dedikleri şeyi onaylatmak içinse bir elçi göndermişlerdi. Oysa Aldobrandini nihayet 1589 Mart'ında ödeme yapıp Maximilian'ın salınması için bir Habsburg-Leh anlaşması ile diplomasiyi sonlandırdığında Osmanlılar Sigismund'un niyetlerinden daha fazla şüphelenir hale gelmişlerdi. Tabii Sultan'a karşı bir savaş aramamasına karşın onun suçlanması için bazı çok iyi nedenler de vardı: Cizvitler tarafından eğitildiği için ona Reform karşıtı bir ruh aşılanmıştı ve o 1589'da aslında Leh tacını başka bir arşidük olan Ernest'e devretmek için gizlice Habsburglarla bir pazarlık yapmıştı ki böylece kendisi de İsveç tacının peşinde koşmak için özgür olabilecekti. Kazaklarla ilgili protestolarının bir etkisi olmadığını düşünen Osmanlı karar alıcıları Temmuz 1589'da Tatar Hanı'na Polonya topraklarına saldırmasını emretmiş ve Rumeli (Bulgaristan, Makedonya, Arnavutluk ve Yunanistan'ın bir kısmına kadar uzanan merkezî ve güney Balkanlardaki Osmanlı eyaleti) *beylerbeyi* komutasındaki bir orduyu da kuzey Moldavya'ya sınıra akınlar düzenlemeye başlamaları için göndermişti. Onun ilk eylemlerinden biri Leh kentlerinden olan Snyatyn'i harabeye çevirmek oldu – buradaki tüccarlar deliliğin sınırındaki bir ilgisizlikle yıllık bir fuar için daha çok yeni toplanmışlardı.[22]

Bu olaylar Moldavya'yı çok zor bir durum içerisine sokmuştu. Diğer taraftan Petru Şchiopul'un bir Osmanlı vassalı olarak ifa etmesi gereken görevleri vardı; bunlar istihbarat toplamak ve tabii silahlı kuvvetler sağlamak gibi şeyleri kolaylıkla içerebiliyordu. Öte yandan o her

22 Maců rek, *Zápas*, p. iv (çekişme, mağlubiyet Aldobrandini görevi); Ciobanu, *La cumpănă*, 64 (Kazak akınları, Habsburg rolü); Ureche, *Letopiseţul*, 204 (1587 Kasım'ı Kazak saldırısı); Ciurea, "Relatii", 37–8 (Kazak baskınları, Sultan'ın yakınması); Bodl., MS Tanner 79, fo. 76r (vetustum . . . foedus); Niederkorn, *Die europäischen Mächte*, 471 (Osmanlıların kuşkulu olmaları); Madonia, *La Compagnia*, 255–6 (Cizvit eğitimi), 257–8 (gizli müzakere); *HD*, Supplement, ii(1), 296–7 (Snyatyn).

zaman Leh yanlısıydı ve Zamoyski ile iyi ilişkiler içerisindeydi. Tabii bu yüzden Bartolomeo Bruti de öyleydi (örneğin 1587'de Lehistan'daki temsilcisi aracılığı ile İstanbul'a detaylı siyasî haberleri naklettirmişti) – (1588'de Zamoyski Bartolomeo'ya kendisine gönderdiği 50 iğdiş edilmiş boğa için şahsî bir teşekkür mektubu göndermiş ve kendi kişisel ihtiyaçları için Voyvoda'nın 400 sığır göndermesinin ayarlanması için de yardımcı olmasını istemişti; ve sözlerini de "kendimi nazik arkadaşlığınıza sahip olmakla övüyorum" diyerek bitirmişti). 1588 Nisan'ında Tatarlar Lehistan'ı ilk kez tehdit etmeye başladıkları sırada Petru Lehler ile İstanbul'dakiler arasında arabuluculuk yapmaya çalışmıştı. O yılın Ekim ayında ise Bartolomeo ve Ieremie Movila'yı görev ile Kral Sigismund'a göndermişti; bu, onu kuzeyde Brest'e kadar takip etmeleri gerektiği zamandı. Görevlerinin resmî nedeni basit bir şekilde onun iktidarı elde etmesinin tebrik edilmesiydi ve Bartolomeo'nun Kardinal Montalto'ya olan mektubunda belirttiği gibi "Moldavya ve Lehistan krallığı arasında var olan ittifakın tasdik edilmesiydi"; ama büyük şansölye ve Kral ile yaptıkları müzakerelerde bölgenin güvenlik sorunları büyük ölçüde belirsiz kalmış olmalıydı. Moldavya voyvodası büyüyen Osmanlı-Leh krizinin tam ortasında kalmış domuz[23] gibiydi ve onun barışı sağlamak için deneyebileceği her türden nedeni vardı.[24]

Onun şansına 1589 yılının Nisan ayında önemli bir değişiklik olmuştu: Bartolomeo'nun akrabası olan Sinan Paşa tekrar sadrazamlığa atanmıştı. Bu, Bartolomeo'nun kendisinin İstanbul'daki müzakerelere çok daha yakın bir şekilde dahil edilebileceği anlamına geliyordu. Mayıs ayında o, Sinan'ı tebrik etmek ve Petru Şchiopul'un iktidarının devamını sağlamak noktasında gerekli mali vaatleri vermek için oraya [İstanbul'a] gitmişti (O burada kaldığı zaman boyunca her gün Baylo'yu

23 Yazar burada bir Avrupa geleneği üzerinden domuzu metafor olarak kullanmıştır. Avrupa'da hem saraylarda hem de halk içerisinde bir eğlence olarak insanların arasına salınan ve insanlar kendisini yakalamaya çalıştığı için telaşlı ve endişeli olan küçük bir domuz vardır ve burada Moldavya voyvodasının telaş ve endişesi onu yakalamaya çalışanların arasında olduğu için bu domuza benzetilmiştir. (ç.n.)

24 ASF, Miscellanea medicea, 101, 31 (Polonya'dan istihbarat: Andrei Pippidi'ye bu belgenin kendisine ait çevirisini görmeme izin verdiği için minnettarım); Lepszy, ed., *Archiwum*, iv, 227 (sie łaskawej przyjaz'ni WM. zalecam); *HD*, Supplement, ii(1), 294–5 (aracılık); Veress, ed., *Documente*, iii, 141–3 (görev); Shmurlo, *Rossiia*, ii, 467 (affirmar le confederationi qualli sono tra questo regno di Polonia et Moldavia).

ziyaret ederek ona yeni gelişmeleri anlatmıştı; Baylo bundan etkilenmiş ve onu "en huzurlu olan Cumhuriyet'e [Venedik] onun kadar sağduyulu ve ihtiyatlı olup ondan daha az bağlı olmayan" bir kimse olarak tasvir etmişti). Bartolomeo'nun Yaş'a muzaffer dönüşüne şahit olan bir İtalyan, Annibale di Capua'ya şunları nakletmişti: "Sadrazam yapılan Sinan Paşa Bruti'nin kuzeni olduğu için şimdi o yüce bir makamdan yararlanıyor oluşunun tadını çıkarmakta. O 20 Haziran'da İstanbul'dan döndüğünde bölgedeki tüm soylular onunla görüşebilmek için gelmişlerdi ve Voyvodanın kendisi de Sadrazam'ın kayırmacılığına sahip Bruti'nin Moldavya'nın voyvodalığını kendine isteyebileceği korkusuyla tüm kabinesini göndererek ona çeşitli hediyeler vermişti".[25]

Tahta Bartolomeo Bruti gibi Romen olmayan – ya da en azından bazı sahte Romen hanedanı kimliğine sahip olanların yaptığını yapmayan yani hak iddia etmeyen bir Romen olmayan – birinin oturtulması düşüncesi, zamanının çok ötesinde olan bir fikirdi; ama bir nesil sonra çok benzer bir şahsiyet olan İstanbul'daki mücevher tüccarı, köle fidyecisi ve dragoman olarak çalışan Dalmaçyalı Gaspare Graziani Moldavya'da neredeyse 2 yıl boyunca hüküm sürecekti. Fakat Bartolomeo, Petru Şchiopul'a ve ailesine gerçekten de sadıktı. Bartolomeo 6 gün sonra İstanbul'a büyük bir meblağın ödenmesi vaadine ek olarak Petru Şchiopul'un yeğeni Mihnea'nın tekrar iktidara gelmesi adına 1585'te Wallachia'dan çıkarılmış olan "Küpeli Peter"in girişimini engellemek için geri dönmüş ve nüfuzunu kullanmıştı. Ayrıca bu ziyaret sırasında o, biri İtalyan diğeri İspanyol iki Hristiyan kölenin özgürlüğünü sağlamış sonrasında ise onları Yaş'a getirdiği gibi ardından Polonya'daki Papalık temsilcisine göndermişti. Bartolomeo'nun kişisel ve siyasi kredisi yükseklere tırmanıyordu; hatta Ağustos ayında Sinan'ı, Moldavya'dan Lehlere karşı kullanılması bakımından toplanması gereken kuvvetler için verilen emri iptal etmesi konusunda ikna etmişti. Dolayısıyla 1589 Kasım'ının başlarında Sinan, Polonya ile müzakereleri başlatmaya karar

25 *HD*, iv(2), 139–40 (persona altratanto divota di quella Serenissima Republica quanto discretta et prudente); Theiner, ed., *Vetera monu- menta*, iii, 143 (il Bruti è in molta autoritàessendo suo cugino questo Sinan Bassa, che al presente è fatto primo Visire. Et quando ultimamente alli 20 di Giugno era tornato da Constantinopoli tutta la nobilità di quella Provincia l'era uscita all'incontro, et il Principe istesso l'havea mandata tutta la sua Corte et fattoli molti presenti, temendo che il Bruti col favore di questo primo Visire voglia esser lui Principe di Moldavia).

verdiği zaman, seçtiği yöntemin Petru Şchiopul'dan sanki Voyvoda'nın kendisinden almış olduğu şahsî bir görevdeymiş gibi Bartolomeo'yu göndermesini söylemesi pek de şaşırtıcı değildi. Bartolomeo'nun Lehistan ziyaretinin amacı, ertesi ay İstanbul'daki İmparatorluk büyük elçisinin de belirttiği üzere Lehlerin Osmanlı hükümetine bir elçi göndermeleri yönündeki talebi iletmekti.[26]

Sinan'ın müzakere etmek için istekli oluşunun nedenlerinden biri, Lehistan'ın beklenmedik bir şekilde güçlü bir direniş sergiliyor olmasıydı. Kral Sigismund'un İsveç'te olmadığı zamanlarda Jan Zamoyski kendisini büyük bir enerji ile bir ordu kurmaya adamıştı. En önce Petru Şchiopul aracılığı ile Rumeli *Beylerbeyi*ne diplomatik müzakereler öneren mektuplar göndermişti; fakat Ekim ayına gelindiği zaman emrinde artık 25-30 bin adam bulunan ve Leh senatörlere *beylerbeyi*nin Osmanlı-Leh barış anlaşmasını yeniden hemen onaylamaz ise Tatar bölgesinin istilası ve Moldavya'nın tamamen işgalini içeren bir hücum savaşını 1590 yılı için planlamalarını tavsiye ettiğinden Zamoyski'nin çok daha saldırgan olduğu anlaşılıyordu. Tam da o sırada Kazaklar tarafından yönlendirilen bir Tatar saldırısı olmuş ve Han'ın kendisi de burada yaralanmıştı. Kış aylarında Osmanlı kuvvetleri Karadeniz kıyılarında konuşlanmışken Zamoyski evvela *Beylerbeyi*ne sonrasında ise İstanbul'a bir büyük elçi göndermişti ama o elçi Lehistan yolundan gelirken bacağını kırmış ve çektiği acılardan ciddi bir şekilde yakınmıştı. Görünüşe göre o, rotası üzerindeki Yaş'ta bir süre kalmış ve buradayken Bartolomeo Bruti'nin yardım ve tavsiyelerini almıştı. Şu an kayıp olduğu için boş vaatlere kapılmaya yol açan Leh devlet arşivlerinin 19. yüzyıla ait envanterlerinde Bartolomeo'dan Jan Zamoyski'ye 10 Ocak 1590'da Yaş'tan yazılmış bir mektubun özetine dair bir kayıt vardır. Bu kayıp belgenin envanterdeki özetinin içeriğine göre Bartolomeo, "Leh elçi ve ayrıca hem İstanbul'daki önemli insanlar hem de Beylerbeyi Paşa için ifa ettiği hizmetler hakkında raporda bulunmuştu; hem savaşta ve hem de barışta o, kraliyet şansölyesinden onun hizmet ve arzuları için kendisinin yararlı yardımlarını

26 Stoy, "Das Wirken" (Graziani); Păun, "Enemies", 220–3 (Graziani); *HD*, iv(2), 141 (Cercel'in engellenmesi), 143 (geçersiz emir), 146 (müzakerelerin başlaması için metot), xi, 734 (İmparatorluk büyük elçisi, yanlış olarak kendisine "Christophoro Bruti" şeklinde atıfta bulunulmuştur, ancak kendisi betimlenirken açıkça Bartolomeo kastedilmiştir); Theiner, ed., *Vetera monumenta*, iii, 93–4 (Cercel'in engellenmesi, kölelerin özgür bırakılması).

bahşetmesini talep etmişti ve nihayetinde şansölyeyi Osmanlılara karşı tam bir güven duygusu içerisine girmemesi noktasında uyarmıştı". Birkaç gün sonra, yani Ocak ayının ortalarında Leh büyük elçisi Osmanlı başkentine ulaşmıştı. Buradaki makamlar onu gerçekten de bir ev hapsi altında tutmuşlardı ve o, 8 gün içerisinde hastalıktan dolayı ölmüştü. Onun bu durumundan önce ise, Osmanlıların temeldeki talepleri çok daha açık bir hale gelmişti: Lehistan Kazakları dizginlemeli ve Sultan'a haraç vermeliydi. Elçinin yanında gelen 2 kişilik maiyeti eğer Lehler 60 gün içerisinde söz konusu gereksinimleri karşılamayı vaat etmezlerse şeklindeki savaş tehdidini içeren satırların bulunduğu bir ültimatom ile Lehistan'a geri gönderilmişlerdi.[27]

Büyük şansölye oyalanmak kararına vardığı için ayrıca aynı kendisi gibi Jan Zamoyski adında olan kuzenlerinden birini daha küçük rütbeli bir elçi olarak göndermişti: ve Bartolomeo Bruti kendisine danışmak için daha yeni Lehistan'a geldiği zaman Bartolomeo'ya diğer Jan Zamoyski'ye onun yolculuğunu daha pürüzsüz bir hale getirmek adına İstanbul'a kadar eşlik edip edemeyeceğini sormuştu. Onlar beraberce 14 Mart'ta Yaş'tan geçmiştiler. Onların İstanbul'a oldukça hızlı ve gizli bir ziyaret gerçekleştirdikleri ve 5 Nisan'a kadar Lehistan'a geri dönmüş oldukları görülmekteydi; çünkü o tarihte Lehli makamlar Bartolomeo'ya minnettarlıklarını göstermiş ve onu kesinlikle Leh aristokrasisinin bir üyesi yapıp Lehistan'a olan bağımlılığını güçlendirmeye çalışmışlardı. Ona bu statünün sağlandığını gösteren tamı tamına buraya oturan bir belgede Kral, onun "tebaamıza, bizlere ve krallığımıza en değerli hizmetlerini her zaman sergilemiş" ve özellikle de İstanbul'a giden elçimizin "tanıtılmasında" ve ona "en önemli mevzularda tavsiyeler vermiş" olduğunu belirtmişti (ve onu Arnavutluk'un en asil krallığında en asil ebeveynlerden doğmuş olarak tanımlamıştı – acaba o

27 *HD*, Supplement, i, 295–8 (müzakere önerileri), 299–302 (daha münakaşacı); Leunclavius, ed., *Neuwe Chronica*, 146 (25–30 bin, nakledilen Tatarlar); Hrushevsky, *History*, vii, 131 (nakledilen Tatarlar); AGAD, AZ, MS 8, 113 (donosi o usługach iakie czynił Posłoui Polskiemie tak u Baszy Beglerbeka iako zaluaiac bedacym w Konstantynopolu znacznym i potrzebnym osobomprosi abyiego przychilnośći dalsząchećdo usług tak w woynie iako i wpokoju, Kanclerz Krolowi zaluiłnamienia wreszcie aby Kanclerz Turkom nie zapełnie zauierzał); TNA, SP 97/2, fos. 3(a)r (varış), 6r (kırık bacak, ev hapsi), 7r–v (ölüm, geri gönderilen 2 (*HD*, iv(2), 148 farklı bir tarihlendirme verir)), 11r (60 gün).

Lehistan'da soyluluk elde eden ilk Arnavut olabilir miydi?). Ayrıca ona özellikle, armasına Polonya tacı takmış beyaz kartalı dahil edebilmesi hakkı verilmişti; ve o bunu yapmıştı, ki bugün bile Koper'de oyulmuş olan Bruti armalarının bu versiyonu görülebilir.[28]

Bartolomeo bu dönemde görünüşe göre "diplomaside mekik" dokumakla uğraşmıştı; Mayıs'ın ilk yarısında onun İstanbul'a döndüğüne dair kanıtlar vardı, buradaki İngiliz büyük elçisi o ayın 16'sında bir *çavuş*un Moldavya Voyvodasının "baş bakanı" ile gönderildiğini ve Bartolomeo'yu tanımlarken "barışı tesis etmek için" bir yere gönderildiğine dair bir açıklama kullanarak rapor vermişti. O esnada genç Zamoyski ise 19 Mayıs'ta Beylerbeyi ile müzakere etmek üzere tekrar İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. O yanında, Osmanlıları eğer kendilerini istila ederlerse Fransa, Almanya ve diğer pek çok ülkenin acilen Lehistan'ın yardımına geleceği noktasında uyaran kendisine büyük şansölye tarafından verilmiş düşüncesiz bir mektubu da getirmişti. Beylerbeyi hatırlanmaya değer bir aşağılama ile bunu şöyle yanıtlamıştı: "Biz dostlarımızın ve düşmanlarımızın kimler olduklarını gayet iyi biliyoruz. Bu kralların büyük elçileri daimî olarak en yüce ve görkemli kapı olan Bâbıâlî'de bulunmaktadırlar ve hiçbir gecikme olmaksızın düzenli olarak haraçlarını ve hediyelerini de getirmektedirler; şüphesiz ki onların elçileri bu türden bir karışıklık yaşansaydı bize haber verirlerdi". Aynı esnada büyük olan Zamoyski'de dolaylı yoldan –muhakkak Bartolomeo'nun yardımları ile– Petru Şchiopul aracılığıyla Sinan Paşa ile yazışmalar gerçekleştiriyordu. Büyük şansölye, prensipte haraç ödemeyi reddederken Sinan ise bir savaş tazminatı ve cömert bir hediye şeklinde talebi yeniden formülize etmekte istekliydi. En azından müzakereler uygun bir şekilde başlamıştı. Küçük Zamoyski 29 Mayıs 1590'da İstanbul'a giriş yapmış ve Bartolomeo Bruti'de ya onunla gelmiş veya kısa bir süre sonra ona katılmıştı.[29]

28 Shmurlo, *Rossiia*, ii, 491–2, 498–9 (Bruti'nin hareketleri, Yaş); ASVat, Segr. Stato, Polonia, 26, fo. 399r (Bruti'nin hareketleri); Venturini, "La famiglia", 379(n.) (in Nobilissimo Aepiri [= Epir, "Epirus", Arnavutluk için tercih edilen hümanist terim] Regno, Nobilissimis Parentibus Natus, Nobis, Regno, hominibusq[ue] Nostris omnia summa officia semper praestit, interponendo), 380(n.) (maximis in rebus consilio, kartal); Pippidi, "Tre antiche casate", 64 (Koper'deki silahlar).

29 TNA, SP 97/2, fos. 19v (16 Mayıs rapor), 21v (29 Mayıs'ta Istanbul'a varış); *HD*, Supplement, i, 295–8 (müzakere teklifi), 299–302 (daha münakaşalı), 309–15 (Petru

Zamoyski, İstanbul'a gelişinden kısa bir süre sonra İngiliz büyük elçiliğine vekalet eden Edward Barton'ı görmeye gitmişti. O, Barton'a Leh büyük şansölyesinin yardım için yalvardığı bir mektup vermişti ve daha sonra Barton'da buna cevaben "gücümün yettiği yere kadar" demişti. Barton için verilen genel talimatlar onu böylesi bir durum için hazırlamamıştı ama o Habsburg çıkarlarına zarar verip Fransa'ya yardım edeceğinden (ki Kraliçe Elizabeth'in bu dönemdeki politikası Fransa yanlısıydı) ve eğer hem kalıcı ve hem de başarılı bir tutum sergileyebilirse ülkesine de bir onur kazandırabileceği düşüncesiyle bir Osmanlı-Leh savaşının önlenmesine çabucak karar vermişti. Aklına başka bir neden daha gelmiş olabilirdi: İngiltere'nin kendi askerî malzemelerinin bir kısmını Lehistan'dan temin ettiği göz önüne alınırsa Kraliçe Lehlerin Osmanlılara karşı büyük bir savaşın içine gömülmesini arzu etmezdi. Şimdi, Edward Barton kendi kendini barışı müzakere etmek görevinin içerisine atmıştı.[30]

İngilizler, İstanbul'da nispeten yeni bir uluslararası varlıktı. William Harborne liderliğindeki küçük bir girişimci tüccar grup yolu açan kimseler olarak hareket etmişlerdi; Harborne 1583'te büyük elçilik statüsüne kavuşmuş ve sekreteri olarak görev yapmış olan genç ama zaten deneyimli bir tüccar olan Edward Barton'da görevi ondan 1588'de devralmıştı. Fransa gibi İngiltere de Habsburg karşıtı olduğundan Osmanlı yanlısıydı ve Elizabeth Osmanlı askerî gücünü İspanya'ya yönlendirmek için büyük bir çaba sarf etmişti. 1580'lerin başlarında Elizabeth'in İngiliz denizcileri kullanarak Malta'yı ele geçirmesinden ve burayı yeni hücum seferleri için ileri bir üs olarak Osmanlılara vermeyi planladığından bile şüpheleniliyordu. William Harborne kendisini 1585'te İspanyolların denizdeki ateşkesi yenileme girişimlerini kesintiye uğratmaya büyük bir gayretle adamıştı; İspanya'nın daha geçici bir düzenlemede büyük miktarda bir para ödemesini ve hatta bir İspanyol elçisinin geri dönmesini sağlamak gibi zayıflatıcı hareketlerde başarıya ulaşmıştı. Protestan

aracılığıyla yazışma); AGAD, AZ, MS 649, no. 28, 70 (19 Mayıs, "Nos amicos n[ost]ros et inimicos n[ost]ros benè scimus. Regum illorum Legati in excelsissima et splendissima Porta continui adsunt et tributa muneraq[ue] con- sueta sine deffectu aliquo in tempore adferunt, sine dubio, si aliqui huiusmodi tumultus essent illorum Legati significarent).

30 TNA, SP 97/2, fos. 25r (Leh talepleri, kabul ediliş nedenleri); Coulter, 'Examination', 64 (Polonya'dan İngiliz tedariği).

olan İngilizler bazı açılardan daha açık bir şekilde Fransızlardan çok daha Osmanlı yanlısı olabiliyorlardı. Örneğin Papalığın savaş malzemelerinin kafirlere satılması yasağını göz ardı edebiliyorlardı: Osmanlı top dökümhaneleri için İngiliz kalayı sevkiyatları özellikle İstanbul'da memnuniyetle karşılanıyordu ve İngilizler farklı tipte silahlar da getiriyorlardı. Harborne, "putperestler" olarak suçladığı Papa ve İspanya Kralı'na dair Sultan ile konuşmalar yaparak Protestanlık ve İslâm arasındaki bazı aşikâr benzerliklerden yararlanmaktan bile çekinmemişti. Fakat Kraliçe ile Sultan arasında ortaya çıkan hassas ilişkiyi perçinleyen şey İspanyol armadasının 1588'deki mağlubiyeti olmuştu. Venedik Baylosunun 1590 yılında yazdığı gibi: "onların daha önceden bir kadın olduğu ve bir adanın yarısını yönettiği için Kraliçe hakkında fazlaca malumatları yoktu ama şimdi İspanya kralına karşı saldırgan bir savaş yürütme cesaretine sahip olduğunu görüp onun birçok yerde bolca bulunan deniz kuvvetlerinin haberlerini aldıkları için artık hakkında çokça düşünüyorlardı". Batılı bir diplomat için ziyadesiyle alışılmadık bir şekilde akıcı bir Türkçe konuşan ve Osmanlı hükümetinde iyi kontakları olan Edward Barton yeni ortaya çıkan bu İngiliz öneminin aktif olarak yükselmeye devam etmesini sağlamaya çalıştı. O nedenle Leh şansölyesi aslında ondan yardım istemekle iyi bir seçim yapmıştı.[31]

Haziran ayının ortalarına gelindiğinde bir anlaşma imzalanmıştı. Sultan ordusunu geri çağıracak ve Kral Sigismund'da bunun karşılığında Kazakların dizginlenmesini üstlenecekti. Haraç talebi ise, Lehistan'ın Sultan'a 100 demet samur kürk verecek olmasıyla geri çekilmişti; tabii kaçınılmaz bir şekilde Sadrazam'a yapılacak olan büyük nakit ödemeleri de vardı. Barton, Bruti ve Zamoyski arasındaki iş bölümünün tam olarak nasıl olduğuna hükmetmek zordur ancak Bartolomeo'nun

31 Vella, *Elizabethan–Ottoman* (Malta); de Foix, *Les Lettres*, 320 (Malta); Bodl., MSS Tanner 77, fos. 2r, 4r (parçalanması), Tanner 79, fo. 93r (parçalanması); Ágoston, "*Merces*", 183–6 (kalay, silahlar); Charrière, ed., *Négociations*, iv, 624–5 (Idolatrae); Pedani, ed., *Relazioni*, 371 (se bene per avanti la regina d'Inghilterra era da loro poco stimata come donna e padrona di mezza un'isolasolamente, niente di meno hora fanno molto conto d'essa, vedendo che ha havuto ardire di mover guerra offensiva al re Cattolico e perché da ogni parte intendono le sue molte forze per mare). Harborne hakkında bkz. Rawlinson, "Embassy", ve Skilliter, *William Harborne*; Barton hakkında bkz. Podea, "Contribution", ve Skilliter, "Turkish Documents".

Sinan Paşa ile doğrudan ilişkilerde önemli bir rol oynadığı varsayılabilir. Edward Barton 14 Haziran'da bu müzakereler hakkında Londra'ya yazmış ve Leh elçisinin "asistanı" olan Bartolomeo'nun "kim" olduğuyla ilgili şöyle bir açıklama eklemişti, "söz konusu hizmette o çeşitli tavırlar takındı hem sözde hem de gerçekte Majestesinin (yani Leh Kralı) güvenilirliği ve onurunu sürdürmeye devam etti". "Bu Bruto hem Moldavya prensinin emri altındaki bir baş danışman ve hem de sonrasında iyi hizmetleri ile bir Leh asilzadesi yapıldı ve uzun zamandır siz Majestelerinin (yani Kraliçe Elizabeth) sarayında görülmek istiyor, belki de Lehistan Kralı kendi iltiması vasıtası ile benim tarafımdan onlara gösterilen iyilik sayesinde onu teşekkür mektupları ile siz Majestelerine gönderebilir" şeklinde devam etmişti. Bu yüzden de o, Bartolomeo eğer İngiltere'ye gelirse ona "saygın bir saraylı" gibi davranılmasını talep etmişti.[32]

Gerçekten de, Bartolomeo'nun "uzun zamandır" İngiltere'ye gitmeyi arzuladığını doğrulayan başka kanıtlar mevcuttu. 1587 Haziran'ında o, Yaş'tan Elizabeth'e Voyvoda'nın "en sadık ve ebedi dostluğunu" sunan ve tabii kendisinin de "en sadık hizmetini" taahhüt eden oldukça süslü bir mektup göndermişti; yazı, besbelli bir biçimde İspanyol karşıtı süslü sözlerle ve "Tanrı'ya büyüklüğünüz ve düşmanlarınızın kafa karışıklığı için" edilen dualarla sona ermişti. Bartolomeo kesinlikle Moldavya üzerinden İstanbul'a gidip gelen bazı İngiliz tüccarlar ile tanışmış olmalıydı ve muhtemelen 1588 Ağustos'unda onlar için bir ticari "imtiyaz" hazırlanmasında da yer almıştı ki Moldavya'da İngilizlere %3 gümrük oranı verilmişti. Ancak onun İngiltere'yi ziyaret etmekle ilgili özel alakasının doğası –ki bunun gerçekleştirilmesi fikri Barton tarafından açıklandığı üzere Lehistan Kralı'ndan değil Bartolomeo Bruti'den gelmişti– oldukça gizemliydi. Bartolomeo, 2 ay sonra Varşova'da iken Kraliçe'ye onu cömert ifadelerle övdüğü diğer bir mektup daha göndermiş ve İstanbul'da gerçekleştirilen barış anlaşmasını "kendi çalışkanlığı ve sizin yetkinizdeki Lord büyük elçi" tarafından getirilen bir "zafer" olarak tasvir ederek ona hizmetini sunmuştu. Elizabeth 2 Ekim'de Windsor'dan gönderdiği yanıtında ona karşı daha az coşkulu bir biçimde teşekkür etmiş ve "Prensiniz ile efendiniz için şefkatimizi gösterme fırsatının doğmasını çok isteriz" demişti. Bartolomeo

32 *HD*, iv(2), 152 (anlaşma); Ciobanu, *La cumpănă*, 68 (anlaşma); ASVat, Segr. Stato, Polonia, 26, fo. 409r (100 deste); TNA, SP 97/2, fo. 25v (Barton raporu).

bu devirde çeşitli siyasi patronları elinde tutmaktan veya edinmekten kesinlikle mutluydu. 1589'da Bayloya düzenli kısa bilgiler aktararak Venedik ile olan dostane ilişkilerini de yenilemişti. Ancak İngiltere ile bir ilişik kurma arzusu çok daha hilesiz bir mesele olabilirdi. Şaşırtıcı bir şekilde, en azından 1586 yılının ortalarına kadar Venedik'teki büyük elçilik aracılığı ile İspanyol hükümeti tarafından kendisine maaş ödendiğine dair kanıtlar da vardı. Ve Polonya büyük şansölyesiyle olan yakın bağlarına rağmen göreceğimiz üzere çok geçmeden Habsburg hizmetine geçmeye dair açık bir arzu ile İmparatorluk makamlarının da radarına girmişti. Ayrıca o, birkaç ay içerisinde Habsburglara Osmanlı-İngiliz ilişkileri hakkında bilgi vermeyi teklif edecekti. Kraliçe Elizabeth'in sarayını ziyaret etme hevesinin en olası açıklaması, orada Avrupa'nın başlıca Katolik güçlerinden biri veya daha fazlası için casusluk yapma niyetinde olmasıdır.[33]

Bartolomeo'nun o esnada uluslararası meselelere katılımıyla ilgili bir mevzu daha vardı ve bu farklı bir bilmeceyi daha ortaya çıkarmıştı. 1590 yılının yaz ayları, Dubrovnik ile Osmanlı hükümeti arasındaki ilişkilerde ani bir gerginliğe tanıklık etmişti ve Raguzalılar Bartolomeo'nun kendilerine karşı bir düşmanlığı yönettiğinden şüpheleniyorlardı. Bu 1588'deki üst düzey Osmanlı yetkililerinin Dubrovnik'in kıyı şeridinin büyük bir kısmının aslında 15. yüzyılda Osmanlıların eline geçtiğini keşfettiklerini iddia etmeleriyle başlayan sözde "İne Han krizi" idi. Tartışmayı İne Han (Srb.: Ejnehan; İtal.: Enecano) adında hırslı bir memur olan Belgradlı nazır (müfettiş) üstlenmişti; 1590 başlarında Sinan Paşa'nın yardımlarıyla İne Han sadece bu yeni keşfedilen yeni sancağın sancak beyi olduğunu ilan eden bir padişah fermanı değil, aynı zamanda Dubrovnik'in 150 bin duka olarak hesaplanan kavramsal bir haracı ödemesi talebinde de bulunmuştu. Raguza diplomasisi aşırı hızlı bir şekilde hem resmî hem de gayrı resmî olarak çalışmaya

33 TNA, SP 97/2, fos. 39r (29 Ağustos, Bruti'den Kraliçe'ye: l'auttorita del suo S.r Ambassador et mia diligentia, triompho), 43r (Kraliçe'den Bruti'ye: sommamente desideramo che si offerisca l'oportunita et occa- sione di mo[n]stra[r] buona affettione verso di V. S. & Vostro Principe); Tappe, ed., *Documents*, 50 (fidellissima et perpetua amicitia, fidellissime servitù, per la sua grandezza et confussion delli sui inimici); Iorga, "Les Premières Relations", 562–7 (Moldavya yolu ile giden tüccarlar); Demény ve Cernovodeanu, *Relatiile*, 21–2 (imtiyazlar); Carnicer ve Marcos, *Espías*, 183 (İspanyol maaşı).

başlamıştı. İstanbul'da büyük hediyeler dağıtılmış, birçok iltimas aranması için çağrılarda bulunulmuş ve Sultan'ın baş defterdarının kişisel doktoru olan Rabbi Abeatar gibi nüfuzlu temsilciler devreye sokulmuştu. Çok da geçmeden, 3 vezir, 2 önemli beylerbeyi ve birçok seçkin kadı Dubrovnik'in tarafında yer almıştı. Fakat Ine Han, hala Sinan'ın desteği ile ısrar ediyordu ve Haziran ortasında 200-300 kadar silahlı adamla Raguza topraklarının sınırlarına çıkagelmişti; kendileriyle görüşmeye gelen 2 Dubrovnik temsilcisi de esir alınarak dövülmüşlerdi. Raguza topraklarına ilerlemesi küçük bir karşıt güç tarafından engellenmişken Dubrovnik de aceleyle İstanbul'a 2 özel elçi göndermişti. Raguza hükümeti 12 Temmuz'da onlara şunları yazmıştı: "prensi ile beraber Moldavya'da bulunan Bruti'nin İne Han'ın veya en azından patronu olan ve İne Han'ın onun iltimasından yararlandığı Sinan Paşa'nın bizim başımıza açtığı kaygıların kaynağı oluşu dikkatimizi çekti". Onlardan bunların doğru olup olmadığını araştırmaları istenmişti. Eğer öyleyse onların Bartolomeo'ya birebir kişisel olarak yaklaşmaları gerekiyordu: "onunla konuşun ve bize karşı o tarz zararlı hizmetleri yerine getirmemesi için yalvarın (ama daha ziyade bunları İne Han yapabilir) çünkü Bruti ailesi bize karşı her zaman büyük bir dostluk ile davrandı ve babası bizden birçok kez iyi hizmetler aldı".[34]

Bu bağlamda meselenin çözülmesinden önceki haftalar ve aylar boyunca Bartolomeo'dan başkaca söz edilmemesi, kendisiyle ilgili iddianın doğru olmadığını göstermektedir. Krizin uzun oluşum sürecinin belirli oluşu diğer kaynakların teyit eksikliği ve Bartolomeo'nun enerjisinin Leh barış müzakerelerine yoğun bir şekilde odaklandığı gerçeği göz önüne alındığında bu en olası sonuç gibi görünmektedir. O, elbette bazı Raguza karşıtı düşünceleri duymuş olabilirdi; ki Dubrovnik'in onu avlama ve 11 yıl evvel Eşim'deki hapsedilme şeklini unutması tıpkı Raguzalıların yapmacık bir şekilde davrandıkları gibi pek olası

34 Popović, *Turska*, 351–61 (Ine Han krizi); Biegman, *Turco-Ragusan*, 61–3 (Ine Han krizi); DAD, LCL, 37, fo. 75r (Ci è venuto à notitia, che il bruti, il quale staua in bogda- nia appresso quel principe, è stato autore delli garbugli, che ci hà mosso l'enecano, ò almeno suo fautore, et che l'enecano si è aiutato del suo fauore appresso il Sr Sinan bassa, parlategli, e pregatelo, che non voglia vsar questi termini di cattiui offitij contra di noi, ma più presto contra l'enecano, p[er]che la casa di bruti sem- pre si è trattenuta con noi in molta amicitia, et il suo padre hà riceuuto da noi molti s[er]uitij in molte occasioni).

değildi. Fakat Sinan'ın tavrı için mantık dahilinde olan başka açıklamalar da vardı. Bunlardan en bariz olanı paradır çünkü bu tarzdaki herhangi bir kriz geçici de olsa büyük oranda masraf doğurabilirdi. Dubrovnik'in Ekim ayında elçilerine verdiği talimatlarda yer alan ve ilgi çekici bir başka neden daha belirtilmişti: Sinan'a müsrif hediyeler verilmesi önemliydi çünkü "bizim dilimizden olan" önceki sadrazamlar gibi onun da cömert davranılmadığı için rahatsız olduğu biliniyordu. Mevzu bir kez daha belirli bir tarzdaki etnik-dilsel dayanışmanın ya da bu durumda hınç duygusunun ortaya çıkmasıydı. Dubrovnik, başta Mehmed Sokollu olmak üzere Sırp-Hırvat dilinde konuşan bir dizi vezirle işleri iyi idare etmişti; eğer Sinan'ın Raguza karşıtı eğilimleri varsa bunlar kısmen İstanbul'da hem Hristiyan hem de Müslüman olan ayrıcalıklı bir Güney Slavları çemberi tarafından onun bir Arnavut olarak hor görüldüğüne dair genel duygudan kaynaklanıyor olabilirdi. [35]

1590 yılının Temmuz ayının başlarında Bartolomeo Polonya Kralı ile Sultan arasındaki barış anlaşmasını düzenleyen belgelerle beraber Polonya'ya gitmek için ayrılmıştı. Onunla seyahat eden kişi, Barton'un gönderilerini ve Sinan Paşa ile Sultan'dan Kraliçe'ye olan Londra'ya gidecek mektupları ulaştıran İngiliz bir tacir olan Thomas Wilcocks'tu. O ayın sonlarına doğru Lviv'de büyük şansölye Jan Zamoyski ile bir araya gelmişlerdi. O burada Kraliçe Elizabeth'e onun büyük elçisinin Habsburg karşıtı bir tınıyı (ve hatta Reform karşıtı olanlara karşı) hassas bir biçimde savuşturmaktaki yardımlarından dolayı teşekkür eden bir mektup da yazmıştı: ortak hürriyetin ezilmesi ve Katolik dini için savaşma arzusu olan "bazı komşuların" muhalefetine rağmen başarılı olunduğunu söylemişti. Ağustos ayının başlarında seyyahlar Kralın ve soyluların anlaşmanın şartlarını müzakere ettikleri Varşova'ya ulaşmaya başlamışlardı. Wilcocks Bartolomeo'nun Kraliçe'ye yazdığı mektubunu alarak yoluna devam etmişti ama o gelişmeleri beklemek için Varşova'da durmak zorunda kalmıştı; bu süre zarfında Bartolomeo Papalık elçisi olan Annibale di Capua ile verimli görüşmeler yapmıştı. Kasım ayı geldiğinde ise Thomas Wilcocks Kraliçe'nin Bartolomeo'ya yazdığı zarif mektubunu getirmiş olarak Varşova'ya dönmüştü; fakat Polonya Parlamentosu toplanmak üzere olduğu için daha barış şartları hakkında henüz hiçbir şey kararlaştırılmamıştı. Konu Kasım sonlarından

35 Radonić, ed., *Dubrovačka akta*, ii(2), 569 (li quali sono stati della lingua nostra).

Ocak başına kadar görüşüldü ve nihayetinde (Wilcocks'un sözleriyle) anlaşılmasında karara varılmasına karşın "Roma, İspanya ve Avusturya hanedanlarına bağlı oyların büyük sayıları olduğundan ortada büyük engeller vardı". Sonrasında Wilcocks bir Osmanlı *çavuş*u ile beraber İstanbul'a gitti ki bundan başka Bartolomeo'da şimdi hazırlıklarına başlanılan resmî Leh büyük elçiliği içerisinde yer almayı talep etmişti. Şubat ortasında ise di Capua ancak şunları bildirebilmişti: "bu ayın 10'unda sinyor Bartolomeo Bruti, barış anlaşmasını onaylamak için samur kürklerle İstanbul'a gidecek olan Leh büyük elçisini beklemek üzere Lviv'e gitmek için Varşova'dan ayrıldı". Ancak Mart ayı ortalarında Bartolomeo hala, büyük şansölyeye son haberleri özetlediği yazıyı gönderdiği yer olan Lviv'deydi ve bunlara 2 yıl evvel Sinan Paşa ile müdahalede bulunduğu Wallachia Voyvodası Mihnea'nın azledildiğine dair rahatsız edici haberler de dahildi.[36]

Bartolomeo, Osmanlı İmparatorluğu dışında 1576-7'de İtalya ve İspanya'da geçirdiği zamandan bu yana ilk kez uzun soluklu olarak kaldığı Lehistan'daki bu aylar esnasında kariyerinde bir değişiklik ihtimali olduğunu keşfetmeye başlamıştı. Ocak 1591'de Polonya'daki iki Habsburg elçisinden biriyle görüşerek İmparator'a İstanbul'da hizmet vermeyi teklif etmişti.[37] Diplomat şu sonuca varmıştı: Onun Venedik İstiryası'nda oğulları ve mülkü var; oldukça yakın bir zamanda Lehistan'dan ayrılmak ve İstirya Arşidüklüğüne geçmek istiyor". İkinci Habsburg elçisi ise Bartolomeo'nun Kutsal Roma İmparatoru'na hizmet etmeye çok hevesli olduğunu ve bunu ücretsiz olarak mutlu bir şekilde yapacağını kaydetmişti. O, İngiltere Kraliçesi'nden Bartolomeo'ya yazılmış orijinal bir mektup gördüğünü söyleyerek bunun ne kadar önemli olduğunu vurgulamış ve İmparatoru bu teklifi kabul etmesi için ikna

36 *HD*, iv(2), 152 (Istanbul'dan ayrılış); Talbot, ed., *Elementa*, 95 (quorundarum vicinorum nostrorum), 151 (Wilcocks raporu); ASVat, Segr. Stato, Polonia, 26, fos. 409r–v, 414r (di Capua), 467r (Il S.re Bartholomeo Bruti alli 10. di questo partiua da Varsouia per Leopoli, doue hauerebbe aspettato l'Ambasciador Polacco, che deue andare in Constantinopoli con li Zibellini per confermare la pace); AGAD, AZ, MS 770 (Bruti'den Zamoyski'ye, 14 Mart 1591).

37 Bu konuşma sırasında ayrıca diplomat Osmanlıların Polonya'yı işgal etmekte ciddi eğilimleri olup olmadığında şüphelendiğini söylediği zaman Bartolomeo bunun olduğu hususunda ısrarcı olmuştu; o, Osmanlı kampında birkaç gün kalmış ve *beylerbeyi*nin çadırında yatmıştı ve o *beylerbeyi*ni İstanbul'dan açık bir emir almadıkça ilerlemeye ikna ettiğinde ordu tam da Dinyester'i geçmek üzereydi.

etmeye çalışmıştı; görüldüğü üzere Bartolomeo insanlarda kendisinin mühim birisi olduğuyla ilgili olarak etki yaratmakta asla bir kabiliyet yoksunluğu yaşamamıştı. Annibale di Capua 2 ay sonra yaptığı isimsiz bir yazışmada şöyle yazacaktı:

> Hem efendimiz olan Kral'a [yani olasılıkla İspanya Kralı'na çünkü di Capua Napoli'nin baş piskoposuydu] ve hem de Majesteleri İmparator'a kendisine ihtiyaç duyulduğu vakit hizmetlerini sunmak için hazır olan bu Bartolomeo Bruti'nin Sadrazam Sinan Paşa ile çok yakın ilişkileri vardır ve bu nedenle de İstanbul'daki İngiliz büyük elçisi ondan faydalanmayı amaçladığı için onu kendisinin yakınlarında tutmaktadır. Bartolomeo Bruti özellikle de Kralımızın bakanları tarafından aday gösterilen herkese sözde İngiltere Kraliçesinin [bu 1570'de, Elizabeth'in tebaasının ona itaat etmek zorunda olmadığını söyleyen bir Papalık fermanının çıkarılmasından beri kullanılan standart bir Katolik ifade idi] Sultan'la müzakere ettiği her şey hakkında bilgi vermeyi teklif ediyordu; ve ben onun iyi bir Katolik olduğunu ve en huzur sahibi Prenslere hizmet etmeye istekli olduğunu göstererek görevini tam olarak yerine getireceğine inanıyorum.[38]

Habsburg makamları, bu bilgilere bir yanıt niteliğinde olarak 1591 Haziran'ında Bartolomeo'nun ailesiyle konuşmak için Koper'e bir ajan

38 *HD*, xi, 216 (habet in Istria Veneto- rum bona, et ibi suos filios; cuperet se recipere in Istriam archiducalem et paulatim ex Moldavia subducere), 217 (ikinci elçinin raporu); ASVat, Segr. Stato, Polonia, 24, fo. 291v (Quel Bartolomeo Bruti . . . che s'offeriua prontam.re di ser.re in Constantinopoli in ogni occa.ne, et à S. M.ta Ces.a, et al Re n[ost]ro Sig.re tiene m.[ol]ta strettezza con Sinan Bassa p.o Uisier et per q.to rispetto l'Amb.re d'Ingiltera, che resiede in Costantinopoli si stringe m.to con esso Bruti cercando di ualersse di lui, et esso Bartolomeo Bruti s'offeriua in part.[icola] re di dare aduertimento a chi hauessero ordinato li ministri di Re n[ost]ro Sig.re di tutto quello, che trattaua la pretenza Regina d'Ingliterra appresso il Turco, et credo, che l'haurebbe fatto compitam.re mostrandosi buon Catt.co, et desideroso ser.re a q.ti Ser.mi P.i). İki elçiden ilki Bartolomeo'ya Sinan ile olan bağlantısının gerçek olup olmadığını sorduğunda o, "gülmüş ve – birçok insan böyle söylüyor, sadece ikimiz de Arnavutuz – demişti". (*HD*, xi, 216: Risit: "Ita," inquit, "dicunt, uterque nostrum Epirotum esse"). Bir Osmanlı ajanı olduğundan şüphelenilebileceğinden korktuğu için buradaki bağlantısını kesinlikle aşağı çekerek oyuna alıyordu.

göndermişlerdi. Jacomo Bruti bu kimseye Bartolomeo'nun "İmparatora hizmet etmek için son derece istekli olduğunu ve kendisini Osmanlı köleliğinden kurtarmak istediğini" söylemişti; ve Bartolomeo ile birlikte olan ve şimdi İstanbul üzerinden Koper'e dönen kayın biraderi Demostene Carerio aracılığı ile onunla ilgilenilmesini önermişti. Takip eden ayda ise diğer bir Habsburg ajanı da Arşidük Maximilian için Leh soyluları ve ruhbanları arasında bir dayanağı inşa etme gayretleri ile Lehistan'daydı. O, Habsburg yanlısı olan Gniezno baş piskoposunun Habsburgların Lehistan'daki çıkarlarının başlıca engelleyicisi olan Zamoyski'nin itibarını zedelemek ve ortadan kaldırmak için "onun mülkünde çeşitli bazı orijinal belgeleri bizzat kendi eliyle yazan ve büyük şansölyenin gizli işleri hakkında birçok bilgiye sahip" Bartolomeo Bruti'den faydalanılması yolunun tutulması gerektiği önerisini bildirmişti. Bu ajan, Ağustos ayı içerisinde kendisine Bartolomeo'nun "harika şeyler ortaya çıkardığını" söyleyen baş piskoposun yanında kalmak için gitmişti. Ve o şu tavsiyede bulunmuştu, "yalnız o, korumasını ve bakımını başka bir yerden sağlayana kadar bir yere kendisinin emanet edilebilir [yani Moldavya], ve İmparator onu rahatlıkla kendi emri altına alabilir çünkü herhangi bir durumda kendini efendisinden kurtarmak istemektedir".[39]

Buradan ayrılmayı düşünen tek kişi Bartolomeo değildi. Petru Şchiopul'un sadece Wallachia'da yeğeni Mihnea'nın görevden alınmasıyla değil, aynı zamanda Mihnea'nın daha sonradan İstanbul'da cezalandırılma tehdidi ile karşı karşıya kaldığı zaman salınması, İslam'a dönmek ile güvence altına alması nedeniyle de sinirleri bozulmuştu (bu yüzden o, Romen tarihinde "Mihnea cel Turcit" yani "dönme Mihnea" olarak bilinmektedir). 1591 yılının yaz aylarında, Moldavya tahtında hak iddia eden başka birisinin başını çektiği bir Kazak istilası tehdidi ile Osmanlı topraklarına yeniden Kazak hücumları gerçekleşmişti. Tüm bunların yanında Petru her daim artan mali yüklerle mücadele etmeyi hiçbir zaman bırakmamıştı. Hepsi bir kefeye konursa bunların

39 *HD*, xi, 231 (è desiderosissimo di far qualche servitio a Sua Maestà Cesarea, et ch'hà desiderio di liberarsi dalla servitù turchesca); Barwinski, ed., *Dyaryusze*, 5 (der umb gar viel des Kanzlers geheime practicken wais und etzliche seiner aignen hand original documenta bey händen hat); Macůrek, "Diplomatické poslání", 100 (wunderliche sachen offenbaret), 101 (Disen Brutus kan die Kay. M^{t} sovil leichter an sich bringen, weyl er ohne das von seinem herrn sich losmachen begert und sich des orts nit lenger vertrawt, wan er nur anderwo unterhalt und schutz haben kan).

dışında 1 Ağustos 1591'de, Bartolomeo sayesinde Petru Şchiopul'un hamisi olan Sinan Paşa Sadrazamlıktan azledilmiş yerine ise onun dişli rakibi Ferhad Paşa getirilmişti. Petru Şchiopul hesaplarını düzenlemiş, hizmetçilerinin maaşlarını vermiş ve borçlarını ödemişti; 15 Ağustos'ta sadık boyarlardan ve uşaklardan oluşan büyük bir maiyet ile küçük oğlunu da alarak bir gece vakti Lehistan'a gitmek üzere ayrıldı. Venedik Baylosunun rapor ettiğine göre o, 2 hafta sonra Sultan'a bir kutu içerisinde resmî Osmanlı sancağı ile balıkçıl tüyünün olduğu Voyvoda'lık başlığını kendisinin maruz bırakıldığı finansal talepleri artık daha fazla taşıyamayacağını söylediği bir mektup ile geri göndermişti. Bayloya göre gerçekte onu böyle hareket ettiren şey, oğlu Ştefan'ın Müslüman yapılmasına zorlanabileceğine dair korkunun verdiği endişeydi; batının Hristiyan dünyasında Ştefan için biraz uygun bir arazi veya konum satın almayı planladığı için onun yanına "devasa miktarlarda altın" aldığı da söyleniyordu.[40]

Bartolomeo kendisini birden çok korunmasız bir konumda bulmuştu: o artık İstanbul'daki koruyucusundan yoksundu ve şimdi atanmasında hiçbir rol oynamadığı yeni bir Voyvoda ile karşılaşmıştı. Kasım ayı ortalarında İstanbul'dan ayrılan ve Aralık ayı sonunda Moldavya'ya atanan Petru'nun halefinin adı Aron'du ve bir önceki Voyvoda'nın oğluydu. O, haraçta yapılacak bir artış için ve söylenene göre yarısı peşinen verilen 400 bin dukalık muazzam miktardaki fazladan bir paranın ödenmesi için de söz vermişti. Ayrıca bu paranın toplanmasında ona İstanbul'da olan yardım edecek destekçileri de vardı. Bunlardan önemli olanların arasında Edward Barton ve ona ortak olarak pek çok iltimas işinde parmağı olan Mısır'da Fransa konsolosu olarak hizmet etmiş Venedikli tacir Paolo Mariani bulunuyordu; Thomas Wilcocks'un Londra'ya gönderdiği raporda açıkladığı üzere Barton "Yunan tüccar" ve "hem Hristiyanlar, hem Yahudiler ve hem de Türkler'den oluşan kendisinin dostlarıyla" yürüdüğü hepsinin içerisinde olduğu bir konsorsiyum kurmuştu. Muhtemelen Barton'ın bu girişimi Bartolomeo'nun konumu için de bir garanti sağlamıştı; herhangi bir aşamada o sonuç itibariyle Yaş'tan çıkarılmamıştı. Ama diğer taraftan

40 *HD*, xi, pp. lxxiv–lxxv (Mihnea, Kazaklar, hesaplar, gidiş); Danişmend, *Osmanlı devleti* (Sinan'ın azledilmesi, 1 Ağustos); Veress, ed., *Documente*, iii, 330 (15 Ağustos); *HD*, iv(2), 156–7 (Baylonun raporu; 157: grossa quantità d'oro).

Moldavya meseleleri üzerinde yeni emelleri olan İngiliz gücünün yer edinmesi Bartolomeo'nun tüm Katolik yanlısı politikasının da hızla ortadan kalkması anlamına geliyordu: 1592'de İstanbul'daki İngiliz büyük elçiliğinde yazılan bir notta şu kaydedilmişti, "Thomas Wilcocks Richard Babyngton ile birlikte Bogdanya'ya [bu, Moldova için kullanılan bir isimdir] gitmişti. Moldavya'da, kesinlikle Cizvitler tarafından kovulmuş olan Husçuların bir cemaati kendi kiliselerini onarıyorlardı. Ki Prens Auron onlara Moldavya'da bunu yapmalarını emretmişti".[41]

Aron'un Voyvoda olarak yönetimine dair gelen ilk raporlar hiç de teşvik edici değildi: o, Petru Şchiopul'un memurlarından birini sadece "tek bir şüpheden" dolayı infaz etmiş ve birinin, yine sadece bir adamın karısının aklını başından almak suçlaması üzerine hadım ettirmişti. Kronik yazarı Ureche'nin, dönüp de onun kariyerine baktığı zaman Aron hakkında söyleyecek iyi olan hiçbir şeyi yoktu. İddiaya göre onun başlıca tutkuları, "gayda çalanlar, yağma, safahat ve kumar"dan oluşuyordu. Ureche'ye göre o, paralı Macar askerleri kiralamış, (Bartolomeo'nun silah arkadaşlarından biri olan Bucium dahil) seçkin boyarları infaz etmiş Osmanlı memurları tarafından eşlik edilen vergi toplayıcıları göndermiş ve çaresizlikle her bir Moldavyalıdan bir inek alınmasını emretmişti. 1592 yılının Haziran ayı itibariyle ülkenin çeşitli kısımlarında vergiden kaynaklı ayaklanmalar patlak vermişti. Bartolomeo ise bundan aylar evvel artık Moldavya'yı terk etme zamanının geldiğine çoktan karar vermişti. Mart sonlarında veya Nisan başlarında o, Petru Şchiopul'un ayak izlerini takip ederek küçük bir (devlet hazinecisi / baş defterdar dahil) grup ile Leh sınırına doğru yola çıkmıştı. Aron ise onun hemen arkasından muhafızları göndermiş ve o nehri geçmeden az evvel yakalanmıştı. Bartolomeo olabildiği kadar uzun bir süre boyunca, 7 hafta hapiste tutulmuştu; o İstanbul'a bir mesaj gönderebilmişti ve bir *çavuş* gönderilerek Bartolomeo'nun ona teslim edilmesi talep edilmişti. Fakat bir noktaya kadar, Mayıs 1592'de *çavuş*un oraya ulaşmasından az evvel Bartolomeo, "rezillik" içerisinde ölüme terk

41 David, *Petru Şchiopul*, 148 (400,000); Păun, "Enemies", 228–30 (Aron'un destekçileri); Dursteler, *Venetians*, 139–41 (Mariani); TNA, SP 97/2, fos. 188r (1592 notu), 277r (Wilcocks raporu). Husçular, Çekya ve komşu topraklarından olan öncül Protestanlardandılar; birçoğu 15. yüzyılda Moldavya'ya kaçmıştı (bkz. Weczerka, *Das mittelalterliche*, 173; Alzati, *Terra romena*, 249–51).

edilmişti. Boğulmuş ve burnu kesilmişti. O dönemde yaşamış olan Leh bir kronik yazarı, Aron'un onu "Dinyester nehrinde boğduğunu" belirtmişti; ama görünüşte, ancak onun bedeni sadece ölümünden sonra nehre fırlatılmış gibi görünmektedir. Bu onun hayatının sonlanması noktasında hem çok erken hem de sefil bir biçimde gerçekleşmişti. O sadece 34 ya da 35 yaşındaydı. Bartolomeo Bruti olağanüstü bir şekilde bahtsızdı; sadece iktidardan indirilmiş olan akrabası Sinan Paşa'nın ertesi yılın Ocak ayında Sadrazam olarak dönecek olmasından değil, ayrıca Aron'un kendisinin de azledilmesinin eşiğinde olduğu için. 1592 Nisan'ında Sadrazamların değişimini takiben Nisan sonu veya Mayıs başında Aron'un geri çağrıldığı bildirilmişti ve böylelikle onun yeri yeğeni tarafından doldurulabilecekti (bu olayda Aron'un azli İstanbul'da kargaşaya neden oldu çünkü hem yeniçeriler hem de Müslümanlar dinî vakıflar aracılığı ile ona büyük meblağlarda borç vermişlerdi ve onlar, onun geri ödemesi için zaman verilmezse söz konusu paraların Sultan'ın hazinesi tarafından yutulacağı için şikayette bulunmuşlardı; [bu yüzden de] o nihayetinde eski konumuna getirilmişti).[42]

Bartolomeo'nun infazı için resmî bir neden verilmediği görülmektedir fakat yaz aylarında İstanbul'da dolanan bir rapor onun düşmanlarının Bartolomeo'dan Leh Kralı'na yazılmış ve görünüşte Petru Şchiopul'un geri dönüşünün planlandığı sahte bir mektup ürettiklerini söylüyordu. Modern tarihçilerden bazıları onun gerçek amacının bu olduğunu veya Aron'a karşı Moldavya ayaklanmalarından birine karıştığını kabul etmişlerdi. Ama onun 1 yıldan fazla bir süredir ülke ile bağlarını koparmayı planladığı bilindiği için bu teoriler dikkate alınmayabilir. Ayrıca 2 Mart 1592'de Koper'deki ailesinin "o günlerde" onun gelmesini bekledikleri ve sonraki ay o kodeste iken onun durumundan haberdar olmayan Papa VIII. Clement'in onun Roma'da iyi bir şekilde karşılanmak üzere dört gözle beklendiğini yazdığı bir mektup olduğu da bilinmektedir; açıkçası o, Moldavya'dan uzun vadeli bir

42 Luca, "Veneziani", 258 (per suspicione, castration); Ureche, *Letopiseţul*, 205–6 (prădarea . . . sătura de curvie, de jocuri, de cimpoiaş, paralı askerler vd.); *HD*, iv(2), 161 (vergi isyanları), 162 (con ignominia); Apostolescu, "Un aventurier", 573 (devlet hazinecisi - sayman); Bulboacă, *Bartolomeo Brutti*, 64(n.) (7 hafta, burun, boğulma); Bielski, *Dalszy ciąg kroniki* (dał utopić na Niestrze); Guboglu ve Mehmet, eds., *Cronici*, 364–5 (hengame).

biçimde çıkmayı planlamıştı. Aron'un eylemlerinin aslında o zamanki en basit açıklaması nakitti: İmparatorluk büyük elçisinin de rapor ettiği üzere Bartolomeo'nun tutuklanmasının ilk haberlerinin duyulduğu zamanda yani 16 Nisan itibarı ile Aron Bartolomeo'ya 30 bin scudi (25 bin duka) borçluydu. Baylo daha sonradan Aron'un Bartolomeo'dan 30 bin dukadan daha fazla değerde nakit ve senet almış olduğunu yazacaktı. Jan Zamoyski için çalışan ve muhtemelen Bruti'yi şahsen tanıyan Leh Kralı'nın sekreteri Reinhold Heidenstein onun infazının, "Voyvoda'nın ödünç aldığı paraların oluşturduğu borcun ödenmesi uğruna öldürmüş olmasından başka hiçbir sebebin olmadığını" yazmıştı. Refah arzusu Bartolomeo'nun hayatındaki tetikleyici kuvvetlerden biriydi ve bir anlamda onu öldüren şey aslında paraydı. Bir başka büyük dürtü ise onun kendisinin dinine olan adanmışlığıydı ki bu özveri sadece Katoliklik için değil aynı zamanda Katolikliğin yeniden iktidarı ve fethi sağlaması için gerekli Reform karşıtı program için de vardı; o, enerjisini olduğu gibi bu proje için harcamıştı ama öldüğü zaman, başardığı her şey çoktan çözülmeye yüz tutmuştu. Üçüncü itici güç ise doğal olarak ilki ile de bağlantılı olarak ailesine sadakatiydi. Hikâye bitmemişti, en azından burada. Brutiler ve Bruniler onun ölümünden sonra da yaşamaya devam etmişlerdi ve hayatları bazı açılardan hala Bartolomeo'nun kendi kariyeri tarafından şekillendiriliyordu.[43]

43 Bulboacă, *Bartolomeo Brutti*, 86 (dönüş için plan yapılması), 87 (Papa'nın mektubu); *HD*, iv(2), 162 (con ignominia, sahte mektup), 163 (30 bin duka), xi, pp. lxxxi (isyana dahil oluş), 253 (aile beklentileri "in dies"), 756 (30 bin scudi); Heidenstein, *Rerum polonicarum*, 296 (non aliam ob causam tantum ob non exsolutionem debitorum, quae contraxit, dum Palatinum illum occuparet).

19

Cristoforo Bruti ve Dragoman Hanedanı

Bartolomeo Bruti, bunun kendisi için bir hayat olmadığına karar vermeden önce 1 yılını (1573-4) bir dragoman yani prensipte Türk dilinin tercümanı olarak eğitilmek için harcamıştı. Fakat o, ailesi için bir örnek olmuştu. Küçük kardeşi Cristoforo 1579'da İstanbul'a gelmiş ve aynı alanda çalışmaya başlayarak hayatının geri kalanında zaman zaman dragomanlık kariyerini takip etmişti. O, İstanbul'a ulaştığında yaklaşık olarak 16 yaşındaydı. Eğitiminin ilk yılında ağabeyinin hapse atılması ve onu Eşim'den kurtarmak için bir *çavuş* ile yaptığı sefer ile bazı kesintiler yaşanmıştı ancak görünüşte iyi bir ilerleme kaydetmişti. Cristoforo Baylonun sekreterinin evine yerleşmişti ve yıllığı 50 duka olan standart orandaki bir maaş almıştı; 1580 yılında Baylo Paolo Contarini onun, "araştırmalardan yararlanabilen ve bunları çok hızlı yapabilecek olan çalışkan bir genç adam" olduğunu gözlemlemişti.[1]

Ertesi yılın ilkbaharına gelindiğinde Baylonun sesi artık bu konuda –bir gönderisinin şifreli kısmında– daha hevesli çıkmaya başlamış ve bu genç adamın varlığına değer verilmesi için özel bir nedeni ortaya koymuştu. "Türkçeyi öğrenmek adına burada yaşayan Cristoforo Bruti'nin aracılığı ile, onun Sinan Paşa'nın yeğeni ve evindeki diğer önemli insanlarla ailesel bağları olduğu için İran meseleleri hakkında önemli bilgi parçaları elde ediyorum. Ayrıca, onun ve abisinin Paşa'nın

1 Luca, *Dacoromano-Italica*, 108 (giovane di lingua 1579); Albèri, ed., *Relazioni*, ser. 3, ii, 416–17 (50 duka); Lucchetta, "La scuola", 20 (50 duka); ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 5, item 156 (sekreterler birlikte yerleştirilmiş, standart oran, "questo è giouene studioso, che farà proffitto, et presto").

hanesine muazzam bir erişimleri olduğu için Sinan'ın Babıali'ye geldiği zaman onun bana daha faydalı olacağını umuyorum" (Sinan o esnada İran'a karşı yürütülen savaşın başındaydı ve görüldüğü üzere Venedik yanlısı olan yeğeni Mehmet Bey ile Alessandro Giubizza 1575'teki iyi ilişkilerden nemalanıyorlardı. Baylo'nun yaptığı bu açıklamanın ışığında 1579'da Sokollu Mehmed'in Bartolomeo Bruti hakkındaki İran seferiyle ilgili olarak Napoli'ye bilgi gönderdiği iddiasının da bazı gerçeğe uyan temelleri olabileceğinden şüphelenilebilirdi).[2] Contarini son raporunda Cristoforo'yu daha da çok övmüştü. Onun, anadili olan Arnavutça'yı ve Slavcayı ve ayrıca Yunanca, İtalyanca ve Türkçeyi akıcı olarak konuştuğunu yazmıştı; ve bir kez daha onun "İstanbul'daki makam sahibi kimselerle dostlukları olduğunu" ve önemli bilgiler elde etmesinin kıymetini de vurgulamıştı. Bu, sıradan bir *giovani di lingua* değildi ve Doç'un, onun maaşının yılda 200 dukaya yükseltilmesini emretmesi bu özel hizmetlerin takdiri olmalıydı.[3]

1582 yılının Eylül ayında Bartolomeo Bruti ve Petru Şchiopul'un Moldavya'dan ayrılması üzerine yorumlamalarda bulunan Paolo Contarini ayrıca Voyvoda'nın Cristoforo Bruti'yi de yanında götürmeye hevesli olduğunu yazmıştı. Ama Cristoforo, "Sadrazam ekselanslarına hala aynı iltimas ve erişimi olduğunun farkında olarak" İstanbul'da Venedik'in iyiliği için çalışmaya devam etmeye karar vermişti. Bundan kısa bir süre sonra Cristoforo, tahminen Kasım'da İstanbul'dan ayrılan Contarini ile beraber yola çıkarak Venedik'e (veya Koper'e) kısa soluklu bir seyahat gerçekleştirmişti. Aralık ayında yeni Baylo Giovanni

2 Mehmed Bey ve Giubizza için yukarıda bkz. s. 357-8; Sokollu Mehmed'İn iddiası için yukarıda bkz. s. 365-6.

3 ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 6, item 1 (col mezo de missier Cristoforo bruti che sta qui in casa ad imparar la lingua turca ho molti et importanti avisi delle cose de Persia praticando egli assai familiarmente col nepote de Sinan bassa et con altri grandi de casa et spero che venendo a questa porta Sinan mi sara anco de magior comodo havendo grandissime intrature suo fratello et lui in casa del bassa); Albèri, ed., *Relazioni*, ser. 3, iii, 248 (Arnavutlar vd., dell'amicizie che egli ha in Costantinopoli di grandi); Luca, *Dacoromano- Italica*, 19 (200 duka). Venturini, "La famiglia"daki aile ağacı Cristoforo'nun doğum tarihini 1568 olarak verir, ancak onun 11'inde giovane di lingua kabul edilişi olası değildir; 1592 tarihli Lorenzo Bernardo'nun raporu onun 28-30 yaşında olduğunu söylemiştir (Albèri, ed., *Relazioni*, ser. 3, ii, 415), Bu yüzden de muhtemelen Venturini'nin "1568'i doğrusu olan "1563"e göre bir hatadır.

Francesco Morosini, hükümete Cristoforo'nun mümkün olan en kısa sürede geri gönderilmesi çağrısında bulunan bir mektup yazmıştı; ayrıca pek alışılmadık bir biçimde mektubuna Sinan Paşa'nın hanesinin de Cristoforo'nun dönüşünü rica eden resmi bir yazıyı eklemişti. Baylo, Venedik makamlarının ona çok cömert davranması gerektiğini yazmıştı, "çünkü Türk dilinde zaten çok ilerlemiş olduğu gerçeğinden başka o ayrıca fazlasıyla iyi bir muhakemeye sahipti ve kendisini hizmetine ziyadesiyle adamıştı ki siz onun tüm sadakat, samimiyet ve çalışkanlıklarından emin olabilirsiniz; ve bunlardan başka, eğer Ekselans Sinan hazretleri önceki vazifesine tekrar gelecek olursa [o, daha çok yeni bir zamanda Sadrazamlıktan azledildi] bu genç adam Zatıalinize verimli ve seçkin hizmetlerini sergilemek için en uygun araçlardan birisi olacaktır".

Morosini Sinan Paşa'ya, onun kalbinin tuttuğu yolu bilmek için nazik bir ziyaret gerçekleştirip 3 bin dukalık bir hediye ödemesi yaptığı zaman, Cristoforo 1583 yılı Şubat ayının başlarında tekrar İstanbul'daydı. Cristoforo Sinan'ın ayaklarının dibine oturmuş ve her biri 500'er paralık olan 6 torba halindeki meblağı saymıştı. Bu olayı anlatan Baylo, genç giovani di linguasını bir kez daha övmüştü: "Bruti, Paşa'nın gözdeleri ile müzakere edebilmem için her işte devletin iyiliği ve benim heveskar tatminlerim için çalışıyor çünkü o bu kimseler tarafından çok seviliyor ve Türk dili üzerinde epey iyi bir hakimiyeti var bu yüzden de onun kısa sürede bunu konuşmakta ve yazmakta mükemmel hale geleceğini umut ediyoruz". Aile tarihine dair bilinçli bir şekilde de şunları eklemişti, "yine de o fakir olduğu ve bu en huzur dolu devlet için gerçekleştirdiği hizmetlerde tüm malları ve varlıkları ile babasını kaybettiği için onu, tıpkı benim yaptığım gibi siz Zatıalinize büyük bir sevgi ile tavsiye etmek için vicdanıma bağımlıyım".[4]

4 Veress, ed., *Documente*, ii, 230 (ritrovan- dosi ancor lui nell'istessagratia, et intratura col Mag^co primo Visir; bu raporda Cristoforo hatalı olarak Bartolomeo'nun oğlu şeklinde adlandırılmıuştır); ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 6, items 51 (perche oltre che è già molto innanzi nella lingua Turca, è anco di così buon giudicio, et tanto ardente nel suo seruitio, che si può prometter di lui ogni fedeltà, sincerità, et dilig.^a oltre che se ritornasse il Mag.^co Sinam nel suo primo luogo, saria questo giouane instrum.^to attissimo di far nelle occasioni fruttuosi, et segnalati seruitij alla ser^ta v[ost]ra), 63 (q[uest]^O bruti si adop[er]a co[n] molta satisfattione mia et b[e]n[e]ficio publico In tutti li negotij che mi occorreno trattar con questi fauoriti del bassa essendo da loro molto amato, et possedendo la lingua

Güçlü bir paşa ile böylesi özel bağlantıların faydası olmasa bile iş için tüm doğru –dilsel veya başka açılardan– beceri ve yetenekleri sergileyen stajyer bir dragomana sahip olmak bile bir kutlama sebebiydi. Çünkü dragomanlar Baylosluğun çalışmasında önemli bir rol oynuyorlardı ve Venedik onların istihdamı ve yetiştirilmelerinde güvenli bir sistem geliştirilebilmesi için bir zamandır mücadele ediyordu. Venedik Baylosu 16. yüzyılın ortalarına kadar çoğunlukla Yunanca, İtalyanca ve Türkçeyi akıcı olarak konuşan genelde Pera sosyetesinden olan Katoliklere güveniyorlardı. Bunlardan bazıları yıllar boyunca pek değerli hizmetlerde bulunmuşlardı; ama böylesi insanların kullanılmasının ne derece bilgece olduğu hakkında her zaman şüpheler vardı. Dragomanlar gizli müzakereler için aracılık ediyorlardı ve hassas belgelere erişimleri vardı o nedenle de onların aynı zamanda İstanbul'daki rakip Hristiyan güçlerle perde arkasında çalışıyor olabileceklerine dair sürekli bir endişe vardı. Venedik'in yararına olsa bile bunun bir örneği görülmüştü: Bartolomeo'nun arkadaşı Ambrosio Grillo, Toskana elçisinin dragomanı olarak rol yaparken gizli Toskana belgelerinin nüshalarını Venediklilere gönderiyordu.[5] Diğer bir temel endişe ise tebaası oldukları Sultan'ın gazabından korktukları için Venedik'in çıkarlarını yeterli bir güçle savunmayacaklar ve hatta güçlü sözcüklerle yazılmış Venedik protestolarının doğru tercümelerini sağlayamayacaklarıydı. Baylo Paolo Contarini'nin ortaya koyduğu üzere, "size kendi vatandaşlarınız tarafından hizmet ediliyor olması her zaman daha avantajlıdır" çünkü "Osmanlılar bunu yapmaktan korkuyorken onlar cesurca konuşmaktadırlar". Bu yüzden Venedik 1551'de kendi yüksek mahkemesinden 2 genç noterin veya yanlış olarak 2 Venedik vatandaşının oğlunun Baylo'nun evine Türkçe öğrenmeleri için gönderecekti. Buradaki fikir, onların 5 yıl boyunca bir "cozza" veya "coza" (Trk.: hoca, "öğretmen", "zz" ve "z" imla ayrımı Venedik dialektiğinden kaynaklanmaktadır) eğitimi altında çalışmalarıydı. Cozza normalde ana dili Türkçe olan biriydi ve ayrıca Türkçe belgeleri üreten, Baylo'nun kâtibi olarak da vazifelendirilebilirdi; onun

turcheschaassai bene, onde si puo sp[er]ar che In breue tempo habbia ad esser p[er]fetto In parlar et scriuer turcho però essendo egli pouero, et hauendo perso il padre, et tutta la robba, et facoltà in seruitio de quel Ser.^{mo} D[omi]nio per conscienza son sforzato di raccommandarlo, come faccio, con molto affetto à V. Ser^{tà}).

5 Yukarıda, s. 365.

resmi görevleri öğretmek ve yazdırmak olarak tanımlanmış / sınırlandırılmıştı ve o sadece münasip olan dragomanlar bulunmadığı zamanlarda yüz yüze tercüme için kullanılıyorlardı. Giovaniler gerekli yetkinlik düzeyini bir kez elde ettikleri zaman İstanbul'da veya Venedik'in konsolosluklarının bulunduğu – faaliyet gösterdiği Levant'ın diğer limanlarında artık dragoman olarak kullanılabilirlerdi. Herhangi bir zaman dilimi içerisinde Bayloslukta Türkçe öğrenen en azından 2 veya bazı zamanlarda 4 öğrenci bulunabiliyordu.[6]

İşte "Giovani di lingua" sistemi böylece ortaya çıkmıştı. Düşünce prensipte iyiydi; bu çabucak Dubrovnik tarafından taklit edilmişti ki 1558'de onların gençlerinin İstanbul'da eğitilmeleri için ödeme yapılmasına karar verilmişti ve tabii Lehistan tarafından da ki onlarda yüksek kraliyet saraylarından masraf kalemi ayrılmasıyla Türkçe çalışması için buraya birkaç genç adamı göndermişlerdi. 1568'de İmparatorluk büyük elçisi, Osmanlı tebaalarına dayanan tehlikelere vurgu yaparak benzer bir biçimde Viyana'daki makamları bir Hırvat ve bir Alman öğrencinin gönderilmesi için teşvik etmişti (öyle ki bu öneri taş bir zemine düşerek çarpmıştı. İstanbul'a 5 yıl sonra gelen Stefan Gerlach İmparatorluk büyük elçiliğinin 4 dragomanı olduğunu not etmişti: iki tanesi Pera'lıydı – ki bunlardan biri Bartolomeo Bruti'nin kendisinin yeğenlerinden biriyle evlendiği Matte del Faro idi – diğer ikisi ise biri Bavyera'dan ve diğeri de Transilvanya Macarlarından İslam'a dönmüş olan kişilerdi. Tabii ki Gerlach del Faro'nun İspanya Kralı'nın ücretli bir casusu olmasından habersizdi). Fransa da Türkçe öğrenmeleri için kendi gençlerini göndermeyi bir yüzyıl sonra uygulayacaktı ve gecikmeli olarak sıradaki taklitçi ise İngiltere olacaktı.[7]

6 Albèri, ed., *Relazioni*, ser. 3, iii, 247 (il servizio de' suoi proprii è più vantaggioso e con più dignità pubblica che quello de' sudditi turcheschi, perchè quelli non temendo li rispetti parlano con ardire, mentre li turchi temono farlo); Lucchetta, "La scuola", 19–20 (1551 kanunu, diğer limanlar); ayrıca bkz. Palumbo Fossati Casa, "L'École". Cozza'nın dragoman olarak kullanım örnekleri için bkz. Albèri, ed., *Relazioni*, ser. 3, ii, 186 (1576); Seneca, *Il Doge*, 273 (1595).

7 Miović, *Dubrovačka diplomacija*, 109(n.) (Dubrovnik, 1558); Majda, "L'École", 124 (Polonya); von Hammer, *Geschichte*, iii, 776–7 (İmparatorluk büyük elçisi, 1568); Gerlach, *Tage-Buch*, 32–3 (İmparatorluk dragomanları); Pippidi, "Drogmans" (Fransa); Séraphin-Vincent, "Du drogman" (Fransa); Wood, *History*, 226–7 (İngiltere).

Fakat Venediklilerin bu sistemi, uygulamada sorunsuz değildi. Dilsel kabiliyet değişken bir emtiaydı ve bir Baylo'nun gözlemlediği üzere bazı öğrenciler için 5 yıl yeterince uzun bir süre değildi. 1558'de Baylo Marin Cavalli bu çömezlerin yeni kazandıkları becerileri küçük görevlere ayırmak istemeyecekleri ve Osmanlı hükümeti ile müzakere etmenin ana görev olacağı söz konusu durumlarda tüm bu şemanın para kaybı olduğunu savunmuştu, "eminim ki Paşalar onlara sahip olmaktan hazzetmeyecekler ve belki de onların varlığına izin bile vermeyecekler" demişti. Muhtemelen bundan daha kötü olan problemler de vardı: uzun zamandır Venedik hizmetindeki bir dragoman olan ve 1562'de bir kavgaya karışan Girolamo Colombina'nın olayı sonrasında cezalandırılmaktan kaçmak için İslam'a dönmesi ve Osmanlı hizmetine girmesi ibretlik bir hikâye haline gelmişti. Eski Baylo Lorenzo Bernardo 30 yıl sonra başlangıçta amaçlandığı gibi genç saray memurlarının gönderilmesi yerine Venedik'in sadece fakir vatandaşlarının çocuklarının "sanki burası yoksul çocukları kamu harcamaları karşılığında eğitmek için açılmış bir ruhban okulu veya kolejmiş gibi" göndermelerinden şikayetçiydi; anne ve babalar sorunlu çocuklarını İstanbul'un onlara sıkı bir disiplin sağlayacağı düşüncesiyle göndermişlerdi ama durum tam tersi olmuştu. "Osmanlı yaşamındaki özgürlük ve Osmanlı kadınlarının lüksü ile beraber dönmelerin bozulmuş adetleri bir azizi şeytana dönüştürmek için yeterliydi". Venedikli gençlerin kendilerini bir tek korumak zorunda oldukları şey sadece Osmanlı kadınları da değildi. Giovani di lingualaların yaşlarının yüksek tutulmasının yegâne nedeni bu olmasına rağmen yine de tek bir vaka olsa da bu dönemde içlerinden birinin Bayloslukta ikamet eden Venedikli bir berber ile yakın ilişkiye girmesi gibi o tür cinsel uygunsuzluklar açıkça yaşanıyordu. 1575'te ve defaten 1577'de Baylo, oradaki çocukları eğitmek adına Venedik'e bir cozza gönderilmesini teklif etmişti; bunun avantajlarından biri zor bir dili en iyi şekilde kavrayabilecekleri zaman bu öğrencilerin çok daha genç olacağıydı. Bu gençler üzerinde ahlakî kontrol sürdürme arzusu ile Türkçelerini olabildiğince çabuk bir şekilde iyileştirip geliştirmeleri arzusu arasında bir miktar çelişki vardı: ayrıca 1575'te Baylo giovani di lingualaların "bazı Osmanlı dragomanları" ile güverteye çıkmalarını

önermişti böylece onlar dilin çok daha derinlerine tamamıyla dalabilirlerdi.[8]

Marino Cavalli'nin Osmanlıların bu genç Venediklileri tercüman olarak kabul etmeyeceklerinden duyduğu korkunun asılsız olduğu da ortaya çıkmış oldu. Ancak bunlar hiçbir zaman yeterince Baylosluğun ihtiyaçlarını karşılayacak kadar yetkin olmamışlardı. 1568'de biri ölmüş ve diğeri de hastalık nedeniyle Venedik'e dönmüştü; bir üçüncüsü ise Kıbrıs savaşı sırasında öldürülmüştü. Bu savaştan oldukça uzun bir süre sonra 1574-5 yılları arasında Baylo esas olarak Sultan'ın kendi dragomanlarından biri olan Luccheseli dönme Hürrem Bey'e bağımlı olmuştu. Venedik, Pera'lı aileleri kullanmaktan asla geri durmamıştı; Lorenzo Bernardo 1592'de artık giovani di lingua olarak kabul edilenlerin bu kişilerin oğulları ve padişahın tebaaları olduğundan şikâyet edecekti. İhtiyaç anında sayıları bilinmeyecek kadar olan yabancılar dahi bu işte kullanılabiliyorlardı; 1558'de Baylosluk İstanbul'da yetişmiş ve kısmen Slav kökenli olan Michele Cernovicchio (Černović) adındaki bir adamı işe almıştı. O, giovanileri eğitiyordu ve hızlı bir şekilde, Baylo'nun Sultan'ın sarayında en önemli işlerini yürüten "büyük / baş dragoman" makamına yükseltilmişti. 1562 yılındaki bir Venedik raporu onu "tamamen sadık" olarak betimlemişti; ama o gerçekte Venediklilerin Osmanlı ile ilgili meselelerindeki ayrıntılı bilgileri şifreli olarak Viyana'daki İmparatorluk hükümetine gönderiyordu. 1563'te bir casus olarak açığa çıktığı zaman Venedik hükümeti Baylo'dan onun subaşı aracılığıyla tutuklanmasını ve Venedik'e gönderilmesini –veya eğer bunda başarısız olunursa onun öldürülmesini– istemişti. Yine de her nasılsa o, 8 yıl kadar daha İstanbul'da ikamet etmişti ve bu süre zarfında İmparatorluk hükümetine haberlerle ilgili raporlar yollamış ve geçimini köle fidyeciliğinden sağlamıştı.[9]

8 Lucchetta, "La scuola", 22 (1558 argümanı, "credo cierto che li Bassà non li haveriano grati et forsi non li admetteriano"), 23 (5 yılın yeterli olmaması), 24 (1577, Cozza'nın Venedik'e gönderilmesi önerisi); Sola, *Uchalí*, 319 (Colombina); Albèri, ed., *Relazioni*, ser. 3, ii, 418 (come se questo fusse un seminario o collegio per allevare poveri figliuoli a spese pubbliche, la libertà del vivere tuchesco, la lussuria di quelle donne turche, colli corrotti cos- tumi delli rinegati, avriano forza di far di un santo un diavolo); ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 4, item 159 (1575, Cozza'nın Venedik'e gönderilmesi önerisi, "alcuni dragomani Turchi"), busta 6, items 99–104 (berberle olan ilişki).

9 Lucchetta, "La scuola", 22 (Cernovicchio), 23–4 (ölümler, hastalık); ASVen, Dispacci, Costantinopoli, filza 7, fos. 111v, 513r–v (Hürrem Bey); Albèri,

Cernovicchio mevzusu doğal olarak Venedik'teki güvenlik endişelerini artırmıştı. Baylo, 1591 yılında en azından Venedikli olan 1 uzman dragomana sahip olmak gerektiğini yazmıştı; ve eğer o kişi de ayrılırsa "sık sık Baylos'lukta bulunması ve mutlaka sahip olunması gereken sadık ve güvenilir bir aracıdan mahrum" kalınacaktı. Bir yıl sonra onun halefi, hükümetin Baylo ile olan ilişkilerinde talimatları ona şifreyle göndererek katı bir gizlilik getirmesinin, üstlenmesi gereken işlere dair bu talimatların Osmanlı olan bir dragomana geçebileceğinden durumun ne kadar garip olduğuna dikkat çekmişti. Bu türden endişeler sonunda doğrudan olarak en uzun süreli hizmet eden dragomanlardan birisi olan Ceneviz kökenli olup Peralı bir aileden gelen Matteca Salvego (Salvago) için uygulanmıştı; 1592 Haziran'ında Baylo onun Girit'e alelacele gönderilmesinin veya bundan başka Baylosluğun içinde sadece zehirlenmesinin bir yolunun bulunmasını emretmişti ve ertesi yılın Kasım ayında yetkililer bir sonraki Baylo'ya onun İstanbul'dan Dubrovnik'e giderken yolda katledilmesi ve buna yardımcı olacak şekilde ek olarak "soğuk ve buzlu koşullar altındaki" bir kış yolculuğunun buna hizmet edebileceğiyle ilgili bir talimat vermişlerdi. Onun suçunun tam niteliği belli değildir ki o ay Baylo'ya gönderilen şifreli raporun bir pasajında onun "Osmanlı sarayındaki anlaşmalara yakından dahil olmasından dolayı ve düşüncesiz, kötü niyetli konuşmalarının geri çevrilemeyeceğine" atıfta bulunulmuştu. Yine de bu tür yorumlar okunduğunda Bayloların uygulamalarının güvenlik bilincine sahip modern diplomatların uygulamaları gerekenden çok daha yersiz olduklarını unutmamak gerekmektedir. 1580 yılında Solomon Ashkenazi doğrudan Venedik hükümetine yazdığında Baylo ile her gün gizli konular temelinde konuştuklarını ama sonrasında Baylo'un öğle yemeği yiyeceğini söyleyerek yanından kalktığını ve "benim kendisine anlatmış olduğum her şeyi onunla aynı masada yer alan dönmelere ve

ed., *Relazioni*, ser. 3, ii, 419 (Peralıların oğulları); Žontar, "Michael Černović" (Cernovicchio biyografisi); Lesure, "Michel Černović" (Cernovicchio biyografisi); Lamansky, *Secrets*, 70–3 (Cernovicchio hakkında emirler); Floristán Imízcoz, ed., *Fuentes*, ii, 596, 624 (Cernovicchio'nun İstanbul'da kalması). (İmparatorun 1567-8'de İran'a bir elçi olarak göndermeyi planladığı - von Palombini, *Bündniswerben*, 91–3), Cernovicchio hakkında ayrıca bkz. von Betzek, *Gesandtschaftsreise*, 29; Müller, *Prosopographie*, ii, 174–83.

dragomanlara anlatabileceğini" söylemişti ki bu Solomon'un ciddi bir biçimde kendi zararına olurdu.[10]

Güvenlik önlemleri her şeyden evvel özellikle Baylo'nun Osmanlı hükümeti ile gerçekleştirdiği müzakerelerdeki hassa mevzular için uygulanıyordu. Ama böylesi görüşmeler dragomanlar tarafından tamamlanan birçok işin oluşturduğu vazifeleri arasında yalnızca bir tanesiydi. 1540'lar ve sonrasından itibaren Venedik Baylosluğunda görev tanımı belirli olan sadece 3 kişi vardı. "Büyük – baş dragoman" Babıali ile olan resmi işleri yapıyordu; "küçük" veya "ilk" dragoman çoğunlukla Venedikli tüccarlar adına, gümrük yetkilileriyle olan mevzularda ve herhangi bir anlaşmazlıkta kadıya gidilmeden evvel yardım etmek için çalışıyordu; ve "yol dragomanı" – "dragomanno da strada" ise Baylo'nun Venedik'e gitmesi ve gelmesine, yaptığı herhangi bir gezintiye, görevi biten ve göreve yeni başlayacak olan Baylolara eşlik ediyorlardı aksi takdirde görevleri çoğunlukla esirlerin salınması ile ilgilenmekti. Ayrıca Baylosluğun kendisinde çok fazla sayıda alt seviyede yapılacak bitirilmesi gereken çeviriler vardı. 1580'lerde İngiltere büyük elçiliğinde ise 3 dragoman vardı ve bunlardan kıdemlisi bir Osmanlı *çavuş*u olan, büyük elçiye Sultan'ın sarayında eşlik eden "Baş dragoman Mustafa" iken diğer ikisi birçok vazifesi olan Hristiyan Peralılardı. İlginç bir şekilde Venedikliler, Osmanlı tebaası oldukları için Osmanlı yetkililerine şikayetleri doğrudan iletebileceklerinin korkusundan yakınıyorlardı ki bu yüzden İngilizler vazifeyi önemli ölçüde çekingen olan Müslüman baş dragomandan ziyade onun yerine Peralılara veriyorlardı: "ikinci dragoman herhangi bir olaydaki farklılık üzerine yaptığımız itirazlar ve çıkardığımız sonuç ne ise bunun hakkında genel vali ile [yani Sadrazam] sözlü iletişim kurmaktadır ki şehirdeki herhangi bir şeyini veya timarını [askerî-feodal

10 ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 6, items 127 (resterei priuo di quel sicuro, et fedel incontro, ch'è necessario à hauer molte uolte in Casa), 153 (la sua stretta pratica In seraglio dalli qual non si può deuiarlo, et Il suo parlar Incauto, et maligioso); Albèri, ed., *Relazioni*, ser. 3, ii, 420 (gizlilik hakkında açıklama); Lamansky, *Secrets*, 103–5 (Salvego hakkında emirler, "in tempi di freddi et giacci"); ASVen, Dispacci, Costantinopoli, filza 13, fo. 468r (estando a tauola con Dragumanni et renegati ragionaua tutto quelo io aueua ragionato secho). Salvego ailesi, Pera'nın yapraklarla kaplı banliyösünde, Baylo'nun oturduğu evin onlara ait olmasından Baylolar nezdinde özel bir yere tutunmuştu (Simon, "Les Dépêches", i, 281).

arazi] kaybetmekten korktuğu için bu *çavuş* ile yapılmamaktadır". Ancak diğer taraftan ikinci dragomanın görevleri şunları da temin etmeye dahildi, "arpa ve odun gibi materyallerin saraydan alındığına dair makbuzları temin etmek" ve dışarı gittiği zaman büyük elçiye eşlik etmek iken üçüncü dragoman ise "zaman zaman evin hazırlıkları için kâhya ile birlikte giderdi ve alt tabakadan olan kimselere ve centilmenlere ve diğerlerine hanemizde hizmet etmek için işlerimizi yürütürdü".[11]

Venedikliler ve İngilizler için günlük işlerin çoğunluğu kendi tüccarlarının meseleleriyle ilgiliydi – sırası ile bunlar Venedikli dragomanların ücretlerinin yarısına katkıda bulunuyor ve İngiliz büyük elçiliğinin de harcamalarının tamamını ödüyorlardı. Venedik örneğinde, liman dragomanı ayrıca işine yardım ettiği her bir tüccardan komisyon alıyordu. Dragomanların kendilerinin ticari faaliyetlerde bulunmalarına izin verilmişti ve bu Venedik kökenli olanların Baylosluğun duvarlarının arkasında izole edilmiş ayrı bir idari kast sistemi oluşturamamalarının ana nedeniydi; bilakis onlar çok hızlı bir şekilde Galata'nın ticari dünyasıyla iç içe oldukları bir hale gelmişlerdi. Bunların Peralı dragomanlarla birlikte yakın çalışma ilişkileri bu dönemin meslekleri̇ndeki ensest ve kalıtsal eğilimlerin Peralıların geleneksel akışlarının yerine neden ayrı bir Venedik dragoman akışına bırakılmasının sebebini açıklamaya yardımcı olmaktadır ki Bayloslar bu ikisinin giderek hızlı bir şekilde kaynaştıklarını ve yeni, bileşik artan ilişkilerin hanedan gibi olan dragoman ailelerinin nüfusunun oluştuğunu keşfetmişlerdi.[12]

Cristoforo'nun ne kadarlık bir süre boyunca giovani di lingua olarak kaldığı bilinmemektedir; fakat, Baylosluktaki esnek çalışma dünyasının verdiği üzere onun en erken aşamadan itibaren sadece çalışmadığını aynı zamanda bir tercüman olarak (sadece bazı durumlarda ve daha Türkçe yerine muhtemelen Arnavutça ve Slavca) hareket ettiği de açıktı. 1582 yılında ayrılan Contarini, onun hizmetlerini "özellikle Babıali'deki günlük olaylar hakkında bana bilgi verenleri dinlerken ve yürütmem

11 Simon, "Les Dépêches", i, 280–1 (3 dragoman); Albèri, ed., *Relazioni*, ser. 3, ii, 413, 415 (3 dragoman); Bodl., MS Tanner 79, fos. 150r (3 İngiliz dragomanın listesi), 179r ("Mustafa a chaouce", alıntılar dragomanların vazifelerini betimlemektedir).

12 Simon, "Les Dépêches", i, 281–2 (liman dragomanları komisyonu, tüccarın ödediği yarı tutardaki vergiler); Rothman, "Interpreting", 779–80 (Venedik–Peralı karışımı).

gereken işlerle ilgili olarak yardımcı olması için" kullandığını söylemişti. O, ayrıca ticari işlerde de faydalanılan birisi olmuştu: 1584'te Nicolò de' Michieli adındaki kumaş tüccarının İstanbul'daki çıkarlarını temsil eden de o olmuştu.[13] 1585'teki belirsiz bir zaman dilimi içerisinde Baylo Lorenzo Bernardo Peralı Ambrosio Grillo'yu büyük dragomanlık vazifesinden azlettiğinde ta ki Venedik, Babıali ile müzakere etmekte çok daha tecrübeli olan birisini tayin edene kadar onun yerine geçici olarak Cristoforo'yu kullanmıştı. 1586'da Cristoforo Zakynthos adasının yıllık haraç ödemesini Osmanlı hazinesine sunarak İstanbul'daki Baylo'nun en önemli sembolik görevlerinden birisini ifa etmişti.[14]

Ayrıca Cristoforo o yıl boyunca bir dragomanın çalışması söz konusu olduğunda kamusal ve özel statü arasındaki sınırın ne kadar bulanık olabileceğini gösteren bir meseleye de kapılmıştı. Babası Mora *sancakbeyi*nin baş tahsildarı, Osmanlı tebaasından bir Yunan olan Marino Scarvoli 1580'de bir grup Venedikli tüccar tarafından ele geçirilen çok değerli bir (yün boyama ve deri tabaklamada kullanılan bir tür meşe palamudu) palamut kargosuna sahipti. Tüccarların başını, 1570-3 savaşı sırasında Osmanlılarla müzakerelerin açılması adına gönderilen kişi olan Giacomo Ragazzoni çekiyordu; amaçları, Scarvoli'nin babasının ödenmemiş olan borçlarını tazmin etmekti. Marino Scarvoli bu gaspa bir Venedik mahkemesi aracılığı ile itiraz etti ancak ceza onun aleyhine verildi; o, 1583'te temyizi düzenlemeleri için Ömer ve İbrahim adında iki temsilci göndermiş ama bu da başarısızlıkla sonuçlanmıştı. İlgili daha sonraki davalar ise 1586'da Baylo'yu Venedikli tüccarların eylemlerinden yasal zeminde sorumlu olarak davrandığına dair Osmanlı mahkemesinde görülmüştü. Scarvoli burada daha başarılı olmuştu: ilk olarak o haczedilen bir Venedik gemisini aldı ve sonrasında ise geminin serbest bırakılması karşılığında olarak Baylo'dan palamutlarının

13 Gasparo Bruni 1583 Temmuz'unda oğlunun üniversite eğitimi için para talep ettiği zaman adı verilerek kendisine aktarılan Venedikli tüccar buydu. Yukarıda bkz. s. 418-9. Burada Bruti ve Brunilerin Venedik'teki çeşitli arkadaş ve ortakları arasındaki daha büyük bir bağlantı ağının ne olması gerektiğine dair küçük bir belirti yakalanmıştır.

14 Albèri, ed., *Relazioni*, ser. 3, iii, 248 (massime nell'ascoltar quelli che m'avvisano le cose che occorrevano per gior- nata, e che favorivano li negozj che mi bisognava trattar a quella Porta); Luca, *Dacoromano-Italica*, 19 (Michieli); Pedani, ed., *Relazioni*, 391 (geçici yer değişimi); Pedani ve Bombaci, *I 'documenti'*, 243 (ödenen haraç).

değerinin geri ödenmesi sözünü aldı. Bu söz, Osmanlı yargıcına mahkeme dokümanlarında kefil olarak "dragoman ve Baylo'nun temsilcisi" olarak tanımlanan Cristoforo Bruti tarafından verilmişti. Her nedense vaat edilen ödeme ertelenmişti ve Scarvoli, Cristoforo'nun hapse atılması emrini almıştı. Baylo, meblağı tam olarak ödeme sözü verdikten ve (onun gizli danışmanı olan İtalyan eğitimi almış Yahudi fizikçi Dr. Benveniste olarak adlandırılan kişinin aracılığı ile onlara yaklaşabilmişti) hem Sultan hem de Sadrazam Siyavuş Paşa ile lobi yaptıktan sonra Cristoforo serbest bırakılmıştı; onun Osmanlı kodesinde ne kadar zaman geçirdiği bilinmemektedir. Fakat onun hapsedilmesi bir Baylos-lukta çalışan kamu memuru olarak değil sadece ticarî bir temsilci olarak görülmesine dayandırılmıştı. Venedik hükümeti, İstanbul'a resmî bir şikâyet göndermişti ve Baylo, Cristoforo'nun, gelecekte herhangi bir kötü davranışa uğrayarak "suiistimal" yaşamaması için Venedik'le yapılan barışın şartlarına aykırı olarak hapsedildiğini ibraz eden bir Sultan buyuruldusu almıştı. 1587 yılının Mayıs ayında Sultan, Venedik Doç'una bu hususta resmî bir mektup dahi göndermiş, Cristoforo'nun yanlış muameleye maruz kaldığından pişmanlık duyulduğunu ve Doç'a bizzat Scarvoli'nin hapsedildiğine dair güvence vermişti.[15]

Sinan Paşa'nın güçten düştüğü dönemde (1582 sonlarından 1589 ilkbaharına) Cristoforo'nun vezirlerin ve paşaların dünyasına girişi önem bakımından bir solgunluk yaşamış olabilirdi. Ama onun hala ileri seviyede bazı değerli bağları vardı. Bunlardan biri, Kılıç Ali Paşa'nın korumasında hızla iktidara yükselmekten faydalanan ve genç bir adamken esir edilip İslam'a dönen Venedik'li bir denizci olan "Venedikli" Hasan Paşa'ydı. Cezayir valisi olarak iki dönem (1577-80, 1582-7) hizmet verdi; 1575'ten 1580'e kadar burada esir olan Miguel de Cervantes hayatını, Hasan'ın çeşitli kaçış girişimlerine karşı gösterdiği merhametine borçluydu ve yazılarında ona defalarca atıfta bulunacaktı. Hasan, 1587'de Trablus valisi yapılmadan ve buraya gitmeden hemen önce İstanbul'da biraz vakit geçirmişti. 1587 yılının yazında ölen Kılıç

15 ASVen, Dispacci, Costantinopoli, filza 26, fos. 328v–329r, 362r, 369r–v, 370r (Scarvoli davası; 328v: dragomano, et commesso del Bailo; 370r: molestato), Senato, Deliberazioni, Costantinopoli, registri, 7, fo. 76r–v (lobicilik, Benveniste, resmî şikayet); Pedani, *In nome*, 175 (Ömer, Ibrahim); Predelli vd., ed., *I libri*, vii, 48–9 (Sultan'ın mektubu). Scarvoli hakkında ayırca bkz. Pedani ve Bombaci, *Inventory*, 95, 102–3, 113, 119, 125.

Ali Paşa ile birlikte şahsen gözden düşmüş olmasına rağmen İspanya'ya karşı bir deniz savaşının iyi olacağı ve İran'a yapılan bir kara savaşıyla ilgili ziyadesiyle stratejik görüş paylaşmıştı.[16]

Bu durum Hasan Paşa'yı, II. Philip'in İngiltere'yi tam kapsamlı istila etme planları daha da belirginleştikçe Osmanlıları sürekli olarak İspanyollara karşı donanmalarını toplamak için teşvik eden İngilizlerin doğal bir müttefiki haline getirmişti. Elizabeth'in o zamanki stratejisinin anahtar kısmı Portekiz tahtında hak iddia eden Don Antonio'yu İspanya'ya karşı sorun çıkarmak için kullanmaktı. Kral Sebastian'ın düşüncesizce yapılan bir savaştan –çocuksuz olarak– ölümüyle taht doğrudan mirasçısı olmayan ve yaşlı bir kardinal olan Sebastian'ın büyük amcasına kalmıştı.[17] O da 1580 yılında öldüğünde II. Philip kendi iddiasını oluşturmak için çabucak harekete geçmişti. Don Antonio bir önceki kralın erkek soyundan torunu olup Kardinal'in de yeğeni olduğu için haleflikte daha direkt bir çizgi üzerinde duruyordu; Malta Şövalyeleri Tarikatı'na girerek asil bir şekilde yetiştirilmiş ve bu Tarikat'ta Portekizlilerin en kıdemli pozisyonu olan Crato başrahipliğini elde etmişti. Fakat o, iki büyük dezavantajdan mustaripti: gayrı meşru bir evlattı ve Portekiz asaletinin kilit üyelerini çabucak alt üst eden İspanyol kraliyetinin devasa servetiyle rekabet edemiyordu. Haziran 1580'de Lizbon'da Kral olarak kamuoyuna duyurulduğu andan itibaren Philip, onun tüm destekçilerini ölümle, rezil edilmekle ve mülklerine el konulmasıyla tehdit etmişti. Don Antonio ise önce Fransa'ya sonra ise Elizabeth'in İspanyol karşıtı planlarını etkileyen bir kimse haline geldiği İngiltere'ye kaçmıştı. Onun taraftarlarından biri 1585'te Fransa'dan Osmanlı topraklarına taşınan ve burada alenen Yahudi inancına geri dönerek Solomon Abenaes (Ibn Ya'ish) ismini alan zengin bir Portekizli Yahudi tüccar, Álvaro Mendes'ti; ayrıca o yakinen Kraliçe Elizabeth'in kişisel doktorunun da kayın biraderi [/eniştesi] idi. Solomon Abenaes Sultan'ı "sondrie ritche mücevherleri" vererek başarılı bir şekilde etkilemiş ve onu daha İspanyol karşıtı bir politika için zorladığını rapor eden Willliam Harborne ile iyi ilişkiler kurmuştu.[18]

16 de Leva, ed., *La legazione*, i, 181–3(n.) (Hasan'ın ailesinin geçmişi); Fabris, 'Hasan' (Hasan'ın kariyeri); Asín, "La hija", 281–5 (Cervantes ve Hasan).

17 Sebastian'ın ölümü hakkında yukarıda bkz. s. 381.

18 de Castro, *O Prior* (Don Antonio biyografisi); de Queiroz Velloso, *O interregno*, 197–9 (kabul oyu, tehlike); Charrière, ed., *Négociations*, iv, 489(n.) (Mendes); Bodl., MS Tanner 78, fo. 40v (Harborne raporu).

11 Kasım 1587'de yazılan gönderilerde iki Baylos da (giden ve gelen) Solomon Abenaes ve Harborne'un Hasan Paşa ile birlikte sık sık İstanbul tersanesindeki kadırgalara bakmaya gittiklerini not etmişlerdi. Onlar, bir İngiliz casusunun Don Antonio'nun Osmanlı ve İngiliz yardımları ile Portekiz'de kontrolü ele geçirmek ve anlaşıldığı üzere onun burayı, Transilvanya gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun haraçgüzar devletlerinden biri olarak elde tutması için bir planın müzakere edilmesi adına gizlice geldiğini yazmışlardı (bu düşünce, Cezayir'in bir Fransız koruyuculuğundaki bölgeye dönüştürülmesinin erken planı olarak tarihî devirlerdeki en acayip karşı olgusal ihtimallerden biri olarak kalmıştı).[19] Ayrıca Cristoforo Bruti'nin bu meseleler hakkında Hasan Paşa ile yaptığı uzun, özel bir sohbeti de aktarmışlardı ki Hasan lehinde olduğu İspanya'ya karşı müttefik bir Osmanlı-İngiliz seferine Osmanlı donanmasının gönderilmesi ve hem de alternatif bir plan olarak Don Antonio için onun Portekiz'in Asya'da hâkimiyetinde bulunan mülklerinin kontrolünü ele geçirmesi fikirlerinin her ikisini de müzakere etmişti. Hasan, Portekiz'in ele geçirilmesinin Philip tarafından uzun vadeli bir tehdit olduğunu çünkü buranın ona fazladan bir zenginlik sağlayacağını görmüştü; ve o, devlet işleri hakkında idraki olmayan vezirlerin maalesef yalnızca "para kazanmayı ve Sultan'ın rızasını elde etmeyi" hedefleyen aptal ve yalancı cahiller olduklarını söylemişti. Bruti, bir tercüman olarak değil, güvenilir bir birey olarak onun yanındaydı (konuşma doğal olarak İtalyanca yapılmış olmalıydı); Hasan'ın onunla bu kadar serbest bir biçimde konuşması, bu genç ama iyi bağlantıları olan dragomanın üst düzey Osmanlı paşalarının ve memurlarının güvenini nasıl kazanabilmiş olduğuna dair bazı ipuçları vermektedir.[20]

Cristoforo 1 ay sonra görevi biten Baylo ile Venedik'e seyahat etmişti ki muhtemelen o Koper'deki ailesini ziyaret edebilecekti. Onun bir sonraki vazifesi bir dragomanın işinin ne kadar çeşitli olabileceğini gösteriyordu. 1588 Mart'ının ortalarında Bar'da önemli bir *sipahi* olan "Cassain"ın (Hasan) sponsor olduğu "birçok Osmanlı tebaası" tarafından Venedik nakliyelerine karşı işlenen korsanlık suçu hareketine bir

19 Yukarıda bkz. s. 256.

20 ASVen, Dispacci, Costantinopoli, filza 26, fos. 194r–195r (Bruti görüşmesi, "cauare danari co" li quali potessero acquestarsi la gratia del Gran sig.r, cephanelik ziyareti), 202r–v (İngiliz casusu, plan).

son vermek için Kotor kıyısına inerek gitmeyi talep etmişti. Güncel bir zaman diliminde bir fırtınadan dolayı Hersek Novi'de refüje alınan bir Venedik gemisi ele geçirilmişti, malları çalınmış ve köle edilen iki kâhya çocuk haricinde tüm mürettebatı öldürülmüştü. Kotor Valisi, Sultan'a verilmek üzere bu zalimlerin cezalandırılmalarını isteyen Hersek Novi'deki yeniçeri ağasından ve Dukakin *sancakbeyi* olan memurlarından dilekçeler almıştı. Osmanlı hükümeti yanıt olarak Cristoforo Bruti ile buluşması ve beraber Hersek Novi'ye suçluları tutuklamak için gitmek zorunda olacak olan Hersek *sancakbeyi*ne gitmeleri talimatları ile bir *çavuş* göndermişti. Dolayısıyla Cristoforo disiplin içerikli bir Osmanlı iç işine bir tercüman olarak değil ama bir tür diplomatik temsilci olarak katılacaktı. Mayıs ortalarına gelindiğinde o iki tane elebaşı dahil olmak üzere suçlulardan on kişinin Hersek Novi'de ele geçirildiklerini doğrulayabilecekti; ancak oradan ayrıldıktan kısa bir süre sonra başka bir rapor onların serbest bırakıldıklarını bildirmişti bu yüzden de Venedik'in onları adaletin önüne getirme çabaları olduğu gibi başa dönmüştü.[21]

1588 yılının Mart ayı ortalarında Cristoforo Bruti'nin Doç'tan ve Senato'dan aldığı resmî talimatlar Baylo'nun onun İstanbul'a dönmesini talep ettiğini söylüyordu; her halükarda ona, Hersek Novi'deki işi tamamlar tamamlamaz ona her şeyden evvel "kardeşiyle birlikte olabilmesi için Moldavya'ya" seyahat etme izni / yetkisi verilmişti. Oradan da eğer Baylo talep ederse ve eğer Scarvoli tarafından daha ileri bir taciz riski bulunmazsa oldukça hızlı bir şekilde İstanbul'a gitmesi gerektiği söylenmişti (ve ayrıca yolculuğunu karşılayabilmesi için kendisine gayet cömert bir meblağ olan 100 duka bahşedilmişti). Anlaşılan Cristoforo bu kardeş ziyaretini gerçekleştirmek amacı için biraz izin istemişti. Onun Venedik hizmetini şimdiden terk etmeyi planlayıp planlamadığı ya da Yaş'a vardığı zaman ağabeyinin dil dökmesine yenik düşüp düşmediği bilinmemektedir; ama kariyerinde önce bir Osmanlı ara faslının ardından da Moldavya dönemi takip edilmiştir.[22]

21 ASVen, Dispacci, Costantinopoli, filza 26, fos. 372r ("molti sudditi Turcheschi, Cassain, yakalanan gemi), 402r (arzlar), 402v, 403v (Kotor'da toplantı), 406r (*çavuş* ve *sancakbeyi*), Senato, Deliberazioni, Costantinopoli, registri, 7, fos. 106r–107r (Cristoforo'ya talimat; 106r: ele geçirilen gemi, 2 oğlanın köle edilmesi), 128r (Senato'dan Baylo'ya, 24 Mayıs: 10 tutuklanan, salınan, Sultan'a tekrar müracaat ihtiyacı).

22 Venturini, "La famiglia", 373–4 (Doç'tan gelen talimat, - yanlışlıkla 1583 olarak tarihlendirilmişti, Doç Pasquale Cicogna 1585'de seçilmişti – "in [Bogdania]

Cristoforo Bruti Yaş'tan İstanbul'a döndüğü zaman başlangıçta Rumeli *beylerbeyi* Doğancı Mehmed Paşa'nın hizmetine girmişti. Bu adam, Sultan Murad'ın gençliğinde şahsî gözdelerinden av arkadaşı olan bir Ermeni'ydi; Murad'ın tahta çıkışından sonra o da hızlıca baş doğancılıktan baş şahinciliğe ve sonrasında ise yeniçeri ağalığına ve ardından da beylerbeyiliğine yükselmişti. Onun siyasî olarak Sinan Paşa ile uyumlu olduğu görünmekteydi; Sokollu'nun hayatının son zamanlarında o da Sokollu karşıtı tarafta yer almıştı ve sipahiler ayarı bozuk sikke üzerinden ödeme aldıklarından yakındıkları için çıkan isyanı bastırmak adına Doğancı Mehmed kendi hayatını kurban ettiğinde Sultan eski dostunun ölümünü emretmiş olmanın üzüntüsü ile aslında isyanın kışkırtıcısı olan Sadrazamı azlederek yerine Sinan'ı getirmişti (Sokollu'ya hayranlık duyan ve Sinan'dan nefret eden tarihçi Mustafa Ali, Doğancı Mehmed hakkında yorum yaparken iç geçirmiş ve: "böylesi cahil ve kalitesiz bir adam olan bunun sarayın avcıları arasında yer alması bile bir beceriksiz için büyük bir onurdu" demişti. İhtimal ki Beylerbeyi ve Sinan arasında Cristoforo'nun onun tarafından istihdam edilmesine yol açan kişisel bir bağlantı da vardı. Bu istihdamı doğrulayan yalnızca iki kanıt vardı; ancak herhangi bir şüphe bırakmayacak kadar yeterince açık olan ise en azından kısa bir dönemliğine Bruti ailesinin bir veya iki mensubu Osmanlıların sadece vasalı olan bir yöneticisi için değil aynı zamanda doğrudan Osmanlı hükümetinin yüksek mevkii sahibi memurları adına da –hatta bir belgenin ortaya koyduğu üzere Sultan'ın kendisi için de– çalışmışlardı.[23]

Baylo'nun raporlarından biri, 1588 Haziran'ında İstanbul'da Venedikli bir tacir olan Pasqualino Leoni'nin (veya Lion) pazarda bir yeniçeri ve bazı yeniçeri adayları tarafından dövüldüğünü ve onun kendisine taarruz edenlerin yakalanmasının talep edildiğini söylüyordu. Yapılan bir soruşturma yeniçerinin mutlaka Francesco da Feltre tarafından kiralandığını göstermişti; o, şimdi Rumeli *beylerbeyi*nin hizmetinde

appresso tuo Fratello'); ASVen, Senato, Deliberazioni, Costantinopoli, registri, 7, fos. 106r–107r (Senato'dan gelen aynı metne göre; fo. 107r: 100 duka).

23 Börekçi, "Factions", 175–91 (Doğancı Mehmed'in kariyeri), 193 (Sadrazamların değişmesi); Boyar ve Fleet, *Social History*, 91–2 (Doğancı Mehmed'in ölümü); Brookes, ed. ve çev., *Ottoman Gentleman*, 26 (Mustafa Ali). Doğancı Mehmed'in bir Arnavut yeniçeri tarafından dramatik bir şekilde öldürülmesinin tasviri için bkz. Crescentio, *Nautica*, 478.

olan Cristoforo Bruti'nin çalışanlarından biriydi. Ayrıca yeniçeri bir yıl evvel Cristoforo'nun kendisini direkt olarak böyle bir darp olayını ifa etmesi için kiraladığını da itiraf etmişti ve bu da Feltre ona yakın zamanda, bunu bir kez daha yapacak olursa kırmızı kumaştan bir pelerin vaadinde bulunmuştu. Da Feltre, Galata mahpushanesine konduğu zaman Cristoforo *beylerbeyi*nin yanına giderek onun özgürlüğünün talep edilmesini istemişti ki bu yapılmıştı; ama Galata kadısı onun salınmasını reddetmişti. Da Feltre daha sonra sorgulanmak üzere Baylosluk makamına götürüldü ve oradayken de bir yeniçeri onun kaçmasına yardım etti, ardından da beylerbeyinin evine sığındı. Bu, Leoni seçkin bir tacir olduğundan 1592 tarihli bir saltanat kararnamesi ile 20 yıllığına İstanbul, Halep ve Mısır'da ticaret yapacak biri olarak tanımlandığı için ciddi iş sahibi olan bir kimseydi; o daha sonra Sultan'ın hanesi ile de yakın ilişkiler geliştirecekti. Cristoforo'nun düşmanlığının nedenleri tamamı ile bir bilinmez iken onun seçtiği hareket tarzı [*modus operandi*] oldukça yaygın bir tanesiydi; 8 yıl sonra 1596'da John Sanderson'ın Edward Barton'ın yerine vekalet ettiği sırada onun İstanbul'da inatçı bir İngiliz tüccar hakkında tercih ettiği uzlaşı "o esnada bunu para için yapabilecek olan herhangi bir yeniçeri tarafından boyun eğdirilmesi" olmuştu. Diğer kanıt ise beylerbeyliğinin hamiline Cristoforo Bruti ve kardeşi "Bado" (muhtemelen Benedetto) tavsiye edildiği Venedik hükümetine hitaben yazılmış ve onları şu anda Sultan'ın hizmetinde olan eski Venedik çalışanları olarak tanımlayan bir Türk belgesiydi. Bu belgenin taşıdığı kesin bir tarih yoktu fakat muhtemel olaylar zinciri iki kardeşin Leoni olayından bir süre sonra 1588 yazının sonunda veya sonbaharının başında beylerbeyinin veya Sultan'ın işi için Venedik'e doğru seyahat ettiklerini gösteriyordu.[24]

Cristoforo ve kardeşi Osmanlı İmparatorluğu'na Koper'den veya Venedik'ten dönmüşlerdi. Çok muhtemel bir şekilde kuzenleri olan

24 Brown, *Studies*, ii, 29–32 (Leoni meselesi); Villain-Gandossi, "Contribution", vol. 28, 30–31 (karar); Dursteler, *Renegade Women*, 25 (ev hanesiyle olan bağlar); Foster, *Travels*, 14 (Sanderson); Pedani ve Bombaci, *I 'documenti'*, 227 (Türkçe belge, yanlış olarak H. 989'a tarihlenmiştir ama kesinlikle 996 yılına aittir (H. 992'de – Ekim 1584 – *beylerbeyi* olan Mehmed'den). Leoni hakkında ayrıca bkz. ASVen, CCD, Dispacci (Lettere) di Ambasciatori, busta 6, item 128 (Leoni'nin 2 gemisi 1592'de Korfu ve Venedik'e tahıl götürmüştü); Dursteler, "Commerce", 117 (Hamza *Çavuş* ile ticaret, 1599–1600).

Antonio Bruni'de, kendi hayatının Moldavya kısmına başlamak için onlarla beraber yolculuk etmişti. Belki de İstanbul'da bir süreliğine kalmışlardı; eğer öyle ise *beylerbeyi*nin 1589 Nisan'ındaki hazin sonu Cristoforo'nun işinin ortadan kaldırmış ve ona Moldavya'ya gitmesi için bir sebep vermişti. Bu ülkedeki diğer faaliyetleri arasında o Bartolomeo ile birlikte burada ortak bir haraç toplayıcısı haline gelmişti; ve 1590 yılının Ocak ayına kadar Petru Şchiopul'un "kupa taşıyıcısı" gibi bir onursal pozisyonu bir ödül olarak hak etmiş olmak için daha başka hizmetler de ifa etmiş olabilirdi. Olasılıkla Petru'nun küçük oğlunun eğitimi ile de ilgilenmişti: Petru'nun küçük Prens Ştefan'ı eğitmesi nedeniyle Cristoforo'ya ödeme yetkisi verdiği 5 Mayıs 1590 tarihli bir belge günümüze ulaşmıştı.[25]

O yılın Kasım ayının sonlarına gelindiği zaman Cristoforo Bruti, Baylo Girolamo Lippomano'ya hizmetlerini sunmak için İstanbul'a dönmüştü. Bir Osmanlı mahkemesinde Baylo'nun adına Malta'lı kadırgalar tarafından ele geçirilen ve sonrasında Venediklilerce özgür kılınan bir Osmanlı gemisi hakkında ifade vermişti. Birkaç gün sonra ise Lippomano'nun eline geçen İmparatorun şimdiki şartları sağladığı sürece aralarındaki barış anlaşmasının yenilenmesinin kabul edilebileceğine dair adresin İmparator II. Rudolf olduğu bir saltanat kararını, Türkçe bir belgeyi çevirmişti. Yine de öyle görünüyor ki, Cristoforo Venedik hizmetine resmen yeniden girmemiş biri olarak burada serbest bir çalışan gibi hareket ediyordu. 1591'in Haziran ortalarında yani 6 ay sonra – Cristoforo'nun giovani di lingua olarak çalışmasına yüksek övgüler yazan önceki – Baylo Lorenzo Bernardo İstanbul'da aniden tekrar görünmüştü; o, devlet sırlarını İspanya'ya aktardığı şüphesiyle Girolamo Lippomano'yu tutuklamak için gönderilmişti ve 25 Haziran'da onu bir Venedik gemisine bindirerek eve yelken açmışlardı (gemi, Venedik'in görüş alanına girdiği zaman Lippomano denizin içine atladı veya itildi - boğuldu). 1592'de Lorenzo Bernardo İstanbul'daki durum hakkında Haziran 1591'deki kısa deneyimini yansıtan bir rapor hazırladı.

25 *HD*, iv(2), 163 (haraç toplayıcısı); Pippidi, *Traditia*, 253 (paharnic); Iorga, *Ospiti*, plaka yüzü 121 (5 Mayıs ödemesi payment). Cristoforo'ya dair çağdaş bir referansın Bartolomeo hakkında 1589 sonlarında Polonları İstanbul'a bir elçi göndermeye davet etmek için göreve gidişine atıfta bulunması muhtemelen bir hatadır: bkz. Yukarıda 480, dn. 26.

Baylosluktaki çeşitli dragomanları listelemiş olduğu halde o, Cristoforo Bruti hakkında şu yorumda bulunmuştu: "28 veya 30 yaşındaki bir genç adam; onun şu esnada belirli bir işi yok, o kendisini buğday, mücevher ve diğer şeyleri içeren bazı meselelerin işine adamış durumda. Ancak kendisine uygun olduğu gibi bu işi bir kenara bırakıp kendini tam olarak çok daha yararlı olabileceği için kamu hizmeti içerisine alacaktır ki onun Arnavutçası, Romencesi, Slavcası, İtalyancası, Rumcası ve Türkçesi mükemmel olduğundan Bayloları büyük oranda tatmin edebilecektir". Yine de Bernardo bu sözleri yazdığı zaman Cristoforo çoktan ölmüş olabilirdi; onun ne kesin ölüm tarihi ne de nedeni (buna karşın İstanbul'da 1592'de patlak vermiş olan vebadan dolayı kıvrandığı bilinmektedir) bilinmemektedir ama Ağustos ortalarında bir Baylo tarafından yazılmış olan raporda ölümü, tartışılmıştı. Baylo, Moldavya'dan İstanbul'a yeni gelmiş olan kayın biraderi Demostene Carerio'ya verilmek üzere Cristoforo'nun mallarının envanterini çıkarıyordu. Mirasçıları kardeşleri Benedetto ve Jacomo'ydu; ağabeyi Bartolomeo'dan sadece 3 ay daha fazla yaşayabilmişti.[26]

Cristoforo Bruti'nin ölümü Bruti ailesinin İstanbul'daki Baylosluk ile arasındaki bağını sona erdirmemişti. Baylo olarak geçirdiği dönem (1585-7) hakkında yazan Lorenzo Bernardo Cristoforo'ya yaptığı övgüye bir not eklemişti: "onun bana bu şehirde eşlik etmeye gelen bir yeğeni vardı; o, ana dili gibi İtalyanca, Slavca, Arnavutça ve Türkçe biliyordu ki yine Türkçe'nin okuma ve yazmasını da öğrenirken Yunancanın da temellerine sahip. Zatıaliniz bu tebaayı hizmetine almak hususunda büyük umutlar besleyebilir". Bu kişi, Jacoma Bruti ve Pietro Borisi'nin oğullarından biri olan Marcantonio Borisi'ydi. Açıkçası o iyi bir ilerleme kaydetmişti; 1590 yılına gelindiğinde bir

26 Predelli vd., ed., *I libri*, vii, 56 (Kasım mahkemede, Aralık tercüme); Stefani, ed., "Viaggio", 7, 13–14 (Bernardo görevi, Lippomano'ya karşı suçlama); Coco ve Manzonetto, *Baili*, 53 (25 Haziran 1591 ayrılma, dağılma); Albèri, ed., *Relazioni*, ser. 3, ii, 415 (è giovane di ventotto in trenta anni, entrante, pratico della Porta, pronto, ardito, vivo, istruito per dragomanno grande in tempo mio; hora non ha carico particolare, onde si è applicato a qualche negozio di gioie, formenti ed altro; ma quando, lasciati (come si conviene) questi negozj, si applicherà tutto al servizio pubblico, potrà esser di molto beneficio, e darà molta satisfazione alli baili, perchè ha buonissima lingua turca, greca, italiana, schiava, bogdana e albanese); Hrabak, "Kuga", 33 (veba); *HD*, iv(2), 163 (Baylo'nun ölüm hakkındaki raporu).

Osmanlı mahkemesinde *kadı*nın önünde Baylo için bir görev ifa etmişti. Lorenzo Bernardo 1591 yılındaki kısa süreli bir ziyareti hakkında yazdığı raporda ona bu sefer adını kullanarak onun mükemmel yaklaşımına, alçakgönüllülüğüne ve müzakere becerisine atıfta bulunarak onu övmüştü; o, Marcantonio'nun 20 veya 22 yaşlarında olmasına rağmen onun 40 yaşındaki birisinin sağduyusuna sahip olduğunu söylemişti. Ayrıca Marcantonio'nun hiçbir mülkü olmadığını ve şapka ile ayakkabı satın almak için bile pek de yeterli olmayan giovani di lingua olarak maaşının 50 duka olduğu konusunda yorumda bulunmuştu; buna karşılık olarak Doç 1592'de bu genç adamın maaşını çift katı arttırmıştı. Marcantonio Venedik hizmetinde uzun bir kariyere sahip olacaktı. Ona 1600 yılında Baylo tarafından Romence, Arnavutça, Rumca, Farsça ve biraz Arapça bildiği ve Paşaların onu dinlemekten zevk alacak kadar zarif bir Türkçe konuştuğu için (modern bir bilim adamı her ne kadar onun yazdığı çevirileri ziyadesiyle vasat bulmuş olsa da) övgüde bulunulmuştu ve o 1603 yılında büyük dragomanlığa terfi ettirilmişti. Marcantonio Katolik Peralı aileler arasından en önden gelen ve en seçkin olanı yani Piron'lardan biriyle evlenmişti; ki bunun sonrasında da birkaç Piron'lu da giovani di lingua olacaklardı. Onun ikinci karısı, Fransız büyük elçiliğinde dragoman olan bir Pera'lının kızı olup aynı zamanda ilk karısının da kuzeni Caterina Olivieri'ydi. Marcantonio'nun İspanya'ya bilgi vermesiyle ilgili duyulan şüpheler Venedik'te bir endişe yaratmamış olmasına karşın o, seçkin bir kariyere sahipti; ama işin sonunda 1620 yılında Osmanlı hükümeti onu saygısızca konuştuğu için kazığa oturtarak infaz etmişti. Hayatının sonlarına doğru 1619 yılında Moldavya'nın Voyvodası olacak olan maceracı Dalmaçyalı Gaspare Graziani ile bir bağa sahip olmuştu. Graziani bir süreliğine Marcantonio'nun kızlarından biri ile evlenmek için onunla görüşmüştü ve söylenilene göre onun 1620 yılında Osmanlılara karşı ayaklanmış olması Marcantonio'nun ölüm haberi ile tetiklenmişti.[27]

27 Pedani, ed., *Relazioni*, 392 (Questo ha un suo nipote che è venuto ad accompagnarmi in questa città; sa la lingua turca, albanese, schiava e franca come sua naturale, ha principio della lingua greca et impara a legger e scriver turco et è soggetto del quale la Serenità Vostra può molto sperare in servitio suo); Predelli vd., ed., *I libri*, vii, 56 (mahkemede rol alması); Albèri, ed., *Relazioni*, ser. 3, ii, 416 (1591 ziyareti hakkında Bernardo'nun raporu); Luca, *Dacoromano-Italica*, 114–15 (çifte maaş, kariyer); Pippidi, *Hommes*, 147–8 (1600 raporu, kariyer); Villain-Gandossi,

Marcantonio Borisi, Cristoforo'nun hayatının sonlarına doğru Osmanlı topraklarında çalışan tek Bruti kuzeni değildi. Onun kardeşi Bernardo Borisi de daha önce bahsedildiği üzere 1587-9 yıllarında Yaş'ta Petru Şchiopul için çevirmen olarak görev yapıyordu.[28] O, 1590'larda Koper'de biraz zaman geçirmiş 500 üyesi bulunan yerel milislerin komutanlığını yapmış ancak 1602'de kendisine aile işleriyle ilgili olarak İstanbul'a gitmesi için izin verilmiş ve hayatının geri kalanının büyük bir çoğunluğunu Romen topraklarında harcamıştı. 1613 ila 1618 arasında Wallachia ve Moldavya'da önemli yüksek memuriyet makamlarını elinde tutmuştu; Graziani onu 1619'da silahlı kuvvetlerinin kumandanı olarak "Hatman" yapmıştı ve Graziani'nin Bernardo'nun yeğenini etkilemesine yol açan da bu bağlantı olmuştu. Borisi ailesi ve Wallachia arasındaki bağ, olabildiği kadar erken bir vakit olan 1588'de, Voyvoda Mihnea'ya değerli mücevherler satan İstanbul'daki Venedikli bir tüccar namına seyahat eden diğer bir kardeş Marino tarafından kurulmuştu. 1590 yılında o buraya tekrar, bir ödemeyi toplayabilmek için amcası Bartolomeo Bruti'den yardım talep etmeye gelmişti ve ertesi yılın başlarında Bernardo Borisi bu tarzdaki başka bir yolculukta daha ona eşlik etmişti: Transilvanya'ya.[29]

Bu Borisi kardeşlerin mücevher satışına dahil olmaları Lorenzo Bernardo'nun "mücevher, buğday ve diğer şeyler dahil bazı ticari işlerle" uğraştığı yönündeki yorumu göz önüne alındığında onların Cristoforo Bruti ile bir bağlantısı olduğunu gösterebilirdi. Yine de ortak faktör yalnızca dragomanların ticari kullanımına sunulabilecek özel bir sosyal sermaye biçimine sahip olmaları olabilirdi: çok önemli insanlarla sık sık temas kurmuşlardı, onlarla nasıl konuşacaklarını anlamışlardı ve onların iyiliğini nasıl kazanacaklarını da biliyorlardı. Mücevher Osmanlı İmparatorluğu'ndaki zenginler ve güç sahibi kimseler tarafından iki nedenden ötürü çokça arzu ediliyordu: çok kısa sürede iktidardan

"*Giovani*", 37 (alelade); Dursteler, *Venetians*, 147–8 (Pirons); Rothman, "Between Venice", 256 (Olivieri); Luca, *Ţările*, 82 (kuşkular, infaz); Pedani, *Venezia*, 163 (kuşkular, infaz); Luca, "Il patrizio", 87–9 (Graziani müzakeresi); Mesrobeanu, "Nuovi contributi", 198 (ayaklanma).

28 Yukarıda s. 461.

29 Luciani, "Relazioni", vol. 7, 102 (kaptan); Anon., "Senato Mare", 98 (1602 izni); Luca, *Ţările*, 84(n.) (Wallachia kariyeri); Stoicescu, *Dicţionar*, 352 (Wallachia kariyeri); Luca, "Veneziani" (seyahatler, ticaret).

düşebilecek olanlar için önemli olan bunların taşınabilirliği ve verilebilirliğiydi – yüksek rütbeli olan kimselerin kendilerinden bile daha ileri seviyede olan kimseleri yatıştırmak veya onları kazanmaya çalışmak için böylesi prestij yüklü armağanlara ihtiyaç duyuluyordu. İstanbul'a gelen ziyaretçilerin tamamı bezistan veya kapalı pazardaki değerli taşlarla süslenmiş eşyalar ve mücevherlerin, altının göz kamaştırarak sergilenmesi hakkında yorumda bulunmuşlardı. 1560'lardaki İstanbul yaşamına dair bir tasvir kaleme almış olan haham Moses Almosnino esas müşterilerinin Sultan'ın sarayında yeniden onun lütfunu kazanmayı gözeten "çok yüce efendilerin" olduğuna dikkat çekmişti; o bu nedenden dolayı fiyatların talebin aciliyetine bağlı olarak şiddetli bir biçimde dalgalandığını ve mücevher tüccarlarının da aynı şekilde zenginlik ve yoksulluk arasında gidip gelebileceklerini söylemişti. Mihnea'nın iktidardan alınışı ona bu tür malları tedarik eden kimseler arasında, ondan gelecek önemli ödemeler hala beklediği için paniğe neden olmuştu; ancak borçların ve yatırımların akışı iki yönlüydü ve 1592'de hala hayattaki bir başka kardeş olan Francesco Borisi'nin dönmesinden sonra şimdi Mehmed Bey olarak bilinen Mihnea'ya 4500 duka borcu olduğu kaydedilmişti. Her halükârda Mihnea ve Bruti-Borisi aileleri arasında özel bir bağ mevcuttu. 1591 yılı başlarında o iktidardan alındığı ve İslam'a döndüğü zaman 5 yaşındaki oğlunu, emin bir şekilde bakılması için Koper'deki Jacomo Bruti'ye göndermiş, ya Bartolomeo'ya ya da Cristoforo Bruti'ye teslim etmekte güvenmişti; tahmin edilebilir olan esas neden Radu adlı çocuğun bir Müslüman olarak yetiştirilmesini ve böylece tüm hayatı boyunca Wallachia Voyvodası yapılmasının engellenmesini önlemekti. 1592 yılının başlarında Venedik hükümeti olaya müdahalede bulunarak onun Venedik'e taşınması gerektiğiyle ilgili bir karar almıştı; Ertesi yıl Mihnea onu yerleştirildiği yer olan, "Bayan Bernardo" (belki de eski Baylo ve elçi olan Lorenzo Bernardo'nun) hanesinden almıştı. Radu 1601 ila 1623 arasındaki çeşitli zaman dilimlerinde Wallachia'yı yönetecek ve Bruti-Borisi ailesinin birkaç üyesi onun himayesinden yararlanacaktılar.[30]

30 du Fresne-Canaye, *Le Voyage*, 252 (*bezistan*); Lubenau, *Beschreibung*, 177–9 (*bezistan*); Almosnino, *Extremos*, 18 (grandissimos señores), 19 (zenginlikten yoksulluğa); Luca, "Aspetti", 257, 264 (Francesco'nun borcu); Iorga, "Contributiuni", 100 (Bruti'lere oğul emanet edilmesi), 102(n.) (Yunanca mektup "Miser Pernardos" ifadesine atıfta

Jacoma Borisi ve onun kardeşi olan Jacomo Bruti'nin çocukları yavaş yavaş dragomanlık kariyerleri ile bir ağ kuracaklar ve dragoman hanedanlarının birbirleriyle olan evlilikleriyle daha da sağlamlaşarak nesiller boyu genişleyecektiler. Jacomo'nun oğullarından biri olan (ayrıca Venedik tarzında, "Barnaba" olarak da bilinen) Bernardo Bruti 1602 yılında bir giovani di lingua olmuş ve Bayloslukta 20 yıldan fazla bir süre hizmet etmişti; o 1619 yılında kendisinden önce dedesi Antonio'da olduğu gibi "San Marco Şövalyesi" unvanı ile ödüllendirilmişti. İstanbul'a ulaşmasından 3 yıl sonra Benedetto'nun oğlu olan Cristoforo Bruti de burada giovani di lingualığa başlamıştı; ve 7 yıl sonra Bernardo'nun kardeşi olan Bartolomeo'da buraya aynı sıfatla gelmişti. Böylece 1612 yılında Baylo büyük dragoman olarak Marcantonio Borisi'ye, çalışan diğer bir dragoman olarak Bernardo Bruti'ye ve Türkçe öğrenen 2 genç Bruti'ye daha sahipti. Aynı zaman dilimi esnasında köklü bir dragoman ailesi olan Pera'lı Navon'ların 2 üyesi de Venedik'in hizmetindeydi; Marcantonio Borisi'nin kızlarından biri bir Navon ile evliydi ve ayrıca onların çocukları da Venedikli bir dragoman olacaktı.[31]

Jacomo'nun kızlarından Angela Bruti, İstirya'nın eski asil ailelerinden Tarsia'ların üyelerinden biri ile evlenmişti; oğlu Cristoforo Tarsia da 1618'de giovani di lingua olarak işe başlayıp büyük dragoman olarak başarılı bir kariyerle işine devam etmişken kızı Bradamante ise diğer bir soylu Kapodistriyalı aile olan Carli'lerden biriyle evlenerek sonrasında dragomanlar doğurmaya başlayacaktı. Açıktır ki gelirleri çoğunlukla İstirya'nın düşük dereceli tarım arazilerinden gelen bu yerel olarak prestijli fakat oldukça fakir olan soylular ancak devlet hizmetleri ve Osmanlı-Venedik ticaret dünyasına girmekten faydalanabiliyorlardı. Tarsia'lar bu mesleği ellerinde özellikle çok iyi tutmuşlardı ki onlar 17.

bulunmaktadır); *HD*, xi, 253 (Venedik'e taşınma). Muhtemel ancak şüpheli bir biçimde "Pernardos", Bartolomeo'nun kardeşi Bernardo Bruti'dir; onun Venedik'ten 1593'te geldiğine dair tek bir refernas vardır (*HD*, xi, 339) fakat, bu Antonio Bruni'ye göndermede bulunan kafa karıştırıcı bir atıftır (bkz. Aşağıda 524, dn. 5).

31 Luca, *Dacoromano-Italica*, 110–12 (Bernardo, Bartolomeo, Cristoforo), 134 (Bernardo); Bertelè, *Il palazzo*, 415 (Bernardo/Barnaba); Pazzi, *I cavalieri*, 177 (Barnaba'nın şövalye yapılması); Luca, "Venetian Merchants", 310–11 (Cristoforo); Barozzi ve Berchet, ed., *Le relazioni*, 250–3 (Bartolomeo'nun 1612'de varması, dragomanların listesi, Navon'lar); Rothman, "Interpreting", 778 (Borisi–Navon evliliği, erkek evlat).

yüzyılın 2. yarısında Venedik dragomanlığının en baskın ailesi haline gelmişlerdi. O kadar başarılıydılar ve çalışmalarının onlara kazandırdığı sosyal statüden öylesine gurur duyuyorlardı ki bugün bile Koper'in bölgesel müzesindeki (Regional Museum of Koper) Belgramoni-Tacco Sarayı'nın büyük merdivenlerinin yan kanadında görülen kendilerine ait Osmanlı kıyafetleri içerisindeki bir dizi muhteşem portre yaptırmışlardı – bunlar bilinen dragomanların ilk resimleriydi. Peralı dragoman aileleri ile bağları zaman zaman yenilenmişti fakat bu birbirine bağlı olan hanedanlar İstirya'yı her zaman bir üs olarak korumuşlardı. Oğulları, yeğenleri, kuzenleri ve torunları ile hep beraber Borisiler, Tarsialar ve Brutiler bu mesleği çok iyi bir şekilde bir yüzyıl boyunca uygulayacaklardı ve Osmanlı ile Slav dünyasının kıyısındaki bu küçük Venedik arazisi olan Koper'i, Venedik ve İstanbul arasındaki arabuluculuk kabiliyetlerini geliştiren insanların büyük bir başarı elde ettikleri evleri yapmışlardı. Tüm bunlar, Bartolomeo Bruti'nin 1573-4 yıllarında dragomanlık dünyasına yaptığı kısa girişim ve kardeşi Cristoforo'nun daha sonra buradaki ısrarının mirasıydı.[32]

32 Pippidi, "Tre antiche casate", 68–9 (Tarsia ile evlilik, Cristoforo); Cherini ve Grio, *Le famiglie*, 203 (Tarsia ailesi); Gürçağlar, "Patterns" (ilk izlenimler); Venturini, "La famiglia", 385–419 (sonradan Bruti ailesi, özellikle de Bernardo'nun torunları). Venturini'de aile ağaçları vardır; Pippidi, *Hommes* (160–1'de); Luca, *Dacoromano-Italica*. Tam şecere ise Rothman, "Between Venice", 464'dir; ancak Rothman, Venturini'nin ağacının düzenini yanlış anlamıştır, bunun sonucunda da Antonio Bruti'nin çocukları, çocukları ve kardeşleri olmak üzere iki kez görülmektedir.

20

Sürgün Voyvoda ve Danışmanı

24 Eylül 1591'de neredeyse bir aydan daha fazla süredir sürgündeki Petru Şchiopul Polonya-Macaristan sınırı yakınında bulunan serbest İmparatorluk şehri Satu Mare'deydi. Buradan o, İmparator II. Rudolf'un münzevi kardeşi Arşidük Ernest'e Macaristan'da veya İmparatorluk içerisinde başka bir yerde yerleşmek istemini dile getirdiği bir mektup yazmıştı. Habsburgları, varlığının onlar için bir kaygı kaynağı olmayacağı noktasında temin etmiş ama eğer onlar diğer türlü düşünürlerse Roma'da Papa'yı ziyaret etmek için bir geçiş izni – pasaport almak istemişti. Onun talihsizliğine, Habsburglar ve Osmanlılar arasındaki ilişkiler, aralarındaki barış anlaşmasının yeniden görüşülmesi sürecinin başlamasından dolayı çok hassas bir aşamadaydı; Osmanlıların Habsburg tebaası olan Uskokların yaptıkları korsanlık ve yağmalar başta olmak üzere çeşitli şikayetleri vardı ve Petru'ya iltica hakkı verilmesi düşüncesi bir provokasyon olarak algılanabilirdi (birkaç ay sonra Sadrazam, İmparatorluğu Petru'nun Moldavya'dan kaçışını organize etmekle suçlayacaktı). Bu yüzden Rudolf öncelikli olarak Petru'nun kendi mülklerinde yerleşmeye izin verilmesini reddetmiş ve ona sadece güvenli bir geçiş hakkı vermişti. Petru kış ayları boyunca bir süre Viyana yakınlarındaki Tulln'da kaldı ve buradan İmparator'a hediyeler yağdırdı: başka bir sürü şey ile birlikte elmas, zümrüt ve yakutlarla kaplı bir yatağan; 10 deve ve çok iyi 2 at. Nihayet 1592 Nisan'ında eski Voyvoda Arşidük Ernest'i Südtirol'da kalabilmek için ikna etmeyi başarabilmişti; Ernest'in amcası ve bölgenin asıl sahibi Arşidük Ferdinand bu hususu kabul etmekte isteksizdi. Yazın Bavyera'da bir süre

geçirdikten sonra Petru Innsbruck yakınlarındaki Hall'a (oradaki varlığı biraz şaşkınlığa neden olmuş ve yerel bir kronik yazarı yanlış bir şekilde onun yarı oryantal kıyafeti ile "bazı 100 kadar Osmanlı ile bir Osmanlı Paşası'nın" buraya geldiğini kaydetmişti) ve ardından Eylül'de ise Bolzano'ya taşınmıştı. Burası küçük ve ziyadesiyle cazibesiz bir yerdi; 11 yıl evvel Michel de Montaigne buradan geçtiğinde şarabının bol ve ekmeğinin iyi kalitede olmasına karşın burayı "güzel bir şehir meydanı olmayan ve dar caddeleri olan" Alman ve Avusturya şehirlerine kıyasla çirkin bulmuştu. Petru'ya ve maiyetine içinde yaşaması için etrafındaki 4 hususi ev ile birlikte belediye binası verilmişti. Evlerden biri yerel idari görevli olan Ferdinand von Kühbach'ın ikametgahıydı; Petru'nun ihtiyaçlarını karşılamak adına bir kişi ve daha az tanınan biri de gözlerini onun, faaliyetlerinin ve kurduğu kontakların üzerinde tutmak için vazifelendirilmişti.[1]

Petru Şchiopul, Habsburglar düşüncelerini değiştirmeden evvel Roma'ya gitmeyi planladığını 1592 Ocak'ında Polonya'ya gelen önceki elçilik heyetinde bulunan Ippolito Aldobrandini'ye yani yeni Papa VIII. Clement'e yazmıştı. 1592 Nisan tarihli olan Clement'in yanıtı bugüne ulaşmıştı. Bu, "mektubunuzdan ve benim için mektup ve talimatlarınızı verdiğiniz sevgili oğlum Antonio Bruni ile yaptığımız konuşmadan beni ziyaret etmeye ne kadar hevesli olduğunuzu ve bunu neden yapmak istediğinizi öğrendim ve bu beni ziyadesiyle memnun etti" diye başlıyordu. Daha sonra genel manada Papa, Petru'nun kendisini ziyaret etmesi için onu teşvik etmişti. Birkaç ay sonra ise eski Voyvoda'ya karşı Roma'daki tutum soğumuş görünüyordu. Temmuz'da Papalığın yeni devlet bakanı Minuccio Minucci Graz'daki Papalık elçisine şunu söylemek için yazmıştı: "Moldavya'dan sürülen Prens'in talebine gelince, nasıl bir cevap verilebileceği açık değildir; eğer o Roma'ya gelmek istiyorsa İtalya'dan geçmek için herhangi bir pasaporta ihtiyacı yoktur". Ancak Minucci yine de Papa'nın "o, bu Kutsal Kilise ile birlik olmayan ayrılıkçı birisi olmasından dolayı" Petru meselesine dahil olacağı veya olması gerekip

1 *HD*, xi, 237 (Ernest'e mektup), 238–9 (geçiş izni), 250–3 (Tulln, armağanlar), 255–62 (Südtirol, Ernest, Ferdinand); Loebl, *Zur Geschichte*, i, 93–6 (yeniden müzakere, Uskoklar, Sadrazam); Hirn, "Das Exil", 435–6 (Salon), 436(n.) (ein türkischer Bassa mit etlich hundert Türken), 437–9 (Bolzano, von Kühbach); de Montaigne, *Journal*, i, 183 (les rues plus estroites, & point de belle place publicque).

gerekmediğinde şüpheliydi. Petru ancak iki ay sonra kendinde Arşidük Ferdinand'a yazabilme kudretini bulmuştu: "Kutsal Papa hazretleri ile dostane ilişkilerim vardı; benim oldukça sık bir şekilde huzurumdan Papa'ya gönderdiği Bruti adında güvendiğim bir adamım da vardı. İçinde olduğumuz şu sonbahar günlerinde gayet güncel bir zaman diliminde şu an elimde olan Papa'dan bir mektup aldım. O zamanı geldiğinde benim Roma'ya gitmem ve tekrar geri dönmem için siz majestelerinden bu iyiliği istedi". Bu metin içerisindeki isim açıkça doğru olarak "Bruti" şeklinde imla edilmişse de onun atıfta bulunduğu adamın Antonio Bruni olduğunu düşünmek için iyi nedenler vardır; Petru, şüphesiz onu zamanında hizmetindeki Bartolomeo Bruti'nin birkaç akrabasından biri olarak düşünüyordu. Antonio Bruni, sadece onun mektubunu VIII. Clement'e götüren birisi değildi, aynı zamanda Bartolomeo'nun ailesinin Moldavya'daki işlerle uğraşan tüm üyeleri arasından Roma'daki en iyi bağlantılara sahip olması ihtimal dahilindeki kişiydi.[2]

Petru'nun Tirol'deki sürgününde ona yakında tercümanlık yapacağı bir gerçekti ki, Antonio Bruni Romen dilinde akıcı konuşabilecek kadar Moldavya'da vakit geçirmişti. Görüldüğü üzere o, 1585'ten sonra 1587'ye veya biraz daha sonrasına kadar Koper'de yaşayacaktı. Tam da Petru tahtını terk ettiği sırada Antonio kuzeni Matteo ile birlikte Ağustos 1591'de her nasılsa, Koper'deki belediye tahıl deposunun gözetmenlerinden biri olarak seçilmişti. Dolayısıyla onun Moldavya'daki

2 Theiner, ed., *Vetera monumenta*, iii, 209 (Ex litteris tuis atque ex sermone dilecti filii Antonii [Bruni], cui eas litteras et mandata ad nos dederas, cognovimus, quam praestanti voluntate sis, quibusque de causis cupias ad nos venire. Fuerunt illa omnia nobis iucundissima; Theiner burada "Bruni"yi yanlışlıkla "Bruti" olarak çevirmiştir; *HD*, iii(1), 163'te "Bruti" iken *HD*, iii(2), 387'de "Shuni"dir.); Rainer vd., ed., *Nuntiatur*, 41 (All'istanza fatta dal prencipe cacciato di Moldavia non si vede quasi che risposta si possa dare, se vuol venire a Roma non ha bisogno di passaporto alcuno per Italia, per essere egli schismatico et fuori dell'unione di questa chiesa santa); TLA, MS O. Ö. Geheimer Rat, Selekt Ferdinandea, Pos. 86, fo. 85r (Cum Sancto Papa habemus familiaritatem Bonam Et D[ominu]m quenda[m] ex aula n[ost]ra habebam, nomine Brutus, sepius nam [*sic*: for 'eum'?] ad Papam mittebam, His Preteritis authunis diebus etiam habuj l[ette]ras à Papa, quas nunc etiam teneo sed quando tempus postulat ex fauore M V. concedat mihi uenire romam et iterum redibo'; the Latin here is defective, presumably the work of a member of Petru's entourage). Bruti'lerin bir akrabasının, onların soyadını taşımamasına rağmen "Bruti" olarak refere edilmesiyle ilgili karşılaştırılabilir bir örnek için Pasquale Dabri'nin yorumu hakkında bkz. aşağıda 574.

ikameti 1587 ila 1591 yılları arasında gerçekleşmişti. O 1588-9'da muhtemelen kuzeni Cristoforo ve Cristoforo'nun kardeşi (Benedetto veya Bernardo) ile Venedik veya Koper'den İstanbul'a oradan da Yaş'a seyahat etmiş olabilirdi.[3] Rumeli *beylerbeyliği* (eyaleti) üzerine sonradan yazdığı küçük çaplı bilimsel incelemede Antonio Arnavutluk'un Avlonya limanı ve Bulgaristan'ın Karadeniz kıyılarındaki koşullar hakkında bazı özel bilgileri gözler önüne sermişti; belki de eğer gerçekten de "ziyadesiyle sıklıkla" birden fazla olmak üzere Yaş'tan Roma'ya gitti ise bu yerler onun güzergahında olmalıydı. O ayrıca aynı metin içerisinde Moldavya meselelerini yakından bildiğini de göstermişti ki "Tatarların normalde Moldavya'nın köşesinde Karadeniz'in yukarısında Dinyester ve Tuna nehirlerinin arasında uzanan kısımda yaşadıklarını ve Bender ile Akkerman *sancak*larını oluşturdukları" örneğini ve Bender ile Akkerman'ın da hem Lehçe hem de Romence alternatif isimlerini de çalışmasında vermişti. Antonio'nun Yaş'ta vaktini nasıl geçirdiği bilinmemektedir ancak onun kuzeninin ona idari veya belki de mali hususlarda bir görev vermiş olması muhtemeldi. Venedikli yazar Lazaro Soranzo'nun Antonio ile yakın ilişkileri olacaktı, onun sadece tezinin nüshalarını okumakla kalmayacak aynı zamanda muhtemelen bizzat ondan bilgi de alacaktı; bu yüzden onun Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki kendi kitabında Romen prensliklerinin maliyesini tartışırken Soranzo'nun, ödedikleri haraca dair ayrıntılı sayılar vermiş olması önemli olabilirdi ki ek olarak "bunlar, Moldavya ve Wallachia'yı görmüş olan kişilerin yorumlamalarından aldığım bilgilerdir" demişti.[4]

1592 başlarında bir aralık ve sonrasında Petru Şchiopul'un, Koper'deki Antonio ile iletişim kurmuş olması ihtimal dahilindeydi ki ona bir mektup göndererek bunu Papa'ya şahsen ulaştırmasını rica etmişti. Papa'nın cevabı Nisan ayında gönderildikten sonra Antonio'nun yaklaşık bir yıl boyunca Petru'nun işlerine karışmadığı görülmektedir. Ama 1593 Mayıs'ında o, Petru'nun: "ben, bay Antonio Bruni'ye hem

3 Yukarıda s. 512.

4 AST, AMC, MS 550, fo. 58v (reel 688, çerçeve 149) (denetmen); BAV, MS Barb. Lat. 5361, fo. 205r (quei Tartari, che ordinariamente stanno in quell'angolo della Moldauia, che tra li fiumi [Niestro], et Danubio sino al mare maggiore constituisce li sangiaccati di Bendero, et Achermano); Soranzo, *L'Ottomanno*, 42 (Tale è l'informatione, ch'io hò hauuto da quelli, c'hanno veduti i libri della Moldauia, e della Valacchia).

Papa'nın önünde, onurlu Kutsal Roma İmparatoru'nun önünde, şerefli Arşidük Ferdinand'ın önünde veya herhangi bir Hristiyan efendinin önünde ya da gerekli olan herhangi bir yerde Raguzalı Dživa ile bu davada en iyi düşündüğü şekilde konuşması, yazması, düzenlemeler yapması ve hareket etmesi için yetki verdim." şeklinde ifade ettiği ve daha çok oldukça düzensiz bir şekilde Kiril alfabesi ile yazdığı Romence bir resmî dokümanı yayınladığı yer olan Bolzano'ya seyahat etmişti. Artık şimdi Antonio Bruni, eski Voyvoda'nın işlerinde onun ara sıra tercümanı, yasal olan baş tavsiyecisi ve danışmanı olarak temel bir rol oynayacaktı.[5]

"Raguzalı Dživa" ("Dživa" Giovanni'nin Hırvatça olan kısaltmasıydı) 1583'ten itibaren Romen topraklarında kariyerini sürdüren Raguzalı bir tüccar, Giovanni de Marini Poli'ydi. Petru Şchiopul tarafından toplanan şahitler onun kendilerini kandırarak Voyvada'nın huzuruna davet edildiklerini, alacaklılarından kaçtığı için Sofya'dan Wallachia'ya gittiği ve aynı hileyi Moldavya'da da döndürdüğünü söylemişlerdi; ancak bunlar Petru'nun bulabildiği en düşmanca tavrı takınan tanıklardı. Giovanni o esnada mutlaka iyi bir izlenim bırakmış olmalıydı. Mihnea Ortodoks Kilisesi'ni değiştirme süreci içerisinde Wallachia'da iken, o da Voyvoda'nın birinci dereceden kuzeniyle evlenmiş ve Yaş'a taşınır taşınmaz da Bartolomeo Bruti tarafından çabucak arkadaş olarak edinilmişti. Bartolomeo sayesinde Moldavya'daki sığır ve koyun üzerinden alınan vergileri elde etmişti. Mali yıl Ağustos ortasından diğer Ağustos'un ortasına kadar sürüyordu; ve en önemlisi de o ve 2 ortağı ilk yılın kontratını daha yeni sonlandırmışken Petru sürgüne gittiği zaman ona sonraki yılın devasa miktardaki ödemesini de yapmışlardı. Ayrılmış olan Voyvoda halefine söz konusu düzenlemeleri onurlandırması için bir talimat göndermişti (bırakmıştı) ama Aron kendisini buna bağımlı olarak hissetmemişti ve vergi toplayıcılıklarını

5 Chivu vd., ed., *Documente*, 178 (i-am dat teriia a lui jupuni Anton Burăni se ghirăiascu, se sicheri, se tocmesche, se fache cumu ştii ma bine panturu časta pera cu Ğiva a Ragozei undu-i va tibui şi nainte sivintu pape şi nainte čistit parat cherăştinescu şi naintele čistit dom Herţec Ferdinaru şi nainte alt dom cherăştinescu'), 183 (28 Mayıs tarihli belgenin kopyası). Antonio'nun Mayıs ayında gittiği Ferdinand'a olan 1593 Kasım tarihli kendi mektubundan doğrulanabilmektedir ki bu onun 7 aydır Tyrol'de olduğunu söylemektedir. (*HD*, xi, 774; karş. age., 339, bu Bernardo Bruti'ye atıf yapmakla birlikte kesinlikle Antonio Bruni'yi kastetmektedir).

bunun için başvuruda bulunan başka kimselere vermişti. Giovanni Marini de Poli ortaklarıyla birlikte ciddi manada cebinden harcama yapmıştı ki şahsen talep ettiği 3'te 1 oranındaki 17 bin Taler'in (11.333 duka) toplamı olan meblağdan dolayı sürgündeki Petru'nun peşine düşmüştü. 1593'ün başlarında her iki taraf da mahkemede bir yüzleşme için belgeleri ve tanık ifadelerini topluyorlardı. Bu işin çoğu Petru'nun adına Mayıs ayında davanın işleme konduğu zamana kadar Antonio Bruni tarafından yapılmıştı. Duruşmalar Haziran sonunda başlamıştı ve Ağustos ayında Avusturya'nın yüksek mahkemesi de Marini Poli aleyhinde karara varmıştı; o temyize başvurmuş ama nihai hüküm 1593 Kasım'ında yine ona karşı çıkmıştı. O ve kardeşi Pasquale tekrar ettikleri girişimler ile sonrasında davanın tekrar açılması için uğraşmışlardı. Giovani de Marini Poli, şahit olarak gösterilen kişilerin çoğunlukla eski Voyvoda'nın eski hizmetkarları olmasından şikayetçi olmuştu ve onların aralarından biri de aslında şans eseri Avusturya'da seyahat ediyormuş gibi gösterilerek Petru'nun ekibi tarafından büyük bir iyilik yapması istemiyle çağrılmıştı: bu kişinin kardeşi bir zamanlar Bartolomeo Bruti'nin müdahalesi ile Polonya'da ölüm cezasına çarptırılmaktan kurtarılmıştı. Antonio Bruni bir avukat olarak mahkemede kendisini göstermemişti (biri İtalyan biri de Avusturyalı olmak üzere 2 uygulayıcı kişi kiralamıştı) ama adil veya kurallara aykırı olan yollarla çok başarılı bir operasyon düzenlemiş olduğu görülüyordu.[6]

Petru'nun gizli danışmanı olarak Antonio Bruni doğal bir biçimde onun diğer işlerinin yönetilmesi ile ilgilenmeye çekilmişti. Onları etkileyen en önemli değişiklik, 1593 yılının Ocak ayında Sinan Paşa'nın tekrar Sadrazam olarak atanması olmuştu: bunun tetiklemesiyle zaten halihazırda yaşadığı sürgün hayatından yorulmuş olan Petru Şchiopul

6 Anon., ed., *Documente, veacul XVI*, iv, 74–6 (Nisan 1593: düşmanca tanık ifadeleri, dönüşüm; fakat krş. Holban vd., ed., *Călători*, iii, 232–3, bu bazı iddialar için şüphe uyandırıcıdır); Ghinea, "La Famille", 395 (kuzen); David, *Petru Şchiopul*, 217–18 (çiftlik vergisi); Caproşu, "Creditul", 113 (çiftlik vergisi); Veress, ed., *Documente*, iii, 331 (talerler), iv, 10–11 (geç Haziran, 2 uygulamacı), 18–25 (Ağustos, başvuru; 23–4: şahitlikler hakkında şikayetler), 37 (nihai yarfı); Iorga, "Contributiuni", 97 (daha ileri girişimler). Giovanni ayrıca Petru'nun emirleri uyarınca onun Sultan için samur kürkler alabilmesi adına Bartomoleo Bruti'ye 2 bin taler borç vermişti; bu krediler ödenmemişti (Corfus, ed. ve çev., *Documente*, 356). 1593 davası pahalı bir iş olmuştu: Petru'nun harcamaları listesi için bkz. Iorga, 'Documente', 441–2.

Moldavya tahtına bir kez daha dönmeyi düşünmüştü. Muhtemelen 1593'ün ilk aylarında bir arkadaşı veya ajanı tarafından İstanbul'dan Petru'ya gönderilen bir mektup, onu gönderen kişinin ve arkadaşlarının Petru'yu kendi mülküne geri getirmek için Sinan ve Sultan ile lobi yaptıklarını söylüyordu. Yunanca yazılan bu mektup etkileyici derecede basit bir kod ile şifrelemede dini terminolojiyi kullanmıştı, burada Sadrazama kilise bekçisi, Moldavya'ya kilise arazisi ve benzer atıflarda bulunulmuştu. Karşılık olarak Petru, Sinan'a benzer terimlerle sürgün hayatından çekilmesi (Sinan memuriyetinden azledildiğinde ona karşı olanların birden Petru'nun düşmanları olarak büyük ölçüde güç kazandıkları için [bu gibi bir davranışın – sürgünün] gerekli bir hale geldiğini söylemişti) için özür dilediği ve Sultan'ın bağışlayıcılığını kazanmak adına yalvardığını yazmıştı bu yüzden Petru, tekrar manastır arazisinde bir pozisyon alabilecekti. 1593 yılının Haziran ayında Sinan Paşa'dan gelen bir cevap ile onun hatalarının affedildiği ve onun mümkün olan en kısa sürede Sakız'a doğru yola çıkması ve burada onun iadesinin ayrıntıları belirlenirken orada beklemesi gerektiği söylenmişti.[7]

Bu manevralar, 1593 yazında istemsiz olarak Osmanlı İmparatorluğu ile bir savaşa doğru sürüklenen Habsburgların dikkatlerinden kaçmamıştı ve onlar İstanbul ile bağlantılı olan herhangi birinden giderek daha da şüphelenir bir hale gelmişlerdi.[8] Buradaki İmparatorluk büyük elçisi Friedrich von Kreckwitz'in, kendisiyle Petru'nun tahta çıkışını yeniden sağlamak için kampanya hakkında oldukça özgür bir biçimde konuşan – Sinan ile olan bağı sayesinde, bizzat bunun organize edilmesine yardım eden – Benedetto Bruti ile yakın ilişkileri vardı. Von Kreckwitz 1 Haziran'da Benedetto'nun Sultan'a 30 bin, Sinan'a 20 bin ve Rumeli *beylerbeyi* olan Sinan'ın oğluna 8300 duka vaat ettiğini rapor edebilmişti; o akşam ise 6 bin dukalık bir ödemenin karşılığında Petru'nun Osmanlı topraklarına güvenli bir şekilde geçebilmesini elde etmişti. Birkaç hafta sonra büyük elçi Petru Şchiopul'un bir kadırga satın almak için Dubrovnik'e gittiğine dair bir söylenti olduğunu kaydetmişti. 3 Temmuz'da ise Arşidük Ferdinand, İmparator'a von Kreckwitz'in raporlarından Petru'nun "Bruti adındaki birinin vasıtasıyla

7 Anon., ed., *Documente, veacul XVI*, iv, 66–7 (Petru'ya mektup), 68 (Petru'dan mektup), 88 (Sinan'dan mektup).

8 Savaşın akıntısına kapılmayla ilgili olarak aşağıda bkz. s. 539-45.

Babıali ile zorlu müzakerelerde bulunduğunu" öğrendiğini söyleyen bir mektup yazmıştı ve eklemişti: "ayrıca son günlerde buraya Voyvoda'yı görmek için Antonio Bruti [yani Antonio Bruni] adında biri geldi; bence bu adam Voyvoda'nın gizli ve mahrem işlerinde asistan ve çevirmen olarak kullandığı açıkgöz, marifetli ve kurnaz bir yoldaşı, yenilmesi zor bir adam. Onun İstanbul'daki Bruti'nin kuzeni ve yakın bir akrabası olabileceği söyleniyor" (bu aşamada Ferdinand, Petru ile veya Antonio'yla karşılaşmamıştı; onun yazısındaki yorumları mutlaka şüphelendiği ve duyduğu şeylerin yansıması olmalıydı). Petru, Arşidük ile ilk kez 1 ay sonra onun evi olan Innsbruck'un yukarısındaki dağlarda bulunan Ambras Kalesi'ni ziyaret ettiği zaman tanışmıştı. Ferdinand Moldavya'da iktidara dönmekle ilgili alakası hakkında Petru'yu sorgulamıştı ki ertesi gün İmparator'a şu cevabı raporlamıştı, "tercümanı Bruti [yani Bruni] vasıtasıyla o aslında bunu yapmaktan çekinmediğini inkar etmemiştir ama o tamamıyla Sultan'a da güvenmemektedir" (bu, hakkında konuştukları tek konu değildi. Antonio Bruni, bilimsel çalışmasının taslaklarında onların Osmanlıları savaşta nasıl yeneceklerıyle ve Petru'nun küçük Hristiyan kuvvetlerin bir araya gelerek büyük Osmanlı gücünü "öncelikli olarak Tanrı'nın yardımları ile sonra da disiplin ve silahların avantajı vasıtası ile" vurabileceğinde ısrarcı olmasıyla ilgili tartışmalarından da bahsedecekti). İki haftadan daha kısa bir süre sonra Ferdinand, Venedik'teki casusu Bernardino Rossi'den biri Yunan ve diğeri İspanyol 2 adamın Petru Şchiopul'u İstanbul'a götürmek üzere hazırlandıklarını söylediği bir mektup almıştı.[9]

Bu gibi planlar ister hayali olsun ister gerçek, vuku bulan hadiselerle çabucak bastırılmıştı. 1593 yılının Ağustos ayının ortalarına gelindiği

9 HHStA, Türkei I, Karton 80, 2nd foliation, fos. 118r–119r (1 Haziran, rapor), 227v (19 Haziran, kadırga raporu); *HD*, xi, 346–7 (durch ainen genant Bruti an denselben Porten starckh practicieren lasse, Sunsten, ist unlangst Ainer, seines Namens Anthonius Bruti, alher zu ermeltem Weyvoda khommen, der ist, mich beduncкht, ain abgefürter verschlagener listiger Khopff; denselben gebraucht er in seinen gehaimen und vertrawten Sachen fur ainen Beystand und Tolmetschen; der soll, wie man sagt, dess zu Constantinopl anwesenden Bruti Vetter und nachender Bluts Freünd sein), 358 (durch seinen Tolmetschen (den Brutum), nun khönte ers zwar nit vernainen, dass er dartzue nit ungenaigt, aber doch trawet er den Turckhen nit allerdings); BAV, MS Barb. Lat. 5361, fo. 204r (per l' aiuto di Dio, secondariam. ᵗᵉ per l'auantaggio dell' arme, e della disciplina); TLA, Hof rat, Jour- nale, Einkommende Schriften (R), 22, fo. 107v (Rossi bilgilendirmesi).

zaman Kutsal Roma İmparatorluğu Osmanlı Devleti ile resmen savaştaydı. Sinan'ın Voyvodaları değiştirmekten çok, hakkında düşüneceği daha önemli işleri vardı; ve sonraki birkaç ay boyunca Petru'nun halefi Aron Habsburglara olumlu önerilerde bulunarak oynadığı bahisleri riske atmaya başlamış bu da onları Petru'nun kendisi tarafından iktidara dönüş olasılığına karşı daha da temkinli bir hale getirmişti (ertesi yılın başlarında İmparatorluk hükümeti Aron'a bir elçi göndermeye karar vermişti ve bu görev için Giovanni de Marini Poli'den başkası seçilmeyecekti). Savaşın başlamasından çok kısa bir süre sonra bir grup boyar Moldavya'dan Lehistan'a kaçmış ve Kral Sigismund'u Petru'yu buraya davet etmesi için cesaretlendirmişti. 1593'ün Aralık'ında Petru Arşidük Ferdinand'a sonunda Lehistan'a yerleşeceğini ama bundan önce Roma'da Papa'yı görmek için yola çıkmak adına izin talebi istediğini söyleyen bir yazı yazmıştı. Yeniden ziyaret talebini Roma'ya iletense Antonio Bruni'ydi. Antonio'nun orada kullandığı bağlantı Papalık hanesinde hizmet eden Lazaro Soranzo'ydu; Soranzo sonradan Petru'nun Papa'nın ayaklarını öpmek istediğini yazacaktı, "onun talebi üzerine ve bir Arnavut centilmeni olan Antonio Bruni'nin çabaları vasıtası ile Papa hazretleri ile buluşmayı ona ben ayarlamış idim". VIII. Clement bu fikirden dolayı heves etmişti ve 1594 Şubat'ında o hem Arşidük Ferdinand'a hem de İmparator Rudolf'a Petru'nun yolculuk etmesi için izin istediğini yazmıştı: Osmanlıları yenmek için bir şekilde katkıda bulunabileceği bilgileri kendisinden edinmeyi umduğunu açıklamıştı. Ama yine de Habsburg makamları bu hususta inatçı olarak kalmışlardı. Petru, asla Tirol'den ayrılamayacaktı.[10]

Antonio Bruni, 1593 Kasım'ındaki mahkeme davasının tamamlanmasından sonra Venedik topraklarına döndüğü için daha fazla özgür oluşundan memnun olmuştu (bunun delili o ayın 17'sinde Ferdinand'a gönderdiği ve Avusturya'da 7 aylık kalışının Petru'nun hukukî meselesi olduğuna dair bir kanıt isteyen mektubuydu; en olası ihtimalle o, Venedik savaşta katı bir şekilde tarafsızlığını koruduğundan

10 *HD*, xi, pp. lxxxiv–lxxxvii (boyarlar, Polonya, Habsburg reddi), 376–7 (Petru'nun Ferdinand'a mektubu), 418 (Habsburgların Aron'u desteklemesi); BAM, MS S 102 sup., fo. 44v (com io trattai con sua S.tà d'ordine suo, et per opera di Antonio Bruni gentilhuomo Albanese); Filitti, *Din arhivele*, ii, 52–3 (Clement'ten Rudolf ve Ferdinand'a).

döndüğü zaman Venedikli otoritelerin şüphelenmelerinden korkuyordu ve tabii Habsburglu casusların da gözü onun üzerinde olacaktı). Petru, 1594 yılının Mart ayında Koper'deydi ve ertesi ay Ferdinand, onun "İtalya'daki Antonio Bruni'ye" bazı zırh ve bir saat hediye etmesine izin vermişti. Bunlar belki de, Antonio'nun hizmetleri için uzun bir süredir gecikmiş olan ödeme veya bahşişlerdi. Eğer öyle ise, bunlar ondan aldığı en son şeylerdi; o Petru Şchiopul'u bir daha göremeyecekti.[11]

Petru, 1594 Mayıs'ında tüm mal varlığını oğlu Ştefan'a bırakan Yunanca bir vasiyetname hazırlamıştı. Belgenin büyük bir kısmı onun izni olmaksızın kendisini daha önceden terk eden kızı, onun kocası ve "hatman" veya askeri bir kumandan unvanından faydalanan yeğeni Gheorghe'nin suçlanarak miras dışı bırakılmalarından oluşuyordu; önceden yazdığı başka bir belgeyi iptal ettiği gibi yeğenini de ölümünden sonra Ştefan'ın vasisi ve tüm malvarlığının koruyucusu yapmıştı. Aynı zaman dilimi içerisinde de Ferdinand'a Roma'ya gitme isteğini tekrarlamıştı; bu yüzden de o çok ciddi bir halsizlik içerisinde değildi. Onun faaliyetlerini gözlemlemek için tayin edilen bir memur ve gerçek bir şahsî dost olan Ferdinand von Kühbach'ın sonradan yaptığı açıklamalara göre Petru'nun sağlığında aniden meydana gelen bozukluk Haziran ayındaki aşırı sıcaklardan kaynaklanmıştı. Von Kühbach onu yaklaşık 3.5km uzaklıkta dağ manzarasına bakan bir konumdaki serin olan kendi evine almıştı. Petru, zayıflaması devam ettiğinden oğlunun bakımı için von Kühbach'a güvenmişti ve Arşidük Ferdinand'a "mevcut sürgün ve sıkıntılarının tek sebebinin, bu sayede onu Osmanlı tiranlığından kapabildiği" oğlu Ştefan olduğunu söylemişti. Sona doğru o, kendisiyle beraber sürgüne giden metropolit Gherhoghe Movila'nın gelmesi için çağrıda bulunmuştu; von Kühbach onu getirebilmek için saatlerce at sürmüş ancak geri döndüğünde Petru'yu artık daha fazla konuşamayacağı bir halde bulmuştu. Petru Şchiopul son ayinini, "Ortodoks ritüellerine" göre Movila'dan almak istemişti. Ertesi gün Petru biraz iyileşmiş ve von Kühbach'a onun bütün yardımları için kendisine ne kadar minnettar olduğunu

11 *HD*, xi, 433 ('Anthonio Bruno in Italien'); TLA, O. Ö. Kammer-Kopialbücher, 475, Gemeine Missiven (no. 103), fo. 425r–v (Koper'e, 19 Mart 1594'te Bruni'ye gönderilen not yazısı). 3 Nisan 1594'te Antonio, Koper'de başka bir "danışman" pozisyonu için seçilmişti: AST, AMC, MS 550, fo. 114r (reel 688, çerçeve 206).

söyleyebilmişti; ve sonrasında ise ölmüştü. 3 Temmuz'da Bolzano'da toprağa verilmişti.[12]

Şimdi ise ortaya 2 problem çıkmıştı. İlki, Petru'nun 10 yaşındaki oğlunun geleceğiyle ilgiliydi. Arşidük Ferdinand onun Tirol'de büyütülmesi gerektiğine karar vermiş ve von Kühbach ile diğer 2 kişiyi vasisi olarak atamıştı. Sonraki bir talep Leh Kral Sigismund'dan onun Leh sarayına gönderilmesi gerektiğiyle ilgili olarak gelmiş ama bu reddedilmişti. Eğer ki bu genç prens Romen hanedan politikalarının satranç tahtasında kullanılacaksa o Habsburg değer ve çıkarlarına uyum sağlamalı ve aynı zamanda bir Roma Katolik'i olmalıydı. Aslında bu son husus onun babasının istekleri ile de çelişmiyordu: 1592'de Bolzano'ya yerleşmeden hemen önce Petru Ferdinand'a kendisi için küçük bir Ortodoks kilisesi inşa etmek isterken oğlunun bir Katolik olması arzusunda bulunduğunu yazmıştı. Bu yüzden Ştefan, git gide zamanla Meryem cemaatinin sınıf başkanı olacağı Inssbruck'deki Cizvit kolejine gönderilecekti. 1602'de o burada hala bir öğrenci iken hastalığa yakalandı ve öldü, mirasını şehrin fakirlerine bıraktı ve cemaat kilisesine gömüldü.[13]

Diğer sorun ise Petru'nun ölümünden saatler sonra ortaya çıkmıştı. Von Kühbach hemen Petru'nun Bolzano'daki evine gitmiş ve eşyalarına erişimin yasaklanması için emir vermişti; ama sonra dağın kenarındaki evine dönmek zorunda kalmış ve sırtını döner dönmez onun "barbar ayaktakımı" olarak tanımladığı Petru'nun hanesindeki kimseler değerli olan şeyler için ava çıkmışlardı. Bu vicdansız çöpçülerin arasında Petru'nun damadı [veya üvey oğlu] Zotu Tigara başı çekiyordu ama Rada adındaki Petru'nun Çerkez kölesi olan metresi, Hatman Gheorghe, (kâhya) Postelnic Costea ve hatta metropolitin kendisi Gheorghe Movila bile bu diğer birkaçı arasına dahildi. Büyük miktarlarda altın sikkeler, mücevherler ve diğer taşınabilir nesneler evden kaçırıldı ve hırsızlar ganimeti bölüşmek için yola çıktılar. Buradayken çok hızlı bir şekilde de kendi aralarında birbirlerine düştüler. Olayı duyan ve Arşidük Ferdinand'ın

12 *HD*, xi, 437– 40 (vasiyet), 443–5 (Roma'ya gitme talebi); Nilles, *Symbolae*, ii, 996–7 (der allain Ursach seiner yetzigen Pilgerschafft und seines öllends sey, damit Er den Aus der Türggen Tyranney gerissen habe, nach dem Kriechischen ritum; bu belgenin alıntıları *HD*, xi, 524–7'dedir); Hirn, "Das Exil", 440 (defin).

13 Hirn, "Das Exil", 440 (3 gardiyan, Sigismund'un talebi), 441 (eğitim, ölüm); TLA, MS O. Ö. Geheimer Rat, Selekt Ferdinandea, Pos. 86, fo. 83r (Ortodoks kilisesi, oğlu Katolik); Nilles, *Symbolae*, ii, 1002–6 (eğitim, ölüm).

Venedik'teki temsilcisi aracılığıyla Avusturyalı yetkilileri uyaran Antonio Bruni'ydi. 29 Ağustos'ta temsilci Bernardino Rossi Antonio'nun suçluların aldıkları malların resmî olarak geri yatırılması için zorladığını ve bunların Ştefan'a döneceğinin vaadini aldığını rapor etmişti; ama onların sözlerine güvenilmemeliydi. 2 Eylül'de ve tekrar 8 gün sonrasında Rossi, yağma edilen malların çoğunluğunun Zotu Tigara'nın Venedik'teki evinde olduğunu yazmış ve Zotu karısını almak için Bolzano'ya geri döndüğünden buraya vardığında yakalanması ve değerli eşyaları iade edilene kadar orada tutulması gerektiğini söylemişti. Onun yazdığı bu bilgilerin tümü Antonio Bruni'den geliyordu; ama aynı zamanda o Bruni hakkında da "Voyvoda hayattayken Bruni bana onun casusu olduğunu açık etmemişti veya önceki zaman dilimlerinde ara ara İstanbul'da olduğunu; o kökeni Ülgün'den olan bir Arnavut ve şimdi anlayabildiğim kadarı ile Sinan'la akraba" şeklinde söylediği bir uyarı notu eklemişti. Yine de o, "Voyvoda'nın oğlunun iyiliğini aramaya ve elde etmeye son derece hevesli olduğunu gördüğüm için de şüpheli görünmesini veya onu acele bir biçimde yargılamak da istemiyorum" şeklinde ilavede bulunmuştu. Ekim ayının başına gelindiği zaman Rossi, Antonio'nun bu meselede niyetinin samimi olduğundan daha fazla emin olmuştu ve onun ziyadesiyle "iyi niyetli" olduğunu ve malların tekrar toplandığını görmek arzusu ile motive olduğunu söylemişti; ama o aynı zamanda Petru'nun Antonio'ya 500 duka bıraktığına dair Antonio'nun bir iddiası ve bu hususta Antonio ve Zotu Tigara arasındaki anlaşmazlıkla ilgili kötü bir hissiyatı olduğundan da bahsetmişti. Ve ayrıca diğer bir karmaşa daha meydana gelmişti: görünüşe göre, "Kocasının Voyvoda'ya vermesinden dolayı, onun Bartolomeo Bruti'nin karısına 7 bin dukalık bir borcu vardı".[14]

Petru'nun hırsız akrabaları, onun ölümünden sonra yeğeni Hatman Gheorghe'nin Ştefan'dan ve mirasından sorumlu tutan bir belgenin

14 Nilles, *Symbolae*, ii, 997 (das Warbarisch gesindl); Căzan, 'Urmaşii', 261–3 (hırsızlar); TLA, MS O. Ö. Geheimer Rat, Selekt Ferdinandea, Pos. 86, fos. 356r (Rossi, 29 Ağustos), 358r–359r (Rossi, 2 Eylül), 360r–361v (Rossi, 10 Eylül; fo. 361r: mentre uiueua il Vaiuoda non si scoprisse á me per suo Agente, sia altre uolte stato in Cost.li Albanese, deriuato da Dolcigno, et per quanto intendo al presente habbi parentela con Sinan, non intendo di farne giudicio temerario, ne renderlo sus- petto, uedendolo ardentissimo nel desiderare, et procurare il beneficio del figliuolo del Vaiuoda), 437r (Rossi, 1 Ekim: assai ben intentionato), 440v (500 duka), 443v (la Moglie del Sig.re Bortolomio Brutti ua Creditrice di 7. m. ducati, prestati da suo Marito al sig.re Vaiuoda).

verdiği gerçeğe sığınmışlardı. Bu, Petru'nun vasiyetinde iptal edildiği söylenen ve kopyaları bulunan belgeydi; Avusturyalı makamların sadece vasiyetin ve bazı ilgili belgelerin hem Yunanca ve hem de Rumence güvenilir tercümelerini almaları gerekiyordu. Olası tercümanlardan biri elbette Antonio Bruni'ydi; ancak von Kühbach Ferdinand'a onun hizmetlerinden yararlanmamayı tavsiye etmişti: "Merhum eski Voyvoda'nın Bruni'yi tamamen hem şahsında hem de mülkleri için oğlunun vasisi olarak atamış olduğu yazıların var olabileceğinden endişeliyim: onun avlamaya çalıştığı peşinde olduğu balık budur". Fakat Antonio'nun konu hakkındaki kendi yorumlamalarında böyle bir gizli motivasyonu ortaya çıkmamıştır. 20 Ekim'de o, Koper'den Rossi'ye yazmış ve Kiril ile yazılmış Romence metinlerin Ştefan tarafından çevrilmesi, ardından tarafların her ikisinin de birbirlerinden bağımsız olarak metni Yunancaya çevirmeleri ve bu iki Yunanca versiyonun da başkaları tarafından İtalyancaya çevrilmesi böylece metnin özünü değiştirmeye yönelik herhangi bir girişimin açıkça görülebileceğine dair karmaşık bir çözüm önermişti. Ayrıca o, Innsbruck'de bir ceza davasının da düzenlenmesini teklif etmişti ve Pasquale de Marini Poli burada hem Türkçe hem de Romence'ye çeviri yapabilirdi. O, hiçbir aşamada kendi hizmetini tavsiye etmemişti ki gerçi Rossi 2 hafta sonra Romen belgelerinin İtalyancaya tercümesini alabilmek için Koper'e onu ziyaret etmeye karar vermişti.[15]

Nihayetinde çalınan malların büyük bir çoğunluğu geri toparlanabilmişti; modern bir çalışma Petru Şchiopul'un arazisindeki paraların, mücevherlerin ve diğer metanın değerinin 20 bin dukadan daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Yine de Petru'nun ölümünden 2 yıl sonra onun arazisiyle alakalı anlaşmazlıklar vardı ve Rossi, Kühbach'a "aralarında Bruti'nin dulunun da bulunduğu başka alacalıklar da var" olduğunu yazmış idi (Maria Bruti'nin iddiası, yasal temsilci olan von Kühbach'tan yalnızca 300 duka almayı kabul ettiği zaman 1600 yılında karara bağlanacaktı). Antonio Bruni genç prensin işlerine olan ilgisini kaybetmemişti. 1596'da Osmanlı-Habsburg savaşı ateşli bir şekilde halen devam ederken, o Avusturyalı makamlara "sadece bu meselelerde gerekli olan

15 TLA, MS O. Ö. Geheimer Rat, Selekt Ferdinandea, Pos. 86, fos. 483v (Ich sorg … Es werden, schrifften Vorhande sein d[a]s d[er] alt[er] herr Sellig Ime Brunj seinen Sun zu Einen Völligen Curator j Uber Leib vnd gudt statuier dennen fischt Er nach), 519r–520v (Bruni'den Rossi'ye, 20 Ekim), 515r–518v (Rossi, 4 Kasım, Koper'e gitmeyi planlaması).

gizlilikle Emperyal Majesteleri onun adından [yani Ştefan] hem Moldavya da hem de başka yerlerde en istisnai şekilde faydalanabilir" gibi bir tür jeopolitik stratejiyi teklif etmek için bir muhtıra göndermişti. Antonio 1597 Mayıs'ındaki mektubunda bu tavsiyesini refere ederek ve Reform karşıtı gayretlerin coşkusu ile, "Katolik inancının geliştirilmesi ve düşmanlarının yok edilmesini istemek iyi bir Hristiyan'ın görevidir" demişti. O yılın sonlarına doğru Antonio, Postelnic Costea'nın Innsbruck'de Ştefan'ı ziyaret etmesine izin verilmesini istemek için tekrar yazmıştı; makamlar von Kühbach'a danışmışlar ve o da herhangi bir "gizli anlaşma" içerisine girilmeyeceğine söz verilirse gelebileceğini söyleyerek Antonio'nun da onunla seyahat etmesini tavsiye etmişti.[16]

Görünüşte von Kühbach'ın Antonio'ya karşı süregelen şüpheleri nihayet ortadan kalkmıştı. Von Kühbach'ın yaptığı ödemeleri özetlediği bir hesap not defterinde Antonio ile ilgili olan bir kayıt bulunduğundan (muhtemelen Ştefan'ın kendi vesayetinde olmasıyla ilgili olarak) Kühbach'ın Antonio'yu işe aldığına dair bir kanıt ortaya çıkmıştı. Tarihçi Nicolae Iorga 1890'ların sonunda bu not defteri üzerinde çalışmıştı; o, orijinal kayıtların bazılarını Almanca olarak yayınlamıştı ancak 1598'e ait yazıyla ilgili olan özel pasaj sadece küçük bir Romence açıklama formunda "Temmuz sonunda Trieste'de ölen bu Bruni'nin maceraları" şeklinde sunulmuştu. Ne yazık ki Iorga'nın bunu okuduğu yer olan Innsbruck arşivi daha sonradan belge tasniflerini değiştirdiği ve dönüştürülen eski referansların yeni numaralarının kaydını tutmadığından yoğun bir aramadan sonra bile bu defteri bulmak mümkün olamamıştır. Trieste'nin de bu dönemdeki cenaze kayıtları günümüze ulaşmadığından Antonio'nun ölüm tarihi veya nedeni hakkında başka bir bilgi yoktur. Koper'in belediye idaresi 4 Ekim 1598'de vebaya karşı "buraya çok yakın yerler olan hem Friuli yöresinde hem de Graz şehrinde bu kötülüğün acınacak derecede hızlı bir şekilde ilerlemesinin

16 Căzan, "Urmaşii", 263 (20,000 duka), 265–6 (kurtarılmış); TLA, MSS O. Ö. Geheimer Rat, Selekt Ferdinandea, Pos. 86, fo. 626v (altri creditori, fra quali la Vedoua del Bruti), O. Ö. Regierung-Kopialbücher, Parteibücher, 55, fo. 432r (von Kühbach, Aralık 1597: haimblichen Practicken); AST, AMC, MS 84, reel 124, çerçeve 62 (yerleşim için 300 duka); *HD*, xi, 533 (col nome suo solo et con la segretezza necessaria in tali maneggi, Sua Maestà Cesarea potria riceverne singularissimo servitio, et in Moldavia, et altrove, è obligo di buon christiano di desiderare l'ampliatione dela fede cattolica, con l'esterminio degl'inimici d'essa), 533(n.) (prensin çıkarları doğrultusunda hareket etmesi).

anlaşılması" üzerine önleyici tedbirler almıştı. Böylece belki de Antonio Bruni'nin hayatına mal olan bu hastalıktı.[17]

Antonio'nun ölümü muhtemelen babası Gasparo ile aynı yıl içerisinde gerçekleşti. Dolaysız olarak Bruni ailesinden geriye yaşayan tek bir üye kalmıştı: kendisine çoktan dikkat çekilmiş olan, Koper'deki sivil kariyerine ve 1580'lerin sonlarında bir dizi kamu memuriyetinde ilerleyen kuzen Matteo.[18] Matteo'nun ilk karısı Camilla Verzi, vasiyetini 1602'de vermişti; bahsedildiği üzere bunu kendi çocukları olmadığı için iki kız ve bir erkek yeğenine bırakmıştı. Onun ölümünden sonra Matteo Alessandro Pola'nın kız kardeşi olan Zanetta (Giannetta) ile evlenmişti; Pola'lar şehrin soyluluk kayıtlarına 1431 yılında kaydedilmiş olan diğer bir köklü aileydiler. Matteo'nun vasiyeti Koper arşivinde hayatta kalmıştı – veya daha ziyade umut vaat eden ama bunun gerçekleşmediği bir şekilde bir kısmı bulunuyordu: sayfaları yatay olarak ikiye bölünmüştü ve her birinin yalnızca alt yarısı bir dizi önemli fragmanı sunmuştu. Bunların hiçbirinde tarih bulunmamaktadır ama Matteo'nun 1623 yılında Koper'deki "çok bilgili ve saygıdeğer bir yaşlı adam" olarak yaşadığı bilindiği için de vasiyetinin muhtemelen 1620'lerin başına ait olduğu saptanabilir. Burada da onun yaşayan herhangi bir çocuğundan bahsedilmemiştir. Burada Matteo, onun mirasçısı olarak "birinci dereceden kuzeni olan seçkin yüzbaşı Jacomo Bruti'nin oğlu olan yeğeni çok seçkin şövalye Barnaba Bruti'yi" aday olarak göstermişti. Bu, 1619 yılında San Marco Şövalyesi yapılan ve dragoman olan Barnaba rumuzunu kullanan Bernardo idi.[19] Matteo, Venedik Cumhuriyeti'nden, Bernardo'yu vasiyet hususunda karşı çıkıp mücadele edecek herhangi bir kimseye karşı korumasını rica etmişti ve Venedik bunu yapmak için "Matteo'nun atalarının onların hizmetinde olduğu ve memleketleri olan Ülgün'ü aldıkları zaman onu Venedik'in ellerine bıraktıklarından – yani kastedilen 15. yüzyılın ilk on yılları içerisinde Matteo'nun büyük annesinin mensup olduğu de Nicho'ların

17 *HD*, xi, 477 (Călătorii ale lui Bruni, mort la sfârşitul lui Iulie, la Triest); AST, AMC, MS 551, fo. 58v (reel 689, çerçeve 93) (intendendosi che cosi nella patria del Friuli, come nella Città di Graz luochi troppo uicini detto male fà progresi lacrimeuoli). Araştırmalarımda kendisine minnettar olduğum Tiroler Landesarchiv'den Michaela Fahlenbock'un özenli çabaları da eklenmiştir.

18 Yukarıda, s. 274.

19 Yukarıda, s. 517.

Ülgün'ün Venedik'e itaat etmesi hususunda yapılan anlaşmadan" dolayı bir mecburiyet altındaydı. Ancak yükseltilmiş olan bu tarihsel iddiaların yanı sıra ayrıca vasiyet bazı daha çok yerel olan dokunuşları da kapsıyordu: örneğin mirasçılarının, "Borisi'lerin elinde bulunan zeytinyağı sıkma presini – atölyesini bir an önce geri almalarını ve bu pres ile evleri çok yakın olduğu için de geri aldıkları zaman herhangi bir nedenle bunu bir daha asla onlara bırakmamalarını" talep etmişti.[20]

Matteo'nun büyük ihtimalle vasiyetindeki en önemli talimat, Koper'deki San Domenico kilisesine, üzerine Bruni'lerin aile armalarının oyulduğu bir mezar yapılması talebiydi. Bunun içerisine kendi kalıntıları yerleştirilecekti ve "Trieste'de olan en seçkin şövalye ve kumandan Gasparo Bruni'ninkiler de; en üstün olan kuzeni Antonio Bruni'nkiler ve oğlu senyör Giovanni Stefano'nunkiler ve tabii senyör Gasparo Bruni'ninkiler" [de buraya koyulacaktı]; bunun üzerine altın harflerle amcaları kumandan Gasparo ve Sırbistan'ın ilk baş piskoposu ve Bar'ın baş piskoposu olan Giovanni'nin hatıraları bir plaka ile konulacaktı. İfadeler, Giovanni Stefano'nun Matteo'nun oğlu olduğunu gösteriyordu ve ayrıca belki o da, Antonio ile beraber seyahat ediyordu ve her ikisi de Trieste'de iken ölüme aynı nedenden yenik düşmüşlerdi; ikinci Gasparo Bruni'nin de bir oğul olup olmadığı ise o kadar açık değildir. Şehirdeki türdeşlerinin arasındaki en iyisi, bir Dominiken manastırı olan San Domenice Kilisesi bugün bulunmamaktadır bu yüzden de mezar artık görülemeyecektir. Hayatları boyunca çok kapsamlı bir şekilde yollara düşmüş olan Gasparo ve Antonio Bruni'nin nihai bir dinlenme yerleri yoktu.[21]

20 Cherini ve Grio, *Le famiglie*, 173 (Pola ailesi); Barbarano, *Historia*, iv, 152 (un Vecchio molto dotto, e venerando); PAK, MS KP 6.1, item 91, item 4, 1. sayfa, verso (recuperino quanto p.ª il Torchio da oglio, che possedono li s.ri Borissi, et che recuperato, no[n] possino mai più p[er] qualsi- uoglia causa reconcederglilo, essendo tanto congionti insieme la casa, et esso Torchio', 'm.[ol]to ill[ust]re S. Caualiere Barnabà Bruti suo nepote, et figl.lo del m.[ol]to Ill[ust]re Capitano Giac.o Bruti suo germano), 2. sayfa, verso (uechi sempre i[n] suo seruitio, et p[er] quelli seruitù, che essi suoi uechi gli p[re]starono, mentre gli fecero uenire i[n] mano la Città di Dulcegno sua Patria natiua); yukarıda, 32 (de Nicho). İrade şuan 3 veya 4 maddeye bölünmüştür; el yazısındaki bazı değişikliklere rağmen bunlar, ardışık versiyonlar değil, tek bir iradenin parçaları gibidir.

21 PAK, MS KP 6.1, item 91, item 3, 1. sayfa, recto (quelle dell' Ill.mo S. Caul.ro et Commendatore Gasp.o Bruni suo tio; quelle dell' Eccs:mo S. Ant.o Bruni suo cugino, et del S.r Gio. Stef.o suo fig.lo, che sono di Trieste et q[ue]lle del S. Gasp.o Bruni', epitaphs); Naldini, *Corografia*, 173–5 (San Domenico'nun tasviri).

21

Balkan Ayaklanması ve Osmanlı-Habsburg Savaşı

Osmanlı ve Habsburg güçleri arasında 1593 yılında resmen ortaya çıkan savaş Almanca, "Der Lange Türkenkrieg", "Uzun Osmanlı Savaşı" olarak tanınacaktı ki bu tanımlama için iyi bir neden de vardı: bu 13 yıl boyunca devam edecekti. Böylesine büyük bir savaşın, tarafları amansız bir şekilde topyekûn çatışmaya götüren köklü nedenleri olması beklenebilirdi. Ama yine de bundan 2 veya 3 yıl önceki duruma bakılacak olunursa koşullardan bazılarının bu savaşı mümkün kıldığı söylenebilirdi – tabii bunu gerekli kılan uzun vadeli sebepler göz önünde bulundurulmazsa. En önemli koşul, Osmanlı'nın İran'a karşı yürüttüğü savaşın 1590 yılında sonlanmasıydı. Batılı gözlemcilere göre Sultan bu çatışmanın yaşandığı her bir yıl için 80 ila 100 bin adam kaybetmişti; bu durum bazı devletler için tekrar bir savaş uğraşısının yürütülmesinin aleyhinde olan büyük bir caydırıcılıktı ama diğer taraftan da bu tür kayıpları her yıl karşılayabilecek olan bir İmparatorluk Avrupa'da biraz sakin geçen bir savaşı yeniden düşünebilirdi. Arka planda bulunan diğer ana nedense sınır baskınlarının neden olduğu sürekli kaynayan bir rahatsızlıktı. Habsburg yönetimindeki Hırvatistan kıyılarında küçük bir limanda bulunan Senjli Uskoklar Dalmaçya kıyıları boyunca yelken açıp aşağı inerek Osmanlı topraklarına akınlar başlatmak ve Osmanlı tüccarlarına saldırmak bakımından Adriyatik'te çok faaldiler. Habsburg otoritelerinin 1589 yılında Uskokları bastırmak için gönülsüz olarak yaptıkları bir girişim başarısızlığa uğramıştı

ve yaptıkları korsanlık faaliyetlerinin Adriyatik'te kalıcı bir Osmanlı deniz varlığına yol açacağından korkan Venedik, Habsburgların yardımı olmadan onları ezememişti. 1590 Aralık'ında İmparator Rudolf'e yazan Sultan Murad aralarındaki barış anlaşmasının 1592'den başlamak suretiyle 8 yıllığına daha yenilenmesini önermiş ve 3 şart ileri sürmüştü: İmparatorluk sınırdaki düşmanca aktivitelerini mutlaka durdurmalı, Osmanlı topraklarında zarara yol açtıkları için bir tazmin ödemeli ve Uskokları kalıcı olarak Senj'den kaldırmalıydı. Bunlar gerçek endişelerdi – tıpkı öte yandan Osmanlı güçlerinin sınır ötesi baskınlarının Hasburglar için sürekli bir baş ağrısı oluşturması gibi.[1]

Bu tür şartlar karşılanmamış olsa bile neden temel bir savaşın sürdürülmesinin gerekli olduğu açık olmaktan uzaktı. 1590 yılında Bartolomeo Bruti tarafından ortaklaşa müzakere edilen Osmanlı-Leh barış anlaşması 1591 yılının başlarında resmen Lehistan tarafından kabul edilmiş ve sonunda taraflarca bunun 1592'de imza edilmesi Osmanlıların bakış açısından Moldavya ve Wallachia'nın savunmasız bölgelerini koruyan bir güvenlik tamponu olarak tamamen restore edildiğinden Lehistan'ın geleneksel rolünü üstlendiği anlamına gelmişti. Elbette Sultan eğer Kutsal Roma İmparatorluğu'na karşı bir hücum savaşı planlıyor olsa idi Lehistan ile bir birliktelik sağlamış olmak alınmaya değecek türde bir önlem olacaktı; ancak böyle bir niyet olduğuna dair kanıt da yoktur. Aksine, 1590-1 yıllarındaki Osmanlıların strateji planlaması İspanya'ya karşı yeni bir savaşa odaklanmış olarak görülmektedir Amiral Venedikli Hasan Paşa'nın cesaretlendirmeleriyle Sultan ve Sadrazam (Sinan Paşa) baştan başa İmparatorluktaki *sancakbey*lerinin ve *beylerbeyleri*nin kişisel zenginliklerinden para çekilerek oluşturacakları yeni bir fon yöntemine isabet ettiklerinden devasa boyutlarda bir Osmanlı filosunun yeniden inşa edilmesinin kararını almışlardı. Sultan Murad tarafından ertesi yıl İspanya'ya karşı onlarla birlikte oluşturulacak bir askeri iş birliğinin sözünü almak için Fransa'nın Kralı IV. Henri'ye ve Kraliçe Elizabeth'e 1590 Aralık'ında mektuplar gönderilmişti (aynı esnada II. Rudolf'e de şartların yer aldığı mesajı göndermişti). Henri

1 Fermendžin, ed., *Acta*, 338 (100 bin tahmini p.a.); Albèri, ed., *Relazioni*, ser. 3, ii, 297 (1586'da kaybedilen tutarın 600 bin olduğu tahmini); Šmitran, *Gli uscocchi*, 62–3 (attempt in 1589 girişimi, Venedik'in kudretsizliği); Predelli vd., ed., *I libri*, vii, 56 (Sultan'ın teklifi).

umutsuz bir şekilde yardıma muhtaçtı; 1589 yılında Fransa tahtını elde eden bu Protestan hükümdar, İspanya'nın açıkça desteklediği katı çizgideki Katolik birliği tarafından yeni krallığının kuzey kesimlerinden zorla çıkarılmıştı. İspanya'nın Fransa'ya hükmetmesine veya Fransa'yı ele geçirmesine izin verilmemesi Osmanlı İmparatorluğu'nun en temel jeopolitik çıkarları arasındaydı. Elizabeth'e gelince: o, İstanbul'daki büyük elçileri aracılığı ile İspanya'ya karşı bir deniz harekatının düzenlenmesi için birkaç yılını Sultan'ı sıkboğaz ederek geçirmişti. Onun takip ettiği yol Portekizli taht iddiacısı Don Antonio'nun ortaya çıkaracağı karmaşadan faydalanmak iken sağlanmak istenilen Fas yardımına dair girişimin yanlış hesaplanmasıyla Elizabeth Don Antonio'nun oğlunun Fas'ta bir rehine haline gelmesine izin vermek durumunda kalmıştı; Fez Sultanı, bunu yapması için İstanbul'dan gelen taleplere rağmen onu vermeyi reddetmişti. Batı Akdeniz'e koca bir Osmanlı filosunun gelişi Faslı zihinlerin dikkatlerini toplamalarına neden olabilirdi.[2]

Bu planların tümü, yeni ve çok daha büyük bir donanma için gerekli olan para ve malzemeleri toplama konusundaki basit bir yetersizliğin üzerine kurulmuştu. Osmanlılar, 1571-2'de olduğu gibi varoluşsal bir tehditle yüz yüze değillerdi ya da karşı karşıya olduklarını düşünmüyorlardı; Lepanto'dan sonra gerçekleştirilen lojistik el çabukluğunun hayran bırakan başarısı tekrar edilemezdi. Her nasılsa, IV. Henri'nin askeri konumu bir dizi zaferle sabit kalmış ve Katolik birliği tarafından kral olarak aday gösterilen adam açıkçası bir yedeği olmadığı için de, 1590 yılında öldüğünde Henri siyaseten güç kazanmıştı. Bu durum, Sultan'ın otomatik olarak Kutsal Roma İmparatorluğu'na karşı bir saldırı planlamaya yöneldiği anlamına gelmiyordu; ki bunu yapması için özel bir nedeni de yoktu. Olabildiğince geç bir vakit dilimi olan 1592 yılının son aylarında aslında onun esas endişesi yeni bir Kutsal Birleşim olduğunu düşündüğü şeye karşı bir savunma savaşı planlamaktı. O yılın Kasım veya Aralık ayında Bosna beylerbeyi olan Hasan Paşa'ya İspanya, Kutsal Roma İmparatorluğu ve Papalığın Osmanlı topraklarına karşı "uğursuz bir ittifak" oluşturduklarını anlattığı bir haber göndermişti. Yazı 3. ağızdan Hasan Paşa'yı ima ederek

2 Fodor, *In Quest*, 178–90 (filo için plan, Henri ve Elizabeth'e mektuplar); Maclean ve Matar, *Britain*, 53–6 (Don Antonio'nun oğlu); Skilliter, "Turkish Documents", 40–2, 51–2 (Don Antonio'nun oğlu ve Istanbul).

sonuçlandırılmıştı: "eğer bunların tamamı doğruysa neden bunu şimdiye kadar bildirmekte başarısız olmuştu?" Padişahın bu fikri (muhtemelen Papa VIII. Clement'in bu yöndeki bazı çabalarının abartılı bir şekilde anlatılmasından kaynaklanarak) nereden aldığı açık değildir fakat bu beylerbeyi, bölgedeki çatışma faaliyetlerini tırmandırması bakımından Sultan'ın kendi çıkarına olacağı için büyük ihtimalle ortadan kaldırılacak en son kişiydi. Venedik'e 3 ay sonra, Venediklilerin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir ittifaka giriyor olmalarını şikâyet etmek için kendi şahsi elçisini göndermişti. Hiçbir şey bu gerçeklerden daha fazlasını yansıtamazdı.[3]

1593 yılında çıkan bu savaşın tek önemli olan özel nedeni aslında oriinal ismi Nikola Predojević ve Hersek'ten bir Sırp veya Vlah olan Bosna'nın bu *beylerbeyi* idi. Devşirme olarak alınmış ve yeniden isimlendirilerek Hasan denilmiş ve o mücadeleci bir anti Hristiyan haline gelmişti; buranın yöneticisi olarak sınır bölgelerinden biri olan Bosna'yı, kendince "gerçekte" kuzeybatı sınırlarında yaşayan gayrinizami askerlerin ve akıncıların çıkarları ile zihin yapısına adapte ederek Osmanlı İmparatorluğu'nun "düzensiz bir gücü" olan bir eyalet haline dönüştürmüştü. Bu kuşkusuz Hasan'ın kendi gelişimi için de bir strateji idi. 1591 yılında Bosna'ya gelişinden kısa bir süre sonra resmî emirlere aldırış etmeden Habsburg topraklarına yapılan büyük saldırılara rehberlik etmişti (gerçekten de o kadar büyüktü ki, Macar tarihçiler, 2 yıl sonrasına kadar ilan edilmemiş olmasına rağmen savaşın başlangıcını 1591'e tarihlendirirler). Sınır, zamanla kaleler ve palankaların oluşturduğu karmaşık sistemin gelişimi sayesinde istikrar kazanmıştı. Bu yapıların arasında kalan bölgede ise her iki doğrultuda da gerçekleştirilen ve Avusturyalılarca "Kleinkrieg" (küçük savaş) olarak bilinen bir tür bölgesel korsanlık faaliyeti olan sıradanlaşmış akınlar sık görülen bir yaygınlıktaydı. Ancak bu eylemlerin kendine özgü gelenekleri vardı: büyük kalelere saldırılmayacaktı; düşman bölgeleri kalıcı temelde işgal edilmeyecekti; ve ağır toplar kullanılmayacaktı ki bunlar tam ölçekli olan bir savaşın işareti olabilirlerdi. Ayrıca "Deli Hasan" olarak bilinen Predojević Hasan Paşa bu kuralların tamamını çiğnemişti; büyük

3 Biegman, *Turco-Ragusan*, 143 (mesaj); de Leva, ed., *La legazione*, i, 153–4(n.); Jaitner, ed., *Die Hauptinstruktionen*, i, 157 (Clement VIII'in çabaları); Niederkorn, *Die europäischen Mächte*, 193 (Clement'in gayretleri).

kuvvetlerle sınırı geçmiş, tekrar tekrar Sisak kalesini tehdit etmiş ve Bihać kalesini de 1592'de fethetmişti (Habsburgların belirttiği ve şikâyet ettiği üzere bunu ağır toplar kullanarak yapmıştı). Gözle görülür biçimde takma adının öne sürdüğü kadar deli de değildi: 1592 sonlarında ele geçirdiği büyük miktarlardaki tutukluları ve topları İstanbul'a göndererek profilini ve oradaki yönetici çevrelerdeki popülerliğini arttıracak şekilde düşünceleri kanlı bir biçimde manipüle etmişti. O yılın başlarında Sadrazam Ferhad Paşa onu paylamak için başkente çağırtmıştı; ancak Ferhad'ın taktiği, Hasan Sultan'ı Osmanlı İmparatorluğu'nun yiğit bir müdafisi olduğuna inandırdığı zaman suya düşmüştü.[4]

Bu olaylara dair bazı modern anlatılar Hasan'ı, Sinan Paşa'nın himayesinde olan biri olarak sunmaktadırlar ve Sinan'ın 1593 Ocak'ında Sadrazam olarak iktidara dönmesinin portresini topyekûn bir biçimde savaşa doğru hareket edilmesinin dönüm noktası olarak çizmektedirler. Oysaki Osmanlı tarihçisi Peçevi Sinan'ın, Hasan'ın yıllar evvel Sinan'a İstanbul'daki kendi güzel evini satmayı reddetmesinden kaynaklanan bir nefretten dolayı şahsi bir düşmanı olduğunu kaydetmişti. Gerçekten de Sinan'ın oğlu olan Buda Paşası Mehmed Habsburglarla sık sık iletişim içerisindeydi ve Hasan'ın destekçisi değildi; Bihać'ın düşmesinden sonra o, Arşidük Ernest'i bu olayla ilgili söylediği yalanları Sultan'a protesto etmesi için cesaretlendirmiş ve hatta bir destek mektubu bile göndereceğine söz vermişti. Savaşı daha olası kılan şeyse ziyadesiyle, gerçekte Habsburgların Hasan'ın ellerine bırakarak her iki yoldan da onu yaptığının aynısını yapmaktı: Bosna'nın yanı sıra Macaristan'da da kendi yerel kumandanları tarafından daha fazla baskın yapılmasını tercih etmişlerdi ve ona ödedikleri yıllık haraçtan vazgeçerek padişah üzerinde de bir baskı kurmaya çalışmışlardı. 30 din dukalık bu haraç 1568'deki Osmanlı-Habsburg barışının şartıydı ve Habsburglar tarafından üstü kapalı bir şekilde "armağan" olarak tanımlanmıştı; pratik anlamda bu barışı sürdürmek için rüşvetten daha iyi bir şey olmayabilirdi ancak sembolik olarak bunu bir dereceye kadar teslimiyet şeklinde gören Sultan için bu çok önemliydi. Habsburglar bazen ödemeleri

4 Loebl, *Zur Geschichte*, i, 64–81 (akınlar), 101 (Sultan'ın etkilenmesi), ii, 49–53 (akınlar), 62–71 (Bihać); Bayerle, *Ottoman Diplomacy*, 153 (toplar hakkında şikayet); Peçevi, *Historija*, ii, 108 (mahkumlar, toplar); de Leva, ed., *La legazione*, i, 113(n.) (toplar, mahkumlar). Hasan'ın rolü hakkında ayrıca bkz. Fodor, "Prelude".

geciktirerek kendilerine bir nefes alma alanı yaratmaya çalışmışlardı ki bu genellikle itaatten çok daha fazla kızgınlığa neden olmuştu; 1593 başlarında "hediye" 6 aydan fazla gecikmişti ki bu da o yaz ödemenin çift olarak yapılması gerektiğini göstermişti. 1593 Mart'ında Sinan Paşa, II. Rudolf'e şikayetvari bir biçimde yazarak, oğlu Buda *beylerbeyi*nin Viyana'dan aldığı teminatlara dayanarak geciken hediyenin gönderileceğine dair güvence verirken Hasan Paşa'nın İstanbul'a Habsburglaların yalan söylediğini anlattığını söylemişti; söz yerine getirilmediği için de Hasan lehte Sultan'ın gözünde yükselmişken Sinan'ın oğlu da görevinden azledilmişti. Bu arada Sinan Habsburgların da kendi yağma seferlerine ara vermediklerini söylemişti. Sinan, sonraki 60 gün içerisinde 2 yılın haracı gönderilmez ve ayrıca esir alınan iki önemli Osmanlı *bey*i iade edilmezse bunları savaş takip edecektir uyarısında bulunmuştu. Neredeyse aynı zamanda Rudolf, İstanbul'daki büyük elçisine, von Kreckwitz'e savaşın baş göstermesi halinde Habsburg kuvvetlerinin buna hazır olmadığını söylediğini yazmıştı; bu yüzden de o, gelecek yaz en azından bir "armağanın" vaadini vererek zamana oynamalıydı.[5]

1593 yılının ilkbaharında ve yaz başlarında durum çok gergindi. Sinan'ın oğlu Mehmed, Rumeli *beylerbeyi* olarak tayin edildiğinden Sultan'ın nazarında durumunu düzeltmişti ve onun ilk vazifesi bu büyük eyaletin kuvvetlerini hazır kılmak olmuştu. Bu durum, savaşın hali hazırda karar verildiğine işaret etmemektedir; bu sadece ihtiyati bir önlem ve psikolojik baskının arttırılmasının bir yoluydu. Baskının ayrıca farklı türleri de uygulanmıştı: von Kreckwitz'in İstanbul'daki ikametgahına kısıtlamalar getirilmiş ve dragomanı Matteo del Faro'da hapsedilmişti. Neyse ki von Kreckwitz, yakın zamanda kendisi için sadece bir dragoman olarak değil ama aynı zamanda önemli bir danışman olarak da hareket edebilen birisiyle tanışmıştı. Ağabeyi Bartolomeo'nun burada öldürülmesinin ardından tahminen alelacele bu ülkeyi terk eden ve Petru Şchiopul için "kupa taşıyıcısı" olarak hizmet ve Moldavya'da toprak elde etmiş olan bu kişi Benedetto Bruti'ydi. Von Kreckwitz, Haziran ayı başlarında Sinan Paşa'ya "siz Ekselanslarına önceki zamanlarda gereğince ne anlattıysam bunlar senyör Benedetto Bruti vasıtasıylaydı"

5 Peçevi, *Historija*, ii, 108 (Sinan'ın nefreti); Bayerle, *Ottoman Diplomacy*, 153 (Mehmed'den Ernest'e), 156 (Habsburgların Macaristan'daki yağmaları); Reusner, *Operis*, 54–5 (Rudolf'tan von Kreckwitz'e), 55–6 (Sinan'dan Rudolf'a).

sözleriyle başlayan resmî bir mektup yazmıştı. Bunun içerisinde o, Sultan'ın askerlerine barışı korumasını buyurduğu müddetçe İmparatorun 3 ay içerisinde iki yıl değerindeki "hediyeleri" ulaştıracağını ve güçlerini dizginleyeceğini vaat etmişti; ve ikametiyle ilgili olarak durumunun yeniden eskisi gibi düzenlenmesini ve dragomanının serbest bırakılmasını talep etmişti. Onun daha sonra rapor ettiği üzere 3 Haziran'ın akşamında Benedetto bu mektubu, oğlu Mehmed yanında olduğu halde Sinan'a vermişti: Sinan, "konu hakkında oldukça ılımlı olduğunu kanıtlamıştı ve bu meselede oğluna kesinlikle ve tamamıyla güvendiğini söylemişti; o, oğlunun pazarlık edeceği mesele her ne olursa bundan memnun ve onunla hemfikir olacaktı". Bunun ardından Mehmed kendi evine döndüğü zaman, [von Kreckwitz, olayları şu şekilde anlatmıştı:] "Bruti'yi de yanında getirmiş ve uzun bir görüşmeden sonra neredeyse gece yarısı olduğunda onu benim evime göndermiş, bana her şeyin çok iyi olacağını söylemesini emretmişti. Ertesi sabah dragoman serbest bırakıldığı gibi benim evime getirilmişti ve sonrasında ben Sadrazam ile yapılacak bir görüşme için alındım ki ardından da Emperyal Majestelerine acilen bir kurye gönderecektim".[6]

Sonraki gün bu anlaşma bazı muhalefetlerle karşılaşmıştı. Dragoman her şeyden evvel, Mehmed ve iki kıdemli askerî kadı arasında (von Kreckwitz bunların Hasan Paşa'nın İstanbul'daki casusu tarafından harekete geçirildiklerinden emindi) bir tartışmaya tanıklık ettiği Mehmed'in evine götürülmüştü. Mehmed'in babasının iradesine neden karşı çıktığını ve savaşın gelişini durdurmaya çalıştığını öğrenmek istemişlerdi. Von Kreckwitz, "*Beylerbeyi*'nin bu konuda babasının iradesine aykırı hiçbir şey yapmadığını, onun her şeyi babasının bilgi ve izni dahilinde

6 Selaniki, *Tarih*, i, 314 (Mehmed *beylerbeyi*); HHStA, Türkei I, Karton 80, 2nd foliation, fos. 127r–v (der hat sich zimblich moderato darauf erwisen, vnd conclusiue gesagt, Er habe seinen Sohn dise sachen gantz vnd gar haimbgesteltt, was d[er] solle darinnen handlen vnnd beschliessen wordt, solle Ime auch gefallen', 'hat Er den Brùti mit sich genomben, vnd nach langem gespräch, vngeuahr vmb mitternacht, zu mir für das hauss geschückgt, vnnd anzuzaigen beuolhen, es seyen nunmehr alle sachen gantz vnnd gar richtig, vol- genden morgen vor tags, solle d[er] Dragoman auss der gefangnis genomben, vnnd wid[er] inn diss hauss gebracht werden, alsdann Ich gleich ain audientz bey dem Obristen Vezir haben, vnnd hernach strackhs den Kurier zu der Khai: Ma[jestä]tt expedirn), 139r–v (mektup: "in conformita di quanto gia altre uolte per mezo del presente Sig[r] Benedetto Brutti ho auisato V. S. M.co").

yaptığını; Sultan'ın savaş değil, o iki hediyeyi istediğini ve onlardan [von Kreckwitz ve Habsburg cephesinden] belirli ve kesin bir söz aldığı için onların kendisine saygılı davranmaları gerektiği doğrultusunda bir cevap verdiğini" yazmıştı. Kadılar, von Kreckwitz'in sözlerinin sadece bir aldatmaca olduğunu ve Hasan Paşa'dan aldıkları haberler uyarınca Habsburgların Hırvatistan'da 40 bin kişilik bir ordu toplamış olduklarını söylemişlerdi; hediye herhangi bir şekilde bir öncekinden daha fazla olmayacağı gibi bu yıl içerisinde de gönderilmeyecekti. Mehmed'in cevabı ise, "bir yıl evvel onların bu armağanı göndermeleri imkansızdı çünkü Bosna Paşası, Emperyal Majestelerinin topraklarına muazzam bir zarar vermişti" şeklinde olmuştu – bu aynı zamanda Habsburgların kendi bulundukları duruma işaret ettikleri savunmalarıydı. Bunun sonrasında von Kreckwitz Mehmed'e olan minnettarlığını göstermek için büyük bir şahsi ödeneğin teklif edilmesi göreviyle ona Benedetto Bruti'yi göndermişti; von Kreckwitz onu 2 bin Taler ile geri göndermişti ancak sonrasında o, Mehmed'in 6 bin Taler istediği haberleriyle birlikte geri dönmüştü ve von Kreckwitz'de büyük elçilikte sadece 4 bin Taler olduğu açıklamasını yapacaktı. Modern gözler için bu, Mehmed'in siyaset yapıcılığının sadece rüşvet alan bir minvalde olması gibi görülebilir; fakat bu durum işlerin yürütülmesinin normal yoluydu ve uyguladığı siyasetinin bizatihi kendisi Buda'dan yaptığı Habsburglarla olan yazışmalarında örtülü olmasından çok daha fazlalarını içeriyordu.[7]

Von Kreckwitz ve Mehmed arasındaki görüşmeler sonraki birkaç hafta boyunca sürüp gitmişti. Büyük elçi 14 Haziran'daki gönderisinde şöyle yazmıştı:

> Benedetto Bruti, gerçekten bana en sadık ve faydalı şekilde hizmet etti; çünkü ben olağanüstü derecede tehlike içerisinde olduğum, herkesin beni terk ettiği ve dragomanım hapishaneye

7 HHStA, Türkei I, Karton 80, 2nd foliation, fos. 127v–128r (Darauf d[er] Beglerbegh geandtwortet, Er thue disfalss nichts wid[er] sein Vattern, sond[er]n alles mit des- selben vorwissen, vnnd erlaubnuss, begere auch Sulthanus khainen Khrieg, sond[er]n baide Presentten, weil Ich dann dieselben gwiss vnd aigentlich Versprich[en?], müesse man mich auch in acht habe), 128r–v (Es sei vnmüglich gewesen, die Presentt vor ainem Jaar hereinzuschücken, weil d[er] Bassa in Bossn in d[es] Khai. Matt s. Landt so grosse schaden gethan), 133r (2 bin taler), 134v (6 bin için talep).

> alındığı zaman – hayatım boyunca daha önce hiç görmemiş olduğum, sadece dragoman ile tanışıklığı olduğunu bildiğim ki hala hakkında şahsen az bilgim olan – bu adam, kendisini sadece o tarz tehlikeli hizmetler için sunmadı, ancak hemen işin içerisine girdi ve bununla uğraşmaya başladı ve her yere giderek araştırmalar yaptı bilgiler topladı derinlere indi ve tekliflerde bulundu.

O hem "uzun zamandır evine girmesine izin veren" Sinan Paşa ile ve hem de ona "birkaç kez geceleri" benzer bir erişim sağlayan oğluyla olan ilişkilerde de önemli bir rol oynamıştı. Von Kreckwitz, Benedetto'nun sadece bunun için ödüllendirilmemesi gerektiğini, aynı zamanda "burada olduğu müddetçe (çünkü o Hristiyanlığın olduğu bir yere taşınmak istediğini göstermişti)" ona 300 veya 400 Talerlik düzenli bir maaş verilmesi gerektiğini de tavsiye etmişti. Şu şekilde devam etmiştir:

> Aslında Türk dilinde mükemmel olmasa da, yine de bir Arnavut olarak Babıali'deki en önde gelen kişilerle (neredeyse hepsi onunla aynı yerden oldukları için) tanışıklığı ve ilişkileri var ve o kimselere erişebiliyor; bir Hristiyan'a göre onun buradaki kişilerde önemli ölçüde bir kredisi vardı ve o bu konuda en iyi olan bir kimseden bile herhangi önemli bir mesele, elde edilen veya uzlaşılanlar hakkında çok çabuk bilgi alabiliyordu. Burada hiç kimseye hizmet etme yükümlülüğü altında değildi ve sadece kardeşinin öldürülmesinden sorumlu olanlardan intikam almak için buradaydı.

Bu son yorum ile, Benedetto'nun niçin von Kreckwitz'in bir Osmanlı-Habsburg savaşını durdurmak için yardım etmeye bu kadar istekli olmasının nedeni de ortaya konulmaktadır: daha önce de görüldüğü gibi onun dahil olduğu strateji Petru Şchiopul'un Moldavya'da yeniden göreve getirilmesiydi ve böyle bir çatışmanın patlak vermesi bu tür planları belirsizliğe götürürdü. Büyük elçi von Kreckwitz işler daha da kötüye giderse Sinan Paşa'nın kendisini daha önce tehdit ettiği gibi hapse atmasına karşın İmparator'a gizlice mesaj ve haber göndermek için Benedetto'dan daha iyi birisi olamayacağı sonucuna varmıştı.[8]

8 Age., 2nd foliation, fos. 200v (hatt mir . . . Benedetto Bruti wahrhafftig vill beständig vnd nuzlich gedient, dan alss ich in der aussersten Nottgefahr, vnd

Böylece Haziran'ın ortalarına kadar Benedetto Bruti'nin yardımlarıyla, Mehmed Paşa'nın sempatik tutumu ve Sinan Paşa'nın hoşgörüsü sayesinde savaş tehdidinden kaçınılmış gibiydi. Osmanlı sarayından edindiği tüm desteklere rağmen Predojević Hasan Paşa sadece bir eyalet valisiydi ki buna karşın Mehmed beylerbeyilerin en kıdemlisi ve Sinan'da vezirlerin en güçlüsüydü. Bu durumu sadece tek bir şey altüst edebilirdi ki bu da oldu. 22 Haziran 1593'te Hasan, Krupa nehrinin Habsburg tarafında (Zagreb'in 56km güneydoğusundaki) Sisak'ın büyük kalesini kuşatmışken bir Hırvat ve Sloven yardım ordusu onun kuvvetlerini şaşırtmış ve büyük kayıplar verdirterek onları nehrin diğer karşı tarafına geri sürmüşlerdi. Hasan köprüden düşmüş ve boğulmuştu; ayrıca birkaç önde gelen *bey* ve toplamda belki de 8 bin Osmanlı askeri öldürülmüştü. Habsburglar naif bir şekilde bu esas baş belasının şanslı bir biçimde ortadan kaldırılmasının normal ilişkilerin yeniden kurulmasına yardımcı olacağını varsaymışlardı. Arşidük Matthias, 4 Temmuz'da Buda Paşa'sına bir mektup göndererek bir esir değişimi önerisinde bulunmuştu (Bartolomeo Bruti'nin 1575'te Dubrovnik'te dahil olduğu açık bir şekilde örneklendirilmişti) ve kayıtsız bir şekilde Hasan Paşa'nın kendi hükümranına itaatsizlik ettiği için Tanrı tarafından boğulmakla cezalandırıldığını eklemişti. II. Rudolf 6 gün sonra von Kreckwitz'e hediyelerin artık yolda olduğunu yazmıştı; bunlar Sultan'a 90 bin Taler (60 bin duka) ile başlamış ve ama ayrıca içerisinde Sadrazam için 18 bin Taler, diğer en önemli paşaların her biri için bin, tabii

von aller Weltt verlassen gewesen, (et Dragomanno capto) . . . hat Er sich, den ich doch zuuor mein lebtag nie gesehen, weniger gekhant, allain d[a]s Er mit dem dragoman khundtschafft gehabt, nit allain ultro zu disen gefährlichen diensten anerbotten, sondern auch alsbaldt die sach ange- griffen, aller ortten erkhündiget informiert, tentirt vnd fuergebautt), 200v–201r (inns Hauss, zugehen lengst vergunnet, etlichmall in d[er] nacht), 201v (so lang Er noch hie sein wirdt (dann Er begierd erzaigt, sich gar in die Christenhait . . . zu transferiren)), 201v–202r (Van ob Er zwar d[er] Turkische sprach nicht zum besten khundig, hat Er dannoch als ain Albaneser mit den fuernembsten Heubtenn bey diser Portten (so fast alle aus denselben ortten) vnnd vill anndern ansehenlichen Persohnen, inn disen Lannden, khuntschafft, Practica, zuetritt, vnnd ist fur ainen Christen in zimblichen credit bey Ihnen, vnd kan ain inde wichtige sach aller ortten wol so baldt Erkundigen, tracten vnd verrichten, als nimandts anderer, vnd ist nimandten alhier mit dienst[en] obligirt, sondern allein pro obtinenda uindicta necis fraternae), 202r (sonuç).

Ferhad Paşa'nın yakın bir zamanda tekrar Sadrazam olabileceği ihtimalinin önlemi olarak ona fazladan bir bin Taler şeklinde devam etmişti ki toplamda bu 144.040 Taler'di. Ancak Habsburglu yetkililer pervasızca bu iletileri gönderirken İstanbul'da her şey değişmişti. Bir raporda geçen kelimelerle bu şehre 3 Temmuz'da Sisak'taki yenilginin haberleri ulaştığı zaman, "Sultan ve hanımı göz yaşları içerisindeydi; Sadrazam intikam aradığı için kendisini komutan olarak önermiş ve bunu simgelemek için kırmızı bir cüppe giymişti". Mehmed Paşa hemen Hırvatistan'a gitmişti ve kâtipler de diğer savaşçıların toplanması için celp yazıları yazmaya başlamışlardı. Von Kreckwitz korktuğu gibi tutuklanmış ve tüm hanesiyle birlikte hapse atılmıştı. Düşmanlıkların resmen bildirilmesi Osmanlılar tarafından Temmuz'da ve Habsburglar tarafından ise Ağustos'ta yayınlanmıştı. Uzun Osmanlı savaşı başlamıştı.[9]

Ölüm, bir kez ona bu şekilde geldiği zaman, Sinan Paşa alışık olduğu savaş lideri rolüne geri dönmüştü. Birliklere komuta etme teklifi kabul edildiği için böylece o 73-74 yaşındayken cepheye doğru yola çıktı. Ordusunu Belgrad'a yürüttüğü zaman Eylül ayı başlarına gelinmişti. Habsburg toprakları olan Macaristan sahasında hareketlere bu ayın sonlarında başlanmıştı ama onlar buradayken normal sefer sezonunun kapanmasına 4 hafta kalmıştı. Osmanlılar bazı küçük kazanımlar elde etmişlerdi; sonrasında ise alışık olandan farklı olarak Sinan orduyu Edirne ve İstanbul'a geri götürmek şeklindeki geleneksel uygulamayı takip etmek yerine kışın büyük bir kısmında Buda ve Belgrad'da konuşlandırmıştı. Habsburg kuvvetleri baharda sınırın çeşitli noktalarına tecavüzlerde bulunmuştu ve Mayıs'ta, 1543'te Muhteşem Süleyman tarafından fethedilmiş olan (Alm.: Gran) kuzey Macar şehri Estergon'un kuşatmasına başlamışlardı (Macaristan'ın en büyük Rönesans şairlerinden Bálint Balassi bu kuşatmada bir top güllesiyle öldürülmüştü). Ancak Sinan Paşa İstanbul'dan yeniçerilerin komutanı tarafından yönetilen yardımcı birlikler almıştı ve kuşatıcılar püskürtülmüştü; daha sonra o Habsburglar tarafından kuzey Macaristan çizgisinde tutulan stratejik

9 Selaniki, *Tarih*, i, 320–1 (Hasan'ın ölümü, diğer *beys*); Bayerle, *Ottoman Diplomacy*, 9–10 (8,000); HHStA, Türkei I, Karton 81, 1st foliation, fos. 3r–4v (Matthias'ın mektubu), 29r–30v (Rudolf mektup), 80r–v (ödenek listesi), 107r (rapor: "il Sultano et le Sultane habbino lacrimato, il Primo Vesir se fusse offerto Generale alla uendetta, in segno della quale se le hauesse posto una veste rossa indosso"); Isopescu, "Alcuni documenti", 460 (İmparatorluk bildirgesi, Ağustos).

bir noktadaki Yanıkkale'ye (Mac.: Gyor, Alm.: Raab, İtal.: Giavarina) hareket ederek saldırdı. Tarihçi Mustafa Ali bu noktada Sinan'ın yeniçeri komutanını görevden aldığı ve onun yerine iddiaya göre bir Arnavut olduğu için Yemişçi Hasan Paşa'yı getirdiğini kaydetmişti.[10] Ağustos ayı başlarında Sinan'ın ordusuna Kırım Tatarlarından 30-40 bin kişilik bir kuvvet katılacaktı; birlikte Yanıkkale'nin önünde duran İmparatorluk ordusunu bir kenara itmiş ve 1 aylık kuşatmanın ardından Eylül sonlarında bu kaleyi teslim almışlardı. Savunanların bolca erzakı vardı ancak görünüşe göre onları kuşatan ordunun kesin boyutundan dolayı yüreksizce cesaretleri kırılmıştı. Tatar akıncıları artık yaklaşık 112,5kmden daha az bir uzaklıkta olan Viyana'nın eteklerine kadar uzanıyorlardı. Yanıkkale'nin düşmesi Habsburgların moralleri için ezici bir darbe oldu ve etkileri çok daha ileri zamanlarda hissedilecekti; Ekim ayının sonlarında Roma'daki Venedik elçisi, Papa VIII. Clement'in bu haberlerden çok üzüldüğünü ve hatta İmparatoru barış için ricacı olmaya çağıracağını düşündüğünü rapor etmişti.[11]

Yine de Osmanlı topraklarının başka yerlerinde bir akım dönüyordu ve Papa bunun gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamıştı. VIII. Clement, şu son yıllarda solmamış olan Papalığın 16. yüzyıl sonlarındaki tüm haçlı geleneklerini sürdürmekteydi; ancak selefi XIV. Gregory 1591'de Habsburg kuvvetlerinin Hasan Paşa Predojević'e dayanmaları

10 Ayrıca 1594 baharındaki bir başka olay farklı bir motivasyon sorusunu gündeme getirmiştir. Sinan, Sırp Patriğinin Habsburglarla temas içerisinde olduğunu ve onlara Ortaçağın kutsal kralı Aziz Sava'nın inancını Osmanlı karşıtı bir direnişi harekete geçirmek için kullanmayı önerdiğini duyunca Hersek *sancakbeyi*ne bu azizin kemiklerinin bulunduğu manastırdan çıkarılarak tutulmasını ve kendisine getirilmesini emretmişti; eline ulaştığındaysa yaktırarak küllerini rüzgâra savurmuştu. Söz konusu manastır, Sokollu Mehmed'in bir oğlanken hizmet edip çalıştığı yer olan Mileševa idi. Bu yüzden güdülen dava açıklanmamış olduğu üzere etnik olduğu kadar kişisel de olabilirdi.

11 Bayerle, *Ottoman Diplomacy*, 10 (Belgrad'a varış, eylemler); Woodhead, ed., *Ta'liki-zade's* şehname, 33 (mevsimin 26 Ekim'de sona ermesi), 35–6 (St. Sava), 39(n.) (Yemişçi), 43 (Yanıkkale iyi tedarik edilmesi, komutanın idamı), 44–6 (Tatarlar); Radojčić, *Mileševa*, 48 (St. Sava); Finkel, "Provisioning", 117–19 (kışın konaklanılması); Kortepeter, *Ottoman Imperialism*, 136–7 (Habsburg tecavüzleri, Estergon, Yanıkkale, 30–40,000 Tatar), 141–2 (Tatarlar, Yanıkkale'nin düşüşü); Finkel, *Administration*, 102 (Viyana'ya Tatar akınları); de Leva, ed., *La legazione*, ii, 465 (Papa'nın karamsarlığı). It has been Yemişçi Hasan'ın Sinan'ın yeğeni olduğu iddia edilmektedir: bkz. Dokle, *Sinan*, 13, ve Hoxha, *Shqiptari*, 57.

7. "Uzun Savaş"ın Başlangıcında Osmanlı Macaristan'ı

için papalık birlikleri göndermişti. Clement, seçildiği an olan 1592'nin başlarından itibaren Osmanlı işlerine çok faal bir şekilde ilgi duymuştu ve o yılın yazından başlayarak İmparator'a askeri güçlerinin desteklenmesi için mali yardımlar göndermişti. Ancak onun çabaları bunun çok ilerisine varana kadar uzanmıştı. IV. Pius, V. Pius ve XIII. Gregory gibi o da Avrupa'da ve diğer yerlerde bulunan güçlerin katılacağı devasa bir Osmanlı karşıtı ittifakın oluşumunu öngörmüştü; o, İran'ın Şah Abbası'nın bile bu büyük koalisyonun içerisine katılması için çabalamıştı ve hatta Osmanlı otoritesine karşı bir isyanın kışkırtılması için Yemen'e bir elçi göndermişti. Bazı Katolik güçlerin katılmasıyla ilgili olarak da hayal kırıklığı derecesinde az başarı elde edebilmişti. İspanya, Sultan ile bir deniz barışının gerçekleştirilmesinde çok fazla yatırım ve gayret sarf ettiği için böylesi bir Osmanlı karşıtı faaliyetin içerisinde yer almak bakımından çok isteksizdi; Hollanda'daki isyancıları bastırmak, İngiliz deniz saldırılarına karşı korunmak ve Fransa'daki Katolik birliğini desteklemekte zaten yeterince sorun yaşamıştı. Papalık baskısı altında II. Philip kuzeni II. Rudolf'a bazı büyük nakit mali yardımlar yapmayı – göndermeyi kabul etmişti; fakat onun yapmak istediği tek şey neredeyse sadece buydu.[12]

Venedik, Papa'nın yalvarışlarına daha da inatla direndi, Dalmaçya topraklarının yeni bir savaşta hızla istila edilecek bir Hristiyan aleminin ileri bir karakolu olduğunu ve Osmanlıların 150 bin kişilik bir orduyu Venedik'in kuzey-doğusundaki Friuli'ye bile gönderebileceğini söyleyerek ısrar etti. Onların hissesinde kuşkusuz ticari çıkarlar da rol oynamıştı fakat bu güvenlik kaygıları kamusal tartışmaları oluşturan koşulları ortaya koymuştu. Roma'daki Venedik büyük elçisi Paolo Paruta, Papa'ya 1593 sonlarında Venedik'in bu Kutsal İttifak'a katılmayacağını çünkü bu tür birleşimlerin genellikle zayıf ve bölünmüş bir hale dönüştüğünü anlatmıştı; İmparator'un şimdiden zaten Sultan ile barış aradığından şüphelenildiğini ve Osmanlıların güçlerini bunlar yerine Venedik'e karşı çevirmesi durumunda onların böylesi bir oluşuma

12 Loebl, *Zur Geschichte*, i, 67 (XIV. Gregory); Niederkorn, *Die europäischen Mächte*, 71–2 (para yardımları), 86–8 (Şah Abbas), 193–205 (İspanyol politikası, para yardımları); von Palombini, *Bündniswerben*, 113–14 (Şah Abbas); Jaitner, ed., *Die Hauptinstruktionen*, i, 297(n.) (Yemen). Clement'in gayretleri hakkında ayrıca bkz. Djuvara, *Cent projets*, 126–9; Bartl, "Marciare".

katılma olasılıklarının daha da artacağını söylemişti. Papa, Paruta'nın tavsiyesini sorduğu zamansa o yapılması gereken en önemli şeyin Hristiyanlığın İspanya ve Fransa arasındaki zarar verici ayrılığın onarılmasının gerektiğini nakletmişti. Onun bununla kastettiği, Papa'nın IV. Henri'nin meşruiyetini kabul etmesinin gerekli olduğuydu – ve bu bir Osmanlı savaşına bakılmaksızın Venedik'in her halükârda temel hedefi olarak gözettiği politikasıydı. Bir Protestan olarak yetiştirilmesine karşın esasen Roma Katolik'i olarak vaftiz edilen Henri, öne sürüldüğü üzere Paris'in bir ayin için değeceğini düşünerek yakın bir zamanda Katolikliğe dönmüştü. VIII. Clement, birinin sapkın olup Kilise'ye savaş açarsa onunla asla uzlaşılamayacağını söyleyen Kilise yasalarının prensiplerine bağlı kalmıştı. Ama diğer taraftan o İspanya ve Fransa arasında bir çatışma vuku bulmasının pratik avantajlarını da görebilmişti: bu Osmanlı karşıtı bir harekât için ücretsiz İspanyol kaynaklarını sağlamakla kalmayacak ama aynı zamanda Henri'nin affedilmesinin bir bedeli olarak o sefere katılma sözünü bile ortaya çıkarabilirdi. Papa, 1595 Eylül'ünde nihayet kilise kanunu hukukunun siyasi zorunluluklardan dolayı bırakılmasına izin verilmeden evvel aylarca bu sorunla boğuşmuştu. Fakat o zaman bile Fransızların geleneksel Osmanlı yanlısı politikaları değişmeden kalmıştı. Henri, 1595-6'da Sultan'ı bura topraklarını aralarında paylaşma olasılığı ile Napoli Krallığı'na yapılacak ortak bir hücumda yer alması için ikna etmeye çalışacaktı.[13]

VIII. Clement'in enerji verici faaliyetlerinin gerçek ve oldukça hızlı bir etkiye sahip olduğu yer Osmanlı İmparatorluğu'nun Romen topraklarıydı. 1593 yılının Kasım ayında o, Dalmaçyalı din adamı Aleksandar Komulović'i bu ülkelere gizli bir elçi olarak göndermişti (O, daha önceden Moldavya'dan geçen ve Bartolomeo Bruti ile tanışan Balkanlar'a Apostolik ziyaretçi olarak gelen kişiydi). Komulović'in sadece güneydoğu Avrupa toprakları hakkında bilgisi yoktu; o aynı zamanda Romen topraklarına gittiği yıldan önce katıldığı Cizvitler tarafından kendisine Reform karşıtı ruhun dolu dolu aşılandığı biriydi. Görevi, Transilvanya hükümdarının Osmanlı karşıtı ittifakın içine çekilmesi

13 Niederkorn, *Die europäischen Mächte*, 147 (Osmanlı-Fransız seferi için plan), 297–313 (Venediklilerin reddi); de Leva, ed., *La legazione*, i, 215 (Friuli), 307 (kilise kanunu tartışması), 321 (Paruta'nın önerisi), ii, 103–4 (Paruta'nın ittifaka karşı olması), 191 (Hristiyanlığın karakolu).

ve Wallachia, Moldavya, Polonya ve Kazakların buna dahil olup olmayacağını keşfetmekti; 3 ay sonra Rusya'nın da listeye eklendiğine dair başka talimatlar da almıştı. Onun kilit hedefi ise, babasının günah çıkarıcısı olan İspanyol bir Cizvit'in etkisi ile Papalık nüfuzunun tabiisi olmayı vaat eden Transilvanya'nın 22 yaşındaki Katolik hâkimi Stephen Báthory'nin yeğeni olan Sigismund Báthory'ydi.[14]

1594 Şubat'ında Transilvanya sarayına ulaşan Komulović, ayrıca Wallachia ve Moldavya'daki ortaklarıyla da iletişim içerisinde olan Sigismund'dan ihtiyatlı ve olumlu bir yanıt almıştı. O sonrasında kısa bir süreliğine Mart ayında Yaş'tan geçmiş ve Aron ile gizli bir görüşme yapmıştı; Voyvoda'yı "umut ve korkunun arasında" bir yerde bulmuş fakat ona Papa'nın kendisini Hristiyan prenslerin bulunduğu bir ittifaka davet ettiği Papalık fermanını verdiği zaman Aron bunu hemen kabul etmişti. Papalık devlet bakanlarından Minuccio Minucci, Komulović'i "onların tutku ve çıkarlarını tamamen açığa çıkarmak için harekete geçirmeden evvel ayrılıkçılara [yani Ortodoks insanlara] güvenilemeyeceği" hususunda uyarmıştı; Minucci, her halükârda Sultan'ın yönetimi altında yaşadıkları kırılganlıkların onları kökten bir değişim için canlandırması gerektiğinden Moldavya ve Wallachia Voyvodaları'nın dönmelerinin gerçekten de bir olasılığa sahip olduğunu düşünüyordu. Aleksandar Komulović daha sonra Polonya'da hem hükümetin politikasını etkilemeye hem de Kazakları harekete geçirmeye çalışarak biraz zaman geçirmişti; ancak büyük şansölye Jan Zamoyski ona kesinlikle düşmandı ki Komulović söylentiye göre bir Osmanlı casusu veya kışkırtıcı bir ajan (*agent provocateur*) olduğunu öne sürmüş ve Kazak liderinin Zamoyski'nin yeminli düşmanı olan Komulović'le temasa geçip ardından mali destek almasına yardımcı olmamıştı. Moldavya Voyvodası, kendisini biraz geri çektikten sonra, Tatarlara karşı savaşmayı kabul etmiş fakat bunu Kazaklarla birlikte yapmak istememişti bu yüzden de Komulović onu doğrudan Osmanlıların yönetimi altında olan Kiliya [Kili] limanına saldırmak için ikna etmişti. Sonrasında ise Kazaklar, ya onu hala Osmanlı yanlısı olarak gördükleri için ya da kısa

14 Korade, "Prijedlozi", 210 (Cizvitlerce uygulanan); Jaitner, ed., *Die Hauptinstruktionen*, i, 186–204 (başlangıç talimatları); Theiner, ed., *Vetera monumenta*, iii, 210–11 (Wallachia, Moldavya ve diğerlerine Papalık fermanları); Vanino, *Isusovci*, i, 67–8 (ileriki talimatlar); Isopescu, "Alcuni documenti", 461 (İspanyol Cizvit).

bir süre sonra gelmesi beklenen ve Padişah tarafından gönderilen nakit rezervlerinin teslim edilmeden evvel ele geçirilmesi istendiği için Aron'a saldırmak üzere dönmüşlerdi. O, Yaş'tan kovulmuş ve Transilvanya'ya sığınmak zorunda kalmıştı.[15]

Bu gelişmelerin bazılarının yarattığı karmaşıklığa rağmen Papa'nı stratejisi başarılı olmuştu. Transilvanya'nın Prensi Sigismund, 1594 Haziran'ında bazı Macar soylularının ciddi muhalefetinin dişlerinin arasında kendini İmparatorluk tarafına adamıştı. Aron da Ağustos'ta en azından teoride aynı şeyi yapmıştı; onun Kazaklarla sonraki birkaç ay boyunca kazandığı deneyim ve Sigismund'a olan bağımlılığı bu teoriyi ister istemez uygulamaya dönüştürmüştü. Anlaşıldığı üzere bunların her ikisinden de daha önemlisi Sigismund ile 5 Kasım 1594'te kendi anlaşmasını yapmış olan Wallachia Voyvodası Mihai'nin rolüydü. Romen tarihinde Mihai cel Viteaz (Cesur Mihai) olarak bilinen bu adam daha yeni Eylül ayında Voyvoda yapılmıştı; atanmak için büyük meblağları toplamak olan olağan süreçten geçmişti ve onun ilk başkaldırı eylemlerinden biri birçoğu tüccar olan ve kendisine borç vermiş bulunan Bükreş'teki Müslümanları öldürmek olmuştu. Bunun haberi 18 Kasım'da İstanbul'a ulaştığında Sultan, Wallachia'ya karşı savaş, ya da en azından cezalandırıcı bir sefer yapılacağını ilan etmişti. Roma'daki önde gelen kardinallerden biri bu olaydan 1 ay sonra İmparator'un "sadece hükümlerin söylemesinde değil aynı zamanda buradaki insanların savaşçılar olarak kullanılabileceği için de" kış ayları sırasında ya Transilvanya'nın ya Moldavya'nın veya da Wallachia'yı kontrolüne alması gerektiğinin önemli olduğu yorumunda bulunmuştu; onların ürettikleri gıdalar olmazsa, Osmanlı ordusu acıkacaktı. O, bu ülkelerin ekonomik önemi hakkında haklıydı ama fakat o savaşçılarına karşı da adaletsiz olmuştu. Voyvoda Mihai, sonraki birkaç ay içerisinde Osmanlıların Karadeniz kıyısındaki kalelerinden bazıları da dahil olmak üzere

15 Pierling ve Rački, "L. Komulovića izvještaj", 89 (Wallachia Şubat 1594), 94 (Moldavya, "inter spem et metum"), 100–1 (geri kayma, Kiliya); Jaitner, ed., *Die Hauptinstruktionen*, i, 199 (non è securo fidarsi di gente schismatica prima che si scoprino ben bene gl'interessi et le passioni che la predominano); Pierling, "Novi izvori", 232 (Zamoyski düşmanlığı); Halecki, *From Florence*, 265 (Kazak lideri); Iorga, *Studi˘i*, 208 (Kazakların Aron'a saldırması); Niederkorn, *Die europäischen Mächte*, 478–9 (Kazakların Osmanlı yanlısı olarak Aron'a karşı olmaları); Isopescu, "Alcuni documenti", 461 (parasının ele geçirilmesi).

birçok yeri taciz ederek yetenekli ve hareketli bir askerî lider olduğunu kanıtlamıştı.[16]

III. Murad, 1595 yılının Ocak ayında ölmüştü ve yeri oğlu III. Mehmed tarafından doldurulmuştu. Yeni Sultan, rakibi Ferhad yerine Sinan Paşa'yı atamış, Mihai'yi Iancu Sasul'un oğullarından birinin lehine tahttan indirmiş ve Ferhad'a Wallachia'nın istilası için bir ordu toplaması emrini vermişti. Mihai kendi güçlerini Tuna'nın karşı kıyısına geçirmiş, Osmanlı ordusunu mağlup etmiş ve kumandanlarını da öldürmüştü; İslâm'a döndürülmekle küçümseneceğinden kaçındığı bildirildiği üzere Iancu'nun oğlu kaçmıştı. Sultan, şimdi Moldavya ve Wallachia'nın Osmanlı eyaletleri olarak beylerbeyilik olduklarını ilan etmiş ve bir Arnavut olan Satırcı Mehmed Paşa'yı Wallachia'nın beylerbeyi olarak atamıştı. Ayrıca Sinan Paşa'yı Sadrazamlığa geri getirerek onu 40 binden fazla askerden oluşan bir ordu ile Mihai'nin güçlerine saldırması için göndermişti. Yalnızca 16 bin adamı olan Wallachialı komutan, Sinan'ın birliklerinin Tuna'yı geçip Călugăreni[17] köyü yakınlarındaki bataklık bir araziye ulaşmalarını beklemişti; 23 Ağustos 1595'te burada yapılan bir muharebede o, Osmanlılara ağır kayıp verdirmiş, birçok önde gelen *beyi* öldürmüş ve Satırcı Mehmed'i yaralamıştı. Sinan Paşa ise neredeyse öldürülüyordu, hayatını kendisini yakın dövüşte yapılan bir hücumdan kurtaran sıradan bir askere borçluydu (hem Sinan Paşa hem de Satırcı Mehmed Arnavut iken Mihai cel Viteaz'ın emri altında da ayrıca Arnavutların savaştığı belirtilmeye değerdir; onun kıdemli komutanlarından biri Leka olarak bilinen bir Arnavuttu ve Bulgaristan'daki

16 Pernice, "Un episodio", 258–9 (Sigismund, karşıtlık, Haziran 1594); Isopescu, "Alcuni documenti", 461 (1594 Ağustos, Kasım, anlaşmalar); Decei, *Relații*, 224–5 (Öldürülen Müslümanlar, savaş ilanı, huzursulanan Osmanlılar); Filitti, *Din arhivele*, ii, 59 (non perchè possano con le loro armi apportare molto utilità, ma [per] conto delle vettovaglie).

17 Yazar kitapta birçok yer isminin İtalyanca, Macarca ve Arnavutça gibi farklı versiyonlarına dikkat çekmesine karşın bu Romence yer isminin başkaca bir alternatifini vermemiştir. Oysa burası, Osmanlı tarihinde ordunun mühim kollarından biri olan "Akıncıların" ciddi manada yenilgiye uğratıldıkları ve sonrasında sayılarında önemli azalmaların yaşandığı hadisenin gerçekleştiği yer olan Yergöğü'dür. Yergöğü hadisesi ile ilgili olarak modern tarihlerden kroniklere varana kadar bilgi veren önemli bir kaynak yelpazesi bulunmaktadır. (ç.n.)

Arnavut köylerinden gelen gönüllüler Wallachia ordusuna hizmet etmek için geleceklerdi).[18]

Călugăreni muharebesi büyük ölçüde muazzam bir zafer olarak kabul edilmişti ve bunun kesinlikle büyük bir psikolojik ve sembolik önemi vardı: burada Sultan'ın Hristiyan tebaaların ordusu Sultan'ın birliklerinden büyük sayılarda kişileri öldürmüş ve onların savaş sancaklarını ele geçirmişlerdi. Ancak askerî gerçek, onların yollarındaki Osmanlı ordusunun hala durdurulamayacak kadar güçlü olduğuydu. Mihai, birkaç aylığına Osmanlı eyaleti haline getirilmiş olan Wallachia'dan çıkmış ve Transilvanya sınırına geri çekilmişti. Ekim'de ek olarak (Toskana Grandükü tarafından Macaristan'a gönderilen ve birçoğunun Yanıkkale'de öldükleri 3 bin kişiden fazla olan kuvvetin kalıntıları olan) 100 İtalyan askeri ile İmparatorluktan ve Transilvanya'dan alınan yeni birliklerle sağlamlaşan Mihai ve Sigismund, Osmanlıları Tuna'nun gerisine atabilmişlerdi. O ayın son günleri sırasında Sinan'ın tüm ordusu nehrin geçit olan darboğazına doğru gitmeye zorlanmıştı ve başlangıçta Sultan'ın ganimetten 5'te 1 payının toplandığı köprüde duran Osmanlı bürokratlarının çabalarıyla sıkışık olan trafik daha da yavaşlamıştı. Romen kuvvetleri Toskanalı müttefiklerinin yardımlarıyla köprübaşında solan ateşi yoğunlaştırmış ve Osmanlıların geri çekilmesi bir bozguna ve katliama dönüşmüştü. Sinan'ın itibarı büyük oranda zedelenmiş ve Kasım ayında İstanbul'a döndüğünde azledilmişti. Onun yerine seçilen kişi ise III. Mehmed'in eski hocası veya akıl rehberi olan Lala Mehmed Paşa idi; fakat Lala Mehmed Paşa ise sadece 9 gün sonra öldü ve Sinan daha sonra Sadrazam olarak yerine getirilebilecek daha iyi birisi olmadığı için (*faute de mieux*) görev kendisine iade edildi. 1596 Ocak'ında o, Wallachia'ya diğer bir sefere gönderildi ama yine püskürtüldü; bu onun son askerî müdahalesiydi. Mart'ın ikinci yarısında Sinan yatağa düştü ve 16 gün süren bir hastalığın ardından 3 Nisan'da öldü. O, eşi görülmemiş bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu'na Sadrazam olarak 5 kez hizmet etmişti. Sinan'ın küskün bir eleştirmeni olan tarihçi Mustafa Ali şairlerin Sinan'ın ölümüne sevindiklerini yazmıştır ki bu iddiaların doğrulanması

18 Decei, *Relații*, 225–7 (politik ve askeri gelişmeler, Călugăreni), 230 (Arnavut gönüllüler); Iorga, *Geschichte*, iii, 311–12 (Călugăreni, Sinan); Randa, *Pro republica*, 110–14 (Călugăreni); Andreescu, "Boierii", 78 (Leka).

da zordur (aynı vakit diliminde İstanbul'da hapishanede bulunan Václav Vratislav "halk tarafından onun ölümü için feryatlar yapıldığını" hatırlıyordu; … onun kahramanlık eylemleri hakkında kederli şarkılar bestelenmiş ve cesaretiyle kahramanlık ışığının söndüğü söylenmişti). Fakat kısa bir süre sonra Sultan için bazı sevinçler yaşanmış olabilirdi: 16 Nisan'da Edward Barton "Büyük senyör Sinan Bassa'nın kendisi için ayırdığı hazinesinin değeri, sikkeler ve mücevherlerle 7 milyon altın değerindeydi" şeklinde rapor etmişti.[19]

1595 yılındaki Romen isyanları (ayrıca bu o yıl sırasında Transilvanya Prensi Sigismund'un bir Habsburg Arşidüşesiyle evlenmiş olması gerçeğini sembolize ediyordu) Habsburgların lehinde savaşın gidişatını dramatik bir biçimde değişmesine yol açmışken aslında her şey yolunda gitmiyordu. İstanbul'a gizli teklifler önerdiğinden şüphelenilen Moldavya'lı Aron ise Nisan ayında Hatman'ı tarafından tahtından indirildi ve onu hapse atan Sigismund'a teslim edildi; o 2 yıl sonra burada ölecekti. Fakat Polonyalılar yaz ayları sırasında politik hedeflerinden birini gerçekleştirmek için karar ile Moldavya üzerinde kontrol kurmaya karar verdiler; ülkeyi işgal ederek Hatman'ı kovdular ve Polonya yanlısı bir boyar olan Bartolomeo Bruti'nin eski ortağı Ieremie Movila'yı tahta çıkardılar. Büyük şansölye Zamoyski bunu dış dünyaya Tatarların engellenmesi için oluşturulan bir strateji olarak sundu; ancak gerçek şuydu ki Tatar hanı ile dostane bir anlaşma yapılarak (Kazakları dizginlemek için başka bir vaat temelinde) ve İstanbul'unda kutsamasını alarak Moldavya üzerinde ortak haraçgüzar bir hamilik kurulmuştu. Özellikle de kuzeni Transilvanya Prensi olan Sigismund'dan bu konuda şiddetli eleştirel bir mektup almış olan Kral Sigismund da bu politikadan memnun olmamasına karşın Orta Avrupa jeopolitiğinin temel kuralları burada öncelik kazandırmıştı. Polonya, Osmanlı yönetimindeki bir tampon bölge olarak Romen prenslikleriyle yaşayabilirdi; ancak Habsburgların müşterileri ve kulu

19 Decei, *Relații*, 227 (Ekim seferi, Ocak seferi); Iorga, *Geschichte*, iii, 316–17 (köprü başı); Pernice, "Un episodio", 265–72 (köprübaşı, Ekim seferi, Toskanalılar); Hanlon, *Twilight*, 82 (Toskanalılar); Griswold, *Great Anatolian Rebellion*, 17 (bürokratlar); Danişmend, *Osmanlı devlet*, 25 (Lala Mehmed); Selaniki, *Tarih*, ii, 581–2 (hastalık, ölüm); Fleischer, *Bureaucrat*, 164 (şairlerin memnuniyet); Vratislav, *Adventures*, 176 (alıntı); BL, MS Cotton Nero B. xii, fo. 334v (Barton raporu).

olma fikri kabul edilmedi ve böyle bir sonuçtan kaçınılması için gerekli görülen her türlü önlem alındı.[20]

1595'in diğer bir başlıca gelişmesi Macaristan'daki Habsburg askerî servetinin canlanmasıydı. Temmuzdan eylül başlarına kadar süren kızışmış bir kuşatmanın ardından Sinan'ın oğlu Mehmed Paşa'nın emri altındaki yardımcı kuvvetleriyle yetişememesinden dolayı İmparatorluk ordusu önemli bir kale olan Estergon'u almıştı; ve sonrasında ise yakınlardaki bir kale olan Vişegrad ele geçirilmişti. Papa VIII. Clement'in İmparatorluk ordusunun önemli bir kısmına tedarik sağladığından bu zaferleri kutlamak için iyi nedenleri vardı. Papalık bölgesindeki asker istihdamı (ancak bu toplam yaklaşık 2 bin kişi ile kaçırılmış olmasına karşın) 14 bin piyadeye ulaşılması hedefi ile baharda başlamıştı; Roma'daki Venedik büyük elçisi oldukça alaycı bir tavır ile bunların kaba ve tecrübesiz adamlar olduğunu ve "düşmanların tuttukları mevzilerde savaşmaktansa arkadaşlarının tuttukları yerleri yağmalama eylemine daha meyilli" olduklarını yazmıştı. Bu kuvvet içerisindeki en profesyonel unsur bazısı mızraklarla ve bazısı da arkebüzlerle silahlanmış Arnavut hafif süvarileriydi. Bunlar normalde Papalık devletlerinde haydutları avlamak için kullanılan deneyimli stradiotlardı. Bunların ödenekleri zayıftı; bunların bir grubu evvelki yıl Milano'ya kaçmışlardı ve takip edilerek Roma'ya geri getirilmişlerdi. Yine de bu sefer için bunların sayıları toplamda 596 kişiye çıkarılmıştı. Papalık ordusu Bolzano üzerinden Viyana'ya gitmiş ve 22 Ağustos'ta kuşatmanın son aşaması için tam zamanında Estergon'a ulaşmıştı (Arnavutlar bir kez daha kendilerini Arnavutlara karşı savaşırken bulacaklardı. Örneğin Macaristan'daki Osmanlı ordusunun içerisine İşkodra sancakbeyinin yönetiminde büyük bir birlik dahil iken Avlonya sancakbeyi de Sinan'ın Wallachia seferinde yer almıştı). Bütün harekatlarda kendisine sorumluluk yüklenen Papalık generali Estergon'da ve ardından tekrar Vişegrad'da [Papalık kuvvetleri] kendisini aklamıştı; ancak hastalık nedeniyle safları sonbaharda kötü bir şekilde zayıflamıştı.[21]

20 Kortepeter, *Ottoman Imperialism*, 145–6 (Lehler, Movilă, ortak hamilik, Kral Sigismund).

21 Finkel, *Administration*, 55 (Estergon, Mehmed); de Leva, ed., *La legazione*, iii, 153–4 (più pronta al sacheggiare il luoghi degli amici che al combattere quelli de' nemici), 169 (hedef 14 bin); ASR, Soldatesche e galere, busta 90, numaralandırılmamış madde (grubun kaçışı), busta 646, unfoliated (596 Arnavut süvari için ödeme);

Mali desteği, diplomatik müdahalesi ve askerî yardımı ile Papa Clement, bu çatışmada selefi V. Pius'un 1570-2 seferlerinde oynadığından daha aktif bir rol üstlenmişti. Osmanlı gücünün Avrupa'da büyük ölçüde tersine çevrilmesinin mümkün olduğuna inanıyordu ve bunu ortaya çıkarabilecek her yolu keşfetmek için de hevesliydi. Bu nedenle doğal olarak düşünceleri Tuna'nın güneyindeki Balkan topraklarına da yöneldi. 1570'lerin başlarından bu yana Papalık çevresindeki insanlar Balkan Hristiyanlarının ayaklanmalarını içerecek olan Osmanlı yönetiminin yıkılmasına yönelik senaryolar planlamaktan veya hayal etmekten asla vazgeçmemiştiler. Mesela 1586'da Roma'daki bir kardinal için çalışan siyaset teorisyeni Girolamo Frachetta yeni bir savaşa avukatlık ederek küçük bir bilimsel çalışma kaleme almıştı; eğer Batılı kuvvetler karaya çıkıp Peloponez'e inerlerse Yunanlılar kitleler halinde ayaklanabilirlerdi ve pek çok yeniçeri de Hristiyan kardeşleri ve babalarına karşı savaşmayı reddedeceklerdi. Bir noktada 1584-6'daki Balkan ziyaretlerinde Aleksandar Komulović Papa için ona Katolik Arnavutların 40 bin ve Arnavutlarla Makedonların Ortodoks insanlarının 100 bin savaşan adam çıkarabileceklerini söylediği bir metin hazırlamıştı; onun planı Rusya Çarı'nın Moldavya üzerinden saldırmasıyla 3-400 bin kadar Balkanlı Hristiyan'ın İstanbul üzerine yapılacak çıkarmaya katılıp ayaklanabilecekleriydi. Bu son derece arzulu bir düşünceydi ama hiç de alışılmadık değildi. Girolamo Frachetta muhtemelen 1594 sonlarında yazdığı aynı temadaki diğer bir teklifle döndüğü zaman bu seferde biri Habsburg diğeri ise Wallachia ve Transilvanya'nın olan iki ordu tarafından hücum edilmesinin avukatlığını yapmıştı ve Sultan'ın "bunların büyük bir çoğunluğunun Hristiyan ve hepsinden emin olarak" onun yönetiminden mutsuz olan tebaasının "ona karşı silahlanıp ayaklanmaları için" canlandırılmasında ısrar etmişti. Ertesi yıl (Floransa'daki Medicilerin hamiliğini yaptığı ve özellikle o savaşın devam ettirilmesine hevesli) tanınmış politika yazarı Scipione Ammirato, Venedik hükümetini işaret ederek onlara hitaben, Venedik'in İmparatorluğa, Transilvanya'ya ve Polonya'ya katılarak bu birleşik kuvvetlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun kalbine ilerleyebileceklerini tartıştığı bir "söylev"

da Mosto, "Ordinamenti", 102 (Bolzano yoluyla); Bagi, "Esztergom", 50 (22 Ağustos); Selaniki, *Tarih*, i, 414 (İşkodra); Iorga, *Geschichte*, iii, 316 (Avlonya); Brunelli, *Soldati*, 106 (Visegrád'a saldırı); Hanlon, *Twilight*, 85 (hastalık).

yazmıştı. O, eğer gerçekleşirse, "sizce de Rumlar, Makedonlar, Arnavutlar ve diğer pek çokları taşları ve çıplak ellerini yakaladıkları böyle bir fırsatta isyan çıkarmak için kullanırlar mı?" diye sormuştu.[22]

Bu davayı benimseyen diğer bir önde gelen entelektüel 16. yüzyılın sonlarında İtalya'nın en önde gelen filozoflarından biri olan Francesco Patrizi'ydi. Onun Balkanlar'a karşı özel bir ilgisi vardı çünkü kendisi bir Dalmaçya adası olan Cres'den (İtal.: Cherso) geliyordu ve muhtemelen adı Petrisević olan ailesinin izleri Ortaçağın Bosna krallarına dayanıyordu. Hatta onun doğrudan Osmanlı karşıtı savaş tecrübesi bile olmuştu; çocukken 1538 Preveze Savaşı'nda amcasının kadırgasındaydı ve bunun hemen sonrasında Hersek Novi'nin alınmasına şahitlik etmişti. 1592'de VIII. Clement tarafından Platoncu felsefeyi öğretmek üzere Roma'ya davet edilmiş ve Papa'nın yeğeni, nüfuzlu bir kardinal olan Cinzio Aldobrandini ile birlikte kalmıştı (Clement'in kız kardeşinin oğlu olup kesin olarak konuşulması gerekirse o, Cinzio Personeni olmasına rağmen onun için yaygın olarak kullanılan isim buydu). Patrizi, Papalık sarayından önemli şahsiyetlerin de yer aldığı Cinzio'nun "Accademia" olarak da bilinen entelektüeller salonunda yer almıştı. Örneğin 1595'te Papa'nın devlet bakanlarından Minuccio Minucci burada tarafsızlığa dair bir "söylev" vermiş ve mevcut savaştan kolayca uzak durabileceklerini düşünen Hristiyan yöneticileri şiddetle eleştirmişti; o, Patrizi tarafından aynı gruba verilen bir demece atıfta bulunarak burada o filozofun Osmanlılara karşı ortak bir mücadele yürütmekte başarısız olup hükümranlıklarını kaybeden 21 yöneticiyi listelemişti. 1595 yılında Patrizi 30 bin kişilik bir İtalyan kuvvetinin Balkanlar'ı işgal etmesini öneren askerî meseleler hakkındaki büyük eseri Paralelli Militari'sinin 2. bölümü basılmıştı. Dalmaçya, Arnavutluk ve Yunanistan olmak üzere 3 seçenek öne sürerek, her durumda yerel halkın Osmanlılara hemen isyan edeceğini söylemişti. O, "kendilerinin Arnavutluk'a inebilirlerse, tüm Arnavutların yanlarına geleceğini; hem İskender Bey yönetimindeki görkemli

22 BAM, MS D 484 inf., fos. 15v–16r (Frachetta, 1586); Pierling ve Rački, "L. Komulovića izvještaj", 86–7 (Komulović); BAV, MS Urb. Lat. 1492, fos. 56r (2 ordu), 61v (li quali senza dubbio sono la maggior parte, poiche la maggior parte sono Christiani, solleuarsi et prendere li armi contro di lui); de Mattei, "Una 'Orazione'", 104 (Greci, Albanesi, Macedoni et tanti altri, . . . se non altro co' sassi et con l'ignude lor braccia e mani non cercherebbono in si bella occasione di solle- varsi).

kadim anıları hem de şu an hissettikleri çok şiddetli nefret nedeniyle onların Osmanlılar tarafından çok korkulan cesur bir halk olduklarını" ilan etmişti. Bu isyancılar tarafından güçlenecek olan Hristiyan ordusu daha sonra doğrudan İstanbul'a yürüyecekti. Bu tarz fikirlerde her zaman olduğu gibi, operasyonun hızı ve basitliği hakkında büyük bir arzulu düşünme unsuru vardı. Ama Patrizi başı bulutlarda dolanan bir entelektüel değildi; o politika-yapıcılarına yakındı ve görüleceği üzere onun Arnavutluk hakkında ayrıntılı bilgilere erişme imkânı vardı.[23]

Balkan halkları tarafından bu yıllarda bazı gerçek gayretler isyanların düzenlenmesi için ifa edilmişti. 1593 yılının yazında savaşın resmen ortaya çıkmasından hemen evvel kuzey Arnavutların birtakım liderleri kendi bölgelerine eğer Hristiyan bir ordu gelirse ayaklanmak için istekli olduklarını söyledikleri bir mesajı Papa'ya göndermişlerdi. Buna yanıt olarak Komulović'e Kasım ayında Roma'dan ayrıldığı zaman Venedik'e ulaştığında onun "Arnavutlar tarafından başlatılan iş hakkında neler döndüğünü keşfetmesinin" söylendiği talimatlar verilmişti ve onlara Roma'ya güvenilir bir temsilci göndermeleri gerektiği mesajını ulaştırmayı denemeliydi. Maalesef Komulović Venedik'ten ayrıldığında kaldığı yerdeki yatağın altında olası bir Arnavut isyanı ile ilgili sakladığı bazı belgeleri unutmuştu. Bunlar bulunmuş ve hemen Kotor ve Budva'daki valilere uyarı mektupları yazarak kendi tebaalarının Osmanlı karşıtı bu tür girişimlere karışmasını engellemek isteyen Venedikli makamlara verilmişti. Venedik istihbaratı uzun süredir Komulović ile Venedik hizmetindeki ve 1572'de San Marco şövalyesi yapılan Arnavut asi lideri Tommaso Pelessa (Toma Plezhë) arasında bir bağlantı olduğunun farkındaydılar. O andan itibaren onlar Pelessa'nın hareketlerini tabii iyi bir nedenle izlemeye çalışacaklardı.[24]

23 Arcari, *Il pensiero*, 20–5 (Cres, Preveza); Patrizi, *Izabrani spisi*, 10(n.) (Petrisević); Patrizi, *Lettere*, 45–6 (krallar, Preveza, Hersek Novi); Personeni, *Notizie*, 112–18 (Akademi üyeleri); DHI, MS Minuccio Minucci, 9, fos. 263–78 (söylem; fos. 264r, 265r: Patrizi); Patrizi, *Paralleli*, ii, 87 (se noi smontassimo in Albania, ci si accosteriano tutti gli Albanesi, gente valorosa, e da Turchi già tanto temuta, e per l'antica memoria della gloria loro sotto Scanderbego, e per l'odio fierissimo presente), 92 (Istanbul üzerine yürüyüş).

24 Zamputi, ed., *Dokumente*, ii, 11–12 (1593 yazı mesaj), 16–18 (bulunan kağıtlar, Venedik'in cevabı); Jaitner, ed., *Die Hauptinstruktionen*, i, 188 (intenderete ciò che passi intorno alla prattica cominciata dagli Albanesi); Pazzi, *I cavalieri*, 139 (Pelessa).

1594'ün 2. yarısında Arnavutluk topraklarında iki ayrı girişim gerçekleşti. Eylül'de Himarë'den iki temsilci Roma'ya ulaşarak silah ve cephane için talepte bulundular; Papa ise onlara geri dönmeleri için genel bir cesaret mesajı verdi (ve tabii nihayetinde görünüşe göre az miktarda silah da gönderdi). Ve Kasım ayında orta kuzey Arnavutluk'ta Mat'taki bir Fransisken manastırında iki Katolik piskoposunun yanı sıra Mat bölgesinin kendisinden, Rodon yarımadasından, dağlık Dukakin bölgesinden ve Elbasan ile Akçahisar idari birimlerinden liderlerin katıldığı bir toplantı düzenlendi. Onlar, Tommaso Pelesssa'yı Papa'ya gidecek olan "elçileri" olarak seçtiler ve o da Mart sonlarında tekliflerinin belirtildiği bir doküman ile Roma'ya geldi. Kuzey Arnavutluk'taki topraklardan 40 bin savaşçı adam toplanabileceğini söylemişlerdi ama her türden silaha ve cephaneye ihtiyaç vardı ki bunlara ek olarak da 15 bin eğitimli arkebüzcü gücü gerekiyordu. Eğer onlara bunlar sağlanırsa, Bar, Ülgün ve Akçahisar ele geçirilebilirdi; İşkodra'nın büyük kalesi ise kuşatılıp [etrafla iletişimi] kesilecek ve onlar kısa sürede teslim olacaklardı. Bu müstakbel isyancılar büyük planlar yapıyorlardı; onlar, "Avlonya'ya Himarë'ye Pelopenez'de olabildiği kadar uzağa bu bölgelerdeki kimselerin düşüncelerinin ne olduğunu keşfetmek için adamlar göndereceklerdi çünkü bir önceki [1570-3] savaşta onların hepsi Osmanlı'ya karşı silahlanmaya karar vermişlerdi". Ayrıca bazı büyük ölçekli stratejik sonuçları da hedefliyorlardı. Onların söyledikleri ilk amaç Sultan'ın Macaristan'daki savaşı sonlandırmasıydı veya bu durumda o, kuvvetlerini ikiye bölmeye mecbur olacaktı; ve ikincisi ise, "İspanya Kralının ve bazı Hristiyan hakimlerin ordusunun" bu Balkan kıyı şeridinde konum almalarıyla hem Dalmaçya ve hem de Adriyatik üzerindeki kontrolünü kaybetmek korkusunu yitirip kendisini Sultan'a karşı savaşa girmekte zorunlu bir duygu hissedecek olan Venedik'in politikasının değiştirilmesiydi.[25]

25 Krajcar, *Cardinal Giulio*, 117, 127 (Himarë talebi); Karalevskij, "La missione", yıl 17, c. 29, 193 (Papa'nın Himarë'ye cevabı); BAV, MS Chigi A VI 194, fos. 103r–104r (temsilcilerin listesi), 106v–109r (Pelessa dokümanı; fos. 108v: "Sono stati espediti huomini uerso la Valona la Cimara, et fino nella Morea per farli sapere li loro pensieri, perche la guerra passata haueano deliber- ato tutti di prender le arme contra Turchi"; 109r: "l'esercitio di sua M.ta Catt.ca et di qualche altro Prencipe Christiano"); Zamputi, ed., *Dokumente*, ii, 36–8, 40–1 (Pelessa Roma'da).

Roma'daki yetkililer tüm bunların uygulanabilirliği konusunda biraz şüpheliydiler (özellikle Papa, Macaristan'daki ordusunun istihdamını planladığı için kaynaklarını derinlemesine kazarak harcadığından beri onun Balkanlar için diğer bir 15 bin adamı toplaması imkansızdı). Fakat onlar cesaret kırıcı olmak istemediler; bu yüzden Kardinal Cinzio Korčula'nın piskoposu Agostino Quinzio'ya yazarak ondan daha fazlasını öğrenmesini istemişti. Eylül ve Ekim aylarında bu piskopos Budva'da Pelessa ve diğer liderler ile gizlice buluşup konuşmuş ve kendisi de Osmanlı Arnavutluk'una iki üstü kapalı gezintide bulunmuştu; ikincisinde o Hristiyan güçlere ihanet edilmesini teklif eden İşkodra kalesinin yöneticisi ile tanışmıştı. Ayrıca bu projenin içerisine Pelessa'nın eniştesi [kayınbiraderi] olan Ülgün'den Marco Gini'yi (Mark Gjini) almıştı; o bir stradiot kumandanıydı, daha önce Avignon'da hizmette bulunmuştu ve daha yakın bir zaman içerisinde Venediklilerin Uskok karşıtı olarak 300 Arnavut askerle 6 teknesinin kumandanlığını üstlenmişti. O, 1595 yılının Ekim ayında Pelessa'nın önceki raporunun doğru olduğunu onaylayan Quinzio'nun bir mektubu ile Roma'ya gitmişti. O daha çok yeni Venedik hizmetinden ayrıldığı için kendisinin güvenilirliğine dair bazı şüpheler vardı ama bunlara onun sağlam olduğuna kefil olan Francesco Patrizi tarafından güçlü bir şekilde karşı çıkılmıştı. Ayrıca Patrizi'den aşağı yukarı aynı zamanda gelen ve İşkodra kalesinin kolayca ele geçirilebileceğini savunan ilki ile bunun tersini söyleyen ikincisinin, bu iki belgenin yorumlaması istenmişti; Arnavutluk'un kuzeyindeki koşullar hakkında pek çok bilginin toplanmasıyla o ilkinin doğru ve ikincisinin ise endişe yaratıcı bir kimse veya bir Osmanlı casusunun işi olduğu sonucuna varmıştı.[26]

Ayrıca Patrizi'nin kaynakları da hoş karşılanmayan bazı bilgiler vermişti: piskopos Quinzio Zadar, Korčula, Budva ve (Patrizi'nin muhbirinin onu duyduğu yer olan) Dubrovnik'te planları hakkında açıkça ve dikkatsizce konuşmuştu. Budva'da Pelessa tarafından işe alınan ve onun tarafından gizlilik yemini ettirilen kişilerden biri de o şehrin valisine her ayrıntıyı ifşa ettiği için Venedikli otoriteler de grubun faaliyetleri hakkında iyi bir şekilde bilgi sahibi olmuşlardı. Bu kişinin valiye yaptığı

26 Bartl, *Der Westbalkan*, 84–7 (makamların şüpheli olması, Quinzio'ya mektup, toplantılar, gizli yolculuklar); ASVat, Fondo Borghese III 128, fos. [7v]–[8r] (Gini hakkında soy ve kariyer), [9v]–[10v] (2 belgede).

açıklama içerisindeki bir yorumu burada özel bir şekilde bahsedilmeye değerdir: o, 1595 yılının Ekim ayında "geçenlerde Adriyatik'e İspanyollar olduğunu düşündüğümüz kadırgaların geldiğini duyduğumuz zaman onların yanlarında bir Arnavut olduğu için Malta'da yaşayan şövalye Bruni'nin anavatanını kafirlerin elinden kurtarmak için geldiğini zannettik" demişti. Görünüşe göre Malta'daki yarı emekliliği sırasında bile Gasparo Bruni'nin eski Venedik Arnavutluk'u halkı arasında hala hatırı sayılır bir *reklamı* var gibi görünmekteydi. Ancak her halükârda o yakında sonunun gelecek olmasından dolayı bu hikâyenin bir parçası olamayacaktı. Marco Gini'nin Napoli'ye gittiğini duyan Venedikli makamlar buradaki casuslarına (ki o başarısız olmuştu) onun suikastini planlamasını söylemişlerdi. Onlar ayrıca 1596 Mayıs'ında Pelessa'nın ele geçirilmesine ve baş belası olan Korčula piskoposunun da ya Venedik topraklarından sürgün edilmesi veya onun sözde tutuklanarak Venedik'e getirilmesine dair emirler çıkarmışlardı. Üç ay içerisinde Pelessa hapse atılmış ve piskopos da geri dönme şansı olmaksızın Roma'ya kaçmıştı. Kardinal Cinzio'nun öfkeli protestoları da bir etki yaratmamıştı. Venedik'in gözünden, Osmanlılara karşı istenmeyen bir savaşın içerisine sürüklenmenin riski, diğer tüm endişeler arasından en ağır basanıydı.[27]

1595 yılının son baharında Pelessa ve piskopos Quinzio planlarını ortaya koymuşken diğer bir müstakbel isyan organizatörü olayların içerisine dahil olmuştu: Francesco Antonio Bertucci. Bu adam aile ismi Brtučević olan, kökenleri (İtal.: Lesina) Hvar adasından gelen bir Dalmaçyalıydı. O, Papalık devletlerine endişe veren bir eşkıya liderini avlamak için işe alındığı zaman Papa'yı etkilemiş ve bir Malta Şövalyesi yapılmıştı. Önemli insanları etkilemek onun için büyük çabalarla kendisini adadığı bir şeydi ve tabii biraz da sahip olduğu bir yetenekti; sağduyudan daha çok karizma sahibi olduğundan Hristiyanlık ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki çatışmada tarihi bir rol oynamanın kendisi için bir alın yazısı olduğu hissiyatına kapılmıştı. Bertucci, 1594-5

27 ASVat, Fondo Borghese III 128, fo. [8r] (Quinzio düşüncesiz); Zamputi, ed., *Dokumente*, ii, 52 (quando li di passati intendessimo che vi erano galee in Golfo, cioè spagnuole, ne credevimo che vi fusse con esse il cavalier Bruni che stà in Malta, per esser lui di natione Albanese, et per venir . . . in patria et liberarla dalle mani de infideli); Lamansky, "L'Assassinat", 117 (Napoli'ye emir); Tomić, *Gradja*, 131–2 (Pelessa'nın ele geçirilmesi emri), 195–8 (Pelessa'nın ele geçirilişi); Bartl, *Der Westbalkan*, 89 (protestolar, piskopos).

yıllarında İmparator'a Arnavutluk, Dalmaçya ve Bosna'nın kurtuluşu da dahil olmak üzere yeni bir Hristiyan güçler birliğinin kurulması ile ilgili bir dizi girişim teklifi ile mesaj ve muhtıra yağmuruna tutmuştu. 1595 yılı yazının başlarında Arnavutluk'u ziyaret etmiş burada isyan lideri olması potansiyel kimselerle iletişim kurmuş ve onlara büyük vaatler vermişti; sonrasında ise Eylül'de Dubrovnik'te Pelessa ve piskopos Quinzio ile buluşmadan evvel karadan tüm Karadağ'ı gezmişti. Bir ay sonra o, Klis'teki Osmanlı kalesinin ele geçirilmesi hakkındaki şemalarını diğer bir destek arayışı içerisinde olarak II. Rudolf'u ikna etmeye çalıştığı yer olan Prag'daki İmparatorluk sarayındaydı. Venedik yönetimindeki Split şehrinin yaklaşık 8km kuzey-doğusunda ziyadesiyle çarpıcı biçimde bir yamacın üzerinde olan bu kalenin Dalmaçya kıyılarından Bosna'nın hinterlandında giden ana rotalardan birisini kontrol etmesi bakımından gerçek bir stratejik önemi vardı. Bertucci hem İmparatora hem de Papa'ya 2 yıl boyunca bu konu hakkında ajitasyon yapmıştı ve o burayı ele geçirmek için Split'teki bir takım Osmanlı karşıtı aktivist ve bir grup Uskok ile planlar yaptığını söylerken blöf yapmamıştı. 1596 Nisan'ının başlarında bu harekâtı üstlenmek adına Avusturya'da hala düzenlemeler yaparken onun bu küçük komplocu grubu yollarına giderek bir şekilde bu kaleyi almışlardı. Sonrasında ise onlar hemen büyük bir Osmanlı kuvveti tarafından kuşatma altına alınmışlardı; Bertucci ve Avusturyalılar ile bunlara ek olarak bir de birkaç Uskok çabucak onlara yardım için harekete geçtiler ama onlar da buraya vardıkları zaman mağlup edilmiş ve Klis tekrar Osmanlıların eline düşmüştü. Bu olaylar devam ediyorken Klis'in ele geçirilişi Roma'da ve Prag'da büyük bir sevinç yaratmıştı; bu yüzden de Papalık, Venedik makamlarının daha fazla İmparatorluk birliklerinin gelişini engellediğini ve Osmanlı kuvvetlerinin ikmaline yardım ettiğini öğrenince şok olmuştu. Papa, 1 yıl sonra yerel bir Venedikli kumandanın Osmanlılara kalenin ele geçirilmesi için bir plan daha yapıldığı hakkında püf noktası bilgi verildiğini bilmiş olsaydı bundan çok daha büyük bir rezalet yaşamış olurdu. Venedik bir Balkan savaşı için manevra yaptırmamakta kararlıydı.[28]

28 Bartl, *Der Westbalkan*, 99 (Brtučević), 100–1 (1595'teki seyahatler); Springer, "Kaiser Rudolf", 80–1 (şövalye, avlanan eşkiya), 88–90 (muhtıralar, Klis'teki kışkırtma); Noflatscher and Springer, "Studien", 61–71 (muhtıralar); Zamputi,

Bu nedenden, bir sonraki büyük Osmanlı karşıtı aktivist Athanasios Riseas'ın 1596 yılının Ocak ayında Korfu'ya seyahat etmesi ve oradaki Venedik valisinden Balkan isyanını desteklemesini istemesi kötü bir karar olacaktı. Athanasios, Kilise tarafından Orta Balkanların büyük bir bölümünün yönetildiği ve görüldüğü üzere Romen toprakları ile özel bağlara sahip Batı Makedonya'daki Ortodoksluğun tarihi merkezi olan Ohri'nin baş piskoposuydu. Kendi açıklaması üzerine ona bir ayaklanma planlaması için ilham veren şey Mihai cel Viteaz'ın Călugăreni'de kazandığı zaferdi. Fakat aynı zamanda Napoli'deki İspanyol valisinden bazı casusların kendi topraklarında faaliyet gösterdiğinden de haberdar olmuştu; ister dinî sebeplerden isterse de daha genel siyasî kaygılar nedeniyle olsun Venediklilerin Ortodoks tebaaları üzerinden nispeten daha hafif kuralları olduğu ve İspanyollarınsa [kendilerini tam aksine – mağdur olmaya] maruz bırakacakları nedeniyle tercihini yapmış ve bu yüzden her şeyden önce teklifini yapmak için Venediklilere gelmişti (ki o, aslen Messina'daki Yunan toplumuna mensup birisi olduğu için İspanyol yönetimi altındaki koşullar hakkında gerçek bilgilere sahipti). Oldukça tuhaf bir durumda bulunan Venedikliler, onu adil ama kesin olmayan sözlerle başlarından savmaya çalışmışlardı. Bundan kısa bir süre sonra görünüşe göre Papa'nın hesabına Napoli'den Himarë'ye giden bazı küçük silah nakliyelerinin araştırmasına başlamışlardı. İmparator'un Orta Avrupa'daki savaş gayretlerine doğrudan dahil olma konusunda hevesleri bulunmasa bile görünüşte İspanyol yetkilileri Balkan topraklarındaki sorunlara ılımlı bir ölçekte katkıda bulunmaya istekliydiler (Napoli'deki Venedik casusu, Korfu'dan eski bir Venedik memuru olan Petros Lantzas'ın yetkililerden aldığı ve kendi aracılığı ile Himarelilere gönderilen silahları sonradan Osmanlılara sattığını ve gelirlerinden pay verdiğini rapor etmişti; bu iddianın ne derece doğru olduğunu bilmek imkansızdı).[29] Görünüşe göre Venedik'in ertelemelerinden yorulmuş olan Athanasios Mart ayı sonlarında biraz cesaret bulduğu Napoli'ye ve ardından da daha fazla yardımın vaat edildiği

ed., *Dokumente*, ii, 45, 47 (Pelessa ile ilişkin), 52 (büyük vaatler); Jaitner, ed., *Die Hauptinstruktionen*, i, 257 (Klis'in Papa'yla kışkırtılması); Niederkorn, *Die europäischen Mächte*, 285–90 (Venedik'in faaliyetleri, sevinç haberleri).

29 Lantzas hakkında bkz. yukarıda s. 324.

Roma'ya gitmişti. Onun Himarë'ye dönmesinden sonra Temmuz ayının ikinci yarısında ayaklanma başlamıştı. O ayın sonlarında ise Athanasios'un Avlonya'yı ele geçirmek için 10 bin kişilik derme çatma bir ordunun başında kırmızılar giyinmiş olarak bir girişimde bulunduğunun haberleri Venedik'e ulaşmıştı. Avlonya düşmemişti ve rapor açıkça abartılmıştı; baş piskoposun kendisi daha sonra bizzat sadece 500 adama sahip olduğunu açıklayacaktı. 10 Ağustos'ta onun kuvvetleri Osmanlıların kıyıda daha çok yeni yaptıkları bir kaleye hücum etmişlerdi; bu defa o 200'ü ateşli silahlara sahip olan 1300 adamı olduğunu söylemişti. Kale bir süreliğine ele geçirildiyse de Osmanlılar karşı saldırıya geçtikleri zaman Himarelilere çoğunluğu baş piskopos olan liderleriyle birlikte dağlara kaçmışlardı. Athanasios mücadelesini sürdürmeye çalışmıştı ama onun Napoli Krallığından daha üst seviyedeki yardım talepleri başarısız olmuştu ve onun kuvvetlerine katılan insanlar hem onu hem de kendilerini aldatmış olan İspanyolları suçlamaya başlamışlardı. 1597'de o yabancı sponsorlar aramak için bir dizi uzun yolculuklar serisine başlamıştı ki olabildiği kadar uzaklara, Prag'dan Tübingen ve Flander'e kadar gidecek ama bunlar nihayetinde yaptıklarının verimsiz olduğunu kanıtlayacaktı.[30]

1596 yılının yazında Zadar baş piskoposu olarak atanan Minuccio Minucci, onları savaşa katılmaya ikna etmek için Venedik senatosunu hitaben çağıran bir konuşma yapmıştı. Arnavutların Venedik'e olan geleneksel sadakatleri ve Yunanistan'da eskiden Venedik toprağı olan yerlerdeki halka ve "Arnavutluk'ta isyan başlar başlamaz ayrıca adaların, Eğriboz'un ve anakara ile Mora'nın derhal onların örneğini takip edeceklerine" büyük bir vurgu yapmıştı; Athanasios'un girişiminin suya düşmesi bu tartışmaya bir son verecekti. Ayrıca İspanyolların Avlonya'yı ele geçireceklerine dair olan korkuyu da dile getirmişti ki bu da "Venedik'in deniz taşımacılığına dair yaptığı harekâtı daraltacak bir etki yaratacaktı"; bu Balkanlardaki olayların daha geniş amaçlar için nasıl araçsallaştırılabileceğini göstermektedir ama İspanya çok açık bir

30 Zamputi, ed., *Dokumente*, ii, 98–100 (Korfu'da, Venedik yerine İspanya'nın tercihi), 102–3, 110–13 (Himarë'ye silah), 114–15 (Athanasios Napoli'de), 115–16 (Lantzas'ın itham edilmesi); Floristán Imízcoz, ed., *Fuentes*, i, 430–40 (Riseas), 458(n.) (Messina'dan); Pippidi, *Byzantins*, 128 (Călugăreni'den ilham), 130–3 (Avlonya, kale, yolculuk); Bartl, *Der Westbalkan*, 126–7 (10 Ağustos ve sonrası); Snu˙garov, *Istorija*, 98–9 (Yolculuklar).

şekilde elini bıraktığında bu gücünü kaybeden bir argüman olmuştur. Minucci'nin en temel savı Osmanlıların Avusturya tarafından mağlup edilmesine veya onların Avusturya'yı yenmelerine bakılmaksızın sonrasında Venedik'e saldıracak olmasıydı; bu iddia için verilen bazı iyi nedenler vardı ama bu Minucci'nin Sultan'ın kazanacakmış veya kaybedecekmiş gibi bir hükmü verip verememekten belki de istemsiz bir şekilde yoksun olduğuna vurgu yapmıştı.[31]

Venedik'teki Papalık elçisi aynı yıl Venedik hükümetini savaşın içerisine çekmeye çalışırken çok farklı bir yol izlemişti. O, Sultan'ın ve içinde bulunduğu durumun "son derece derin bir uykuya daldığını, hükümetinin anlaşmazlıklarla parçalandığını, savaşta herhangi bir cesarete veya en azından herhangi bir şöhrete sahip komutanlardan yoksun olduğunu; askerlerinin arasına itaatsizliğin ve tahrikin girmesiyle içlerindeki disiplinin bozulduğunu veya hatta tamamen yok edildiğini; insanların şu an içinde bulundukları durumun kendi iradeleriyle bir isyan etmek için özlem duyuyor olduklarını" anlatmıştı. Bu iddiaların en azından bazıları da kanıtlarla destekleniyordu. Osmanlı birlikleri arasında zayıf moral emarelerinin görüldüğü durumlar vardı: mesela 1595'te bir süvari birliği hücuma kalkmayı reddetmiş ve subaylarını öldürmüşlerdi ve Višegrad'ın düşmesine ona ihanet edilmesine bir yeniçerinin (ki o sonrasında Hristiyan bir rahip haline gelmişti) neden olduğu söylenmişti. İstanbul'da o yıl içerisinde 2 kez süvari alayları arasında siyasî kaynaklı olarak karışıklık yaşanmıştı; ilki, Sultan III. Mehmed'in onun azledilmiş olmasına direndiği Sinan Paşa tarafından yönetilmişti. Çünkü yeniçerilerin 1589'daki büyük ayaklanmalarında Sultan'ın sarayını basıp onu tahttan indirmekle tehdit ettiklerinde ülkenin başka yerlerinde ve İstanbul'da birçok yeniçeri isyanı başlamıştı (1591'de Buda'da maaşlarının ödenmesindeki gecikmelerden dolayı sinirlenmiş ve *beylerbeyi*ni öldürerek hazinesini pay etmişlerdi); öte yandan İstanbul'daki süvari alaylarının huzursuzluğunun bastırılması için yeniçerilerin kullanılması da Osmanlı silahlı kuvvetleri içerisindeki atmosferi iyileştirmemişti. 1595'in başlarında Ferhad Paşa Wallachia seferi için Kuzey Bulgaristan'da bir ordu toplamaya çalıştığı zaman

31 BAV, MS Urb. Lat. 1028, part 2, fos. 301r–304v (basit argüman), 308r (la Morea subbito seguiria l'essempio, et cosi Negroponte, l'Isole, et il continente), 315v (il che uerrebbe à rinchiudere dentro angusti termini la nauigatione de Vinetiani).

vazifeleri için çağırılan 40-50 bin adamdan sadece 4-5 bininin fiilen görevlerinde oldukları rapor edilmişti.[32]

O sorunlar, bu dönemdeki sözde Osmanlı "gerileme" mevzusunu çok daha büyük bir hale getirmişti. Çoğunlukla Venedik *relazioni*leri [ilişki-diplomasi yazışmaları vb.] ve Batılı yazarların diğer açıklamaları tarafından çizilen geleneksel tarih literatürü yönetici elitin arasındaki lüks ve bozulma Sultan'ın haremindeki kadınların gittikçe büyüyen politik nüfuzları ve Sultan'ın tebaasından hatta yönetimden artan bir şekilde uzaklaşması gibi şeylere sıkça vurgu yapılmıştır. Bu noktalar çağdaş gözlemciler tarafından havadan icat edilmemişlerdir; fakat Suetonius gibi klasik yazarlardan türetilen Batılı yolsuzluk ve despotizm paradigmalarına çok iyi uyum sağladıkları için bunları ele alırken dikkat edilmesi gerekmektedir. Örneğin III. Murad gibi bir padişahın "kendini geri çekmesi" onun harem hayatının zevkleri için hükümeti terk ettiği anlamına gelmiyordu; bilakis Sadrazamlığın kötüye kullanımı için onun makamını karar verme sürecinde daha erişilmez kılarak hakimiyeti daha çok elinde tutan bir hükümdar haline gelmişti. Bu, kendi içerisinde, yeni bir mutlakıyetçilik türü ile vezirlerin kendi hanedan ailelerinden oluşan yeni bir siyasi sınıf arasında ortaya çıkan bir "gerileme" değildi. Tarihçiler çok daha genel bir biçimde Fatih Sultan Mehmed'den Muhteşem Süleyman'a kadarki Osmanlı "klasik sistemi"nin altın çağına saplanıp kalmışlardır; bu doğrultudan herhangi bir şekilde sapmak düşüş olarak tanımlanabilir ancak kimse bunu 1450-1550 yıllarının İngiltere'sine veya aynı dönemin Fransa'sına uygulamayı düşünmez. Tek bir örnek vermek gerekirse; savaşa gelirken maaşlarını kendilerinin ödediği feodal süvarilere dayalı bir askeri sistemin bazı açılardan harple ilgili işlerde yeni gelişmelere (her şeyden önce ateşli silahların kullanılması gibi) cevap verebilmek için dönüşüme ihtiyaç duyması şaşırtıcı olmamalıdır.[33]

32 Valentini, "Perpjekje", 251 (immerso in un profondissimo sonno dell'otio . . . Il gouerno discorde La guerra senza capi di alcun ualore, ò almeno di alcuna reputatione. Ne i soldati corrotta, et già del tutto destrutta la disciplina, et introdotta la dis- obbedienza, et le seditioni. I Popoli commossi, . . . ardiscono per se stessi di ribellarsi); Griswold, *Great Anatolian Rebellion*, 16–17 (süvari birlikleri, Visegrád); Tezcan, *Second Ottoman Empire*, 183 (süvari birlikleri, Sinan); Crescentio, *Nautica*, 478 (1589 ayaklanması); Petrosyan, "Janissary Corps", 751 (yeniçeri isyanları, Buda); Murphey, *Ottoman Warfare*, 140 (yeniçerilerin süvarileri bastırması, 1595 celbi).

33 Fodor, *In Quest*, 215–22 (Sultan'a karşı Sadrazam); Tezcan, *Second Ottoman Empire*, 94–100 (politik sistemdeki değişim).

Her halükârda gerekli tüm tedbir ve önlemlerin yapılması gerektiğinde bile Osmanlı sisteminin 1580'lerden itibaren başının belada olduğu ve bazı şeylerin belirgin bir biçimde kötüye gittiği kaçınılmaz bir gerçek olarak kalmıştır. Temel değişiklik mali alanda yapılmıştı: 1581 yılında bütçe 1 milyon duka açık vermiş ve bu on yılın ikinci yarısında söz konusu açık kalıcı bir hale gelmişti. İran savaşının muazzam maliyeti ve ayrıca bundan kaynaklanan 1584-9 yılları arasında madeni paranın feci develüasyonu bu hususlardaki temel sebepti; tarihçilerin eskiden çok fazla vurgu yaptıkları Yeni Dünya'dan gelen İspanyol gümüş akımının artık belirleyici olmadığı düşünülmektedir. Finansman ve para birimindeki bozulmadan dolayı başka sorunlar hızla kabardı. Askerî-feodal ve fiskal sistem çeşitli şekillerde çökmeye başladı: vergi toplama birimleri olarak fefler veya timarlar bozuldu ve hükümet giderek artan bir şekilde iltizamlamaya ve kırsal nüfusa olağanüstü vergiler yüklemeye yöneldi. Feflerin sahipleri olan *sipahi*lerin birçoğu çağrıları görmezden gelmeye ve hatta mülklerini terk etmeye başladı. Yüksek memuriyetlerin satılması hız kazandı ve Batılılar gibi kalıtsal statüye takıntıyı büyüten toplumlar için çok çarpıcı görünen meritokratik ilke aşınmaya uğradı. Osmanlıların birçoğu bu değişimi öncelikli olarak ahlakî kurallarla açıkladı ve 16. yüzyılın sonlarında adalet ve eşitliğin çürümesinden üzüntü duyan bir literatür gelişti. Tarihçi Mustafa Ali'ye göre 1580'ler sırasındaki Osmanlı İmparatorluğu'nun kalbinin, merkezinin doğası, "...adalet ve dürüstlükten, tiranlık ve zulme doğru değişti". Özellikle Bayloslar gibi Sultan'ın birçok tebaası ile sohbet edip uzun süre yerinde kalan bu tarzdaki Batılı gözlemciler bir dereceye kadar Osmanlı düşünürlerinin endişelerini yansıtıyor gibi görünmektedirler. Ancak Osmanlı tarafında ahlakî değerlere ulaşan ve kandırılan eleştiri türü, Hristiyanların saflarında tüm Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşmakta olan çöküşü hakkındaki arzulu bir düşünceye dönüşmüştü. Bu dilek giderilmemeliydi.[34]

34 Maxim, *L'Empire*, 120 (1581 bütçe açığı); Fodor, *In Quest*, 173 (kalıcı eksiklik); Pamuk, "Re-assessment" (İspanyol gümüşünün belirleyici olmaması, *timar*ların bozulması); Özel, "Reign", 185 (meritokrasinin sarsılması); Sariyannis, "Ottoman Critics" (Osmanlı "çöküş" literatürü); Howard, "Ottoman Historiography" (Osmanlı "çöküş" literatürü, Batılı söylemlerden etkilenme); Boyar, "Ottoman Expansion", 138 (Mustafa Ali).

22

Pasquale "Bruti" ve Onun Barış Görevi

Birçok sıkıntıya ve büyüyen yapısal sorunlara rağmen Osmanlı İmparatorluğu hala çok büyük ölçüde savaş düzenleme yeteneğine sahip ve muazzam derecede güçlü bir varlık olarak kalmıştı. 1596 Macar seferi bunu iyi bir biçimde örneklendirmişti. Ayrıca bu, Padişahın sarayındaki dilsizler, cüceler ve hadımlardan oluşan özel dünyasına çekilmesi bir tarafa bırakılarak onun yürütme gücünü kendi ellerine almaya kararlı olduğunu da göstermişti: o, orduya seferde bizzat kendisinin önderlik edeceğini ilan etmişti. Bu, Muhteşem Süleyman'ın 1566 Macar Seferi'nden bu yana bir Sultan tarafından ilk kez yapılmıştı. III. Mehmed ayrıca, Edward Barton'un da şaşırtıcı olan bir şekilde kendisiyle gelmesini rica etmişti. Yabancı bir elçiyi gözlemci olarak alma fikri Osmanlılar için bir yenilik değildi: mesela 1548'de Fransız büyük elçisi İran'a yaptığı savaşta ağır topların nasıl yerleştirileceğine dair tavsiyeler vermesi için Muhteşem Süleyman'a eşlik etmişti ve 1569'da Muskovit [Knezliğine] yapılacak Osmanlı-Tatar seferinde Polon elçisinin de katılması istenmişti. Barton'un yanı sıra Fransız elçisi François Savary de Brèves de davet edilmiş ancak o bunu mali zorlukları öne sürerek reddetmişken Venedik elçisi de kendisine sorulmadığı için hayal kırıklığına uğramıştı. Sultan 20 Haziran'da ordusuyla beraber İstanbul'dan ayrılmıştı. Barton günlük hazırlıklarının onaylanması için verilen emre kadar beklemişti (belge günümüze ulaşmıştır ve Osmanlı görevlilerinin yolculuğunun her bir durak yerinde ona ekmek ile birlikte 5 koyun,

20 tavuk, bir miktar bal ve şeker, ve atları için de arpa ile samandan oluşan bir parti sağlamaları gerekiyordu); bunun sonrasında o 12 Temmuz 1596'da yola çıkmıştı. Haziran sonunda Londra'ya yolladığı bir gönderide o, katılımını aşağıdaki gibi gerekçelendirmişti:

> Bu zorlu savaştaki kişisel varlığım tüm Hristiyan âlemi için Türk ve Latin dillerini bildiğimden yararlı olabilirdi ve İngiltere ile Kraliçe için de onur getirebilirdi ki bu iki dili bu İmparatorlukta kullanabilen benden başka bir adam yoktu, ben bu tarafların sekreterliğini yapabilirim ve evet onların tasarladıkları belki de meselelerin Hristiyanlık aleyhine zarar verme eğiliminde olduğunu görmem gerektiğinde de tek uzlaşma yolu olabilirim.[1]

Barton'un "uzlaşmaya" atıfta bulunması İngiliz politikasında önemli bir değişimin kanıtıydı. Vekil büyük elçi olarak ilk yıllarında Harborne'un Sultan'ı İspanya'ya karşı kışkırtma politikasını şiddetle sürdürmüştü; ve II. Philip'in başlıca hedef olmasına karşın Philip'in sadece böyle bir çatışmaya desteğinin sağlanabileceğinden onun Avusturyalı kuzenleriyle de bir Osmanlı savaşının olasılığı memnuniyetle karşılanacaktı. Barton, şahsi olarak 2 büyük Katolik güce karşı herhangi bir savaşın iyi bir şey olacağını düşünüyordu; Ocak 1596 gibi geç bir tarihte şunları yazmıştı: "benim verdiğim küçük kanaat ile Tanrı'nın düşmanlarından birinin diğerine yani kafirin putpereste hücum etmesi için hiç bir şey yoktur diye düşünüyorum sonuna kadar kulaklarının yanındayken Tanrı'nın insanları nefes alıp güçlenebilirlerdi". Ancak Kraliçe Elizabeth 1593'te Kutsal Roma İmparatorluğu'nun söz konusu olduğu yerde fikrini değiştirmişti. Bu, Kuzey Almanya'nın önemli "Hansa" ticaret şehirleri arasında artan İngiliz karşıtı duygu tarafından tetiklenmişti; Hansa'nın İmparatorluğu İngiliz ticaretine karşı önlemler almaya ikna edeceğinin korkulmasından Elizabeth, II. Rudolf'e cazibeli bir saldırı başlatmıştı. İmparator'un esas isteği Elizabeth'in İstanbul'un kendi topraklarına saldırmayı bırakması için ajitasyon

1 de Nicolay, *Dans l'Empire*, 13 (1548, tavsiye); Kołodziejczyk, "Inner Lake", 134 (1569); Cernovodeanu, "English Diplomat", 432 (de Brèves, bailo); Skilliter, "Ambassador's *ta'yin*", 156–7 (belge, ayrılış); BL, MS Cotton Nero B. xii, fo. 356r (Barton sevkiyat).

yapmasıydı ve o Barton'a – garip gelecek bir biçimde – derhal savaşı durdurması için talimatlar göndermişti ve bunlar Sinan ilk seferine çıktığı zaman eline ulaşmıştı.[2]

İtalyan bir gözlemci 1594 yılında, Barton'un Osmanlılar nezdinde "büyük oranda itibar kaybına" uğradığını ve sadece "Hristiyanlık meseleleri hakkında bilgi almak için onu bir casus olarak kullandıkları" yorumunda bulunmuştu. Ama aslında onun barış için sergilediği gayretler onlar için değerliydi çünkü o kısmen enerjisinin çoğunluğunu asi Romen prensliklerini Sultan ile uzlaşmayı kabul ettirmek için ikna etmeye adamıştı. 1595'te Transilvanya'daki Sigismund Báthory'ye onun yuvaya dönmesini talep eden bir mektup göndermişti; ve 1597'de onu tekrar bir ateşkese ikna etmek ve Osmanlıların barış önerilerini övmek için yazmıştı (1596'da Venedik Baylosu Kraliçesi tarafından Barton'a yalnıza Polonya ile Sultan arasındaki barışın sürdürülmesini teşvik etme talimatı verdiği halde onun daha da ileri giderek Polonları, Osmanlılar ve Tatarlar ile Romen asilere karşı birleşmeye teşvik ettiğinden şikayet etmişti). Barton'un çabalarına İstanbul'da değer verilmesinin diğer bir nedeni de oradaki yönetim çevrelerinde savaşın hızlı bir şekilde sonuçlanmasını destekleyen önemli bir eleman olmasıydı. Çağdaş Batılı gözlemcilerin ve onun kana susamış "oyununun – kumarının" sözde değerini kabul eden tarihçilerin görüşlerinin aksine [bu desteğe] dahil olanlardan biri de Sinan Paşa'ydı. Barton onunla 1595 Temmuz'unda Sadrazam Wallachia seferi için ayrılmadan hemen önce konuştuğu zaman ve ona "İngiltere Kraliçe'sinin Alman İmparatoru ile barış arzusu içerisinde olduğunu" anlattığında Sinan buna çok olumlu bir tepki vermişti; o, Yanıkkale'nin ele geçirilmesinin Sultan'ın onurunu tatmin ettiğini düşündüğünü ve Kraliçe barış istiyorsa "daha onurlu ve kolay koşullar altında Alman İmparatoru'nun kendisi bunu planlayabilirdi, sıradan haraçtan başka bir şey gerekmezdi ve İmparator, kendi asi tebaaları olan Moldavya, Transilvanya ve Wallachia prenslerinin cezalandırılmalarını engellememeliydi" şeklindeki bir ayarlamadan memnuniyet duyacaktı. Barton, Sinan'ın ölümünden sonrada Sultan'ın annesi (Arnavut olan Safiye Sinan Paşa'ya yakındı) dahil hala barış isteyen önemli şahsiyetlerin varlığını not etmişti. Ama 1596 Ocak'ında Elizabeth'ten

2 BL, MS Cotton Nero B. xii, fo. 301r (Barton, 1596 Ocak); Niederkorn, *Die europäischen Mächte*, 112–17 (Elizabeth'in politikasının değişmesi).

Osmanlı politikasını etkilemeyi bırakmasını söyleyen bir mektup almış olması gerçeği şimdi bir şekilde engellenmişti (İngiliz politikası Padişahın aleyhine dönmemişti; aynı ay içerisinde bir İngiliz gemisi İstanbul'a aralarında demir ve kalayın da bulunduğu bir silah ve metal kargosu ile gelmişti ki bunlar olmaksızın Osmanlılar, "Sadrazam'ın yapılmasını emretmiş olduğu sahra top atışlarını kesinlikle gerçekleştiremezlerdi"). Tam da bu nedenle Edward Barton Batılı diplomatik heyetlerin arasında tek başına Sultan'ın Macar cephesine kadar eşlik etmek için yola çıkmayı kabul etmişti.[3]

İstanbul'dan ayrılmadan evvel Barton İmparatorluk elçisi Friedrich von Kreckwitz'in hanesinin hapisten salıverilmesini müzakere etmişti. Bu insanların onun yanına alınması ve kendisiyle birlikte cepheye götürülmesi ve güvenli bir geçişle sınırdan Viyana'ya gönderilmeleri kabul edilmişti. Bu, onun sefer esnasındaki rolüne insani bir renk katmıştı; ve aynı zamanda mahkumların diğer tarafa gönderilmeleri de geçici bir barış müzakeresi için yeni bir fırsat yaratacaktı. Sinan Paşa von Kreckwitz'i savaşın erken bir aşamasında ailesinden 5 kişi ile birlikte Belgrad'a ve daha sonra Buda'ya götürmüş ve müzakereleri başlatmak için de kullanmaya çalışmıştı; 1595 Şubat'ında Buda'da üs tutmuş olan Sinan'ın oğlu Mehmed onlardan birini, .çeşitli kalelerden vazgeçmesini, Romen isyancılara yardım etmeyi bırakmasını ve her yıl haraç göndermeye söz vermesinin talep edildiği bir dizi barış şartı ile birlikte İmparator'a göndermişti (Prag'dan gelen cevap sadece uzlaşılmaz bir boyutta değil, aynı zamanda kesinlikle aşağılayıcı bir üsluptaydı: Padişahın tüm Moldavya, Transilvanya ve Wallachia'nın Macaristan'ın tacı altında birleşmesini ve bu tacın da İmparatora ait olduğunu kabul etmesi gerekiyordu). Von Kreckwitz'in İstanbul'da kalan ailesinin 23 üyesi zamanlarının çoğunu Rumeli Hisarının kötü şöhretiyle bilinen "kara kule"sinde –burası böyle anılıyordu çünkü aslında içerisine günışığı girmediği için bu şekilde adlandırılmıştı– dehşet verici

3 Bodl., MS İtal. c. 7, fo. 160r (molto caduto di reputatione), 160v (seruendosene li Turchi come spia da intendere le cose de christiani); Kruppa, "Okmányok", 57–8 (Barton'dan Sigismund'a, 1595; krş. *HD*, xii, 49(n.), 54–5), 63 (Barton'dan Sigismund'a, 1597); Filitti, *Din arhivele*, ii, 71 (Barton'dan Mihai'ye, 1597); *HD*, iv(2), 212 (Baylo); BL, MS Cotton Nero B. xii, fos. 215r–216r (Sinan'la görüşme, Temmuz 1595), 300v–301r (Elizabeth'ten mektup), 303r (kalay ve tel), 335v (Safiye ve diğerleri).

şartlar altında bit, yetersiz beslenme, dizanteri ve diğer hastalıklardan mustarip bir biçimde hapsedilmiş olarak geçiriyorlardı. Aralarından 2 tanesi ölmüştü bu yüzden serbest bırakılması muhtemel olanların sayısı 21'e inmişti. Onlar, yeni Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın huzuruna getirilmeden evvel Edward Barton'un dragomanı tarafından sorgulanmışlardı. Bohemyalı genç asilzade Václav Vratislav'ın daha sonradan hatırladığı üzere İbrahim onları, "Yüce Sultan, tıynetinden gelen iyilikle hepimizi bu kadar acı bir hapis cezasından kurtardı ve karşılığında ona şükran göstermemizi ve ona karşı asla savaşmamamızı öğütledi" şeklinde bilgilendirmişti. Sonunda onlar, Barton'ın evine alınmışlardı; o, iki yıl boyunca ilk kez olarak onlar için banyoları hazırlatmış ve içinde uyumaları için bahçeye çadırlar kurdurmuştu. Barton'ın cepheye yaptığı keşif gezisi için Sultan ona sadece "çadırlar, halılar, şilteler, yemek pişirme gereçleri ve her türlü erzak"ın yüklü olduğu 36 adet deveden başka aynı zamanda eski mahkumların binmeleri için arabalar da göndermişti. İmparatorluk büyük elçiliğinin eski eczacısı olan Friedrich Seidel'in sonradan yazdığı gibi onlar en önde bir trompetçi arkasında Barton ve onu Polon tarzında kıyafetler giymiş 12 uşak, onların arkasında ise "tıpkı Osmanlı hanımlarının götürülmesinde kullanılanlar gibi kırmızı kumaş askıları olan ve her bir 4'ünün 1 tanesine bindiği arabalarda" eski mahkumlar ve en sonda ise develer olmak üzere yola çıkmışlardı. Ayrıca onlarla birlikte İmparatorluk büyük elçiliğinin (ve Bartolomeo Bruti'nin karısının amcası / veya dayısı olan) uzun süredir hizmet veren dragomanı Matteo del Faro da vardı. Barton'ın hizmetlileri arasında yerine getirmesi gereken 2 özel görevi olan kendi dragomanı da vardı: bu görevlerden biri insanları [önceden hapis olan, elçinin maiyeti] sınırdan Habsburg tarafına aktarıp götürmek ve olası bir barış anlaşması için İmparator Rudolf ile gizlice müzakerelerde bulunmak.[4]

4 Reusner, *Operis*, 101–5 (Şubat 1595 değişimi); Vratislav, *Adventures*, 153–92 (Kara Kule; 183: İngiliz dragoman, alıntı), 193 (hamamlar); Seidel, *Denckwürdige Gesandtschafft*, 76–7 (İngiliz dragoman), 80 (bahçedeki çadırlar), 81 (Zeltern, Teppichten, Polstern, Küchen Geräth, und allerley Victualien), 82 (vier und vier in einem rothen verhengten Wagen mit zwey Rossen, gleicher Gestalt wie man das Türckische Frauenzimmer zu führen pflegt); Foster, *Travels*, 58 (del Faro). Barton'ın kendi "relazione"si sadece 4 araba olduğuna atıfta bulunur: BNC, MS Vittorio Emanuele 1034, fo. 453r.

Barton'ın dragomanı genellikle Pasquale Bruti olarak anılıyordu. Aslında o Bartolomeo, Jacomo, Cristoforo ve geri kalanlarının kardeşi olan Lucietta Bruti ve Marco Dabri'nin oğlu olan Pasquale Dabri'ydi. Bazı belgelerde onun adı Dabri olarak geçmişti ama İstanbul ve dragomanlarının küçük dünyasında görünüşe göre bu genç adam, Kardinal Cinzio'nun aile soyadı ile anılması gibi ziyadesiyle amcalarının çok daha iyi bilinen soyadıyla özdeşleşmişti. Dabri'lerde Ülgün'ün 14. yüzyıldan itibaren kayıtlarında yer alan eski ve soylu ailelerindendi; 1480'lerden 1500'lerin başlarına kadar Pasquale Dabri (o, kızını meşhur Arnavut hümanist araştırmacı, Padova'da retorik profesörü olacak olan Marin Beçikemi ile evlendirmişti) şehrin önde gelen simalarından biriydi ve Ülgün'den bir din adamı olan Niccolò Dabri 1510'larda Eşim'in piskoposuydu. Bu yüzden o kuzenleri Borisiler gibi fakat babaları veya anneleri Kapodistriyalı olan diğer kuzenlerinin aksine Pasquale her iki ebeveyni tarafından da konuşulan diller olan Arnavutça ve Slavca ile yetiştirilecekti.[5]

Pasquale Dabri'den ilk kez bahsedilmesi Wallachia'lı Voyvoda Mihnea'nın teyzesi [/halası] Marioara Adorno'nun yazdığı bir mektupla ortaya çıkar. Pera'lı Katolik bir kadın olan Marioara Cenevizli bir tüccarla evlenmiş, Venedik'e taşınarak Murano adasına yerleşmişti; 1570'lerde kocasının ölümünden sonra oradaki bir manastırın sıradan bir yerleşiği olarak yaşamaya başladı ama Romen akrabalarıyla yakın temasta kalmaya devam etti. 1590 yılında o Pasquale'ı tavsiye eden ve Voyvoda Mihnea'ya onu hizmetine alması ricasında bulunan bir mektubu Bükreş'e göndermişti. Anlaşılan halihazırda Bartolomeo Bruti ve Mihnea arasında ve tabii Borisi yeğenleriyle kurulmuş olan bağların içerisine Marioara'nın dikkati ile genç Pasquale'da çekilmişti. Onun Mihnea'nın sarayında, Voyvoda 1591 başlarında azledilmeden evvel vakit geçirip geçirmediği bilinmemektedir; ama eğer öyleyse onun, bu olayın ardından İstanbul'a sanki vesayeti altında gibi olduğu dayısı Cristoforo Bruti'nin yanına taşınmış gibi görünmektedir.

5 Venturini, "La famiglia", aile ağacı (ebeveynler); Jireček, "Die Romanen" (ii), 18, (iii), 22 (Dabri ailesi); Pertusi, *Martino Segono*, 21–2 (Pasquale'ın kızı ve Beçikemi, 1480ler); Ćoralić ve Karbić, *Pisma*, 94–5 (Pasquale, 1505–6); Bartl, ed., *Albania sacra*, i, 14 (Niccolò Dabri). Pasquale'ın doğum tarihi bilinmemektedir: Venturini'de verilen tarih onun annesi için olandır, "La famiglia", aile ağacında (1564) muhakkak bir hata olmalıdır, en azından 10 yıllık bir gecikme ile.

1592 Ocak'ında Yaş'tan gelen bir rapor, Pasquale Dabri'nin daha çok yeni bir vakitte dayısı Cristoforo tarafından Moldavya'nın başkentine Benedetto'nun (veya muhtemelen Bartolomeo'nun) hanesinden genç bir hanımla evlenmek için gönderildiğini söylüyordu. Sonrasında o yıl Pasquale tekrar İstanbul'daydı ve bir dragoman olarak çalışıyormuş gibi görünüyordu ki dayısı Cristoforo'nun ölümünden sonra da onun bazı işlerini devralmıştı. Bir aşamada kardeşi Marin Dabri, muhtemelen bir tüccar olarak Pera'ya yerleşmişti. Pasquale bunun girişim / yatırım işlerinin içerisine dahil olmuş olabilirdi. Marin 1600 yılında öldüğü zaman o Matteo del Faro, onun Venedik Baylo'su tarafından çok sevildiğini belirtmişti. Fakat Pasquale Venediklilerle türlü bir anlaşmazlık içerisine düşmüştü: 1596 Temmuz'unda Edward Barton Macaristan sınırına gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldığında Baylo şifreli bir şekilde Venedik'e onun "maiyetinde halkımızdan, gerçekte daha ağır cezaları hak eden nedenlerle işten çıkarmak zorunda kaldığım Pasquale Dabri ile" gittiğini rapor etmişti. Suçunun aslında ne olduğu ise bilinmemektedir.[6]

Edward Barton'ın arabaları, at arabaları ve develeri temmuz ayının çok sıcak bir gününde yola çıkmıştı. Gün içerisinde kısa mesafelerle seyahat etmişlerdi; Friedrich Seidel Barton'un gece durdukları konaklamaları için top oyunları, müzik ve balık tutma ile rahatlayabilecekleri nehir kıyılarını seçmeye özen gösterdiğini hatırlıyordu. Ama sıcaklık yoğundu özellikle de Bulgaristan'da ve Sofya'dan bir Sırp kenti olan Niš'e giden yol deve, at ve sığır ölülerinden dolayı pis kokuyordu. Yolcular ayrıca, bir yeniçeriyi öldürmek suçundan dolayı kazığa geçirilmiş (her birine temelden kazık bastırılarak vücudu boyunca geçirilir ve boynundan çıkarılırdı ve sonunda kazık dikilirdi) 2 Hristiyan adamın cesetlerini de görmüştüler ve mart ayında Sinan'ın oğlu tarafından 300 Bosnalı asinin isyanı bastırılıp bunların kafaları samanla doldurulmuş

6 Ghinea, "La Famille", 390–5 (Marioara Adorno); Iorga, *Ospiti*, 99 (Mihnea'ya öğüt); Luca, "Veneziani", 246, 247(n.) (Ocak 1592, ona "Benedetto" der ancak Postelnic olarak çağırır); Kruppa, "Pasquale Bruti", 29 (Pasquale 1592'de Bartolomeo'nun erkek kardeşinin yerini alır - Helyébe Bartholomeo testvére, Pasquale lépett 1592-ben); *HD*, xi, 530(n.) (Marin Istanbul, 1597), xii, 337 (Marin Pera, 1598), 676 (ö. 1600, çok sevilirdi); *CSPVen.*, ix, 222 (Baylo, Temmuz 1596). Şaşırtıcı bir şekilde ayrıca Kruppa, Pasquale'ı merhum Cristoforo Bruti'nin oğlu olarak tasvir eden 1591 Aralık tarihli bir Venedik raporunu alıntılar: "Pasquale Bruti", 28–9.

2 Transilvanyalı da, Hristiyanlarla ispiyonculuktan dolayı aynı cezaya çaptırılmışlardı.[7]

Onlar nihayet Belgrad dışındaki Osmanlı kampına ulaşmıştılar ve 17 Ağustos'ta ise Sadrazam Damad İbrahim Paşa ile bir görüşme yapmıştılar. Bu Barton'un doğrudan İbrahim ile Türkçe konuştuğu samimi bir karşılaşma olmuştu. Sadrazam İmparatorluk büyük elçisinin hanesinin tüm mensuplarını İmparator'a göndereceğini bildirmiş ve onlar da minnettarlıklarını göstermek için birer birer İbrahim'in ayaklarını öperek onun yanından ayrılmışlardı. Bunun ardından Viyana ve Prag'a vardıklarında Osmanlı ordusunun büyüklüğü hakkında uygun şekilde göz korkutucu bir rapor verebilmeleri için onlara bir kamp turu yaptırılmıştı; Václav Vratislav 300 bin adam olduğunu tahmin etmişti ancak bu toplamda "değersiz güruh, ayaktakımı, katırcı ve eşek ile deve sürücüleri" de bulunuyordu. Eylül başlarında ordu ile birlikte güney Macaristan şehri Szeged'e doğru hareket ettikleri zaman Habsburg güçlerinin güçlü bir Osmanlı kalesi olan Hatvan'ı ele geçirdiklerinden ve bebekler ile hamile kadınlar dahil "tüm sakinlerini en merhametsiz ve acımasız şekilde kılıçtan geçirdiklerinden" dolayı bulundukları pozisyon tehlike altına girmişti; Osmanlı ordugahında birden intikam için açlık duyulmaya başlanmıştı. Ama İbrahim sözünü tutmuştu ve İmparatorluk tutsakları o kasabanın yöneticisinin kendilerine Buda'ya kadar silahlı bir refakatçi verilmesi emriyle Osmanlı-Macar kasabası olan (Buda ve Peşt'in güneydoğusundaki) Szolnok'a gönderilmişti.[8]

Tam bu noktada kendilerine, Osmanlı ordusunun kuzeydeki ana hedefine, Buda ve Peşt'in kuzeydoğusundaki Habsburg kalesi olan Eger'e (Trk.: Eğri, İtal.: Agria, Alm.: Erlau) doğru hareket ederken onlarla kalması bir gereklilik olan İngiliz büyük elçisi tarafından eşlik ediliyordu.

7 Seidel, *Denckwürdige Gesandtschafft*, 82–5 (yolculuk); Purchas, *Pilgrimes*, ii, 1355 (kazığa oturtma vd.: Barton'ın sekreteri, Thomas Glover tarafından yapılan açıklamalardan).

8 Seidel, *Denckwürdige Gesandtschafft*, 87–8 (Ibrahim'le buluşma), 67–90 (Hatvan tarafından tehlikeye atılma), 91 (Szolnok); Vratislav, *Adventures*, 195–6 (kamp turu, 300 bin), 198 (Hatvan, kadınlar ve çocuklar); Purchas, *Pilgrimes*, ii, 1358 (Hatvan alıntısı: Barton'ın 5 Ekim tarihli bir mektubundan). Ben, kronolojiyi daha sonraki bir rapor ile uyumlu halde verdim: Klarwill, ed., *Fugger-Zeitungen*, 193–5. Bu muhtemelen Vratislav'dan türetilmiştir: onun eşek ve deve sürücüleriyle ilgili ifadesini ve erkeklerden sadece 100 bininin savaşçı olduğu çıkarımı kullanmıştır.

Barton eski mahkumların oturabilmeleri için 4 köylü kağnısı kiralamış ve onlara kişisel yeniçerilerinden biri ve Pasquale Dabri ile birlikte 100 duka göndermişti. Bu ikisi at sırtında onların önlerinden gidiyordu çünkü onları herhangi bir (her iki tarafın) askerlerince yapılabilecek bir yağma mücadelesinden korumak gerekebilirdi; birkaç kez Tatarlarla karşılaşmışlardı ama yeniçeri börkünde sakladığı Sadrazamca verilmiş güvenli geçiş mektubu çıkarmış ve Tatarların kendilerini rahatsız etmemeleri için ciddi uyarılarda bulunmuştu. O ve Dabri başıboş birkaç at yakalamayı başarabilmişlerdi ki böylelikle onlardan bazıları da bunlara binebilirlerdi. İlk gecelerini ise önceden Tatarların ele geçirdikleri büyük bir Macar köyünde geçirmişlerdi; Rahibin onlara ekmek verdiği bir kiliseye gizlice girmişler fakat kısa bir süre sonra Tatarlar tarafından varlıkları keşfedilerek onlar, öldürülmek veya köleleştirilmekle tehdit edilmişlerdi. Tesadüfen Tatarların atlarına bakmaya gittikleri bir sırada şiddetli bir fırtına patlak vermiş ve o karışıklık içerisinde grup kısa süre sonra zifiri karanlıkta kaybolan ve yağmur yağan bir ortamda yerel rehberlerini de alarak kaçmayı başarmışlardı. Başka bir seyahat gününde ve Eğri'ye doğru ilerleyen büyük bir Osmanlı süvari kuvveti ile sonraki bir karşılaşmanın ardından sonunda bir Hristiyan cemaatinin yargıcının yanına yerleştirilmişlerdi. Ertesi sabah ise Buda'nın Osmanlı valisi ile karşılaşmışlardı ki o Sadrazam'ın mektubunu okumuş ve savaşın ilk kısımlarından beri bu şehirde bulunan von Kreckwitz'in hanesinden diğer 5 kişiyi hemen salmıştı (von Kreckwitz'in kendisi ise hastalığa yakalanmış ve ölmüştü). Ertesi gün onların hepsini Tuna nehri üzerinde Habsburglar tarafından tutulan en yakın kale olan Vác'a götürmek için bir tekne ve teknenin bir ip yardımı ile akıntıya doğru çekmek için (yerel Hristiyan yardımcı kuvvet askeri olan) Martoloslar ayarlamıştı. Şimdi ise grubun tek bir üyesi onlarla gitmemeye karar vermişti: "Pera'da evli olduğu için göçüp gitmek istemeyen" yaşlı dragoman Matteo del Faro. O bir şekilde İstanbul'a olan geri dönüş yolunu bulabilirdi.[9]

Böylece yolculuğun son kısmı Dabri ve yeniçeri nehir yatağının kenarından at sırtında ilerlerlerken 23 Eylül 1596'da başlamıştı. Onlar kaleye yaklaştıklarında Dabri yeniçeriye onu vazifesinden azat ederek

9 Seidel, *Denckwürdige Gesandtschafft*, 91–2 (Szolnok'tan Peşte'ye yolculuk); Vratislav, *Adventures*, 200–6 (Szolnok'tan Peşte'ye yolculuk), 206–7 (Buda valisi, *martolos*lar); TNA, SP 97/1, fo. 155v (del Faro hakkında Barton'dan alıntı).

geri dönüş yolculuğu için kendisine 10 duka verdi. Onların hepsi karada önlerinden giden Macaristan'daki köyden onlarla beraber gelen köylülerin kaledeki yetkililere gelişlerini bildirdiklerini düşünüyorlardı; ancak gerçekte bu rehberler Tatarlar tarafından yakalanarak öldürülmüşlerdi. Bu yüzden de onlar beklediklerinin aksine neredeyse teknelerini küçük bir farkla kaçıran bir top atışı ile karşılanmışlardı. Çılgınca şapkalarını sallamışlar (türban değil Batılı tipi başlıklar) ve Almanca ile Macarca Hristiyan olduklarını bağırmıştılar; topçu subayı elini tutmuş ve onları incelemek için kaleden silahlı 2 tekne gelmişti. Kaleye girmelerine izin verilmiş ve burada 3 yıldan fazla süredir devam eden esaretlerinin sonunda sevinçle diz çökerek ağlamışlardı ve istekleri üzerine Dabri de getirilmişti. Ertesi gün sabık mahkumlar kıyı yolundan gittikleri ve Arşidük Maximilian ile tanıştıkları Estergon'a götürülmüşlerdi. O, bu kimseleri Sultan'ın ordusu ve Eğri yönüne gidip gitmedikleri hakkında sorgulamıştı; Vratislav'ın daha sonradan yazacağı üzerine "Arşidük bu konuda hiçbir şey bilmiyordu ve biz Hristiyanların bu kadar zayıf bir istihbarata sahip olmalarına çok şaşırmıştık" demişti. Maximilian onların verdikleri bilgiler karşısında şok olmuş ve hemen, çoktan kuşatması başlamış olmasına rağmen Eğri'nin tahkim edilmesine dair emirler vermişti. Sonunda Estergon'da 3 gün geçirmesinin ardından Pasquale Dabri ve eski esirler Viyana'ya gitmişlerdi.[10]

Oldukça erken bir tarih olan 2 Ekim'de II. Rudolf'un Prag'daki sarayında Venedik elçisi olan Francesco Vendramin bu eski esirlerin Habsburg topraklarına güvenli bir şekilde ulaştıklarının haberini verebilmişti. O, salınmaları işinin tek amacının Sultan ve İmparator arasında bir barış tesis etmek olduğunu söyleyen Barton tarafından gerçekleştirildiğini demişti ve bu yüzden de Osmanlı donanması onların yerine İspanya'ya hücum etmeleri için gönderilmişti. Harekâtın siyasî iç yüzü bu nedenle hiçbir vakit şüphe götürmez bir nitelikte olmuştu; İngiltere'nin politikasının renginin kesinlikle anti Katolik ve Osmanlı yanlısı olduğu anlaşıldığı için de Rudolf'un danışmanları övgüde

10 Klarwill, ed., *Fugger-Zeitungen*, 195 (23 Eylül); Seidel, *Denckwür-dige Gesandtschafft*, 93–4 (Dabri ve yeniçeri, kaleye ulaşma, Estergon, Viyana); Vratislav, *Adventures*, 207–10 (rehberlerin öldürülmesi, kaleye ulaşma, Estergon, Viyana; 209: alıntı). Seidel ve Fugger'in her ikisi de kalenin adının "Waizen" (Vác) olduğunu rapor etmişlerdir; Vratislav ise buna "Towaschow" demiştir (açıkça görülüyor ki Moravya'da bulunan Tovačov ile karıştırılmıştır).

bulunamazlardı. Vendramin 1 hafta sonra von Kreckwitz'in hanesinin mensuplarının şimdi Prag'a ulaştıklarını ama bu Dabri ve diğer ikisinin İmparator onların Osmanlı casusu olabileceklerinden şüphelendiği için Viyana'da tutulduklarını yazmıştı. Nihayet 13 Kasım tarihine gelindiği zaman Pasquale'ın Prag'a gelmesine ve Edward Barton'ın tekliflerini sunmasına izin verilmişti. Fakat bu zamana kadar İmparatorun danışmanları arasındaki ruh hali önemli ölçüde kararmıştı. Kısa bir kuşatmanın ardından Eğri kalesi 12 Ekim'de teslim olmuştu. Buradaki herkes, Hatvan'da yaşanan katliamın bir intikam hareketi olarak kılıçtan geçirilmişlerdi. Arşidük Maximilian'ın ordusu 12 gün sonra buraya yaklaşmıştı; Osmanlılar onu karşılamak için dışarı çıkmışlar ve 2 ordu Eğri'nin yaklaşık 24km güneydoğusundaki Mezokeresztes (Haçova) ovasında savaşmıştılar. Savaş 2 gün sürmüş ve 2. günün geç bir vaktine kadar Habsburg güçleri kazanıyor gibi görünmüştür; onlar Osmanlı ordugahının kalbine kadar nüfuz etmişlerdi ki burada depolanmış ve saklanıyor olan Sultan'ın sarayının zengin özel eşyaları ve sandıklar dolusu altın sikkeleri ele geçirmişlerdi. Ama bu onların mahvoluşuydu. Görgü tanığı olan Edward Barton'ın sözleriyle "daha etkili bir yağma yapabilmek için süvariler atlarından inmişler ve piyadeler de mızraklarıyla arkebüzlerini bir kenara fırlatmışlardı" ki bunun üzerine de onlar biri Tatarların hafif süvarileri diğeri de Osmanlı kumandanı Cıgalazade Yusuf Sinan Paşa (1560 yılında Cerbe savaşında bir genç olarak ele geçirilen ve hızla Osmanlı hizmetinde yükselen Venedikli bir asilzadenin oğlu olan Scipione Cigala) tarafından yapılan iki püskürtücü hücuma maruz kalmışlardı. Habsburg askerleri geri çekilmiş ve bu genel bir seyre dönüşmüştü.[11]

"Pasquale Bruti" ile 13 Kasım'da yaptığı uzun sohbeti bildiren Vendramin, Pasquale'ın Sultan'ın barış görüşmelerine hazır olduğu konusundaki ısrarını sadece o yaz ordusunu toplarken büyük zorluklarla karşılaşmış olmasından değil, genel olarak askere çağrılmaktan kaçınılıyor olunmasının hala ciddi bir problem olduğunu belirtmişti. Pasquale ayrıca Barton tarafından önerilen bu "dürüst koşulların" her iki kesimi

11 *CSPVen.*, ix, 232–4 (Vendramin raporları); Peçevi, *Historija*, ii, 163–5 (Eğri kuşatması), 165–9 (Haçova); BNC, MS Vittorio Emanuele 1034, fo. 460r (i cauallieri smontati da cauallo, et i fanti buttate le picche, et gli archibugi, per meglio rubbare), 460v (karşı saldırılar). Sefer hakkında bkz. Schmidt, "Egri Campaign".

de tatmin edeceğini söylemişti. Ama şimdi Eğri ve Haçova'nın ardından "devlet işleri bu iki mühim zaferden sonra değiştiğinden eskisi gibi aynı temeller üzerinde müzakere yapmak mümkün değildi". Bir hafta sonraki diğer bir toplantıda Pasquale, 800 parçalık ağır toplara vurgu yaparak her türden personeliyle birlikte 200 bin toplamı olduğunu söylediği Osmanlı ordusunun gücünü değerlendirmişti. Ayrıca seferin ilk olarak başlangıçta Transilvanya'ya yönelik olduğunu ama Hatvan'daki zulümlere cevap olarak kuzey Macar cephesine yönlendirildiğini söylemişti. Barış görüşmelerine gelinince: birçok gecikmenin ardından sonunda konuyu İmparatorluk konseyinin üyeleriyle görüşmesine izin verilmiş ve burada ona kayıtsızca Sultan'ın Eğri ve Yanıkkale'yi verirse İmparator'un bir anlaşmayı kabul etmeye istekli olacağını söylemişlerdi. Pasquale Sultan'ın bunu asla kabul etmeyeceğini söylemişti ve tam aksi doğrultuda onun Estergon ve Vác'ın teslim edilmesi gerektiğini söyleyeceğini nakletmişti; eğer bunu yaparlar ve büyük miktarlarda para öderlerse Osmanlılar barış yaparlardı. 18 Kasım'da o, bizzat İmparator'un kendisiyle görüşmüş ve tüm bu konuşulanları ona da anlatmıştı. Ancak Vendramin "tüm karar alıcıların yavaş davranmalarına rağmen Pasquale tüm bu işte herhangi bir sonuca varılamayacağı hissiyatına kapılmıştı" diye yazmıştı. Bu yüzden Prag'dan birkaç gün sonra ayrılmadan evvel sadece vaat edilen – biri kendi diğeri de Barton için olan – 2 hediyenin verilmesini beklemişti. Onun planı Buda'ya gitmekti ve sonrasında oradan da "kıyafetlerini değişip Osmanlı elbiselerini giyerek" Barton'ın kendisini orada beklediğini umduğu yere, Belgrad'a gidecekti.[12]

Pasquale 27 Kasım'da Vendramin'e veda etmeye gelmişti. Ondan, Barton için 2500 duka değerinde mücevher ve 200 Taler (133 duka) değerinde bir altın zincir ile ek olarak kendisi için nakit şeklinde 800 flori (800 dukanın biraz altında) hediye almıştı. Ondan Sadrazam'a yazılmış olan mektuplar ve bizzat Rudolf'un kendi elleriyle yazılmış Barton için bir teşekkür mektubu da almıştı. Fakat korktuğu üzere müzakere girişiminin şartları reddedilmişti; Habsburglar en fazla Estergon ve Vác'ı

12 Kruppa, "Pasquale Bruti", 34 (honeste conditioni, essendo alterata la conditione delle cose con questi importantissimi successi non si poteva trattar più di quella maniera, come si sarebbe trattato prima), 36–7 (20 Kasım buluşması; 37: "mentre si fà qui tanto lentamente tutte le risoluzioni egli teneva per certo, che si ridurebbe il negozio a termini di nessuna conclusione', 'vestendosi in habito turchesco").

teslim etmek için istek gösterebilirlerdi fakat bu da ancak ve ancak Eğri ve Yanıkkale geri verilirse olabilirdi bu yüzden durum statüko anlaşmasının korunması olacaktı. Prag'daki bakanlardan biri Pasquale'a, Polonya'nın savaşa bir müttefik olarak dahil edilmesi iyi bir öngörü olacaktı öyle ki bu zeminde, kuzey Macaristan'daki Osmanlı ilerleyişi de zaten Polonyalıların güvenliğinin tehdit edilmesi demek olacağını söylemişti; Pasquale ise bunun Zamoyski, "tamamen Sultan'ın tarafında" olduğundan beri yanlış bir ümit olduğunu söylemişti. Genel olarak Pasquale, kendisinin olgun bir muhakeme yeteneğine sahip olduğunu açıkça düşünen Vendramin'in üzerinden iyi bir etki bırakmıştı (çok genç olmasına rağmen). O kendisini Venedik'e adamış birisi olarak betimlemişti ve Venedik hizmetine dönmek için Barton'dan işine son verilmesi adına hevesli olduğunu söylemişti.[13]

Ama bu olmayacaktı. Pasquale dönüş yolculuğunda Aralık ayının sonunda ulaşabildiği Belgrad'a kadar gitmişti. Orada Edward Barton'ı bulamamıştı çünkü Osmanlı ordusunun büyük bir kısmı onu da alarak İstanbul'a dönmüştü. 21 Şubat 1597'de Barton Osmanlı başkentinden yazarken "benim tercümanım Belgrad'dan döneli 2 ay oluyor ve bana İmparator'un teşekkür mektuplarını getirdi ve o kazancının, tebaasının kendisine iadesi olduğunu, prensipte bunlardan dolayı minnettar olduğunu" söylemişti. Pasquale'dan bu yönde çok kısa bir mesaj almıştı bu yüzden de Rudolf'un barış şartlarına ne gibi bir yanıt verdiğini bilmiyordu. Onun bildiği şey "General Hasan Paşa'nın Belgrad'da tutulan birliklerle orada ikamet ettiği ve onun oraya muhafız yapılarak onun geri gelmek zahmeti içerisine sokulmayacağıydı". Bu Hasan Paşa sınır bölgesinde kendisine sorumluluk yüklenen yeni Rumeli *beylerbeyi* idi. 4 Nisan'da Barton Sadrazam'a bu Hasan Paşa'nın Pasquale'ı ölüme mahkûm ettiğinden şüphelendiğini bildirmişti, "ne yazık ki ben Belgrad'dan bazı kesin haberler geldiği zaman sabır gösterdim". 17 Nisan'a kadar, Pasquale'dan Ocak'ta yazılmış olan uzun bir gecikme ile gelen ve daha çok yeni bir zaman diliminde İstanbul'a ulaşan bir mektuptan başka hala yeni haber gelmemişti. Burada sadece esirlerin serbest bırakıldığı için İmparator tarafından büyük bir takdirin konu edildiği bir şahsi mektup değil, aynı zamanda "beğeneceğinizi umduğum bir şey daha

13 Age., 37 (Venedik'e adanış, 'molto giovane'), 39 (armağanlar mektuplar), 40 (statüko fikri, Polonya, "tutto del gran signore", dönmek için istekli).

var ama tüm saygımla bunun hakkında sessiz kalacağım; mümkün olan en kısa sürede siz en şanlı efendimizin ellerini öpmek için geleceğim ve kendimin gerçekleştirdiği bu yolculukta sizin hizmetiniz adına neler yapıldığını anlatacağım". Bunlar Pasquale'ın kaydedilmiş olan son kelimeleriydi. Rudolf'un Barton'a verdiği hediyeye atıfta bulunduğu nazik yol Hasan'ın genç dragomanı güvenlik endişeleri nedeniyle alıkoyuyormuş gibi olduğunu gösterse bile eylemlerinin olası nedenlerinden birini hatırlatmak için hizmet edebilir; ne mücevher ne altın zincir ne de nakitten kayıtlarda başkaca söz edilmemişti. Haziran ayı başlarında Barton, Bartholomäus Pezzen'e (Prag'da kıdemli bir danışman ve İstanbul'daki eski İmparatorluk büyük elçisi) yazmıştı: "bize verilen birçok açıklama bakımından Hasan Paşa'nın onu öldürdüğüne dair dragoman Pasquale hususunda umutsuzluğumuz devam ediyor" demişti. O ayın ilerleyen vakitlerinde İstanbul'dan İtalyanca bir "avviso" bu işin gerçek yüzünü açıklamıştı. Ekim'de Edward Barton Sultan'a resmî bir arzuhalde bulunarak Pasquale'ın cinayeti için Hasan Paşa'nın cezalandırılmasını talep etmişti; ama 1 ay sonra Hasan'ın bu suçlamayı saçma bulduğu ve Barton'un Pasquale'ı saklanması için Galata'ya gönderdiğinin öne sürüldüğü raporlanmıştı. Dolayısıyla da eylem asla açıklanmamış ve kesinlikle asla cezalandırılmamıştı. Edward Barton dizanteri hastalığına yenik düşerek 28 Ocak 1598'de ölmüştü. O sadece 35 yaşındaydı.[14]

İki olayda da Bruti ailesinin üyeleri, 1593'te Benedetto ve 1596 kışında yeğeni Paquale bu büyük Osmanlı-Habsburg çatışmasını bastırmak için ellerinden geleni yapmışlardı. Söz konusu ilk girişim başarıya çok yaklaşmıştı; her halükârda çok daha şüpheli umutların beslendiği ikincisi ise askerî olaylarla aşılmıştı. Onların akrabası olan Matteo del Faro birkaç yıl boyunca Viyana ve Prag'daki efendilerine haber ve istihbarat göndermeye devam etmiş olsa da Brutilerin bu önemli olaylarda oynadığı rol şimdilik sona ermişti. Savaşın kendisi amansız bir

14 TNA, SP 97/3, fos. 163v–164r (21 şubat, alıntı), 180r (4 Nisan), 180v (17 Nisan: e di piu manda una altra cossa, qual spero lei sara grata, ma per buon rispetto la taceo, et quanto sara possibile, presto veniro in la a basciare le mani di V. S. Ill.ma et renderli conto di quel ho effetuato p[er] suo seruitio in questo mio viagio); Kruppa, "Okmányok", 78 (Del Pascale dragomano restiamo desperati per le molte informationi che si vengono date, che Hassan bassa l'habbia fatto morire); *HD*, xii, 1260 (avviso, 24 Haziran); *CSPVen.*, ix, 291 (dilekçe), 299 (dalga geçme); Woodhead, "Barton" (Barton'ın ölümü).

şekilde devam etmişti. Habsburg güçleri 1598'de Yanıkkale'yi tekrar ele geçirmişlerdi fakat Damad İbrahim Paşa komutasındaki Osmanlılar da 2 yıl sonra Macaristan'ın güneybatısındaki eşdeğer önemde bir kale olan Kanije'yi ele geçirmişlerdi. İbrahim ertesi yıl öldüğü zaman yerini Sinan'ın yeğeni olan Arnavut Yemişçi Hasan Paşa almıştı. Bu aşamada Habsburg tarafının önde gelen generali aynı zamanda güney İtalya'da bir stradiot subayı olan Demetrio'nun oğlu Giorgio Basta'ydı; Giorgio Flander ve Fransa'da İspanyollara hizmet eden yenilikçi bir süvari stratejisti olarak göz kamaştırıcı bir kariyere sahipti ve Ruldolf'un tüm komutanları arasında en etkili olanı olduğunu da kanıtlayacaktı.[15]

Yüzyılın dönüşüyle onun etrafındaki savaşların çoğunluğu Sigismund Báthory'nin 1598'de iktidardan feragat ettiği ve sonrasında onu tekrar kazanmak için çabaladığı yer olan Transilvanya'da odaklanmıştı. Mihai cel Viteaz Rudolf'un de onayı ile Transilvanya'yı ele geçirerek tepki göstermiş ve ardından hem orada hem de Wallachia'da egemenliğini pekiştirmek için Sultan ile barışmıştı. 1600'de o Moldavya'yı da almıştı ve bu yüzden de kısa bir süreliğine olsa da 3 prensliği tek bir Romen hükümdarının egemenliği altında birleştirerek Romanya tarihindeki özel yerini kazanmıştı. 1601'de Mihai ve Giorgio Basta müttefiken Sigismund'un topraklarını geri alma girişimini birlikte bozguna uğratmışlardı; fakat Basta, İstanbul ile yaptığı anlaşmalardan dolayı Mihai'ye güvenmiyordu ki bunun sonrasında da zaten onu öldürecekti. Sigismund tarafından daha sonraki yapılan bir seferin ardından 1602 ve devamında Transilvanya'nın tamamen kontrolü Giorgio Basta'ya bırakılmış oldu. O, büyük bir şiddetle Rudolf'un Reform karşıtı politikasını Katolikliğin yeniden tüm Transilvanya bölgesine uygulanmasında empoze etmişti – ki burası Katoliklerin, Luthercilerin, Kalvinistlerin ve Ünitaristlerin ortaklaşa kabul görmelerinden memnuniyet duyulan bir ortak yaşam alanı (*modus vivendi*) olmuştu (Romen köylülerin Ortodoksluğu ise resmî bir tanıma olmamasına rağmen hoş görü ile karşılanmıştı). Katı bir çizgideki bu yeni politika –kısa ömürlü olmuştu ama Rudolf'un alışılmış olan dinî ılımlılığından kadere dayalı bir sapmaydı– Kalvinist soylu István Bocskai [Ştefan Boçkay]

15 *HD*, xii, 329–30 (del Faro), 497–9 (anonim, ama muhtemelen del Faro), 676 (del Faro); Randa, *Pro republica*, 153–4 (Basta biyografisi); De Caro, "Basta" (Basta biyografisi).

önderliğinde bölgeyi 1606 yılına kadar sarsan büyük bir isyana yol açmıştı. Aynı esnada Osmanlılar 1605 yılında gerçekleştirdikleri büyük ölçekli bir karşı hücum ile Estergon, Vişegrad ve çeşitli diğer kaleleri tekrar ele geçirmişlerdi. Dolayısıyla da taraflar 1606 yılında barış müzakerelerinin görüşülmesi sürecine girmişlerdi ve Sultan burada güçlü bir konumdaydı – ki buna rağmen o, 1603 yılında yeni bir İran savaşı başladığı ve İmparatorluğunun doğu kanadı tehdit altında oluğu için bu savaşı bitirmeye hevesliydi. Son uzlaşı yani Zitvatorok Antlaşması birçok şeyi savaşın başlamasından önce olduğu gibi bırakmıştı; Yanıkkale İmparator'un, Estergon ise Sultan'ın ellerinde kalmıştı ki tek önemli kazanımlar ikincisinin sonrasında da elde tutulacağı Eğri ve Kanije'ydi. Aklı başında hiç kimse bu 2 kalenin 13 yıllık şiddetli bir savaşa değer olduğunu iddia edemezdi. Ama belki de burada olumlu bir kazanım da sağlanmıştı. Her iki tarafında bu kadar az şey başardığı ve sanal bir durma noktasına gelene kadar birbirleriyle savaştıkları gerçeği –"kleinkrieg – küçük savaş" baskınları hariçte tutularak– sonraki 57 yıl boyunca barış içinde kalmalarının bir nedeni olabilirdi.[16]

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'na dair yazılan anlatılar sadece kendiliğinden ve durmaksızın savaşan bir güç olduğunu değil, ama aynı zamanda eylemlerinin Hristiyanlara karşı sürekli savaş gerektiren bir ideoloji tarafından yönlendirildiğini çünkü İslâmî hukuk teorisince onlar darü'l-İslâm dışındaki her yeri darü'l-harp olarak gördüklerini de ortaya koyuyordu. Onlar, kesinlikle Kanunî Sultan Süleyman'ın hükümdarlığının sonuna kadar Avrupa'da genişleyici bir güç olmuşlardı ve güney İtalya'nın işgal edilme olasılığı hala ciddiye alınması gereken bir konuydu. Bu kitap içerisinde henüz iki başlıca savaş olan 1570-3 ve 1593-1606 ele alınmış olunsa bile gerçekten de resmin geneliyle bir uyumluluk vardır. Venedik'e ve Kutsal İttifak'a karşı savaş ilk etapta Kıbrıs'a karşı bir saldırı savaşı olabilirdi ancak bu saf kavgacılık veya dinsel nedenlerden ötürü başlatılmamıştı ve Doğu Akdeniz'de uzun vadeli güvenlik nedenlerinden dolayı girişilmişti. "Uzun Savaş"

16 Kortepeter, *Ottoman Imperialism*, 192–4 (Wallachia olayları); Evans, *Rudolf II*, 26, 68–70 (uyuşmazlık); Lefaivre, *Les Magyars*, i, 266–76 (Boçkay isyanı). Savaşın seyri bakımından çok iyi bir özet için bkz. Finkel, *Administration*, 12–20. Romen topraklarındaki kavga için bkz. Randa, *Pro republica*, 181–310; Zitvatorok hakkında bkz. Bayerle, "Compromise".

Osmanlıların tasarıdan ziyade tesadüf eseri girdikleri bir savaştı. İlk 3 yıl içerisinde bunu makul şartlarla bitirmek için istekliydiler fakat bunlar İmparatorluk tarafından reddedilmişti. Bunun sonrasında ise Habsburglar Osmanlıların Transilvanya'da yerleşmelerinde isteksiz olmuşlardı; Romen prenslikleri Sultan için hem ekonomik hem de stratejik olarak o kadar önemliydi ki konumu bu gibi yerlerde zayıf olduğu müddetçe müzakere masasına gitmeyi düşünemezdi.

Genel olarak bu dönemde Osmanlı politikasını yönlendiren şey bazen haklı çıkarımlar için kullanılsalar da dinî veya hukukî teorilerinden çok jeopolitiğin normal güç hesaplamalarıydı. Aynı şey onun anlaştığı Batılı güçler için de yeterince doğruydu. Venedik, Polonya, Fransa ve İngiltere'nin hepsinin sergileyecekleri kendi hesaplamaları vardı ve onlar bunları oldukça düşüncesiz bir şekilde gerçekleştirmişlerdi. Çoktan işaret edildiği üzere Avrupa çapında birbirine kenetlenmiş bir iktidar-siyaset mekanizması işliyordu ve Habsburg karşıtı güçler Habsburglarla olanlarla karşı karşıya geliyor ve böylece ilkinin çeşitli şekillerde Osmanlı yanlısı olmasını gerektiriyordu; ve bu mekanizma doğuya doğru genişleyerek İran'ı dahi kucaklıyordu. Bu dönem içerisinde Osmanlı siyasetinin önemli bir belirleyicisi varsa bu da doğu komşusuna karşı olan hâkimiyet mücadelesiydi. Sokollu Mehmed'in jeopolitik düşüncesi görüldüğü üzere Asya ile derinden ilgiliydi; Kıbrıs'ı alma kararının altında yatan sebep bile bu tür endişelerden kaynaklanıyor olabilirdi. İran'a karşı geniş çaplı bir toprak fethi savaşına girişme arzusu onu 1570'lerde bir Osmanlı-İspanyol deniz ateşkesine doğru giden hareketin kurucu ortağı yapmıştı. 1590'da sona eren 12 yıllık İran savaşının muhtemelen kaynakların tükenmesine neden olması savaşın kulağına hoş geldiği Sinan Paşa için bile 1593'te yeni bir Avrupa savaşını başlatmak noktasında isteksiz olmasının başlıca nedeniydi. Hristiyan değil ancak Müslüman bir düşman olan İran ile Osmanlıların ilişkileri dolaylı olarak ancak bu dönemdeki Avrupa jeopolitiğinin bütün modeli için derinden önemliydi.

Siyasî eylemin birincil nedeni olarak din bu hikâyede de kendi payına düşen rolü oynamıştı – ama sadece Hristiyan taraf için. Elbette bazı durumlarda başvurularını alışkanlık haline getirmiş olan aktörler dini saikleri büyük ölçüde göz ardı edebilirlerdi. Malta Şövalyeleri korsanlık faaliyetleri için yeterince güçlü bir ekonomik motivasyona

sahipti, ki bununla ilgili hiçbir durumda Sultan'ın Hristiyan tebaası dahi esirgenmemişti. Dinsel olarak esinlenen bir savaş ideolojisi, Tarikat'ın hayatta kalması için iki ana nedenden ötürü neredeyse bir zorunluluk haline gelmişti: genellikle ulusal grupların kendi ülkeleri savaşta olduğunda (örneğin Fransız şövalyeleri ve İspanyol şövalyeler) ortak bir düşmana odaklanmak gerekliydi; ve Malta'nın Katolik Avrupa'nın her yerinden gelen büyük gelirleri haklı göstermenin tek yolu gözle görülür bir şekilde daha yüksek bir amaç uğruna onunla meşgul olmaktı. Fakat bu devrin haçlı Papalığına dönüldüğünde dinin doğrudan motivasyon rolü yadsınamaz bir hale gelir. Tabii doğal olarak başka dürtüler de mevcuttu; bu Papaların liderlik rollerini güçlendirmek istemelerinin, özellikle de ulusal hükümranlar giderek daha fazla gücü kendi ellerinde topladıkları zamanlarda, kurumsal ve siyasi nedenleri vardı. Herhangi bir politikacı gibi Papalar da çıkarlarına uygun olduğu zamanlarda taviz verebiliyorlardı: Müslüman tüccarların Papalığın Ancona limanında sıcak karşılanmaları bunun bir örneğiydi. Bununla birlikte Papa V. Pius tarafından 1570'lerin başlarında Kutsal İttifak'ı bir araya getirmek için ve VIII. Clement tarafından 1590'larda İmparatorluk tarafını desteklemek için gösterilen olağanüstü çabalar (yalnızca kendi birliklerini göndermekle kalmayıp aynı zamanda parasal katkı sağlaması ve nihayetinde bazı askerleri göndermesi için İspanya'ya baskı da yapıyordu ki bu adamların vaaz ettiklerine gerçekten inandıklarını kabul etmedikçe durum anlaşılamazdı. Onlarınki bir kutsal savaş projesiydi. Bu neredeyse bir Hristiyan cihadı olarak bile tanımlanabilirdi, tek bir temel fark olmasaydı: amaçları sadece kafir oldukları için savaşmak değil Hristiyan nüfusu yönettikleri için de onlarla savaşmaktı. Bu farkın planları üzerinde de bir etkisi olmuştu ve onları Balkanlar'daki kitlesel ayaklanmaların Batı ordularının istilalarıyla sorunsuz bir şekilde koordine edileceği fantastik senaryolarla sabitleştirilmişlerdi. Bu planların ne denli gerçekçi olmadığı Balkanlar'daki birçok gerçek isyancının kendilerine büyük bir maliyet ile öğreteceği bir şeydi.

En geniş anlamı ile ele alınan Reform karşıtlığı olasılıkla bu devir Avrupa tarihinin en önemli gelişmesiydi. Cizvitler ve diğerlerinin sabırlı çalışmaları sayesinde Katolik Avrupa'nın kültürel ve dinî yaşamı yavaş yavaş ama derinlemesine değişmişti. Yöneticilerin ve elitlerin

radikalleştirilmesiyle sonraki yüzyılda Avrupa'nın büyük bölümlerinin Katoliklik tarafından –genellikle kaba kuvvetle– kurtarılması için zemin hazırlanmıştı. Reform karşıtı hareketin Papalığın Osmanlılara karşı siyasetlerini güçlendirmedeki rolü bu kitabın kapsadığı yarım yüzyıl boyunca hafife alınmamalıdır; V. Pius'un çalışmaları olmasaydı İnebahtı Savaşı asla gerçekleşmezdi. Yine de yüzyılın sonunda aksi takdirde önemli bir Hristiyan zaferi olabilecek her şeyi sabote eden şey Reform karşıtlığının şevkiydi. Eğer Transilvanya'daki Habsburg rejimi yerel dini düzenlemelere ve içerdikleri sosyal ve politik güç dengesine saygı duymuş olsaydı, bu ülke Batı gücünün yeni bir siperi haline gelebilir, Tatarların ana erişim yolunu kapatabilir ve Sultan'ın Macaristan'daki topraklarını elinde tutmasının kontrolünü ciddi bir şekilde zayıflatabilirdi. Böylesine tarihsel bir zafer ihtimalini geçersiz kılanın Katolik zaferi olması da büyük bir tarihsel ironiydi.

Oysa Brutilerin ve Brunilerin hikâyesinin göstermeye yardımcı olduğu gibi Reform karşıtı tecrübelerin pek çok şekli vardı. Onlar için din sadakatin en güçlü belirleyicisiydi – Venedik'e olan aidiyet duygusundan bile güçlüydü (Bartolomeo bunu kariyerinin başlangıcından kısa bir süre sonra politik olarak terk etmişti ve öldüğü zaman da fiziksel olarak terk etmeyi planlıyordu). Onların katkıları arasında Karşı Reform'un Trent'te gerçekleşmesine yardım etmek, İnebahtı'da Hristiyan alemi için savaşmak ve Cezayir'in İspanya Kralı'na transfer edilmesi için plan yapmak da vardı. Yine de aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun yabancı, tamamen düşman veya herhangi bir yekpare bir varlık olmadığını da çok iyi biliyorlardı. Bu, kendi dünyalarıyla iç içe geçmiş karmaşık bir dünyaydı. Kendi Hristiyan dünyaları için çalışmak her nasıl düşünürlerse düşünsünler – Antonio Bruti'nin tahıl ticareti ve yerel diplomasisinde ya da Bartolomeo Bruti'nin Osmanlıların bir vassal devletinin bakanı olarak siyasi ve diplomatik faaliyetlerinde olduğu gibi – Osmanlılara veya onlara karşı çalışmayı gerektirebilirdi. Din derin bir düzeyde önemliydi ve bu, neden bu insanlardan hiçbirinin İslâm'a geçmediklerini açıklamak için yardımcı olmalıydı; ama çoğu durumda bu onların hayatlarını yönlendirmedi ve bazılarının Müslüman din değiştirmiş iktidar sahibi bir akrabasıyla bağlarını geliştirmelerine de engel olmadı. Hristiyan dünyasının sınır bölgelerinin

birinden Katolik olmaları onlara Katolikliklerine dair güçlendirilmiş bir his vermiş olsa bile dil, kan ve tarih bakımından Osmanlı tebaasına ve Osmanlı topraklarına bağlı Arnavutlar olmaları onlara bazı olayları Osmanlı perspektifinden görme yeteneği de vermişti. Papalar ve Kral-lar Padişahın yenilgisi ve Hristiyan aleminin zaferi için her zamankin-den daha gerçekçi olmayan planlar yapsa da Osmanlı dünyasıyla olan günlük etkileşim, gerçekte bu tür insanlara bağlıydı.

Epilog

Miras: Antonio Bruni'nin Tezi

Bu kitapta anlatılan Brutilerin ve Brunilerin hikayesi 1590'ların sonlarında nihayete eriyor. İnebahtı zamanında meydana gelen ilk ölüm dalgasını ikincisi takip etmişti: 1592 yılında Bartolomeo ve Cristoforo, 1597'de Pasquale Dabri ve 1598'de Antonio ile Gasparo Bruni. Görüldüğü üzere bu insanların dragoman olarak aktif kariyerleri ve kendilerince hanedanlarını oluşturan çocukları ve yeğenleri de vardı: ama onlarınki başka bir hikayedir. Bu kitapta rol oynayan kişilerden birkaçı uzun bir yaşam sürmüştü: Benedetto Bruti, Wallachia Voyvodası Mihnea'nın oğlu Radu zamanında onun sarayında 1618'de seçkin birisi olarak listeye alınmıştı; Jacomo Bruti aynı yıl 76 yaşında hayata gözlerini yummuştu; ve Matteo Bruti muhtemelen 80'li yaşlarda 1623'te hala hayattaydı. Bartolomeo'nun dulu Maria'nın, kocasından sonra kaç yıl hayatta kaldığı bilinmemektedir. Onun varlığının son izi Petru Şchiopul'un servetinden küçük bir ödeme kabul ettiği Koper'deki evinde imzalanan 1600 tarihli bir belgedir. O, 16 yaşlarındaki Antonio ve Alessandro'nun anneleri olarak tasvir edilmiştir. Antonio'nun kariyerinin hiçbir detayı korunmamıştır, bu yüzden belki de o çok uzun yaşamamıştı. Alessandro Koper'de kalmış görünmektedir; 1611 yılında Kapodistriyalı bir yazarın kitabında yayınlanan Latince bir epigram[1] yazmıştı ve o yıl Venedik makamları kendisine Koper'de, Bruti ailesinin sadık hizmetlerinin takdiri olarak 200 tuzla tavasının gelirini bağışlamışlardı. Brutiler – en azından amcaları Jacomo'nun soyundan gelenler – o İstirya şehrinde gelişime yüz tutmuş uzun bir

1 Kısa hiciv. (ç.n.)

vorulaşa sahip olacaklardı ve hemen katedralin arkasında yer alan beyaz kireç taşından zarif cephesiyle 18. yüzyıldan kalma aile malikanesi bugün Koper Belediye Kütüphanesi'dir.[2]

Ancak onların özellikle dikkatlerin üzerine çekilmesini hak eden bir mirasları daha vardır: Avrupa'daki Osmanlı İmparatorluğu (veya daha doğrusu Bosna, Romanya, Macaristan toprakları hariç olmak üzere bu bölgenin büyük bir bölümünü kapsayan Rumeli Vilayeti) üzerine 1596 yılında Antonio Bruni tarafından yazılmış olan küçük bir tez. Bu çalışma, modern zamanlar için tamamen bir bilinmezdir ama yazıldığı günlerde önemli bir etkisi olmuştu. Onun el yazısı ile çoğaltılmış iki nüshası biri Vatikan kütüphanesinde ve diğeri de Venedik'te Museo Correr'in kütüphanesinde hayatta kalmışlardır (bununla birlikte metnin el yazması en azından bir süre dolaştığından diğer nüshaların keşfedilmeye devam edilmesi de çok olasıdır). Bu tez, askerî güçlerin, hükümet memurlarının ve devamında birçok şeyin formül gibi verilmiş listeleri ile Batılı *relazioni*lerin alışılmış işleyişinden çok daha farklı bir karakteristiğe sahip alışılmadık derecede ilginç bir çalışma parçasıdır. Ve hem Antonio'nun Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki ilk tecrübelerine dayanan ve hem de yazıldığı Uzun Savaş'ın ilk evresindeki özel koşullara işaret etmektedir.[3]

Bu metnin bir noktasında Bruni, Bar'ın "25 yıl önceki" Osmanlı fethine atıfta bulunur ki bu da metnin 1596'da yazıldığını göstermektedir. Başka bir pasaj ise bunu çok daha belirleyici bir biçimde Athanasios Riseas önderliğindeki Himareli ayaklanması daha nihai bir başarısızlık ile bitmemişken ve yolundayken 1596'nın ikinci yarısına tarihlendirmiştir. "Dağlı Himareliler şimdi ayaklanmışlardır, bazı insanlar tarafından, özellikle de Ohri'li baş piskopos Athanasios'un gayretleriyle ikna edilmişlerdir (bu dönemde Ohri'den Himarë'ye gitmek aşağı yukarı 4

2 Pippidi, "Tre antiche casate", 64 (Benedetto); Anon., "Senato Mare", c. 12, 410 (tuz tavaları), 443 (Jacomo); Barbarano, *Historia*, iv, 152 (Matteo); AST, AMC, MS 84, reel 124, çerçeve 62 (1600 belgesi); Manzuoli, *Nova descrittione*, sig. A2r (Alessandro şiir).

3 BAV, MS Barb. Lat. 5361, fos. 200r–207r; BMC, MS Wcovich Lazzari 25, busta 9. Her ikisi de yazı bakımından transkripsiyon hataları içermektedir. Ben öncelikli olarak BAV MS'den atıfta bulundum. Museo Correr MS'de Antonio Bruti hakkındaki araştırmam sırasında yanlışlıkla katalog altına alınmış olarak buldum. Tam metni 2015'te *Revue des études sud-esteuropéennes*'in cildinde yayınlanacaktır.

gün sürmektedir) ki ziyaret bahanesiyle buraya giden Athanasios onların İmparator'la bir anlaşmaları olduğunu ve İspanya Kralı'nın da çok yakında geleceğini düşünmelerini sağlamıştır. Ancak bu isyan dışarıdan yardım görmediği müddetçe başarılı olamaz" diye yazmıştı Antonio.[4]

Daha kesin olan bir tarihlendirme ise Antonio'dan Angelo Ingegneri'ye yazılan bir mektup sayesinde yapılabilmektedir ve bu da metnin kökenine dair daha net bir fikir vermektedir. Angelo Ingegneri ile zaten kısaca karşılaşılmıştı: O, amcasının yardımlarıyla Tasso hakkında bir yorum yazmak için İstirya kentine seyahat etmeyi planlayan Koper piskoposunun yeğeniydi.[5] Koper ile olan bu bağlantı tek başına Antonio Bruni ile olan tanışıklığını açıklamak için yeterli olabilirdi. Burada başka bir olasılık daha vardır, bu da Angelo'nun, Gasparo'nun 1583'te Antonio'nun eğitimi için para yardımının ayarlanması hakkında yazdığı Papalık sekreteri Aurelio Ingegneri'nin oğlu veya yeğeni olmasıdır; muhtemelen Ingegneri ailesi Roma'daki okul yıllarında Antonio'ya karşı bir çeşit vesayet rolü de oynamıştır.[6] Angelo 1592'de Cinzio Aldobrandini tarafından kendisine kâtip yardımcılığı yapmak için alınmıştı. Cinzio, onu özellikle Tasso ile olan arkadaşlığından dolayı seçmişti çünkü şairin *Gerusalemme Liberata*'sının Cinzio'ya adanmış baştan aşağı yeniden yazılmış bir versiyonu olan *Gerusalemme Conquistata*'sını yayına hazırlayarak yeniden düzenlemesi gerekecekti: bu tam olarak 1593 yılında çıkacaktı. Ancak Angelo aynı zamanda daha çok genel sekreterlik işlerini yapacaktı ve 1594'te aynı zamanda Kardinal Cinzio'ya ithaf ettiği iyi bir sekreterin görev ve gereksinimleri hakkında küçük bir rehber yayınlamıştı. "Dünyayla ilgili haberler üzerine" başlıklı bölümlerinden birinde sekreterin "dünya hakkındaki sıradan haberlerde yer alan günlük bilgilerin mevcut ve canlı bir tarihi teşkil ettiği için" bilmesi gerektiğini söylüyordu; bu yüzden de "yaşayan tüm prenslerin çıkarlar ve niyetleri ve sahip oldukları güçler, ülkenin doğası

4 BAV, MS Barb. Lat. 5361, fos. 205v (li Cimarioti montanari . . .sono adesso solleuati á persuatione d' alcuni, ma piú per opera di Atanasio Arciuesc.° d' Ocrida, che sotto spetie di uisita - che Ocrida é lontana dalla Cimerra intorno á quattro giornate - há fatto loro creder d'hauer intell.ª con l'Im.re; et che tantosto sariano uenute genti del Ré di spagna ma questo moto loro puo durar poco se non é mantenuto da aiuti forastieri), 207r (da uinticinque anni in qua).

5 Yukarıda s. 278.

6 Yukarıda s. 418-9.

ve ulusların gelenekleri" vs. hakkında tam bilgi toplanmalıydı. "Bu türden bir çalışma için elçilerin *relazioni*leri, elçilik talimatları ve bu türden sayısız şeyleri el yazması gibi görülebilecek yazılarda okumak çok faydalı olacaktı". Bu durum, Angelo Ingegneri'nin Antonio'nun incelemesinde görevlendirildiği ve (en azından son hali üzerinde) hayatî bir rol oynamış gibi görünmesi hususunun arka planına dair fikir vermektedir.[7]

Tasso'nun Nisan 1595'teki ölümünden sonra Angelo Ingegneri Kardinal Cinzio'nun hizmetinden ayrılmıştı. Kısa bir süre sonra şairin ölümünün ardından onun bir eserini basma girişimi el yazmasının münhasır haklarını korumak isteyen Cinzio tarafından kısaca durdurulduğunda onunla bir anlaşmazlık yaşamış gibi görünmektedir. Angelo yine de 1596'da Cinzio'nun isteği üzerine onun memleketi olan Venedik'e gitmiş ve Antonio Bruni'nin ona yazdığı mektup bir kanıt olarak onun hala bir dereceye kadar Kardinal'in hizmetinde olduğunu göstermişti. Antonio, Angelo'nun kendisine yazdığı için teşekkür ettiği bir mektubu Venedik'ten 17 Ekim'de yazmıştı ve ziyareti esnasında onunla karşılaşma fırsatını kaçırdığı için ona üzgün olduğunu söylemiş ve devam etmişti:

> Şimdi, Roma'dan bu şekilde yazılan bilgilerin en seçkin patronunuz için hoş olmayan bir şekilde karşılanmayacağının size bildirildiğini yazdığınıza göre, sizin tarafınızdan gerçekte olduğundan çok daha büyük bir şeyin temsil edildiğini düşünmeye başladım. Bu yüzden bu beklentiyi nasıl tatmin edeceğimi bilmiyorum – bu nedenle de hata benim değil senin olacak. Efendinizi memnun edecekse daha büyük bir iyilik yaptığınızı düşüneceğim. En seçkin efendinin bir cevap ile beni onurlandırmayı küçümseyeceğini de sanmıyorum. Sonunda, en ihtiyatlı ve nazik tavsiyenizi kabul etmeye karar verdim, böylece efendi Kardinal, metnin benim tarafımdan ona en özel patronum olarak yani sizin aracılığınız ile gönderileceğini bilsin.

7 Serassi, *La vita*, ii, 231–2 (Cinzio'nun istihdamı); Ingegneri, *Del buon segretario*, 22–3 (Degli auisi del Mondo, la notitia cotidiana de gli ordi- nari auisi del Mondo perche questi sono vn'historia presente, et viua', 'piena informatione de gl'interessi, & delle voglie di tutti i Principi viuenti, & così delle forze loro, delle qualità de i paesi, de i costumi delle nationi Per così fatto studio tornerà molto à proposito la lettione di diuerse scritture, che si veggono alla penna, cioè Relationi d'Ambasciatori, Instruttioni di Nuntij, & di simile natura cose infinite).

Aradaki hürmetkâr dil özenli bir şekilde kaldırılırsa bundan ortaya çıkan şey, Angelo'nun Antonio'nun bir metni henüz yazdığını veya yazmakta olduğunu ya da yazabildiğini duymuş ve ustası için onun bir versiyonunu talep etmiş olmasıdır. Ve Filozof Francesco Patrizi de dahil olmak üzere Kardinal Cinzio'nun yakın çevresinin mensupları Arnavutluk'ta ve başka yerlerden Osmanlı karşıtı isyanları arttırma olasılıklarını faal bir şekilde araştırdıklarından bulunmasını istedikleri söz konusu metin Antonio'nun Rumeli Eyaleti'ne dair olan tezi olmalıydı.[8]

El yazmalarının birinde 13 diğerinde ise 27 sayfa doldurulan ve 4 bin kelimeden oluşan bu kısa eser, "Rumeli *Beylerbeyliği* Üzerine" (Del Bellerbegato della Romania) başlığını taşıyordu. Bu, bölgelerin de dahil olduğu kısa bir coğrafi açıklama ile başlıyordu ama hızlı bir şekilde dikkatini burada yaşayan insanlara çeviriyordu; Bruni'nin sürekli olarak katıldığı fakat söylenmemiş olan soru eyaletin Hristiyan nüfusunun yükselmek için istekli olup olmadığıydı. Başlangıçla birlikte bir uyarı notunun [önemi] vurgulanır: "tıpkı farklı dinlerde olduğu gibi halklar arasında belirli bir ayrılığa neden olan ve normalde dinsel farklılıkların bir sonucu olarak ortaya çıkan anlaşmazlığı artıran farklı diller de bulursunuz". Verilen anlatım detaylı ve nüanslıdır. Mesela o, çoğunlukla Rumca konuşanların Ortodoks olduklarını yazar ama bazı Peralılar ve Yunan adalarında yaşayanlar Katolik'tir; benzer bir şekilde çoğu Sırp ve Bulgarlar da Ortodokstur ama Üsküp yakınlarında yaşayan bazı Slav köyleri Katolik'tir ki ara sıra Tuna nehrine kadar yayılan Katolik haneleri ile Bulgaristan'daki Pavlikan köylerinin varlığına da dikkat çekmektedir – Pavlikanlar, Katolik misyonerler tarafından yavaş yavaş Roma kilisesine asimile edilecek olan Maniciler'le iyi bir sebeple

8 Serassi, *La vita*, ii, 258(n.) (bırakılan hizmet, anlaşılamaması); Personeni, *Notizie*, 114 (Venedik 1596); ASVat, Fondo Borghese IV 229, fo. 49r (Hor poiche V. S. mi scriue, che da Roma li uiene acennato, che così fatta informatione al' Illmo suo Patrone non saria discara, uado entrando in openione [*sic*], che da lei sia stata rapresentata molto maggiore di q^{e}llo, che è in effetti. nel che si come io riconosco la sua molta bontà, et amore uerso di me: così non sò come corrispondere all'espettatione. pur' la colpa sarà più sua, che mia. et se piacerà al suo Sig.^{re} me lo reputarò à gran gratia. ne credo, che S. S. Illma sdegnarà d'honorarmi con una sua resposta. Che io a la fine mi risoluo d'appigliarmi al suo prudentiss.^{mo} et amoreuoliss.^{mo} conseglio, acciò el Sor Card.^{le} sappia, che da me le sarà mandata la scrittura col mezo di V. S. mio singulariss.^{mo} patrone).

karşılaştırıldıkları vakit erken bir mezhebin kalıntısıydılar. Bu o günün standartlarına göre alışılmadık derecede iyi donanımlı bir çalışmaydı. Bruni ayrıca bu Hristiyan toplulukların arasında var olan gerginlikler hakkında da yorumlamalarda bulunmuştu. "Yunanlıların atalarına karşı olan gururlarını ve Katoliklere karşı olan nefretlerini koruduklarını" gözlemlemişti. Komşu Karadağ ve kuzey Arnavutluk kesimlerinin karışmış olan Arnavut-Slav nüfusunu ele alırken o, "Slavlar kendi uluslarından olan diğerlerine göre daha çok Ortodoks inancına uygun olarak yaşıyordular ve daha çok ayrılıkçı idiler; genellikle İpek (Pejë) – [yani Sırp Ortodoks Patrikliği] baş piskoposunun kendi otoritelerini tanımasını sağlamak için baskı yaptığından yüksek rütbeli Katolik papazlar zulüm gördükleri için Katolik mezhebinden nefret ediyorlardı".[9]

Ayrıca burada Müslüman nüfustan da bahsedilmişti. Bruni, Türkler "bir zamanlar göçebe olan ama şimdi yerleşik bulunan İranlıların "Zecchelle" partisini veya mezhebini takip eden Asya'daki olan bir soydan geldiklerini ve belki de kalplerindeki inancın Hz. Muhammed'den çok Hz. Ali'ye ayrılmış olabileceğini; ve kendi liderlerinin emri altında Bulgaristan'ın geri kalanına göre daha çok Dobruca'da yaşayan çok iyi keçe imalatçıları olan Yürükler haricinde" hepsinin tek bir dinde ve dilde olduklarını yazmıştı. Ayrıca bu pasaj da zamanı için çok ilgi çekici bilgiler vermektedir. Bu dönemde, Osmanlılar tarafından Balkanların bazı kısımlarına yerleştirilmiş olan bu karışık Asya kökenli yarı göçebe nüfus olan ve çok az bilinen Yürüklere ait Batı Avrupalı yazılarda herhangi bir atıfa rastlamak çok zordur. Birçoğu 15. yüzyılda gelmişti ve gerçekten de önemli bir çoğunluğu da yerleşik hale getirilip keçe üretimiyle ün kazandıkları Bulgaristan'ın Karadeniz kıyılarındaydılar. Ayrıyeten "Zecchelle"nin müritlerine yapılan atıf da dikkat çekicidir. Bu 1511 yılında Anadolu'nun güneyindeki Teke bölgesinde büyük bir

9 BAV, MS Barb. Lat. 5361, fos. 201r (si come ci sono diuerse religioni, cosi ui si trouano ancora differenti lingue, che causano ne popoli una certa disunione, che fa maggiore la discordia, che ordinariam.te regna, per la diuersita della fede), 201v (Yunanlılar, Sırplar, Bulgarlar, Pavlikanlars; Pavlikanlar hakkında bkz. Hupchick, *Bulgarians*, 77–82), 202v (Conseruano li Greci la uanita de Maggiori, et l'odio uerso i cattolici), 203r (li Schiauoni, che fanno alla greca, piu scismatici de gl' altri della nation loro, abhoriscono il nome latino, perseguitato ordinariamente dall' Arciuescouo di Pegio, che ua opprimendo li Prelati cattolici, per la recognitione, che pretende da loro).

isyana öncülük eden Şahkulu adındaki karizmatik bir asiydi (Bruni'nin "Zecchelle"i eğer Venedik'in yumuşak "zh"si ile telaffuz edilirse "Şahkulu"nun bir versiyonu olabilir; ama bu Teke sıfatının "Tekeli" şeklinde türetilmiş olan hali gibi de görünmektedir). Şahkulu'nun müritleri Kızılbaş denilen Şii'lerdi (başlıklarından dolayı "kırmızı başlıklı") ki güçlü bir İran yanlısı sempatileri vardı. Bir 10 yıldan daha az süre evvel bunların birçoğu Balkanlara ihraç edilmişlerdi ve isyanın ezilmesinin ardından Bruni'nin de doğru bir şekilde not ettiği üzere birçoğu da Ali'ye olan adanmışlığın radikal hali olan Şiiliği takip etmeye başlayarak yetişmişlerdi. Şahkulu'na duydukları saygı azalmadan devam etmişti; Bulgaristan'ın Karadeniz kıyılarındaki Varna bölgesinin 1543 tarihli kayıt defterleri "Şahkulu" adındaki Yürükleri listelemişti – bu, Yaş ve İstanbul arasındaki seyahatlerinde o bölgeyi gezerken kesinlikle kişisel deneyimine dayanan Antonio Bruni'nin açıklamasının doğruluğunun çarpıcı bir şekilde onaylanmasıydı.[10]

Ancak Antonio'nun bu metindeki ana kaygısı etnografik tanımlamadan ziyade göreceli güç ve askerî potansiyele ilişkin bir değerlendirmeydi. Balkanlarda "Türklerin" orijinal askerî ruhlarını kaybettiklerini ve tarım, ticaret işleriyle özellikle de borç para verme mesleğine yöneldiklerini kaydetmişti (bu noktada o, etnik Türklere ya da en azından Türkçe konuşanlara atıfta bulunarak onları orijinal fatihler olarak tanımlamış gibi durmaktadır; fakat o bu terimi daha çok genel olarak Müslümanlar için kullanmaktadır). Bulgaristan, Sırbistan ve Arnavutluk'taki sıradan

10 BAV, MS Barb. Lat. 5361, fo. 203r (ancorache le Iurucchi, maes- tri di finiss.° feltre, gia pastori uagabondi, hora stabili, progenie di quei Asiatici, che seguirono la fattione, et setta di Zecchelle Persiano, ó chi che fusse, egli, potria essere, che nell' intrinseco credessero piu ad Hali, che á Maometo: et questi sotto capo part. [icola]re habitano piu in Dobrutia, che nel resto di Bulgaria); Truhelka, "Balkan-Yürüken" (Yürükler); Werner, "Yürüken", 472–3 (16.yy Yürük akını); İnbaşı, "Rumeli Yörükleri", 159, 163 (Varna bölgesinde Yürükler); İnalcık, *Middle East*, 25 (keçe), 97–136 (Yürükler; 116: keçe); Kayapınar, "Dobruca yöresinde", 93 (Dobruca'daki Yürükler); Uluçay, "Yavuz Sultan Selim", 61–74 (Şahkulu isyanı); Sohrweide, "Der Sieg", 145–56 (Şahkulu isyanı); Yıldırım, "Turkomans", 318, 321–2, 375–6 (ilk sürgünler), 384–412 (Şahkulu isyanı); Mikov, *Izkustvoto*, 22–3 (Şahkulu asilerinin sürgünü); Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, 214–16 (Yürüklerin "Şahkulu" adlandırması, 1543). Nüfuzlu İtalyan tarihçisi Paolo Giovio, Şahkulu'ya Christopher Marlowe'un da *Tamburlaine*'deki bir karakter için (Techelles olarak) ödünç aldığı "Techellis" demişti (*Historiarum*, fo. 95r–v).

Müslümanlar içinse onların "herhangi bir ayaklanmadan korktuklarını; palalar ve yaylar ile yani eski moda silahlarla eski düşünceli yapıya sahip bir şekilde silahlandıklarını ama buna rağmen kıyılarda bazılarının arkebüzleri olduğunu" söylemişti. Çağırılmaları durumunda atları ve askerî hizmetlileri ile cevap veren feodal *sipahi*lere gelince: o bu sistemin büyük ölçüde çürüdüğünü yazmıştı. *Sipahi*ler arazilerini çoğunlukla bu mülkleri satın aldıkları için ellerinde tutuyorlardı, kendilerinin iyi bir hizmet göstermeleri karşılığında verildikleri için değil; onlar zayıf bir şekilde silahlanmıştı ve hem onlar hem de adamları askerî yaşamın zorluklarına alışkın değillerdi. "Onlar hayatlarını savaşta riske atmak istemiyorlardı bu yüzden de birçoğu ya arazilerini yeniden satıyor ya da yerlerine hizmetlilerini gönderiyorlardı".[11] Birçok *sipahi*ler ciddi finansal zorluklar içerisindeydiler çünkü arazilerini çıkar için borçlandıkları paralar ile satın almıştılar ve savaş tüm gelirlerini yutmuştu; diğerleri ise iflas etmiş olan askerlere faiz karşılığında borç vermişlerdi. Ve *sipahi*lerin sayıları şöhret buldukları toplamdan çok daha azdı; burada Bruni sağlayabilecekleri *sipahi*lerin sayısının tahmininde bulunarak Rumeli'nin tüm *sancak*ları üzerinde hızlı bir araştırma yapmıştı. Sonrasında ise o yardımcı kuvvetlere dönerek düzensiz süvari birlikleri olan *akıncılar* ve Kırım Tatarları hakkında detaylar vermişti. Onun dikkat çektiği, ikincisi Osmanlılara maliyet yükü getiren bir müttefikti: "bu açgözlü milletin mensupları, kendilerine ilk önce geride bıraktıkları aileleri için erzak, savaşanlarına ise silah ve hatta çizmelerine kadar giyecekleri verilmedikçe genellikle oturdukları yerden ayrılmıyorlardı".[12]

Metnin son kısmı şu şekilde başlıyordu: "Arnavutluk hakkında bir şeyler eklemekse bana kalıyor". Kardinal Cinzio'nun çevresindeki stratejik düşünürler, özellikle de Arnavut isyanının olasılıkları ile ilgilendikleri için Antonio Bruni'den yapması istenilen özel görev buydu. Ve

11 Kitabının tam da bu noktasında Petru Şchiopul'un Arşidük Ferdinand'a disiplinli Hristiyan askerlerin çok daha fazla sayıdaki Osmanlı askerini yenebilecekleri konusunda söylediklerini aktarmıştı: bkz. Yukarıda s. 533.

12 BAV, MS Barb. Lat. 5361, fos. 203r–v (iş, pauentano d'ogni moto, armati all' antica, d' arco, e scimitara, ma li maritimi hanno anco qualche arcobugio, non uogliono arrischiar la uita nelle guerre; anzi che molti ó gli riuendono, ó mandano li seruitori in uece loro), 204r (*sancak*lar), 205r (quella ingorda nation per il piu non parte da Casa se non é prima prouista di uettouaglia per la famiglia, che lascia, et per se d'armi, et uestimenti sino à stiuali).

modern bir okur için Arnavutluk hakkındaki bu yorumlar – hem bu bölümde hem de önceki birkaç pasaj içerisinde – istisnai derecede ilgi çekicidir çünkü bu, Arnavut halkının ve onların topraklarının genel bir tanımının sunulduğu kimliği saptanabilir bir Arnavut tarafından bilinen ilk anlatısıdır. Tommasso Pelessa tarafından Roma'ya getirilen ve ülke içindeki bazı özel koşullar hakkında yorumların yapılması gibi bilinen Arnavutların bu tarzda metinleri vardı; ve görüldüğü üzere burada Arnavutluk'un 1570 yılında önemli bir şekilde ele alınmış genel bir çalışma bulunmaktadır ki muhtemelen bunun da anonim yazarı neredeyse kesin bir biçimde Ülgün'den Antonio Bruti gibi görünmektedir.[13] Ancak bu, Arnavut bir yazarın Arnavutluk hakkında genel bir açıklama yaptığı kesinlikle söylenebilecek olan ilk yazıdır.[14]

Yazısının ilk kısımlarında Arnavutları tanıtan Antonio Bruni, bunların Dalmaçya'ya yakın tarafta olanlarının Roma Katolik'i iken Draç tarafında güneyde olanlarının Rum Ortodoks olduklarını gözlemlemişti. Onların dilleri "Rumca ve Slavcadan oldukça farklıydı"; geç Roma tarihi hakkındaki bilgisinden yararlanarak Alaric tarafından bölgeye getirilen Alan veya Gotiklerden türemiş olabileceklerini tahmin etmişti ama daha sonra "Makedonların eski dili" olma ihtimalinin de olduğunu eklemişti. O ayrıca "Arnavut milletinin çok daha ötelerine uzandıklarını; Arnavutluk'un batıda Ülgün'den ve İşkodra gölünden doğuda Korfu'nun karşısındaki Bastia'da sonlandığını ama Arnavutların Pelopenez ve Yunanistan boyunca birçok yerde yaşadıklarını buradaki savaşlarda rehine olarak alındıklarını veya isyanlarla bu yolla uğraşan Bizans İmparatorları tarafından aktarıldıklarını" not etmişti. Ülkesiyle ilgili olarak asıl ele aldığı şeyde o, buranın Ortodoks kısmının üç *sancak*'a bölündüğünü: Delvine, Avlonya ve Elbasan olduğunu yazmıştı. "Delvine *sancağında* neredeyse herkes Rum dilini biliyordu; Avlonya'da ise çoğunluk. Burada ayrıca zift çıkaran Bulgarların birçok köyü vardı. Tüm Arnavutluk'taki yerler arasından bir tek Avlonya'da, buraya yerleşmiş olan Zecchelle'leri takip ettikleri için gelen Asya kökenli yabancı Türkler vardı".[15] Bruni, ayrıca görüldüğü Himareliler hakkında yorum

13 Yukarıda, s. 189-90 (anonim), 559 (Pelessa).

14 Age., fo. 205v (Restami á soggiongere dell' Albania).

15 Avlonya'nın orijinal Müslüman nüfusunun sınır dışı edilen Kızılbaşlardan oluştuğu, başka hiçbir kaynakta kaydedilmeyen bir gerçektir. Her nasılsa 1670

yapmış ve onların yeniden Osmanlı'ya boyun eğmek zorunda kalacaklarından korktuğunu ifade etmişti. Yakın zaman içerisinde isyanı bastırılmış olan Dukat halkının, kuzeydeki komşularının başına tam da böyle bir kaderin geldiğini eklemişti; onların sayıları birkaç yüz kadar azalmıştı ve dağ köylerinin birinden sahile yakın bir ovada yerleşmek için zorla nakledilmişlerdi. Kuzey Arnavutluk'taki Katoliklere gelince: bunlar, "Osmanlı İmparatorluğu'nun en iyi silahlanmış ve aynı zamanda en sadık Hristiyanları" idiler. Oradaki otoriteler "ovada bulunanların da tıpkı dağlardakilerin yaptığı gibi en ufak bir nedenden dolayı ayaklanmalarından" dolayı onlardan korkuyorlardı. Ki buna rağmen *sancakbey*leri sıklıkla "onları yağmalamak, savaşa gitmemek adına bahane bulmak için" kasıtlı olarak bir isyanı kışkırtabiliyordu; "tıpkı Dukakin *sancakbeyi*nin bu nedenden dolayı hiç ayrılmadığı gibi [içerisinde Preveze'yi de barındıran kuzey-batı Yunanistan'daki bir *sancak*, Karlıeli] Angelokastro'nunkide bölgesini silahlanmış Hristiyanlara karşı savunmak bahanesiyle her zaman için evinde oturuyordu".[16]

yılında şehri ziyaret eden ve Avlonya'nın genç insanlarının Ali'yi zikretmeye alışkın olduklarını ve Şii eğilimleri için güçlü bir şifre olan "Peygamber'in ailesine adanmış" olduklarını gözlemleyen Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde başka türlü açıklanması kafa karıştırıcı olabilecek bir yorumun keşfedilmesine yardımcı olur.

16 Age., fos. 202r (molto differente dalla Schiauona, et greca, l'antica lingua de Macedoni', é la natione Albanese assai maggiore della sua prouincia, l' Albania cominciando á Ponente da Dolcigno, et dal lago di Scutari, finisce in leuante alla Bastia incontra Corfu: ma gli Albanesi peró habitano piu in lá in diuersi luoghi della Morea, et Grecia, et ricoueratisi per le guerre, o trasportati da gl'Imperatori Constantin- opolitani, che cosi rimediorno alle solleuationi di questa gente), 205v (Nel sangiaccato di Deluino quasi tutti sano [*sic*] la lingua greca: in quello della Val- lona la maggior parte. Sonoui ancora molte ville di Bulgari, che cauano la pece. et la Vallona sola fra tutte le terre d'Albania é habitata da Turchi forastieri d'origine Asiatica, di quei, che seguitarono Zechelle ["Zechelle" BMC MS, s. 20'de, "Zecholle" BAV MS'de]), 205v–206r (Himareliler, Dukat), 206r (li meglio armati, cosi anco sono li piú fedeli Christiani dell' Im.° Turchesco tumultuando essi per ogni minima cagione, non meno quei del piano, che li montanari, ó per depredargli, ó per uendicarsene, ó per hauer scusa di non andar á guerra lontana et per tale effetto quello di Ducagini non parte mai, si come anco il sangiaccho di Angelo Castro, che sotto pretesto di difender il paese dall' armate Christiane, sempre sta á casa); Evliya Çelebi, *Evliya*, 145 (Avlonya; Gjirokastër'de benzer açıklamalar için krş.: 81, 85; Peygamber ailesine bağlılık hakkında bkz. Moosa, *Extremist Shiites*, 78–87).

Bu gibi bilgilerin çoğunluğu Roma'daki optimist düşünen boş konuşan ve oturduğu yerden akıl veren koltuk sahibi stratejistleri, Arnavutluk topraklarında yeni bir isyanı harekete geçirme düşüncelerini cesaretlendirecekti. Ancak Bruni şimdi ciddi bir uyarı notu eklemişti:

> Adriyatik'e bakan tarafta Arnavutluk çok yüksek dağlar tarafından çevrelenmişti; bir ova olarak yayan kimselerin bir araya gelmelerini engelleyen sık ve büyük nehirlerle sulanmıştı. Ve Hristiyanların süvarileri olmadığı gibi köprü kurma imkânları da yok. Kalelerin tamamına garnizon yerleştirilmemiş ya da korunmamış olsalar da hepsi Osmanlıların kontrolünde. Asıl olanlarsa en azından yeterince güvenli bu yüzden Hristiyanlar tarafından gizlice ele geçirilemezler. Ben bu noktaya dikkat çekmeyi özellikle istedim çünkü bazıları bu insanların kendi başlarına, yabancılar olmadan çok şey başarabilecekleri düşüncesine zannına kapılıyor ve sadece İspanya ile İtalya'dan bir bayrağın çekilmesiyle yardım geleceği söylentisi onların ayaklanmaları için yeterli. Tanrı'dan dilerim ki bu insanlar talihsizlik içerisinde bir tehlikeye düşmezler ve gayet açık bir şekilde onlarla yapılan anlaşmalar gelecekte bir şeyleri başarmak için ortaya çıkabilecek bir fırsatı tamamen yok etmeyecektir.[17]

Sözlerinin etkili bir kardinal tarafından okunacağının bilincinde olan Bruni, Osmanlı Arnavutluk'u içindeki Katolik Kilise'sinin daha iyi desteklenmesi için bir talepte bulunmuştu. Bölge içerisinde gerçekte ikamet eden sadece 2 piskopos olduğuna dikkat çekmişti. Onlardan farklı olarak Eşim'in piskoposu hastalandığı iddiası ile kendi evi olan Dubrovnik'te yaşıyordu; "ve onun yokluğundan dolayı ve onun, o dili

17 BAV, MS Barb. Lat. 5361, fo. 206v (L'Albania al mare Adriatico é circondata da altiss.i monti, piana, et irrigata da spessi, e grossi fiumi, che á pedoni prohibiscono la congiuntione tra di loro. et li Christiani non hanno cauallaria, ne modo di far ponti. li luochi serrati sono in poter de Turchi, ancorche ne presidiati, ne custoditi tutti. Li principali almeno sicuri, che da Christiani occultam.te non possono esser rubati. Il che hó uoluto accennare per l'opinione, che s'há di questi popoli, che da se possano far cosa buona senza gente forastiera, et che la fame sola de gl' aiuti d' Italia, e spagna, col mostrar loro qualche bandiera, basti á solleuargli: Volesselo Iddio. pur che non pericolino gl'infelici, et che con questi trat- tati tanto palesi non si perda affatto l'opportunita di far bene per l'auenire).

[yani Arnavutça] konuşamadığından dolayı o çok az şey başarabiliyordu". Bu, Antonio'nun bir zamanlar ahlaksızlık yüzünden cezadan kurtardığı iddia edilen eski arkadaşı Innocentius Stoicinus'a bir göndermeydi; ve Arnavutçanın reddedilmesi hakkındaki nokta aslında onun düşmanı olan ve "diğer milletlerden olan piskoposların adetleri ve dili bilmedikleri bir kafa karışıklığına sebep olmaktan başka hiçbir şey için iyi olduğunu" yazan Niccolò Mechaisci tarafından yapılan bir eleştiriye dair gerçekti.[18] Mechaisci'nin kendisine gelince Bruni onun hakkında, "Nidar Masani adındaki Müslüman bir karayolu soyguncusu aracılığıyla Akçahisar'ı sürpriz bir şekilde alma planları yaptığı (ki başarılı olabilir de olmayabilir de) Osmanlılar tarafından çoktan öğrenilmişti ki o da Osmanlılardan saklanmıştı ama sanırım onlar bu adamla alay ediyorlar" şeklinde yazmıştı. Diğer yerleşik piskopos olan Niccolò Bianchi elinden geleni yapmıştı ama bakması gereken devasa bir alanı vardı; ve o, kışın Sırbistan (coğrafi olarak Kosova'nın da dahil edilerek kullanıldığı bir terim) Katoliklerini ziyaret etmişti. Piskoposların kilise topraklarında yaşamaları bir gereklilikti ancak bunu yapmak için onların mutlaka yeterli bir gelire ve çalışan hizmetlilere sahip olmaları gerekiyordu ki aksi takdirde hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar tarafından hor görülebilirlerdi. "Böylece piskoposluk onuru bozulur ve kiliseler Osmanlı tiranlığından değil belki ama din adamlarının yoksunluklarından dolayı yıkılabilirlerdi". Nihayet stratejik durumları anlatmaya dönen Bruni Rumeli'ye çeşitli erişimlerin sağlanabildiği rotaları tasvir etmeye çalışmayacağını yazmıştı, bu kısmen hepsini görmediğinden ve kısmen de bunların haklarında çok daha iyi yazmış ve bölgenin askerî tarihini uzun vadede değerlendirmiş kimseler olduğu için yapmamıştı. O, hem yazdıklarının geçerliliğini teyit ettiği hem de gerekli bir erteleme duygusu ifade ettiği bir notla bitirmişti. "Müslümanların ve Hristiyanların bugünkü durumunu basit ve gerçek anlamda ortaya koymaktan memnunum. Herhangi birinin gördükleri ve duyduklarını anlatmasına izin verildiğinden herkesin yapması gereken veya yapabilecekleri konusunda hükümdarları ikna etmeye çalışmasına izin verilmez".[19]

18 Mechaisci ve Stoicinus hakkında yukarıda bkz. s. 421-2.

19 Age., fos. 206v (et per l' assenza, et perche non há la lingua poco frutto puo fare, per esser entrato in uoglia di sorprender Croia co'l mezzo d'un Nidar Manasi stradaruolo Turco - che puó e non puó succedere - si ua ascondendo, che li Turchi

Bu dikkat çekici metin sadece Antonio Bruni'nin Osmanlı İmparatorluğu içinde önceki seyahat deneyimleri hakkında değil aynı zamanda özellikle Arnavut topraklarındaki güncel gelişmelere yakından ilgisi hakkında da fikirler vermektedir. Venedik elbette, o bölge hakkında raporlar toplanması için iyi bir bakış noktasıydı; mesela Athanasios Riseas'ın ayaklanması hakkındaki haberlere genellikle buradan ulaşılabiliyordu. Ancak Antonio'nun daha özel bilgi kaynakları olduğu görülmektedir. Dukat'ın daha çok yeni bastırılmış olan ayaklanması hakkında verdiği ayrıntılar bu dönemin standart açıklamaları içerisinde yer almaz. Ve piskopos Mechaisci'nin Akçahisar'ı ele geçirme planı içerisine dahil olması hakkındaki bilgisi kuzey Arnavutluk'taki en az 1 Katolik muhbirle doğrudan temas halinde olabileceğini göstermektedir. Geniş Bruni ailesinin Koper'deki diğer üyeleri olasılıkla, ayrıca onun da yararlanmış olabileceği üzere, bölgeyle ilgili kendi haber kaynaklarına sahiptiler. Bu yüzden Antonio bu alanda kesinlikle uzmanlık bilgisi aranmaya değer birisiydi. Onu arayanlardan biri Osmanlı İmparatorluğu üzerine kendi başına büyük bir eser yazma sürecinde olan Lazaro Soranzo'ydu. Görüldüğü üzere bu iki adam zaten çoktan tanışmışlardı; Antonio Bruni, Petru Şchiopul'un Papa'yı 1594 yılında ziyaret etmek istemini onun aracılığı ile aktarmıştı.[20] Ama onların ilk karşılaşmalarının ne zaman ve nerede olduğu bilinmemektedir. Bu bağlantı, diğer diplomatik görevlerinin yanı sıra, 1582'deki sünnet şenliğine katılmak için İstanbul'a gelen ve Ortodoks Patriği Jeremias ile görüşmek üzere Papalık temsilcisi Livio Cellini'yi de yanına alan Lazaro'nun amcası Venedikli Giacomo aracılığıyla gerçekleştirilmiş olabilirdi. 1584 yılının Temmuz ayında Giacomo Soranzo, kendisi bir avvisi yazarı olan Cellini'ye devlet sırlarını açık etmekten Venedikli yetkililer tarafından suçlu bulunmuştu; gerçek korku daha önce olduğu

hanno di gia scoperto il trattato, et credo se ne burlano), 207r (Cosi la dignita episcopale é inuilita, et le chiese ruinano non tanto per la tirannia de Turchi, quanto per la miseria di curati, contentandomi di hauer semplice, e realmente rappresentata la conditione presente de Turchi, e christiani: che si come il narrare quello, che s'há uisto, e sentito, á ciascuno é permesso, cosi il uoler persuader á Principi quello, che debbono, ó possono fare, non é lecito á tutti); ASVat, MS Fondo Borghese III 60h, fo. 93v (d'altra nacione, non hauendo la lingua, et i costumi, non sono buoni se non da meter confusione).

20 Yukarıda, s. 533.

gibi Cellini'nin Papa için çalışıyor olabileceğiydi ve ayrıca Soranzo'nun bir kardinal külahı için eğildiğinin dedikodusu ortalıktaydı. Otoriteler ona merhamet etmeden evvel 2 yıldan fazla bir süre orada yaşayarak Koper'de sürgüne mahkûm edilmişti. 1585'in sonlarında Avignon'daki eğitimini tamamladıktan sonra bir süredir Antonio Bruni'yi de barındıran Koper'deki Bruni'ler ve Bruti'ler onunla tanışmak için pek çok kereliğine fırsat sahibi olacaklardı; aslında Giacomo Soranzo 1572'de Pelopenez açıklarında Kılıç Ali'nin gemileriyle savaşan ortak filodaki Venedikli komutanlardan biri olduğu için Antonio'nun babasını zaten tanıyor olmalıydı. Lazaro İstirya sürgünü sırasında (Giacomo'nun yazdığı ve ölümünden sonra yayınlanan övgü dolu anılarında Koper'i, "küçük ama keyifli bir şehir" olarak tasvir etmişti) onun amcasını ziyaret etmiş olabilirdi ki ayrıca Antonio Bruni ile de tanışmış olabilirdi.[21]

Bu aynı fikirde insanların / zihinlerin buluşabilmesiydi. Her ikisi de deniz komutanlarının oğullarıydı; Lazaro'nun babası Benedetto İnebahtı'da gemisi havaya uçmuş ya da en azından muzaffer Osmanlı kuvvetleri yığılarak gemisine bordalarken gemiyi havaya uçuran kahraman bir Venedikli kaptandı.[22] Her ikisi de gayrı meşru oğullardı – bu Lazaro'nun durumunda çok daha büyük bir engeldi çünkü o tüm kamu görevlerinden ve soylu Soranzo ailesinin üyelerinin başka türlü zevkler almayı bekleyebileceği onurlardan dışlanmıştı. Her ikisi de tam bir hümanist eğitim almışlardı: 1578'de Lazaro becerilerini başka bir amca olan (Venedik'in 1570-1'de Kutsal İttifak'a yardım etmesi için Roma'ya gönderilen Venedik elçisi olan) Giovanni Soranzo'nun onuruna Latince heksametrik[23] 5 sayfalık bir şiir yazarak sergilemiş ve klasik araştırmacılardan Giulio Salinerio Tacitus'un düzeltmeleri hakkındaki

21 Lazari, ed., *Diario*, 7–13 (Giacomo Soranzo biyografisi); Cella, "Documenti", 242 (sürgün cezası); Preto, *I servizi*, 59 (avvisi ayrıca Cellini'nin hapis cezasına çarptırıldığına dikkat çekmişti); Panciera, "Tagliare", 239 (kardinal); BNM, MS It. XI. 8 (6769), fo. 288v (quella piccola ma delitiosa città). Soranzo'nun diğer muhtemel bağlantısı 1591-2 yıllarında Koper valisi olan ve sonradan Petru Şchiopul'un arazisine karşı yasal işlem başlatan Maria Bruti için vekil rolüne bürünen Alvise Soranzo'ydu (AST, AMC, MS 84, reel 124, frame 62); ama o, Giacomo'nun üçüncü kuzeni olduğundan yakın bir akraba değildi (şecere için bkz. ASVen, Miscellanea Codici, serie 1a, storia veneta, reg. 23, 43–50.)

22 Yukarıda, s. 253.

23 Bu özellikle antik dönem destanlarında kullanılan ve her bir dizesi 6'lı ölçüden oluşan beyitlerle yazılan bir sistemdir. (ç.n.)

yorumları için ona teşekkür edecekti. Her ikisi de sekreter veya danışman rolünü içeren bir kariyerin peşinde koşacaklardı. Antonio Petru Şchiopul için tavsiyeler verirken Lazaro da VIII. Clement için "camerirer d'onore" olacaktı. Böylesi bir fahri meclis üyesinin resmî görevleri çoğunlukla törenseldi ama Lazaro'nun özel görevi, Papalık politikalarını savunan siyaset yazarı bir gazeteci olarak çalışmaktı. Bu sıfatla önce Clement'in IV. Henri'nin Katolik Kilisesi'ne dönüşünü reddetmesini savunmak için bir "Discorso" ve ardından Clement'in fikrini değiştirmesinden kısa bir süre sonra ise bu kararı kutlayan bir "Oratione" yazmıştı. Henri'ye hitaben ve tercümesi Fransa'ya iletilerek geniş çapta dağıtılan ikinci çalışma Clement'in isteği üzerine yazılmıştı. Bu önemli bir biçimde Fransız Kralı'na Kutsal Kabir'i kurtarmak için Filistin'e ordular gönderen Ortaçağdaki dindar atalarını taklit etmeye çağrılması ile sona ermişti: "kollarınızı ve yiğitliğinizi böylesine kutsal ve övgüye değer bir girişimden daha iyi nerede kullanabilirsiniz?".[24]

Efendisi gibi, Lazaro Soranzo'ya göre Osmanlılarla savaşmak bir meraktı. Ve onun Osmanlı İmparatorluğu'na olan özel ilgisi onu nihayet 1596'da Antonio Bruni ile beraber adını duyuracak olan kitabın hazırlanmasına çekti. Lazaro, belki de amcasının hizmetinde olarak Osmanlı topraklarında (kendini bulduğu bir) zaman geçirmişti. Bayloslardan bazıları aile üyelerinden bazılarını mahiyetlerine alırlardı ve Giacomo Soranzo'da 1566-8 sırasında sadece Baylo olarak değil (Lazaro muhtemelen bu sıralarda bir gençti) ama aynı zamanda hem 1575-6'da ve hem de 1582'de savaş sonrası sınırın kurulması için anlaşılması sırasında özel elçilik görevini üstlenmişti. Lazaro kitabının önsözünde Osmanlı İmparatorluğu'nun şu an ki durumu hakkında bilgileri araştırdığını ve "her şeyden evvel daha önce gördüğüm ve çok dikkatlice düşündüğüm şeylere bile güvenmeden bu bölgelerden yeni gelmiş tecrübeli ve idrak sahibi insanlarla sohbet ederek" yazmıştı; ama içerisinde yer alan bazı bilgilerin bir kısmı kesinlikle daha önceki kişisel deneyimlerine dayanarak kaynak edinilmişti. Ayrıca çokça okumuştu:

24 Soranzo, *Carmen* (şiir); Salinerio, *Annotationes*, 283–4 (Tacitus); Soranzo, *L'Ottomanno*, sig. 3†1r (cameriere d'onore); BNC, MS Vittorio Emanuele 1034, fos. 399r–410r (Discorso); Soranzo, *Ora- tione*, sig. π4r–v (Fransa'da dolanan), fos. 30v (doue meglio potete impiegar l'armi e'l valor vostro che in così sacrosanta e lodeuol impresa?), 31r ['28' olarak yanlış basılmış] (Clement'in talebiyle yazılmış).

çalışmasını yayınlanmasından kısa bir süre sonra savunarak "benim tarafımdan icat edilen yeni şeyler söylemedim fakat basılı ve yazılı yazarlardan ve yazılardan alınan şeyler [yani el yazması olanlar] Venedik ve Roma halkları tarafından da okundu" demişti. Sonuç, Rönesans Avrupa'sında yayınlanacak en donanımlı çalışmalardan biriydi. Ve Lazaro'nun kaynakları arasında Antonio Bruni hem yazılı hem de muhtemelen sohbette en önemli olanıydı.[25]

Lazaro Soranzo kitabının taslağını 1596 yılında Ischia adasındaki sular dalgalanırken [kaplıca tedavisi görürken] hazırlamaya başlamıştı. Daha sonra ise Osmanlı İmparatorluğu hakkında pek çok bilgi kaynağından yararlanabileceği "aile işleri için" Venedik'e taşınmıştı. Arkadaşı Antonio Bruni ile yaptığı bazı konuşmalardan sonra söylediği bazı şeyleri ondan yazmasını istediğini demişti ve (onu muhtemelen Cinzio için yaptığı çalışmalarda tanıyordu) Angelo Ingegneri'ye söyleyen de Soranzo'ydu. Antonio'nun kitabının aldığı nihai biçim Kardinal Cinzio'nun gereksinimlerine uygun olarak görünmektedir; ve sonunda bu muhtemelen Soranzo'nun kitabını yazarken kullandığı metnin versiyonuydu. Onun *L'Ottomano* kitabının ilk taslağı 1596'nın son aylarında yazılmıştı. 1597'nin Ocak'ına gelindiği zaman el yazması şekli Soranzo tarafından Macaristan'da İmparatorluk kuvvetlerini desteklemek için askerî bir sefer planlayan Mantova Dükü Vincenzo Gonzaga'ya gönderilmişti. El yazmasının diğer nüshaları ise hızlı bir şekilde dolaşmaya başlamıştı (çalışmayı Temmuz 1598'de savunan Soranzo bunun "2 yıldır Venedik'te ve Roma'da okunduğunu" söyleyecekti – yani aslında yaklaşık 18 aydır). Milan'daki Ambrosian Kütüphanesi'nde bulunan bugüne ulaşmış olan bir nüsha Haziran 1597'ye tarihlendirilmişti.

25 Albèri, ed., *Relazioni*, ser. 3, iii, 17 (Bayloların akrabaları almaları); Soranzo, *L'Ottomanno*, sig. A2v (ragionando sopratutto con persone di molta sperienza, e giuditio, le quali son venute nuouamente da quelle parti: non mi fidando ne anco di quelle cose, ch'io stesso hò già vedute, e molto ben considerate altre volte); Sforza, "Un libro", 211 (non haver detto cose nove, e machinate da me, ma cavate da scrittori stampati et approbati, e da scritture che si leggono publicamente in Venetia et in Roma). Soranzo Sırp-Hırvat dilinde iyi bir bilgisi olduğundan belki de zamanını Dalmaçya'da harcamıştı: *L'Ottomanno*, 35, 52, 70, 79. Iorga, 1583'te Marioara Adorno'nun Yunanca mektubu temelinde onun bir Baylo için sekreter olduğunu öne sürmüştü. ("Contributiuni", 54, 56); fakat o Yunanca'yı yanlış okumuştu. Soranzo'nun kitabına yüksek (ve haklı) bir övgü için bkz. Pippidi, *Visions*, 91–3.

Nihayet 1598 Mayıs'ında Soranzo kitabın basılmasına karar vermişti; bu 2 ay sonra bir zafer-ilhak töreninin ardından Papalık devletlerinin bir parçası olan Ferrara şehrinde ortaya çıkmıştı.[26]

Çokça okunmasına rağmen Soranzo kitabının kaynaklarına pek de fazla atıf vermemişti. Kabul ettiği eserlerden birkaçı zaten el yazmasında dolaşan eserlerdi – örneğin seyyah veya askerî bir adam olan Girolamo Bardi ve Yanıkkale'nin düşüşünü açıklayarak kompoze eden siyasi yazar Filippo Pigafetta. Bu kategoriden olarak o ayrıca diğerlerinden daha değerli olduğu anlaşılan Bruni'nin metnine de atıfta bulunmuştu. "Antonio Bruni'nin Rumeli *Beylerbeyliği* üzerine incelemesinde" şeklinde ilk kez atıfta bulunduğunda genel bir politika noktasını vurguluyordu: başarıyı garantilemek için yeterli kuvvet getirilemediği müddetçe isyanların kışkırtılmasının yanlış olduğu konusunda uyarmış, aksi takdirde bu sadece düşmanı uyarma ve silahlandırma etkisine sahip olur demişti. Daha sonra ise kendisinden özellikle Arnavutluk üzerine yazan bir yazar olarak bahsetmişti: "aynı Bruni gibi olan bu Katolik Arnavutlar'ın onların vatandaşı olan [Bruni] tarafından en iyi silahlara sahip olanlar ve aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en sadık Hristiyanlar olduklarını da yazıyor" demişti. Ardından Antonio'nun metninden neredeyse kelimesi kelimesine çok uzun bir alıntı yapmıştı. Ve bu tek ödünç alma da değildi. Başka yerlerdeki önemli pasajlarda; Osmanlı güçlerinin zayıf durumu, devşirme, yardımcı kuvvetler, sipahilerin savaşı kabul etmeyerek sızlanmaları, Petru Şchiopul'un Ferdinand'a tavsiyeleri, Arnavutluk'taki kabileler, Karadağ'ın dağlık alanları, Athanasios, Dukat ve Himariotlar hakkındaki şeyler doğrudan bu kaynaktan alınmıştı.[27]

26 Soranzo, *L'Ottomanno*, sig. 3†1r (Ischia, "per domestici affari"); Sforza, "Un libro", 210 (da due anni in qua si legge a penna in Venetia e per tutta Italia); BAM, MS S 102 sup., fos. 410r–465r (Milan nüshası); Anon., *Lettera* (zafer ilhakı). Soranzo, Dük'ün Roma'daki büyük elçisi olan Lelio Arrigoni vasıtasıyla Mantova'ya gönderilmişti. (*L'Ottomanno*, sig. 3†1r); Arrigoni, Roma'dan Ocak 1597'de ayrılmıştı. (ASM, Archivio Gonzaga, busta 968, fos. 669–77).

27 Soranzo, *L'Ottomanno*, 13 (zayıf devlet), 19 (*devşirme*), 20 (yardımcı askerler), 21 (sıkıntılar), 96 (Pigafetta), 98 (Petru Şchiopul), 112 (kabileler), 113 (Antonio Bruni . . . nel suo Trattato del Bellerbegato di Grecia), 113–14 (Athanasios vd.), 117 (Degli Albanesi Latini scriue lo stesso Bruni lor co[m]patriota nel Trattato allegato di sopra; che si come sono li meglio armati, così anco sono li più fedeli Christiani dell'Imperio Ottomanno), 119 (Bardi).

Bunlar Lazaro Soranzo'nun sadece Arnavut-Venedikli arkadaşı hakkında bilgi edindiği konular değildi. Daha evvel belirtildiği üzere o "Wallachia ve Moldavya'yı görmüş olan kişilerin açıklamaları hakkında" konuştuğuna dair bir açıklama yapmıştı.[28] Kitapta Antonio Bruni ile yapılan görüşmelerden kaynaklı olarak Moldavya hakkında yer verilen başka bilgilerde vardı: Soranzo Voyvoda'nın Tatarlara verdiği haracı, sığır üzerindeki kazançlı vergileri ve Polonya ile aralarındaki ilişkiler ile Moldavya ve Wallachia için kullanılan farklı coğrafi terimleri ele almıştı. Ayrıyeten Arnavutluk ve Arnavutlar hakkında da bazıları Bruni'den alınmış olabilecek birçok detayı not etmişti: Eşim'e Drina nehri ile yüzdürülerek gelen Dukakin dağlarından çıkarılan tomruklar, Avlonya'daki biscotto imalatı, Draç'tan Saranda'ya kadar Arnavutluk'un limanları, Mihai cel Viteaz'ın askerleri arasındaki Arnavutlar ve Draç'ın İşkodra'nın veya Ülgün'ün ele geçirilebilme olasılığı. Ve o kesinlikle hem doğru bir şekilde Topojan köyünden olarak tanımladığı Sinan Paşa'nın kökenlerini hem de İnebahtı seferinden önce Gasparo Bruni'nin Papalık hizmetine çağrılmasını Antonio'dan öğrenmişti. Genel olarak, Soranzo'nun kitabında kesinlikle veya muhtemelen Antonio Bruni'den türetilmiş bilinen herhangi bir kaynaktan çok daha fazla bilgi vardır.[29]

Antonio'nun incelemesine atıfta bulunduğunda Lazaro Soranzo, okuyucularına, eğer onu arama zahmetine katlanırlarsa bir el yazması olarak ulaşabileceklerini varsaymış olarak görünmektedir. Bazı nüshalar dağıtılmıştı ancak bunun hikâyesinin nasıl gerçekleştiği belirsizdir. Bugün bilinen söz konusu iki nüshanın biri 1598 Şubat'ına veya 1599'a tarihlendirilmişken, tarihsiz olan diğeri mutlaka 1598 veya sonrasına ait olmalıdır; her ikisi de kâtip hatası ile Petru Şchiopul'un ölümünün 1594 yerine 1597 olarak vermişlerdir. Her ikisinde de orijinal olmayan farklı versiyonlardan kopyalandıkları anlaşılan başka hatalar bulunmaktadır. 1595'te Sinan'ın geri çekilen ordusuna emsalsiz bir hasar vuran Toskana gücünün mensuplarından biri olan Filippo Pigafetta 1590'ların sonlarında Venedik topraklarında yaşıyor ve Medici sarayındaki bir arkadaşına onları Grandük'e vermesi için sürekli olarak kendi eline geçen *relazioni*leri gönderiyordu. 1599 Ocak'ının ortalarında Padova'dan

28 Yukarıda, s. 530.

29 Age., 27 (haraç), 32 (vergiler), 38 (tomruk), 40 (bisküvi ekmeği), 56 (Sinan), 58–9 (limanlar), 62 (Leh ilişkileri), 105 (şartlar), 120 (Ülgün vd.), 122 (Gasparo).

yazarak yakın zamanda karşılaştığı 3 el yazması metnin kopyalarını sipariş ettiğini söylemişti: bunlar Giorgio Basta tarafından 1597 seferine dair yapılan bir açıklama, Ferrara devleti hakkındaki bir *relazioni* ve "Rumeli *Beylerbeyliği* ve onun altında yaşayanlar, toprakları ve dağlardan Macaristan'a geçişler hakkında büyüleyici bilgiler içeren bir tezdi". Ve ayın sonlarında o "uzun süre buranın bazı kısımlarında yaşamış olan Arnavut ulusundan olan tecrübeli bir adam tarafından yazılmış Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki durumu hakkında bir *relazione* gönderiyorum" demişti. Bunun Antonio Bruni'nin tezi olmadığına dair çok az şüphe olabilirdi (ve hatta gerçekte o Rumeli'ye olan geçişleri sadece onları tarif etmeyeceğini söylemek için atıfta bulunmasına rağmen – ve Pigafetta bunu yazdığında zaman kaynağı kendisine satan satıcının çıkardığı patırtıya bağımlı kalmıştı). Bu yüzden bazı nüshalar mevcuttu ve ilgiyle okunmuşlardı. Bruni'nin kitabının dağıtımı Soranzo ile karşılaştırıldığında önemsiz kalmış görünmektedir.[30]

L'Ottomano'nun birçok okuyucusu vardı. Yazar için ne yazık ki, yayınlanır yayınlanmaz ona şiddetle tepki gösteren Venedik hükümetinin üyeleri de buna dahildi. 21 Temmuz 1598'de Roma'daki büyük elçilerine yazarak Lazaro Soranzo'nun kaçırılmasının ayarlanmasını istemiştiler ki böylelikle onu adalete teslim edebileceklerdi (onu kaçıran kişiye 2 bin duka ödenmesine razı olmuşlardı). Suçu, onların da açıkladığı üzere Osmanlıların Venedik topraklarına niçin saldırmak istediklerine dair nedenlerin verildiği pasajlardan kaynaklanmıştı. Bunlardan biri, Sultan'ın İmparator ile barış yaparsa silahlı kuvvetlerini büyük olasılıkla İran'a, Fas'a, Malta'ya İspanya'ya, Polonya'ya, Tatarlara ve Malta'ya değil ama Venedik'e karşı veya büyük ihtimalle tüm İtalya'ya karşı çevireceğiydi. Bu argümanın altında yatanlar yeni şeyler değildi; Minuccio Minucci tarafından (Papalık hizmetindeki diğer bir Venedikli) kullanılanlarla benzeştiğini söylemişti ki Minucci 1596 yılında Venedik senatosuna eğer Sultan savaşı kazanırsa hücum edileceklerde sırada

30 BMC, MSWcovich Lazzari 25, busta 9, pp. 13 (1597), 27 (1598. À ii. di febraro); BAV, MS Barb. Lat. 5361, fo. 204r (1597); Pozzi, *Filippo Pigafetta*, ii, 203 (discorso del Beglierbei della Grecia delle genti che ha sotto sé, de' paesi e passi de' monti per andar un Ungaria e d'altre notizie esquisite), 205 (Mando . . . una relazione dello stato d'Europa del Gran Turco, fatta da un valent'uomo che lungo tempo, essendo natio albanese, dimorò in quelle contrade).

Venedik'in var olduğunu anlatmıştı. Çoğu okuyucu Soranzo'nun kitabının bu bölümünü kesinlikle ateşli veya gerçekten de Venedik karşıtı olarak bulmazdı çünkü Venedik'in "adil ve uzun süredir devam eden tarafsızlığına" atıfta bulunmuştu, diğer tüm Hristiyan güçlerin onun yardımına giderek içinde olacakları hususunda ısrar etmiş ve Venedik'in askerî gücü hakkında parlak bir açıklama vermişti. Yine de bunlara rağmen çok daha tedirgin edici olansa, Cıgalazade Yusuf Sinan Paşa'nın ve diğer paşaların İstirya'daki Pula limanı, Zadar ve hepsinden çok daha cezbedici bir şekilde Girit adasının tamamı dahil olmak üzere Venedik mülklerinden bir veya daha fazlasını ele geçirmeye yönelik olarak ileri sürülen iddiaların ele alınmasıydı. Venedikli makamların büyük elçilerine yazdıkları gibi, "bunlar bir Hristiyan'ın ve Venediklinin kalbinde derin bir sessizlik içerisinde tutması gereken çok önemli devlet meseleleriydi".[31]

Lazaro Soranzo o 5 gün içerisinde bu düşmanca tepki hakkında bir şeyler duymuştu; Roma'dan Venedik makamlarına yazarak af dilemiş, herhangi bir kötü niyet olmadığını söylemiş, sonraki baskıda değişiklikler yapmayı önermiş ve mahkemelerinde kendisini savunmaya istekli bulunduğunu belirtmişti. Ancak Ağustos ortalarında Venedik'teki Papalık toplantısından gelen bir haber durumun ciddiyeti hakkında ona daha iyi bir fikir vermiş olabilirdi. Elçi, kitabın satımının yasaklanması ve hatta bir şekilde edinilmesinin ve hatta yazarın kendisinin Venedik'e gelmesi halinde onun müebbet hapis cezasına çarptırılabileceğinin hükümet tarafından söylendiğini yazmıştı; eğer o bunları yapmazsa onun buradaki mülküne el konularak kendisi Venedik'ten sürgün edilecekti. O ayın sonunda Venedik'teki Onlar Konseyi uygun bir biçimde Soranzo'nun sürgününün ölü veya diri olarak onu Venedik toprağında bulacak veya getirecek her bir kimseye onun başına konan ödül üzerinden ödeme yapılmasıyla [değiştirildiğini] duyurmuştu. Tek şart, sonraki 2 hafta içerisinde kendiliğinden teslim olursa 20 yıllığına Koper'e iç sürgüne gönderilecek olduğuydu. Elçi bu cezanın "korkulduğundan daha hafif" olduğunu yazmıştı. Soranzo Kapodistriya'ya sürgün seçeneğini

31 Tomić, *Gradja*, 310 (considerationi tutte importantissime di stato et d a esser tenute sotto profondo silentio et massime nel petto d' un Christiano et nativo Venetiano); Soranzo, *L'Ottomanno*, 55–60 (paşaların argümanları, Zadar vd.), 83–91 (genel bölüm; 89: giusta, & antica neutralità).

kabul etmedi; fakat 3 yıl sonra Papa'nın yoğun lobi faaliyetlerinin ardından Venedik ona 3 yıllık bir süre ile Venedik topraklarına girme hakkı tanıyan bir güvenli geçiş sağlamayı kabul etmişti. Dolayısıyla Nisan 1602'deki ölümünden evvel Venedik'teki bazı arkadaşlarını ve akrabalarını yeniden ziyaret edebilmişti.[32]

Bu arada *L'Ottomano* muazzam bir yayıncılık başarısı olmuştu. Venedik'teki kötü şöhreti de buna biraz katkıda bulunmuş olabilirdi ve görünen o ki yasağın Venedik topraklarında etki kazanmış olması biraz zaman almıştı: 1598 Ekim'inde yetkililer Verona'daki valilere yazarak kitapçıların hala satışa sundukları kopyalara el koymalarını emretmişlerdi. Kitabın orijinal basımcısı, Osmanlılara karşı veya onlar hakkında muazzam bir külliyatı vücuda getirmiş olan Vittorio Baldini Papalık'ın Ferrara'sında 1599 yılında bunun başka bir baskısını yayınlamıştı ve o yıl esnasında Milan'da olan rakip bir matbaacı çıkmıştı; 1600 yılında Napoli'de 4. Baskı görülmüştü ve Baldini bu çalışmayı 1607'de tekrar yayınlayacaktı. İlk yayından 2 yıl sonra metnin çoğunluğu bir Osmanlı İmparatorluğu tarihine dahil edilmiş olarak Fransızcaya çevrilip yayınlanmıştı. Çevirmen-yazar Leiden Üniversitesi'nde hukuk okumadan evvel 1597-8'de Avrupa'da maceracı bir tura çıkan, La Rochelle'den bir tüccar ailesine mensup Hügenot olan Jacques Esprinchard'dı; onun seyahatleri kendisini olabildiğince uzağa fidye verilerek kurtarılmayı bekleyen Osmanlı mahkumlarının Estergon kalesini yeniden inşa etmekte çalıştıkları izlediği yer olan Macaristan sınırına kadar götürmüştü. Kitabı bazı başarılardan faydalanmış ve Paris'te 1609 yılında tekrar basılmıştı. O esnada bir Alman çeviri de 1601 yılında yayımlanmış ve 1603 yılında Soranzo'nun kitabının Abraham Hartwell tarafından çevrilen İngilizcesi de ortaya çıkmıştı. Cambridge mezunu olan bu kimse daha önce Osmanlı-İran savaşına dair İtalyanca popüler bir tarihi çevirmişti ve Canterbury piskoposu olan John Whitgift'in sekreterliğini yapmıştı ve ayrıyeten 1590'larda bir Parlamento üyesi olarak iki kez hizmet etmişti. Baş piskoposa yazdığı ithaf yazısında tercümesinin Whitgift tarafından kendisine Osmanlı sarayında Sadrazamların nasıl seçildikleri

32 Sforza, "Un libro", 211 (Soranzo, 26 Temmuz), 212 (hüküm, 31 Ağustos, 2 Eylül); ASVat, Segr. Stato, Venezia, 33, fos. 108r–v (Papalık temsilcisi, 12 Ağustos), 123r (sentenza assai mite à quello, che se ne temeua); Tomić, *Gradja*, 322–4 (geçiş izni); de Thou, *Historiarum*, vi, 127 (ölüm).

sorusu yöneltilene kadar 2 yıl boyunca basılmadığını söylemişti. Soranzo'nun "Papa dinine büyük ölçüde bağımlı" olduğunu kabul etmek zorunda kalırken, patronuna [hamisine] kitabın Osmanlıların "tüm tasarı ve amaçlarının çok ince ve derin önemli bir değerlendirmesini" içerdiğine dair güvence de vermişti.[33]

Fransızca kıta Avrupa'sında oldukça yaygın bir biçimde okunuyordu; İtalyanca ise daha da çok; İngilizce ise neredeyse hiç. Eğitimli olanların evrensel dili ise Latinceydi ve ancak bu dilde bir kitap çıktığında gerçekten Avrupa çapında bir okuyucu kitlesi kazanabilirdi. *L'Ottomano*'nun Latin çevirisi 1600 yılında ortaya çıkmıştı ve 1601 senesinde Baldini'nin Achille Tarducci'nin iyimser bir Osmanlı karşıtı eseri olan (Baldini'nin ilk kez 1597'de bastığı) *Il Turco Vincibile* (Sultan Mağlup Edilebilir) Latince versiyonu ile birlikte yeniden yayınlanmıştı. Tercümanı Strazburg'da hukuk okumuş ve daha sonra (Nürnberg'den çok da uzak olmayan) Pfalz'daki [Palatinatlık][34] Amberg'de danışman olarak görev yapacak olan Nürnberg vatandaşı Jakob Geuder von Heroltzberg idi; Jacques Esprinchard'da Avrupa seyahatleri sırasında Geuder'le tanışmıştı bu yüzden de muhtemelen Soranzo'nun çalışmalarına karşı onun ilgisini uyandıran bu Hügenot olmuştu. Osmanlıların 1663'teki Avusturya istilasını takiben Geuder'in bu Latince çevirileri aynı türden diğer bazı klasik eserlerle birlikte tanınmış Alman akademisyen Hermann Conring tarafından düzenlenen bir cilt içerisinde oldukça fırsatçı bir biçimde yeniden basılmışlardı. Bu aşamaya kadar Soranzo'nun metninin oldukça çağdışı göründüğü düşünülebilir; henüz şark bilimci – oryantalist Hiob Ludolf'un 1686'da bir sonraki büyük

33 Lamansky, *Secrets*, 111 (Verona); Balsamo, "*Il Turco*" (Baldini; 213: yayınlar); Balsamo, "Une parfaite intelligence" (Baldini serileri); Gorris, "Naviguer" (Baldini serileri); Gorris, "*Prudentia*", 249–51 (Baldini serileri, calling *L'Ottomanno*'yu onun en büyük başarılarından biri olarak adlandırır); Esprinchard, *Histoire* (Ben 1609 Paris baskısını kullandım, bu, benim bulamadığım 1600 Cenova baskısını işaret etmektedir); Chatenay, *Vie*, 33 (La Rochelle), 38 (Leiden), 40 (tur), 162 (Estergon); Soranzo, *Ottomannus: von Zustand*; DeCoursey, "Society" (Hartwell biyografisi); Minadoi, *History* (Osmanlı-İran savaşı); Soranzo, *The Ottoman*, sonda ¶2v (2 yıl), ¶3r–v (alıntılar).

34 Burası bugün halkının Palatinler olarak bilindiği ortalama 1,5 milyon nüfusa sahip bir bölgedir. Terim ayrıca genel manası ile bir kontun yönettiği bölge anlamını da karşılamaktadır. (ç.n.)

Osmanlı-Habsburg savaşı sırasında Osmanlıya karşı savaşmak üzerine olan kendi kitabını yazdığında "bilmeye değer birçok şeyi içeren" *L'Ottomano*'yu bir çalışma olarak övmek için anlattığı konudan bile sapmıştı. Modern bilim insanı da görünürde aynı fikirdedir.[35]

Böylelikle, Antonio Bruni tarafından yazılan orijinal metin tamamıyla gözden kaybolmuşken içerdiği şeylerin büyük bir çoğunluğu diğer bazı bilgilerle birlikte ondan türetilen ve dönemin Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki en çok okunulan eserlerin birinde yerini bulmuştu. Avrupa – her ne kadar bunun böyle olduğunu bilmese bile – Arnavutlar ve Osmanlı hakkındaki şeyleri Antonio Bruni'den öğrenmişti. Ve tabii Soranzo'nun çalışmasından – ki bu kitabın yazarı da Antonio Bruni'nin varlığını o kitabın yazarından öğrenmişti ve onun kompozisyonunu ortaya koyduğu metni aramaya başlamış ve bulmuştu, onu 16. yüzyıl Akdeniz dünyasında bir Arnavut ailesinin karmaşık ve neredeyse tamamen unutulmuş hikâyesine götürdüğünü keşfetmişti…

35 Soranzo, *Ottomannus, sive de rebus*; Soranzo vd., *Turca nikêtos*; Geuder, *Conclusiones* (Strazburg); SAN, Rep. 2 Rst. Nürnberg, Losungsamt, Reverse, nos. 158 (Nürnberg), 187 (Amberg); Balsamo, "*Il Turco*", 213 (Esprinchard ve Geuder); Conring, ed., *De bello* (1664); Ludolf, *De bello*, 52 (qui multa scitu digna continet). Corinaldo'lu Achille Tarducci burslu biri olarak Seminario Romano'da 5 ay örtüşen bir zaman diliminde 1577'den 1581'e kadar Antonio Bruni ile beraber okumuştu: ACGH, MS Hist. 145, fo. 5v. Whitgift'e mektubunda, Hartwell onun ayrıca Tarducci'nin kitabını çevirmek istediğini de yazmıştı: Soranzo, *The Ottoman*, sonda ¶4v.

Sözlük

Bu sözlük kitap içinde geçen terimlerin burada tekrar ele alınarak listelenmiş halidir. Osmanlıyla ilgili terimler italik olarak verilmiştir.

ağa bazı saray memurlarına ve yüksek kademeli memurlara verilen unvan; yeniçeri *ağa*sı tüm yeniçeri birliklerinin kumandanıdır.

akçe gümüş Osmanlı madeni parasıdır ve bir para birimidir. 1580'lerin ortalarından önce bu 60 dukaya eşittir; bunun sonrasında ise 120 olmuştur (ki daha fazla tağşişlendirmelerde yapılmıştır).

arquebus [arkebüz] dolumu uzun ağıza yapılan silah (yivli tüfeğin selefi) yakın mesafede zırha işleyebilecek olan yarım onsluk bir mermi ateşler.

auberge "pansiyon", Malta'daki bir loncanın üyelerinin yatıp yemeklerini yiyebilecekleri loncaya ait bir yapı.

avviso gazete

bailate Baylo'nun ofisi ve evi.

bailo Venedik'in İstanbul'daki sürekli temsilcisi, ayrıca buradaki Venedik tüccar topluluğu üzerinde bir gücü ve bundan dolayı sorumlulukları bulunan kimse.

bey bu dönemde özellikle sancakbeyleri için kullanılan lort veya kumandan manasındaki kelime.

beylerbeyi Beylerbeyliğin yöneticisi

beylerbeylik normalde iki veya daha fazla sancağı içeren Osmanlı İmparatorluğu'ndaki geniş askerî-idari yönetim birimi – eyalet.

biscotto "Bisküvi", ekmeğin ikinci kez pişirilmesiyle yapılır: kadırga tayfasının ve geminin uzun süre dayanan temel yiyecek maddelerindendir.

boyar Moldavyalı toprak sahibi ve soylu.

brigantine fustadan küçük, firkatadan büyük kadırga tarzında küçük gemi [pergende]

camlet ipek ve kaşmirden yapılan lüks kumaş

Capodistrian Koper'e ait – ilgili -yakışmış olan

çavuş Sultan'ın resmi habercisi

commenda Malta Şövalyelerinin ödüllendirildiği gelir getirisi olan arazi

corsair bir gemiye, rastgele bir temele dayanmayan şekilde saldırıp soymak için bazı yerel veya ulusal bir siyasi otoritenin hakimiyetinde hareket eden birey, korsan.

cozza, coza (Trk.: *hoca*) giovani di lingua için [bu dil için yeni olan birine] Türkçe öğretmenliği yapan

defterdar devlet hazinecisi, Osmanlı hükümetinde mali işlerden sorumlu yüksek dereceli memur.

devşirme çoğunlukla Hristiyan Balkan ailelerden (ve tabii Müslüman Boşnaklardan) yaşları 12 ila 18 arasında olan oğlanların düzenli zaman dilimlerinde memur, saray hizmetkarı veya yeniçeri olarak yetiştirilmek ve köle yapılmak üzere toplanması

divan meclis, özellikle de Sultan'ın emperyal meclisi; ayrıca bu terim Moldavya voyvodasının meclisi içinde kullanılmıştı.

dragoman çevirmen (başlıca İstanbul'da bulunurlar, Türkçeden ve Türkçeye çevirirler)

ducat [düka] Venedik'in altın madeni parası ve bir para birimi; bu dönemde kabiliyetsiz bir işçi İtalya'da yıllık olarak 10 ila 20 arasında duka kazanabilirdi.

emin maaşı olan sorumlu müfettiş, memur (örneğin limanlarda gümrüklerin toplanmasında vazifeli olan)

foist (İtal.: fusta) kadırga tarzında küçük bir gemi

frigate kadırga tarzı gemilerin en küçüğü, pergendeden de küçük [Firkata]

galiot kadırga stili küçük gemi, kadırgadan küçük fustadan büyük [kalyete]

galleass üç direkli ve kürekçilerinin üzerinde güvertesi olan kadırga tarzında kadırgadan daha büyük olan gemi [mavna]

giovane di lingua harfi harfine dil için genç olan; dragomanlık için yetişen, İstanbul'da Türkçe öğrenmek için Venedik tarafından para ödenen ve gönderilen yeniyetme. [dil oğlanı].

Grand Vizier [Büyük Vezir/Sadrazam] vezirlerin en kıdemlisi.

haraç Moldavya ve Dubrovnik gibi bölgeler tarafından ödenen haraç; daha genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrımüslim teba tarafından ödenen vergi.

hüküm (İtal.: cochiumo) Sultan'ın kararını verdiği [yansıtan-gösteren] belge (tipik olarak ihracat yapmak için tahıl satın alımında [olduğu gibi])

Imperial [emperyal] Kutsal Roma İmparatorluğu'na ait olan

janissary piyade, öncelikli olarak devşirmelerden toplanan ücretli piyade birliklerinin üyesi

***kadi* (veya *kadı*)** hakim.

Kapudan Paşa Osmanlı donanmasının kumandanı, amiral.

kızılbaş harfi harfine "kızıl-baş": Anadolu (ve Kürdistan'daki) militan şiiler

langue harfi harfine "dil [organ]" veya "[konuşma] dil[i]": Malta Şovalyelerinin coğrafyasını hatlara bölmüş olan sekiz yarı-ulusal dilden biri.

levend deniz haydudu veya korsan (ayrıca karada da haydut); daha belirli bir şekilde *harami levend* olarak da tanımlanan korsan anlamına gelen kelime.

martolos yardımcı kuvvet olarak işe alınan yerel Hristiyan Balkanlılar; Yunanlıların silahlı adam anlamına gelen armatolos kelimesinden alınan bir Osmanlı terimi ve bazen kendi eşdeğer kuvvetleri için de bu terim Hristiyan güçler tarafından kullanılmaktadır.

Metropolitan Ortodoks kilisesinin öncelikli olanlarından, baş piskoposun üstünde ancak Patrik'in altında bir mertebededir.

narh malların izin verilen maksimum düzeydeki satış fiyatı.

nazır müfettiş (örneğin limanlarda gümrükleri toplayan), ücretli memur.

pasha "Lort", *beylerbeyiler*, vezirler için verilen onursal bir unvan ve donanmanın komutanı.

Porte özellikle de "The Sublime Porte [/ Babıali]", Sultan'ın kapısının önünde tecelli eden adalet ve hükümetin yönetimi için başta anılan ve Türkçe *kapı* kelimesinden alınmış Osmanlı hükümeti için kullanılan geleneksel bir terim.

postelnic Ortaçağda büyük evlerde olan kâhya veya mahkeme/saray-malikane teşrifatçısı, Moldavya Voyvodası'nın meclisinde kıdemli bir pozisyonda bulunan kimse.

presidio içinde garnizonu olan kale: özellikle de Kuzey Afrika kıyılarında bulunan tahkim edilmiş İspanyol karakolları için kullanılan bir terim.

Priory Malta Şövalyelerinin langue'larının altında yer alan coğrafi-idari bir alt birim.

Ragusan Dubrovnik'e ait olan.

relazione yazılı rapor (resmi olarak gizli olan ama gerçekte geniş ölçüde kopya edilerek dolaştırılan bir belge tipi): genelde, dönüşünde bilhassa elçi veya bailo tarafından adet olduğu üzere Venedik hükümetine gönderilen yabancı bir ülkedeki son olayların ve o anki şartların tanımlamasıdır.

ricevitore (gelirlerin) toplayıcısı.

Rumeli (bazen Yunanistan da denilen) Rumeli *beylerbeyiliği,* Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki en geniş eyaleti, Romanya prenslikleri, Macaristan ve Bosna'dan başka Avrupa topraklarının çoğunu içerir.

sancak Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş askeri-idari yönetim birimi.

sancakbeyi *sancak'ın* yöneticisi.

scudo dükanın 6/5'i değerinde İtalyan para birimi, Fransız eküsü (écu) İtalyan scudosundan biraz daha değerliydi.

Serenissima "en yüce olan"; Venedik Cumhuriyeti için geleneksel ve onursal bir terim.

spahi süvari, ya merkezdeki süvari birliklerinin ücretli atlı askerleri ya da askeri-feoal bir arazinin sahibi.

staro bir hacim ölçüsü, buğday için Venedik starosu 62kg'ı içine alırken, Raguza starosu 74kg alıyordu.

Stato da Mar İstirya dahil Venedik tarafından yönetilen deniz aşırı bölgeler için kullanılan ortak terim.

stradiot hafif süvari üyesi, çoğunlukla Yunan ve Arnavutluk topraklarından istihdam edilir.

subaşı bir idari birimde polis şefi rolündeki askeri memur.

Terraferma Venedik tarafından İtalyan anakarasında yönetilen topraklar için kullanılan ortak bir terim.

thaler Düka'nın 3/2 değerinde olan ve Avusturya, Alman ve Hollanda'nın madeni para birimi.

Uskoklar Hem Adriyatik'teki korsanlar hem de Osmanlı akıncıları kadar etkili, üsleri Senj'de (Hırvat sahilinin kuzeyinde) konuşlanmış olan Habsburglar tarafından sınır kuvvetleri olarak kullanılan çoğunluğu Slav kökenli savaşçılar.

Venedik Arnavutluk'u 1571'e kadar güneyde Osmanlı sınırının bulunduğu Ülgün'den kuzeyde Kotor körfezine kadar Venedik hakimiyetindeki kıyı bölgesi

vizier Sultan'ın divanına bağlı onun yüksek düzeyli bakanı, rütbe elde etmek için kıdem hususunda sıkı kaidelere bağlı olan bunlar 1577'ye kadar 6, bundan sonra ise 7 kişiydi.

voivod Moldavya'nın, Wallachia'nın veya Transilvanya'nın yöneticisi.

voyvoda gelir toplayıcıları olsalar da büyük kapasitedeki Osmanlı arazilerinin yönetenleri için de ayrıca kullanılmıştır; yerel memur, normalde vergi toplayıcısı.

El Yazmaları Listesi

Bu liste, kitap içerisindeki metin veya notlarda atıf yapılmış çalışmalarla sınırlandırılmıştır. Genelde tanımlamalar uygun olan yerlerde verilmiştir, diğer durumlarda açıklamalar atfın yapıldığı belirli öge veya ögeleri ilgilendirir niteliktedir.

ACGH: Arcihivio del Collegium Germanicum et Hungaricum, Roma
Hist. 145: Girolamo Nappi, "Annali del Seminario Romano"

ADV: Archives départementales de Vaucluse, Avignon
Archives communales, AA 44: Avignon konsüllerinin yazışmaları, 1582-90
D 36: Avignon Üniversitesi, "Livre concernant les noms ... des primiciers, docteurs... et gradués", 1430-1651
D 41: [P. de Cadecombe,] *Speculum illustriorum iuris interpretum qui publicè per quatuor saecula professi, vel interpretati sunt in celebri, ac famose Universitate Avenionensi* (Avignon, 1712)
D 155: Avignon Üniversitesi, doktorantların yazılarının olduğu kitapçık.

AGAD: Archiwum Główne Akt Dawnych, Varşova
Archiwum Zamoyski ["AZ" olarak kısaltılmıştır], 8: Jan Zamoyski yazışmalarının M. Stworzyński tarafından yapılmış envanteri.
AZ, 649: Rumeli Beylerbeyi Haydar Paşa'dan Jan Zamoyski'ye mektup, 1590.
AZ, 770: Bartolomeo Bruti'den Jan Zamoyski'ye, 1591.

AGS: Archivio General de Simancas, Simancas
Estado, legajo 488: Giovanni Margliani ve Bartolomeo Bruti'yle ilgili belgeler, 1576-8.
Estado, legajo 489: Giovanni Margliani ve Bartolomeo Bruti'yle ilgili belgeler, 1577-8.
Estado, legajo 490: Giovanni Margliani ve Bartolomeo Bruti'yle ilgili belgeler, 1578-9 .
Estado, legajo 1073: Levant ve Napoli'yle ilgili belgeler, 1576-7.
Estado, legajo 1074: Levant ve Napoli'yle ilgili belgeler, 1577.
Estado, legajo 1337: Venedik'ten raporlar, 1580, buraca alınmış olan Bartolomeo Bruti tarafından yazılan mektuplar dahil.

AMA: Archives municipales, Avignon
BB19, Délibérations du Conseil de la Ville, vol. 15 (1574-83).

ARSI: Archivum Romanum Societatis Iesu, Roma
Rom. 51/I, ziyaret raporları, 1576-83.
Rom. 155/I, Seminario Romano ile ilgili belgeler.

ASF: Archivio di Stato, Floransa
Miscellanea medicea, 101, 31: Polonya'dan gelen Moldavya Raporu, 1587.

ASM: Archivio di Stato, Mantua
Archivio Gonzaga, busta 968: Roma'dan raporlar, 1597.
Archivio Gonzaga, busta 1259: Venedik'ten raporlar, 1597.

ASR: Arcihivio di Stato, Roma
Soldatesche e galere, busta 90: "Del S^re^ Guido Magalotti Per il Viaggio Di Milano à Ricuperar l'Albanesi 1594".
Soldatesche e galere, busta 646: Avignon'un etrafını çevreleyen garnizon şehirleri hakkında notlar; Arnavut süvariler için ödemeler, 1595.

AST: Archivio di Stato, Trieste
Archivio Municipale di Capodistria ["AMC" şeklinde kısaltılmıştır], 77 (microfilm reel 115): Camilla Bruni, irade, 1602.
AMC, 84 (microfilm reel 124): Maria Bruti, yasal belge, 1600.
AMC, 548, (microfilm reel 687): Libro del Consiglio Q.
AMC, 549, (microfilm reel 687): Libro del Consiglio R.
AMC, 550, (microfilm reel 687): Libro del Consiglio S.
AMC, 551, (microfilm reel 687): Libro del Consiglio T.

ASVat: Archivio Segreto Vaticano, Vatikan Şehri
Congr. Consilii, Relat. Dioec. 56, fasc. I: Marin Bizzi'nin ziyareti, 1618.
Fondo Borghese III 60h: Niccolò Mechaisci, Stoicinus hakkında mektup, 1603.
Fondo Borghese III 72a: Legazione di Polonia, Ippolito Aldobrandini, mektuplar, 1588-9.
Fondo Borghese III 128: "Manoscritti di Fran.^co^ Patricio sopra la Guerra di Albania"
Fondo Borghese IV 229: Antonio Bruni, Angelo Ingegneri'ye mektup, 1596.
Misc., Arm. II, vol. 110: donanmanın ahlaksızlıkları hakkında yazılar; Giovanni Bruni'nin ölümünde Nardò Piskoposu.
Sec. Brev. Reg., vol. 7: Pius V'in Dubrovnik'e emir yazıları, 1567.
Sec. Brev. Reg., vol. 11: Pius V'in Giovanni Bruni'ye emir yazıları, Dubrovnik 1568.
Segr. Stato, Germania, vol. 95 (1584-5).
Segr. Stato, Legaz. Avignone, vol. 2 (Avignon'dan yazılar, 1573-5).
Segr. Stato, Legaz. Avignone, vol. 3 (Avignon'dan yazılar, 1572-5).
Segr. Stato, Legaz. Avignone, vol. 4 (Avignon'dan yazılar, 1574).
Segr. Stato, Legaz. Avignone, vol. 5 (Avignon'dan yazılar, 1575).
Segr. Stato, Legaz. Avignone, vol. 6 (Avignon'dan yazılar, 1576).
Segr. Stato, Legaz. Avignone, vol. 7 (Avignon'dan yazılar, 1576-8).

Segr. Stato, Legaz. Avignone, vol. 8 (Avignon'dan yazılar, 1577).
Segr. Stato, Legaz. Avignone, vol. 9 (Avignon'dan yazılar, 1578).
Segr. Stato, Legaz. Avignone, vol. 10 (Avignon'dan yazılar, 1579).
Segr. Stato, Legaz. Avignone, vol. 11 (Avignon'dan yazılar, 1580).
Segr. Stato, Legaz. Avignone, vol. 12 (Avignon'dan yazılar, 1581).
Segr. Stato, Legaz. Avignone, vol. 13 (Avignon'dan yazılar, 1582).
Segr. Stato, Legaz. Avignone, vol. 14 (Avignon'dan yazılar, 1583).
Segr. Stato, Legaz. Avignone, vol. 15 (Avignon'dan yazılar, 1584-5).
Segr. Stato, Legaz. Avignone, vol. 18 (Avignon'dan yazılar, 1587-).
Segr. Stato, Malta, vol. 1: Roma ve Malta arasında yazışmalar, 1572-3.
Segr. Stato, Malta, vol. 6: Şövalyelerden Roma'ya yazılar, 1593-9.
Segr. Stato, Polonia, vol. 26: (1588-91).
Segr. Stato, Venezia, vol. 33: (1598-1603).

ASVen: Archivio di Stato, Venedik
Annali, vol. 3 (1566-70).
Annali, vol. 4 (1571).
Capi del Consiglio dei Dieci ["CCD" şeklinde kısaltılmıştır], Dispacci (lettere) di Ambasciatori, busta 4 (Constantinapoli, 1571-5).
CCD, Dispacci (lettere) di Ambasciatori, busta 5 (Constantinapoli, 1576-80).
CCD, Dispacci (lettere) di Ambasciatori, busta 6 (Constantinapoli, 1581-99).
CCD, Suppliche, filza I (1478-1594)
Collegio (Secreta), Relazioni, busta 54: İstirya hakkında Syndic'lerin raporu, 1561, 1591.
Dispacci, Constantinopoli, filza 7 (1574-5).
Dispacci, Constantinopoli, filza 12 (1578).
Dispacci, Constantinopoli, filza 13 (1579).
Dispacci, Constantinopoli, filza 26 (1587-8).
Dispacci, Constantinopoli, filza 28 (1588-9).
Miscellanea Codici, seria Ia, storia veneta, reg. 23: Soranzo genealogy.
Miscellanea di atti diversi manoscritti, filza 34, item 11: [Giovanni Barelli,] "Relazione", 1575.
Provveditori alle biave, busta 4 (registri 7-9).
Savi all'eresia (Santo Ufficio) busta 8, fasc. 4: Chieregatto, yazı.
Senato, Deliberazioni, Constantinopoli, registri, no. 7 (1586-8).
Senato, Deliberazioni, Secreti, registri, no. 71 (1558-9).
Senato, Deliberazioni, Secreti, registri, no. 76 (1569-70).

BAM: Biblioteca Ambrosiana, Milano
D 484 inf.: Girolamo Frachetta, "Discorso Alla S.ta di N. S. Papa Sisto Quinto essortandolo à procurar la guerra contra il Turco".
F 94 inf.: Fransisken otoritelerinden Marco Pasquali'ye, 1561, Giovanni Bruni'den Borromeo'ya, 1564, Giovanni Bruni'den Borromeo'ya, 1565.
F 104 inf.: Bar'ın din adamları ve din meclisinden Borromeo'ya, 1564; dal Pozzo'dan Fra Silvestro'ya, 1564.

Q 116 sup.: [Giovanni Barelli,] "Relazione", 1575.
S 102 sup.: Lazaro Soranzo, "Relatione della potenza del Turco et in spetie delle cose d'Vngria" (*L'Ottomanno*'nun bir çeşidi).

BAP: Bibliothèque de l'Arsenal, Paris
4769: "Traictez et ambassades de Turquie", vol. 3.

BAR: Biblioteca Angelica, Roma
1479: Giovanni Battista Leoni, "Relatione dell'Isola di Malta, et de suoi Cauaglieri".

BAV: Biblioteca Apostolica Vaticana, Vatikan şehri
Barb. Lat. 5361: Antonio Bruni, "Del Bellerbegato della Romania".
Chigi A VI 194: "Copia della patente del sig.re cau.re Thomaso Pelessa", 1594; "Espositione fatta dal cau.re Thomaso Pelessa d'Alessio Amb.re di Albabia et Macedonia", 1595.
Urb. Lat. 1028, part 2: "Parlemento di mons.r Minucci… in senato Veneto per la lega, et guerra contra il Turco l'Anno 1596".
Urb. Lat. 1042: yeni raporlar, 1571.
Urb. Lat. 1492: Girolamo Frachetta, "Discorso de modi, che si possono tenere al presente per guerreggiare contra il Turco per terra".
Vat. Lat. 12, 199: "1573 Per l'Impresa contro Il Turco, dil S. P. C."; Giovanni Tommaso Costanzo hakkında muhtıra; Giacomo Malatesta, muhtıra.

BCP: Biblioteca Civica, Padova
C.M. 139/I: "Relatione del Cl:mo M. Filippo Bragadin Proueditore dell'armata".

BIC: Bibliothèque Inguimbertine, Carpentras
587: "Relation di Constantinopoli".
1777: Savary de Brèves, discourse.

BL: British Library, Londra
Add. 8262: Erizzo and Bon, "Relazione di Dalmazia".
Add. 8277: "Informatione dell'Institutione, Priuilegij, et oblighj della Relig.e de Cau.ri de Rhodi hoggi di Malta".
Add. 8279: Doria, "Informatione del successo in queste armate"; "Summario ragguaglio dell'assedio di Famagusta 1571".
Add. 8314: Francesco Baglioni (papalık komseri), "Instruttione"; Ascanio della Corgna, Don John için yazı.
Add. 28,415: Giovanni Margliani, Philip II'ye mektup (tarihsiz); Giovanni Stefano di Ferrari, belgeler, 1583-5.
Cotton Nero B.xi: Edward Barton, raporlar, 1596.

BLY: Beinecke Library, Yale Üniversitesi, New Haven Connecticut
381: Ülgün valisine talimatlar, 1513.

BMA: Bibliothèque municipale (Médiathéque Ceccano) Avignon
2398: Ménerbes'in kuşatılması ve ele geçirilmesinin açıklaması
2562: J. Laurent Drapier, "Journal Historique et recherches pour servir à l'histoire d'Avignon".
6431: Domenico Grimaldi, Roma'ya yazılar, 1585-9, 1592.

BMC: Biblioteca del Museo Correr, Venedik
Provenienze diverse, 581. c. misc.: Antonio Bruti, Girolamo Zaneve Sforza Pallavicino'ya yazılar, 1570; Pallavicino, Antonio Bruti'ye mektup, 1570.
Wcovich Lazzari 25, busta 9: Antonio Bruni, "Del Bellerbegato della Romania".

BNC: Biblioteca Nazionale Centrale, Roma
Gesuiti 7: Giulio Mancinelli, "Historia della Vocatione & Peregrinatione del N. P. della Compagnia di Giesù".
Vittorio Emanuele 1034: Edward Barton, "Relatione dell'Ambasciator d'Inghilterra della cose più notabili successe nel Viaggio d'Vngheria col Gran Sultan Mehemet l'anno 1596"; Lazaro Soranzo, "Discorso … Sopra la bend.ne che desideraua il Re di Nauarra".

BNF: Bibliothèque Nacionale de France, Paris
Dupuy 937 (microfilm MF 11993): Henri II, Charles IX ve Henri III'ün yazışmaları.
Français 16,142 (microfilm MF 8270): İstanbul'daki Fransız elçisine mektuplar, 1569-77.
Français 16,143 (microfilm MF 8271): İstanbul'daki Fransız elçisine mektuplar, 1579-84.
Français 16,144 (microfilm MF 8272): İstanbul'daki Fransız elçisine mektuplar, 1585-1603.
Italien, 723: Marcantonio Colonna, konuşma, 1571; Venedik'in Roma'dan istekleri ve cevapları, 1571; Sforza Pallavicino ve Giacomo Celsi, "testificationi".
Supplément turc 926 (microfilm R 194): Mohammed ibn 'Abd Allah Zirek el-Hoseini, "Siège de Goulette et de Tunis", çev. A. Fonton.

BNM: Biblioteca Nazionale Marciana, Venedik
It. VII. 11 (8378): Fedele Fedeli, "Historia della guerra de Turchi contro i Sri Venetiani per il Regno di Cipro".
It. VII. 213 (8836): Giovanni Lippomano, "Storia Veneta dal 1551 al 1568".
It. XI. 8 (6769): Lazaro Soranzo, "Elogio del' Ill.mo Sig.re il Sig.re Giacomo Soranzo".

Bodl.: Bodleain Library, Oxford
İtal. c. 7: "Raguaglio dello stato nel quale si troua quest'anno MDXCIIIJ il gouerno dell' Imperio Turchesco".
Rawl. D 618: "Constantinopoli del 1584".
Tanner 77: William Harborne, muhtıra, 1588.
Tanner 78: William Harborne, raporlar, 1588.
Tanner 79: William Harborne, raporlar ve ilgili belgeler, 1582-8.

BPCG: Biblioteca Provinciale dei Cappucini liguri, Cenova
M256: Constantino Castriota, "De Republica".

BSB: Bayerische Staatsbibliothek, Münih
Cod. İtal. 6: [Giovanni Barelli,] "Relazione", 1575.

BSS: Biblioteca Santa Scolastica, Subiaco
Archivio Colonna ["AC" şeklinde kısaltılmıştır], II CF I: "Scritture dell'armata navale", vol. I.
AC, II CF 2: "Scritture dell'armata navale", vol. 2.
AC, II CF 3: "Scritture dell'armata navale", vol. 3.
AC, II CF 4: "Scritture dell'armata navale", vol. 4.
AC, II CF 5: "Libro delle galere".
AC, Corrispondenza Ascanio Colonna, numaralandırılmamış: Gasparo Bruni, mektup, 1584.
AC, Corrispondenza Ascanio Colonna, II CF 2059: Gasparo Bruni, mektup, 1589.
AC, Corrispondenza Ascanio Colonna, II CF 2149: Gasparo Bruni, mektup, 1592.
AC, Corrispondenza Marcantonio il Grande, busta 44, no. 4450: Gasparo Bruni, mektup, 1570.
AC, Corrispondenza Marcantonio il Grande, busta 44, no. 4451: Gasparo Bruni, mektup, 1570.
AC, Corrispondenza Marcantonio il Grande, busta 44, no. 4490: Gasparo Bruni, mektup, 1570.
AC, Corrispondenza Marcantonio il Grande, busta 67, no. 3890: Raguza gazetesi, 1571.
AC, Corrispondenza Marcantonio il Grande, busta 67, no. 3900: Marcantonio Colonna, açıklamalar.

DAD: Državni Arhiv, Dubrovnik
Acta Consilii Minoris, 48 (1567-8).
Acta Consilii Rogatorum, 58 (1566-8).
Acta Consilii Rogatorum, 59 (1568-70).
Acta Sanctae Mariae Maioris, 16. Yüzyıl, item 341: Urbino Dükü, mektup (1571).
Acta Sanctae Mariae Maioris, 16. Yüzyıl, item 354: Büyük Üstat, mektup (1573).
Acta Sanctae Mariae Maioris, 16. Yüzyıl, item 451: Venier, mektup (1570).
Acta Sanctae Mariae Maioris, 17. Yüzyıl [yanlış olarak], item 2014: Urbino Dükü, mektup (1572).
Lettere, e Commissioni di Levante ["LCL" olarak kısaltılmıştır], 33 (1575-80).
LCL, 34 (1580-3).
LCL, 35 (1583-6).
LCL, 37 (1590-1).
Lettere, e Commissioni di Ponente ["LCP" olarak kısaltılmıştır], (1567-70).
LCP, 2 (1569-71).
LCP, 3 (1575-80).
Secreta Rogatorum, 2 (1567-9).

DHI: Deutsches Historisches Institut, Roma
Minuccio Minucci, 7: Marcantonio Colonna, "Informatione… di quanto é successo in queste Armate".
Minuccio Minucci, 9: Minuccio Minucci, tarafsızlık söylemi, 1595.

GPLV: Gran Priorato di Lombaria e Venezia, Venedik
578: "Commende: Priorato di Venezia, Camere Priorali, Visite".

HHStA: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Viyana
Türkei I, Karton 36 (1577-8).
Türkei I, Karton 37 (1578).
Türkei I, Karton 38 (1578-9).
Türkei I, Karton 39 (1579).
Türkei I, Karton 80 (1593).
Türkei I, Karton 81 (1593-8).

NLM: National Library of Malta [Malta Milli Kütüphanesi], Valletta
Archive of the Order of Malta [Malta Kardeşliği Arşivi, "AOM" olarak kısaltılmıştır], 92: Liber conciliorum (1567-70).
AOM, 93: Liber conciliorum (1570-3).
AOM, 98: Liber conciliorum (1589-94).
AOM, 99: Liber conciliorum (1595-7).
AOM, 100: Liber conciliorum (1597-1603).
AOM, 431: Liber bullarum (1565-7).
AOM, 446: Liber bullarum (1592).
AOM, 447: Liber bullarum (1592-4).
AOM, 448: Liber bullarum (1594).
AOM, 449: Liber bullarum (1595-6).
AOM, 2125: İtalya dilinin üzerine düşünceler (1564-94).

PAK: Pokrajinski Arhiv, Koper
KP 6.1, item 91, "Deli testamentov, 1548-1689": Matteo Bruni, irade.

SAN: Staatsarchiv, Nuremberg
Rep. 2 Rst. Nürnberg, Losungsamt, Reverse, no. 158: Jakob Geuder, belge, 1609.
Rep. 2 Rst. Nürnberg, Losungsamt, Reverse, no. 187: Jakob Geuder, belge, 1614.

TLA: Tiroler Landesarchiv, Innsbruck
Hofrat, Journale, Einkommende Schriften (R), vol. 22: Bernardino Rossi için giriş, mektup, 1593.
O. Ö. Geheimer Rat, Selekt Ferdinandea, Pos. 86: Petru Şchiopul ile ilgili belge ve yazışmalar

O. Ö. Kammer-Kopialbücher, vol. 475, Gemeine Missiven (no. 103): Antonio Bruni'ye mektup notu, 1594.
O. Ö. Regierung-Kopialbücher, Parteibücher, vol. 55: von Kühbach, belge, 1597.

TNA: The National Archives [Ulusal Arşivler], Kew (Londra)
SP 97/1: Edward Barton, 1596 Macaristan Seferi'nin açıklaması.
SP 97/2: İstanbul'dan gönderilenler, 1589-93: Bartolomeo Bruti'den Kraliçe Elizabeth'e, 1590; Kraliçe Elizabeth'ten Bartolomeo Bruti'ye, 1590.
SP 97/3: Edward Barton, İstanbul'dan gönderilenler, 1596-7.

Kaynakça

Bu bibliyografya, kitabın metin ve notlar kısmında atıf yapılan çalışmaları kapsamaktadır. Anonim çalışmalar "Anon." başlığı altında listelenmiştir. Alfabetik sıra ilk karakteri büyük harf içeren isimlere göre yapılmıştır. Yazıların üzerindeki ayırt edici işaretler burada İngilizce alfabeyi takip eden sıralamanın amacından dolayı göz ardı edilmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYADA KULLANILAN KISALTMALAR

AEMCS: Aphieroma eis ten Epeiron eis mnemen Christou Soule (1892-1951) (Atina, 1956).

AIIAX: Anuarul Institutului de Istorie Arheologie 'A. D. Xenopol'.

AMSIASP: Atti e memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria.

AO: Archivum Ottomanicum

ARSRSP: Archivio Storcio Italiano

BOAV: G. Ortalli ve O. J. Schmitt, ed., *Balcani occidentali, Adraitico e Venezia fra XIII e XVIII secolo* (Venedik 2009).

CCP: Croatica christiana periodica.

CHT: S. N. Faroqhi ve K. Fleet, ed., *The Cambridge History of Turkey,* ii: *The Ottoman Empire as a World Power, 1453-1603* (Cambridge 2013).

CODOIN: Colección de documentos inéditos para la historia de España.

CSP Ven.: Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice.

DBI: Istituto della Enciclopedia Italiana, *Dizionario biografico degli italiani,* (Roma, 1960-).

DUSAL: P. Desan ve G. Dotoli, ed., *D'un siècle à l'autre: litterature et société de 1590 a 1610* (Paris, 2001).

EI2: P. Bearman vd., ed., *Encyclopedia of Islam, Second Edition* (http://referenceworks.brillonline.com).

EPEM: F. Bilici, I. Cândea ve E. Popescu, ed., *Enjeux politiques, économiques, et militaires en mer Noire (XIV-XXIe siècles): études à la mémoire de Mihail Guboglu* (Brăila, 2007).

EREBN: Erytheia: revista de estudios bizantinos y neogriegos.

ETR: B. Guthmüller ve W. Kühlmann, ed., *Europa und Die Türken in der Rennaisance* (Tübingen 2000).

ETSOE: G. Kármán ve L. Kunčević, ed., *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries* (Leiden 2013)

GjA: Gjurmime albanologjike.

GOTC: K. Çiçek vd., ed., *The Great Ottoman-Turkish Civilisation,* 4 c. (Ankara 2000).

HD: E. de Hurmuzaki, vd., ed., *Documente privitóre la istoria Românilor,* 19 c., (Bükreş, 1887-1938).

HOB: A. Tietze, ed., *Habsburgisch-osmanische Beziehungen,* Beihefte zur Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, xiii (Viyana, 1985).

IJTS: International Journal of Turkish Studies.

ILO: F. Hitzel, ed., *Istanbul et les langues orientales* (Paris, 1997).

IZ: Istoriski zapisi.

LCC: W. Kaiser, ed., *Les Commerce des captifs: les intermédiaires dans l'échange et le rachat des prisonniers en Méditerranée, XV*-XVIII*e siècle* (Roma, 2008).

LGMM: R. Ragosta, ed., *Le genti del Mare Mediterraneo,* 2 c. (Napoli, 1981).

MÖS: Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs.

MSHSM: Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium.

MSMCLL: G. Benzoni, ed., *Il Mediterraneo nella seconda metà del' 500 alla luce di Lepanto* (Floransa, 1974).

t.y.: basım tarihi yok.

y.y.: basım yeri yok.

y.s.: yeni seri.

OC: Orientalia christiana.

ODNB: Oxford Dictionary of National Biography (www.oxforddnb.com).

OM: Oriente Moderno.

PP: Povijezni prilozi.

QCRV: Quaderni della Casa Romena di Venezia.

QSA: Quaderni di studi arabi.

REI: Revue des études islamiques.

RESEE: Revue des études sud-est européennes.

RRV: Revue roumaine d'histoire.

SB: Studia borromaica: saggi e documenti di storia religiosa e civile della prima età moderna.

SF: Südost-Forschungen.

SH: Studime historike.

SJAZU: Starine na sviet izdaje Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti.

SUH: P. Bartl ve H. Glassl, ed., *Südosteuropa unterdem Halbmond: Untersuchungen über Geschichte und Kultur der südosteuropäischen Völker während der Türkenzeit* (Münih, 1975).

SV: Studi Veneziani.

TDD: M. Polić Bobić, B. Baletić ve L. Čoralić, ed., *Tajna Diplomacija u Dubrovniku u XVI. stoljeću* (Zagreb, 2011).

VED: U. Israel ve O. J. Schmitt, ed., *Venezia e Dalmazia* (Roma, 2013).

VLMV: F. Lucchetta, ed., *Veneziani in Levante, musulmani a Venezia, QSA*'ya ek, 15 (1997).

ZOZPZ: Zbornik Odsjeka za Povijesne Znanosti Zavoda za Povijesne i Drustvene Znanosti Hrvatske Akademije Znanosti i Umjetnosti.

BİBLİYOGRAFYA

Achard, F., ve L. Duhamel, *Inventaire sommaire des Archives Communales antérieures à 1790 de la ville d'Avignon* (Avignon, 1863-1953).

Ács, P., "Tarjumans Mahmud and Murad: Austrian and Hungarian Renegades as Sultan's Interpreters", *ETR*'de, 307-17.

Adami, A., *Elogii storici de' due marchesi Capizucchi fratelli Camillo e Biagio celebri guerrieri del secolo passato* (Roma, 1685).

Aglietti, M., "La partecipazione delle galere toscane alla battaglia di Lepanto (1571)", D. Marrara, ed., *Toscana e Spagna nell'eta moderna e contemporanea* (Piza, 1998), 55-145.

Ágoston, G., "*Merces prohibitae:* The Anglo-Ottoman Trade in War Materials and the Dependence Theory", *OM*, y.s., 20 (2001), 177-92.

_____ "A Flexible Empire: Authority and its Limits on the Ottoman Frontiers", *IJTS*, 9, nos. 1-2 (2003), 13-51.

_____ *Guns for the Sultan: Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire* (Cambridge, 2005).

_____ "Where Environmental and Frontier Studies Meet: Rivers, Forests, Marshes and Forts along the Ottoman-Habsburg Frontier in Hungary", A. C. S. Peacock, ed., *The Frontiers of the Ottoman World* (Oxford 2009), 59-79.

Albèri, E., ed., *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato durante il secolo decimosesto,* ser. 3, *Relazioni dagli Stati Ottomani,* 3 c. (Floransa, 1840-55).

Allen, W. E. D., *Problems of Turkish Power in the Sixteenth Century* (Londra, 1963).

Almosnino, M., *Extermos y grandezas de Constantinopla,* çev. I. Cansino (Madrid, 1638).

Alonso Acero, B., *Sultanes de Berbería en tierras de la cristiandad: exilio musulmán, conversión y asimilación en la Monarquía hispánica (siglos XVI y XVII)* (Barselona, 2006).

Alzati, C., *Terra romena tra oriente e occidente: chiese ed etnie nel tardo '500* (Milano, 1981).

Anderson, R. C., *Naval Wars in the Levant, 1559-1853* (Liverpool, 1952).

Andreescu, Ş., *Restitutio Daciae (relatiile politice dintre Tara Românească, Moldova şi Transilvania în răstimpul 1526-1593)* (Bükreş, 1980).

Anon., *Gli avisi ultimi circa la guerra che seguita il Turco contra la Illustriss. Signoria di Venetia, dichiarando molte cose notabili occorse nella Dalmatia & in Arcipelago & la Morea* (y.y. [Brescia ?], 1571).

_____ *Il belissimo et sontuoso trionfo fatto nella magnifica città di Venetia nella publicatione della Lega* (Brescia, 1571).

_____ *Lettera venuta da Ferrara, la quale raguaglia la solennissima entrata della Santità di N. S. Clemente Papa VIII. in detta città, li 9. di maggio. 1598.* (Roma, 1598).

_____ *La vita dell'insigne guerriere Saporoso Matteucci da Fermo generale delle armi della republica di Ragusi, e delle armi ecclesiastiche in Francia, contro gl'Ugonotti* (Fermo, 1699).

_____ ed., *Cartas y avisos dirigidos á Don Juan de Zúñiga, Virey de Nápoles en 1581* (Madrid, 1887).

_____ ed., *Correspondencia de Felipe II con los hermanos Don Luis de Requesens y Don Juan de Zúñiga,* CODOIN, cii (Madrid 1892).

_____ "Senato Mare: cose dell'Istria", *AMSIASP,* II, 1895 (1896), 37-96; 12, 1896 (1897), 57-111, 397-453.

_____ "Regesti di documenti dell'Archivio di Stato in Venezia riguardanti l'Istria: lettere segrete di Collegio (1308-1627)", *AMSIASP,* 51. yıl, c. 46 (1934), 65-105.

_____ ed., *Documente privind istoria României: veacul XVI. A: Moldova,* iii-iv (Bükreş, 1951-2).

_____ ed., *Documente privind istoria României: veacul XVII. A: Moldova,* ii (Bükreş, 1953).

Anselmi, S., "Motivazioni economiche della neutralità di Ragusa nel cinquecento", *MSMCLL,* 33-70.

Apostolescu, V., "Un aventurier apusean la curtea lui Petru Şchiopul: Bartolomeo Bruti", *AIIAX,* 18 (1981), 567-74.

Appendini, F. M., *Notizie istorico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei,* 2 c. (Dubrovnik, 1803).

Arbel, B., "Colonie d'oltromare", A. Tenenti ve U. Tucci, ed., *Storia di Venezia dalle origini alla caduta della Serenissima,* v (Roma, 1994), 947-85.

_____ "Greek Magnates in Venetian Cyprus: The Case of the Synglitico Family", *Dumbarton Oaks Papers,* 49 (1995), 325-39.

_____ *Trading Nations: Jews and Venetians in the Early Modern Eastern Mediterranean* (Leiden, 1995).

Arcari, P. M., *Il pensiero politico di Francesco Patrizi da Cherso* (Roma, 1935).

Arce, A., "Espionaje y ultima aventura de Jose Nasi (1569-1574)", *Sefarad,* 13 (1953), 257-86.

Armao, E., *Vende, kisha, lumenj, male e toponime të ndryshme të një harte të lashtë të Shqipërisë Veriore,* çev. A. Spathari (Tirana, 2006).

Asín, J. O., "La hija de Agi Morato en la obra de Cervantes", *Boletin de la Real Academia Española,* 27 (1947-8), 245-339.

d'Atri, S., "Adi 2 di marzo 1590 porta fornita: Rupe, il granaio di Ragusa (Dubrovnik)", *Mélanges de l'École Française de Rome: Italie et Méditerranée*, 120, no. 2 (2008), 569-80.

_____ "*Per conservare la città tributtaria et divota:* Ragusa (Dubrovnik) and the 1590-91 Crisis", *Dubrovnik Annals*, 14 (2010), 71-98.

Aymard, M., *Venise, Raguse et le commerce du blé pendant le seconde moitié du XVIe siècle* (Paris, 1966).

Babinger, F., *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke* (Leipzig 1927).

_____ *Das Ende der Arianiten*, Bayerische Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, Jahrgang 1960, Heft 4 (Münih, 1960).

Bagi, Z. P., "Esztergom 1595-ös ostroma", *Aetas: történettu domanyi folyóirat*, 4 (1999), 50-5.

Baiocchi, A., "Contarini, Alessandro", *DBI*, xxviii, 70-2.

Balbi di Correggio, F., *The Siege of Malta, 1565*, çev. E. Bradford, 2. baskı, (Londra, 1965).

Balsamo, J., "*Il Turco vincibile.* Un "corpus turc" à la fin du XVIe siècle: La Noue, Naselli, Soranzo, Esprinchard", Gruppo di studio sul cinquecento francese, *Scritture dell'impegno dal rinascimento all'età barocca* (Fasano, 1997), 205-16.

_____ "Une parfaite intelligence de la raison d'estat: le *Trésor politique*, René de Lucinge et les Turcs (1588-1608)", *DUSAL*, 297-321.

Barbarano de' Mironi, F., *Historia ecclesiastica della città, territorio, e diocese di Vicenza*, 6 c. (Vicenza 1649-1762).

Barbero, A., *La Bataille des trois empires: Lépanto, 1571*, çev. P. Farazzi ve M. Valensi (Paris, 2012).

Barbulescu, I., "Relations entre les principautés roumanies, Raguse et les ragusains dans la période du slavonisme culturel [*sic*]", V. Čoralić vd., ed., *Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru o 70^{ti} godišnjici života* (Dubrovnik, 1931), 113-27.

de Barjavel, C.-F.-H., *Dictionnaire historique, biographique et bibliographique du Département de Vauclause*, i (Carpentras, 1841).

Bârlea, O., *De confessione orthodoxa Petri Mohilae* (Frankfurt am Main, 1948).

Barleti, M., *The Siege of Shkodra*, çev. D. Hosaflook (Tirana, 2012).

Barozzi, N., ve G. Berchet, ed., *Le relazioni degli stati europei letti al Senato dagli ambasciatori veneti nel secolo decimosettimo*, ser. 5, *Turchia* (Venedik, 1866-72 [tek cilt, fasiküller halinde basıldı]).

Bartl, P., "Marciare Verso Constantinopoli – Zur Türkenpolitik Klemens' VIII.", *Saeculum*, 20 (1969), 44-56.

_____ *Der Westbalkan zwischen spanischer Monarchie und Osmanischem Reich: zur Türkenkriegsproblematik an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert* (Wiesbaden 1974).

_____ "Die Dulcignoten: Piraterie und Handelsschiffahrt im Adriaraum", *SUH*, 17-27.

_____ ed., *Albania sacra: geistliche Visitationsberichte aus Albanien* (Wiesbaden, 2007-).

_____ "Religion und Konfession im montenegrinisch-albanischen Raum im 16. und 17. Jahrhundert, *BOAV,* 309-26.

Barwiński, E., ed., *Dyaryusze i akta sejmowe r. 1591-1592* (Krakow, 1911).

Bäumer, R., ed., *Concilium tridentium,* (Darmstadt, 1979).

Bayerle, G., *Ottoman Diplomacy in Hungary: Letters from the Pashas of Buda, 1590-1593* (Bloomington, IN, 1972).

_____ "The Compromise at Zsitvatorok", *AO,* 6 (1980), 5-53.

Bazzano, N., *Marco Antonio Colonna* (Roma, 2003).

Beau [Bellus], L., *Consilia posthuma,* ed., J. Beau [Bellus](Cenova, 1635).

Beduli, Dh., *Kishë dhe kulturë: studime* (Tiran, 2006).

Beldiceanu, N., "La Moldavie ottomane à la fin du XVe siècle et au début du XVIe", *REI,* 37 (1969), 239-66.

Belon, P., *Voyage au Levant: les observations de Pierre Belon du Mans,* ed. A. Merle (Paris, 2001).

Benda, K., ed., *Moldvai Csángó-Magyar okmánytár, 1467-1706,* 2. baskı, ed. L. Dioszegi (Budapeşte, 2003).

van Beresteyn, E. A., *Geschiedenis der Johanniter-Orde in Nederland tot 1795: historische schets* (Assen, 1934).

Bartelé, T., *Il palazzo degli ambasciatori di Venezia a Constantinopoli e le sue antiche memorie* (Bologna, 1932).

Berthier, A., "Turquerie ou turcologie? L'effort de traduction des Jeunes de Langues au XVIIe [*sic* – "XVIIIe"] siècle d'après la collection de manuscrits conservée à la Bibliothèque nationale de France", *ILO,* 283-317.

Bertoša, M., *Mletačka Istra u XVI i XVII stoljeću,* 2 cilt (Pula, 1986).

von Betzek, J., *Gesandtschaftsreise nach Ungarn und in die Türkei im Jahre 1564/65* (Münih, 1979).

Bicheno, H., *Crescent and Cross: The Battle of Lepanto, 1571* (Londra, 2003).

Biegman, N. H., "Ragusan Spying for the Ottoman Empire: Some 16th-Century Documents from the State Archives of Dubrovnik", *Türk Tarih Kurumu Belleten,* 27 (1963), 237-55.

_____ *The Turco-Ragusan Relationship according to the Firmans of Murad III (1575-1595) Extant in the State Archives of Dubrovnik,* (The Hague, 1967).

Bielski, J., *Joachima Bielskiego dalszy ciag Kroniki Polskiéj zawierajacéj dzieje od 1587 do 1598 r.,* ed., F. M. Sobieszczański (Varşova, 1851).

Binark, İ., ed., *5 numaralı mühimme defteri (973/1565-1566),* 2 cilt, (Ankara, 1994).

_____ ed., *12 numaralı mühimme defteri (978-979/1570-1572),* 3 cilt, (Ankara, 1996).

"Blessi, M.": Molino'ya bakınız.

Bojović, B., *Raguse (Dubrovnik) et l'Empire Ottoman (1430-1520): les actes impériaux ottomans en vieux-serbe de Murad II à Selim Ier* (Paris, 1998).

Bolognetti, A., *Epistolae et acta 1581-1585,* ed., L. Boratyński, E. Kuntze ve C. Nanke, 3 cilt, *Monumenta poloniae vaticana,* v-vii (Krakow, 1923-50).

Bonin, F., *Solne poti: Le vie del sale: Salt Paths: Salzwege* (Piran 2009).

Bonin, Z., ed., *Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega Arhiva Koper,* (Koper, 2006).

Bono, S., *Schiavi musulmani nell'Italia moderna, galeotti, vu' cumprà, domestici* (Napoli, 1999).

Börekçi, G., "Factions and Favorites at the Courts of Sultan Ahmed I (r. 1603-1617) and his Immediate Predecessors", Ohio State University PhD thesis (2010).

Borghesi, V., *Il Mediterraneo tra due rivoluzioni nautiche (secoli XIV-XVIII)* (Floransa, 1976).

Borino, G. B., A. Galieti ve G. Navone, *Il trionfo di Marc'Antonio Colonna* (Roma, 1938).

Borretti, M., *Il S. M. Ordine di Malta in Calabria* (Messina, 1938).

Bosio, G., *Gli statuti della Sacra Religione di S. Giovanni Gierosolimitano* (Roma, 1589).

_____ *Li privilegii della Sacra Religione di S. Gio Gierosolimitano* (Roma, 1589).

_____ *Dell'istoria della Sacra Religione et illustrissima militia di San Giovanni Gierosolimitano,* 3 cilt, (Napoli 1684).

Bošković, Dj., P. Mijović ve M. Kovačević, *Ulcinj I,* Arheološki Institut, posebna izdanja, xvi (Belgrad, 1981).

Botero, G., *Relationi universale,* 2 cilt, (Vicenza, 1595).

Botteri, I., "Buona vita, buona dottrina et buona creanza: i Gesuiti e il *Galateo*", M. Hinz vd., ed., *I Gesuiti e la Ratio Studiorum* (Roma, 2004), 21-41.

Bovill, E. W., *The Battle of Alcazar: An Account of the Defeat of King Sebastian of Portugal at El-Ksar el-Kebir* (Londra, 1952).

Boyar, E., "Ottoman Expansion in the East", *CHT,* 74-140.

_____ ve K. Fleet, *A Social History of Ottoman Istanbul* (Cambridge, 2010).

Bracewell, C. W., *The Uskoks of Senj: Piracy, Banditary and Holy War in the Sixteenth-Century Adriatic* (Ithaca, New York, 1992).

Bradford, E., *The Shield and the Sword: The Knights of St. John* (Londra, 1972).

Braudel, F., *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II,* çev. S. Reynolds, 2 cilt, (Londra 1972).

Brémond, J., vd., *Le Collège des Jésuits à Avignon, 1565-1590* (Bellegarde, 1950).

Bressan, L., *Il canone tridentino sul divorzio per adulterio e l'interpretazione degli autori* (Roma, 1973).

Breuning, J. J., *Orientalische Reyss dess edlen unnd vesten Hanss Jacob Breuning von und zu Buochenbach … under dess Türkischen Sultans Jurisdiction und Gebiet* (Strazburg, 1612).

Brogini, A., *Malte, frontière de Chrétienté (1530-1670)* (Roma, 2006).

_____ "Intermédiaires de rachat laics et religieux à Malte aux XVIe et XVIIe siècles", *LCC,* 47-63.

Brookes, D. S., ed. ve çev., *The Ottoman Gentleman of the Sixteenth Century: Mustafa Ali's* Mevaidü'n-nefa'is fi kava'idi'l-mecalis, *"Tables of Delicacies concerning the Rules of Social Gatherings* (Cambridge, MA, 2003).

Brown, H. F., *Studies in the History of Venice,* 2 cilt (Londra, 1907).

Brummett, P., *Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery* (Albany, New York, 1994).

_____ "The Ottomans as a World Power: What we Don't Know about Ottoman Sea Power", *OM,* y.s., 20 (2001), 1-21.

Brunelli, G., "Poteri i privilegi: l'istituzione degli ordinamenti delle milizie nello Stato Pontificio tra cinque e seicento", *Cheiron: materiali e strumenti di aggiornamento storigrafico,* yıl 12, (1995), no. 23, 105-29.

_____ "Gallio (Galli), Tolomeo", *DBI,* li, 685-90.

_____ *Soldati del Papa: politica militaire e nobiltà nello Stato della Chiesa (1560-1644)* (Roma, 2003).

Brunetti, M., ve E. Vitale, ed., *La corrispondenza da Madrid dell'ambasciatore Leonardo Donà (1570-1573),* 2 cilt, (Venedik, 1963).

Bulboacă, S., *Bartolomeo Brutti în Moldova: politică, diplomatie si religie* (Arad, 2006).

Burdelez, I., "The Role of Ragusan Jews in the History of the Mediterranean Countries", A. Meyuhas Ginio, ed., *Jews, Christians, and Muslims in the Mediterranean World after 1492* (Londra, 1992), 190-7.

[de Cadecombe, P.,] *Speculum illustriorum iuris interpretum qui publicè per quatuor saecula professi, vel interpretati sunt in celebri, ac famosa Universitate Avenionensi* (Avignon, 1712).

Catenai, O., Carinci'ye bakınız.

Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice, 38 cilt, (Londra, 1864-1937) [atıfı *CSPVen* olarak verilmiştir].

Canosa, R., ve I. Colonello, *Spionaggio a Palermo* (Palermo, 1991).

Cantelli, G., *Albania propria overo superiore detta anche Macedonia occidentale* [gravür harita, tek sayfa] (Roma, 1689).

Cantemir, D., *Descrierea Moldovei,* ed. ve çev. G. Gutu (Bükreş, 1973).

Capponi, N., *Lepanto, 1571: La Lega Santa contro L'Imperio Ottomano* (Milano, 2010).

Caproşu, I., "Creditul moldovenesc în timpul lui Petru Şchiopul", *Stat, societate, natiune: interpretări istorice,* ed., N. Edroiu, A. Radutiu ve P. Teodor (Klüj, 1982), 107-17.

Caracciolo, F., *I commentarii delle guerre fatte co' Turchi da D. Giovanni d'Austria, dopo che venne in Italia,* (Floransa, 1581).

Caracciolo, P., *La gloria del cavallo* (Venedik, 1566).

Carinci, G. B., ed., *Lettere di Onorato Caetani Capitan General delle Fanterie Pontificie nella battaglia di Lepanto,* 2. baskı (Roma, 1983).

Carlier de Pinon, J., *Voyage en Orient,* ed. E. Blochet (Paris, 1920).

Carnicer, C. ve J. Marcos, *Espias de Felipe II: los servicios secretos del Imperio español* (Madrid, 2005).

Caro Baroja, J., *Los moriscos del Reino de Granada,* 5. baskı (Madrid, 2000).

Carr, M., *Blood and Faith: The Purging of Muslim Spain* (Londra, 2009).

Carrasco, R., "L'Espionnage espagnol du Levant au XVIe siècle d'après la correspondance des agents espagnols en poste à Venise", B. Perez, ed., *Ambassadeurs, apprentis espions et maîtres comploteurs: les systèmes de renseignment en Espagne a l'époque moderne* (Paris, 2010), 203-22.

Carter, F. W., *Trade and Urban Development in Poland: An Economic Geography of Cracow, from its Origins to 1795* (Cambridge, 1994).

Casale, G., *The Ottoman Age of Expansion* (Oxford, 2010).

Cascales, F., *Discursos historicos de la muy noble, y muy leal, ciudad de Murcia* (Murcia, 1775).

Cassar, C., *Society, Culture and Identity in Early Modern Malta* (Msida, 2000).

Cassola, A., ed., *The 1565 Ottoman* Malta Campaign Register (San Gwann, 1998).

de Castro, J., *O Prior de Crato* (Lizbon, 1942).

Cazăn, I., "Urmaşii lui Petru Şchiopul şi Casa de Austria: datorii şi procese", *Revista istorică,* 20 (2009), 261-76.

Cella, S., "Documenti veneziani della fine del '500", *AMSIASP,* y.s. 26 (=78) (1978), 229-54.

Cerezo Martínez, R., *Años cruciales en la historia del Meditereáneo (1570-1574)* (Madrid 1971).

Cernovodeanu, P., "An English Diplomat at War: Edward Barton's Attendance of the Ottoman Campaign in Central Europe (1596)", *RRH,* 28, no. 4 (1989), 429-49.

de Cervantes Saavedra, M., *The Adventures of Don Quixote,* çev. J. M. Cohen (Harmondsworth, 1950).

Charrière, E., ed., *Makarios, Theodoros kai Nikephoros oi Melissenoi (Melizzourgoi) (160s-170s ai.)* (Selanik, 1966).

_____ *Oi Ellenes stis paramones tes naumachias tes Naupaktou: ekkleseis epanastatikes kineseis kai exegerseis sten ellenike Chersoneso apo tis paramones os to telos tou kupriakou polemou (1568-1571)* (Selanik, 1970).

Chatenay, L., *Vie de Jacques Esprinchard rochelais et journal de ses voyages au XVIe siècle* (Paris, 1957).

Cherini, A., ve P. Grio, *Le famiglie di Capodistria: notizie storiche ed araldiche* (Trieste, 1998).

Chetta-Schirò, F., *I Castriota principi d'Albania nell'ordine sovrano e militare di Malta (origine della famiglia Castriota)* (Valletta, 1929).

Chivu, G., vd., ed., *Document şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea* (Bükreş, 1979).

Chossat, M., *Les Jésuites et leurs oeuvres à Avignon 1553-1768* (Avignon, 1896).

Cichowski, H., *Ks. Stanisław Sokołowski a kościół wschodni: studjum z dziejów teologji w Polsce w w. XVI* (Lviv, 1929).

Ciobanu, V., *La cumpănă de veacuri: Ţarile Române în contextul politicii poloneze la sfîrşitul secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea* (Yaş, 1991).

Ciorănescu, A., ed., *Documente privitoare la istoria Românilor culese din arhivele din Simancas, Academie Română*, Studii şi cercetări, 43 (Bükreş, 1940).

Ciurea, D., "Relatii externe ale Moldovei", *AIIAX,* 10 (1973), I-47.

Civale, G., *Guerrieri di Cristo: inquisitori, Gesuiti e soldati alla battaglia di Lepanto* (Milano, 2009).

Cleray, E., "Le Voyage de Pierre Lescalopier "parisien" de Venise à Constantinople, l'an 1574", *Revue d'histoire diplomatique,* 35, no. I (1921), 21-55.

Cloulas, I., ed., *Correspondance du Nonce en France Anselmo Dandino (1578-1581)* (Roma, 1970).

Coco, C., ve F. Manzonetto, *Baili veneziani alla Sublima Porta: storia e caratteristiche dell'ambasciata veneta a Constantinopoli* (Venedik, 1985).

Codina, G., "The modus parisiensis", V. J. Duminico, ed., *The Jesuit* Ratio Studiorum: *400th Anniversary Perspectives* (New York, 2000), 28-49.

Coniglio, G., *Il regno di Napoli al tempo di Carlo V: amministrazione e vita economico-sociale* (Napoli, 1951).

_____ *Il viceregno di Napoli e la lotta tra spagnoli e turchi nel Mediterraneo,* 2 cilt, (Napoli, 1987).

Conring, H., *De bello contra Turcas prudenter gerendo* (Helmstadt, 1664).

Contarini, G. B., *Della veneta historia,* 2 cilt, (Venedik, 1663-9).

Conti, N., *Delle historie de' suoi tempi,* çev. G. C. Saraceni, 2 cilt, (Venedik, 1589).

Čoralić, L., "Iz prošlosti istočnoga Jadrana – tragom iseljenika iz grada Ulcinja u Mlecima", *PP,* 27 (2004), 37-56.

_____ "Duhovne osobe iz grada Bara u Mlecima (XIV.-XVI. st.)", *PP,* 28 (2005), 45-70.

_____ "Izbjeglištvo kao sudbina: Barani u Mlecima (XIV.-XVII. st.)", *ZOZPZ,* 23 (2005), 87-185.

_____ "Iz prošlosti ulcinjske biskupije i barske nadbiskupije: tragom gradiva iz Mletačkog Državnog Arhiva (XVI. st)", *CCP,* 30 (2006), 65-71.

_____ "Staleški raskol – tragom gradje o društvenim sukobima u Baru u prvoj polovici XVI. stoljeća", *PP,* 32 (2007), 63-91.

_____ "Od Ulcinja do Drača: albanski useljenici u Mlecima (14.-18. stoljeće)", *ZOZPZ,* 29 (2011), 39-82.

_____ ve D. Karbić, *Pisma i poruke rektora Dalmacije i Mletačke Albanije, i: Pisma i poruke rektora Bara, Ulcinja, Budve i Herceg Novog (MSHSM,* lv) (Zagreb, 2009).

Cordignano, F., "Geografia ecclesisastica dell'Albania dagli ultimi decenni del secolo XVI° alla metà del secolo XVII°, *OC,* 36, no. 99 (1934), 229-94.

_____ ed., *Catasto veneto di Scutari e registrum concessionum, 1416-1417,* 2 cilt, (İşkodra, Roma, 1940-2).

_____ *Onomasticon del catasto veneto di Scutari e registrum concessionum* (Tolmezzo, 1945).

_____ ve G. Valentini, *Saggio di un regesto storico dell'Albania* (İşkodra, 1937-40).

Corfus, I., ed. ve çev., *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone: secolul al XVI-lea* (Bükreş, 1979).

Costantini, V., *Il sultano e l'isola contesa: Ciprp tra eredità e potere ottomano* (Torino, 2009).

Cottier, C., *Notes historiques concernant les Recteurs du ci-devant Comté Venaissin* (Carpentras, 1808).

Coulter, L., "An Examination of the Status and Activities of the English Ambassadors to the Ottoman Porte in the Late Sixteenth and Early Seventeenth Centuries", *RESEE,* 28 (1990), 57-87.

Crăciun, M., *Protestantism şi ortodoxie în Moldova secolului al XVI-lea* (Klüj, 1996).

Crescentio, B., *Nautica mediterranea* (Roma, 1607).

Cristea, O., "The Friend of my Friend and the Enemy of my Enemy: Romanian Participation in Ottoman Campaigns", *ETSOE,* 253-74.

Crowley, R., *City of Fortune: How Venice Won and Lost a Naval Empire* (Londra, 2011).

Crusius, M., *Turcograeciae libri octo* (Basel, 1584).

Cucchetti, G., *Storia di Trento dalle origini al fascismo* (Palermo, 1939).

Cvetkova, B. A., "Vie économique de villes et ports balkaniques aux XVe et XVIe siècles", *REI,* 38 (1970), 267-355.

Czubek, I., ed., *Stanislai Rescii diarium, 1583-1589,* Archiwum do dziejów litteratury i oswiaty w Polsce, xv, no. I (Krakow, 1915).

Danişmend, İ. H., *Osmanlı devlet erkânı* (= *İzahlı osmanlı tarihi kronolojisi,* v) (İstanbul, 1971).

Darovec, D., *Breve storia dell'Istria,* çev. M. Rebeschini (Udine, 2010).

David, G., *Petru Şchiopul (1574-1577; 1578-1579; 1582-1591)* (Bükreş, 1984).

Davies, B. L., *Warfare, State and Society on the Black Sea Steppe, 1500-1700* (Londra, 2007).

Davis, N. Z., *The Gift in Sixteenth-Century France* (Oxford, 2000).

Davis, R. C., *Christian Slaves, Muslim Masters: White Slavery in the Mediterranean, The Barbary Coast and Italy, 1500-1800* (Basingstoke, 2003).

De Caro, G., "Basta, Giorgio", *DBI,* vii, 154-7.

Decei, A., *Relatii româno-orientale: culegere de studii* (Bükreş, 1978).

DeCoursey, C., "Society of Antiquaries (*act.* 1586-1607), *ODNB.*

Demény, L., ve P. Cernovodeanu, *Relatiile politice ale Angliei cu Moldova, Tara Românească şi Transilvania în secolele XVI-XVIII* (Bükreş, 1974).

De Zanche, L., *Tra Constantinopoli e Venezia: dispacci di stato e lettere dei mercanti dal basso medioevo alla caduta della Serenissima,* Quaderni di storia postale, xxv (Prato, 2000).

Dilworth, M., "Chisholm, William (*c.* 1547-1629), Roman Catholic Bishop of Vaison", *ODNB.*

Djuvara, T. G., *Cent projets de partage de la Turquie (1281-1913)* (Paris, 1914).

van der Does, J., [Dousa, G.,] *De itinere suo constantinopolitano epistola* (Leiden, 1599).

Doglioni, G. N., *Historia venetiana* (Venedik, 1598).

Dokle, N., *Sinan pasha i Topojanit* (Tiran, 2006).

Dopierała, K., *Stosunki dyplomatyczne Polski z Turcja za Stefana Batorego* (Varşova, 1986).

[pseudo-]Dorotheos of Monemvasia, *Vivlion istorikon periechon en synopsei diaphorus kai exochus istorias* (Venedik, 1631).

Doumerc, B., *Venise et son empire en Mediterranée, IXe-XVe siècles* (Paris, 2012).

Draganović, K., "Massenübertritte von Katholiken zur 'Ortodoxie' im kroatischen Sprachgebeit zur Zeit der Türkenherrschaft", *Orientalia christiana periodica,* 3 (1937), 181-232.

Ducellier, A., *La Façade maritime de l'Albanie au moyen age: Durazzo et Valona du XIe au XVe siècle* (Selanik, 1981).

Dudek, L., ve H. Kowalewicz, "Przyczynek do zagadnienia działalnosci obcego wywiadu na ziemiach polskich w XVI wieku", *Studia i materiały do historii wojskowosci* 15 (1969), no. 2, 197-207.

Duhamel, L., *Inventaire-sommaire des Archives Communales antérieures* à *1790 de la ville d'Avignon* (Avignon, 1906).

Duka, F., "Aspekte social-ekonomike he demografike të Himarës gjatë sundimit osman (shek. XV-XVI)", L. Nasi, vd., ed., *Himara n*ë shekuj (Tiran, 2004) 62-95.

_____ "Coast and Hinterland in the Albanian Lands (16th-18th Centuries)", *BOAV,* 261-70.

Durham, M. E., *High Albania* (Londra, 1909).

_____ *Some Tribal Origins, Laws and Customs of the Balkans* (Londra, 1928).

Dursteler, E. R., "Commerce and Coexistance: Veneto-Ottoman Trade in the Early Modern Era", *Turcica,* 34 (2002), 105-33.

_____ *Venetians in Constantinople: Nation, Identity and Coexistance in the Early Modern Mediterranean* (Baltimore, 2006).

_____ *Renegade Women: Gender, Identity and Boundaries in the Early Modern Mediterranean* (Baltimore, 2011).

_____ "Speaking in Tongues: Language and Communication in the Early Modern Mediterranean", *Pas & Present,* no. 217 (Kasım 2012), 47-77.

Djaža, S., vd., ed., *Austro-Turcica, 1541-1552: diplomatische Akten des habsburgischen Gesandtschaftsverkehrs mit der Hohen Pforte im Zeitalter Süleymans des Prächtigen* (Münih, 1995).

Dziubiński, A., "Drogi handlowe polsko-tureckie w XVI stuleciu", *Przeglad historyczny,* 56 (1965), 232-59.

_____ *Na szlakach Orientu. Handel miedzy Polska a Imperium Osmańskim w XVI-XVIII wieku* (Wrocław, 1997).

Earle, P., *Corsairs of Malta and Barbary* (Londra, 1970).

Echevarría, Bacigalupe, M. A., "El espionaje y las rebeliones de los siglos XVI y XVII en la monarquía hispánica", W. Thomas ve B. de Groof, ed., *Rebelión y resistencia en el mundo hispánico del siglo XVII* (Leuven, 1992).

Ehses, S., "Bericht der Trienter Konzilskomission zur Residenz der Bischöfe", *Römische Quartalschrift für Altertumskunde und für Kirchengeschichte,* 30, 1916-22 (1922), 54-75.

Elsie, R., *Early Albania: A Reader of Historical Texts, 11th-17th Centuries,* BalkanologischeVeröffentlichungen, xxxix (Wiesbaden, 2003).

Ermeni, G., *Storai dell'Universitá di Perugia,* 2 cilt, (Floransa, 1971).

Esprinchard, J., *Histoire des Ottomans, ou empereurs des Turcs, iusques á Mahomet III,* 2. baskı (Paris, 1609).

Evans, R. J. W., *Rudolf II and his World,* 3. baskı (Londra, 1997).

Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi in Albania and Adjacent Regions (Kosovo, Montenegro, Ohrid),* ed. ve çev. R. Dankoff ve R. Elsie (Leiden, 2000).

Fabris, A., "Hasan 'Il Veneziano' tra Algeri e Constantinopoli", *VLMV,* 51-66.

Fantoni Castrucci, S., *Istoria della cittá d'Avignone, e del Contado Venesino stati della Sede Apostolica nella Gallia,* 2 cilt, (Venedik, 1678).

Farlati, D., *Illyrici sacri,* 8 cilt, (Venedik, 1751-1819).

Faroqhi, S., *Die Vorlagen (telhise) des Grosswesirs Sinan paša an Sultan Murad III.* (Hamburg, 1967).

_____ *The Ottoman Empire and the World Around It* (Londra, 2004).

Farrel, A. P., *The Jesuit Code of Liberal Education: Development and Scope of the Ratio Studiorum* (Milwaukee, Wisconsin, 1938).

Fenicia, G., *Il Regno di Napoli e la difesa del Mediterraneo nell'etá di Filippo II (1556-1598): organizzazione e finanziamento* (Bari, 2003).

Fenlon, I., *The Ceremonial City: History, Memory and Myth in the Rennaisance Venice* (New Haven, Connecticut, 2007).

Fermendžin, E., *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editörüm documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752* (Zagreb, 1892).

Fernández Collado, A., *Gregorio XIII y Felipe II en la nunciatura de Felipe sega (1577-1581): aspectos político, jurisdiccional y de reforma* (Toledo, 1991).

Fernández Navarrete, M., M. Salvá ve P. Sainz de Baranda, ed., *Correspondencia entre Don Garciá de Toledo, cuarto Marques de Villafranca, y el Sr. D. Juan de Austria,* CODOIN, iii (Madrid, 1843).

Fetvacı, E., *Picturing History at the Ottoman Court* (Bloomington, Indiana, 2013).

Fichtner, P. S., *Emperor Maximilian II* (New Haven, Connecticut, 2001).

Filitti, I. C., *Din arhivele Vaticanului,* 2 cilt, (Bükreş, 1913-14).

Fine, J. V. A., *The Late Mediaval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest* (Ann Arbor, Michigan, 1994).

_____ *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Mediaval and Early-Modern Periods* (Ann Arbor, Michigan, 2005).

Finkel, C. B., "The Provisioning of the Ottoman Army during the Campaigns of 1593-1606", *HOB,* 107-23.

_____ *The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606* (Viyana, 1988).

Fleet, K., "Ottoman Expansion in the Mediterranean", *CHT,* 141-72.

Fleischer, C. H., *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire: The Historian Mustafa Âli (1541-1600)* (Princeton, New Jersey, 1986).

Floristán Imízcoz, J. M., ed., *Fuentes para la política oriental de los Austrias: la documentacíon griega del Archivo de Simancas (1571-1621),* 2 cilt, (León, 1988).

_____ "Los contactos de la Chimarra con el reino de Nápoles durante el siglo XVI y comenzios del XVII", *EREBN,* 11-12 (1990-1), 105-39; 13 (1992), 53-87.

_____ [Floristán,] "Felipe II y la empresa de Grecia tras Lepanto (1571-78)", *EREBN,* 15 (1994), 155-90.

_____ [Floristán,] "Los prolegómenos de la tregua hispano-turca de 1578", *SF,* 57 (1998), 37-72.

Fodor, P., *In Quest of the Golden Apple: Imperial Ideology, Politics, and Military Administration in the Ottoman Empire,* (Istanbul, 2000).

_____ "Prelude to the 'Long War' (1593-1606): Some Notes on Ottoman Foreign Policy in 1591-1593", *GOTC,* i, 297-301.

Foglietta, U., *Istoria della sacra lega contra Selim, e d'alcune altre imprese di suoi tempi,* çev. G. Guastavini (Cenova, 1598).

Fois, M., "Carlo Borromeo Cardinale Nepote di Pio IV", *SB,* 3 (1989), 7-44.

de Foix, P., *Les Lettres de Messire Paul de Foix, archevesque de Tolose, & ambassadeur pour le Roy auprès* du Pape Gregoire XIII (Paris, 1628).

Fontenay, M., "Corsaires de la foi ou rentiers du sol? Les chevaliers de Malte dans le 'corso' méditerranéen au XVIIe siècle", *Revue d'histoire moderne et contemporaine,* 35 (1988), 361-84.

Foretić, V., "Korčula, Dubrovnik, Boka Kotorska i Lepantska Bitka", *Ariatica maritima,* 1 (1974), 165-80.

Fornery, J., *Histoire du Comté Venaissin et de la ville d'Avignon,* 3 cilt, (Avignon, t.y. [1909]).

Foster, Sir William, *The Travels of John Sanderson in the Levant, 1584-1602* (Londra, 1931).

Fournier, M., *Histoire de la science du droit en France,* iii, (Paris, 1892).

Freidenberg, M. M., *Dubrovnik i Osmanskaia imperiia,* 2. baskı (Moskova, 1989).

Freller, T., *Ther German Language of the Order of Malta: A Concise History* (Santa Venera, 2010).

du Fresne-Canaye, P., *Le Voyage du Levant,* ed. H. Hauser (Paris, 1897).

Galea, M., *Grand Master Jean Levesque de la Cassière* (San Gwann, 1994).

García Hernán, D., ve E. García Hernán, *Lepanto: el dia después* (Madrid, 1999).

García Martínez, S., *Bandolers, corsaris i moriscos* (Valencia, 1980).

Gattini, M., "La spada della croce: la difficile alleanza ispano-veneto-pontificia nella guerra di Cipro. Politica estera e teoresi filosofica nei documenti pontifici", *Ricerche storiche,* 29 (1999), no. 3, 611-50.

Gegaj, A., *L'Albanie et l'invasion turque au XV siècle* (Paris, 1937).

Gemil, T., *Românii şi ottomanii în secolele XIV-XVI* (Bükreş, 1991).

Gennari, P., "Milione, redazione *VB:* edizione critica commentata", Università Ca' Foscari, Venedik, PhD thesis (2009).

Gentilezza, G., "l'Albania, la Dalmazia e le bocche di Cattaro negli anni 1570 e 1571, difese dai veneziani contro il Turco", *Bessarione,* yıl 19, c. 31 (1915), 61-78.

Gentili, A., *Laudes academiae perusinae et oxoniensis* (Hanau, 1605).

Gerlach, S., *Stephan Gerlachs dess Aeltern Tage-Buch,* ed., S. Gerlach (Frankfurt am Main, 1674).

Gertwagen, R., "The Venetian Colonies in the Ionian and Aegean Seas in Venetian Defence Policy in the Fifteenth Century", *Journal of Mediterranean Studies,* 12 (2002), 351-84.

Geuder von Heroltzberg, J. [I.], *Conclusiones de personis per quas cuique dominium acquiritur* (Strazburg, 1592).

Ghinea, N., "La Famille de la Princesse Cathérine Salvaressa: contribution à la connaisance des relations roumano-italiennes au XVIe siècle", *RRH,* 22, no. 4 (1983), 391-9.

Gianelli, C., "Documenti in editi sullo stato di alcune comunità catoliche della Serbia meridionale nel 1578", *Ricerche slavistiche,* 2 (1953), 29-59.

Giard, L., "Le Devoir de l'intelligance ou l'insertion des Jésuites dans le monde du savoir", L. Giard, ed., *Les Jésuites à la Rennaisance: système éducatif et production du savoir* (Paris, 1995), xi-lxxix.

de Giorgio, R., *A City by an Order* (Valletta, 1985).

Giovio [Iovius], P., *Historiarum sui temporis tomus primus* (Venedik, 1566).

Giurescu, C. C., *Tîrguri sau oraşe şi cetăti* moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea (Bükreş, 1967).

Glücklich, J., ed., *Vàclava Budovce z Budova, korrespondence z let 1579-1619* (Prag, 1908).

Gökbilgin, M. T., *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân* (Istanbul, 1957).

Goldenberg, S., "Le Pouvoir central et les villes des pays roumains aux XVe-XVIIe siècles", M. Mollat, ed., *Le Pouvoir central et les villes en Europe de l'Est et du Sud-Est du XVe siècle aux début de la révolution industrielle. Les Villes portuaires* (Sofya, 1985), 40-55.

Golobutskii, V. A., *Zaporozhskoe kazachestvo* (Kiev, 1957).

Gorfer, A., *Trento città del Consilio* (Trent, 1963).

Gorovei, Ş., "Moldova în 'Casa Păcii': pe marginea izvoarelor privind primul secol de relatii moldo-ottomane", *AIIAX,* 17 (1980), 629-77.

Gorris, R., "Naviguer avec prudence: la politique éditoriale de Vittorio Baldini imprimeur-libraire ferrarais dans les années 1597-1607", *DUSAL,* 323-43.

_____ "*Prudentia perpetuat:* Vittorio Baldini, editore ferrarese di Francesco Patrizi", P. Castelli, ed., *Francesco Patrizi filosofo platonico nel crepuscolo del Rinascimento* (Floransa, 2002), 219-52.

Graft, T., "I am Still Yours: Christian-European Renegades in the Ottoman Elite during the Late Sixteenth and Early Seventeenth Centuries", Heidelberg University PhD thesis (2013).

Granucci, N., *L'eremita, il carcere, e 'l diporto, opera nella quale si contengono novelle, & altre cose morali; con un breve compendio de' fatti piú notabili de' Turchi, sin' a tutto l'anno 1566* (Lucca, 1569).

Greene, M., "Ruling an Island without a Navy: A Comperative View of Venetian and Ottoman Crete", *OM,* y.s., 20 (2001), 193-207.

_____ "Trading Identities: The Sixteenth Century Greek Moment", A. A. Husain ve K. E. Fleming, ed., *A Faithful Sea: The Religious Cultures of the Mediterranean, 1200-1700* (Oxford, 2007), 121-48.

_____ *Catholic Pirates and Greek Merchants: A Maritime History of the Mediterranean* (Princeton, New Jersey, 2010).

Grimaldi, D., *Copia di una lettera di Monsignor Grimaldo commissario di sua Santità … dove si narra la battaglia presentata à l'Occhiali Capitano Generale della armata turchesa & la fuga di detto Occhialì* (Roma, t.y. [1572]).

Griswold, W. J., *The Great Anatolian Rebellion, 1000-1020/1581-1611* (Berlin, 1983).

Grmek, M. D., *Santorio Santorio i njegovi aparati i instrumenti* (Zagreb, 1952).

Groto, L., ed., *Trofeo della vittoria sacra, ottenuta dalla Christianiss. Lega contra Turchi nell'anno MDLXXI* (Venedik, t.y. [1572]).

Grunebaum-Ballin, P., *Joseph Naci duc de Naxos* (Paris, 1968).

Guarnieri, G. G., *Cavalieri di Santo Stefano: contributo alla storia della marina militare italiana (1562-1859)* (Pisa, 1928).

de Gubernatis, D., ve A. M. de Turre, *Orbis serpahicus: historia detribus ordinibus … deque eorum progressibus per quatuor mundi partes … tomus secundus,* ed., M. a Civetia ve T. Domenichelli (Quaracchi, 1886).

Guboglu, M., ve M. Mehmet, *Cronici turceşti privind Tările Române,* i (Bükreş, 1966).

Guerrini, P., *Una celebre famiglia lombarda, i Conti di Martinegro: studi e richerche genealogiche* (Brescia, 1930).

Guglielmotti, A., *Storia della marina pontificia,* vi: *Marcantonio Colonna alla battaglia di Lepanto* (Roma, 1887).

Guilmartin, J. F., *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Meditteranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century* (Cambridge, 1974).

_____ "The Tactics of the Battle of Lepanto Clarified: The Impact of Social, Economic, and Political Factors on Sixteenth-Cnetury Galley Warfare", C. L. Symonds, ed., *New Aspects of Naval History* (Annapolis, Maryland, 1981), 41-65.

Gürçağlar, A., "Patterns of Patronage: An Istrian Family of Dragomans as Patrons of Arts", *Across Languages and Cultures,* 14 (2013), 287-301.

Gürkan, E. S., "The Efficacy of Ottoman Counter-Intelligance in the 16th Century", *Acta orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae,* 65 (2012), 1-38.

_____ "Espionage in the 16th-Century Mediterranean: Secret Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens and the Ottoman Habsburg Rivalry", Georgetown University PhD thesis (2012).

György, L., "A koloszvári római katolikus Lyceum-könytvár története (1579-1948)", (www.mek.oszk.hu/03100/03186/html/gyorgy13.htm).

"Haji Khalifeh": Katip Çelebi'ye bakınız.

Halecki, O., *From Florence to Brest (1439-1596)* (Roma, 1958).

von Hammer, J., *Geschichte des osmanischen Reiches,* 10 cilt, (Peşte, 1827-35).

Hanlon, G., *Twilight of a Military Tradition: Italian Aristocrats and European Conflicts, 1560-1800* (Londra, 1998).

Harris, R., *Dubrovnik: A History* (Londra, 2003).

Heberer, M., *Aegyptiaca servitus, das ist, Warhafte Beschreibung einer dreyj*ährigen *Dienstbarkeit, so in Alexandrien in Egypten ihren Anfang, und zu Constantiopel ihr Endschafft genommen* (Heidelberg, t.y. [1610?]).

Heidenstein, R., *Rerum polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII* (Frankfurt am Main, 1672).

Hernando Sánchez, C. J., *Castilla y Nápoles en el siglo XVI. El virrey Pedro de Toledo: linaje, estado y cultura (1532-1553)* (Vallodid, 1994).

Hess, A. C., "The Moriscos: An Ottoman Fifth Column in Sixteenth-Century Spain", *American Historical Review,* 74 (1968), 1-25.

_____ *The Forgotten Frontier: A History of the Sixteenth-Century Ibero-African Frontier* (Chicago, 1978).

Hirn, [J.,] "Das Exil des Moldauer Fürsten Peter Schiopul", *Historisches Jahrbuch,* 7 (1886), 434-41.

Hocquet, J.-C., *Le Sel et la fortune de Venise,* 2 cilt, (Lille, 1982).

Hofmann, G., "Griechische Patriarchen und römische Päpste: Unterschungen und Texte", *OC,* 25, no. 2 (= no. 76) (1932), 221-304.

Holban, M., vd., ed., *Călători străini despre Tările Române,* 8 cilt, (Bükreş, 1968-83).

Holmes, P., "Stucley, Thomas, *c.* 1520-1578, soldier", *ODNB.*

Hoszowski, S., *Les Prix à Lwow (XVIe-XVIIe siècles)* (Paris, 1954).

Housley, N., *The Later Crusades: From Lyons to Alcazar, 1274-1580* (Oxford, 1992).

_____ *Crusading and the Ottoman Threat, 1453-1505* (Oxford, 2012).

Howard, D. A., "Ottoman Historiography and the Literature of 'Decline' of the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Journal of Asian History,* 22 (1988), 52-77.

Hoxha, Sh., *Shqiptari Sinan Pashë Topojani (qëmtime historiko-etnologjike për Lumën e Gorën)* (Tiran, 2007).

Hrabak, B., "Kuga u balkanskim zemljama pod Turcima od 1450 do 1600 godine", *Istorijski Glasnik* (1957), nos. 1-2, 19-37.

_____ *Izvoz žitarica iz Osmanlisjkog Carstva u XIV, XV i XVI stoleću: udeo Dubrovčana u prometu "turskim" žitom* (Piriştina, 1971).

Hrushevsky, M., *History of Ukraine-Rus",* vii, çev. B. Strumiński (Edmonton, Alberta, 1999).

Hunt, C., "The Romanian Lands in the Sixteenth Century: Their Juridical Status according to Ottoman Law", in *EPEM,* 391-414.

Hupchick, D. P., *The Bulgarians in the Seventeenth Century: Slavic Orthodox Society and Culture under Ottoman Rule* (Jefferson, Kuzey Carolina, 1993).

de Hurmuzaki, E., vd., ed., *Documente privit*ore la istoria Românilor, 19 cilt, (Bükreş, 1887-1938) [atıfı "*HD*" olarak verilmiştir].

Hurtubise, P., ed., *Correspondance du Nonce en France Antonio Maria Salviati (1572-1578),* 2 cilt, (Roma, 1975).

Hysi, Y., *Southern Albanian Riviere: Vlora-Saranda* (Tiran, 2010).

Imber, C. H., "The Navy of the Süleyman the Magnificent", *AO,* 6, (1980), 211-82.

_____ "The Reconstruction of the Ottoman Fleet after the Battle of Lepanto, 1571-1572", C. H. Imber, *Studies in Ottoman History and Law* (Istanbul, 1996).

_____ *The Ottoman Empire, 1300-1650: The Structure of Power,* 2. baskı (Londra, 2009).

İnalcık, H., *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600* (Londra, 1973).

_____ "Lepanto in the Ottoman Documents", *MSMCLL,* 185-92.

_____ "The Question of the Closing of the Black Sea under Ottomans", *Archeion Pontou,* 35 (1979), 74-110.

_____ *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire: Essays on Economy and Society* (Bloomington, Indiana, 1993).

İnbaşı, M., "Rumeli Yörükleri", T. Gündüz, ed., *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler sempozyumu bildirileri* (Tarsus, 2000), 145-82.

Ingegneri, A., *Del buon segretario libri tre* (Roma, 1594).

Iorga, N., *Acte şi fragmente cu privire la istoria Romînilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului,* 2 cilt, (Bükreş, 1895-6).

_____ "Contributiuni la istoria Munteniei în a doua jumătate s secolului XVI-lea", *Analele Academiei Romane,* ser. 2, *Memoriile Sectiunii Istorice,* 18 (1896), 1-112.

_____ "Documente noue, in mare parte românesci, relative la Petru Şchiopul şi Mihaiu Vitézul", *Analele Acaemiei Romane* [sic], ser. 2, *Memoriile Sectiunii Istorice,* 20 (1899), 435-502.

_____ *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetătii-Albe* (Bükreş, 1899).

_____ *Relatiile comerciale ale terilor noastre cu Lembergul: regeste şi documente din archivele oraşului Lemberg* (Bükreş, 1900).

_____ *Geschichte des Osmanischen Reiches,* 5 cilt (Gotha, 1908-13).

_____ "Les Premières Relations entre l'Anglaterre et les pays roumains du Danube (1427 à 1611)", *Mélanges d'histoire offerts à M. Charles Bémont par ses amis et ses élèves* (Paris, 1913), 559-80.

_____ *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle,* v (Bükreş, 1915).

_____ *Ospiti romeni in Venezia (1570-1610)* (Bükreş, 1932).

_____ *Byzance après Byzance: continuation de "l'Histoire de la vie byzantine"* (Bükreş, 1935).

_____ *Histoire de Roumains et de la romanité orientale,* 10 cilt, (Paris, Bükreş, 1937-45).

Isom-Verhaaren, C., "An Ottoman Report about Martin Luther and the Emperor: New Evidence of the Ottoman Interest in the Protestan Challange to the Power of Charles V", *Turcica,* 28 (1996), 299-318.

_____ *Allies with the Infidel: The Ottoman and the French Alliance in the Sixteenth Century* (Londra, 2011).

Isopescu, C., "Alcuni documenti inediti della fine del Cinquecento", *Ephemeri dacoromana: annuario della Scuola Romena di Roma,* 2 (1924), 460-500.

Israel, J., *European Jewry in the Age of Mercantalism, 1550-1750,* 2. baskı (Oxford, 1989).

Ivanics, M., "The Military Co-operation of the Crimean Khanate with the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *ETSOE,* 275-99.

Ivetić, E., *La popolazione dell'Istria nell'età moderna: lineamenti evolutivi* (Trieste, 1997).

Jačov, M., *Spisi tajnog vatikanskog arhiva, XVI-XVII veka* (Belgrad, 1983).

_____ *L'Europa tra conquiste ottomane e leghe sante* (Vatikan şehri, 2001).

Jaitner, K., ed., *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenhöfen 1592-1605,* 2 cilt. (Tübingen, 1984).

Jedin, H., *Geschichte des Konzils von Trient,* 4 cilt. (Freiburg, 1949-75).

_____ *Kirche des Glaubens, Kirche der Geschichte: ausgewählte Aufsätze und Vorträge,* 2 cilt, (Freiburg, 1966).

Jireček, K., [C.], "Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters", *Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Classe,* (i): 48 (1902), no. 3; (ii-iii): 49 (1904), nos. 1-2.

Jouanna, A., *La Saint-Barthélemy: les mystères d'un crime d'état, 24 août 1572* (Paris, 2007).

Judde de Larivière, C., *Naviguer, commercer, gouverner: économie maritime et pouvoirs à Venise (XVe-XVIe siècles)* (Leiden, 2008).

Kafadar, C., "A Death in Venice (1575): Anatolian Muslim Merchants Trading in the Serenissima", *Journal of Turkish Stuies,* 10 (1986), 191-218.

Kahane, H., R. Kahane ve A. Tietze, *The lingua franca in the Levant: Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin* (Urbana, Illionis, 1958).

Kaiser, W., "Negociér la liberté: missions françaises pour l'échange et le rachat de captifs au Maghreb (XVIIe siècle)", C. Moatti, ed., *La mobilité des personnes en Méditerranée de l'Antiquité à l'époque moderne* (Roma, 2004), 501-28.

Kaleshi [Kaleši], H., "Veliki vezir Kodža Sinan paša, njegove zadužbine i njegova vakufnama", *GjA,* 2 (1965), 105-44.

Karaiskaj, Gj., *Die spätantiken und mittelalterlichen Wehranlagen in Albanien: Städte, Burgen, Festungen und Kastelle*, ed. M. W. E. Peters (Hamburg, 2010).

Karalevskij [Korolevskij], "La missione greco-cattolico della Cimerra nell'Epiro nei secoli XVI-XVII", *Bessarione,* yıl 15, ser. 3, c. 8 (1910-11), fascs. 117-18, pp. 440-83; yıl 16, ser. 3, c. 9 (1912), fasc. 120, pp. 183-99; yıl 17, vol. 29 (1913), pp. 170-97.

_____ "Relatiunile dintre Domnii români şi Sfântul Scaun în a doua jumătate a veacului al XVI-lea după documente inedite", *Revista catolică: publicatuine trimestrială* (1913), 175-207, 411-26, 570-81; (1914), 46-60, 176-209.

Karapidakis, N., *Civis fidelis: l'avènement et l'affirmation de la citoyenneté corfiote (XVIème-XVIIème siècles)* (Frankfurt am Main, 1992).

Kàrmàn, G., ve L. Kunčević, ed., *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries* (Leiden, 2013).

Karttunen, L., *Grégoire XIII comme politicien et souverain* (Helsinki, 1911).

Kaser, K., *Hirten, Kämpfer, Stammeshelden: Ursprünge und Gegenwart des balkanischen Patriarchats* (Viyana, 1992).

Katip Çelebi [Hacı Kalfa; "Haji Khalifeh"], *The History of the Maritime Wars of the Turks,* çev. J. Mitchell (Londra, 1831).

Kayapınar, A., "Dobruca Yöresinde XVI. yüzyılda gayr-ı Sünni İslam'ın izleri", *Alevilik-Bektaşilik araştırmaları dergisi,* ı, (2009), 85-102.

Kesterčanek, F., "Pad grada Bara u turske ruke 1571 god. prema mletačkim svjedočanstvima u Drž. notarijatu u Dubrovniku", *IZ,* yıl 13, c. 17 (!960), 565-72.

Kiel, M., *Art and Society of Bulgaria in the Turkish Period* (Assen, 1985).

_____ *Ottoman Architecture in Albania, 1385-1912* (Istanbul, 1990).

Klarwill, V., ed., *Fugger-Zeitungen: ungedruckte Briefe an das Haus Fugger aus den Jahren 1568-1605* (Viyana, 1923).

Kolias, G. T., "Epistole tou metropolitou Timotheu pros ton papan Pion E' (1572)", *Eis mnemen K. Amantou 1874-1960* (Atina, 1960), 391-412.

Kołodziejczyk, D., *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century): An Annoted Edition of 'Ahdnames and Other Documents* (Leiden, 2000).

_____ "Inner Lake or Frontier? The Ottoman Black Sea in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *EPEM,* 125-39.

Korade, M., "Prijedlozi vizitatora Aleksandra Komulovića (1548.-1608.) za borbu protiv Osmanlija", A. Ramaj, ed., *Poeta nascituri, historicus fit: ad honorem Zej Mirdita* (Sankt Gallen, 2013), 201-17.

Kortepeter, C. M., *Ottoman Imperialism during the Reformation: Europe and the Caucasus* (New York, 1972).

Kotarski, E., ve B. Kumor, "Solikowski, Jan Dymitr", Polska Akademia Nauk, Polska Akademia Umiejetnosci, *Polski słovnik biograficzny* (Krakow, 1935-) c. 40 (I), fasc. 164, 282-9.

Krajcar, J., *Cardinal Guilio Antonio Santoro and the Crhistian East,* Orientalia christiana analecta, clxxvi (Roma, 1966).

Krekić, B., "Developed Autonomy: The Patricians in Dubrovnik and Dalmatian Cities", B. Krekić, ed., *The Urban Society of Eastern Europe in Premodern Times* (Berkeley, Kaliforniya, 1987), 185-215.

_____ "On the Latino-Slavic Cultural Symbiosis in Late Mediaval and Rennaisance Dalmatia and Dubrovnik", *Viator,* 26 (1995), 321-32.

Krivošić, S., *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti* (Dubrovnik, 1990).

Królikowska, N., "Sovereignty and Subordination in Crimean-Ottoman Relations (Sixteenth-Eighteenth Centuries", *ETSOE,* 43-59.

Kruppa, T., "Okmányok és iratok a tizenöt éves háború idoszakából (1594-1597)", *Levéltári közlemenyék,* 76 (2005), no. 2, 51-92.

_____ "Pasquale Bruti tolmács kalandos prágai követsége 1596-ban", *Lymbus* (2005) 27-47.

Kumrular, Ö., "Ragusa: una fuente de información entre el Occidente y Oriente – Ragusa, Venecia y la Sublima Puerta", *TDD,* 143-54.

Kunčević, L., "Discourses on Liberty in Early Modern Ragusa", Q. Skinner ve M. van Gelderen, ed., *Freedom and the Construction of Europe,* 2 cilt, (Cambridge 2013), i, 194-214.

_____ "Janus-Faced Sovereignty: The International Status of the Ragusan Republic in the Early-Modern Period", *ETSOE,* 91-121.

Kunt, M., "Ethnic-Regional (*Cins*) Solidarity in the Seventeenth-Century Ottoman Establishment", *International Journal of Middle Eastern Studies,* 5 (1974), 233-9.

Kuntze, E., "Les Rapports de la Pologne avec le Saint-Siége à l'époque d'Etienne Batory", Á. Aldásy vd., *Etienne Báthory, Roi de Pologne, Prince de Transylvanie* (Krakow, 1935), 133-211.

Kütükoğlu, M. S., "Narkh", *EI*$_2$

Laiou, S., "The Levends of the Sea in the Second Half of the 16th Century: Some Considerations", *AO,* 23 (2005-6), 233-47.

Lala, E., "Violence and the Clergy in Late Medieval Albania: With and Without the Penitentiary", G. Jaritz ve A. Marinković, ed., *Violence and the Medieval Clergy* (Budapeşte, 2011), 46-54.

Lamansky, V., "L'Assassinat politique à Venise du XVe au XVIIIe siècle", *Revue historique,* 20 (1882), 105-20.

_____ *Secrets d'état de Venise: documents, extraits, notices et études servant à éclairsir les rapports de la Seigneurie avec les Grecs, les Slaves et la Porte Ottomane à la fin du XVe et au XVIe siècle* (St Petersburg, 1884).

Lane, F. C., *Venetian Ships and Shipbuilders of the Rennaisance* (Baltimore 1934).

_____ *Venice: A Maritime Republic* (Baltimore, 1973).

Languet, H., *Epistolae secretae,* 2 cilt, (Halle, 1699).

Laskaris, M. T., "Petros Lantzas, dioiketes tes Pargas (1573) kai organon ton Ispanon en Epeiro (1596-1608)", *AEMCS,* 103-18.

_____ "Sumpleromatika peri lantza klp", *AEMCS,* 237-53.

de La Veronne, C., "Giovanni Margliani et la trève de 1580 entre l'Espagne et la Turquie", *Arab Historical Review for Ottoman Studies,* nos. 3-4 (Aralık 1991), 67-78.

Lavrić, A., *Vizitacijsko poročilo* Agostina Valiera o koprski škofiji iz leta 1579 (Ljubljana, 1986).

Lazari, V., ed., *Diario del viaggio da Venezia a Constantinopoli fatto da M. Jacopo Soranzo ambasciator straorinario della Serenissima Repubblica di Venezia al Sultano Murad III in compagnia di M. Giovanni Correr Bailo alla Porta Ottomana descritto da anonimo che fu al seguito del Soranzo* (Venedik, 1856).

Lee, M., "Seton, Alexander, first Earl of Dunfermline (1556-1622), Lord Chancellor of Scotland", *ODNB.*

Lefaivre, A., *Les Magyars pendant la domination ottomane en Hongrie (1526-1722),* 2 cilt, (Paris, 1902).

Lepszy, K., ed., *Archiwum Jana Zamoyskiego, Kanclerza i Hetmana Wielkiego Koronnego,* iv, (Krakow, 1948).

Lesure, M., *Lépante: La cride de l'Empire Ottoman* (Paris, 1972).

_____ "Michel Černović, 'explorator secretus' à Constantinople (1556-1563)", *Turcica,* 15 (1983), 127-54.

Leunclavius, J. ["H. Lewenklaw", J. Löwenklau], ed., *Neuwe Chronica Türkischer Nation, von Türcken selbs* [sic] *beschrieben* (Frankfurt am Main, 1590).

de Leva, G., ed., *La legazione di Roma di Paolo Paruta (1592-1595),* 3 cilt, (Venedik, 1887).

Levin, M. J., *Agents of Empire: Spanish Ambassadors in Sixteenth-Century Italy* (Ithaca, New York, 2005).

Ljubić, Š. [S.], ed., *Commissiones et relationes venetae,* ii: *(1525-1553)* (*MSHSM,* viii) (Zagreb, 1877).

_____ ed., *Commissiones et relationes venetae,* iii: *(1553-1571)* (*MSHSM,* xi) (Zagreb, 1880).

_____ "Marijana Bolice kotoranina opis Sanžakata Skadarskoga od godine 1614", *SJAZU,* 12 (1880), 164-205.

_____ "Poslanice dubrovačke na mletačku repubiku", *SJAZU,* 15 (1883), 1-94.

Loebl, A. H., *Zur Geschichte des Türkenkriegs von 1593-1606,* 2 cilt, (Prag, 1899-1904).

López Nadal, G., "El corsarismo en las estructas mercantiles: las fronteras del convencialismo", G. López Nadal, ed., *El comerç alternatiu: corsarisme i contraban (ss. XV-XVIII)* (Palma, 1990).

Lubenau, R., *Beschreibung der Reisen des Reinhold Lubenau,* ed., W. Sahm, 2 cilt, (Königsberg, 1914-30).

Luca, C., "Veneziani, levantini e romeni fra prassi politiche e interessi mercantili nell'Europa sud-orientale tra cinque e seicento", T. Ferro, ed., *Romanie e Romània: Lingua e Cultura romena a fronte all'occidente* (Udine, 2003).

_____ "Associazionismo e individualismo nel comercio internazionale riguardante l'area del Basso Danubio fra XVI e XVII secolo", *QCRV,* 4 (2006), 151-66.

_____ "Il patrizio veneto Polo Minio, viaggiatore in Moldavia nei primi decenni del Seicento", G. Platania, ed., *Da Est ad Ovest, da Ovest ad Est: viaggiatori per le strade del mondo* (Viterbo, 2006), 81-98.

_____ "Aspetti riguardanti i traffici mercantili e la circolazione del denaro tra Venezia, Constantinopoli e i Principati Romeni nei secoli XVI-XVIII", C. Luca ve G. Masi, ed., *L'Europa centro-orientale e la penisola italiana: quattro secoli di rapporti e influssi intercorsi tra stati e civiltà (1300-1700)* (Brăila, 2007), 247-84.

_____ *Tările Române şi Venetia în secolul al XVII-lea: din relatiile politico- diplomatice, comerciale şi culturale ale Tările Româneşti şi ale Moldovei cu Serenissima* (Bükreş, 2007).

_____ *Dacoromano-Italica: studi e ricerche sui rapporti italo-romeni nei secoli XVI-XVIII* (Klüj, 2008).

_____ "Venetian Merchants in the Lower Danube Area and their Role in the Development of the International Trade Exchanges in the Seventeenth Century", *Česky časopis historicky,* 109 (2011), 294-328.

Lucchetta, F., "La scuola dei 'giovani di lingua' veneti nei secoli XVI e XVII", *QSA,* 7 (1989), 19-40.

_____ "Il medico del bailaggio di Constantinopoli: fra terapie e politica (secc. XV-XVI)", *VLMV,* 5-50.

_____ Luciani, T., "Notizie e documenti per la conoscenza delle cose istriane: i Bruti e i Borisi", *La provincia: giornale degli interessi çivili, economici, amministrativi dell'Istria,* 7, no. 17 (1 Eylül 1873), 1303-5.

_____ "Relazioni dei podestà e capitani di Capodistria", *AMSIASP,* 6 (1890), 45-103, 383-442; 7(1891), 97-219-353.

Ludolf, H., *De bello turcico feliciter conficiendo* (Frankfurt am Main, 1686).

Ludwig, G., ve P. Molmenti, *Vittore Carpaccio: la vita e le opere* (Milan, 1906).

Luetić, [Luetiq], J., "Lundruesit detarë, marina tregtare dhe veprimtaria e porteve të Vlorës, Durrësit e Lezhës dhe lidhjet nautike-komerciale të shqiptarëve me dubrovnikasit në vitet 1566-1584", *GjA,* ser. shk. hist., 14, 1984 (1985), 111-36.

Luglio, V., *L'antico vescovado giustinopolitano* (Trieste, 2000).

Lukàcs, L., ed., *Monumenta paedagogica Societatis Iesu,* 7 cilt, (Roma, 1969-92).

_____ "Introductio generalis", L. Lukàcs, ed., *Monumenta paedagogica Societatis Iesu,* ii (Roma, 1974, I*-59*.

_____ ed., *Monumenta antiquae Hungariae,* iii (Roma, 1981).

Lutrell, A., "Late Mediaval Galley Oarsmen", *LGMM,* i, 87-101.

McGowan, B., *Economic Life in Ottoman Europe: Taxation, Trade and the Struggle for Land, 1600-1800* (Cambridge, 1981).

McKee, S., *Uncommon Dominion: Venetian Crete and the Myth of Ethnic Purity* (Philadelphia, 2000).

MacLean, G., ve N. Matar, *Britain and the Islamic World, 1558-1713* (Oxford, 2011).

Macurek, J., "Diplomatické poslání Jana Duckera v Polsku r. 1591", *Vestník Královské Českés polečnosti Nauk, trida filosoficko-historicko-jazykozpytná* (1929), item 3.

_____ *Zápas Polska a Habsburku o prístup k Černému Mori na sklonku 16. stol.* (Prag, 1931).

Madonia, C., *La compagnia di Gesù e la riconquista cattolica dell'Europa orientale* (Cenova, 2002).

Maffei, G., *Degli annali di Gregorio XIII. Pontefice Massimo,* ed., C. Cocquelines, 2 cilt, (Roma, 1742).

Mafrici, M., *Mezzogiorno e pirateria nell'età moderna (secoli XVI-XVIII)* (Napoli, 1995).

Magdaleno, R., ed., *Papales de Estado: Milan y Saboya,* Catalogo xxiii del Archivio de Simancas (Madrid, 1961).

Majda, T., "L'École polonaise des langues orientales d'Istanbul au XVIIIe siècle", *ILO,* 123-8.

Majer, F., "Gli ebrei feneratori a Capodistria", *Pagine istriane: periodico mensile,* II, nos. 7-8 (Temmuz-Ağustos 1913), 167-82.

Malcolm, N., *Bosnia: A short History* (Londra, 1994).

_____ *Kosovo: A Short History* (Londra, 1998).

_____ "The Kelmendi: Notes on Early History of a Catholic Albanian Clan", *SF,* 59-60 (2000-1), 149-63.

_____ "The Crescent and the City of the Sun: Islam and the Rennaisance Utopia of Tommaso Campanella", *Proceedings of the British Academy,* 125 (2003), 41-67.

Małecki, J. M., "Die Wandlungen im Krauker und polnischen Handel zur Zeit der Türkenkriege des 16. und 17. Jahrhunderts", O. Pickl, ed., *Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege* (Graz, 1971), 145-51.

Mallet, M. E., ve J. R. Hale, *The Military Organization of a Rennaisance State* (Cambridge, 1984).

Mallia-Milanes, V., *Venice and Hospitaller Malta, 1530-1798: Aspects of a Relationship* (Marsa, 1992).

Malović-Djukić, M., "Privredne veze Ulcinja i Dubrovnika krajem XIV i početkom XV Veka", *Istorijski časopis,* 40-1 (1993-4), 57-70.

Manca, C., *Il modello di sviluppo economico delle città marittime barbaresche dopo Lepanto* (Napoli, 1982).

Manfroni, C., "La lega cristiana nel 1572, con lettere di M. Antonio Colonna", *ARSRSP,* 16 (1893), 347-445; 17 (1894), 23-67.

Manoussacas, M., "Lepanto e i Greci" *MSMCLL,* 215-41.

Mantran, R., "L'Écho de la bataille de Lépante à Constantinople", *MSMCLL,* 243-56.

Manzuoli, N., *Nova descrittione della provincia dell'Istria,* 2 kısım (Venedik, 1611).

_____ ed., *Rime, e prose di diversi autori in lode del serennis. prencipe Nicolo Donato* (Venedik, 1620).

March, J. M., *La batalla de Lepanto y Don Luis de Requeséns, Lugarteniente General de la Mar, con nuevos documentos hist*óricos (Madrid, 1944).

Marchand, J., *La Faculté des Arts de l'Université d'Avignon: notice historique accompagnée des status inédits de cette faculté* (Paris, 1897).

Marković, S., "Benediktinska opatija Sv. Marije Ratačke kod Bara: acta diplomatica et iuridica", *CCP,* 28, no. 53 (2004), 183-234.

_____ "Barski patricijski rod Borisi u prošlosti: Jadran, Evropa, Mediteran", *PP,* 28 (2005), 71-105.

Marmora, A., *Della historia di Corfù* (Venedik, 1672).

Martinat, M., "L'Annone romaine moderne entre contraintes morales et projet politique", C. Virlouvet ve B. Marin, ed., *Nourrir les cités de Méditerranée: antiquité – temps modernes* (Paris, 2003), 103-24.

Martínez Torres, J. A., *Prisioneros de los infieles: vida y rescate de los cautivos cristianos en el Mediterráneo musulmán (siglos XVI-XVII)* (Barselona, 2004).

_____ "Corso turco-berberisco y redenciones de cautivos en el Mediterráneo occidental (siglos XVI-XVII)", *LCC,* 83-107.

Masiá, M. J. B., ed., *Cartas de un espía de Carlos V: la correspondencia de Jerónnimo Bucchia con Antonio Perrenot de Granvela* (Valencia, 2005).

Matkovski, A., "Kryengritje të panjohura në sanxhakun e Ohrit në vitet 1566-1574", *SH,* 27 (1973), no. 3, 53-66, 177-206.

de Mattei, R., "Una 'Orazione' di Scipione Ammirato alla Repubblica di Venezia, del 1595", *ASI,* 119 (1961), 91-104.

Matuz, J., "Die Pfortendolmetscher zur Herrschaftzeit Süleymans des Prächtigen", *SF,* 34 (1975), 26-60.

Mavroide, Ph., [Mavroidi, F.], *Aspetti della società veneziana nel '500: la Confraternità di S. Nicoló dei Greci* (Ravenna, 1989).

_____ *O Ellenismos sto Galata (1453-1600): koinonikes kai oikonomikes pragmatikotetes* (Ioannina, 1992).

Maxim, M., "Les Pays roumains et les relations hasbourg-ottomanes dans la seconde moitié du XVIe siècle", *HOB,* 91-105.

_____ "Haraciul Moldovei şi Tării Românești în ultimul sfert veacului XVI", *Studii şi materiale de istorie medie,* 12 (1994), 3-46.

_____ *L'Empire Ottoman au nord du Danube et l'autonomie des Principautés Roumanies au XVIe siècle* (Istanbul, 1999).

_____ *Noi documente turceşti privind Tările Române şi Înalta Poartă* (1526-1602) (Brăila, 2008).

Mazzioti, I., *Immigrazioni albanesi in Calabria nel XV secolo e la colonia di San Demetrio Corone (1471-1815)* (Castrovillari, 2004).

Meier, A., "The Charities of a Grand Vizier; Towards a Comparative Approach to Koca Sinân Pasha's Endowment Deeds (989-1004/1581-1596)", *Turcica,* 43 (2011), 309-43.

Ménage, V. L., "Devshirme", *EI$_2$*

Merkle, S., vd., ed., *Concilium tridentinum: diariorum, actorum, epistularum, tractatuum nova collectio,* 10 cilt, (Freiburg im Breisgau, 1901-80).

Mesrobeanu, A., "Rolul politic al Movileştilor până la domnia lui Ieremia Vodă", *Cercetări istorice: buletinul seminarului de istoria Românilor al Universitatii din Iaşi,* I (1925), 177-89.

_____ "Nuovi contributi sul Vaivoda Gaspare Graziani e la guerra turco-polacca del 1621", Şcoala Română din Roma, *Diplomatarium italicum: documenti raccolti negli archivi italiani,* 4 cilt, (Roma, 1925-39), iii (1934), 126-239.

Michel, N., "Chronologie", *Turcica,* 43(2011), 261-2.

_____ "Les waqf-s d'un homme d'état ottoman dans la seconde moitié du XVIe siècle: essai de synthèse", *Turcica,* 43 (2011), 269-308.

Mikov, L., *Izkustvoto na heterodoksnite miusiulmani v Bulgariia (XVI-XX vek): Bektaši i Kuzulbaši/Alevii* (Sofia, 2005).

Milošević, M., "Boka, Kotorska, Bar i Ulcinj u kiparskom ratu (1570-1573)", *Boka, zbornik radova iz nauke kulture i umjetnosti,* 4 (1972), 17-32.

_____ *Boka Kotorska, Bar i Ulcinj od kraja XV do kraja XVIII vijeka* (Podgorica, 2008).

Minadoi, G. T., *The History of the Warres betweene the Turkes and the Persians,* çev. A. Hartwell (Londra, 1595).

Miović, V., *Dubrovačka diplomacija u Istambulu* (Zagreb, 2003).

_____ *Dubrovačka republika u spisima Osmanskih sultana* (Dubrovnik, 2005).

Molino, A., [Manoli Blessi], *Barzaletta de quattro compagni strathiotti de Albania, zuradi di andar per il mondo alla ventura* (Venedik, 1570).

_____ *I fatti, e le prodezze di Manoli Blessi strathioto* (Venedik, 1571).

_____ *Manoli Blessi sopra la presa de Margaritin, con un dialogo piaceuole di un Greco & di un Fachino* (Venedik, 1571).

_____ *Il vero succeso della presa di Nicosia in Cipro* (Venedik, 1572).

_____ Mollat, M., "Istanbul à la rencontre de la Mer Noire et de la Méditerranée", H. Ahrweiler vd., *Istanbul à la jonction des cultures balkaniques, méditerranéennes, slaves et orientales, aux XVIe-XIXe siècles* (Bükreş, 1977), 151-68.

Molmenti, P., *Sebastiano Veniero e la battaglia di Lepanto* (Floransa, 1899).

_____ "Sebastiano Veniero dopo la battaglia di Lepanto", *Nuovo archivio veneto,* y.s., 59 (1915), 5-146.

Monga, L., ed. ve çev. *The Journal of Aurelio Scetti, a Florentine Galley Slave at Lepanto (1565-1577)* (Tempe, Arizona, 2004).

de Montaigne, M., *Journal de voyage de Michel de Montaigne en Italie, par la Suisse & l'Allemagne en 1580 & 1581,* ed., [A. G. Meusnier] de Querlon, 3 cilt, (Roma, 1774).

Moosa, M., *Extremist Shiites: The Ghulat Sects* (Syracuse, New York, 1988).

del Moral, J. M., *El virrey de Nàpoles don Pedro de Toledo y la guerra contra el Turco* (Madrid, 1966).

Moretti, S., "Gli albanesi a Venezia tra XIV e XVI secolo", D. Calabi ve P. Lanaro, ed., *La città italiana e i luoghi degli stranieri, XIV-XVIII secolo* (Roma, 1998), 5-20.

Mori Ubaldini, M., *La marina del sovrano militare ordine di San Giovanni di Gerusalemme di Rodi e di Malta* (Roma, 1971).

Morosini [Maurocenus], A., *Historia veneta ab anno M. D. XXI. usque ad annum M. D. C. XV in quinque partes tributa* (Venedik, 1623).

Morris, J., *The Venetian Empire: A Sea Voyage* (Londra, 1980).

da Mosto, A., "Ordinamenti militari delle soldatesche dello stato romano nel secolo XVI", *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken,* 6 (1904), 72-133.

_____ *L'Archivio di Stato di Venezia: indice generale, storico, descrittivo ed analitico,* 2 cilt, (Roma, 1937).

Moulierac-Lamoureux, R.-L., "Le Comtat Venaissin pontifical: contribution à une histoire des institutions (1229-1791)", Université de Montpellier I thesis (1976).

Müller, R. C., *Franken im Osten: Art, Umfang, Struktur und Dynamik der Migration aus dem lateinischen Westen in das Osmanische Reich des 15./16. Jahrhunderts auf der Grundlage von Reiseberichten* (Leipzig, 2005).

_____ *Prosopographie der Reisenden und Migranten ins Osmanische Reich (1396-1611) (Berichterstatter aus dem Heiligen Römischen Reich, ausser burgundische Gebiete und Reichsromania),* 10 cilt, (Leipzig, 2006).

Mureşan, D. I., "L' Émergence du sacre princier dans les Pays Roumains et son modèle impérial byzantin (XVe-XVIe siècles)", M. Koumanoudi ve C. Maltezou, ed., *Dopo le due cadute di Constantinopoli (1204, 1453): eredi ideologici di Bisanzio* (Venedik, 2008), 57-126.

Muprhey, R., "Provisioning Istanbul: The State and Subsistence in the Early Modern Middle East", *Food & Foodways,* 2 (1988), 217-63.

_____ *Ottoman Warfare, 1500-1700* (Londra, 1999).

_____ "Ottoman Imperial Identity in the Post-foundation Era: Coming to Terms with the Multiculturalism associated with the Empire's Growth and Expansion, 1450-1650", *AO,* 26 (2009), 83-108.

Murphy, P. V., "Jesuit Rome and Italy", T. Worcester, ed., *The Cambridge Companion to the Jesuits* (Cambridge, 2008), 71-87.

Muscat, J., "Lepanto – One of the Greatest Naval Battles", G. Cassar, ed., *From the Great Siege to the Battle of Lepanto* (y.y. [Valletta?], 2011), 99-166.

Mutafčieva [Moutafchieva], *Agrarian Relations in the Ottoman Empire in the 15th and 16th Centuries* (Boulder, Colorado, 1988).

Muzio, G., *Selva odorifera* (Venedik, 1572).

Naldini, P. *Corografia ecclesiastica ò sia descrittione della città, e della diocesi di Guistinopoli detto volgarmente Capo d'Istria* (Venedik, 1700).

Năsturel, P. Ş, "Petru Vodă Şchiopul cel Milostiv şi mănăstirea Patmosului", V. Barbu, ed., *In honorem Paul Cernovodeanu* (Bükreş, 1998), 117-28.

de Nicolay, N., *Dans l'Empire de Soliman le Magnifique,* ed., M.-C. Gomez-Géraud ve S. Yerasimos (Paris, 1989).

Nicolescu, C., *Istoria costumului de curte în Tările Române: secolele XIV-XVIII* (Bükreş, 1970).

Niederkorn, J. P., *Die europäischen Mächte und der "Lange Türkenkrieg" Kaiser Rudolfs II (1593-1606)* (Viyana, 1993).

Nilles, N., *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani,* 2 cilt, (Innsbruck, 1885).

Nistor, I., *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhunderts* (Czernowitz, 1912).

Noflatscher, H. ve E. Springer, "Studien und Quellen zu den Beziehungen zwischen Rudolf II. und den bosnischen Christen", *MÖS,* 36 (1983), 31-82.

Novak, G., ed., *Commissiones et relationes venetae,* iv: *(1571-1590)* (*MSHSM,* xlvii) (Zagreb, 1964).

O'Connell, M., *Men of Empire: Power and Negotiation in Venice's Maritime State* (Baltimore, 2009).

O'Malley, J. W., *Trent: What Happened at the Council* (Cambridge, Massachusetts, 2013).

Ostapchuk, V., "The Human Landscape of the Ottoman Black Sea in the Face of the Cossack Naval Raids", *OM,* y.s., 20 (2001), 23-95.

Özel, O., "The Reign of Violence: The *celalis c.*1550-1700", C. Woodhead, ed., *The Ottoman World,* (Abingdon, 2012), 184-202.

Özgen, E., "The Connected World of Intrigues: The Disgrace of Murad III's Favourite David Passi in 1591", *Leidschrift,* 27, no. I (Nisan, 2012) (https://media.leidenuniv.nl/legacy/elif-ozgen-leidschrift.pdf).

Padiglione, C., *Di Giorgio Castriota Scanderbech e de' suoi discendenti, narrazione* (Napoli, 1879).

Pagès, J., *La Bataille de Lépante: traduction d'un texte anonyme* (Biarritz, 2011).

Pagkrates, G. D., *Oi ekthesis ton veneton vailon kai pronoeton tes Kerkuras (160s aionas)* (Atina, 2008).

Pagnol, J., *Valréas et "l'enclave des papes" au fil des temps et des hommes depuis l'origine jusqu'à nos jours,* 2. baskı, i (Aubenais-Vivarais, 1979).

Palazzuolo, C., *Il soldato di Santa Chiesa* (Roma, 1606).

Palerne, J., *D'Alexandrie à Istanbul: pérégrinations dans l'Empire ottoman, 1581-1583,* ed., Y. Bernard (Paris, 1991).

von Palombini, B., *Bündniswerben abendländischer Mächte um Persien, 1453-1600* (Wiesbaden, 1968).

Palumbo Fossati Casa, I., "L'École vénetienne des "giovani di lingua", *ILO,* 109-22.

Pamuk, Ş., "The Re-assesment of the Price Revolution in the Ottoman Empire", *GOTC,* ii, 111-19.

Panaite, V., "The Voivodes of the Danubian Principalities – as *harâcgüzarlar* of the Ottoman Sultans", *IJTS,* 9, nos. 1-2 (2003), 59-78.

_____ "The *re'ayas* of the Tributary-Protected Principalities: The Sixteenth through Eighteenth Centuries", *IJTS,* 9, nos. 1-2 (2003), 79-104.

_____ "From Allegiance to Conquest: Ottomans and Moldo-Wallachians from the Late Fourteenth to mid Sixteenth Centuries", *RESEE,* 48 (2010), 211-31; 49 (2011), 197-212.

_____ "The Legal and Political Status of Wallachia adn Moldavia in Relation to the Ottoman Porte", *ETSOE,* 9-42.

Panciera, W., "Tagliare i confini: la linea di frontiera Soranzo-Ferhat in Dalmazia (1576)", A. Giuffrida, F. D'Avenia ve D. Palermo, ed., *Studi storici dedicati a Orazio Cancila* (Palermo, 2011), 237-72.

Pantera, P., *L'armata navale* (Roma, 1614).

Panzac, D., *La Marine ottomane de l'apogée à la chute de l'Empire* (Paris, 2009).

Paoli [Pauli], S., *Codice diplomatico del sacro militare ordine Gerosolimitano oggi di Malta* (Lucca, 1737).

Papiu Ilarian, A., *Tesauru de monumente istorice pentru Romania,* 3 cilt, (Bükreş, 1862-4).

Papoulia, B. D., *Ursprung und Wesen der "Knabenlese" im osmanischen Reich* (Münih, 1963).

Parker, G., *The Grand Strategy of Philip II* (New Haven, Connecticut, 1998).

_____ *Global Crisis: War, Climate Change, and Catastrophe in the Seventeenth Century* (New Haven, Connecticut, 2013).

_____ ve I. A. A. Thompson, "The Battle of Lepanto, 1571: The Costs of Victory", *The Mariner's Mirror,* 64 (1978), 13-21.

Parrot, D., *The Business of War: Military Enterprise and Military Revolution in Early Modern Europe* (Cambridge, 2012).

Passerini, L., "Malatesta da Rimini", P. Litta, *Famiglie celebri italiene,* fasc. 162 (Milan, 1870), part 3.

Pastore, R., "Costantino Castriota", *DBI,* xxi, 219-21.

Patrizi, F., *Paralelli militari,* 2 cilt (Roma, 1594-5).

_____ *Lettere ed opuscoli inediti,* ed., D. Aguzzi Barbagli (Florsan, 1975).

_____ [Petrić], *Izabrani politički spisi,* ed. Lj. Schiffler (Zagreb, 1998)

Păun, R. G., "Enemies Within: Networks of Influence and the Military Revolts against the Ottoman Power (Moldavia and Wallachia, Sixteenth-Seventeenth Centuries)", *ETSOE,* 209-49.

Pazzi, P., *I cavalieri di San Marco: storia documanteta* (Perast, 2008).

Peçevi, İ [I. Pečevija], *Historija,* çev. F. Nametak, 2 cilt (Saraybosna, 2000).

Pedani, M. P., *In nome del Gran Signore: inviati ottomani a Venezia dalla caduta di Constantinopoli alla guerra di Candia* (Venedik, 1994).

_____ [Pedani-Fabris], ed., *Relazioni di ambasciatori veneti al Senato,* xiv: *Constantinopoli: relazioni inedite (1512-1789)* (Padova, 1996).

_____ "Safiye's Household and Venetian Diplomacy", *Turcica,* 32 (2000), 9-32.

_____ *Dalla frontiera al confine, QSA,* Studi e testi, v (Venedik, 2002).

_____ "Some remarks upon the Ottoman Geo-Political Vision of the Mediterranean in the Period of the Cyprus War (1570-1573)", C. Imber, K. Kiyotaki ve R. Murphey, ed., *Frontiers of Ottoman Studies: State, Province and the West,* 2 cilt (Londra, 2004-5), ii, 23-35.

_____ "Sultans and Voivodas in the 16th C.: Gifts and Insignia", *Uluslararası sosyal araştırmalar dergisi: The Journal of International Social Research,* I (2007), 193-209.

_____ *Venezia porta d'Oriente* (Bologna, 2010).

_____ [Pedani Fabris] ve A. Bombaci, *I "documenti turchi" dell'Archivio di Stato di Venezia* (Roma, 1994).

_____ *Inventory of the* Lettere e scritture turchesche *in the Venetian State Archives* (Leiden, 2009).

Pederin, I., "Die venezianische Verwaltung Dalmatiens und ihre Organe (xv. und xvi. Jahrhundert", *SV,* y.s., 12 (1986), 99-163.

_____ Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409-1797) (Dubrovnik, 1990).

Pernice, A., "Un episodio di valore toscano nelle guerre di Valacchia alla fine del secolo XVI", *ASI,* ser. 7, 3 (1925), 249-97.

Perrin. C., États pontificaux de France au seizième siècle (Paris, 1847).

Personeni, A., *Notizie genealogiche storiche critiche e letterarie del Cardinale Cinzio Personeni da Ca Passero Aldobrandini ni pote di Clemente VIII. S. P.* (Bergama, 1786).

Pertusi, A., "Per la storia di Dulcigno nei secoli XIV-XV e dei suoi statuti cittadini", *SV,* 15 (1973), 213-71.

_____ *Martino Segono di Novo Brdo, Vescovo di Dulcigno: un umanista serbodalmata del tardo Quattrocento* (Roma, 1981).

Petrosyan, I., "The Janissary Corps in the Late 16th and Early 17th Century: The First Attempt at Military Reform in the Ottoman Empire", *GOTC,* iii, 750-60.

Petrucci, F., "Pompeo Colonna", *DBI,* xxvii, 412-14.

Petta, P., *Stradioti: soldati albanesi in Italia (sec. XV-XIX)* (Lecce, 1996).

_____ *Despoti d'Epiro e principi di Macedonia: esuli albanesi nell'Italia del Rinascimento* (Lecce, 2000).

Pezzolo, L., *L'oro dello: società, finanza e fisco nella Repubblica veneta del secondo '500* (Venedik, 1990).

Pierling, P., "Novi izvori o L. Komuloviću", *SJAZU,* 16 (1884), 209-51.

_____ ve F. Rački, "L. Komulovića izvještaj i listovi o poslanstvu njegovu u Tursku, Erdelj, Molavsku i Poljsku", *SJAZU,* 14 (1882), 83-124.

Pippidi, A., "Les Pays danubiens et Lépante", *MSMCLL,* 289-323.

_____ *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne* (Bükreş, 1980).

_____ "Drogmans et Enfants de langue: la France de Constantinople au XVIIe siècle", *ILO,* 131-50.

_____ *Traditia politică bizantină in Tările Române în secolele XVI-XVIII,* 2. baskı (Bükreş, 2001).

_____ *Byzantins, Ottomans, Roumains: Le sud-est européen entre l'héritage impérial et les influences occidentales* (Paris, 2006).

_____ "Cazacii navigatori, Moldova şi Marea Neagră la începutul secolului al XVII-lea", O. Cristea, ed., *Marea Neagră Puteri maritime, puteri terestre (sec. XIII-XVIII)* (Bükreş, 2006), 260-82.

_____ "Tre antiche casate dell'Istria, esempi per lo sviluppo di un gruppo professionale: i dragomanni di Venezia presso la Porta", *QCRV,* 4 (2006), 61-76.

_____ *Visions of the Ottoman World in Rennaisance Europe* (Londra, 2013).

Pittioni, M., *Korrespondenz mit dem Sultanshof: Dokumente genuesischer Gesandter des 16. Jahrhunderts* (Viyana, 2010).

Pllumi, Z., "Pak histori mbi Shejtornen e Shna Ndout në Sebaste-Laç" (http://www.forumikatolik.net/archive/index.php/t-13390.html).

Podea, I. I., "A Contribution to the study of Queen Elizabeth's Eastern Policy (1590-1593)", *Mélanges d'histoire générale publiés par Constantin Marinescu* (Bükreş, 1938), 423-76.

Podhorodecki, L., *Chanat Krymski: państwo koczowników na kresach Europy*, 2. baskı (Varşova, 2012).

Poggiani, G. [Pogianus, J.], *Epistolae, et orationes,* ed., A. M. Graziani [Gratianus], 4 cilt (Roma, 1756-62).

Poliakov, L. *Jewish Bankers and the Holy See from the Thirteenth to the Seventeenth Century,* çev. M. Kochan (Londra, 1977).

Polić Bobić, M., *Medju Križom i polumjesecom: dubrovačke dojave španjolskome dvoru o Turcima u XVI. stoljeću* (Zagreb, 2000).

Pollo, S. ve A. Buda, ed., *Historia e popullit shqiptar,* 2 cilt, (Prishtinë, 1969).

Popescu, A., "La Mer Noire ottomane: *mare clausum? Mare apertum?*", *EPEM,* 141-70.

Popović, T., *Turska i Dubrovnik u XVI veku* (Belgrad, 1973).

_____ ed., *Pisma Bartolomeu Bordjanu (1593-1595),* Srpska Akademija Nauka i Umetnosti, *Spomenik,* cxxiv (Odeljenje istorijskih nauka, iii) (Belgrad, 1984).

Possevino, A., *Il soldato christiano* (Venedik, 1604).

Poullet, E., ed., *Correspondance du Cardinal de Granville, 1565-1586,* 12 cilt (Brüksel, 1877-96).

Poumarède, G., *Pour en finir avec la Croisade: mythes et réalités de la lutte contre les Turcs aux XVIe et XVIIe siècles* (Paris, 2004).

Pozzi, M., *Filippo Pigafetta consigliere del principe,* 2 cilt, (Vicenza, 2004).

dal Pozzo, B., *Historia della sacra religione militare di S. Giovanni gerosolimitano detta di Malta,* 2 cilt, (Verona, 1703-15).

_____ ve R. Solaro di Govone, *Ruolo generale de' cavalieri gerosolimitani della Veneranda Lingua d'Italia* (Torino, 1714).

Praga, G., *Storia di Dalmazia,* 3. baskı, (Padova, 1954).

Predelli, R., vd., ed., *I libri commemoriali della Repubblica di Venezia: registri,* 8 cilt (Venedik, 1867-1914).

Preto, P., *I servizi segreti di Venezia* (Milano, 1994).

_____ "La diplomazia segreta di Venezia e Ragusa", *TDD,* 155-63.

Prifti, K., vd., ed., *Historia e popullit shqiptar,* 4 cilt (Tiran, 2002-9).

de la Primaudaie, É., ed., "Documents inédits sur l'histoire de l'occupation espagnole en Afrique (1506-1574)", *Revue africaine,* 21 (1877), 361-79.

Prochàzka-Eisl, G., "Guild Parades in Ottoman Literature: The *Sûrnâme* of 1582", S. Faroqhi ve R. Deguilhem, ed., *Crafts and Craftsmen of the Middle East: Fashioning the Individual in the Muslim Mediterranean* (Londra, 2005), 41-54.

Promis, C., "Biografie di ingegneri militari italiani dal secolo XIV alla meta del XVIII", *Miscellanea di storia italiana edita per cura della Regia Deputazione di Storia Patria,* xiv (Torino, 1874), 208-388.

Pujeau, E., "La Préveza (1538) entre idéologie et histoire", *SV,* y.s., 51 (2006), 155-204.

Pulaha, S., "Krahinat e sanxhakut të Dukagjinit gjatë shekullit XVI", *SH,* 27 (1973), no. 3, 3-51; no. 4, 167-95.

_____ "Formation des régions de selfgovernment [*sic*] dans les Malessies du sandjak de Shkodër aux XVe-XVIIe siècles", *Studia albanica,* 13 (1976), no. 2, 173-9.

_____ *Qëndresa e popullit shqiptar kundër sundimit osman nga shek. XVI deri në fillim të shek. XVIII: dokumente osmane* (Tiran, 1978).

Purchas, S., *Purchas his Pilgrimes in Five Bookes,* 5 cilt, (Londra, 1625).

Puşcariu, S., *Studii istroromâne,* 3 cilt, (Bükreş, 1906-29).

Quarantotti Gambini, P. A., "I nobili di Rovigno e delle altre città istriane", *Archivio veneto,* ser. 5, 82 (1967), 61-85; 83 (1968), 41-101.

de Queiroz Velloso, J. M., *Sebastiao, 1554-1578* (Lizbon, 1935).

_____ *O interregno dos governadores e o breve reinado de D. Antoñio* (Lizbon, 1953).

Queller, D. E., *The Venetian Patriciate: Reality versus Myth* (Urbana, Illionis, 1986).

Raça, Sh., *Shtegtimet dhe ngulimet e shqiptarëve në Greqi shek. XIII-XVI* (Piriştina, 2004).

Rački, F., "Izvještaj barskoga nadbiskupa Marina Bizzia o svojem putovanju god. 1610 po Arbanaskoj i staroj Srbiji", *SJAZU,* 20 (1880), 50-156.

Radojčić, S., *Mileševa* (Belgrad, 1963).

Radonić, J., ed., *Dubrovačka* akta i povelje, ii, kısım 2 (Belgrad, 1938).

Radossi, G., S. Žitko ile, *Monumenta heraldica iustinopolitana: stemmi di rettori, di famiglie notabili, di vescovi e della città di Capodsitria* (Rovigno, 2003).

Rainer, J., H. Noflatscher ve C. Rainer, ed., *Nuntiatur des Girolamo Portia und Korrespondenz des Hans Kobenzl, 1592-1595 (Grazer Nuntiatur,* iii) (Viyana, 2001).

Randa, A., *Pro republica christiana: die Walachei im "langen" Türkenkrieg der katholischen Universalmächte (1593 to 1606)* (Münih, 1964).

Rangoni Machiavelli, L., "L'Ordine di Malta", Paolo Cherubelli, ed., *Il contributo degli ordini religiosi al Concilio di Trento* (Floransa, 1946), 361-78.

Raukar, T., "La Dalmazia e Venezia nel basso medioevo", *VED,* 73-87.

_____ vd., *Zadar pod mletačkom upravom* (Zadar, 1987).

Rawlinson, H. G., "The Embassy of William Harborne to Constantinople, 1583-8", *Transactions of the Royal Historical Society,* ser. 4, 5 (1922), 1-28.

Razzi, S., *La storia di Raugia* (Lucca, 1595).

Reindl-Kiel, H., "Power and Submission: Gifting at Royal Circumcision Festivals in the Ottoman Empire (16th-18th Centuries)", *Turcica,* 41 (2009), 37-88.

Reinhard, W., *Die Reform in der Diözese Carpentras unter den Bischöfen Jacopo Sadoleto, Paolo Sadoleto, Jacopo Sacrati und Francesco Sadoleto, 1517-1596* (Münster, 1966).

Reusner, N., *Operis collectanei epistolarum turcicarum liber XII. XIII. & XIV.* (Frankfurt am Main, 1600) [onun *Epistolarum turcicarum variorum et diversorum authorum libri V* (Frankfurt am Main, 1598)'inin üçüncü ek cildidir].

Rheubottom, D., *Age, Marriage, and Politics in Fifteenth Century Ragusa* (Oxford, 2000).

Ritig, S., "Primacijalni naslov splitske i barske metropolije", *Bogoslovska smotra,* 11 (1923), 89-95.

Rivero Rodríguez, M., *La batalla de Lepanto: cruzada, guerra santa e identidad confesional* (Madrid, 2008).

Rodgers, W. L., *Naval Warfare under Oars, 4th to 16th Centuries: A Study of Strategy, Tactics and Ship Design* (Annapolis, Maryland, 1939).

Rodríguez Salgado, M. J., *Felipe II, el "Paladín de la Cristianidad" y la paz con el Turco* (Vallodid, 2004).

Rosaccio, G., *Viaggio da Venetia, a Constantinopoli per mare, e per terra & insieme quello di Terra Santa* (Venedik, 1598).

Rosi, M., "Alvuni documenti relativi alla liberazione dei principali prigioneri turchi presi a Lepanto", *ARSRSP,* 21 (1898), 141-220.

_____ "Nuovi documenti relativi alla liberazione dei principali prigioneri turchi presi a Lepanto", *ARSRSP,* 24 (1901), 5-47.

Rothenberg, G., *The Austrian Military Border in Croatia, 1522-1747* (Urbana, Illionis, 1960).

Rothman, E.-N., "Between Venice and Istanbul: Trans-Imperial Subjects and Cultural Mediation in the Early Modern Mediterranean" University of Michigan PhD thesis (2006).

_____ [E. N.], "Interpreting Dragomans: Boundaries and Crossings in the Early Modern Mediterranean", *Comparative Studies in Society and History,* 51 (2009), 771-800.

Rudt de Collenberg, W. H., *Esclavage et rançons des chrétiens en Méditerranée (1570-1600)* (Paris, 1987).

Rybarski, R., *Handel i polityka handlowa Polski w XVI stuleciu,* 2 cilt (Varşova, 1958).

Sahillioğlu, H., ed., *Koca Sinan Paşa'nın telhisleri* (Istanbul, 2004).

Salerno, M., *L'Ordine di Malta in Calabria e la commenda di San Giovanni Gerosolimitano di Cosenza (secc. XII-XVI)* (Cozenza, 2010).

Salimei, A., *Gli italiani a Lepanto, 7 ottobre 1571* (Roma, 1931).

Salimei, F., "La nobiltà pontificia alla battaglia di Lepanto", *Revista araldica,* 70 (1972), 13-16.

Salinerio, G. [I. Salinerius], *Annotationes Iulii Salinerii iureconsul. savonensis ad Cornelium Tacitum* (Cenova, 1602).

Samardžić, R., *Mehmed Sokolović,* 2. baskı (Belgrad, 1975).

Sanderson, J.: Foster'a bakınız.

Da Sanseverino, R., *Viaggio in Terra Santa,* ed., G. Maruffi (Bologna, 1888).

Santorio, S., *La medicina statica,* ed., G. Ongaro (Floransa, 2001).

Sanuto [Sanudo], M., *I diarii,* ed., R. Fulin vd., 58 cilt (Venedik, 1879-1903).

Sardella, P., *Nouvelles et spéculations à Venise au début du XVIe siècle* (Paris, t.y. [*c.* 1947]).

Sariyannis, M., "Ottoman Critics of Society and State, Fifteenth to Early Eighteenth Centuries: Toward a Corpus for the study of Ottoman Political Thought", *AO,* 26 (2009), 127-50.

von Saurau, M., *Orttenliche Beschreybung der Rayss gehen Constantinopel, mit der Pottschafft von Kayserr maxmillian dem anderen in die dürgkey abgeferdigt, anno im 15:67,* ed., K. Wickert (Erlangen, 1987).

Scetti, A.: Monga'ya bakınız.

Schmidt, J., "The Egri Campaign of 1596: Military History and the Problem of Sources", *HOB,* 125-44.

_____ *Catalogue of Turkish Manuscripts in the Library of Leiden University and Other Collections in the Netherlands,* 4 cilt (Leiden, 2000-12).

Schmidt, P., *Das Collegium Germanicum in Rom und die Germâniker* (Tübingen, 1984).

Schmitt, O. J., *Das venezianische Albanien (1392-1479)* (Münih, 2001).

_____ *Skanderbeg: der neue Alexander auf dem Balkan* (Regensburg, 2009).

_____ *Südosteuropa und die Adria im späten Mittelalter* (Bükreş, 2012).

_____ "Storie d'amore, storie di potere: la tormentata integrazione dell'isola di Curzola nello Stato da mar in una prospettiva microstorica", *VED,* 89-109.

Scholem, G., *Sabbatai Sevi: The Mystical Messiah, 1626-1676* (Londra, 1973).

Schutte, A. J., *Pier Paolo Vergerio: The Making of an Italian Reformer* (Cenova, 1977).

Schweigger, S., *Ein newe Reyysbeschreibung auss Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem,* ed., R. Neck (Graz, 1964).

Seidel, F., *Denckwürdige Gesandtschafft an die Ottomanische Pforte* (Görlitz, 1711).

Sekowski, J. J. S., ed., *Collectanea z dziejopisów* tureckich: rzeczy do historyi polskiey słuzacych, 2 cilt, (Varşova, 1824-5).

Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki,* ed. Mehmet İpşirli, 2 cilt (Istanbul, 1989).

Seneca, F., *Il Doge Leonardo Donà*: la sua vita e la sua preparazione politica prima del dogado (Padova, 1959).

Seng, Y., "A Liminal State: Slavery in Sixteenth-Century Istanbul", S. E. Marmon, ed., *Slavery in the Islamic Middle East* (Princeton, New Jersey, 1999), 25-42.

Séraphin-Vincent, D., "Du Dragoman barataire au drogman français (1669-1793): contexte et application de la réforme de Colbert", *ILO,* 141-52.

Serassi, P., *La vita di Torquato Tasso,* 2. baskı, 2 cilt, (Bergamo, 1790).

Sereno, B., *Commentari della guerra di Cipro e della lega dei principi cristiani contro il Turco* (Montecassino, 1845).

Šerović, P. S., "Paštrovići njihovo plemensko uredjenje i pomorska tradicija", *Godišnjak pomorskog muzeja u Kotoru,* 5 (1956), 25-37.

Serrano, L., ed., *Correspondencia diplomatica entre España y la Santa Sede durante el pontificado de S. Pio V,* 4 cilt, (Madrid, 1914).

_____ *La Liga de Lepanto entre España, Venecia y la Santa Sede (1570-1573): ensayo historico a base de documentos diplomaticos,* 2 cilt, (Madrid, 1918-20).

_____ Setton, K. M., *The Papacy and the Levant (1204-1571),* iii: *The Sixteenth Century to the Reign of Julius III* (Philadelphia, 1984).

_____ *The Papacy and the Levant (1204-1571),* iv: *The Sixteenth Century from Julius III to Pius V* (Philadelphia, 1984).

Sferra, D., vd., *L'Albania veneta: La Serenissima e le sue popolazioni nel cuore dei Balcani* (Milan, 2012).

Sforza, G., "Un libro sfortunato contro i Turchi (documenti inediti)", C. Cipolla vd., *Scritti storici in memoria di Giovanni Monticolo* (Venedik, 1922), 207-19.

Shaw, S., ve E. K. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey,* 2 cilt, (Cambridge, 1976-7).

Shmurlo, E., *Rossiia i Italiia: sbornik istoricheskikh materialov i izsledovanii, kasaiushchikhsia snoshenii Rossii s Italiei,* 4 cilt, (St Petersburg, 1907-27).

Simon, B., "Contribution à l'étude du commerce dans l'Empire Ottoman au milieu du XVIe siècle (1558-1560)", *Mélanges de l' École Française de Rome, moyenâge, temps moderne,* 96 (1984), 973-1020.

_____ "Les Dépêches de Marin Cavalli Bayle à Constantinople, 1558-1560", École Pratique des Hautes Études, Paris, thesis, 3 cilt, (1985).

Šimunković, Lj., "La politica linguistica della Serenissima verso i possedimenti 'di là da mar': il caso della Dalmazia", S. Graciotti, ed., *Mito e antimito di Venezia nel bacino adriatico (secoli XV-XIX)* (Roma, 2001), 95-104.

Sirdani, M., "Per historín kombëtare 'Dulcigno Secondo l'antica descrizione", *Hylli i dritës*, 12 (1936), nos. 5, 227-34; 6, 294-9; 7-8, 343-50.

Sire, H. J. A., *The Knights of Malta* (New Haven, Connecticut, 1994).

Skilliter, S. A., "The Turkish Documents relating to Edward Barton's Embassy to the Porte (1588-1598)", University of Manchester PhD thesis (1965).

_____ "The Hispano-Ottoman Armistice of 1581", C. E. Bosworth, ed., *Iran and Islam: In Memory of the Late Vladimir Minorsky* (Edinburg, 1971), 491-515.

_____ *William Harborne and the Trade with Turkey, 1578-1582: A Documentary Study of the First Anglo-Ottoman Relations* (Londra, 1977).

_____ "An Ambassador's *ta'yin:* Edward Barton's Ration on the Eğri Campaign, 1596", *Turcica,* 25 (1993), 153-63.

Smith, C. K., *Lightning over Yemen: A History of the Ottoman Campaign (!569-71), being a Translation from the Arabic of Part III of al-Barq al-Yamani fi al-Fath al-'Uthmani* (Londra, 2002).

Smith, J., *The Generall Historie of Virginia, New England & the Summer Isles, together with the True Travels, Adventures and Observations, and a Sea Grammar,* 2 cilt, (Glasgow, 1907).

Šmitran, S., *Gli uscocchi: pirati ribelli, guerrieri tra gli imperi ottomano e asburgico e la Repubblica di Venezia* (Venedik, 2008).

Snugarov, I., *Istorija na ohridskata arhiepiskopija-patriarsija ot padaneto i pod Turcitu do neinoto uništoženie (1394-1767 g.)* (Sofya, 1932).

Sohrweide, H., "Der Sieg der Safaviden in Persien und seine Rückwirkungen auf die Schiiten Anatoliens im 16. Jahrhundert", *Der Islam: Zeitschrift für Geschichte und Kultur des islamischen Orients,* 41 (1965), 95-223.

Sokołowski [Socolovius], S., ed. ve çev., *Censura orientalis ecclesiae* (Krakow, 1582).

Sola, E., "La frontera mediterránea y la información: claves para el conocimiento del turco a mediados del siglo XVI", A. Servantie ve R. Puig de la Bellacasa, ed., *L'Empire ottoman dans l'Europe de la Rennaisance* (Leuven, 2005), 297-316.

_____ *Los que van y vienen: información y fronteras en el Mediterráneo clásico del siglo XVI* (Alcála de Heneres, 2005).

_____ [Sola Castaño], *Uchalí: el Calabrés Tiñoso, o el mito del corsario muladí en la frontera* (Barselona, 2010).

_____ ve J. F. De la Peña, *Cervantes y la Berbería: Cervantes, mundo turco-berberisco y servicios secretos en la época de Felipe II* (Mexico Şehri, 1995).

Šopova, D. ed. ve çev., *Makedonija vo XVI i XVII vek: dokumenti od Carigradskite arhivi (1557-1645)* (Üsküp, 1955).

Soranzo, L., *Carmen Pythium Lazari Superantij Benedicti f. ad illustriss. equitem Ioannem Superantium, Brixiae praetorem, patruumq. amplissimum* (Venedik, 1578).

_____ *Oratione del Sig. Lazaro Soranzo ad Henrico Quarto christianissimo rè di Francia e di Nauarra, nell'assolutione data à Sua Maestà da Clemente VIII. Sommo Pontefice* (Bergamo, 1596).

_____ *L'Ottomano* (Ferrara, 1598).

_____ *Ottomanus, sive de rebus Turcicis,* çev. J. Geuder von Heroltzberg (Hanau, 1600).

_____ *Ottomanus: von Zustand, Macht und Gewalt...des Ottomannischen Türckischen Reichs,* çev.C. Cresse (Magdeburg, 1601).

_____ vd., *Turca niketos, hoc est, de Imperip Ottomannico evertendo, et bello contra Turcas prospere gerendo consilia tria,* çev. J. Geuder von Heroltzberg (Frankfurt 1601).

_____ *The Ottoman of Lazaro Soranzo,* çev. A. Hartwell (Londra, 1603).

Spissarevska, I. D., "Alcuni problemi del traffico marittimo tra la costa bulgara del Mar Nero ed i porti mediterranei nella seconda meta del XVI secolo", *LGMM,* ii, 715-24.

Springer, E., "Kaiser Rudolf II., Papst Clemens VIII. und die bosnischen Christen: Taten und Untaten des Cavaliere Francesco Antonio Bertucci in kaiserlischen Diensten in den Jahren 1594 bis 1602", *MÖS,* 33 (1980), 77-105.

Stancovich, P., *Biografia degli uomini distinti dell'Istria,* 2. baskı (Koper, 1888).

Stanojević, G., "Naseljavanje Istre u XVII vijeku s osvrtom na iseljavanje iz Crne Gore i crnogorskog primorja", *IZ,* yıl 18, c. 22 (1965), 429-67.

_____ *Jugoslevenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI-XVIII vijeka* (Belgrad, 1970).

Stefani, F., ed., "Viaggio a Constantinopoli di Sier Lorenzo Bernardo per l'arresto del bailo Sier Girolamo Lippomano Cav. 1591 aprile", R. Deputazione Veneta sopra gli Studi di Storia Patria, *Miscellanea,* 4 (Venedik, 1887), 1. defa sayfalandırılması [baskı] 1-47.

Steinhuber, A., *Geschichte des Collegium Germanicum Hungaricum in Rom,* 2 cilt, (Freiburg im Breisgau, 1895).

Stella, Aldo, "Lepanto nella storia e nella storiografia all luce di nuovi documenti", *SV,* y.s., 51 (2006), 205-78.

Stella, Alessandro, *Histoires d'esclaves dans la péninsule ibérique* (Paris, 2000).

Stoiescu, N., *Dictionar al marilor dregători din Tara Românească şi Moldova, sec. XIV-XVII* (Bükreş, 1971).

Stoy, M., "Das Wirken Gaspar Gracianis (Gratianis) bis zu seiner Ernennung zum Fürsten der Moldau am 4. Februar 1619", *SF,* 43 (1984), 49-122.

von Šufflay, M., "Die Kirchenzustände im vortrkischen Albanien: die orthodoxe Durchbruchszone im katolischen Damme", L. von Thallóczy, ed., *Illyrisch-albanische Forschungen,* 2 cilt, (Münih, 1916), i, 188-281.

_____ "Povijest sjevernih Arbanasa (sociološka študija)", *Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju,* 2, 1925 (1925), 193-242.

_____ [Shuflaj], *Qytetet dhe kështjellat e Shqipërisë, kryesisht në mesjetë*, çev. L. Malltezi (Tiran, 2009).

Sugar, P. F., "The Ottoman 'Professional Prisoner' on the Western Borders of the Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Études balkaniques*, 7, no. 2 (1971), 82-91.

Šundrica, Z., *Tajna kutija dubrovačkog arhiva*, 2 cilt, (Zagreb, 2008-9).

Šusta, J. ed., *Die römische Kurie und das Konzil von Trient unter Pius IV: Aktenstücke zur Geschichte des Konzils von Trient,* 4 cilt, (Viyana, 1904-14).

Szakàly, F., "Grenzverletzer: zur Geschichte der protestantischen Mission in Osteuropa", *ETR,* 283-306.

Tabak, F., *The Waning of the Mediterranean, 1550-1870: A Geohistorical Approach* (Baltimore, 2008).

Tacchella, L. ve M. M. Tacchella, *Il Cardinale Agostino Valier e la riforma tridentina nella diocesi di Trieste* (Udine, 1974).

Tadić, J., *Španja i Dubrovnik u XVI v.*, Srpska Kraljevska Akademija, posebna izdanja, xciii, društveni istoriski spisi, xli (Belgrad, 1932).

_____ Dubrovački portreti (Belgrad, 1948).

Talbot, C. H. ed., *Elementa ad fontium editiones IV: res polonicae Elisabetha I Angliae regnante conscriptae ex archivis publicis Londoniarum* (Roma, 1961).

Tamaro, A., *Storia di Trieste,* 2. baskı, 2 cilt (Trieste, 1976).

et-Tamgrouti, Abou-l-Hasan Ali ben Mohammed, *En-nafhat el-miskiya fi-s-sifarat et-tourkiya. Relation d'une ambassade marocaine en Turquie, 1589-1591,* ed. ve çev. H. de Castries (Paris, 1929).

Tappe, E. D., ed., *Documents concerning Rumanian History (1427-1601) collected from British Archives* (The Hague, 1964).

Tarducci, A., *Il Turco vincibile in Ungaria, con mediocri aiuti di Germania* (Ferrara, 1597).

Tasso, T., *Gerusalemme liberata* (Casalmaggiore, 1581).

Tenenti, A., *Cristoforo da Canal: la marine vénetienne avant Lépante* (Paris, 1962).

_____ *Piracy & The Decline of Venice, 1580-1615,* çev. B. Pullan ve J. Pullan (Londra, 1967).

Testa, C., *Romegas,* (Santa Venera, 2002).

Testa, L., "Dalla fondazione alla visita apostolica sotto Clemente XIV (1565-1772)", L. Mezzadri, ed., *Il Seminario Romano: storia di un'istituzione di cultura e di pietà* (Cinisello Balsamo, 2001), 15-65.

_____ *Fondazione e primo viluppo del Seminario Romano (1565-1608)* (Roma, 2002).

de Teule, E., *Chronologie des docteurs en droit civil de l'Université d'Avignon (1303-1791)* (Paris, 1887).

Tezcan, B., *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World* (Cambridge, 2010).

Theiner, A., ed., *Annales ecclesiastici,* 3 cilt, (Roma, 1856).

_____ ed., *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia,* 4 cilt, (Roma, 1860-4).

Thëngjilli, P., *Renta feudale dhe evoluimi i saj në vise shqiptare (shek. XVII-mesi i shek. XVIII)* (Tiran, 1990).

_____ *Shqiptarët midis Lindjes dhe Perëndimit,* 2 cilt, (Tiran, 2002-6).

Theunissen, H., "Ottoman-Venetian Diplomatics: The *'Ahd-names.* The Historical Bacground and the Development of a Category of Political-Commercial Instruments together with an Annotated Edition of a Corpus of Relevant Documents", University of Utrecht PhD thesis (1991).

de Thou [Thuanus], J.-A., *Historiarum sui temporis...libri CXXXVIII,* 7 cilt, (Londra, 1733).

Tomić, J. N., *Gradja za istoriju na Balkanu protiv Turaka krajem XVI. i početkom XVII. veka* (Belgrad, 1933).

de Torres y Aguilera, G. [H.], *Chronica, y recopilacion de varios successos de guerra que ha acontescido en Italia y partes de Levante y Berberia* (Saragossa, 1579).

Trisco, R., "Carlo Borromeo and the Council of Trent: The Question of Reform", J. M. Headley ve J. B. Tomaro, ed., *San Carlo Borromeo: Catholic Reform and Ecclesiastical Politics in the Second Half of the Sixteenth Century* (Washington DC, 1988), 47-66.

Truhelka, Ć., "Über die Balkan-Yürüken", *Revue internationale des études balkaniques,* I, (1934), 89-99.

Tucci, U., "Marinai e galeotti nel Cinquocento veneziano", *LGMM,* ii, 677-92.

Tudoran, P., *Domnii trecătoare – domnitori uitati* (Temeşvar, 1983).

Uluç, L., "Vezir-i Azam Sinan Paşa'dan gelen kitapdır – sene 999", Z. Y. Yaman ve S. Bağcı, ed., *Gelenek, kimlik, bireşim: kültürel kesişmeler ve sanat; Günsel Renda'ya Armağan /Tradition, Identity, Synthesis: Cultural Crossings and Art; in Honor of Günsel Renda* (Ankara, 2011), 245-53.

Uluçay, Ç., "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi,* 6 (1954), no.9, 53-90.

Ureche, G., *Letopisetul Tării Moldovei,* ed. P. P. Pănăitescu (Bükreş, 1955).

Ursu, J., *La Politique orientale de François Ier (1515-1547)* (Paris, 1908).

Ushaku, R., *Ulqini në gjurmët e shekujve* (Ülgün, 1991).

_____ *Ulqini në përmasa kerkimi dhe frymëzimi* (Ülgün, 2010).

Valdera, M. A., *Epistole d'Ovidio di nuovo tradotte in ottava rima da Marc'Antonio Valdera medico fisico* (Venedik, 1604).

Valente, G., *Il Sovrano Militare Ordine di Malta e la Calabria* (Reggio Calabria, 1996).

Valentianus, C., *Panegyricus funebris habitus in exequiis illustrissimi & reverendissimi D. Dominici de Grimaldis in avenionensi legatione prolegatti, & eiusdiem civitatis Archiepiscopi religiosissimi* (Avignon, 1592).

Valentini, G., "Perpjekje per lirim të Shqipnís 1593-1621: documenta de liberatione Albaniae a jugo Turcarum", *Leka: revistë muejore kulturale,* 10, no. 6 (Temmuz 1937), 251-5.

_____ [J], ed., *Acta Albaniae veneta saeculorum XIV et XV,* 25 cilt (Münih, Palermo, Milano, 1967-75).

_____ "L'elemento *ulah* nella zona scutarina nel sec. XV", *SUH,* 269-74.

Vanino, M., *Isusovci i hrvatski narod,* 2 cilt, (Zagreb 1967-87).

Vargas-Hidalgo, R., *La batalla de Lepanto según cartas inéditas de Felipe II, Don Juan de Austria y Juan Andrea Doria e informes de embajadores y espías* (Santiago, 1998).

Vatin, N., *L'Ordre de Saint-Jean-de-Jérusalem, L'Empire ottoman et la Méditerranée orientale entre les deux sièges de Rhodes, 1480-1522* (Louvain, 1994).

_____ "Une affaire interne: le sort et la Libération des personnes de condition libre illégalement retenues en esclavages sur le terittorie ottoman (XVIe siècle)", *Turcica,* 33 (2001), 149-90.

_____ "L'Empire Ottoman et la piraterie en 1559-1560", E. Zachariadou, ed., *The Kapudan Pasha: his Office and his Domain* (Resmo, 2002), 371-408.

Vatova, G., *La colonna di Santa Guistina eretta dai capodistriani ad onore del loro prodestà Andrea Guistinian ed a ricordo della vittoria di Lepanto* (Capodistria, 1884).

Veinstein, G., "Un achat français de blé dans l'Empire Ottoman au milieu du XVIe siècle", H. Batu ve J.-L. Bacqué-Grammont, ed., *L'Empire Ottoman, la République de Turquie et la France* (Istanbul, 1986), 15-36.

_____ "Some Views on Provisioning in the Hungarian Campaigns of Suleyman the Magnificient", H. G. Maier, ed., *Osmanistische Studien zur Wirtschaftsund Sozialgeschichte: in memoriam Vančo Boškov* (Wiesbaden, 1986), 177-85.

_____ "Une communauté ottomane: les Juifs d'Avlonya (Valona) dans la deuxième moitié du XVIe siècle" G. Cozzi, ed., *Gli Ebrei e Venezia, secoli XIV-XVIII* (Milano, 1987), 781-828.

_____ "Marchands ottomans en Pologne-Lituanie et en Moscovie sous le règne de Soliman le Magnifique", *Cahiers du monde russe,* 35 (1994), 713-38.

_____ "Avlonya (Vlorë), une étape de la Voie Egnatia dans la seconde moitié du XVIe siècle?", E. Zachariadou, ed., *The Via Egnatia under Ottoman Rule, 1380-1699* (Resmo, 1996), 217-25.

Vekarić, N., *Pelješki rodovi*, 2 cilt (Dubrovnik, 1995-6).

Vella, A. P., *An Elizabethan-Ottoman Conspiracy* (Malta [Valletta], 1972).

Venard, M., "L'Université d'Avignon et la ville au XVIe siècle", C. Haut, vd., *L'Université d'Avignon: naissance et rennaisance, 1303-2003* (y.y., 2003), 131-4.

Ventura, A., *Nobiltà* e popolo nella società veneta del Quattrocento e Cinquecento, 2. baskı, (Milano, 1993).

Venturini, D., "La famiglia albanese dei conti Bruti" *AMSIASP,* 20 (1905), 346-419.

Veress, A., ed., *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldoviei şi Tării Românești*, 5 cilt, (Bükreş, 1929-32).

de Vertot, R. A., *Histoire des chevaliers hospitaliers de S. Jean de Jérusalem, appallez depuis Chevalier de Rhodes, et aujourd'hui Chevaliers de Malthe,* 6 cilt, (Paris, 1726).

Vida, G., *Il Sileno: dialogo di Hieronimo Vida iustinopolitano, nel quale si discorre della felicità de' mortali...Insieme con le sue rime, & conclusioni amorose* (Vicenza, t.y. [1590]).

_____ *De cento dubbi amorosi di Hieronimo Vida iustinopolitano,* ed., A. Vida (Padova, 1621).

Villain-Gandossi, C., "Contribution à l'étude des relations diplomatiques et commerciales entre Venise et la Porte ottomane au XVIe siècle", *SF,* 26 (1967), 22-45; 28 (1969), 13-47; 29 (1970), 290-301.

_____ "Notes sur la terminologie turque de la course", Commission Internationale d'Histoire Maritime, *Course et piraterie,* 2 cilt, (Paris, 1975), i, 137-45.

_____ *Giovani di lingua,* drogmans auprès du baile de Venise et la Porte ottomane au XVIe siècle", G. Bruti, M. Janin-Thivos ve O. Raveux, ed., *Langues et langages du commerce en Méditerranée et en Europe à l'époque moderne* (Paris, 2013), 33-56.

Villani, P., ed., *Nunziature di Napoli,* i, *(1570-77)* (Roma, 1962).

_____ ve D. Veneruso, ed., *Nunziatore di Napoli,* ii, *(1577-87),* (Roma, 1969).

Villoslada, R. G., *Storia del Collegio Romano dal suo inizio (1551) alla soppressione della Compagnia di Gesù* (1773), Analecta gregoriana, lxvi (Roma, 1954).

Vinaver, V., "Dubrovačko-albanski ekonomski odnosi krajem XVI veka", *Anali Historijskog Instituta u Dubrovniku,* I (1952), 207-31.

Viscovich, F., *Storia di Perasto (raccolta di notizie e documenti) dalla caduta della Repubblica Veneta al ritorno austriaci* (Trieste, 1898).

Voinovich, L. Graf, "Depeschen des Francesco Gondola Gesandten der Republik Ragusa bei Pius V. und Gregor XIII. (1570-1573)", *Archiv für österreichische Geschichte,* 98 (1909), 495-653.

Völkl E., *Das rumänische Fürstentum Moldau und die Ostslaven im 15. bis 17. Jahrhundert* (Wiesbaden, 1975).

Voltaire, [F.-M. Arouet], *Collection complette* [sic] *des oeuvres de Mr. De Voltaire,* 17 cilt, (y.y. [Cenova] 1756-7).

Vrandečić, J., "Islam immediately beyond the Dalmatian Coast: The Three Reasons for Venetian Success", *BOAV,* 287-307.

_____ "La Dalmazia nell'età moderna: l'influsso della 'rivoluzione militare' sulla società dalmata", *VED,* 151-63.

Vratislav, V. [Baron Wenceslas Wratislaw], *The Adventures of Baron Wenceslas Wratislaw of Mitrowitz,* çev. A. H. Wratislaw (Londra, 1862).

Waldstein-Wartenberg, B., *Rechtsgeschichte des Malteserordens* (Viyana, 1969).

Weczerka, H., *Das mittelalterliche und frühtneuzeitliche Deutschtum im Fürstentum Moldau von seinen Anfä* bis zu seinem Untergang (13.-18. Jahrhundert) (Münih, 1960).

Werner, E., "Yürüken und Wlachen", *Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig, Gessellschafts – und Sprachwissenschaftliche Reihe*, 15 (1966), 471-8.

Wettinger, G., *Slavery in the Islands of Malta and Gozo, ca. 1000-1812* (San Gwann, 2002).

White, S., *The Climate of Rebellion in the Early Modern Ottoman Empire* (Cambridge, 2011).

Wild, J., *Reysbeschreibung eines Gefangenen Christen Anno 1604,* ed., G. A. Narciss ve K. Teply (Stuttgart, 1964).

Williams, P., *Empire and Holy War in the Mediterranean: Galley and Maritime Conflict between the Habsburgs and Ottomans* (Londra, 2014).

Wojtyska, H. D., "Carlo Borromeo e il Concilio di Trento", *SB,* 3 (1989), 45-63.

Wood, A. C., *A History of the Levant Company* (Oxford, 1935).

_____ ed., "Mr. Harrie Cavendish his Journey to and from Constantinople, 1589, by Fox, his Servant", *Camden Miscellany,* xvii (Camden ser. 3, lxiv) (Londra, 1940), 1-29.

Woodhead, C., ed., *Ta'liki-zade's* şehname-i hümayun: *A History of the Ottoman Campaign into Hungary, 1593-94* (Berlin, 1983).

_____ "Barton, Edward (1562-3/1598), Diplomat", *ODNB.*

Woolfson, J., *Padua and the Tudors: English Students in Italy, 1485-1603* (Cambridge, 1998).

Wos, J. W., *Annibale di Capua, nunzio apostolico e arcivescovo di Napoli (1544 c. -1595): materiali per una biografia* (Roma, 1984).

Xhufi, P., "La Population de villes côtières albanaises du XIIe au XVe siècle", *Studia albanica,* 19 (1982), 149-59.

Yerasimos, S., *Les Voyageurs dans l'Empire Ottoman (XIV-XVIe siècles): bibliographie, itinéraires et inventaire de lieux habités* (Ankara, 1991).

Yıldırım, O., "The Battle of Lepanto and its Impact on Ottoman History and Historiography", R. Cancila, ed., *Mediterraneo in armi (secc. XV-XVIII),* 2 cilt, (Palermo, 2007), ii, 533-56.

Yıldırım, R., "Turkomans between Two Empires: The Origins of the Qizilbash Identity in Anatolia (1447-1514)" Bilkent University PhD thesis (2008).

Yotopoulou Sicilianou, E., "Alcune considerazioni sulle classi sociali corfiotte e sulla politica veneta nei loro confronti in base a quanto risulta dalle fronti e in modo particolare dai teste delle ambasciate", M. Constantini ve A. Nikiforou, ed., *Levante veneziano: aspetti di storia delle Isole Ionie al tempo della Serenissima* (Roma, 1996), 97-121.

Yriarte, C., *La vie d'un patricien de Venise au XVIe siècle d'après les papiers d'état des Frari* (Paris, 1874).

Zach, C. R, "Bemerkungen über das Verhältnis von Staat und Kirsche in der Walachei und Moldau des 16. und 17. Jahrhunders", *SF,* 43 (1984), 21-47.

Zamputi, I., "Disa fletë të historisë së Shqipnisë në periudhën 1506-1574" *Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës: seria shkencat shoqërore,* 14 (1960), no. 2, 3-31.

_____ ed., *Dokumente të shekujve XVI-XVII për historinë e Shqipërisë,* cilt 1-2 (Tiran, 1989).

Zapperi, R., "Michele Bonelli", *DBI,* xi, 774-5.

Ziliotto, B., *Capodistria* (Trieste, 1910).

_____ *Academie ed accademici di Capodistria (1478-1807)* (Trieste, 1944).

Zinkeisen, J. W., *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa,* 6 cilt (Hamburg ve Gotha, 1840-59).

Zirojević, O., *Ulcinj u prošlosti* (Podgorica, 2009).

Žitko, S., *Koper: The Town and its Heritage* (Koper, 2011).

Zlatar, Z., *Our Kingdom Come: The Counter-Reformation, the Republic of Dubrovnik, and the Liberation of the Balkan Slavs* (Boulder, Kolorado, 1992).

Žontar, J., "Michael Černović, Geheimagent Ferdinands I. und Maximilians II., und seine Berichterstattung", *MÖS,* 24 (1971), 169-222.

_____ *Obveščevalna služba in diplomacija avstrijskih Habsburžanov v boju proti Turkom v 16. Stoletju* (Ljubljana, 1973).

İndeks

I. Abbas, İran Şahı 549
I. Elizabeth, İngiltere Kraliçesi xix, 483, 485-6, 488, 490, 508, 537-8, 570
I. François, Fransa Kralı 80
II. Gazi Giray, Kırım Tatarlarının Hanı 445
III. Henri, Fransa Kralı 308, 392, 395, 399, 401
III. Mehmed, Sultan 363-4, 453, 553-4, 566, 569
III. Murad, Sultan 553, 567
II. İsmail, Şah 350
II. Jeremias, Patrik 464
II. Maximilian, Kutsal Roma İmparatoru 443, 476
II. Philip, İspanya Kralı 103, 130-2, 139-40, 143, 146-7, 158, 165, 185, 211, 246, 248-50, 259, 296-7, 314-5, 320, 328-9, 332, 508, 549, 570
II. Rudolf, Kutsal Roma İmparatoru 513, 520, 537, 541, 545, 549, 563, 570, 578
II. Selim, Sultan 121, 128, 133, 235, 260, 341
IV. Henri, Fransa Kralı 237, 537, 538, 550, 603
IV. Pius, Papa 84-5, 213, 294, 385, 549
IX. Charles, Fransa Kralı 145-6, 255, 296, 384, 386, 389, 392
V. Charles, İmparator 79, 83, 84, 102-3
VII. Clement, Papa 79
VIII. Clement, Papa (Ippolito, Aldobrandini) 474, 494, 521-2, 528, 539, 547, 550, 556, 558, 586, 603
V. Pius, Papa 98, 120, 142-9, 157, 165, 207, 210-1, 213, 248, 549, 557, 586-7
V. Sixtus, Papa 311, 406, 425-6, 466
XIII. Gregory, Papa 248, 250, 256, 297, 354, 358, 379, 393-5, 406, 463-4, 549
XIV. Gregory 547, 549
X. Leo, Papa 79

A

Abdü'l-Melik 351
Abeatar, Rabbi 487
Abeatar, Samuel 308
Accademia Palladia 278-9, 422-3
Açe Sultanı 136
Adorno, Marioara 574
Adriyatik Denizi 1, 11, 14, 22-4, 26, 37-9, 42, 48, 123, 152, 171, 192, 215, 216, 233, 238, 262-3, 265, 279, 301, 338, 446, 452, 536

ağır silahlar, denizde 396
Ahmed Paşa (Sadrazam) 187, 191-4, 196, 198-9, 203, 243, 290, 371-2, 377-8
Akçahisar 14-5, 76-7, 176, 183-4, 257-8, 560, 600-1
akın 43, 45, 88, 103, 162, 167, 227, 228, 236, 241, 251, 283, 285, 398, 446
Akkerman (Bilhorod-Dnistrovskiy) 434, 449, 477, 523
Alcazar Savaşı 351
Ali Ağa 310
Ali Paşa (Müezzinzade) 192, 194, 198, 217, 221-3, 226, 295, 318, 507-8
Almosnino, Moses 517, 627
Ambras (Kale) 527
Ammirato, Scipione 557, 647
Anabolu 46, 172
Anadolu 99, 105, 161, 232-3, 240, 242, 306, 432, 438, 594, 615, 641
Ancona 6, 56, 99, 100, 150, 152-3, 157-8, 164-5, 237-8, 301, 309, 426, 441, 586
Apulia 20, 45, 50, 59-60, 63, 128, 197, 236-7, 293, 312, 321, 368, 372
Arianiti, Arianatto 118-9
Armani ailesi 178
Armani, Andrea 37
Armani, Giorgio 37, 199
Arnavutça 1, 6-7, 20, 35, 43, 117-9, 179, 217, 281, 339, 497, 505, 514-5, 553, 574, 600
Arnavutlar 5, 7, 18, 143, 173, 175, 179-80, 185, 199, 269, 291, 295, 364, 366, 440, 453, 497, 556, 558-9, 588, 605-6, 611
Aron (Moldavya Voyvodası) 492-5, 524, 528, 551-2, 555
Ashkenazi, Solomon Nathan 255, 308, 341, 344, 352, 392, 503
Astrahan seferi (1569) 136, 137
ateşli silahlar 41, 171, 221
Atripalda Markizi 118, 142, 313
Avellán, Antonio 319-23
Averoldo, Ferrante 430
Avignon 382, 384-9, 391-5, 397-8, 400-2, 405-7, 413, 419-20, 422, 424, 431, 463, 561, 602, 617-9
Avlonya 15, 17-9, 21, 24, 45, 48-50, 52, 59, 62-6, 106, 118, 132, 143, 162, 169, 171, 175-6, 209, 233, 240, 243-4, 247, 258, 290, 324, 338-40, 424, 447, 523, 556-7, 560, 565, 597, 598, 606
Avogadro, Girolamo 114-5, 190

B

Balassi, Bálint 546
Baldini, Vittorio 609, 610, 638
Balšić (Balsha) Hanedanı 3
Bar 7-9, 11, 22, 31, 40-1, 46-7, 72-8, 87, 92, 95-100, 118, 174-5, 177, 179-81, 184, 185, 189, 190-1, 198-205, 215, 227-30, 246, 253-4, 256-7, 266, 271, 289-90, 305, 343, 359, 371, 424, 468, 509, 535, 560, 590
Barbabianca, Cesare 423
Barbarano de' Mironi, Francesco 30, 629
Barbarigo, Agostino 185, 221, 223
Barbarigo, Nicolò (baylos) 346
Barbaro, Marcantonio (baylos) 133-4, 209, 255, 289, 342
Barbaros, Hayreddin 46, 140
Barbero, Alessandro 134-5, 144, 148-50, 158-62, 164, 167-8, 173-4, 181, 183, 188, 191-2, 203, 207, 209, 214-9, 222, 224-5, 228, 231-2, 234, 263, 295, 313

Bardi, Girolamo 605
Barelli, Giovanni (Malta Şövalyesi, casus) 131-2, 173, 246, 292-3, 296, 313-4, 316, 320, 443
Barletta 62-3, 128, 368, 369
Barton, Edward 483-5, 488, 492, 512, 555, 569-74, 575-82
Basta, Giorgio 583, 607
Bastia (liman) 324, 597-8
baş piskoposların hakları 94
Báthory, Stephen 443-4, 449-51, 458-9, 470, 476, 551, 571, 583
Beau, Louis 421
Beaumes-de-Venise 390
Becaye 140-1
Beçikemi, Marin 574
Belgrad 546-7, 572, 576, 580-1
Belgramoni-Tacco Sarayı 519
Bellarmino, Kardinal Roberto 410
Bender 434-5, 459, 477, 523
Benkner, Markus 312-3
Benveniste, Dr. 507
Berat 19, 175, 340
Bernardo, Lorenzo (baylos) 118, 180, 271, 309, 429, 461-2, 472, 497, 5012, 506, 513-9, 523-4, 534
Bertucci, Francesco Antonio 562-3
Bianchi, Niccolò 600
Bihać 540
Bilhorod-Dnistrovskyi (Akkerman) 434, 449, 477
Bitola 340
Bizerte 258-9, 286
Bocskai, István 583
Bolzano 521, 524, 530-1, 556, 557
Bonelli, Michele 213-4
Borisi ailesi 516
Borisi, Bernardo (Pietro'nun oğlu) 516
Borisi, Marcantonio (Pietro'nun oğlu) 514, 516
Borisi, Marino (Pietro'nun oğlu) 516
Borisi, Pietro (Jacoma Bruti'nin kocası) 271, 461
Borromeo, Kardinal Carlo 86-9, 95-101, 149, 152, 155, 411
Boschetti, Baldassare 405-6
Bosio, Giacomo (yazar) 112, 115, 117, 119, 121-2, 129-32, 163-4, 208, 214, 429
Bosna 12, 53, 123, 188, 240, 256, 341, 538-40, 543, 558, 563, 590
Bosnalı 155, 361, 575
Boyana nehri 35, 178, 185
Braccio di Maina 173
Bragadin, Filippo 50, 62
Bragadin, Marcantonio 219
Brati ailesi 270
Braudel, Ferdinand 57-8, 60-1, 140-2, 144, 235, 248-9, 251, 259-63, 318, 320
Brescia 190-1, 627, 639
Brest 439, 473-4, 478, 639
Brindisi 338
Briska 179-180
bronz 240
Bucchia, Girolamo 84, 305, 647
Bucium, Condra 452, 493
Buda 53, 303, 310, 540-1, 543, 545-6, 566-7, 572, 576-7, 580
Budva 7, 9-11, 22, 38, 41-2, 62-3, 70-1, 74, 76, 87, 89, 97, 174-5, 182, 192, 202, 204, 226, 324, 559, 561
Bulgaristan 12, 60-1, 240, 244, 260, 340, 440, 477, 523, 553, 566, 575, 593-5
Bulgarlar 291, 593, 594
Bükreş 552, 574

C
Cadamosto, Michele 429-30
Caetani, Onorato 213, 222, 233
Calabria 20, 86, 236-7, 321, 429, 431
Călugăreni (Yergöğü) Savaşı 553-4, 564-5
Campanella, Tommaso 237, 646
Capece, Bernardo 429-30
Capizucchi, Biagio 432
Capizucchi, Camillo 213
Caracciolo 100, 223-8, 233, 250, 252-3, 256, 632
Carafa, Antonio 213-4, 411, 413-4, 417
Carantino, Benedetto 319
Carerio, Benedetto (Demostene'nin oğlu) 349
Carerio, Demostene (Ilarieta Bruti'nin kocası) 270, 273, 397
Carerio, Francesco 274
Carerio, Laura (Demostene'nin kızı) 270
Carerio, Paolo Emilio 397, 407
Carli ailesi 548
Carpaccio, Vittorio 278-9, 645
Carpentras 382, 384, 390, 393-5, 620, 629
Castriota, Costantino 117-9, 142, 622, 633
Cataneo, Francesco 114-5
Catilina, Pompeo (Papalık askerî bakanı) 387, 389, 391-2, 399, 405-7
Cavaillon 384, 389
Cavalli, Marin (Baylos) 138, 501, 502
Cavendish, Henry 461-2, 473
Cellini, Livio 463-4, 601-2
Ceneviz 22, 57, 58, 60, 137, 139, 141, 162, 173, 215, 220-1, 230, 238-9, 295, 314-5, 503
Cenova 211-2, 215, 305, 327, 333, 344, 610, 622, 629
Centurione, Nicolò 162
Cerba 141, 149
Cerezo, Martínez, Ricardo 154, 221-2, 224-5, 632
Cernovicchio, Michele 502-3
Cerri 430
Cezayir 86, 103, 106, 107, 109, 131, 140, 144, 146, 203, 209-10, 223, 241, 248, 255, 283, 288, 295, 303, 328, 331, 336, 344, 351, 353, 366, 447, 507, 509, 587
Chieregatto, Ludovico (Bar Baş Piskoposu) 73-4, 91, 92, 619
Childeşti 461
Chioggia 190-1
Chisholm, William (Vaison piskoposu) 413-4, 635
Cıgalazade Yusuf Sinan Paşa 579, 608
Ciurleia, Antonio (Budva piskoposu) 76, 89, 97
Civitavecchia 212-4, 333, 387-8
Cizvit 157, 229, 277, 386, 397, 408-10, 415, 418, 420-2, 438, 452-3, 460, 463, 465-7, 469-73, 477, 530, 551
Cluj 472-3
Coduto, Jacopo 65
Collegio Germanico 396-7, 410-3
Collegio Romano 410, 415-6, 661
Colombina, Girolamo 501-2
Como, Kardinal (Gallio Tolomeo) 301, 381-2, 387-92, 394, 396-8, 400-7, 418-9, 464
Comtat Venaissin 382, 384-5, 390, 395, 399, 401, 649
Conring, Hermann 610, 611, 633
Contarini, Alessandro 628
Contarini, Bernardo (Kotor valisi) 180
Contarini, Giovanni 455
Contarini, Paolo (baylos) 496-7

Conti, Natale (yazar) 178-9, 200-1, 224, 295, 633, 639
Correr, Giovanni (baylos) 282-3, 317, 590, 621
Cosenza 429-1, 655
Costanzo, Giovanni Tommaso 294, 295, 620
Costea (Postelnic-Kahya) 530, 533
Cotnar 466
Cozza 499-500, 502
Crescentio, Bartolomeo 155, 157, 163-4, 511, 567, 634
Cristo Sopra il Mondo (gemi) 223
Cujas, Jacques 421
Curenzi, Juan 319

Ç

Çingeneler 10, 450
Çuha 246, 251-2

D

Dabri ailesi 574
Dabri, Marco (Lucietta Bruti'nin kocası) 574
Dabri, Marin (Pasquale'ın kardeşi) 575
Dabri, Pasquale (Lucietta Bruti'nin oğlu) 574-5
da Canal, Cristoforo (Venedik bahri kumandanı) 16, 48, 49, 659
da Caravaggio, Michalengelo Merisi 113, 428
da Feltre, Francesco 511-2
Dalmaçya 5, 7, 22, 25-7, 31, 39, 42-3, 46, 48, 51, 53, 57, 63, 70, 82, 87, 95, 134, 154, 162, 167, 175, 187-8, 256, 266, 268, 274, 536, 549, 558, 560, 563, 597, 604
Dalmas, Jacopo (Ülgün piskoposu) 73, 75, 97
dal Pozzo, Bartolomeo 96, 115-6, 119, 132, 214, 222, 427, 619, 653
Damad İbrahim Paşa (Sadrazam) 576, 583
Dax Piskoposu (Noailles, François) 255, 289, 3189, 362
de Acuña, Martín 325, 328-9, 334, 340
de Bourbon, Charles, Kardinal 384, 392
de Cardona, Juan 230-1
de Cervantes, Miguel 220-1, 507, 628, 632
de Ferrari, Giovanni Stefano (Margliani'nin asistanı) 338, 345, 353, 354, 368, 375
de Franchis, Adam 292
de Garzez, Martín (Malta Büyük Üstadı) 429
de Gondi, Albert 392
del Bello, Ottonello 423
del Faro, Matteo (dragoman) 317-8, 329, 352, 355, 356, 365, 500, 541, 573, 575, 577, 582-3
della Corgna, Ascanio 218, 224, 620
della Marra, Cesare 298, 300
della Penna, Camillo (Papalık askerî memuru) 387, 389
de Losada, Jaime 319, 329
Delvine 243, 286, 312, 324, 597
de' Massimi, Domenico 162
de Montaigne, Michele 521, 648
de Nicho, Lucia 32, 534, 535
deniz haydutları 49, 106-7, 204, 447
de Requesens, Luis 247, 627
de Rocafull, Juan 353, 368
de Stay, Juan 245-6
de Toledo, Garcia (Sicilya genel valisi) 126, 636, 640, 648
de Valavoire, Scipion 387

de Valette, Jean (Malta'nın Büyük Üstadı) 110, 117, 131-2
de Valois, Henri (Büyük Fransa Prioru'nun askerî komutanı) 80, 396, 399, 443
de Verdalle, Hugues Loubenx (Malta Büyük Üstadı) 429
de Victoria, Tomas Luis 412
devşirme 306, 341, 605, 614
Diber 257
di Capua, Annibale (papalık elçisi – Napoli baş piskoposu) 466, 473-5, 479, 488-90, 662
dil oğlanı (giovani di lingua) 614
di Santa Croce, Aurelio (tüccar, İspanyol istihbarat ajanı) 315, 317, 322, 333, 334, 336, 346
di Scudi, Lorenzo 305
Dobruca 594, 595, 642
Doğancı Mehmed Paşa (Rumeli Beylerbeyi) 511
Donato, Alessandro (Bar valisi) 177-81, 185, 190, 199-202, 647
Doria, Andrea (İspanyol Amirali) 46, 139, 158
Doria, Gian Andrea (İspanyol Amirali) 221
Draç 15-9, 22, 24, 29, 32-3, 49-50, 56, 59, 62-3, 65, 106, 143, 162, 176-7, 184, 186, 204, 209, 233, 243-4, 257, 305, 370, 447, 597, 606
Ducain ailesi 271
du Fresne-Canaye, Philippe 255, 356, 357, 517, 637
Dukagjin, Bartolomeo 33, 182-4, 185, 270
Dukakin sancakbeyi 174, 182, 510
Dukat 598, 601, 605

E

Echevarría, Antonio 305, 354, 368, 369, 373, 635
Edirne 232, 546
Eğri 576-81, 584, 657
Eğriboz 22, 162, 247, 295, 565
Elbasan 19, 175-6, 243, 244, 260, 286, 560, 597
Entrechaux 394-7
Ergiri (Gjirokastër) 305
Ermeniler 439-40, 453
Ernest, Arşidük (II. Maximilian'ın oğlu) 477, 520-1, 540, 541
esir değişimi (1575) 283, 286
esirler 230, 234, 284, 287, 288, 289, 294, 300, 456, 578
Esprinchard, Jacques 609-11, 628, 632, 636
Estergon 85-6, 546-7, 556, 578, 580, 584, 609-10
Eşim 14-6, 18-9, 22, 29, 33-4, 46, 49, 53, 56, 65-7, 76, 175, 177, 179, 182-4, 189-90, 257, 286-7, 339, 370-3, 376, 423-4, 487, 496, 574, 599, 606

F

Fas 103, 262, 284, 336, 337, 343, 351, 454, 538, 607
Fedeli, Fedele 192, 195, 196, 621
Feodosya 284
Ferdinand, Arşidük 149, 313, 520-2, 524, 526-32, 596, 605
Ferhad Paşa (yeniçeri ağası, Sadrazam) 127, 456, 492, 540, 546, 566
Fermo 301-2, 627
Ferrara 50, 307, 605, 607, 609, 627, 657, 659
Ferrier, Kaptan 387, 398-9

Fez 298, 336, 344, 351, 538
fidyecilik 284, 291-2
filo 70, 104, 127, 129, 141, 144, 160, 192, 204, 215-6, 219, 222, 227, 241, 247, 249-52, 261, 352, 388, 538
Fiorenza 233
Flanders 20, 354
Floransa Konsülü 25
Foscarini, Giacomo (Venedik Amirali) 249-53
Fourquevaux, François de Pavie 460
Frachetta, Girolamo 557-8, 619-20
Fransiskenler 77
Friuli 533-4, 549-50

G

Galata 290, 305, 307, 317-8, 355-6, 440, 505, 512, 582, 647
Galati 80, 438, 451
Gallio, Tolomeo, Kardinal Como 301, 381, 407, 631
Gaskon 194
Gaskonya 190
Gazimagosa, kuşatması 161, 206-9, 215, 218, 219, 241, 285, 294, 297, 361
Gdansk 439
Gelibolulu Mustafa Âli (yazar) 363-4
Gentili, Alberico 419, 638
Gerami (Gerano) 54, 56
Gerlach, Stefan (İmparatorluk elçiliği vaizi, yazar) 290-1, 308, 310-1, 317-20, 329, 336, 342-3, 356-7, 363, 437-9, 452-3, 500, 638
Geuder von Heroltzberg, Jakob 610, 638, 657-8
Gheorghe (Moldavya Hatmanı) 471, 529-31
Ghislieri, Paolo 213-4
Gini, Marco (rahip, tahıl alıcısı) 561, 562
Gionima, Giovanni 65-6, 370
Girit 22, -5, 48, 58, 70, 93, 108, 138, 159-63, 168, 192, 203, 206, 208, 214-6, 218, 226, 236, 239, 251, 263, 413, 425, 426, 440, 503, 608
Gondola, Francesco 164-5
Gonzaga 53, 88-9, 411, 604-5, 618
Granvelle, Kardinal (İspanyol elçisi, Napoli genel valisi) 165-6, 206--7, 214-5, 259, 295, 316
Graziani, Gaspare (Moldavya voyvodası) 479-80, 515-6, 648, 653
Grimaldi, Domenico (Comtat Venaissin'in rektörü) 251, 395-7, 399-403, 405-7, 621, 639
Guilmartin, John 110, 154, 221, 224-5, 262-3, 639
Guistinian, Giovanni Battista (Venedikli memur) 268-9, 660
Gürcistan 432

H

Hac 102, 137, 361-2
Haçlı 21, 78-80, 142, 351
Hanya 162
haraç (Sultan'a yapılan ödeme) 54, 123, 127, 434, 437, 475, 481-2, 506, 513, 540, 572, 606, 614
Harborne, William 483-4, 508-9, 570, 621, 654, 657
Hartwell, Abraham 609-11, 648, 658
Hatvan 576, 579, 580
Heberer, Michael 356, 428, 441, 640
hediyeleşme 52, 454
Heidenstein, Reinhold 460, 495, 640

Hersek Novi 11, 46, 52, 143, 162, 184, 197, 202, 204, 209, 218, 233, 247, 250, 371, 372, 510, 558, 559
Himare, Himareliler 118, 169, 171, 172, 179, 186, 187, 192, 243, 256, 313, 324
hukuk eğitimi 275
Husçular 453, 493
Hügenot 87, 202, 237, 356, 379, 385-6, 394, 396, 398, 400, 402, 404, 609, 610
Hürrem Bey (dragoman) 196, 201, 309, 321, 329, 336, 340, 344, 347, 348, 352, 365, 367, 502
Hüseyin, Abdullah'ın oğlu 50, 155, 233, 286, 289
Hvar 40, 215, 286, 562

I
Iancu Sasul (Moldavya voyvodası) 376, 438, 449, 450, 453, 454, 462, 471, 475, 553
Innsbruck 521, 527, 532, 533, 623, 650
Ioan cel Cumplit, Moldavya Voyvodası 449
Ioan Potcoava 449
Iorga, Nicolae 237, 435, 440, 442, 449, 451, 461, 486, 513, 517, 525, 533, 552, 554, 555, 557, 575, 604, 641

İ
İgumeniçe 250, 252
İnebahtı 31, 71-2, 159, 203, 206, 217, 219, 220, 224-5, 228, 230, 233, 235-6, 238-9, 242-3, 246, 248, 261, 263-5, 286, 294, 314, 318, 320, 353, 379, 386, 387, 395-6, 401-3, 406, 412, 587, 589, 602, 606
İne Han 486-7
İngiltere 110, 240, 379, 483, 485-6, 489, 490, 500, 504, 508, 567, 570, 571, 578, 585
İran 16, 78, 84, 136, 263, 309-10, 350-1, 354-3, 367-8, 374-5, 439, 454, 496-7, 503, 508, 536, 549, 568, 569, 584, 585, 595, 607, 609, 610
İskender Bey (Skanderbeg – Gjergj Kastriota) 14-5, 19-20, 33, 117-8, 558
İstirya 43, 70, 264-70, 275, 277, 279, 422, 489, 518-9, 589, 591, 602, 608, 616, 619
İsveç 470, 476, 477, 480
isyan 8, 20, 35, 37, 38, 118, 130-1, 168-9, 171, 174, 177, 178, 179, 186, 202, 244, 245, 296, 305, 310, 313, 448, 450, 558, 562, 563, 565, 566, 591
İşkodra 14-6, 19, 22, 29, 30-3, 35-8, 51-2, 65, 100, 115, 169, 174-80, 182-5, 189, 190, 193-4, 198, 258, 260, 359, 556-7, 560-1, 597, 606, 634

K
Kaçanik 363
kadırga 24, 40, 47, 62, 148-50, 153-7, 161, 175, 181, 186, 193, 198, 209-11, 215, 217-24, 227, 230, 233-4, 239-41, 249-52, 260, 286, 302, 324, 372, 416, 426, 526-7, 613-4
kalay 240, 484, 572
Kamaniçe, Leh 453, 462

Kanije 583-4
Karaca Ali 217, 218
Karadeniz 61, 239, 240, 283, 284, 434, 439-41, 480, 523, 552, 594-5
Kara Hoca (korsan lideri) 52, 217-8, 226, 293-4
Karşı Reform 81, 444, 587
Kassiopi 163-4
Kazak 446, 449, 459, 477, 491, 551-2
kazığa oturtma 375, 576
Kefalonya 163-4, 192, 216, 218, 226
kereste 240-2, 269, 270
Kıbrıs 22-5, 48, 93, 108, 133-8, 142, 145, 148, 160-2, 167, 176, 188, 206-7, 219, 225, 232, 239, 242, 254, 269-70, 296, 307-8, 413, 440, 463, 502, 584, 585
Kırım Hanlığı 432, 443
Kızılbaş 595
Kili 434, 551
Klis 563, 564
Komulović, Aleksandar 465, 550, 551, 557-9
Koper 30, 43, 44, 88, 265-80, 292-3, 316, 322, 382, 397, 407, 422-3, 431, 460-1, 465, 467, 482, 490-1, 494, 497, 509, 512, 516-9, 522-3, 529, 532-5, 589, 590-1, 601-2, 608, 614, 623, 630
Korčula 38, 40, 74, 156, 215, 369-70, 372, 561-62, 637
Korfu 22, 24-6, 46, 48-9, 59, 62-3, 66-7, 70-1, 93, 131, 138, 159-60, 163, 169, 172-3, 176, 181-5, 186, 192, 208, 214-7, 226, 233, 236, 238, 244, 246-53, 282, 286, 312, 315, 320, 324, 330, 426, 512, 564-5, 597
Korkunç İvan, Çar 84, 145
Koron 21-5, 104, 245
korsanlar 49, 65, 106, 107, 134, 140, 203, 233, 338, 447, 616
Kosova 1, 6, 12, 14, 19, 75, 77, 78, 123, 363, 369, 600
Kotor 7, 11, 22, 37, 40-1, 46-7, 49, 55, 84, 97, 134, 163-4, 174-5, 177, 180, 184, 187-203, 241, 243, 296, 305, 324, 358, 510, 559, 616
Krakow 462, 464, 466, 473, 476, 629-30, 634, 643-4, 657
Kubad (çavuş) 133-4, 139, 159
Kudüs 101-2, 120, 152, 458
kumar 157-8, 229, 415, 493
kurye sistemi 325
Kutsal Roma İmparatorluğu 12, 82-3, 111, 268, 350, 411, 443, 528, 537-8, 570, 615
Küçük Çekmece 340

L
Laç 76
La Goletta 130, 225, 258-61, 294, 297, 299, 316, 319-20, 361, 364
Lala Mehmed Paşa 554
Lala Mustafa Paşa (vezir, Sadrazam) 109, 219, 361, 363, 378
La Motta 429-30
Langue, Hubert 110-6, 380, 428
Lantzas, Petros 324, 564-5, 644
Lapuşna 450-1
Laynez, Diego 411-2
Lefkada 233, 253-4
Lefkoşa, kuşatması 161, 235, 297
Lehistan 145, 310-1, 344, 358, 435, 438-9, 442-51, 453, 460, 462-3, 465-6, 469, 472, 474, 476-8, 480-5, 489, 491-2, 500, 528, 537
Leka 553-4, 660

Lescalopier, Pierre 355-6, 633
Les Pilles 397
Leunclavius, Johannes 448, 454, 456, 481, 644
Lippomano, Girolamo (Baylos) 513-4, 621, 658
Litvanya, Gran Dükalığı 442-4, 463
Livorno 447
Lopez 311
Loschi, Leonida 427
Loyola, Ignatius 410-1
Lublin 443, 471
Lucca 196-7, 201, 309, 329, 638
Ludolf, Hiob 610-1, 645
Lviv 438-40, 458-9, 466-7, 488-9, 633

M

Macaristan 11-2, 22, 39- 40, 82, 85, 93, 213, 236, 244, 285, 306, 308, 434, 438, 442, 450, 520, 540-1, 546, 554, 556, 560-1, 572, 575-6, 578, 581, 583, 587, 590, 604, 607, 609, 616, 624
Madrid 139, 140, 142, 206, 247, 258, 261, 321, 324-5, 328-9, 335-6, 345, 351, 353, 377, 627, 631-2, 636, 637, 646, 647, 648, 654, 656
Mağribi 130, 131, 144, 155, 211
Makaryos, Sakızlı (Selanik baş piskoposu) 84
Malatesta 187-93, 241, 296-7, 620, 651
Malaxas, Gregory 173
Malta Şövalyeleri 63, 101, 104, 119, 139, 208, 292, 375, 379, 380, 425, 447, 508, 585
Malvezzi, Pirro (Papalık askerî komutanı) 213, 401-3
Manari, Ludovico 406-7
Manasi, Nidar 600
Mancinelli, Giulio 460, 465, 621
Mantova 81-2, 604, 605
Marglıç 172, 183-6, 233, 256
Mariani, Paolo 492-3
Marsilya 110, 287, 288, 384, 388
Matteucci, Vincenzo (Papalık askerî kumandanı) 395-6, 399-401, 627
Matthias, Avusturya Arşidükü 303, 545, 546
Mechaisci, Niccolò (Benda piskoposu) 423, 600-1, 618
Medine 135, 361
Mehmed Paşa 332, 367, 374, 511, 545-6, 553-4, 556
Meis 161
Mekke 135, 137, 361, 362, 432
Memi Çelebi 320
Mendes, Alvaro 508
Ménerbes 387, 3923, 395-6, 398-401, 403, 405-6, 621
Mérindol 385
Messina 126, 192, 214-7, 228, 234, 246-9, 381, 410, 416, 426, 564-5, 630
Mısır 12, 23, 60-1, 102, 104, 109, 134-6, 240, 263, 360, 361, 492, 512
Mihai cel Viteaz, Wallachia voyvodası 552-3, 564, 583, 606
Mihnea, Wallachia voyvodası 464-5, 479, 489, 491-2, 516-7, 524, 574-5, 589
Minucci, Minuccio 161, 521, 551, 558, 559, 565, 566, 607, 620, 623
Mljet 369
Modon 22-5, 252, 253
Mondéjar Markizi (İnigo Lopez de Mendoza) – (Napoli genel valisi) 324

Monemvasia 46, 251, 635
Montacuti, Montacuto (Papalık askerî kumandanı) 401
Montalto, Kardinal (Papalık dış işleri bakanı) 406, 466-7, 469, 471, 474-5, 478
Monterentio, Antonio (Papalık baş muhasebecisi) 389, 391-2, 400-1, 403
Morlach 274-5
Mormori, Emanuele (Venedikli askerî kumandan) 172, 186, 192, 294-5
Moro, Giovanni (Baylos) 289
Moskova 78-80, 84, 136, 145, 439, 463-5, 637
Movila ailesi 471
Mrkojevići 8-9, 34, 178, 199, 200
Muhteşem Süleyman, Sultan 82, 102, 126, 236, 260, 434, 449, 546, 567, 569
mum yağı 240
Mustafa Bey (Brunilerin tanıdığı) 179-81
Mustafa Çelebi 339
Mustafa dei Cordovani 292
Muzio, Girolamo 277, 649

N

Nadali, Tommaso 462, 464-5
Napoli Krallığı 109, 118, 139, 142, 171, 185, 237, 247, 288, 314, 330, 338, 358, 550
Nasi, Joseph 135, 307, 311, 313, 329, 628, 635
Nivica 186
Novi Pazar 369, 373

O

Odoardo, kaptan 406, 407
oğlancılık 157, 213, 229, 279
Ohri 176, 243-4, 254, 469-70, 564, 590
Oran 86, 140, 141, 344
Oranj şehri 385
Orsini 116, 149, 212, 213, 214, 411, 417
Orsini di Rivalta, Nicolo 116
Orsini, Orazio
Ortodoks Kilisesi 10, 313, 469, 473, 524
Osmanlı-İran savaşı (1578-90) 610
Osmanlı karşıtı isyan 118
Otranto 142, 158-9, 236-7, 258, 315, 324

Ö

Özbekistan 454

P

Padova, üniversitesi 26, 72, 278, 280, 292, 308, 418-20, 574, 606, 620, 651, 653, 656, 661
Palerne, Jean 355-7, 455-6, 650
Pallavicino, Sforza 160, 162, 177, 182, 206-7, 621
Pamalioti 30, 34, 36
"Pano Stolico" 245
Pape, Jacques (askerî kumandan) 384, 399, 401, 637
Paris 216, 346, 386, 394, 410, 550, 609-10
Parisio, Pier Luigi 431
Paruta, Paolo (Venedik büyük elçisi) 549-50, 644
Pasquali, Marco 98, 619
Passi, David 307, 308, 650
Patmos 458-9
Patras 216, 219, 243

Patrizi, Francesco (yazar) 232-3, 558-9, 561, 593, 628, 638
Pavlikan 593
Peç 85, 86
Peçevi (yazar) 225, 240, 343, 363, 456, 540, 541, 579
Pelessa, Tommaso 559-64, 597, 620
Perast 189, 651
Pérez, Antonio (İspanya dış işleri bakanı) 288-9, 328-34, 345, 347, 348, 351, 354, 375
Pertev Paşa (vezir) 64, 192, 194-6, 198, 217, 221-2, 230
Perugia 418, 419, 636
Peşte 310, 577, 639
Petru Cercel, Wallachia voyvodası 464
Petru Rareş, Moldavya voyvodası 434, 449
Pezzen, Bartholomaus 582
Pigafetta, Filippo 605, 606, 607, 653
Pisani, Lorenzo Marcantonio 96
piskoposların hakları / görevleri 94
Piyale Paşa (Kapudan Paşa) 137, 141, 171, 236, 319
Piyemonte 392
Pogon 245, 440
Pola, Zanetta 534-5
Pola ailesi 535
Polidori, Virgilio 319
Portekiz 103, 110, 116, 121, 284, 288, 336, 344, 350, 351, 439, 508, 509
Porto Kagio 173
Possevino, Antonio (Cizvit, Papalık elçisi) 157-8, 420-1, 453, 460, 463-4
Poznan 439
Prag 473, 563, 565, 572, 576, 578, 579, 580, 581, 582, 638, 645, 646
Preveze 46, 104, 139, 243, 247, 258, 558, 598
Protestanlar 80, 385, 396, 464
Provence 110, 287, 288, 384, 387-8, 392, 395-6, 401

Q

Querini, Marco 173
quinquereme 150
Quinzio, Agostino 561-3

R

Racconisi 429, 430
Rada (Petru Şchiopul'un metresi) 530
Radu, Wallachia Voyvodası 517, 589
Ragazzoni, Giacomo 208-9, 236, 506
Ratac, Manastırı 8, 9, 40, 96
rehineler 186
Renzo, Giovanni Maria (İspanyol istihbarat ajanı) 292, 293, 314, 315, 316, 319, 324
Ridolfi, Rinaldo 419
Riseas, Athanasios Ohri başpiskoposu 564, 565, 590, 601
Rodon yarımadası
Rodos 82, 102, 108, 134, 161, 162, 232, 245, 464
Roma Katolik Kilisesi 73, 92, 473
Romegas, Mathurin de Lescaut (Malta Şövalyesi) 108-9, 120, 214, 234, 379-82, 659
Rossi, Bernardino 300, 527, 531, 532, 623
Rumeli beylerbeyi 511, 526, 541, 581
Rumeli beylerbeyliği 523
Rusticucci, Kardinal 406
Rusya 85, 244, 443-5, 551, 557
Ruthenya Kilisesi 463

S

sabotaj 166, 313, 328

Sacrati, Jacopo, Carpentras piskoposu 390, 654
Safiye, Sultan II. Selim'in eşi 364, 365, 571, 572, 651
Sakız 137, 138, 173, 240, 241, 314, 440, 453, 526
Salamone, Zaccaria (Dalmaçya valisi, Arnavutluk) 189
Salih Reis (Cezayir hakimi) 140
Salinerio, Gulio 602-3
Salvego, Matteca 5034
Samsun 240
Samuele, Marco 253, 257, 258
samur kürk 484
Sanderson, John 512, 637, 655
Santa Cruz, Markiz (Alvaro de Bazan) 216, 223
Santorio, Santorio 278-9, 423, 639, 655
Satırcı Mehmed Paşa 553
Satu Mare 520
Sazan 338
Scarvoli, Marino 506-7, 510
Sebastian, Portekiz Kralı 336-7, 343, 351, 508, 630
Seidel, Friedrich 573, 575-8, 656
Selanik 12, 83, 244, 296, 307, 632, 635
Seminario Romano 411-3, 416, 418, 611, 617, 618
Senj 448, 537, 616, 631
Sereno, Bartolomeo 199, 212, 222, 224, 227, 656
Sérignan-du-Comtat 390
Sesa, dükü (Gonzalo Fernandez de Cordoba) 323, 324
Seton, Alexander (Dunfermline kontu) 413-4, 644
Sicilya 20, 59, 60, 102, 103, 109, 115, 126, 147, 156, 159, 162, 231, 239, 249, 258, 259, 286, 290, 315, 319, 321, 349, 463
Sigismund Vasa, Lehistan Kralı 470, 476
Silvestro, Veronalı, kardeş 96-8, 619
Sinan Paşa (askerî komutan, Sadrazam) 298, 3001, 355, 358-9, 362, 365-70, 373-4, 376-7, 451-6, 460, 478-9, 482, 485-88-9-90, 492, 494, 496, 498, 507, 511, 525-6, 537, 540-1, 544-6, 553, 566, 571-2, 579, 585, 606, 608
sipahiler 242, 456, 511, 596
Sisak 540, 545-6
Siyavuş Paşa (Sadrazam) 507
Skanderbeg 14, 655
Slav dili 43
Snyatyn 477
Sofya 524, 575, 638, 657
Sokollu Mehmed (Sadrazam) 144, 208, 236, 239-40, 256, 282, 298, 301, 319, 335, 341-3, 350, 361, 364-7, 370-2, 497, 547, 585
Solikowski, Jan Dymitr, Lviv baş piskoposu 466, 467, 468, 469, 470, 471, 475, 643
Solomon Nathan Ashkenazi 255, 308, 341
Sopot 172, 186, 192, 226, 233, 256, 294, 324, 343
Soranzo, Giacomo (Baylos, büyük elçi) 284, 286,
Spinelli, Melchior 341
Split 40, 43, 53, 75, 563
Stato da Mar 26, 73, 89, 115, 231, 266, 279, 289, 616
St. Nicholas manastırı 75
Stoicinus, Innocentius 423, 424, 600, 618

stradiotlar 9, 118, 174-5
St. Sava 458-9, 547
Stucley, Thomas 351-2
Suda 159, 162
Suina, Lauro (Bona Bruti'nin kocası) 34, 65, 66
Sultana 230
Suriana, Nicolo (Venedik kadırga kaptanı) 185, 188, 191
Süleyman, Venedikli 12, 45-6, 82, 85, 102, 108, 121, 126-7, 236, 260, 326, 371, 434, 449, 546, 567, 569, 584
Sünnet düğünü (1582) 450, 453
Süveyş kanalı planı 136
Szeged 576
Szolnok 576-7

Ş
Şahkulu 595
Şebenik 40
Şii 595, 598
Ştefan, Moldavya Prensi – Petru Şchiopul'un oğlu 492, 513, 529-33, 583

T
tahıl ticareti 17, 61, 587
Tarducci, Achille 610-1
Tarsia, Cristoforo 518-9
Tarsia ailesi 519
Tasso, Torquato 278-9, 419, 591-2
Tatarlar 432, 444, 473, 478, 481, 547, 571, 577-8, 638
Terraferma 26, 57-8, 73, 188, 190, 266, 268, 616
Teselya 60-1
Tiepolo, Antonio (Baylos) 282, 342, 362
Tiepolo, Benedetto
tifüs 159-60, 250
Tigara, Zotu 530-1
Titian (Tiziano Vecelli) 90, 278
Topojan 360-1, 606
Trablus 103-5, 140-1, 144, 209, 283, 292-3, 310, 360, 447, 507
Trani 237-8
Transilvanya 125, 187, 432, 443-4, 472, 500, 509, 516, 550-7, 571-2, 580, 583, 585, 587, 616
Trent 72-6, 82-9, 91, 95-8, 265, 277, 385, 411, 419, 466, 587
Trent Konsülü 277, 385, 411, 419
Trieste 268-9, 273, 533, 535
Tucci, Stefano 155, 416
Tulln 520, 521
Tuna nehri 577
Tunus 103, 121, 130, 141, 144, 146, 207, 209-10, 225, 235, 258, 259, 261, 263, 282, 283, 286, 294, 297-300, 316, 319-20, 328, 337, 338, 343, 362, 364, 447
Turgud Reis (korsan lideri) 140-1
tuz 18, 26, 39, 267-9, 272-3, 590
Tübingen 565
tüccarlar 16-7, 23, 58, 63, 66, 88, 138-9, 287, 301, 305, 398, 437, 439-41, 446, 453, 477, 485-6, 504

U
Ukrayna 284, 438, 443, 463
Uluç Ali (sonradan Kılıç Ali – korsan lideri, Kapudan Paşa) 131, 155, 203, 223, 232, 258, 319, 320
Ungnad, David (İmparatorluk büyük elçisi) 310, 347, 442
Ureche, Grigore (yazar) 450, 452, 458-9, 477, 493-4
Uskoklar 448, 521, 536, 616

Ü

Üsküp 56, 183, 186-7, 193, 229, 260, 593

V

Vac
Valdera, Marc'Antonio 279, 423
Valier, Kardinal Agostino 277-8
Valletta 109-10, 119, 130, 427-8, 623, 633, 638, 649, 661
van der Does, Joris 306, 635
Varna 61, 595
Varşova 244, 444, 466-7, 485, 488-9
Varşova Konfederasyonu 444
veba 267, 384, 402-3, 475, 514
Venasque 393-4
Vendramin, Francesco (Venedik büyük elçisi) 49-50, 578, 579-81
Venedik İmparatorluğu 21
Venier, Hieronimo (Ülgün valisi) 179, 182, 191, 193, 195
Venier, Sebastiano (Korfu valisi, Amiral) 172, 185, 186, 214, 231, 233-4, 244, 253, 264, 294
Venturini, Domenico 31-4, 42, 45, 47-9, 54, 56, 66-7, 69-71, 198, 265, 271-3, 275, 282, 298, 355-6, 461, 482, 497, 510, 519, 574
Verona 609-10, 653
Verzi, Bradamante 270
Verzi, Camilla (Matteo Bruni'nin karısı) 534
Verzi, Cristoforo 278
Verzi, Rizzardo 271
Vicenza 26, 30, 73, 629-30,
Vida, Girolamo 422, 423
Vidaccioni, Giovanni 201
Vilnius 439, 463
Vişegrad 556, 566, 584
Vitelli, Vincenzo 404, 406
Viyana 12, 216, 235, 307-8, 464, 500, 502, 520, 541, 547, 556, 572, 576, 578-9, 582
Vlahlar 35, 269-70
Volos 61
Voltaire 235
von Kreckwitz, Friedrich (İmparatorluk elçisi) 526, 541-5, 572, 577, 579
von Kühbach, Ferdinand 521, 529-30, 532-3
von Sinzendorf, Joachim 342
Vrana, Conte 118
Vratislav, Vaclav 52, 156, 285, 311, 361, 363, 555, 573, 576-8, 662

W

Wallachia 125, 171, 235, 237, 244-5, 310, 432, 435-8, 449, 464, 473, 475, 479, 489, 491, 516-7, 523-4, 537, 551-7, 566, 571-2, 574, 583-4, 589
Warszewicki, Stanislaw 471-3
Whitgift, John (Canterbury baş piskoposu) 609, 611
Wilcocks, Thomas 488-9, 492-3

Y

Yahudiler 17-8, 287, 307, 309, 439-40, 453, 492
Yanıkkale 547, 554, 571, 580-1, 583-4, 605
Yaş 438-40, 449, 452, 459-62, 465-7, 469, 471-3, 479-82, 485, 492, 510, 511, 516, 523-4, 551-2, 575, 595
Yemen 137, 361, 432, 549, 657
Yemişçi Hasan Paşa 371, 547, 583
yeniçeriler 222, 239, 242, 436, 437, 476, 494

Yörükler 638, 641
Yunanistan 12, 21-2, 46, 60-2, 118, 162, 173, 215-7, 223, 232, 237, 240, 243-4, 246, 324, 477, 558, 565, 597-8
Yunanlılar 59, 80, 92, 246, 269-70, 366, 439, 440, 452, 557, 594

Z

Zadar 22-3, 26, 39-40, 60, 88, 159-60, 167, 187, 192, 296-7, 343, 561, 565
Zakintos 251
Zamosc 439
Zane, Girolamo (Venedik amirali) 71, 134, 159-63, 173, 177, 183, 206-7, 214
Zaporojye 445
Zaporojye Kazakları 445
zift 56, 125-6, 163, 175, 240, 597
Zirek el-Hoseini, Mohammed ibn 'Abd Allah (yazar) 621
Zitvatorok, antlaşması 584

Venedik Gizli Servisi

Rönesans'ta Bir İstihbarat Teşkilatı

IOANNA IORDANOU
ÇEVİRİ: FATİH YÜCEL

Venedik Gizli Servisi, sistemli casusluğun, 16. yüzyılda siyasi ve askeri amaçlara nasıl hizmet ettiğini gösteren, daha önce adı duyulmamış çok sayıda casusu, sırrı, şifreyi, işkenceyi ve suikastı ortaya çıkaran sıra dışı bir çalışma.

Gizli Dünya

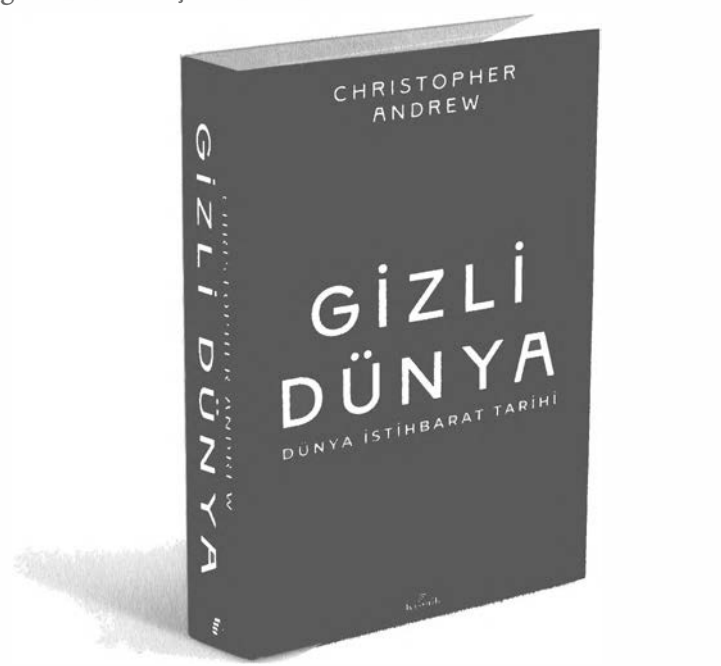
Dünya İstihbarat Tarihi

CHRISTOPHER ANDREW

ÇEVİRİ: MEHMET FATİH BAŞ

Dünyanın önde gelen istihbarat uzmanlarından Christopher Andrew, casusluğun küresel tarihi hakkında şimdiye kadar yazılmış ilk kitap olan *Gizli Dünya*'da, istihbaratın son üç bin yıl boyunca unutulmuş ve kaybolmuş tarihini dikkat çekici bir ustalıkla gün yüzüne çıkarıyor.

Gizli Dünya – Dünya İstihbarat Tarihi, güvenlik ve istihbarat operasyonlarının tarihin akışına nasıl derinden etki ettiğini gösteren bir başucu kitabı.

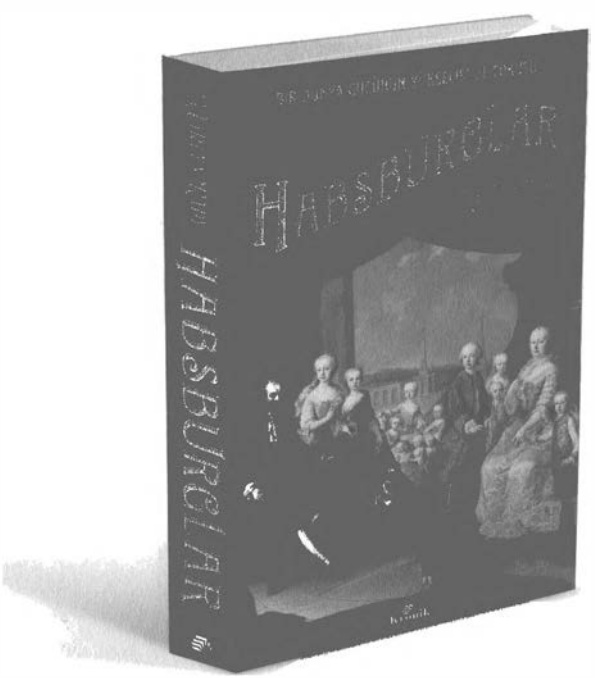
Habsburglar

MARTYN RADY

ÇEVİRİ: CEM DEMİRKAN

Martin Rady Habsburg hanedanı ve onun neredeyse bin sene içerisinde inşa etmiş olduğu siyasi, sosyal ve kültürel düzenin destansı hikâyesini Avrupa ve dünya tarihi bağlamında anlatıyor.

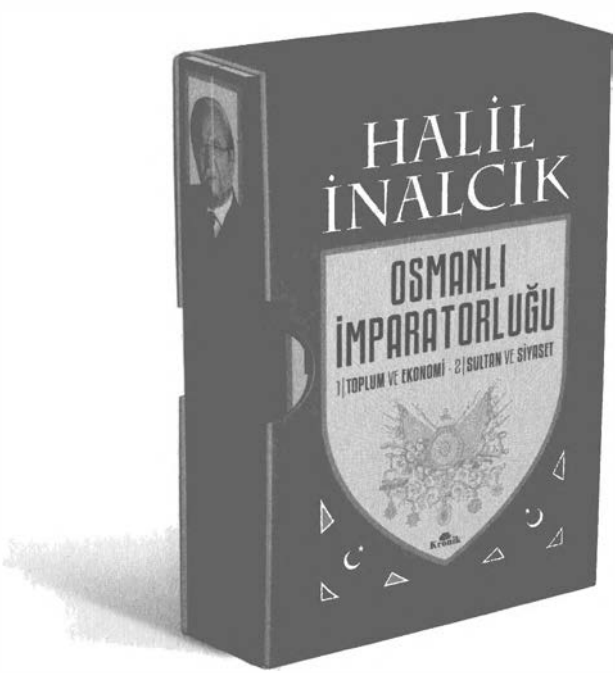
Habsburglar asırlar boyunca Avrupa'da hüküm sürmüş kudretli bir hanedanın, kuruluşundan nihai yıkılışına kadar geçen bütün tarihi.

Osmanlı İmparatorluğu

HALİL İNALCIK

Osmanlı tarihi alanında tartışmasız en büyük isimlerden biri olan Halil İnalcık'ın Osmanlı tarihinde topluma, ekonomiye, sultana ve siyasete, sipahilere, köylülere, vergi sistemine, Osman Gazi'den Fatih Sultan Mehmed'e, Tanzimat'ın uygulanması ve daha birçok konuya dair yazdığı mühim araştırmaları iki cilt halinde ve kutulu olarak okuyuculara sunuluyor.

Osmanlı ve Avrupa

HALİL İNALCIK

"15. ve 16. yüzyıllar Avrupa'sı, zamanın büyük politik-ekonomik gücü Osmanlı'yı hesaba katmadan anlaşılamaz."

Halil İnalcık

Osmanlı Devleti'nin modern Avrupa'yı şekillendirmedeki etkileriyle birlikte Batı tarihindeki yeri ve Avrupa'yla arasındaki siyasi-ekonomik ilişkiler, sosyo-kültürel bir karşılaşma olarak en büyük tarihçilerimizden Halil İnalcık'ın kaleminden…

